

: પ્રકાશક :

શ્રી ભેરુલાલ કનૈયાલાલ
કોઠારી રીલીજીયસ ટ્રસ્ટ
ચંદનખાળા, વાલકેશ્વર,
મુંબઈ-૬

અનુવાદક : સંપાદક

પરમ પૂજ્ય, કલિકાલકલ્પતરુ, ગચ્છાધિપતિ, આચાર્યદેવ,
શ્રીમદ્ વિજયરામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના
શિષ્યરત્ન, પરમ પૂજ્ય અધ્યાત્મગોળી, પંન્યાસપ્રવર શ્રી

ભદ્રંકરવિજયજી ગણિવર્ચશ્રીના શિષ્યરત્ન, પરમ પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્
વિજય કુંદકુંદસૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્યરત્ન, પરમ પૂજ્ય પંન્યાસપ્રવર
શ્રી વજ્રસેનવિજયજી ગણિવર્ચ

: સાહ અનુવાદક :

પરમ પૂજ્ય, કરુણાસાગર, શ્રી સંઘહિતચિંતક, ગચ્છાધિપતિ
આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના
શિષ્યરત્ન, મુનિરાજશ્રી નયવર્ધન વિજયજી મહારાજ

પ્રા ...પિત...સ્થા... ન

અરસ્વતી પુસ્તક ભંડાર

રતનપોળ (હાથીખાના) અમદાવાદ-૧

મૂલ્ય : રૂ. ૧૫૦-૦૦

મુખ પેઈજ ૧ થી ૫૬ નું મુદ્રણ

હસમુખ સી. શાહ

અવનિ ટ્રેડર્સ

૧/૭, ધ્વનિ એપાર્ટમેન્ટ, ખાનપુર,

અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૧

કર્મા ૧ થી ૬૧ નાં મુદ્રક

કાંતિલાલ ડી. શાહ

“ભરત પ્રિન્ટરી”

ન્યુ માર્કેટ, પાંજરાપોળ,

રીલીફ રોડ, અમદાવાદ

Pin 380 001

SHREE
LOKPRAKASH
PART-III

KSHETRA LOKA UTTARDHA

(CANTO : 21 To 27)

TRANSLATOR EDITOR :
PANNYAS SHREE VAJRASENVIJYJI MAHARAJ

JOINT EDITOR
MUNISHREE NAYVARDHAN VIJYJI MAHARAJ

DONETOR
Shree Jain Swetambar Murtipujak Sangh. Shiv
Bombay-400 022

PUBLISHED BY
Sheth Bherulalji Kanaiyalalji Kothari Religious Trust
Bombay-400 006.

વંદના વલિ

પરમ કૃપાળુ, તરણુતારણહાર, શત્રુંજયાધિપતિ,
દાદા આદિનાથ ભગવાન.....૧

પરમ શાંતિના દ્વાતાર, કરુણા સાગર,
શાંતિનાથ ભગવાન.....૨

પરબ્રહ્મના મહા ઉપાસક, દયાનિધિ,
નેમનાથ ભગવાન.....૩

પરમ તારક, પુરુષાદાનીય
શંખેશ્વર પાર્વનાથ ભગવાન.....૪

પરમ ધીર, વીર, ગંભીર, ચરમ તીર્થપતિ,
મહાવીરસ્વામી ભગવાન૫

અનંતલબ્ધિઓના નિધાન, વિનયના ભંડાર,
ગૌતમસ્વામિ ભગવાન૧

સર્વ ગુણોના ધારક, પ્રથમ પદ્ધતર,
સુધર્મસ્વામિ ભગવાન૨

શ્રી જૈન સંઘને, શાસનને અણુમોલરત્નની ભેટ ધરનાર,
પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રી કીર્તિવિજયજી ગણિવર્ય.....૩

અનેક આગમોના પાઠક, સાહિત્ય સર્જક, સુવિશુદ્ધ સંયમશીલ,
આત્માનંદમાં મગ્ન, પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રી વિનય વિજયજી ગણિવર્ય.....૪

આ પૂજ્યોની અનહદ કૃપાદષ્ટિથી,

આ “લોકપ્રકાશ” મહાગ્રન્થનો અનુવાદ તથા સંપાદન કરી શક્યો છું.
તે મહાપુરુષોને કોડો....કોડો...વંદના...! વંદના...!! વંદના...

ઉપકાર સ્મૃતિ ❖ ત્રણ સ્વીકાર

* જેમણે બાલ્યકાળથી જ અખંડ વાતસલ્યના ધોધમાં સ્નાન કરાવ્યું, તે પુણ્યનામધેય,
સિદ્ધાંતમહોદધિ, પૂજ્યપાદ, આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય

પ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજ.

* વર્તમાનમાં અમારાં સંપૂર્ણ યોગ-ક્ષેમ કારક, સમ્યક્-દર્શન પ્રદાનકર્તા, કલિકાલ
કલ્પતરુ, ગરબાધિપતિ, આચાર્યદેવ, શ્રીમદ્
વિજય રામચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ

* સંસાર સમુદ્રમાંથી ઉગારીને સંયમી બનવાનાર, લવોદધિત્રાતા, અધ્યાત્મયોગી,
અજાતશત્રુ અણુગાર, કરુણાસાગર, પૂજ્ય પંન્યાસ પ્રવરશ્રી

ભદ્રંકરવિજયજી ગણિવર્ય

* લોકપ્રકાશ મહાગ્રંથનું સંપાદન તથા ૨૧ થી ૨૭ સર્ગનું ભાષાંતર કરવા સર્વપ્રથમ
પ્રેરણા કરનાર, પરમ પૂજ્ય, આગમપ્રજ્ઞ, વિદ્વદ્ધર્મ, સ્વર્ગસ્થ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્
વિજય માનતુંગસૂરીશ્વરજી મહારાજ.

* પંદર-પંદર વર્ષ સુધી સતત સંયમની તાલીમ આપી, અને મારી ૧૬ વર્ષની નાનકડી
ઉંમરમાં આ લોકપ્રકાશ જેવા અર્થસભર મહાન ગ્રંથનું વાચન કરાવનાર, તપસ્વી રત્ન,
દ્રવ્યાનુયોગના સમર્થ જ્ઞાતા, પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી

મહાભદ્રવિજયજી મહારાજ.

* વર્તમાનમાં ગુરુવત્ સર્વ પ્રકારે યોગ-ક્ષેમ કરનાર, નિઃસ્પૃહશિરોમણિ, સરળ સ્વભાવી
સદા પ્રસન્ન, આચાર્યદેવ શ્રીમદ્

વિજય પ્રદ્યોતનસૂરીશ્વરજી મહારાજ.

* જન્મથી જ સંયમના પ્રેરક બનનાર, પૂજ્ય ગુરુદેવ, પ્રશાન્તમૂર્તિ, તત્ત્વચિંતક, પ્રતિભા-
સંપન્ન, પરમ પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્

વિજય કુંદકુંદસૂરીશ્વરજી મહારાજ.

* આ ગ્રંથમાં દૃષ્ટિપાત કરી અને શક્ય સુધારા કરનાર, હંમેશ સ્વાધ્યાયમગ્ન
પરમ પૂજ્ય, આચાર્યદેવ શ્રીમદ્

વિજય નિત્યાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજ.

* ધર્મના રાસ્કારો આપી, ધર્મમાર્ગે જોડનાર, ક્ષમા, નમ્રતા, તિનીશા આદિ મનોહર
ગુણોથી અલંકૃત, પૂજ્ય ઉપકારી પિતા મુનિરાજશ્રી
મહારાજેનવિજયજી મહારાજ.

* આ ગ્રંથનાં તૃતીય ભાગનાં અનુવાદની કોપીને વ્યવસ્થિત સુધારા કરવામાં સહાયક
મુનિશ્રી નયનવર્ધનવિજયજી મહારાજ.

* રા'પૂર્ણ પૂજ્યભાવે મારી સાથે રહીને કાર્યમાં ઉત્સાહપૂર્વક સહાય કરનાર, આ
ગ્રંથના સંપાદન કાર્યમાં સંપૂર્ણ રીતે સહાયક, સેવાભાવી એવા મારા લઘુ ગુરુભ્રાતા
મુનિશ્રી હેમપ્રભવિજયજી મહારાજ.

* આગમ-પાઠોની યાદી, અનુક્રમણિકા, શુદ્ધિપત્રક ચિત્રો, શાસ્ત્રપાઠોનો અકારાદિક્રમ
ચંત્રો આદિ કરાવી આપનાર પૂ. આચાર્યદેવ શ્રી વિજય કુસાપૂર્ણસૂરીવરજી
મ. ના આજ્ઞાવર્તી માનૂહરયા, સુવિશુદ્ધમંયમી વયોવૃદ્ધા
સાકરીજી દેસુદશ્રીજી મહારાજ.

* જન્મદાત્રી, કારુણ્ય, માધ્યસ્થ, વૈરાગ્ય અને ઔદાસીન્ય સ્વસ્થિતકોની સુરચનાથી મોહક
નિર્મલ શીલવતી, બાળવયથી રાસ્કારોનું સિંચન કરાવનાર
માતૃશ્રી જીવીબેન

આ બધા પૂજ્યોની કૃપાથી તથા મહાત્માઓના સહકારથી ભાષાંતર તથા સંપાદનનું
કાર્ય શક્ય બન્યું છે. તેથી હું તેા નિમિત્તમાત્ર છું.

પં. વજ્રસેનવિજય ગણિ.

પરમ પૂજ્ય પરમ શાસનપ્રભાવક, કલિકાલકલ્પતરુ, ગચ્છાધિપતિ, આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના અંતરના આશીર્વાદથી પ્રારંભાયેલ આ જૈનદર્શનના અભૂતપૂર્વ ગ્રન્થ, લોક પ્રકાશને ત્રીજો ભાગ ક્ષેત્રલોક (ઉત્તરાર્ધ) પ્રકાશિત થઈ રહ્યો છે, તે માટે અમે ખૂબ આનંદિત છીએ.

પરમ પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી શ્રી વિનયવિજયજી મહારાજ [પૂજ્યશ્રીનું જીવન ચરિત્ર પ્રથમ ભાગમાં આપેલ છે.] એ રચેલ આ ગ્રન્થ માટે પરમપૂજ્ય ગચ્છાધિપતિશ્રી તથા તેમના શિષ્યરત્ન પરમ પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય માનતુંગસૂરીશ્વરજી મહારાજની પ્રેરણા મળતાં, પરમ પૂજ્ય, ગચ્છાધિપતિશ્રીના શિષ્યરત્ન, પરમ પૂજ્ય અધ્યાત્મયોગી પંન્યાસપ્રવર શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મહારાજ સાહેબના કૃપાપાત્ર તથા તેમનાં શિષ્યરત્ન, પરમ પૂજ્ય, આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય કુંદકુંદસૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્યરત્ન પરમ પૂજ્ય પંન્યાસપ્રવર શ્રી વજ્રસેનવિજયજી મહારાજે સંપાદન કર્યું અને તે ગ્રન્થ પ્રકાશિત કરવાની જરૂર છે—એવી અમારા ટ્રસ્ટને બાજુ થતાં અમે તે લાભ મળ્યો છે.

દ્રવ્યલોક અને ક્ષેત્રલોક સર્ગ-૨૦ સુધીનું ભાષાંતર સુશ્રાવક મોતીચંદ ઓધવજી શાહે કર્યું છે જ્યારે કાળલોકનું ભાષાંતર સુશ્રાવક કુંવરજીભાઈ આણુંદજી શાહે કરેલ છે.

આ સર્ગ ૨૧ થી ૨૭ ૩૫ ત્રીજા ભાગનું ભાષાંતર પૂજ્ય પંન્યાસશ્રી વજ્રસેન વિજયજીએ કર્યું છે. અને આ ભાગનું પ્રકાશન કરવામાં સંપૂર્ણ આર્થિક લાભ શ્રી જૈન શ્વેતાંબરમૂર્તિપૂજક સ ધ શીવ તરફથી લેવાયેલ છે જેની અમે અનુમોદના કરીએ છીએ.

અમારું ટ્રસ્ટ ઉપકારી પૂજ્યોની જ્ઞાનપિપાસાને બળુત રાખવા અને આવા ઉપયોગી પ્રકાશનમાં સહાયક થવા હરહંમેશ તૈયાર રહે છે.

તેથી પૂજ્ય ગુરુદેવોને ફરી ફરી વિનંતિ કરીએ છીએ કે—આવા ઉપકારક ગ્રન્થો, જે જીર્ણ થયેલ હોય કે અપ્રાપ્ય હોય, તેવા ભાષાંતર ગ્રન્થ કે નવા સંશોધન કરેલા ગ્રન્થો આદિનું સંપાદન કરી જ્ઞાન ભક્તિ કરે અને તેમાં અમારું ટ્રસ્ટ પૂજ્યશ્રીઓની જ્ઞાનભક્તિમાં ભાગીદાર થાય, તેવી ભાવના ભાવીએ છીએ.

આ ગ્રન્થનું ટૂંક સમયમાં પ્રકાશન કરી આપવા બદલ કાંતિલાલ ડી. શાહ તથા હસમુખ સી. શાહનો અમે આ તકે આભાર માનીએ છીએ.

આ ગ્રન્થના અધ્યયન દ્વારા આપણે સર્વ શાશ્વત સુખના ભોક્તા બનીએ એ જ એકની એક શુભ ભવના સાથે—

શ્રી ભેરુલાલ કનૈયાલાલ કોઠારી રીલીજીયસ ટ્રસ્ટ.
ચંદનબાલા, વાલકેશ્વર-સુખઈ,

બે બોલ

પરમકૃપાળુ, તીર્થંકર પરમાત્માની અસીમકૃપા દૃષ્ટિથી તથા પૂજ્ય કલિકાલ કલ્પતરૂં, કર્ણાસાગર, ગરુડાધિપતિ, આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય રામચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના અંતરના આશીર્વાદથી પરમપૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી શ્રી વિનય વિજયજી મહારાજ રચિત લોકપ્રકાશ મહાગ્રંથના આ ક્ષેત્રલોક ઉત્તરાર્ધનું પ્રકાશન થઈ રહ્યું છે.

પહેલા આ લોકપ્રકાશ ગ્રંથનાં સર્ગ ૧ થી ૨૦ તથા સર્ગ ૨૮ થી સંપૂર્ણ ગ્રંથનું ભાષાંતર અન્ય મહાનુભાવોએ કરેલ તેને પુનર્મુદ્રણ કરવાનું કાર્ય પરમ પૂજ્ય પંચાસશ્રી વજ્રસેન વિજયજી ગણિવર્યશ્રીએ શ્રી ભેરલાલ કનૈયાલાલ કોઠારી રીલીજયસ-ટ્રસ્ટ ચંદનખાળા-મુંબઈની જ્ઞાન ભક્તિથી કર્યું.

બાકી રહેલા સર્ગ ૨૧ થી ૨૭, કે જેનો અનુવાદ પૂજ્ય પંચાસજી વજ્રસેન-વિજયજી મહારાજે, પૂજ્યપાદ, ગરુડાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય રામચંદ્રસૂરી-શ્વરજી મહારાજનાં શિષ્યરત્ન, આગમજ્ઞ, આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય માનતુંગ-સૂરીશ્વરજી મહારાજની પ્રેરણા તથા પ્રોત્સાહનથી કર્યું. અને તે અનુવાદમાં વ્યવસ્થિત સુધારા-વધારા કરવામાં પૂજ્યપાદ ગરુડાધિપતિશ્રીનાં પરમ વિનય શિષ્ય રત્ન મુનિરાજશ્રી નયવર્ધનવિજયજી મહારાજ સહા ક થયા.

પૂજ્યપાદ ગરુડાધિપતિશ્રીની અમારા સાયનસઘ ઉપર અસીમ કૃપા દૃષ્ટિથી પૂજ્ય વયોવૃદ્ધ અનુભવી, તપસ્વી મુનિરાજ શ્રી નયદર્શન વિજયજી મ. પૂજ્ય વિદ્વાન, વ્યાખ્યાન પ્રવીણ મુનિરાજશ્રી નયવર્ધન વિજયજી મ તથા બાલમુનિરાજશ્રી આર્યરક્ષિત વિજયજી મ આદિના સંવત ૨૦૪૩ નાં આતુર્માસનો લાભ મળ્યો.

એમાં, ઉપરોક્ત પૂજ્યોએ આ મહાનગ્રંથના પ્રકાશન અંગે અમને જણાવ્યું અને અમેએ તે સ્વીકાર્યું. અમને જણાવતા આનંદ થાય છે, કે અમને સંઘના જ્ઞાન ખાતામાંથી રૂ. ૬૦,૦૦૦૭ સાર્થક હજારનો આ ભાગના પ્રકાશનમાં લાભ મળ્યો.

હાલમાં અભ્યાસી વર્ગની જ્ઞાન પિપાસા વધતી દેખાય છે, તેમાં લોકપ્રકાશનું વાંચન પણ વધુ થઈ રહ્યું છે. તેથી અવસરોચિત થયેલ પ્રકાશન ઉપકારક-ઉપયોગી થશે.

પ્રાંતે આવો જ્ઞાન ભક્તિનો લાભ વારંવાર મળે તેવી શાસન દેવને પ્રાર્થના પૂર્વક આત્મ હિતકર સાહિત્યનાં વાંચન દ્વારા આત્મ કલ્યાણ કરીએ એજ અભ્યર્થના

લી. શ્રી જ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ
શીવ મુંબઈ,

-: ભાષાંતરની કહાની :-

સરોવરના કિનારે ઉભેલા માણુએ એક કાંકરી સરોવરની વચ્ચે નાખી, કાંકરી પડતા જ એમાં નાનાથી મોટા-અતિમોટા-વિશાળ વર્તુલો બનતા જાય છે. અને અંતે એ વર્તુલો કિનારોને સ્પર્શીને પૂર્ણ થઈ જાય છે, એવીજ રીતે પરમ ઉપકારી, દેવાધિદેવ, તીર્થંકર પરમાત્મા તીર્થની રથ પના કરતાં ગણધર ભગવંતોને ત્રિપદી આપે છે.

ત્રણપદ એ પુનિત આત્માઓનાં અંતઃસ્થલને સ્પર્શીને ક્રમશઃ વિશાળ એવા તત્ત્વો રૂપે પ્રકાશિત થઈ ને જગતમાં વિસ્તરી જાય છે.

એ પૂજ્યોની તત્ત્વ વાણીને અનેક મહાપુરુષો આત્મસ્થ કરીને અનેક જીવો ઉપર દેશનાદ્વારા ઉપકાર કરે છે. અને જ્યારે કાળના પ્રભાવે મેઘાશક્તિ અદ્ય થતી જાય છે, ત્યારે શાસન જેમના રંગેરંગમાં પ્રસરી ગયું છે. એવા પ્રભાવક આચાર્ય ભગવંતો એ તત્ત્વોને અંતઃસ્થ કરે છે.

અંતઃસ્થ થયેલા તત્ત્વોને બાળજીવો સુધી પહોંચાડવા માટે અનેક મહાપુરુષો નજીકના સમયમાં થઈ ગયાં છે, તેમાં પરમ પૂજ્ય મહાવિદ્વાન ઉપાધ્યાયજી મહારાજ શ્રી કીર્તિવિજયજી મહારાજના શિષ્યરત્ન પ્રકાંડ વિદ્વાન વિનયી, અને આગમજ્ઞ ઉપાધ્યાયજી શ્રી વિનયવિજયજી મહારાજ થયાં છે. આ મહાપુરુષે બધા આગમોનો તલસ્પર્શી અભ્યાસ કરીને તેના નીચોડરૂપે જૈનશાસનમાં વિશાળ પદાર્થોને દ્રવ્ય ક્ષેત્ર-કાળ અને ભાવ રૂપ ચાર ભાગમાં વહેંચીને શક્ય બધું જ સમાવી દેવાનો સફળ પ્રયાસ કર્યો છે.

અને તેનું જ રૂપ એટલે જ આ લોકપ્રકાશ ગ્રંથ

સંયમ આરાધનાનાં શરૂઆતનાં જ વર્ષોમાં પૂજ્યપાદ, કરુણાનિધિ, પરમ ગુરુદેવ, પંચાસ પ્રવરશ્રી ભદ્રંકર વિજયજી મહારાજની કૃપાદૃષ્ટિથી સંયમ જીવનની તાલીમ માટે પૂજ્યઉપકારી દ્રવ્યાનુ યોગનાં પ્રખર જ્ઞાતા, તપસ્વી, સંયમી, ત્યાગી, મુનિરાજશ્રી મહાભદ્ર વિજયજી મ. સાહેબ સાથે રહેવાનું થયું એ પૂજ્યવરે મારા ઉપર શિષ્યથી સવાયો પ્રેમ આપીને, પ્રાતઃસત્યથી નવઢાવીને, સંયમની તથા જ્ઞાન ધ્યાનની અમીગંગામાં તરબોળ કર્યો. એ જ્ઞાનગંગા વચ્ચે લોકપ્રકાશ ગ્રંથને અવગાહવાનો સુઅવસર પણ મળ્યો અને ફક્ત ૧૬ વર્ષની નાનીવયમાં પણ ઉંડા ગહન પદાર્થોને પૂજ્યશ્રીએ મને સમજાવવા માટે અથાગ પ્રયત્ન કર્યો તેથી જ એ નાનપણના પડેલા સંસ્કારો આ ગ્રંથમાં વિશેષ ઉંડા ઉતરવામાં નિમિત્ત બની ગયાં.

પૂજ્યપાદ કલિકાલ કલ્પતરુ, ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય રામચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબની પાવન નિશ્રામાં સોથી અધિક સાધુ ભગવંતો તથા ૧૫૦ જેટલા સાધ્વીજી ભગવંતો સાથે મારે પણ હસ્તગિરિજી મહાતીર્થમાં રહેવાનું થયું. ત્યાં અનેક મહાત્માઓ પૂજ્ય આગમજ્ઞ, સ્થવીર, આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય માનતુંગસૂરીશ્વરજી

મહારાજ સાહેબ પાસે લોક પ્રકાશનું અધ્યયન કરી રહ્યાં હતાં તેમાં દ્રવ્યલોક પ્રકાશનું વાંચન તો પૂજ્યપાદશ્રીનાં પાલીતાણા ચાતુર્માસમાં પૂર્ણ થયેલ. અને ક્ષેત્રલોકનું વાંચન ચાલતું હતું.

પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજે આ ગ્રંથને એવો રસાળ બતાવ્યો છે કે જેના શ્લોકે શ્લોકે રસ ઝરી રહ્યો હોય છે તે રસની રસાળતા ક્ષેત્રલોકના શ્લોકોને પણ ભીંજવી રહી હતી અને બધા મહાત્માઓ રસમગ્ન બની અધ્યયન કરી રહ્યાં હતા. તેમાં વીસમાં સર્ગમાં જ્યોતિષ શાસ્ત્રનું નિરૂપણ આવ્યું. તેમાં નક્ષત્રોની રચના અંગે વર્ણન આવ્યું ત્યારે પૂજ્યશ્રીએ રાત્રે ઉપાશ્રયની બહાર આવીને મહાત્માઓને પ્રેક્ષીકલ્પ રીતે તારાઓની ગણતરી કરીને નક્ષત્રોનો ખ્યાલ આપ્યો હતો.

આ સર્ગ પૂર્ણ થતાં આગળના સર્ગના ભાષાંતર કરેલા પુસ્તકોની તપાસ કરતાં મૂળ પ્રત મલી પણ પુસ્તક ન મળ્યું. આ વાતની વિગત પૂજ્યશ્રીને ખ્યાલમાં હતી તેથી તેમણે કહ્યું કે હવે સર્ગ ૨૧ થી ૨૭ નું ભાષાંતર નથી. એ અધૂર રહી ગયું છે. તમે મહાત્માઓમાંથી કોઈ તૈયાર થાઓ અને આ અધૂર કાર્ય પુરૂ કરો, હું તમને માર્ગદર્શન આપીશ. ત્યારે લોકપ્રકાશના પાઠમાં મારા લઘુ ગુરૂ બ્રાતા મુનિ હેમપ્રભ વિજયજી પણ બેસતા હતાં, પૂજ્ય શ્રીજીએ એમની તરફ નજર કરી ત્યારે મુનિ હેમપ્રભ વિજયજીએ માફ નામ આપીને કહ્યું કે “હું પૂજ્ય મુનિરાજશ્રી વજ્રસેન વિજયજી મ. સા. ને વાત કરીશ.” પાઠ પૂર્ણ થયોને મુનિ હેમપ્રભ વિ. મારી પાસે આવ્યાં અને સર્વ વાત કરી. પહેલાં તો મન થઈ ગયું કે ચાલો પ્રયાસ તો કરીએ પણ...તણિયત નરમ રહેતી અને આ ભાષાંતરનું મોટું કાર્ય એટલે મન લીલું પડી ગયું. પણ મુનિ હેમપ્રભવિજયજીએ કહ્યું આપની અનુકુળતાએ જેટલા શ્લોક લખાવશે તેટલા લખતો જઈશ. ભલે સમય લય પણ એક કાર્ય થશે—આવી લાગણી પૂર્વકની એમની વાતને સ્વીકારી અને તે જ દિવસ એટલે મહાસુદ પ ના દિવસે જ સર્ગ ૨૧ ના પ્રથમ પાંચ શ્લોકનું ભાષાંતર કરીને પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય માનનુંગસૂરીશ્વરજી મહારાજને બતાવ્યું. પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ પ્રસન્નતા બતાવીને પ્રોત્સાહન આપ્યું, ત્યાર પછી પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રી રવિય દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબને બતાવ્યું, તેઓએ પણ પ્રસન્નતા પૂર્વક પ્રોત્સાહન આપ્યું. એટલે આ કાર્યની પૂર્ણતા મંગલમય રીતે થાય, તે માટે પૂજ્યપાદ ગરુડાધિપતિશ્રીને વંદન કરીને મુનિરાજશ્રી નયવર્ધન વિજયજી સાથે સર્વ વાત કરી. ત્યારે પૂજ્યપાદશ્રીએ ઋણ આનંદ પૂર્વક અંતરના આશીર્વાદ આપ્યાં અને કહ્યું કે કાર્ય પૂર્ણ કરો.

મુનિરાજશ્રી નયવર્ધન વિજયજી પણ આ કાર્યમાં પૂરે સહયોગ આપશે—એ વાત થતાં અમારું આ ભાષાંતરનું કાર્ય એકદમ મહેલું થઈ ગયું, પછી તો સમય મલતાં એ કાર્ય ચાલુ જ રહ્યું. જેમ જેમ શ્લોકોનું ભાષાંતર થતું ગયું તેમ તેમ પૂજ્યપાદ આચાર્ય

દેવ શ્રીમદ્ વિજય માનતુંગ સૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબજી યતાવચ્ચે સુધારતાં અને ત્યાર પછી મુનિશ્રી નયવર્ધન વિ. મ. લેખન શૈલીમાં સરસતા આવે તેવાં પાઠ્ય રચનામાં સુધારો કરી આપતાં એની કામનલ કોપી કરીને પછી અમે બરોબર વાંચીને પ્રેસમાં મોકલતાં એ રીતે આ વિશાળ લાખાંતરનું કાર્ય પૂર્ણ થયું.

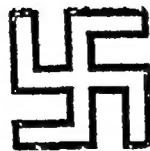
મૂળ શ્લોકની શુદ્ધિ માટે પ્રાકૃત ટેક્ષ સોસાયટી તથા લાલભાઈ દલપતભાઈ ઇન્સ્ટી-ટ્યુટ તરફથી પરમ પૂજ્ય મુનિરાજશ્રી પૂજ્ય વિજયજી મહારાજે શુદ્ધ કરેલી પ્રતની ઝેરોક્ષ કોપી મળતાં જ્યાં જ્યાં સુધારા જણાયા ત્યાં ત્યાં તે પ્રતના આધારે તે સુધારા કર્યા છે તેથી આ ઉપરોક્ત બન્ને સંસ્થાઓની જ્ઞાન ભક્તિની અનુમોદના કરીએ છીએ.

આ ગ્રંથના સર્ગમાં જે વિષયો આવે છે, તે મુનિ હેમપ્રભવિજયજીએ ટુંકમાં વિવરણ લખીને માર્ગદર્શન આપેલ છે.

આ લાખાંતર પછી પરિશિષ્ટ તરીકે શક્ય પદાર્થોનાં ચત્રો, તથા સ્થાપનાઓ-ચિત્રો અને આવેલ આગમ પાઠોની સુચિનો ઉમેરો કરેલ છે આ મહાન વિશાળ ગ્રંથના અનુ-વાદ-સંપાદન સંકલનમાં જે કંઈ ત્રુટી રહી હોય તે સુજ્ઞ મહાત્માઓ જણાવે જેથી ભવિષ્ય માટે ખ્યાલમાં રહે, રહી ગયેલ ક્ષતિઓ માટે ત્રિવિધે ત્રિવિધે ક્ષમાપના.

પ્રાંતે આવા તત્વસભર પ્રકરણ ગ્રંથના અભ્યાસ દ્વારા આત્માને સતત જાગૃત રાખી, કર્મથી નિર્મૂલ બની જલ્દી શિવ સુખ ભોક્તા બનીએ.

એજ એક શુભાભિલાષા.
પંચાસ વજ્રસેન વિ. ગણિ
સુથરીતીર્થ (કરછ)

॥ નમામિ શ્રી સ્થાન પાદ્મનાથમ્ ॥

॥ નમામિ નિત્યં ગુરુ રામચન્દ્રમ્ ॥

અગાધ-અપરિમીત જલરાશિથી છલકાતો મહાસાગર છે....

શું અદ્રશ્ય દરિયાવ ઘેરાયો છે ! નજર નાંખી પહોંચતી નથી ..

વાંલ વાંલ મોબલ ઉછળે છે .. હવાઈ લહેરખીઓ પાણીમાં નાના-મોટા કૈક તરગો લહેરાવવી મૂકે છે. નાનામાંથી મોટા એક પછી એક કુંડાળા ઉંટા બાય, એક બીજામાં સમાતા બાય, વિદ્યુત્ત ધનતા બાય ..

પહાડને ય પોતાના પેટાળમાં સમાવી દે તેવી ગજબ ઊંચી ભરતી-વેલો ઉછળતી ઉછળતી આવી રહી છે...દર્શક આલો જ બની બાય !...

તો વળી આ સાગરનું અતુલ ઊંડાણ મણિ-મુકતા અને રત્નોથી ભરપૂર છે. માટે સ્તો સાગરને 'રત્નાકર' કહેવાય છે .

સાગરના અનંત-અદ્રશ્ય વિસ્તારનો છોકો ગોત્રોય જડે તેમ નથી...

આ સાગર એટલે જ જૈનશાસનનો મહા શ્રુતસાગર !

તેનો બોધ અગાધ-અખૂટ છે...તો તેમાંની મબની લાલિત્યપૂર્ણ પદ રચનાઓ મોટા મોબ છે. તેમાં વર્ણુવાએક અહિંસા ધર્મરૂપી હવાઈ લહેરીઓ સાગરને તરંગિત કરે છે...

તો તેમાંની વિશિષ્ટ શ્રુત પદ્ધતિઓ વાંલ વાંલ ઉછળતી વારિ-વેલો છે....અનેક સમાન-મુદર-શ્રુત અહિંતા મણિ-મુકતા-રત્નો જેવી રડીયામણી છે.

તો વળી આ અનંત-અપાર શ્રુત સાગરના કિનારાને-પારને કોણ પામી શકે ?

અરે ! પાર ન પમાય તો ય અપાર આનંદથી અને અપરંપાર આદર લાવથી આ શ્રુત સાગરને વધાવીએ સત્કારીએ તો ય ઘણું !!!

આ શ્રુત સાગરની કરેલી એક વખત પણ સહેલ તે એક સોનેરી ક્ષણ બની બાય, પરંતુ આ વિરાટ શ્રુતસાગર કયા અને વામનશક્તિ આપણે કયાં ?

કયાં શ્રુતસાગરનું અતલ ઊંડાણ અને કયાં આપણી પાપાણ સદશ પ્રત ?

કયાં શ્રુતસાગરના રહસ્યરત્નો અને કયાં આપણી મનિમદતા ?

કયાં શ્રુતસાગરનો અનંત વિસ્તાર અને કયાં આપણુ અમાપ અજ્ઞાન ?

શક્ય જ નથી કે આ શ્રુતસાગરના પારદ્શ્વા બનવાનું પરમ સૌભાગ્ય આપણને હાલના તળકંદે મળે !

છતાં ય આપણે આ શ્રુતસાગરના પારને નહીં તો સારને તો જરૂર બાણી-માણી શક્તીએ તેવો ભગીરથ અને ભગ્ય પુરુષાર્થ પરમોપદારી શ્રુતરત્નરત્નાકર-જ્ઞાનવારિધિ મહોપાધ્યાય

શ્રીમદ્ વિનય વિજયજી મહારાજએ કર્યો છે ...તે પરમ પુરૂષે પ્રાપ્ત કરેલ અગાધ જ્ઞાન રાશિને વર્ણવવા આપણી ભાસા વામણી અને કલમ કુંઠિત જ લાગે ! મનને એવો જ્ઞાનનો ખજાનો તેઓશ્રીએ કેવો સંપાદિત કર્યો હશે ? તેની ચાડી ખાતા તેઓશ્રી રચિત અને-કાનેક ગ્રંથો હાલમાં મોજુદ છે ..

બહુ મુખી પ્રતિભા ધારક પૂજ્યપાદ મહોપાધ્યાયશ્રી રચિત સાહિત્ય, શ્રી કલ્પસૂત્ર સુબોધિકાવૃત્તિ-શાંત સુધારસ-હૈમલધુ પ્રક્રિયા-ઇદુદ્ધતકાવ્ય-પુણ્ય પ્રકાશ સ્તવનાદિ બહુ બહુ ગ્રંથોમાં વહેંચાયેલ છે. પરંતુ આ બધામાં પણ તેઓશ્રીની અગ્રગણ્ય-આદરણીય રચના છે.

લોકપ્રકાશ ગ્રંથ !

આ મહાકાવ્ય ગ્રંથમાં તેઓ શ્રીમદ્દે પોતાના ધૂધવાટ કરતા જ્ઞાનાર્ણવને અને વિષય પ્રતિપાદન કૌશલ્યને આગાદ ઉતાયું છે...

દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ અને ભાવ એમ ૪ વિભાગોમાં વિભક્ત=આ ગ્રંથરતનમાં પૂજ્યશ્રીએ કયો વિષય નથી વર્ણવ્યો એ જ પ્રશ્નાર્થ છે !

જટીલ વિષયને પણ સરળ-સુબોધ કરીને વર્ણવવાની અનોખી કળાથી રચયિતાશ્રીએ આ ગ્રંથને ખૂબ જ હૃદયગમ અને પરમ આદરણીય બનાવી દીધો છે ...

સાંભળવા પ્રમાણે ૭૦૦ ગ્રંથોની સાક્ષીથી ભરપૂર આ ગ્રંથની રચના કરવા દ્વારા પૂ મહોપાધ્યાયશ્રીએ ગ્રંથની પ્રામાણિકતા પરિપુષ્ટ કરવા સાથે ગૌરવને ઉન્નત બનાવ્યું છે. તે વળી એના દ્વારા તેઓશ્રીની અગાધ જ્ઞાનગરિમા પણ આપોઆપ પ્રગટ થઈ જાય છે....

પૂજ્યપાદ શાસન સૌભાગ્ય તિલક-તપાગચ્છાધિપતિ-સૂરિવૃંદ પૂજિત પરમ ગુરુદેવ શ્રીમદ્ વિજય રામચન્દ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજએ પાલીતાણા ખાતે સપરિવાર કરેલા વિ. સં. ૨૦૪૦ વર્ષીય ઐતિહાસિક ચાતુર્માસમાં પૂજ્યપાદ આગમજ્ઞાન દિવાકર સ્વ. આચાર્ય દેવ શ્રીમદ્વિજય માનતુંગ સૂરીશ્વરજી મહારાજ પણ સાથે જ વિરાજમાન હતા. તેઓશ્રીની આ લોક પ્રકાશ ગ્રંથના પઠન-પાઠનમાં 'માસ્ટરી' ગણાતી ! તેથી બહુ સંખ્ય શ્રમણ-શ્રમણી લગવંતો તેઓશ્રી પાસે લોક પ્રકાશની વાચના લઈરહ્યા હતાં કે જેમાં મારો પણ સમાવેશ થતો હતો .. ગ્રંથ વાંચન કરતાં કરતાં જૈન સંઘમાં આ ગ્રંથની પરમોપકારિતા કેવી છે તે સુસ્પષ્ટ રીતે સમજાતું હતું. ત્યારે તે જ સંદર્ભમાં પૂ. આ ભ. શ્રી માનતુંગ સૂ. મ. પ્રેરણા કરી કે, આ મહાકાવ્ય ગ્રંથમાં લગભગ તમામ સર્ગોત્તુ ગૂર્જર ભાષાંતર છે ફક્ત વચમાં ૨૧ થી ૨૭ સર્ગોત્તુ ભાષાંતર કયાંય ઉપલબ્ધ નથી થતું. ત્યારે આટલી અધૂરી કડી પૂરી કરવામા આવે તો સંસ્કૃત ભાષા નહીં બાલુ-

નાર ગૂર્જર ભાષી પણ આ ગ્રંથના અધ્યયન લાભથી વંચિત ન રહે !' તેઓશ્રીની આ પાવન પ્રેરણા ઝીટી લઈ અમારા સહાધ્યાય રસિક સુનિવર્ચથી હેમપ્રભ વિજયજી મહારાજે આ માટે પોતાના વડીલ ગુરુબ્રાતા વિદ્વાન, સરલ સ્વભાવી પૂજ્ય પંન્યાસ શ્રી વજ્રસેન વિજયજી મહારાજ ને વિનંતી કરી અને પૂજ્ય પંન્યાસજીએ ઉપકારી પૂજ્યોનાં આશીર્વાદથી આ મહાન કાર્ય હાથ ધર્યું !

વેગવતી તેમની કલમ ટપોટપ એક પછી એક સર્ગનો ગૂર્જરાનુવાદ (જરૂરી સ્પષ્ટતા સાથે) તૈયાર કરતી ગઈ અને મારા પ્રત્યેના સહૃદયી ભાવથી તેઓ મને તે લખાણ તપાસવા માટે આપતા ! આ રીતે આ એક પ્રશસ્ય પુણ્યકાર્યમાં તેઓની લાગણી મને કિંચિન્માત્ર નિમિત્તભૂત બનાવી ગઈ !....

તેઓની ભરપૂર મહેનતની ફલશ્રુતિ રૂપે આ અવશિષ્ટ સખ્ત સગીચ ગૂર્જરાનુવાદ તૈયાર થયો છે. મેં પણ યથાશક્તિ તેને જોઈ જવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

છતાં પણ ક્ષયોપશમ અસ્પતા-મતિમંદતાદિના કારણે કેાઈપણ સ્થળે કાંઈપણ ક્ષતિ રહી જવા પામી હોય તો અધ્યેતા મહાશય અમોને જણાવી જરૂરી ઉપકૃત કરશે....

આ ગ્રંથરત્નના અધ્યયન-અધ્યાયન દ્વારા ઝળહળતા સમ્યગ્જ્ઞાનના પ્રકાશને પામી કેમશઃ આપણે સૌ અનંત જ્ઞાન ગુણના આલિસાવને પામીએ એજ મંગલ કામના.

વીર સંવત ૨૫૧૫. વિક્રમ સંવત ૨૦૪૫ પૂજ્યપાદ-શાસન મૂર્ધન્ય-પરમ ગુરુદેવ શ્રીમદ્
આસો સુદ ૧૦ વિંજ્યાદશમી વિજય રામચન્દ્ર સુરીવર ચરણકજરજ
જૈનશાળા ખંભાત... શિષ્યાણુ સુનિ નયવર્ધન વિંજય

ક્ષેત્રલોક (ઉત્તરાધર્મ)નું ટુંક વિવરણ

(સર્ગ ૨૧ થી ૨૭ ઉત્તરાધર્મ)

મુનિ હેમપ્રભ વિજયજી મ.

સમુદ્રના કિનારા ઉપર ઉભા રહીને અગાધ એવા જળને તથા તેના તરંગોને જોતા એની વિશાળતા, ગંભીરતા તથા મહાનતાનો ખ્યાલ આવ્યો.

સામે કિનારો ન દેખાય..!

ઊંડાઈનું માપ ન આવે...!

રત્નોનાં ભંડારનું પ્રમાણ હાથ ન લાગે....!

તેવી એ સાગરની વિશિષ્ટતાઓ છે.

હાં બસ..! એ પ્રમાણે જ આપણા પરમ ઉપકારી, દેવાધિદેવ, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી તીર્થંકર ભગવંતોએ પણ અર્ધથી દેશના ફરમાવી.

પરમ વિનીત ગણધર ભગવંતોએ તે અમૃત દેશનાનું અભીપાન કરીને પોતાની લખિધ દ્વારા સૂત્ર રૂપે ગુંથી.

ક્રમે-ક્રમે પાટ પરંપરામાં આવતા અત્યંત તેજસ્વી અને શાસનના સંરક્ષક પૂજ્ય આચાર્ય ભગવંતોએ જ્યારે જોયું કે હવે બુદ્ધિમાં મંદતા આવતી જાય છે, એટલે કુશાગ્ર બુદ્ધિના ધારક મહાત્માઓને એકત્ર કરીને એ તરવોને ગ્રંથસ્થ કર્યા.

ગ્રંથસ્થ થયેલા આગમ એટલે જૈન શાસનનો અગાધ જ્ઞાનસમુદ્ર.

આગમ ઉપર દ્રષ્ટિ નાંખતા....

તેમાં રહેલ તરવોની વિશાળતા, ગંભીરતા, તથા મહાનતાનો ખ્યાલ આવે છે.

તરવોનો પાર નથી...!

તરવોની ઊંડાઈનું માપ નથી...!!

આત્માને ઓળખાવનાર ગુણ રત્નોના ભંડારનો પણ પાર નથી...!!!

એવા મૂલ્યવાન અગાધ જ્ઞાનના સમુદ્રરૂપ આગમોમાંથી પરોપકારી મહાપુરૂષોએ આપણા જેવા બાલ જીવોને લક્ષ્યમાં લઈને અનેક તરવોરૂપી રત્નો બહાર કાઢીને આપણને મેળવી આપ્યા છે

એ તરવ રૂપી રત્નો પ્રકરણ ગ્રંથો રૂપે આપણને મળ્યા છે. ઉપકારીઓએ શાસ્ત્ર દ્વારા આપણાથી અદ્રષ્ટ જગતના દર્શન કરાવીને મહાન ઉપકાર કરેલ છે.

એવા અનેક મહા ઉપકારીઓમાં પૂજ્યપાદ મહોપાધ્યાય શ્રી વિનય વિજયજી મહારાજએ પણ ચારે અનુયોગોની સંકલના એક જ આ લોકપ્રકાશ ગ્રંથમાં કરીને આપણા ઉપર ખુબ જ ઉપકાર કર્યો છે.

ઉપકારી પૂજ્યશ્રીએ જૈન શાસનના ચારે અનુયોગ=દ્રવ્યાનુયોગ-ગણિતાનુયોગ-કથા-નુયોગ-ચરણ-કરણાનુયોગનું સંકલન એક ગ્રંથમાં કર્યું છે.

તેમાં પણ વિશેષતાએ દ્રવ્યાનુયોગ અને ગણિતાનુયોગનું અતિ સૂક્ષ્મતાથી દર્શન કરાવીને “લોક પ્રકાશ” નામની સાર્થકતા કરી આપી છે.

લોકનું નિરૂપણ કરવા કારા લોકમાં રહેલા પદાર્થો તરફ પ્રકાશ પાડતા આ મહાન ગ્રંથનો આ ત્રીજો ભાગ છે. જેમાં સર્ગ ૨૧ થી ૨૭ સુધી તિર્યક્લોકના લવણ સમુદ્રથી સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર એટલે તિર્યક્લોકના અન્ત સુધી અને ઉર્ધ્વ-સિદ્ધશીલા સુધીના વર્ણનનો સમાવેશ છે.

સર્ગ એકવીસમો:

સર્ગ એકવીસના પ્રારંભમાં વિનય અને નમ્રતા પૂર્વક ઉપકારી ગુરુદેવ શ્રી કીર્તિ વિજયજી મહારાજને યાદ કરીને લવણ સમુદ્રના વર્ણનનો પ્રારંભ કર્યો છે.

સમુદ્રમાં આવતી વેલા, (ભરતી) જે જંબૂદ્વીપ તથા ધાતકી ખંડ તરફ વધે છે તે વધીને અંદર ન આવી જાય તે માટે વેલધર સજ્ઞાવાળા ૧,૭૪,૦૦૦ નાગકુમાર દેવતાઓ અટકાવે છે, તે દેવો જુદી જુદી સંખ્યા તથા કાર્ય જણાવવામાં આવેલ છે.

આ સ્થાને જે સ્લોકમાં ૫ ઉપાધ્યાયજી મહારાજે જણાવ્યું છે કે આ વેલા માત્ર દેવોના બળથી અટકતી નથી પણ સાથે-સાથે-સંઘ-અરિહંતદેવ આદિના પુણ્યથી તથા જગત સ્વભાવથી મર્યાદા મૂકતી નથી.

જે વેલાને અટકાવવાર દેવો છે તેમના આવાસ-ગોસ્તૃપ-ઉદકભાસ-શંખ તથા દક્ષીણા નામના સાર્થક ગુણવાળા ચાર પર્વત છે.

તે દેવોના વૈભવના વર્ણનની સાથે એમની વિદિશામાં રહેલા અનુવેલધર પર્વતો તથા તેના દેવોના આવાસનું વર્ણન છે.

આ દેવોની રાજધાની તથા પર્વતો કંઈ ધાતુથી બનેલા છે તે તથા એ પર્વતોનો મૂળ-મધ્ય તથા ઉપરના વિસ્તારનું વિસ્તૃત રીતે નિરૂપણ કર્યું છે.

વેલધર પર્વતના વર્ણન પછી ગૌતમદ્વીપ તેનું સ્થાન, તથા તેની લંબાઈ-પહોળાઈ-ઝાંચાઈનું યોજનમાં વર્ણન છે.

આ દ્વીપની અંદર વનખંડ, પક્ષવેદિકા, ભૂમિ ઉપર ભવન, મણિપીઠિકા તથા તેના અધિષ્ઠાયક દેવના પરિવારની સંખ્યા જણાવ્યા પછી લવણ સમુદ્રના અધિષ્ઠાયક સુસ્થિત દેવની રાજધાનીનું વર્ણન કર્યું છે. તે પછી સૂર્યદ્વીપ અને ચંદ્રદ્વીપ, તેના અધિષ્ઠાયક દેવો-તે દ્વીપોના સ્થાન-પ્રમાણ-સ્વરૂપ-પાણીથી ઊંચાઈ-પ્રાસાદ તથા તે દેવોના આયુષ્યનું વર્ણન કર્યું છે.

ચાર પછી સમુદ્રના અન્તર્વર્તી સર્વ દ્વીપોની સંખ્યા જણાવીને અર્ચ-ચન્દ્ર તથા ગ્રહ-નક્ષત્ર-તાગનું જંબુદ્વીપમાં વિવરણ કેવી રીતે દેટલી સંખ્યામાં, તેનો પરિવાર વગેરે સામાન્યથી બતાવેલ છે.

૧૬,૦૦૦ યોજન ઉંચી શિખા-સૂર્ય-ચન્દ્રના વિમાનોને આઘાત રૂપ કેમ ન બને ? તેનું સમાધાન આપીને અન્ય જ્યોતિષક વિમાનોની રચના કયા રત્નથી થઈ છે તે જણાવીને કયા સમુદ્રોમાં મત્સ્ય-મગરમચ્છ આદિની સંભાવના તથા તે કેટલા માનવાળા હોય તે બતાવીને મત્સ્યોનાં કુલકોટીની સંખ્યા બતાવી છે.

છેલ્લે ૧૦ શ્લોક વડે લવણ સમુદ્રનું ખૂબ જ કાવ્યાત્મક રૂપે ઉપમાઓ આપીને વર્ણન કરીને સર્ગની સમાપ્તિ કરી છે.

સર્ગ બાવીસમો:

લવણ સમુદ્ર પછી ધાતકીખંડ દ્વીપનું વર્ણન કરતા પ્રથમ “ધાતકી” નામની સાર્થકતાનું નિરૂપણ કરીને વિજય આદિ ચાર દ્વાર, તેમના દેવો તથા રાજધાનીની વિગત ટુંકમાં જ કહીને તેમનું પરસ્પર અંતર યોજનમાં બતાવેલ છે.

ત્યારપછી ઇષ્ટકાર પર્વતો તથા તે પર્વતોની ઉંચાઈ પહોળાઈ તથા લંબાઈનું માપ બતાવેલ છે.

તે પર્વતો ઉપરનાં શિખરો તથા તેમાં રહેલ જે ચૈત્ય છે તેનું સંખ્યા માત્રથી નિદર્શન કરેલ છે.

આ દ્વીપના ઇષ્ટકાર પર્વતોના કારણે બે ભાગ પડે છે અને તે રીતે ત્યાંના ક્ષેત્રો તથા પર્વતો (કે જેમના નામ તો જંબૂદ્વીપના ક્ષેત્રો પ્રમાણે જ છે.) ની વ્યવસ્થા કયા ક્રમે કયાં આવે તે તથા વર્ષાધર પર્વતોથી વ્યાપ્ત ક્ષેત્રનું યોજન માન બતાવેલ છે.

તેવી જ રીતે ક્ષેત્રોના મુખનો તથા અંતનો વિસ્તાર તથા દરેક ક્ષેત્ર એક બીજાથી કેટલા પ્રમાણમાં છે તથા મુખ વિસ્તાર, મધ્ય વિસ્તાર તથા અંત્ય વિસ્તાર કેવી રીતે કાઢવું તે સર્વ ગણિત જણાવીને એનો આકાર કેવો થાય છે તે પણ બતાવેલ છે.

આ દ્વીપના ભરતક્ષેત્રનો વિસ્તાર તથા વૈતાલ્યનો વિસ્તાર આદિ જણાવીને પછી દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ અને ભાવના બધા જ પર્યાયોને જંબૂદ્વીપના ક્ષેત્ર પ્રમાણે બતાવેલ છે.

ત્યાર પછી હિમવાન પર્વત તથા તેના ઉપર રહેલ પદ્મદ્રંહનું માન જણાવ્યા બાદ આ દ્વીપમાં રહેલા દ્રહો, નદીના કુંડો, કમળના વલયો વગેરે માટે જંબૂદ્વીપના માનથી દ્વિગુણ કરવાનું બતાવીને આ વિષય સંક્ષેપમાં પૂર્ણ કરેલ છે.

ત્યારપછી ગંગા-સિન્ધુ આદિ બધી જ નદીઓની લંબાઈ - પહોળાઈ - ઉંડાઈ વગેરે યોજન માનથી આપેલ છે.

આટલી નદીઓની સંક્ષેપથી વિગત જણાવીને પછી કઈ નદીનું, કયા દ્રહમાંથી ઉદ્ભવ થાય છે. અને કઈ દિશા તરફ વહીને કયા સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરે છે તેનું વિસ્તારથી નિરૂપણ છે.

ત્યાર બાદ મહા હિમવાન પર્વત, હરિવર્ષ ક્ષેત્ર, નિષધ પર્વત, શીતોદા નદી, સીતા નદી, નીલવંત પર્વત, રમ્યક્ર ક્ષેત્ર, રૂક્મી પર્વત, હિરણ્યવંત ક્ષેત્ર, શિખરી પર્વત તથા ઐરવત ક્ષેત્રના વિસ્તાર તથા તેઓનાં સ્થાનનું દૂંકથી વર્ણન કરેલ છે.

હવે, મધ્યમાં રહેલા મહાવિદેહનો વિસ્તાર તથા તેમાં રહેલ અન્ય પદાર્થો વગેરેનું શક્ય વિસ્તૃત વર્ણન છે.

ત્યારપછી ગજદંત પર્વતોનું વર્ણન કરીને મેરૂ પર્વત તથા તેનાં ત્રણ કાંડ, નીચે ભદ્રશાલ વન વગેરેનો યોજન માનથી વિસ્તાર બતાવીને અનુવાદક પૂજ્યશ્રીએ ગણિતના દાખલાઓ દ્વારા સર્વ સરવાળા આપીને જિજ્ઞાસુ અભ્યાસીને સમજવામાં ખૂબ સરળતા કરી આપી છે.

અહીંના મેરૂ પર્વતની જે વિશેષ વિગત છે તે પણ બતાવી છે.

એ રીતે જંબૂદ્વીપના વર્ણન પ્રમાણે વર્ણન કરતાં જે વિશેષ હતું તે જણાવ્યું છે અને ધાતક્રીખંડના મહાવિદેહ ક્ષેત્રની અંદર રહેલા આઠ વિહરમાન તીર્થંકરોની સ્તુતિ કરીને સર્ગને રસાળ બનાવ્યો છે.

આ રીતે ૨૫૨ શ્લોક સુધી ધાતક્રીખંડનું વર્ણન કર્યા પછી સક્ષેપથી એ સર્વ પદાર્થોનું નામ તથા સંખ્યાથી નિર્દેશ કરેલ છે.

ત્યારપછી ઉત્કૃષ્ટ તથા જઘન્યથી તીર્થંકર પરમાત્મા-બલદેવ-વાસુદેવ-ચક્રવર્તી-નિધાનો-ચક્રવર્તીના એકેન્દ્રિય રત્નો તથા પંચેન્દ્રિયરત્નોનું સંખ્યાથી વર્ણન કર્યું છે.

આ ધાતક્રીખંડમાં સૂર્ય-ચન્દ્ર-ગ્રહ-નક્ષત્ર-તારાની સંખ્યા બતાવીને ધાતક્રીખંડનું વર્ણન પૂર્ણ કરીને કાલોદય સમુદ્રનું વર્ણન કરતાં પ્રથમ તેના નામની સાર્થકતા બતાવીને તેનો વિસ્તાર, ઉંડાઈ અને એના પાણીની મધુરતા તથા બાહ્ય-પરિધિ જણાવેલ છે.

ત્યારબાદ વિજયાદિ ચારે દારોનું પરસ્પર અંતર, સૂર્ય-ચન્દ્ર તથા તેના અંતરીંધોનું સામાન્ય વર્ણન કરેલ છે.

આ સમુદ્રના સૂર્ય-ચન્દ્ર-ગ્રહ-નક્ષત્ર અને તારાઓની સંખ્યા બતાવેલ છે.

આ રીતે બાવીસમાં સર્ગની પૂર્ણાહુતી ઉપકારી શુરૂદેવ તથા ઉપકારી માતા-પિતાને યાદ કરીને પૂજ્યપાદ મહોપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજી મહારાજે કરી છે.

સર્ગ તેવીસમો:

આ સર્ગની અંદર કાલોદય પછીના પુષ્કરાર્ધક્રીપનું વર્ણન કરેલ છે.

આ ક્રીપનું વર્ણન કરતા પુષ્કરદ્વીપના નામની સાર્થકતા તથા તેનો વિસ્તાર બતાવેલ છે.

ત્યારપછી અર્ધલાગમાં રહેલા માનુષોત્તર પર્વતના નામની સાર્થકતા તેની સુંદરતા તથા ઉંચાઈ આદિનું માન તેનો આકાર અને આકાર પ્રમાણે પહોળાઈનું માન બતાવેલ છે.

ત્યારબાદ આ પર્વત ઉપર રહેનારા દેવો તથા મનુષ્યોનો વસવાટ તથા આ પર્વતના સુવર્ણની જાતિ બતાવીને તેની અંદર રહેલા લતા મંડપો, વાવડીઓ, કોડા મંડપો, ફોટો, ગવાલ, તથા કિલ્લા આદિનું નામ નિર્દેશ કરેલ છે.

આ પર્વત ઉપર રહેલા કૂટોના રવાંમી કોણ-કોણ છે ? તે તથા 'કર્ધ દિશા-વિદિશામાં' છે ? તે જાણાવીને સાથે જે મતાંતર પડ્યા છે તે પણ બતાવેલ છે.

આ પર્વતના ચાર કૂટો ઉપર જિનાલય છે, તે કેવી રીતે સંભવે છે, તે બતાવીને જે પરમાત્માના ચૈત્યને માનતા નથી તેમને જખ્ખર પુરાવો આપીને એમની નબળાઈને પ્રદર્શિત કરી છે.

આ માનુષોત્તર પર્વતની મૂલ-મધ્ય તથા ઉપરની એમ ત્રણ પરિધિ બતાવેલ છે.

એવી જ રીતે પુષ્કરાર્ધની પણ બાહ્ય પરિધિ બતાવેલ છે. ત્યારપછી પુષ્કરાર્ધ દ્વીપમાં રહેલ ઈષુકાર પર્વત તથા તેના કૂટોની વિગતો પણ ધાતકીખંડ પ્રમાણે જ સમજવી એમ જણાવ્યું છે.

હવે આ દ્વીપમાં વિશેષ જે બે કુંડા છે તે કયા સ્થાને, કેટલા યોજને, કેટલા યોજન ઉંડા, પહોળા તથા કેવા આકારે છે, તે જાણાવીને આ પુષ્કરાર્ધ ક્ષેત્રને પર્વતો તથા ક્ષેત્રો દ્વારા મધ્યમાં, મૂળમાં અને આગળ 'કેટલું' ક્ષેત્ર રોકાયેલ છે તે સર્વ ગણિત-પૂર્વક બતાવેલ છે.

ધાતકીખંડ દ્વીપ ચાર લાખ યોજન પ્રમાણ છે જ્યારે પુષ્કરાર્ધ આઠ લાખ યોજન પ્રમાણ છે. એટલે ધાતકીખંડના પદાર્થોથી પુષ્કરાર્ધના પદાર્થો વિસ્તારમાં દ્વિગુણ છે. બાકી સંખ્યાથી એટલા જ છે. જેથી ક્ષેત્ર, પર્વત, નદી, ફટ, વૃક્ષ, મેરૂપર્વત તથા દ્રહ્ આદિના નામ તથા વિસ્તારને સંક્ષેપમાં જણાવ્યું છે.

આ દ્વીપમાં રહેલા આઠ વિહરમાન તીર્થંકર પરમાત્માઓના નામ તથા તેઓ કયા વિજયમાં વિચરે છે, તે જણાવેલ છે.

આ દ્વીપના ચન્દ્ર-સૂર્ય-ગ્રહ-નક્ષત્ર તથા તારાનું સંખ્યાથી માન તથા આ મનુષ્ય-ક્ષેત્રની બહાર ઉત્પત્તિ અને મૃત્યુ નથી, તેમજ તેમાં કોઈ દેવ પણ પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ કરે તો શું બને તે જણાવેલ છે.

આ બતાવીને હવે આ મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર શું-શું નથી તે શ્લોક દ્વારા તથા પછી જીવાલિગમ સૂત્રના પાઠો દ્વારા જણાવ્યું છે.

આ રીતે ૨૦૩ શ્લોકમાં વર્ણુન કર્યા બાદ ૩૦ શ્લોકમાં મનુષ્ય ક્ષેત્રનું એટલે અઢીદ્વીપના સર્વ પદાર્થોનું સંખ્યાથી સરવાળો કરીને ટુંક વર્ણુન કરેલ છે. જે એક યંત્રનું કાર્ય કરે તેવું છે.

ફરી ગુરૂના પરમ ભક્ત તેમ પરમાત્માના પરમ સેવક પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજે વીશ વિહરમાન ભગવાનોના નામ લઈને સ્તુતિ કરીને ઉત્કૃષ્ટથી તથા જઘન્યથી તીર્થંકર પરમાત્માની હાજરી, કેવલી ભગવંતો, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, પ્રતિવાસુદેવ, નિધિઓ, રત્નો (એકેન્દ્રિય તથા પંચેન્દ્રિય) વગેરેનું સંખ્યાથી માન આપેલ છે.

એ રીતે અઢીદ્વીપના પદાર્થોનું વર્ણન પૂર્ણ કરીને પછી શાશ્વત ચૈત્યો તથા પ્રતિમાલ્લઓનું સ્થાન તથા સંખ્યા બતાવેલ છે તથા નંદીશ્વર દ્વીપમાં ચૈત્યોમાં જે મતાંતર છે, તે જણાવીને છેલ્લે ૩૨૫૬ ચૈત્યોને તથા ૩, ૬૧, ૩૨૦, જિનપ્રતિમાઓને નમસ્કાર કરેલ છે.

આ સાથે અધોલોક તથા ઉર્ધ્વલોકના શાશ્વત ચૈત્યો તથા પ્રતિમાલ્લઓની સંખ્યા તથા આસન વગેરે તથા કયા સ્થાને પ્રતિમાલ્લ કેટલા ઉંચા છે તે જણાવેલ છે.

એ રીતે શાશ્વત ચૈત્યો તથા પ્રતિમાલ્લઓનું ખૂબ જ વિસ્તારથી વર્ણન કરેલ છે. આપણે એ શાશ્વત ચૈત્યોની ભાવ યાત્રા કરવી હોય, તો સમજી શકાય તેવી રીતે જણાવીને આ સર્ગને પૂર્ણ કરેલ છે.

સર્ગ ચોવીસમો:

પૂજ્ય ઉપકારી ઉપાધ્યાયજી મહારાજની તીવ્ર મેઘા શક્તિના કારણે તેઓ જે ક્રમથી વિશ્વદર્શન કરાવતા આગળ જઈ રહ્યા છે તેમાં અઢીદ્વીપ બહારના સ્થિર સૂર્ય-ચન્દ્ર આદિ જ્યોતિષકેતુનું આંતરા-પ્રકાશક્ષેત્ર તથા સંખ્યા વગેરેનું જુદા-જુદા મતો દ્વારા વિસ્તારથી ૮૦ શ્લોકમાં વર્ણન કરેલ છે.

આ રીતે ચન્દ્ર-સૂર્યનું વર્ણન કરીને હવે આગળ રહેલા પુષ્કરોદ સમુદ્ર તેની સુંદરતા તથા વિસ્તારનું વર્ણન કરેલ છે.

હવે ક્રમશઃ વાણીવર દ્વીપ, તેનો વિસ્તાર, તથા તેમાં રહેલી વાવડીઓનું વર્ણન બતાવીને વાણીવરોદ સમુદ્રના નામની સાર્થકતા બતાવવાપૂર્વક તેની પરિધિ-વિસ્તાર તથા તેમના અધિષ્ઠાયક દેવોના નામ જણાવેલ છે.

ત્યારબાદ ક્ષીરવર દ્વીપ તથા સમુદ્રનું ખૂબજ સુંદર વર્ણન કરેલ છે.

હવે ધૃતવર દ્વીપ તથા ધૃતોદ સમુદ્ર, ક્ષોદવર દ્વીપ તથા ક્ષોદોદ સમુદ્રના નામની સાર્થકતા બતાવીને તેનો વિસ્તાર બતાવેલ છે.

ત્યારપછી કયા સમુદ્રોના પાણીનો કેવો સ્વાદ છે તે ટુંકમાં બતાવેલ છે.

ત્યારપછી નંદીશ્વર દ્વીપનું વર્ણન છે. તેમાં પ્રથમ તેના નામની સાર્થકતા બતાવેલ છે.

હવે એજ દ્વીપમાં રહેલા અંજનગિરિ પર્વતો તથા તેની વાવડીઓનું ખૂબજ વિસ્તારથી વર્ણન છે. વાવડી અંગે જે મતાંતર છે તે પણ સ્પષ્ટ કરેલ છે.

આ વાવડીઓના મધ્યભાગમાં રહેલ દધિમુખ પર્વતનો આકાર તથા વિસ્તાર બતાવીને દધિમુખ નામની સાર્થકતાનું વર્ણન કરેલ છે.

આ અંગે પણ જે મતાંતર છે તે જણાવેલ છે. આ જણાવીને પછી આ પર્વતો ઉપર રહેલ શાશ્વત જિન પ્રાસાદોની વિશાળતા બતાવીને તેની રમણીયતાનો અનુસાર છ શ્લોકોમાં બતાવેલ છે.

ત્યારપછી પ્રેક્ષામંડપ, અક્ષપાટક, તથા મણિપીઠિકા અને એની ઉપર લટકતી મોતીની માળાનું વર્ણન છે.

આ મોતીની માળા કેટલા પ્રમાણની છે તે વિશેષથી જણાવેલ છે. (આના વર્ણનને સમજાવવા માટે પરિશિષ્ટમાં યંત્ર આપેલ છે. તેમાં તેનું વિસ્તારથી સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવ્યું છે.

આ નંદીશ્વર દ્વીપમાં લઘ્ય જિનાલયોની શોભા પૂજા કરનારાઓથી કેવી વૃદ્ધિને પામે છે તેનું વર્ણન છ શ્લોકોમાં ખૂબ જ આકર્ષક રીતે કરેલ છે.

આ દ્વીપ ઉપર કયા સ્થાને કયા દેવો અષ્ટાહિકા મહોત્સવ કરે છે તે બતાવીને ત્યાં ગંધર્વ દેવો કેવી રીતે નૃત્ય કરે છે તે બતાવેલ છે. અને તે પ્રસંગમાં કુમારનંદી સોનીના પ્રસંગનું વર્ણન કર્યું છે.

અહિં જંઘાયરણ તથા વિઘાયારણ મહાત્માઓ કેવી રીતે આવે છે તે બતાવીને ત્યારપછી રતકર પર્વતોનું તથા તે પર્વતોની ચારે દિશામાં કઈ કઈ દેવીઓની રાજધાનીઓ છે તેનું ખૂબ વિસ્તારથી વર્ણન છે.

આ વર્ણનમાં જે-જે વિશેષતા કે મતાંતર છે તે પણ જણાવેલ છે. એ પ્રમાણે આ દ્વીપનું વર્ણન કરીને પછી નંદીશ્વર સમુદ્રનું અને ત્યારપછી અરુણદ્વીપ અને અરુણોદ સમુદ્રનું વર્ણન તેના નામની સાર્થકતા બતાવવાપૂર્વક જણાવેલ છે.

ત્યારપછી અરુણવર દ્વીપ તથા અરુણવર સમુદ્રનું વર્ણન કરીને અરુણવરાવભાસ દ્વીપ અને સમુદ્રનું વર્ણન કરેલ છે.

ત્યારપછી બારમો કુંડલદ્વીપ કઈ રીતે ઘટે તે બતાવેલ છે.

ત્યારપછી દરેક દ્વીપ-સમુદ્રોનું ત્રિપ્રત્યાવતાર કહેલ છે. તે વિગતવાર મતાંતરે ટાંકીને બતાવેલ છે.

હવે કુંડલગિરિ પર્વતનું, તેના ઉપર રહેલા જિનાલયોનું, ત્યાં રહેલી બત્રીશ રાજધાનીઓનું વિશેષથી વર્ણન કરેલ છે.

ત્યારપછી છપ્પન દિક્કુમારીકાઓના સ્થાનની વિગત બતાવીને છેલ્લા પાંચ દ્વીપ-સમુદ્રોના નામ બતાવવાપૂર્વક સ્વયંભૂરમણ-સમુદ્રનું કાવ્યમય શૈલીથી વર્ણન કરીને પૂજ્ય ઉપકારી ગુરૂદેવ તથા માતા-પિતાને યાદ કરીને પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજે સર્ગ પૂર્ણ કરેલ છે.

સર્ગ પચીસમો:

તિર્છાલોકનું લોકાંત વર્ણન કરીને હવે ઉર્ધ્વ ભાગમાં રહેલા સ્થિર જ્યોતિષ ચક્રનું વર્ણન આ સર્ગની અંદર કરેલ છે.

જ્યોતિષકોનું સ્થાન કયાં છે. ચન્દ્ર-સૂર્ય આદિ કેટલાં યોજને રહેલા છે તથા કેવી રીતે બ્રમણ કરે છે તે બતાવેલ છે.

આ ચન્દ્ર-સૂર્યના સ્થાનના અંતર વિષે જે મતાંતર છે તે પણ સ્પષ્ટ કરેલ છે.

જ્યોતિષ ચક્રના વિમાનોનો આકાર કેવો છે તે બતાવતા જે શંકા થઈ તેનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આપવાપૂર્વક સમાધાન કરેલ છે.

હવે, આ વિમાનોને વહન કરનારા સેવક દેવોની સંખ્યા તથા તેમના મનની પ્રસન્નતા બતાવીને તેઓ કેવા-કેવા રૂપો કરીને કેવી રીતે તે વિમાનોને વહન કરે છે. તે ખૂબજ વિસ્તારથી બતાવેલ છે.

આ જાણાવ્યા બાદ એક-ખીજાની અપેક્ષાએ ગતિની મંદતા-તીવ્રતા બતાવી છે.

ત્યારપછી તારાઓનું અંતર તથા તેમના વિમાનનું વર્ણન પણ શક્ય એટલા વિશેષ વિસ્તારથી કરેલ છે.

આ જ્યોતિષક દેવોનો પરિવાર-પર્યાય તથા સભાની સંખ્યાનામ નિર્દેશપૂર્વક જાણાવ્યા બાદ જ્યોતિષક દેવોનો ઉત્કૃષ્ટ વિરહકાળ તથા એ દેવોની ગેરહાજરીમાં શાસન કોણ ચલાવે? તે સર્વ હકીકત આગમમાં પુરાવા સાથે જાણાવેલ છે.

આ જ્યોતિષક દેવોના મુકુટમાં જે ચિહ્નો હોય છે તે ચિહ્નોની વિગત જાણાવી છે.

આટલી વિગત બતાવ્યા બાદ ચન્દ્રની જે ચાર અગ્રમહિષીઓ છે તેમના નામ તથા તેમના પૂર્વલવની હકીકત તથા વર્તમાનમાં તેમની વિકૃત્વાણીની શક્તિ બતાવી છે.

ચન્દ્રની જેમ સૂર્ય-ગ્રહ-નક્ષત્ર તથા તારાનાં દેવોની પણ અગ્રમહિષીઓ તેમના નામ, તેમની જથ્થા-ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વગેરેનું વિસ્તારથી વર્ણન કરેલ છે.

આટલું વિસ્તારથી જાણાવ્યા પછી અહિં પ્રસંગને પામીને એક વિચારણીય પ્રશ્નોત્તર અંથકાર પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજ કરી રહ્યા છે કે પ્રાણીને પ્રાપ્ત થતા સુખો કે દુઃખો કર્માધીન છે. તેવી સજ્જડ માન્યતા જૈન શાસનની છે તો પછી સુખ-દુઃખાદિના નિમિત્ત-રૂપે જ્યોતિષીઓને કેમ ગણાવવામાં આવે છે? આ પ્રશ્નનો મનનીય ઉત્તર અંથકારશ્રી પોતે જ ફરમાવીને અનેકને સચોટ સુંદર માર્ગદર્શન પુરું પાડ્યું છે કે આ જ્યોતિષ ચક્ર મુજબ મૃદુર્ત્તનું પ્રયોજન કેમ છે અને આવશ્યક પણ કેમ છે. એ રીતે મહત્વનો આ વિષયની ચર્ચાપૂર્વક સમાધાન કરીને આ પચીસમો સર્ગ પૂર્ણ કરેલ છે.

સર્ગ છવીસમો:

અધોલોક અને તિર્થલોકના સર્વ પદાર્થોની શક્ય એટલા વિસ્તાર તથા સૂક્ષ્મતાથી વિગત જાણાવીને હવે પૂજ્યપાદ ઉપાધ્યાયજી મહારાજ હવે પછીના ૨૬-૨૭ મા સર્ગમાં ઉર્ધ્વલોકનું વર્ણન કરી રહ્યા છે.

સૌ પ્રથમ પરમ કૃપાળુ પાર્શ્વનાથ ભગવાનને નમસ્કાર કરવા રૂપ મંગલ કરીને ઉર્વલોક કયાંથી શરૂ થાય છે તે જણાવેલ છે. ઉપરના પ્રથમ રાજલોકમાં રહેલા પ્રથમ સૌધર્મ તથા બીજા ઇશાન દેવલોકનું વર્ણન કરતા તે દેવલોકના આકાર, સ્થાન લંબાઈ તથા પહોળાઈ બતાવીને તેઓના ૧૩ પ્રતરોની વિગત જણાવી છે.

આ પ્રતરોમાં ઇન્દ્રક વિમાનો તેના નામો અને પછી ત્રીજા દેવલોકથી સર્વોર્થ સિદ્ધ વિમાન સુધીના પ્રતરોની સંખ્યાનું નિરૂપણ કરીને કુલ સંખ્યા બતાવી છે. તે પ્રતરોની સંખ્યા કઈ રીતે લેવામાં આવી છે તે પણ જણાવેલ છે.

પક્ષિગત વિમાનો અહિં તિર્થલોકના કયા સ્થાનથી બરાબર ઉપર છે. તે તથા ઉપર ઉપરના પ્રતરમાં પક્ષિગત વિમાનોની સંખ્યાનો ક્રમ જણાવેલ છે.

આ વિમાનોનો આકાર ત્રણ પ્રકારે બતાવેલ છે તે ત્રણે પ્રકારના વિમાનો કયા ક્રમે હોય તે પણ જણાવેલ છે.

હવે, પ્રથમના બન્ને દેવલોકોના તેર પ્રતરોમાં પક્ષિગત કેટલા કેટલા વિમાનો છે તે સર્વ સંખ્યા બતાવીને પછી ક્રમશઃ દરેક પક્ષિમાં ગોળ-ત્રિકોણ અને ચોરસ વિમાનો કેટલા-કેટલા છે તે તથા તેનો સરવાળો કરીને સર્વ સંખ્યા બતાવી છે.

પક્ષિગત વિમાનોની સર્વ સંખ્યા બતાવીને બાકીના પુષ્પાવકીર્ણ વિમાનો કયાં-કયાં હોય તે તથા તેમના આકારની વિગત જણાવીને સર્વ સંખ્યા બતાવી છે.

એ પ્રમાણે બન્ને દેવલોકના કાળે કેટલા-કેટલા વિમાનો આવે તે જણાવી દીધું છે.

આ બન્ને દેવલોકના વિમાનોની સુદરતાનું વર્ણન કરીને તેમાં ઇશાનેન્દ્રની અધિકતા બતાવીને હવે તે વિમાનો કેવા વિશાળ તથા અંદર કેવી રચનાવાળા હોય છે તે ખૂબ જ વિસ્તારથી જણાવે છે.

આ વિમાનોની વિશાળતાને સમજાવવા માટે દેવોની ગતિનું માન બતાવીને દૃષ્ટાંત દ્વારા જણાવવામાં આવ્યું છે કે, આ વિમાનોમાંથી કેટલાક વિમાનોને દેવો ૬ મહિનામાં અવગાહન કરી શકે અને કેટલાકનું કરી શકતા નથી.

દેવલોકોની સુદરતાનું વર્ણન કરીને ત્યાં રહેતા સતત પ્રકાશમય તથા સુગંધી વાતાવરણનું વિવિધ ઉપમાઓથી વર્ણન કર્યું છે.

પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજે આગમમાંથી તારવીને જ્ઞાનાનંદમાં મગ્ન બની આ વિમાનોમાં વિવિધ સ્થળે રહેલા વનખંડા, વાવડીઓ, કીડા યોગ્ય મંડપો, પર્વતો, હીંચકાઓ તથા આસનોનું ખૂબ જ વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે.

એ વિમાનોમાં રહેલા પ્રાસાદોની રચના કેવી છે એ પ્રાસાદોના પરિવાર પ્રાસાદો કેવા અને કેવી રીતે રહેલા છે તે તથા તેમની સંખ્યા તેમની ઊંચાઈ આદિનું માન બતાવેલ છે.

ત્યાર પછી સુધર્મા સભાનું વર્ણન છે. તેની અંદર પીઠીકાઓ, મધ્યમાં મણિ પીઠીકા માણવકે સ્તંભ, ફલક, સિક્કા તથા વજના ડાલડાની હકીકત છે

એ રીતે શક્ય વિસ્તારથી અને આમ દ્રુકમાં સુધર્માસભાનું વર્ણન કરીને તેના દર્શાન ખૂણામાં રહેલા ત્રિનાલય એટલે સિદ્ધાયતનનું વર્ણન છે. તેમાં પૂજા ભક્તિમાં વપરાતી વિવિધ સામગ્રીઓના નામો જતાવેલ છે.

સિદ્ધાયતનના દર્શાન ખૂણામાં ઉપપાત સભા, હુદ, અભિષેક સભા, અલંકાર સભા, વ્યવસાય સભા, તથા નંદા નામની વાવડી એમ બધાનું ખૂણ જ સુંદર રીતે વર્ણન કર્યું છે. અને એ રીતે વિમાનોનું વર્ણન પૂર્ણ કરેલ છે.

ત્યારબાદ વિમાનના સ્વામી દેવોની ઉત્પત્તિ સમયે કેવી સ્થિતી હોય છે. તેમનો આચાર, અભિષેક આદિનું કાર્ય સેવક દેવો કેવી રીતે કરે છે અને ઉત્પત્તિ પછી એ સ્વામીદેવ દરેક સભામાં શું શું કરે છે અને તેના સિદ્ધાયતનમાં આવીને પરમાત્માની કેવી વિધિ પૂર્વક તથા એકાગ્રતાથી અંગ-અગ્ર પૂજા તથા ભાવ પૂજા કરે છે તે જણાવેલ છે.

અહીં પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજે મૂર્તિને નહિં સ્વીકારનારને માર્ગદર્શન આપ્યું છે કે ખરેખર સત્ય શું છે.

તે સ્વામીદેવ વિવિધ રીતે પૂજા વિધિ વગેરે કરીને સભા આદિની તથા ત્યાંના દ્વાર પીઠીકા આદિ ઉપર થાપા વગેરે કરીને પોતાના આચરને પૂર્ણ કરે છે.

આ સર્વ હકીકત શ્રી રાજપ્રશ્નીય સૂત્રમાં સૂર્યાલદેવના વિમાનના વર્ણનમાં જતાવેલ દેવોના સ્વામીની ઉત્પત્તિની રીત પ્રમાણે જતાવેલ છે.

અહીં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોનું શરીર કેવું રમણીય હોય છે તે જણાવીને ૧૨ ઇન્દ્રોના નામ તથા તેમના વિમાનોના નામ તથા મુકટના ગિહ્ન ઔપપાતિક સૂત્ર પ્રમાણે જણાવેલ છે

અહીં રહેલા દેવો, પોતાનો સમય કેવી રીતે પસાર કરે છે તે જણાવેલ છે તેમાં પણ આ વિવેકી એવા દેવોને કામ કેવી રીતે પીડે છે તે આગમથી જાણી પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજે વિસ્તરથી જણાવેલ છે. પણ છેલ્લે સજગતા લાવવા માટે મોહરાજના આ સૈનિકો કેવા છેતરનારા છે તે જણાવીને કામ-લોગના પરિણામની ભયંકરતાને સ્પષ્ટ કરી છે.

ત્યાર બાદ આ દેવોનો આહાર સ્થિતિ શ્વાસોશ્વાસ વગેરે વિગત જણાવેલ છે.

અહીં રહેલા દેવોના નાટક કેટલા વર્ષ પ્રમાણ ચાલે તથા કયા કારણે અહીં મનુષ્ય લોકમાં તેઓ આવતા નથી તે સર્વ હકીકત આગમના પુરાવા પ્રમાણે જણાવેલ છે.

મનુષ્યલોકની આવી ભયંકર દુર્ગંધ આદિ હોવા છતાં પણ કયાં કરણે તેઓ મનુષ્ય-લોકમાં આવે છે તે પણ દષ્ટાંત પૂર્વક જણાવેલ છે.

હવે આ દેવો નીચે નરકમાં પણ કયાં સુધી તથા કયાં કરણે જાય છે તે પણ બનેલા દષ્ટાંત પૂર્વક જણાવેલ છે.

ત્યારપછી આ દેવોના અવધિજ્ઞાનનો વિષય દરેક પ્રતરના જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય કૃત્રિમ વૈક્રિય શરીરનું પ્રમાણ તથા તે દેવોની ગતિ-આગતિ જણાવેલ છે.

અહિં બંને દેવલોકમાં દેવીઓ કેવી હોય? તેમની સ્થિતિ, તેમનું ઐશ્વર્ય તથા કેટલા આયુષ્યવાળી દેવી કયા દેવલોકના દેવોને ભોગ્ય હોય તે વિસ્તારથી વર્ણન કરેલ છે.

બધા દેવલોકોના દેવો અમુક કર્મશોને કેટલા વર્ષે ખપાવે છે તે વિગતવાર જણાવેલ છે.

હવે આ દેવોને સુખ તો ખૂબ હોય છે તે બતાવ્યું પણ તેઓને દુઃખ શોક પણ હોય છે; થાય છે, તે દષ્ટાંત પૂર્વક બતાવીને તેમને નિદ્રાનો ઉદય કેવી રીતે હોય તે કર્મગ્રન્થના વિષય દ્વારા જણાવેલ છે.

સમ્યક્દષ્ટિ તથા મિથ્યાદ્રષ્ટિ દેવોના મનના પરિણામો કેવા પ્રકારના થાય છે તે જણાવીને સમ્યક્દષ્ટિ દેવો પરમાત્મ ભક્તિમાં કેવા ગ્રાત-પ્રોત થાય છે-તે બતાવેલ છે. તથા તેઓ સાધુ મહાત્માની ભક્તિ-ઔચિત્ય-વંદનાદિ કેવી રીતે કરે છે તે જણાવેલ છે.

આ વર્ણન થતાં વચ્ચે ધર્મ કરીને સદ્ગતિ ગામી બને છે એ વાત આવતાં દેવોને તો અધર્મસ્થિત કહ્યા છે તે આગળ વાક્ય કેમ ઘટે? એ પ્રશ્ન ઉભો થતાં ભગવતી સૂત્રના આધારે આ પ્રશ્નનો સ્પષ્ટ ખુલાસો કરીને દેવો કેવી રીતે અધર્મસ્થિત છે-તે જણાવી દીધું છે.

આ રીતે દેવલોક, દેવ વિમાન, તે વિમાનના સ્વામી દેવનું સર્વ વિશેષથી વર્ણન કરીને હવે સૌધર્મેન્દ્ર તથા ઇશાનેન્દ્રનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે.

તેમાં પ્રથમ વર્તમાનના શકેન્દ્રના પૂર્વ ભવનો વૃત્તાંત કલ્પવૃત્તિ તથા ભગવતી સૂત્રના અભિપ્રાય પૂર્વક બતાવેલ છે.

ત્યારપછી એ ઈન્દ્ર મહારાજની ત્રણ પર્ષદા, તેની સંખ્યા તથા સ્વભાવ આદિનું વર્ણન છે.

ઈન્દ્રના સામાનિક દેવો ત્રાયશ્ચિંશ દેવોનું વર્ણન છે. તેમાં વર્તમાનના ત્રાયશ્ચિંશ દેવોના પૂર્વભવનો વૃત્તાંત જણાવેલ છે.

ઈન્દ્ર મહારાજના આત્મરક્ષક દેવો તથા સાત ઐન્યો તેના નામ તથા સંખ્યાનું વિશેષ વર્ણન કરેલ છે.

ત્યાર પછી સેનાપતિઓની કચ્છાઓ તથા વાહનરૂપ વિમાનના અધિકારી પાલક દેવનું વર્ણન છે.

ઈન્દ્ર મહારાજની પર્ષદ દ્વારા કાર્ય કરવાની પદ્ધતિનું વર્ણન કરીને તેમની શક્તિનું વર્ણન કરતાં અમોઘ શક્તિવાળા વજ્રની વિગત જણાવી છે. આ અવસરે ચમરેન્દ્રના ઉપ-પાતના પ્રસંગને યાદ કરીને ચમરેન્દ્ર પરમાત્મ મહાવીર સ્વામી ભગવાનના ચરણોમાં આઘ્યા એ વિશેષથી વર્ણન છે.

અહીં પ્રશ્ન થયો છે કે પરમાત્માના શરણે આવેલા ચમરેન્દ્રને હણવા આવતા વજ્રને શેકેન્દ્ર પરમાત્માથી ચાર આંગળ દૂરથી જ સંહરી લીધું તે કેમ બન્યું તેનું વિશ્લેષણ પ્રશ્નોત્તરી પૂર્વક કરેલ છે.

વૈમાનિક દેવો અને ભવનપતિ દેવો સાથે ભવપ્રત્યયથી ક્યારેક યુદ્ધ વગેરે પણ થાય છે તે વખતે શસ્ત્ર (આયુધ) તરીકે શું હોય છે તે જણાવેલ છે.

આ ઈન્દ્ર મહારાજની વિદ્યુર્વણ શક્તિનું માન બતાવીને તેમના પરિવારના દેવોની શક્તિને સાથે લેતા કેટલા રૂપો કરી શકે તે હકીકત વિસ્તૃતથી જણાવેલ છે.

ઈન્દ્ર મહારાજની આઠ અગ્રમહિષીઓનાં નામ તથા તેમના પૂર્વભવના નામો માતા-પિતા તથા નગરીનું ટુંકથી વર્ણન છે. તે મહિષીઓ ૧૬૦૦૦-૧૬૦૦૦ પરિવાર દેવીઓને વિદ્યુર્વે છે અને ઈન્દ્ર મહારાજ તેમની સાથે અનેક પ્રકારના સુખોને ભોગવે છે તેનું વર્ણન કરેલ છે.

આ ઈન્દ્ર મહારાજને ચાર લોકપાલો છે. તેમાં પ્રથમ સોમ મહારાજનો પરિવાર, અગ્રમહિષીઓ તેમનાથી વિદ્યુર્વિત દેવીઓ તથા તેમનું કાર્ય તેમના આજ્ઞાવતી દેવો વિગેરેનું વર્ણન છે. તેવી જ રીતે ચમ-વરુણ તથા કુબેર મહારાજનું પણ વિસ્તૃત વર્ણન છે.

ત્યાર પછી વરચે-વરચે ઈન્દ્ર મહારાજ અવધિજ્ઞાનથી જ ખૂદીપને જુએ છે ત્યારે જખૂદીપમાં ચતુર્વિધ સંઘમાં થતા શુભ કાર્યોની દેવસભામાં પ્રશંસા કરે છે તે ઈન્દ્રના ગુદા-ગુદા વિશેષણો તેમના દ્વારા થયેલા શુભ કાર્યોના આધારે કહ્યા છે.

આ ઈન્દ્ર મહારાજએ ભગવાનને અવગ્રહ બાળત પૂછ્યું ત્યારે ભગવાને જે અવ-ગ્રહ બતાવ્યા અને તેમાં ઈન્દ્ર મહારાજએ પોતાની અવગ્રહની જે છૂટ આપી તે સર્વ હકીકત જણાવી છે.

એ રીતે આ ઈન્દ્ર મહારાજને એકાવતારી જણાવીને એમના સંબંધી વર્ણન પૂર્ણ થયેલ છે.

ત્યાર પછી બીજા ઈન્દ્ર, ઈશાનેન્દ્રનું વર્ણન છે તેમાં પ્રથમના ઈન્દ્રની જેમ ઈન્દ્રક-વિમાનોનું વિવરણ કરીને પછી આ ઈશાનેન્દ્ર જે પૂર્વભવમાં તામલિ રાજ હતા અને

છેલ્લે તાપસ કેમ બન્યા અને ત્યાંથી ઇશાન ઇન્દ્ર તરીકે કેવી રીતે થયા તે તેમના પૂર્વના જીવન વૃત્તાંત દ્વારા જણાવીને બાલ તપથી આવી કર્મ નિર્જરા થઈ, પણ એટલો જ તપ બે સમ્યક્દષ્ટિ કરે તો કેવા ફળ મેળવે તે સર્વ હકીકત જણાવી છે.

ત્યારપછી ઇશાનેન્દ્ર જિનેશ્વરની પૂજા વગેરે સિંહાસન પર બેસે છે તે સર્વ સૌધર્મેન્દ્ર પ્રમાણે જણાવ્યું છે.

આ ઇન્દ્રના ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવતાઓનો પૂર્વભવ જણાવીને તેમના સામાનિક દેવો, આત્મરક્ષક દેવો, પર્ષદાના દેવો તથા દેવીઓની સંખ્યા બતાવી તેમના આયુષ્ય જણાવ્યા છે.

તેમની આઠ અગ્નિસરઓનાં નામ તથા દ્વંકમાં પૂર્વભવ જણાવીને આયુષ્ય બતાવ્યું છે પછી કુલ ૫૬ ઇન્દ્રોની-ઇન્દ્રાણીઓનો સરવાળો બતાવ્યો છે.

આ ઇન્દ્રની આઠ પટ્ટરાણીઓનો, પરિવારની સંખ્યા બતાવીને તેમની સાથે લોગ-વિલાસનું સ્થાન વગેરે બતાવેલ છે.

હવે ઇન્દ્ર મહારાજના સાત સૈન્ય તેમના અધિપતિઓના નામો ગમનાગમનનું વિમાન તથા તેની વિકુર્વાણા કરનાર દેવનું નામ જણાવેલ છે.

આ ઇન્દ્ર મહારાજનું શસ્ત્ર તેની શક્તિ તથા તેમનું વાહન અને વશવર્તી દેવતાઓનું વર્ણન છે. સાથો-સાથ વિકુર્વાણા શક્તિ પણ જણાવી છે.

ત્યારપછી તેમના લોકપાલો, તેમના આવાસો, રાજધાની, આયુષ્ય પટ્ટરાણીઓના નામ, પત્ર સ્થાનીય દેવતા વગેરેની વિગત દ્વંકથી કહેલ છે.

ત્યારબાદ આ ઇશાનેન્દ્રની વિશેષતાઓને જણાવતા તથા તેમની શક્તિ સૌધર્મેન્દ્રથી વિશેષ છે તે બતાવતા તેમની મહત્તા તથા બર્નને ઇન્દ્રોની ચર્યાનું વર્ણન છે.

ક્યારેક કોઈ નાના વિમાનના કારણે બર્નને ઇન્દ્રો વચ્ચે ઝઘડો થાય ત્યારે સનત્કુમાર ઇન્દ્ર અથવા સામાનિક દેવતાઓ કેવી રીતે શાંત કરે તે હકીકત આગમોના પાંચ પૂર્વક જણાવેલ છે.

આ રીતે પરમાત્માની ભક્તિમાં મગ્ન આ ઇન્દ્ર મહારાજ આવતા ભંવમાં મુક્તિવધૂને પામશે તે જણાવીને આ સર્ગને પૂર્ણ કરેલ છે.

સર્ગ સત્યાવીસમો

પ્રમથના બે દેવલોકોનું વર્ણન કરીને, હવે આ સર્ગમાં બાકીના બધા જ દેવલોકો તથા એની વચ્ચે આવતા અન્ય પદાર્થોનું વર્ણન છે.

તેમાં સૌ પ્રથમ સનત્કુમાર તથા માહેન્દ્ર દેવલોકનું વર્ણન કરતાં તેમનું સ્થાન તથા આકાર બતાવીને તેના પ્રતરોની સંખ્યા તથા પ્રતરોના મુખ્ય ઇન્દ્રક વિમાનોના નામો બતાવ્યા છે.

ત્યારપછી દરેક પ્રતરમાં ક્રમશઃ જે વિમાનો છે, તેની કુલ સંખ્યા, ત્યારપછી દરેક પંક્તિમાં ત્રિકોણ-ગોળ અને ચોરસ વિમાનો કેટલા હોય તે તથા તેમનો કુલ સરવાળો કરીને જણાવેલ છે.

તેમાં વળી પુષ્પાવક્રીણું વિમાનોની સંખ્યા ગતાવી બન્ને દેવલોકના અધિકારમાં કેટલા-કેટલા વિમાનો આવે તેની સંખ્યા તથા તે વિમાનો કેવી રીતે રહેલા છે તે તથા તેમા રહેલા પ્રાસાદો કેવા છે તે જણાવેલ છે.

બન્ને દેવલોકમાં પૂર્વના પ્રગળ પૃન્યોદયથી ઉત્પન્ન થયેલા દેવોનાં મુકુટના ચિહ્નો દરેક પ્રતરના જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય તથા આયુષ્ય પ્રમાણે શરીરમાન, આહાર, ધ્યાસોચ્છવાસ, કામભોગની અભિલાષા, અવધિજ્ઞાનનો વિષય, લેશ્યા, ગતિ, આગતિ તથા ઉત્પત્તિ-વ્યવનતું જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ અંતરનું વર્ણન પૂર્વની જેમ કરેલ છે.

ત્યારપછી સનત્કુમારાવતસક વિમાનમાં ઉપપાત સભામાં ઉત્પન્ન થતાં સનત્કુમારેન્દ્રની ઉત્પત્તિ, તેમની પર્યાદાની સંખ્યા, તે પર્યાદાના દેવોનું આયુષ્ય, લોકપાલી સાત મૈત્ર્યો તેમની સંખ્યા, આત્મ રક્ષક, દેવોની સંખ્યા, યાન વિમાન તથા તેની વિદ્યુર્વાણા કરનાર દેવનું સ્વરૂપ વગેરે સામાન્યથી ગતાવેલ છે.

ત્યારપછી આ ત્રીજા ઇન્દ્ર મહારાજની વૈકિય શક્તિનું વર્ણન કરીને ભોગેચ્છુ એવા તે ઇન્દ્ર કયા સ્થાને-કેવી રચના કરીને કેવી રીતે કામ ભોગ કરે છે તે જણાવેલ છે.

એવી જ રીતે ચોથા ઇન્દ્રનું પણ જણાવ્યું છે.

એ પ્રમાણે ભોગ-મુખ ભોગવતા સનત્કુમારેન્દ્ર મહાવિદેહમાં ઉત્પન્ન થઈને સિદ્ધિ-ગતિ ગામી બનશે તે જણાવીને તેમનું વિવરણ પૂર્ણ કર્યું છે.

તેવી જ રીતે માહેન્દ્ર દેવલોકના ઇન્દ્રનું પણ સનત્કુમારેન્દ્ર પ્રમાણે જ સર્વ વૃત્તાંત સામાન્યથી જણાવીને પૂર્ણ કરેલ છે.

હવે ત્રીજા દેવલોકની ઉપર રહેલા પાંચમા બ્રહ્મલોક નામના દેવલોકનું વર્ણન કરતાં તે દેવલોકનું સંસ્થાન ગતાવીને તેના પ્રતરોની સંખ્યા, પ્રતરોના ઇન્દ્રક વિમાનોનાં નામ દરેક પ્રતરના વિમાનોની સંખ્યા પુષ્પાવક્રીણું વિમાનોની સંખ્યા તથા વિમાનોના સર્વ સંખ્યા ગતાવેલ છે.

આ બ્રહ્મ દેવલોક કોના આધારે પ્રતિષ્ઠિત છે તે જણાવીને તેમાં રહેલા વિમાનોના પ્રાસાદોની ઉંચાઈ, વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શની વિશેષતા તથા અહિં ઉત્પન્ન થનાર દેવોની પૂન્યાઈ બતાવીને અહિંના દેવોના મુકુટના ચિહ્ન તથા લેશ્યા ગતાવેલ છે.

ત્યાર પછી અહિંના દેવોનું દરેક પ્રતરવાર જઘન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ગતાવેલ છે.

આયુષ્ય પ્રમાણે શરીરમાન, આહાર, ઉચ્છ્વાસ, કામાભિલાષ, ગતિ, આગતિ, વ્યવન. ઉત્પત્તિનું અંતર તથા અવધિજ્ઞાનની મર્યાદાનું સંક્ષેપથી વર્ણન કરે છે.

ત્યાર પછી પાંચમા દેવલોકના ઇન્દ્ર બ્રહ્મદેવનું વર્ણન છે, બ્રહ્મલોકાવતંસક નામના વિમાનમાં રહેલા આ ઇન્દ્ર મહારાજના પરિવાર રૂપ સામાનિક દેવો, તેમનું આયુષ્ય, અભ્યંતર, મધ્યમ અને બાહ્ય પર્ષદાના દેવો તથા સર્વેનું આયુષ્યમાન બતાવેલ છે.

ત્યાર બાદ ત્રાયશ્ચિંશ દેવો, લોકપાલો, મિત્રદેવો, મંત્રી દેવો તથા પુરોહિત દેવોનું વર્ણન પૂર્વવત બતાવીને ચાન વિમાન તથા તેના અધિકારી દેવનું નામ આપીને આત્મ-રક્ષક દેવોની સંખ્યા, સાત સૈન્યો, તેના નાયકો તથા આ ઇન્દ્ર મહારાજની વિકુર્વાણ શક્તિ અને આયુષ્ય બતાવેલ છે.

અહીં આ દેવલોકના ત્રીજા પ્રતરમાં લોકાંતિક દેવો છે. તેમનું સ્થાન બતાવીને પછી તમસ્કાય કૃષ્ણરાજનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહેલ છે.

ત્યાર પછી લોકાંતિક દેવોનાં વિમાનોનું સ્થાન તે દેવોનાં નામ તેમનું કાર્ય તથા વિશેષતાઓ અને તેમની સિદ્ધગતિ અંગે મતાંતરોનું શક્ય વિસ્તારથી વર્ણન કરેલ છે.

ત્યાર પછી લાંતક નામના છઠ્ઠા દેવલોકનું વર્ણ કરતાં તેનું સ્થાન, પ્રતરો, ઇન્દ્રક વિમાનના નામ, પંક્તિગત તથા પુષ્પાવકીર્ણક વિમાનોની સર્વ સંખ્યા તથા દરેક પ્રતર વાર કેવા આકારના કેટલાં વિમાનો હોય છે તેની પણ સંખ્યા બતાવેલ છે.

આ વિમાનો કેના આધારે ટકેલા છે તે તથા તેમનો વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શની ઉચ્ચતા બતાવીને ત્યાં રહેલા દેવોની લેશ્યા બતાવી છે,

અહીં રહેલા દેવોનું પ્રતરવાર જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય તથા આયુષ્ય પ્રમાણે દેહ-માન બતાવીને કામ લોગનો પદ્ધતિની વાત કહીને ગતિ આદિ દ્વારો બ્રહ્મલોકની જેમ બતાવેલ છે.

ત્યાર પછી અહીંના ઇન્દ્ર લાંતકેન્દ્રના પરિવાર આદિનું દૂકથી વર્ણન કરીને પછી ત્રણ પ્રકારના કિલ્લિબીયાઓનું વર્ણન છે.

આ કિલ્લિબીક કોણ બને તે વિસ્તારથી બતાવતા સાથે જમાલીનું દષ્ટાંત આગમના પાઠ પૂર્વક આપેલ છે.

ત્યાર પછી સાતમા મહાશુક દેવલોકનું વર્ણન છે, તેમાં દેવલોકનું સ્થાન, સંસ્થાન, પ્રતરોની સંખ્યા તથા દરેક પ્રતરના ઇન્દ્રક વિમાનોનાં નામ, દરેક પ્રતરના વિમાનોની સંખ્યા, પુષ્પાવકીર્ણ વિમાનોની સંખ્યા, કુલ વિમાનોની સંખ્યા તથા દરેક પ્રતરે ત્રણે પ્રકારના જુદા જુદા વિમાનોની સંખ્યા પણ બતાવેલ છે.

ત્યારબાદ વિમાનોનો આધાર (પૃથ્વી પિંડ) વર્ણાદિની ઉચ્ચતા, પ્રાસાદની ઊંચાઈ દરેક પ્રતર પ્રમાણે જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય, આયુષ્ય પ્રમાણે દેહમાન, આહાર, ઉચ્ચવાસ, કામાભિલાષ, ગતિ, આગતિ, સ્થવન ઉત્પત્તિનો વિરહ તથા અવધિજ્ઞાનના વિષયનું વર્ણન કરેલ છે.

અહીંના દેવોની દિવ્યક્રાંતિ એટલી ઉત્કૃષ્ટ હોય છે કે તેને પ્રથમ દેવલોકના ઇન્દ્ર સૌધર્મેન્દ્ર પણ સહન કરી શકતા નથી તે બનેલા પ્રસંગથી આગમના પાઠ પૂર્વક બતાવેલ છે.

ત્યારપછી અહિંના ઇન્દ્ર મહાશુક્રેન્દ્રના પરિવાર આદિનું પૂર્વના ઇન્દ્રોની જેમ વર્ણન કરેલ છે.

હવે અઠમા સહસ્રાર દેવલોકનું વર્ણન કરતાં પ્રથમ તેમનું સ્થાન, પ્રતરોની સંખ્યા પ્રતરોના ઇન્દ્રક વિમાનોના નામ, દરેક પ્રતરના વિમાનોની સંખ્યા, પુષ્પાવક્રીર્ણક વિમાનોની સંખ્યા તથા કુલ સંખ્યા બતાવેલ છે.

ત્યારપછી વિમાનોના આધાર, વર્ણ, ઊંચાઈનો પૂર્વની જેમ હવાલો આપીને અહિંના દેવોનું પ્રતરવાર જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય, આયુષ્ય પ્રમાણે દેહમાન, આહાર, શ્વાસોચ્છવાસનું પ્રમાણ, ઉત્પત્તિ ચયનનો વિરહ કાળ, ગતિ તથા આગતિને બતાવીને બાકીનું શુક્ર દેવલોકની જેમ કહીને વાત પૂર્ણ કરેલ છે.

ત્યારપછી સહસ્રારેન્દ્રના પરિવારના દેવોની સંખ્યા સહિત પૂર્વના ઇન્દ્રોની જેમ વર્ણન કર્યું છે.

હવે આનત તથા પ્રાણત દેવલોકનું વર્ણન કરતાં પ્રથમ તેનું સ્થાન, આકાર પ્રતરોની સંખ્યા, ઇન્દ્રક વિમાનોના નામ, પક્ષિગત વિમાનોની સંખ્યા, પુષ્પાવક્રીર્ણ વિમાનોની સંખ્યા, કુલ સંખ્યા બતાવીને વિમાનોનો આધાર તથા પ્રાસાદોની ઊંચાઈનું માન આપેલ છે.

પ્રતર પ્રમાણે જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય, આયુષ્ય પ્રમાણે દેહમાન, આહાર, શ્વાસોચ્છવાસનું પ્રમાણ બતાવીને ભોગ અભિલાષાનું વર્ણન કરેલ છે.

ત્યાર પછી ગતિ, આગતિ, ચયન-ઉત્પત્તિનું અંતર, તથા અવધિજ્ઞાનનું પ્રમાણ બતાવીને આ બન્ને દેવલોકના એક જ ઇન્દ્ર મહારાજા પ્રાણુતેન્દ્રનું પૂર્વના ઇન્દ્રની જેમ સંક્ષેપથી વર્ણન કરેલ છે.

હવે આરણ્ય અને અચ્યુત અચ્યાર અને બારમા દેવલોકનું વર્ણન કરતાં તેના સ્થાન તથા આકારનું વર્ણન કરીને પ્રતરની સંખ્યા, ઇન્દ્રક વિમાનના નામો, દરેક પક્ષિમાં રહેલા વિમાનોની સંખ્યા, પુષ્પાવક્રીર્ણક વિમાનોની સંખ્યા તથા સર્વ વિમાનોની સંખ્યા બતાવી છે.

વિમાનોનો આધાર, પ્રાસાદોની ઊંચાઈ, દેવોનું પ્રતર પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ-જઘન્ય આયુષ્ય, આયુષ્ય પ્રમાણે દેહમાન, આહાર તથા શ્વાસોચ્છવાસ બતાવીને બાકીનું સર્વ ઉપર પ્રમાણે જણાવી દીધું છે.

ત્યાર પછી બન્ને દેવલોકના એક ઇન્દ્ર અચ્યુતેન્દ્રનું વર્ણન કરતાં પ્રથમ વર્તમાનના ઇન્દ્ર જે પૂર્વલવમાં સીતાજી હતા તેમના પૂર્વ જીવનના વૃત્તાંતનું વિસ્તારથી વર્ણન છે. તે ઇન્દ્ર મહારાજાનું પૂર્વ પ્રમાણે વર્ણન કરેલ છે.

ત્યાર પછી આ વૈમાનિક દેવલોકમાં ઈન્દ્રાદિ જે દશ પ્રકારના દેવો છે તેમના નામોનો ઉલ્લેખ કરીને કલ્પાતીત એવાં નવ ઐવેયક દેવલોક તથા તેના દેવોનું વર્ણન કરતાં પ્રથમ તે ઐવેયકનું સ્થાન, આકાર, પ્રતરોની સંખ્યા, ઈન્દ્રક વિમાનોના નામ, પંક્તિગત વિમાનોની સંખ્યા એમ ત્રણે ત્રિકનું જુદું-જુદું વર્ણન કરેલ છે.

આ ઐવેયકના દેવોના શરીરની સુંદરતા, તેમનું કાર્ય, સુખની પરાકાષ્ઠાનું વર્ણન અનેકવિધ દૃષ્ટાંતો આપીને કરેલ છે.

આ નવ ઐવેયકના દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ તથા જઘન્ય આયુષ્ય બતાવીને આયુષ્ય પ્રમાણે દેહમાન બતાવેલ છે.

ત્યાર પછી આહારની ઇચ્છા, શ્વાસોચ્છવાસ, ગતિ, આગતિ, વ્યવન-ઉત્પત્તિની સંખ્યા તથા અંતર, અવધિજ્ઞાનનો વિષય બતાવવા પૂર્વક વર્ણન પૂર્ણ કરેલ છે.

ત્યાર પછી અનુત્તર વિમાનોનું વર્ણન કરતાં પ્રથમ અનુત્તર નામની સાર્થકતા, ત્યાંના વિમાનોની સંખ્યા, ઈન્દ્રક વિમાનોના નામ બતાવીને ઉર્ધ્વલોક સર્વ પંક્તિગત તથા પુષ્પાવક્રીર્ણક વિમાનોની સંખ્યા બતાવી છે.

સર્વાર્થ સિદ્ધ નામના વિમાનનું વિસ્તાર બતાવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થતા દેવોના નામની સાર્થકતા, સુખની ઉત્કૃષ્ટતા, તથા જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બતાવેલ છે.

અહિં રહેલા અહમિન્દ્ર દેવો પોતાના વિમાનમાં જે શય્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાં એક જ સ્થળે તેત્રીસ સાગરોપમ સુધીનો કાળ કેવી રીતે પસાર કરે અને તેમની શય્યા ઉપર જે ચંદ્રવો તથા ચંદ્રવા ઉપર રહેલા મોતીઓનું પ્રમાણ મણુથી તથા સંખ્યાથી બતાવીને તેના દ્વારા ઉત્પન્ન થતી મધુર ધ્વનિનું વર્ણન છે.

ત્યાર પછી આયુષ્ય પ્રમાણે દેહમાન, આહારની ઇચ્છા, શ્વાસોચ્છવાસ તથા અહિં કેટલા કર્મો શેષ રહે ત્યારે ઉત્પન્ન થાય છે તે હકીકત આગમના પાઠો આપવા પૂર્વક બતાવેલ છે.

અહિં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોના કેટલા લવ બાકી છે તેમાં પડેલા જુદા-જુદા ગ્રંથો આગમોના મતાંતરોને જણાવીને પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજ આ વિષય માટે મધ્યસ્થ રહ્યા છે.

અહિંના દેવોની સંખ્યાનો સામાન્ય નિર્દેશ કરીને તેઓના વ્યવન-ઉત્પત્તિનું અંતર, અવધિજ્ઞાનનો વિષય તથા તે અગે જે વિશેષ છે તે સર્વ જણાવીને અનુત્તર દેવલોકનું વર્ણન પૂર્ણ કરેલ છે.

હવે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના શિખરથી ઉપર રહેલ શ્રી સિદ્ધશીલાનું વર્ણન કરતાં તેનો વિસ્તાર, પરિધિ, મધ્ય ભાગની જડાઈ, અંતની જડાઈ તથા તેની ઉજ્જવલતા બતાવીને સિદ્ધશીલાના નામોનો ઉલ્લેખ કરેલ છે,

આ સિદ્ધશીલાનો આકાર કેવો છે. તથા તે પછી લોકાંત કેટલે દૂર છે તે સર્વ ઉત્સેધાંગુલ પ્રમાણ દ્વારા કેવી રીતે ઘટે તે બતાવીને વિશેષ વિગત દ્રવ્યલોકમાં કરેલ હોવાથી ત્યાંનો હવાલો આપેલ છે.

આ ચૌદ રાજલોક પ્રમાણ લોક, અલોકની અપેક્ષાએ કેવો લાગે છે તે બતાવીને અલોકમાં કેણુ રહે તે બતાવ્યું છે અને એ રીતે ખરેખર નિશ્ચિત જગત કે, જે આપણા ચર્મચક્ષુથી અદૃશ્ય છે તેને આવા ગ્રંથમાં સરળતા પૂર્વક પ્રકટ કરીને દીપકની ઉપમાને સાર્થક કરતો તથા લોકને પ્રકાશ પાડતો સત્યાવીસમો સર્ગ અને ક્ષેત્રલોક ઉત્તરાધી પૂર્ણ કરેલ છે.

આ લોક ઉપર પ્રકાશ પાડતા લોક પ્રકાશ ગ્રંથના અધ્યયન દ્વારા આપણે પોતાના આત્માને ઉર્ધ્વગતિ ગામી બનાવવામાં સફળ થઈએ એ જ અભ્યર્થના.

ધૃતકેદરોલ પાર્થનાથ તીર્થ
સુથરી (કચ્છ)

આ ગ્રંથમાં આવેલ આગમ પાઠોની યાદી

૧	પ્રાચીન ગાથા	સર્ગ-૨૧ શ્લોક-૨૪	૩૪ બૃહત્ ક્ષેત્ર સમાસ વૃત્તિ	સર્ગ-૨૩ શ્લોક-૩૫
૨	બૃહત્ક્ષેત્ર સમાસ વૃત્તિ	૨૧ ૬૩	૩૫ બૃહત્ ક્ષેત્રસમાસ વૃત્તિ	૨૩ ૪૨
૩	પ્રવચન સારોદ્ધાર વૃત્તિ	૨૧ ૬૩	૩૬ જીવાભિગમ સૂત્ર	૨૩ ૪૧
૪	સમવાયાંગ સૂત્રની ટીકા	૨૧ ૬૩	૩૭ પ્રાચીન ગાથા	૨૩ ૨૦૦
૫	સ્થાનાંગ વૃત્તિ	૨૧ ૬૩	૩૮ જીવાભિગમ સૂત્ર: ચતુર્થ પ્રતિપત્તિ	૨૩ ૨૦૦
૬	પ્રવચન સારોદ્ધાર વૃત્તિ	૨૧ ૬૭	૩૯ પ્રવચન સારોદ્ધાર વૃત્તિ	૨૩ ૨૨૬
૭	જીવાભિગમ સૂત્ર વૃત્તિ	૨૧ ૭૭	૪૦ પ્રવચન સારોદ્ધાર સૂત્ર	૨૩ ૨૪૧
૮	ક્ષેત્ર સમાસ વૃત્તિ	૨૧ ૯૧	૪૧ જ બૃહદ્રીપ પ્રસંગિત સૂત્ર	૨૩ ૨૪૧
૯	બૃહત્ ક્ષેત્ર સમાસ વૃત્તિ	૨૧ ૯૧	૪૨ સમવાયાંગ સૂત્ર	૨૩ ૨૪૧
૧૦	જીવાભિગમ વૃત્તિ	૨૧ ૯૧	૪૩ રાજપ્રશ્રીય ઉપાંગ વૃત્તિ	૨૩ ૩૦૮
૧૧	ક્ષેત્ર સમાસ વૃત્તિ	૨૧ ૯૨	૪૪ જીવાભિગમ સૂત્ર	૨૪ ૪
૧૨	જીવાભિગમ વૃત્તિ	૨૧ ૯૨	૪૫ જીવાભિગમ સૂત્ર	૨૪ ૭
૧૩	જીવાભિગમ સૂત્ર	૨૧ ૧૦૧	૪૬ ચન્દ્ર પ્રસંગિત સૂત્ર	૨૪ ૭
૧૪	જીવાભિગમ સૂત્ર	૨૧ ૧૨૩	૪૭ પ્રાચીન ગાથા	૨૪ ૮
૧૫	ભગવતી સૂત્ર	૨૧ ૧૨૩	૪૮ જ બૃહદ્રીપ પ્રસંગિત	૨૪ ૧૩
૧૬	ભગવતી સૂત્રની વૃત્તિ	૨૧ ૧૨૩	૪૯ જીવાભિગમ વૃત્તિ	૨૪ ૧૩
૧૭	જીવાભિગમ સૂત્ર	૨૧ ૧૯૪	૫૦ જ બૃહદ્રીપ પ્રસંગિત વૃત્તિ	૨૪ ૧૩
૧૮	સૂર્ય પ્રસંગિત સૂત્ર	૨૧ ૨૫૫	૫૧ મૂલ સ ગ્રહણી	૨૪ ૧૯
૧૯	વિશેષભુવતી	૨૧ ૨૬૦	૫૨ ક્ષેત્ર સમાસ	૨૪ ૨૦
૨૦	સૂર્ય પ્રસંગિત સૂત્ર	૨૧ ૨૬૦	૫૩ મૂલ સ ગ્રહણી ટીકા (હરિભદ્ર સૂત્રકૃત)	૨૪ ૨૧
૨૧	જીવાભિગમ સૂત્ર	૨૧ ૨૭૧	૫૪ ચન્દ્ર પ્રસંગિત સૂત્ર	૨૪ ૨૧
૨૨	પ્રાચીન ગાથા	૨૨ ૭૫	૫૫ સૂર્ય પ્રસંગિત	૨૪ ૨૧
૨૩	પ્રાચીન ગાથા	૨૨ ૭૬	૫૬ જીવાભિગમ સૂત્ર	૨૪ ૨૧
૨૪	ક્ષેત્ર સમાસ વૃત્તિ	૨૨ ૧૭૩	૫૭ સૂર્ય પ્રસંગિતની ગાથા	૨૪ ૨૨
૨૫	ક્ષેત્ર બૃહત્ ક્ષેત્ર સમાસ વૃત્તિ	૨૨ ૧૭૨	૫૮ સ ગ્રહણીની ગાથા	૨૪ ૨૩
૨૬	સ્થાનાંગ સૂત્ર: વૃત્તિ સ્થાનક રજુ	૨૨ ૨૦૭	૫૯ જ્યોતિષક ૨૩ક	૨૪ ૨૫
૨૭	જીવાભિગમ સૂત્ર	૨૩ ૧૬	૬૦ જ્યોતિષક ૨૩ક	૨૪ ૨૬
૨૮	સ્થાનાંગ વૃત્તિ	૨૩ ૧૯	૬૧ ચન્દ્ર પ્રસંગિત	૨૪ ૨૮
૨૯	સ્થાનાંગ સૂત્ર	૨૩ ૨૪	૬૨ ચન્દ્ર પ્રસંગિત	૨૪ ૨૯
૩૦	સ્થાનાંગ વૃત્તિ [અભયદેવ સૂત્રકૃત.]	૨૩ ૨૪	૬૩ જીવાભિગમ સૂત્ર	૨૪ ૩૦-૩૧
૩૧	દ્વીપસાગર પ્રસંગિત સ ગ્રહણી	૨૩ ૨૪	૬૪ ચન્દ્ર પ્રસંગિત	૨૪ ૩૨
૩૨	ક્ષેત્ર સમાસ સૂત્ર	૨૩ ૨૬	૬૫ જીવાભિગમ વૃત્તિ	૨૪ ૩૩
૩૩	ભગવતી સૂત્ર	૨૩ ૨૮	૬૬ સ ગ્રહણી લઘુવૃત્તિ	૨૪ ૩૩

ક્રમ	પ્રાચીન ગાથા	સર્ગ-૨૪ શ્લોક-૬૦	ક્રમ	સ્થાનાંગ સૂત્ર	સર્ગ-૨૪ શ્લોક-૨૦૭
૬૭	પ્રાચીન ગાથા	૨૪ ૬૧	૧૦૨	સ્થાનાંગ સૂત્ર	૨૪ ૨૦૭
૬૮	પ્રાચીન ગાથા	૨૪ ૬૨	૧૦૩	સ્થાનાંગ સૂત્ર વૃત્તિ	૨૪ ૨૧૦
૬૯	પ્રાચીન ગાથા	૨૪ ૬૩	૧૦૪	જીવાભિગમ સૂત્ર વૃત્તિ	૨૪ ૨૨૦
૭૦	પ્રાચીન ગાથા	૨૪ ૬૪	૧૦૫	સ્થાનાંગ સૂત્ર	૨૪ ૨૨૦
૭૧	પ્રાચીન ગાથા	૨૪ ૭૭	૧૦૬	આવશ્યક ચૂલ્કિ	૨૪ ૨૩૧
૭૨	પૂર્વ સંગ્રહણી ટીકા	૨૪ ૭૮	૧૦૭	જીવાભિગમ સૂત્ર	૨૪ ૨૪૩
૭૩	પ્રાચીન ગાથા	૨૪ ૭૯	૧૦૮	નદીશ્વર કલ્પ	૨૪ ૨૪૫
૭૪	પ્રાચીન ગાથા	૨૪ ૮૦	૧૦૯	જળદ્વીપ પ્રજ્ઞપિત સૂત્ર	૨૪ ૨૫૦
૭૫	પ્રાચીન ગાથા	૨૪ ૮૦	૧૧૦	નદીશ્વર કલ્પ (જિનપ્રભ સ્મરિત) ૨૪	૨૮૦
૭૬	પ્રાચીનગાથા	૨૪ ૮૦	૧૧૧	નદીશ્વર સ્તોત્ર	૨૪ ૨૮૭
૭૭	યોગશાસ્ત્ર ચતુર્થ પ્રકાશવૃત્તિ	૨૪ ૮૦	૧૧૨	યોગશાસ્ત્ર વૃત્તિ	૨૪ ૨૮૭
૭૮	પરિશિષ્ટ પર્વ (હિમચન્દ્ર સ્મરિ. કૃત) ૨૪	૮૦	૧૧૩	સ્થાનાંગ વૃત્તિ સ્થાનક ૩૭	૨૪ ૩૦૩
૭૯	જીવાભિગમ સૂત્ર	૨૪ ૮૯	૧૧૪	ભગવતી સૂત્રવૃત્તિ:શતક ૪ ઉદ્દેશો ૨૪	૩૦૪
૮૦	પ્રાચીન ગાથા	૨૪ ૧૧૨	૧૧૫	દ્વીપસાગર પ્રજ્ઞપિત સંગ્રહણી ૨૪	૩૧૭
૮૧	સ્થાનાંગ વૃત્તિ	૨૪ ૧૩૮	૧૧૬	ભગવતી સૂત્ર શતક ૩ ઉદ્દેશો ૮ વૃત્તિ ૨૪	૩૧૮
૮૨	દ્વીપસાગર પ્રજ્ઞપિત સંગ્રહણી	૨૪ ૧૩૮	૧૧૭	જીવાભિગમ સૂત્ર વૃત્તિ	૨૪ ૩૨૩
૮૩	પ્રાચીન ગાથા	૨૪ ૧૩૮	૧૧૮	જીવાભિગમ સૂત્ર ચૂલ્કિ	૨૪ ૩૨૩
૮૪	જીવાભિગમ સૂત્ર વૃત્તિ	૨૪ ૧૫૫	૧૧૯	સંગ્રહણી લઘુવૃત્તિ	૨૪ ૩૨૩
૮૫	પ્રવચન સારોદ્ધાર વૃત્તિ	૨૪ ૧૫૫	૧૨૦	સંગ્રહણી	૨૪ ૩૨૩
૮૬	નન્દીશ્વર સ્તોત્ર	૨૪ ૧૫૫	૧૨૧	જળદ્વીપ પ્રજ્ઞપિત વૃત્તિ	૨૪ ૩૨૩
૮૭	સ્થાનાંગ સૂત્ર	૨૪ ૧૫૫	૧૨૨	જીવ સમાસ વૃત્તિ	૨૪ ૩૨૩
૮૮	નન્દીશ્વર સ્તવ, નન્દીશ્વર કલ્પ	૨૪ ૧૬૫	૧૨૩	અનુયોગ દ્વાર ચૂલ્કિ	૨૪ ૩૨૩
૮૯	સ્થાનાંગ સૂત્ર	૨૪ ૧૬૫	૧૨૪	અનુયોગ દ્વારા સૂત્ર	૨૪ ૩૨૩
૯૦	જીવાભિગમ સૂત્ર	૨૪ ૧૬૫	૧૨૫	જળદ્વીપ સમાસ વૃત્તિ	૨૪ ૩૨૩
૯૧	જીવાભિગમ સૂત્ર	૨૪ ૧૭૮	૧૨૬	સ્થાનાંગ સૂત્ર	૨૪ ૩૨૭
૯૨	સમવાયાંગ સૂત્ર	૨૪ ૧૭૮	૧૨૭	છટ્કુ અંગ (જ્ઞાતા ધર્મકથા)	૨૪ ૩૩૨
૯૩	સ્થાનાંગ સૂત્ર	૨૪ ૧૮૧	૧૨૮	મદિલ અધ્યયન વૃત્તિ	૨૪ ૩૩૨
૯૪	જીવાભિગમ વૃત્તિ	૨૪ ૧૮૨	૧૨૯	આવશ્યક વૃત્તિ	૨૪ ૩૩૨
૯૫	પ્રવચન સારોદ્ધાર વૃત્તિ	૨૪ ૧૮૩	૧૩૦	જળદ્વીપ પ્રજ્ઞપિત વૃત્તિ	૨૪ ૩૩૨
૯૬	સ્થાનાંગ સૂત્ર વૃત્તિ	૨૪ ૧૮૩	૧૩૧	સંગ્રહણી વૃત્તિ	૨૫ ૧૫
૯૭	સ્થાનાંગ સૂત્ર વૃત્તિ	૨૪ ૧૮૭	૧૩૨	સંગ્રહણી ગાથા	૨૫ ૧૬
૯૮	સ્થાનાંગ સૂત્ર વૃત્તિ	૨૪ ૧૮૮	૧૩૩	જળદ્વીપ પ્રજ્ઞપિત વૃત્તિ	૨૫ ૧૬
૯૯	પ્રાચીન ગાથા	૨૪ ૧૯૫	૧૩૪	ગન્ધહસ્તી	૨૫ ૨૩
૧૦૦	જીવાભિગમ સૂત્ર વૃત્તિ	૨૪ ૨૦૨	૧૩૫	ગન્ધ હસ્તી ટીકા	૨૫ ૨૩
૧૦૧	જીવાભિગમ સૂત્રઆદર્શ	૨૪ ૨૦૨	૧૩૬	સંગ્રહણી વૃત્તિ	૨૫ ૨૩

૧૩૭ યોગશાસ્ત્ર : પ્રકાશ-ચતુર્થ સર્ગ-૨૫	૨૫	૨૩
૧૩૮ જ'બુદ્ધીપ પ્રગતિ વૃત્તિ	૨૫	૨૯
૧૩૯ વિશેષણવતી	૨૫	૩૯
૧૪૦ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર	૨૫	૩૯
૧૪૧ જીવાભિગમ વૃત્તિ	૨૫	૩૯
૧૪૩ તત્ત્વાર્થ ભાષ્ય	૨૫	૫૧
૧૪૩ પ્રાચીન ગાથા	૨૫	૫૨
૧૪૪ યોગશાસ્ત્ર : પ્રકાશ-ચતુર્થ	૨૫	૫૨
૧૪૫ તત્ત્વાર્થ ભાષ્ય	૨૫	૬૦
૧૪૬ સંગ્રહણી સૂત્ર	૨૫	૧૧૧
૧૪૭ જ'બુદ્ધીપ પ્રગતિ સૂત્ર	૨૫	૧૧૧
૧૪૮ જીવાભિગમ સૂત્ર	૨૫	૧૨૫
૧૪૯ જ'બુદ્ધીપ પ્રગતિ સૂત્ર	૨૫	૧૨૫
૧૫૦ સંગ્રહણી	૨૫	૧૨૫
૧૫૧ જીવાભિગમ સૂત્ર	૨૫	૧૩૭
૧૫૨ જ'બુદ્ધીપ પ્રગતિ સૂત્ર	૨૫	૧૩૭
૧૫૩ તત્ત્વાર્થ ભાષ્ય	૨૬	૧૪૨
૧૫૪ જીવાભિગમ વૃત્તિ	૨૫	૧૪૩
૧૫૫ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર	૨૫	૧૪૩
૧૫૬ જીવાભિગમ સૂત્ર	૨૫	૧૫૬
૧૫૭ જ'બુદ્ધીપ પ્રગતિ સૂત્ર	૨૫	૧૫૬
૧૫૮ જીવાભિગમ ચૂર્ણિ	૨૫	૧૫૭
૧૫૯ પ્રાચીન ગાથા	૨૫	૧૬૩
૧૬૦ જીવાભિગમ સૂત્ર	૨૫	૨૦૪
૧૬૧ પંચ વસ્તુમાં	૨૫	૨૦૮
૧૬૨ જીવાભિગમ વૃત્તિ	૨૫	૨૧૧
૧૬૩ પ્રાચીન ગાથા	૨૬	૩૫
૧૬૪ પ્રાચીન ગાથા	૨૬	૩૯
૧૬૫ શ્રાદ્ધ વિધિ વૃત્તિ [રત્ન શેખર સૂરિ]	૨૬	૭૫
૧૬૬ સંગ્રહણી વૃત્તિ-ત્રણ ગાથા	૨૬	૭૮
		૭૯, ૮૦
૧૬૭ ભગવતી સૂત્ર-શતક-૩, ઉદ્દેશો ૧	૨૬	૯૨
૧૭૮ તત્ત્વાર્થ ભાષ્ય	૨૬	૯૨
૧૬૯ જીવાભિગમ સૂત્ર	૨૬	૧૦૦
૧૭૦ રાજપ્રશ્નોય	૨૬	૧૦૮

૧૭૧ જીવાભિગમ સૂત્ર	સર્ગ-૨૬	ખલો. ૧૫૧
૧૭૨ રાજપ્રશ્નોય ટીકા	૨૬	૨૧૨
૧૭૩ વિચાર સપ્તતિ (મહેન્દ્ર સૂરિ]	૨૬	૨૧૫-૧૬
૧૭૪ વિચાર સપ્તતિકા અવચૂરિ	૨૬	૨૧૭
૧૭૫ રાજપ્રશ્નોય વૃત્તિ	૨૬	૨૬૦
૧૭૬ જીવાભિગમ સૂત્ર	૨૬	૨૬૩
૧૭૭ રાજપ્રશ્નોય સૂત્ર	૨૬	૩૬૧
૧૭૮ ઔપપાતિક સૂત્ર	૨૬	૪૦૦
૧૭૯ સંગ્રહણી	૨૬	૪૦૦
૧૮૦ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર	૨૬	૪૦૨
૧૮૧ શાશ્વત	૨૬	૪૦૩
૧૮૨ દેશી શાસ્ત્ર	૨૬	૪૦૩
૧૮૩ ઔપપાતિક સૂત્ર	૨૬	૪૦૩
૧૮૪ ભગવતી સૂત્ર : શતક-૫, ઉદ્દેશો ૪	૨૬	૪૦૪
૧૮૫ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર	૨૬	૪૨૮
૧૮૬ ભગવતી સૂત્ર	૨૬	૪૩૫
૧૮૭ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર	૨૬	૪૪૨
૧૮૮ પ્રાચીન ગાથા	૨૬	૪૫૯
૧૮૯ સ્થાનાંગ સૂત્ર	૨૬	૪૬૯
૧૯૦ પ્રાચીન ગાથા	૨૬	૪૭૬
૧૯૧ ઉપદેશ માલા કણ્ઠિકા	૨૬	૪૭૬
૧૯૨ ભગવતી સૂત્ર વૃત્તિ: શતક-૬, ઉદ્દે. ૮	૨૬	૫૦૮
૧૯૩ તત્ત્વાર્થ વૃત્તિ	૨૬	૫૦૮
૧૯૪ પંચસંગ્રહ	૨૬	૫૦૮
૧૯૫ પંચસંગ્રહ ટીકા [મલયગિરિ કૃત]	૨૬	૫૦૮
૧૯૬ ભગવતી સૂત્ર: શતક-૧૦, ઉદ્દેશો-૩	૨૬	૫૧૩
૧૯૭ સંગ્રહણી વૃત્તિ	૨૬	૫૨૨
૧૯૮ પ્રાચીન ગાથા	૨૬	૫૨૪
૧૯૯ પ્રાચીન ગાથા	૨૬	૫૨૮
૨૦૦ સંગ્રહણી વૃત્તિ	૨૬	૫૪૧
૨૦૧ ભગવતી સૂત્ર: શતક ૧૮, ઉદ્દેશો-૩	૨૬	૫૮૬
૨૦૨ ભગવતી સૂત્ર: શતક ૬ ઉદ્દેશો ૧૦	૨૬	૫૮૮
૨૦૩ તત્ત્વાર્થ ટીકા ચતુર્થ અધ્યાય	૨૬	૫૮૮
૨૦૪ ભગવતી સૂત્ર: શતક-૧૬, ઉદ્દેશો-૨	૨૬	૫૯૩
૨૦૫ સ્થાનાંગ સૂત્ર	૨૬	૫૯૬

૨૦૬ પ્રાચીન ગાથા	સર્ગ-૨૬ પ્રલો.૫૮૯	૨૪૩ ભગવતી સૂત્ર	સર્ગ-૨૭ પ્રલો.૨૧૧
૨૦૭ ભગવતી સૂત્ર : શતક-૫, ઉદ્દેશો-૪ ૨૬	૬૦૨	૨૪૪ ભગવતી સૂત્ર : શતક-૧૪, ઉદ્દે-૮ ૨૭	૨૪૨
૨૦૮ ભગવતી વૃત્તિ ,, ,, ૨૬	૬૦૨	૨૪૫ સ્થાનાંગ વૃત્તિ : સ્થાનક-નવમ ૨૭	૨૪૪
૨૦૯ ભગવતી સૂત્ર : શતક-૧૪, ઉદ્દેશો-૩ ૨૬	૬૧૨	૨૪૬ શ્રેણિક ચરિત્ર ૨૭	૨૪૪
૨૧૦ ભગવતી સૂત્ર : શતક-૧૭, ઉદ્દેશો-૨ ૨૬	૬૧૫	૨૪૭ પ્રવચન સારોદ્ધાર ૨૭	૨૪૪
૨૧૧ સ્થાનાંગ સૂત્ર ૨૬	૬૧૮	૨૪૮ તત્ત્વવાર્થ ટીકા ૨૭	૨૪૪
૨૧૨ સમવાયાંગ સૂત્ર ૨૬	૬૧૮	૨૪૯ લઘિ સ્તોત્ર ૨૭	૨૪૪
૨૧૩ ભગવતી સૂત્ર ૨૬	૬૧૮	૨૫૦ વૃદ્ધવાદ ૨૭	૨૮૫
૨૧૪ ભગવતી સૂત્ર ઉદ્દેશો-૧૮, ઉદ્દે-૨ ૨૬	૬૪૪	૨૫૧ ભગવતી સૂત્ર : શતક-૯, ઉદ્દે-૩૩ ૨૭	૩૨૦
૨૧૫ સ્થાનાંગ સૂત્ર ૨૬	૬૫૪	૨૫૨ મહાનિશીય સૂત્ર દ્વિતીય અધ્યયન ૨૭	૩૨૫
૨૧૬ મૃગાપુત્રી અધ્યયન (ઉત્તરાધ્યયન) ૨૬	૬૬૧	૨૫૩ ભગવતી સૂત્ર : શતક-૧૬, ઉદ્દે-૫ ૨૭	૩૫૯
૨૧૭ ઉત્તરાધ્યયન અવચૂળિ ૨૬	૬૬૧	૨૫૪ મૂલ સંગ્રહણી ટીકા [હરિભદ્રસૂરિ] ૨૭	૪૩૩
૨૧૭ કલ્પસૂત્ર વૃત્તિ ૨૬	૬૬૭	૨૫૫ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર ૨૭	૪૩૩
૨૧૯ ભગવતી સૂત્ર ૨૬	૬૮૮	૨૫૬ લઘુ સંગ્રહણી વૃત્તિ ૨૭	૪૩૩
૨૨૦ ભગવતી સૂત્ર : શતક-૧૬, ઉદ્દે-૨ ૨૬	૬૯૮	૨૫૭ સંગ્રહણી વૃત્તિ ૨૭	૪૪૨
૨૨૦ કલ્પસૂત્ર વૃત્તિ ૨૬	૭૦૦	૨૫૮ સ્થાનાંગ સૂત્ર : પંચમસ્થાનક ૨૭	૫૨૫
૨૨૨ ભગવતી સૂત્ર : શતક-૧૪, ઉદ્દે-૨ ૨૬	૭૦૫	૨૫૯ સ્થાનાંગ વૃત્તિ ૨૭	૫૨૫
૨૨૩ ભગવતી સૂત્ર ૨૬	૭૦૭	૨૬૦ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર ૨૭	૫૨૫
૨૨૪ ભગવતી સૂત્ર : શતક-૧૮, ઉદ્દેશો-૭ ૨૬	૭૩૧	૨૬૧ જીવાભિગમસૂત્ર ૨૭	૫૨૫
૨૨૫ ભગવતી સૂત્ર ૨૬	૭૩૩	૨૬૨ જીવાભિગમસૂત્ર ૨૭	૫૫૮
૨૨૬ દેવેન્દ્ર સ્તવ ૨૬	૭૫૪	૨૬૩ તત્ત્વવાર્થ વૃત્તિ ૨૭	૫૬૧
૨૨૭ ભગવતી સૂત્ર : શતક-૧૦, ઉદ્દેશો-૫ ૨૬	૭૪૭	૨૬૪ વિશેષાવશ્યક ભાષ્ય ૨૭	૬૨૦
૨૨૮ ભગવતી સૂત્ર : શતક-૧૪, ઉદ્દેશો-૬ ૨૬	૭૫૬	૨૬૫ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર ૨૭	૬૨૧
૨૨૯ પ્રાચીન ગાથા ૨૬	૮૧૭	૨૬૬ સમવાયાંગ સૂત્ર ૨૭	૬૨૧
૨૩૦ ભગવતી સૂત્ર : શતક-૧૬, ઉદ્દેશો-૨ ૨૬	૮૩૭	૨૬૭ ભગવતી સૂત્ર ૨૭	૬૩૬
૨૩૧ પ્રાચીન ગાથા ૨૬	૮૮૭	૨૬૮ ભગવતી સૂત્ર : શતક-૧૪ ઉદ્દેશો ૭ ૨૭	૬૩૮
૨૩૨ જનપ્રવાદ સૂત્ર ૨૬	૮૮૮	૨૬૯ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર પદ-૨૩ ૨૭	૬૪૦
૨૩૩ પ્રાચીન ગાથા ૨૬	૮૯૦	૨૭૦ પ્રજ્ઞાપના વૃત્તિ ૨૭	૬૪૦
૨૩૪ સ્થાનાંગ સૂત્ર : સ્થાનક-૮મું ૨૬	૯૧૪	૨૭૧ પ્રાચીન ગાથા-વૃદ્ધવાદ ૨૭	૫૪૨
૨૩૫ પ્રાચીન ગાથા (બૃહત્સ ગ્રહણી) ૨૬	૯૨૭	૨૭૨ જીવાભિગમ વૃત્તિ ૨૭	૬૪૩
૨૩૬ ભગવતી સૂત્ર : શતક-૩, ઉદ્દેશો-૨ ૨૬	૯૩૯	૨૭૩ યોગશાસ્ત્ર વૃત્તિ ૨૭	૬૪૩
૨૩૭ ભગવતી સૂત્ર : શતક-૩, ઉદ્દેશો ૧ ૨૬	૯૪૯	૨૭૪ તત્ત્વવાર્થ ભાષ્ય ૨૭	૬૪૩
૨૩૮ ભગવતી સૂત્ર : શતક-૩, ઉદ્દેશો ૧ ૨૬	૯૫૫	૨૭૫ તત્ત્વવાર્થ ભાષ્ય ટીકા ૨૭	૬૪૩
૨૩૯ જીવાભિગમ સૂત્ર ૨૭	૧૩૩	૨૭૬ કર્મગ્રન્થ (પંચમ) વૃત્તિ ૨૭	૬૪૩
૨૪૦ સંગ્રહણી વૃત્તિ ૨૭	૧૩૩	૨૭૭ તત્ત્વવાર્થ વૃત્તિ ૨૭	૬૪૮
૨૪૧ ભગવતી સૂત્ર : શતક-૬, ઉદ્દેશો-૫ ૨૭	૧૮૧	૨૭૮ વિશેષાવશ્યક ભાષ્ય ૨૭	૬૫૧
૨૪૨ ભગવતી સૂત્ર વૃત્તિ ૨૭	૧૮૪	૨૭૯ ભગવતી સૂત્ર વૃત્તિ ૨૭	૬૬૨

અનુક્રમણિકા

: સર્ગ-એકવીશમો :

વિષય	શ્લોક નં.	વિષય	શ્લોક નં.
લવણ સમુદ્રનું વર્ણન		વેલંધર દેવો તથા પર્વતોનું વર્ણન	
વિસ્તાર	૩	કયા દ્વીપ તરફની વેલાને કેટલા દેવો અટકાવે. ૧૧૯	
પરિધિનું પ્રમાણ.	૪	વેલા અટકવાનું કારણ	૧૨૨
મધ્ય પરિધિ કેવી રીતે થાય	૭	પૂર્વાદિ ચારે દિશાઓમાં વેલંધર દેવોના	
ગોતીર્થ જ્ઞાને કહેવાય	૯	પર્વતોના યથાર્થ નામ.	૧૨૪
ગોતીર્થનું પ્રમાણ	૧૦	તે ચારે પર્વત પર કયા દેવ છે તે.	૧૩૨
ઊંડાઈ વિષે	૧૩	ચારે દેવોના વૈભવનું વર્ણન.	૧૩૩
ગોતીર્થની મધ્ય ઊંડાઈ	૧૭	ચાર અનુવેલંધર પર્વતો તથા દેવોના નામ	૧૩૭
પાણીની ઉંચઈ જાણવાની રીત	૨૦	આઠે પર્વતો શેના બનેલા છે.	૧૪૨
સમુદ્રની મધ્યમાં પાણીની કુલ ઉંચાઈ	૨૯	આઠે પર્વતોનું પ્રમાણ.	૧૪૩
પાણીની જ્ઞાન-મધ્યમ-ઉત્કૃષ્ટ ઉંચાઈ.	૩૩	વેલંધર પર્વતોનો ઈચ્છિત સ્થાને વિષ્કંભ	
દોડીનું સ્વરૂપ.	૩૬	જાણવાની રીત.	૧૪૭
સમુદ્રનું પ્રતરાત્મક ગણિત	૩૯	વિષ્કંભનું દ્રષ્ટાન	૧૫૧
સમુદ્રનું ધન ગણિત.	૪૨	પર્વતોની પરિધિ	૧૫૭
ધન ગણિત વિષે શ કા-સમાધાન	૪૫	પર્વતોના મૂળ ભાગથી પરસ્પર અંતર	
સમુદ્રના ચાર દ્વારો	૫૨	અને તેની ઘટના.	૧૬૦
ચાર દ્વારોનું પરસ્પર આંતર.	૫૮	આંતર પાસે પાણીની વૃદ્ધિ	૧૬૯
પાતાળ કળશોનું સ્વરૂપ	૬૦	વૃદ્ધિ જાણવાની રીત.	૧૭૨
તેનું સ્થાન.	૬૧	પર્વત પાસે પૃથ્વીની ઉંડાઈ.	૧૭૮
ચાર મહાકળશોના નામ	૬૩	પાણીથી પર્વતની ઊંચાઈ વિષે.	૧૮૪
અધિષ્ઠાયક દેવોના આયુષ્ય તથા નામ	૬૪	ગૌતમ દ્વીપનું વર્ણન.	
મહા કળશોનું પ્રમાણ	૬૫	સમુદ્રમાં સ્થાન તથા માન.	૧૯૫
મહા કળશોનું પરસ્પર અંતર	૬૯	દ્વીપના અંતભાગે પાણીની વૃદ્ધિ કેટલી ?	૧૯૯
કળશોના ત્રણ વિભાગ તથા તેમાં શુ છે.	૭૪	જંબૂદ્વીપ તરફ આ દ્વીપનું વર્ણન.	૨૦૭
લઘુ પાતાલ કળશોનું સ્થાન.	૭૭	મધ્ય ભાગે ભવન-તેનું વર્ણન.	૨૧૨
લઘુ પાતાલ કુલોની શ્રેણિ, તેનું ક્ષેત્ર.	૮૩	ભવનમાં રહેલી મણિપીઠિકા વિષે	૨૧૪
બે મહા પાતાલ કળશો વચ્ચેના લઘુ		સુસ્થિત દેવોનો પરિવાર	૨૧૬
કળશો તથા સર્વ સંખ્યા.	૯૦	જંબૂદ્વીપ તરફના ચાર સૂર્યદ્વીપો વિષે.	૨૨૩
લઘુ પાતાલ કલશાઓનું પ્રમાણ-ત્રણ		જંબૂદ્વીપ તરફના ચાર ચન્દ્રદ્વીપો વિષે.	૨૨૫
વિભાગ વગેરે.	૯૩	ધાતકી ખંડ તરફના ચાર સૂર્યદ્વીપો.	૨૨૭
ભરતી-ઓટ કેવી રીતે થાય તે.	૧૦૨	ધાતકી ખંડ તરફના ચાર ચન્દ્રદ્વીપો.	૨૩૦
શિખાનું વર્ણન.	૧૦૭	સૂર્ય-ચન્દ્રના પ્રાસાદો-આયુષ્ય આદિ.	૨૩૫
લવણ સમુદ્રનું રૂપક.	૧૧૦	લવણ સમુદ્રમાં શુ શુ છે ?	૨૪૦

વિષય	શ્લોક નં.
સૂર્ય-ચંદ્રનું સંચરણ ક્ષેત્ર.	૨૪૩
સમુદ્રની શિખાથી જ્યોતિષકના વિમાનોને	
વ્યાધાત અંગે શંકા-સમાધાન.	૨૫૬
લવણ સમુદ્રમાં કેટલા સૂર્ય-ચન્દ્ર-નક્ષત્રો	
આદિ.	૨૬૧
એક ચન્દ્રનો પરિવાર.	૨૬૬

વિષય	શ્લોક નં.
લવણ કાલોદધિ-સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના	
મત્સ્યોતું દેહમાન.	૨૬૮
મત્સ્યોની કુલકોટી.	૨૭૦
લવણ સમુદ્રનું રૂપક.	૨૭૩
સર્ગ સમાપ્તિ.	૨૮૨

: સર્ગ-બાવીશમો :

ધાતકી ખ ડ દ્વીપનું વર્ણન.

ધાતકી નામ શાયા ?	૨
દ્વીપનો વિષ્કંભ.	૩
દ્વીપની આઘ-મધ્યમ-ચરમ પરિધિ.	૪
દ્વીપના ચાર દ્વારોનું પરસ્પર અંતર	૧૦
મધ્યમાં ઈપુકાર પર્વતો તેનું માન.	૧૧
ક્ષેત્ર વ્યવસ્થા.	૧૮
વર્ષધર પર્વતોની લંબાઈ પહોળાઈ-ઉંચાઈ	૨૩
સર્વ પર્વતાથી રોકાએલું ક્ષેત્ર.	૩૨
ચૌદ ક્ષેત્રોના મુખનો વિસ્તાર કેવી રીતે ?	૩૪
ક્ષેત્રોના અંશો.	૩૮
ક્ષેત્રોના મધ્ય-અંત્ય વિસ્તાર.	૪૩
પર્વતોના અંશો.	૪૮
ચક્રના આરાના આંતરારૂપે ક્ષેત્રો.	૫૨
એક યોજનના કેટલા અંશો ?	૫૬
ભરતક્ષેત્રનો વિસ્તાર.	૫૭
વૈતાલ્ય પર્વતાદિ જમ્બૂદ્વીપ સમાન.	૬૩
હિમવાન પર્વતનું માન.	૬૮
પર્વત પરના દ્રહનું માન.	૬૯
દ્રહો-કુડો વગેરે જમ્બૂદ્વીપ સમાન.	૭૧
ગંગાદિ ચાર નદીઓ-કુડો-દ્વીપોનું માન	૭૭
સુવર્ણકુદાદિ ચાર નદીઓ-કુડો દ્વીપોનું માન	૮૦
નારીકાન્તાદિ ચાર નદીઓ-કુડો-દ્વીપોનું માન	૮૩
સીતાદિ બે નદીઓ કુડો દ્વીપોનું માન.	૮૬
ચૌદ મહા નદીઓની ઉંડાઈ વિષે.	૮૮
નદીઓની જલ્હિવકાની જગાઈ તથા વિસ્તાર.	૯૧
નદીઓ કયા સમુદ્રને મળે છે.	૯૩

સમુદ્રને કેવી રીતે મળે છે.	૯૫
હિમવત ક્ષેત્રનું સ્થાન-માન.	૧૦૦
મધ્યના વૃત્ત વૈતાલ્ય વિષે.	૧૦૪
હિમવાન પર્વતનું માન.	૧૦૬
પર્વત પરના દ્રહનું માન.	૧૦૮
દ્રહમાંથી નીકળતી નદીઓ વિષે.	૧૦૯
હરિવર્ષ ક્ષેત્રનું સ્થાન-માન.	૧૧૩
નિપથ પર્વત તથા તેના દ્રહનું માન.	૧૧૮
દ્રહમાંથી નીકળતી નદીઓ વિષે.	૧૨૧
સીતા-સીતાદા નદી વિષે.	૧૨૫
ઉત્તર દિશાના ક્ષેત્ર-પર્વતો વિષે.	૧૨૯
ઉત્તર દિશાની કઈ નદીઓ કયા સમુદ્રને	
મળે છે.	૧૩૩
રૂક્મી પર્વતના દ્રહ-નદીઓ વિષે.	૧૩૭
રમ્યક ક્ષેત્ર	૧૩૯
નીલવંત પર્વતના દ્રહ તથા નદીઓ વિષે.	૧૪૦
મહાવિદેહ ક્ષેત્રનું સ્થાન.	૧૪૪
મહાવિદેહ ક્ષેત્રનો મુખ-મધ્ય-અંત્ય	
વિસ્તાર.	૧૪૫
મહાવિદેહના ચાર વિભાગ	૧૪૯
વિજયો તથા એક વિજયનો વિસ્તાર.	૧૫૬
વક્ષસ્કાર પર્વતનો વિષ્કંભ	૧૬૦
નદીઓની લંબાઈ-પહોળાઈ.	૧૬૩
વનમુખોની પહોળાઈ.	૧૬૯
વનમુખોની જલ્હન્ય ઉત્કૃષ્ટ પહોળાઈ	૧૭૦
પશ્ચિમ દિશાના બે ગજદંત ગિરિની લંબાઈ	૧૭૪
પૂર્વ દિશાના બે ગજદંતગિરિની લંબાઈ	૧૭૬

વિષય

શ્લોક નં.

ગજદંત ત્રિરિચ્છાની પહોળાઈ.	૧૮૨
કુરુક્ષેત્રોનું ધનુઃપૃષ્ઠનું માન.	૧૮૪
કુરુક્ષેત્રોની જ્યાંનું માન.	૧૮૬
કુરુક્ષેત્રનો વિસ્તાર.	૧૮૮
યમકગિરિ-પાંચ દ્રહો તથા કંચનગિરિ વિષે.	૧૯૦
કંચનગિરિનું પરસ્પર અંતર.	૧૯૫
પર્વતોના આંતર.	૧૯૯
ધાતકી-શાદ્મલી વૃક્ષો તથા તેના દેવો વિષે.	૨૦૨
ધાતકી ખડના મેરૂ પર્વતનું વર્ણન.	
પૃથ્વીથી ઉચાઈ તથા ઉંડાઈ	૨૦૯
ભૂમિની અંદરનો તથા ઉપરનો વિસ્તાર	૨૧૦
ઉપરથી નીચે ઉતરતાં ઈચ્છિત સ્થાન	
જાણવાની રીત.	૨૧૧
નીચેથી ઉપર જતાં ઈચ્છિત સ્થાને વિસ્તાર	
જાણવાની રીત.	૨૧૪
તેનું ભદ્રશાલ વન કેવું છે. ?	૨૨૦
ભદ્રશાલ વનની લંબાઈ-પહોળાઈ	૨૨૧
નંદનવનનું સ્થાન-માન.	૨૨૭
નંદનવન પાસે મેરૂ પર્વતનો બહારનો	
વિસ્તાર.	૨૨૯
સૌમનસ વનનું સ્થાન-માન.	૨૩૨
સૌમનસ વન પાસે મેરૂ પર્વતનો બાહ્ય	
વિષ્કંભ	૨૩૪

વિષય

શ્લોક નં.

પાંડકવનનું સ્થાન-માન	૨૩૮
શિખર પરની ચૂલિકા વિષે.	૨૪૨
વિચરતા જિનેશ્વરોના નામો તથા તેમની	
વિજયોના નામો.	૨૪૬
ધાતકીખડના બે મેરૂપર્વતનું રૂપક.	૨૪૯
ધાતકીખડમાં શું શું છે ?	૨૫૩
ધાતકીખડના કૂટો વિષે	૨૫૮
વૃષભકૂટો-ભૂકૂટો વિષે	૨૬૫
દ્રહો નદીઓ અને કુંડો કેટલા છે. ?	૨૬૮
જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટથી તીર્થ કર-ચક્રવર્તી આદિ	
કેટલા હોય ?	૨૭૭
નિધાનો વિષે.	૨૭૮
સૂર્ય-ચન્દ્ર-નક્ષત્રાદિની સંખ્યા.	૨૮૦
કાલોદધિ સમુદ્રનું વર્ણન.	
સમુદ્રના અધિષ્ઠાયક દેવો તથા તેના પાણી	
વિષે.	૨૮૩
વિસ્તાર-ઉંડાઈ.	૨૮૪
સમુદ્રમાં શું શું નથી.	૨૮૫
બાહ્ય પરિધિ.	૨૮૬
ચારે દ્વારોનું પરસ્પર અંતર.	૨૮૭
સમુદ્રમાં સૂર્ય-ચન્દ્રના અંતર દ્વીપો વિષે.	૨૮૮
ગ્રહ-નક્ષત્રાદિની સંખ્યા	૨૯૧
સર્ગ સમાપ્તિ	૨૯૩

: સર્ગ-ત્રેવીસમો :

પુષ્કરવર દ્વીપનું વર્ણન.

નામની સાર્થકતા વિસ્તાર.	૨
માનુષોત્તર પર્વતનું વર્ણન	૪
પર્વતની ઉંચાઈ.	૫
પૃથ્વીની અંદર તથા ઉપરના ત્રણ વિસ્તાર.	૬
આકાર કેવો ?	૯
પર્વતનો મૂળ-મધ્ય-અત્ય વિસ્તાર ઉંચાઈ.	૧૩
પર્વત પર ક્યાં કોણ વસે છે.	૧૬
પર્વતની શોભા.	૧૭

વિદિશાઓના કુટોના તથા અધિષ્ઠિત દેવોના

નામો.	૨૧
કૂટ પર જિનાલય વિષે ભગવતી આદિ	
ગ્રંથોના મતો.	૨૬
પર્વતથી થતા દ્વીપના બે વિભાગ વિષે.	૩૩
પર્વતની ત્રણે પરિધિઓ	૩૬
પર્વત તથા પુષ્કરાર્ધની અવ્યંતર પ્રિધિ	૪૩
ઈષુકાર પર્વતથી પુષ્કરાર્ધના થતા બે ભાગ	૪૮
ઈષુકાર પર્વતની લંબાઈ.	૫૦

વિષય	શ્લોક નં.
પુષ્કરાર્ધમાં રહેલા અદ્ભુત કુંડનું સ્થાન.	૫૨
કુંડનું માન.	૫૫
પર્વધર પર્વતો-ક્ષેત્રો.	૫૬
પુષ્કરાર્ધમાં પર્વતોથી રોકાયેલી ભૂમિ.	૫૯
પુષ્કરાર્ધના ભરતક્ષેત્રના ત્રણ વિસ્તાર.	૬૩
ભરતક્ષેત્રના દીર્ઘ વૈતાલ્ય તથા ઋષભકૃત વિષે.	૬૬
હિમવાન પર્વતની લંબાઈ-પહોળાઈ.	૬૯
પર્વત પગના પ્રસ્થાનની લંબાઈ-પહોળાઈ	૭૧
દ્વદશમાંથી નીકળતી ગંગા-સિંધુ નદીઓની ઊંડાઈ તથા વિસ્તાર આદિ.	૭૨
કુંડ-દ્વીપ-ગિરિહિલકા વિષે.	૭૮
રોહિતાંશા નદીની વિગત	૮૧
રોહિતાંશા નદીના કુંડ-દ્વીપ-ગિરિહિલકા વિષે	૮૪
દૈમવત ક્ષેત્રનું સ્થાન-ત્રણ વિસ્તાર.	૮૭
નદીઓ કયા પર્વતોથી કેટલે દૂર વહે છે.	૯૩
મહા હિમવાન પર્વતનો તથા તેના દ્વદશ વિસ્તાર.	૯૫
મહાપદ્મ દ્વદશમાંથી નીકળતી નદીઓ વિષે.	૯૮
હરિસલિલાદિ આઠ નદીઓનો વિસ્તાર-ઉગર્ધ આદિ-	૧૦૨
આઠે નદીના કુંડ-દ્વીપ-ગિરિહિલકા વિષે	૧૦૫
હરિવર્ષ ક્ષેત્રનું સ્થાન-વિસ્તાર.	૧૦૭
નિપથ પર્વતના તિગિચ દ્વદશ સ્થાન-માન	૧૧૨
તિગિચિ દ્વદશમાંથી નીકળતી ૪ નદીઓ વિષે.	૧૧૫
ચારે નદીઓનો વિસ્તાર તથા ઊંડાઈ	૧૨૦
ચારે નદીઓના કુંડ-દ્વીપ-ગિરિહિલકા વિષે.	૧૨૧
શિખરી પર્વત-પુંડરીક દ્વદશ તથા તેની નદીઓ વિષે.	૧૨૬
દેવપ્રયત્ન ક્ષેત્ર-રૂદ્રિય પર્વત વિષે.	૧૨૮
રમ્યક્ષેત્ર-નીલવંત પર્વત.	૧૩૦
કયા સમુદ્રને કંઈ નદીઓ મળે છે.	૧૩૨
મહાવિદેહ ક્ષેત્રનું સ્થાન	૧૩૪

વિષય	શ્લોક નં.
મહાવિદેહ ક્ષેત્રના ત્રણ વિસ્તાર.	૧૩૫
વિન્ધ્ય-વક્ષસ્કાર તથા નદીઓનો વિસ્તાર.	૧૩૯
વિદેહના વનમુખોનો વિસ્તાર.	૧૪૨
મેરુ સહિત ભદ્રશાલ વનનો વિસ્તાર.	૧૪૬
પુષ્કરાર્ધનો વિસ્તાર આઠ લાખ જેવી રીતે થયો	૧૪૮
ઈષ્ટ ક્ષેત્રાદિનો વિસ્તાર બાણુવા અંગે.	૧૫૨
ગજદંત પર્વતોની લંબાઈ.	૧૫૫
ગજદંત પર્વતોની પહોળાઈ.	૧૬૦
કુરુક્ષેત્રનો વિસ્તાર.	૧૬૧
કુરુક્ષેત્રની છવા	૧૬૩
કુરુક્ષેત્રનું ધનુઃપૃષ્ઠ.	૧૬૫
યમક પર્વત તથા પાંચ દ્રોણનું માન.	૧૬૭
કુરુક્ષેત્રના મહાવૃક્ષોના તથા અધિષ્ઠિત દેવોના નામો.	૧૭૪
ભદ્રશાલ વનની લંબાઈ.	૧૭૮
પુષ્કરાર્ધના વિચરતા વિહરમાનોના તથા વિન્ધ્યોના નામો	૧૮૪
પુષ્કરાર્ધના સૂર્ય-ચન્દ્ર-ગ્રહાદિની સંખ્યા.	૧૮૭
મનુષ્ય ક્ષેત્રના ૪૫ લાખ જેવી રીતે ?	૧૯૦
મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર મનુષ્યોના જન્મ-મરણ વિષે.	૧૯૩
મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર શું શું નથી.	૧૯૮
અઢીદ્વીપની બહાર મનુષ્યોના મરણનો મંભવ.	૨૦૧
મનુષ્ય ક્ષેત્રનું વર્ણન.	
મનુષ્યના ૧૦૧ સ્થાન કયા ?	૨૦૫
પર્વતો કેટલા ? કયા કયા ?	૨૦૯
દ્વિતીની સર્વ સંખ્યા તથા ૧૦ મહાવક્ષો.	૨૧૨
દ્રોણ તથા કુંડી કેટલા ?	૨૧૯
નદીઓ કેટલી તે મતાંતર સહિત.	૨૨૨
જઘન્યોત્કૃષ્ટ તીર્થ-ક્રાદિ કેટલા તે વિષે.	૨૨૯
વીસ વિહરમાન જિનના નામો.	૨૩૨
વિહરમાન જિન વિષે મતાંતર.	૨૩૫
જેવળીઓ તથા સાધુ ભગવંતોની સંખ્યા.	૨૩૮

વિષય શ્લોક નં.

ચક્રવર્તીઓ-વાસુદેવ-મળદેવોની સંખ્યા.	૨૪૦
એ અંગે કેટલાક આગમોના મતો.	૨૪૧
નિધિઓ-૨૨નો વિષે તથા કેટલા ભોગ્ય.	૨૪૨
ચક્રવર્તીઓને જીવતા થોડા ભૂમિઓ	૨૪૬
મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં દેવો-વિદ્યાધરોની શ્રેણિઓ	૨૪૭
ચંદ્ર-સૂર્યની શ્રેણિ.	૨૪૯
ગ્રહ-નક્ષત્રની પંક્તિઓ.	૨૫૩
તારાઓની સંખ્યા.	૨૫૭

શાશ્વત ચૈત્યો-પ્રતિમાઓનું વર્ણન

પાંચ મેરૂ પર્વતના ચૈત્યો.	૨૫૯
શાશ્વત ચૈત્યોના છ સ્થાનો	૨૬૨
ત્રણ તથા ચાર દ્વાર સંબંધી પ્રતિમાઓ.	૨૬૬
ચાર દ્વારવાળા ચૈત્યો કયા કયા.	૨૬૭
વ્યંતર-ભવનપતિ-જ્યોતિષી ચૈત્યોની પ્રતિમા કેટલી ?	૨૬૯
વૈમાનિક દેવોના ચૈત્યોની પ્રતિમાઓ.	૨૭૩
મેરૂ પર્વતોના ચૈત્યોની પ્રતિમાઓ.	૨૭૪
બાહ્યાના પર્વતોના ચૈત્યોની પ્રતિમાઓ.	૨૭૫
દિગ્ગજકુટો-કુરુક્ષેત્રોના પ્રતિમાઓ.	૨૭૭
જંબૂ આદિ વૃક્ષોના ચૈત્યો તથા પ્રતિમાઓ.	૨૭૯
કુડોના ચૈત્યોના જિનબિંબો.	૨૮૩

વિષય શ્લોક નં.

દ્રહોના ચૈત્યોની પ્રતિમાઓ.	૨૮૮
મનુષ્યક્ષેત્રના સર્વ ચૈત્યો તથા જિન-બિંબોની સંખ્યા.	૨૮૯
અદોદ્ધીપની બહારના ચૈત્યો તથા જિનબિંબો	૨૯૧
તીર્થર્થ લોકના ચૈત્યોની સંખ્યા.	૨૯૩
તીર્થર્થલોકના જિનબિંબોની સંખ્યા.	૨૯૪
અધોલોકના ચૈત્યો-જિનબિંબોની સંખ્યા	૨૯૬
ઉર્ધ્વલોકના ચૈત્યો-જિનબિંબોની સંખ્યા	૨૯૯
ત્રણે લોકના જુદા જુદા ચૈત્યો તથા પ્રતિમાઓનું યત્ર.	-
ત્રણે લોકના ચૈત્યો-મિંબોની સંખ્યા.	૩૦૩
સર્વ પ્રતિમાઓનું પ્રમાણ.	૩૦૬
વૈમાનિક તથા અદોદ્ધીપના બહારના જિનાલયોનું પ્રમાણ.	૩૦૯
કુરુક્ષેત્ર મેરૂ આદિ પર્વતો તથા અસુરકુમારના ચૈત્યોનું પ્રમાણ	૩૧૧
નાગકુમારાદિ તથા વ્યંતરોના ચૈત્યોનું પ્રમાણ.	૩૧૪
ચૂનીકાઓ, ચમકાદિ પર્વતો, દ્રહો, કુટો, વૃક્ષો તથા કુડોના ચૈત્યોનું પ્રમાણ.	૩૧૭
સર્ગ સમાપ્ત.	૩૨૧

: સર્ગ-ચોવીશમો :

અદોદ્ધીપ બહાર સ્થિત જ્યોતિષી સૂર્ય-ચંદ્ર કયા નક્ષત્રોથી યુક્ત.	૨
સૂર્ય-ચંદ્રના બે પ્રકારે અંતર	૩
ચંદ્ર-સૂર્યનું પ્રકાશક્ષેત્ર.	૬
પ્રકાશક્ષેત્રની લંબાઈ-પહોળાઈ.	૧૦
પુષ્કર દ્વીપમાં કેટલા સૂર્ય-ચંદ્રો.	૧૨
કાલોદય સમુદ્રથી આગળના ચંદ્ર-સૂર્યની સંખ્યા જાણવાનું કરણ.	૧૪
પુષ્કર દ્વીપના નક્ષત્ર-ગ્રહોની સંખ્યા.	૧૬
જ્યોતિષ કરંડકની રીતે સૂર્ય-ચંદ્રોની સંખ્યા જાણવાનું કરણ.	૨૩
ચંદ્ર પ્રત્નિ આદિથી સૂર્ય-ચંદ્રનું અંતર	૨૫
ચંદ્ર પ્રત્નિ આદિથી સૂર્ય-ચંદ્રનું અંતર	૨૬

મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર ચંદ્ર-સૂર્યની પંક્તિના મતાંતરો.

દિગ્ગંજોના કર્મપ્રકૃતિ અથવા પ્રમાણ.	
ગોળાકાર ક્ષેત્રની પહોળાઈ પરિધિ.	૩૬
ચંદ્ર સૂર્ય વચ્ચેનું અંતર	૪૦
દરેક પંક્તિમાં ચંદ્ર-સૂર્યની વૃદ્ધિ	૪૪
બે પંક્તિના અંતરની પરિધિ.	૪૬
બીજી પંક્તિની પરિધિ કેવી રીતે.	૫૦
ત્રીજી પંક્તિની પરિધિ.	૫૪
આગળની પંક્તિઓમાં ચંદ્ર-સૂર્યની વૃદ્ધિ.	૫૭
આ જ અર્થને જાણાવતી પૂર્વાચાર્યકૃત ગાથાઓ.	૬૦

વિષય	શ્લોક નં.
બીજા મત પ્રમાણે ચન્દ્ર-સૂર્યોની સંખ્યા.	૬૫
પ્રત્યેક પદિતએ ફેટલા સૂર્ય ચન્દ્રની વૃદ્ધિ.	૬૮
ચન્દ્ર-સૂર્યનું અંતર	૭૨
તેનું આંક દ્વારા માન.	૭૪
યોગશાસ્ત્ર તથા પરિશિષ્ટ પર્વના આધારે મતાંતર.	૮૦A
પુષ્કરોદ સમુદ્રના પાણી વિષે.	૮૨
સમુદ્રના દેવતાઓના નામ.	૮૩
સમુદ્રનો વિસ્તાર.	૮૫
વાણીવર દ્વીપ, તેના દેવ-વિષે.	૮૬
વાણીવરોદ સમુદ્રના પાણી વિષે.	૮૮
સમુદ્રના દેવો તથા વિસ્તાર	૮૯
ક્ષીરવર દ્વીપનું વર્ણન.	૯૩
દ્વીપના દેવો તથા વિસ્તાર.	૯૪
ક્ષીરોદ સમુદ્રના પાણી વિષે.	૯૬
સમુદ્રના દેવો.	૧૦૦
સમુદ્રની ધવલતા-શોભા.	૧૦૧
સમુદ્રનો વિસ્તાર.	૧૦૮
ધૃતવર દ્વીપ-તથા તેના દેવો.	૧૦૯
દ્વીપનો વિસ્તાર	૧૧૧
ધૃતોદ સમુદ્રનું પાણી, તેના દેવો	૧૧૨
સમુદ્રનો વિસ્તાર.	૧૧૪
ક્ષોદવર દ્વીપના દેવો.	૧૧૫
દ્વીપનો વિસ્તાર.	૧૧૭
ક્ષોદોદ સમુદ્રના પાણી વિષે.	૧૧૮
સમુદ્રનો વિષ્કંભ.	૧૨૩
નંદીશ્વર દ્વીપનું વર્ણન.	૧૨૫
દ્વીપના દેવો.	૧૨૮
દ્વીપનો વિષ્કંભ	૧૩૦
મધ્યમાં ચાર અંજનગિરિ-તેના નામો.	૧૩૧
અંજનગિરિનું સ્વરૂપ	૧૩૪
આ ગિરિનું પૃથ્વીની અંદર-ઉપર અવગાઠ-વિસ્તાર.	૧૩૫
દાણુંગ સુત્રાદિના આધારે વિષ્કંભના મતાંતરો.	૧૩૮

વિષય	શ્લોક નં.
૧૦,૦૦૦ ચોજન વિષ્કંભના મતે પ્રત્યેક ચોજને ક્ષય વૃદ્ધિ.	૧૩૯
૯,૪૦૦ ચોજન વિષ્કંભના મતે પ્રત્યેક ચોજને ક્ષય વૃદ્ધિ.	૧૪૭
પર્વતોની ભૂમિ તથા શિખરની પરિધિ.	૧૫૨
પર્વતોની ચારે બાજુ વાવડીઓનું પ્રમાણ.	૧૫૪
વાવડીઓની ઉંડાઈના મતાંતરો,	૧૫૫A
વાવડીઓની શોભા	૧૫૬
વાવડીઓની દેવાંગનાઓ સાથેની શોભા.	૧૫૯
ચાર અંજનગિરિની સોળ વાવડીઓના નામો.	૧૬૨
સ્થાનાંગાદિ સુત્રના અભિપ્રાયે વાવડીઓના નામો.	૧૬૬
વાવડીઓની ચારે દિશામાં વનો ફેટલે દૂર છે?	
તેના નામો.	૧૬૯
વનોનો વિસ્તાર.	૧૭૧
વનોની શોભાનું વર્ણન.	૧૭૨
દ્વિધિમુખ પર્વતોનું વર્ણન.	
સ્થાન	૧૭૫
નામની સાર્થકતા.	૧૭૬
પર્વતોનો આકાર-વિસ્તાર:	૧૭૭
ઉંચાઈ તથા પૃથ્વીમાં અવગાઠ.	૧૭૮
રતિકર પર્વતોનું સ્થાન	૧૮૨
દ્વીપના બાવન જિનાલય કેવી રીતે ?	૧૮૫
જિનપ્રાસાદોનું પ્રમાણ.	૧૮૯
મંદિરોની રમણીયતા	૧૯૦
અંજનપર્વત ઉપર જિનાયતન.	૧૯૫
જિનાયતનના ચાર દારો તથા દેવોના નામો.	૧૯૭
જિનાયતનનો લંબાઈ આદિ.	૧૯૮
મુખમંડપ તથા પ્રેક્ષામંડપનું માન.	૨૦૨
અક્ષપાટકની મણિપીઠિકાનું પ્રમાણ	૨૦૩
પ્રેક્ષામંડપની મણિપીઠિકાનું પ્રમાણ.	૨૦૮
ચૈત્ય સ્તુપ તથા તેની મણિપીઠિકાનું માન.	૨૦૯
પીઠિકાના ચૈત્યવૃક્ષનું વર્ણન.	૨૧૩
વૃક્ષની આગળની પીઠિકા તથા તેના ધ્વજનું માન.	૨૧૫

વિષય	શ્લોક નં.
ધ્વજ પછી નંદા વાવડીનું વર્ણન	૨૧૭
નંદા વાવડીના ચાર ઉદ્યાનોના નામ.	૨૧૯
પ્રાસાદમાં શુ શુ છે.	૨૨૨
મંદિરની પીઠિકા તથા દેવચ્છદકનું માન.	૨૨૪
તેમાં ૧૨૪ જિન પ્રતિમાઓ	૨૨૬
સેવક પ્રતિમાઓ વિષે.	૨૨૯
પૂજકાનું વર્ણન.	૨૩૫
દેવતાઓ અહીં ભક્તિ મહોત્સવ કયારે કરે.	૨૪૨
કયા દેવો કયા પર્વત પર મહોત્સવ કરે.	૨૪૫
દેવ-દેવીઓના નૃત્ય વિષે.	૨૫૧
કુમારનંદી સોનીનો પ્રસંગ	૨૫૬
ચાર રતિકર પર્વતો.	૨૬૧
પર્વતોના વિસ્તાર-આકાર-પરિધિ.	૨૬૨
પર્વતોથી ચારે દિશામાં રાજધાનીઓ.	૨૬૪
અગ્નિખૂણાના રતિકર પર્વતની ચાર	
રાજધાની તથા તેમની દેવીઓના નામો	૨૬૫
નૈઋત્ય-રતિકરની ચાર રાજધાની તથા	
દેવીઓનાં નામો.	૨૬૮
આ આઠ રાજધાનીઓ ઠઈ ઈન્દ્રાણીઓની ?	૨૭૦
ઈશાન-રતિકરની ચાર રાજધાની તથા	
દેવીઓનાં નામો.	૨૭૧
વાયવ્ય-રતિકરની ચાર રાજધાની તથા	
દેવીઓના નામો.	૨૭૪
આ આઠ રાજધાનીઓ ઠઈ ઈન્દ્રાણીઓની	૨૭૬
ઈન્દ્રાણીની રાજધાનીઓ અંગે મતાંતર	૨૭૭

વિષય	શ્લોક નં.
નંદીશ્વર કલ્પ પ્રમાણે ઇન્દ્રાણીઓની	
રાજધાનીઓ અંગે.	૨૮૦
નંદીશ્વર દ્વીપના સર્વ જિનચૈત્યો.	૨૮૭
નંદીશ્વર દ્વીપની આરાધના.	૨૮૮
નંદીશ્વરોદ સમુદ્રના દેવો-વિસ્તાર વગેરે.	૨૯૧
અરણ્યદ્વીપ-વિસ્તાર-દેવો વિગેરે	૨૯૪
અરણ્યોદ સમુદ્ર: વિસ્તાર-દેવો	૨૯૭
અરવરદ્વીપ-સમુદ્ર.	૩૦૧
સ્થાનાગ સૂત્ર પ્રમાણે ૧૧મો કુંડલદ્વીપ	૩૦૪
કુંડલગિરિ પર્વતનું પ્રમાણ.	૩૦૬
પર્વત પર ચાર જિનાલયો.	૩૦૮
કુંડલ પર્વતના સોમપ્રભાદિ આઠ અભ્યંતર	
પર્વતો.	૩૧૦
આઠ પર્વતોની ૩૨ રાજધાનીઓના નામો	
તથા તે કોની છે.	૩૧૩
કુંડલદ્વીપનો ત્રિપ્રત્યાવાર.	૩૧૯
શંખ દ્વીપનો ત્રિપ્રત્યાવાર.	૩૨૧
દ્વીપોના ત્રિપ્રત્યાવાર વિષે મતો.	૩૨૪A
રૂચક દ્વીપનો રૂચક પર્વત.	૩૨૫
રૂચક દ્વીપનો વિસ્તાર	૩૨૬
કુંડલાકૃતિ પર્વતોના નામ.	૩૨૮
દ્વીપના ૩૬ ફૂટો તથા દિકકુમારીઓ.	૩૨૯
રૂચક દ્વીપનો ત્રિપ્રત્યાવતાર	૩૩૪
દેવ દ્વીપ આદિથી સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર.	૩૩૬
સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની ઉપમાઓ. (૩૫૬)	૩૪૦
સર્ગ સમાપ્તિ.	૩૪૩

: સર્ગ-પચ્ચીશમો :

જ્યોતિષ ચક્રની શરૂઆત પૂર્ણાહુતિ.	૨
મેરૂથી કેટલે દૂર છે.	૪
છેલ્લું જ્યોતિષ ચક્ર કયાં છે.	૫
જ્યોતિષ ચક્રનો સર્વ વિસ્તાર.	૬
તારા વિગેરે સમભૂતલથી કેટલે દૂર છે.	૧૦
ચન્દ્રથી નક્ષત્રાદિ મહો કેટલે દૂર છે.	૧૫
જ્યોતિષ ચક્રોના અંતર વિષે મતાંતરો.	૧૯

અભિજિત તમા મૂલ નક્ષત્ર વિષે.	૨૪
જ્યોતિષ ચક્ર તથા નક્ષત્ર પટલનો વિસ્તાર.	૨૮
જ્યોતિષીના વિમાનોના આકાર.	૩૨
આકાર વિષે શંકા.	૩૩
શંકાનું સમાધાન.	૩૭
સૂર્ય-ચન્દ્રના વિમાનોનું પ્રમાણ.	૪૦
ઉત્સેધાગુલ પ્રમાણે ચન્દ્ર-સૂર્યના વિમાનોનું	
પ્રમાણ.	૪૩

વિષય	પૃષ્ઠ નં.	પૃષ્ઠ નં.
અદ-નક્રોતો પ્રમાણગ્રંથનિર્માણ.	૮૭	૧૪૩
તારાઓનો પ્રમાણગ્રંથનિર્માણ.	૮૮	૧૪૪
નરસેવની બહારના વિમાનોના પ્રમાણ.	૮૯	૧૪૫
લ્યોતિપી વિમાનોના અંતરિક્ષિક દેશો વિશે.	૯૦	૧૪૬
અન્ડના વિમાનોને યદન કરતા પુરુષ દિશાના.	૯૧	૧૪૭
દેવો દેવો તથા દેવસા દેવ.	૯૨	૧૪૮
દક્ષિણ દિશાના દેવો વિશે.	૯૩	૧૪૯
પશ્ચિમ દિશાના દેવો વિશે.	૯૪	૧૫૦
ઉત્તર દિશાના દેવો વિશે.	૯૫	૧૫૧
અન્ડ-અર્ધના વિમાનોને દેવો દેવો વચ્ચે.	૯૬	૧૫૨
અદ-નક્રોત-નાનાના વિમાનોને દેવો દેવો.	૯૭	૧૫૩
યદન કરે.	૯૮	૧૫૪
લ્યોતિપીના વિમાનોની નિર્માણ.	૯૯	૧૫૫
અંબુદ્વીપના તારાઓના નિર્માણ પ્રમાણ.	૧૦૦	૧૫૬
નિર્વામાન અંતર.	૧૦૧	૧૫૭
અન્ડ-અર્ધના અન્ડ-દેવો દેવો રીતે.	૧૦૨	૧૫૮
ઉત્કૃષ્ટ વ્યાધાત અન્ડ-દેવો દેવો રીતે.	૧૦૩	૧૫૯
તારાઓનાં વિમાનોનું અર્જન.	૧૦૪	૧૬૦
અન્ડ-અર્ધના દેવોનો પરિવાર.	૧૦૫	૧૬૧
ત્રણ પર્વદાના દેવોનું આચાર.	૧૦૬	૧૬૨
ત્રણ પર્વદાની દેવોનું આચાર.	૧૦૭	૧૬૩
ત્રણ સમાના નામ.	૧૦૮	૧૬૪
ત્રણ પર્વદાની વિગતોના અંગે સંકેત.	૧૦૯	૧૬૫
-સમાધાન	૧૧૦	૧૬૬
ખીજ રીતે ત્રણ સમાનુ વર્ણન.	૧૧૧	૧૬૭
અન્ડ-અર્ધના ઈન્ડની અગ્રિય બાદની	૧૧૨	૧૬૮
વિશેષતા.	૧૧૩	૧૬૯
પાંચે લ્યોતિપી દેવોની યાદા.	૧૧૪	૧૭૦
લ્યોતિપીના ચિહ્નો.	૧૧૫	૧૭૧

: સર્ગ-૭૦વીશમો :

ઉર્વલોકની નિરૂપણ :

યજ્ઞેશ્વર સ્વામીની સ્તુતિ.	૧	ઉર્વલોકનું પ્રમાણ.	૪
ઉર્વલોકનો પ્રારંભ.	૩.		

વિષય	શ્લોક નં.
સૌધર્મ-ઈશાન દેવલોકનું વર્ણન	
આકાર.	૫
સ્થાન-માન.	૭
પ્રતરો કેટલા ?	૯
ઈન્દ્રક વિમાનો.	૧૨
ઈન્દ્રક વિમાનોના નામો.	૧૩
સનતકુમારાદિમા કેટલા પ્રતરો ?	૧૫
ઉર્વલોકના પ્રતરો કેટલા ?	૧૮
ઉર્વલોકના વિમાનોની ગોઠવણુ.	૧૯
કયા સમુદ્ર પર કેટલા વિમાનો.	૨૨
વિમાનોના પરસ્પર અતર વિષે.	૨૮
વિમાનોના આકાર.	૩૧
વૃત્તાદિ વિમાનોનો ક્રમ.	૩૪
૧૩ પ્રતરોમાં વિમાનોની સંખ્યા.	૪૦
ગોળ-ત્રિકોણુ-ચોરસ કેટલા તે જાણવાની રીત.	૪૨
પ્રથમ પ્રતરમાં વૃત્તાદિ તથા સર્વ વિમાનો કેટલા ?	૪૫
બીજા પ્રતરમાં વૃત્તાદિ તથા સર્વ વિમાનો કેટલા ?	૪૭
ત્રીજા " " " "	૪૯
ચોથા " " " "	૫૧
પાંચમા " " " "	૫૨
છઠ્ઠા-સાતમા " " " "	૫૪
આઠમા-નવમા-દશમા પ્રતરમાં વૃત્તાદિ તથા સર્વ વિમાનો કેટલા ?	૫૬
૧૧-૧૨-૧૩મા પ્રતરમાં વૃત્તાદિ તથા સર્વ વિમાનો કેટલા ?	૬૦
એકદિશાના પંક્તિગત વિમાનોની વૃત્તાદિ તથા સર્વ સંખ્યા.	૬૪
પુષ્પાવધીર્ણ વિમાનોની સંખ્યા તથા સ્થાન.	૬૭
બન્ને દેવલોકના સર્વ વિમાનો.	૭૨
કયા વિમાનો કયા ઈન્દ્રના.	૭૫
સંબ્રહ્મણી પ્રમાણે કયા વિમાનો કયા ઈન્દ્રના.	૭૮

વિષય	શ્લોક નં.
આગમ પ્રમાણે સૌધર્મના સર્વ વિમાનોની સંખ્યા.	૮૧
આગમ પ્રમાણે ઈશાનના સર્વ વિમાનોની સંખ્યા.	૮૬
બન્ને દેવલોકનાં વિમાનોનો તફાવત.	૮૯
ત્રિકોણાદિ તથા પુષ્પાવધીર્ણ વિમાનોનો આકાર.	૯૩
વિમાનોના દ્વાર-કિલ્લા-વેદિકા વિષે.	૯૬
વિમાનોનો આધાર.	૧૦૧
વિમાનોના પ્રાકારનો વિસ્તાર	૧૦૪
પ્રાકારના દ્વારનો વિસ્તાર.	૧૦૬
દ્વારો તથા ધ્વજઓ પર ચિત્રોની શોભા	૧૦૭
કિલ્લાના કાંગરનો વિસ્તાર.	૧૧૦
વિમાનોનો પૃથ્વીપિંડ તથા પ્રાસાદો વિષે.	૧૧૨
વિમાનોનું ઉચ્ચત્વ.	૧૧૪
વિમાનોના બે પ્રકાર.	૧૧૭
ઊંડુ ત્રિમાનની લંબાઈ આદિ.	૧૧૯
૪૫ લાખ યોજન પ્રમાણુ શુ શું છે ?	૧૨૧
વિમાનોના પાર પામવાની રીત દષ્ટાંત-પૂર્વક.	૧૨૪
સૂર્ય ઉદયાસ્તના અતરને ૩ વડે ગુણુ-વાથી પગલાનું માપ.	૧૨૩
પાંચવડે ગુણુલ પગલાનું માપ.	૧૩૦
સાતવડે ગુણુલ પગલાનું માપ	૧૩૨
નવ વડે ગુણુલ પગલાનું માપ	૧૩૪
દષ્ટાંતપૂર્વક વિમાનોની વિશાલતા.	૧૩૮
ચાર દેવલોકના વિમાનોનું કઈ ગતિ તથા કયા પગલાથી શુ મપાય.	૧૪૪
અચ્યુતાદિ સર્વ દેવલોકના વિમાનોનું કઈ ગતિ તથા કયા પગલાથી શું મપાય.	૧૪૭
જીવલિંગમ-સૂત્ર પ્રમાણે	૧૫૧
પ્રથમ પગલાથી કેવી રીતે કયા દેવલોકને માપે.	૧૫૨
દ્વિતીય પગલાથી કેવી રીતે કયા દેવલોકને માપે.	૧૫૬

વિષય	શ્લોક નં.
ત્રોજ પગલાથી કેવી રીતે કયા દેવલોકને માપે.	૧૫૯
ચોથા પગલાથી કેવી રીતે કયા દેવલોકને માપે	૧૬૨
આ ગતિઓ તેમજ કલ્યાણકોટસવ સમયની ગતિ વિષે	૧૬૫
વિમાનના વર્ણ.	૧૭૧
દેવલોકમાં અહોરાત્રિ નથી તે સખંધી.	૧૭૫
દેવલોકની સુગંધ તથા સ્પર્શ વિષે.	૧૭૬
વિમાનોની ચારે દિશામાં વનખંડો તેના નામો.	૧૮૩
વાનડીઓની શોભા.	૧૮૬
કીડા મડપોના આસનોના નામો.	૧૮૧
મંડપો-ગૃહો વિષે.	૧૮૩
વિમાનોની પીકિકાતુ વર્ણન.	૨૦૦
પ્રાસાદોની પાંચ શ્રેણીઓનું પ્રમાણ.	૨૦૪
પ્રાસાદોની એક દિશાની તથા સર્વ સખ્યા	૨૧૧
પ્રાસાદોની શ્રેણિ અંગે મનાંતરો.	૨૧૨
અન્ય દેવલોકના પ્રાસાદોનું વર્ણન	૨૧૭
મુખ્યમાં સભાતું વર્ણન.	
સ્થાન-દાર વિષે.	૨૨૪
મુખમંડપ-પ્રેમાગૃહનું વર્ણન.	૨૨૬
ગૈત્યસ્તૂપનું વર્ણન	૨૨૯
ગૈત્યવૃક્ષ-મહેન્દ્ર ધ્વજનું વર્ણન.	૨૩૧
મતોગુલિકા પીકિકાઓનું વર્ણન.	૨૩૪
મણુવક મથલનું વર્ણન.	૨૩૮
જિતેશ્વરના અસ્થિઓ વિષે.	૨૪૩
સિંહાસન-શરણ શસ્ત્રાગાર આદિનું સ્થાન માન	૨૪૮
જિનાલય વિષે	૨૫૪
દેવજ દંડ વિષે.	૨૫૭
સિદ્ધાયતનમા શુ શુ છે.	૨૫૯
ઉપપાત સભાતું વર્ણન	૨૬૫
અભિષેક સભાતું વર્ણન.	૨૬૮
અલંકાર સભાતું વર્ણન.	૨૭૧

વિષય	શ્લોક નં.
વ્યવસાય સભાતું વર્ણન.	૨૭૩
પુસ્તક-ખડીયાનું વર્ણન.	૨૭૫
નન્દા વાવડી વિષે.	૨૮૧
ઉપપાત શય્યા વિષે.	૨૮૪
દેવોની ઉત્પત્તિ સમયની સ્થિતિ.	૨૮૭
ઉત્પન્ન થયેલા ઇન્દ્રને કર્તવ્યનો વિચાર.	૨૯૪
કર્તવ્યોનું સામાનિક દેવોએ કરેલું સૂચન.	૨૯૬
ઉપપાત મંદિરથી અભિષેક સભામાં કેવી રીતે આવે	૩૦૦
સામાનિક દેવોએ આભિયોગિક દેવોને કરેલી આજ્ઞા.	૩૦૪
આભિયોગિક દેવો ક્યાંથી કઈ વસ્તુઓ લાવે	૩૦૭
નૂતન ઇન્દ્રનો અભિષેક.	૩૧૬
સ્વામિની ઉત્પત્તિથી દેવોની ચેષ્ટા.	૩૧૮
સ્વામિદેવની સ્તુતિ.	૩૨૬
અલંકાર સભામાં પ્રવેશ કેવી રીતે.	૩૩૦
દેવદુષ્ય-અલંકાર પહેરે તે વિષે	૩૩૩
વ્યવસાય સભામાં વાંચન.	૩૩૭
સિદ્ધાયતનમા જવાની તૈયારી	૩૩૯
સમૃદ્ધિપૂર્વક સિદ્ધાયતનમા પ્રવેશ.	૩૪૩
પરમાત્માની પૂજામાં પ્રમાજનાતું મહત્ત્વ	૩૪૬
પરમાત્માની પૂજા વિધિ.	૩૪૮
અષ્ટમંગલાદિ આલેખન.	૩૫૧
જગત્પતિની સ્તુતિ	૩૫૬
દેવો ગૈત્યની સંકાઈ કરે.	૩૫૯
ગૈત્યના દ્વારોની સંકાઈ તથા પુષ્પ-ધૂપ ઉવેએ.	૩૬૧
ગૈત્ય સ્તૂપની પ્રતિમાઓની પૂજા વગેરે.	૩૬૬
દક્ષિણ દિશાના ગૈત્યવૃક્ષ-ધ્વજ-નદા પુષ્ક-રિણીની પૂજા	૩૬૯
ઉત્તર દિશાના ગૈત્યવૃક્ષ-સ્તૂપ-પ્રતિમાદિની પૂજા.	૩૭૨
જિતેશ્વરના અસ્થિ તેમજ ગૈત્યસ્તંભની પૂજા.	૩૭૪

વિષય	પ્રલોક નં.
મણિપીઠિકા, શસ્ત્રાગાર, દેવશર્યાદિની પૂજા. ૩૭૮	
વ્યવસાય સભાની પૂજા તથા બલિ	
વિસર્જન.	૩૮૨
જિનેશ્વરના નમન-પૂજનમાં કયો ભાવ	૩૮૭
વિમાનોનું વર્ણન શ્રી રાજપ્રમનીય સૂત્ર	
મુજબ.	૩૯૧
કલ્પાતીત દેવો ક્યાં ? તેનું લક્ષણ.	૩૯૬
દેવોનાં દેહની કાંતિ, સ સ્થાન વિષે.	૩૯૮
દેવોનાં શરીરને વિષે શું ન હોય.	૩૯૯
દેવોનાં દન્ત-કેશ આદિ વિષે.	૪૦૦
દેવોનાં ચિહ્ન ભૂષિત મુકુટો વિષે.	૪૦૩
ચિહ્નો વિષે મતાંતરો.	૪૦૩A
દેવોની ભાષા	૪૦૪
દેવોની ચક્ષુ તથા માળા વિષે.	૪૦૬
દેવોની શક્તિ.	૪૦૯
દેવતાનું કાળનિર્ગમન.	૪૧૩
દેવોની કામક્રીડાનું વર્ણન.	૪૧૫
દેવીઓની રતિક્રીડા	૪૨૨
વૈક્રિય શુક્ર પુદ્ગલોનું પરિણમન.	૪૨૭
અપરિચ્છિન્ન દેવોઓ સાથે રતિક્રીડા	૪૨૯
દેવતાઓની બે પ્રકારે ઉન્મત્તતા	૪૩૧
દેવોને પણ અજ્ઞય કામદેવ.	૪૩૬
ધૃત્વિજા માત્રથી આહારની તૃપ્તિ	૪૩૯
આહાર પુદ્ગલો ક્યા દેવો જોઈ શકે.	૪૪૩
ભવનપત્યાદિ દેવોના આહાર ધૃત્વિજા- સ્વાસોચ્છવાસ વગેરે.	૪૪૪
સાગરોપમથી ન્યૂત સ્થિતિના દેવોના	
આહાર-સ્વાસોચ્છવાસ વિશે.	૪૪૬
સ્થિતિ અનુસાર આહાર-સ્વાસોચ્છવાસ	૪૪૮
દેવતાનું કાળનિર્ગમન.	૪૫૩
દેવોનું પરસ્પર ઔચિત્ય.	૪૫૬
સર્વ દેવોનું એક વિષય સુખનો કાળ.	૪૫૯
દેવો મનુષ્યલોકમાં શા કારણે નથી	
આવતા ?	૪૬૦

વિષય	પ્રલોક નં.
અહીં આવતા દેવોને દેવાંગનાઓના	
કટાક્ષો.	૪૬૪
સ્થાનાંગ સૂત્રના આધારે મનુષ્યલોકમાં	
દેવો આવતા નથી	૪૬૯
મનુષ્યલોકની દુર્ગંધના કારણે દેવો અહીં	
નથી આવતા.	૪૭૦
મનુષ્યલોકની દુર્ગંધ ક્યાં સુધી જાય ?	૪૭૪
ઉપદેશમાલાનો અભિપ્રાય.	૪૭૬B
મનુષ્ય લોકની દુર્ગંધ વિષે દૃષ્ટાંત	૪૭૭
દેવો અરિહંતાદિના પુણ્યથી આવે છે.	૪૮૨
દેવોને મનુષ્યલોકમાં આવવાના કારણો.	૪૮૬
પુત્રાદિના સ્નેહને સફળ કરતા દેવો.	૪૮૮
વૈમાનિક દેવતાઓ નરકમાં પણ જાય.	૪૯૧
કૃષ્ણ બલભદ્રનું દૃષ્ટાંત.	૪૯૨
બળભદ્ર દેવે કૃષ્ણજીનો મહિમા વધાર્યો.	૫૦૧
નરકમાં લક્ષ્મણને બોધ આપતા અચ્યુતેન્દ્ર.	૫૦૬
દેવો નીચે ક્યાં સુધી જાય તે વિષે	
મતાંતરો.	૫૦૮
અદ્ય ઋદ્ધિવાળા દેવોનું ગમનાગમન.	૫૦૯
અવધિજ્ઞાન વિષે.	
સૌધર્મ ઈશાનના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા	
દેવોના અવધિજ્ઞાન વિષે.	૫૧૪
સર્વ જીવોનું અવધિજ્ઞાન કઈ દિશા	
તરફ વધે છે.	૫૧૮
મનુષ્ય-તિર્થંચના અવધિજ્ઞાનનો આકાર.	૫૨૦
વૈમાનિક દેવોના જઘન્ય અવધિ વિષે	૫૨૩
સર્વ જઘન્ય અવધિ વિષે શ કા-સમાધાન.	૫૨૪
વૈમાનિક દેવોના અવધિની આકૃતિ.	૫૨૯
આયુષ્ય વિષે.	
સૌધર્મ-ઈશાનના ૧૩ પ્રતરોની ઉત્કૃષ્ટ	
સ્થિતિ.	૫૩૧
જઘન્ય સ્થિતિ	૫૩૭
સૌધર્મ-ઈશાનની સ્થિતિમાં વિશેષતા.	૫૪૦
અચ્યુત સુધીના દેવોના કૃત્રિમ-સ્વાભાવિક	
દેહમાન વિષે.	૫૪૨

વિષય	શ્લોક નં.
ત્રૈવેયક-અનુત્તરના દેહમાન વિષે.	૫૪૫
દેવતાઓને સામાન્યથી લેશ્યા.	૫૪૬
સૌધર્મ-ઈશાનના દેવોની ગતિ-આગતિ.	૫૪૭
સૌધર્મ-ઈશાનની પરિગૃહીતા દેવીઓનું	
આયુષ્ય.	૫૪૯
અપરિગૃહીતા દેવીઓના વિમાનો ક્યાં	
ફેટલા ?	૫૫૨
અપરિગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ.	૫૫૩
સૌધર્મની અપરિગૃહીતા દેવીઓ ક્યા	
દેવોને ભોગ્ય	૫૫૫
ઈશાનની અપરિગૃહીતા દેવીઓ ક્યા	
દેવોને ભોગ્ય.	૫૬૪
અપરિગૃહીતા દેવીઓના વિમાનોની સંખ્યા	
સ્થિતિની અજ્ઞાતતા	૫૭૨
ચારે નિકાયના દેવોની આયુઃકર્મની	
સ્તિગ્ધના	૫૭૭
દેવોને શાતા-અશાતાનો ઉદય	૫૮૮
જુના-નવા દેવો વિષે તેજસ્વીતા	૫૮૯
દેવોને શોક ક્યારે હોય છે તે વિષે	
ભગવતી સુત્રને અભિપ્રાય	૫૮૨
દેવો મરણને કેવી રીતે બળે ?	૫૮૫
આગ્રામી, જન્મના દુઃખથી થતો શોક	૫૮૭
દેવોની નિદ્રા વિષે	૬૦૦
મિથ્યાદષ્ટિ દેવોની ભોગ-વિલાસાદિમાં	
મગ્નતા	૬૦૪
મિથ્યાદષ્ટિ દેવો દુર્ગતિમાં ગમન	૬૦૭
જિનેશ્વરાદિની ઉપાસના કરતા સમ્યગ્-	
દષ્ટિ દેવો	૬૦૮
સમ્યગ્દષ્ટિ દેવોની સદ્ગતિ	૬૧૩
દેવો અધર્મ સ્થિત છે તે વિષે શંકા.	૬૧૫
ભગવતી સુત્રાદિના આધારે સમાધાન	૬૧૬
એકી સાથે ફેટલા દેવો વ્યવે તથા ઉપજે	૬૧૯
સૌધર્મ ઈશાનના દેવોનો ઉપપાત-વ્યવન	
કાળ ફેટલો ?	૬૨૦

વિષય	શ્લોક નં.
સૌધર્મ-ઈશાનના ઇન્દ્રનું સ્વરૂપ	
પાંચ અવતંસક વિમાનોના નામો.	૬૨૪
એ વિમાનોનું પ્રમાણ	૬૨૭
વિમાનોની ચારે બાજુ શું શું છે.	૬૨૯
વર્તમાન શકેન્દ્રનો પૂર્વ વૃત્તાંત	
[કદપવૃત્તિ પ્રમાણે]	૬૩૨
વર્તમાન શકેન્દ્રનો પૂર્વ વૃત્તાંત	
[શ્રી ભગવતી સુત્રાધારે]	૬૩૯
ઈન્દ્ર મહારાજની ત્રણ પર્પદા વિષે પ્રથમ	
પર્પદાના દેવ-દેવીઓ ફેટલા ?	૬૪૬
બીજી-ત્રીજી પર્પદાના દેવ-દેવીઓ ફેટલા ?	૬૪૭
ત્રણે પર્પદાના દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ	૬૫૦
આત્રી પર્પદાઓ બીજા ક્યા દેવ-દેવીઓ	
હોય	૬૫૩
સામાનિક દેવોની સંખ્યા તથા તેનું કાર્ય	૬૫૫
ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવોની સંખ્યા તથા તેનું કાર્ય.	૬૫૮
ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવોનું બીજું અભિધાન તે	
વિષે ઉત્તરાધ્યયની સાક્ષી	૬૬૦
સામ્યતીત ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવોનો પૂર્વભવ	૬૬૨
ત્રાયસ્ત્રિંશ નામ શા માટે ?	૬૬૬
આત્મરક્ષક દેવો ફેટલા તથા તેમનું કાર્ય શું ?	૬૬૮
સાત સૈન્યોમાંથી પાંચ સાન્નિધ્ય સૈન્ય વિષે	૬૭૨
બાકીના બે સૈન્ય વિષે.	૬૭૭
સાત સેનાપતિઓનાં નામો.	૬૮૧
હરિનૈગમેષી દેવની શક્તિ.	૬૮૪
ગર્ભહરણની ચતુર્ભંગી	૬૮૭
કચ્છા દેવો વિષે.	૬૮૯
ઈશાનેન્દ્ર દ્વારા સુધોષા ઘટાનો નાદ.	૬૯૪
નિર્ધાણ માર્ગ વિષે ભગવતી સુત્રનો	
અભિપ્રાય	૬૯૮
શક મહારાજને મધવા શા માટે કહેવાય	૭૦૦
દેવોની મેત્રવૃત્તિ કેવી રીતે.	૭૦૨
ઐરાવણ હસ્તિ વિષે.	૭૦૮
વજ્રની હકીકત.	૭૧૧

વિષય પ્રલોક નં.

શકે ચમરેન્દ્ર પર વળ મુક્યું તેની વિગત	૭૧૪
ચમરેન્દ્ર અંગે ત્રણ પ્રશ્નો	૭૧૬
શકેન્દ્ર-અસુરેન્દ્ર તથા વળની ઉર્ધ્વ-અથો-ગતિ વિષે.	૮૧૮
શકેન્દ્રથી ચમરેન્દ્ર કેમ પકડી શક્યો નહિ ?	૭૨૩
વૈમાનિક તથા અસુર દેવોના પુણ્ય પ્રભાવ વિષે	૭૨૭
વૈમાનિક દેવોની વિકુવણી શક્તિ કેટલી ?	૭૩૨
વૈમાનિક દેવો ૧૧ વિકુવણી અંગે લગવતી આદિના અભિપ્રાયો	૭૩૪
સામાનિક ત્રાયસ્ત્રિશ આદિ દેવ-દેવીઓની વિકુવણી શક્તિ	૭૩૬
શકેન્દ્રની પટરાણીઓ કેટલી ? તેના નામો	૭૩૮
પટરાણીઓના પૂર્વલવ	૭૪૧
પટરાણીઓની પારવાર દેવીઓની વિકુવણી શક્તિ	૭૪૫
કામક્રીડાનું સ્થાન	૭૪૮
પ્રાસાદની મણિપીઠીકાનું પ્રમાણ	૭૫૨
દેહીપ્રમાન શય્યા	૭૫૩
પાંચ પ્રકારે કામભોગ	૭૫૫

લોકપાલ દેવોનું વર્ણન

પ્રથમ લોકપાલ સોમ મહારાજનું વર્ણન

તેમનું વિમાન કયાં છે ? નામ શું ?	૭૫૮
તિર્થંગ લોકમાં તેમની રાજધાની અંગે	૭૬૧
બાકીના લોકપાલોની રાજધાની અંગે	૭૬૩
ચાર અગ્ર મહાવીરો વિશે	૭૬૫
તેમના આજ્ઞાવર્તી દેવો કયાં છે ?	૭૬૮
સોમદેવ દ્વારા દક્ષિણાર્ધ જન્મીપના ઉપદ્રવોનું જ્ઞાન	૭૭૧
સોમદેવના પુત્ર સ્થાનીય ગ્રહો કયા ?	૭૭૫
સોમરાજદેવની સ્થિતિ-	૭૭૭

દ્વિતીય લોકપાલ ચમરાજનું વર્ણન

વિમાનનું સ્થાન નામ	૭૭૮
આજ્ઞાવર્તી દેવો કયા છે ?	૭૮૦

વિષય પ્રલોક નં.

ચમદેવ દ્વારા દક્ષિણાર્ધ જન્મીપના ઉપદ્રવોનું જ્ઞાન	૭૮૨
કયા દેવો પુત્ર સમાન છે.	૭૮૬
ચમરાજની લોકિકિત	૭૮૮
ચમરાજની સ્થિતિ	૭૯૦

તૃતીય લોકપાલ વરુણદેવનું વર્ણન

વિમાનનું સ્થાન અભિધાન	૭૯૧
આજ્ઞાવર્તી દેવો કયાં છે ?	૭૯૨
વરુણદેવ દ્વારા દક્ષિણાર્ધ જન્મીપના પદાર્થોનું જ્ઞાન	૭૯૪
સામાન્ય લોકોમાં ખ્યાતિ	૭૯૬
કયા દેવો પુત્ર સમાન છે ?	૭૯૭
પુત્ર દેવોનો પરિચય	૭૯૮
વરુણદેવની સ્થિતિ	૮૦૨

ચતુર્થ લોકપાલ વૈશ્રમણ દેવનું વર્ણન

વિમાનનું સ્થાન-અભિધાન	૮૦૩
આજ્ઞાવર્તી દેવો કયા છે ?	૮૦૫
વૈશ્રમણ દેવ દ્વારા દક્ષિણાર્ધ જન્મીપના પદાર્થોનું જ્ઞાન	૮૦૭
કયા દેવો પુત્ર સમાન છે ?	૮૧૨
કુબેર દેવનું કાર્ય શું ?	૮૧૪
દાનશુરા કુબેર	૮૧૬
કુબેર દેવની સ્થિતિ	૮૧૭
શાસ્ત્ર મુજબ લોકપાલોનું આદૃશ્ય	૮૧૮
ચારે લોકપાલોના પુત્ર દેવો	૮૧૯
ઈન્દ્ર મહારાજનો આનંદ	૮૨૦
ઈન્દ્ર દ્વારા ગુણવાનની પ્રશંસા—	૮૨૪
ઈન્દ્ર મહારાજ કેવી રીતે જિનેશ્વરની સ્તુતિ કરે	૮૨૬
ઈન્દ્ર મહારાજની વીર લગવંતને વિશ્વરૂપિ	૮૨૭
ઈન્દ્ર મહારાજની વિશિષ્ટતા	૮૨૯
શકને વીર પ્રભુએ બતાવેલ પાત્ર અવગ્રહો	૮૩૩
શકેન્દ્ર દ્વારા મુનિઓને અવગ્રહની અનુસા	૮૩૮
શકેન્દ્રના મોક્ષગમન વિશે.	૮૪૨
ઈશાન દેવસોકનું વર્ણન	૮૪૪

વિષય	શ્લોક નં.
પાત્ર અવતંસક વિમાનોનું સ્થાન અભિધાન	૮૪૫
ઈશાનેન્દ્રના પૂર્વભવ	૮૪૭
તામલિએ કરેલો પ્રાણુમા દીક્ષાનો સ્વીકાર	૮૪૮
પ્રાણુમા દીક્ષા કેને કહેવાય	૮૫૧
૬૦,૦૦૦ વર્ષ કેવો તપ કર્યો ?	૮૫૮
તામલિ તાપસના અનશન વિશે	૮૬૧
અસુર દેવ-દેવીઓએ તામલી તાપમને	
કઈ વિગતિ કરી	૮૬૪
તામલિ તાપસ ઈશાનેન્દ્ર થયો	૮૭૧
અસુર દેવોએ તામલિ તાપસના મડદાની	
કરેલી વિડંબણા	૮૭૪
ઈશાનેન્દ્રે બલિયંત્યા નગરીને દુસ્સહ	
બનાવી	૮૭૭
અસુર દેવોએ ઈશાનેન્દ્રની ક્ષમા ચાચી	૮૮૧
ઈશાનેન્દ્ર દ્વારા શક્તિનું સંહરણુ	૮૮૫
અસુર ન તપ પણ નિષ્ફળ ન બન્ય	૮૮૬
ત્રાયચ્ચિંશ દેવોના પૂર્વભવ વિશે	૮૮૩
સામાનિક તથા આત્મરક્ષક દેવો કેટલા ?	૮૮૫
ત્રણ પર્વદાના દેવ-દેવીઓની સંખ્યા	૮૮૬
ત્રણ પર્વદાના દેવ-દેવીઓનું આયુષ્ય	૮૮૮
આઠ અપ્સરાઓનાં નામો	૯૦૧
આઠ અપ્સરાઓના પૂર્વભવની સામાન્ય	
માહિતી	૯૦૨
તે સર્વ (૨૭૦) ઈન્દ્રાણીઓના પૂર્વ ભવની	
વિગત	૯૦૫

વિષય	શ્લોક નં.
આઠ પટરાણીઓના પરિવારની સંખ્યા	૯૦૭
સાત સેનાપતિઓના નામો	૯૦૯
લઘુ પરાક્રમ દેવના પરાક્રમનું વર્ણન	૯૧૨
વિમાન વિશે નેમજ ઠાણુંગ સૂત્ર	
પ્રમાણે વિમાનોના નામો	૯૧૪
શસ્ત્ર તથા વાહનની વિગત	૯૧૬
અધકારની વિકુવણી કેવી રીતે કરે	૯૧૮
લોકપાલ દેવોનું વર્ણન, ચારે લોક-	
પાલોના વિમાનોનાં નામ	૯૨૩
બધા લોકપાલની સાથે સરખામણી	
તેમજ રાજધાની	૯૨૮
લોકપાલનું આયુષ્ય	૯૩૨
પટરાણીઓનાં નામ	૯૩૪
સૌધર્મ લોકપાલ સાથેની સમાનતા	૯૩૫
આર્જુનવર્ચ વિશે	૯૩૮
ઈશાનેન્દ્રનું આધિપત્ય કેટલું ?	૯૪૦
ઈશાનેન્દ્રનું મહાત્મ્ય કેવું ?	૯૪૩
સૌધર્મ-ઈશાન-ઈન્દ્રો પરસ્પર કેવી રીતે	
(વાર્તાલાભ) કરે છે.	૯૪૮
બન્ને ઈન્દ્રો વચ્ચે વિવાદ તૈયાર થાય	
તો તે વિશે	૯૫૧
બન્ને ઈન્દ્રો યુદ્ધ કરવા તૈયાર થાય	
ત્યારે.....	૯૫૬
ઈશાનેન્દ્રની અરિહંત ભક્તિ કેવી છે ?	૯૫૯
ઈશાનેન્દ્રના મોક્ષગમન અંગે	૯૬૪
સર્ગ સમાપ્તિ	૯૬૬

: સર્ગ-સત્યાવીસમો :

સનતકુમાર માહેન્દ્ર દેવલોકનું વર્ણન	
સ્થાન-સંસ્થાન	૨
પ્રતર કેટલા ? નામ શું ?	૬
પ્રતરધાર વિમાનોની સંખ્યા	૧૦
પ્રથમ પ્રતરના ત્રિકોણાદિ તથા સર્વ	
ત્રિમોનોની સંખ્યા.	૧૨
૨-૩-૮ થા પ્રતરના ત્રિકોણાદિ તથા	
સર્વ વિમાનોની સંખ્યા	૧૩

૫-૬-૭-૮ પ્રતરના ત્રિકોણાદિ તથા	
સર્વ વિમાનોની સંખ્યા	૧૬
૯-૧૦-૧૧-૧૨ પ્રતરના ત્રિકોણાદિ	
સર્વ વિમાનોની સંખ્યા	૨૦
બારે પ્રતરોના ત્રિકોણાદિ સર્વ વિમાનોની	
સંખ્યા	૨૪
પુષ્પાવક્રીણું પક્ષિગત ત્રિકોણાદિ તથા	
સર્વ વિમાનોની સંખ્યા	૨૬

વિષય	શ્લોક નં.
સનતકુમારના ત્રિકોણાદિ તથા સર્વ વિમાનોની સંખ્યા	૩૦
સનતકુમારના પુષ્પાવકીર્ણ ત્રિકોણાદિ તથા સર્વ વિમાનોની સંખ્યા	૩૨
માહેન્દ્ર દેવના પુષ્પાવકીર્ણ ત્રિકોણાદિ તથા સર્વ વિમાનોની સંખ્યા	૩૪
વિમાનો શેના બનેલા છે-આધાર વર્ણ	૩૮
પૃથ્વિ પિંડ તથા વિમાન ઉચ્ચત્વ	૪૦
બન્ને દેવલોકના દેવોનો વર્ણ-મુગુટનું ચિન્હ	૪૪
બન્ને દેવલોકના દેવોના સામાન્યથી આયુષ્ય	૪૬
બારે પ્રતરોની સ્થિતિ	૪૯
સનતકુમારથી માહેન્દ્રની સ્થિતિ કેટલી અધિક છે ?	૫૬
દેવોની ઉંચાઈ (દેહમાન)	૫૮
દેવોના શ્વાસોશ્વાસ તથા આહાર અગે	૬૨
કયા દેવલોકની કેટલા આયુષ્યવાળી દેવીઓ તેમને ભોગ્ય છે ?	૬૫
દેવ-દેવીઓની કામક્રીડા વિશે	૬૮
અવધિજ્ઞાનનો વિષય-ગતિ-આગતિ વિશે	૭૩
ઉપપાત-અવન-વિરહકાળ	૭૬
સનતકુમાર ઇન્દ્રનું વર્ણન	
કયા અવતંસક વિમાનની કઈ સભા-શય્યામાં ઉત્પન્ન થાય ?	૭૮
સામાનિક તથા ત્રણ પર્ષદાના દેવોની સંખ્યા-આયુષ્ય	૮૧
પરિવાર આત્મરક્ષક દેવો વિશે	૮૮
યાન વિમાન	૮૯
શક્તિ-આયુષ્ય-વિમાન આધિપત્ય	૯૦
ભોગ માટે ચક્રાકૃતિ સ્થાન	૯૨
તેમાં પ્રાસાદ રતનપીઠીકા સિંહાસનાદિ વિશે	૯૩
જનધર્મમાં દૃઢ એવા ઇન્દ્ર	૯૯
ઇન્દ્રના મોક્ષગમન વિશે	૧૦૨
માહેન્દ્ર ઇન્દ્રનું વર્ણન	
ઉત્પત્તિ કયાં	૧૦૩

વિષય	શ્લોક નં.
સામાનિક તથા ત્રણ પર્ષદા આત્મ રક્ષક દેવોની સંખ્યા તથા સ્થિતિ	૧૦૪
ઇન્દ્રની શક્તિ તથા સુખ વિશે વિમાન આધિપત્ય	૧૧૨
યાન વિમાન	૧૧૩
બ્રહ્મદેવલોકનું વર્ણન	
સ્થાન આકૃતિ	૧૧૪
પ્રતરો તથા ઇન્દ્રક વિમાનોનાં નામ	૧૧૬
પ્રતરોમાં કેટલા કેટલા વિમાનો હોય છે.	૧૧૮
૧-૨-૩ પ્રતરોમાં ત્રિકોણાદિ તથા સર્વ વિમાનોની સંખ્યા	૧૧૯
૪-૫-૬ ક્ષા પ્રતરોમાં ત્રિકોણાદિ તથા સર્વ વિમાનોની સંખ્યા	૧૨૨
૭, ૮, ૯ પ્રતરોના ત્રિકોણાદિ તથા સર્વ વિમાનોની સંખ્યા	૧૨૫
આ દેવલોકમાં પુષ્પાવકીર્ણ ત્રિકોણાદિ તથા સર્વ વિમાનોની સંખ્યા	૧૨૮
પૃથ્વીપિંડ-વિમાન ઉચ્ચત્વ	૧૩૦
પ્રસાદોનાં વર્ણ	૧૩૧
દેવોનાં વર્ણ, મુગુટનું ચિન્હ લેશ્યા વિશે દેવોની સ્થિતિ	૧૩૪
પ્રતરવાર, આયુષ્ય	૧૩૫
ઉંચાઈ	૧૩૭
આહાર-શ્વાસોશ્વાસ	૧૪૦
ભોગ-વિલાસ-વિષે	૧૪૧
દેવોની ગતિ આગતિ	૧૪૬
ઉપપાત અવન વિરહકાળ	૧૪૮
અવધિજ્ઞાનનો વિષય	૧૪૯
બ્રહ્મદેવનું વર્ણન	
સામાનિક દેવોની સંખ્યા સ્થિતિ	૧૫૧
ત્રણ પર્ષદાના દેવોની સ્થિતિ સંખ્યા	૧૫૨
બીજા દેવો તથા આત્મરક્ષક દેવો	૧૫૫
શક્તિ આયુષ્ય-વિમાન આધિપત્ય	૧૫૮
યાન વિમાન	૧૬૦

વિષય	શ્લોક નં.
તમસ્કાયનું સ્વરૂપ	
લોકાંતિક દેવો ક્યાં વસે છે ?	૧૬૧
આ તમસ્કાય ક્યાંથી ઉછળે છે ?	૧૬૨
ઉંચાઈ-આકાર	૧૬૮
ક્યાં અટકે છે	૧૬૯
નીચે-વચ્ચે આકાર વિસ્તાર	૧૭૧
તમસ્કાયને ઝાળ મવાની રીત	૧૭૭
વીજળી-મેઘ-વૃષ્ટિ આદિ દેવો વિકુવે	૧૮૦
નમાં શુ શુ નથી ?	૧૮૫
તેની ભયંકરતા વિષે	૧૮૭
તેના તેર નામે	૧૮૯
તે નામેની સાર્થકતા	૧૯૨
કૃષ્ણરાણનું વર્ણન	
સ્થાન સામાન્ય સમજ	૧૯૬
ચારે દિશાની કૃષ્ણરાણ કંઈ દિશામાં	
લાંબી પહોળી	૧૯૮
કંઈ કૃષ્ણરાણ કેટલા ખુણાવાળી	૨૦૧
આંકે કૃષ્ણરાણની ગોઠવણુ-આકાર	૨૦૩
આકૃતિ-વિસ્તાર	૨૦૬
તમસ્કાય સમાન રાણનું અમુક સ્વરૂપ	૨૦૮
આંક કૃષ્ણરાણનાં નામે તથા સાર્થકતા	૨૧૨
લોકાંતિક દેવોનું વર્ણન	
કૃષ્ણરાણના આંતરામાં આઠ લોકાંતિક	
વિમાને	૨૧૭
મધ્યમાં નવમુ વિમાન	૨૨૬
નવ લોકાંતિક દેવોનાં નામ	૨૩૦
લોકાંતિક દેવોનું કાર્ય	૨૩૨
તે દેવોનો પરિવાર	૨૩૭
અબ્યાગ્રાધ દેવોના શક્તિ [વિશેષતા]	૨૪૧
સ્થિતિ તથા મોક્ષગમન	૨૪૩
મોક્ષગમન વિશે મતાંતરો	૨૪૪
લાંતક દેવલોકનું વર્ણન	
સ્થાન તથા પ્રતર	૨૪૫
પ્રતરોના ઈન્દ્ર વિમાનનાં નામે	૨૪૭
પ્રતરે પ્રતરે પંક્તિગત વિમાનો કેટલા ?	૨૪૯

વિષય	શ્લોક નં.
પ્રથમ પ્રતરના ત્રિકોણાદિ તથા સર્વ	
વિમાનોની સંખ્યા	૨૫૦
૨-૩ જ પ્રતરના ત્રિકોણાદિ તથા સર્વ	
વિમાનોની સંખ્યા	૨૫૨
૪-૫ માં , , ,	૨૫૪
પાંચે પ્રતરોના , , ,	૨૫૬
પાંચ પ્રતરોના પંક્તિગત-પુષ્પાવક્રીણું	
વિમાનોની સંખ્યા	૨૫૮
વિમાનોના આધાર-ઉચાઈ	૨૬૦
પ્રતરવાર આયુષ્ય	૨૬૩
જન્મન્ય સ્થિતિ	૨૬૬
દેવોનું દેહમાન	૨૬૭
ઉપપાત-અચન વિરહકાલ	૨૭૨
લાંતકેન્દ્રનું વર્ણન.	
ઈન્દ્રક વિમાન-સામાનિક દેવો વિષે	૨૭૩
ત્રણે પર્વ દાના દેવોનો પરિવાર તથા સ્થિતિ	૨૭૫
આત્મ રક્ષક દેવો	૨૭૭
શક્તિ-આયુષ્ય વિમાન આધિપત્ય	૨૮૦
યાન વિમાન	૨૮૨
કિલ્બિષિક દેવોનું વર્ણન	
સ્થિતિ મુજબ સ્થાન	૨૮૩
કિલ્બિષિક કોના જેવા	૨૮૬
જન પર ઘૂણા કેમ કરે ?	૨૮૭
ક્યા કારણથી અહીં ઉત્પન્ન થાય ?	૨૮૯
અચીને ક્યાં જાય.	૨૯૩
જમાલીનું વર્ણન.	૨૯૫
વૈરાગ્ય-દીક્ષાગ્રહણ	૨૯૭
આવસ્થિત નગરમાં ગમન	૩૦૧
મિથ્યાત્વનો હિંસ	૩૦૪
ધર્માર્થ શિષ્યોએ કરેલો જમાલીનો ત્યાગ	૩૦૮
અંપાનગરીમાં આગમન	૩૧૦
ઈન્દ્રભૂતિએ પૂછેલો પ્રશ્ન	૩૧૧
ઉત્તર આપવામાં અસમર્થ જમાલી	૩૧૪
કિલ્બિષિક તરીકે ઉત્પન્ન	૩૧૫

વિષય	શ્લોક નં.
ઉત્સૃત ભાષીઓનું સ સાર ભ્રમણ	૩૧૮
મહાશુક દેવલોકનું વર્ણન.	૩૨૫
સ્થાન-પ્રતર	૩૨૫
પ્રતરોના નામ તથા પંક્તિગત વિમાનો	૩૩૦
૧-૨-૩ ન પ્રતરના ત્રિકોણાદિ તથા સર્વ	
વિમાનોની સંખ્યા	૩૩૨
૪ થા તેમજ ચારે પ્રતરના ત્રિકોણાદિ તથા	
સર્વ વિમાનોની સંખ્યા	૩૩૪
પુષ્પાવકીર્ણ તથા સર્વ વિમાનોનો સંખ્યા	૩૩૭
આધાર તથા દેવોનો વર્ણ	૩૩૯
પૃથ્વીપિંડ-વિમાન ઉચ્ચત્વ	૩૪૦
પ્રતરવાર સ્થિતિ	૩૪૧
દેહમાન	૩૪૪
શબ્દોથી કામ ક્રીડા	૩૪૮
ગતિ-આગતિ	૩૫૩
ઉપપાત-ચયવન વિરહકોળ	૩૫૫
અવધિજ્ઞાનનો વિષય.	૩૫૬
દેહની ક્રાંતિ વિષે	૩૫૭
મહાશુકેન્દ્રનું વર્ણન	
ઈન્દ્રનું વિમાન	૩૬૦
ત્રણ પર્ષદાના દેવોની સંખ્યા તથા સ્થિતિ	૩૬૨
સામાનિક-અંગરક્ષક દેવોની સંખ્યા તથા	
સ્થિતિ	૩૬૫
શક્તિ તથા ઈન્દ્રનું આયુષ્ય-વિમાન	
આધિપત્ય	૩૬૭
યાન વિમાન	૩૬૯
સહસ્રાર દેવલોકનું વર્ણન	
સ્થાન-પ્રતર-અભિધાન	૩૭૦
પ્રતરવાર પંક્તિગત વિમાનો	૩૭૨
પ્રતરે પ્રતરના ત્રિકોણાદિ તથા સર્વ	
વિમાનોની સંખ્યા	૩૭૪
ચારે પ્રતરના ત્રિકોણાદિ તથા પંક્તિગત	
વિમાનોની સંખ્યા	૩૭૭
પુષ્પાવકીર્ણ પ્રતરના ત્રિકોણાદિ તથા સર્વ	
વિમાનોની સંખ્યા	૩૭૮

વિષય	શ્લોક નં.
પ્રતરવાર આયુષ્ય	૩૮૧
જંધન્ય ,,	૩૮૩
દેહમાન	૩૮૪
આહાર-શ્વાસોશ્વાસ	૩૮૫
ઉપપાત-ચયવન-વિરહકોળ	૩૮૮
સહસ્રારેન્દ્રનું વર્ણન	
ઈન્દ્રનું વિમાન	૩૮૯
ત્રણ પર્ષદાના દેવોની સંખ્યા તથા સ્થિતિ	૩૯૧
સામાનિક તથા આત્મરક્ષક દેવોની સંખ્યા	
તથા સ્થિતિ	૩૯૪
શક્તિ-આયુષ્ય-વિમાન-આધિપત્ય વિષે	૩૯૬
યાન વિમાન	૩૯૮
આનત-પ્રાણુત દેવલોકનું વર્ણન	
સ્થાન-પ્રતર અભિધાન -	૩૯૯
પ્રતરવાર પંક્તિગત વિમાનો કેટલા ?	૪૦૦
૧-૨ ન પ્રતરમાં ત્રિકોણાદિ તથા સર્વ	
વિમાનોની સંખ્યા	૪૦૩
૩-૪ થા પ્રતરમાં ત્રિકોણાદિ તથા સર્વ	
વિમાનોની સંખ્યા.	૪૦૫
ચારે પ્રતરના ત્રિકોણાદિ તથા પંક્તિગત-	
પુષ્પાવ વિમાનોની સંખ્યા	૪૦૬
વિમાનોના વર્ણ-આધાર	૪૧૦
પૃથ્વીપિંડ વિમાન ઉચ્ચત્વ	૪૧૧
આનતેન્દ્રનું વર્ણન	
પ્રતરવાર આયુષ્ય	૪૧૫
પ્રાણુત સ્વર્ગ સંબંધિ	૪૧૭
પ્રતરવાર આયુષ્ય.	૪૧૯
દેહમાન	૪૨૧
આહાર-શ્વાસોશ્વાસ	૪૨૪
મનથી કામ ક્રીડા વિષે	૪૨૬
શુક પુટ્ટગોચી દેવીઓની નૃત્તિ	૪૩૧
દેવોની ભોગસંજ્ઞાનું અલ્પ બહુત્વ	૪૩૪
અનુત્તર-સુધીના દેવોની ગત્યાગતિ	૪૩૬

વિષય	શ્લોક નં.	વિષય	શ્લોક નં.
પ્રથમ ઐવેયકના દેવોનુ આયુષ્ય તથા દેહમાન	૫૭૫	પાંચે વિમાનોના દેવોની સ્થિતિ	૬૨૧
બીજા " "	૫૭૮	મોતીથી યુક્ત ચંદ્રવાનું વર્ણન	૬૨૩
ત્રીજા " "	૫૮૦	મોતીઓના મધુર ધ્વનિથી કાળ નિર્ગમન	૬૨૭
ચોથા " "	૫૮૨	વિજ્યાદિ ચાર વિમાનોના દેવોનુ દેહમાન	૬૩૦
પાંચમાં " "	૫૮૪	સર્વાર્થસિદ્ધના દેવોનુ દેહમાન	૬૩૨
છઠ્ઠા " "	૫૮૬	પાંચે વિમાનોના દેવોના આહાર-	
સાતમા " "	૫૮૮	શ્વાસોચ્છવાસ	૬૩૩
આઠમા " "	૫૯૦	(અનુત્તર વિમાનમા) અહીં કયા જીવો	
નવમા " "	૫૯૨	દિપન્ન થાય	૬૩૬
આહાર-શ્વાસોચ્છવાસ	૫૯૪	ગતિ-આગતિ	૬૩૮
ગતિ-આગતિ	૫૯૫	વિજ્યાદિમા ગયેત્રો જીવ એકાવતારી કે	
ઉપપાત-ચ્યવન વિરહકાળ	૫૯૭	અનેકાવતારી તે વિષે	૬૪૧
અવધિજ્ઞાનનો વિષય-આકાર	૬૦૦	પાંચે વિમાનોમાં દેવોનુ અદ્વૈતબુદ્ધિ	૬૪૪
અનુત્તર વિમાનોનું વર્ણન		ઉપપાત-ચ્યવન વિરહકાળ	૬૪૫
સ્થાન-નામની સાર્થકતા	૬૦૩	અવધિજ્ઞાનનો આકાર વિષય	૬૪૭
પાંચે વિમાનો કેવી રીતે છે	૬૦૫	અવધિજ્ઞાનના વિષયની સમય મર્યાદા	
વિમાનોના નામો	૬૦૭	સિદ્ધશિલાનું વર્ણન	
ત્રિકોણ પ કિતગત તથા સર્વ વિમાનોની સંખ્યા	૬૦૮	સ્થાન	૬૪૧
ઉર્ધ્વલોકના ત્રિકોણાદિ સર્વ વિમાનોની સંખ્યા	૬૧૧	સંબાધ-પહોળાઈ-પરિધિ	૬૪૨
ઉર્ધ્વલોકના પ કિતગત પુષ્પાવકિર્ણક તથા સર્વ વિમાનોની સંખ્યા	૬૧૩	મધ્યભાગની જાડાઈ	૬૪૪
પાંચ વિમાનોનું પ્રમાણ	૬૧૬	બાર નામો	૬૪૭
દેવોનો કાળ નિર્ગમન	૬૧૮	લોકાત કેટલું દૂર	૬૫૦
		સિધ્ધો કેવા છે	૬૬૩
		અલોક વિષે	૬૬૬
		સર્ગસમાપ્તિ-	૬૬૬

❧ ચિત્રોની અનુક્રમણિકા ❧

નંબર	વિષય	સર્ગ નં.	શ્લોક નં.	પેજ નં.
૧.	લવણ સમુદ્રમાં ગોતીર્થ અને જળવૃદ્ધિ	૨૧	૯	1
૨.	લવણ સમુદ્રમાં જળશિખા	૨૧	૩૧	2
૩.	પાતાલ કલશ	૨૧	૬૧	3
૪.	૪ મહાપાતાલ કલશ, ૭૮૮૪ લઘુ પાતાલ કલશ.	૨૧	૯૧	4
૫.	ગોતીર્થ અને જળવૃદ્ધિનો બે તરફથી દેખાવ.	૨૧	૧૦૭	5
૬.	લવણ સમુદ્રમાં ૮ વેલંધર પર્વતો અને ૧૨-૧૨ ચંદ્ર- સૂર્યના દ્વીપ, ૧ ગૌતમદ્વીપ.	૨૧	૧૪૩	6
૭.	જળ ઉપર દેખાતો વેલંધર પર્વત.	૨૧	૧૬૯	7
૮.	ધાતકી ખંડના બે ઇંધુકાર પર્વત.	૨૨	૧૧	8
૯.	ધાતકી ખંડમાં ૧૪ મહાક્ષેત્રો, ૧૨ પર્વતો તથા ૨ ઇંધુકાર પર્વતો	૨૨	૨૩	9
૧૦.	પશ્ચિમ ધાતકી મહાવિદેહ તથા ગજદંત વિપર્યય અને વનસુખ વિપર્યય.	૨૨	૧૭૪	10
૧૧.	પૂર્વ ધાતકી મહાવિદેહ તથા ગજદંત વિપર્યય અને વનસુખ વિપર્યય	૨૨	૧૮૦	11
૧૧.	ધાતકી ખંડના મેરુ પર્વતનું પ્રમાણ.	૨૨	૨૦૯	12
૧૩.	ભદ્રશાલ વનના ૮ વિભાગો	૨૨	૨૨૫	13
૧૪.	કાલોદધિ સમુદ્રમાં ૫૪ ચન્દ્રદ્વીપ, ૫૪ સૂર્યદ્વીપ.	૨૨	૨૮૭	14
૧૫.	માનુષોત્તર પર્વત.	૨૩	૪	15
૧૬.	પર્વતનો આકાર સમજવા માટે બીજો પ્રકાર.	૨૩	૪	15
૧૭.	માનુષોત્તર પર્વત અને તે ઉપર ૪ ચૈત્ય તથા ૧૬ દેવકૂટ.	૨૩	૧૬	16
૧૮.	ધાતકીખંડ તથા પૃષ્ઠરવરાધમાંના ૧૪ ક્ષેત્રો અને ૧૪ પર્વતો.	૨૩	૫૬	17
૧૯.	૮ મા નંદીશ્વર દ્વીપમાં ચાર અંજનગિરિ.	૨૪	૧૩૦	18
૨૦.	૮ મા નંદીશ્વર દ્વીપમાં બાવન શાશ્વત જિન ચૈત્યો	૨૪	૧૮૧	19
૨૧.	૧૧ મા કુંડલદ્વીપમાં કુંડલગિરિ ઉપર ૪ જિનચૈત્ય અને અભ્યન્તર ભાગે નીચે લોકપાલની ૩૨ રાજધાની.	૨૪	૩૦૬	20
૨૨.	૧૩ મા રુચક દ્વીપમાં ૪ જિન ચૈત્ય અને ૪૦ દિક્ષકુમારિકા.	૨૪	૩૨૬	21
૨૩.	સમભૂતલા પૃથ્વીથી જ્યોતિષ ચક્ર કેટલું દૂર ચાલે છે ?	૨૫	૪	22
૨૪.	મેરુને ફરતું નક્ષત્રની વિશેષતા દર્શક જ્યોતિષચક્ર,	૨૫	૨૪	23

નંબર	વિષય	સર્ગ નં.	શ્લોક નં.	પેજ નં.
૨૫.	અર્ધ કપિથાકારે ચન્દ્રનું વિમાન.	૨૫	૩૩	24
૨૬.	સૌધર્મ કલ્પના વિમાનનો દેખાવ.	૨૬	૭	24
૨૭.	નિષધ-નીલવંત પર્વત આશ્રયિનક્ષત્ર વ્યાધાત નિર્વ્યાધાત અંતર.	૨૫	૬૬	25
૨૮.	કયા-કયા દ્વીપ સમુદ્ર ઉપર આવલિકા ખદ્ધ કેટલા-કેટલા વિમાનો હોય છે તે.	૨૬	૨૩	26
૨૯.	વૈમાનિક નિકાયના પ્રતરો તથા લોકપાલનું વ્યવસ્થા ચિત્ર	૨૬	૨૩	27
૩૦.	વૈમાનિક નિકાયે આવલિકાગત તથા પુષ્પાવકીર્ણ વિમાન વ્યવસ્થા.	૨૬	૬૮	28
૩૧.	કઈ-કઈ નિકાયના કયા કયા દેવોનું અવધિજ્ઞાન ક્ષેત્ર કેવા આકારે છે તે.	૨૬	૫૧૫	29
૩૨.	અરુણવર સમુદ્રમાંથી ઉછળતો 'તમસ્કાય' દેખાવ.	૨૭	૧૬૨	30
૩૩.	અષ્ટ કૃષ્ણરાણ ચિત્ર.	૨૬	૧૬૮	31
૩૪.	સિદ્ધશિલા તથા સિદ્ધાત્માસ્થાન દર્શક ચિત્ર.	૨૭	૬૫૧	32

સૂત્ર યંત્રોની અનુક્રમણિકા

નંબર	વિષય	સર્ગ નં.	પેજ નં.
૧.	દ્વીપો તથા સમુદ્રોના પ્રમાણનું યંત્ર.	૧૬ થી ૨૪	34-35
૨.	લવણ સમુદ્રમાં આવેલા પદાર્થોનું સંક્ષિપ્ત યંત્ર.	૨૧	36-37
૩.	લઘુ તથા મહાપાતાલ કલશોનું વર્ણન દર્શાવતું યંત્ર.	૨૧	38-39
૪.	વેલંધર-અનુવેલંધર પર્વતોના વિસ્તાર આદિનું યંત્ર.	૨૧	66
૫.	લવણ સમુદ્રના ગૌતમ-ચન્દ્ર-સૂર્યાદિ ૨૫ દ્વીપોનું યંત્ર.	૨૧	38-39
૬.	અલીદ્વીપના સૂર્ય-ચન્દ્રાદિની સંખ્યાનું યંત્ર.	૧૬ થી ૨૩	41
૭.	ધાતકી ખંડના પર્વતોનું યંત્ર-૧	૨૨	40
૮.	ધાતકી ખંડના પર્વતોનું યંત્ર-૨	૨૨	40
૯.	ધાતકી ખંડની ૧૮૦ નદીઓનું યંત્ર.	૨૨	36-37
૧૦.	ધાતકી ખંડની ૧૮૦ નદીની પહોળાઈ તથા ઊંડાઈનું યંત્ર.	૨૨	42
૧૧.	ધાતકી ખંડમાં ૧૪ મહાક્ષેત્રોનું યંત્ર.	૨૨	42
૧૨.	ધાતકી ખંડમાં વિજયાદિનો વિષ્કંભ જાણવાનું યંત્ર.	૨૨	43
૧૩.	ધાતકી ખંડના મેરૂપર્વત તથા તેના વનનું પ્રમાણ દર્શાવતું યંત્ર.	૨૨	43
૧૪.	માનુષોત્તર પર્વતનું પ્રમાણ દર્શાવતું યંત્ર.	૨૩	44
૧૫.	પુષ્કરાર્ધ દ્વીપના ૧૪ મહાક્ષેત્રોનું યંત્ર.	૨૩	48-49

નંબર	વિષય	સર્ગ નં.	પેજ નં.
૧૬.	પુષ્કરાર્ધની નદીઓનું નદીઓ ચંત્ર.	૨૩	50 થી 53
૧૭.	પુષ્કરાર્ધ ક્ષીપના ૧૪ વર્ષધર પર્વતો તથા દ્રહના પ્રમાણનું ચંત્ર.	૨૩	46-47
૧૮.	પાંચ પદાર્થોના વિષ્કંભથી પુષ્કરાર્ધની પૃથ્વીની પહોળાઈનું ચંત્ર.	૨૩	45
૧૯.	પુષ્કરાર્ધના બાકીના પર્વતોનું ચંત્ર.	૨૩	41
૨૦.	અઢીક્ષીપના શાશ્વત ચૈત્યો તથા પ્રતિમાઓનું ચંત્ર.	૨૩	46-47
૨૧.	અઢીક્ષીપની બહારના શાશ્વત ચૈત્યો તથા પ્રતિમાઓનું ચંત્ર.	૨૩	56
૨૨.	અઢીક્ષીપમાં એકી સાથે તીર્થંકર, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ આદિ કેટલા હોય તેનું ચંત્ર.	૧૬થી ૨૩	45
૨૩.	શાશ્વત ચૈત્યો અને પ્રતિમાઓની સંખ્યાનું ચંત્ર.	૨૩	33
૨૪.	શાશ્વત ચૈત્યોના સ્થાન તથા તેમની લંબાઈ તથા પ્રતિમાઓના માનનું ચંત્ર.	૨૩	33
૨૫.	નંદીશ્વર ક્ષીપના અંજનાગિરિનું વર્ણન દર્શાવતું ચંત્ર.	૨૪	56
૨૬.	નંદીશ્વર ક્ષીપના દધિમુખ પર્વતનું વર્ણન દર્શાવતું ચંત્ર.	૨૪	56
૨૭.	નંદીશ્વર ક્ષીપના શાશ્વત ચૈત્યનું વર્ણન દર્શાવતું ચંત્ર.	૨૪	54-55
૨૮.	રતિકર પર્વતનું વર્ણન દર્શાવતું ચંત્ર.	૨૪	44
૨૯.	૧૧૦ થોળનમાં જ્યોતિષી દેવો દેવી રીતે રહેલા છે તેનું ચંત્ર.	૨૫	44
૩૦.	જ્યોતિષીના વિમાનોનું પ્રમાણ દર્શાવતું ચંત્ર.	૨૫	48-49
૩૧.	મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં એક તારાથી બીજા તારાનું આંતરું દર્શાવતું ચંત્ર.	૨૫	48-49
૩૨.	જ્યોતિષી દેવ-દેવીઓનું જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય તથા અદ્યપ્યહુત્વનું ચંત્ર.	૨૫	48-49
૩૩.	વૈમાનિક દેવોનું જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય.	૨૬-૨૭	57
૩૪.	વૈમાનિક દેવોના ભવ પ્રત્યયિક અવધિજ્ઞાનનું ક્ષેત્ર.	૨૬-૨૭	58
૩૫.	સૌધર્મ-ઇશાનની દેવીનું જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય.	૨૬	59
૩૬.	અપરિગૃહીતા દેવીઓના વિમાનની સંખ્યા, આયુષ્ય તથા કયા વિમાનવાસી દેવોને કઈ દેવીઓ ભોગ્ય હોય ?	૨૬	59
૩૭.	દરેક દેવલોકના વિમાનોની સંખ્યા જાણવાનું ચંત્ર.	૨૬-૨૭	60
૩૮.	આવલિકા પ્રવિષ્ટ વિમાનો તથા	૨૬	61
૩૯.	પ્રતર પ્રમાણે આયુષ્યનું ચંત્ર	૨૭	61
૪૦.		સૌધર્મ-ઇશાન. અનત્કુમાર-માહેન્દ્ર બ્રહ્મ-લાંતક	૨૭ 62

નંબર	વિષય	સર્ગ નં.	પૃષ્ઠ નં.
૪૧.	<div style="display: flex; align-items: center;"> <div style="font-size: 4em; margin-right: 10px;">}</div> <div> <p>શુક-સહસ્રાર</p> <p>આનત-પ્રાણુત-આરણુ-અચ્યુત</p> <p>નવગ્રૈવેયકે-પાંચ અનુત્તર</p> </div> </div>	૨૭	૬૨
૪૨.		૨૭	૬૩
૪૩.		૨૭	૬૩
૪૪.	વૈમાનિક દેવોના શરીરનું પ્રમાણુ-આયુષ્યાનુસારે.	૨૬-૨૭	૬૪
૪૫.	દેવલોકના ચિહ્ન, સામાનિક, આત્મરક્ષક દેવોની સંખ્યા; આધાર, પૃથ્વીપિંડ, વિમાન ઉચ્ચત્વ આદિ.	૨૬-૨૭	૬૪
૪૬.	પ્રત્યેક દેવલોકની ત્રણ પર્ષદાના દેવોની સંખ્યા, સ્થિતિ તથા યાન વિમાન, આધિપત્ય આદિનું યંત્ર.	૨૬-૨૭	૬૫
૪૭.	સૌધર્મ-ધશાનની પર્ષદાની દેવીઓની સંખ્યા તથા સ્થિતિનું યંત્ર.	૨૬	૬૬

: શુદ્ધિ પત્રક :

પાત્રું	લીટી	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ	પાત્રું	લીટી	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૩	૨૩	ધાતકી	ધાતકી	૧૨૬	૯	કોત્યઃ	કોટયઃ
૮	-૬	જ્ઞાતાન્ય	જ્ઞાતાન્ય	૧૩૬	૧૧	૥૫૦૥	૥૨૫૦૥
૯	૧	સમુદ્વૃત્તું	સમુદ્વૃત્તું	૧૪૪	૨૦	અત્યો	ચૈત્યો
૯	૭	જાત્રયૈઃ	જાત્રયૈઃ	૧૪૫	૧૩	ત્યોમાં	ચૈત્યોમાં
૯	૨૩	ધન	ધન	૧૫૨	૩૧	વાળ	વાળા
૧૦	૧૭	જનભદ્ર	જનભદ્ર	૧૭૮	૨૬	દોયોત	દ્યોત
૧૧	૩	પ્રશ્વિત	પ્રપંચિત	૧૮૪	૨૩	લોકાનો	લોકાનું
૧૫	૧૭	કથશો	કથશો	૧૮૪	૨૪	અધિષ્ટાતા	અધિષ્ટાતા
૨૪	૨૩	પવતો	પવતો	૧૯૧	૧	પૂજકાનું	પૂજકાનું
૩૭	૨૦	દશા	દશા	૨૧૮	૧૫	માનુષોત્તર	માનુષોત્તર
૩૯	૧૭	તીરછા	તીરછા	૨૨૫	૧૬	શનશ્વર	શનૈશ્વર
૪૦	૧૮	સૂર્યોન	સૂર્યોના	૨૪૩	૧૧	અતાપ	આતપ
૪૨	૨૬	ધુસરી	ધુસરી	૨૫૬	૧૫	इत्येवभावसर्वार्थ	इत्येवमासर्वार्थ
૫૫	૧૭	હિમંત	હિમવંત	૨૫૬	૨૬	સિદ્ધા	સિધ્ધા
૫૮	૨૮	રૂકમી	નિપથ	૨૮૭	૨૧	દેવવોક	દેવલોક
૭૪	૧૫	ભદ્રાવન	ભદ્રશાલવન	૩૦૫	૨૨	પ્રમાણે	પ્રમાણે
૭૫	૧	આદિતો	આદિતું	૩૦૮	૨૧	દિવ્યસ્ત્રિ	દિવ્યસ્ત્રી
૮૫	૨૮	૯૮૦૦	૯૮૦૦	૩૧૫	૩૦	મનોભક્ષી	મનોભક્ષી
		૯૮૦૦	૯૮૦૦				રત્નેહના અતિરેક-
૮૭	૨૭	યોજનના	યોજનો				થી વશ થયેલા
૯૨	૨૦	ધૃતિ	ધૃતિ				ગોભદ્રાદિ દેવની
૯૭	૧૫	અડધો	અડધો				જમ તે (દેવો)
૯૭	૧૬	પુષ્કર	પુષ્કર				અહિં આવીને
૯૯	૨૨	માનુષોત્તર	માનુષોત્તર				નિત્ય
૧૦૧	૪	ચિરંજય	ચિરંજય	૪૨૮	૨૬	પાંચ હજાર	પચાસ હજાર
૧૦૧	૧૯	પુષ્કાર્ધ	પુષ્કાર્ધ			(૫૦૦૦)	(૫૦,૦૦૦)
૧૦૧	૨૬	તિર્થદ્વગતિનાં	તિર્થદ્વગતિને	૪૪૧	૫	અન્કોતિ	અન્કોતિ
૧૦૨	૧૪	માનુષોત્તર	માનુષોત્તર	૪૭૩	૧	ઐવેયક	ઐવેયક
૧૧૯	૨૬	લંબાઈ	લંબાઈ	ચિત્ર-તં		શ્લોક નં ૧૧૨	૩૦૬
૧૨૨	૨૭	ખેત્રની	ખેત્રની	૨૦			

શ્રી હસ્તગિરિ તીર્થાય નમઃ

શ્રીમદ્ વિનયવિજયોપાધ્યાયવિરચિત્

શ્રી લોક-પ્રકાશઃ

ગુર્જર-ભાષાનુવાદ-સમેતઃ

ક્ષેત્રલોક (ઉત્તરાર્ધ)

અથૈકવિંશતિતમઃ સર્ગઃ

અથાસ્ય જમ્બૂદ્વીપસ્ય, પરિક્ષેપકમમ્બુધિમ્ ।
કીર્તિયામિ કીર્તિંગુરુપ્રસાદપ્રથિતોદયમઃ ॥ ૧ ॥
તસ્થુષો ભોગિનિ ઇવાવેષ્ટઘ્નૈન્ દ્વીપશેવધિમ્ ।
ક્ષારોદકત્વાદસ્યાવ્ધેર્લવણોદ ઇતિ પ્રથા ॥ ૨ ॥
ચક્રવાલતયા ચૈષ, વિસ્તીર્ણો લક્ષ્યોર્દ્વયમ્ ।
યોજનાનાં પરિક્ષેપપરિમાણમથોચ્યતે ॥ ૩ ॥

ક્ષેત્રલોક (ઉત્તરાર્ધ)

સર્ગ એકવીશમો

પૂજ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી કીર્તિવિજયજી ગુરુદેવના પ્રસાદથી જેનો જ્ઞાનનો ઉદય વિસ્તૃત થયો છે, એવો હું (વિનયવિજય) હવે જમ્બૂદ્વીપની આસપાસ વીંટળાઈને રહેલા સમુદ્રનું વર્ણન કરું છું. ૧

સર્પ જેમ નિધાનને વીંટળાઈને રહે, તેમ આ દ્વીપરૂપી નિધાનને વીંટળાઈને રહેલા આ સમુદ્રનું પાણી ખાડું હોવાથી એનું નામ લવણ સમુદ્ર છે. ૨

આ લવણ સમુદ્ર ગોળાકારે ચારે તરફ જે લાખ યોજનના વિસ્તારવાળો છે, હવે તેની પરિધિનું પરિમાણ કહે છે. ૩

एकाशीतिसहस्राद्या, लक्षाः पञ्चदशाय च ।
शतमेकोनचत्वारिंशताऽऽद्यं किञ्चिद्नया ॥ ४ ॥

एषोऽस्य ब्राह्मपरिधिर्धातकीखण्डसन्निधौ ।
जम्बूद्वीपस्य परिधिर्यः स एवान्तरः पुनः ॥ ५ ॥

पूर्वपूर्वद्वीपवार्द्धिपरिक्षेपा हि येऽन्तिमाः ।
त एवाग्र्याग्र्यपाथोधिद्वીपेष्वभ्यन्तरा मताः ॥ ६ ॥

अभ्यन्तरब्राह्मपरिक्षેપયોગેऽર્द्धિતે સતિ ।
પરિષેપા મધ્યમાઃ સ્યુર્વિનાઽઽયં દ્વીપવર્દ્ધિષુ ॥ ૭ ॥

આ લવણસમુદ્રની પંદરલાખ એકશીહજાર એકસોને એગણચાલીશ યોજન (૧૫,૮૧,૧૩૬) માં કંઈક ન્યૂન એવી બાહ્ય પરિધિ ધાતકી ખંડ પાસે છે અને જંબૂદ્વીપની જે ૩,૧૬,૨૨૭ યોજનથી કંઈક અધિક પરિધિ છે, તે લવણસમુદ્રની અભ્યંતર પરિધિ કહેવાય.

(જંબૂદ્વીપની પહોળાઈ એક લાખ યોજનની છે તથા લવણસમુદ્રની એક બાજુની પહોળાઈ બે લાખ યોજનની છે. બન્ને બાજુની પહોળાઈ ચાર લાખની થાય, વચ્ચેના જંબૂદ્વીપની પહોળાઈના એક લાખ તેમાં મેળવવાથી પાંચલાખની પહોળાઈ થાય, ગોળ ક્ષેત્રની પરિધિ તેની પહોળાઈ કરતાં $3\frac{1}{2}$ થી કંઈક અધિક થાય. લવણસમુદ્રના પૂર્વ છેડાથી પશ્ચિમ છેડા સુધીની લીટી દોરીએ, તે પાંચ લાખ યોજન થાય અથવા ઉત્તરથી દક્ષિણ છેડા સુધીની લીટી પાંચ લાખ યોજન થાય તેની પરિધિ ઉપર કહી છે, તે પ્રમાણે ૧૫,૮૧,૧૩૬માં કંઈક ન્યૂન યોજનની થાય.) ૪-૫

પૂર્વ-પૂર્વ દ્વીપ સમુદ્રોની જે બાહ્ય પરિધિ છે, તે તેની પાછળ-પાછળના દ્વીપ સમુદ્રોની અભ્યંતર પરિધિ બાજુવી. ૬

અભ્યંતર અને બાહ્ય પરિધિનો સરવાળો કરીને એનું અડધું કરવામાં આવે, તે જંબૂદ્વીપ સિવાય દરેક સમુદ્ર-દ્વીપોની મધ્ય ભાગની પરિધિ થાય છે (જેમકે જંબૂદ્વીપની પરિધિ ૩,૧૬,૨૨૭, યોજનથી કંઈક અધિક અને લવણ સમુદ્રની પરિધિ ૧૫,૮૧,૧૩૬ યોજનથી કંઈક ન્યૂન છે.) ૭

લક્ષ્યા નવાષ્ટચત્વારિંશત્સહસ્ત્રાણિ પદ્મશતી ।
 ત્ર્યશીતિશ્ચ મધ્યમોઽયં, પરિધિર્લવણોદધૌ ॥ ૮ ॥
 પ્રવેશમાર્ગરુપો યસ્તટાકોદિજલાશ્રયે ।
 ભૂપ્રદેશઃ ક્રમાન્નીચઃ, સોઽત્ર ગોતીર્થમુચ્યતે ॥ ૯ ॥
 ગોતીર્થં તત્ત્વલવણામ્બુધાવુભયતોઽપિ હિ ।
 પ્રત્યેકં પઞ્ચનવતિ, સહસ્રાન્ યાવદાહિતમ્ ॥ ૧૦ ॥
 જમ્બૂદ્વીપવેદિકાન્તેઽર્જુલાસંખ્યાંશસંમિતમ્ ।
 ગોતીર્થં ધાતકીખણ્ડવેદિકાન્તેઽપિ તોદ્વશમ્ ॥ ૧૧ ॥
 તત્તથ-અમ્બુધાવુભયતો યાવદગમ્યતેઽર્જુલાદિકમ્ ।
 મયતે તસ્મિન્ પઞ્ચનવત્યાઽઽર્જુલમ્ યત્તન્મિતોઽહતા ॥ ૧૨ ॥
 યથા પઞ્ચનવત્યાંશૈરતિક્રાન્તૈઃ પયોનિધૌ ।
 મુવોઽંશો હીયતે પઞ્ચનવત્યાઽર્જુલમર્જુલૈઃ ॥ ૧૩ ॥
 યોજનૈશ્ચ પઞ્ચનવત્યેકં યોજનમપ્યથ ।
 શતૈઃ પઞ્ચનવત્યા ચ યોજનાનાં શતં હસેત્ ॥ ૧૪ ॥

આ બન્નેનો સરવાળો કરીને અડધુ કરતાં લગભગ ૯,૪૮,૬૮૩ નવ લાખ અડતાલીશ હજાર છસોને યાંત્રી યોજન લવણસમુદ્રની મધ્યમ પરિધિ થાય છે. ૮

તળાવ વગેરે જળાશયોમાં પ્રવેશના માર્ગરૂપ પૃથ્વીનો પ્રદેશ કે કિનારાનો ભાગ જે ધીમે ધીમે ઢળતો નીચે જતો હોય—તેને ગોતીર્થ કહેવાય છે. ૯

લવણ સમુદ્રમાં તે ગોતીર્થ, સમુદ્રની બન્ને કિનારાઓથી (એટલે કે જમ્બૂદ્વીપથી અને ધાતકીખંડથી) પંચાણુ હજાર (૯૫,૦૦૦) યોજન સુધી છે. ૧૦

જમ્બૂદ્વીપની વેદિકા (કિલ્લા)ના અંત પાસે તે ગોતીર્થ અંશુલના અસંખ્યાતમાં લાગ પ્રમાણુ છે. તેજ પ્રમાણુ ધાતકીખંડની વેદિકાના અંત પાસે ગોતીર્થ અંશુલના અસંખ્યાતમાં લાગ પ્રમાણુ છે. ૧૧

તેથી સમુદ્રની બન્ને બાજુ જેટલા અંશ-અંશુલ વગેરે જવાય, તેને (તે સંખ્યાને) પંચાણુ વડે લાગવાથી જે આવે, તેટલા અંશ-અંશુલ વગેરેના માપની સમુદ્રની ઉંડાઈ હોય છે. ૧૨.

एवं च पञ्चनवतिसहस्रान्ते समक्षितेः ।

निम्नतोभयतोऽप्यत्र, जाता सहस्रयोजना ॥ १५ ॥

तथाहुः—“जत्थिच्छसि उव्वेहं ओगाहित्ताण लवणसलिलस्स ।

पंचाणउइविभत्ते जं लद्धं सो उ उव्वेहो ॥ १६ ॥

ततश्च—द्वयोर्गोतीर्थयोर्मध्ये सहस्रयोजनोन्मितः ।

स्यादुદ્વેધઃ સહસ્રાણિ, દશ યાવન્સમોઽમિતઃ ॥ ૧૭ ॥

जम्बूद्वीपवेदિકान्तेऽङ्गुलासङ्ख्यांशसंमितम् ।

સલિલં ઘાતકીગ્વળડવેદિકાન્તેઽપિ તાદૃશમ્ ॥ ૧૮ ॥

ततः पञ्चनवत्यांशैर्वर्द्धन्ते षोडशांशकाः ।

અઙ્ગુલૈઃ પન્ચનવત્યા, વર્દ્ધતે ષોડશાઙ્ગુલી ॥ ૧૯ ॥

अत्रायमाम्नायः—

घातकीखण्डतो जम्बूद्वीपतो वा पयोनिधौ ।

जिज्ञास्यते जलोच्छ्रायो, यावत्स्वंશङ्गुलादिषु ॥ ૨૦ ॥

पञ्चोनशतभक्तेषु, सत्सु तेषु यदाप्यते ।

તત્ ષોડશગુણં યાવત્તાવાંસ્તત્ર જલોચ્છ્રાયઃ ॥ ૨૧ ॥

જેમ સમતલ ભૂમિથી (કિનારાની ભૂમિથી) સમુદ્રમાં પંચાણુ અંશ ગયે છતે, એક અંશની ઉંડાઇ થાય. પંચાણુ અંશુલ ગયે છતે, એક અંશુલની ઉંડાઇ થાય. પંચાણુ યોજન ગયે છતે, એક યોજનની ઉંડાઇ થાય. પંચાણુસો યોજન ગયે છતે, સો યોજનની ઉંડાઇ થાય. અને બન્ને બાબુથી પંચાણુ હજાર યોજન ગયે છતે, (લવણ સમુદ્રની મધ્યમાં) એક હજાર યોજનની ઉંડાઇ આવે. ૧૩-૧૫.

આ પ્રમાણે કહેલું છે કે :- લવણ સમુદ્રમાં અવગાહન કરીને જ્યાં તમે ઉંડાઈ જાણવા ઇચ્છો છો, તેને (અવગાહન કરાયેલા તે અંશુલ યોજનાદિની સંખ્યાને) પંચાણુની સંખ્યા વડે ભાગવાથી જે જવાબ આવે, તે ત્યાંની ઉંડાઈ સમજવી. ૧૬.

તેથી બન્ને ગોતીર્થની મધ્યમાં ચારે તરફ સમાન દશ હજાર યોજન સુધી, એક હજાર યોજન પ્રમાણ ઉંડાઈ છે. ૧૭

જમ્બૂદ્વીપ અને ઘાતકીખંડની વેદિકાના અંત ભાગમાં અંશુલતા અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ પાણી હોય છે. ત્યાર પછી પંચાણુ અંશ આગળ જતાં પાણીની શિખા સોળ અંશ વધે છે. અને પંચાણુ અંશુલ જઈએ, તો સોળ અંશુલ વધે છે. ૧૮-૧૯.

યથાઽત્ર પશ્ચનવતેર્યોજનાનામતિક્રમે ।
 વિમજ્યન્તે યોજનાનિ, પશ્ચોનેન શતેન વૈ ॥ ૨૨ ॥
 એકં યોજનમાપ્તં યત્તત્પોડશભિરાહતમ્ ।
 યોજનાનિ પોડશૈવં, જ્ઞાતસ્તત્ર જલોચ્છૈયઃ ॥ ૨૩ ॥

તથાહુઃ ક્ષમાશ્રમણમિશ્રાઃ—

“જત્થિચ્છસિ ઉસ્સેહં ઓગાહિત્તાણ લવણસલિલસ્સ ।
 પંચાણઉહ્વિમત્તે સોલસગુણિણ ગણિયમાહુ ॥ ૨૪ ॥
 એતથ્થ ધાતકીખંડજમ્બૂદ્વીપાન્ત્યભૂમિતઃ ।
 દત્ત્વા દવરિકાં મધ્યે, શિલ્લોપરિતલસ્ય વૈ ॥ ૨૫ ॥
 અપાન્તરાલે ચ કિમપ્યાકાશં યત્ જલોઽજ્ઞિતમ્ ।
 તત્ સર્વં કર્ણગત્યૈતત્સંવન્ધીતિ જલૈર્ભૂતમ્ ॥ ૨૬ ॥

અહીં આ પ્રમાણે વૃદ્ધ પરંપરા છે કે :—

ધાતકીખંડથી અથવા જંબૂદ્વીપથી સમુદ્રની અંદર જેટલા અંશ-અંગુલ-યોજનાદિ ગયા બાદ, પાણીની ઉંચાઈ જાણવાનું મન થાય, તેટલા અંશ-અંગુલ યોજનાદિને પંચાણુ સાથે ભાગવા અને ભાગવાથી જે સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય, તેનાથી સોળ ગણી પાણીની ઉંચાઈ ત્યાં સમજવી. ૨૦-૨૧

જેવી રીતે પંચાણુ યોજન સમુદ્રમાં ગયા બાદ, તે પંચાણુ ને પંચાણુ વડે ભાગવાથી એક યોજન પ્રાપ્ત થાય, તેને સોળથી ગુણવાથી સોળ યોજન આવે, તેથી પંચાણુ યોજને પાણીની ઉંચાઈ સોળ યોજન સમજવી (૯૫-૯૫=૧, ૧×૧૬=૧૬ યોજન) ૨૨-૨૩.

શ્રી જિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણ ક્ષરમાવે છે કે :—

લવણ સમુદ્રનું અવગાહન કરીને તમે જ્યાંથી પાણીની ઉંચાઈ જાણવા ઇચ્છો, ત્યાંના યોજનને પંચાણુની સંખ્યાવડે ભાગીને, સોળથી ગુણવાથી, જે આવે તે ત્યાંના પાણીની ઉંચાઈ સમજવી ૨૪.

જંબૂદ્વીપ અને ધાતકીખંડના કિનારાની અતલભૂમિથી શિખાના ઉપરિતનતલના મધ્યમાં ઠોરી મુકીને આ ગણિત થાય છે. અને વચમાં પણ જે આકાશક્ષેત્ર પાણી રહીત છે, તે પણ કણુગતિ સંબંધ એટલે સમુદ્ર સંબંધિ છે, તેથી તે પાણી વાળુ છે. એમ માનવું ૨૫-૨૬

વિવક્ષિત્વા માનમુક્ત', જલોચ્છ્રયસ્ય નિશ્ચિતમ્ ।

મેરોરેકાદશભાગપરિહાણિરિવાગમે ॥ ૨૭ ॥

તથાહુઃ- શ્રીમલયગિરિપાદાઃ-“દ્વહ પોડશસહસ્રપ્રમાણાયાઃ શિશ્વાયાઃ શિરસિ ઉભયોશ્ચ વેદિકાન્તયોર્મૂલે દ્વરિકાયાં દત્તાયાં યદપાન્તરોલે કિમપિ જલરહિતમાકાશં તદપિ કર્ણગત્યા તદાભાવ્યમિતિ સજલં વિવક્ષિત્વા વિવક્ષિતમુચ્યમાનમુચ્ચત્વપરિમાણમવસેયં, યથામન્દરપર્વતસ્યંકાદશ ભાગપરિહાણિ”રિતિ ।

વસ્તુતઃ પુનરુભયોર્દ્વીપયોર્વેદિકાન્તતઃ ।

પ્રદેશવૃદ્ધ્યોભયતો, વર્દ્ધતેઽમ્બુ ક્રમાત્તથા ॥ ૨૮ ॥

યથાઽસ્મિન્ પશ્ચનવતિસંહન્વાન્તે ભવેજ્જલમ્ ।

યોજનાનાં સપ્ત શતાન્યુચ્છિતં સમભૂતલાત્ ॥ ૨૯ ॥

યોજનાનાં સંહત્ત્વં ચોદ્વેધોઽત્ર સમભૂતલાત્ ।

એવં સપ્તદશ શતાન્યુદ્વેધોઽત્ર પયોનિધેઃ ॥ ૩૦ ॥

આ પ્રમાણે કર્ણગતિ દ્વારા વિવક્ષા કરીને જળની ઉંચાઈનું નિશ્ચિત માન કહ્યું છે. આગમમાં જેમ મેરૂપર્વતની એકાદશભાગ પરિહાણી કહી છે તેમ આ સમજવું. ૨૭.

પરમ પૂજ્ય મલયગિરિજી મહારાજ પશુ કહે છે કે :—

અહીં સોળ હજાર પ્રમાણે શિખા ઉપર અને બન્ને વેદિકાના અંતભાગે દોરી મુકવી અને ત્યાર બાદ વચ્ચે જે આકાશચેત્ર જલ સહિત રહે, તે પશુ કર્ણગતિ વડે તેનું જ એટલે કે સમુદ્ર સંબંધી ઉંચાઈનું માપ સમજી લઈને, તેની જળ સહિત વિવક્ષા કરીને, જેમ મેરૂ પર્વતની ગણતરીમાં ૧૧ ભાગની પરિહાણી કહી છે, તેમ કહેવાતી ઉંચાઈના પરિમાણને સમજવું.

હુકીકતમાં તો બન્ને કીપની વેદિકાના છેડાથી બન્ને બાજુએ પ્રદેશની વૃદ્ધિથી કમશઃ પાણી વધી રહ્યું છે. ૨૮.

બન્ને દ્વીપોની વેદિકાના અંત ભાગની પાસેથી કમશઃ પાણીની ઉંડાઈ અને ઉંચાઈ વધતી જાય છે. તે એવી રીતે વધે છે, કે પંચાણુ હજાર યોજન આગળ જતાં પાણીની ઉંચાઈ સાતસો યોજન થાય છે. અને પાણીની ઉંડાઈ એક હજાર યોજન થાય છે. આ રીતે અહીં મધ્ય ભાગે સમુદ્રના તળીયાંથી પાણીની કુલ ઉંચાઈ સત્તરસો યોજન થાય છે. ૨૯-૩૦

તતઃ પરે મધ્યભાગે, સહસ્રદશકાતતે ।
 જલોચ્છ્રયો યોજનાનાં સ્યાત્સહસ્રાણિ ષોડશ ॥ ૩૧ ॥
 સહસ્રમત્રાપ્યુદ્ગ્રેધ, ઉચ્છ્રયોદ્ગ્રેધતસ્તતઃ ।
 યોજનાનાં સપ્તદશ, સહસ્રાણ્યુદકોચ્ચયઃ ॥ ૩૨ ॥
 એવં જઘન્યોચ્છ્રયોઽસ્યાઙ્ગુલાસહ્સ્રાંશસંમિતઃ ।
 ઉત્કર્ષતો યોજનાનાં, સહસ્રાણિ ચ ષોડશ ॥ ૩૩ ॥
 મધ્યમસ્તૂચ્છ્રયો વાચ્યો, યથોક્તામ્નાયતોઽમ્બુધેઃ ।
 તત્ર તત્ર વિનિશ્ચિત્ય, જલોચ્છ્રયમેનકથા ॥ ૩૪ ॥
 અથાસ્ય લવણામ્બોધેર્ગણિતં પ્રતરાત્મકમ્ ।
 ઘનાત્મકં ચ નિર્ણેતું, યથાઽઽગમમુપક્રમે ॥ ૩૫ ॥
 લવણામ્બુધિવિસ્તારાત્સહસ્રાણિ દશ સ્ફુટમ્ ।
 શોધયિત્વા શેષમદ્વીકૃતં દશસહસ્રયુક ॥ ૩૬ ॥

ત્યાર પછીના દશ હજાર યોજન વિસ્તારવાળા મધ્ય ભાગમાં જળની ઉંચાઇ સોળ હજાર યોજન હોય છે. ૩૧

આ સ્થળે પણ સમભૂતળથી પાણીની ઉંડાઇ એક હજાર યોજનની હોય છે. ત્યાંથી તેમાં (પાણીની સોળ હજાર યોજન ઉંચાઇ ઉમેરતા કુલ) સત્તર હજાર યોજનની પાણીની ઉંચાઇ હોય છે. ૩૨

આ પ્રમાણે પાણીની જઘન્યથી ઉંચાઈ અંશુલનો અસખ્યાતમો અંશ, ઉત્કૃષ્ટથી સોળ હજાર યોજન અને મધ્યમ ઉંચાઈ સમુદ્રનાં યથોક્ત આમ્નાયથી તે-તે સ્થાને અનેક પ્રકારની જાણવી. ૩૩-૩૪

હવે લવણ સમુદ્રનું પ્રતરાત્મક અને ઘનાત્મક ગણિત કરવા માટે આગમ પ્રમાણે કહેવાની શરૂઆત કરૂ છું. ૩૫

લવણ સમુદ્રના વિસ્તાર બે લાખ યોજનમાંથી દશ હજાર યોજન બાદ કરતાં ૧,૯૦,૦૦૦ યોજન રહે, તેના અડધા કરવાથી ૯૫,૦૦૦ રહે, તેમાં દશ હજાર મેળવવાથી એક લાખને પાંચ હજાર થાય, તેને આ પ્રકરણમાં લવણ સમુદ્રની કોટી નામની પરિભાષા આપેલી છે.

જાતં પञ્ચસહસ્રાઢ્યં, લક્ષમેકમિદં પુનઃ ।
 અસ્મિન્ પ્રકરણે કોટિરિત્યેવં પરિભાષિતમ્ ॥ ૩૭ ॥
 અર્થવંચરૂપયા કોટ્યા, ગુણયેલ્લવણામ્બુધેઃ ।
 મધ્યમં પરિધેર્માનં, સ્યાદેવં પ્રતરાત્મકમ્ ॥ ૩૮ ॥

તત્ત્વેદં-સહસ્રાણિ નવ કોટિનાં, તથા નવ શાતાન્યપિ ।
 એકપષ્ટિઃ કોટયશ્ચ, લક્ષાઃ સપ્તદશોપરિ ॥ ૩૯ ॥
 સહસ્રાણિ પञ્ચદશ, યોજનાનામિદં જિનૈઃ ।
 પ્રતર લવણે પ્રોક્તં, સર્વક્ષેત્રફલાત્મકમ્ ॥ ૪૦ ॥
 મધ્યભાગે સપ્તદશ, સહસ્રાણિ યદીરિતમ્ ।
 જલમાનં તદનેન, પ્રતરેણાહતં ઘનમ્ ॥ ૪૧ ॥

(દ્વા.ત. ૨૦૦૦૦૦ યોજન લવણસમુદ્ર વિસ્તાર સહ
 ૧૦૦૦૦ બાહ કરવાના
 ૧૬૦૦૦૦ થયા આ સંખ્યાના અડધા કરવાથી
 ૮૫૦૦૦ થયા તેમાં ૧૦૦૦૦ ઉમેરવાથી
 ૯૫,૦૦૦+૧૦૦૦૦=૧,૫૦,૦૦૦ થયા એને કોટિ કહેવાય). ૩૬-૩૭.

હવે આવા પ્રકારની કોટિ વડે લવણ સમુદ્રના મધ્ય ભાગની પરિધિથી માન કાઢવામાં આવે, તો નીચે મુજબ પ્રતરાત્મક માન આવે છે. ૩૮.

નવ હજાર નવસો એકસઠ કોડ સત્તરલાખ પંદર હજાર—

(૯૯,૬૧,૧૭૧,૫૦૦૦) યોજનનું લવણ સમુદ્રનું સંપૂર્ણ ક્ષેત્રફળ સ્વરૂપ પ્રતરાત્મક ગણિત શ્રી જિનેશ્વરોએ કહેલું છે.

તે આ મુજબ છે :—

(લવણ સમુદ્રની મધ્યમ પરિધિ ૬,૪૮,૬૮૩ ને કોટિથી ગુણવાથી

૬૪૮૬૮૩×૧૦૫૦૦૦

૬૯૬૧૧૭૧૫૦૦૦ યોજનનું લવણ સમુદ્રનું પ્રતરાત્મક ગણિત થાય.

તાત્પર્ય એ, કે, લવણ સમુદ્રના ૧-૧ યોજનના ટુકડાને ૧-૧ પ્રતર કહેવાય ૩૯-૪૦ સત્તર હજાર (૧૭૦૦૦) યોજન સ્વરૂપ મધ્યમ ભાગની જળની ઉંચાઈને પ્રતરવડે ગુણવાથી ઘન આવે છે. ૪૧

કોટઘઃ પોડશ કોટીનાં, લક્ષાશ્વિનવતિસ્તથા ।

एकोनचत्वरिंशच्च, सहस्राणि ततः परम् ॥ ४२ ॥

સપશ્વદશકોટીનિ, નવ કોટીશતાન્યથ ।

परिपूर्णा योजनानां, लक्षाः पञ्चाशदेव च ॥ ४३ ॥

एतावद् धनगणितं, कथितं लवणार्णवे ।

विलसत्केवलालोकविलोकितजगत्रयैः ॥ ४४ ॥

નન્વેતાવદ્ ધનમિહ, કથમુત્પદ્યતે ? યતઃ ।

न सर्वत्र सप्तदश, सहस्राणि जलोच्छ्रयः ॥ ४५ ॥

કિંતુ મધ્યભાગ એવ, સહસ્રદશકાવધિ ।

अत्रोच्यते सत्यमेतत्तत्त्वमाकर्ण्यतां परम् ॥ ४६ ॥

યુગમમ્-અન્ધેઃ શિશ્વાયા ઉપરિ, દ્વયોશ્ચ વેદિકાન્તયોઃ ।

दत्तायां दवरिकायामृज्ज्यामेकान्ततः किल ॥ ४७ ॥

અન્તરાલે યદાકાશં, સ્થિતમમ્બુધિવર્જિતમ્ ।

तत्सर्वमेतदाभाव्यमित्यम्बुधितयाऽखिलम् ॥ ४८ ॥

વિલાસ પામતાં કેવળજ્ઞાન રૂપ સૂર્ય વડે ત્રણે જગતને જોતારા શ્રી જિનેશ્વરોએ લવણ સમુદ્રનું ધનગણિત સોલકોડ ત્રાણુલાખ ઓગણ ચાલીશ હજાર નવસો પંદર કોડ અને પચાસલાખ. (૧૬,૯૩,૩૯,૯૧૫,૫૦,૦૦,૦૦૦) યોજનનું કહેલું છે તે આ મુજબ છે. ઠા. ત. ૯૯૬૧૧૭૧૫૦૦૦ પ્રતરના માનને જળની ઉંચાઈ સાથે ગુણવાથી ધન આવે છે.

૧૭૦૦૦ યોજન જળની ઉંચાઈ

૯૯૬૧૧૭૧૫૦૦૦×૧૭૦૦૦

૧૬,૯૩,૩૯,૯૧૫,૫૦,૦૦૦૦૦ યોજનનું ધન ગણિત થાય. ૪૨-૪૪

પ્રશ્ન :-આટલું ધન કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? કારણ કે-દરેક સ્થાને જળની ઉંચાઈ સત્તર હજાર યોજન નથી કિંતુ દશહજાર યોજન રૂપ મધ્ય ભાગમાં જ સત્તર હજારની ઉંચાઈ છે. ૪૫-૪૬

ઉત્તર :-તમારી વાત સાચી છે, પરંતુ સત્ય હકીકત સાંભળો.

સમુદ્રની શિખાની ઉપરથી અને બન્ને વેદિકા મુઘી એકદમ સીધોદોરો મુકવો અને વચમાં જે આકાશક્ષેત્ર પાણી વિનાતું છે, તેને પણ પાણીવાળું સમજવું, આ વિવક્ષા કરીને આ ધનાત્મકમાન કહેલું છે, પરંતુ આ વિવક્ષાનો હેતુ કેવલી ભાગવંતોજ નાણે. ૪૭-૪૯

વિવક્ષિત્વા માનમેતન્નિરૂપિતં વર્નાત્મકમ્ ।
 એતદ્વિવક્ષાહેતુસ્તુ, ગમ્યઃ કેવલશાલિનામ્ ॥ ૪૯ ॥

તથાહુર્દુષ્પમાધ્વાન્તનિર્મયાંગમદીપકાઃ ।
 વિશેષણવતીગ્રન્થે, જિનભદ્રગણીશ્વરાઃ ॥ ૫૦ ॥

“એયં ઉભયવેદ્યંતાઓ સોલસસહસ્રુસ્સેહસ્ર કન્નગર્હૈ જં લવણસમુદ્દાભવં
 જલસુન્નંપિ ચિત્તં, તસ્ય ગણિયં, જહા મંદરસ્ય પન્વયસ્ય એકારસભાગહાણી કણ-
 ગર્હૈ આગાસસ્યવિ તદાભવંતિ કાઠ્ઠણ મળિયા તહા લવણસમુદ્દસ્યવિ”

મુલેશ્ચતુર્મુલ્ક ઇવ, દ્વારૈશ્ચતુર્મિરેપ ચ ।
 જગત્યાઽઽલિઙ્ગિતો ભાતિ, સ્થિતૈર્દિક્ષુ ચતસૃષુ ॥ ૫૧ ॥
 પૂર્વસ્યાં વિજયદ્વારં; શીતોદાયાઃ કિલોપરિ ।
 ધાતકીલ્પણ્ડપૂર્વાર્દ્વાદ્વિશંત્યા લવણામ્બુધૌ ॥ ૫૨ ॥
 દ્વારાણિ વૈજયન્તાદીન્યપ્યેવં દક્ષિણાદિષુ ।
 સન્ત્યસ્ય દિક્ષુ તિસૃષુ, જમ્બૂદ્વીપ ઇવ ક્રમાત્ ॥ ૫૩ ॥
 વિજયાદ્યાશ્ચ ચત્વારો, દ્વારાધિષ્ઠાયકાઃ સુરાઃ ।
 જ્ઞેયાઃ પ્રાગુક્તવિજયસદૃશાઃ સકલાત્મના ॥ ૫૪ ॥

તથા દુષ્પમા ડાળના અંધકારમાં ડુબેલા માટે આગમના દીપક સમાન શ્રી જનસદ્ર
 ગણીશ્વર વિશેષણવતી ગ્રંથમાં આ પ્રમાણે દર્શાવે છે. ૫૦

આ બન્ને વેદિકાની પાસેથી સોળહજાર યોજન જળની ઉંચાઈ મુખી કણ્ઠગતિથી જલ
 શૂન્ય ક્ષેત્રને પણ લવણ સમુદ્રનું જ ક્ષેત્ર સમજવું. જેમ મેરૂ પર્વતની અગ્યાર લાગની હાનિમાં
 કણ્ઠગતિથી આકાશ ક્ષેત્રને પણ મેરૂ પર્વત તરીકે ગણેલું છે, તેમ લવણ સમુદ્રનું પણ
 સમજવું (વિશેષણવતી ગ્રંથ)

આરે દિશામાં રહેલા ચારદારરૂપ મુખો વડે ચતુર્મુખ એવો આ લવણ સમુદ્ર,
 જગતિથી આલિંગિત થયેલો શેલો છે. ૫૧

ધાતકીખંડના પૂર્વાર્ધમાંથી લવણ સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરતી શીતોદા નદીની બરોબર
 ઉપર પૂર્વદિશામાં વિજયદ્વાર આવ્યું છે. અને વૈજયન્તાદિ ત્રણ દ્વારો પણ જંબૂદ્વીપની
 જેમ લવણ સમુદ્રની ત્રણ દિશાઓમાં ક્રમસર આવેલા છે. (અર્થાત્ દક્ષિણ દિશામાં વૈજ-
 યંતદ્વાર, પશ્ચિમ દિશામાં જયંતદ્વાર અને ઉત્તર દિશામાં અપરાજિત દ્વાર આવેલા છે) ૫૨-૫૩

વિજયાદિ ચારદારોના અધિષ્ઠાયક વિજ્યાદિ ચાર દેવતાઓ સંપૂર્ણ રીતે પૂર્વે કહેલા
 વિન્યદેવની સમાન સ્વરૂપવાળા બાણવા. ૫૪

એતેષાં રાજધાન્યોઽપિ, સ્મૃતાઃ સર્વાત્મના સમાઃ ।

રાજધાન્યા વિજયયા, પ્રાંકપ્રશ્વિતરૂપયા ॥ ૫૫ ॥

એતાઃ કિંતુ સ્વસ્વદિશિ, ક્ષીરોદકમયાદિવ ॥

અસહ્યદ્વીપપાથોધીનતીત્ય પરતઃ સ્થિતાઃ ॥ ૫૬ ॥

નામ્નૈવ લવણામ્બૌધૌ, રુચિરેક્ષુરસોદકે

યોજનાનાં સહસ્રાણિ, વગાહ્ય દ્વાદશ સ્થિતાઃ ॥ ૫૭ ॥

સહસ્રાઃ પશ્ચનવતિસ્તિસૌ લક્ષાઃ શતદ્વયમ્

અશીતિયુક્ત યોજનાનાં, ક્રોશો દ્વારામિહાન્તરમ્ ॥ ૫૮ ॥

દ્વારાણાં પરિમાણં ચ, નિઃશેષરચનાશ્ચિતમ્ ।

જમ્બૂદ્વીપદ્વારગતમનુસંધીયતામિહ ॥ ૫૯ ॥

અથાસ્મિન્નમ્બુધૌ વેલા, વર્દ્ધતે હીયતે ચ યત્ ।

તત્રાદિકારણીભૂતાન્, પાતાલકલશાન્ બ્રુવે ॥ ૬૦ ॥

પહેલા જેનું સ્વરૂપ કહેલું છે, એવી જંબૂદ્વીપના વિજયદેવની વિજય રાજધાનીની સમાન આ દરેક દેવોની રાજધાનીઓ સમજવી. ૫૫

પરંતુ આ સર્વે લવણ રાજધાનીઓ આ સમુદ્રનાં ખારા પાણીના લવથીજ બને, આજે સમુદ્રથી અસંખ્યદ્વીપ સમુદ્રનું અતિક્રમણ કર્યા બાદ, આવતાં લવણ સમુદ્રમાં, કે જે નામથી જ લવણ સમુદ્ર છે, તેનું પાણી તો સુંદર ઇક્ષુરસ સમાન છે, તે સમુદ્રમાં ખાર હજાર યોજન ગયા બાદ રહેલી છે. ૫૬-૫૭.

આ લવણ સમુદ્રના વિજયાદિ ચારદારોનું પરસ્પરનું આંતરૂં ત્રણ લાખ, પંચાણુ હજાર, ખસો એશી યોજન અને એક ગાઉ (૩૬૫૨૮૦ યોજન અને ૧ ગાઉ) નું છે. (લવણ સમુદ્રની પરિધિ-૧૫,૮૧,૧૩૬ યોજનની છે. તેને ૪ ની સંખ્યાથી ભાગતા ૩,૯૫, ૨૮૪ યોજન ઉપર કંઈક થાય. તેમાંથી એક એક દારની પહોળાઈ ૮ યોજન બાદ કરતાં ૩,૯૫,૨૭૬ યોજન થાય તેમાં દારના મધ્યભાગ સુધીના ૪ યોજન ઉમેરતાં ૩,૯૫, ૨૮૦ યોજન અને કંઈક અધિક થાય.) ૫૮

આ દારોનું પરિમાણ અને રચના વગેરે બધું જંબૂદ્વીપના દારના વર્ણન પ્રમાણે સમજવું. ૫૯.

પાતાલ કળશાઓની પ્રકૃપણા :-

હવે અહિં આ સમુદ્રમાં જે વેળા (ભરતી) વધે છે અને ઘટે છે, તેનાં મૂળ કારણ ભૂત પાતાલ કળશોનું વર્ણન કરૂ છું. ૬૦

સહસ્રાન્ પઞ્ચનવર્તિ, વગાહ્ય લવણામ્બુધૌ ।

યોજનાનાં સ એકૈકો, મેરોર્દિશ્ચ ચતસૃષ્ઠ ॥ ૬૧ ॥

एवं च-पातालकुम्भाश्चत्वारो, महालिञ्जरसंस्थिताः ।

વૈરં સ્મૃત્વાઽધિના ગ્રસ્તા, અગસ્ત્યસ્યેવ પૂર્વજાઃ ॥ ૬૨ ॥

वडवामुखनामा प्रागपाक्यूपसंज्ञितः ।

પ્રતીચ્યાં યૂપનામાયમુદીચ્યામીશ્વરાભિધઃ ॥ ૬૩ ॥

દાક્ષિણાત્યકલશસ્ય વૃહત્ક્ષેત્રસમાસવૃત્તૌ કેયૂપ ઇતિ નામ, પ્રવચનસારોદ્ધારવૃત્તૌ કેયૂર ઇતિ, સમવાયાંગવૃત્તૌ સ્થાનાંગવૃત્તૌ ચ કેતુક ઇતિ? ॥

कालो महाकालनामा, बेलम्बश्च प्रभञ्जनः ।

ક્રમાદધીશ્વરા एपां, પલ્યાયુપો મહદ્વિકાઃ ॥ ૬૪ ॥

समन्ततो वज्रमयात्मनामेपां निरूपिताः ।

વાહલ્યતટ્ટિકરિકાઃ, સહસ્રયોજનોન્મિતાઃ ॥ ૬૫ ॥

લવણ સમુદ્રમાં પંચાણુ હળર યોજન અવગાહન કરીને, મેરૂથી આરે દિશામાં. તે એકેક પાતાલ કળશ રહેલા છે. ૬૧

તે આ પ્રમાણે :-

આરે પાતાલ કુલો મોટા ઘડના સંસ્થાનવાળા-આકારવાળા છે. તે જાણે પૂર્વનું વૈર યાદ કરીને સમુદ્રે અગસ્ત્ય ઋષિના પૂર્વ જ જેવા આ આરે કળશોને ગ્રસી લીધા છે. ૬૨

પૂર્વ દિશાનો કળશ વડવામુખ નામનો છે. દક્ષિણ દિશાનો કળશ કેયૂપ નામે છે. પશ્ચિમ દિશાનો કળશ યૂપ નામનો છે અને ઉત્તર દિશાનો કળશ ઇશ્વર નામે છે. ૬૩.

દક્ષિણ દિશાનાં કળશનું નામ બૃહત્ક્ષેત્ર સમાસની ટીકામાં કેયૂપ છે. પ્રવચન સારોદ્ધારની વૃત્તિમાં કેયૂર તથા સમવાયાંગ સૂત્ર અને ઠાણાંગ સૂત્રની ટીકામાં કેયૂક-એ પ્રમાણે નામ છે.

આ આરે કળશોના અધિષ્ઠાયક દેવો એક પલ્યાયમના આયુષ્યવાળા અને મહા ઋદ્ધિવાળા છે. તેઓના નામ અનુક્રમે કાલ, મહાકાલ, વેલંબ અને પ્રભંજન છે. ૬૪.

આ આરેય કળશાઓ સંપૂર્ણરીતે વજ્રમય છે અને તેની ઠીકરીની જાડાઈ એક હળર યોજનની છે. ૬૫.

યોજનાનાં સહસ્રાણિ, દશ મૂલે મુખેઽપિ ચ ।

વિસ્તીર્ણા મધ્યભાગે ચ લક્ષયોજનસંમિતાઃ ॥ ૬૬ ॥

૧ એકપ્રાદેશિકયા શ્રેણ્યા મૂલાદિવર્દ્ધમાનાઃ સ્યુઃ ।

મધ્યાવધિ વક્રાવધિ તતસ્તથા હીયમાનાશ્ચ ॥ ૬૭ ॥ (આર્યા)

इति प्रवचनसारोद्धारवृत्तौ,

પરમેતત્તદોપપદ્યતે યદેષાં મધ્યદેશે દશ યોજનસહસ્રાણિ યાવત્ લક્ષયોજન-
વિષ્કમ્ભતા સ્યાદ્, યતઃ પ્રદેશવૃદ્ધ્યા ઋર્ધ્વ પંચચત્વારિંશદ્યોજનસહસ્રાતિક્રમ એવ
ઉભયતો મૂલવિષ્કમ્ભાધિકાયાં પંચચત્વારિંશત્સહસ્રરૂપાયાં વિષ્કમ્ભવૃદ્ધૌ સત્યાં યથો-
ક્તો લક્ષયોજનરૂપો વિષ્કમ્ભઃ સંપદ્યતે, એવં હાનિરપિ સા ત્વેષાં મધ્યે દશ યોજન-
સહસ્રાણિ યાવલ્લક્ષયોજનવિષ્કમ્ભતા કાપ્યુક્તા ન દૃશ્યતે, તદત્ર તત્ત્વં વહુશ્રુતા
વિદન્તિ ।

યોજનાનાં, લક્ષમેકમવગાઢા મુવોઽન્તરે ।

રત્નપ્રભામૂલભાગં, દ્રઘદુમ્તકણિતા ઇવ ॥ ૬૮ ॥

આ કળશો મૂળમાં નીચે અને મુખમાં ઉપર, દશ હજાર યોજનના અને મધ્યમાં
વચ્ચે એકલાખ યોજનની પહોળાઈવાળા છે. ૬૬.

આ કળશાઓ એક પ્રદેશની શ્રેણિએ મૂળથી મધ્યભાગ સુધી વધે છે અને ત્યાર
બાદ મધ્યથી મુખ સુધી ઘટે છે, અર્થાત તે કળશાઓ પહોળાઈમાં નીચેથી મધ્યભાગ
સુધી વધતાં જાય છે તથા વચ્ચેથી ઉપર સુધી ઘટતા જાય છે. ૬૭

આ પ્રમાણે પ્રવચન સારોદ્ધારની ટીકામાં કહ્યું છે, પરંતુ આ શાસ્ત્રવચન ત્યારે ઘટે કે
મધ્યદેશમાં દશહજાર યોજનથી (એટલે કે બાહ્યત્વના ૧૦૦૦૦ યોજનને સાથે ગણીને) એકલાખ
યોજન પહોળાઈ હોય. કારણ કે પ્રદેશ વૃદ્ધિથી ઉપર પીસ્તાલીશ હજાર યોજન એળંગ્યા બાદ
ખન્ને બાજુથી મુલવિષ્કંભના દશહજાર (૧૦૦૦૦) યોજન અને પીસ્તાલીશ પીસ્તાલીશ હજાર
યોજનરૂપ પહોળાઈની વૃદ્ધિ થવાથી યથોક્ત લાખયોજન રૂપ પહોળાઈ પ્રાપ્ત થાય છે.
આ પ્રમાણે હાનિ પણ ગણી લેવી, પરંતુ આ મધ્યમાં દશહજાર યોજનથી માંડીને (એટલે
કે બાહ્યત્વના ૧૦૦૦૦ યોજન ગણવા પૂર્વક, એકલાખ યોજન સુધીની પહોળાઈ કયાંય
દેખાતી નથી માટે તત્ત્વ તો બહુશ્રુત રાનીઓ જાણે.

રત્નપ્રભા પૃથ્વીના મૂળ ભાગને જોવા માટે ઉત્કંઠીત થયા હોય, એવા આ કળશાઓ
પૃથ્વીની અંદર એકલાખ યોજન ઉંડા અવગાઢ છે. ૬૮.

૧ અહિં લાસંખ્યાઞ પ્રમિત એક પ્રદેશોઽન્નાવશોદ્યન્યઃ આ એક પ્રદેશ અશુલના અસંખ્યાતમા ભાગ
પ્રમાણુ સમજવો.

લક્ષદ્વયં યોજનાનાં, સહસ્રાઃ સપ્તવિંશતિઃ ।

સપ્તત્યાદ્યં શતમેકં, ત્રયઃ ક્રોશાસ્તથોપરિ ॥ ૬૯ ॥

एतत्पातालकलशमुखानामन्तरं मिथः ।

एतन्मूलविभागानामप्येतावदिहान्तरम् ॥ ૭૦ ॥

उपपत्तिश्चात्र—एषां चतुर्णां वदनविस्तारपरिवर्जिते ।

पयोधिमध्यपरिधौ, चतुर्भक्ते मुखान्तरम् ॥ ૭૧ ॥

तथाऽन्धिमध्यपरिधेरैतेषां मध्यविस्तृतौ ।

शोधितायां चतુर्भक्ते, शेषે स्याज्જઠરાન્તરમ્ ॥ ૭૨ ॥

યોજનાનાં લક્ષમેકં, સપ્તત્રિંશત્સહસ્રયુક્ત ।

સપ્તત્યાદ્યં શતં ક્રોશાસ્ત્રયસ્તદિદમીરિતમ્ ॥ ૭૩ ॥

એક પાતાલ કળશના મુખથી બીજી પાતાલ કળશના મુખનું અંતર બે લાખ સત્તા-વીશ હજાર એકસો સિત્તેર યોજન તથા ત્રણ ગાઉ (૨,૨૭,૧૭૦ યોજન ૩ ગાઉ) નું છે. આ પ્રમાણે જ તેના મૂળ-તળીયાનું પણ અંતર સમજવું ૬૬-૭૦.

અહીં ઘટાવે છે કે:—

આ ચારે પાતાલકલશાઓનાં મુખનાં વિસ્તાર ને છોડીને બાકીની સમુદ્રની મધ્ય પરિધિનાં ચાર ભાગ કરવાથી મુખનું અંતર આવે છે તે આ રીતે:—

(દા-ત. ૬,૪૮,૬૮૩, મધ્યમ પરિધિ (લવણ સમુદ્રની)

$\frac{૪૦૦૦૦}{૬૦૮૬૮૩}$ કળશના મુખનો વિસ્તાર

એને બાદ કર્યાબાદ આવેલ સંખ્યા તેને ચારથી ભાગવાથી

જોડે ૪ ભાગકરવાથી

$૬૦૮૬૮૩ \div ૪ = ૨૨૭૧૭૦$ યોજન ૩ ગાઉ એમ એક કળશથી

બીજા કળશનાં મુખ અને તળીયાનું અંતર છે.)

સમુદ્રની મધ્યમ પરિધિમાંથી કલશના મધ્ય વિસ્તારને બાદ કર્યા પછી ચાર સંખ્યાથી ભાગવાથી જે શેષ રહે, તે કલશનાં એક પેટથી (મધ્યથી) બીજા પેટનું અંતર આવે છે. ૭૧ ૭૨

એક લાખ, સાડત્રીશ હજાર, એકએને સિત્તેર યોજન ત્રણ ગાઉ, એક કલશના મધ્ય ભાગથી બીજા કલશના મધ્ય ભાગનું અંતર કહેલું છે. ૭૩

કલ્પ્યન્તેઽંશાસ્ત્રયોઽમીષાં, સ ચૈકકઃ પ્રમાણતઃ ।

ત્રયસ્ત્રિંશત્સહસ્રાણિ, ત્રયસ્ત્રિંશં શતત્રયમ્ ॥ ૭૪ ॥

યોજનાનાં, યોજનસ્ય, તૃતીયાંશેન સંયુતમ્ ।

અધસ્તને તૃતીયાંશે, તત્ર વાયુર્વિજૃમ્ભતે ॥ ૭૫ ॥

મધ્યમે ચ તૃતીયાંશે, વાયુર્વારિ ચ તિષ્ઠતઃ ।

તૃતીયે ચ તૃતીયાંશે, વર્તતે કેવલં જલમ્ ॥ ૭૬ ॥

અન્યેઽપિ લઘુપાતાલકલશા લવણામ્બુધૌ ।

સન્તિ તેષામન્તરેષુ, ક્ષુદ્રાલિઞ્જરસંસ્થિતાઃ ॥ ૭૭ ॥

તથોક્તે જીવાભિગમવૃત્તૌ—તેષાં પાતાલકલશાનામન્તરેષુ તત્ર તત્ર દેશે યાવત્

ક્ષુદ્રાલિઞ્જરસંસ્થાનાઃ ક્ષુલ્લાઃ પાતાલકલશાઃ પ્રજ્ઞપ્તા” ઇતિ,

અત્રાયં સંપ્રદાયઃ—જમ્બૂદ્વીપવેદિકાન્તાદતીત્ય લવણામ્બુધૌ ।

સહસ્રાન્ પશ્ચનવતિ, તત્રાયં પરિધિઃ કિલ ॥ ૭૮ ॥

સલ્લક્ષ્યદ્વયનવતિસહસ્રવિસ્તૃતેર્ભવેત્ ।

નવ લક્ષાઃ સપ્તદશ, સહસ્રાણિ ચ પટ્ટશતી ॥ ૭૯ ॥

દા. ત. ૯૪૮૬૮૩ સમુદ્રની મધ્યમ પરિધિ

૪૦૦૦૦૦ કળશોનો મધ્ય વિસ્તાર

૫૪૮૬૮૩

૫૪૮૬૮૩ ÷ ૪ = ૧૩૭૧૭૦ યોજન ૩ ગાઉ એક કલશથી બીજા કળશના મધ્ય-ભાગનું આંતર થાય.

આ કળશોનાં ત્રણ ભાગ કલ્પવાના છે, તે એક એકનું પ્રમાણ ૩૩૩૩૩૬૩ યોજન છે એમાં નીચેના ત્રીજા ભાગમાં વાયુ છે, મધ્યના ત્રીજા ભાગમાં વાયુ અને પાણી છે અને ઉપરના ત્રીજા ભાગમાં કેવળ પાણી છે. ૭૪-૭૬

આ લવણ સમુદ્રમાં બીજા લઘુ પાતાલ કલશાઓ પણ છે, કે જે નાના ઘડાના આકારવાળા છે અને આ-ચાર મોટા પાતાલ કલશાઓની વચ્ચે રહેલા છે. ૭૭

શ્રી જીવાભિગમની વૃત્તિમાં પણ કહ્યું છે, કે તે પાતાલ કલશોની વચ્ચે આંતરમાં—તે સ્થાનમાં નાના ઘડાના આકારવાળા નાના પાતાલ કલશાઓ કહેલા છે.

અહીં આ પ્રમાણે વૃદ્ધ પરંપરા છે. જમ્બૂદ્વીપની વેદિકાના છેડાથી લવણસમુદ્રમાં પંચાણું હજાર યોજન ગયા બાદ, આ પરિધિ આવે, આ પરિધિ વખતે તેનો વિસ્તાર (વ્યાસ) બે લાખ નેપું હજાર યોજનનો હોય છે અને એની પરિધિ નવલાખ સત્તર હજાર સાઠિ યોજનની થાય છે. ૭૮-૭૯

પ્રત્યેકં દ્વે શતે પञ्चદશોત્તરે કિલાન્તરમ્ ।
 પૂર્વોક્તં ગુસ્કુમ્ભાનામેવમેભિશ્ચ પૂર્યતે ॥ ૮૪ ॥
 એકૈકસ્યોદરવ્યાસઃ, સહસ્રયોજનાત્મકઃ ।
 તતઃ શતદ્વયં પञ્ચદશસહસ્રતાહિતમ્ ॥ ૮૫ ॥
 સહસ્રૈઃ પञ્ચદશમિર્યુક્તં લક્ષદ્વયં ભવેત્ ।
 લઘુકુમ્ભૈરિયદ્રુદ્ધમેકૈકસ્યાન્તરસ્ય વૈ ॥ ૮૬ ॥
 શેષં સહસ્રાશ્ચત્વારો, દ્વિશતી પञ્ચષષ્ટિયુક્ ।
 રુદ્ધં કથંચિત્તત્પ્રૌઢકુમ્ભાન્તરમિથોઽન્તરૈઃ ॥ ૮૭ ॥
 પરિશ્વેર્વદ્ધમાનત્વાત્પઙ્કૌ પઙ્કૌ યથોત્તરમ્ ।
 એકૈકલશસ્યાપિ, વૃદ્ધિર્વાન્યા વચસ્વિભિઃ ॥ ૮૮ ॥
 તતઃ પઙ્કૌ દ્વિતીયસ્યાં, દ્વે શતે પોડશોત્તરે ।
 પઙ્કૌ નવમ્યામેવં સ્યુત્ત્વયોર્વિંશં શતદ્વયમ્ ॥ ૮૯ ॥

એક એક લઘુપાતાલ કલશનો વિસ્તાર એક હજાર યોજન પ્રમાણ છે એટલે બસોને પંદરને એક હજારથી ગુણવાથી બેલાખ અને પંદર હજાર થાય એટલે લઘુ-કુંભો વડે આટલી જગ્યા રોકાયેલી છે તેમ જાણવું, ૮૫-૮૬.

(૨૧૫×૧,૦૦૦=૨,૧૫,૦૦૦ યોજન જગ્યા લઘુકુંભોવડે રોકાયેલી છે.)

મહા પાતાલકુંભના આંતરાના યોજનોમાંથી લઘુ પાતાલકુંભોના વિસ્તારના યોજનો બાદ કરતાં ચાર હજાર બસો પાંસઠ (૪૨૬૫) યોજન બાકી રહ્યા તે, શેષ આકાશક્ષેત્ર લઘુપાતાલકુંભોના પરસ્પરના આંતરાથી પૂરાય છે તેનું ગણિત આ મુજબ છે.

(દા.ત. ૨૧૬૨૬૫ યોજન મહાપાતાલકુંભનું આંતરં

પ્ર

૨૧૫૦૦૦ યોજન લઘુપાતાલકુંભોના વ્યાસ બાદ કરવાથી

૪૨૬૫ આકાશક્ષેત્ર.) ૮૭.

સમુદ્રની પરિધિ વધવાથી દરેક પંક્તિમાં આગળ આગળ એક એક કલશની પણ વૃદ્ધિ વિદ્યાનોએ કહેલી છે. ૮૮.

એટલે બીજી પંક્તિમાં બસોસોળ કલશો થશે અને એ રીતે નવમી પંક્તિમાં બસોત્રેવીશ લઘુપાતાલ કલશો થશે. ૮૯.

અર્થે ભાવઃ પञ्चनवतिः सहस्राः समुद्रसंवन्धिन एकपार्श्व, तावन्त एव
द्वितीयपार्श्वे मध्ये चैकं लक्षं जम्बूद्वीपसंवन्धि, एवं द्विलक्षनवतिसहस्रविष्कम्भक्षेत्रस्य
परिधिर्नव लक्षाः सप्तदश सहस्रा १पट्टशतीत्येवंरूपो भवतीति ॥

चत्वारिंशत्सहस्रात्मा, शोध्यते मुखविस्तृतिः ।

महापातालकुम्भानामस्माद्राशेस्ततः स्थितम् ॥ ८० ॥

अष्टौ लक्षाः पट्यधिकाः, सहस्राः सप्तसप्ततिः ।

भागे चतुर्भिरेतेषां, लब्धं तत्रान्तरं भवेत् ॥ ८१ ॥

लक्षद्वयं सहस्राणामેકોનવિंશતિસ્તથા ।

સપञ્ચપષ્ટિદ્વિશતી, કુમ્ભાનાં મહતાં પૃથક્ ॥ ૮૨ ॥

ચતુર્વિંશતિનિરેષ્વેષુ, પટ્ટશતી નવ નવ સ્થિતાઃ ।

લઘુપાતાલકુમ્ભાનામાઘપટ્ટા ચ તે સ્મૃતાઃ ॥ ૮૩ ॥

અહીં તાત્પર્ય એ છે કે :-

સમુદ્ર સપ્તધી પંચાણુ હજાર યોજન એક તરફ, તેની જ રીતે બીજી તરફ પંચાણુ
હજાર યોજન અને મધ્યમાં જંબૂદ્વીપ સપ્તધી એક લાખ યોજન-આ પ્રમાણે બે લાખ
નેવુ હજાર ક્ષેત્રનો વિસ્તાર અને ક્ષેત્રની પરિધિ નવલાખ સત્તર હજાર સાઠક યોજન
(૯૧૭૦૬૦) યોજન થાય છે.

મહાપાતાલ કલશાઓનાં મુખ વિસ્તારના આઠીસ હજાર યોજન આવે, તેને ચાર
વડે ભાગવાથી મહાપાતાલ કુંભોનું પરસ્પરનું આંતરૂં પ્રાપ્ત થાય છે. બે લાખ ઓગણીસ
હજાર બસોને પાંસઠ (૨૧૯૨૬૫) યોજનનું મહાપાતાલ કુંભોનું એક મુખથી બીજા મુખનું
આંતરૂં છે. (પહેલા મુખનું ૨૨૭૧૭૦ યોજન ત્રણ ગાડિનું આંતર (૬૯-૭૦ ગાથામાં
કહ્યું છે) મુખના મધ્ય ભાગે જાણવું, જ્યારે આ કળશના કાંઠા પાસેનું છે. ૮૧-૮૨

ચાર મહાપાતાલ કલશાના ચારે આંતરામાં લઘુ પાતાલ કુંભોની નવ નવ શ્રેણી છે.
તેમાં ચારે આંતરાની પ્રથમ શ્રેણીમાં બસોપંદર લઘુ પાતાલ કુંભો રહેલા છે. જે આ
પ્રમાણે (નીચે કહ્યા પ્રમાણે) લઘુ પાતાલ કલશો વડે મહા કુંભોનું આંતરૂં પૂરાય છે. ૮૩-૮૪

૧ પટ્ટિશ્ચેત્યેવંં ઇતિ પાટ સાધુઃ

यद्यप्यत्रोभयत्रापि ग्रन्थकृता केनचिदतर्क्येण स्मृतिदोषेण 'पट्टशती' इति पाठ उल्लिखितो वरीवृत्यते
तथापि गणितानुसारेणात्रोभयत्रापि 'पट्टि' भावात् एकत्र सहस्राञ्चसपट्टिकाः अन्यत्र पट्टिश्चेत्येवં इति च
पाटोऽनुसन्वेय ॥

જો કે બન્ને ઠેકાણે ગ્રંથકારે અકલ્પનીય સ્મૃતિ દોષથી “પટ્ટશતી” આ પ્રમાણે પાઠ લખેલ છે,
તો પણ ગણિતનાં અનુસારે તો બન્ને ઠેકાણે “પટ્ટિ” જ આવે છે તેથી આ પાઠ શુદ્ધ છે.

પ્રત્યેકં દ્વે શતે પશ્ચદશોત્તરે કિલાન્તરમ્ ।
 પૂર્વોક્તં ગુરુકુમ્ભાનામેવમેમિશ્ચ પૂર્યતે ॥ ૮૪ ॥
 એકૈકસ્યોદરવ્યાસઃ, સહસ્રયોજનાત્મકઃ ।
 તતઃ શતદ્વયં પશ્ચદશસહસ્રતાહિતમ્ ॥ ૮૫ ॥
 સહસ્રૈઃ પશ્ચદશમિર્યુક્તં લક્ષદ્વયં ભવેત્ ।
 લઘુકુમ્ભૈરિયદ્રુદ્વમેકૈકસ્યાન્તરસ્ય વૈ ॥ ૮૬ ॥
 શેષં સહસ્રાશ્ચત્વારો, દ્વિશતી પશ્ચષ્ટિયુક્ત્ ।
 રુદ્ધં કથંચિત્તપ્રૌઢકુમ્ભાન્તરમિથોઽન્તરૈઃ ॥ ૮૭ ॥
 પરિધેર્વર્દ્ધમાન્ત્વાત્પદ્મૌ પદ્મૌ યથોત્તરમ્ ।
 એકૈકકલશસ્યાપિ, વૃદ્ધિર્વાચ્યા વચસ્ત્રિભિઃ ॥ ૮૮ ॥
 તતઃ પદ્મૌ દ્વિતીયસ્યાં, દ્વે શતે પોઢશોત્તરે ।
 પદ્મૌ નવમ્યામેવં સ્યુત્તયોર્વિંશં શતદ્વયમ્ ॥ ૮૯ ॥

એક એક લઘુપાતાલ કલશનો વિસ્તાર એક હજાર યોજન પ્રમાણ છે એટલે
 બસોને પંદરને એક હજારથી ગુણવાથી બેલાખ અને પંદર હજાર થાય એટલે લઘુ-
 કુંભો વડે આટલી જગ્યા શેકાયેલી છે તેમ નાણુવું ૮૫-૮૬

(૨૧૫×૧,૦૦૦=૨,૧૫,૦૦૦ યોજન જગ્યા લઘુકુંભોવડે શેકાયેલી છે.)

મહા પાતાલકુંભના આંતરાના યોજનોમાંથી લઘુ પાતાલકુંભોના વિસ્તારના યોજનો
 બાદ કરતાં ચાર હજાર બસો પાંસઠ (૪૨૬૫) યોજન બાકી રહ્યા તે, શેષ આકાશક્ષેત્ર
 લઘુપાતાલકુંભોના પરસ્પરના આંતરાથી પૂરાય છે તેનું ગણિત આ મુજબ છે.

(દા.ત. ૨૧૬૨૬૫ યોજન મહાપાતાલકુંભનું આંતરં

૨૧૫૦૦૦ યોજન લઘુપાતાલકુંભોના વ્યાસ બાદ કરવાથી

૪૨૬૫ આકાશક્ષેત્ર.) ૮૭.

સમુદ્રની પરિધિ વધવાથી દરેક પંક્તિમાં આગળ આગળ એક એક કલશની પણ
 વૃદ્ધિ વિક્ષાનોએ કહેલી છે. ૮૮.

એટલે બીજી પંક્તિમાં બસોસોળ કલશો થશે અને એ રીતે નવમી પંક્તિમાં
 બસોત્રેવીશ લઘુપાતાલ કલશો થશે. ૮૯.

એકસપ્તત્યુપેતાનિ, શતાન્યેકોનવિંશતિઃ ।

એકૈકસ્મિન્નન્તરે સ્યુર્લઘવઃ સર્વસહ્ચયા ॥ ૯૦ ॥

ચતુર્નામન્તરાણાં ચ, મિલિતાઃ સર્વસહ્ચયા ।

સ્ફુરચ્ચતુરશીતીનિ, સ્યુઃ શતાન્યષ્ટસપ્તતિઃ ॥ ૯૧ ॥

અયં ચ સંપ્રદાયો 'વીરં જયસેહરે' ત્યાદિક્ષેત્રસમાસવૃત્ત્યભિપ્રાયેણ, વૃહત્ક્ષેત્રસમા-
સવૃત્તૌ જીવાભિગમવૃત્ત્યાદૌ ત્વયં ન દૃશ્યતે ।

લઘુપાતાલકલશા, અમી સર્વેઽપ્યધિષ્ઠિતાઃ ।

સદા મહર્દિકૈર્દેવૈઃ, પલ્યોપમાર્દ્વજીવિભિઃ ॥ ૯૨ ॥

અયં ક્ષેત્રસમાસવૃત્ત્યાદ્યભિપ્રાયઃ, જીવાભિગમસૂત્રવૃત્તૌ ચ અર્દ્ધપલ્યોપમસ્થિતિકા-
મિર્દેવતાભિઃ^૧ પરિગૃહીતા इत्यુક્તં ।

શતયોજનવિસ્તીર્ણા, एते मूले मुखेऽपि च ।

मध्ये सहस्रं विस्तीर्णाः, सहस्रं क्ष्मोदरे स्थिताः ॥ ૯૩ ॥

(પ્રથમ પંક્તિમાં ૨૧૫, બીજીમાં ૨૧૬, ત્રીજીમાં ૨૧૭, ચોથીમાં ૨૧૮, પાંચ-
મીમાં ૨૧૯, છઠ્ઠીમાં ૨૨૦, સાતમીમાં ૨૨૧, આઠમીમાં ૨૨૨, અને નવમી પંક્તિમાં
૨૨૩, લઘુપાતાલ કલશો છે.)

એકથી બીજા મહાપાતાલ કલશના આંતરામાં બધા થઈને ઓગણીસસોને ઇકોતેર
(૧૬૭૧) લઘુપાતાલ કલશાઓ છે. ૯૦.

ચારે મહાપાતાલ કલશાઓના અંતરાના લઘુપાતાલ કલશોની સર્વ સંખ્યા સાત
હજાર આઠસો ચોરાસી (૭૮૮૪) થાય છે. ૯૧.

આ વાતનો આ પ્રમાણે, સંદર્ભ “વીરંજયસેહર ઇત્યાદિ લઘુક્ષેત્ર સમાસની
વૃત્તિના અભિપ્રાય મુજબ છે—પૃથક્ક્ષેત્રસમાસની ટીકામાં (વૃત્તિ) તથા જીવાભિગમની
ટીકામાં આ પરંપરા દેખાતી નથી

અર્ધા પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા મહર્દિક દેવતાઓથી આ બધા લઘુપાતાલ કલ-
શાઓ સદા અધિષ્ઠિત હોય છે ૯૨.

આ વાતક્ષેત્રસમાસ ટીકાના અભિપ્રાયે જાણવી જીવાભિગમસૂત્રની ટીકામાં તો આ
કલશા અર્ધ પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા દેવતા વડે અધિષ્ઠિત છે એમ કહેલું છે.

આ લઘુપાતાલ કલશાઓ મૂલ તથા મુખમાં સો યોજન વિસ્તારવાળા. મધ્યમાં
એક હજાર યોજન વિસ્તારવાળા અને એક હજાર યોજન પૃથ્વીમાં-ઉંડા અવગાઢ રહેલા

૧ દેવતાશબ્દસ્ય સ્વાર્થપ્રત્યયાન્તત્વેન દેવદેવ્યુભયસાધારણત્વાત્ ।

દશયોજનવાહલ્યવજ્રકુલ્યમનોરમાઃ ।

વાયુવાયુદકામ્ભોભિઃ, પૂર્ણત્ર્યંશત્રયાઃ ક્રમાત્ ॥ ૯૪ ॥

સયોજનતૃતીયાંશં, ત્રયસ્ત્રિંશં શતત્રયમ્ ।

તૃતીયો ભાગ એકૈક, એષાં નિષ્ઠઙ્કિતો બુધૈઃ ॥ ૯૫ ॥

લઘવોઽપિ મહાન્તોઽપિ, યાવન્મગ્ના ભુવોન્તરે ।

ઉત્તુઙ્ગાસ્તાવદેવ સ્યુર્ધૂમીતલસમાનનાઃ ॥ ૯૬ ॥

એષાં પાતાલકુમ્ભાનાં, લઘીયસાં મહીયસામ્ ।

મધ્યમેઽધસ્તને ચૈવ, ત્ર્યંશે જગત્સ્વભાવતઃ ૯૭ ॥

સમકાલં મહાવાતાઃ સંમૂર્છન્તિ સહસ્રશઃ ।

ક્ષુભિતૈસ્તૈશ્ચોપરિસ્થં, બ્રહ્મિર્નિસ્સાર્યતે જલમ્ ॥ ૯૮ ॥

તેન નિસ્સાર્યમાણેન, જલેન ક્ષુભિતોઽમ્બુધિઃ ।

વેલયા વ્યાકુલાત્મા સ્યાદુદ્ગમન્નિવ વાતકી ॥ ૯૯ ॥

જગત્સ્વાભાવ્યત એવ, શાન્તેષુ તેષુ વાયુષુ ।

પુનઃ પાતાલકુમ્ભાનાં, જલં સ્વસ્થાનમાશ્રયેત્ ॥ ૧૦૦ ॥

જલેષુ તેષુ સ્વસ્થાનં, પ્રાપ્તેષુ સુસ્થિતોદકઃ ।

સ્વાસ્થ્યમાપદ્યતેઽમ્ભોધિર્વાતકીવ કૃતૌષધઃ ॥ ૧૦૧ ॥

છે તેમજ દશયોજનની બીડી વજૂની ઠીકરીથી મનોહર છે આ લઘુ કલશાઓના પણ ત્રણ ભાગ ક્રમશઃ વાયુ, વાયુ-જલથી મિશ્ર અને જળથી પૂર્ણ છે વળી તે એકે એક ભાગ ૩૩૩૬ યોજન પ્રમાણ પાંડિત પુરૂષોએ કહેલો છે. ૯૩-૯૫.

મોટા અને નાના કલશો જેટલા ભૂમિમાં મગ્ન છે તેટલા જ ઊંચા છે અને એમનું મુખ ભૂમિતલની સમશ્રેણિએ રહેલું છે. ૯૬

આ નાના મોટા બન્ને પ્રકારના બધા પાતાલ કલશોનાં મધ્યમ અને છેદા તૃતીયાંશમાં જગત-સ્વભાવથી એક સાથે હજારો મહાવાયુ ઉત્પન્ન થાય છે અને ખળભળાટ મચાવતા તે મહાવાયુઓ વડે કલશાઓના ઉપરના તૃતીયાંશનુ પાણી બહાર નીકળે છે, તે બહાર નીકળતા પાણીથી ફોલાયમાન થયેલો સમુદ્ર, વાયુરોગવાળા જેમ ઉલટી કરે તેમ, વેલા-ભરતી વડે પાણીને બહાર કાઢે છે. ૯૭-૯૯.

જગતના સ્વભાવથી તે મહાવાયુ શાંત થયા બાદ પાતાલકુલોનુ પાણી પોતાના સ્થાને ફરી પાછું જાય છે. ૧૦૦

જેમ વાયુના રોગવાળો માણસ ઔષધ કરીને સ્વસ્થ થાય, તેમ તે બધું જળ પોતાના સ્થાનમાં પાછું આવી જતાં તે સમુદ્રનુ પાણી સ્થિર થઈ જાય છે. ૧૦૧.

મૂર્છન્તિ દ્વિરહોરાત્રે, વાતાઃ સ્વસ્થીભવન્તિ ચ ।

તતો દ્વિઃ પ્રત્યહોરાત્રં, વર્દ્ધતે હીયતેઽમ્બુધિઃ ॥ ૧૦૨ ॥

તથાહ જીવાભિગમઃ—“લવણે ણં મંતે ! સમુદ્રે તીસાણ મુહુત્તાણં કઠ્ઠિયુત્તો અરેરેગં વડ્ઢઢ વા હાયઢ વા ? , ગોં! દુક્કુત્તો અરેરેગં વડ્ઢઢ વા હાયઢ વા ”

રાકાદર્શાદિતિથિષુ, ચાતિરેકેણ તેઽનિલાઃ ।

ક્ષોભં પ્રયાન્તિ મૂર્છન્તિ, તથા જગત્સ્વભાવતઃ ૧૦૩ ॥

તતશ્ચ પૂર્ણિમાઽમાદિતિથિષ્વતિતમામયમ્ ।

વેલયા વર્દ્ધતે વાર્દ્ધિર્દશમ્યાદિષુ નો તથા ॥ ૧૦૪ ॥

લોકપ્રથાનુસારેણ ત્વેવમવોચં—

“યથા યથેન્દોર્નિજનન્દનસ્ય, કાલક્રમપ્રાપ્તકલાકલસ્ય ।

આશ્લિષ્યતેઽધ્વિર્મૃદુભિઃ કરાગ્રૈસ્તથા તથોદ્દેલમુપૈતિ વૃદ્ધિમ્ ॥ ૧૦૫ ॥

દર્શં ત્વપશ્યન્નતિદર્શનીયં, નિજાઙ્ગજં શીતકરં પયોધિઃ ।

વિવૃદ્ધવેલાવલયચ્છલેન, દુઃસ્વાગ્નિતપ્તો મુચિ લોલુઠીતિ ॥ ૧૦૬ ॥”

આ મહાવાયુઓ એક અહોરાત્રિમાં બેવાર ઉત્પન્ન થાય છે અને બેવાર શાંત થાય છે, તેથી દરરોજ બેવાર સમુદ્ર વધે છે અને ઘટે છે અર્થાત્ બેવાર ભરતી અને બેવાર ઓટ આવે છે. ૧૦૨.

શ્રી હવાભિગમ સૂત્રમાં પણ કહ્યું છે કે:—

હે ભગવન્ લવણસમુદ્રમાં ત્રીશમુહૂર્તમાં કેટલીવાર વેલા વધે છે અને ઘટે છે ? હે ગૌતમ ! વેલા બેવાર વધે છે અને ઘટે છે. ૧૦૩.

તે મહાવાયુઓ તથાપ્રકારના જગત્ સ્વભાવથી પૂનમ અને અમાવાસ્યાદિ દિવસોમાં વધારે પ્રમાણમાં ફેલા પામે છે અને શાંત થાય છે તેથી પૂનમ અને અમાવાસ્યાના દિવસે આ સમુદ્રની વેલા અત્યંત વધે છે તેવી રીતે દશમ વગેરે બીજી તિથિઓમાં તેટલી વેલા વધતી નથી. ૧૦૪.

લોક પ્રથામાં તો આ પ્રમાણે કહેવાય છે કે, જેમ જેમ પોતાનો પુત્ર ચંદ્ર કાળક્રમે કળાને પ્રાપ્ત કરીને પોતાના કોમળ કિરણાગ્રવડે સમુદ્રને આલિંગન કરે છે, તેમ તેમ સમુદ્ર વૃદ્ધિને પામે છે. ૧૦૫.

અમાવસ્યાના દિવસે અતિદર્શનીય એવા પોતાના પુત્ર ચંદ્રને ન ભેદને સમુદ્ર વધેલી વેલાના બહાનાથી દુઃખનાં અગ્નિથી તપ થયેલો પૃથ્વી ઉપર આબોળે છે. ૧૦૬.

યોજનાનામુખ્યતો, વિમુચ્ય લવણામ્બુધૌ ।
 સહસ્રાન્ પશ્ચનવર્તિ, મધ્યદેશે શિખૈધતે ॥ ૧૦૭ ॥
 યોજનાનાં સહસ્રાણિ, દશેયં પૃથુલાઽમિતઃ ।
 ચક્રાસ્તિ વલયાકારા, જલમિત્તિરિવસ્થિરા ॥ ૧૦૮ ॥
 સહસ્રાણિ પોઢશોઞ્ચા, સમભૂમિસમોદકાત્ ।
 યોજનાનાં સહસ્રં ચ, તત્રોદ્ધેન વારિધિઃ ॥ ૧૦૯ ॥
 શિખામિષાદ્ધ્યોગપટ્ટં યોગીવ વારિધિઃ ।
 ધ્યાયતીવ પરબ્રહ્મા, જન્મજાલ્યોપશન્તયે ॥ ૨૧૦ ॥
 સુભગકરણીં યદ્વા, હારિહારલતામિમામ્ ।
 ક્યામોઽપિ સુભગત્વેચ્છુર્દધૌ વાર્દ્ધિઃ શિખામિષાત્ ॥ ૧૧૧ ॥
 જમ્બૂદ્વીપોપાશ્રયસ્થાન્, મુનીનુત નિનંસિષુઃ ।
 કૃતોત્તરાસદ્ગસદ્ગઃ, શિખાવલયકૈતવાત્ ॥ ૧૧૨ ॥
 પૂર્ણકુક્ષિ મૃગં રત્નૈરુમદિણ્ણુતયાઽથવા ।
 પટ્ટવદ્બોદર ઇવ, વિદ્યાદ્મકુવાદિવત્ ॥ ૧૧૩ ॥

લવણસમુદ્રમાં બન્નેખાનુથી પંચાણુ હજાર (૬૫૦૦૦) યોજન છોડીને મધ્ય ભાગની શિખા શેાલી રહી છે, તે શિખા દશ હજાર (૧૦૦૦૦) યોજન ચારે તરફથી પહોળી છે માટે જાણે વલયાકારે સ્થિર રહેલી પાણીની ભીતની જેમ તે શેાલે છે. ૧૦૭-૧૦૮.

અહીં મધ્ય ભાગના દશહજાર (૧૦૦૦૦) યોજનમાં સમભૂમિ ભાગથી પાણી સોળહજાર (૧૬૦૦૦) યોજન ઉંચું હોય છે અને ત્યાં એક હજાર (૧૦૦૦) યોજનની ઉંડાઈવાળો સમુદ્ર છે. ૧૦૯.

જાણે શિખાનાં બહાનાથી યોગપટ્ટને ધારણ કરનાર યોગીની જેમ સમુદ્ર જન્મ ભત જડતાની શાંતિ માટે જાણે પરમબ્રહ્મનુ ધ્યાન કરે છે. ૧૧૦.

અથવા તો કૃષ્ણવર્ણી એવો પણ સુભગતાને ઈચ્છનારો આ સમુદ્ર સૌભાગ્યને કરનારી જાણે સુંદર હારલતા ન હોય, એવી આ શિખાને ધારણ કરી રહ્યો છે, ૧૧૧.

અથવા તો મધ્યશિખાના વલયના બહાનાથી ઉત્તરાસંગને કરનાર આ સમુદ્ર જમ્બૂદ્વીપના ઉપાશ્રયમાં રહેલા મુનિઓને નમસ્કાર કરવાની ઈચ્છાવાળો લાગે છે. ૧૧૨.

ઘણા રત્નોવડે જાણે તેની (સમુદ્રની) કુક્ષિ પૂર્ણ ભરાઈ ગઈ હોય તેવો આ લવણસમુદ્ર લાગે છે અથવા ઉન્માદી પણાથી જાણે ઉદર (મધ્ય) ભાગે પટ્ટ બાંધેલો વિદ્યાથી ગર્વિષ્ટ કુવાદી જેવો આ સમુદ્ર લાગે છે. ૧૧૩.

ભાતિ ભૂયોઽન્ધિભૂપાલવૃતો દૈવતસેવિતઃ ।

શિખામિપાપ્તમુકુટો, દધદ્વા વાર્દ્ધિચક્રિતામ્ ॥ ૧૧૪ ॥ ત્રિભિર્વિશેષકં ।

પાતાલકુમ્ભસંમૂર્છદ્વાયુવિક્ષોભયોગતઃ ।

ઉપર્યસ્યાઃ શિખાયાશ્ચ, દેશોનમર્દ્વયોજનમ્ ॥ ૧૧૫ ॥

દ્વૌ વારૌ પ્રત્યહોરાત્રમુદકં વર્દ્ધતેતરામ્ ।

તત્પ્રશાન્તૌ શામ્યતિ ચ, ભવેદ્વેલેયમૂર્દ્ધગા ॥ ૧૧૬ ॥

નાં ચ વેલામુચ્છલન્તી, દર્વીવ્યગ્રકરાઃ સુરાઃ ।

શમયન્તિ સદા નાગકુમારાં જગતઃ સ્થિતેઃ ॥ ૧૧૭ ॥

તત્ર જમ્બૂદ્વીપદિશિ, શિખાંવેલાં પ્રસૃત્વરીમ્ ।

દ્વિચત્વારિંશત્સહસ્રા, ધરન્તિ નાગનાકિનઃ ॥ ૧૧૮ ॥

ધાતકીચ્છન્દિશિ ચ, પ્રસર્પન્તીમિમાં કિલ ।

નીચારયન્તિ નાગાનાં, સહસ્રાણિ દ્વિસપ્તતિઃ ॥ ૧૧૯ ॥

દેશોનં યોજનાર્દ્ધં યદ્વર્દ્ધતેઽમ્બુ શિખોપરિ ।

પટિર્નાગસહસ્રાણિ, સતતં ચારયન્તિ તત્ ॥ ૧૨૦ ॥

અથવા તેા ઘણા સમુદ્રોરૂપ રાજાઓથી વિટળાયેલો, દેવતાઓથી સેવાયેલો અને શિખારૂપી મુગટને ધારણ કરનારો આ સમુદ્ર, સમુદ્રોનાં અકર્તૃપણાને ધારણ કરતો શોભે છે. ૧૧૪

પાતાલકુંભોમાં ઉત્પન્ન થતાં વાયુના વિક્ષોભના કારણે શિખાની ઉપર કંઈક ન્યૂન (અર્ધયોજન) ઊંચાઈ દરરોજ દિવસમાં બેવાર સમુદ્રવેલા વધે છે અને એ વાયુ શાંત થતાં તે વેલા પણ શાંત થાય છે. ૧૧૫-૧૧૬.

આ રીતે ઉપર ઉછળતી તે પાણીની વેલાને નાગકુમાર દેવતાઓ હંમેશા આટવો (મોટાકડકા) હાથમાં લઈને વારે છે આવો જગત્સ્વભાવ છે. ૧૧૭

વેલધર દેવો

જંબૂદ્વીપની દિશાતરફ પ્રસરતી વેલાને બેંતાલીસ હજાર (૪૨૦૦૦) નાગકુમાર દેવતાઓ અટકાવે છે.

ધાતકીખંડની દિશાતરફ પ્રસરતી વેલાને બહોંતેર હજાર (૭૨૦૦૦) નાગકુમાર દેવતાઓ અટકાવે છે. ૧૧૯.

કંઈક ન્યૂન (બેગાઉ) અર્ધ યોજન જે પાણીની શિખા ઉપર વધે છે, તેને સાઠ હજાર (૬૦૦૦૦) નાગકુમાર દેવતાઓ અટકાવે છે. ૧૨૦.

લક્ષમેકં સહસ્રાણિ, ચતુઃસપ્તતિરેવ ચ ।

વેલંધરા નાગદેવા, ભવન્તિ સર્વસંખ્યયા ॥ ૧૨૧ ॥

एषामुपक्रमेणैव, निरुद्धा नावतिष्ठते ।

વેલેયં ચપલાઽતીવ, મહેલેવ રસાકુલા ॥ ૧૨૨ ॥

किंतु द्वीपस्थसंघार्हदेवचक्रयादियुग्मिनाम् ।

પુણ્યાઞ્જગત્સ્વભાવાચ્ચ, મર્યાદાં ન જહાતિ સા ॥ ૧૨૩ ॥

इदं जीवाभिगमसूत्रवृत्त्यभिप्रायेण, पञ्चमाङ्गे तद्वृत्तौ च—‘जया णं दीविच्चया ईसि णो णं तथा सामुदया ईसि, जया णं सामुदया ईसि णो णं तथा दीविच्चया ईसि?, गो०! तैसि णं वायाणं अन्नमन्नविविचासेणं लवणसमुद् वेलं नातिकमइ,” “अन्योऽन्यव्यत्यासेन” यदैके ईषत् पुरोवातादिविशेषणां वान्ति तदेतरे न तथा-विधा वान्तीत्यर्थः । ‘वेलं नाइकमइ’ति तथाविधवायुद्रव्यसामर्थ्याद्विलायास्तथास्वभाव-त्वाच्चे”त्युक्तं, अत्र ईसि पुरोवातादीनि विशेषणानि त्वेवं—‘ईसि पुरोवाय’ति

આવા વેલંધર નાગદેવતાઓની કુલસંખ્યા એક લાખ ચુંભોતેર હજાર (૧૭૪૦૦૦)ની થાય છે. ૧૨૧.

(૪૨૦૦૦	જંબૂદ્વીપની દ્વીશાતરરૂના નાગદેવતાઓ
૭૨૦૦૦	ધાતકીખંડની દ્વીશાતરરૂના ,,
૬૦૦૦૦	શિખા ઉપરના ,,

૧૭૪૦૦૦ કુલ સંખ્યા ,, ની)

રસાકુલ-શોભીત સ્ત્રીની જેમ આ અત્યંત ચપલ એવી જલ-વેલા વેલંધર દેવ-તાઓનાં પ્રયાસથી જ અટકે છે તેવું નથી પરંતુ દ્વીપમાં રહેલા સંઘ, અરિહંતદેવ, ચક્રવર્તી, યુગલિયા વગેરેનાં પુણ્યથી અને તથાપ્રકારના જગત્સ્વભાવથી આ વેલા મર્યાદા મૂકતી નથી. ૧૨૨-૧૨૩.

આ વાત શ્રી જીવાભિગમસૂત્રની ટીકા (વૃત્તિ) ના અભિપ્રાયે કહી તથા પંચમાંગ શ્રીભગવતીજીની ટીકા (વૃત્તિ) માં પણ કહ્યું છે.

હું ભગવાન! જ્યારે દ્વીપતરફ પુરોવાત વગેરે વાયુ કંઈક હોય, ત્યારે સમુદ્રતરફ પુરોવાત વગેરે વાયુ ન હોય? અને જ્યારે સમુદ્રતરફ પુરોવાત વગેરે વાયુ કંઈક હોય, ત્યારે દ્વીપ તરફ પુરોવાત વગેરે વાયુ ન હોય? તેનો ઉત્તર આપતાં ભગવાન શ્રી મહાવીર પ્રભુ ક્ષરમાવે છે કે:-

મનાક્ સત્રેહવાતાઃ 'પચ્છા વાય'ત્તિ પથ્યા વનસ્પત્યાદિહિતા વાયવઃ 'મંદા વાય'ત્તિ મન્દાઃ-શનૈઃ શનૈઃ સંચારિણઃ અમહાવાતા इत्यर्थः 'મહાવાય'ત્તિ ઉદ્દણ્ડા વાતાઃ, અનલ્પા इत्यर्थः ।

વેલન્ધરાગામેતેપાં, ભવન્ત્યાવાસપર્વતાઃ ।

અસ્મિન્નેવામ્બુધૌ પૂર્વાદિષુ દિશ્વ ચતસૃષુ ॥ ૧૨૪ ॥

તથાહિ—જમ્બૂદ્વીપવેદિકાન્તાત્પૂર્વસ્પાં દિશી વારિધૌ ।

ગોસ્તૂપઃ પર્વતો ભાતિ, વેલન્ધરસુરાશ્રયઃ ॥ ૧૨૫ ॥

નાનાજલાશયોદ્ભૂતૈઃ, શતપત્રાદિભિર્યતઃ ।

ગોસ્તૂપાકૃતિમી રમ્યો, ગોસ્તૂપોઽયં ગિરિસ્તતઃ ॥ ૧૨૬ ॥

જલં યદ્દાસયત્યષ્ટયોજનાં પરિતોઽંશુભિઃ ।

તતો નામ્નોદકમાસોઽપાચ્યાં વેલન્ધરાચલઃ ॥ ૧૨૭ ॥

હે ગૌતમ ! તે વાયુ અન્યોન્ય વિપરીત હોવાના કારણે સમુદ્રની વેલા આગળ જતી નથી. અન્યોન્ય વ્યત્યાસેન = જ્યારે કેટલાક પુરોવાતાદિ વિશેષણવાળા વાયુઓ કંઈક પણ વાય છે ત્યારેબીજા તેવા પ્રકારના વાયુઓ વાતા નથી. વેલ નાદ્કમડ = તથા પ્રકારના વાયુ દ્રવ્યના સામર્થ્યથી અને વેલાનો તેવા પ્રકારનો સ્વભાવ હોવાથી આ પ્રમાણે કહ્યું છે. અહીં રૂપત્ શબ્દનો અર્થ બુદ્ધા બુદ્ધા ભાવમાં કહ્યો છે રૂસિપુરોવાચ :-

સત્રેહવાતા :- ભીનાસવાળા પવનો

પચ્છાવાય :- વનસ્પતિ આદિને હિતકારી વાયુ

મન્દાવાય :- ધીમે ધીમે ચાલતો વાયુ પણ મહાવાયુ નહી.

મહાવાય :- પ્રચંડ વાયુ અર્થાત્ ઘણોજ વાયુ.

આ વેલંધર દેવતાઓના આવાસ પવ તો આજ સમુદ્રમાં પૂર્વાદિચાર દિશાઓમાં રહેલા છે. તે આ પ્રમાણે:-

જંબૂદ્વીપની વેદિકાના છેડાથી સમુદ્રમાં પૂર્વદિશા તરફ વેલંધરદેવના આશ્રયરૂપ ગોસ્તુપ નામનો પર્વત શાલે છે. ૧૨૪-૧૨૫

વિવિધ પ્રકારના જળાશયોમાં ઉત્પન્ન થયેલા ગોસ્તુપ આકારવાળા, શતપત્ર કમળોથી આ પર્વત રમ્ય હોવાના કારણે તેને ગોસ્તુપ-ગિરિ કહેવાય છે. ૧૨૬.

દક્ષિણ દિશામાં રહેલો પર્વત ચારેબાજુ પોતાના કિરણોથી આકર્ષેજન સુધી પાણીને પ્રકાશિત કરે છે, તેથી તેને ઉદકમામ વેલંધર પર્વત કહેવાય છે. ૧૨૭.

પશ્ચિમાયાં શઙ્ખનામા, નગઃ સોઽપ્યન્વિતાભિઃ ।
 શઙ્ખાભૈઃ શતપત્રાદ્યૈર્જલાશ્રયોદ્ભવૈર્લસન્ ॥ ૧૨૮ ॥
 ઉત્તરસ્યાં દિશિ વેલન્ધરાવાસધરાધરઃ ।
 દક્ષીમાભિઃ શીતાશીતોદોદક્ષીમકૃત્ ॥ ૧૨૯ ॥
 શીતાશીતોદયોર્નદ્યોઃ, શ્રોતાંસીદ્ધ ધરાધરે ।
 પ્રતિઘાતં પ્રાપ્નુવન્તિ, દક્ષીમાભિઃસ્તતઃ ॥ ૧૩૦ ॥
 એવ ચ શીતાશીતોદે, પૂર્વપશ્ચિમયોર્દિશોઃ ।
 પ્રવિશ્ય વારિધૌ યાતે, ઉદીચ્યામિતિ નિશ્ચયઃ ॥ ૧૩૧ ॥
 ગોસ્તુપે ગોસ્તુપસુરો, દક્ષીમાસગિરૌ શિવઃ ।
 શઙ્ખે શઙ્ખો દક્ષીમપર્વતે ચ મનઃશિલઃ ॥ ૧૩૨ ॥
 સામાનિકસહસ્રાણાં, ચતુર્ણાં ચ ચતસ્રણામ્ ।
 પટ્ટાભિષિક્તદેવીનાં, તિસ્રણામપિ પર્ષદામ્ ॥ ૧૩૩ ॥
 સૈન્યાનાં સૈન્યનાથાનાં, સપ્તાનામપ્યધીશ્વરાઃ ।
 આત્મરક્ષિસહસ્રૈશ્ચ, સેવ્યાઃ ષોડશભિઃ સદા ૧૩૪ ॥

પશ્ચિમ દિશામાં યથાર્થ નામવાળો શંખનામક વેલંધર પર્વત છે, કે-જે જળા-શયેમાં ઉત્પન્ન થયેલા શંખજેવા કમળોથી શોભી રહ્યો છે. ૧૨૮.

ઉત્તર દિશામાં દક્ષીમાં નામનો વેલંધર પર્વત છે કે-જે સીતા અને સીતોદા-નદીના પાણીની સીમા કરનારો છે અર્થાત્ મર્યાદા બાંધનારો છે. ૧૨૯.

સીતા અને સીતોદાનદીના પ્રવાહો આ પર્વતને વિષે પ્રતિઘાત પામે છે-અટકી જાય છે તેથી આ પર્વતનું નામ દક્ષીમા છે ૧૩૦.

આ પ્રમાણે સીતા અને સીતોદા નદી પૂર્વ-પશ્ચિમ દિશામાંથી સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરીને ઉત્તરમાં જાય છે-એમ અહીં નિશ્ચય થાય છે ૧૩૧.

ગોસ્તુપ પર્વત ઉપર ગોસ્તુપ નામનો દેવ છે. દક્ષીમા પર્વત ઉપર શિવ નામનો દેવ છે. શંખપર્વત ઉપર શંખ નામનો દેવ છે. અને દક્ષીમ પર્વત ઉપર મનઃશીલ નામનો દેવ છે. ૧૩૨.

ચારદેવોના વૈભવનું વર્ણન:-

ચારહજાર સામાનિક દેવતાઓ, ચાર પટ્ટાભિષિક્ત દેવીઓ ત્રણપર્ષદા, સાત સેના, સાત સેનાધિપતિઓ અને સોળહજાર આત્મરક્ષક દેવોથી નિત્ય સેવાતાં તથા પૂર્વ પૂર્વ ક્ષે. ૭-૪

સ્વસ્વાવાસપર્વતાનામાધિપત્યમમી સદા ।
 પાલયન્તિ પૂર્વજન્માર્જિતપુણ્યાનુસારતઃ ॥ ૧૩૫ ॥ ત્રિભિર્વિશેષકં ।
 આજ્ઞાપ્રતીચ્છકા એપાં. સન્ત્યેતદનુયાયિનઃ ।
 અનુવેલન્ધરાસ્તેપાં, વિદિક્ષ્વાવાસપર્વતાઃ ॥ ૧૩૬ ॥
 કર્કોટકાદિરેશાન્યાં, વિદ્યુત્પ્રભોઽગ્નિકોળકે ।
 કૈલાશો વાયવીયાયાં, નૈર્ઋત્યામરુણપ્રભઃ ॥ ૧૩૭ ॥
 કર્કોટકઃ કર્દમકઃ, કૈલાશશ્ચારુણપ્રભઃ ।
 એપાં ચતુર્ણામદ્રીણામીશા ગોસ્તુપસશ્રિયઃ ॥ ૧૩૮ ॥
 યથાસ્વમેષામથાનાં. રમ્યા દિક્ષુ વિદિક્ષુ ચ ।
 રાજધાન્યઃ સ્વસ્વનામ્ના, પરસ્મિન્લવણાર્ણવે ॥ ૧૩૯ ॥
 અસહ્યચેયાન્ દ્વીપવાદ્ધૌનતીત્ય પરતઃ સ્થિતે ।
 યોજનાનાં સહસ્રાણિ, વગાહ્ય દ્વાદશ સ્થિતાઃ ॥ ૧૪૦ ॥
 જમ્બૂદ્વીપવેદિકાન્તાદષ્ટાપિ સ્વસ્વદિક્ષ્વમી ।
 દ્વિચત્વારિંશત્સહસ્રયોજનાતિક્રમેઽદ્રયઃ ॥ ૧૪૧ ॥

જન્મમાં ઉપાર્જન કરેલા પુન્યના અનુસારે આ બધા દેવો સદાકાળ પોતપોતાનાં આવાસ પર્વતોના આધિપત્યનું પાલન કરે છે. ૧૩૩-૧૩૫

આ ચારે દેવતાઓની આજ્ઞાને સ્વીકારનારા અને તેને અનુસરનારા અનુવેલ'ધર દેવતાઓ છે. તેમના આવાસ પર્વતો વિદિશાઓમાં છે. ૧૩૬.

ઈશાનખૂણામાં કર્કોટક, અગ્નિખૂણામાં વિદ્યુત્પ્રભ, વાયવ્યખૂણામાં કૈલાશ અને નૈઋત્ય ખૂણામાં અરુણપ્રભ નામના અનુવેલ'ધર પર્વતો છે. ૧૩૭.

આ ચારે અનુવેલ'ધર પર્વતોના સ્વામી અનુક્રમે કર્કોટક, કર્દમક, કૈલાસ અને અરુણપ્રભ નામના દેવો છે કે જેનો વૈભવ ગોસ્તુપદેવ પ્રમાણે સમજવો. ૧૩૮.

આ આઠે વેલ'ધર દેવતાઓની પોતપોતાના નામની બીજા લવણસમુદ્રમાં, દિશાઓ અને વિદિશાઓમાં સુંદર રાજધાનીઓ છે ૧૩૯.

અસંખ્યદ્વીપ અને સમુદ્રો ઓળંગ્યા પછી રહેલા (લવણ) સમુદ્રમાં બાર હજાર યોજન (અવગાહન કરીને) દૂર આ રાજધાનીઓ રહેલી છે. ૧૪૦.

જંબૂદ્વીપની વેદિકાના છેડાથી આ આઠે પર્વતો પોતપોતાની દિશામાં બે'તાલીશ હજાર યોજન દૂર રહેલા છે. ૧૪૧.

સુવર્ણાક્ષરત્નરૂપ્યસ્ફટિકૈર્વટિતાઃ ક્રમાત્ ।
 દિશ્યાશ્ચત્વારોઽપિ શૈલાઃ, સર્વે વિદિક્ષુ રત્નજાઃ ॥ ૧૪૨ ॥
 અષ્ટાપ્યમી યોજનાનાં, સહસ્રં સપ્તમિઃ શતૈઃ ।
 એકવિંશૈઃ સમધિકમુત્તુઙ્ગત્વેન વર્ણિતાઃ ॥ ૧૪૩ ॥
 ચતુઃશતીં યોજનાનાં, ત્રિંશાં ક્રોશાધિકામમી ।
 વસુધાન્તર્ગતાઃ પદ્મવેદિકાવનમણ્ડિતાઃ ॥ ૧૪૪ ॥
 મૂલે સહસ્રં દ્વાવિંશં, સર્વેઽપિ વિસ્તૃતા અમી ।
 ત્રયોવિંશાનિ મધ્યે ચ, શતાનિ સપ્ત વિસ્તૃતાઃ ॥ ૧૪૫ ॥
 યોજનાનાં ચતુર્વિંશાં, ચતુઃશતીમુપર્યમી ।
 વિસ્તૃતાઃ સર્વતો વ્યાસજ્ઞાનોપાયોઽથ તન્યતે ॥ ૧૪૬ ॥
 યોજનાદિષુ યાવત્સૂક્તીર્ણેષુ શિખરાગ્રતઃ ।
 વેલન્ધરપર્વતાનાં, વિષ્કમ્ભો જ્ઞાતુમિચ્યતે ॥ ૧૪૭ ॥
 અતિક્રાન્તયોજનાદિરૂપં તં રાશિમઙ્ગસા ।
 અષ્ટાનવત્યાઽભ્યધિકૈર્ગુણયેઃ પશ્ચમિઃ શતૈઃ ॥ ૧૪૮ ॥
 જાતં ચૈતેષાં ગિરિણામુચ્છ્રયેણ વિમાજય ।
 યલ્લબ્ધં તચ્ચતુર્વિંશચતુઃશતયુતં કુરુ ॥ ૧૪૯ ॥

પૂર્વ-દક્ષિણ-પશ્ચિમ-ઉત્તર એ ચારે દિશાઓના વેલંધર પર્વતો અનુક્રમે સુવર્ણ, અંકરત્ન, રૂપ અને સ્ફટિકથી નિર્મિત થયેલા છે અને વિદિશાના પર્વતો રત્નોથી બનેલા છે. ૧૪૨.

આ આઠે પર્વતો સત્તરસો એકવીશ યોજનથી કંઈક અધિક ઉંચાઈવાળા કહેલા છે. ૧૪૩.

(આ આઠે વેલંધર પર્વતો) ચારસો ત્રીશ યોજન અને એકગાઉ જમીનની અંદર રહેલા છે, અને ઉપરના ભાગે પદ્મવેદિકા તથા વનથી શોભી રહ્યા છે. ૧૪૪.

(આ આઠે પર્વતો) મૂળમાં એક હબરબાવીશ યોજન, મધ્યમાં સાતસો તેવીશ યોજન અને ઉપરના ભાગમાં ચારસો ચોવીશ યોજન વિસ્તારવાળા છે, હવે ચારે બાજુથી વ્યાસ (વિસ્તાર) બાણવાનો ઉપાય બતાવે છે. ૧૪૫-૧૪૬

આ વેલંધર પર્વતોના શિખરના અગ્રભાગથી જેટલા યોજન નીચે ઉતર્યા બાદ ત્યાં વેલંધર પર્વતોનો વિષ્કંભ બાણવો હોય, ત્યારે તે ઉતારાઈ ગયેલા યોજનની સંખ્યાને પાંચસો અઠાણુથી ગુણવી, અને જે આવે, તેને પર્વતની ઉંચાઈ સત્તરસો એકવીશથી

કૃતે ચૈવં તત્ર તત્ર, વિષ્કમ્મોઽમીસિતાસ્પદે ।
 વેલન્ધરાદ્રિષુ જ્ઞેયો, દૃષ્ટાન્તઃ શ્રૂયતામિદ ॥ ૧૫૦ ॥
 સપટ્ટીનિ શતાન્યષ્ટ, દ્વૌ ક્રોશૌ ચ શિરોઽગ્રતઃ ।
 અતીત્ય વ્યાસજિજ્ઞાસા, ચેદિદં ગુણ્યતે તદા ॥ ૧૫૧ ॥
 અષ્ટાનવત્યાદ્યપશ્ચશત્યૈવં પશ્ચ લક્ષકાઃ ।
 સહસ્રાઃ દ્વિઃ સપ્ત પશ્ચશતી સનવસપ્તતિઃ ॥ ૧૫૨ ॥
 જાતાસ્તે ચ દ્વૈતાઃ સપ્તદશત્યૈકવિંશયા ।
 શતદ્વયીં નવનવત્યધિકાં ધ્રુવમાર્પયત્ ॥ ૧૫૩ ॥
 તતશ્ચ સા ચતુર્વિંશૈઃ, શતૈશ્ચતુર્ભિરન્વિતાઃ ।
 ત્રયોર્વિંશા સપ્તશતી, જાતેયં તત્ર વિસ્તૃત્તિઃ ॥ ૧૫૪ ॥
 મધ્યવ્યાસોઽયમેવૈષાં, સર્વત્રૈવં વિભાવ્યતામ્ ।
 સ્યાદુપાયાન્તરમેતન્મધ્યવિષ્કમ્મનિશ્ચયે ॥ ૧૫૫ ॥

લાગવી, જે જવાબ આવે તેમાં ચારસો ચોવીશ ઉમેરવા. એમ કરવાથી તે તે ઇચ્છિત સ્થાને વેલંધર પર્વતોનો વિષ્કંભ વિસ્તાર તમારે જાણવો. તેનું દૃષ્ટાંત હવે અહીં સાંભળો. ૧૪૭-૧૫૦

શિખરથી નીચે આઠસો સાઠ ચોજન અને બેગાઉ નીચે ઉતર્યા બાદ જે વિષ્કંભ જાણવો હોય, તો તેને પાંચસો અઠ્ઠાણ્ણથી ગુણવા ત્યારે પાંચ લાખ ચૌદ હજાર પાંચસો એગણ્ણસીત્તેર (૫૧૪૫૬૬) થયા તેને સંતરસો એકવીશની સંખ્યાથી (ગિરિની ઉંચાઈથી) લાગવાથી ખસે નવાણુ થયા અને તેમાં ચારસો ચોવીશ ઉમેરવાથી સાતસો-ત્રેવીસ ચોજનનો વિસ્તાર થયો અને આ જ બધાય પર્વતોના મધ્યભાગનો વિસ્તાર છે. આ મધ્યમ વ્યાસને જાણવા માટે બીજો પણ ઉપાય છે. ૧૫૧-૧૫૫.

૮૬૦ ચોજન ૨ ગાઉ $\times ૫૬૮$ નું ગણિત

૮૬૦ ચોજન $\times ૫૬૮ = ૫,૧૪,૨૮૦$

૦૧૧ ચોજન $\times ૫૬૮ = +૨૬૬$

૫,૧૪,૫૭૬ ચોજન થાય

૧૭૨૧) ૫,૧૪,૫૭૬ (૨૬૬ ચોજન લાંબો

૩,૪૪૨

૧૭૦૩૭

મૂલે શિરે ચ વિષ્કમ્ભૌ, યૌ તદ્યોગેઽર્દ્ધિતે સતિ ।
 સર્વત્ર મધ્યવિષ્કમ્ભો, લમ્બ્યોઽત્ર ભાવ્યતાં સ્વયમ્ ॥ ૧૫૬ ॥
 ણ્ણાં વેલન્ધરાદ્રીણાં, મૂલાંશે પરિધિં જિનાઃ ।
 જગુઃ શતાનિ દ્વાત્રિશત્, સહ દ્વાત્રિશતોનયા ॥ ૧૫૭ ॥
 મધ્યે સષડ્શીતીનિ, દ્વાવિંશતિઃ શતાનિ ચ ।
 કિશ્ચિત્સમતિરેકાણિ, પરિક્ષેપો નિરૂપિતઃ ॥ ૧૫૮ ॥
 ઉપરિ સ્યાત્પરિક્ષેપઃ, શતાન્યેષાં ત્રયોદશ ।
 કિશ્ચિદ્દૂનૈકચત્વારિંશતા યુક્તાનિ ભૂમૃતામ્ ॥ ૧૫૯ ॥
 દ્વિસપ્તતિઃ સહસ્રાણિ, શતમેકં ચતુર્દશમ્ ।
 યોજનાનામષ્ટમક્રયોજનસ્ય લવાસ્ત્રયઃ ॥ ૧૬૦ ॥

૧૭૦૩૭

૧૫૪૮૬

૦૧૫૪૮૬

૧૫૪૮૬

૦૦૦૦૦

મૂળનો અને ઉપરનો જે વિસ્તાર છે તેનો સરવાળો કરીને અડધો કરીએ તો
 બધે મધ્ય વિસ્તાર આવે આ વાત સ્વયં વિચારી લેવી. ૧૫૬.

(૧૦૨૨ યોજન મૂળનો વ્યાસ

૪૨૪ યોજન ઉપરનો વ્યાસ

૧૪૪૬ એના અડધા ૭૨૩ યોજન તે મધ્યનો વિષ્કંભ)

આ વેલંધર પર્વતોની મૂલમાં પરિધિ બત્રીસો બત્રીસ (૩૨૩૨) યોજનમાં કંઈક
 ન્યૂન અને મધ્યમાં (૨૨૮૬) બાવીસસો છયાસી યોજનથી કંઈક અધિક અને શિખ-
 રના ભાગે તેરસો એકતાલીસ (૧૩૪૧) યોજનમાં કંઈક ન્યૂન છે આ પ્રમાણે શ્રી
 જિનેશ્વર ભગવંતોએ કહેલું છે. ૧૫૭-૧૫૮.

આ આઠ વેલંધર પર્વતોના મૂળ ભાગથી પરસ્પર અંતર બહોંતેર હજાર એકસો

૧ ' કિશ્ચિત્ ન્યૂના ' इत्यर्थः—

અષ્ટાનામેતદેતેષાં, મૂલભાગે મિથોઽન્તરમ્ ।
 વેલન્ધરસુરાદ્રીનાં, પ્રત્યયશ્ચાત્ર દર્શયતે ॥ ૧૬૧ ॥
 મૂલભાગે યદેતેષામન્તરં જ્ઞાતુમિષ્યતે ।
 એકાદશા પચ્ચશત્યેતદર્ધગા તદન્વિતા ॥ ૧૬૨ ॥
 દ્વિચત્વારિંશત્સહસ્રૈર્વાદ્વિગૈરેકતો યથા ।
 ક્રિયતે પરતોઽપ્યેવમિત્યેતદ્ દ્વિગુણીકુરુ ॥ ૧૬૩ ॥
 પચ્ચાશીતિઃ સહસ્રાણિ, દ્વાવિંશાન્યભવન્નિહ ।
 મધ્યસ્થજભ્વદ્વીપસ્ય, લક્ષમેકં તુ મીલ્યતે ॥ ૧૬૪ ॥
 એતેષાં પરિધિઃ પચ્ચ, લક્ષા યોજનસહ્સ્રયયા ।
 પચ્ચાશીતિઃ સહસ્રાણિ, તથૈકનવતિઃ પરા ॥ ૧૬૫ ॥
 અષ્ટાનામપ્યથાદ્રીનાં વ્યાસોઽસ્માદપનીયતે ।
 પટ્સપ્તત્યાદ્યશતયુક્સહસ્રાષ્ટક સંમિતઃ ॥ ૧૬૬ ॥
 અપનીતેઽસ્મિન્ન પૂર્વરાશિરીટગ્વિધઃ સ્થિતઃ ।
 પચ્ચ લક્ષાઃ સહસ્રાણિ પટ્સપ્તતિસ્તથોપરિ ॥ ૧૬૭ ॥
 નવ પચ્ચદશાદ્યાનિ, શતાન્યેષામથાષ્ટભિઃ ।
 ભાગે હૃતે લભ્યતે યત્તદદ્રીનાં મિથોઽન્તરમ્ ॥ ૧૬૮ ॥

ચૌદ અને ત્રણ અષ્ટમાંસ (૭૨૧૧૪ ટુંકે) યોજન છે

જેની ઘટના નીચે મુજબ છે. ૧૬૦-૧૬૧.

જે આ વેલંધર પર્વતોના મૂળભાગનું આંતર જાણવું હોય, તે પર્વતના વિષ્કં-
 ભના અડધા, પાંચસો; અગ્યાર (૫૧૧) યોજન અને સમુદ્રમાં અવગાહિત થએલા
 બાજુનાં બેતાલીશ હજાર યોજનને સાથે (૪૨૦૦૦) ગણતા એટલે કે બેતાલીશ હજાર
 યોજન અને પાંચસો અગ્યાર યોજનને ડબલ કરવાથી પંચાસી હજાર અને બાવીશ
 યોજન થયા તેમા મધ્યમાં રહેલા જંબૂદ્વીપના એક લાખ યોજન મેળવતાં એક લાખ
 પંચાસી હજાર બાવીશ (૧૮૫૦૨૨) યોજન થયા અને એની પરિધિ પાંચ લાખ
 પંચાસી હજાર એકાદશ યોજન (૫૮૫૦૬૧) થાય તેમાંથી આઠ પર્વતોના વિસ્તાર
 રૂપ આઠ હજાર એક સો છેાંતેર (૮૧૭૬) યોજનને બાદ કરતા, પૂર્વની સંખ્યા આ
 પ્રમાણે પાંચલાખ છેાંતેર હજાર નવસો પંદર (૫૭૬૯૧૫) થાય-આવા આઠ લાખ
 કરવાથી વેલંધર પર્વતોનું પરસ્પર આંતર આવશે ૧૬૨=૧૬૮

एषां समीपेऽम्बुवृद्धिर्जम्बूद्वीपदिशि स्फुटम् ।
 समभूतलतुल्याम्भोऽपेक्षयोर्द्धं पयोनिधौ ॥ १६९ ॥
 नवोत्तरं योजनानां, शतत्रयं तथोपरि ।
 पञ्चचत्वारिंशदंशाः पञ्चोनशतभाजिताः ॥ १७० ॥
 निश्चयः पुनरेतस्य, त्रैराशिकात्प्रतीयते ।
 व्युत्पित्सूनां प्रमोदाय, तदप्यातस्य दृश्यते ॥ १७१ ॥
 यदि पञ्चसहस्रोऽनलक्षेण वर्द्धते जलम् ।
 योजनानां सप्तशती, तदा तद्वर्द्धते क्रियत् ॥ १७२ ॥
 द्विचत्वारिंशत्सहस्रैरिति राशित्रयं लिखेत् ।
 आद्यन्तयोस्तत्र राश्योः, कार्यं शून्यापवर्त्तनम् ॥ १७३ ॥
 एतयोर्हि द्वयो राश्योः, साजात्यादपवर्त्तनम् ।
 घटते लाघवार्थं च, क्रियते गणकैरिदम् ॥ १७४ ॥

(૪૨૦૦૦	યોજન	જંબૂદ્વીપની	વેદિકાથી	સમુદ્ર તરફ	પૂર્વદિશામાં
૪૨૦૦૦	"	"	"	પશ્ચિમ	દિશામાં
૫૧૧	"	"	"	પૂર્વદિશામાં	પર્વતનો અડધો વિષ્કંભ
૫૧૧	"	"	"	પશ્ચિમ	" " "

૮૫૦૨૨ = ટોટલ

૧૦૦૦૦૦ જંબૂદ્વીપનાં

૧૮૫૦૨૨ = આનિ પરિધિ = ૫૮૫૦૬૧ યોજન

૧૦૨૨ એક પર્વતનો વ્યાસ એમ આઠ પર્વતનો વ્યાસ ૮૧૭૬ યોજન બાદ કરતા ૫૮૫૦૬૧—૮૧૭૬=૫૭૬૮૯૫ થયા એને આઠે ભાગવા ૫૭૬૮૯૫—૮=૭૨૧-૧૪૪ યોજન વેલંધર પર્વતોનું પરસ્પર આંતર આવે.) સમભૂતલાની પાણીની સપાટીથી આ પર્વતોની જંબૂદ્વીપની દિશા તરફ પાણીની વૃદ્ધિ-પાણીની ઉંચાઈ ત્રણ સો નવયોજન અને પીસ્તાલીસ-પંચાણ્ અંશ (૩૦૬૮૬) યોજન છે. ૧૬૯-૧૭૦.

આનો નિશ્ચય ત્રિરાશિથી થઈ શકે છે. વિસ્તારથી જાણવાની ઈચ્છાવાળાના આનંદ માટે તે પણ અમે (વિસ્તારીને) દેખાડીએ છીએ. ૧૭૧.

જો પંચાણ્હજાર યોજને સાતસો યોજન પાણીની ઉંચાઈ વધે છે, તો બેંતાલીસ હજાર યોજને કેટલું પાણી વધે ? તેની ત્રણ રાશિ લખવી. (૬૫૦૦૦-૭૦૦-૪૨-૦૦૦) એમાંથી પહેલી અને છેલ્લી રાશિના મોડા ઉડાવી દેવા આ બન્ને રાશિઓ સબ-

મધ્યરાશિઃ સપ્તશતી, દ્વિચત્વારિંશદાત્મના ।

અત્યેન રાશિના ગુણ્યસ્તથા ચૈવંવિધો ભવેત્ ॥ ૧૭૫ ॥

નૂનં સહસ્રાણ્યેકોનત્રિંશત્પૂર્ણાં ચતુઃશતી ।

તતઃ પચ્ચનવત્યાડયં, માજ્યઃ પ્રથમરાશિના ॥ ૧૭૬ ॥

ભાગે હ્રતે ચ યલ્લઘ્વં, પાનીયં તાવદુચ્છિત્તમ્ ।

જમ્બૂદ્વીપદિશ્યમીપાં, સમીપે તત્પુરોદિતમ્ ॥ ૧૭૭ ॥

જમ્બૂદ્વીપસ્ય દિગ્ધેપાં, ગિરીણામન્તિકે પુનઃ ।

ગોતીર્થેન ધરૌદ્વેધઃ, સ્યાત્સમોર્વીવ્યપેક્ષયા ॥ ૧૭૮ ॥

દ્વિચત્વારિંશદધિકા, યોજનાનાં ચતુઃશતી ।

દશ પચ્ચનવત્યંશાસ્ત્રૈરાશિકાતુ નિશ્ચયઃ ॥ ૧૭૯ ॥

તિથ હોવાથી તેના મીડા ઉડાવવા તે યુક્ત છે અને સરળતા માટે ગણિતજ્ઞો આ પ્રમાણે કરે છે (૯૫-૭૦૦-૪૨ રદ્યા) મધ્ય રાશિ જે સાતસો છે તેને અંત્યરાશિ બેતાલીસથી ગુણવી તેથી ઓગણત્રીશ હજાર અને ચારસો (૨૬૪૦૦) આવશે તેને પ્રથમની રાશિ પંચાણ સાથે લાગવી અને લાગ કરતા જે જવાબ આવ્યો તેટલા યોજન પાણીની ઉંચાઈ જંબૂદ્વીપની દિશાતરફ આ પર્વતોની પાસે હોય છે જે પહેલા કહી છે. ૧૭૨-૧૭૭.

(૯૫૦૦૦-૭૦૦-૪૨૦૦૦

૯૫ -૭૦૦-૪૨

૭૦૦×૪૨=૨૯૪૦૦

૯૫) ૨૯૪૦૦ (૩૦૯

૨૮૫ = ૩૦૯ દૈર્ઘ્ય યોજન જંબૂદ્વીપની દિશા તરફ

૦૦૬૦૦

આ પર્વતો પાસે જળવૃદ્ધિ આવી.)

૮૫૫

૪૫

જંબૂદ્વીપની દિશા તરફ આ પર્વતોની પાસે ગોતીર્થની સાથે પૃથ્વીની ઉંચાઈ સમબૃમિ લાગના હિસાબે ચારસો બેતાલીશ યોજન અને દશ પંચાણ અંશ (૪૪૨-૧૬ યોજન) ત્રિરાશીથી આવે છે. ૧૭૮-૧૭૯

નનુ પશ્વસહસ્રોનલક્ષાન્તે યદિ લભ્યતે ।
 ભુવોઽવગાહઃ સાહસ્રસ્તદાઽસૌ લભ્યતે ક્રિયાન્ ॥ ૧૮૦ ॥
 દ્વિચત્વાર્શિત્સહસ્રપર્યન્ત ઇતિ લિખ્યતે ।
 રાશિત્રયં કાર્યમાદ્યાન્ત્યયોઃ શૂન્યાપવર્તનમ્ ॥ ૧૮૧ ॥
 મધ્યરાશિઃ સહસ્રાત્મા, દ્વિચત્વાર્શિશદાત્મના ।
 હતોઽન્ત્યેન દ્વિચત્વાર્શિત્સહસ્રાણિ જજિરે ॥ ૧૮૨ ॥
 આદ્યેન પચ્ચનવતિલક્ષણેનાથ રાશિના ।
 ભાગે હતે લભ્યતેઽયમવગાહો યથોદિતઃ ॥ ૧૮૩ ॥
 યોઽયં ભૂમેરવગાહો, યથ્વ પ્રોક્તો જલોચ્છ્રયઃ ।
 ઇતદ્ દ્વયં પર્વતાનામુચ્છ્રયાદપનીયતે ॥ ૧૮૪ ॥

જો પંચાણ્ડુ હજાર ચોજને ભૂમિની ઉંડાઈ એક હજાર ચોજનની છે, તો બેંતાલીસ હજાર ચોજને કેટલી ઉંડાઈ આવે ? તે જણાવીએ છીએ. પ્રથમ ત્રણ રાશિ કરવી અને એમાં છેલ્લી અને પહેલી સંખ્યાના મીડા ઉડાવી દેવા અને હજાર રૂપ મધ્યરાશિને બેંતાલીશવડે ગુણવાથી બેંતાલીશ હજાર થયા અને તેને પહેલી રાશિની સંખ્યા પંચાણ્ડુથી ભાગવાથી જેમ કહી છે, તેમ ૪૪૨ $\frac{૧૦}{૧૦૦}$ ચોજનની ઉંડાઈ આવે ૧૮૦-૧૮૩.

(૬૫૦૦૦-૧૦૦૦-૪૨૦૦૦)

૬૫-૧૦૦૦-૪૨

૧૦૦૦×૪૨=૪૨૦૦૦

૬૫) ૪૨૦૦૦ (૪૪૨

૩૮૦

૪૦૦

૩૮૦

૨૦૦

૧૮૦ = ૪૪૨ $\frac{૧૦}{૧૦૦}$ ચોજન = પર્વતો પાસે પાણીની ઉંડાઈ આવી)

૧૦

જે આ ભૂમિની ઉંડાઈ અને જળની ઉંચાઈ કહી, તેને પર્વતની ઉંચાઈમાંથી બાદ કરવી અને જે સંખ્યા આવે, તેટલી જળની ઉપર આ પર્વતોની ઉંચાઈ, જંબૂદ્વીપની ક્ષે-ઉ. ૫

અપનીતેઽવશિષ્ટં યત્તાવન્માત્રો જલોપરિ ।

જમ્વદ્વીપદિપ્યમીષાં, ગિરીણામયમુચ્છ્રયઃ ॥ ૧૮૫ ॥

યોજનાનાં નવશતી, સૈકોનસપ્તતિસ્તથા ।

ચત્વારિંશદ્યોજનસ્ય, પચ્ચોનશતજા લવાઃ ॥ ૧૮૬ ॥

અત્ર ચાસર્ગસંપૂર્તિ, યત્ર ક્ષાપ્યવિશેષતઃ ।

વક્ષ્યંતેઽંશા અમી સર્વે, પચ્ચોનશતમાજિતા ॥ ૧૮૭ ॥

શિખરાગ્રાદયૈતાવદુત્તીર્યં યદિ ચિન્ત્યતે ।

અત્ર પ્રદેશે વિષ્કમ્ભો, જ્ઞેયોઽમીપામયં તદા ॥ ૧૮૮ ॥

પટ્ટચાહ્યાનિ યોજનાનાં, શતાનિ સપ્ત ચોપરિ ।

અશીતિર્યોજનસ્યાંશાઃ પચ્ચોનશતસંભવા ॥ ૧૮૯ ॥

તિર્યક્ષેત્રેણેયતા ચ, જલવૃદ્ધિરવાપ્યતે ।

કિઞ્ચિદ્નાટપચ્ચાશદંશાહ્યા પચ્ચયોજની ॥ ૧૯૦ ॥

જમ્વદ્વીપદિશિ પ્રોક્તાત્, પર્વતાનાં સમુચ્છ્રયાત્ ।

સ્યાદસ્યામપનીતાયાં, શિખાદિશિ નગોચ્છ્રયઃ ॥ ૧૯૧ ॥

સ ચાયં-યોજનાનાં નવશતી, ત્રિપટ્ટ્યાઽમ્યધિકા કિલ ।

સપ્તસપ્તતિરંશાશ્ચ, તથાઽત્ર સ્યાઽજ્જલોચ્છ્રયઃ ॥ ૧૯૨ ॥

દિશા તરફ સમજવી તે કેટલી આવે ? તેા નવચો આગણુસીતેર ચોજન ચાલીશ પંચાણું અંશ પાણીની ઉપર પર્વતની ઉચાઈ આવે. ૧૮૪-૧૮૬

(૪૪૨૬૬૦ ભૂમિની ઉંચાઈ + ૩૦૬૬૬૦ જળની ઉંચાઈ = ૭૪૯૩૨૦. ૧૭૨૧ ચોજન પર્વતની ઉંચાઈમાંથી ૭૫૧૬૬૦ બાદ કરવાથી = ૬૬૬૬૬૦ પાણીની ઉપરની પર્વતની ઉંચાઈ આવે.

અહીંથી આ સર્ગ પુરો થાય ત્યાં સુધી, જ્યાં કંઈ વિશેષ ન લખ્યું હોય અને અંશની વાત કરી હોય, ત્યાં પંચાણુથી લાગેલા (૧ ચોજનના) અંશો સમજવા. ૧૮૭.

શિખરના સમભાગ ઉપરથી આટલું (૬૬૬૬૬૦ ચોજન) નીચે ઉતર્યા બાદ, ત્યાં કેટલો વિષ્ટંભ આવે ? તે વિચારીયે તેા ત્યાં ૭૬૦૬૬૦ ચોજનનો વિષ્ટંભ આ પર્વતોનો સમજવો. ૧૮૮-૧૮૯.

આટલા તીર્થક્ષેત્રથી જંબૂદ્વીપની દિશા તરફ પાણીની વૃદ્ધિ પાંચ ચોજન અને કંઈક ન્યૂન અઠાવન અંશ પ્રમાણુ થાય છે. ૧૯૦.

જંબૂદ્વીપની દિશા તરફ પર્વતની ઉંચાઈમાંથી આ (૫ ચોજન અને કિંચિત્ ન્યૂન ૫૮ અંશ) બાદ કરતાં શિખાની દિશામાં પર્વતની ઉંચાઈ આવે છે. ૧૯૧.

તે ઉંચાઈ ૬૬૩૬૬૦ ચોજનની છે તથા અહીં પાણીની ઉંચાઈ ૩૧૫૬૬૦ ચોજનની

યોજનાનાં પચ્ચદશાઃ, શતાસ્રયોઽષ્ટ ચાંશકાઃ ।
 ચતુઃશતી ચ પચ્ચાશા, દર્શાશાશ્ચ ધરોષ્ઠતા ॥ ૧૯૩ ॥
 એવં વેલન્ધરાવાસપર્વતાનાં યથામતિઃ ।
 સ્વરૂપં દર્શિતં કિઞ્ચિજ્જીવાભિગમવર્ણિતમ્ ॥ ૧૯૪ ॥
 સુમેરુતઃ પશ્ચિમાયાં, જમ્બૂદ્વીપાન્ત્યભૂમિતઃ ।
 સહસ્રાન્ દ્વાદશાતીત્ય, લવણામ્ભોનિધાવિહ ॥ ૧૯૫ ॥
 યોજનાનાં સહસ્રાણિ, દ્વાદશાયતવિસ્તૃતઃ ।
 શોભતે ગૌતમદ્વીપઃ, સ્થાનં સુસ્થિતનાકિનઃ ॥ ૧૯૬ ॥
 સપ્તત્રિંશત્સહસ્રાણિ, યોજનાનાં શતાનિ ચ ।
 નવાષ્ટચત્વાર્શિણિ, દ્વીપેઽસ્મિન્ પરિધિર્ભવેત્ ॥ ૧૯૭ ॥
 દ્વે ગવ્યૂતે જલાદૂર્ઘ્ન-મુચ્છિતોઽન્ધિશિખાદિશિ ।
 અન્તેઽસ્યાસ્મિન્નમ્બુવૃદ્ધિસ્ત્રૈશિકાત્પ્રતીયતે ॥ ૧૯૮ ॥
 તથાહિ—સહસ્રેષુ દ્વાદશસુ, દ્વીપોઽયં તાવદાતતઃ ।
 ચતુર્વિંશતિરિત્યેવં, સહસ્રા વારિધેર્ગતાઃ ॥ ૧૯૯ ॥
 તતશ્ચ—સહસ્રપચ્ચનવતિપર્યન્તે યદિ લભ્યતે ।
 જલવૃદ્ધિર્યોજનાનાં, શતાનિ સપ્ત નિશ્ચિતા ॥ ૨૦૦ ॥

છે અને પૃથ્વીની ઉંચાઈ ૪૫૦૮૬૦ યોજનની છે. આ પ્રમાણે જીવાભિગમમાં વર્ણવાયેલાં યથામતિ બતાવ્યું ૧૯૨-૧૯૪.

ગૌતમદ્વીપઃ—સુમેરૂપર્વતથી પશ્ચિમદિશામાં જંબૂદ્વીપના છેડાથી લવણસમુદ્રમાં બાર હજાર (૧૨૦૦૦) યોજન આગળ ગયા બાદ, બાર હજાર (૧૨૦૦૦) યોજનનો લાંબો અને પહોળો સુસ્થિતદેવના સ્થાનરૂપ ગૌતમદ્વીપ શોભે છે ૧૯૫-૧૯૬.

સાડત્રીશ હજાર નવસો અડતાલીશ યોજન (૩૭૯૪૮) આ દ્વીપની પરિધિ છે. ૧૯૭.

સમુદ્રની શીખાની દિશા તરફ આ દ્વીપ જળથી બે ગાઉ ઉચો છે. આ દ્વીપના અંતભાગે પાણીની વૃદ્ધિ કેટલી ? તે ત્રિરાશિથી જાણી શકાય છે. ૧૯૮

તે આ પ્રમાણે—સમુદ્રમાં બાર હજાર (૧૨૦૦૦) યોજન ગયા બાદ આ દ્વીપ આવે છે અને તે બારહજાર (૧૨૦૦૦) યોજન પહોળો છે એટલે (આ દ્વીપ પૂર્ણ થતાં) સમુદ્રમાં ચોવીસ હજાર (૨૪૦૦૦) યોજન થયા. તેથી પંચાણુ હજાર (૬૫૦૦૦) યોજનના અંતે જો સાંતસો યોજનની જળ વૃદ્ધિ છે તો—ચોવીસ હજાર (૨૪૦૦૦) યોજને કેટલી જળવૃદ્ધિ હોય ? તેની ત્રિરાશિ મૂકવી અને તેમાં પ્રથમ અને છેલ્લી

ચતુર્વિંશત્યા સહસ્રૈઃ, કિયતીયં તદાપ્યતે ।
 રાશિત્રયેઽન્યાદયોશ્ચ, કાર્યં શૂન્યાપવર્તનમ્ ॥ ૨૦૧ ॥
 મધ્યરાશિઃ સપ્તશતી, ગુણિતોઽન્યત્તેન રાશિના ।
 ચતુર્વિંશતિરૂપેણ, સહસ્રાઃ પોલ્લશાભવન્ ॥ ૨૦૨ ॥
 તતશ્ચ પञ्ચનવતિરૂપેણાન્યત્તેન રાશિના ।
 વિભજ્યતે તતો લઘ્વં, પટ્સપ્તત્યધિકં શતમ્ ॥ ૨૦૩ ॥
 અશીતિઃ પञ્ચનવતિભાગાશ્ચૈતાવતી કિલ ।
 ગૌતમદ્વીપપર્યન્તે, જલવૃદ્ધિઃ શિખાદિશિ ॥ ૨૦૪ ॥
 જમ્બૂદ્વીપદિશ્યમુખ્ય, રાશેરર્ધ્વં જલોચ્છ્રયઃ ।
 યુક્તશ્ચૈવ સહસ્રાણાં, દ્વાદશાનામતિક્રમે ॥ ૨૦૫ ॥

રાશિના મીડા ઉડાવી દેવા સાતસો રૂપ મધ્યરાશિને ચોવીશ વડે ગુણવાથી સોળહજાર આઠસો (૧૬૮૦૦) થયા અને પંચાણુરૂપ પ્રથમ રાશિથી લાગવાથી એકસો છોતેર યોજન અને એશી પંચાણુ અંશ આવ્યા. તેથી ગૌતમદ્વીપના પર્યંતે શિખા તરફ આ કદ્યા તેટલા યોજનની જળવૃદ્ધિ હોય છે ૧૬૮-૨૦૪.

(૬૫૦૦૦-૭૦૦-૨૪૦૦૦)

૬૫-૭૦૦-૨૪

૭૦૦×૨૪=૧૬૮૦૦

૬૫) ૧૬૮૦૦ (૧૭૬

૬૫

૭૩૦

૬૬૫

૬૫૦

૫૭૦

૮૦

૧૭૬ દ્વિય યોજન શિખા તરફ ગૌતમદ્વીપની જળવૃદ્ધિ હોય છે.)

જંબૂદ્વીપ તરફની દિશાએ (એટલે કે ગૌતમદ્વીપની આ બાજુની દિશાએ) પાણીની ઉંચાઈ અડધી થાય-એ સુક્ત જ છે કારણકે ચોવીશ હજાર (૨૪૦૦૦) યોજનમાંથી ખારહજાર (૧૨૦૦૦) યોજન ગયા બાદ આ ગૌતમદ્વીપની જંબૂદ્વીપ તરફની ૧ અર્ધ પોલ્લશાષ્ટશતાનિ અર્થથી ઘટે છે.

તતઃ પૂર્વોક્તસ્ય રાશેરર્ધ્વં યદિદમાસ્થિતમ્ ।

અષ્ટાશીતિર્યોજનાનિ, ચત્વારિંશત્તથા લવાઃ ॥ ૨૦૬ ॥

इयान् जम्बूद्वीपदिशि, द्वीपस्यास्योच्छ्रयो जलात् ।

શિખાદિગુદિતદ્વીપોચ્છ્રયઃ ક્રોશદ્વયાધિકઃ ॥ ૨૦૭ ॥

त्रिशत्पञ्चनवत्यंशाः, षड्विंशा शतयोजनी ।

भूनिम्नताऽस्मिन् पर्यन्ते, द्विगुणा च शिखादिशि ॥ ૨૦૮ ॥

एवं च—मूलादुच्चो द्वीपदिशि, चतुर्दशं शतद्वयम् ।

ક્રોશદ્વયાધિકં પશ્ચનવત્યંશાશ્ચ સપ્તતિઃ ॥ ૨૦૯ ॥

चतुःशती योजनानामेकोनत्रिंशताऽधिका ।

પશ્ચત્ચવારિંશદંશા, દ્વૌ ક્રોશૌ ચ શિખાદિશિ ॥ ૨૧૦ ॥

वनाढ्यया पद्मवेद्या, द्वीपोऽयं शोभतेऽभितः ।

નીલરત્નાલિયુગ્મુક્તામણ્ડલેનેવ કુણ્ડલમ્ ॥ ૨૧૧ ॥

द्वीपस्य मध्यभागेऽस्य, रत्नस्तम्भशताञ्चितम् ।

મૌમેયમસ્તિ ભવનં, ક્રીડાવાસાભિધં શુભમ્ ॥ ૨૧૨ ॥

द्वाषष्टिं योजनान्येतद्, द्वौ क्रोशौ च समुच्छ्रितम् ।

યોજનાન્યેકત્રિંશતં, ક્રોશાધિકાનિ વિસ્તૃતમ્ ॥ ૨૧૩ ॥

દિશા આવે તેથી ત્યાં ૮૮૬૬૦ યોજનની જળવૃદ્ધિ આવી. ૨૦૫-૨૦૬.

શિખાની દિશા તરફ કહેલી દ્વીપની (ગૌતમદ્વીપની) ઉંચાઈમાં બે કોશ વધારતાં જંબૂદ્વીપની દિશા તરફ પાણીથી દ્વીપની ઉપર કહેલી ઉંચાઈ આવે છે. ૨૦૭.

જંબૂદ્વીપની દિશા તરફના આ ગૌતમદ્વીપના છેડે પૃથ્વીની ઉંડાઈ ૧૨૬૬૬૦ યોજન છે અને શિખા તરફ બે ગાળી છે એટલે ૨૫૨ હજાર યોજન. ૨૦૮.

આ પ્રમાણે આ ગૌતમદ્વીપ, જંબૂદ્વીપની દિશામાં મૂળથી બસો ઔદ યોજન બે ગાઉ અને સીતેર પંચાણુ અંશ (૨૧૪ હજાર યોજન ૨ ગાઉ) ઉંચો છે તથા શિખા તરફ ચારસો ઓગણત્રીશ યોજન બે ગાઉ પીસ્તાલીશ પંચાણુ અંશ (૪૨૬૬૬૫ યોજન ૨ ગાઉ) ઉંચો છે. ૨૦૯-૨૧૦.

આ દ્વીપ વનખંડ અને પદ્મવેદિકાથી ચારે બાજુથી શોભી રહ્યો છે. નીલ રત્નની માળાથી યુક્ત મુક્તા મંડળવડે જેમ કુંડળ શોભે તેમ આ દ્વીપ શોભી રહ્યો છે. ૨૧૧.

આ દ્વીપના મધ્યભાગમાં સો (૧૦૦) રત્ન સ્થંભથી યુક્ત ક્રીડાવાસ નામનું ભૂમિ ઉપરનું ભવન છે. આ ભવન બાસઠ યોજન અને બે ગાઉ ઉંચું છે અને એકત્રીશ યોજન અને એક ગાઉ પહોળું છે. ૨૧૨-૨૧૩.

એતસ્યાવસથમ્યાન્તર્ભૂમિભાગે મનોરમે ।
 મધ્યદેશે મહત્યેકા, શોભતે મણિપીઠિકા ॥ ૨૧૪ ॥
 યોજનાયામવિક્રમ્મા, યોજનાર્દ્ધં ચ મેદુરા ।
 ઉપર્યસ્યાઃ શયનીયં, ભોગ્યં સુસ્થિતનાકિનઃ ॥ ૨૧૫ ॥
 સુસ્થિતઃ સુસ્થિતાભિરુયો લવણોદધિનાયકઃ ।
 ચતુઃસામાનિકસુરસહસ્રારાધિતક્રમઃ ॥ ૨૧૬ ॥
 પરિવારયુજાં ચારુરુચાં ચતસ્રુણાં સદા ।
 પટ્ટાભિષિક્તદેવીનાં. તિસ્રુણામપિ પર્પદામ્ ॥ ૨૧૭ ॥
 સક્ષાનાં સૈન્યસેનાન્યામાત્મરક્ષકનાકિનામ્ ।
 પોઢશાનાં સહસ્રાણામન્યેપામપિ ભૂયસામ્ ॥ ૨૧૮ ॥
 સુસ્થિતાલ્યરાજધાનીવાસ્તવ્યાનાં સુધામ્બુજામ્ ।
 મુહુક્તે સ્વામ્યં તત્ર ભૂરિસુરારાધિતશાસનઃ ॥ ૨૧૯ ॥
 ચતુર્ભિઃ કલાપકં ।

રત્નદ્વીપાદિપતયો, લવણામ્બોધિવાસિનઃ ।
 દેવ્યો દેવાશ્ચ તે સર્વેઽપ્યસ્યૈવ વશવર્ત્તિનઃ ॥ ૨૨૦ ॥

આ લવનના મનોરમ મધ્ય ભૂમિ ભાગમાં એક મોટી મણિપીઠિકા શોભી રહી છે. તેની લાંબાઈ અને પહોળાઈ એક યોજન છે અને ઉચાઈ અડધો (૦૫) યોજન છે. આ મણિપીઠિકાની ઉપર સુસ્થિત નામના દેવોને યોગ્ય એવી શય્યા છે. ૨૧૪-૨૧૫. સુસ્થિત દેવોનો પરિવાર:-

સારી રીતે રહેલો, સુસ્થિત નામનો દેવ લવણસમુદ્રનો સ્વામી છે. તેના ચરણોની સેવા ચારહજાર (૪૦૦૦) સામાનિક દેવો કરે છે. પોતપોતાના પરિવારથી યુક્ત અને સુદર કાંતિવાળી પટ્ટાભિષિક્ત ચાર (૪) પટ્ટરાણીઓ છે. ત્રણ (૩) પર્પદા, સાત (૭) સૈન્યો, સાત (૭) સેનાધિપતિઓ. અને સોળહજાર (૧૬૦૦૦) આત્મરક્ષક દેવતાઓ છે. આ બધા તથા બીજા પણ સુસ્થિત નામની રાજધાનીમાં રહેનારા ઘણા ઘણા દેવતાઓનું સ્વામીપણું તે ભોગવે છે અને ઘણા દેવતાઓ તેની આજ્ઞા પાળી રહ્યા છે. ૨૧૬-૨૧૯.

લવણસમુદ્રમાં રહેલા રત્નદ્વીપ વગેરેના આ અધિપતિ. જે કોઈ દેવો અને દેવીઓ છે તે સર્વે પણ આ સુસ્થિત દેવતાને વશ રહે છે. ૨૨૦.

રાજધાની સુસ્થિતસ્ય, લવણાધિપતેઃ કિલ ।
 પ્રતીચ્યાં ગૌતમદ્વીપાદસહ્યદ્વીપવારિધીન્ ॥ ૨૨૧ ॥
 અતીત્ય તિર્યગન્યસ્મિલ્લવણામ્ભોનિધૌ ભવેત્ ।
 યોજનાનાં સહસ્રૈર્દ્વાદશભિર્વિજયોપમા ॥ ૨૨૨ ॥
 જમ્બૂદ્વીપવેદિકાન્તાત્, પ્રતીચ્યામેવ મેરુતઃ ।
 યોજનાનાં સહસ્રાણિ, દ્વાદશાતીત્ય વારિધૌ ॥ ૨૨૩ ॥
 સ્યુશ્વત્વારો રવિદ્વીપા, દ્વૌ જમ્બૂદ્વીપચારિણોઃ ।
 માન્વોદ્વૌ ચાર્વાક્ શિખાયા, લવણામ્બુધિચારિણોઃ ॥ ૨૨૪ ॥
 મેરોઃ પ્રાચ્યાં દિશિ જમ્બૂદ્વીપસ્ય વેદિકાન્તતઃ ।
 સ્યુર્યોજનસહસ્રાણાં, દ્વાદશાનામનન્તરમ્ ॥ ૨૨૫ ॥
 ચત્વારોઽત્ર શશિદ્વીપા, દ્વૌ જમ્બૂદ્વીપચારિણોઃ ।
 ઇન્દ્રોદ્વૌ ચાર્વાક્ શિખાયા, લવણોદધિચારિણોઃ ॥ ૨૨૬ ॥
 તથૈવ ધાતકીચ્છન્દવેદિકાન્તાદતિક્રમે ।
 સ્યુર્યોજનસહસ્રાણાં, દ્વાદશાનામિહામ્બુધૌ ॥ ૨૨૭ ॥

લવણસમુદ્રના અધિપતિ એવા આ સુસ્થિત દેવની રાજધાની, ગૌતમદ્વીપથી પશ્ચિમ દિશામાં અસંખ્યદ્વીપ સમુદ્રો ઓળંગ્યા બાદ, બીજા લવણસમુદ્રમાં તીરછા બારહત્તર (૧૨૦૦૦) યોજન આગળ આવે છે, કે જે સ્વરૂપથી વિજય રાજધાની સરખી છે. ૨૨૧-૨૨૨.

સૂર્યદ્વીપ અને ચંદ્રદ્વીપો :-

મેરુથી પશ્ચિમ દિશામાં જંબૂદ્વીપની વેદિકાની પાસેથી લવણસમુદ્રમાં બારહત્તર (૧૨૦૦૦) યોજન દૂર ગયા બાદ, ચાર (૪) સૂર્યદ્વીપો આવે છે કે તેમાં બે દ્વીપો જંબૂદ્વીપમાં ફરનારા સૂર્યના છે અને બે દ્વીપો લવણસમુદ્રની શિખાના પૂર્વભાગમાં ફરનારા સૂર્યોના છે. ૨૨૩-૨૨૪.

મેરુથી પૂર્વ દિશામાં જંબૂદ્વીપની વેદિકાના અંતભાગથી બારહત્તર (૧૨૦૦૦) યોજન દૂર ગયા બાદ ચાર (૪) ચંદ્રદ્વીપો આવે છે, તેમાં બે (૨) જંબૂદ્વીપના ચંદ્રના અને બે (૨) શિખાથી પૂર્વભાગમાં ફરનારા ચંદ્રોના દ્વીપો છે. ૨૨૫-૨૨૬.

તેજ પ્રમાણે ધાતકીખંડની વેદિકાના અંતભાગથી લવણસમુદ્રમાં બારહત્તર (૧૨૦૦૦) યોજન આગળ આવ્યા બાદ અને જંબૂદ્વીપના મેરુથી પશ્ચિમ દિશામાં નિશ્ચિત

જમ્બૂદ્વીપમ્થાયિમેરોઃ, પ્રતીચ્યાં દિશિ નિશ્ચિતમ્ ।
 અષ્ઠૌ દિનકરદ્વીપા, દીપા ઇવ મહારુચઃ ॥ ૨૨૮ ॥ યુગ્મમ્ ।
 વહિઃ શિખાયાશ્વરતોર્દ્વૌ દ્વીપાવર્કયોર્દ્વયોઃ ।
 પટ પળ્ળાં ધાતકીલ્ખણ્ડાર્વાચીનાર્દ્ધપ્રકાશિનામ્ ॥ ૨૨૯ ॥
 તથૈવ ધાતકીલ્ખણ્ડવેદિકાન્તાદનન્તરમ્ ।
 યોજનાનાં સહસ્રંપુ, ગતેષુ દ્વાદશસ્વિહ ॥ ૨૩૦ ॥
 પ્રાચ્યાં જમ્બૂદ્વીપમેરોઃ, સન્ત્યષ્ઠૌ લવણોદધૌ ।
 રાશિદ્વીપાસ્ત્ર ચ દ્વૌ, શિખાયાશ્વરતોર્વહિઃ ॥ ૨૩૧ ॥
 પહન્યે ધાતકીલ્ખણ્ડાર્વાક્તનાર્દ્ધપ્રચારિણામ્ ।
 પળ્ળાં હિમરુચામેવમેતે સર્વેઽપિ સંખ્યયા ॥ ૨૩૨ ॥
 સ્યુશ્વતુર્વિંશતિશ્ચન્દ્રસૂર્યદ્વીપાઃ સર્વેઽપ્યમી ।
 ગૌતમદ્વીપસદૃશા, માનતશ્ચ સ્વરૂપતઃ ॥ ૨૩૩ ॥
 જલોચ્છ્ર્યાવગાહાદિ, સર્વં તતોઽવિશેષિતમ્ ।
 ગૌતમદ્વીપવદ્વાચ્યં સર્વેષામપિ સર્વથા ॥ ૨૩૪ ॥

પછે સૂર્યદ્વીપો રહેલા છે જાણે મહાતેજસ્વી દીપકો ન હોય ! તેના જેવા તે ભાસે છે.-દેખાય છે ૨૨૭-૨૨૮

તે આઠ સૂર્યદ્વીપોમાં લવણસુદ્રની શિખાના પાછળના ભાગમાં ફરનારાં સૂર્યોન
 બે (૨) દ્વીપો છે અને બાકીના છ (૬) દ્વીપો ધાતકીખંડના પૂર્વાર્ધના પ્રકાશક એવા
 છ (૬) સૂર્યોના છે. ૨૨૯

તેવી જ રીતે ધાતકીખંડની વેદિકાથી લવણસુદ્રમાં બારહજાર (૧૨૦૦૦) ચોજન
 ગયા બાદ જંબૂદ્વીપસ્થ મેરૂથી પૂર્વદિશામાં આઠ (૮) ચંદ્રદ્વીપો છે. તેમાં બે (૨) દ્વીપો
 લવણસુદ્રની શિખાના બાહ્યવિભાગમાં ફરનારા ચંદ્રના છે અને છ (૬) દ્વીપો ધાત-
 કીખંડના પૂર્વાર્ધમાં ફરનારા છ (૬) ચંદ્રના છે. આ સૂર્ય અને ચંદ્રદ્વીપની કુલ સંખ્યા
 ચોવીસ (૨૪) છે અને આ ચોવીસે દ્વીપો પ્રમાણથી અને સ્વરૂપથી બધી રીતે ગૌતમ-
 દ્વીપ સમાન છે. ૨૩૦-૨૩૩.

આ સર્વે દ્વીપોની પાણી ઉડાઈ વગેરે બધું જ સર્વ પ્રકારે ગૌતમદ્વીપની જેમ
 બાણુ, ૨૩૪.

કિંતુ તત્રાસ્તિ ભૌમેયમેષુ પ્રાસાદશેખરઃ ।
 વાચ્યઃ પ્રત્યેકમેકૈકો, ભૌમેયસમમાનકઃ ॥ ૨૩૫ ॥
 પ્રતિપ્રાસાદમેકૈકં, સિંહાસનમનુત્તરમ્ ।
 તેષુ ચન્દ્રાશ્ચ સૂર્યાશ્ચ, પ્રભુત્વમુપભુજતે ॥ ૨૩૬ ॥
 સુસ્થિતાનસ્વત્સેવ્યાઃ, સામાનિકાદિભિઃ સુરૈઃ ।
 વર્ષલક્ષસહસ્રાઢ્યપલ્યોપમાયુપઃ ક્રમાત્ ॥ ૨૩૭ ॥
 એતેષાં રાજધાન્યોઽપિ, સ્વસ્વદિક્ષુ મનોરમાઃ ।
 સ્યુઃ સુસ્થિતપુરીતુલ્યાઃ, પર્ગ્મિલ્લવર્ણાણંવે ॥ ૨૩૮ ॥
 યે તુ સન્ન્યન્તરદ્વીપાઃ, પટ્પશ્ચાશદિહામ્બુધૌ ।
 નિરૂપિતાસ્તે હિમવદ્ધિરિપ્રકરણં મયા ॥ ૨૩૯ ॥
 એવમેકાશીતિરસ્મિન્, દ્વીપા લવણવારિધૌ ।
 વેલન્ધરાચલાશ્ચાઘૌ, દૃષ્ટા દૃષ્ટાગમાન્ધિભિઃ ॥ ૨૪૦ ॥

પરંતુ ત્યાં ભૂમિ સંબંધી લવન છે. જ્યારે આ બધા દ્વીપોમાં શ્રેષ્ઠ પ્રાસાદ છે એ પ્રાસાદ પ્રત્યેક દ્વીપોમાં એક એક છે. ગૌતમદ્વીપનું ભૂમિ સંબંધી લવન સમાન માનવાળું છે. ૨૩૫

દરેક પ્રાસાદની અંદર એક એક ઉત્તમ સિંહાસન છે, તે સિંહાસન ઉપર ચંદ્ર અને સૂર્ય આધિપત્ય ભોગવે છે ૨૩૬

સુસ્થિત દેવની જેમ સામાનિક દેવ આદિથી સેવાતા એવા આ ચંદ્ર અને સૂર્ય અનુક્રમે એક લાખ વર્ષ અધિક અને એક હજાર વર્ષ અધિક ૧ પદ્યોપમના આયુષ્યવાળા છે (એટલે ચંદ્રનું એક પદ્યોપમ અને એક લાખ વર્ષ તથા સૂર્યનું એક પદ્યોપમ અને એક હજાર વર્ષનું આયુષ્ય હોય છે.) ૨૩૭

આ બધાની મનોહર રાજધાનીઓ પોતપોતાની દિશામાં આગળના લવણસમુદ્રમાં છે અને તે સુસ્થિતદેવની નગરીની સમાન છે ૨૩૮.

આ સમુદ્રમાં જે છપ્પન (૫૬) અંતરદ્વીપો છે, તેનું નિરૂપણ મેં હિમવંત પર્વતના પ્રકરણમાં કર્યું છે. ૨૩૯.

આ પ્રમાણે (૪ વેલંધર પર્વત, ૪ અનુવેલંધર પર્વત, ૧૨ ચંદ્ર દ્વીપો, ૧૨ સૂર્યદ્વીપો, એક ગૌતમદ્વીપ અને છપ્પન અન્તર્દ્વીપ=૮૧) આ લવણસમુદ્રમાં એકચાસી દ્વીપો અને આઠ વેલંધર પર્વતો છે કે જે આગમ સમુદ્રનાં દર્શક એવા મહાપુરુષોએ શ્રુતજ્ઞાન વડે જોયેલા છે. ૨૪૦.

મહાપાતાલકલશાશ્વત્વારો લઘવશ્ચ તે ।
 સહસ્રાઃ સપ્તચતુરશીતિશ્ચાષ્ટૌ શતાનિ ચ ॥ ૨૪૧ ॥
 રત્નદ્વીપાદયો યેઽન્યે, શ્રૂયન્તેઽમ્ભોનિધાવિહ ।
 દ્વીપાસ્તે પ્રતિપત્તવ્યાઃ, પ્રાપ્તરૂપૈર્યથાગમમ્ ॥ ૨૪૨ ॥
 સુધાંશવોઽસ્મિંશ્વત્વારશ્વત્વારોઽર્કાશ્ચ તોયધૌ ।
 સંચરન્તિ સમશ્રેણ્યા, જમ્બૂદ્વીપેન્દુમાનુભિઃ ॥ ૨૪૩ ॥
 યદા જમ્બૂદ્વીપગતશ્ચારં ચરતિ માનુમાન્ ।
 એકો મેરોર્દક્ષિણસ્યાં, તદાઽસ્મિન્નમ્બુધાવપિ ॥ ૨૪૪ ॥
 તેન જમ્બૂદ્વીપગેન, સમશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતૌ ।
 દક્ષિણસ્યામેવમેરોર્દ્વૌ ચારં ચરતો રવી ॥ ૨૪૫ ॥
 એકસ્તત્રાર્વાક્ શિખાયાઃ, સમશ્રેણ્યા સહામુના ।
 શિખાયાઃ પરતોઽન્યોઽઘ્વાતુક્ષેવ યુગયન્તિતઃ ॥ ૨૪૬ ॥
 એવમુત્તરતો મેરોર્યો જમ્બૂદ્વીપગો રવિઃ ।
 દ્વૌ પુનસ્તત્સમશ્રેણ્યા, ચરતોઽર્કાવિહામ્બુધૌ ॥ ૨૪૭ ॥
 તદા ચ ચરતોર્જમ્બૂદ્વીપે પીઘપરોચિપોઃ ।
 મેરોઃ પ્રાચ્યાં પ્રતીચ્યાં ચ, સમશ્રેણ્યાઽમ્બુધાવપિ ॥ ૨૪૮ ॥

આ લવણસમુદ્રમાં ચાર (૪) મહાપાતાલ કલશાઓ અને સાત હજાર, આઠસો ચોરાસી (૭૮૮૪) લઘુપાતાલ કલશાઓ છે. ૨૪૧.

રત્નદ્વીપ આદિ બીજા પાંચ આ સમુદ્રમાં જે દ્વીપો સંલગ્નાય છે, તેનુ સ્વરૂપ આગમમાં કહ્યા મુજબ જાણવું. ૨૪૨.

આ સમુદ્રમાં ચાર (૪) ચંદ્રો અને ચાર (૪) સૂર્યો છે, જે જંબૂદ્વીપના ચંદ્ર અને સૂર્યની સમશ્રેણિએ વિચરે છે. ૨૪૩.

જંબૂદ્વીપનો એક સૂર્ય જ્યારે મેરૂની દક્ષિણમાં ફરે છે, ત્યારે તે જંબૂદ્વીપના સૂર્યની સમશ્રેણિમાં રહેલા સમુદ્રના બે સૂર્યો પણ મેરૂની દક્ષિણમાં જ ફરે છે. તેમાં એક શિખાના પૂર્વભાગમાં સૂર્ય અને એક શિખાના પશ્ચિમ ભાગમાં, ઘુસરીમાં જોડાયેલ બે બળદની જેમ આ બન્ને સૂર્યો આ રીતે અવિરત ફરે છે. ૨૪૪-૨૪૬.

આ પ્રમાણે જંબૂદ્વીપનો સૂર્ય (બીજો) જ્યારે મેરૂથી ઉત્તર દિશામાં ફરે છે, ત્યારે તેની સમશ્રેણિએ રહેલા સમુદ્રના બે સૂર્યો પણ ઉત્તરમાં ફરે છે. ૨૪૭.

તેમજ જંબૂદ્વીપમાં ફરનારા બે (૨) ચંદ્રો મેરૂથી પૂર્વ પશ્ચિમમાં જ્યારે ફરે છે, ત્યારે

દ્વૌ દ્વૌ શશાઙ્કૌ ચરતઃ, પૂર્વપશ્ચિમયોર્દિશોઃ ।
 અર્વાક્ શિખાયા એકૈક. એકૈકઃ પરતોઽપિ ચ ॥ ૨૪૯ ॥
 એવં રવીન્દવો યેઽગ્રે, સન્તિ મત્યોત્તરાવધિ ।
 જમ્બૂદ્વીપચંદ્રસૂર્યસમશ્રેણ્યા ચરન્તિ તે ॥ ૨૫૦ ॥
 યથોત્તરં યદધિકાધિકક્ષેત્રાક્રમેઽપિ તે ।
 પર્યાપ્નુવન્તિ સહ તદ્વત્યાધિક્યાત્ યથોત્તરમ્ ॥ ૨૫૧ ॥
 દૃશ્યતે ભ્રમતાં શ્રેણ્યા, મેઢીમનુ ગવામિહ ।
 અર્વાચીનાપેક્ષ્યાઽન્યગત્યાધિક્યં યથોત્તરમ્ ॥ ૨૫૨ ॥
 એવં સર્વેઽનુવર્તન્તે, જમ્બૂદ્વીપેન્દુભાસ્કરાઃ ।
 મણ્ડલાન્તરસંચારાયનાહર્વૃદ્ધિહાનિભિઃ ॥ ૨૫૩ ॥
 તતો જમ્બૂદ્વીપ ઇવ, મત્યોત્તરાચલાવધિ ।
 યદાઽહર્મેરુતોઽપાચ્યાં, તદૈવોત્તરતોઽપ્યહઃ ॥ ૨૫૪ ॥
 સર્હૈવૈવં નિશા મેરોઃ, પૂર્વપશ્ચિમયોર્દિશોઃ ।
 એવં જમ્બૂદ્વીપરીતિઃ, સર્વત્રાપ્યનુવર્તેતે ॥ ૨૫૫ ॥

તેની સમશ્રેણિએ રહેલા સમુદ્રનાં ૨-૨ ચંદ્રો પણ મેરૂની પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં જ ફરે છે. તેમાં એક ચંદ્ર શિખાની પહેલા અને એક પછી ફરે છે ૨૪૮-૨૪૯.

આ જ રીતે આગળ પણ માનુષોત્તરપર્વત સુધી જે સૂર્યો અને ચંદ્રો છે, તે જંબૂદ્વીપના સૂર્ય અને ચંદ્રની સમશ્રેણિએ ફરે છે. ૨૫૦

આગળ આગળ ક્ષેત્રનો વિસ્તાર અધિક અધિક હોવા છતાં પણ આગળના સૂર્ય ચંદ્રો ઉત્તરોત્તર અધિક ગતિના યોગે સાથે ગતિ કરે છે. ૨૫૧.

ઘાણીના ખાંલલાને ગોળ ફરતા (ભ્રમતા) બળદોમાં પૂર્વની અપેક્ષાએ પછીના બળદની ગતિ વધારે દેખાય છે ૨૫૨.

આ પ્રમાણે સર્વે સૂર્ય-ચંદ્રો મંડલાતરના સંચારમાં, અચનમાં અને દિવસની વૃદ્ધિ-હાનિમાં જંબૂદ્વીપના સૂર્ય-ચંદ્રને અનુસરે છે. ૨૫૩.

તેથી જંબૂદ્વીપની જેમ માનુષોત્તર પર્વત સુધી જ્યારે મેરૂની દક્ષિણમાં દિવસ હોય, ત્યારે ઉત્તરમાં પણ દિવસ હોય અને તે જ વખતે મેરૂની પૂર્વ-પશ્ચિમ દિશામાં રાત્રિ હોય છે. આ પ્રમાણે જંબૂદ્વીપની રીતિ (સૂર્ય-ચંદ્રને ચાલવાની પદ્ધતિ) સર્વત્ર (માનુષોત્તર પર્વત સુધી) અનુસરે છે ૨૫૪-૨૫૫.

૧ સ્થલક મધ્યગતં ક્ષીલકાકારં કાષ્ઠં સ્થૂળેત્યર્થઃ

ધાંચીની ઘાણીની મધ્યમાં રહેલ ખીલા જેવા કાષ્ઠને સ્થૂળા કહે છે. તેનું ખીજુ નામ મેઢી છે.

ઉક્તં ચ સૂર્યપ્રજ્ઞસૌ—‘ તયા ણં લવણસમુદે દાહિણદ્વે દિવસે ભવતિ તયા ણં ઉત્તરદ્વે વિ દિવસે ભવતિ, તયા ણં લવણસમુદે પુરત્થિમપચ્ચત્થિમે રાઈ ભવઈ, एवं जहा जंबुद्वीवे दीवे तहेव ” एवं धातकीखण्डकालोदपुष्करार्द्धसूत्राण्यपि ज्ञेयानि ।

નન્વત્ર પોહશહસોચયા શિખયાઽમ્બુધૌ ।

જ્યોતિષ્કાણાં સંચરતાં, વ્યાઘાતો ન ગતેઃ કથમ્ ? ॥ ૨૫૬ ॥

ब्रूमोऽत्र ये ज्योतिषिकविमाना लवणाम्बुधौ ।

તે મિન્દન્તઃ સંચરન્તિ, જલસ્ફટિકજા જલમ્ ॥ ૨૫૭ ॥

तदेतेषां जलकृतो, व्याघातो न गतेर्भवेत् ।

જલસ્ફટિકરત્નં હિ, સ્વભાવાજ્જલ ભેદકૃત્ ॥ ૨૫૮ ॥

ऊर्द्धलेज्याकास्तथैते, विमाना लवणोदधौ ।

તતઃ શિખાયામપ્યેષાં. પ્રકાશઃ પ્રથતેઽમિતઃ ॥ ૨૫૯ ॥

सामान्यस्फटिकोत्थानि, शेषेषु द्वीपवर्द्धिषु ।

જ્યોતિષ્કાણાં વિમાનાનિ, નીચૈઃસર્પન્મહાંસિ ચ ॥ ૨૬૦ ॥

સૂર્યપ્રજ્ઞસિમાં કહ્યું છે કેઃ—ત્યારે લવણસમુદ્રમાં દક્ષિણાર્ધમાં દિવસ હોય ત્યારે ઉત્તરાર્ધમાં પણ દિવસ હોય અને ત્યારે લવણસમુદ્રમાં પૂર્વ પશ્ચિમમાં રાત્રિ હોય આ પ્રમાણે જેમ જંબુદ્વીપમાં છે તેમજ ધાતકીખંડ, કાલોદધિસમુદ્ર અને પુષ્કરાર્ધ દ્વીપ સંબંધી સૂર્યપ્રજ્ઞસિના સૂત્રો સમજી લેવા.

પ્રશ્નઃ—અહીં સમુદ્રની અંદર રહેલી સોળહજાર ચોજન (૧૬,૦૦૦) ઉંચી શિખા વડે કરીને સમુદ્રમાં સંચરણ કરતાં જ્યોતિષ્ક વિમાનોની ગતિનો વ્યાઘાત કેમ નથી થતો ? ૨૫૬.

ઉત્તરઃ—લવણસમુદ્રમાં જે જ્યોતિષ્ક વિમાનો છે તે જલસ્ફટિક રત્નના હોવાથી તે વિમાનો સંચરણ કરતી વખતે જળને લેદીને જાય છે, તેથી આ વિમાનોની ગતિમાં જળથી વ્યાઘાત થતો નથી કેમકે જલસ્ફટિક રત્ન સ્વભાવથી જ જળને લેદનાઈ હોય છે. ૨૫૭-૨૫૮.

લવણસમુદ્રમાં ફરનારા આ વિમાનો ઉર્ધ્વપ્રકાશવાળા છે. (એટલે કે તેનો પ્રકાશ ઉપરની દિશામાં ફેલાતો હોય છે) તેથી તે વિમાનોનો પ્રકાશ શિખામાં પણ ચારે બાજુ ફેલાય છે. ૨૫૯.

શેષદ્વીપ સમુદ્રના જ્યોતિષ્ક વિમાનો સામાન્ય સ્ફટિકના બનેલા છે અને તે વિમાનોનું તેજ નીચે ફેલાય છે. ૨૬૦.

તથાહ વિશેષણવતી—“ સોલસસાહસ્સિયાએ સિહાએ કહં જોહસિયવિઘાતો ન ભવતિ ?, તત્થ મન્નઈ, જેણં સૂરપેણ્ણત્તીએ મણિયં—

“ જોહસિયવિમાણાં સવ્વાં હંવંતિ ફાલિયમયાં ।

દગફાલિયામયા પુણ લવણે જે જોહસવિમાણા ॥ ૨૬૦A ॥

જં સવ્વદીવસમુદ્દેસુ ફાલિયામયાં લવણસમુદ્દે ચેવ કેવલં દગફાલિયામયાં તત્થેદમેવ કારણં—મા ઉદગેણ વિઘાઓ ભવત્તિ, જં સૂરપેણ્ણત્તીએ ચેવ મણિયં—

લવણંતો (ણે જે) જોહસિયાઃ ઉદ્ધલેસા મવંતિ ણાયવ્વા ।

તેણ પરં જોહસિયા અહલેસાગા (મુ) ણેયવ્વા ॥ ૨૬૦B ॥

તંપિ ઉદગમાલાવમાસણત્થમેવ, લોગઠિઈ એસત્તિ ”

એવં ચત્વારોઽત્ર સૂર્યાશ્ચત્વારશ્ચ સુધાંશવઃ ।

નક્ષત્રાણાં શતમેકં, પ્રજ્ઞમં દ્વાદશોત્તરમ્ ॥ ૨૬૧ ॥

વિશેષણવતી અંથમાં કહ્યું છે કે:—

પ્રશ્ન :— ૧૬,૦૦૦ (સોળહજાર) યોજનથી ઉંચી શિખામાં જ્યોતિષ્કનો વિઘાત કેમ થતો નથી ?

ઉત્તર :—સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિમાં કહ્યું છે કે :— “ જ્યોતિષ્કના સર્વ વિમાનો સ્ફટિકરત્નના બનેલા હોય છે જ્યારે લવણસમુદ્રના જ્યોતિષ્કના વિમાનો જળસ્ફટિકમય છે.” ૨૬૦A.

વિશેષણવતીનો પાઠ:— સર્વદ્વીપ સમુદ્રના જ્યોતિષ્કના વિમાનો કેવળ સ્ફટિકમય છે અને ફક્ત લવણસમુદ્રના જ્યોતિષ્ક વિમાનો જળસ્ફટિકમય છે તેમાં આ જ કારણ છે કે—પાણી વડે તેનો વિઘાત ન થાયો.

તે માટે સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિમાં એ પણ કહ્યું છે કે લવણસમુદ્રના જ્યોતિષ્ક વિમાનો ઉર્ધ્વ દેશ્યાવાળા (ઉપર જતા પ્રકાશવાળા) બાણવા અને તેની પછીના જ્યોતિષ્ક વિમાનો નીચે જતા પ્રકાશવાળા બાણવા ૨૬૦B.

આવા પ્રકારની લોકસ્થિતિ પણ ઉદ્દકમાળા—શિખાને (પાણીની શિખાને) પ્રકાશિત કરવા માટે છે.

આ પ્રમાણે અહીં (લવણસમુદ્રમાં) ચાર સૂર્ય, ચાર ચંદ્ર, એકસો બાર નક્ષત્રો, ત્રણસો બાવન ગ્રહો છે અને તારાની ગણતરી આમ્નાય પ્રમાણે જણાવીએ છીએ તે આ

૧-૨ યજ્ઞપ્ત્ય સામાન્યેન સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિનામ્ના ગાથાદ્વયમેતત્ સમતિતયા દર્શિતં પરમેતત્ સૂર્ય-પ્રજ્ઞપ્તિનિર્યુક્તિગત જ્ઞેયં. યતઃ ‘ અદ્વકાવદ્દેતિ’ ગાથાવૃત્તૌ શ્રીદેવમદ્રા યત્ સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિનિર્યુક્તિઃ— ‘ જોહસિયવિમાણાં ’ ત્યાદ્યદિતવન્તઃ ।

દ્વિપશ્ચાશ્ત્સમધિકં, ગ્રહાણાં ચ શતત્રયમ્ ।
 પ્રમાણમથ તારાણાં. યથાઽઽન્નાયં નિરૂપ્યતે ॥ ૨૬૨ ॥
 દ્વે લક્ષે સપ્તપષ્ટિશ્ચ, સહસ્રાણિ શતાનિ ચ ।
 નવૈવ કોટાકોટીનાં, પ્રોક્તાનિ તત્ત્વવેદિમિઃ ॥ ૨૬૩ ॥

અત્રાયમાન્નાયઃ—

યત્ર દ્વીપે સમુદ્રે વા, પ્રમાણં જ્ઞાતુમિષ્યતે ।
 ગ્રહનક્ષત્રતારાણાં, તત્રત્યચન્દ્રસહ્ચયયા ॥ ૨૬૪ ॥
 એકસ્ય શશિનો ગુણ્યો, વક્ષ્યમાણઃ પરિચ્છદઃ ।
 એવં ગ્રહોદ્ધુતારાણાં, માનં સર્વત્ર લભ્યતે ॥ ૨૬૫ ॥

એકશશિપરિવારશ્ચાયમ્—

અષ્ટાશીતિર્ગ્રહા ઋક્ષાણ્યષ્ટાવિંશતિરેવ ચ ।
 શરાશ્વાઙ્કરસરસા સ્તારાણાં કોટિકોટયઃ ॥ ૨૬૬ ॥
 લવણાઘ્નો ચ કાલોદે, સ્વયમ્ભૂરમણેઽપિ ચ ।
 મૃત્યુસ્યો મત્સ્યમકરકૂર્માઘા મત્સ્યજાતયઃ ॥ ૨૬૭ ॥
 તત્રાર્ષિમહ્યવણામ્ભોધાવુત્સેધાઙ્ગુલમાનતઃ ।
 યોજનાનાં પશ્ચ શતાન્યુત્કૃષ્ટમત્સ્યભૂધનમ્ ॥ ૨૬૮ ॥

મુજબ છે—એ લાખ, સડસઠ હજાર નવસો કોટાકોટી (૨,૬૭,૯૦૦ કોટાકોટી) તારાઓ તત્ત્વજ્ઞોએ કહેલ છે. ૨૬૧-૨૬૩

અહીં પરંપરા આ પ્રમાણે છે:—

જે જંબૂદ્વીપ કે સમુદ્રમાં અહ-નક્ષત્ર તારાની અંખ્યા જાણવી હોય, તે દ્વીપ કે સમુદ્ર સંબંધી ચંદ્રની સંખ્યાવડે એકચંદ્રનો કહેવાતો પરિવાર ગુણવો આ પ્રમાણે કરવાથી અહ, નક્ષત્ર અને તારાનું માન સર્વત્ર મળી શકે છે. ૨૬૪-૨૬૫.

એક ચંદ્રનો પરિવાર આ પ્રમાણે કહ્યો છે:—

અઘ્યાસી અહો (૮૮) અઘ્ઠાવીસ નક્ષત્રો (૨૮) અને છાસઠહજાર નવસો પંચોતેર કોટાકોટી (૧૬,૯૭૫ કોટાકોટી) તારાઓ. ૨૬૬.

લવણસમુદ્રમાં, કાલોદધિ સમુદ્રમાં અને સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં ઘણા મત્સ્ય, મગર-મગ્ગ અને કાચળા વગેરે જલચર જીવોની અનેક જાતોઓ હોય છે. ૨૬૭

તેમાં આ લવણસમુદ્રમાં મત્સ્યો ઉત્સેધ આંગળના માપથી ૫૦૦ યોજનના હોય છે. કાલોદધિ સમુદ્રમાં સાતસો (૭૦૦) યોજનના માનવાળા તથા સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં એક

શતાનિ સપ્ત કાલોદે, સહસ્રમંતિમેઽમ્બુધૌ ।

ગુર્વજ્ઞમાનં મત્સ્યાનામલ્પમત્સ્યાઃ પરેઽબ્ધયઃ ॥ ૨૬૯ ॥

સ્યુર્યોનિપ્રભવા જાતિપ્રધાનાઃ કુલકોટયઃ ।

લવણે સપ્ત મત્સ્યાનાં, નવ કાલોદવારિધૌ ॥ ૨૭૦ ॥

અર્ધ્વત્રયોદશ તથા, મત્સ્યાનાં કુલકોટયઃ ।

સ્વયમ્ભૂરમણામ્બોધૌ, પ્રજ્ઞપ્તાઃ પરમેષ્ઠિભિઃ ॥ ૨૭૧ ॥

તથા ચ જીવાભિગમે—‘લવણે ગં મંતે ! સમુદ્દે કદ મચ્છજાતિકુલકોટિજોળી પમુહસવસહસ્સા, પણત્તા ?, ગોં ! લવણે સત્ત, કાલો નવ, સયંભૂરમણે અદ્વતેરસત્તિ’
જમ્બૂદ્વીપે પ્રવિશન્તિ, મત્સ્યા લવણતોયધેઃ ।

નવયોજનપ્રમાણા, જગતીવિવરાધ્વના ॥ ૨૭૨ ॥

एवं च—कचिदयमुदधिः सुधांशुचन्द्रातपघनसारसमुज्ज्वलश्चकास्ति ।

ગતશિખશિરસઃ શિખામિરામો, રહસિ હસન્નિવ વારિધીનશેષાન્ ॥ ૨૭૩ ॥

હજાર (૧૦૦૦) યોજનના માનવાળા હોય છે. આ દેહમાન ઉત્કૃષ્ટ સમજવું જ્યારે ખીજ સમુદ્રમાં મત્સ્યો અલ્પ સંખ્યામાં હોય છે.^૧ ૨૬૮-૨૬૯.

યોનિથી ઉત્પન્ન થયેલી અને પ્રધાન જાતીવાળી, એવી મત્સ્યોની કુલકોટીઓ લવણ-સમુદ્રમાં સાત છે, કાલોદધિ સમુદ્રમાં નવ છે અને સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં સાડાબાર છે આ પ્રમાણે પરમોપકારી પરમેષ્ઠિઓ એ ફરમાવ્યું છે ૨૭૦-૨૭૧.

શ્રીજીવાભિગમમાં પણ કહ્યું છે કે:-

હે ભગવન્ લવણસમુદ્રમાં મત્સ્યોની જાતિ, કુલકોટી, યોનિ વિગેરે કેટલા લાખ કહેલ છે ?

હે ગૌતમ લવણસમુદ્રમાં સાત, કાલોદધિમાં નવ અને સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં સાડાબાર (કુલકોટિઓ) છે. ઇત્યાદિ.

લવણસમુદ્રમાંથી જંબૂદ્વીપની જગતીનાં વિવરમાર્ગદ્વારા નવ યોજન પ્રમાણ કાયા-વાળા મત્સ્યો જંબૂદ્વીપમાં (લવણસમુદ્રના મત્સ્યો જંબૂદ્વીપની અંદર પ્રવેશ કરે છે.) ૨૭૨.

અને આ પ્રમાણે ક્યારેક આ સમુદ્ર અમૃત જેવા કિરણોવાળા ચંદ્રના પ્રકાશ-રૂપી ચંદનથી ઉજ્જવળ થયેલો અને શિખાથી મનોહર બનેલો એવો તે શિખા ઉપર આવેલો, શિખારૂપી મસ્તકથી રહિત એવા સમસ્ત સમુદ્રોને એકાંતમાં બંધે હસ્તો હોય તેવો શોભી રહ્યો છે તેમજ ક્યારેક ઉદય પામતા તીવ્ર સૂર્યના પ્રકાશ રૂપ કેશરના

૧ યોગશાસ્ત્રનાં ચોથા પ્રકાશમાં તો લવણ, કાલોદ અને સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સિવાય ખીજ સમુદ્રોમાં મત્સ્યાદિ ન હોય તેમ કહ્યું છે. તત્ત્વ તો બહુશ્રુતો બંધે.

કચિદુદયદમન્દમાનુતેજો, ઘુમ્મુળરસપ્રસારુણાન્તગલઃ ।

પ્રકટમિવ વહન્નદીપુ રાગં, હૃદિ રસતઃ પતિતાસુ વહ્નમાસુ ॥ ૨૭૪ ॥

યુગમ્ ।

કચિદનણુગુર્ણર્થિભાતિ મુક્તામણિમિરુદ્ધપ્રતિવિમ્બિતૈર્ગિવાન્તઃ ।

અવિરતગતિર્ચિન્નમાનુમુક્તઃ, ક્વચન કરપ્રકરૈરિવ પ્રવાલૈઃ ॥ ૨૭૫ ॥

ક્વચન જલગર્જૈર્નિયુદ્ધસજ્જેગ્મસક્રુદુદસ્તકરોદુરૈઃ કરાલઃ ।

જગદુપકૃતિકારિનીગ્પાનોપનતવનેષુ ધૃતપ્રતીભશૃંગૈઃ ॥ ૨૭૬ ॥

સ્થલચરસમસર્વજાતિસત્ત્વાકૃતિમદનેકઞ્ચપૌષ્પર્ણમધ્યઃ ।

પ્રલયતરલિતં જગદ્ધ્યાનો, હરિરિવ કુક્ષિનિકેતને કૃપાર્દ્રઃ ॥ ૨૭૭ ॥

(પ્રમુદિતવદના પ્રભાશ્ચ)

કચિદિહ કમલાયાઃ કૌતુકાદારમંત્યા,

જલચરનગ્ન્યાલીપુ દહ્લીસકેન ।

અયમુપનયતીવાપત્યરાગંકગૃહઃ,

પવનજવનવેલાગર્જિવાશ્ચ વિનોદાન્ ॥ ૨૭૮ ॥

રસના ફેલાવાથી જેના અંતરાલ ભાગે (વચ્ચમાં વચ્ચમાં) લાલ થઈ ગયા છે તેવો આ સમુદ્ર પોતાના હૃદય (મધ્ય ભાગ) વિષે પ્રેમ રસથી પડતી નદીરૂપ વદ્ધભાષ્યો ઉપર જાણે પ્રગટ પાણે રાગ ધારણ કરતો હોય તેવો શોભે છે ૨૭૩-૨૭૪.

કોઈક સ્થાને મહાગિમતી માતીઓ ન હોય. તેવા સમુદ્રમાં પ્રતિબિંબિત થયેલાં નક્ષત્રોવડે આ સમુદ્ર શોભે છે. તેમજ કોઈક સ્થાને અવિરત ગમન કરવાથી શ્રાંત થયેલા સૂર્યે જાણે મુક્ત કરેલા હોય તેવા કિન્નર જેવા પ્રવાહથી આ સમુદ્ર શોભે છે ૨૭૫.

જગતને ઉપકાર કરનારા એવા નીરનુ પાન કરવા માટે આવેલા વાહનામાં, શત્રુ હાથીની શંકા કરતા વારંવાર ઉચી કરતા સૂંઠથી ભયાનક અને યુદ્ધ માટે સજ્જ થયેલા એવા જલહસ્તિઓથી આ લવણસમુદ્ર કોઈક સ્થાને વિકરાળ લાગે છે. ૨૭૬.

સ્થલચરજીવો સમાન સર્વ જાતિના જીવોની આકૃતિવાળા અનેક મત્સ્યોના સમુદ્ધી પૂર્ણ છે મધ્ય ભાગ જેનો, એવો આ કૃપાળુ સમુદ્ર જાણે પ્રલયકાળથી વિહ્વળ ન થયેલું હોય, તેવા જગતને કૃપાળુ વિષાળની જેમ પોતાના ઉદર રૂપ લવનમા ધારણ કરે છે. ૨૭૭.

જળચર મનુષ્યોની કન્યાઓની શ્રિષ્ટિને વિષે કૌતુકથી રાસડા વડે રમતી એવી લક્ષ્મીના અપત્યપણાના (લોકોમાં સમુદ્રની પુત્રી મનાય છે) રાગને વશ થયેલો આ સમુદ્ર પવનથી વેગવાળી ભરતી ઓટના ગર્જાસ્વ રૂપ વાદને જાણે ઉર્ધ્વથી વગાડી રહ્યો છે. ૨૭૮.

તરલતરતરજ્જોચુક્કરજ્જતુરજ્જઃ,
પ્રસરદતુલવેલામત્તમાતજ્જસૈન્યઃ ।
અતિવિપુલમનોજ્જદ્વીપદુર્ગૈરુદગ્રઃ,
કલયતિ, નૃપલક્ષ્મી વાહિનીનાં વિવોદા ॥ ૨૭૯ ॥ (માલિન્યૌ)

સ્વચ્છોન્મૂર્ચ્છદતુચ્છમત્સ્યપટલીપુચ્છોચ્છલચ્છીકરઃ
ચ્છેદોત્સેકિતબુબ્દુદાર્બુદમિષોઙ્ગિન્નશ્રમામ્મઃકળઃ ।
હેલોત્પ્લાવિતતુજ્જપર્વતશતોત્સર્પત્તરજ્જોદ્વતો,
વીરમન્ય ઇવૈષ ચિક્રમિષયા દિગ્ભૂમૃતાં ધાવતિ ॥ ૨૮૦ ॥

ક્રુદ્ધાશ્વખંડલવજ્રમખંડલજાલજ્વાલાકરાલાનલઃ
ત્રસ્તાનેકગિરીન્દ્રકોટિશરણં કલ્પદ્રુમાણાં વનમ્ ।
તત્તદ્વસ્તુવદાન્તતાતરલિતૈરપ્યર્થિતો નિર્જરૈ-
ર્યૌ રત્નાકર ઇત્યનેકકવિભિર્નાનાવિકલ્પૈઃ સ્તુતઃ ॥ ૨૮૧ ॥
(શાર્દૂલવિક્રીડિતે.)

અત્યંત અપલ એવા તરંગોરૂપ ઉત્તુગ અને કુદતા અશ્વના સૈન્યવાળો, ફેલાતી મોટી મોટી વેલાઓરૂપ મહોન્મત્ત હસ્તિના સૈન્યવાળો, અતિ વિશાળ અને મનોહર દ્વીપરૂપ કિલ્લાવડે શ્રેષ્ઠ અને નદીઓનો સ્વામી, એવો આ લવણસમુદ્ર રાજ-શાલાને ધારણ કરે છે. ૨૭૯.

ઉપર આવતા મોટા મોટા મત્સ્યોના સમૂહની પુચ્છના આચ્છોટનથી ઉછળતા પાણીના કણ, નીચે પાણીમાં પડવાથી ઉત્પન્ન થયેલા સ્વચ્છ પરપોટાના કુગાના બહાનાથી પરસેવાના ખિંદુઓવાળો, પાણીની લહરીઓથી ભીંજવી દીધેલા સેંકડો ઉત્તંગ પર્વતો ઉપર થઈને જતાં તરંગોથી ઉદ્ધત દેખાતો અને પોતાને વીર માનતો, એવો આ સમુદ્ર દિશાઓના પર્વતોને જીતવાની ઇચ્છાથી બાજુ કે દોડી રહ્યો છે. ૨૮૦.

ક્રુદ્ધ થયેલા દેવેન્દ્રના વજ્રમંડલમાંથી ઝરી રહેલા જ્વાળાનાં વિકરાળ અગ્નિથી ત્રસ્ત થયેલાં અનેક કોડ ગિરીંદ્રોના શરણરૂપ, કલ્પવૃક્ષોનાં વન સ્વરૂપ અને તે તે વસ્તુઓના દાનમાં ઉદારતા યુક્ત એવા દેવોએ પણ જેની પાસે યાચના કરેલી છે, તે આ સમુદ્ર (લવણસમુદ્ર) અનેક કવિઓ દ્વારા વિવિધ પ્રકારે સ્તવાએલો છે. ૨૮૧.

નિર્ત્રીંદક્રીડદમ્ભશ્વરનરતરુણીવલ્લભદીપોપચારૈ-
નૂત્તૈરતૈરયત્નોજ્જ્વલઘનઘૃણિમિઃ ક્વાપિ દીપ્રાંતરાલઃ ।

ક્વાપિ ગ્રામપ્રકર્ષઃ પૃથુમકરકરાકૃષ્ટપાટીનપીઠ,
અસ્યન્નક્રમોદોલ્લલનચલજલોત્સિક્તકિંડીરર્પિઢૈઃ ॥ ૨૮૨ ॥ (સગ્ધરા)
દશભિરાદિકુલકં ।

વિશ્વાશ્ચર્યદકીર્તિકીર્તિવિજયશ્રીવાચકેન્દ્રાન્તિપ-
દ્રાજશ્રીતનયોજનિષ્ઠ વિનયઃ શ્રીતેજપાલાત્મજઃ ।
કાવ્યં ચત્કિલ તત્ર નિશ્ચિતજગત્તત્ત્વપ્રદીપોપમે,
સંપૂર્તિ સુખમેકવિંશતિતમઃ સર્ગો મનોજ્ઞોઽગમત્ ॥ ૨૮૩ ॥
ગ્રન્થાગ્રં ૩૩૭ ॥

॥ इति श्रीलोकप्रकाशे एकविंशतितमः सर्गः समाप्तः ॥

લગ્ન રહિત પછે ક્રીડા કરી રહેલ જલચર મનુષ્યોની તરુણીઓ દ્વારા કરાયેલ દીપકના ઉપચાર વડે પ્રેરાયેલા સ્વાભાવિક ઉજ્જ્વળ અને ઘણા ફિરણોવાળા નવા રત્નો વડે કોઈક સ્થાને તેજસ્વી અંતરાલવાળો અને કોઈક સ્થળે વિશાળ મગરમચ્છના હાથી વડે આકૃષ્ટ કરાતાં મત્સ્યોની પીઠ ઉપરથી નીચે પડતા અને જળચર જંતુઓએ હર્ષ વડે ઉછાળેલા અંચળ પાણીના પડવાથી ઉત્પન્ન થયેલ સમુદ્રના શીણના સમૂહવડે પ્રકર્ષ-તાને પામેલો આ લવણસમુદ્ર શોભે છે. ૨૮૨.

વિશ્વને આશ્ચર્ય પમાડનાર કીર્તિવાળા, ઉપાધ્યાયજી શ્રી કીર્તિવિજયજી મહારાજના અંતેવાસી રાજશ્રી (માતા)ના પુત્ર અને શ્રી તેજપાલ (પિતા)ના અંગજ, એવા શ્રી વિનયવિજયજી ઉપાધ્યાયે જગતના નિશ્ચિત તત્ત્વોને જણાવવા દીપક સમાન જે કાવ્ય બનાવ્યું છે. તે કાવ્યમાં સુંદર કોટિનો એકવીસમો મનોજ્ઞ સર્ગ સુખરૂપે સમાપ્ત થયો.

એકવીસમો સર્ગ સમાપ્ત

॥ अथ द्वाविंशतितमः सर्गः प्रारभ्यते ॥

अथास्माल्लवणाम्भोधेरनन्तरमुपस्थितः ।
वर्ण्यते धातकीखण्डद्वीपो गुरुप्रसादतः ॥ १ ॥
वृक्षेण धातकीनाम्ना, यदसौ शोभितः सदा ।
वक्ष्यमाणस्वरूपेण, ततोऽयं प्रथितस्तथा ॥ २ ॥
चतुर्योजनलक्षात्मा, चक्रवालतयाऽस्य च ।
विस्तारो वर्णितः पूर्णज्ञानालोकितविष्टपैः ॥ ३ ॥
परिक्षेपः पुनरस्यः कुक्षिस्थद्वीपवारिधेः ।
त्रयोदशलक्षरूपः, क्षेत्रलब्धोऽयमीरितः ॥ ४ ॥
लक्षाः किलैकचत्वारिंशत्सहस्राण्यथो दश ।
योजनानां नवशती, किञ्चिदूनैकषष्टियुक् ॥ ५ ॥
अयं कालोदपार्श्वेऽस्य, परिधिश्चरमो भवेत् ।
आद्यस्तु लवणाम्भोधेरन्ते यः कथितः पुरा ॥ ६ ॥

सर्ग आवीशम्भो

धातकीખંડ દ્વીપ-સ્વરૂપः

હવે આ લવણસમુદ્રની પછી રહેલા ધાતકીખંડદ્વીપનુ વર્ણન શુરૂકૃપાથી કરૂ છું. ૧.
આગળ જેનુ વર્ણન આવશે, એવા ધાતકી નામના વૃક્ષથી સદા શોભિત હોવાથી
આ દ્વીપ ધાતકીખંડ તરીકે પ્રખ્યાતિ પામ્યો છે. ૨.

કેવલજ્ઞાનદ્વારા સમગ્રવિશ્વના દર્શક ભગવાને-આ દ્વીપનો ચક્રવાલ વિષ્કંભ (પહો-
ળાઈ) ચાર લાખ યોજન કહેલ છે. ૨.

મધ્યના દ્વીપ-સમુદ્ર (જ'ખૂદ્વીપ-લવણસમુદ્ર) ના ક્ષેત્રથી પ્રાપ્ત થએલ તેર લાખ
યોજનરૂપ વ્યાસ આ ધાતકીખંડદ્વીપના છે. ૩.

(તેમજ) એકતાલીશ લાખ, દસહજાર, નવસો અને ઠંઈક ન્યૂન એકસઠ યોજનની
પરિધિ છે. આ પરિધિ કાલોદધિ સમુદ્ર પાસે છે, તેને ચરમપરિધિ કહેવાય છે. અને
આગળ કહેવાએલી લવણસમુદ્ર પાસેની પરિધિ તે આદ્ય પરિધિ છે. ૫-૬.

મધ્યમઃ પરિધિર્લક્ષણ્યષ્ટાવિંશતિરેવ ચ ।
 પટ્તચત્વારિંશત્સહસ્રાઃ, પશ્ચાશ્ચોજનાધિકાઃ ॥ ૭ ॥
 જમ્બૂદ્વીપવદેપોઽપિ, દ્વારૈશ્ચતુર્ભિરશ્ચિતઃ ।
 તેષાં નામપ્રમાણાદિ, સર્વં તદ્વજ્રવેદિહ ॥ ૮ ॥
 કિંત્વેતદ્દ્વારપાલાનાં, વિજયાદિસુધાભુજામ્ ।
 પરસ્મિન્ ધાતક્રીવણ્ડે, રાજધાન્યો નિરૂપિતાઃ ॥ ૯ ॥
 દશ લક્ષા યોજનાનાં, સહસ્રાઃ સપ્તવિંશતિઃ ।
 પશ્ચત્રિંશા સપ્તશતી, મિથો દ્વારામિહાન્તરમ્ ॥ ૧૦ ॥
 દક્ષિણસ્યામુદીચ્યાં ચ, દ્વીપસ્યૈતસ્ય મધ્યગૌ ।
 ઇપુકારૌ નગવરૌ, જગદાતે જગદ્વિતૈઃ ॥ ૧૧ ॥
 યોજનાનાં પશ્ચ શતાન્યુચૌ સહસ્રવિસ્તૃતૌ ।
 ચત્વારિ યોજનાનાં ચ, લક્ષણ્યાયામતઃ પુનઃ ॥ ૧૨ ॥
 અત એવ સ્પૃષ્ટવન્તૌ, કાલોદલવણોદધી ।
 આભ્યાં સંગન્તુમન્યોઽન્યં, ભુજાવિવ પ્રસારિતૌ ॥ ૧૩ ॥

ધાતક્રીખંડની મધ્યમ પરિધિ અઠ્યાવીસ લાખ, છેંતાલીશ હજાર, પચાસ યોજનથી અધિક છે. ૭.

જંબૂદ્વીપની જેમ આ ધાતક્રીખંડ પણ (વિજય આદિ) ચાર દ્વારથી યુક્ત છે. તેના નામ પ્રમાણાદિ સર્વ જંબૂદ્વીપની જેમ છે. ૮.

પરન્તુ તે દ્વારોનાં દ્વારપાલ જે વિજયાદિ દેવો છે. તેમની રાજધાનીઓ આગળનાં ધાતક્રીખંડમાં કહેલી છે. ૯.

વિજયાદિ દ્વારોનું પરસ્પર અંતર દશલાખ, સત્યાવીસ હજાર, સાતસો ને પાંત્રીશ યોજન છે. (૧૦,૨૭,૭૩૫ યોજન) ૧૦.

જગત હિતકારી લગવાને આ દ્વીપની મધ્યમાં દક્ષિણદિશામાં અને ઉત્તરદિશામાં બે ઇપુકાર પર્વતો કહેલા છે. ૧૧.

આ ઇપુકાર પર્વતો પાંચ સો (૫૦૦) યોજન ઉચા છે, એકહજાર (૧૦૦૦) યોજન પહોળા છે. અને ચાર લાખ (૪,૦૦,૦૦૦) યોજન લાંબા છે. ૧૨.

આટલા લાંબા હોવાથી કાલોદધિ અને લવણસમુદ્રને સ્પર્શ કરનારા આ પર્વતો બાજુ કે લવણસમુદ્ર અને કાલોદધિ સમુદ્રને પરસ્પર લેગા થવા માટે હાથ પ્રસારિત કર્યા હોય, તેવા લાગે છે. ૧૩.

કૂટૈશ્વતુર્ભિઃ પ્રત્યેકં, શોભિતૌ રત્નભાસુરૈઃ ।

ચૈત્યમેકૈકં ચ તત્ર, કૂટે કાલોદપાર્શ્વગે ॥ ૧૪ ॥

ચતુર્ભિઃ કુલકં ॥

આખ્યાં દ્વાખ્યામિષુકારપર્વતાખ્યામયં દ્વિધા ।

દ્વીપો નિર્દિશ્યતે પૂર્વપશ્ચિમાર્દ્ધવિભેદતઃ ॥ ૧૫ ॥

યચ્ચ જમ્બૂદ્વીપમેરોઃ, પ્રાચ્યાં પૂર્વાર્દ્ધમસ્ય તત્ ।

તસ્ય પ્રતીચ્યામર્દ્ધં યત્તત્પશ્ચિમાર્દ્ધમુચ્યતે ॥ ૧૬ ॥

દ્વયોરપ્યર્દ્ધયોર્મધ્યે, એકૈકો મન્દરાચલઃ ।

તયોરપેક્ષયા ક્ષેત્રવ્યવસ્થાઞ્ત્રાપિ પૂર્વવત્ ॥ ૧૭ ॥

તથાહિ—અપાચ્યામિષુકારો ય, હૃત્યમેર્વપેક્ષયા ।

પૂર્વતસ્તસ્ય ભરતક્ષેત્રં પ્રથમતો ભવેત્ ॥ ૧૮ ॥

તતો હૈમવતક્ષેત્રં, હરિવર્ષં તતઃ પરમ્ ।

તતો મહાવિદેહાખ્યં, રમ્યકાખ્યં તતઃ પરમ્ ॥ ૧૯ ॥

તતશ્ચ હૈરણ્યવતમૈરાવતં તતસ્તતઃ ।

ઔત્તરાહ ઇષુકાર, એવા પૂર્વાર્દ્ધસંસ્થિતિઃ ॥ ૨૦ ॥

તે બન્ને પર્વતો, રત્નોવડે તેજસ્વી એવા ચાર-ચારશિખરોથી સુશોભિત છે. અને તેમાંથી કાલોદધિસમુદ્રની બાજુમાં રહેલા બન્ને પર્વતના કૂટ ઉપર એક-એક ચૈત્ય છે. ૧૪.

આ બે ઇષુકારપર્વતથી બે લાગમાં રહેલો આ દ્વીપ, પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધ કહેવાય છે. ૧૫.

જમ્બૂદ્વીપનાં મેરુપર્વતથી પૂર્વમાં આ ધાતકીખંડનો જે અર્ધલાગ, તે પૂર્વાર્ધ છે. અને તેની પશ્ચિમમાં જે અર્ધલાગ તે પશ્ચિમાર્ધ કહેવાય છે. ૧૬.

બન્ને અર્ધલાગની મધ્યમાં એક-એક મન્દર (મેરુ) પર્વત છે. તેની અપેક્ષાએ અહીં પણ (એટલે કે ધાતકીખંડમાં પણ) ક્ષેત્ર વ્યવસ્થા પૂર્વવત્ (જમ્બૂદ્વીપની જેમ) બાજુવી ૧૭.

તે આ પ્રમાણે છે.

અહીંના (જમ્બૂદ્વીપના) મેરુની અપેક્ષાએ, દક્ષિણ દિશામાં જે ઇષુકાર પર્વત છે. તે ઇષુકાર પર્વતથી પૂર્વમાં પ્રથમ ભરતક્ષેત્ર છે. ત્યારબાદ હૈમવંતક્ષેત્ર, ત્યારબાદ હરિવર્ષક્ષેત્ર, ત્યારબાદ મહાવિદેહક્ષેત્ર, ત્યારબાદ રમ્યક્ષેત્ર, તેની પછી હૈરણ્યવતક્ષેત્ર તેની પછી ઐરવતક્ષેત્ર અને ત્યારબાદ ઉત્તરનો ઇષુકાર પર્વત આવે. આ પૂર્વાર્ધ ધાતકીખંડની સ્થિતિ છે. ૧૮-૨૦.

પશ્ચિમાયામપિ તસ્માદ્દક્ષિણાત્યેષુકારતઃ ।
 પ્રથમં ભરતક્ષેત્રં, તતો હૈમવતાભિધમ્ ॥ ૨૧ ॥
 એવં યાવદોત્તરાહ, ઇપુકારધરાધરઃ ।
 પૂર્વાર્દ્ધવત્ક્ષેત્રરીતિરેવં પશ્ચિમતોઽપિ હિ ॥ ૨૨ ॥
 દ્વયોરપ્યર્દ્ધયોરેપાં, ક્ષેત્રાણાં સીમકારિણોઃ ।
 પટ્ પટ્ વર્ષધરાઃ પ્રાગ્વત્, સર્વેઽપિ દ્વાદશોદિતાઃ ॥ ૨૩ ॥
 જમ્બુદ્વીપવર્ષધરાદ્રિભ્યો દ્વિગુણવિસ્તૃતાઃ ।
 તુઙ્ગત્વેન તુ તૈસ્તુલ્યાઃ, સર્વે વર્ષધરાદ્રયઃ ॥ ૨૪ ॥
 આયામતશ્ચતુર્લક્ષયોજનપ્રમિતા અમી ।
 પર્યન્તસ્પૃષ્ટકાલોદલવણોદધિવારયઃ ॥ ૨૫ ॥
 તથાહ્યત્ર હિમવતોર્ગિર્યોઃ શિખરિણોરપિ ।
 વિષ્કમ્ભોઽયં જિનૈરુક્તઃ, પૂર્વાપરાર્દ્ધભાવિનોઃ ॥ ૨૬ ॥
 યોજનાનાં શતાન્યેકવિંશતિઃ પચ્ચ ચોપરિ ।
 કલાઃ પચ્ચૈવાથ મહાહિમવતોશ્ચ રુક્મિણોઃ ॥ ૨૭ ॥
 અષ્ટાવેવ સહસ્રાણિ, યોજનાનાં ચતુઃશતી ।
 એકવિંશત્યભ્યધિકા, તથૈવૈકકલાધિકા ॥ ૨૮ ॥

તે દક્ષિણ દિશાનાં ઇપુકારપર્વતથી પશ્ચિમ દિશામાં પણ પ્રથમ ભરતક્ષેત્ર, ત્યારબાદ હૈમવત એ પ્રમાણે ઉત્તરના ઇપુકાર પર્વત સુધીનું જાણવું. અત્રે પૂર્વાર્ધની જેમજ પશ્ચિમાર્ધમાં પણ ક્ષેત્રવ્યવસ્થા જાણવી. ૨૧-૨૨.

આ ક્ષેત્રોની સીમા કરનારા બંને અર્ધવિભાગમાં છ-છ વર્ષધર પર્વતો પહેલાની જેમ છે, તે સર્વે મેળવતાં કુલ બાર વર્ષધર પર્વતો છે. ૨૩.

આ બધા વર્ષધર પર્વતો જંબુદ્વીપનાં વર્ષધર પર્વતથી બે ગણા પહોળા અને ઉચાઈમાં સમાન છે. ૨૪.

લંબાઈથી આ બધા વર્ષધરપર્વતો ચાર લાખ યોજનનાં છે. અને બંને છેડાએ કાલોદધિ તથા લવણસમુદ્રનાં પાણીનો સ્પર્શ કરે છે ૨૫

તે આ પ્રમાણે

ધાતકીખંડના પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધનાં હિમવાન્ અને શિખરી પર્વતની પહોળાઈ બેહજાર એકસો પાંચ યોજન અને પાંચકલા જિનેશ્વરોએ કહેલી છે. તથા મહાહિમવાન્ અને રૂક્મીપર્વતની પહોળાઈ આઠહજાર, ચારસો એકવીસ યોજન અને એક

ત્રયસ્ત્રિંશત્સહસ્રાણિ, યોજનાનાં શતાનિ પટં ।

સ્ફુરચ્ચતુરશીતીનિ, કલાશ્ચતસ્ર એવ ચ ॥ ૨૯ ॥

વિષ્કમ્ભોઽયં નિષધયોર્ગિર્યોર્નીલવતોરપિ ।

દ્વાદશાનામપ્યમીષાં, વ્યાસસંકલના ત્વિયમ્ ॥ ૩૦ ॥

લક્ષમેકં યોજનાનાં પટસપ્તતિસહસ્રયુક્ ।

શતાન્યષ્ઠૌ દ્વિચત્વારિંશતા સમધિકાનિ ચ ॥ ૩૧ ॥

દ્વે યોજનસહસ્રે ચ, વિષ્કમ્ભ ઇષુકારયોઃ ।

તસ્મિંશ્ચ યોજિતેઽત્રાદ્વિરૂદ્ધં ક્ષેત્રમિદં ભવેત્ ॥ ૩૨ ॥

એકં લક્ષં યોજનાનાં, સહસ્રાણ્યષ્ટસપ્તતિઃ ।

દ્વિચત્વારિંશદધિકાન્યષ્ઠૌ શતાનિ ચોપરિ ॥ ૩૩ ॥

કલા છે. નિષધ અને નીલવાન પર્વતની પહોળાઈ તેત્રીસહજાર, છસોચોર્યાસીયોજન અને ચાર કલા છે. અને આ બારે પર્વતોની વ્યાસની સંકલના (પહોળાઈનો સરવાળો) એકલાખ, છોતેરહજાર, આઠસોને બેંતાલીસ યોજન થાય છે. ૨૬-૩૧.

બે ઇષુકાર પર્વતની પહોળાઈ બેહજાર યોજન છે. તે આમાં ઉમેરવાથી પર્વતોથી રોકાએલું ક્ષેત્ર એકલાખ, અઠ્યોતેર હજાર, આઠસો ને બેંતાલીસ યોજન છે. ૩૨-૩૩.

૧ લઘુહિમત	પર્વત	૨૧૦૫	યોજન	-	૫ કલા
શિખરી	,,	૨૧૦૫	,,	-	૫ ,
મહાહિમવત	,,	૮૪૨૧	,,	-	૧ ,
રુક્ષિમ	,,	૮૪૨૧	,,	-	૧ ,
નિષધ	,,	૩૩૬૮૪	,,	-	૪ ,
નીલવંત	,,	૩૩૬૮૪	,,	-	૪ ,

$$\begin{array}{rcl} ૮૮૪૨૦ & ૨૦ કલા- & (૧૯ કલા = ૧ યોજન \\ + ૧ & - & ૧૯ , \end{array}$$

$$\begin{array}{rcl} ૮૮૪૨૧ & ૧ \end{array}$$

૮૮૪૨૧	યોજન	પૂર્વ ધાતકીખંડનાં	૬	વર્ષધર પર્વતોનું
+ ૮૮૪૨૧	,,	પશ્ચિમ ,,	૬	,,

$$\begin{array}{rcl} ૧૭૬૮૪૨ & ,, & \\ + ૨૦૦૦ & બે ઇષુકાર પર્વતોનું & \end{array}$$

૧૭૮૮૪૨ યોજન ધાતકીખંડના કુલ વર્ષધરપર્વતો અને ઇષુકાર પર્વતોનો વિસ્તાર

અથૈતલ્લવણામ્મોધિપરિધેરપનીયતે ।

દ્વાદશામ્યાં શતામ્યાં ચ, તેન ન્યૂનઃ સ મજ્યતે ॥ ૩૪ ॥

લઘ્વાનિ યોજનસહસ્રાણિ ષટ્ ષટ્ શતાનિ ચ ।

ચતુર્દશાલ્વાનિ ભાગાશ્ચૈકોનત્રિશકં શતમ્ ॥ ૩૫ ॥

દ્વાદશાલ્વશતદ્વન્દ્વક્ષુણ્ણૈકયોજનોદ્ધવાઃ ।

તત્રેયત્પૃથવસ્તેડંશા, દ્વિશતી દ્વાદશામવન્ ॥ ૩૬ ॥

અથ ચૈતાદશૈરંશૈર્યથાસ્વમુપકલ્પિતૈઃ ।

ચતુર્દશાનાં ક્ષેત્રાણાં, લભ્યતે મુખવિસ્તૃતિઃ ॥ ૩૭ ॥

^૧ હવે આ સંખ્યા (એકલાખ અઠ્યોત્તર હજાર આઠસો ને બેતાલીસ ૧,૭૮,૮૪૨) ને લવણસમુદ્રની પરિધિમાંથી બાદ કર્યા પછી તેને બસોને બારથી ભાંગવી એટલે છહજાર છસોને ચૌદ યોજન અને ઓગણત્રીસ, બસો બાર $\frac{૩૬૬}{૩}$ અંશ યોજન થાય છે. આવા પ્રકારનાં તે અંશે કુલ બસો ને બાર થાય છે. અને દરેક ક્ષેત્રોનાં યથાયોગ્ય કદવા-એલા એવા તે અંશેવડે ચૌદ ક્ષેત્રોના મુખનો વિસ્તાર આવે છે. ૩૪-૩૭.

૧ ૧૫,૮૧,૧૩૬ લવણસમુદ્રની પરિધિ

—

૧,૭૮,૮૪૨

વધધર તથા ઈપુકાર પવંતાનો વિસ્તાર (બાદ કર્યો)

૧૪,૦૨,૨૯૭

૨૧૨) ૧૪,૦૨,૨૯૭ (૬૬૧૪

૧૨૭૨

—

૦૧૩૦૨

૧૨૭૨

= ૬૬૧૪ $\frac{૩૬૬}{૩}$ યોજન ચૌદ ક્ષેત્રોનાં મુખનો વિસ્તાર

—

૦૦૩૦૯

૨૧૨

—

૮૭૭

૮૪૮

—

૦૨૬

ભાગકલ્પના ચૈવં-એકૈકોઽંશો ભરતયોસ્તથૈરવતયોરપિ ।

ચત્વારો હૈમવતયો-હૈરણ્યવતયોરપિ ॥ ૩૮ ॥

હરિવર્ષાખ્યયોરેવં, તથા રમ્યકયોરપિ ।

પૂર્વાપરાદ્વૈ ગતયોરંશાઃ ષોડશ ષોડશ ॥ ૩૯ ॥

ચતુષ્ષષ્ટિશ્ચતુષ્ષષ્ટિર્વિદેહક્ષેત્રયોર્દ્વયોઃ ।

દ્વિશતી દ્વાદશ ચૈવં, ભાગાઃ સ્યુઃ સર્વસંખ્યયા ॥ ૪૦ ॥

ભરતૈરવતેભ્યો વા, ચતુર્ધ્વા મુખવિસ્તૃતિઃ ।

વિજ્ઞેયા હૈમવતયોઃ, હૈરણ્યવતયોરપિ ॥ ૪૧ ॥

ષોડશઘ્ના હરિવર્ષરમ્યકદ્વયવિસ્તૃતિઃ ।

તથા ચતુષ્ષષ્ટિગુણા, વિદેહક્ષેત્રયોર્દ્વયોઃ ॥ ૪૨ ॥

એવં ચ ધાતકીખંડે, મધ્યમાત્પરિધેરપિ ।

પૂર્વોદિતાદુક્તશૈલરુદ્ધક્ષેત્રવિનાકૃતાત્ ॥ ૪૩ ॥

દ્વાદશાઘ્યશતદ્વન્દ્વિભક્તાદુપકલ્પિતૈઃ ।

મુખવિસ્તૃતિવદ્ભાગૈર્ભ્યૈર્ષા મધ્યવિસ્તૃતિઃ ॥ ૪૪ ॥

૨ ભરતનાં એક-એક અંશ = ૨

૨ ઐરવતનાં „ „ „ = ૨

૨ હિમવાનનાં ચાર-ચાર „ = ૮

૨ હૈરણ્યવતનાં „ „ „ = ૮

૨ હરિવર્ષનાં સોળ-સોળ „ = ૩૨

૨ રમ્યકનાં „ „ „ = ૩૨

૨ મહાવિદેહના ચોસઠ-ચોસઠ „ = ૧૨૮

આ પ્રમાણે કુલ સરવાળો કરતાં ૨૧૨ ભાગો (અંશો) થાય છે. ૩૮-૪૦.

ભરત અને ઐરવતથી હૈમવંત (૨) અને હૈરણ્યવંત (૨) ની પહોળાઈ (મુખ-વિસ્તાર) ચાર ગણી છે. હરિવર્ષ (૨) અને રમ્યક (૨) ની સોળ ગણી છે. અને બન્ને મહાવિદેહની ચોસઠ ગણી છે. ૪૧-૪૨.

આ પ્રમાણે ધાતકીખંડની મધ્યમ પરિધિમાથી પહેલા કહેલ પર્વતોથી રાકાયેલ ક્ષેત્રને બાદ કરીને, બસોને બારથી ભાંગવાથી, યથાયોગ્ય આવેલા ભાગો દ્વારા મુખના વિસ્તારની જેમ આ ક્ષેત્રોનો મધ્ય વિસ્તાર પણ પ્રાપ્ત થાય છે. ૪૩-૪૪.

ક્ષે-ઉ. ૮

તથાઽત્ર કાલોદાસન્નાત્પર્યન્તપરિધેરપિ ।

નગરુદ્ધક્ષેત્રહીનાદ્ , દ્વાદશદ્વિશતાહતાત્ ॥ ૪૫ ॥

મુખવિસ્તૃતિવદ્ધાગૈર્યથાસ્વમુપકલ્પિતૈઃ ।

ચતુર્દશાનાં ક્ષેત્રાણાં, લભ્યા પર્યન્તવિસ્તૃતિઃ ॥ ૪૬ ॥

एवं च ' वक्ष्यमाणायां, क्षेत्रत्रिविधविस्तृतौ ।

મા ભૂત્સંમોહ इत्येप, आम्नायः प्राक् प्रपञ्चितः ॥ ४७ ॥

किंच-कृत्वाऽद्विरुद्धं क्षेत्रं तत्सहस्रद्वितयोज्जितम् ।

कर्त्तव्याश्चतुरशीति-स्तस्याप्यंશ दिशाऽनया ॥ ४८ ॥

તેવી રીતે અહિ કાલોદાસ-સમુદ્રપાસે-વાતકીખંડની પર્યન્ત પરિધિમાંથી પર્વતોથી રોકાયેલા ક્ષેત્રને બાદ કરીને ખસોને ખાસ્થી ભાંગતાં યથાયોગ્ય આવેલા ભાગો દ્વારા મુખવિસ્તારની જેમજ ઔદક્ષેત્રનો અંત વિસ્તાર પ્રાપ્ત થાય છે. ૪૫-૪૬.

આ પ્રમાણે આગળ કહેવાના છે, તેવા ક્ષેત્રનાં ત્રિવિધ વિસ્તારોમાં ભણનારને મુંઝવણ ન થાય એટલા માટે આમ્નાય પ્રરૂપણા કરી. ૪૭.

૧૭૫ પર્વતોથી રોકાયેલા ક્ષેત્રમાંથી (ઇપુકાર પર્વતોનાં બે હજાર૨૦૦૦ ચોજન)

૧ ૧૭૮૮૮૨ ચોજન પર્વતોથી રોકાયેલ ક્ષેત્ર

૨૦૦૦ ચોજન ઇપુકાર પર્વતોનાં બાદ કર્યા

૧૭૬૮૪૨ ચોજન

૮૪) ૧૭૬૮૪૨ (૨૧૦૫

ભાગ ૧૬૮

૮૮

૮૪

૪૪૨

૪૨૦

૨૨

= ૨૧૦૫ $\frac{૨૨}{૮૪}$ ચોજન = ૧ અંશ થયો.

૧-૧ અંશ હિમવાન અને શિખરી = ૨૧૦૫ $\frac{૨૨}{૮૪}$ - ૨૧૦૫ $\frac{૨૨}{૮૪}$

૪-૪ અંશ મહાહિમવાન અને રૂકમી = ૮૪૨૧ $\frac{૨૨}{૮૪}$ - ૮૪૨૧ $\frac{૨૨}{૮૪}$

૧૬-૧૬ અંશ રૂકમી અને નિલવંત = ૩૩૬૮૪ $\frac{૨૨}{૮૪}$ - ૩૩૬૮૪ $\frac{૨૨}{૮૪}$

૪૪૨૧૦ $\frac{૨૨}{૮૪}$

૪૪૨૧૦ $\frac{૨૨}{૮૪}$

એકૈકોઽંશો હિમવતોસ્તથા શિખરિણોરપિ ।
 અંશાશ્ચત્વારશ્ચ મહાહિમવતોશ્ચ રુક્મિણોઃ ॥ ૪૯ ॥
 ષોડશાંશા નિષધયોર્નીલવન્નગયોરપિ ।
 એવં ચતુરશીત્યાઽંશૈર્વર્ષભૂધરવિસ્તૃતિઃ ॥ ૫૦ ॥
 અત એવ ચ વક્ષ્યન્તે, ભાગાશ્ચતુરશીતિજ્ઞાઃ ।
 વર્ષાદ્રિમાનેઽસ્મિન્ પુષ્કરાદ્વિંશપિ યોજનોપરિ ॥ ૫૧ ॥
 ક્ષેત્રાણ્યેતાનિ દદ્યતિ, ચક્રારકાન્તરાકૃતિમ્ ।
 ક્ષારાન્ધિદિશિ સંકીર્ણાન્યન્યતો વિસ્તૃતાનિ યત્ ॥ ૫૨ ॥
 જમ્બૂદ્વીપક્ષારવાદ્વિમધ્યનાભિમનોહરે ।
 વર્ષાચલેષુકારાદ્રિચતુર્દશારકાશ્ચિતે ॥ ૫૩ ॥
 અસ્મિન્ મહાદ્વીપચક્રે, કાલોદાયઃપ્રધિસ્થિરે ।
 અરકાન્તરવદ્ધાન્તિ, ક્ષેત્રાણીતિ ચતુર્દશ ॥ ૫૪ ॥

બાદ કરીને તેના ચોર્યાસી (૮૪) ભાગો કરવા અને આ જ રીતે (એટલે વર્ષધરક્ષેત્રની જેમ) એમાથી એકેક અંશ હિમવાન અને શિખરી પર્વતના, ચાર ચાર અંશ મહાહિમવાન અને રૂક્મી પર્વતના, અને સોળ-સોળ અંશ નિષધ અને નિલકંઠ પર્વતનાં આ પ્રમાણે વર્ષધર પર્વતોનો વિસ્તાર ચોર્યાસી અંશ પ્રમાણ છે (પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધ ધાતકીખંડ મળીને) ૪૮-૫૦.

પુષ્કરાર્ધક્ષેત્રની યોજનામાં પણ વર્ષધર પર્વતના પ્રમાણ માટે ચોર્યાસી ભાગો આગળ કહેવાશે ૫૧.

આ બધા ક્ષેત્રો ચક્રનાં આરાનાં આંતરાની આકૃતિને ધારણ કરે છે, કે જેથી એ ક્ષેત્રો લવણસમુદ્ર તરફ સંકીર્ણ છે અને કાલોદય તરફ વિસ્તૃત છે. ૫૨

જમ્બૂદ્વીપ તથા લવણસમુદ્રરૂપી જેની મધ્યનાભિ છે તથા વર્ષધર પર્વતો ઈપુકાર પર્વતો આદિ આરાઓથી યુક્ત, આ ધાતકીખંડ નામના દ્વીપ રૂપી ચક્ર (પૈકું) છે. અને એને, ફરતા કાલોદય સમુદ્રરૂપ લોઢાની પાટીથી સ્થિર કરેલ છે. તેમાં ૧૪ ક્ષેત્રો તે આગના આંતરારૂપે શોભે છે ૫૩-૫૪.

પૂર્વાર્ધના	૮૮૪૨૧	યોજન	પર્વતથી રોકાયેલ ક્ષેત્ર
પશ્ચિમાર્ધના	૮૮૪૨૧	"	"
	૧૭૬૮૪૨		

ક્ષેત્રાણામિહ પર્યન્ત, એવાં કાલોદસન્નિઘૌ ।
 મુખં ચ લવણામ્ભોધિસમીપે પરિભાષિતમ્ ॥ ૫૫ ॥
 જ્ઞેયાઃ ક્ષેત્રપ્રકરણે, સામાન્યેનોદિતા લવાઃ ।
 દ્વાદશદ્વિશતધુણ્ણયોજનોત્થા વુધૈરિહ ॥ ૫૬ ॥
 તત્રેહ ચામ્બેષ્ટુકારહિમવત્પર્વતાન્તરે ।
 પૂર્વાર્દ્ધે પ્રથમં ભાતિ, ક્ષેત્રં ભરતનામકમ્ ॥ ૫૭ ॥
 ચતુર્દશાનિ પટ્પટિશતાનિ વિસ્તૃતં મુખે ।
 એકસ્ય યોજનસ્યાંશાશ્ચૈકોનત્રિશકં શતમ્ ॥ ૫૮ ॥
 યોજનાનાં સહસ્રાણિ, મધ્યે દ્વાદશ વિસ્તૃતમ્ ।
 સૈંકાશીર્તિ પશ્ચગતીં, તથા પટ્ત્રિશતં લવાન્ ॥ ૫૯ ॥
 અષ્ટાદશ સહસ્રાણિ, યોજનાનાં શતાનિ ચ ।
 પञ્ચૈવ સપ્તચત્વારિંશદ્યોજનાધિકાન્યથ ॥ ૬૦ ॥
 પશ્ચપશ્ચાશદધિકમંશાનાં નિયતં શતમ્ ।
 એતાવદ્ભરતક્ષેત્રં, પર્યન્તે વિસ્તૃતં મતમ્ ॥ ૬૧ ॥
 ત્રૈરાશિકાદિના ભાવ્યો, વિસ્તારોઽન્યત્ર તુ સ્વયમ્ ।
 તાદૃક્ક્ષેત્રાકૃત્યભાવાન્નાત્ર જ્યાધનુરાદિકમ્ ॥ ૬૨ ॥
 મધ્યભાગેઽસ્ય વૈતાઢ્ય, ઉચ્ચત્વપૃથુતાદિમિઃ ।
 જમ્બૂદ્વીપસ્યભરતવૈતાઢ્ય ઇવ સર્વથા ॥ ૬૩ ॥

આ બધા ક્ષેત્રોનો છેડો કાલોદહિ પાસે છે અને મુખ લવણસમુદ્ર પાસે કહેલું છે. ૫૫

આ ક્ષેત્ર પ્રકરણમાં સામાન્યથી ભાગ (અંશ-લવ) કહેવાયા હોય, તે એક યોજનનાં બસોને બારે ભાગેલા અંશે છે, તેમ પંડિત પુરૂષોત્તમે જાણવા ૫૬.

તેમાં અહીં પૂર્વાર્ધ ધાતક્રીખંડમાં દક્ષિણ ઇષ્ટુકાર પર્વત અને હિમવાન પર્વતની વચ્ચે પ્રથમ ભરતક્ષેત્ર છે. તેનો મુખવિસ્તાર ૬૬૧૪ યોજન અને ૧૨૯ અંશનો છે.

મધ્યવિસ્તાર ૧૨૫૮૧ યોજન અને ૩૬ અંશનો છે.

તથા પર્યન્તવિસ્તાર ૧૮૫૪૭ યોજન અને ૧૫૫ અંશનો છે ૫૭-૬૧

તેમજ અન્યત્ર વિસ્તાર ત્રિરાશી વગેરેથી રવચં જાણી લેવો. તથા જમ્બૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્ર પ્રમાણે આકૃતિ ન હોવાથી અહીંયા જ્યા-ધનુષ્ટ આદિ જણાવ્યું નથી. ૬૨.

આનાં (ધાતક્રીખંડના ભરતનાં) મધ્યભાગમાં વૈતાઢ્ય પર્વત છે. કે જેની

આયામતઃ કિન્તુ ચતુર્લક્ષયોજનસંમિતઃ ।

યુક્તશ્ચોભયતઃ પશ્ચપશ્ચાશતા મહાપુરૈઃ ॥ ૬૪ ॥

ઉત્તરાદ્વંમધ્યસ્વણ્ડે, હિમવદ્ગિરિસન્નિધૌ ।

જમ્બૂદ્વીપર્ષભકૂટતુલ્યોઽત્ર વૃષભાચલઃ ॥ ૬૫ ॥

શેષા સર્વાપિ વ્યવસ્થા, પટ્ટસ્વણ્ડભવનાદિકા ।

જમ્બૂદ્વીપમરતવદ્, જ્ઞેયાઽત્રાપ્યવિશેષિતા ॥ ૬૬ ॥

તથાઽત્ર મરતાદીનાં, તૈર્જમ્બૂદ્વીપગૈઃ સહ ।

દ્રવ્યક્ષેત્રકાલભાવપર્યાયાઃ સ્યુઃ સમાઃ ક્રમાત્ ॥ ૬૭ ॥

પરોઽસ્માદ્ હિમવાનદ્રિઃ, પશ્ચાદ્ધ્યાનેકવિંશતિમ્ ।

શતાંસ્તતો લવાન્ વિદ્વાશતિ ચતુરશીતિજાન્ ॥ ૬૮ ॥

નનુ જમ્બૂદ્વીપહિમવતો માને દ્વિગુણિતે સતિ યથોક્તા યોજનોપરિ ઈકોન-
વિંશતિજાઃ પશ્ચ ભાગા ભવન્તિ, અત્ર ચ ચતુરશીતિજા દ્વાવિંશતિરુક્તાસ્તતઃ કથમસ્ય
તતો દ્વૈગુણ્યં ન વ્યાહન્યતે?, અત્રોચ્યતે—એષાં ભાગાનાં દ્વૈવિધ્યેઽપિ વિશેષઃ કોઽપિ
નાસ્તિ, યતો યાવદેકોનવિંશતિજૈઃ પશ્ચભિર્ભાગૈર્ભવતિ તાવદેવ ચતુરશીતિજૈર્દ્વાવિંશત્યાપિ

ઉચ્ચાર્ધ અને પહોળાર્ધ જમ્બૂદ્વીપમાં રહેલ ભરતક્ષેત્રનાં વૈતાલ્યપર્વત જેટલી સર્વરીતે
છે. પરંતુ લંબાર્ધ ૪ લાખ યોજન પ્રમાણુ છે. અને બન્ને બાજુ (બન્ને શ્રેણિના)
પંચાવન-પંચાવન મહાનગરોથી યુક્ત છે. ૬૩-૬૪.

આ ભરતમાં ઉત્તરાર્ધના મધ્યખંડમાં હિમવાનગિરિની બાજુમાં જમ્બૂદ્વીપનાં
(ભરતનાં) ઋષભકૂટ સમાન અહીં ઋષભાચલ છે. ૬૫.

બાકીની છખંડ, ભવન આદિની સઘળીયે વ્યવસ્થા જમ્બૂદ્વીપનાં ભરતની જેમ
અહિં પણ એક સરખી બાજુવી. ૬૬.

તથા અહીંનાં ભરત આદિ ક્ષેત્રોનાં દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ અને ભાવનાં બધાં જ પર્યાયો
(પરિસ્થિતિ) ક્રમશઃ જમ્બૂદ્વીપના તે-તે ક્ષેત્રોની સમાન જ બાજુવા. ૬૭.

આ (ભરતક્ષેત્ર) ની પછી હિમવાન પર્વત છે. જે એકવીસસો પાંચ યોજન
બાવીસ ચોર્યાસી અંશ છે. (૨૧૦૫ રૂઢે યોજન) ૬૮.

પ્રશ્નઃ—જમ્બૂદ્વીપનાં હિમવાનનાં પ્રમાણુને ડબલ (દ્વિગુણુ) કરવાથી યથોક્ત
યોજનો ઉપર રૂઢે અંશ આવે. જ્યારે અહીં રૂઢે અંશ કહ્યા. તો અહીંનાં હિમવાનનાં
પ્રમાણુમાં જમ્બૂદ્વીપનાં હિમવાન કરતાં દ્વિગુણુતા કહેવાય છે તેમાં બાધ નહીં આવે?

ઉત્તરઃ—આ બન્ને પ્રકારની અંદર વિશેષ કાંઈ નથી કારણ કે રૂઢે અંશ વડે

भवति, उभयत्रापि किञ्चिदधिकयोजनचतुर्थभागस्यैव जायमानत्वादिति एवमग्रेऽपि भाव्यं ।

पञ्चहृदाभिधानोऽस्य, मस्तकेऽस्ति महाहृदः ।

योजनानां द्वे सहस्रे, दीर्घः सहस्रविस्तृतः ॥ ६९ ॥

दशयोजनरूपोऽस्यોદ્વેધોઽવજવલયાદિ ચ ।

जम्बूद्वीपपञ्चहृद, इवेहापि विभाव्यताम् ॥ ७० ॥

एवं येऽन्ये वर्षधराचलेषु कुरुषु हृदाः ।

तथा नदीनां कुण्डानि, द्वीपाः कुण्डगताश्च ये ॥ ७१ ॥

अविशेषेण ते सर्वेऽप्यુદ્વેધોઽચ્છ્યમાનતઃ ।

जम्बूद्वीपस्यायितत्तद्द्वીपकुण्डहृदैः समाः ॥ ७२ ॥

તતસ્તદુદ્વિદ્વતાદિ, તથાઽવજવલયાદિ ચ ।

अनुच्यमानमयत्र, म्वयं ज्ञेयं यथाऽऽस्पदम् ॥ ७३ ॥

विष्कम्भायामतस्त्वेते, सर्वेऽपि द्विगुणाम्मतઃ ।

व्यासोદ્વેधाभ्यां च नद्यो, व्यासैर्वनमुखान्यपि ॥ ७४ ॥

જેટલું પ્રમાણ થાય તેટલું જ પ્રમાણ ટુંદ અંશ વડે થાય છે. બન્ને જ ઠેકાણે કંઈક અધિક યોજનના ચતુર્થભાગ જેટલું જ પ્રમાણ આવે છે.

આ રીતે જ આગળ પણ સમજવું

(યોજનના ૮૪ ભાગ કદખીને જમ્બૂદ્વીપનાં વર્ણનમાં યોજનની ૧૯ કલા કહી હતી તેમ)

આ હિમવાન પર્વતની ઉપર પદ્મદ્રુહ નામના મહાદ્રુહ છે, કે જે બે હજાર (૨,૦૦૦) યોજન લાંબો છે. એકહજાર (૧,૦૦૦) યોજન પહોળો છે અને ૧૦ યોજન ઊંડો અને આ દ્રુહના કમળનાં વલય વગેરે જમ્બૂદ્વીપના પદ્મદ્રુહની જેમ અહીં પણ સમજી લેવા ૬૬-૭૦

એ પ્રમાણે બીજાપણ વર્ષધરપર્વતો ઉપરના દ્રુહો, કુરુક્ષેત્રના જે દ્રુહો, નદીનાં જે કુંડો છે અને કુંડમાં રહેલા જે દ્વીપો છે, તે બધા ઉચાઈ અને ઉડાઈના પ્રમાણમાં સર્વરીતે જમ્બૂદ્વીપમાં રહેલા તે-તે દ્વીપ-કુંડ અને દ્રુહની સમાન જ છે કુંડ અને દ્વીપની લંબાઈ-પહોળાઈ અને ઉડાઈ જમ્બૂદ્વીપની જેમ અહીં પણ સમજવી ૭૧-૭૨. તેથી તે-તે સ્થાનોની ઉડાઈ વગેરે અને કમળનાં વલયો વગેરે અહીં કહ્યા ન હોવા છતાં પણ તે-તે સ્થાને તે-તે રીતે સ્વયં સમજી લેવું. ૭૩

ઉપરોક્ત સર્વે પદાર્થો-જમ્બૂદ્વીપના તે-તે પદાર્થોથી લંબાઈ અને પહોળાઈમાં કીચું છે, પણ નદીઓ પહોળાઈ અને ઉડાઈમાં કીચું છે. અને વનમુખોમાં પહોળાઈ કીચું છે ૭૪.

તથાહુઃ—“વાસહરકુલસુ દહા નર્દેણ કુણ્ડાઈ તેસુ જે દીવા ।
 ઉન્વેહુસસયતુલ્લા વિક્સંભાયમઓ દુગુણા ॥ ૭૫ ॥
 સચ્વાઓવિ નર્દેઓ વિક્સંભોન્વેહુદુગુણમાણાઓ ।
 સીયાસીઓયાણં વણાણિ દુગુણાણિ વિક્સંભે ॥ ૭૬ ॥”
 एवं च—गङ्गासिन्धुरक्तवतीरक्तेत्याख्यास्पृशामिह ।
 षट्त्रिंशतसङ्ख्यानां, नदीनां हृदनिर्गमे ॥ ७७ ॥
 अध्यर्द्धानि योजनानि, विष्कम्भो द्वादश स्मृतः ।
 पर्यन्ते च पञ्चविंशं, योजनानां शतं भवेत् ॥ ७८ ॥
 आसां तावन्ति कुण्डानि, विस्तृतान्यायतानि च ।
 विंशं हि योजनशतं, द्वीपाः षोडशयोजनाः ॥ ७९ ॥
 स्वर्णकूला रूप्यकूला, रोहिता रोहितांशिका ।
 इत्यष्टादौ विस्तृताः स्युः, पञ्चविंशतियोजनीम् ॥ ८० ॥
 अन्ते च साद्वीं द्विशतीं, सर्वत्रैतावदेव च ।
 चतुर्विंशतिरप्यन्तर्नद्यः स्युरिह विस्तृताः ॥ ८१ ॥
 चत्वारिंशा द्विगत्यासां, कुण्डेष्वायतिविस्तृता ।
 द्वात्रिंशद्योजनान्यासां, द्वीपा आयतविस्तृताः ॥ ८२ ॥

કહ્યું છે કે વર્ષધર પર્વતો અને કુરુક્ષેત્રમાં દ્રહો, નદીનાં કુંડો અને તેમાં રહેલા જે દ્વીપો છે, તે બધાની ઉંડાઈ અને ઉંચાઈમાં તુલ્ય છે જ્યારે પહોળાઈ અને લંબાઈમાં ડબલ છે, અને સર્વ નદીઓની પહોળાઈ અને ઉંડાઈ દ્વિગુણ છે, તેમજ સીતા અને સીતાદા નદીનાં વનોની પહોળાઈ દ્વિગુણ છે. ૭૫-૭૬

એજ પ્રમાણે ગંગા-સિન્ધુ-રક્તા અને રક્તવતી નામની જે ૧૩૬ નદીઓ છે. તે નદીઓની દ્રહમાંથી નિકળતી વખતે સાડાબાર યોજનની પહોળાઈ હોય છે, અને અંતે ૧૨૫ યોજનની પહોળાઈ થાય છે ૭૭-૭૮.

આ નદીઓનાં તેટલાં જ (૧૩૬) કુંડો છે, કે જે ૧૨૦ યોજનનાં વિસ્તૃત અને લાંબા છે તથા દ્વીપો ૧૬ યોજનનાં છે. ૭૯.

સ્વર્ણકૂલા, રૂપ્યકૂલા, રોહિતા અને રોહિતાંશા ઇત્યાદિ આઠ નદીઓ પ્રારંભમાં પચ્ચીસ (૨૫) યોજન પહોળી છે અને અંતે ૨૫૦ યોજન પહોળી છે. અને આની ૨૪ અંતરનદીઓ પણ આ રીતે જ સર્વત્ર વિસ્તાર વાળી છે. ૮૦-૮૧.

આ નદીઓનાં કુંડો ૨૪૦ યોજનની લંબાઈ-પહોળાઈવાળા છે તથા આ નદીઓનાં દ્વીપો ૩૨ યોજનની લંબાઈ-પહોળાઈવાળા છે. ૮૨.

નારીકાન્તા નરકાન્તા, હરિકાન્તામિધા નદી ।
 હરિસલિલેત્યપાનાં, સરિતાં મૂલવિસ્તૃતિઃ ॥ ૮૩ ॥
 પશ્ચાશ્વોજનાન્યાસાં, પર્યન્તવિસ્તૃતિઃ પુનઃ ।
 યોજનાનાં પશ્ચ શતાન્યુક્તાનિ તત્ત્વવેદિભિઃ ॥ ૮૪ ॥
 આર્સા કુષ્ઠાયતિવ્યાસાવશીતિયુક્ ચતુઃશતી ।
 ચતુષ્પથિયોજનાનિ, દ્વીપાશ્ચાયતવિસ્તૃતાઃ ॥ ૮૫ ॥
 શીતાશીતોદાભિધાનાં, નિમ્નગાનાં ચતસૃણામ્ ।
 આઘન્તયોઃ ક્રમાદ્વ્યાસઃ, શતં સહસ્રમેવ ચ ॥ ૮૬ ॥
 સપ્તર્ષિર્નવશત્યાસાં. કુષ્ઠેષ્ઠાયતિવિસ્તૃતી ।
 અષ્ટાવિંશં શતં ચાસાં, દ્વીપા આયતવિસ્તૃતાઃ ॥ ૮૭ ॥
 પદ્ત્રિંશં શતમષ્ટૌ ચ, પુનરષ્ટૌ ચતુષ્ટયમ્ ।
 ચતુર્વિધાનામિત્યાસામાઘન્તોદ્વિદ્વતા ક્રમાત્ ॥ ૮૮ ॥
 ગવ્યૃતં યોજને સાર્દ્ધે, દ્વૌ ક્રોશૌ પશ્ચયોજની ।
 યોજનં દશ ચૈતાનિ, યોજને દ્વે ચ વિંશતિઃ ॥ ૮૯ ॥

નારીકાન્તા, નરકાન્તા, હરિકાન્તા, હરિસલિલા આ નામની આઠ નદીઓનો મૂળ વિસ્તાર પચાસ (૫૦) યોજન છે અને અંતે વિસ્તાર પાંચસો (૫૦૦) યોજનનો તત્ત્વજ્ઞોએ કહેલો છે ૮૩-૮૪

આ નદીઓનાં કુંડોની લંબાઈ-પહોળાઈ ચારસો એંસી (૪૮૦) યોજનની છે. અને દ્વીપોની લંબાઈ-પહોળાઈ ચોસઠ (૬૪) યોજનની છે. ૮૫.

શીતા-શીતોદા નામની ચાર નદીઓની પ્રારંભમાં પહોળાઈ ૧૦૦ યોજનની છે. અને પર્યન્તની પહોળાઈ (૧૦૦૦) હજાર યોજનની છે. ૮૬

આ નદીઓનાં કુંડોની લંબાઈ-પહોળાઈ નવસો સાધઠ (૬૬૦) યોજનની છે. અને દ્વીપની લંબાઈ-પહોળાઈ એકસો અઠ્યાવીસ (૧૨૮) યોજનની છે ૮૭.

ગંગા-સિન્ધુ-રક્તા-રક્તાવતી, આ એકસો છત્રીસ (૧૩૬) નદીઓની શરૂઆતમાં ઉંડાઈ એકગાઉની છે અને અંતે અઢીયોજનની છે—

રેહિતા-રેહિતાંશા-સુવર્ણકુલા, રુપ્યકુલા, આ આઠ (૮) નદીઓની શરૂઆતમાં ઉંડાઈ બે ગાઉની છે અને અંતે પાંચયોજનની છે.

હરિકાન્તા-હરિસલિલા-નારિકાન્તા-નરકાન્તા, આ આઠ (૮) નદીઓની શરૂઆતમાં ઉંડાઈ એકયોજનની છે અને અંતે દસ યોજન છે.

શીતા-શીતોદા આ ચાર (૪) નદીઓની શરૂઆતમાં ઉંડાઈ બે યોજનની છે અને અંતે વીસ (૨૦) યોજન છે. ૮૮-૮૯

અન્તર્નદીનાં સર્વાસામપિ પ્રારમ્ભ્ય મૂલતઃ ।
 પર્યન્તં યાવદુદ્વેધસ્તુલ્યઃ સ્યાત્પશ્ચયોજની ॥ ૯૦ ॥
 સ્વકીયમૂલવિસ્તૃત્યા, જિહ્વિકાવિસ્તૃતિઃ સમા ।
 મૂલોદ્વેધસમશ્વાસાં સર્વાસાં જિહ્વિકોચ્છ્રયઃ ॥ ૯૧ ॥
 ઉક્તશેષં તુ સ્વરૂપં, સકલં વેદિકાદિક્રમ્ ।
 એતાસ્વપ્યનુસંધેયં, જમ્બૂદ્વીપનદીગતમ્ ॥ ૯૨ ॥
 પૂર્વાભિમુખ્યઃ પૂર્વાર્દિ, કાલોદે યાન્તિ નિમ્નગાઃ ।
 ક્ષારોદમપરોન્મુખ્યોઽપરાર્દે તુ વિપર્યયઃ ॥ ૯૩ ॥
 આસામિત્યુક્તો વિશેષઃ, પ્રસજ્જાલ્લાઘવાય ચ ।
 તત્ર તત્ર નામમાત્રં, સ્થાનાશૌન્યાય વક્ષ્યતે ॥ ૯૪ ॥
 અથ પ્રકૃતં—અથૈતસ્માત્પદ્મહદાન્નદ્યસ્તિસ્તો વિનિર્ગતાઃ ।
 ગજ્ઞાસિન્ધુરોહિતાંશાઃ, પૂર્વાપરોત્તરાધ્વભિઃ ॥ ૯૫ ॥
 તત્ર ગજ્ઞા ચ સિન્ધુશ્ચ, પૂર્વપશ્ચિમયોર્દિશોઃ ।
 નિર્ગત્ય સ્વદિશોર્ગત્વા, યથાર્હં પર્વતોપરિ ॥ ૯૬ ॥

(ચોવીશેય) અન્તર્નદીઓની ઉંડાઈ પ્રારંભથી અન્ત સુધી એકસરખી પાંચ થોજ-
 નની જ હોય છે ૯૦.

આ બધી નદીઓનાં મૂલના વિસ્તાર જેટલો જ જિહ્વિકાનો વિસ્તાર છે અને
 મૂલની ઉંડાઈ જેટલી જ જિહ્વિકાની જાડાઈ છે ૯૧.

આટલા વર્ણન પછી બાકી રહેલું વેદિકા આદિનું સકલ સ્વરૂપ જમ્બૂદ્વીપની
 નદીની જેમ આ નદીઓમાં પણ સમજી લેવું ૯૨

પૂર્વાર્ધ ધાતકીખંડની પૂર્વાભિમુખી નદીઓ કાલોદધિ સમુદ્રમાં જાય છે અને (પૂર્વ-
 ધાતકીખંડની જ) પશ્ચિમાભિમુખી નદીઓ લવણસમુદ્રમાં મળી જાય છે અને પશ્ચિમાર્ધ
 ધાતકીખંડમાં આનાથી વિપરીત જાણવું આ વાત નદીઓ સંબંધી વિશેષ હતી, તે
 પ્રસંગોપાત કહી. હવે તે-તે સ્થાનોએ દૂંકાણમાં જ સ્થાનશૂન્ય ન રહે એટલા માટે
 નામ માત્રથી કહેવાશે. ૯૩-૯૪.

હવે મૂળવાત શરૂ થાય છે, કે આ પદ્મરૂપમાંથી નીકળતી ત્રણ નદીઓ ગંગા, સિન્ધુ
 અને રોહિતાંશા, જે અનુક્રમે પૂર્વ-પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશામાં જાય છે. તેમાં ગંગા અને
 સિન્ધુ આ બે નદીઓ પોત-પોતાની પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાંથી નીકળીને પોત-પોતાની
 ક્ષે-ઉ. ૯

સ્વસ્વાવર્તનકૂટામ્યાં, નિવર્ત્ય દક્ષિણામુખે ।
 કુળ્લે નિપત્ય વિશતઃ, કાલધારોદધી ક્રમાત્ ॥ ૯૭ ॥
 રોહિતાંશા તૂત્તરસ્યાં, યોજનાનિ નગોપરિ ।
 દ્વિપચ્ચાશાં પશ્ચશતીં, ત્રિપચ્ચાશલ્લવાધિકામ્ ॥ ૯૮ ॥
 અતિક્રમ્ય નિજે કુળ્લે, નિપત્ય યોજનાન્તરા ।
 શબ્દાપાતિગિરેઃ પ્રત્યક્, પ્રવૃત્તા લવણેઽવિશત્ ॥ ૯૯ ॥
 અથાસ્માદ્દિમવચ્છેલાદુત્તરસ્યાં વ્યવસ્થિતમ્ ।
 ક્ષેત્રં હૈમવતાભિશ્ચમાકૃત્યા ભરતોપમમ્ ॥ ૧૦૦ ॥
 પટ્વિશતિં સહસ્રાણિ, યોજનાનાં ચતુઃશતીમ્ ।
 અષ્ટપચ્ચાશાં લવાન્ દ્વાનવતિં વિસ્તૃતં મુખે ॥ ૧૦૧ ॥
 પચ્ચાશતં સહસ્રાણિ, ચતુર્વિંશં શતત્રયમ્ ।
 ચતુશ્ચત્વાર્શિશમંશશતં મધ્યે ચ વિસ્તૃતમ્ ॥ ૧૦૨ ॥
 યોજનાનાં સહસ્રાણિ, ચતુઃસપ્તતિમન્તતઃ ।
 નવત્યાઢ્યં શતં પળ્લવત્યાઢ્યં ચ શતં લવાન્ ॥ ૧૦૩ ॥
 મધ્યેઽસ્ય શબ્દાપાતીતિ, વૃત્તવૈતાઢ્યપર્વતઃ ।
 સહસ્રયોજનોત્તુઙ્ગઃ સહસ્રં વિસ્તૃતાયતઃ ॥ ૧૦૪ ॥

દિશામાં યથાયોગ્ય રીતે પર્વત ઉપર જઈને, પોત-પોતાના આવર્તનકૂટથી વળીને, દક્ષિણાભિમુખ કુંડમાં પડીને, અનુક્રમે કાલોદધિ અને લવણસમુદ્રમાં પ્રવેશ કરે છે. અને રોહિતાંશા તે ઉત્તરદિશામાં પર્વત ઉપર પાંચસોબાવન યોજન ત્રેપન લવ (૫૫૨ ચો. - ૫૩ લવ) જઈને, પોતાના કુંડમાં પડીને, શબ્દાપાતી નામનાં વૃત્તવૈતાઢ્યથી ૧ યોજન દૂર રહીને પશ્ચિમ દિશા તરફ વળેલી એવી, તે લવણ સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરે છે. ૯૫-૯૯.

હવે આ હિમવંત પર્વતથી ઉત્તરદિશામાં રહેલું, ભરતક્ષેત્રની આકૃતિવાળું, હૈમવત-નામનું ક્ષેત્ર છે. ૧૦૦.

આ હૈમવતક્ષેત્ર મુખમાં છવીશહજાર, ચારસો અઠાવન (૨૬૪૫૮) યોજન અને બાહ્ય (૯૨) લવ પહોળું છે. મધ્યમાં પચ્ચાસહજાર ત્રણસો ચોવીસ (૫૦૩૨૪) યોજન અને એકસો ચુમ્માલીસ (૧૪૪) લવ પહોળું છે અને અન્તમાં ચુમ્મોતેર હજાર એકસો નેવું (૭૪૧૯૦) યોજન અને એકસો છન્નુ (૧૬૬) લવ પહોળું છે. ૧૦૧-૧૦૩.

આ ક્ષેત્રની મધ્યમાં શબ્દાપાતી નામનો વૃત્તવૈતાઢ્ય પર્વત છે, કે જેની ઉંચાઈ, પહોળાઈ અને લંબાઈ ૧૦૦૦ યોજન છે. ૧૦૪.

અયં જમ્બૂદ્વીપશબ્દાપાતિના સર્વથા સમઃ ।
 તદ્વત્સપ્તાન્યેઽપિ વૃત્તવૈતાલ્યા હૃદ તત્સમાઃ ॥ ૧૦૫ ॥
 અદ્રિરસ્યાન્તે ચ મહાહિમવાન્ યોજનાનિ સઃ ।
 એકવિંશાનિ ચતુરશીતિશતાન્યથાંશકાન્ ॥ ૧૦૬ ॥
 પૂર્વોક્તમાનાંશ્ચતુરો, વિસ્તીર્ણસ્તસ્ય ચોપરિ ।
 પદ્મૈઃ પરિષ્કૃતો ભાતિ, મહાપદ્માભિધો હૃદઃ ॥ ૧૦૭ ॥
 યોજનાનાં સહસ્રાણિ, ચત્વાર્યેવાયમાયતઃ ।
 વિષ્કમ્મતો યોજનાનાં, સહસ્રદ્વિતયં ભવેત્ ॥ ૧૦૮ ॥
 દક્ષિણસ્યામુદીચ્યાં ચ, નદ્યૌ દ્વે નિર્ગતે તતઃ ।
 રોહિતા હરિકાન્તા ચ, પર્વતોપર્યુમે અપિ ॥ ૧૦૯ ॥
 યોજનાનાં શતાન્ દ્વાત્રિંશતં ગત્વા દશોત્તરાન્ ।
 ચતુશ્ચત્વારિંશતં ચ, ભાગાન્ જિહ્વિકયા ગિરેઃ ॥ ૧૧૦ ॥
 પતતઃ સ્વસ્વકુણ્ડેઽથ, કાલોદં યાતિ રોહિતા ।
 દ્વિધા કૃત્વા હૈમવતં, વૈતાલ્યાઘોજનાન્તરા ॥ ૧૧૧ ॥
 હરિકાન્તા ચ વૈતાલ્યાઘોજનદ્વિતયાન્તરા ।
 હરિવર્ષં વિભજતી, પ્રયાતિ લવણોદઘૌ ॥ ૧૧૨ ॥

આ શબ્દાપાતી- પર્વત સર્વ રીતે જ ખૂદ્વીપના શબ્દાપાતી વૈતાલ્યની સમાન છે. તેવી રીતે ખીજ પછી સાત વૃત્તવૈતાલ્ય પર્વતો જ ખૂદ્વીપના વૃત્તવૈતાલ્યની સમાન છે. ૧૦૫.

આ ક્ષેત્રની પછી મહાહિમવાન નામનો પર્વત છે કે, જેનો વિષ્કંલ આઠહજાર ચારસો એકવીસ ચોજન (૮,૪૨૧ ચોજન) છે. અને પૂર્વોક્ત માનવાળા હિમવાન પર્વ- તથી ચાર ગણો પહોળો છે. તેનાં ઉપર પચોથી યુક્ત મહાપદ્મ નામનો દ્રહ છે ૧૦૬-૧૦૭.

આ મહાપદ્મ દ્રહ ચારહજાર (૪૦૦૦) ચોજન લાંબો અને બેહજાર (૨૦૦૦) ચોજન પહોળો છે. ૧૦૮

આ મહાપદ્મદ્રહમાંથી રોહિતા અને હરિકાન્તા નામની બે નદીઓ નિકળે છે અને તે નદીઓ પર્વતની ઉપરજ દક્ષિણ અને ઉત્તર-દિશામાં ત્રણહજાર બસો દસ (૩૨૧૦) ચોજન અને ચુમ્માલીસ (૪૪) અંશ જઈને જિહ્વિકાવડે પર્વત ઉપરથી પોત-પોતાના કુંડમાં પડે છે. તેમાંથી રોહિતા હૈમવત ક્ષેત્રના બે લાગ કરીને વૃત્તવૈતાલ્ય પર્વતથી એક ચોજન દૂર રહીને કાલોદધિ સમુદ્રમાં જાય છે અને હરિકાન્તા વૃત્તવૈતાલ્યથી બે ચોજન દૂર રહીને હરિવર્ષ ક્ષેત્રના બે લાગ કરતી લવણસમુદ્રમાં જાય છે. ૧૦૯-૧૧૨.

અથોદીચ્યાં ક્ષેત્રમસ્માદ્વિવર્ષં વિરાજતે ।
 સશ્રીકમધ્યં યદ્ગન્ધાપાતિવૈતાલ્યભૂમૃતા ॥ ૧૧૩ ॥
 ત્રયસ્તિશાષ્ટપશ્ચાશ્ચ્છતાલ્યાં લક્ષયોજનીમ્ ।
 પટ્પશ્ચાશ્મંશશતં, વિસ્તીર્ણમિદમાનને ॥ ૧૧૪ ॥
 દ્વે લક્ષે દ્વાદશશતીં, મધ્યેઽષ્ટાનવર્તિ તથા ।
 યોજનાનામંશશતં, દ્વિપશ્ચાશ્મં ચ વિસ્તૃતમ્ ॥ ૧૧૫ ॥
 યોજનાનાં પળ્લવત્યા, સમન્વિતમ્ સહસ્રકૈઃ ।
 લક્ષદ્વયં સપ્તશતીં, ત્રિપશ્ચાઽભ્યધિકાં તથા ॥ ૧૧૬ ॥
 અષ્ટચત્વાર્શિમંશશતં પર્યન્તવિસ્તૃતમ્ ।
 શેષાઽસ્ય જમ્બૂદ્વીપસ્થદ્વિવર્ષસમા સ્થિતિઃ ॥ ૧૧૭ ॥
 ક્ષેત્રસ્યાસ્ય ચ પર્યન્તે, નિષધો નામ ભૂધરઃ ।
 ત્રયસ્તિશતસહસ્રાણિ, યોજનાનાં ગતાનિ ષટ્ ॥ ૧૧૮ ॥
 સ્યાદ્વિસ્તીર્ણઃ સ ચતુરશીતીન્યંશાશ્ચ પોઢશ ।
 તિગિચ્છિનામા વર્વર્તિ, મહાદ્વદોઽસ્ય ચોપરિ ॥ ૧૧૯ ॥
 સહસ્રાણિ યોજનાનામષ્ટાવાયામતઃ સ ચ ।
 વિષ્કમ્ભતસ્તુ ચત્વારિ, સહસ્રાણિ ભવેદસૌ ॥ ૧૨૦ ॥

હવે આ મહાહિમવાન પર્વતથી ઉત્તર દિશામાં હરિવર્ષક્ષેત્ર છે કે જેનો મધ્ય-ભાગ ગન્ધાપાતી નામના વૃત્તવૈતાલ્ય પર્વતથી શોભે છે. ૧૧૩.

આ હરિવર્ષક્ષેત્રનો મુખ્ય વિસ્તાર એકલાખ પાંચહજાર આઠસો તેત્રીસ (૧૦૫૮૩૩) યોજન અને એકસો છપ્પન (૧૫૬) અંશ, મધ્યવિસ્તાર બેલાખ બાર સો અઠાણુ (૨૦,૧૨,૬૮) યોજન અને એકસોબાવન (૧૫૨) અંશ અને અંત્યવિસ્તાર બે લાખ છનુહજાર સાતસો ત્રેસઠ (૨,૬૬,૭૬૩) યોજન અને એકસો અડતાલીસ (૧૪૮) અંશ છે. તથા આ હરિવર્ષક્ષેત્રની બાકીની તમામ સ્થિતિ જંબૂદ્વીપનાં હરિવર્ષક્ષેત્રની જેમ સમજી લેવી. ૧૧૪-૧૧૭.

આ ક્ષેત્રનાં અંતે નિષધ નામનો પર્વત છે, જેનો વિસ્તાર તેત્રીસ હજાર છ સો ચોર્યાસી (૩૩,૬૮૪) યોજન છે અને તે હિમવાન પર્વતથી ૧૬ ગણો છે. આ પર્વત ઉપર તિગિચ્છિ નામનો મહાદ્રહ છે. આ દ્રહ આઠહજાર (૮,૦૦૦) યોજન લાંબો અને ચારહજાર (૪૦૦૦) યોજન પહોળો છે. ૧૧૮-૧૨૦.

દક્ષિણસ્યામુદીચ્યાં ચ, હ્રદાદસ્માન્નિરીયતુઃ ।
 વાહિન્યૌ હરિસલિલાશીતોદે તે નગોપરિ ॥ ૧૨૧ ॥
 યોજનાનાં સહસ્રાણિ, ચતુર્દશ શતાનિ ચ ।
 અઘૌ દ્વિચત્વારિંશાનિ, પરિક્રમ્યાષ્ટ ચાંશકાન્ ॥ ૧૨૨ ॥
 સ્વસ્વજિહ્વિકયા સ્વસ્વકુણ્ડે નિપતતસ્તતઃ ।
 હરિઃ સ્વવૃત્તવૈતલ્યાઘોજનદ્વિતયાન્તરા ॥ ૧૨૩ ॥
 હરિવર્ષાભિધં વર્ષ, દ્વિધા વિદધતી સતી ।
 કાલોદાબ્ધૌ નિપતતિ, રમેવાચ્યુતવક્ષસિ ॥ ૧૨૪ ॥
 ચતુર્ભિઃ કલાપકમ્ ।

શીતોદા ચ દેવકુરુભદ્રસાલવિભેદિની ।
 ચતુર્ભિર્યોજનૈર્મેરોર્દૂરસ્થા પશ્ચિમોન્મુખી ॥ ૧૨૫ ॥
 પ્રત્યગ્વિદેહવિજયસીમાકરણકોવિદા ।
 ગોત્રવૃદ્ધેષ મધ્યસ્થા, યાત્યન્તે લવણોદધિમ્ ॥ ૧૨૬ ॥
 શીતાપ્યેવં નીલવતો, નિર્ગતા કેસરિહ્રદાત્ ।
 કુણ્ડોત્થિતોત્તરકુરુભદ્રસાલપ્રભેદિની ॥ ૧૨૭ ॥
 ચતુર્ભિર્યોજનૈર્મેરોર્દૂરસ્થા પૂર્વતોમુખી ।
 પ્રાગ્વિદેહાન્ વિમજંતી, યાતિ કાલોદવારિધૌ ॥ ૧૨૮ ॥

દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશામાં આ દ્રહમાંથી હરિસલિલા અને શીતોદા નામની એ નદીઓ નીકળે છે. તે નદીઓ પર્વત ઉપર ચૌદ હજાર આઠસો એંતાલીસ (૧૪,૮૪૨) ચોજન અને આઠ (૮) અંશ આગળ જઈને પોતપોતાની જિહ્વિકાથી પોત-પોતાના કુંડમાં પડે છે. પછી પોતાનાં (માદ્યવંત નામના) વૃત્તવૈતાલ્યથી એ (૨) ચોજન દૂર રહીને, હરિવર્ષ નામનાં ક્ષેત્રને બેલાગમાં વહેંચતી, એવી તે લક્ષ્મી જેમ કૃષ્ણનાં વક્ષ-સ્થલમાં પડે તેમ કાલોદધિ સમુદ્રમાં જાય છે ૧૨૧-૧૨૪.

શીતોદાનદી દેવકુરુ અને ભદ્રસાલવનને લેદતી, મેરૂપર્વતથી ચાર (૪) ચોજન દૂર રહેલી પશ્ચિમાભિમુખ એવી, તે પશ્ચિમવિદેહનાં વિજયનાં વિલાગને કરવામાં હોંશિયાર, મધ્યસ્થ એવી, કુટુંબની વૃદ્ધ-ઝીની જેમ, તે લવણસમુદ્રમાં જાય છે. ૧૨૫-૧૨૬.

એ પ્રમાણે શીતાનદી પણ નીલવંત પર્વતના કેશરી દ્રહમાંથી નીકળી, પોતાના કુંડમાં પડતી, ઉત્તરકુરુ અને ભદ્રશાલ વનને બેલાગમાં વહેંચતી અને મેરૂથી ચાર (૪) ચોજન દૂર રહીને પૂર્વ સન્મુખ જતી એવી, તે પૂર્વવિદેહનાં વિજયોનો વિલાગ કરતી કાલોદધિમાં પ્રવેશ કરે છે. ૧૨૭-૧૨૮.

વાચ્યોદીચ્યાં રમ્યકાન્તા, તથૈવૈરવતાદિકા ।
 ક્ષેત્રત્રયી શિખર્યાદ્યાં, નીલાન્તા ચ નગત્રયી ॥ ૧૨૯ ॥
 યથેયં હરિવર્પાન્તા, ત્રિવર્પી ભરતાદિકા ।
 ઉક્તા હિમવદાદ્યા ચ, નિષધાન્તા નગત્રયી ॥ ૧૩૦ ॥
 તદ્વત્ત્રિધા ક્ષેત્રમાનમાદિમધ્યાન્તગોચરમ્ ।
 તાવદાયામવિસ્તારા, હ્રદા વર્ષધરોપરિ ॥ ૧૩૧ ॥
 તાવદેવાતિક્રમણં, નદીનાં પર્વતોપરિ ।
 સૈવાકૃતિર્નામમાત્રે, વિશેષઃ સોઽભિધીયતે ॥ ૧૩૨ ॥
 ઐરાવતમુદીચ્યેપુકારાત્સ્વસ્વગિરેર્દિશિ ।
 શિખરી પર્વતોઽન્તેઽસ્ય, પુઢરીકહ્રદાશ્ચિત્તઃ ॥ ૧૩૩ ॥
 અસ્માદ્રક્તા રક્તવતી સ્વર્ણકૂલા વિનિર્યયુઃ ।
 રક્તૈર્ગ્વતમધ્યેન, યાતિ કાલોદવારિધિમ્ ॥ ૧૩૪ ॥
 લવણાબ્ધૌ પ્રવિશતિ, તથૈવ રક્તવત્યથ ।
 સ્વર્ણકૂલા તુ કાલોદં, હૈરણ્યવતમધ્યગા ॥ ૧૩૫ ॥

તથા આજ પ્રમાણે ઉત્તરદિશામાં પણ ઐરવતથી માંડીને રમ્યક સુધીના (ઐર-
 વત-હૈરણ્યવત-રમ્યક) ત્રણ ક્ષેત્રો છે તથા શિખરીથી નીલવત સુધીના ત્રણ પર્વતો
 (શિખરી-૩ક્રમી-નીલવત) સમજી લેવા. જેવી રીતે ભરતથી માંડીને હરિવર્ષ સુધીનાં
 ૩ ક્ષેત્રો કહ્યા (ભરત-હિમવત-હરિવર્ષ) અને હિમવતથી નિષધસુધીના ત્રણપર્વતો
 કહ્યા (હિમવત-મહાહિમવત-નિષધ) તે જ પ્રમાણે આદિ, મધ્ય અને અન્તક્ષેત્રનું
 પ્રમાણ ત્રણ પ્રકારે થાય છે અને વર્ષધર પર્વત ઉપરનાં ઢહોની લંબાઈ અને પહો-
 નાઈ આજ પ્રમાણે છે. નદીઓનું પર્વત ઉપર પશ્ચિમભણક્ષેત્ર પણ તેટલું જ છે, આકૃતિ
 પણ તે જ રીતે છે નામ માત્રમાં જે વિશેષ છે, તે અમે કહીએ છીએ. ૧૨૯-૧૩૨.

ઉત્તર ધ્રુવશરથી પોત-પોતાના પર્વતની દિશામાં ઐરવતક્ષેત્ર છે. અને અંતે પુઢ-
 રીકદ્રહથી યુક્ત શિખરીપર્વત છે તે પુઢરીકદ્રહમાંથી રક્તા-રક્તવતી અને સ્વર્ણકૂલા આ
 ત્રણ નદીઓ નીકળે છે તેમાંથી રક્તાનદી ઐરવત ક્ષેત્રનાં મધ્યમાંથી કાલોદધિ સમુદ્રમાં
 જાય છે એ પ્રમાણે રક્તવતીનદી ઐરવતની મધ્યમાં થઈને લવણસમુદ્રમાં પ્રવેશ
 કરે છે અને હૈરણ્યવતક્ષેત્રનાં મધ્યમાં થઈને સ્વર્ણકૂલા નદી કાલોદધિ સમુદ્રમાં
 જાય છે. ૧૩૩-૧૩૫

પરં શિખરિણઃ ક્ષેત્રં, હૈરણ્યવતનામકમ્ ।
 વિકટાપાતિના વૃત્તવૈતાલ્યેન સુશોભિતમ્ ॥ ૧૩૬ ॥
 તતો રુક્મી નામ મહાપુણ્ડરીકહ્રદાશ્રિતઃ ।
 ગિરિસ્તતો રુપ્યકૂલાનરકાન્તે વિનિર્ગતે ॥ ૧૩૭ ॥
 હૈરણ્યવંતમધ્યેન, ક્ષારોદં રુપ્યકૂલિકા ।
 કાલોદં નરકાન્તા ચ, યાતિ રમ્યકમધ્યતઃ ॥ ૧૩૮ ॥
 તતઃ પરં રુક્મિગિરેઃ, ક્ષેત્રં રાજતિ રમ્યકમ્ ।
 મધ્યે માલ્યવતા વૃત્તવૈતાલ્યેન વિભૂષિતમ્ ॥ ૧૩૯ ॥
 તતોઽપિ પરતો ભાતિ, નીલવાન્નામ પર્વતઃ ।
 મહાહ્રદઃ કેસરીતિ, તસ્યોપરિ વિરાજતે ॥ ૧૪૦ ॥
 શીતા ચ નારીકાન્તા ચ, તતો નદ્યૌ નિરીયતુઃ ।
 નારીકાન્તા રમ્યકાન્તવ્યૂઢૈતિ લવણોદધિમ્ ॥ ૧૪૧ ॥
 શીતા નદી તુ પૂર્વોક્તરીત્યા કાલોદવારિધૌ ।
 વ્રજતિ પ્રાગ્વિદેહસ્થવિજયવ્રજસીમકૃત્ ॥ ૧૪૨ ॥

આ શિખરીપર્વત પછી હૈરણ્યવત નામનું ક્ષેત્ર છે, કે જે વિકટાપાતી નામનાં વૃત્તવૈતાલ્યથી સુશોભિત છે. ૧૩૬

ત્યારબાદ મહાપુણ્ડરીક નામનાં દ્રહથી યુક્ત રૂક્મીનામનો પર્વત છે. અને તેમાંથી રૂપ્યકૂલા અને નરકાન્તા નામની બે નદીઓ નીકળે છે તેમાંથી રૂપ્યકૂલા નદી હૈરણ્યવંત ક્ષેત્રનાં મધ્યમાં થઈને લવણસમુદ્રમાં જાય છે. અને નરકાન્તા નદી રમ્યકક્ષેત્રની મધ્યમાં થઈને કાલોદધિ સમુદ્રમાં જાય છે. ૧૩૭-૧૩૮.

આ રૂક્મીપર્વતની પછી રમ્યકનામનું ક્ષેત્ર છે. તેની મધ્યમાં માલ્યવંત નામનો વૃત્તવૈતાલ્ય પર્વત શોભી રહ્યો છે ૧૩૯.

ત્યારપછી નીલવંત નામનો પર્વત શોભી રહ્યો છે. તેની ઉપર કેસરી નામનો મહાદ્રહ શોભી રહેલ છે. તે દ્રહમાંથી શીતા અને નારીકાન્તા નામની બે નદીઓ નીકળે છે. તેમાંથી નારીકાન્તા, રમ્યકક્ષેત્રની અંદરથી પસાર થઈને લવણસમુદ્રમાં જાય છે. અને શીતાનદી તો પહેલાં કહેલી રીત પ્રમાણે પૂર્વ મહાવિદેહનાં વિજયનાં સમુદ્રની સીમાને કરતી, એવી તે કાલોદધિ સમુદ્રમાં જાય છે. ૧૪૦-૧૪૨.

યોજનં દ્વે ચ વિકટાપાતિમાલ્યવતોર્ભવેત્ ।
 ચત્વારિ મેરોઃ સ્વક્ષેત્રનદીભ્યામન્તરં ક્રમાત્ ॥ ૧૪૩ ॥
 અથાસ્તિ મધ્યે નગયોર્નીલવન્નિષધાલ્યયોઃ ।
 ક્ષેત્રં મહાવિદેહાલ્યં, મન્દરાલઙ્કૃતાન્તરમ્ ॥ ૧૪૪ ॥
 ત્રયોર્વિંશત્યા સહસ્રૈર્યોજનાનાં ત્રિભિઃ શતૈઃ ।
 ચતુર્વિંશૈઃ સમધિકા, લક્ષાશ્વતસ્ર એવ ચ ॥ ૧૪૫ ॥
 દ્વાદશદ્વિંશતશ્ચુણ્ણયોજનસ્ય લવાઃ પુનઃ ।
 દ્વે શતે વિસ્તીર્ણમેતલ્લવગામ્ભોધિસન્નિધૌ ॥ ૧૪૬ ॥
 તતં લક્ષાણિ મધ્યેઽષ્ટાવેકપશ્ચાશતં શતાન્ ।
 ચતુર્નવત્યાઢ્યાનંશશતં ચતુર્શીતિયુક્ ॥ ૧૪૭ ॥
 અન્તે ચૈકાદશ લક્ષાઃ, સપ્તાશીતિ સહસ્રકાન્ ।
 ચતુષ્પશ્ચાગાન્ લવાનાં, સાષ્ટપષ્ટિશતં તતમ્ ॥ ૧૪૮ ॥
 જાતં ચતુર્ધેતદપિ, જમ્બુદ્વીપવિદેહવત્ ।
 દેવકુરુત્તરકુરુપૂર્વાપરવિદેહકૈઃ ॥ ૧૪૯ ॥
 સ્યુર્દેવકુરવોઽપાચ્યામુદીચ્યાં કુરવઃ પરાઃ ।
 મેરોઃ ગ્રાચ્યાં ગ્રાગ્નિદેહાઃ, પ્રતીચ્યામપરે પુનઃ ॥ ૧૫૦ ॥

પોતપોતાનાં ક્ષેત્રની નદીનુ આંતરં વિકટાપાતિથી ૧ યોજન છે. માલ્યવંત પર્વતથી ૨ યોજન છે અને મેરુપર્વતથી આર (૪) યોજન છે ૧૪૩.

હવે આ નીલવંત અને નિષધપર્વતની વચ્ચે મહાવિદેહ ક્ષેત્ર છે જેની મધ્યમાં મેરુપર્વત શોભે છે. ૧૪૪

આ મહાવિદેહનો લવણસમુદ્ર પાસે આરલાખ ત્રેવીસહજાર ત્રણસો ચોત્રીસ (૪,૨૩,૩૩૪) યોજન અને બસો, બસોબાર અંશ (૩૬૬૩ અંશ) સુખ વિસ્તાર છે આઠ લાખ પાંચહજાર એકસો ચોરાણુ (૮,૦૫,૧૬૪) યોજન અને એકસો ચોર્યાસી બસો બાર (૩૬૬૬) અંશનો મધ્યવિસ્તાર છે તથા કાલોદધિ સમુદ્ર પાસે ૧૧,૮૭,૦૫૪ યોજન એકસો અડસઠ, બસોબાર યોજનાંશ (૩૬૬૬) (યોજનાંશ) નો અંત વિસ્તાર છે ૧૪૫-૧૪૮

દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ-પૂર્વમહાવિદેહ અને પશ્ચિમ મહાવિદેહથી આ મહાવિદેહક્ષેત્ર પણ જમ્બુદ્વીપનાં મહાવિદેહની જેમ આરવિલાગમાં વહેંચાયેલું છે ૧૪૯.

મેરુથી દક્ષિણ દિશામાં દેવકુરુ છે, ઉત્તર દિશામાં ઉત્તરકુરુ છે પૂર્વદિશામાં પૂર્વ-વિદેહ છે અને પશ્ચિમદિશામાં પશ્ચિમવિદેહ છે. ૧૫૦

શીતાશીતોદાનદીપ્ત્યાં, વિદેહાસ્તે દ્વિધાકૃતાઃ ।
 પ્રાગ્વદેવ ચતુર્વિંશોષ્વષ્ટાષ્ટ વિજયા ઇહ ॥ ૧૫૧ ॥
 તથૈવોદકકુરુપ્રાચ્યસીમકૃમ્માલ્યવદ્ગિરેઃ ।
 આગન્ધમાદનં સૃષ્ટ્યા, ક્રમસ્તૈરેવ નામભિઃ ॥ ૧૫૨ ॥
 ચતુર્વિંશોષ્વન્તરેષુ, વક્ષસ્કારાસ્તથૈવ ચ ।
 ચત્વારશ્ચત્વાર એવ, તિસ્રસ્તિસ્રોઽન્તરાપગાઃ ॥ ૧૫૩ ॥
 વિજયેષ્વેષુ વૈતાલ્યા, નદીકુણ્ડર્પભાદ્રયઃ ।
 ષટ્ સ્વણ્ડા રાજધાન્યશ્ચ, તન્નામાનસ્તથા સ્થિતાઃ ॥ ૧૫૪ ॥
 તથૈવ ચત્વારોઽપ્યંશાઃ, પર્યન્તે વનરાજિતાઃ ।
 કેવલં પરિમાણાનાં, વિશેષઃ સોઽભિધીયતે ॥ ૧૫૫ ॥
 વક્ષસ્કારવનમુખાન્તર્નદીમેરુકાનનૈઃ ।
 વિષ્કમ્ભતઃ સંકલિતૈઃ સ્યાદ્રાશિર્વિજયાન્ વિના ॥ ૧૫૬ ॥
 લક્ષદ્વયં ષટ્ચત્વારિંશત્સહસ્રાઃ શતત્રયમ્ ।
 ષટ્ચત્વારિંશતોપેતં યોજનાનામનેન ચ ॥ ૧૫૭ ॥

આ મહાવિદેહક્ષેત્ર, શીતા અને શીતોદા નદી વડે બેલાગમાં વહેંચાયેલું છે અને પહેલાની જેમ ચારેવિભાગમાં, આઠ-આઠ વિજયો છે. ૧૫૧.

ઉત્તરકુડમાં પૂર્વસીમાને કરનારા માલ્યવર્ત પર્વતથી માંડીને ગન્ધમાદન પર્વત સુધીની સૃષ્ટિનો ક્રમ તે જ (પૂર્વવત્) નામો વડે બાળુવો. ૧૫૨.

મહાવિદેહનાં ચારે વિભાગોમાં ચાર-ચાર વક્ષસ્કારપર્વત અને ત્રણ-ત્રણ અંતર નદીઓ છે. ૧૫૩.

આ વિજયોમાં વૈતાલ્ય પર્વતો, નદીઓ, કુંડો, ઋષભકુટપર્વતો, છ ખંડો રાજધાનીઓ (આ દરેક પર્વતો) (જંખૂદ્રીપના વિદેહની જેમ) તે-તે નામનાં તે પ્રમાણે રહેલા છે. ૧૫૪.

આ ચારે વિભાગોના અંતે વનરાજી શોભી રહી છે. તેના પરિમાણમાં જે વિશેષ છે, તે કહીએ છીએ. ૧૫૫.

વિજયોને છોડીને વક્ષસ્કારપર્વતો, વનસુખો, અંતર્નદીઓ, મેરૂ અને તેનાં વન (ભદ્રશાલવન) ની પહોળાઈ ભેગી કરતાં બેલાખ, છેંતાલીસહજાર, ત્રણસો છેંતાલીસ (૨, ૪૬, ૩૪૬) ચોજન પ્રમાણ થાય છે. આ રાશીને ચારલાખ ચોજન રૂપ દ્વીપનાં ક્ષે-ઉ. ૧૦

ચતુર્લક્ષાત્મકે દ્વીપવિષ્કમ્ભે રાશિનોઽર્જિતે ।
 હતે પોઢશભિર્માનં, લભ્યં વિજયવિસ્તૃતેઃ ॥ ૧૫૮ ॥
 યોજનાનાં સહસ્રાણિ, નવ ત્ર્યાઢ્યા ચ પટૃશતી ।
 પટ્ પોઢશાંશાઃ પ્રત્યેકં, જ્ઞેયા વિજયવિસ્તૃતિઃ ॥ ૧૫૯ ॥
 એવમિદાંન્યવિષ્કમ્ભલર્જિતદ્વીપવિસ્તૃતેઃ ।
 સ્વસ્વસહ્જ્યાવિમક્તાયા, લભ્યતેઽમીઘવિસ્તૃતિઃ ॥ ૧૬૦ ॥
 તત્ર ચ-વિનાઽદ્વીન્ વિજયાદીનાં, વ્યાસસઙ્કલના ત્વિયસ્ ।
 તિસ્રો લક્ષા દ્વિનવતિ , સહસ્રા યોજનાત્મકાઃ ॥ ૧૬૧ ॥

વિષ્કંભમાંથી બાદ કરીને સોળથી ભાગવાથી, જે વિસ્તાર આવે, તે વિજયોનો વિસ્તાર છે. અને નવહજાર છસો ત્રણ (૯,૬૦૩) યોજન અને છ-સોળ (૬૬) યોજનાંશ એક વિજયનો વિસ્તાર છે. ૧૫૬-૧૫૯.

૪૦૦૦૦૦ = ધાતકીખંડનો વિષ્કંભ

૫

૨૪૬૩૪૬

ભદ્રશાલવનઆદિની પહોળાઈ વક્ષસ્કાર, વનમુખ, અંતર્નદી, મેરૂ અને ભદ્રશાલવન બાદકરીને આવેલી સંખ્યા

૧૫૩૬૫૪

૧૬) ૧૫૩૬૫૪ (૯૬૦૩ તેના ૧૬ ભાગ કરવાથી

૧૪૪

૯૬

૯૬

૫૪ = ૯૬૦૩ ૬૬ યોજનાંશ-

૪૮ ૧ વિજયનો વિસ્તાર છે.

૬

આ પ્રમાણે ઇષ્ટ (એટલે કે જેનો વિષ્કંભ શોધવો હોય તે) થી અન્ય વસ્તુઓનાં વિષ્કંભથી રહિત દ્વીપનાં વિસ્તારને પોત-પોતાની સંખ્યાથી ભાગવાથી ઇષ્ટ-સ્થાનનો વિસ્તાર મેળવી શકાય છે.

તે આ પ્રમાણે-પર્વતોને છોડીને વિજય આદિની પહોળાઈની સંકલના ત્રણલાખ બાણહજાર (૩,૯૨,૦૦૦) યોજનની થાય છે. અને તેનાંથી બાકી રહેલા દ્વીપવિષ્કંભનાં,

અનેન વર્જિતે દ્વીપવિષ્કમ્ભે વિહૃતેષ્ટમિઃ ।
 વક્ષસ્કારાદ્રિવિષ્કમ્ભો, લભ્યઃ સહસ્રયોજનઃ ॥ ૧૬૨ ॥
 અન્તર્નદીર્વિના શેષવ્યાસસઙ્કલના ભવેત્ ।
 લક્ષાસ્તિસ્રોષ્ટનવતિઃ, સહસ્રાઃ પશ્ચશત્યપિ ॥ ૧૬૩ ॥
 અનેન વર્જિતે દ્વીપવિષ્કમ્ભે પટ્મિરાહતે ।
 સાર્દ્ધે દ્વે યોજનશતે, વ્યાસોઽન્તઃસરિતામયમ્ ॥ ૧૬૪ ॥
 વિદેહાનાં યત્ર યાવાન્, સ્યાદ્વ્યાસોઽન્તર્મુખાદિષુ ।
 તસ્મિન્ સહસ્રોરુશીતાશીતોદાન્યતરોઽજ્ઞિતે ॥ ૧૬૫ ॥
 શેષેઽર્દ્ધિતે તત્ર તત્ર, તાવાન્ ભાવ્યો વિવેકિભિઃ ।
 વિજયાન્તર્નદીવક્ષસ્કારાયામઃ સ્વયં ધિયા ॥ ૧૬૬ ॥
 દ્વયોરપ્યર્દ્ધયોરસ્મિન્, દ્વીપે વનમુખાનિ ચ ।
 વક્ષસ્કારક્ષિતિભૃતો, વિજયાશ્ચાન્તરાપગાઃ ॥ ૧૬૭ ॥
 લવણોદદિશિ હ્રસ્વાઃ, ક્ષેત્રસાંકીર્ણ્યતઃ સ્મૃતાઃ ।
 દીર્ઘાઃ કાલોદકકુભિઃ, ક્ષેત્રવાહુલ્યતઃ ક્રમાત્ ॥ ૧૬૮ ॥
 અઘાનાં વનમુખાનાં, કલે દ્વે વિસ્તૃતિર્લઘુઃ ।
 ગુરુશ્ચતુશ્ચત્વારિંશાષ્ટપંચાશ્ચ્છતી ભવેત્ ॥ ૧૬૯ ॥

આઠહજાર યોજનને આઠથી લાગવાથી એકહજાર યોજન આવે અને તે-૧-૧ વક્ષસ્કાર પર્વતનો વિષ્કંભ સમજવો ૧૬૦-૧૬૨

અન્તર્નદીને છોડીને બાકીનો સરવાળો ત્રણલાખ અઠાણ્ણહજાર પાંચસો (૩,૯૮,૫૦૦) યોજન થાય છે. અને દ્વીપ વિષ્કંભના બાકીનાં ૧૫૦૦ યોજનને છથી લાગવાથી નદીની બસોપચાસ (૨૫૦) યોજનની પહોળાઈ આવે છે ૧૬૩-૧૬૪

વિદેહના મુખ-અંત-આદિ સ્થાનોમાં જે સ્થાને જેટલો-વ્યાસ હોય તેમાંથી એકહજાર (૧,૦૦૦) યોજનની પહોળી સીતા કે સીતોદા બેમાંથી એક ને બાદ કરતાં જે શેષ રહે, તેને અડધો કરવાથી તે-તે સ્થાનોમાં તેટલી વિજય-વક્ષસ્કાર અને અન્તર્નદીઓની લંબાઈ વિવેકીઓએ સ્વયંબુદ્ધિથી જાણવી. ૧૬૫-૧૬૬.

આ દ્વીપમાં (મહાવિદેહના) બન્ને અર્ધવિભાગમાં વનમુખો, વક્ષસ્કાર, પર્વતો, વિજયો અને અન્તર્નદીઓ, આ સર્વ ક્ષેત્રની સંકીર્ણતાના કારણે લવણસમુદ્રની દિશામાં ટુંકા છે અને કાલોદકધિની દિશામાં ક્ષેત્રની વિશાળતાના કારણે વિસ્તૃત છે. ૧૬૭-૧૬૮.

આઠ વનમુખોની જઘન્યપહોળાઈ ૨ (બે) કળાની હોય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી પહોળાઈ અઠાવનસોને ચુંમાલીસ (૫,૮૪૪) યોજન હોય છે. ૧૬૯.

તત્ર દ્વયોર્દ્વયોઃ પૂર્વાપરાદ્વર્તિનોસ્તયોઃ ।

ક્ષારાઘ્યાસન્નયોઃ શીતાશીતોદાસીન્નિ સા લઘુઃ ॥ ૧૭૦ ॥

ગુરુસ્તુ નીલનિષધાન્તયોરેતચ્ચ યુક્તિમત્ ।

અમીપાં વલયાકારં, ક્ષારાઘ્નિ સ્પૃશતાં વહ્નિઃ ॥ ૧૭૧ ॥

અપરેપાં તુ કાલોદવલયાભ્યન્તરસ્પૃશામ્ ।

લઘ્વી નિષધનીલાન્તે, ગુર્વી સા સરિદન્તિકે ॥ ૧૭૨ ॥

તથોક્તં વીરંજયક્ષેત્રસમાસવૃત્તૌ—“ તથા વનમુખાનાં વિસ્તારો દ્વિગુણ ઉક્તઃ, પરં લવણોદધિદિશિ વનમુખપૃથુત્વં વિપરીતં સંભાવ્યતે, યથા નદ્યન્તે કલાદ્વયં, ગિર્યન્તે ચતુશ્ચત્વારિંશદધિકાન્યષ્ટપચ્ચાશ્ચલ્લતાનિ પૃથુત્વ ” મિતિ સંપ્રદાય ઇતિ । વૃહ-
ત્ક્ષેત્રસમાસવૃત્તૌ તુ એવાં જઘન્યં માનં નીલવન્નિષધાન્તે, શીતાશીતોદોપાન્તે ચોત્કૃષ્ટ-
મુક્તં, ન ચ કશ્ચિદ્વિશેષોઽભિહિતઃ ।

અથ દેવોત્તરકુરુક્ષેત્રસીમાવિધાયિનઃ ।

ગજદન્તાકૃતીન્ શૈલાન્ , ચતુરશ્ચતુરો બ્રુવે ॥ ૧૭૩ ॥

પૂર્વ અને અપરાર્ધવિદેહમાં રહેનારા અને લવણસમુદ્રની નજીક રહેલા બન્ને વનમુખોની શીતા અને શીતોદા નદીની સીમામાં તે જઘન્યપહોળાઈ હોય છે અને વલ-
યાકારે બહારથી લવણસમુદ્રને સ્પર્શતા એવા, તથા નિષધ અને નિલવંત પર્વતની પાસે
રહેલા વનમુખોની પહોળાઈ ઉત્કૃષ્ટી છે. અને તે યુક્તિસંગત છે. ૧૭૦-૧૭૧.

કાલોદધિનાં અંદરના વલયને સ્પર્શનારા બીજા વનમુખોની પહોળાઈ નિષધ અને
નીલવંત પર્વત પાસે જઘન્ય છે અને શીતા તથા શીતોદા નદી પાસે ઉત્કૃષ્ટ છે. ૧૭૨.

વીરંજય ક્ષેત્રસમાસ વૃત્તિ (લઘુક્ષેત્રસમાસની વૃત્તિ) માં વનમુખોનો વિસ્તાર
ડગલ (દ્વીગુણ) કહ્યો છે. પરંતુ લવણસમુદ્રની દિશામાં વનમુખની પહોળાઈ વિપરીત
સંભવે છે. તે આ પ્રમાણે—નદીપાસે ૨ કળાની પહોળાઈ અને પર્વત પાસે પાંચહજાર
આઠસો ચુમાલીસ (૫૮૪૪) ચોજનની વિસ્તૃતિ છે અને આ પ્રમાણે પરંપરા છે.

બૃહત્ક્ષેત્ર સમાસની વૃત્તિમાં તો આ વનમુખોનું જઘન્ય પ્રમાણ નિષધ અને
નીલવંતપર્વત પાસે કહ્યું છે. અને શીતા—શીતોદાનદી પાસે ઉત્કૃષ્ટમાન કહ્યું છે. આમાં
કાંઈ વિશેષ નથી. (કાલોદધિ તરફની દિશાની અપેક્ષાએ બૃહત્ક્ષેત્ર સમાસની વાત
સંગત થાય છે.)

હવે દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્રની સીમાને ઠરનારા ગજદંતની આકૃતિવાળા ચાર-
ચાર પર્વતની વાત હું કરું છું. ૧૭૩.

તત્ર દેવકુરુણાં યઃ, પ્રત્યગ્ વિદ્યુત્પ્રભો ગિરિઃ ।
 તથોત્તરકુરુણાં ચ, પ્રત્યગ્ યો ગન્ધમાદનઃ ॥ ૧૭૪ ॥
 દ્વાવપ્યાયામત ઇમૌ, ષટ્પચ્ચાશત્સહસ્રકાઃ ।
 લક્ષાસ્તિસો યોજનાનાં, સપ્તવિંશં શતદ્વયમ્ ॥ ૧૭૫ ॥
 અથ દેવકુરુણાં પ્રાગ્ગિરિઃ સૌમનસોઽસ્તિ યઃ ।
 તથોત્તરકુરુણાં પ્રાક્, પર્વતો માલ્યવાંશ્ચ યઃ ॥ ૧૭૬ ॥
 એતાવાયામતઃ પચ્ચ, લક્ષા એકોનસપ્તતિઃ ।
 સહસ્રાણિ યોજનાનાં, દ્વિશત્યેકોનપષ્ટિયુક્ ॥ ૧૭૭ ॥
 ઇદં પ્રમાણં પૂર્વાર્દ્ધે, ભાવનીયં વિચક્ષણૈઃ ।
 પરાર્દ્ધે ક્ષેત્રવિસ્તારવ્યત્યાસેન વિષયયઃ ॥ ૧૭૮ ॥
 પૂર્વાર્દ્ધે હિ ભવેત્ક્ષેત્રં, પ્રાચ્યાં વિસ્તીર્ણમન્યતઃ ।
 સંકીર્ણમપરાર્દ્ધે તુ, પ્રત્યક્ પૃથ્વ્યન્યતોઽન્યથા ॥ ૧૭૯ ॥
 તતઃ પૂર્વાર્દ્ધે યદુક્તં, માનં પ્રાચીનશૈલયોઃ ।
 સૌમનસમાલ્યવતોસ્તત્પ્રતીચીનયોરિહ ॥ ૧૮૦ ॥
 જ્ઞેયં વિદ્યુત્પ્રભગન્ધમાદનાદ્રયોઃ પરાર્દ્ધકે ।
 યત્પ્રતીચીનયોસ્તત્ર, માનં તત્પ્રાચ્યયોરિહ ॥ ૧૮૧ ॥

તેમાં દેવકુરુની પશ્ચિમમાં જે વિદ્યુત્પ્રભ પર્વત છે તથા ઉત્તરકુરુની પશ્ચિમમાં જે ગન્ધમાદન નામનો પર્વત છે, તે બન્ને પર્વતો ત્રણલાખ, છપ્પનહજાર, બસોસત્યાવીશ (૩,૫૬,૨૨૭) ચોજન લાંબા છે. ૧૭૪-૧૭૫.

તેમ જ દેવકુરુની પૂર્વમાં સૌમનસપર્વત છે અને ઉત્તરકુરુની પૂર્વમાં માલ્યવંત પર્વત છે. આ બન્ને પર્વતો પાંચલાખ, આગણોસિતેરહજાર, બસોઆગણસાઠ (૫,૬૬,૨૫૬) ચોજન લાંબા છે. ૧૭૬-૧૭૭.

કહેલું આ પ્રમાણ વિચક્ષણપુરૂષોએ પૂર્વાર્દ્ધમાં સમજવું, પરાર્ધમાં ક્ષેત્ર વિસ્તાર વિપરીત હોવાથી ઉલટું સમજવું. ૧૭૮.

પૂર્વાર્ધમાં-પૂર્વદિશામાં ક્ષેત્ર વિસ્તૃત છે. અને પશ્ચિમદિશામાં સંકીર્ણ છે. ૧૭૯.

તેથી પૂર્વાર્ધમાં પૂર્વદિશાનાં સૌમનસ અને માલ્યવંત પર્વતનું જે પ્રમાણ કહ્યું હતું તે અહીં (પશ્ચિમાર્ધમાં) પશ્ચિમદિશાનાં પર્વતનું પ્રમાણ સમજવું અને પશ્ચિમાર્ધમાં પશ્ચિમદિશાનાં વિદ્યુત્પ્રભ અને ગન્ધમાદનનું જે પ્રમાણ કહ્યું છે, તે પૂર્વાર્ધમાં પૂર્વદિશાના પર્વતોનું સમજવું. ૧૮૦-૧૮૧.

એતે ચત્વારોઽપિ શૈલાઃ, સ્વસ્વર્ષધરાન્તિકે ।
 સહસ્રયોજનવ્યાસાસ્તનવો મેરુસન્નિધૌ ॥ ૧૮૨ ॥
 શેષવર્ણવિભાગાદિ, કૂટવક્તવ્યતાદિ ચ ।
 જમ્બૂદ્વીપગજદન્તગિરિવચ્ચિન્ત્યતામિહ ॥ ૧૮૩ ॥
 અથ સ્વસ્વપ્રતીચીનપ્રાચીનગજદન્તયોઃ ।
 આયામમાનયોર્યોગે, ધનુર્માનં કુરુદ્વયે ॥ ૧૮૪ ॥
 નવ લક્ષા યોજનાનાં, સહસ્રાઃ પશ્ચવિંશતિઃ ।
 તથા શતાનિ ચત્વારિ, પડશીત્યધિકાનિ ચ ॥ ૧૮૫ ॥
 ભદ્રસાલાયતિર્દ્વિઘ્ના, મેરુવિષ્કમ્ભસંયુતા ।
 ગજદન્તદ્વયવ્યાસહીના ડ્યા કુરુષુ સ્ફુટા ॥ ૧૮૬ ॥
 ત્રયોર્વિંશત્યા સહસ્રૈરધિકં લક્ષયોર્દ્વયં ।
 યોજનાનામપ્તપચ્ચાશતાધિકં તથા શતમ્ ॥ ૧૮૭ ॥

આ આરે પર્વતો પોત-પોતાના વર્ષધર પર્વત પાસે એકબીજાને યોજન પહોળા છે અને મેરુપર્વત પાસે અદ્યપવિસ્તારવાળા છે. ૧૮૨.

પર્વતના વર્ણુ-વિભાગ-આદિ શેષ વર્ણુને અને કુટસંબંધી વક્તવ્યતા જંબૂ-દ્વીપનાં ગજદંતપર્વતની જેમજ અહીં વિચારવી ૧૮૩

હવે પોત-પોતાના પૂર્વ અને પશ્ચિમનાં ગજદંતની લંબાઈનું પ્રમાણ ભેગુ કરવાથી બંને કુરુક્ષેત્રોનું ધનુષ્ટ્ર થાય છે અને તેનું માન નવલાખ પચ્ચીસહજાર ચારસો છતાસી (૯,૨૫,૪૮૬) યોજન પ્રમાણ છે ૧૮૪-૧૮૫

ભદ્રશાલવનની લંબાઈને ડબલ (દ્વિગુણ) કરીને તેમાં મેરુનો વિષ્કંભ ઉમેરીને તથા બંને ગજદંત પર્વતોનો વ્યાસ છોડીને જે આવે, તે કુરુક્ષેત્રની જથાનું માન બાણુરું અને તે જો લાખ ત્રેવીસહજાર એકસો અઠાવન (૨,૨૩,૧૫૮) યોજન પ્રમાણ છે. ૧૮૬-૧૮૭

૨૧૫૭૫૮ ભદ્રશાલવન દ્વિગુણ કરીને.

+ ૯૪૦૦ મેરુપર્વતનો વિસ્તાર

૨૨૫૧૫૮

૦

૨૦૦૦

જે ગજદંતનો વિસ્તાર બાદ કરતાં

૨૨૩૧૫૮

યોજન કુરુક્ષેત્રની જથા બાણવી.

તટદ્વયે દશ દશ, યે ચાત્ર કાશ્વનાદ્રયઃ ।

સશ્રીકાસ્તેઽપિ માનેન. તૈર્જમ્બૂદ્વીપગૈઃ સમાઃ ॥ ૧૯૪ ॥

કિંતુ સંવદ્મૂલાસ્તેઽમી તુ વ્યવહિતા મિથઃ ।

યોજનાનાં શતેનૈકાદશેન નવમાંશિના ॥ ૧૯૫ ॥

તત્તૈવં—અપાં દશાનાં પૃથુત્વે, સહસ્ર મિલિતે ભવેત્ ।

તત્સહસ્રદ્વયાદેકહ્રદાયમાદ્વિયોજ્યતે ॥ ૧૯૬ ॥

શેષં સ્થિતં સહસ્રં યન્નવમિસ્તદ્વિભજ્યતે ।

અન્તરૈઃ કાશ્વનાદ્રીણામેવં યથોક્તમન્તર્ગમ્ ॥ ૧૯૭ ॥

અહીં બંને તટ ઉપર જે ૧૦-૧૦ કંચનગિરિ રહેલા છે તે જમ્બૂદ્વીપનાં કંચન-ગિરિ સમાન પ્રમાણવાળા અને શોભાવાળા છે. ૧૯૪

પરંતુ જમ્બૂદ્વીપનાં કંચનગિરિ પર્વતો મૂળમાં પરસ્પર સંબદ્ધ છે. જ્યારે આ કંચનગિરિ પર્વતો એક બીજા વચ્ચે ૧૧૧ $\frac{૧}{૨}$ યોજનનાં આંતરે છે. ૧૯૫.

આ ૧૦ કંચનગિરિ પર્વતોનું પૃથુત્વ લેણું કરતાં એકહજાર યોજન થાય છે. તેને દ્રહ્મની પહોળાઈના બેહજાર યોજનમાંથી બાદ કરતાં એકહજાર યોજન શેષ રહે તે હજાર યોજનને દસ પર્વતોનાં નવ આંતરા વડે ભાંગતાં કહેલું આંતર આવે છે. ૧૯૬-૧૯૭.

દ્રહ્મની પહોળાઈ— ૨૦૦૦ યોજન

તેમાંથી કંચનગિરિની પહોળાઈ ૧૦૦૦ યોજન બાદ કરતાં

૧૦૦૦ યોજન શેષ

૧૦નાં આંતરાં ૯ થાય તેથી ૯ થી ભાંગવાથી

૯) ૧૦૦૦ (૧૧૧

૯

૧૦

૯

= ૧૧૧ $\frac{૧}{૨}$ યોજન

૧૦

૯

૧

કંચનગિરિનું અરસ પરસનું આંતર આવે.

જમ્બૂદ્વીપે તુ હ્રદાનાં, સહસ્રાયામભાવતઃ ।
 ન કિશ્ચિત્કાશ્ચનાદ્રીનાં, વ્યવધાનં પરસ્પરમ્ ॥ ૧૯૮ ॥
 યમકાદ્રિહ્રદાયામર્જિતાત્સપ્તભિર્હૃતાત્ ।
 લભ્યન્તે કુરુવિષ્કમ્ભાત્સપ્તાન્તરાણિ તાનિ ચ ॥ ૧૯૯ ॥
 યમકાદ્યોર્નીલવતસ્તામ્યામાઘહ્રદસ્ય ચ ।
 ક્રમાચ્ચતુર્ણીં હ્રદાનાં, ક્ષેત્રાન્તસ્યાન્તિમહ્રદાત્ ॥ ૨૦૦ ॥
 સહસ્રાઃ પઞ્ચપઞ્ચાશઘોજનાનાં શતદ્વયમ્ ।
 એકસપ્તત્યાઽધિકં તદ્ભવેદેકૈકમન્તરમ્ ॥ ૨૦૧ ॥

જમ્બૂદ્વીપનાં દ્રહની પહોળાઈ એક હજાર યોજનની હોવાથી કંચનગિરિનું પરસ્પર આંતર કંઈપણ રહેતું નથી. ૧૯૮

કુરુના વિષ્કંભમાંથી યમક પર્વતોનો અને પાંચદ્રહોનો વિસ્તાર છોડીને જે આવે તેને ૭ થી લાંબવાથી ૭ આંતરા આવે છે. તે ૭ આંતરા આ પ્રમાણે છે. (૧) નીલવંતપર્વતથી યમકપર્વત (૨) યમકપર્વતથી ૧લો દ્રહ (૩) પ્રથમદ્રહથી ૨જો દ્રહ (૪) બીજાદ્રહથી ત્રીજોદ્રહ (૫) ત્રીજાદ્રહથી ચોથોદ્રહ (૬) ચોથાદ્રહથી પાંચમોદ્રહ અને (૭) અંતિમદ્રહથી ક્ષેત્રાંત (ગજદંત વક્ષસ્કાર પર્વત) આ ૭ આંતરા થાય છે. આ એકેક આંતરામાં પંચાવનહજાર ખસો ઇંકોતેર યોજન થાય છે. ૧૯૯-૨૦૧.

કુરુનો વિષ્કંભ-૩,૯૭,૮૯૭ યોજન છે.

પાંચદ્રહો અને યમકનો વિસ્તાર. ૧૧,૦૦૦ યોજન બાદ કરતાં

૩,૮૬,૮૯૭

અને તેને ૭ થી ભાગતાં

૭) ૩૮૬૮૯૭ (૫૫૨૭૧

૩૫

૩૬

૩૫

૧૮

૧૪

૪૯

= ૫૫૨૭૧ યોજન

પરસ્પરનું આંતર છે.

૪૯

૦૦૭

૭

x

પૂર્વાપરાર્દ્યોર્દેવકુરુષુ સ્તૌ થયાઽઽસ્પદમ્ ।

ગ્રાગ્વચ્છાલ્મલિનૌ વેણુદેવામિધસુરાશ્રયૌ ॥ ૨૦૭ ॥

તથોક્તં સ્થાનાઙ્ગદ્વિતીયસ્થાનકવૃત્તૌ—‘દો દેવકુરુમહાદુમ’ત્તિ દ્વૌ કૂટશાલ્મલિ-
વૃક્ષાવિત્યર્થઃ, દ્વૌ તદ્વાસિદેવૌ વેણુદેવાવિત્યર્થઃ ।

શેષં તુ હૃદનામાદિ, યદત્ર નોપદર્શિતમ્ ।

તઙ્મ્બૂદ્વીપવદ્ જ્ઞેયં, વિશેષો હ્યત્ર દર્શ્યતે ॥ ૨૦૮ ॥

મધ્યેઽત્ર મેરુશ્વતુરશીતિં તુઙ્ગઃ સહસ્રકાન્ ।

યોજનાનાં સહસ્રં ચાવગાઢો વસુધાંતરે ॥ ૨૦૯ ॥

શતાનિ પઞ્ચનવર્તિ, મૂલે ભૂમિગતે પૃથુઃ ।

ચતુર્નવતિમેવ ક્ષમાતલે શતાનિ વિસ્તૃતઃ ॥ ૨૧૦ ॥

યત્રોત્તીર્ય યોજનાદૌ, વ્યાસોઽસ્ય જ્ઞાતુમિષ્યતે ।

તસ્મિન્ દશહૃતે લબ્ધે, સહસ્રાઢ્યે ચ તત્ર સઃ ॥ ૨૧૧ ॥

પૂર્વાર્દ્ધ અને પશ્ચિમાર્ધનાં દેવકુરુમાં યથાસ્થાને, (ધાતકી-મહાધાતકી વૃક્ષના સ્થા-
નોની જેમજ) બે શાલ્મલી વૃક્ષો છે. અને તેના અધિષ્ઠાયક વેણુદેવ નામના દેવ છે. ૨૦૭.

આજ વાત સ્થાનાંગ સૂત્રના બીજા સ્થાનકની વૃત્તિમાં આ પ્રમાણે કહેલી છે-
‘દેવકુરુના બે મહાવૃક્ષો છે’ તે કુટશાલ્મલી નામના છે. અને તેમાં રહેનારા દેવ વેણુદેવ
નામના છે. (શાલ્મલી અને કુટશાલ્મલી બન્ને એક જ છે)

બાકીનું દ્રહ્મના નામાદિ જે અહીં કહેલ નથી તે જમ્બૂદ્વીપની માફક જ જાણવું.
અને જે વિશેષ છે, તે હવે અહીં જણાવે છે ૨૦૮.

ધાતકીખંડની મધ્યમાં પૃથ્વીથી ઉપર ચોર્યાસીહજાર (૮૪૦૦૦) યોજનની ઉંચાઈ-
વાળો અને એકહજાર (૧૦૦૦) યોજન પૃથ્વીમાં ઉંડાઈવાળો મેરૂપર્વત છે. ૨૦૯.

આ મેરૂ પર્વતનો ભૂમિની અંદરનો વિસ્તાર નવહજાર પાંચસો (૯૫૦૦) યોજનનો
છે. અને પૃથ્વી ઉપર તેનો વિસ્તાર નવહજાર ચારસો (૯૪૦૦) યોજનનો છે ૨૧૦.

મેરૂ પર્વત ઉપરથી યોજન વગેરે નીચે ઉતર્યા પછી તે સ્થાનનો વિસ્તાર જાણુ-
વાની ઇચ્છા હોય, તો જેટલા યોજન વગેરે નીચે ઉતર્યા તેટલા યોજન વગેરેને દશ
વડે ભાગવા અને તેમાં હજાર યોજન ઉમેરવાથી તે-તે સ્થાનનો વિસ્તાર આવશે. ૨૧૧.

તથાહિ—શિરોઽગ્રાચતુરશીતેઃ, સહસ્રાણામતિક્રમે ।

વ્યાસે જિજ્ઞાસિત એતાન્, સહસ્રાન્ દશભિર્ભજેત્ ॥ ૨૧૨ ॥

લઘ્યાન્યેવં ચ ચતુરશીતિઃ શતાનિ તાન્યથ ।

સહસ્રાદયાનિ પૂર્વોક્તો, વિષ્કમ્ભોઽસ્ય ભુવસ્તલે ॥ ૨૧૩ ॥

મૂલાદ્યદોર્ધ્વગમને, વિષ્કમ્ભો જ્ઞાતુમિષ્યતે ।

તદા યાવદ્યાતમૂર્ધ્વ, તત્સંખ્યાં દશભિર્ભજેત્ ॥ ૨૧૪ ॥

લઘ્યે ચ મૂલવિષ્કમ્ભાઞ્છોધિતે યત્તુ તિષ્ઠતિ ।

તત્ર તાવત્પ્રમાણોઽસ્ય, વિષ્કમ્ભો લભ્યતે ગિરેઃ ॥ ૨૧૫ ॥

યથોર્ધ્વ ચતુરશીતૌ, સહસ્રેષુ ભુવસ્તલાત્ ।

ગતેષુ ચતુરશીતિ સહસ્રાન્ દશભિર્ભજેત્ ॥ ૨૧૬ ॥

લઘ્યાનિ ચતુરશીતિઃ, શતાનિ તાનિ શોધયેત્ ।

ભૂતલવ્યાસતઃ શેષા, સાહસ્રી મૃદ્ધિ વિસ્તૃતિઃ ॥ ૨૧૭ ॥

આમ્નાયોઽયં કર્ણગત્યા, મેરુનિમ્નોન્નતત્ત્વયોઃ ।

જેયોઽવિવક્ષણાત્પ્રાગ્વન્મેઘલાયુગ્મજાતયોઃ ॥ ૨૧૮ ॥

તે આ રીતે—જેમકે શિખરના અગ્રલાગથી ચોર્યાસીહજાર (૮૪૦૦૦) યોજન નીચે આવ્યા બાદ તે સ્થાનનો વિસ્તાર બાણવાની ઈચ્છા થવાથી તે ચોર્યાસીહજાર (૮૪૦૦૦) યોજનને દશથી લાગવાથી ચોર્યાસીસો (૮૪૦૦) યોજન આવ્યા. અને તેમાં એકહજાર યોજન ઉમેરવાથી પૃથ્વીતલ ઉપરનો વિસ્તાર પૂર્વે કહ્યા મુજબનો જ નવહજાર ચારસો (૯૪૦૦) યોજન થાય છે. ૨૧૨-૨૧૩.

હવે નીચેના ભૂમિતલથી ઉપર જતાં વિષ્કંભ બાણવાની ઈચ્છા થાય, તે યોજના-દિની જે સંખ્યા હોય, તેને દશથી લાગવાથી જે આવે, તે મૂલવિષ્કંભ (૯૪૦૦ યોજન) માંથી બાદ કરતાં જે બાકી રહે તેટલો વિષ્કંભ તે સ્થાને બાણવો. ૨૧૪-૨૧૫

દૃષ્ટાંતઃ—જેવી રીતે પૃથ્વીતલથી ઉપર ચોર્યાસીહજાર (૮૪૦૦૦) યોજન ગયા બાદ, તેને દશ વડે લાગવાથી ચોર્યાસીસો (૮૪૦૦) યોજન આવ્યા અને તેને ભૂતલનો વ્યાસ જે નવહજાર ચારસો (૯૪૦૦) યોજન છે. તેમાંથી બાદ કરતાં એકહજાર યોજનનો વિસ્તાર શિખર ઉપર આવે છે. ૨૧૬-૨૧૭.

પહેલાની જેમ-મેરૂ પર્વતની બન્ને મેખલાઓથી થયેલ મેરૂ પર્વતની ઉંચાઈ, નિચાઈની અવિવક્ષા કરીને કર્ણગતિ વડે આ આમ્નાય બાણવો. ૨૧૮.

શ્રિયં શ્રયત્યયમપિ ચતુર્મિશ્વારુકાનનૈઃ ।
 દન્તૈરૈરાવત ઇવ, દૈત્યારિરિવ બાહુભિઃ ॥ ૨૧૯ ॥
 તત્ર ભૂમૌ મદ્રસાલવનં તરુલતાઘનમ્ ।
 તરણિત્રાસિતં ધ્વાન્તમિવૈતત્પાદમાશ્રિતમ્ ॥ ૨૨૦ ॥
 પ્રાચ્યાં પ્રતીચ્યાં પ્રત્યેકં, તદીર્ધં લક્ષયોજનીમ્ ।
 સહસ્રાન્ સપ્તસૈકોનાશીતીન્યષ્ટ શતાનિ ચ ॥ ૨૨૧ ॥
 પ્રાચ્યેઽથવા પ્રતીચીને, દૈર્ઘ્યેઽષ્ટાશીતિભાજિતે ।
 યલ્લબ્ધં સોઽસ્ય વિષ્કમ્ભો, દક્ષિણોત્તરયોઃ સ ચ ॥ ૨૨૨ ॥
 યોજનાનાં પશ્ચવિંશાઃ, શતા દ્વાદશ કીર્તિતાઃ ।
 તથૈકોનાશીતીશ્ચાંશા, અષ્ટાશીતિસમુદ્ભવાઃ ॥ ૨૨૩ ॥
 અષ્ટાશીત્યા ગુણિતાયામેતસ્યાં પુનરાપ્યતે ।
 પ્રાચ્યાં પ્રતીચ્યાં ચાયામો, યઃ પ્રાગસ્ય નિરૂપિતઃ ॥ ૨૨૪ ॥

જેમ ચાર દાંત વડે ઐરાવણ હાથી શોભે અને ચાર હાથ વડે શ્રીકૃષ્ણ શોભે, તેમ આ મેરૂ પર્વત પણ સુદર એવા ચાર વનોથી શોભે છે ૨૧૯.

તેમાં પૃથ્વીતલ ઉપર ભદ્રશાલ નામનું વન છે, તે અત્યન્ત ગાઢ વૃક્ષો અને તેની લતાઓ વાળુ છે. અને સૂર્યના ત્રાસથી પીડાઈને અન્ધકાર જાણે તેના ચરણનાં આશ્રયે રહેલ છે અર્થાત્ તે વન અત્યન્ત ગીચ અને ગાઢ અન્ધકાર વાળુ છે ૨૨૦.

તે ભદ્રશાલવન પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં પૃથક્-પૃથક્ એક લાખ, સાતહજાર, આઠસોને ઓગણાએંસી (૧,૦૭,૮૭૯) યોજન લાંબો છે. ૨૨૧.

પૂર્વની અથવા તે પશ્ચિમની લંબાઈને અઘ્યાસીથી લાગવાથી, જે આવે તે દક્ષિણનો અથવા ઉત્તરનો વિસ્તાર જાણવો તે વિસ્તાર ખારસો પચ્ચીસ $\frac{૧૦૭૮૭૯}{૨૨૨}$ યોજન થાય છે (ઉત્તર તથા દક્ષિણનો) ૨૨૨-૨૨૩.

આ જ સંખ્યાને (૧૨૨૫૮૮ ને) અઘ્યાસીએ ગુણવાથી જે આવે તે પૂર્વની અને પશ્ચિમની લંબાઈ જાણવી જે પૂર્વે કહી ગયા છીએ ૨૨૪.

૧૨૨૫ $\frac{૧૦૭૮૭૯}{૨૨૨}$ ઉત્તર-દક્ષિણની લંબાઈ

૧૨૨૫×૮૮

૯૮૦૦ ૧૦૭૮૦૦

૯૮૦૦ = + ૭૯

૧૦૭૮૦૦ ૧૦૭૮૭૯

૧૦૭૮૭૯ યોજન પૂર્વ પશ્ચિમની લંબાઈ

एवं प्रमाणविस्तारायाममेतद् वनं पुनः ।
 गजदन्तमन्दराद्रिनदीभिरष्टधा कृतम् ॥ २२५ ॥
 तच्च जम्बूद्वीपभद्रसालवद्भाष्यतां बुधैः ।
 तथैवेतद्वक्ष्यमाणवनकूटादिकस्थितिः ॥ २२६ ॥
 अथोत्क्रम्य योजनानां, शतानि पञ्च भूतलात् ।
 कठ्यां नन्दनवन्मेरो, राजते नन्दनं वनम् ॥ २२७ ॥
 तच्च चक्रवालतया, शतानि पञ्च विस्तृतम् ।
 अनल्पकल्पफलदलतामण्डपमण्डितम् ॥ २२८ ॥
 वह्निर्विष्कम्भोऽत्र मेरोरुक्ताम्नायेन लभ्यते ।
 योजनानां सहस्राणि, नव सार्द्धं शतत्रयम् ॥ २२९ ॥
 तथाहि—उत्क्रान्तायाः पञ्चशत्या, दशभिर्भजने सति ।
 लब्धपञ्चाशतोऽधःस्थव्यासान्यागे भवेदयम् ॥ २३० ॥
 वह्निर्व्यासात्પञ્ચશત્યાસ્ત્યાગે ચોભયતઃ પૃથક્ ।
 અન્તર્વ્યાસોઽષ્ટૌ સહસ્રાન્નિશત્યા સાર્દ્ધયાધિકાઃ ॥ ૨૩૧ ॥

આ પ્રમાણેની લાંબાઈ, પહોળાઈવાળુ આ ભદ્રશાલવન ૪ ગજદંતપર્વતો, ૧ મેરુ પર્વત, અને ૨ નદીઓ વડે આઠ વિભાગમાં વહેંચાયેલું છે. ૨૨૫

અને તે ભદ્રશાલવન, જંબૂદ્વીપના ભદ્રશાલવન જેવું પ્રાણ પુરુષોએ જાણવું તથા આગળ કહેવાતા વન-કૂટાદિની સ્થિતિ પણ જંબૂદ્વીપના તે-તે વન-કૂટાદિ જેવી જ જાણવી. ૨૨૬.

હવે પૃથ્વીતલથી પાંચસો યોજન ઉપર ગયા બાદ તે મેરુપર્વતની કેડ ઉપર રહેલા પુત્રની જેમ નંદનવન શોભે છે. ૨૨૭.

જે નંદનવન ચક્રાકારે પાંચસો યોજન વિસ્તૃત છે અને પુષ્કળ કલ્પવૃક્ષના ફળોને આપનાર લતામંડપથી મનોહર છે. ૨૨૮.

અહીં મેરુપર્વતનો બહારનો વિસ્તાર ઉક્ત આમ્નાય દ્વારા નવહજાર ત્રણસોને પચાસ (૯૩૫૦) યોજનનો છે. તે આ પ્રમાણે ઉપર પાંચસો યોજન ગયા બાદ, તે પાંચસોની સંખ્યાને દશ વડે ભાગવાથી પચાસ યોજન આવ્યા, તેને નીચેના મૂલ વિસ્તારના નવહજાર ચારસો (૯૪૦૦) યોજનમાંથી બાદ કરતાં નવહજાર ત્રણસો પચાસ (૯૩૫૦) યોજનની સંખ્યા આવી. ૨૨૯-૨૩૦.

બંને બાજુનો બહારનો પાંચસો, પાંચસો યોજન (૧૦૦૦) નો વિસ્તાર બાદ કરવાથી અંદરનો વિસ્તાર આઠહજાર ત્રણસો પચાસ (૮૩૫૦) યોજનનો થાય છે. ૨૩૧.

સહસ્રાણિ પઞ્ચપઞ્ચાશતં પઞ્ચશતીં તથા ।

અતિક્રમ્ય યોજનાનામૂર્ધ્વં નન્દનકાનનાત્ ॥ ૨૩૨ ॥

અત્રાન્તરે સૌમનસં, સ્યાત્પઞ્ચશતવિસ્તૃતમ્ ।

ચક્રવાલતયા મેરોગ્રૈવેયકભિવામલમ્ ॥ ૨૩૩ ॥

વહિર્વિષ્કમ્ભોઽત્ર ગિરેર્ગુરુભિર્ગદિતો મમ ।

યોજનાનાં સહસ્રાણિ, ત્રીણ્યેવાઘૌ શતાનિ ચ ॥ ૨૩૪ ॥

તથાહિ—ષટ્પઞ્ચાશત્સહસ્રાણિ, યાન્યતીતાનિ ભૂતલાત્ ।

एषां दशमभागः स्यात्षट्पञ्चाशच्छतात्मकः ॥ २३५ ॥

અસૌ ભૂતલવિષ્કમ્ભાત્પૂર્વોક્તાદપનીયતે ।

तस्थुर्यथोदितान्येवमष्टાत्रિंશच्छતાનિ वै ॥ २३६ ॥

સહસ્રાપગમે ચાસ્માત્સ્યાદન્તર્ગિરિવિસ્તૃતિઃ ।

द्वे सहस्रे योजनानां, शतैरष्टभिरन्विते ॥ २३७ ॥

અથૈતસ્માદ્વનાદૂર્ધ્વમુત્ક્રાન્તૈર્મરૂમૂર્દ્ધનિ ।

अष्टाविंशत्या सहस्रैर्योजनैः पण्डकं वनम् ॥ २३८ ॥

નંદનવનથી પંચાવનહજાર-પાંચસો યોજન ઉપર ગયા બાદ સૌમનસવન આવે છે કે જે પાંચસો (૫૦૦) યોજનના વિસ્તારવાળું અને ગોળાકાર હોવાથી મેરૂપર્વતની ત્રીવાના નિર્મળ આભૂષણ જેવું શોભે છે. ૨૩૨-૨૩૩.

અહીં મેરૂપર્વતનો બાહ્યવિષ્કંભ ત્રણહજાર આઠસો (૩૮૦૦) યોજનનો છે એમ શુરૂમહારાજે મને કહ્યું છે. ૨૩૪.

તે આ પ્રમાણે:-સમભૂતલા પૃથ્વીથી છપ્પન હજાર (૫૬૦૦૦) યોજન ગયા બાદ સૌમનસવન આવે છે. તેથી તે છપ્પન હજાર (૫૬૦૦૦) નો દશમેભાગ છપ્પનસો (૫૬૦૦) યોજન થાય. અને તેને મૂલવિસ્તારના નવહજાર ચારસો (૯૪૦૦) માંથી બાદ કરતાં સૌમનસવન પાસેના મેરૂપર્વતનો બાહ્યવિસ્તાર (૯૪૦૦-૫૬૦૦=૩૮૦૦) ત્રણહજાર આઠસો યોજનનો આવે. અને તેમાંથી સૌમનસવનનો બન્ને બાજુનો-પાંચસો-પાંચસો (૫૦૦-૫૦૦) યોજનના (૧૦૦૦) બાદ કરવાથી અઘ્યાવીસસો (૨૮૦૦) યોજનનો સૌમનસવન પાસે મેરૂપર્વતનો આન્તરવિસ્તાર પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૩૫-૨૩૭.

હવે આ સૌમનસવનથી ઉપર અઘ્યાવીસ હજાર (૨૮૦૦૦) યોજન ગયા બાદ મેરૂપર્વતના શિખર ઉપર પાંડકવન આવે છે. ૨૩૮.

ચક્રવાલતયા તત્ત્વ, વિસ્તીર્ણ વર્ણિતં જિનૈઃ ।

ચતુર્નવત્યાઽમ્યધિકાં, યોજનાનાં ચતુઃશતીમ્ ॥ ૨૩૯ ॥

તત્ત્વૈવ-મેરુમસ્તકવિષ્કમ્ભાત્સહસ્રયોજનોન્મિતાત્ ।

મધ્યસ્થચૂલિકાવ્યાસો, દ્વાદશયોજનાત્મકઃ ॥ ૨૪૦ ॥

શોઘ્યતે તત્ત્વેષ્વમર્દ્ધીકૃતં પષ્ઠકવિસ્તૃતિઃ ।

શેષા શિલાદિસ્થિતિર્યા, સા જમ્બૂદ્વીપમેરુવત્ ॥ ૨૪૧ ॥

તથૈવાસ્ય મરકતમયી શિરસિ ચૂલિકા ।

નાનાગ્નનિર્મિતેન, શોભિતા જિનસન્નના ॥ ૨૪૨ ॥

એવં યદન્યદપ્યત્ર, કૂટચૈત્યાદિ નોદિતમ્ ।

જમ્બૂદ્વીપમેરુવત્તદ્વક્તવ્યં સુધિયા ધિયા ॥ ૨૪૩ ॥

એવં યથાઽસ્ય દ્વીપસ્ય, પૂર્વાર્દ્ધમિદં વર્ણિતમ્ ।

પશ્ચિમાર્દ્ધમપિ તથા, વિજ્ઞેયમવિશેષિતમ્ ॥ ૨૪૪ ॥

ગજદન્તપ્રમાણાદૌ, વિશેષો યસ્તુ કશ્ચન ।

સ તુ તત્ત્વપ્રકરણે, નામગ્રાહં નિરૂપિતઃ ॥ ૨૪૫ ॥

તે પાંડકવનના અઢવાલ વિષ્ઠંલ આરસો ચોરાણું (૪૯૪) યોજનનો શ્રી જિને-
શ્વરોએ વર્ણવેલો છે. ૨૩૯

તે આ રીતે-મેરુપર્વતના શિખરઉપરના એકહજાર યોજનનો વિસ્તાર મધ્યમાં
રહેલ ચૂલિકાનાં આર્યોજન બાદ કરીને તેને અર્ધા કરવાથી જે આવે તે પાંડકવનનો
અઢવાલ વિષ્ઠંલ બાણવો. અને ત્યાં રહેલી શીલા વિગેરેની સ્થિતિ જંબૂદ્વીપના મેરુ
પર્વતની જેવી જ બાણવી. ૨૪૦-૨૪૧.

૧૦૦૦

૫

૧૨

૯૮૮ તેનું અર્ધું ૪૯૪ યોજન

તથા આ મેરુપર્વતના શિખર ઉપર રહેલી ચૂલિકા મરકતમણિમય છે, અને તે
ચૂલિકા વિવિધ પ્રકારના રત્નોથી નિર્મિત જિનેશ્વરના લવનથી શોભે છે. ૨૪૨.

એ જ રીતે જે બીજું પણ કૂટ-ચૈત્ય વગેરે અહીં કહ્યું નથી, તે સર્વ જંબૂ-
દ્વીપના મેરુની માફક જ બુદ્ધિમાન પુરુષોએ બાણવું. ૨૪૩.

આ રીતે જેમ ધાતકીખંડના પૂર્વાર્ધનું વર્ણન કર્યું, તે જ રીતે પશ્ચિમાર્ધ ધાતકી-
ખંડનું પણ સંપૂર્ણ વર્ણન બાણવું. ગજદંત પર્વતના પ્રમાણ વગેરેમાં જે વિશેષતા
છે, તે, તે-તે પ્રકરણમાં નામ લઈને નિરૂપણ કરેલ છે. ૨૪૪-૨૪૫.

કિંચ—વિજયે પુષ્કલાવત્યાં, વપ્રાણ્યે વિજયે તથા ।

વત્સે ચ નલિનાવત્યાં, વિહરન્ત્યધુના જિનાઃ ॥ ૨૪૬ ॥

પ્રાચીનેઽર્દ્રે સુજાતોઽર્હન્, સ્વયંપ્રભર્ષમાનનો ।

શ્રીમાનનન્તવીર્યશ્ચ, પશ્ચિમાર્દ્રે તુ તેષ્વમી ॥ ૨૪૭ ॥

સૂરપ્રભો જિનઃ શ્રીમાન્, વિશાલો જગદીશ્વરઃ ।

જગત્પૂજ્યો વજ્રધરશ્ચન્દ્રાનનઃ પ્રભુઃ ક્રમાત્ ॥ ૨૪૮ ॥

एवं चात्र—શ્રિયં દધાતે દ્વૌ મેરુ, દ્વૌપસ્યાસ્ય કરાવિવ ।

ઉદસ્તૌ પૃથુતાદર્પાન્નિભસો નિજિઘૃક્ષયા ॥ ૨૪૯ ॥

યદ્વોદ્દંડકરૌ વદ્વકચ્છૌ ચ નન્દનચ્છલાત્ ।

સ્પર્દ્વયા સંમુલ્લીનો દ્વૌ, મહામલ્લાવિવોત્થિતૌ ॥ ૨૫૦ ॥

સ્થાપયત્યેકધાઽઽત્માનં, મેર્વેકાઙ્ગુલિસંજ્ઞયા ।

જમ્બૂદ્વીપેઽયમેતાભ્યાં, દ્વિધા તં સ્થાપયન્નિવ ॥ ૨૫૧ ॥

અનલંભૂણુનોત્યાતું દ્વૌપાનાનેન વાર્દ્ધકાત્ ।

ધૃતૌ દણ્ડાવિવોદ્દંડૌ, મેરુ દ્વાવિહ રાજતઃ ॥ ૨૫૨ ॥

પુષ્કલાવતી, વપ્રા, વત્સ, અને નલિનાવતી વિજયોમાં હમણા જિનેશ્વરો વિચરે છે. ૨૪૬.

તેમાં પૂર્વાર્ધમાં ક્રમશઃ સુભતસ્વામી, સ્વયંપ્રભસ્વામી, ઋષભાનનસ્વામી અને શ્રીમાન અનંતવીર્યસ્વામી (આ ચાર) તીર્થંકરો છે. અને પશ્ચિમાર્ધમાં તે-તે વિજયોમાં ક્રમશઃ સુરપ્રભજિન, શ્રીવિશાલસ્વામી, વજ્રધરસ્વામી અને ચંદ્રાનનસ્વામી (આ ચાર) જગત્પૂજ્ય એવા શ્રીમાન પરમાત્માઓ વિચરે છે ૨૪૭-૨૪૮.

આકાશને પકડવાની ઇચ્છાથી આ ધાતકીખંડનામના ક્ષીપે પોતાની પહોળાઈના અભિમાનથી જાણે ઉઠ્યા કરેલા બે હાથ ન હોય ! તેવા બે (૨) મેરૂપર્વત શોભે છે. ૨૪૯.

અથવા તો નન્દનવન રૂપી બાંધેલા કચ્છ(કછોટો)વાળા અને દંડથી યુક્ત ઈંચા હાથવાળા, બે મલ્લો જાણે સ્પર્ધાથી સામ-સામે આવેલ હોય ! તેના જેવા બે મેરૂપર્વતો શોભે છે. ૨૫૦.

જંબૂદ્વીપમાં રહેલો મેરૂ જાણે એક આંગળીની સંજ્ઞાથી આત્માને એક રૂપે સ્થાપે છે અને ધાતકીખંડ, બે મેરૂપર્વત વડે આત્માને બે રૂપે સ્થાપે છે. ૨૫૧

જાણે વૃદ્ધત્વનાં કારણે ઉઠવામાં અસમર્થ એવા આ ક્ષીપે ઉંચા બે દંડરૂપ બે મેરૂપર્વત ધારણ કરેલ હોય તેમ શોભે છે ૨૫૨

૧ નલિનાવત્યાં ષપ્રે ચ ઇતિપાઠઃ

શ્લે-ઉ. ૧૨

વર્ષાદ્રયો દ્વાદશાષ્ટયિવૈતાદ્યભૂધરાઃ ।

દીર્ઘા અષ્ટૌ ચ વૃત્તાસ્તે, કાશ્ચનાદ્રિચતુઃશતી ॥ ૨૫૩ ॥

વક્ષસ્કારાદ્રયો દ્વાત્રિંશદષ્ટૌ ગજદન્તકાઃ ।

દ્વૌ ચિત્રૌ દ્વૌ વિચિત્રૌ ચ, ચત્વારો યમકાચલાઃ ॥ ૨૫૪ ॥

હ્રુકારદ્વયં ચૈવં, સર્વાગ્રિણાત્ર ભૂમૃતામ્ ।

ચત્વારિંશા પશ્ચશતી, ચત્વારશ્ચ મહાદ્રુમાઃ ॥ ૨૫૫ ॥

ચતુર્દશાત્ર વર્ષાણિ, ચતસ્રઃ કુરવોઽપિ ચ ।

પદ્ કર્મભૂમયોઽકર્મભૂમયો દ્વાદશ સ્મતાઃ ॥ ૨૫૬ ॥

દીર્ઘવૈતાદ્યેષુ કૂટાઃ, પ્રાગ્વન્નવ નવોદિતાઃ ।

સક્રોશપદ્મયોજનોચા, દ્વાદશા પદ્મશતીતિ તે ॥ ૨૫૭ ॥

રુક્મિમહાહિમવન્તઃ, કૂટૈરષ્ટભિરષ્ટભિઃ ।

સપ્તમિશ્ચ સૌમનસૌ, તથા ચ ગન્ધમાદનૌ ॥ ૨૫૮ ॥

મેર્વોદ્વિં નન્દનવને, નિષધૌ નીલવદ્ધિરી ।

વિદ્યુત્પ્રભૌ માલ્યવન્તૌ, નવકૂટાઃ સમેઽપ્યમી ॥ ૨૫૯ ॥

આ ધાતકીખંડમાં

૧૨ વર્ષધર પર્વતો, ૬૮ દીર્ઘવૈતાદ્ય પર્વતો, ૮ વૃત્તવૈતાદ્ય પર્વતો, ૪૦૦ કાંચન-ગિરિઓ, ૩૨ વક્ષસ્કાર પર્વતો, ૮ ગજદન્ત પર્વતો, ૨ ચિત્ર પર્વત, ૨ વિચિત્ર પર્વત, ૪ યમક પર્વતો, ૨ હ્રુકાર પર્વત અને ૨ મેરૂપર્વત છે. એમ સર્વ પર્વતોનો સરવાળો (ટોટલ) કરતાં કુલ ૫૪૦ પર્વતો છે. અને ચાર મહાવૃક્ષો છે. ૨૫૩-૨૫૫.

આ ધાતકીખંડમાં ૧૪ ક્ષેત્રો છે. ૪ કુરૂક્ષેત્રો છે, ૬ કર્મભૂમિઓ છે અને ૧૨ અકર્મભૂમિઓ છે. ૨૫૬.

અહીં રહેલ ૬૮ દીર્ઘવૈતાદ્ય પર્વતો ઉપર જંબૂદ્વીપની માફક જ નવ-નવ કૂટો (શિખરો) હોય છે. અને તે કૂટો સવા છ (૬) યોજન ઉંચા છે. અને તે કુલ (૬૮×૬)=૬૧૨ કૂટો થાય છે. ૨૫૭.

૨ રુક્મિ પર્વત અને ૨ મહા હિમવંત પર્વત આઠ-આઠ કૂટોથી યુક્ત છે. ૨ સૌમનસ અને ૨ ગન્ધમાદન પર્વતો સાત-સાત કૂટોથી યુક્ત છે. ૨૫૮.

૨ મેરૂ પર્વતના, ૨ નન્દનવનો, ૨ નિષધ પર્વત, ૨ નીલવંત પર્વત, ૨ વિદ્યુત્પ્રભ પર્વત, ૨ માલ્યવંત પર્વત, આ બધા ઉપર નવ-નવ કૂટો છે. ૨૫૯.

હિમવન્તૌ શિખરિણૌ, તૈરેકાદશમિર્યુતૌ ।
 વક્ષસ્કારગિરિણાં ચ, પ્રત્યેકં તચ્ચતુષ્ટયમ્ ॥ ૨૬૦ ॥
 ત્રયઃ શતાઃ સ્યુર્દ્વાવિંશાઃ, કૂટાન્યેતાનિ તત્ર ચ ।
 ષોડશા ત્રિશતી પ્રોક્તહિમવદ્ગિરિકૂટવત્ ॥ ૨૬૧ ॥
 હરિકૂટૌ દ્વયોર્વિઘ્નપ્રમયોર્યૌ હરિસ્સહૌ ।
 માલ્યવતોર્વલકૂટૌ, મેરુનન્દનયોશ્ચ યૌ ॥ ૨૬૨ ॥
 એતે ષડપિ સાહસ્રાસ્ત્રધાનામિતિ માનતઃ ।
 ચતુસ્ત્રિંશાદ્રિકૂટાનામેવં નવશતી ભવેત્ ॥ ૨૬૩ ॥
 સહેષુકારકૂટૈર્દ્વાચત્વારિંશા શતા નવ ।
 તત્રેષુકારકૂટાનાં, માનં તુ નોપલભ્યતે ॥ ૨૬૪ ॥
 ચતુઃષ્ઠૌ વિજયેષુ, ભરતૈરવતેષુ ચ ।
 સ્યુરષ્ટષ્ઠિર્વૃષભકૂટા એકૈકભાવતઃ ॥ ૨૬૫ ॥
 ધાતક્યાદિષુ ચતુષ્કે, દ્વયોશ્ચ મદ્રસાલયોઃ ।
 અષ્ટાષ્ટેતિ ચ સર્વાગ્રે, ભૂકૂટાઃ ષોડશં શતમ્ ॥ ૨૬૬ ॥

૨ લઘુ હિમવન્ત પર્વત, અને ૨ શિખરી પર્વત-૧૧-૧૧ કૂટથી યુક્ત છે. અને ૩૨ વક્ષસ્કાર પર્વતો-૪-૪ કૂટથી યુક્ત છે. ૨૬૦.

આ રીતે સરવાળો કરતાં કુલ (ટોટલ) ત્રણસોને બાવીસ (૩૨૨) કૂટો થાય. તેમાંથી ત્રણસોને સોલ (૩૧૬) કૂટો, જમ્બૂદ્વીપના હિમવન્ત પર્વતના કૂટ જેવા જ બાળવા. ૨૬૧.

જે વિઘ્નપ્રભ પર્વતના જે હરિકૂટ, જે માલ્યવાન્ પર્વતના જે હરિસ્સહકૂટ અને જે મેરુના નન્દનવનના જે બલકૂટ એમ આ છ કૂટો એકહજાર ચોત્તરની લંબાઈ-પહોળાઈ અને ઉંચાઈવાળા છે. અને આ રીતે પર્વતના શિખરો (કૂટો) ની સંખ્યા કુલ નવસોને ચોત્તીસ (૯૩૪) થાય છે. ૨૬૨-૨૬૩.

જે ઇષુકાર પર્વતના કૂટોને લેગા કરતા કુલ શિખરોની સંખ્યા નવસોને બેતાલીસ (૯૪૨) ની થાય છે. તેમાં ઇષુકાર પર્વતના કૂટોનું માન ગ્રાપ્ત થતું નથી. ૨૬૪.

ચોસઠ (૬૪) વિજયોમાં અને ૨ ભરત, ૨ ઐરવત ક્ષેત્રોમાં એક-એક એમ અડસઠ (૬૮) વૃષભકૂટો છે. ૨૬૫

ધાતકી આદિ ચાર મહાવૃક્ષોનાં આઠ-આઠ જે ભદ્રશાલ વનના આઠ-આઠ (૮×૪=૩૨, ૮×૨=૧૬=૪૮) એમ ૪૮ ભૂકૂટો થયા. તેમાં અડસઠ (૬૮) વૃષભકૂટો ઉમેરતાં કુલ એકસોને સોળ ભૂકૂટો (જમીન ઉપરના કૂટો) થાય છે. ૨૬૬.

એતેષાં વસ્તુમુચિતે, પર્વતત્વેऽપિ વસ્તુતઃ ।

કૂટત્વવ્યવહારસ્તુ, પૂર્વાચાર્યાનુગેયતઃ ॥ ૨૬૭ ॥

મહાહ્રદા દ્વાદશૈવ, વિંશતિશ્ચ કુરુહ્રદાઃ ।

શ્રીશ્રીશ્રુતિકીર્તિબુદ્ધિલક્ષ્મીનાં ચ દ્વયં દ્વયમ્ ॥ ૨૬૮ ॥

મહાસા દ્વાદશકોનત્રિશ્લક્ષ્યાશ્ચ કીર્તિતાઃ ।

તરહ્નિર્ણાનામેતસ્મિન્, દ્વીપં મતાન્તરે પુનઃ ॥ ૨૬૯ ॥

પદ્મત્રિશ્લક્ષ્યાણિ ચતુરજીતિઃ સહસ્રકાશ્ચૈવ ।

દ્વિહ સંશયન્તિ સરિતાં તત્ત્વં તુ વિદન્તિ તત્ત્વજ્ઞાઃ ॥ ૨૭૦ ॥ (આર્યા)

વિદેહયુગ્મે પ્રત્યેકં, સ્યુઃ કુણ્ડાન્યષ્ટસપ્તતિઃ ।

દ્વે દ્વે ચ શેષવર્ષેષુ, શતમેવમશીતિયુક્ ॥ ૨૭૧ ॥

એતેઽદ્વયો હ્રદાઃ કૂટાઃ, કુણ્ડાન્યેતાન્યથાપગાઃ ।

સ્યુર્વેદિકાવનોપેતાસ્તત્સ્વરૂપં તુ પૂર્વવત્ ॥ ૨૭૨ ॥

એષાં યામ્યોદીચ્યવર્ષસરિચ્છૈલાદિવર્તિનામ્ ।

વિજયસ્વર્ગિવત્પ્રૌઢસમૃદ્ધીનાં સુધામૃજામ્ ॥ ૨૭૩ ॥

દક્ષિણસ્યામુદીચ્યાં ચ જમ્બૂદ્વીપસ્થમેરુતઃ ।

અન્યસ્મિન્ ધાતકીલખંડે, રાજધાન્યો જિનૈઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૨૭૪ ॥

આ બધાને વાસ્તવમાં પર્વત કહેવા ઉચિત છે. છતાં પણ પૂર્વાચાર્યોના વચનને અનુસરીને અહીં કૂટ તરીકે વ્યવહાર કર્યો છે. ૨૬૭.

શ્રી, હ્રી, ધૃતિ, કીર્તિ, બુદ્ધિ, લક્ષ્મી, આ દેવીઓના બે-બે દ્રહો હોવાથી પદ્મ-દ્રહાદિ બાર મહાદ્રહો છે અને વીસ કુરુક્ષેત્રોના દ્રહો છે. ૨૬૮.

ધાતકીખંડમાં ઓગણત્રીસ લાખ, બારહજાર (૨૯,૧૨૦૦૦) નદીઓ છે. અને મતાન્તરે પાંત્રીસલાખ ચાર્યાસીહજાર (૩૫,૮૪૦૦૦) નદીઓ છે. આમાં તત્ત્વતો તત્ત્વજ્ઞો જાણે. ૨૬૯-૨૭૦.

આ ધાતકીખંડના એકેક વિદેહક્ષેત્રમાં અષ્ટોતેર-અષ્ટોતેર (૭૮) કુંડો છે. અને બાકીનાં બારક્ષેત્રોમાં બે-બે કુંડો છે, તેથી કુલ (૭૮+૭૮+૨૪=૧૮૦) એકસોનેએ'સી કુંડો છે. ૨૭૧.

આ બધા પર્વતો, દ્રહો, કૂટો, કુંડો અને નદીઓ વેદિકા અને વનથી યુક્ત છે. અને વેદિકા અને વનનું સ્વરૂપ જમ્બૂદ્વીપની જેમ સમજવું. ૨૭૨.

દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશાના ક્ષેત્રો, નદીઓ, પર્વતો વગેરેમાં રહેનારા જે દેવો છે, તે વિજયદેવ જેવી સમૃદ્ધિવાળા છે. અને તેઓની રાજધાની જમ્બૂદ્વીપના મેરૂથી દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં અન્ય ધાતકીખંડમાં જિનેશ્વરોએ કહેલી છે. ૨૭૩-૨૭૪.

શ્રેણ્યશ્વતસ્રઃ પ્રત્યેક-વૈતાલ્યેષ્વિતિ મીલિતાઃ ।

શ્રેણ્યો ભવન્તિ દ્વીપેઽસ્મિન્ , દ્વિશતી સદ્વિસપ્તતિઃ ॥ ૨૭૫ ॥

દશોત્તરં પુરઃ શતં પ્રતિવૈતાલ્યમિત્યતઃ ।

તેષાં સહસ્રાઃસપ્ત સ્યુ સાશીતિશ્ચ ચતુઃશતી ॥ ૨૭૬ ॥

જઘન્યતોઽપ્તેહ જિના ભવેયુરુત્કર્ષતસ્તે પુનરણ્ઠષ્ટિઃ ।

જઘન્યતઃ કૈશવચક્રિરામા, અણ્ઠાવથોત્કૃષ્ટપદે તુ પષ્ટિઃ ॥ ૨૭૭ ॥

(ઉપજાતિઃ)

સદ્વાદશા સ્યુર્નિધયોઽત્ર પટ્શતી, પ્રકર્ષતસ્તાન્યુપભોગભાન્નિ તુ ।

દ્વિર્વિશતિઃ પશ્ચ શતાનિ ચ ધ્રુવં, દ્વાસપ્તતિસ્તાનિ જઘન્યતસ્તથા ॥ ૨૭૮ ॥

(ઇન્દ્રવંશા)

વિંશાનિ ચત્વારિ શતાનિ પञ્ચૈકાક્ષાણિ રત્નાનિ પૃથગ્ ભવેયુઃ ।

ઉત્કર્ષતસ્તાનિ જઘન્યતશ્ચ, પશ્ચાશદાલ્યા નનુ ષડ્ભિરેવ ॥ ૨૭૯ ॥

(ઇન્દ્રવજ્રા)

દ્વાદશોળમહસઃ સુધાંશવો, દ્વાદશ ગ્રહસહસ્રમન્વિતમ્ ।

પડ્યુતાર્દ્ધશતકેન ભાનિ ષટ્ત્રિંશતા સમધિકં શતત્રયમ્ ॥ ૨૮૦ ॥

(રથોદ્ગતા)

પ્રત્યેક વૈતાલ્યપર્વતો ઉપર ચાર-ચાર શ્રેણિઓ છે. તે સર્વે મળીને (૬૮×૪= ૨૭૨) બસો બોતેર શ્રેણિઓ થાય છે. ૨૭૫.

દરેક વૈતાલ્યપર્વત ઉપર એકસોનેકશ નગરો છે. તેથી સર્વેનગરોની સંખ્યા (૬૮×૧૧૦=૭૪૮૦) સાતહજાર ચારસોએંસી થાય છે. ૨૭૬.

ધાતકીખંડમાં જઘન્યથી ૮ અને ઉત્કૃષ્ટથી અડસઠ (૬૮) શ્રીતીર્થંકર પરમાત્માઓ હોય છે. અને જઘન્યથી બલદેવ-વાસુદેવ અને ચક્રવર્તી આઠ હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી સાઈઠ હોય છે. ૨૭૭.

અહીંયા (ધાતકીખંડમાં) ઉત્કૃષ્ટથી નિધાનો છસોને બાર હોય છે. ઉપલોગમાં તો ઉત્કૃષ્ટથી પાંચસોને ચાલીશ હોય છે. અને જઘન્યથી બોતેર ઉપલોગમાં હોય છે. ૨૭૮.

તેમજ (ચક્રવર્તીના) એકેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય રત્નો ઉત્કૃષ્ટથી ચારસો ને વીસ (૪૨૦) હોય છે. તેથી કુલ આઠસો ને ચાલીશ રત્નો હોય છે અને જઘન્યથી એકેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય રત્નો છપ્પન-છપ્પન હોય છે. ૨૭૯.

અહીં (ધાતકીખંડમાં) બારસૂર્યો અને બારચંદ્રો છે, એકહજાર અને છપ્પનચંદ્રો છે.

ત્રિમિઃ સહસ્રૈરધિકાનિ લક્ષાણ્યઘૌ તથા સપ્ત શતાનિ ચાત્ર ।

સ્યુઃ કોટિકોટયઃ કિલ તારકાણાં, તમોઽહુરોન્મૂલનકારકાણામ્ ॥ ૨૮૧ ॥

(ઉપજાતિઃ)

દ્વીપોઽયમેવં ગદિતસ્વરૂપઃ, કાલોદનામ્નોદધિના પરીતઃ ।

વિભાતિ દીપ્રગધિનેવ ચક્રમિવેભસેનાવલયેન ભૂપઃ ॥ ૨૮૨ ॥

(ઉપ૦)

કાલો મહાકાલ इतीह देवौ, प्राच्यप्रतीच्यार्द्धधृताधिकारौ ।

तदैवतः श्यामतोदकश्च, तदेव कालोद इति प्रसिद्धः ॥ २८३ ॥

(ઉપ૦)

લક્ષાણ્યઘૌ વિસ્તૃતો યોજનાનામુદ્વિદ્વોઽયં યોજનાનાં સહસ્રમ્ ।

આદાવન્તે મધ્યદેશે સમાનોદ્વેધઃ સર્વત્રાપિ પૂર્ણહ્રદાભઃ ॥ ૨૮૪ ॥

(શાલિની)

न चूला न वेला न च क्षोभितास्मिन् , न पातालकुम्भादिका वा व्यवस्था ।

सदम्भोदमुक्तोदकस्वादुनीरः, प्रसन्नश्च साधोर्मनोवद्गभीरः ॥ २८५ ॥

(મુજંગપ્રયાતં)

ત્રણસોને છત્રીશ નક્ષત્રો છે અને આઠલાખ, ત્રણહજાર અને માતસો (૮,૦૩,૭૦૦) કેડાકેડી તારાઓ છે, કે જે અન્ધકારનું ઉન્મૂલન કરે છે. ૨૮૦-૨૮૧.

અહીં જેનું આ વર્ણન કર્યું, તે આ ધાતકીખંડકીપ ચોતરફથી કાલોદધિ નામના સમુદ્રથી વીંટળાએલો છે. તે દેહીપ્રમાન નાલિવડે જેમ ચક્ર શોભે અને હાથીની સેનાવડે જેમ રાજશોભે, તેમ શોભે છે ૨૮૨.

આ સમુદ્રના પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધના ક્રમે કરીને કાલ અને મહાકાલ નામના બે દેવો અધિષ્ઠાયક છે, તેથી તે દેવના નામના કારણે અથવા તો સમુદ્રનું પાણી કૃષ્ણ-વર્ણી હોવાથી તે “ કાલોદધિ ” એ પ્રમાણે પ્રસિદ્ધિ પામેલ છે ૨૮૩.

આ સમુદ્રનો વિસ્તાર આઠલાખ યોજનનો છે. ઉંડાઈ એકહજાર યોજનની છે. અને પાણીથી ભરેલા દ્રહની જેમ આ સમુદ્રની પણ આદિમાં-અન્તમાં અને મધ્ય-દેશમાં એમ સર્વત્ર ઉંડાઈ સરખી જ છે. એટલે કે સર્વત્ર એકહજાર યોજનની છે. ૨૮૪.

આ સમુદ્રમાં (લવણસમુદ્રની જેમ) પાણીની ઉંચી શિખા નથી, ભરતી નથી, ઝોટ નથી, પાતાલ કલશાદિ નથી, સુદર મેઘમાંથી વરસતા પાણીના જેવું મધુર પાણી વાળો છે. અને સાધુના મનની માફક પ્રશાંત તથા ગંભીર છે. ૨૮૫.

લક્ષાણ્યથૈકનવતિઃ પરિધિઃ સહસ્રાઃ,
 સ્યાત્ સપ્તતિઃ षडિહ પશ્ચયુતાઃ શતાશ્ચ ।
 દ્વારૈશ્ચતુર્ભિર્યમપ્યભિતો વિભાતિ, ।
 પૂર્વાદિદિક્ષુ વિજયાદિભિરુક્તરૂપૈઃ ॥ ૨૮૬ ॥ (વસન્તતિલકા)
 લક્ષા દ્વાવિંશતિશ્ચ દ્વિનવતિરુપરિ સ્યુઃ સહસ્રાણિ નૂનં,
 ષટ્ચત્વારિંશદાઢ્યા જિનપતિગદિતા ષટ્શતી યોજનાનામ્ ।
 પાદોનં યોજનં ચાન્તરમિહ નિશ્ચિલદ્વાર્ષુ તુલ્યપ્રમાણં,
 કાલોદે દ્વારપાનાં વિજયવદુદિતા રાજધાન્યોઽપરસ્મિન્ ॥ ૨૮૭ ॥
 (સ્રગ્ધરા)

પ્રાક્રપ્રતીચ્યોર્દિશોદ્વાદશ દ્વાદશ,
 દ્વાદશેભ્યઃ સહસ્રેભ્ય એવાન્તરે ।
 સન્તિ કાલોદધૌ ધાતકીખણ્ડતોઽત્રા-
 ન્તરીપા અમુષ્યામૃતોષ્ણત્વિષામ્ ॥ ૨૮૮ ॥ (મૌક્તિકદામ)
 પુષ્કરદ્વીપતોઽપ્યેવમત્રામ્બુધૌ,
 તાવતા પ્રાક્રપ્રતીચ્યોઃ સુધોષ્ણત્વિષામ્ ।
 નેત્રવેદૈર્મિતા નેત્રવેદૈર્મિતા (૪૨),
 એતદન્ધિસ્પૃશામન્તરીપાઃ સ્થિતાઃ ॥ ૨૮૯ ॥ (મૌક્તિક)

આ સમુદ્રની બાહ્યપરિધિ એકાણ્ડલાખ, સીત્તેરહજાર, છસોને પાંચ (૯૧,૭૦૬૦૫) યોજનની છે. અને પૂર્વાદિ ચારેય દિશામાં જંબૂદ્વીપના વર્ણનમાં કહેલ સ્વરૂપવાળા જ વિજયાદિ ચાર દ્વારોથી આ સમુદ્ર શોભે છે. ૨૮૬.

આ સમુદ્રના ચારેય દ્વારોનું પરસ્પર અન્તર બાવીસલાખ, બાણ્ડહજાર, છસો છેન્તાલીસ (૨૨,૯૨,૬૪૬) યોજનમાં એક ગાઉન્યૂન છે. અને ચારેય દ્વારોના અધિષ્ઠાયક દેવોની રાજધાની તે-તે દિશામાં અન્ય કાલોદધિ સમુદ્રમાં છે અને તેઓની ઋદ્ધિ આદિ વિજયદેવની માફક બાણવી. ૨૮૭.

ધાતકીખંડથી પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં બાર-બાર હજાર યોજનને આતરે કાલોદધિસમુદ્રમાં ધાતકીખંડ, સંબંધી, બાર-સૂર્ય અને બાર ચંદ્રના આંતર દ્વીપો છે. ૨૮૮.

આજ રીતે પુષ્કર દ્વીપથી પણ પૂર્વ અને પશ્ચિમદિશામાં બાર-બાર હજાર યોજન ગયા બાદ કાલોદધિ સમુદ્રમાં કાલોદધિ સમુદ્ર સંબંધી જેન્તાલીસ ચંદ્રોના અને જેન્તાલીસ સૂર્યોના અંતરદ્વીપો આવેલ છે. ૨૮૯.

અન્તરીપા અમી ગૌતમદ્વીપવ-

જ્ઞાવનીયાઃ સ્વરૂપપ્રમાણાદિભિઃ ।

વેદિકાકાનનાલક્રુતાઃ સર્વતઃ,

ક્રોગયુગ્મોચ્છિતા વારિધેર્વારિતઃ ॥ ૨૯૦ ॥

(મૌક્તિ૦)

અથામ્ભોધાવસ્મિન્નમૃતરુચયસ્તિગ્મકિરણા,

દ્વિચત્વારિંશત્સ્યુર્ગ્રહગૃહસહસ્રત્રયમથ ।

શતઃ પટ્ભિર્યુક્તં પટધિક્રનવત્યા સમધિકૈઃ,

સહસ્રં પટ્સપ્તયધિક્રણતયુક્તં ચાત્ર મગણઃ ॥ ૨૯૧ ॥ (શિખરિણી)

પંચાશદ્વના નિયતં સહસ્રાસ્રયોદશેભાશ્ચ મિતાશ્ચ લક્ષાઃ ।

સ્યુસ્તામ્કાળાભિદ્ કોટિકોટ્યઃ કાલોદધૌ તીર્થકરોપદિષ્ઠાઃ ॥ ૨૯૨ ॥

(ઉપજાતિઃ)

વિશ્વાશ્ચર્યદકીર્તિકીર્તિવિજયશ્રીવાચકેન્દ્રાન્તિપ-

દ્રાજશ્રીતનયોસ્તનિષ્ઠ વિનયઃ શ્રીતેજપાલાત્મજઃ ।

કાવ્યં યત્કિલ તત્ર નિશ્ચિતજગત્તત્ત્વપ્રદીપોપમે,

દ્વાવિંશો મધુરઃ સમાપ્તિમગમત્સર્ગો નિસર્ગોજ્જ્વલઃ ॥ ૩૯૩ ॥

॥ ઇતિ શ્રીલોકપ્રકાશે ધાતકિર્ણકો દ્વાવિંશતિતમઃ સર્ગઃ સમાપ્તઃ ॥ ગ્રન્થાગ્રં ૩૧૪ ॥

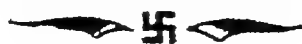

આ સર્વે અન્તરદ્વીપો સ્વરૂપ અને પ્રમાણ વડે ગૌતમદ્વીપ જેવાજ જાણવા. તે બધા આન્તરદ્વીપો ચારે બાજુથી વેદિકા અને વનથી અલંકૃત છે. તથા સમુદ્રના પાણીથી બે ગાઉ ઉંચા છે. ૨૯૦

આ ક્ષેત્રલોક સમુદ્રમાં સૂર્ય બેંતાલીસ છે, ચંદ્ર પણ બેંતાલીસ છે, અહો ત્રણ હજાર છસોને છન્નુ (૩૬૬૬) છે. નક્ષત્રો અગિયારસોને છોત્તર (૧૧૭૬) છે તથા અઠ્ઠાવીસલાખ, બારહજાર, નવસો પચાસ (૨૮,૧૨,૬૫૦) કોડા કોડી પ્રમાણ તારાઓ છે. આ પ્રમાણે તીર્થંદરાએ બતાવ્યું છે ૨૯૧-૨૯૨.

વિશ્વને આશ્ચર્ય આપનાર કીર્તિ છે જેમની એવા ઉપાધ્યાય શ્રી કીર્તિવિજયજી ગણિવરનાં ગિણ્ય અને માતા રાજશ્રી અને પિતા તેજપાલના પુત્ર એવા શ્રી વિનય-વિજયજી મહારાજે રચેલા નિશ્ચિત એવા જગતના પદાર્થો માટે દીપકની ઉપમાવાળા આ કાવ્યમાં કુદરતી ઉજ્જ્વલ અને મધુર એવો આ બાવીસમો સર્ગ પૂર્ણ થયો. ૨૯૩.

(બાવીસમો સર્ગ સમાપ્ત)

॥ अथ त्रयोविंशतितमः सर्गः प्रारभ्यते ॥

वक्ष्येऽथ पुष्करवरद्वीपं कैकयदेशवत् ।
विशेषितार्द्धमावेष्ट्य, स्थितं कालोदवारिधिम् ॥ १ ॥
वक्ष्यमाणस्वरूपैर्यच्छोभितश्चारुपुष्करैः ।
ततोऽयं पुष्करवर, इति प्रसिद्धिमीयिवान् ॥ २ ॥
चक्रवालतयैतस्य, विस्तारो वर्णितः श्रुते ।
योजनानां षोडशैव, लक्षा न्यक्षार्थवेदिभिः ॥ ३ ॥
द्वीपस्यास्य मध्यदेशे, शैलोऽस्ति मानुषोत्तरः ।
अन्विताख्यो नरक्षेत्रसीमाकारितयोत्तरः ॥ ४ ॥
उभयोः पार्श्वयोश्चारुवेदिकावनमण्डितः ।
योजनानामेकविंशान्, शतान् सप्तदशोच्छ्रितः ॥ ५ ॥

तेवीसभे। सर्ग

પુષ્કરવર દ્વીપ-સ્વરૂપ

કૈકયદેશ (આર્યદેશે। ૨૫+૦।। કહેવાય છે, તેમાનો ૦।। આર્યદેશ) ની માફક બાકી રહ્યો છે અડધોલાગ જેનો એવા અને કાલોદધિ સમુદ્રને વીંટળાઇને રહેલા એવા પુષ્કરવર દ્વીપનુ વર્ણન હવે હું કરીશ ૧

જેનુ સ્વરૂપ આગળ કહેવાશે એવા સુંદર પુષ્કરો (કમલવિશેષ)થી આ દ્વીપ શોભે છે, તેથી આ દ્વીપ પુષ્કરવરદ્વીપના નામે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો છે. ૨

સૂક્ષ્મ અર્થને જાણનારા મહાપુરૂષોએ આગમમાં આ દ્વીપનો ચક્રવાલ વિસ્તાર સોળ લાખ યોજનનો કહેલ છે ૩.

આ દ્વીપના મધ્યભાગમાં માનુષોત્તર નામનો પર્વત છે. તે મનુષ્યક્ષેત્રની સીમા કરનાર હોવાથી અને મનુષ્યક્ષેત્રની પછી રહેલો હોવાથી સાન્વર્થ નામ વાળો છે. ૪.

આ માનુષોત્તર પર્વત બંને બાજુ સુંદર વેદિકા અને વનથી સુશોભિત છે. અને તેની ઉંચાઈ સત્તરસો ને એકવીસ (૧૭૨૧) યોજનની છે. ૫.

ચતુઃશર્તીં યોજનાનાં, ત્રિંશાં ક્રોશાધિકાં મુવિ ।
 મગ્નો મૂલે સહસ્રં ચ, દ્વાવિંશં કિલ વિસ્તૃતઃ ॥ ૬ ॥
 ત્રયોવિંશાનિ મધ્યેઽયં, શતાનિ સપ્ત વિસ્તૃતઃ ।
 ચતુર્વિંશાનિ ચત્વારિ, શતાન્યુપરિવિસ્તૃતઃ ॥ ૭ ॥
 યથેષ્ટસ્થાનવિષ્કમ્ભજ્ઞાનોપાયસ્તુ સામ્યતઃ ।
 ભાવ્યો વેલન્ધરાવાસગોસ્તૂપાદિગિરિષ્વિવ ॥ ૮ ॥
 અગ્રેતનં પાદયુગ્મં, યથોત્તમ્ભ્ય નિષીદતિ ।
 પુતાભ્યાં કેસરી પાદદ્વયં સંકોન્ય પશ્ચિમમ્ ॥ ૯ ॥
 તતઃ શિરઃપ્રદેશે સ, વિભાતિ મૃગમુન્નતઃ ।
 તથા પાશ્ચાત્યભાગે ચ, નિમ્નો નિમ્નતરઃ ક્રમાત્ ॥ ૧૦ ॥
 તદ્વદેપ ગિરિઃ સિંહોપવેશનાકૃતિસ્તતઃ ।
 યદ્વા યવાર્દ્ધસંસ્થાનસંસ્થિતોઽયં તથૈવ હિ ॥ ૧૧ ॥
 સમભિત્તિઃ સર્વતુઙ્ગો, જમ્બૂદ્વીપસ્ય દિશ્યયમ્ ।
 પ્રદેશહાન્યા પર્થ્વાત્, નિમ્નો નિમ્નતરઃ ક્રમાત્ ॥ ૧૨ ॥
 અત્રાયં સંપ્રદાયઃ—દ્વે સહસ્રે ચતુશ્ચત્વારિંશે મૂલે સુવિસ્તૃતમ્ ।
 શતાન્યષ્ટાષ્ટચત્વારિંશાનિ મૂર્ધ્નિ ચ વિસ્તૃતમ્ ॥ ૧૩ ॥

આ પર્વત ચારસોત્રીસ યોજન અને એક ગાઉ (૪૩૦ ચો. ૧ ગા.) ભૂમિની અંદર આવગાઢ છે, પૃથ્વી ઉપર એક હજારને બાવીસ (૧૦૨૨) યોજન, મધ્યદેશમાં સાતસોનેત્રેવીસ (૭૨૩) યોજન અને શિખર ઉપર ચારસોને ચોવીસ (૪૨૪) યોજન વિસ્તૃત છે. ૬-૭.

ઈચ્છિત સ્થાનનો વિસ્તાર જાણવાનો ઉપાય વેલન્ધરાવાસ-ગોસ્તુપ આદિ પર્વતોની માફક જ જાણવો ૮.

જેમ કેસરી સિંહ આગળના બે પગને ઉંચા કરીને, અને પાછળના બે પગને પુત-પ્રદેશવડે સંકોચીને બેસે, ત્યારે તે સમયે તે માથાના ભાગમાં જેમ અત્યંત ઉંચો લાગે અને પાછળના ભાગમાં જેમ કુમશઃ નીચો નીચો લાગે, તેમ આ પર્વત પણ સિંહની બેસવાની આકૃતિવાળો છે અથવા અર્ધા જવના આકારવાળો છે. ૯-૧૧.

આ પર્વત જમ્બૂદ્વીપની દિશામાં સમાન ભીંત જેવો અને એકસરખો ઉંચો છે. અને પાછળના ભાગમાં એકેક પ્રદેશની હાનિવડે કરીને કુમશઃ નીચો-નીચો છે. ૧૨.

અહીં પરંપરા આ પ્રમાણે છે કે:-આ પર્વતમૂળમાં બેહજારને ચુંભાલીસ (૨૦૪૪) યોજન અને શિખર ઉપર આઠસોને અડતાલીસ (૮૪૮) યોજન વિસ્તૃત છે.

એકવિંશત્ શતાન્ સપ્તદશોચ્ચં વલયાકૃતિમ્ ।
 પ્રકલ્પ્યાદ્રિં તતોઽસ્યામ્યન્તરાદ્વેઽપહૃતે સતિ ॥ ૧૪ ॥
 વિસ્તારમધિકૃત્યાથ, શેષસ્તિષ્ઠતિ યાદૃશઃ ।
 તાદૃશોઽયં સંપ્રદાયાત્ , પ્રજ્ઞસો માનુષોત્તરઃ ॥ ૧૫ ॥
 વસન્ત્યસ્યોર્ધ્વં સુપર્ણકુમારા નિર્જરા બહિઃ ।
 મધ્યે મનુષ્યાશ્ચેત્યેષ, ત્રિધા ગિરિરલહ્કૃતઃ ॥ ૧૬ ॥

તથોક્તં જીવાભિગમસૂત્રે—“ માણુસુત્તરસ્સ ણં પવ્વયસ્સ અંતો મણુઆ ઉર્પિં સુવણ્ણા વાહિં દેવા ” ઈતિ ।

જામ્બૂનદમયશ્ચિત્રમણિરત્નવિનિર્મિતૈઃ ।
 લતાગૃહૈર્દીર્ઘિકાભિર્મણ્ડપૈશ્ચૈષ મણ્ડિતઃ ॥ ૧૭ ॥
 કૂટૈઃ ષોડશભિશ્ચૈષ, સમન્તાઙ્ગાત્યલહ્કૃતઃ ।
 નાનારત્નમયૈ રમ્યૈઃ, પ્રાકારોઽટ્ટાલકૈરિવ ॥ ૧૮ ॥
 ત્રયં ત્રયં સ્યાત્કૂટાનાં, પદ્મ્યા દિશાં ચતુષ્ટયે ।
 દ્વાદશાપ્યેકૈકદેવાધિષ્ઠિતાનિ ભવન્ત્યથ ॥ ૧૯ ॥

ઉક્તં ચ સ્થાનાઙ્ગવૃત્તૌ—

તથા સત્તરસોને એકવીસ (૧૭૨૧) થોજનનો ઉંચો વલયાકૃતિવાળો પર્વત કદપીને, તેમાંથી અર્ધોભાગ દૂર કરીને વિસ્તારથી જેવો બાકી રહે, તેવો આ મનુષોત્તર પર્વત સંપ્રદાયથી કહેલો છે. ૧૩-૧૫

આ પર્વતના ઉર્ધ્વભાગે સુપર્ણકુમાર દેવો રહે છે. બહારનાં ભાગમાં દેવો વસે છે. અને અંદરભાગમાં મનુષ્યો વસે છે. આ રીતે ત્રણ પ્રકારે આ પર્વત શોભે છે. ૧૬.

જીવાભિગમ સૂત્રમાં આ પ્રમાણે કહેલું છે કે—મનુષોત્તર પર્વતની અંદર મનુષ્યો, ઉપર સુપર્ણકુમાર દેવો અને બહાર દેવો વસે છે.

જાંબૂનદ (સુવર્ણ)મય આ પર્વત વિવિધ પ્રકારનાં મણિ અને રત્નોથી બનાવેલા એવા લતા મંડપો વાવડીઓ અને મંડપોથી શોભે છે. વિવિધ પ્રકારના રત્નમય અને મનોહર એવા સોળકૂટોથી ચારેતરફથી અલંકૃત, એવો આ પર્વત, ગવાક્ષથી જેમ કિલ્લો શોભે તેમ શોભે છે ૧૭-૧૮.

આ પર્વતની ચારેય દિશામાં ત્રણ-ત્રણ કૂટો છે અને તે ચારેય કૂટ ઉપર એક-એક દેવતા અધિષ્ઠિત છે. ૧૯.

સ્થાનાંગસૂત્રની ટીકામાં કહેલું છે, કે—

“પુન્વેણ તિન્નિ કૂડા દાહિણઓ તિન્નિ તિન્નિ અવરેણ ।

ઉત્તરઓ તિન્નિ મવે ચડદિસિં માણસનગસ્સ ॥ ૨૦ ॥” ત્તિ ।

વિદિક્ષુ ચત્તારિ તત્ત્રાગ્રેય્યાં રત્નાભિધં મવેત્ ।

નિવાસમૃતં તદ્વેણુદેવસ્ય ગરુડેશિતુઃ ॥ ૨૧ ॥

રત્નોચ્ચર્યાયં નૈર્ઋત્યાં, વેલમ્વસ્યાનિલેશિતુઃ ।

નામ્ના ચિલમ્વસુખદમિત્યપ્યેતન્નિરૂપિતમ્ ॥ ૨૨ ॥

પૂર્વોત્તરસ્યાં ચ કૂટં, સર્વરત્નાભિધં મવેત્ ।

તત્સુપર્ણકુમારેન્દ્રવેણુદાલેઃ કિલાસ્પદમ્ ॥ ૨૩ ॥

તથાઽપરોત્તરસ્યાં સ્યાત્તદ્રત્નસંચયાભિધમ્ ।

પ્રમજ્જનપરાચ્યં ચ, પ્રમજ્જનસુરેશિતુઃ ॥ ૨૪ ॥

અત્ર યદ્યપિ રત્નાદીનિ ચત્તારિ-કૂટાનિ સ્થાનાઙ્ગસૂત્રે ચતુર્દિશમુક્તાનિ તથાહિ—“માણસુત્તરસ્સ ણં પવ્વયસ્સ ચડદિસિં ચત્તારિ કૂડા પં૦ તં૦—રયણે રયણુચ્ચયે સવ્વરયણે રયણસંચયે” ઇતિ તથાપ્યેતત્સૂત્રં શ્રીઅભયદેવસૂરિભિરેવં વ્યાખ્યાતં— તથાહિ—“ઈહ ચ દિગ્ગ્રહણેઽપિ વિદિક્ષિવતિ દ્રષ્ટવ્યં, તથા એવં ચૈતદ્વદ્યાખ્યાયતે દ્વીપસાગરપ્રજ્ઞસિંગ્રહણ્યનુસારેણ ” ત્યાદિ ।

“પૂર્વદિશામાં ત્રણ કૂટ, દક્ષિણમાં ત્રણ, પશ્ચિમમાં ત્રણ, અને ઉત્તરમાં ત્રણ—એમ ચાર દિશામાં માનુષોત્તર પર્વત ઉપર કૂટો છે.” ૨૦.

આ પર્વત ઉપર વિદિશાઓમાં ચારકૂટ છે. તેમાં અગ્નિખૂણામાં (આગેથીદિશામાં) ગરુડનિકાયના સ્વામી વેણુદેવનું રત્ન નામનું નિવાસસ્થાન છે. ૨૧.

નૈઋત્યખૂણામાં વાયુકુમારના ઈંદ્ર, વેલંબદેવનું રત્નોચ્ચય નામનું નિવાસસ્થાન છે અને આ કૂટ ‘વિલંબસુખદ’ના નામે પણ કહેવાય છે. ૨૨.

ઈશાનખૂણામાં સર્વ રત્નનામનો કૂટ છે, તે સુપર્ણકુમારના ઈંદ્ર જે (ગરુડકુમારનાં ખીળા ઈંદ્ર) જે વેણુદાલિ છે, તેનું સ્થાન છે. ૨૩.

તેમજ વાયવ્યખૂણામાં રત્નસંચય નામનો કૂટ છે, જેનું ખીળું નામ પ્રલંબન પણ છે. તે પ્રલંબન નામના ઈંદ્ર (વાયુકુમારના ખીળા ઈંદ્ર)નું નિવાસ સ્થાન છે. ૨૪.

અહીં જો કે આ રત્ન આદિ ચારકૂટો સ્થાનાંગસૂત્રમાં ચારદિશાઓમાં કહેલો છે. તે આ રીતે કે “માનુષોત્તર પર્વત ઉપર ચારદિશામાં રત્ન, રત્નોચ્ચય, સર્વરત્ન અને રત્નસંચય નામના કૂટો છે”-તો પણ આ સૂત્રમાં શ્રી અભયદેવસૂરિ-મહારાજે આ સૂત્રની આ પ્રમાણે વ્યાખ્યા કરી છે, “અહીં દિશા શબ્દના અહણથી પણ વિદિશામાં જાણે—એમ સમજવું. ટાંચણકે દ્વીપ સાગર પ્રજ્ઞસિં તથા સંઅહણી આદિમાં એ પ્રમાણે વ્યત્કથા કરેલ છે ”

ચતુ દિશમિહૈકૈકઃ, કૂટે ભાતિ જિનાલયઃ ।

દિશાં ચતસૃણાં રત્નકિરીટ ઇવ ભાસુરઃ ॥ ૨૫ ॥

તથોક્તં ચિંગંજયક્ષેત્રસમાસસૂત્રે—

“ચત્સુવિ ઉસુયારેસું ઇક્ષિકં નરનગંમિ ચત્તારિ ।

કૂડોવરિ જિણભવણા કુલગિરિજિણભવણપરિમાણા ॥ ૨૬ ॥”

સાક્ષાન્ન યદ્યપિ પ્રોક્તઃ, સિદ્ધાન્તેઽત્ર જિનાલયઃ ।

તથાપ્યાગમવાગ્લિઙ્ગાદનુમાનાત્પ્રતીયતે ॥ ૨૭ ॥

યતો વિદ્યાચારણર્ષિતિર્યગ્ગતિનિર્દર્શને ।

વિશ્રામોઽત્ર ગિરૌ પ્રોક્તચૈત્યવન્દનપૂર્વકઃ ॥ ૨૮ ॥

તથાહ પશ્ચમાદ્ધે—વિજ્ઞાચારણસ્સ ણં મંતે ! તિરિયં કેવતિણ ગતિવિસણ પન્નત્તે ? ગોઽ ! સે ણં ઇઓ એગેણ ઉપ્પાણં માણુસુત્તરે પવ્વણ સમોસરણં કરેદ્ધ, માણુઽ ૨ ત્તા તહિં ચેદ્ધ્યાઈં વંદતિ”

એતદ્વાસ્મિન્ વિના ચૈત્યં, કથમૌચિત્યમશ્વતિ ? ।

તતોઽત્ર જિનચૈત્યાનિ, યુક્તમૂર્ચમર્હયઃ ॥ ૨૯ ॥

આરેય દિશામાં એક-એક ફૂટ ઉપર એક-એક જિનાલય, આરેય દિશાઓના દેહીધ્યમાન રત્નમુગટની જેમ શોભે છે. ૨૫.

આજ વાત લઘુક્ષેત્રસમાસ સૂત્રમાં કહી છે કે “આરેય ઈષુકાર પર્વત ઉપર (ધાતકી-ખંડના ૨+ પુષ્કાર્ધના ૨=૪) અને માનુષોત્તર પર્વતના આરેય દિશાના એક-એક ફૂટ ઉપર એક-એક જિનાલય છે. કે જે કુલગિરિ ઉપર કહી ગયેલ જિનેશ્વર દેવના ભવન જેવા પરિમાણવાળા છે.” ૨૬.

અહીં જિનાલયની વાત સિદ્ધાન્તમા સાક્ષાત્ સ્પષ્ટ રીતે કહી નથી, તો પણ આગમની વાણીને અનુસારે અનુમાન દ્વારા અહીં જિનાલય છે એમ-પ્રતીત થાય છે. કારણકે વિદ્યાચારણ મુનિઓની તિર્થીગતિના દષ્ટાન્તમાં, આ ગિરિ ઉપર ચૈત્યવંદનપૂર્વકનો વિશ્રામ કહેલ છે. ૨૭-૨૮.

“ભગવતીસૂત્રમાં કહ્યું છે કે “હે ભગવન્ ! વિદ્યાચારણ ઋષિઓની તિર્થંગતિનાં વિષય કેટલો કહેલ છે ? તેનો જવાબ આપતા પરમાત્મા મહાવીરદેવ જણાવે છે કે હે ગૌતમ ! તેઓ અહીંથી એક ઉત્પાતવડે માનુષોત્તર પર્વત ઉપર જાય છે અને ત્યાં ચૈત્યવંદન કરે છે”

અહીં ચૈત્યવંદન કરવાની વાત જિનેશ્વર દેવના ચૈત્ય વિના કઈ રીતે સંભવે ? તેથી અહીં જિનચૈત્યો છે, તે વાત પૂર્વ મહર્ષિઓ યોગ્ય જ કહે છે. ૨૯

एवं शाश्वतचैत्यानां, मान्यत्वं यो न मन्यते ।

सोऽप्यनेनैव वाक्येनोत्थातुं नेष्टे पराहतः ॥ ३० ॥

यश्चात्र चैत्यशब्दार्थ, विपर्यस्यति वातकी ।

तस्याप्येतच्चारणर्षિर्नमस्यावाक्यमौપધम् ॥ ३१ ॥

नहीदृशास्तपःशक्तिलब्धैतादृशलब्धयः ।

विना जिनादीन् वन्दन्ते, सम्यक्त्वभ્રંશमीलुकाः ॥ ३२ ॥

અથ પ્રકૃતં—અનેન પુષ્કરવરદ્વીપો દ્વેષા વ્યધીયત ।

मित्येव गृहमस्यार्द्धद्वयं निर्दिश्यते ततः ॥ ३३ ॥

अभ्यन्तरं पुष्करार्द्धं बाह्यं तदर्द्धमेव च ।

अर्वाचीनमानन्तरार्द्ध, बाह्यमर्द्धं તતઃ પરમ્ ॥ ૩૪ ॥

मनुषोत्तरशैलस्तु, बाह्यार्द्धक्षेत्ररोधकः ।

इत्यान्तरार्द्धं पूर्णाष्टलक्षयोजनसंमितम् ॥ ૩૫ ॥

તથાહુર્જાનિચન્દનમલયગિર્યો મલયગિરયઃ—“અર્ચં ચ માનુષોત્તરપર્વતો બાહ્યપુષ્ક-

આ પ્રમાણે શાશ્વત જિનાલયોને જેઓ સ્વીકારતા નથી, તેઓ પણ આ વાક્યથી હારેલા એવા આ વાતને ઉત્થાપી શકવા સમર્થ નથી. ૩૦

ચૈત્યશબ્દનો અર્થ જે વાયડામાણસો બુદ્ધો કરે છે, તેઓને પણ ચારણઋષિઓ વડે ચૈત્યનમસ્કારનું વાક્ય ઔપધ સમાન છે. (અર્થાત્ એ ચૈત્યનમસ્કારના શબ્દનો અર્થ તેઓ શું કરશે ? ૩૧.

આવા પ્રકારના ઉત્કૃષ્ટપથી પ્રાપ્ત થયેલી આવી લખિધવાળા એવા અને સમ્યક્ત્વના ભ્રંશથી ભીરુ આ મહાત્માઓ જિનેશ્વર દેવો વિના અન્ય કોઈને નમસ્કાર ન કરે. ૩૨. હવે પ્રસ્તુત વાત—

ભીંત વડે જેમ ઘરના બે ભાગ કરાય તેમ આ માનુષોત્તર પર્વત વડે આ પુષ્કર-વરદ્વીપ બે વિભાગવાળો છે. અને તે બે અર્ધભાગનો નિર્દેશ અભ્યંતર પુષ્કરાર્ધ અને બાહ્યપુષ્કરાર્ધ—એ પ્રમાણે અથવા અંદરનો અર્ધભાગ અને બહારનો અર્ધભાગ—એ પ્રમાણે કરાય છે. ૩૩-૩૪.

આ માનુષોત્તરપર્વત બહારના અર્ધક્ષેત્રને રોકે છે, એટલે કે બહારના ક્ષેત્રના આઠલાખ યોજનમાં તેનો સમાવેશ થાય છે. તેથી અન્તરાર્ધ પૂર્ણ આઠલાખ યોજનનો છે. ૩૫.

જ્ઞાનરૂપી અંદન માટે મલયપર્વત જેવા પૂ. મલયગિરિજા મહારાજા જણાવે છે કે

સ્વરાર્દ્ધભૂમૌ પ્રતિપત્તવ્ય” ઇતિ બૃહત્ક્ષેત્રસમાસવૃત્તૌ ।

કોટિરેકા દ્વિચત્વાર્શિશ્લક્ષાણિ સહસ્રકાઃ ।

ચતુર્વિંશચ્છતાન્યષ્ટૌ, ત્રયોવિંશાનિ ચોપરિ ॥ ૩૬ ॥

એતાવધોજનમિતો, માનુષોત્તરભૂમૃતઃ ।

સ્યાન્મધ્યે પરિધિર્મૌલૌ, ત્વસ્યાયં પરિધિર્ભવેત્ ॥ ૩૭ ॥

કોટિરેકાઽથ લક્ષાણિ, દ્વિચત્વાર્શિશ્લેષ ચ ।

દ્વાત્રિંશચ્છ સહસ્રાણિ, દ્વાત્રિંશાશ્ચ શતા નવ ॥ ૩૮ ॥

પૃથગુક્તૌ પરિક્ષેપૌ, યૌ મધ્યેઽસ્ય તથોપરિ ।

બહિર્ભાગાપેક્ષયા તૌ, પાર્શ્વેઽસ્યામ્યન્તરે પુનઃ ॥ ૩૯ ॥

સમાનમિત્તિકતયા, મૂલે મધ્યે તથોપરિ ।

તુલ્ય એવ પરિક્ષેપઃ સર્વત્રાપ્યવસીયતામ્ ॥ ૪૦ ॥

एका कोटीद्विचत्वारिंशल्लक्षाणि सहस्रकाः ।

षट्त्रिंशच्च शताः सप्त, त्रयोदशसमन्विताः ॥ ४१ ॥

એતાવન્તિ યોજનાનિ, દૃષ્ટાનિ જિનનાયકૈઃ ।

માનુષોત્તરશૈલસ્ય, બાહ્યસ્ય પરિધેર્મિતૌ ॥ ૪૨ ॥

इति बृहत्क्षेत्रसमासवृत्त्यभिप्रायेण, जीवाभिगमसूत्रे ‘सत्तं चोदसुत्तरे जोज णसए’ इत्युक्तं ।

“આ માનુષોત્તરપર્વત બાહ્યપુષ્કરાર્ધમાં જાણવો” આ પ્રમાણે બૃહત્ક્ષેત્રસમાસની ટીકામાં કહ્યું છે.

એકકોડ, બેંતાલીસલાખ, એત્રીસહજાર, આઠસોને ત્રેવીસ (૧,૪૨,૩૪,૮૨૩) યોજન પ્રમાણે માનુષોત્તરપર્વતની મધ્યપરિધિ છે. અને શિખર ઉપરની પરિધિ એકકરોડ, બેંતાલીસલાખ, એત્રીસહજાર, નવસોને એત્રીસ (૧,૪૨,૩૨,૯૩૨) યોજનની જાણવી. ૩૬-૩૮.

આ માનુષોત્તરપર્વતની મધ્યભાગ તથા શિખરની પરિધિ જે લિન્ન-લિન્ન કહી, તે બહારના ભાગની અપેક્ષાએ જાણવી, પરંતુ અંદરના ભાગમાં તે સમાન ભીંત હોવાથી મૂલ, મધ્ય અને ઉપર એમ ત્રણેય સ્થાનની સમાન પરિધિ હોય છે. ૩૯-૪૦.

એક કરોડ, બેંતાલીસલાખ, છત્રીસહજાર, સાતસોને તેર (૧,૪૨,૩૬,૭૧૩) યોજન માનુષોત્તર પર્વતની બાહ્યપરિધિ જિનેશ્વરોએ કહેલી છે. ૪૧-૪૨

આ વાત બૃહત્ક્ષેત્ર સમાસની ટીકાના આધારે જાણવી, પરંતુ જીવાભિગમ સૂત્રમાં તે (સાતસો તેર (૭૧૩) ને સ્થાને) સાતસો ને ચૌદ (૭૧૪) યોજન કહેલ છે.

૧ કિંચિદધિકસ્ય યોજનભાગસ્ય વ્યવહારેણ યોજનતયા વિવક્ષણાદ્ ચતુર્દશોત્તરસપ્તશતી અપ્રાચ્યાતા સ્યાત્ ॥

કાંઈક અધિક યોજનના ભાગને વ્યવહારથી યોજન જ કહેલ છે, તે રીતે ૧૪ યોજન અધિક જાણવું.

દ્વિચત્વારિંશતા લક્ષ્મીરેકકોટિસમન્વિતા ।
 ત્રિશત્સહસ્રાશ્ચકોનપચ્ચાશા દ્વિશતી તથા ॥ ૪૩ ॥
 માનુષોત્તરશૈલસ્યૈતાવાન્ પરિધિરાન્તરઃ ।
 એષ એવાભ્યન્તરસ્ય, પુષ્કરાર્દ્ધસ્ય ચાન્તિમઃ ॥ ૪૪ ॥
 નૃક્ષેત્રસ્યાપિ પરિધિરેષ એવાવસાનિકઃ ।
 અથાસ્ય પુષ્કરાર્દ્ધસ્ય, મધ્યમઃ પરિધિસ્ત્વયમ્ ॥ ૪૫ ॥
 એકા કોટી યોજનાનાં, લક્ષાઃ સપ્તદશોપરિ ।
 સપ્તવિંશત્યન્વિતાનિ, ચત્વાર્યેવ શતાનિ ચ ॥ ૪૬ ॥
 કાલોદસ્યાન્ત્યપરિધિર્યઃ પૂર્વમિદં દર્શિતઃ ।
 સ એવ પુષ્કરાર્દ્ધસ્ય, ભવેત્પરિધિરાન્તરઃ ॥ ૪૭ ॥
 દ્વિધેદમિપુકારાભ્યાં, ધાતકીચ્છન્દવત્કૃતમ્ ।
 અભ્યન્તરે પુષ્કરાર્દ્ધે, તસ્થિવદ્ધ્યામપાગુદક્ ॥ ૪૮ ॥
 ધાતકીચ્છન્દેપુકારસધર્માણાધિમાવપિ ।
 ચતુષ્કૂટાવન્ત્યકૂટસ્થિતોત્તુઙ્ગજિનાલયૌ ॥ ૪૯ ॥
 એકેનાન્તેન કાલોદં, પરેણ માનુષોત્તરમ્ ।
 સ્પૃષ્ટવન્તૌ યોજનાનાં, લક્ષાણ્યષ્ટાયતાવિતિ ॥ ૫૦ ॥

એકકરોડ, બેંતાલીસલાખ, ત્રીસહજાર, બસોને આગળપચાસ (૧,૪૨,૩૦,૨૪૬) યોજન માનુષોત્તરપર્વતની અભ્યંતર પરિધિ છે. અને એ જ અભ્યંતર પુષ્કરાર્ધની અન્તિમ પરિધિ બાબતી ૪૩-૪૪.

અને મનુષ્યક્ષેત્રની અંતિમ પરિધિ પણ આજ (ઉક્ત) બાબતી હવે પુષ્કરાર્ધની મધ્યમ પરિધિ કહે છે, જે એકકરોડ, સત્તરલાખ, ચારસોને સત્યાવીસ (૧,૧૭,૦૦૪૨૭) યોજનની બાબતી. ૪૫-૪૬

કાલોદધિસમુદ્રની જે બાહ્યપરિધિ આગળ બતાવી ગયા, તે જ પુષ્કરાર્ધની અભ્યંતર પરિધિ બાબતી ૪૭

અભ્યંતર પુષ્કરાર્ધમાં રહેલા, એવા બે ઇપુકાર પર્વતો વડે પુષ્કરાર્ધ ક્ષેત્ર પણ ધાતકીખંડની જેમ ઉત્તર-દક્ષિણ બે વિભાગમાં વહેંચાયેલું છે. ૪૮

ધાતકીખંડના ઇપુકાર પર્વતની જેમ, આ બે (પુષ્કરાર્ધના) ઇપુકાર પર્વતો ઉપર પણ ચાર ફૂટે છે અને તે બન્નેના અન્ત્યકૂટ ઉપર ઉત્તુંગ જિનાલય છે. ૪૯.

આ બન્ને ઇપુકાર પર્વતો એક છેડાથી કાલોદધિ સમુદ્ર અને બીજા છેડાથી માનુષોત્તર પર્વતને સ્પર્શે છે. અને તે બન્ને પર્વતોની લંબાઈ આઠલાખ યોજનની છે ૫૦.

એવમભ્યંતરં પુષ્કરાર્દ્ધં નિર્દિશ્યતે દ્વિધા ।
 પૂર્વાર્દ્ધં પશ્ચિમાર્દ્ધં ચ, પ્રત્યેકં મેરુણાઽશ્ચિતમ્ ॥ ૫૧ ॥
 પૂર્વાપરાર્દ્ધયોરત્ર, કાલોદવેદીકાન્તતઃ ।
 પુરતઃ પુનરર્વાક્ ચ, માનુષોત્તરપર્વતાત્ ॥ ૫૨ ॥
 સહસ્રાન્નવનવર્તિ, પ્રત્યેકં લક્ષકત્રયમ્ ।
 યોજનાનામતીત્યાસ્તિ, કુણ્ડમેકૈકમદ્ભુતમ્ ॥ ૫૩ ॥
 અધસ્તે વિસ્તૃતે સ્તોકમુપર્યુપર્યનુક્રમાત્ ।
 વિસ્તીર્ણે વિસ્તીર્ણતરે, જાયમાને શરાવવત્ ॥ ૫૪ ॥
 ભુવસ્તલે દ્વે સહસ્રે, વિસ્તીર્ણે યોજનાન્યથ ।
 ઉદ્વિઢં દશ શુદ્ધામ્ભોવીચીનિચયચારુણી ॥ ૫૫ ॥
 દ્વયોરપ્યર્દ્ધયોરત્રૈકૈકમન્દરનિશ્રયા ।
 ષટ્ ષટ્ વર્ષધરાઃ સપ્ત, સપ્ત ક્ષેત્રાણિ પૂર્વવત્ ॥ ૫૬ ॥
 ધાતકીચ્છન્દસ્થવર્ષધરદ્વિગુણવિસ્તૃતાઃ ।
 ભવન્ત્યત્ર વર્ષધરા, ઉચ્ચત્વેન તુ તૈઃ સમાઃ ॥ ૫૭ ॥

આ રીતે અભ્યંતર પુષ્કરાર્ધક્ષેત્ર, પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધ—એમ બે પ્રકારે છે. તે તે બંને એક-એક મેરૂપર્વતથી યુક્ત છે ૫૧.

અહીં આ પુષ્કરાર્ધ—દ્વીપમાં પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધમાં કાલોદવિ સમુદ્રની વેદિકાથી આગળ અને માનુષોત્તર પર્વતથી પાછળ ત્રણુલાખ, નવાણ્ણહાર (૩,૯૯,૦૦૦) યોજન ગયા બાદ એક-એક અદ્ભુત કુંડ છે ૫૨-૫૩.

આ બંને કુંડો નીચેથી અદ્વપવિસ્તૃત અને ક્રમશઃ ઉપર કોડીયાની જેમ વધુ-વધુ વિસ્તૃત થાય છે ૫૪.

તે કુંડો નીચે-ભોંયતળિયે ૨૦૦૦ યોજન વિસ્તૃત અને દશ યોજન ઉડા છે તથા શુદ્ધ-નિર્મલ જલના તરંગોની માળાથી મનોરમ છે. ૫૫

પુષ્કરાર્ધ ક્ષેત્રના બંને અર્ધોલાગોમાં એક-એક મેરૂપર્વતને આશ્રયીને ૬-૬ વર્ષધરપર્વતો અને ૭-૭ ક્ષેત્રો પૂર્વવત્ છે. ૫૬.

આ વર્ષધર પર્વતો વિસ્તારમાં ધાતકીખંડના વર્ષધર પર્વતોથી ડબલ-ડબલ જાણવા અને ઉચાઈમાં સમાન જાણવા ૫૭.

એવમત્રેપુકારામ્યાં, સહ વર્ષમહીભૂતામ્ ।

વિષ્કમ્ભસંકલનયા, નગરુદ્ધં મહેદિયત્ ॥ ૫૮ ॥

તિસો લક્ષા યોજનાનાં, પશ્ચપશ્ચાશદેવ ચ ।

સહસ્રાણિ ચતુરશીત્યધિકાનિ શતાનિ ષટ્ ॥ ૫૯ ॥

આદ્યમધ્યાન્ત્યપરિધૌ, પ્રાગ્વદેતેન વર્જિતે ।

દ્વાદશ દ્વિશતક્ષુણે, કલ્પ્યન્તે પ્રાગ્વદંશકાઃ ॥ ૬૦ ॥

આ રીતે આ વર્ષધર પર્વતો અને જે ઇપુકાર પર્વતોના વિસ્તારથી રોકાયેલી જગ્યાનો સરવાળો નીચે મુજબ છે. ૫૮.

ત્રણલાખ, પંચાવન હજાર, છસો ને ચોર્યાશી (૩,૫૫,૬૮૪) ચોજન જેટલી ભૂમિ પર્વતોથી રોકાયેલી છે. ૫૯

ક્ષેત્રના ચોજનની (વિસ્તારની) ગણતરી કરવામાં પૂર્વની માફક જ ઉપર જણાવેલ ચોજનની સંખ્યા-આદ્ય-મધ્ય અને અન્ત્ય પરિધિમાંથી બાદ કરવી અને પૂર્વની માફક જ એક ચોજનના બસો ને બાર (૨૧૨) અંશ કલ્પવા. ૬૦.

પુષ્કરાર્ધ દ્વીપમાં આવેલા પર્વતોનો વિસ્તાર.

૪૨૧૦ ચોજન ૧૦ કલા પૂર્વાર્ધ હિમવંત પર્વત.

+ ૪૨૧૦ ,, ૧૦ ,, ,, શીખરી પર્વત.

+ ૧૬૮૪૨ ,, ૨ ,, ,, મહાહિમવંત પર્વત.

+ ૧૬૮૪૨ ,, ૨ ,, ,, રૂક્મિ પર્વત.

+ ૬૭૩૬૮ ,, ૮ ,, ,, નિષધ પર્વત.

+ ૬૭૩૬૮ ,, ૮ ,, ,, નિલવંત પર્વત.

= ૧૭૬૮૪૨ ,, ૨ ,, ,, પૂર્વાર્ધ પુષ્કરાર્ધના પર્વતોનો વિસ્તાર.

+ ૧૭૬૮૪૨ ,, ૨ કલા પશ્ચિમાર્ધ પુષ્કરાર્ધના પર્વતોનો વિસ્તાર.

+ ૨૦૦૦ ,, જે ઇપુકાર પર્વતનો વિસ્તાર.

૩,૫૫,૬૮૪ ,, ૪ કલા.

પુષ્કરાર્ધ ક્ષેત્રમાં આટલું ક્ષેત્ર પર્વતોએ રોકેલું છે. આ સિવાયનું ક્ષેત્ર જાણવા માટે કાલોદધિ.

સમુદ્રની પરિધિમાંથી ક્ષેત્રના ચોજન બાદ કર્યા પછી.

૯૧,૭૦,૬૦૫ ચોજન કાલોદધિ સમુદ્રની બાહ્યપરિધિ

૩,૫૫,૬૮૪ ચોજન (ઉપલી ૪ કલા ગણતરીમાં ગણી નથી.)

૮૮,૧૪,૯૨૧ ચોજન મૂળ દ્રુવરાશિ.

વર્ષવર્ષધરભાગકલ્પના ત્વત્ર ધાતકીલ્ખણ્ડવદ્ જ્ઞેયા ।

દ્વાદશદ્વિશતોત્થાસ્તે, યેઽત્રાંશાં યોજનોપરિ ।

ક્ષેત્રાણામબ્ધિદીશ્યાદીરન્તશ્ચનૃગિરેર્દિશિ ॥ ૬૧ ॥

તત્ર યામ્યેષુકારસ્યોભયતોઽપ્યર્દ્વયોર્દ્વયોઃ ।

એકૈકમસ્તિ ભરતં, સ્વસ્વસ્વર્ણગિરેર્દિશિ ॥ ૬૨ ॥

સહસ્રાણ્યેકચત્વાર્શિશ્ચ્છતાન્ પશ્ચ વિસ્તૃતમ્ ।

સૈકોનાશીતીન્ મુખેઽંશશતં ચ સત્રિસપ્તતિઃ ॥ ૬૩ ॥

ત્રિપશ્ચાશત્સહસ્રાણિ, દ્વાદશા પશ્ચશત્યપિ ।

શતં નવનવત્યાઢ્યમંશાશ્ચ મધ્યવિસ્તૃતિઃ ॥ ૬૪ ॥

૧૧૭૦૦૪૨૭- મધ્ય પરિધિ.

૧૪૨૩૦૨૪૯ બાહ્ય (મનુષ્યક્ષેત્રની) પરિધિ.

૩૫૫૬૮૪ પર્વતનો વિસ્તાર

૩૫૫૬૮૪ પર્વતનો વિસ્તાર

૧૧૩૪૪૭૪૩ મધ્ય ધ્રુવરાશિ

૧૩૮૭૪૫૬૫ બહારની ધ્રુવરાશિ

મૂળ, મધ્ય, કે બાહ્યક્ષેત્રનો વિસ્તાર જાણવા માટે મૂળ ધ્રુવરાશિને મધ્ય ધ્રુવરાશિને અને બાહ્ય ધ્રુવરાશિને ૨૧૨થી ભાગવાથી ક્ષેત્રનો મૂળ-મધ્ય અને બાહ્ય વિસ્તાર આવે.

અહીં વર્ષ (ક્ષેત્ર) અને વર્ષધર (પર્વત)ના ભાગની કલ્પના પણ ધાતકીખંડની જેમજ જાણવી.

અહીં કહેવાયેલા બસોને બાર (૨૧૨) અંશો, તે યોજનની ઉપર જાણવા. તેમજ ક્ષેત્રોની આદિ કાલોદ્ધિ સમુદ્ર તરફ અને અન્ત માનુષોત્તરપર્વત તરફ જાણવો. ૬૧.

ત્યાં (પુષ્કરાર્ધમાં) દક્ષિણદિશાના ઇષુકાર પર્વતથી બન્ને બાજુના પુષ્કરાર્ધમાં (પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધ) પોત-પોતાના મેરુપર્વતની દિશામાં એક-એક ભરતક્ષેત્ર આવેલું છે. ૬૨.

આ બન્ને ભરતક્ષેત્રોનો પ્રારંભનો વિસ્તાર એકતાલીસહજાર, પાંચસો, ઓગણી-એસી યોજન અને બસોબારમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ એકસોને તોંતેરઅંશ (૪૧૫૭૯૩૬૩) જાણવો. (૮૮,૧૪,૬૨૧ મૂળ ધ્રુવરાશિ - ૨૧૨ = ૪૧૫૭૯૩૬૩.) ૬૩.

મધ્યનો વિસ્તાર ત્રેપનહજાર, પાંચસોને બાર યોજન અને (બસોબારમાંથી થયેલ) એકસો નવ્વાણું અંશ (૫૩૫૧૨ ૩૬૬) જાણવો. (૧,૧૩,૪૪,૭૪૩ મધ્ય ધ્રુવ-રાશિ- ૨૧૨ = ૫૩૫૧૨ ૩૬૬.) ૬૪.

પશ્ચપટિં સહસ્રાણિ. યોજનાનાં ચતુઃશતીમ્ ।
 પદ્મચત્વારિંશાં લવાંશ્ચ, ત્રયોદશાન્તવિસ્તૃતઃ ॥ ૬૫ ॥
 મધ્યભાગેઽસ્ય વૈતાલ્યો, લક્ષાણ્યષ્ટૌ સ ચાયતઃ ।
 ધાતકીસ્વપ્ત્વૈતાલ્યવચ્છેપં ત્વિહ ભાવ્યતામ્ ॥ ૬૬ ॥
 અન્યેઽપિ દીર્ઘવૈતાલ્યાઃ, સ્યુઃસપ્તપટિરીદ્રશઃ ।
 ભરતૈરવતક્ષેત્રવિદેહચિજયોદ્ધવાઃ ॥ ૬૭ ॥
 ઉત્તરાર્દ્રમધ્યસ્વપ્તે, ગાઙ્ગસૈન્ધવકુણ્ડયોઃ ।
 મધ્યે વૃષભકૂટોઽસ્તિ, જમ્બૂદ્વીપર્પમાદ્રિવત્ ॥ ૬૮ ॥
 પર્યન્તેઽસ્ય તતઃ શૈલો, હિમવાન્નામ વર્ત્તતે ।
 આયામતોઽષ્ટૌ લક્ષાણિ, વિષ્કમ્ભતો ભવેદિયાન્ ॥ ૬૯ ॥
 યોજનાનાં દ્વિચત્વારિંશ્ચલ્લતા દશસંયુતાઃ ।
 ચતુશ્ચત્વારિંશદંશાશ્ચતુરશીતિનિર્મિતાઃ ૭૦ ॥
 તસ્યોપરિ પદ્મદ્વદઃ, ગ્રામ્યત્પજ્ઞાલિમણ્ડિતઃ ।
 સહસ્રાંશ્ચતુરો દીર્ઘઃ, સહસ્રદ્વયવિસ્તૃતઃ ॥ ૭૧ ॥

બાહ્ય વિસ્તાર પાંસઠહજાર, ચારસો છે'તાલીસ યોજન અને તેરઅંશનો (૬૫૪૪૬-૬૬૩) બાણવો (૧,૩૮,૭૪,૫૫૫ બાહ્ય ધ્રુવરાશિ ÷ ૨૧૨ = ૬૫૪૪૬૬૩) ૬૫.

આ ભરતક્ષેત્રની મધ્યમાં વૈતાલ્યપર્વત આવેલો છે. તેની લંબાઈ આઠલાખ યોજનની છે. બાકી તેનું સ્વરૂપ ધાતકીખંડના ભરતના વૈતાલ્યની માફક સમજવું. ૬૬.

ભરતક્ષેત્ર, ઐરવતક્ષેત્ર તથા મહાવિદેહક્ષેત્રની વિજયમાં રહેલા બીજાપણુ આવા સડસઠ દીર્ઘ વૈતાલ્ય પર્વતો છે ૬૭.

(પુષ્કરાર્ધદ્વીપનાં) આ ભરતક્ષેત્રના ઉત્તરાર્ધના મધ્યખંડમાં ગંગા અને સિંધુના કુંડની મધ્યમાં જંબૂદ્વીપના ઋષભકૂટની જેવો ઋષભકૂટ આવેલો છે. ૬૮.

આ ઋષભકૂટ પર્વતના પર્યન્તલાગે હિમવાન નામનો પર્વત આવેલો છે, તે લંબાઈમાં આઠલાખ યોજન (૮૦૦૦૦૦) નો અને પહોળાઈમાં ચારહજાર બસોને દશ યોજન અને ચોર્યાસીમાંથી થયેલ ચુંભાલીસ અંશ (૪૨૧૦૬૪) ૬૯-૭૦.

આ હિમવાન પર્વતની ઉપર પદ્મદ્રુહ છે કે-જેનું સ્વરૂપ પૂર્વના પદ્મદ્રુહ જેવું છે. તે પક્ષોની શ્રેણીથી મંડિત છે. ચારહજાર યોજનની તેની લંબાઈ છે અને બેહજાર યોજનની તેની પહોળાઈ છે. ૭૧.

ગજ્ઞાસિન્ધુરોહિતાંશાસ્તતો નદ્યો વિનિર્યયુઃ ।
 પ્રાચ્યાં પ્રતીચ્યામુદીચ્યાં, ક્રમાત્તત્રાદિમે ઉમે ૭૨ ॥
 દ્વદોદગમે યોજનાનિ, વિસ્તીર્ણે પશ્ચવિંશતિમ્ ।
 ઉદ્વિદ્વે ચ યોજનાર્દ્ધે, સમુદ્રસંગમે પુનઃ ॥ ૭૩ ॥
 વિસ્તીર્ણે દ્વે શતે સાર્દ્ધે, ઉદ્વિદ્વે પશ્ચયોજનીન્મ્ ।
 તત્ર સિન્ધુઃ પ્રાચ્યપુષ્કરાદ્વાત્કાલોદમજ્જતિ ॥ ૭૪ ॥
 ગજ્ઞા તુ પ્રાપ્ય પૂર્વસ્યાં, માનુષોત્તરભૂધરમ્ ।
 સુમતિર્દુષ્ટસંસર્ગાદિવ તત્ર વિલીયતે ॥ ૭૫ ॥
 પશ્ચિમાર્દ્ધાત્પુનર્ગજ્ઞા, યાતિ કાલોદવારિધૌ ।
 સિન્ધુર્નરોત્તરનગપાદમૂલે વિલીયતે ॥ ૭૬ ॥
 એવં નરોત્તરનગાભિમુખાઃ સરિતોઽશ્વિલાઃ ।
 વિલીયન્તે હહ તતઃ પરં તાસામભાવતઃ ॥ ૭૭ ॥
 ગજ્ઞાસિન્ધુપ્રપાતાશ્ચ, કુણ્ડે વિષ્કમ્ભતો મતે ।
 ચત્વારિંશત્સમાધિકં, યોજનાનાં શતદ્વયમ્ ॥ ૭૮ ॥

આ પદ્મદ્રુહમાંથી પૂર્વમાં ગંગા, પશ્ચિમમાં સિંધુ અને ઉત્તરમાં રોહિતાંશા નામની ત્રણ નદીઓ નીકળે છે. તેમાંની પહેલી એ ગંગા અને સિંધુ નદી દ્રુહમાંથી નીકળવાના સ્થાને પચીસ યોજન વિસ્તૃત અને અર્ધ યોજન ઉંડી છે. સમુદ્રના સંગમ વખતે ૨૫૦ યોજન પહોળી અને પાંચ યોજન ઉંડી છે. તેમાં સિંધુનદી પૂર્વ પુષ્કરાર્ધમાંથી નીકળીને કાલોદધિ સમુદ્રમાં મળે છે. જેમ દુષ્ટમાણસના સંસર્ગથી સદ્બુદ્ધિનાશ પામે તેમ પૂર્વ પુષ્કરાર્ધની ગંગાનદી માનુષોત્તર પર્વતમાં સમાઈ જાય છે. ૭૨-૭૫.

પશ્ચિમાર્ધની ગંગાનદી કાલોદધિસમુદ્રને મળે છે. જ્યારે ત્યાંની સિંધુ નદી માનુષોત્તરપર્વતના મૂલમાં વિલીન થઈ જાય છે. ૭૬.

આ રીતે માનુષોત્તર પર્વત, તરફની સર્વે નદીઓ માનુષોત્તર પર્વત પાસે જ વિલય પામે છે. કારણકે-આગળ એટલે કે-મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર નદીઓ હોતી નથી. ૭૭.

ગંગા અને સિંધુ નદીને પડવાના એ કુંડો-ગંગા પ્રપાતકુંડ અને સિંધુ પ્રપાતકુંડ. આ બન્ને કુંડોનો વિસ્તાર બસોઆલીસ યોજનથી કાંઈક અધિક છે. ૭૮.

તદન્તર્વર્તિનૌ દ્વીપૌ, પ્રજ્ઞસૌ વિસ્તૃતાયતૌ ।
 દ્વાત્રિંશયોજની મૂલપ્રવાહ ઇવ જિહ્વિકે ॥ ૭૯ ॥
 ગङ્ગાસિન્ધુરક્તવતીરક્તાસ્વેતત્રિરૂપણમ્ ।
 પદ્મત્રિંશશતસહ્સ્રયાસુ, સર્વમપ્યવિશેષિતમ્ ॥ ૮૦ ॥
 રોહિતાંશા યોજનાનિ પશ્ચાશન્નદનિર્ગમે ।
 વિસ્તીર્ણેકયોજનં ચોદ્વિદ્વોદીચ્યાં નગોપરિ ॥ ૮૧ ॥
 એકાદશ યોજનાનાં, ગતાન્ પશ્ચસમન્વિતાન્ ।
 અંશાન્ દ્વાત્રિંશતિં ગત્વા, કુણ્ડં પ્રાપ્ત્યાથ પૂર્વવત્ ॥ ૮૨ ॥
 ક્ષેત્રં હેમવતં દ્વેધા, સ્વપ્રવાહેન કુર્વતી ।
 કાલોઢં યાતિ પૂર્વાર્દે, પરાર્દે માનુષોત્તરમ્ ॥ ૮૩ ॥
 અસ્યાઃ કુણ્ડં યોજનાનામશીત્યાદ્યા ચતુઃશતી ।
 ત્રિષ્કમ્ભાયામતો મૂલપ્રવાહવચ્ચ જિહ્વિકા ॥ ૮૪ ॥
 અસ્યાઃ કુણ્ડાન્તર્ગતથ, દ્વીપો ભવતિ યઃ સ તુ ।
 ચતુઃપટિર્યોજનાનિ, ત્રિષ્કમ્ભાયામતો મતઃ ॥ ૮૫ ॥

આ બંને કુંડોમાં આવેલા ૧-૧ એમ ૨ દ્વીપો બત્રીસ યોજનની લંબાઈ અને પહોળાઈવાળા છે. અને તેની જિહ્વિકા પ્રારંભના પ્રવાહના જેટલી (૨૫ યોજન) વિસ્તૃત છે ૭૯.

ગંગા અને સિંધુ (૩૪+૩૪=૬૮) અડસઠ તથા રક્તવતી અને રક્તા (૩૪+૩૪=૬૮) અડસઠ એમ કુલએકસો છત્રીસ નદીઓનું સર્વ વર્ણન સરખું સમજવું ૮૦.

હિમવાન્ પર્વત ઉપર રોહિતાંશાનદી નિર્ગમસ્થાને ૫૦ યોજન વિસ્તૃત છે, તથા એકયોજન ઊંડી છે. આ નદી હિમવાન પર્વત ઉપર ઉત્તરદિશામાં અગ્યારસોને પાંચ યોજન અને બાવીશઅંશ (૧૧૦૫-૨૨) જેટલું ક્ષેત્ર આગળ વધીને, પૂર્વવત્ કુંડમાં પડીને હેમવતક્ષેત્રને પોતાના પ્રવાહવડે બે વિભાગમાં કરતી, એવી તે પૂર્વાર્ધની કાલોદધિ સમુદ્રમાં મળે છે. અને પશ્ચિમાર્ધની માનુષોત્તર પર્વતમાં જાય છે. ૮૧-૮૩.

આ (રોહિતાંશા) નદીઓના કુંડ આસોને એંશી (૪૮૦) યોજન લાંબા-પહોળાં છે. તથા તેની જિહ્વિકા મૂલ પ્રવાહ જેટલી છે. ૮૪.

આ રોહિતાંશા નદીઓના કુંડની અંતર્ગત રહેલા દ્વીપ એસઠ (૬૪) યોજન લાંબા-પહોળો છે. ૮૫.

રૂપ્યકૂલે સ્વર્ણકૂલે, રોહિતે રોહિતાંશિકે ।
 અષ્ટાપ્યોતાસ્તુલ્યરૂપાઃ, સ્વરૂપપરિવાસ્તઃ ॥ ૮૬ ॥
 અથોત્તરં હિમવતઃ, ક્ષેત્રં હૈમવતં સ્થિતમ્ ।
 વૃત્તવૈતાઢ્યેન શબ્દાપાતિનાઽલ્લકૃત્તાન્તરમ્ ॥ ૮૭ ॥
 મુખે લક્ષં યોજનાનાં, ષટ્ષષ્ટિં ચ સહસ્રકાન્ ।
 એકોનવિંશાં ત્રિશતીં, ષટ્પચ્ચાશલ્લવાંસ્તતમ્ ॥ ૮૮ ॥
 લક્ષદ્વયં યોજનાનાં, સહસ્રાણિ ચતુર્દશ ।
 એકપચ્ચાશાનિ તતં, મધ્યેઽંશાન્ ષષ્ટિયુક્તં શતમ્ ॥ ૮૯ ॥
 અન્તે શતાન્ સચતુરશીતીન્ સપ્ત સહસ્રકાન્ ।
 એકષષ્ટિં દ્વિલક્ષીં ચ દ્વાપચ્ચાશલ્લવાંસ્તતમ્ ॥ ૯૦ ॥
 જમ્બૂદ્વીપસ્થાયિવૃત્તવૈતાઢ્યૈઃ સદૃશા યથા ।
 ધાતકીચ્છવસ્થવૃત્તવૈતાઢ્યાઃ સર્વથા તથા ॥ ૯૧ ॥
 અત્રાપિ વૃત્તા વૈતાઢ્યાઃ, પૂર્વોક્તૈઃ સદૃશાઃ સમે ।
 શબ્દાપાતિપ્રમૃતયઃ, પ્રત્યેતવ્યા મનસ્વિભિઃ ॥ ૯૨ ॥

બે રૂપ્યકૂલા, બે સ્વર્ણકૂલા, બે રોહિતા અને બે રોહિતાંશા, આ આઠેયનદીઓ સ્વરૂપમાં અને પરિવારમાં સમાન છે. ૮૬.

હવે હિમવાન પર્વતથી આગળ હૈમવતક્ષેત્ર રહેલું છે, કે-જેની મધ્યમાં શબ્દા-પાતી નામનો વૃત્તવૈતાઢ્યપર્વત શાભે છે ૮૭.

આ હૈમવતક્ષેત્રનો પ્રારંભનો વિસ્તાર એકલાખ છાસઠહજાર, ત્રણસો ઓગણીસ ચોજન અને છપ્પન લવ (૧,૬૬,૩૧૯૩૬૬ ચોજન) નો છે ૮૮.

તે ક્ષેત્રનો મધ્યવિસ્તાર બેલાખ, ચૌદહજાર એકાવન ચોજન અને એકસો સાઈઠ અંશ (૨,૧૪,૦૫૧ ૩૬૬) નો છે ૮૯

આ ક્ષેત્રનો અંત્યવિસ્તાર બે લાખ, એકસઠ હજાર, સાતસોચોર્યાસી ચોજન તથા બાવનઅંશ (૨,૬૧,૭૮૪૩૬૬) નો છે ૯૦.

જમ્બૂદ્વીપમાં રહેલ વૃત્તવૈતાઢ્ય પર્વતો સમાન ધાતકીખંડના શબ્દાપાતી આદિ વૃત્ત (ગોળ) વૈતાઢ્ય પર્વતો છે. બુદ્ધિશાળી પુરૂષોએ વૃત્તવૈતાઢ્ય પર્વતો પૂર્વોક્ત વૃત્તવૈતાઢ્ય પર્વતો જેવા જ જાણવા. ૯૧-૯૨

દ્વાભ્યાં ચતુર્ભિરષ્ટાભિર્યોજનૈરન્તરં ક્રમાત્ ।
 સ્વાપગામ્યાં શબ્દગન્ધાપાતિમેરુમહીભૃતામ્ ॥ ૯૩ ॥
 વિકટાપાતિનોર્માલ્યવતોસ્તથાન્તરં ક્રમાત્ ।
 સ્વસ્વક્ષેત્રાપગામ્યાં દ્વે, યોજને તચ્ચતુષ્ટયમ્ ॥ ૯૪ ॥
 અસ્યોત્તરસ્યાં ચ મહાહિમવાન્ વર્ત્તે ગિરિઃ ।
 લક્ષાણ્યપ્રાયતો મૌલૌ, મહાપદ્મહદાક્લિતઃ ॥ ૯૫ ॥
 યોજનાનાં સહસ્રાણિ, પોઢશાષ્ટૌશતાનિ ચ ।
 દ્વિચત્વારિંશદાઢ્યાનિ, કલાશ્ચાષ્ટૈષ વિસ્તૃતઃ ॥ ૯૬ ॥
 મહાપદ્મહદસ્ત્વષ્ઠૌ, સહસ્રાણ્યાયતો ભવેત્ ।
 યોજનાનાં સહસ્રાણિ, ચત્વારિ ચૈષ વિસ્તૃતઃ ॥ ૯૭ ॥
 દક્ષિણસ્યામુદીચ્યાં ચ, નદ્યૌ દ્વે નિર્ગતે ઇતઃ ।
 રોહિતા હરિકાન્તા ચ, તે ઉભે પર્વતોપરિ ॥ ૯૮ ॥
 ચતુઃપરિં શતાન્યેકવિંશાન્યંશચતુષ્ટયમ્ ।
 અતીત્ય સ્વસ્વકુણ્ડાન્તર્નિપત્ય નિર્ગતે તતઃ ॥ ૯૯ ॥

પોતપોતાના ક્ષેત્રમાંથી વહેતી નદીઓ, શબ્દાપાતી વૃત્તવૈતાઢ્ય પર્વતથી એ યોજન દૂર હોય છે. ગન્ધાપાતી વૃત્તવૈતાઢ્ય પર્વતથી ચાર યોજન દૂર હોય છે અને મેરુપર્વતથી આઠ યોજન દૂર હોય છે. ૯૩.

પોતપોતાના (આગળના) ક્ષેત્રોમાંથી વહેતી નદી વિકટાપાતી વૃત્તવૈતાઢ્યથી ૨ યોજન દૂર રહે છે. અને માલ્યવાન પર્વતથી તેના આગળના ક્ષેત્રની નદી ૪ યોજન દૂર રહે છે. ૯૪.

આ હૈમવંત ક્ષેત્રની ઉત્તરદિશામાં મહાહિમવાન નામનો પર્વત છે, તેની લાંબાઈ આઠલાખ યોજનની છે અને તેના શિખર ઉપર મહાપદ્મ નામનો દ્રઢ રહેલો છે. આ મહાહિમવાન ગિરિનો વિસ્તાર સોળહજાર આઠસોને એંતાલીશ યોજન અને આઠ કલાનો છે ૯૫-૯૬.

આ પર્વતના શિખર ઉપર રહેલ આ મહાપદ્મ દ્રઢ લાંબાઈમાં આઠહજાર યોજન છે અને વિસ્તારમાં ચારહજાર યોજન છે. ૯૭.

આ દ્રઢમાંથી દક્ષિણદિશામાં રોહિતા નામની અને ઉત્તરદિશામાં હરિકાન્તા નામની —એમ એકેક નદી નીકળે છે. આ બન્ને નદીઓ પર્વત ઉપર છહજાર ચારસો એકવીસ યોજન ૪ કળા (૬૪૨૧+૪કળા) ગયા પછી પોત-પોતાના કુંડોમાં પડે છે પછી ત્યાંથી નીકળીને પૂર્વાર્ધના હૈમવતક્ષેત્રમાં રહેલી રોહિતાનદી માનુષોત્તર પર્વતમાં જાય છે. અને

પૂર્વાર્ધાદ્ હૈમવતગા, નરાર્દ્રિં યાતિ રોહિતા ।
 અપરાર્ધાત્તુ સા યાતિ, કાલોદનામવારિધિમ્ ॥ ૧૦૦ ॥
 હરિકાન્તા પુનર્યાતિ, કાલોદં હરિવર્ષગા ।
 પૂર્વાર્ધાદપરાર્ધાત્તુ, યાતિ સા માનુષોત્તરમ્ ॥ ૧૦૧ ॥
 નદ્યોર્હરિસલિલયોર્હરિકાન્તાસ્વયયોરપિ ।
 તયોર્નારીકાન્તયોશ્ચ, તથૈવ નરકાન્તયોઃ ॥ ૧૦૨ ॥
 इत्यष्टानामापगानां, विष्कम्भो हृदनिर्गमे ।
 भवेच्छतं योजनानामुण्डत्वं योजनद्वयम् ॥ १०३ ॥
 પર્યન્તે ચ યોજનાનાં સહસ્રમિહ વિસ્તૃતિઃ ।
 ઉણ્ડત્વં ચ યોજનાનાં, વિંશતિઃ પરિકીર્તિતમ્ ॥ ૧૦૪ ॥
 विष्कम्भायामतः कुण्डान्येतासां जगदुर्जिनाः ।
 षष्ठ्याढ्यानि योजनानां, शतानीह नव श्रुते ॥ १०५ ॥
 અષ્ટાવિંશં શતં દ્વીપાશ્ચૈતાસાં વિસ્તૃતાયતાઃ ।
 जिह्विका विस्तृतोद्विद्धाश्चासां मूलप्रवाहवत् ॥ १०६ ॥

પશ્ચિમાર્ધના હૈમવતમાં રહેલી રોહિતાનદી કાલોદધિ સમુદ્રમાં જાય છે. ૯૮-૧૦૦.

જ્યારે હરિકાન્તા નદીમાં વિપરીત છે. પૂર્વાર્ધના હરિવર્ષક્ષેત્રમાં રહેલી હરિકાન્તા-નદી, કાલોદધિ સમુદ્રમાં જાય છે. અને પશ્ચિમાર્ધ હરિવર્ષમાં રહેલી હરિકાન્તાનદી માનુષોત્તર પર્વતમાં જાય છે. ૧૦૧.

૨ હરિસલિલા, ૨ હરિકાન્તા, ૨ નારીકાન્તા, અને ૨ નરકાન્તા નામની આ આઠેય નદીઓનો વિસ્તાર દ્રહ નિર્ગમ સ્થાને એકસો (૧૦૦) યોજનનો હોય છે. અને ત્યાં ઉંડાઈ બે યોજનની હોય છે. તેમજ પર્વત સ્થળે તેની પહોળાઈ એકહજાર (૧૦૦૦) યોજનની અને ઉંડાઈ વીસ (૨૦) યોજનની કહેલી છે. ૧૦૨-૧૦૪

આ આઠેયનદીઓના પ્રપાતકુંડો લંબાઈ, પહોળાઈમાં નવસોને સાર્ધક યોજનના છે-એમ જિનેશ્વરેએ શ્રુતમાં કહ્યું છે. ૧૦૫.

આ આઠેય પ્રપાતકુંડોમાં રહેલા દ્વીપો એકસોને અઠ્યાવીસ યોજનની લંબાઈ-પહોળાઈવાળા છે. અને આ આઠેય નદીઓની જિહ્વાનો વિસ્તાર તથા ઉંડાઈ મૂલપ્રવાહ સમાન જ છે. ૧૦૬.

દ્વાભ્યાં ચતુર્ભિરપ્તાભિર્યોજનૈરન્તરં ક્રમાત્ ।
 સ્વાપગામ્યાં શબ્દગન્ધાપાતિમેરુમહીભૃતામ્ ॥ ૯૩ ॥
 વિકટાપાતિનોર્માલ્યવતોસ્તથાન્તરં ક્રમાત્ ।
 સ્વસ્વક્ષેત્રાપગામ્યાં દ્વે, યોજને તચ્ચતુષ્ટયમ્ ॥ ૯૪ ॥
 અસ્યોત્તરસ્યાં ચ મહાહિમવાન્ વર્તેતે ગિરિઃ ।
 લક્ષાણ્યટાયતો મૌલૌ, મહાપદ્મહદાક્લિતઃ ॥ ૯૫ ॥
 યોજનાનાં સહસ્રાણિ, પોઢશાષ્ટૌશતાનિ ચ ।
 દ્વિચત્વારિંશદાઢયાનિ, કલાશ્ચાષ્ટૈપ વિસ્તૃતઃ ॥ ૯૬ ॥
 મહાપદ્મહદસ્ત્વષ્ટૌ, સહસ્રાણ્યાયતો ભવેત્ ।
 યોજનાનાં સહસ્રાણિ, ચત્વારિ ચંપ વિસ્તૃતઃ ॥ ૯૭ ॥
 દક્ષિણસ્યામુદીચ્યાં ચ, નદ્યૌ દ્વે નિર્ગતે ઇતઃ ।
 રોહિતા હરિકાન્તા ચ, તે ઉભે પર્વતોપરિ ॥ ૯૮ ॥
 ચતુઃપટિં શતાન્યેકવિંશાન્યંશચતુષ્ટયમ્ ।
 અતીત્ય સ્વસ્વકુળ્ડાન્તર્નિપત્ય નિર્ગતે તતઃ ॥ ૯૯ ॥

પોતપોતાના ક્ષેત્રમાંથી વહેતી નદીઓ, શબ્દાપાતી વૃત્તવૈતાઢચ પર્વતથી બે
 યોજન દૂર હોય છે. ગન્ધાપાતી વૃત્તવૈતાઢચ પર્વતથી ચાર યોજન દૂર હોય છે અને
 મેરુપર્વતથી આઠ યોજન દૂર હોય છે. ૯૩.

પોતપોતાના (આગળના) ક્ષેત્રોમાંથી વહેતી નદી વિકટાપાતી વૃત્તવૈતાઢચથી
 ૨ યોજન દૂર રહે છે. અને માલ્યવાન પર્વતથી તેના આગળના ક્ષેત્રની નદી ૪ યોજન
 દૂર રહે છે. ૯૪.

આ હૈમવંત ક્ષેત્રની ઉત્તરદિશામાં મહાહિમવાન નામનો પર્વત છે, તેની લંબાઈ
 આઠલાખ યોજનની છે અને તેના શિખર ઉપર મહાપદ્મ નામનો દ્રઢ રહેલો છે આ
 મહાહિમવાન ગિરિનો વિસ્તાર સોળહજાર આઠસોને બેંતાલીશ યોજન અને આઠ
 કલાનો છે. ૯૫-૯૬.

આ પર્વતના શિખર ઉપર રહેલ આ મહાપદ્મ દ્રઢ લંબાઈમાં આઠહજાર યોજન
 છે અને વિસ્તારમાં ચારહજાર યોજન છે. ૯૭.

આ દ્રઢમાંથી દક્ષિણદિશામાં રોહિતા નામની અને ઉત્તરદિશામાં હરિકાન્તા નામની
 —એમ એકેક નદી નીકળે છે. આ બન્ને નદીઓ પર્વત ઉપર છહજાર ચારસો એકવીસ યોજન
 ૪ કળા (૬૪૨૧+૪કળા) ગયા પછી પોત-પોતાના કુડોમાં પડે છે પછી ત્યાંથી નીક-
 ણીને પૂર્વાર્ધના હૈમવતક્ષેત્રમાં રહેલી રોહિતાનદી માનુષોત્તર પર્વતમાં જાય છે અને

પૂર્વાર્ધાદ્ હૈમવતગા, નરાદ્રિં યાતિ રોહિતા ।
 અપરાર્ધાત્તુ સા યાતિ, કાલોદનામવારિધિમ્ ॥ ૧૦૦ ॥
 હરિકાન્તા પુનર્યાતિ, કાલોદં હરિવર્ષગા ।
 પૂર્વાર્ધાદપરાર્ધાત્તુ, યાતિ સા માનુષોત્તરમ્ ॥ ૧૦૧ ॥
 નદ્યોર્હરિસલિલયોર્હરિકાન્તાખ્યયોરપિ ।
 તયોર્નારીકાન્તયોશ્ચ, તથૈવ નરકાન્તયોઃ ॥ ૧૦૨ ॥
 इत्यष्टानामापगानां, विष्कम्भो हृदनिर्गमे ।
 भवेच्छतं योजनानामुण्डत्वं योजनद्वयम् ॥ १०३ ॥
 પર્યન્તે ચ યોજનાનાં સહસ્રમિહ વિસ્તૃતિઃ ।
 ઉણ્ડત્વં ચ યોજનાનાં, વિંશતિઃ પરિકીર્તિતમ્ ॥ ૧૦૪ ॥
 विष्कम्भायामतः कुण्डान्येतासां जगदुर्जिनाः ।
 षष्ट्यादद्यानि योजनानां, शतानीह नव श्रुते ॥ १०५ ॥
 અષ્ટાવિંશ શતં દ્વીપાશ્ચૈતાસાં વિસ્તૃતાયતાઃ ।
 जिह्विका विस्तृतोद्विद्धाश्चासां मूलप्रवाहवत् ॥ १०६ ॥

પશ્ચિમાર્ધના હૈમવતમાં રહેલી રોહિતાનદી કાલોદધિ સમુદ્રમાં જાય છે. ૯૮-૧૦૦.

જ્યારે હરિકાન્તા નદીમાં વિપરીત છે. પૂર્વાર્ધના હરિવર્ષક્ષેત્રમાં રહેલી હરિકાન્તા-નદી, કાલોદધિ સમુદ્રમાં જાય છે. અને પશ્ચિમાર્ધ હરિવર્ષમાં રહેલી હરિકાન્તાનદી માનુષોત્તર પર્વતમાં જાય છે. ૧૦૧.

૨ હરિસલિલા, ૨ હરિકાન્તા, ૨ નારીકાન્તા, અને ૨ નરકાન્તા નામની આ આઠેય નદીઓનો વિસ્તાર દ્રઢ નિર્ગમ સ્થાને એકસો (૧૦૦) યોજનનો હોય છે. અને ત્યાં ઉડાઈ બે યોજનની હોય છે. તેમજ પર્યંત સ્થળે તેની પહોળાઈ એકહજાર (૧૦૦૦) યોજનની અને ઉડાઈ વીસ (૨૦) યોજનની કહેલી છે. ૧૦૨-૧૦૪

આ આઠેયનદીઓના પ્રપાતકુંડો લંબાઈ, પહોળાઈમાં નવસોને સાર્ધ ૧૦૫ યોજનના છે-એમ જિનેશ્વરાએ શ્રુતમાં કહ્યું છે. ૧૦૫.

આ આઠેય પ્રપાતકુંડોમાં રહેલા દ્વીપો એકસોને અઘ્યાવીસ યોજનની લંબાઈ-પહોળાઈવાળા છે. અને આ આઠેય નદીઓની જિહ્વાનો વિસ્તાર તથા ઉડાઈ મૂલપ્રવાહ સમાન જ છે. ૧૦૬.

શૈલાત્તતઃ પરં ક્ષેત્રં, હરિવર્ષં વિરાજતે ।
 તદ્વન્ધાપાતિવૈતાઢ્યેનાશ્ચિતં વિસ્તૃતં મુખે ॥ ૧૦૭ ॥
 લક્ષાણિ પટ્ઠ યોજનાનાં, પશ્ચપટ્ટિં સહસ્રકાન્ ।
 દ્વે શતે સપ્તસપ્તત્યાઽધિકે દ્વાદશ ચાંશકાન્ ॥ ૧૦૮ ॥ યુગ્મમ્ ।
 અષ્ઠૌ લક્ષાઃ સહસ્રાણિ, પટ્પશ્ચાશ્ચત્તદ્વયમ્ ।
 સપ્તોત્તરં યોજનાનાં, મધ્યેઽશ્ચાશ્ચતુરસ્તતમ્ ॥ ૧૦૯ ॥
 સહસ્રૈઃ સપ્તચત્વારિંશતાઢ્યથા દશલક્ષિકાઃ ।
 પટ્ત્રિંશં ચ યોજનાનાં, શતમંશશતદ્વયમ્ ॥ ૧૧૦ ॥
 અષ્ટાઢ્યં વિસ્તીર્ણમન્તે, સ્વરૂપમપર પુનઃ ।
 જમ્બૂદ્વીપહરિવર્ષવદિહાપિ વિભાવ્યતામ્ ॥ ૧૧૧ ॥
 હ્રતઃ પરશ્ચ નિષધઃ, પર્વતઃ સર્વતઃ સ્ફુરન્ ।
 હ્રદેનાલક્રુતો મૂર્ધ્નિ, સદવ્જેન તિગિઞ્છિના ॥ ૧૧૨ ॥
 સપ્તપટ્ટિં સહસ્રાણિ, સાષ્ટપટ્ટિં શતત્રયમ્ ।
 યોજનાનાં લવાન્ દ્વાત્રિંશતં સ્યાદેપ વિસ્તૃતઃ ॥ ૧૧૩ ॥
 તિગિઞ્છિસ્તુ યોજનાનાં, સહસ્રાણ્યષ્ટ વિસ્તૃતઃ ।
 સહસ્રાણિ પોલ્લૌષ, ભવેદાયામતઃ પુનઃ ॥ ૧૧૪ ॥

આ મહાહિમવંત પર્વત પછી હરિવર્ષ નામનું ક્ષેત્ર શોભે છે અને તેનાં મધ્યમાં ગન્ધાપાતી નામનો વૃત્તવૈતાઢ્ય શોભે છે.

આ હરિવર્ષ ક્ષેત્રનો પ્રારંભ વિસ્તાર છલાખ, પાંસઠહબર, બસોને સીતોતેર યોજન+બારઅંશ (૬,૬૫,૨૭૭+૩૬૩)નો છે. મધ્યમવિસ્તાર-આઠલાખ, છપ્પનહબર, બસોને સાતયોજન-ચારઅંશ (૮,૫૬,૨૦૭+૩૬૩) નો છે. અન્તિમવિસ્તાર દશલાખ, સુડતાલીસ હબર, એકસોને છત્રીસયોજન+બસોને આઠઅંશ (૧૦,૪૭,૧૩૬+૩૬૩) નો છે. અને આ સિવાયનું બાકીનું તેનું સઘળું સ્વરૂપ જમ્બૂદ્વીપના હરિવર્ષક્ષેત્ર મૂળબ જાણીતું ૧૦૭-૧૧૧.

આ હરિવર્ષક્ષેત્ર પછી નિષધનામનો પર્વત આવે છે, કે જે ચોતરફથી સ્ફૂરાય-માન-શોભાવાળો છે. આ પર્વતના શિખરપ્રદેશ ઉપર સુંદર કમળોવાળો તિગિછિ નામનો દ્રહ શોભે છે. ૧૧૨.

આ નિષધ પર્વતનો વિસ્તાર સડસઠહબર, ત્રણસોને અડસઠ યોજન+બત્રીસ અંશ પ્રમાણ (૬૭૩૬૮+૩૬૩) છે. ૧૧૩.

તે તિગિછિ દ્રહ આઠહબર યોજનના વિસ્તારવાળો અને સોલહબર યોજનની લંબાઈવાળો છે. ૧૧૪.

એતસ્યાદ્ધરિસલિલા, શીતોદેતિ નિરીયતુઃ ।
 દક્ષિણસ્યામુદીન્યાં ચ, પર્વતોપર્યમ્ ઉમે ॥ ૧૧૫ ॥
 એકોનત્રિંશતં ગત્વા, સહસ્રાન્ પટ્ શતાનિ ચ ।
 યોજનાનાં સચતુરશીતીન્ ષોડશ ચાંશકાન્ ॥ ૧૧૬ ॥
 પતતઃ સ્વસ્વકુણ્ડાન્તર્હરિવર્ષાન્તરાધ્વના ।
 પૂર્વાર્ધાદ્ધરિસલિલા, પ્રાપ્નોતિ માનુષોત્તરમ્ ॥ ૧૧૭ ॥
 પશ્ચિમાર્દ્વગતા સા તુ, કાલોદમુપસર્પતિ ।
 સર્વાસાં દિગ્વિનિમય, એવં પૂર્વાપરાર્દ્વયોઃ ॥ ૧૧૮ ॥
 પૂર્વાર્દ્વશીતોદા પ્રત્યગ્વિદેહાર્દ્વવિભેદિની ।
 કાલોદમન્યાર્દ્વસ્થા તુ, પ્રાપ્નોતિ માનુષોત્તરમ્ ॥ ૧૧૯ ॥
 એતાશ્ચતસો વિસ્તીર્ણા, દ્વે શતે હ્રદનિર્ગમે ।
 ચત્વાર્યુણ્ડા યોજનાનિ, પ્રાન્તે દશગુણાસ્તતઃ ॥ ૧૨૦ ॥
 વિસ્તીર્ણાન્યાયતાન્યાસાં, કુણ્ડાનિ ચ ચતસ્રણામ્ ।
 સર્વિંશાનિ યોજનાનાં, શતાન્યેકોનવિંશતિમ્ ॥ ૧૨૧ ॥

આ દ્રહમાંથી ૨ હરિસલિલા અને ૨ શીતોદાનદી નીકળે છે. તેમાંથી ૨ નદીઓ (બન્ને ૧+૧=૨) પર્વત ઉપર દક્ષિણ દિશામાં અને ૨ ઉત્તર દિશામાં ઓગણત્રીસહજાર, છસોને ચોયાંસી યોજન+સોળઅંશ (૨૯,૬૮૪ યોજન $\frac{૧}{૬}$ અંશ) જઈને પોત-પોતાના કુંડમાં પડે છે. તેમાંથી પૂર્વાર્ધની હરિસલિલાનદી, હરિવર્ષક્ષેત્રના મધ્યભાગમાં થઈને માનુષોત્તર પર્વતને મળે છે અને પશ્ચિમાર્ધની હરિસલિલાનદી, કાલોદધિ સમુદ્રને મળે છે. આ રીતે પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધની સઘળી નદીઓની દિશાઓનો નિશ્ચય કરવો. ૧૧૫-૧૧૮.

પૂર્વાર્ધમાં રહેલી શીતોદાનદી પશ્ચિમવિદેહને બે ત્રિભાગમાં વહેંચતી એવી કાલોદધિસમુદ્રને મળે છે. અને પશ્ચિમાર્ધમાં રહેલી શીતોદાનદી માનુષોત્તરપર્વતને મળે છે. ૧૧૯.

આ ચારેયનદીઓ (૨ હરિસલિલા+૨ શીતોદા) દ્રહમાંથી નીકળે ત્યારે બસોયોજન ના વિસ્તારવાળી અને ત્યાં ચારયોજનની ઉંડાઈવાળી હોય છે. અને અંતભાગે તે નદીઓનો વિસ્તાર તથા ઉંડાઈ દશગણો થાય છે. અર્થાત્ પ્રાન્તે નદીઓનો વિસ્તાર બે હજાર યોજનનો અને ઉંડાઈ ચાલીશ યોજનની થાય છે. ૧૨૦.

આ ચારેય નદીઓના કુંડો લાંબાઈ અને પહોળાઈમાં ઓગણત્રીસસોને વીસ યોજન પ્રમાણ છે. (૧૯૨૦યોજન) ૧૨૧.

એતત્કુण्डान्तर्गताश्च, द्वीपाः प्रोक्ता महर्षिभिः । -
 पटपञ्चाशे योजनानां, द्वे शते विस्तृतायताः ॥ ૧૨૨ ॥
 सर्वे कुण्डगता द्वीपाः, क्रोशद्वयोच्छ्रिता इति ।
 तैर्जम्बूद्वीपगैस्तुल्या, उच्छ्रयेण नगा इव ॥ ૧૨૩ ॥
 यथેદમર્દ્યં વ્યાख्याતં, યામ્યં પૂર્વાપરાર્દ્યયોઃ ।
 તથા જ્યેષ્ઠદ્વીપચાર્દ્યમપિ માનસ્વરૂપતઃ ॥ ૧૨૪ ॥
 કિન્તૂદ્વીચ્યેપુકારાદ્રેઃ, પરતઃ પાર્શ્વયોર્દ્વયોઃ ।
 સ્યાદેકૈકમૈર્ગતક્ષેત્રં મન્તસન્નિભમ્ ॥ ૧૨૫ ॥
 પુણ્ડરીકહૃદોપેતસ્તતશ્ચ શિખરી ગિરિઃ ।
 તસ્માદ્રક્તા રક્તવતી, સ્વર્ણકૂલા વિનિર્યયુઃ ॥ ૧૨૬ ॥
 તત્રાદિમે દ્વે સરિતૌ, ક્ષેત્રમૈરતં ગતે ।
 જગામ હૈરણ્યવતં, સ્વર્ણકૂલા તુ વાહિની ॥ ૧૨૭ ॥
 તતશ્ચ હૈરણ્યવતં, વિકટાપાતિનાઽઙ્કિતમ્ ।
 તતો મહાપુંડરીકહૃદવાન્ રુક્મિપર્વતઃ ॥ ૧૨૮ ॥

આ નદી-કુંડોમાં અંતર્ગત રહેલા દ્વીપોનો આયામ અને વિસ્તાર બસો છપ્પન (૨૫૬) થોળનનો મહર્ષિઓએ કહેલો છે. ૧૨૨.

જમ્બૂદ્વીપનાં કુંડગત દ્વીપોના સમાન એવા આ કુંડોના દ્વીપો ૨ કોશની ઉંચાઈ વાળા છે અને ઉંચાઈનાં કારણે પર્વત જેવા લાગે છે. ૧૨૩.

જે રીતે પુષ્કરદ્વીપના દક્ષિણાર્ધના-પૂવાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધનું વર્ણન કર્યું, તે જ રીતે માન-સ્વરૂપથી પુષ્કરાર્ધના ઉત્તરાર્ધમાં પણ પૂર્વાર્ધ-પશ્ચિમાર્ધનું માનસ્વરૂપ સરખું જ સમજવું. પરંતુ ઉત્તરદિશાના ઇંધુકાર પર્વતની પછી બન્ને બાજુએ ભરતક્ષેત્ર જેવું જ એકેક ઐરવતક્ષેત્ર છે. ૧૨૪-૧૨૫.

ઐરવતક્ષેત્ર પછી પુંડરીક નામના દ્રહથી યુક્ત શિખરી નામનો પર્વત છે અને તે દ્રહમાંથી રક્તા, રક્તવતી, અને સ્વર્ણકૂલા નામની ત્રણ નદીઓ નીકળે છે ૧૨૬.

તેમાંની પ્રથમ બે રક્તા અને રક્તવતી નામની નદીઓ ઐરવત ક્ષેત્રમાં જાય છે. અને ત્રીજી સ્વર્ણકૂલા નદી હૈરણ્યવત ક્ષેત્રમાં જાય છે. ૧૨૭.

આ શિખરીપર્વત પછી હૈરણ્યવત ક્ષેત્ર આવે છે કે જેના મધ્યમાં વિકટાપાતી નામનો વૃત્તવૈતાલ્ય પર્વત રહેલો છે. અને આ હૈરણ્યવત ક્ષેત્ર પછી મહાપુંડરીક નામના દ્રહથી યુક્ત રુક્મીનામનો પર્વત છે. ૧૨૮.

એતદ્ભવા રૂપકૂલા, હૈરણ્યવતગામિની ।
 રમ્યકાન્તર્નરકાન્તા, પ્રયાત્યેતત્સમુદ્ભવા ॥ ૧૨૯ ॥
 તતોઽર્વાગ્ રમ્યકક્ષેત્રં, માલ્યવદ્વૃત્તભૂધરમ્ ।
 કેસરિદ્વન્નીલવન્નામા પર્વતસ્તતઃ ॥ ૧૩૦ ॥
 પ્રવર્ત્તે વિદેહાન્તઃ, શીતૈતન્નગસમ્ભવા ।
 નારીકાન્તા રમ્યકાન્તઃ, પ્રસર્પત્યેતદુદ્ગતા ॥ ૧૩૧ ॥
 એપુ ક્ષેત્રેષુ પૂર્વાદ્વાન્નિઘો યાઃ પૂર્વસંમુખાઃ ।
 તા માનુષોત્તરં યાન્તિ કાલોદં પશ્ચિમામુખાઃ ॥ ૧૩૨ ॥
 પશ્ચિમાદ્વાન્તુ કાલોદં, પ્રયાન્તિ પૂર્વસંમુખાઃ ।
 પશ્ચિમાભિમુખાસ્તાસ્તુ, પ્રયાન્તિ માનુષોત્તરમ્ ॥ ૧૩૩ ॥
 મધ્યે ક્ષેત્રં વિદેહાખ્યં, નીલવન્નિપધાગયોઃ, ।
 એકૈકં મેરુણોપેતં, ભાતિ પૂર્વાપરાદ્વયોઃ ॥ ૧૩૪ ॥
 અષ્ટાચત્વારિંશદંશાન્, લક્ષાઃ પદ્વિંશતિં મુખે ।
 યોજનાન્યેકષણિં સહસ્રાન્, સાષ્ટશતં તતમ્ ॥ ૧૩૫ ॥

આ પુઠરીક દ્રુહમાંથી નીકળેલી રુપ્યકૂલા નામની નદી હૈરણ્યવત ક્ષેત્રમાં જાય છે અને આ દ્રુહમાંથી નીકળેલી નરકાન્તા, સરિતા રમ્યકક્ષેત્રમાં જાય છે ૧૨૯.

આ રૂકમી પર્વતથી આગળ રમ્યકક્ષેત્ર આવે છે. તેના મધ્યમાં માલ્યવાન નામનો વૃત્તવૈતાલ્ય પર્વત છે. આ રમ્યકક્ષેત્ર પછી કેસરિદ્રુહથી યુક્ત નીલવંત નામનો પર્વત છે. ૧૩૦

આ નીલવંત પર્વતના કેસરિદ્રુહમાંથી શીતા અને નારીકાંતા નામની ૨ નદીઓ નીકળે છે. તેમાંથી શીતા વિદેહક્ષેત્રમાં જાય છે અને નારીકાંતા રમ્યકક્ષેત્રમાં જાય છે. ૧૩૧.

પૂર્વાર્ધના આ બધા ક્ષેત્રોમાંની પૂર્વમુખી જેટલી નદીઓ છે, તે બધી નદીઓ માનુષોત્તર પર્વત તરફ જાય છે અને પશ્ચિમમુખી જેટલી નદીઓ છે, તે સર્વે નદીઓ કાલોદધિ સમુદ્રમાં જાય છે. પશ્ચિમાર્ધમાં આનો વિપર્યય સમજવો એટલે કે ત્યાંની પૂર્વમુખીસઘળી-સરિતાઓ કાલોદધિ સમુદ્ર તરફ જાય છે. અને પશ્ચિમમુખી બધી નદીઓ માનુષોત્તર પર્વત તરફ જાય છે. ૧૩૨-૧૩૩.

પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધમાં નીલવાન અને નિષધ પર્વતની મધ્યમાં એક-એક વિદેહક્ષેત્ર આવેલું છે, અને ત્યાં એક-એક મેરુપર્વત શોભે છે. ૧૩૪.

આ મહાવિદેહ ક્ષેત્રનો મુખ વિસ્તાર છન્વીસલાખ, એકસઠાંબર, એકસોને આઠ યોજન+અડતાલીશ અંશ (૨૬,૬૧,૧૦૮+૩૬૬) નો છે. ૧૩૫.

તથા લક્ષાશ્વતુસિશયોજનાનાં સમન્વિતાઃ ।
 ચતુર્વિંશત્યા સહસ્રૈરષ્ટાવિંશં શતાષ્ટકમ્ ॥ ૧૩૬ ॥
 પોઢશાંશાંશ્ચ વિસ્તીર્ણં, મધ્યે તસ્ય ચ વિસ્તૃતિઃ ।
 લક્ષાપ્યથૈકચત્વાર્શિદષ્ટાશીતિરેવ ચ ૧૩૭ ॥
 સહસ્રાણિ સપ્તચત્વાર્શિશ પશ્ચશતી તથા ।
 યોજનાનામંશશતં પણ્ણવત્યા સમન્વિતમ્ ॥ ૧૩૮ ॥
 સહસ્રાણિ યોજનાનામેકોનવિંશતિસ્તથા ।
 સચતુર્નવતિઃ સપ્તશતી ક્રોશસ્તથોપરિ ॥ ૧૩૯ ॥
 વિષ્કમ્ભઃ પ્રતિવિજયં, પ્રત્યેકમર્દ્વયોર્દ્વયોઃ ।
 યોજનાનાં દ્વે સહસ્રે, વક્ષસ્કારાદ્રિ વિસ્તૃતિઃ ॥ ૧૪૦ ॥
 પ્રત્યેકમન્તર્નઘથ્, શતાનિ પશ્ચ વિસ્તૃતાઃ ।
 સ્વરૂપં સર્વમત્રાન્યદ્વાતકી સ્વખંડવદ્ભવેત્ ॥ ૧૪૧ ॥
 અષ્ટાનાં વનમુખાનાં, વિસ્તૃતિઃ સ્યાલ્લધીયસી ।
 એકોનવિંશતિભવાશ્ચત્વારો યોજનાંશકાઃ ॥ ૧૪૨ ॥
 એકાદશ સહસ્રાણિ, યોજનાનાં શતાનિ પટ્ ।
 સાષ્ટાશીતાનિ ચૈતેપાં, વિસ્તૃતિઃ સ્યાદ્દરીયસી ॥ ૧૪૩ ॥

મધ્ય વિસ્તાર ચોત્રીસલાખ-ચોવીસહજાર આઠસોને અઠચાવીસ યોજન-સોળ અંશ (૩૪,૨૪,૮૨૮+૬૬૬) પ્રમાણ છે. ૧૩૬

બાહ્ય વિસ્તાર એકતાલીસલાખ-અઠચાસીહજાર-પાંચસોને સુડતાલીસ યોજન+એકસો છન્નુ અંશ (૪૧,૮૮,૫૪૭+૬૬૬) પ્રમાણ બાણવો. ૧૩૭-૧૩૮

અહીં પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધમાં દરેક વિજયોનો વિસ્તાર ઓગણીસહજાર-સાતસોને ચોરાણ્યોજન+એકગાઉ (-૧૬૭૬૪યોજન ૧ગાઉ) નો બાણવો અને પ્રત્યેક વક્ષસ્કાર પર્વતનો વિસ્તાર એહજાર યોજનનો બાણવો. ૧૩૯-૧૪૦.

પ્રત્યેક વિજયોમાં રહેલી અન્ત નદીઓનો વિસ્તાર પાંચસો યોજનનો છે. અને બાકીનું સઘળું (વિદેહક્ષેત્રનું) સ્વરૂપ ધાતકીખંડની માફક બાણવું. ૧૪૧.

અહીં મહાવિદેહમાં રહેલા આઠેય વનમુખોનો જઘન્ય વિસ્તાર ચાર ઓગણીસ અંશ (૧૬) યોજન પ્રમાણ છે. ૧૪૨.

અને ઉત્કૃષ્ટ વિસ્તાર અગ્યારહજાર-છસોને-અઠચાસી (૧૧૬૮૮) યોજન પ્રમાણ છે. ૧૪૩.

ઉપવર્ષધરં ગુર્વી, લઘ્વી ચ સરિદન્તિકે ।
 તેષાં ચતુર્ણી કાલોદવહિર્માગસ્પૃશાં ભવેત્ ॥ ૧૪૪ ॥
 ચતુર્ણી તુ નરનગાસન્નાનાં વિસ્તૃતિર્ગુરુઃ ।
 શીતાશીતોદાન્તિકેઽન્યા, નીલવન્નિષધાન્તિકે ॥ ૧૪૫ ॥
 પૂર્વાપરં મદ્રસાલવનાયામઃ સમન્વિતઃ ।
 મેરુવિષ્કમ્ભેણ સહ, ગર્ભભાગાત્મકો ભવેત્ ॥ ૧૪૬ ॥
 ચત્વારિંશત્સહસ્રાણિ લક્ષાશ્ચતસ્ર એવ ચ ।
 યોજનાનાં નવશતી, નિર્દિષ્ટા ષોડશોત્તરા ॥ ૧૪૭ ॥
 ષોડશાનાં વિજયાનાં, વ્યાસસંકલના ત્વિયમ્ ।
 તિસ્રો લક્ષા યોજનાનાં સહસ્રાણિ ચ ષોડશ ॥ ૧૪૮ ॥
 સપ્તશન્યષ્ટોત્તરાઽથ, વક્ષસ્કારમહીભૃતામ્ ।
 અષ્ટાનાં તત્સંકલના, સ્યુઃ સહસ્રાણિ ષોડશ ॥ ૧૪૯ ॥
 ષણ્ણામન્તર્નદીનાં તુ, વ્યાસસંકલના ભવેત્ ।
 સહસ્રાણિ ત્રીણિ વનમુખયોરુભયોસ્તિત્વયમ્ ॥ ૧૫૦ ॥

કાલોદધિ સમુદ્રના બહારના ભાગને સ્પર્શ કરનાર ચાર વનમુખોનો ઉત્કૃષ્ટ વિસ્તાર વર્ષધર પર્વતો (નિષધ-નીલવંત) પાસે છે. જ્યારે જઘન્ય વિસ્તાર (શીતા-શીતોદા) નદી પાસે છે. અને માતુષોત્તર પર્વતના અભ્યન્તર ભાગને સ્પર્શ કરનાર ચાર વનમુખોનો ઉત્કૃષ્ટ વિસ્તાર શીતા-શીતોદા નદી પાસે છે. તેમજ નિષધ-નીલવંત પર્વત પાસે જઘન્ય વિસ્તાર છે. ૧૪૪-૧૪૫.

મેરૂ પર્વતનાં વિસ્તારની સાથે લદ્રશાલ વનનો પૂર્વ-પશ્ચિમ આયામ ચાર-લાખ-ચાલીશહજાર-નવસોને સોળ (૪,૪૦,૯૧૬) યોજનનો થાય છે. ૧૪૬-૧૪૭.

^૧સોળ વિજયના વિસ્તારની સંકલના-સરવાળો કરતાં, તેની સંખ્યા ત્રણલાખ-સોલ હજાર-સાતસોને આઠ (૩,૧૬,૭૦૮) યોજનની છે. અને આઠ વક્ષસ્કાર પર્વતના વિસ્તારની સંકલના સોલહજાર (૧૬૦૦૦) યોજનની થાય છે. છ અન્તર્નદીઓની વ્યાસ

૧	૪૪૦૯૧૬-	મેરુના વિસ્તાર સહિત લદ્રશાલવનની પૂર્વ-પશ્ચિમ લંબ ઈ
	૩૧૬૭૦૮-	સોળ વિજયનો વિસ્તાર.
	૧૬૦૦૦-	આઠ વક્ષસ્કારનો વિસ્તાર.
	૩૦૦૦-	છ અન્તર નદીઓનો વિસ્તાર.
	૨૩૩૭૬-	બે વનમુખનો વિસ્તાર.
	૮૦૦૦૦૦-	પુષ્કરાધીનો વિસ્તાર

પટ્સપ્તતિસ્પૃક્ ત્રિશતી, સહસ્રાસ્યક્ષિ સંમિતાઃ ।

દ્વીપવ્યાસોઽષ્ટ લક્ષાણિ, સર્વસંકલને ભવેત્ ॥ ૧૫૧ ॥

અત્રાપીઘ્ટાન્યવિષ્કમ્ભવર્જિતદ્વીપવિસ્તૃતેઃ ।

સ્વસ્વસહ્જ્યાવિમક્તાયા, લભ્યતેઽમીઘ્ટવિસ્તૃતિઃ ॥ ૧૫૨ ॥

માવના ધાતકીલખણવત્ ।

મહાવિદેહવિષ્કમ્ભે, યથેષ્ટસ્થાનગોચરે ।

શીતાશીતોદાન્યતરવ્યાસદ્વીનેઽર્દ્રિતે સતિ ॥ ૧૫૩ ॥

વિજયાંતર્નદીચક્ષસ્કારાન્તિમવનાયતિઃ ।

જ્ઞાયતે સા તત્ર તત્ર સ્થાને માવ્યા સ્વયં વૃદ્ધૈઃ ॥ ૧૫૪ ॥

અથ દેવકુરુણાં યઃ, પ્રાચ્યાં સૌમનસો ગિરિઃ ।

તથોત્તરકુરુણાં યઃ, પૂર્વસ્પ્યાં માલ્યવોનિમૌ ॥ ૧૫૫ ॥

ત્રિચત્વારિંશત્સહસ્રાન્, લક્ષા વિંશતિમાયતૌ ।

एकोनविंशं द्विशतीं योजनानामुभावपि ॥ ૧૫૬ ॥

સંકલના ત્રણહજાર (૩૦૦૦) યોજન પ્રમાણ થાય છે અને બે વનમુખોના વિસ્તારનો સરવાળો ત્રેવીસહજાર ત્રણસોને છોંતેર યોજનનો (૨૩,૩૭૬) થાય છે, અને આ સઘળો વિસ્તાર ભેગો કરતાં પુષ્કરાર્ધનો વિસ્તાર આઠલાખ (૮૦૦૦૦૦) યોજનનો થાય છે. ૧૪૮-૧૫૧.

અહીંપણ ઇષ્ટક્ષેત્રાદિનો વિસ્તાર જાણવો હોય, તો ઇષ્ટક્ષેત્રાદિ સિવાયના અન્ય ક્ષેત્રાદિનો વિસ્તાર દ્વીપના વિસ્તારમાંથી બાદ કરવો અને તે બાકી રહેલા દ્વીપના વિસ્તાર ને પોત-પોતાની સંખ્યાથી લાગવા દ્વારા ઇષ્ટવસ્તુનો વિસ્તાર પ્રાપ્ત થાય છે. આની પદ્ધતિ ધાતકીખંડ મુજબ જાણવી. ૧૫૨.

ધાતકીખંડની માફક મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં કોઈપણ ઇચ્છિત સ્થાનના વિષ્કંભમાંથી શીતા કે શીતોદા નદીનાં વિષ્કંભને બાદ કરીને, તેનું અડધું કર્યાબાદ, વિજય-અન્તર્નદી-વક્ષસ્કાર પર્વત, અને અન્તિમ વનની પહોળાઈ, તે-તે સ્થાને જણાય છે-તે પ્રાણ પુરુષોએ સ્વયં વિચારી લેવું ૧૫૩-૧૫૪.

હવે દેવકુરુની પૂર્વ દિશામાં સૌમનસ નામનો ગજદંત પર્વત છે. અને ઉત્તરકુરુની પૂર્વ દિશામાં માલ્યવાન નામનો ગજદંત પર્વત છે. આ બંને પર્વતોની લંબાઈ વીસ-લાખ-તેંતાલીસહજાર-બસોને ઓગણીસ (૨૦,૪૩,૨૧૯) યોજનની છે. તેમજ દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુની પશ્ચિમ દિશામાં ક્રમશઃ રહેલા જે વિદ્યુત્પ્રલ અને ગન્ધમાદન નામના

દેવોત્તરકુરુમ્યથ, પ્રતીચ્યાં યૌ વ્યવસ્થિતૌ ।
 વિદ્યુત્પ્રભગિરિર્ગન્ધમાદનશ્રાયતાવુભૌ ॥ ૧૫૭ ॥
 યોજનાનાં ષોડશૈવ, લક્ષાઃ ષડ્વિંશતિં તથા ।
 સહસ્રાણિ શતમેકં, સંપૂર્ણ ષોડશોત્તરમ્ ॥ ૧૫૮ ॥
 इदं मानं पुष्करार्द्धप्राचीनार्धव्यपेक्षया ।
 पश्चिमार्द्धे विपर्यासो, धातकीखंडवत् स तु ॥ १५९ ॥
 અષ્ટાપ્યેતે ગજદન્તા, નીલવન્નિષધાન્તિકે ।
 સહસ્રદ્વયવિસ્તીર્ણાઃ, સૂક્ષ્માશ્ચ મન્દરાન્તિકે ॥ ૧૬૦ ॥
 વિદેહમધ્યવિષ્કમ્ભાન્મેરુવ્યાસે વિશોધિતે ।
 શેષેર્ઽર્દ્ધિતે ચ વિષ્કમ્ભઃ, પ્રત્યેતવ્ય કુરુદ્વયે ॥ ૧૬૧ ॥

બે ગજદંત પર્વતો છે, તે લંબાઈમાં સોળલાખ-છવીસહજાર-એકસોને સોળ (૧૬,૨૬,૧૧૬) યોજનનાં છે. આ પ્રમાણુ પુષ્કરાર્ધ દ્વીપનાં પૂર્વાર્ધમાં રહેલા પર્વતોનું છે. પુષ્કરાર્ધ દ્વીપના પશ્ચિમાર્ધમાં આનાથી વિપરીત છે અને તે વિપર્યાસ ધાતકીખંડની માફક બાણુવો. અર્થાત્ પશ્ચિમાર્ધના દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુની પૂર્વદિશામાં રહેલ સૌમનસ અને માલ્યવાન નામના બે ગજદંત પર્વતોની લંબાઈ સોળલાખ-છવીસહજાર-એકસો ને સોળ (૧૬,૨૬,૧૧૬) યોજનની છે. અને પશ્ચિમ દિશામાં રહેલ વિદ્યુત્પ્રભ અને ગન્ધ-માદન નામના ગજદંત પર્વતોની લંબાઈ વીસલાખ-તેંતાલીસ હજાર-બસોને ઓગ-ણીસ (૨૦,૪૩,૨૧૬) યોજનની છે. ૧૫૫-૧૫૬.

આ અઠિય ગજદંત પર્વતોની લંબાઈ અને નિષધ પર્વતની સમીપમાં ઉત્કૃષ્ટથી બે હજાર (૨૦૦૦) યોજન વિસ્તૃત છે. અને મેરુપર્વત પાસે જઘન્યથી આંગળના અસંખ્યાતમાં લાગ જેટલા વિસ્તૃત છે. ૧૬૦.

'મહાવિદેહ ક્ષેત્રનો જે મધ્યભાગનો વિષ્કંભ હોય, તેમાંથી મેરુપર્વતનો વિસ્તાર-બાદ કરવો અને જે શેષ રહે, તેનો અર્ધભાગ કરવાથી દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુનો

૧	યોજન	-	કળા
	૩૪૨૪૮૨૨૮	-	૧૬ મહાવિદેહક્ષેત્રનો મધ્યભાગનો વિષ્કંભ
૭	૯૪૦૦	-	૦૦ મેરુપર્વતનો વિસ્તાર બાદ કરતાં શેષ યોજન
	૩૪૧૫૪૨૮	-	૧૬ બાદ કરતા શેષ યોજનનો અર્ધભાગ કરતાં
	૧૭૦૭૭૧૪	-	૮ દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુની પહોળાઈ આવી

લક્ષાઃ સપ્તદશ સપ્ત, સહસ્રાણિ શતાનિ ચ ।
 ચતુર્દશાનિ સપ્તૈવ, યોજનાનાં લવાષ્ટકમ્ ॥ ૧૬૨ ॥
 મેરુયુક્તભદ્રસાલાયામાત્રાગુપદર્શિતાત્ ।
 ગજદન્તદ્વયહીનાચ્છેપં જીવા કુરુદ્વયે ॥ ૧૬૩ ॥
 લક્ષાશ્ચતસ્રઃ પટ્ત્રિંશત્, સહસ્રાણિ શતાનિ ચ ।
 નવૈવ પોલશાલ્યાનિ, યોજનાનીતિ તન્મિતિઃ ॥ ૧૬૪ ॥
 આયામમાનયોઃ પ્રાચ્યપ્રતીચ્યગજદન્તયોઃ ।
 યોગે ભવેદ્વનુઃપૃષ્ઠં, કુરુદ્વય દ્વં તુ તત્ ૧૬૫ ॥
 લક્ષાઃ પટ્ત્રિંશદેકોનસપ્તતિશ્ચ સહસ્રકાઃ ।
 શતત્રયં યોજનાનાં, પન્ચત્રિંશત્સમન્વિતમ્ ॥ ૧૬૬ ॥
 ધાતકીલખન્ડવદિહાપ્યગ્રતો નીલવદ્ધિરેઃ ।
 યમકાવુદકકુરુપુ, સહગ્રં વિસ્ત્રતાયતૌ ॥ ૧૬૭ ॥

વ્યાસ-પહોળાઈ આવે છે. આ પ્રમાણે કરતાં સત્તરલાખ, સાતહજાર-સાતસોને ચૌદ
 યોજન+૮અંશ (૧૭,૦૭,૭૧૪+૩૩૩) આ એક દુરુક્ષેત્રનો વિસ્તાર થાય છે. ૧૬૧-૧૬૨.

૧ મેરુપર્વતની સાથે ભદ્રશાલ વનનો આયામ જે પૂર્વે (૧૪૬-૧૪૭માં શ્લોકોમાં)
 કહી ગયા, તેમાંથી જે ગજદન્ત પર્વતોનો વિસ્તાર આદ કરતા, જે આવે તે પ્રત્યેક
 દુરુક્ષેત્રની છવા (દોરી) બાણવી અને તે ચારલાખ-છત્રીસહજાર-નવસોને સોળ
 (૪,૩૬,૯૧૬) યોજન પ્રમાણ થાય છે. ૧૬૩-૧૬૪.

૨ પૂર્વદિશા અને પશ્ચિમદિશાના જે ગજદન્ત પર્વતોનો આયામ ભેગો કરતાં
 જે સંખ્યા આવે. તે પ્રત્યેક દુરુક્ષેત્રનું ધનુઃપૃષ્ઠ થાય છે. અને તે છત્રીસલાખ, ઓગણ-
 સીત્તેરહજાર-ત્રણસોને પાંત્રીસ (૩૬,૬૯,૩૩૫) યોજનનું છે. ૧૬૫-૧૬૬.

ધાતકીખંડની જેમ અહીં પણ નીલવાન પર્વતની આગળ ઉત્તરદુરુક્ષેત્રમાં એકહજાર
 (૧૦૦૦) યોજનની લંબાઈ-પહોળાઈ વાળા જે યમક (યમક-જમક) પર્વતો છે. આ

૧ ૪,૪૦,૯૧૬ યોજન=મેરુપર્વતની સાથે ભદ્રશાલ વનનો આયામ-

૫ ૪,૦૦૦ યોજન=જે ગજદન્ત પર્વતોનો વિસ્તાર

૪,૩૬,૯૧૬ યોજન=દુરુક્ષેત્રની છવા.

૨ ૧૬,૨૬,૧૧૬ યો.=પૂર્વદિશાનાં ગજદન્તપર્વતોનો આયામ તથા
 ૨૦,૪૩,૨૧૯ યો.=પશ્ચિમદિશાનાં ગજદન્તપર્વતોનો આયામ

૩૬,૬૯,૩૩૫ યોજન દુરુક્ષેત્રનું ધનુઃપૃષ્ઠ-

તતઃપરં હ્રદાઃ પચ્ચ, સ્યુર્દક્ષિણોત્તરાયતાઃ ।
 સહસ્રાંશ્વતુરો દીર્ઘા, દ્વે સહસ્રે ચ વિસ્તૃતાઃ ॥ ૧૬૮ ॥
 નીલવતો યમકયોસ્તાભ્યામાઘહ્રદસ્ય ચ ।
 મિથો હ્રદાનાં ક્ષેત્રાન્તસીમ્નશ્ચ પચ્ચમહદાન્ ॥ ૧૬૯ ॥
 સપ્તાપ્યેતાન્યન્તરાણિ, તુલ્યાન્યૈકૈકકં પુનઃ ।
 લક્ષદ્વયં યોજનાનાં ચત્વારિંશત્સહસ્રકાઃ ॥ ૧૭૦ ॥
 શતાનિ નવ સૈકોનષઠીનિ યોજનસ્ય ચ ।
 સપ્તક્ષુણ્ણસ્યૈકભાગસ્ત્રોપપત્તિરુચ્યતે ॥ ૧૭૧ ॥

ખે યમક પર્વતો પછી પાંચ દ્રહો આવે છે આ દ્રહો દક્ષિણ-ઉત્તર ચારહજાર (૪૦૦૦) યોજન લાંબા અને બેહજાર (૨૦૦૦) યોજન પહોળા છે. ૧૬૭.૧૬૮.

નીલવાન પર્વતથી ક્ષેત્રના અંતભાગ સુધીમાં ૭ આંતરા આવે છે. તે આ પ્રમાણે (૧) નીલવાન પર્વતથી ખે યમક પર્વતનું (૨) ખે યમક પર્વતથી પ્રથમ દ્રહનું (૩) પ્રથમ દ્રહથી બીજા દ્રહનું (૪) બીજા દ્રહથી ત્રીજા દ્રહનું (૫) ત્રીજા દ્રહથી ચોથા દ્રહનું (૬) ચોથા દ્રહથી પાંચમા દ્રહનું અને (૭) પાંચમા દ્રહથી ક્ષેત્રની સીમાનું આંતર. આ સાતેય આંતરા સમાન માપવાળા છે. તેમાંથી દરેકનું માપ બેલાખ-ચાલીસ-હજાર-નવસોને ઓગણસાઠ એકસપ્તમાંશ (૨,૪૦,૬૫૯^૧/_૭) યોજન થાય છે. તેની ઘટના આ રીતે છે કે—

૧ પાંચેય દ્રહોની લાંબાઈનો સરવાળો વીસહજાર (૨૦,૦૦૦) યોજન થાય અને

૧ ૧૭,૦૭,૭૧૪ યોજન કુશ્વેત્રનો વિસ્તાર
 ૨૧,૦૦૦ યોજન પાંચ દ્રહો અને યમક પર્વતનો વિસ્તાર બાદ કરવાને।

૧૬,૮૬,૭૧૪

૧૬,૮૬,૭૧૪ યોજનના સાત ભાગ કરતા.

૭) ૧૬૮૬૭૧૪ (૨૪૦૯૫૯

૧૪

૨૮

૨૮

૬૭

૬૩

૩૫

૬૪

૬૩

૧

૪૧

= ૨,૪૦,૬૫૯^૧/_૭ યોજન દરેકનું આંતર

દૈધ્ય હ્રદાનાં પચ્ચાનાં, યત્સહસ્રાણિ વિંશતિઃ ।
 સાહસ્રયમકવ્યાસયુક્તં તત્કુરુવિસ્તૃતેઃ ॥ ૧૭૨ ॥
 વિશોદ્યતેઽથ યચ્છેપં, તત્સપ્તભિર્વિમજ્યતે ।
 સપ્તાનાં વ્યવધાનાનામેવં માનં યથોદિતમ્ ॥ ૧૭૩ ॥
 ઉદક્કુરુષુ પૂર્વાર્દે, પદ્મનામા મહાતરુઃ ।
 પશ્ચિમાર્દે મહાપદ્મસ્તૌ જમ્બૂવૃક્ષસોદરૌ ॥ ૧૭૪ ॥
 પદ્મનામ્નો ભૂમિરુહઃ, પદ્મનામા સુરઃ પતિઃ ।
 મહાપદ્મસ્ય તુ સ્વામી, પુન્ડરીકઃ સુરોત્તમઃ ॥ ૧૭૫ ॥
 સ્યુર્દેવકુરવોઽપ્યેવં, કિંત્વત્ર નિપધાત્પરૌ ।
 વિચિત્રચિત્રાવચલૌ, તતઃ પદ્મ હ્રદાઃ ક્રમાત્ ॥ ૧૭૬ ॥
 પૂર્વાર્દે ચાપરાર્દે ચ, સ્યાતાં શાલ્મલિનાવિહ ।
 જમ્બૂવૃક્ષસઘર્માણાવેતાવપિ સ્વરૂપતઃ ॥ ૧૭૭ ॥
 પુષ્કરાર્દેઽથ યૌ મેરુ, સ્યાતાં પૂર્વાપરાર્દયોઃ ।
 ધાતકીલ્ખણ્ડસ્થમેરુસમાનૌ તૌ તુ સર્વથા ॥ ૧૭૮ ॥
 કિંત્વેતયોર્ભદ્રસાલવનયોરાયતિર્ભવેત્ ।
 લક્ષદ્વયં પંચદશ, સહસ્રાણિ શતાનિ તુ ॥ ૧૭૯ ॥

ચમક પર્વતનો વિસ્તાર એકહજાર (૧૦૦૦) ચોજનનો છે. આ એકવીસહજાર (૨૧૦૦૦) ચોજનને દુરુક્ષેત્રનાં વિસ્તારમાંથી બાદ કરીએ અને જે શેષ-રહે, તેના એકસરખા સાત-લાગ કરતાં ઉપર જણાવ્યા મુજબનું વ્યવધાનનું માપ આવે છે. ૧૬૯-૧૭૩.

પૂર્વાર્ધના ઉત્તર દુરુક્ષેત્રમાં પદ્મનામનું મહાવૃક્ષ અને પશ્ચિમાર્ધનાં ઉત્તર દુરુક્ષેત્રમાં મહાપદ્મનામનું મહાવૃક્ષ છે. અને તે બન્ને જંબૂવૃક્ષની સમાન છે ૧૭૪.

પદ્મનામના વૃક્ષનો અધિષ્ઠાતા દેવ પદ્મનામનો છે, જ્યારે મહાપદ્મ વૃક્ષનો અધિષ્ઠા-યક પુન્ડરીક નામે દેવ છે. ૧૭૫.

ઉત્તરદુરુની જેમ દેવદુરુમાં પણ આ સઘળી વ્યવસ્થા છે, પરંતુ અહીં નિષધ-પર્વત પછી વિચિત્ર અને ચિત્ર નામના બે પર્વતો છે. અને પછી ક્રમશઃ પાંચ દ્રહો છે. પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધનાં દેવદુરુઓમાં શાલ્મલીનામના બે મહાવૃક્ષો છે, જેનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ જંબૂવૃક્ષ જેવું છે. ૧૭૬-૧૭૭

પુષ્કરાર્ધના પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધમાં રહેલા બે મેરુપર્વતો સર્વપ્રકારે ધાતકી-ખંડમાં રહેલા મેરુપર્વત સમાન જ છે. ફક્ત અહીં રહેલા (પુષ્કરાર્ધનાં મેરુપર્વત

અષ્ટપશ્ચાશાનિ સપ્ત, પૂર્વપશ્ચિમયોર્દિશોઃ ।

પ્રત્યેકં દક્ષિણોદીચ્યોઃ. સ્યાદ્વ્યાસસ્ત્વયમેતયોઃ ॥ ૧૮૦ ॥

દ્વિસહસ્ત્ર્યેકપશ્ચાશા, યોજનાનાં ચતુઃશતી ।

અષ્ટાશીત્યા યોજનસ્ય, મક્તસ્યાંશાશ્ચ સપ્તતિઃ ॥ ૧૮૧ ॥

ઉપપત્તિસ્ત્વત્ર ગ્રાગ્વત્ ।

શેષા ત્વત્ર નન્દનાદિવનવક્તવ્યતાઽખિલા ।

ધાતકીલ્ખણ્ડમેરુમ્યાં, પુનરુક્તેતિ નોચ્યતે ॥ ૧૮૨ ॥

જમ્બૂદ્વીપો મહામેરુશ્ચતુર્ભિર્મેરુભિઃ શ્રિયમ્ ।

ધત્તે તીર્થંકર ઇવ, ચતુર્ભિઃ પરમેષ્ઠિભિઃ ૧૮૩ ॥

પ્રાગુક્તાખ્યેષુ પૂર્વાર્દે, વિજયેષ્વધુના જિનાઃ ।

ચન્દ્રવાહુર્મુજ્જશ્ચેશ્વરો નેમિપ્રભોઽપિ ચ ॥ ૧૮૪ ॥

પશ્ચિમાર્દે તુ તેષ્વેવ, વીરસેનો જિનેશ્વરઃ ।

મહામદ્રદેવયશોઽજિતવીર્યાં ઇતિ ક્રમાત્ ॥ ૧૮૫ ॥

પાસેના) લદ્રશાલ વનની પૂર્વ-પશ્ચિમ લંબાઈ બેલાખ-પંદરહજાર, સાતસો ને અઠ્ઠાવન (૨,૧૫,૭૫૮) યોજનની છે. અને દક્ષિણ-ઉત્તરની પહોળાઈ બેહજાર, ચારસો, એકાવન યોજન સીત્તેર અઘ્યાસી અંશ (૨૪૫૧૬૬૬યોજન) ની છે. ૧૭૮-૧૮૧

૧અહીં પશુ ઘટના આગળ મુજબ બાણવી.

અહીંના (પુષ્કરાર્ધદ્વીપનાં) બે મેરુપર્વતનું જે બાંકીનું નંદનવન વગેરેનું વર્ણન છે, તે ધાતકીખંડના મેરુપર્વત જેવું જ હોવાથી અહીં ફરી બતાવ્યું નથી. ૧૮૨.

અન્ય ચાર પરમેષ્ઠી લગવંતની સાથે જેમ પરમેષ્ઠી શ્રીઅરિહંત પરમાત્મા શોભે. તેમ જંબૂદ્વીપમાં રહેલો મહામેરુપર્વત અન્યચાર (ધાતકીખંડનાં ૨-પુષ્કરાર્ધદ્વીપનાં-૨) લઘુ મેરુપર્વતોથી શોભે છે. ૧૮૩.

પુષ્કરાર્ધદ્વિત્રના પૂર્વાર્ધમાં ૧=પુષ્કલાવતી વિજયમાં ચન્દ્રબાહુસ્વામી, ૨=વત્સ વિજયમાં મુજંગસ્વામી. ૩=નલિનાવતી વિજયમાં ઇશ્વરનાથ અને ૪=વપ્ર વિજયમાં નેમિપ્રલસ્વામી નામના ૪ જિનેશ્વરો અત્યારે વિચરે છે. અને પશ્ચિમાર્ધમાં પશુ તે જ નામવાળા વિજયોમાં ક્રમશઃ વીરસેનસ્વામી, મહાલદ્રસ્વામી, દેવયશાસ્વામી અને અજિત-વીર્યસ્વામી-આ નામના ૪ જિનેશ્વરો વર્તમાનમાં વિચરી રહ્યા છે. ૧૮૪-૧૮૫.

૧ લદ્રશાલવનની પૂર્વ-પશ્ચિમની લંબાઈને (૮૮) અઘ્યાસીથી લાંગવાવડે લદ્રશાલવનની દક્ષિણ-ઉત્તરની પહોળાઈ આવે અને દક્ષિણ-ઉત્તરની પહોળાઈને (૮૮) અઘ્યાસીવડે ગુણતા જે આવે, તે લદ્ર-શાલવનની પૂર્વ-પશ્ચિમની લંબાઈ બાણવી.

એતાવતો નરક્ષેત્રાત્, પરતો ન ભવેન્નૃણામ્ ।
 ગર્ભાધાનં જન્મમૃત્યુ, સંમૂર્છિમનરોદ્ભવઃ ॥ ૧૯૩ ॥
 આસન્નપ્રસવાં કશ્ચિત્સ્ત્રિયં નયતિ ચેત્સુરઃ ।
 નરક્ષેત્રાત્પરં નાસૌ, પ્રસૂતે તત્ર કર્હિચિત્ ॥ ૧૯૪ ॥
 યદિ કણ્ઠગતપ્રાણો, મનુષ્યક્ષેત્રતઃ પરમ્ ।
 મનુષ્યો નીયતે નાસૌ, મ્રિયતે તત્ર કર્હિચિત્ ॥ ૧૯૫ ॥
 અથાવશ્યંભાવિજન્મક્ષીણાયુષ્કૌ ચ તૌ યદિ ।
 તદા સુરસ્ય તન્નેતુર્ભવેદ્વાઽન્યસ્ય કસ્યચિત્ ॥ ૧૯૬ ॥
 મનસ્તથૈવ યેનૈનામાસન્નપ્રસવાં સ્ત્રિયમ્ ।
 તં વા કણ્ઠગતપ્રાણં, નરક્ષેત્રે પુનર્નયેત્ ॥ ૧૯૭ ॥ યુગ્મમ્ ।
 એવં નાતઃ પરમહર્નિશાદિસમયસ્થિતિઃ ।
 ન વાદરાગ્નિર્ન નદી, ન વિદ્યુદ્ગર્જિનીરદાઃ ॥ ૧૯૮ ॥
 નાર્હદાદ્યા ન નિધયો, નાયને નૈવ ચાકરાઃ ।
 નેન્દુવૃદ્ધિક્ષયૌ નોપરાગોઽર્કેન્દ્રોર્ન વા ગતિઃ ॥ ૧૯૯ ॥

આ પિસ્તાલીસલાખ યોજનના મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર મનુષ્યોનું ગર્ભાધાન, જન્મ, મૃત્યુ અને સંમૂર્છિમ મનુષ્યોની ઉત્પત્તિ થાય નહિ. ૧૯૩.

નજીકમાં જ પ્રસવ સમયવાળી કોઈ સ્ત્રીને કોઈ દેવ મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર લઈ જાય, તો પણ ત્યાં (મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર) તેને કદાપિ પ્રસવ થાય નહિ. ૧૯૪.

મરવા પડેલા કોઈ માણસને કોઈ દેવ, મનુષ્યક્ષેત્રથી બહાર લઈ જાય, તો પણ ત્યાં તેનું મૃત્યુ થાય નહિ. ૧૯૫.

હવે જો તે તે જીવેનો જન્મ (પ્રસવ) કે મૃત્યુ અવશ્ય થનાર હોય, તો તે લઈજનાર દેવને અથવા તો અન્ય કોઈ દેવને તેવા પ્રકારનો વિચાર ઉદ્ભવે અને તેથી જ તે આસન્ન પ્રસવવાળી સ્ત્રીને અને તે કંઠગત પ્રાણવાળા મનુષ્યને મનુષ્યક્ષેત્રની અંદર અવશ્ય લઈ જ આવે. ૧૯૬-૧૯૭.

આ મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર શું શું નથી :

આ મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર દિવસ - રાત્રિઆદિની સમય વ્યવસ્થા, બાહર અગ્નિકાય, નદીઓ, વીજળી, ગર્જન, વાદળા (મેઘ), અરિહંતો-ચક્રવર્તીઓ આદિ, નિધિઓ, ઉત્તરાયણ કે દક્ષિણાયન, ખાણો, ચંદ્રનીક્ષય-વૃદ્ધિ, ચંદ્ર-સૂર્ય વગેરેનું અહીં અને ચંદ્ર-સૂર્યોદયની ગતિ આદિ નથી. ૧૯૮-૧૯૯.

તથાહુઃ—“ અરિહંતસમયવાયરઅગ્ની વિજ્ઞ્ વલાહગા થણિઆ, ।

આગરનહનિહિતવરાગ નિગમે વુદ્ધિઅયણં ચ ॥ ૨૦૦ ॥ ”

एतत्सर्वमर्थतो जीवाभिगमसूत्रे चतुर्थप्रतिपत्तौ ।

क्षेत्रेषु पञ्चचत्वारिंशतीह भरतादिषु ।

અન્તદ્વીપેષુ પટ્પશ્ચાશત્યેવ સંભવેન્નૃણામ્ ॥ ૨૦૧ ॥

वाहुल्याज्जन्म मृत्युश्च, वार्द्धिर्वर्षधरादिषु ।

શેપેષુ તુ નૃણાં જન્મ, પ્રાયેણ નોપપદ્યતે ॥ ૨૦૨ ॥ યુગમ્ ।

मृत्युस्तु संहरणतो, विद्यालब्धिवलेन वा ।

ગતાનાં તત્ર તત્તાયુઃક્ષયાત્સંભવતિ ક્વચિત્ ॥ ૨૦૩ ॥

अथैतस्मिन्नक्षेत्रे, वर्षक्षेत्रादिसंग्रहः ।

ક્રિયતે સુખવોધાય, તદર્થોઽયં હ્યુપક્રમઃ ॥ ૨૦૪ ॥

अध्यद्वाँ द्वाविह द्वीपौ, द्वावेव च पयोनिधी ।

ભરતાન્યૈરવતાનિ, વિદેહાઃ પશ્ચ પશ્ચ ચ ॥ ૨૦૫ ॥

एवं पञ्चदश कर्मभूमयोऽत्र प्रकीर्त्तिताः ।

દેવોત્તરાણ્યાઃ કુરવો, હૈરણ્યવતરમ્યકે ॥ ૨૦૬ ॥

શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે, કે મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર અરિહંતાદિ, સમયેવ્યવસ્થા, બાહર અશિકાય, વાહના, વિજળી, ગર્ભાવ, મેઘ, ખાણ, નદી, નિધિ, સૂર્ય ચંદ્રનું ગ્રહણ, ગ્રહણથી મુકાવુ, કે તેની વૃદ્ધિ અને અયનો આદિ કાંઈ નથી. ૨૦૦.

આ સઘળીવાત અર્થથી શ્રી જીવાભિગમસૂત્રની ચોથી પ્રતિપત્તિમાં કહેલ છે.

ભરતાદિ પીસ્તાલીસક્ષેત્રો (૧૫ કર્મભૂમિ અને ૩૦ અકર્મભૂમિ) અને છપ્પન અન્તરદ્વીપોમાં જ બહુલતાએ મનુષ્યોનો જન્મ કે મૃત્યુ થાય છે, બાકીના સમુદ્રો અને વર્ષધરપર્વતો (અઢીદ્વીપમાં રહેલ જે સમુદ્ર અને અઢીદ્વીપમાં રહેલ સઘળા પર્વતોમાં) મનુષ્યોનો જન્મ પ્રાયઃ થતો નથી. જ્યારે ત્યાં મૃત્યુ સંભવી શકે છે કેમકે—ત્યાં (શેષ સમુદ્ર અને પર્વતોમાં) દેવદ્વારા થએલા સંહરણથી અથવા તો વિદ્યા કે લબ્ધિના બળથી ગયેલા મનુષ્યોનું, જે ત્યાં આયુષ્યનો ક્ષય થાય, તો ત્યાં મૃત્યુ સંભવે છે. પણ આવા બનાવો કવચિત્ બને છે. ૨૦૧-૨૦૩.

મનુષ્યક્ષેત્રનું ડુંકમા વર્ણન :-

હવે સુખપૂર્વક બોધ થાય તે માટે આ મનુષ્યક્ષેત્રમાં રહેલા વર્ષ-ક્ષેત્રાદિનો સંગ્રહ કરાય છે, તેનો પ્રારંભ આ રીતે છે કે—આ મનુષ્યક્ષેત્રમાં અઢી (૨૧) દ્વીપ સમુદ્ર છે. જે (૨) સમુદ્ર છે. પાંચ (૫) ભરત પાંચ (૫) ઔરવત અને પાંચ (૫) મહાવિદેહ છે. આ પ્રમાણે પંદર

હૈમવતં હરિવર્ષ, પञ્ચ પञ્ચ પૃથક્ પૃથક્ ।
 સર્વાણ્યપિ ત્રિંશદેવં ભવંત્યકર્મભૂમયઃ ॥ ૨૦૭ ॥
 અન્તર્દ્વીપાશ્ચ પટ્ટપજ્જાશદેવં યુગ્મિભૂમયઃ ।
 ષડ્શીતિર્નરસ્થાનાન્યેવમેકોત્તરં શતમ્ ॥ ૨૦૮ ॥
 તથાઽત્ર મેરુઃ પજ્ચ, વિંશતિર્ગજદન્તકાઃ ।
 વક્ષસ્કારાદ્રયોઽશીતિઃ, સહસ્રં કાઞ્ચનાચલાઃ ॥ ૨૦૯ ॥
 વિચિત્રાઃ પજ્ચ ચિત્રાશ્ચ, પજ્ચાથ યમકાચલાઃ ।
 દશ ત્રિંશદ્વર્ષધરા, ઇષુકારચતુષ્ટયમ્ ॥ ૨૧૦ ॥
 વિંશતિર્વૃત્તવૈતાલ્યાઃ, શતં દીર્ઘાઃ સસપ્તતિઃ ।
 એકોનપજ્જાશાન્યદ્રિશતાન્યેવં ત્રયોદશ ॥ ૨૧૧ ॥
 અઘૌ દાઢાઃ પાર્વતાઃ સ્યુઃ, કૂટાસ્તિવહ ચતુર્વિધાઃ ।
 વૈતાલ્યશેષાદ્રિસહસ્રાંકભૂકૂટમેદતઃ ॥ ૨૧૨ ॥

(૧૫) કર્મભૂમિઓ થાય છે. પાંચ (૫) દેવકુડ, પાંચ (૫) ઉત્તરકુડ, પાંચ (૫) હૈર-
 વ્યવતક્ષેત્ર, પાંચ (૫) રમ્યકુક્ષેત્ર, પાંચ (૫) હૈમવતક્ષેત્ર અને પાંચ (૫) હરિવર્ષક્ષેત્ર
 એમ ત્રીસ (૩૦) અકર્મભૂમિઓ (૬×૫=૩૦) થાય છે. વધારામાં છપ્પન અન્તરદ્વીપો
 છે, આ પ્રમાણે ટોટલ છયાસી (૩૦ અકર્મભૂમિ અને ૫૬ અન્તરદ્વીપો મેળવીને)
 યુગલિકોની ભૂમિ છે. અને કુલ મનુષ્યનાં સ્થાન એકસોને એક (૧૫+૩૦+૫૬=૧૦૧)
 થાય છે. ૨૦૫-૨૦૮.

આ મનુષ્યક્ષેત્રમાં પાંચ (૫) મેરુપર્વત છે, વીસ (૨૦) ગજદન્તપર્વત છે. એંશી
 (૮૦) વક્ષસ્કારપર્વત છે, એકહજાર (૧૦૦૦) કાંચનગિરિપર્વત છે. પાંચ (૫) વિચિત્ર-
 નામના પર્વત છે. પાંચ (૫) ચિત્ર નામના પર્વતો છે. દશ (૧૦) યમકપર્વત છે, ત્રીસ
 (૩૦) વર્ષધરપર્વત છે. ચાર (૪) ઈષુકારપર્વત છે, વીસ (૨૦) વૃત્તવૈતાલ્ય પર્વત છે,
 અને એકસોને સીત્તેર (૧૭૦) દીર્ઘવૈતાલ્ય પર્વત છે. આ રીતે કુલ સરવાળો કરતાં
 તેરસો ઓગણપચાસ (૧૩૪૬) પર્વતો મનુષ્યક્ષેત્રમાં છે.

(૫+૨૦+૮૦+૧૦૦૦+૫+૫+૧૦+૩૦+૪+૨૦+૧૭૦=૧૩૪૬) ૨૦૬-૨૧૧.

આ નરક્ષેત્રમાં પર્વતમાંથી નીકળનારી આઠઠાઠાઓ છે. (હિમવંતપર્વતમાંથી ૪
 નીકળે છે અને શિખરીપર્વતમાંથી ૪ નીકળે છે) કૂટો ચાર પ્રકારે છે, ૧, વૈતાલ્ય-
 પર્વતના, ૨, શેષ પર્વતોના ૩, એકહજાર યોજનના (સહસ્રકૂટ) ૪, ભૂમિસંબંધી
 (પૃથ્વી ઉપર રહેલ) કૂટો, તેમાં વૈતાલ્યપર્વતના કૂટો પંદરસોત્રીસ (૧૫૩૦)
 છે-ઉ. ૧૭

તત્ર ચ—સાર્દ્ધં સહસ્રં વૈતાલ્યકૂટાનાં ત્રિંશતાઽધિકમ્ ।

શેષાદ્રિકૂટાનામષ્ટશતી પઢધિકા ભવેત્ ॥ ૨૧૩ ॥

સહસ્રાઙ્કાઃ પચ્ચદશેત્યેવં કૂટાનિ ભૂમૃતામ્ ।

સર્વાગ્રિણૈકપચ્ચાશે, દ્વે સહસ્રે શતત્રયમ્ ॥ ૨૧૪ ॥

મદ્રસાલવને મેરોર્યાનિ દિક્ષુ વિદિક્ષુ ચ ।

તાનિ દિગ્ગંજકૂટાનિ, ચત્વાર્શિશદ્ધવેદિહ ॥ ૨૧૫ ॥

દ્રૂણાં દશાનામષ્ટાષ્ટ, યાનિ દિક્ષુ વિદિક્ષુ ચ ।

કૂટાનિ તાન્યશીતિઃ સ્યુર્નક્ષેત્રે સર્વસંખ્યયા ॥ ૨૧૬ ॥

શતં વૃષભકૂટાનાં, સપ્તત્યાઽધિકમાહિતમ્ ।

ભવન્ત્યેવં ભૂમિકૂટા, નવત્યાઢ્યં શતદ્વયમ્ ॥ ૨૧૭ ॥

મહાવૃક્ષા દશ તત્ર, પચ્ચ શાલ્મલિસંજ્ઞકાઃ ।

શેષા જમ્બૂર્ધાતકી ચ, પદ્મશ્ચાન્ત્યૌ મહાપરૌ ॥ ૨૧૮ ॥

મહાહદાસ્ત્રિશદિહ, પચ્ચાશ્ચ કુરુહદાઃ ।

ભવત્યશીતિરિત્યેવં, હૃદાનાં સર્વસંખ્યયા ॥ ૨૧૯ ॥

(૧૭૦×૬=૧૫૩૦) છે. બાકીના પર્વતોના કૂટો આઠસોને છ (૮૦૬) છે. અને એકહજાર ચોબીસના ઉચાઈવાળા કૂટો પંદર (૧૫) છે—એમ બધા મળીને પર્વતોના કૂટો બેહજાર ત્રણસો એકાવન (૨૩૫૧) થાય છે. (૧૫૩૦+૮૦૬+૧૫=૨૩૫૧). જ્યારે ભૂમિકૂટો કુલ બસોનેવું (૨૬૦) થાય છે, તે આ પ્રમાણે ભદ્રશાલવનમાં મેરૂપર્વતની દિશા અને વિદિશામાં રહેલ દિગ્ગંજકૂટોની ટોટલ સંખ્યા ચાલીસની (૮×૫=૪૦) છે. મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં રહેલ દશ મહાવૃક્ષોની દિશા અને વિદિશામાં આઠ—આઠ કૂટો રહેલા છે તે સર્વે મળીને એંશી (૮×૧૦=૮૦) થાય છે. મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં બધા મળીને એકસોને સીત્તેર વૃષભ કૂટો છે—આ રીતે ભૂમિસંખ્યા (પૃથ્વી ઉપર રહેલ) કૂટો કુલ બસોને વેવું (૨૬૦) થાય છે. (૪૦+૮૦+૧૭૦=૨૯૦). જે દશ મહાવૃક્ષો છે તેમાં શાલ્મલી નામના પાંચ વૃક્ષો અને બાકીના પાંચ જંબૂવૃક્ષ—ઘાતકીવૃક્ષ, મહાઘાતકીવૃક્ષ—પદ્મવૃક્ષ—અને મહાપદ્મવૃક્ષ—આ પાંચ એક—એક વૃક્ષ છે—આ પ્રમાણે કુલ ૧૦ મહાવૃક્ષો છે. ૨૧૨—૨૧૮.

આ નરક્ષેત્રમાં ત્રીસ મહાદ્રહો છે અને પચાસ કુરુક્ષેત્રનાં દ્રહો—એમ કુલ સઘળા મળીને એંશી (૮૦) દ્રહો છે. ૨૧૯.

ભરતાદિક્ષેત્રમહાનદીકુળાનિ સપ્તતિઃ ।

વિદેહવિજયસ્થાનિ, તાનિ વિંશં શતત્રયમ્ ॥ ૨૨૦ ॥

પશ્ચિરન્તર્નદીનાં સ્યુરિત્યેવં સર્વસંખ્યયા ।

ચતુઃશતીહ કુળાનાં, પચ્ચાશદધિકા ભવેત્ ॥ ૨૨૧ ॥

ભરતાદિક્ષેત્રગતા, મહાનદ્યોઽત્ર સપ્તતિઃ ।

વિદેહવિજયસ્થાનાં, તાસાં વિંશં શતત્રયમ્ ॥ ૨૨૨ ॥

અન્તર્નદ્યાઃ પશ્ચિરિતિ, પરિચ્છદજુષામિહ ।

પચ્ચાશા મુખ્યસરિતાં, સર્વાગ્રેણ ચતુઃશતી ॥ ૨૨૩ ॥

સા ચૈવ—ગંગાસિન્ધુરક્તવતીરક્તાઃ પ્રત્યેકમીરિતાઃ ।

પચ્ચાશીતિસ્તથા શીતાશીતોદારૂપ્યકૂલિકાઃ ॥ ૨૨૪ ॥

સ્વર્ણકૂલા નરકાન્તા નારીકાન્તા ચ રોહિતા ।

રોહિતાંશા હરિકાન્તા, હર્યાદિસલિલાપિ ચ ॥ ૨૨૫ ॥

દ્વાદશાન્તરનદયશ્ચ, પચ્ચ પચ્ચાંચિલા હમાઃ ॥

પરિચ્છદાપંગાસ્ત્વાસાં, જ્ઞેયાઃ પૂર્વોક્તૈર્થાં દિશા ॥ ૨૨૬ ॥

ભરતાદિક્ષેત્રની મહાનદીઓનાં સીત્તેર (૭૦) કુંડો છે. (૫-ગંગા, ૫-સિન્ધુ, ૫-રક્તા, ૫-રક્તાવતી, ૫-રોહિતા, ૫-રોહિતાંશા, ૫-સ્વર્ણકૂલા, ૫-રૂપ્યકૂલા, ૫-હરિકાન્તા, ૫-હરિસલિલા, ૫-નરકાન્તા, ૫-નારીકાન્તા, ૫-શીતા, ૫-શીતોદા=૧૪×૫=૭૦). મહાવિદેહ ક્ષેત્રની વિજયોની નદીઓના ત્રણસોને વીશ (૩૨૦) (૧૬૦×૨=૩૨૦) કુંડો છે. અને વિજયોના આંતરે પાંડનારી સાઠઠ અન્તર નદીઓના સાઠઠ (૬૦) કુંડો છે. એમ સર્વ મળીને ચારસોને પચાસ (૭૦+૩૨૦+૬૦=૪૫૦) કુંડો છે. ૨૨૦-૨૨૧.

ભરતાદિક્ષેત્રોમાં રહેલી મહાનદીઓ સિત્તેર (૭૦) છે. મહાવિદેહ ક્ષેત્રનાં વિજયોમાં રહેલી નદીઓ ત્રણસોને વીશ (૩૨૦) છે. અને આન્તર નદીઓ સાઠઠ (૬૦) છે. એમ વિભાગ કરતા સર્વે મળીને ચારસોને પચાસ (૪૫૦) મુખ્ય નદીઓ છે. તે આ રીતે ૮૫-ગંગાનદી, ૮૫-સિન્ધુનદી, ૮૫-રક્તાનદી અને ૮૫-રક્તાવતી નદીઓ છે. તેમજ ૫-શીતાનદી, ૫-શીતોદાનદી, ૫-રૂપ્યકૂલાનદી, ૫-સ્વર્ણકૂલાનદી, ૫-નરકાંતાનદી, ૫-નારીકાંતાનદી, ૫-રોહિતાનદી, ૫-રોહિતાંશાનદી, ૫-હરિકાન્તાનદી, ૫-હરિસલિલાનદી અને બાહ્ય અંતર નદીઓ પણ ૫-૫ છે. (૧૨×૫=૬૦ અન્તર નદી). આ રીતે ટોટલ ચારસો પચાસ (૪૫૦) મુખ્ય નદીઓ થઈ અને તે-તે નદીઓના પરિવારની જેટલી નદીઓ, તે આગળ કહી ગયા તે મુજબ જાણવી. આ પ્રમાણે આ મનુષ્ય ક્ષેત્રને વિશે મુખ્ય નદીઓ અને તેના પરિવારની નદીઓની કુલ સંખ્યા એકમતે બાંહેધર આપી શકાય.

एवं द्विसप्ततिर्लक्षा, अशीतिश्च सहस्रकाः ।

भवन्ति मनुजक्षेत्रे, नद्योऽन्यस्मिन् मते पुनः ॥ २२७ ॥

एकोननवतिर्लक्षाः, सहस्रा पष्टिरेव च ।

एतच्चान्तरापगानां, पृथક્તन्त्रविवक्षया ॥ २२८ ॥

इदं च नदीसર્वाग्रं जम्बूद्वीपगतमहानदीतुल्यपरिवाराणां धातकीखण्डपुष्करार्द्ध-
गतमहानदीनां संभावनयोक्तं, धાતકીખણ્ડપુષ્કરાર્દ્યોર્મહાનદીનાં પરિવારે જમ્બૂદ્વીપ-
વર્ત્તિમહાનદીપરિવારપેક્ષયા દ્વૈગુણ્યાદિવિશેષસ્તુ વૃહત્ક્ષેત્રવિચારાદિષુ કાપિ ન દૃષ્ટ ઇતિ
નોક્ત ઇતિ જ્ઞેયં ।

उत्कर्षतो जिना अत्र, स्युः सप्तत्यधिकं शतम् ।

ते द्वितीयाहृतः काले, विहरन्तोऽभवन्निह ॥ २२९ ॥

केवलज्ञानिनामेवमुत्कर्षान्नव कोटयः ।

नव कोटिसहस्राणि, तथોत्कर्ષેण સાધવઃ ૨૩૦ ॥

जघन्यतो विंशतिः स्युर्मगवन्तोऽधुनापि ते ।

विदेहेष्वेव चत्वारश्चत्वारो विहरन्ति हि ॥ ૨૩૧ ॥

(૭૨,૮૦,૦૦૦) થાય છે. જ્યારે લિન્ન શાસ્ત્રની વિવક્ષાથી તો એકમતે આન્તર નદીઓના
પરિવારની નદીઓની સંખ્યા નેવ્યાસીલાખ સાધઠહજાર(૮૬,૬૦,૦૦૦) થાય છે. ૨૨૨-૨૨૮.

જંબૂદ્વીપમાં રહેલી મહાનદીઓના પરિવારની જેમજ ધાતકીખંડ અને પુષ્કરાર્ધ
દ્વીપની મહાનદીઓનો પરિવાર હશે ? એમ સંભાવના કરીને નદીઓની આ ટોટલ સંખ્યા
જણાવી છે. કારણ કે ધાતકીખંડ અને પુષ્કરાર્ધ ક્ષેત્રમાં રહેલી મહાનદીઓનો પરિવાર,
જંબૂદ્વીપમાં રહેલી મહાનદીઓના પરિવાર કરતાં ડબલ છે—એણું બૃહત્ક્ષેત્ર વિચારાદિ
કોઈ પણ ગ્રંથોમાં જોવાયું (કહેલ) નથી, તેથી અહીં કહેલ નથી—એમ જાણવું.

આ મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં ઉત્કૃષ્ટ એકસોને સીતેર (૧૭૦) તીર્થંકર પરમાત્માઓ હોય
છે. તે આ અવસર્પિણી કાળમાં ખીજા તીર્થંકર પરમાત્મા, શ્રી અજિતનાથ લગવાનના
સમયમાં એકસોને સીતેર (૧૭૦) લગવાન વિચરતા હતા. ૨૨૬.

તેવી રીતે કેવલજ્ઞાનીઓ ઉત્કૃષ્ટી નવકરોડ (૯૦૦,૦૦,૦૦૦) હોય છે, અને
સાધુલગવંતો ઉત્કૃષ્ટી નવહજાર કરોડ (૯૦૦૦,૦૦૦૦૦૦૦) હોય છે. ૨૩૦.

(આ ઉત્કૃષ્ટની વાત થઈ હવે જઘન્યની વાત આ મુજબ છે)

જઘન્યથી વીસ તીર્થંકર પરમાત્માઓ વિચરતા હોય છે. અને તે રીતે વર્તમાનમાં
પણ પાંચેય વિદેહમાં ચાર-ચાર તીર્થંકર પરમાત્માઓ વિચરી રહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે
(જંબૂદ્વીપમાં-૪, ધાતકીખંડમાં ૮, પુષ્કરાર્ધમાં ૮=૨૦) ૨૩૧.

તે ચામી-સીમંધરં ૧ સ્તૌમિ યુગંધરં ૨ ચ, વાહું ૩ સુવાહું ૪ ચ સુજાતદેવમ્ ૫ ।

। સ્વયંપ્રભં ૬ શ્રીવૃષભાનનાથ ૭ મનન્તવીર્યં ૮ ચ વિશાલનાથમ્ ૯ ॥૨૩૨॥

(ઉપ.)

સૂરપ્રભં ૧૦ વજ્રધરં ૧૧ ચ ચંદ્રાનનં ૧૨ નમામિ પ્રભુમદ્રવાહુમ્ ૧૩ ।

મુજદ્ગ ૧૪ નેમિપ્રભ ૧૫ તીર્થનાથાવથેશ્વરં ૧૬ શ્રીજિનવીરસેનમ્ ૧૭ ॥૨૩૩॥

(ઉપ૦)

સ્તવીમિ ચ મહાભદ્રં ૧૮, શ્રીદેવયશસં ૧૯ તથા ।

અર્હન્તમજિતવીર્યં ૨૦, વન્દે વિંશતિમર્હતામ્ ॥ ૨૩૪ ॥

પઞ્ચસ્વપિ વિદેહેષુ, પૂર્વાપરાર્દ્ધયોઃ કિલ ।

એકૈકસ્ય વિહરતઃ, સંભવાઙ્ગદીશિતુઃ ॥ ૨૩૫ ॥

દશૈવ વિહરન્તઃ સ્યુર્જધન્યેન જિનેશ્વરાઃ ।

ઇત્યુચુઃ સૂરયઃ કેચિત્, તત્ત્વં વેત્તિ ત્રિકાલવિત્ ॥ ૨૩૬ ॥

તથોક્તં પ્રવચનસારોદ્ધારસૂત્રે—

‘ સત્તરિસયમુક્તોસં જહન્ન વીસા ય દસ ય વિહરંતિ ’ इति,

વીસ વિહરમાન તીર્થંકર પરમાત્માના નામોઃ—

(૧) શ્રી સીમંધરસ્વામી (૨) શ્રી યુગમંધરસ્વામી (૩) શ્રી બાહુસ્વામી (૪) શ્રી સુબાહુસ્વામી (૫) શ્રી સુજાતસ્વામી (૬) શ્રી સ્વયંપ્રભસ્વામી (૭) શ્રી વૃષભાનનસ્વામી (૮) શ્રી અનન્તવીર્યસ્વામી (૯) શ્રી વિશાલનાથ (૧૦) શ્રી સૂરપ્રભસ્વામી (૧૧) શ્રી વજ્રધરસ્વામી (૧૨) શ્રી ચંદ્રાનનસ્વામી (૧૩) શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી (૧૪) શ્રી ભુંજગસ્વામી (૧૫) શ્રી નેમિપ્રભસ્વામી (૧૬) શ્રી તીર્થનાથ અથવા શ્રી ઈશ્વરનાથસ્વામી (૧૭) શ્રી વીરસેનસ્વામી (૧૮) શ્રી મહાભદ્રસ્વામી (૧૯) શ્રી દેવયશાસ્વામી (૨૦) શ્રી અજિતવીર્યસ્વામી. આ વીશેષ શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માઓની હું સ્તુતિ કરું છું, નમન કરું છું. વંદન કરું છું. ૨૩૨-૨૩૪.

અહીં કેટલાક આચાર્યો કહે છે, કે પાંચેયવિદેહમાં પૂર્વાર્ધ અને અપરાર્ધમાં વિચરતા એક-એક તીર્થંકર પરમાત્માઓની અપેક્ષાએ જઘન્યથી દશ (૧૦) તીર્થંકર પરમાત્માઓ વિચરતા હોય છે. (એ પ્રમાણે તેઓ સંગતિ કરે છે.) આ વિષયમાં તત્ત્વ (સત્ય) તો કેવલિભગવંતો જાણી શકે. ૨૩૫-૨૩૬.

પ્રવચનસારોદ્ધાર સૂત્રમાં પણ આજ વાત કરતાં કહ્યું છે કે-ઉત્કૃષ્ટ એકસોનેસીતેર શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માઓ વિચરતા હોય છે. અને જઘન્યથી વીશ અથવા દશ શ્રી અરિહંત પરમાત્માઓ વિચરતા હોય છે.

ઉક્તાજ્ઞવન્યાદૂનાસ્તુ, વિહરન્તો ભવન્તિ ન ।

તતોઽન્યેઽપિ યથાસ્થાનં, સ્યુર્ગાર્હસ્થ્યાઘવસ્થયા ॥ ૨૩૭ ॥

કોટિદ્વયં કેવલિનો, દ્વે ચ કોટિસહસ્રકે ।

સાધવઃ સ્યુર્જવન્યેન, ન્યુનાં ઇતો ભવન્તિ ન ॥ ૨૩૮ ॥

યદ્યેકઃ કેવલી તેભ્યઃ, સિદ્ધયેત્સાધુર્દિવં વ્રજેત્ ।

તદાઞ્વશ્યં ભવેદન્યઃ, કેવલી પ્રવ્રજેત્પરઃ ॥ ૨૩૯ ॥

ચક્રિશાર્ઙ્ગિશીરિણાં ચ, શતં પચ્ચાશતાધિકમ્ ।

ઉત્કર્ષતો જવન્યેન, તે ભવન્તીહ વિંશતિઃ ॥ ૨૪૦ ॥

તથોક્તં—પ્રવચનસારોદ્ધારે—

“ઉક્રોસેણં ચક્રી સયં દિવડ્ઢં ચ કમ્મભૂમીસું ।

વીસં જહન્નભાવે કેસવસંસ્વાવિ એમેવ ॥ ૨૪૧ ॥”

જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્ત્યા અપ્યયમેવાભિપ્રાયઃ, શ્રીસમવાયાંગે તુ—“ધાયર્હસંડે ણં

વિહરમાન ભગવાનની જે જઘન્યસંખ્યા (વીશ કે દશ) કહી ગયા, તેનાથી ઓછી સંખ્યામાં ભગવાન વિહરમાન હોય તેવું બનતું નથી. એટલે તે સિવાય બીજા શ્રી તીર્થંકરદેવો યથાયોગ્ય સ્થાને ગૃહસ્થાદિ અવસ્થામાં તો હોઈ શકે છે. ફક્ત વિહરમાન અવસ્થામાં જઘન્યથી (૨૦ થા ૧૦) હોય છે ૨૩૭.

કેવલીઓ જઘન્યથી એકોડ (૨૦૦,૦૦,૦૦૦) હોય છે. અને સાધુભગવાંતો એ હજાર કોડ (૨૦૦૦,૦૦૦૦૦૦૦) હોય છે. તેથી ન્યૂન તો હોય જ નહિ. ૨૩૮

આ એકોડ કેવલજ્ઞાનીમાંથી કોઈ એક કેવલજ્ઞાની ભગવાંત મોક્ષે જાય, તો તેમના સ્થાને અન્ય કોઈપણ એક તો કેવલજ્ઞાની પેદા થાય જ અને કોઈ એક દીક્ષા ગ્રહણ કરે તેમજ એહજારકોડ સાધુમાંથી કોઈ એક સાધુ દેવલોકમાં જાય કે કેવલી બને તો તેમના સ્થાને કોઈ એક નવા પ્રવ્રજિત અવશ્ય થાય જ અન્યથા કેવલીની અને સાધુઓની જઘન્યસંખ્યામાં પણ ન્યૂનતાની આપત્તિ આવે. ૨૩૯.

ચક્રવર્તિઓ—વાસુદેવો અને બલદેવો ઉત્કૃષ્ટા એકસોનેપચાસ (૧૫૦) હોય છે. અને જઘન્યથી તેઓ વીશ હોય છે ૨૪૦

આ વાત પ્રવચનસારોદ્ધારમાં પણ ટાંકવામાં આવી છે કે—કર્મભૂમિઓમાં ઉત્કૃષ્ટથી ચક્રવર્તિઓ એકસોનેપચાસ હોય છે અને જઘન્ય પણ વીશ હોય છે. વાસુદેવની (બલદેવ) પણ સંખ્યા આ મુજબ જ જાણવી. ૨૪૧

જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિનો પણ આ જ અભિપ્રાય છે.

પરંતુ શ્રી સમવાયાંગ સૂત્રમાં તો કહ્યું છે કે—“ધાતકીખંડદ્વીપમાં અડસઠ ચક્રવર્તિઓના વિજયો હોય છે. અને તેમની રાજધાની પણ અડસઠ (૬૮) હોય છે. ત્યાં

દીવે અડસઢિં ચક્રિવિજયા ય અડસઢિં રાયહાળીઓ, તત્થ ણં ઉક્કોસપ્પ અડ-
સઢિં અરહંતા સમુપ્પજ્જિસુ વા ૩, એવં ચક્રવટ્ટી સમુપ્પજ્જિસુ વા ૩, એવં વલલ્લેવા
વાસુદેવા સમુ, પુક્કલ્લેવા અડસઢિં વિજયા, એવં અરિહંતા સમુ જાવ
વાસુદેવા, ” ઇત્યુક્તમિતિ જ્ઞેયં ।

સ્યાન્નિધીનાં પચ્ચદશશતી ત્રિંશાઽત્ર સત્તયા ।

જઘન્યતશ્ચક્રિભોગ્યં, તેષાં શતમશીતિયુક્ ॥ ૨૪૨ ॥

ઉત્તર્કર્ષતશ્ચક્રિભોગ્યનિધીનાં પુનરેકદા ।

પચ્ચાશતાધિકાનીહ, સ્યુઃ શતાનિ ત્રયોદશ ॥ ૨૪૩ ॥

ઉત્તર્કર્ષતોઽત્ર રત્નાનાં, સ્યુઃ શતાન્યેકવિંશતિઃ ।

જઘન્યતઃ પુનસ્તેષાં, દ્વિશત્યશીતિસંયુતા ॥ ૨૪૪ ॥

પચ્ચાશૈકાશ્વરત્નાનાં, ચત્વારિંશં શતં ભવેત્ ।

જઘન્યેનોત્કર્ષતશ્ચ સપચ્ચાશં સહસ્રકમ્ ॥ ૨૪૫ ॥

ઉત્કૃષ્ટ પદે અડસઠ (૬૮) અરિહંત પરમાત્માઓ થયા છે. થાય છે, અને થશે, એજ
રીતે ચક્રવર્તિઓ, બલદેવો અને વાસુદેવો પણ ઉત્કૃષ્ટ પદે (૬૮) અડસઠ થયા છે,
થાય છે અને થશે. પુષ્કરાર્ધદ્વીપાર્ધમાં પણ આજ રીતે અડસઠ (૬૮) વિજયોમાં
તીર્થકરો, ચક્રવર્તિઓ વાસુદેવો અને બલદેવો, થયા છે, થાય છે અને થશે, આ પ્રમાણે
કહેલું સમજવું.

(આ મનુજ ક્ષેત્રમાં) ઉત્કૃષ્ટથી નિધિઓની સત્તા (વિદ્યમાનતા) પંદરસોનેત્રીસ
(૧૭૦×૬=૧૫૩૦)ની હોય છે. તેમાં જઘન્યથી ચક્રવર્તિને ભોગ્યનિધિઓ એકસોનેએ'શી
(૨૦×૬=૧૮૦) હોય છે. ૨૪૨.

એક સમયે ચક્રવર્તિને ભોગ્ય એવી નિધિઓ ઉત્કૃષ્ટથી તેરસોનેપચાસ (૧૩૫૦)
(૧૫૦×૬=૧૩૫૦) હોય છે. ૨૩૪.

ચક્રવર્તિના જે ચૌદરત્નો હોય છે, તે ઉત્કૃષ્ટથી એકવીસસો (૧૫૦×૧૪=૨૧૦૦)
હોય છે અને જઘન્યથી બસોનેએ'શી રત્નો (૨૦×૧૪=૨૮૦) હોય છે. આમાં પંચે-
ન્દ્રિયરત્નો અને એકેન્દ્રિયરત્નો એમ બે વિભાગ પાડીએ તો જઘન્યથી એકેન્દ્રિય અને
પંચેન્દ્રિયરત્નોની (પ્રત્યેકની) સંખ્યા એકસોનેચાલીસ (૨૦×૧૪૦)ની હોય છે. અને
ઉત્કર્ષથી તેની (પ્રત્યેકની) સંખ્યા એકહજારનેપચાસ (૧૫૦×૭=૧૦૫૦)ની હોય છે.
(અને કુલ સંખ્યા ૧૪૦×૨=૨૮૦ ૧૦૫૦×૨=૨૧૦૦) ૨૪૪-૨૪૫.

શતં સપ્તત્યા સમેતં, ચક્રિજેતવ્યભૂમયઃ ।

ભરતાદ્યા દશક્ષેત્રી, વિજયાઃ પટ્ટિયુક્ શતમ્ ॥ ૨૪૬ ॥

આભિયોગિકવિદ્યાભૃચ્છેનીનાં સર્વસંખ્યયા ।

સાશીતીનિ પટ્ શતાનિ, વિદ્યાભૃતાં પુરાણિ ચ ॥ ૨૪૭ ॥

અષ્ટાદશ સહસ્રાણિ, શતાનિ સપ્ત ચોપરિ ।

અયોધ્યાદિરાજધાન્યઃ, શતં સપ્તતિસંયુતમ્ ॥ ૨૪૮ ॥

દ્વે પક્ષી ઇહ ચન્દ્રાણાં, દ્વે ચ પક્ષી વિવસ્વતામ્ ।

એકૈકાન્તરિતા એવં, ચતસ્ર ઇહ પક્ષયઃ ॥ ૨૪૯ ॥

પ્રતિપક્ષિઃ ચ પટ્પટ્ટિસંખ્યાકાઃ શશિમાસ્કરાઃ ।

સૂચીશ્રેણ્યા સ્થિતા જમ્બૂદ્વીપેન્દુરવિભિઃ સમમ્ ॥ ૫૦ ॥

એવં પક્ષ્યશ્વતસોઽપિ, પર્યટન્તિ દીવાનિશમ્ ।

મૃગયન્ત્ય ઇવાશેષવન્ચકં કાલતસ્કરમ્ ॥ ૨૫૧ ॥

ચક્રવર્તિઓને જીતવા યોગ્ય પટ્ટખંડમય ભૂમિઓ એકસોનેસીત્તેર (૧૭૦) છે. તેમાં ભરતઆદિ દશક્ષેત્રો છે (૫ ભરત + ૫ ઐશ્વત) અને એકસોને સાઈઠ વિજયો છે (૫ વિદેહ અને એક-એકમાં ૩૨ વિજયો $૩૨ \times ૫ = ૧૬૦$) એમ સર્વે મળીને એકસોને સીત્તેર (૧૭૦) ચક્રવર્તિને જીતવા યોગ્ય ભૂમિઓ હોય છે. ૨૪૬.

આ મનુષ્યક્ષેત્રમાં આભિયોગિક દેવોની અને વિદ્યાધરોની શ્રેણિઓની સંખ્યા છસો ને એ'શી (૧૭૦ \times ૪ = ૬૮૦) હોય છે. (એકેકવૈતાલ્ય પર્વત ઉપર બે આભિયોગિક દેવોની અને બે વિદ્યાધરોની એમ ચાર-ચાર શ્રેણિઓ હોય છે) તેમજ વિદ્યાધરોના નગરોની સર્વ સંખ્યા અઠારહજાર સાતસો (૧૭૦ \times ૧૧૦ = ૧૮૭૦૦) છે. એકેક વૈતાલ્યપર્વત ઉપર એકસોનેદશ (૧૧૦) નગરો છે તથા અયોધ્યાદિ રાજધાનીઓ એકસો ને સીત્તેર (૧૭૦) છે. ૨૪૭-૨૪૮.

આ મનુષ્યક્ષેત્રમાં એકેકથી અન્તરિત એવી ચંદ્રની બે અને સૂર્યની બે-એમ કુલ ચાર પંક્તિઓ છે. ૨૪૯.

આ દરેક પંક્તિઓમાં છાસઠ ચંદ્રો અને છાસઠ (૬૬-૬૬) સૂર્યો રહેલા છે. અને તે ચંદ્ર-સૂર્યો જંબૂદ્વીપમાં રહેલ ચંદ્ર અને સૂર્યની સમશ્રેણિમાં રહેલ છે. ૨૫૦.

આ રીતે ચંદ્ર-સૂર્યની આ ચારેય પંક્તિઓ રાત-દિવસ સતત પર્યટન કરી રહેલી છે. તે જાણે કે બધાને ઠગનાર કાલરૂપી ચારને શોધતી ન હોય? તેવી જણાય છે! ૨૫૧.

દ્વાત્રિંશં શતમિત્યેવં, નરક્ષેત્રે હિમાંશવઃ ।

દ્વાત્રિંશં શતમર્કાશ્ચ, શોભન્તેઽદ્વત્તેજસઃ ॥ ૨૫૨ ॥

નક્ષત્રાણાં પદ્મયશ્ચ, પટ્પશ્ચાશ્ચરવેદિહ ।

પ્રતિપદ્મિઃ ચ પટ્પષ્ટિઃ, પટ્પષ્ટિઃ સ્યુરુદ્ધન્યપિ ॥ ૨૫૩ ॥

જમ્બૂદ્વીપસ્થતત્તદ્ભૈઃ, પદ્મયા ચરન્ત્યમૂન્યપિ ।

જમ્બૂદ્વીપગ્રહૈઃ પદ્મયા, ચરન્ત્યેવં ગ્રહા અપિ ॥ ૨૫૪ ॥

ગ્રહાણાં પદ્મયશ્ચાત્ર, પટ્પસપ્તત્યધિકં શતમ્ ।

પ્રતિપદ્મિઃ ચ પટ્પષ્ટિઃ, પટ્પષ્ટિઃ સ્યુર્ગ્રહા અપિ ॥ ૨૫૫ ॥

एवं च—भानां शतानि षट्त्रिंशत्, पण्णवत्यधिकान्यथ ।

एकादश ग्रहसहस्राः शताः षोडशाश्च षट् ॥ २५६ ॥

स्युस्ताराः कोटिकोटयोऽत्राष्टाशीत्या लक्षकैर्मिताः ।

सहस्रैरपि चत्वारिंशता शतैश्च सप्तभिः ॥ २५७ ॥

આ રીતે આ મનુષ્યક્ષેત્રમાં એકસોને બત્રીસ (૧૩૨) તેજસ્વી ચંદ્રો અને એક-સોને બત્રીસ (૧૩૨) સૂર્યો છે ૨૫૨.

આ મનુષ્યક્ષેત્રમાં નક્ષત્રોની છપ્પન પંક્તિઓ છે અને દરેક પંક્તિમાં ૬૬-૬૬ નક્ષત્રો છે (જેમકે અલિખત નક્ષત્રની એક પંક્તિ અને તે એક પંક્તિમાં ૬૬-અલિ-ખત નક્ષત્રો છે તેમ એવા (અલિખત જેવા) છપ્પન (૨૮×૨=૫૬) નક્ષત્રો તેની છપ્પન પંક્તિ અને એક-એક પંક્તિમાં ૬૬-૬૬ નક્ષત્રો આવે છે) ૨૫૩

અર્થાત્ જંબૂદ્વીપમાં રહેલ તે-તે નક્ષત્રોની લાઈનમાં સર્વે તે-તે નક્ષત્રો ફરે છે અને તે જ રીતે જંબૂદ્વીપમાં રહેલ તે-તે ગ્રહોની પંક્તિમાં તે સર્વ ગ્રહો પણ ફરે છે. ૨૫૪.

(આ મનુષ્યક્ષેત્રમાં) ગ્રહોની એકસોછોત્તર (૧૭૬) પંક્તિઓ છે અને એકેક પંક્તિમાં ૬૬-૬૬ ગ્રહો છે. (અહીં પણ અલિખત નક્ષત્રની માફક જાણવું.) ૨૫૫.

આ રીતે મનુષ્યક્ષેત્રમાં સર્વે મળીને બત્રીસસોને છન્નુ (૩૬૯૬) નક્ષત્રો છે. અને અગિયારહજાર છસોને સોલ (૧૧,૬૧૬) ગ્રહો છે. ૨૫૬.

આ મનુષ્યક્ષેત્રમા સર્વે મળીને અધ્યાસીલાખ આસીસહજાર, સાતસો કોડાકોડી (૮૮,૪૦,૭૦૦) તારાઓ છે ૨૫૭.

ક્ષે-ઉ. ૧૮

અથાત્ર યાનિ ચૈત્યાનિ, શાશ્વતાન્યથ તેષુ યાઃ ।

અર્હતાં પ્રતિમા વન્દે, તાઃ સંખ્યાય શ્રુતોદિતાઃ ॥ ૨૫૮ ॥

શતાસ્ત્રયોદશૈકોનપચ્ચાશા યે પુરોદિતાઃ ।

ગિરિણાં તેષુ યે પચ્ચ, મેસ્વઃ પ્રાગ્નિરૂપિતાઃ ॥ ૨૫૯ ॥

મેરૌ મેરૌ કાનનેષુ, ચતુર્ણુ દિક્ચતુષ્ટયે ।

ચૈત્યમેકંકમેકં ચ, મૂર્ધ્નિ સપ્તદશેતિ ચ ॥ ૨૬૦ ॥

પ્રતિમા પ્રતિચૈત્યં ચ. ત્રિંશં શતમિહોદિતાઃ ।

ત્રિદ્વારેષુ હિ ચૈત્યેષુ, ભવન્તીયત્ય એવ તાઃ ॥ ૨૬૧ ॥

પ્રતિદ્વારં શાશ્વતેષુ, યચૈત્યેષ્વશ્વિલેષ્વપિ ।

સ્યુઃ પટ્ પટ્ સ્થાનાનિ તથા, હ્રેકઃ સ્યાન્મુખમણ્ડપઃ ॥ ૨૬૨ ॥

તતો રજ્જમણ્ડપઃ સ્યાત્પીઠં મણિમયં તતઃ ।

સ્તૂપસ્તદુપરિ ચતુઃપ્રતિમાલઙ્કૃતોઽમિતઃ ॥ ૨૬૩ ॥

તતોઽશોકતરોઃ પીઠં, પીઠં કેતોસ્તતઃ પરમ્ ।

તતોઽપ્યગ્રે ભવેદ્વાપી સ્વર્વાપીવામલોદકા ॥ ૨૬૪ ॥

શાશ્વત પ્રતિમા :

હવે આ અઢી દ્વીપમાં જે શાશ્વતચૈત્યો-જિનાલયો છે અને તેમાં જે શાસ્ત્રમાં કહેલ શાશ્વતી જિનપ્રતિમાઓ છે, તેની સંખ્યા ગણતરીપૂર્વક હું વંદન કરું છું ૨૫૮.

પૂર્વે જે તેરસો ને ઓગણપચાસ પર્વતો જણાવ્યા, તેમાના પાંચ (૫) મેરૂપર્વતોનું જે વર્ણન કરેલું છે, તે દરેક મેરૂ પર્વતના જે ચાર-ચાર-વનો-ઉદ્યાનો છે તે દરેક વનોની ચારેય દિશામાં એક-એક અને શિખર ઉપર એક જિનાલય છે. એટલે એક મેરૂ પર્વત ઉપર સત્તર-(૧૭) જિનાલયો છે. (૪×૪=૧૬+૧=૧૭) અને પાંચેય મેરૂ પર્વતના ભેગા કરતાં પંચાસી (૧૭×૫=૮૫) ચૈત્યો હોય છે. ૨૫૯-૨૬૦.

અહીં (પંચાસી જિનાલયોમાનાં) પ્રત્યેક ચૈત્ય-જિનાલયમાં એકસોને વીસ (૧૨૦) જિનપ્રતિમાઓ છે. કેમકે-ત્રણ દ્વારાવાળા ચૈત્યોમાં એકસોને વીસ (૧૨૦) જ જિનપ્રતિમાઓ હોય છે. ૨૬૧.

સઘળાથે શાશ્વત ચૈત્યોમા દરેક દ્વારે છ-છ સ્થાનો હોય છે. તેમાં ૧. સુખમંડપ, ત્યાર પછી ૨. રંગમંડપ, ત્યાર પછી ૩. મણિમયપીઠિકા, તેની ઉપર (ચારે બાજુએ એકેક પ્રતિમા એવી રીતે) ચાર પ્રતિમાઓથી અલંકૃત સ્તૂપ, ત્યાર પછી ૪. અશોક-વૃક્ષની પીઠિકા, ત્યાર પછી ૫. ધ્વજની પીઠિકા અને તેની પણ આગળ ૬. સ્વર્ગની વાવડીઓની જેમ નિર્મલ જલ યુક્ત વાવડીઓ આ રીતે ત્રણ દ્વારોની બાર પ્રતિમાઓ

एवं त्रयाणां द्वाराणां, प्रतिमा द्वादशाभवन् ।

अष्टोत्तरं शतं गर्भगृहे विंशं शतं ततः ॥ २६५ ॥

चतुर्द्वाराणां च तेषामर्चा द्वारेषु षोडश ।

गर्भालये साष्टशतं, चतुर्विंशं शतं ततः ॥ २६६ ॥

नन्दीश्वरे द्विपञ्चाशत्कुण्डले रुचकेऽपि च ।

चत्वारि चत्वारि पट्टरित्येवं सर्वसंख्यया ॥ २६७ ॥

चतुर्द्वाराणि चૈત્યાનિ, શેષાણિ તુ જગત્ત્રયે ।

ત્રિદ્વારાણ્યેવ ચૈત્યાનિ, વિજ્ઞેયાન્યસ્થિલાન્યપિ ॥ ૨૬૮ ॥ યુગ્મમ્ ।

ज्योतिष्कभवनाधीशव्यन्तरावसथेषु च ।

सभार्चाभिस्सहैषु स्यात्साशीति प्रतिमाशतम् ॥ २६९ ॥

તૈવં-ઉપપાતાભિષેકાલયે, અલક્ષાસભાપિ ચ ।

व्यवसायसुधर्माख्ये, भान्ति पञ्चाप्यमृः सभाः ॥ २७० ॥

द्वारैस्त्रिभिस्त्रिभिर्द्वारै, द्वारेऽर्चाभिश्चतसृभिः ।

भाति स्तूपः प्रतिसभं, द्वादश द्वादशेति ताः ॥ २७१ ॥

(એકેક સ્તૂપ ઉપર ચાર-ચાર પ્રતિમાઓ હોવાથી) ત્રણેય દ્વારોની મળી બાર પ્રતિમાઓ અને ગભારામાં એકસોને આઠ (૧૦૮) પ્રતિમાઓ હોય છે આ રીતે ત્રણ દ્વારવાળા પ્રત્યેક ચૈત્યમાં (૧૨+૧૦૮=૧૨૦) એકસોને વીશ પ્રતિમાઓ હોય છે ૨૬૨-૨૬૫.

હવે જે ચાર દ્વારવાળા ચૈત્યો હોય, તેમાં દ્વાર સંબંધી પ્રતિમાઓ (૧૬) હોય અને ગર્ભગૃહ (ગભારા) માં એકસોને આઠ હોય આ રીતે સરવાળો કરતા ચાર દ્વારવાળા જિનાલયમાં એકસોને ચોવીશ (૧૨૪) પ્રતિમાઓ હોય છે. ૨૬૬.

નંદીશ્વર ક્ષીપમાં બાવન ચૈત્યો છે, કુંડલ ક્ષીપમાં ચાર ચૈત્યો છે, અને રૂચક ક્ષીપમાં ચાર ચૈત્યો છે, એમ સર્વે મળીને (૫૨+૪+૪=૬૦) સાઠ (૬૦) ચૈત્યો થાય. આ સાઠ (૬૦) ચૈત્યો ચાર દ્વારવાળા છે બાકી સમગ્ર વિશ્વમાં જેટલા (શાશ્વત) ચૈત્યો છે, તે બધા જ ત્રણ દ્વારવાળા બાણવા. ૨૬૭-૨૬૮.

જ્યોતિષીઓના, ભવનપતિઓના, અને વ્યંતરોના આવાસોમાં સભામંડપમાં રહેલી શાશ્વત પ્રતિમાઓ ગણતા કુલ એકસોને એંશી (૧૮૦) શાશ્વત પ્રતિમાઓ હોય છે. તે આ રીતે:-અહીં દેવોની ૫ સભા હોય છે. ૧. ઉત્પાતસભા ૨. અભિષેકસભા, ૩. અદાંકારસભા, ૪ વ્યવસાયસભા અને ૫ સુધર્માસભા. આ પાંચેય સભાઓને ત્રણ-ત્રણ દ્વાર હોય છે અને તે દરેક દ્વારે ચાર-ચાર પ્રતિમાઓથી યુક્ત એક-એક સ્તૂપ હોય છે તેથી એકેક સભામાં બાર-બાર જિનમૂર્તિઓ થઈ દરેક દેવલોકમાં પાંચેય સભાની

પટ્ટિઃ પશ્ચાનાં સમાનામિતિ પ્રતિસુરાલયમ્ ।

પ્રાગ્વદ્વિંશ શતં ચૈત્યે, ઇત્યશીતિયુતં શતમ્ ॥ ૨૭૨ ॥

एवमाद्वादशस्वर्ग, साशीतिप्रतिमाशतम् ।

ग्रैवेयकादिषु अतं, विंश चानुत्तरावधि ॥ २७३ ॥

અથ પ્રકૃતં-પશ્ચાનામિતિ મેરુણાં, પશ્ચાશીતિર્જિનાલયાઃ ।

जिनार्चानां सहस्राणि, दशोपरि शतद्वयम् ॥ २७४ ॥

शेषेषु सर्वगिरिषु, स्यादेकैको जिनालयः ।

सहस्रं ते चतुश्चत्वारिंशैस्त्रिभिः शतैर्युतम् ॥ २७५ ॥

सहस्रैरेकपट्टाढ्यं, लक्षमेकं शतद्वयम् ।

अशीत्याभ्यधिकं चात्र, जिनार्चाः प्रणिदध्महे ॥ २७६ ॥

यानि दिग्गजकूटानि, चत्वारिंशदिहोचિरे ।

તેઘ્વેકૈકં ચૈત્યમષ્ટચત્વારિંશચ્છતાનિ ચ ॥ ૨૭૭ ॥

મળીને સાઠઠ (૧૨×૫=૬૦) શાશ્વત પ્રતિમાઓ થાય અને પહેલાની જેમ એકેક ચૈત્યની એકસોને વીશ (૧૨૦) પ્રતિમાઓ હોય. આ રીતે ઉક્ત ત્રણેય નિકાયના દેવોના આવાસોમાં એકસોને એ'શી (૧૨૦+૬૦=૧૮૦) શાશ્વતી જિનમૂર્તિઓ હોય છે. ૨૬૬-૨૭૨.

આજ રીતે (ઉપર જણાવેલી પદ્ધતિએ) ખારમા દેવલોક સુધી એકસોને એ'શી પ્રતિમાઓ જાણવી અને નવઐવયેકથી લઇને અનુત્તર સુધી એકસોને વીશ (૧૨૦) પ્રતિમાઓ જાણવી. ૨૭૩.

હવે પ્રસ્તુત વાત કરતા કહે છે કે:-

પાંચેય મેરૂ પર્વતના મળીને પંચ્યાસી (૧૭×૫=૮૫) શાશ્વત-જિનાલયો થાય છે. અને ત્યાં શાશ્વત જિનખિંઓ દશહજાર ને બસો (૮૫×૧૨૦=૧૦૨૦૦ મૂર્તિ) થાય છે. ૨૭૪.

બાકીના સર્વે પર્વતો ઉપર એકેક શાશ્વતજિનાલય છે. તેની સંખ્યા એકહજાર ત્રણસોને ચુમ્માલીસ (૧૩૪૪) થાય છે. ૨૭૫

ઉક્ત એકહજાર ત્રણસોને ચુમ્માલીસ ચૈત્યોમાં (પ્રત્યેક જિનગૃહોમાં ૧૨૦ શાશ્વત મૂર્તિઓ હોવાથી) શાશ્વત મૂર્તિઓની ટોટલ સંખ્યા એકલાખ એકસઠ હજાર બસો એ'શી (૧૩૪૪×૧૨૦=૧,૬૧,૨૮૦) થાય છે. આ સર્વે જિનપ્રતિમાઓની અમે વન્દના કરીએ છીએ. ૨૭૬.

અહીંયા જે ચાલીશ (૪૦) દિગ્ગજકૂટો કહ્યા છે, તેના ઉપર એકેક જિનાલય છે. અને તેમાં રહેલ જિનખિંઓની સંખ્યા ચારહજાર આઠસો (૧૨૦×૪૦=૪૮૦૦)ની થાય છે.

અર્ચાસ્ત્ર નમસ્કુર્મો, ભવેચ્ચૈત્યમથૈકકમ્ ।

દશસ્વપિ કુર્ણ્વર્ચાશતાનિ દ્વાદશાત્ર ચ ॥ ૨૭૮ ॥

જમ્બૂપ્રભૃતયો યેઽત્ર, મહાવૃક્ષા દશોદિતાઃ ।

શતં સપ્તદશં તેષુ, પ્રત્યેકં સ્યુર્જિનાલયાઃ ॥ ૨૭૯ ॥

અઘ્રાધિકૈ વૃક્ષશતે, તત્પરિક્ષેપવર્તિનિ ॥ ૨૮૦ ॥

તદ્દિગ્વિદિગ્વર્તિકૂટેષ્વૈકૈક ઇતિ મીલિતાઃ ।

एकादशशती सप्तत्याढ्या वृक्षजिनालयाः ॥ २८१ ॥

લક્ષમેકં સહસ્રાણિ, ચત્વાર્ણિશદથોપરિ ।

चतुःशतीं जिनार्चानां, वृक्षेषु दशसु स्तुवे ॥ २८२ ॥

ચતુઃશતીહ કુણ્ડાનાં, યા પચ્ચાશા નિરૂપિતા ।

तत्र प्रासाद एकैकः, प्रतिमास्तत्र चार्हताम् ॥ २८३ ॥

ચતુષ્પચ્ચાશત્સહસ્રમિતા નમસ્કરોમ્યહમ્ ।

प्राक्तनैस्त्वत्र कुण्डानां, साशीतिस्त्रिंशतीरिता ॥ २८४ ॥

તે શાશ્વત પ્રતિમાઓને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. હવે દશ કુરૂક્ષેત્રોમાં પણ એકેક જિનાલય છે અને તેમાં શાશ્વત પ્રતિમાઓ બારસો (૧૨૦×૧૦=૧૨૦૦) છે. ૨૭૭-૨૭૮.

જ'ખૂ આદિ જે દશ મહાવૃક્ષો કહ્યા છે, તે દરેકને એકસો ને સત્તર (૧૧૭) જિનાલય છે, તે આ રીતે:-મુખ્યવૃક્ષ ઉપર એક જિનાલય છે. તે મુખ્યવૃક્ષની ચારેબાજુએ એકસો ને આઠ વૃક્ષ છે, તે દરેક ઉપર એકેક જિનાલય છે, તેથી એકસો ને આઠ જિનાલયો છે અને તે મુખ્ય-વૃક્ષની ચાર દિશા અને ચાર વિદિશામાં રહેલ આઠ ફૂટો ઉપર એકેક જિનાલય છે. એમ સર્વે મળીને એકસોને સત્તર (૧+૧૦૮+૮=૧૧૭) જિનાલયો થાય. આ સર્વે વૃક્ષ ઉપરનાં જિનાલયોની સંખ્યા એકહજાર એકસો ને સીત્તેર (૧૧૭×૧૦=૧૧૭૦) ની થાય છે. ૨૭૯-૨૮૧.

દશે વૃક્ષોમાં રહેલી એક લાખ ચાલીસહજાર ને ચારસો (૧૧૭૦×૧૨૦=૧,૪૦,૪૦૦) શાશ્વતપ્રતિમાઓની હું સ્તવના કરું છું. ૨૮૨.

અહીં જે ચારસો ને પચાસ (૪૫૦) કુંડો કહ્યા છે. તેમાં એકેક જિનાલય છે. અને ત્યાં શ્રી અરિહંતપરમાત્માની પ્રતિમાઓ ચોપન હજાર (૪૫૦×૧૨૦=૫૪૦૦૦) છે. તે સર્વેને હું નમસ્કાર કરું છું, પૂર્વના મહાપુરૂષો, આ સ્થાને ત્રણસો ને એ'શી (૩૮૦) કુંડો કહ્યા છે. સીત્તેર (૭૦) મહાનદીઓ જે પૃથગ્ કહી છે, તેનાં કુંડો સીત્તેર થાય

પૃથ્વમહાનદિચૈત્યસપ્તતિશ્ચ મયા પુનઃ ।
 મહાનદીષ્વપિ કુણ્ડેષ્વેવ પ્રાસાદસંભવઃ ॥ ૨૮૫ ॥
 ક્ષત્યં સંભાવ્ય પશ્ચાશા, ચતુઃશતી યદીરિતા ।
 કુણ્ડચૈત્યાનાં તદત્ર, નદીચૈત્યવિવક્ષયા ॥ ૨૮૬ ॥
 યદિ ચાન્યત્ર કુણ્ડેશ્યો, નદીષ્ઠ ચૈત્યસંભવઃ ।
 તદા વૃદ્ધોક્તિરેવાસ્તુ, પ્રમાણં નાગ્રહો મમ ॥ ૨૮૭ ॥
 અશીતિર્દૃઢચૈત્યાનિ, પ્રત્યેકમેકયાંગતઃ ।
 અર્ચા નવ સહસ્રાણિ, તેષુ વન્દે શત્તાનિ પટ્ ॥ ૨૮૮ ॥

અને તે કુંડોમાં પણ ચૈત્ય-પ્રાસાદોનો સંભવ છે. આ સંભાવનાને આંખ સામે રાખીને જ મેં નદીના કુંડોની વિવક્ષાદ્વારા ચારસો ને પચાસ કુંડો (૪૫૦ કુંડો) કહ્યા. અને તેમાં એકેક જિનાલય એમ ચારસો પચાસ (૪૫૦) જિનાલયો કહ્યા છે. પરંતુ જો કુંડો સિવાય નદીમાં અન્યત્ર પણ ચૈત્ય-જિનાલયોનો સંભવ હોય, તો તેમાં વૃદ્ધ-પુરૂષાનું વચન પ્રમાણ છે, તેમાં મારો કોઈ જ આગ્રહ નથી ૨૮૩-૨૮૭

કહો એંશી (૮૦) છે અને તે દરેકમાં ૧-૨ જિનાલય હોવાના કારણે દ્રહના જિનાલયો પણ એંશી (૮૦) છે. તેમાં શાશ્વત પ્રતિમાઓ નવહજાર ને છસો (૧૨૦×૮૦=૯,૬૦૦) છે તેમને હું વંદન કરું છું. ૨૮૮

આ પ્રમાણે આ મનુષ્યશ્વેત્રમાં ચૈત્યોની સર્વ સંખ્યા ત્રણ હજાર એકસો ઓગણા-એંશી (૩૧૭૯) થાય છે તથા (આ ત્રણહજાર એકસોને ઓગણા-એંશી શાશ્વત જિનાલયોમાં) શાશ્વતી પ્રતિમાઓ ત્રણલાખ એકચાશીહજાર ચારસો ને એંશી છે ૧ (૩,૮૧,૪૮૦) છે, તેને હું નમસ્કાર કરું છું. ૨૮૯-૨૯૦.

૧	ચૈત્યોના સ્થાન	ચૈત્યસંખ્યા
૫	મેરૂપર્વત	૮૫
૩	વર્ષધરપર્વત	૩૦
૧૭૦	દીર્ઘવૃતાઢ્યપર્વત	૧૭૦
૨૦	ગજદંતપર્વત	૨૦
૨૦	વમક પર્વત	૨૦
૮૦	વજ્રસ્થારપર્વત	૮૦
૨૦	ત્રિવૈનાઢ્યપર્વત	૨૦
૪	ઇપુકારપર્વત	૪
૧૦૦૦	કંચનગિરિ	૧૦૦૦
૪૦	દિગ્ગજદંટા	૪૦

एवं मनुष्यक्षेत्रेऽस्मिंश्चैत्यानां सर्वसंख्यया ।
 शतानि सैकोनाशीतीन्येकत्रिंशद्भवन्ति हि ॥ २८९ ॥
 लक्षास्तिस्रो जिनार्चानां तथैकाशीतिमेषु च ।
 सहस्राणि नमस्यामि, साशीर्ति च चतुःशतीम् ॥ २९० ॥
 नरक्षेत्रात्तु परतश्चत्वारि मानुषोत्तरे ।
 नन्दीश्वरेऽष्टषष्टिश्च, रुचके कुण्डलेऽपि च ॥ २९१ ॥
 चत्वारि चत्वारि चैत्यान्यशीतिरेवमत्र च ।
 सहस्राणि नवार्चानां, चत्वारिंशाष्टशत्यपि ॥ २९२ ॥
 एवं च तिर्यग्लोकेऽस्મिंश्चैत्यानां सर्वसंख्यया ।
 सहस्राणि त्रीणि शतद्वयी चैकोनषष्टियुक् ॥ २९३ ॥

મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર માનુષોત્તર પર્વત ઉપર (૪) ચાર જિનાલયો, નન્દીશ્વરદ્વીપમાં અડસઠ (૬૮) જિનાલયો, રુચકદ્વીપમાં (૪) ચાર જિનાલયો અને કુંડલદ્વીપમાં પણ ચાર (૪) જિનાલયો એમ $(૪+૬૮+૪+૪=૮૦)$ (૮૦) એંશી શાશ્વત ચૈત્યો-જિનાલયો નરક્ષેત્રની બહાર છે. અને તેમાં શાશ્વત જિનર્ણિઓની સંખ્યા નવહજાર આઠસો ને ચાલીશ $^1(૯૮૪૦)$ થાય છે. ૨૯૧-૨૯૨.

આ રીતે આ તીર્થલોકમાં શાશ્વત ચૈત્યોની કુલ સંખ્યા ત્રણહજાર બસો એગણ-સાઈઠ (૩૨૫૯) થાય છે. ૨૯૩

૧૦ ઉત્તરકુરુ દેવકુરુ	૧૦
૧૦ જંબૂ આદિ વૃક્ષો	૧૧૭૦
૪૫૦ કુંડો (નદીના કુંડો સાથે)	૪૫૦
૮૦ દ્વલો	૮૦
૧૯૩૯	૩૧૭૯

૩૧૭૯ (જિનાલય) \times ૧૨૦ (દરેક પ્રતિમાઓ) = $૩,૮૧,૪૮૦$ જિનપ્રતિમાની કુલ સંખ્યા.

[૧ નન્દીશ્વરનાં-૫૨, કુંડલનાં ૪ રચકનાં-૪ આ સાઈઠ ચૈત્યોને વિષે એકક્રમા એકસો ને ચોવીશ (૧૨૪) જિનર્ણિઓ હોય છે એટલે આ સાઈઠ જિનગૃહોમાં જિનર્ણિઓની સંખ્યા સાતહજાર ચાગસો ને ચાલીશ $(૧૨૪ \times ૬૦ = ૭૪૪૦)$ થાય બાકી નન્દીશ્વરનાં જે સોલ (૧૬) ચૈત્યો અને માનુષોત્તરના ચાર (૪) ચૈત્યો એમ વીશ (૨૦) ચૈત્યોમાં એકક્રમા એકસોને વીશ (૧૨૦) જિનર્ણિઓ છે. એટલે મર્વેમળાને $(૧૨૦ \times ૨૦ = ૨૪૦૦)$ બે હજાર ચારસો જિનર્ણિઓ થાય. આ પ્રમાણે અદ્વીદ્વીપની બહાર નવહજાર આઠ-સોને ચાલીશ $(૭૪૪૦ + ૨૪૦૦ = ૯૮૪૦)$ જિનર્ણિઓ થાય છે.

સહસ્રાણ્યેકનવતિ, લક્ષાસ્તિસ્રઃ શતત્રયમ્ ।

વિંશત્ર જિનાર્ચનાં, તિર્યગ્લોકે નમામ્યહમ્ ॥ ૨૯૪ ॥

ઽયોતિષ્કાણાં વ્યન્તરાણામસંખ્યેયેષ્વસંખ્યશઃ ।

વિમાનેષુ નગરેષુ, ચૈત્યાન્યર્ચાશ્ર સંસ્તુવે ॥ ૨૯૫ ॥

અધોલોકેઽપિ ભવનાધીશાનાં સપ્તકોટયઃ ।

લક્ષા દ્વિસપ્તતિશ્ચોક્તા ભવનાનાં પુરાઽત્ર યાઃ ॥ ૨૯૬ ॥

પ્રત્યેકં ચૈત્યમેકૈકં, તત્રંતિ સપ્ત કોટયઃ ।

લક્ષા દ્વિસપ્તતિશ્ચાધોલોકે ચૈત્યાનિ સંખ્યયા ॥ ૨૯૭ ॥

ત્રયોદશ કોટિશતાન્યેકોનનવતિ તથા ।

કોટીઃ પટિં ચ લક્ષાણિ, તત્રાર્ચનાં સ્મરામ્યહમ્ ॥ ૨૯૮ ॥

ઽદ્ધર્વલોકેઽપિ સૌધર્માત્પ્રભૃત્યનુત્તરાવધિ ।

વિમાનસંખ્યા ચતુર્ણીતિર્લક્ષાણિ વક્ષ્યતે ॥ ૨૯૯ ॥

તીર્થલોકમાં શાશ્વત જિનબિંબોની સર્વ સંખ્યા ત્રણલાખ, એકાણુંહજાર, ત્રણસોને વીશ (૩,૬૧,૩૨૦) થાય છે આ સર્વ જિનપ્રતિમાઓને હું નમસ્કાર કરું છું. ૨૯૪.

(આ પ્રમાણે જ આ તીર્થલોકમાં) ઽયોતિષીઓના અસંખ્યાત વિમાનો છે અને વ્યંતરેના અસંખ્યાત નગરો છે. તેમાં રહેલ અસંખ્યાત શાશ્વત જિનાલયો અને અસંખ્ય શાશ્વત જિનબિંબોની હું સ્તુતિ કરું છું. ૨૯૫

પહેલા અત્રે (અંથમાં) કહી ગયા તે પ્રમાણે-અધોલોકમાં ભવનપતિનાં સાતકોડ ને બોત્તરલાખ ભવનો (૭,૭૨,૦૦,૦૦૦) છે. તેમાં પ્રત્યેકમાં એકેક ચૈત્યો છે, તેથી અધોલોકમાં સાતકોડ ને બોત્તરલાખ (૭,૭૨,૦૦,૦૦૦) શાશ્વત ચૈત્યોની સર્વ સંખ્યા કહેલી છે. અને તેમાં રહેલ શાશ્વત જિનબિંબોની સંખ્યા તેરસો ને વ્યાશીકોડ અને સાઈઠલાખ (૧૩,૮૬,૬૦,૦૦,૦૦૦) થાય છે, તેનું હું સ્મરણ કરું છું.

[એકેક ચૈત્યમાં એકસોને એંશી જિનબિંબો છે તેથી (૭,૭૨,૦૦,૦૦૦ ચૈત્ય×૧૮૦ દરેક ચૈત્યમાં બિંબ = ૧૩,૮૬,૬૦,૦૦૦૦૦) સર્વ સંખ્યા તેરસો ને નેવ્યાસીકોડ અને સાઈઠ લાખ થાય છે.] ૨૯૬-૨૯૮

ઉર્ધ્વલોકમાં સૌધર્મથી માંડીને અનુત્તર સુધીના વિમાનોની સર્વસંખ્યા ચોર્યાશીલાખ, સત્તાણુંહજાર ત્રેવીશ (૮૪,૬૭,૦૨૩) થાય છે અને તે દરેકમાં એકેક શાશ્વત જિનાલય

સહસ્રાઃ સપ્તનવતિસ્ત્રયોવિંશતિરેવ ચ ।

તાવન્ત્યેવાત્ર ચૈત્યાનિ, પ્રત્યેકમેકયોગતઃ ॥ ૩૦૦ ॥

ઁકં કોટિશતં પૂર્ણં, દ્વિપશ્ચાશ્ચ કોટયઃ ।

લક્ષૈશ્વતુર્નવત્યાલ્યા સહસ્રૈરપિ સંયુતાઃ ॥ ૩૦૧ ॥

ચતુશ્ચત્વારિંશતૈવ, ષષ્ટઘાઢયૈઃ સપ્તભિઃ શતૈઃ ।

અર્ચયામો જિનાર્ચાનામૂર્ધ્વલોકે સુરાર્ચિતાઃ ॥ ૩૦૨ ॥

હોવાથી ચૈત્યોની સંખ્યા પણ ચોર્યાસીલાખ, સત્તાણુંહજાર, તેવીસ (૮૪૬૭૦૨૩) થાય છે. ૨૬૬-૩૦૦.

ઉધ્વલોકમાં રહેલ ઉક્ત શાશ્વત ચૈત્યોમા દેવો વડે પૂજાયેલ શાશ્વત જિનબિંબો એકસોબાવનકોડ ચોરાણુંલાખ, ચુમ્માલીસહજાર, સાતસો અને સાઠક (૧૫૨,૬૪,૪૪,૭૬૦) છે, તેની અમે (ભાવ ભક્તિથી) પૂજા કરીએ છીએ. ૩૦૧-૩૦૨.

(ઉક્ત એકેક ત્યોમાં એકસો એંશી જિનબિંબો હોય છે. પરન્તુ નવઐવેયકમાં ૩૧૮ અને પાંચ અનુત્તરમાં પાંચ ચૈત્યો છે. તેમાં એકસોને વીશ જિનબિંબો હોય છે.

જંબૂઢીપમાં	- ૬૩૫	શાશ્વત ચૈત્યો
ઘાતકીખંડમાં	- ૧૨૭૨	„ „
પુષ્કરાર્ધમાં	- ૧૨૭૨	„ „
માનુષોત્તર પર્વત સહિત મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર	- ૮૦	„ „

કુલ ૩૨૫૬

ઉધ્વલોકમાં શાશ્વત ચૈત્યોનું યન્ત્ર

	નામ	સ્થાન (વિમાન)	ચૈત્યો
૧	સૌધર્મ	દેવલોક ૩૨ લાખ	૩૨ લાખ
૨	ઇશાન	„ ૨૮ લાખ	૨૮ લાખ
૩	સનત્કુમાર	„ ૧૨ લાખ	૧૨ લાખ
૪	માહેન્દ્ર	„ ૮ લાખ	૮ લાખ
૫	બ્રહ્મલોક	„ ૪ લાખ	૪ લાખ
૬	લાંતક	„ ૫૦ હજાર	૫૦ હજાર
૭	મહાશુક	„ ૪૦ હજાર	૪૦ હજાર
૮	સહસ્રાર	„ ૬ હજાર	૬ હજાર

કો-ક ૧૯

લક્ષાણિ સપ્તપશ્ચાશદિત્યેવમષ્ટ કોટયઃ ।

ત્રૈલોક્યે નિત્યચૈત્યાનાં, સદ્વચ્ચીતિ શતદ્વયમ્ ॥ ૩૦૩ ॥

૬+૧૦ આનત-પ્રાણુત	,,	૪૦૦	૪૦૦
૧૧-૧૨-આરણુ-અચ્યુત		૩૦૦	૩૦૦
નવઐવેયક		૩૧૮	૩૧૮
પાંચ અનુતર		૫	૫

૮૪,૬૭,૦૨૩

૮૪,૬૭,૦૨૩

અધોલોકમાં શાશ્વત ચૈત્યોનું યન્ત્ર

	લવનપતિનાં નામ	સ્થાન (લવન)	ચૈત્યો
૧	અસુરકુમાર	૬૪ લાખ	૬૪ લાખ
૨	નાગકુમાર	૮૪ લાખ	૮૪ લાખ
૩	સુવર્ણકુમાર	૭૨ લાખ	૭૨ લાખ
૪	વિદ્યુતકુમાર	૭૬ લાખ	૭૬ લાખ
૫	અગ્નિકુમાર	૭૬ લાખ	૭૬ લાખ
૬	દ્રીપકુમાર	૭૬ લાખ	૭૬ લાખ
૭	ઉદ્ધિધિકુમાર	૭૬ લાખ	૭૬ લાખ
૮	દિશિકુમાર	૭૬ લાખ	૭૬ લાખ
૯	પવનકુમાર	૯૬ લાખ	૯૬ લાખ
૧૦	સ્તનીતકુમાર	૭૬ લાખ	૭૬ લાખ

૭,૭૨૦૦૦૦૦

૭,૭૨૦૦૦૦૦

ત્રણેય ભુવનમાં રહેલ શાશ્વત ચૈત્યો અને પ્રતિમાઓનું યન્ત્ર

સ્થાન	ચૈત્યો	એક ચૈત્યમાં પ્રતિમા	કુલ પ્રતિમા
ઉર્ધ્વલોકમાં	૮૪,૬૭,૦૨૩	૧૮૦-૧૮૦	૧,૫૨,૬૪,૪૪,૭૬૦
અધોલોકમાં	૭,૭૨,૦૦,૦૦૦	૧૮૦-૧૮૦	૧૩,૮૬,૬૦,૦૦,૦૦૦
તિર્થલોકમાં	૬૦	૧૨૪-૧૨૪	૩૬૧૩૨૦
	૩૧૬૬	૧૨૦-૧૨૦	
વ્યંતરમાં	અસંખ્ય	૧૮૦-૧૮૦	અસંખ્યાતી
ન્યોતિધીમાં	અસંખ્ય	૧૮૦-૧૮૦	,,

૮,૫૭,૦૦,૨૮૨

૧,૫૪,૨૫,૮૩૬,૦૮૦

કોટીશતાનીહ પશ્ચદશોપરિ ચ કોટયઃ ।

દ્વિચત્વારિંશદેવાષ્ટપશ્ચાશ્લક્ષસંયુતાઃ ॥ ૩૦૪ ॥

સહસ્રાણિ ચ ષટ્ત્રિંશત્સાશીતીનિ જગત્ત્રયે ।

નૌમિ નિત્યજિનાર્ચનાં, કર્ણૈ સફલં જનુઃ ॥ ૩૦૫ ॥

ઉત્સેધાઙ્ગુલનિષ્પન્નસપ્તહસ્તમિતાઃ સ્વલુ ।

શાશ્વત્યઃ પ્રતિમા જૈન્ય, ઝઢ્ઢ્વાધોલોકયોર્મતાઃ ॥ ૩૦૬ ॥

તિર્યંગલોકે તુ નિસ્થિલાસ્તાઃ પશ્ચમિર્ધનુઃશતૈઃ ।

મિતા નિરૂપિતાસ્તત્ત્વપરિચ્છેદપયોધિમિઃ ॥ ૩૦૭ ॥

તથાહુઃ—“ ઉત્સેહમંગુલેણં અહઉઢ્ઢમસેસત્તરયણીઓ ।

તિરિલોણ પળધણુસય સાસયપડિમા પળિવયામિ ॥ ૩૦૮ ॥”

રાજપ્રશ્નીયોપાઙ્ગવૃત્તૌ સૂર્યામ્બિમાને તુ—‘જિણુસેહપમાળમેત્તાઓ સંપલિંયંકનિસ-
ન્નાઓ’ અસ્ય વ્યાખ્યાને જિનોત્સેધપ્રમાણમાત્રાઃ, જિનોત્સેધ ઉત્કર્ષતઃ પશ્ચ ધનુઃશતાનિ,

ત્રણે લોકમાં આઠ કોડ, સત્તાવનલાખ, બસો ખ્યાસી ^૧(૮,૫૭,૮૦,૨૮૨) જિનચૈત્યો આવેલા છે. અને પંદરસો બેતાલીસકોડ, અઠ્ઠાવનલાખ, છત્રીસહજાર, એંશી (૧૫,૪૨,૫૮,૩૬,૦૮૦) જિનપ્રતિમાઓને હું હંમેશા જન્મ સફળ કરવા નમસ્કાર કરું છું. ૩૦૩-૩૦૫.

ઉર્ધ્વલોકમાં અને અધોલોકમાં રહેલી ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવની શાશ્વત પ્રતિમાઓ ઉત્સેધ આંગુલથી સાતહાથ પ્રમાણ છે. જ્યારે તિર્યંગલોકની બધી શાશ્વતી પ્રતિમાઓ પાંચસો (૫૦૦) ધનુષ્યના પ્રમાણવાળી છે—એમ તત્ત્વજ્ઞાનના સમુદ્રસમા પૂર્વ પુરૂષોએ કહ્યું છે. ૩૦૬-૩૦૭

તેથી જ કહ્યું છે કે: અધોલોકમાં અને ઉર્ધ્વલોકમાં સર્વે શાશ્વત પ્રતિમાઓ ઉત્સેધઆંગુલથી સાત હાથ પ્રમાણ છે. અને તિર્યંગલોકમાં પાંચસો ધનુષ્યના માપવાળી શાશ્વત—પ્રતિમાઓને હું વંદન કરું છું. ૩૦૮

રાજપ્રશ્નિય ઉપાંગની ટીકામાં સૂર્યોલ્લભિમાનના સંબંધમાં કહ્યું છે કે—જિનેશ્વર દેવની ઉત્સેધપ્રમાણવાળી અને પદ્માસને બેઠેલી (શાશ્વત પ્રતિમાઓ) છે’ અને આની વ્યાખ્યા કરતાં જણાવે છે કે જિનેશ્વર ઉત્સેધ પ્રમાણ માત્ર છે, જિનેશ્વરદેવોને ઉત્કૃષ્ટથી

૧ વિચારસ્રપ્તિકા ગ્રંથમાં ૮,૫૬,૯૭,૫૩૪ ચૈત્યો અને ૧૪૦૫૨૫૫૨૫૫૪૦ પ્રતિમા કહી છે. સત્ય કેવળી બળે.

જઘન્યતઃ સપ્ત હસ્તાઃ, इह तु पञ्च धनुःशतानि संभाव्यते इत्युक्तमिति ज्ञेयं ।

વૈમાનિકવિમાનેષુ, દ્વીપે નન્દીશ્વરેઽપિ ચ ।

કુણ્ડલે રુચકદ્વીપે, ગ્રાસાદા યે સ્યુરર્હતામ્ ॥ ૩૦૯ ॥

યોજનાનાં શતં દીર્ઘાઃ, પચ્ચાશતં ચ વિસ્તૃતાઃ ।

ઉત્તુઙ્ગાઃ કથિતાઃ પ્રાજ્ઞૈર્યોજનાનાં દ્વિસપ્તતિમ્ ॥ ૩૧૦ ॥

દેવકુરુત્તરકુરુસુમેરુકાનનેષુ ચ ।

વક્ષસ્કારભૂધરેષુ, ગજદન્તાચલેષ્વપિ ॥ ૩૧૧ ॥

ઇપુકારાદ્રિષુ વર્ષધરેષુ માનુષોત્તરે ।

અસુરાણાં નિવાસેષુ, યે ગ્રાગુક્તા જિનાલયાઃ ॥ ૩૧૨ ॥

પચ્ચાશતં યોજનાનિ, દીર્ઘાસ્તદર્દ્ધવિસ્તૃતાઃ ।

પટ્ત્રિશતં યોજનાનિ, તે ચોતુઙ્ગાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥ ૩૧૩ ॥

નાગાદીનાં નિકાયાનાં, નવાનાં ભવનેષુ યે ।

જિનાલયા યોજનાનાં, દીર્ઘાસ્તે પચ્ચર્વિંશતિમ્ ॥ ૩૧૪ ॥

ઉત્સેધ પ્રમાણે ઉંચાઈથી પાંચસો ધનુષ્ય અને જઘન્યથી સાતહાથની હોય છે. અને અહીં તે (સૂર્યાલવિમાનમાં) પાંચસો ધનુષ્યની ઉંચાઈ સંભવે છે—એમ જાણવું.

વૈમાનિકના વિમાનોમાં, નંદીશ્વરદ્વીપમાં, કુંડલદ્વીપમાં અને રુચકદ્વીપમાં અરિહંત પરમાત્માના જે જિનાલયો છે, તે સો (૧૦૦) યોજન લાંબા પચાસ (૫૦) યોજન પહોળા અને બોત્તર (૭૨) યોજન ઉંચા—એમ પંડિત પુરૂષોએ કહ્યું છે. ૩૦૯-૩૧૦

દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ, મેરુપર્વતના વનો, વક્ષસ્કારપર્વતો, ગજદન્તપર્વતો, ઈપુકારપર્વતો, વર્ષધરપર્વતો, માનુષોત્તરપર્વત અને લવનપતિમાં અસુરકુમાર નિકાયના આવાસોમાં, જે શાશ્વત જિનાલયો પહેલા કહેલા છે તે, પચાસ યોજન લાંબા, પચ્ચીસ યોજન પહોળા અને છત્રીશ યોજન ઉંચા કહેલ છે ૩૧૧-૩૧૩

લવનપતિના બાકીના નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર વગેરે નવનિકાયના લવનોમાં જે શાશ્વત ચૈત્યો છે, તે સર્વે પચ્ચીસ યોજન લાંબા, સાડાબાર યોજન પહોળા અને અઠાર યોજનની ઉંચાઈવાળા છે, અને વ્યન્તરોના આવાસોમાં જે શાશ્વત ચૈત્યોનું માપ (ત્રણેય રીતે લંબાઈ-પહોળાઈ-ઉંચાઈ) નવનિકાયના ચૈત્યો કરતાં અર્ધ-અર્ધ જાણવું [અર્થાત્

તાનિ દ્વાદશ સાદ્ધાનિ, પૃથ્વોઽષ્ટાદશોચ્છિતાઃ ।

ત્રિધાપ્યેતદર્દ્દમાના, વ્યન્તરાણાં જિનાલયાઃ ॥ ૩૧૫ ॥

ઝ્યોતિષ્કગતચૈત્યાનાં, ન માનમુપલભ્યતે ।

પ્રાયઃ ક્ષાપ્યાગમે તસ્માદસ્માભિરપિ નોદિતમ્ ॥ ૩૧૬ ॥

યેઽથ મેરુચૂલિકાસુ, તથૈવ યમકાદ્રિષુ ।

કાશ્વનાદ્રિદીર્ઘવૃત્તવૈતાલ્યેષુ હ્રદેષુ ચ ॥ ૩૧૭ ॥

તથા દિગ્ગજકૂટેષુ, જમ્બ્વાદિષુ દ્રુમેષુ ચ ।

પ્રાગુક્તેષુ ચ કુણ્ડેષુ, નિરૂપિતા જિનાલયાઃ ॥ ૩૧૮ ॥

ક્રોશાર્દ્ધપૃથુલાઃ ક્રોશદીર્ઘાશ્વાપશતાનિ ચ ।

ચત્વારિંશાનિ તે સર્વે, ચતુર્દશ સમુચ્છિતાઃ ॥ ૩૧૯ ॥

ચૈત્યાનિ યાનિ રચિતાનિ જિનેશ્વરાણાં ।

મન્યાન્યપીહ ભરતપ્રમુખૈર્જગત્યામ્—

તેષ્વાર્હતીઃ પ્રતિકૃતીઃ પ્રણમામિ ભક્ત્યા,

ત્રૈકાલિકીત્ત્રિકરણામલતાં વિધાય ॥ ૩૨૦ ॥ (વસન્તતિલકા)

વ્યંતરવાસના ચૈત્યો સાડાખાર ચોજન લાંબા, સવા છ ચોજન પહોળા અને નવ ચોજન ઉંચા છે] ૩૧૪-૩૧૫.

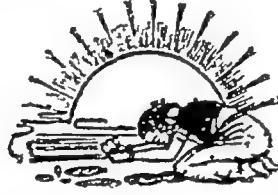
જ્યોતિષીદેવોના વિમાનમાં રહેલ શાશ્વત ચૈત્યોનુ માપ કોઈ પણ આગમમાં મળતું નથી તેથી અમે પણ કહ્યું નથી. ૩૧૬.

હવે મેરુપર્વતની શ્રૃંગીકાઓ, યમકપર્વતો, સર્વે કાંચન પર્વતો, દીર્ઘ અને વૃત્ત બન્ને પ્રકારના વૈતાલ્ય પર્વતો, સઘળા દ્રહોમાં તથા દિગ્ગજકૂટો, જંબૂ આદિ વૃક્ષો અને આગળ કહેવાયેલા સઘળા કુંડો—આ તમામ સ્થાનોમાં બતાવાયેલ, જે શાશ્વત ચૈત્યો છે, તે સર્વે એક ગાઉ લાંબા, અડધા ગાઉ પહોળા અને ચૌદસો ચાલીશ (૧૪૪૦) ધનુષ્ય ઉંચા છે. ૩૧૭-૩૧૮.

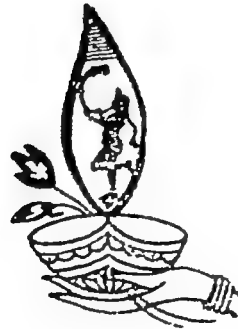
આ જગતમાં ભરત મહારાજ વગેરે દ્વારા અન્યપણ જે જિનેશ્વરદેવોના ચૈત્યો બનાવેલા છે અને તેમાં રહેલ જે અરિહંત પરમાત્માઓની પ્રતિકૃતિ (પ્રતિમા) ઓ છે, તે સર્વેને મન-વચન-કાયારૂપ ત્રિકરણની નિર્મલતાપૂર્વક, ત્રણેય કાળે ભક્તિપૂર્વક હું પ્રણામ કરું છું. ૩૨૦.

વિશ્વાશ્ચર્યદકીર્તિકીર્તિવિજયશ્રીવાચકેન્દ્રાતિપ-
 દ્રાજશ્રીતન-યોઽતનિષ્ઠ વિનયઃ શ્રીતેજપાલાત્મજઃ ।
 કાવ્યં યત્કિલ તત્ર નિશ્ચિતજગત્તત્ત્વપ્રદીપોપમે,
 સર્ગોઽન્યક્ષિપ્તિતઃ સમાપ્તિમગમત્પીઘૃપસારોપમઃ ॥ ૩૨૧ ॥

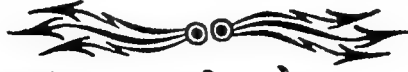
॥ ઇતિ શ્રીલોકપ્રકાશે માનુષોત્તરનગનરક્ષેત્રનિરૂપણો નામ
 ત્રયોવિંશતિતમઃ સર્ગઃ સમાપ્તઃ ॥ ગ્રન્થાગ્રં ૩૪૮ ॥

જેઓશ્રીની કીર્તિ વિશ્વને આશ્ચર્ય કરનારી છે, એવા મહામહોપાધ્યાય શ્રી કીર્તિ-
 વિજયજી મહારાજના શિષ્યરત્ન અને માતા-રાજશ્રી અને પિતા તેજપાલના પુત્ર, એવા
 શ્રી વિનયવિજયજી મહારાજએ નિશ્ચિત એવા જગતના તત્ત્વોને પ્રકાશિત કરવા માટે
 દીપક સમાન, જે આ કાવ્યગ્રંથ રચ્યો છે, તેનો અમૃતના સારૂપ આ ત્રેવીસમો સર્ગ
 સમાપ્ત થયો. ૩૨૧.

॥ अथ चतुर्विंशतितमः सर्गः प्रारभ्यते ॥

परस्मिन् पुष्करार्द्धेऽथ, मानुषोत्तरशैलतः ।
परतः स्थिरचन्द्रार्कव्यवस्था प्रतिपाद्यते ॥ १ ॥
द्वीपार्णवेषु सर्वेषु, मानुषोत्तरतः परम् ।
ज्योतिष्काः पञ्चधापि स्युः, स्थिराश्चन्द्रार्यमादयः ॥ २ ॥
स्थिरत्वादेव नक्षत्रयोगोऽप्येषामवस्थितः ।
चन्द्राः सदाऽभिजिद्युक्ताः, सूर्याः पुण्यसमन्विताः ॥ ३ ॥
तथोक्तं जीवाभिगमसूत्रे—
बहियाउ माणुसनगस्स चंद्रसुराणञ्चट्टिया जोगा ।
चंदा अभीइजुत्ता सुरा पुण होंति पुस्सेहि ॥ ४ ॥
गिरिकूटावस्थितानामेतेषामन्तरं द्विधा ।
तद्रवीन्द्रोरेकमन्यदिन्द्रोस्तथाऽर्कयोर्मिथः ॥ ५ ॥

ચોવીશમો સર્ગ

હવે માનુષોત્તર પર્વત પછી રહેલ બાકીનાં પુષ્કરાર્ધમાં સ્થિર રહેલા ચંદ્ર સૂર્યની વ્યવસ્થાનું પ્રતિપાદન કરાય છે. ૧.

માનુષોત્તર પર્વત પછી રહેલા સઘળા ધ્રુવ અને સમુદ્રોમાં ચંદ્ર-સૂર્ય વગેરે પાંચેય પ્રકારના જ્યોતિષી સ્થિર છે. ૨.

ચંદ્ર અને સૂર્ય સ્થિર હોવાથી તેઓનો નક્ષત્ર સાથેનો યોગસંબંધ પણ સ્થિર જ છે, તેથી હંમેશા સઘળા ચંદ્રો અભિજિત નક્ષત્રથી યુક્ત હોય છે અને બધાજ સૂર્યો પુણ્યનક્ષત્રથી યુક્ત હોય છે. ૩.

શ્રી જીવાભિગમસૂત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—માનુષોત્તર પર્વતથી બહાર રહેલ સઘળા ચંદ્રો અને સૂર્યોના યોગો સ્થિર છે, તેમાં ચંદ્રો અભિજિતનક્ષત્રથી યુક્ત હોય છે અને સૂર્યો પુણ્યનક્ષત્રથી સહિત હોય છે. ૪.

ગિરિકૂટ આદિ ઉપર રહેલ સૂર્ય-ચંદ્ર વિગેરેનું આંતર બે પ્રકારનું છે. તેમાં એક સૂર્યથી ચંદ્રનું (ઉપલક્ષણથી ચંદ્રથી સૂર્યનું) આંતર અને બીજું એક સૂર્યથી બીજા સૂર્યનું અને એક ચંદ્રથી બીજા ચંદ્રનું આંતર આ મુજબ બે પ્રકારે છે. ૫.

યોજનાનાં સહસ્રાણિ, પચ્ચાશત્ત્ર ચાદિમમ્ ।

દ્વિતીયં તુ યોજનાનાં, લક્ષં સાધિકમન્તરમ્ ॥ ૬ ॥

ઇદમર્થતો જીવાભિગમસૂત્રચન્દ્રપ્રજ્ઞપ્તિસૂત્રાદિપુ ।

સાધિકત્વં તુ પૂર્વોક્તં, ચન્દ્રાર્કાન્તરમીલને ।

તન્મધ્યવર્તિસૂર્યેન્દુવિમ્બવિષ્કમ્ભયોગતઃ ॥ ૭ ॥

તથોક્ત—‘સસિસસિ રવિરવિ સાહિય જોઝળલક્ષેણ અંતરં હોદ્’ इति.

શશિનાઽન્તરિતો ભાનુર્માનુનાઽન્તરિતઃ શશી ।

રાકાનિશાન્તવચિત્રાન્તગસ્તે ચન્દ્રિકાતપૈઃ ॥ ૮ ॥

તત્ત એવ ચિત્રલેશ્યાઃ, શૈત્યૌણ્યાદન્તરાન્તરા ।

વાગ્મિનો વાક્યસંદર્ભા, ઇવાનુનયકાક્ષિણઃ ॥ ૯ ॥

પ્રથમ જે સૂર્યથી ચંદ્રનું (અને ચંદ્રથી સૂર્યનું) આંતર છે, તે પચાસહસ્રર યોજનનું છે અને બીજું સૂર્યથી સૂર્યનું કે ચંદ્રથી ચંદ્રનું જે આંતર, તે એકલાખ યોજનથી કંઈક અધિક છે ૬

આજ વાતનો ભાવાર્થ જીવાભિગમસૂત્ર, ચંદ્રપ્રજ્ઞપ્તિ આદિમાં છે.

ચંદ્ર-સૂર્યના આંતરના માપમાં પૂર્વે જે અધિકતા કહી છે, તે આંતરાની મધ્યમાં રહેલ સૂર્ય-ચંદ્રનાં બિંબ (વિમાન) ની પહોળાઈને લેળવવાથી સમજવી, અર્થાત્ એક સૂર્યથી બીજા સૂર્ય વચ્ચેનું આંતર એકલાખ યોજનનું છે તેમાં વચ્ચે રહેલા ચંદ્રનો વિષ્કંભ એકલાખ યોજનના વધારામાં ગણવો. આજ રીતે ચંદ્રના વિમાન વિષે જાણવું. ૭.

શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે:-ચંદ્રથી ચંદ્રનું અને સૂર્યથી સૂર્યનું આંતર એકલાખ યોજનથી કંઈક અધિક છે.

ચંદ્રથી અંતરિત સૂર્ય છે અને સૂર્યથી અંતરિત ચંદ્ર છે. (અર્થાત્ એક ચંદ્ર પછી સૂર્ય પછી ચંદ્ર પછી સૂર્ય એ રીતે રહેલ છે.) ચંદ્ર અને સૂર્યના તાપ વડે પૂર્ણિમાની રાત્રિના અંત સમય જેવા વિચિત્ર પ્રકારના તે આંતરાઓ છે. અર્થાત્ પુનમની રાત્રિના અંતસમયે એકબાજુ ચંદ્રનો અસ્ત થતો હોય અને બીજી બાજુ સૂર્યોદય થતો હોય તે સમયે જેવો પ્રકાશ અને તાપ વિગેરે હોય, તેવા પ્રકારનું ચિત્રવિચિત્ર વાતાવરણ તે આંતરામાં હોય છે. ૮.

પંડિતોના વાક્ય સંદર્ભો જે રીતે અનુસરતા નયોની અપેક્ષાએ રાખે છે, તેમ વચ્ચમાં વચ્ચમાં આંતરામાં શીતલતા અને ઉષ્ણતા હોવાથી વિચિત્ર પ્રકારની વિચિત્ર લેશ્યાવાળ તે ચંદ્ર-સૂર્યના આંતરા છે. ૯.

સહસ્રાઃ સપ્તનવતિસ્ત્રયોવિંશતિરેવ ચ ।

તાવન્ત્યેવાત્ર ચૈત્યાનિ, પ્રત્યેકમેકયોગતઃ ॥ ૩૦૦ ॥

एकं कोटिशतं पूर्णं, द्विपञ्चाशच्च कोटयः ।

લક્ષૈશ્વતુર્નવત્યાઢ્યા સહસ્રૈરપિ સંયુતાઃ ॥ ૩૦૧ ॥

चतुश्चत्वारिंशतैव, षष्ट्याढ्यैः सप्तभिः शतैः ।

अर्चयामो जिनार्चानामूर्ध्वलोके सुरार्चिताः ॥ ૩૦૨ ॥

હોવાથી ચૈત્યોની સંખ્યા પણ ચોર્યાસીલાખ, સત્તાણુંહજાર, તેવીસ (૮૪૬૭૦૨૩) થાય છે. ૨૬૬-૩૦૦.

ઉર્ધ્વલોકમાં રહેલ ઉક્ત શાશ્વત ચૈત્યોમાં દેવો વડે પૂજાયેલ શાશ્વત જિનર્મિત્રો એકસોખાવનકોઢ ચોરાણુંલાખ, ચુમ્માલીસહજાર, સાતસો અને સાધઢ (૧૫૨,૬૪,૪૪,૭૬૦) છે, તેની અમે (લાવ લક્ષિતથી) પૂજા કરીએ છીએ. ૩૦૧-૩૦૨.

(ઉક્ત એકેક ત્યોમાં એકસો એંશી જિનર્મિત્રો હોય છે. પરન્તુ નવઐવેયકમાં ૩૧૮ અને પાંચ અનુત્તરમાં પાંચ ચૈત્યો છે. તેમાં એકસોને વીશ જિનર્મિત્રો હોય છે.

જંબૂદ્વીપમાં	- ૬૩૫	શાશ્વત ચૈત્યો
ધાતક્રીખંડમાં	- ૧૨૭૨	" "
પુષ્કરાર્ધમાં	- ૧૨૭૨	" "
માનુષોત્તર પર્વત સહિત મનુષ્ય ક્ષેત્રની ખહાર	- ૮૦	" "

કુલ ૩૨૫૬

ઉર્ધ્વલોકમાં શાશ્વત ચૈત્યોનું યન્ત્ર

નામ	સ્થાન (વિમાન)	ચૈત્યો
૧ સૌધર્મ	દેવલોક ૩૨ લાખ	૩૨ લાખ
૨ ઇશાન	" ૨૮ લાખ	૨૮ લાખ
૩ સનત્કુમાર	" ૧૨ લાખ	૧૨ લાખ
૪ માહેન્દ્ર	" ૮ લાખ	૮ લાખ
૫ બ્રહ્મલોક	" ૪ લાખ	૪ લાખ
૬ લાંતક	" ૫૦ હજાર	૫૦ હજાર
૭ મહાશુક્ર	" ૪૦ હજાર	૪૦ હજાર
૮ સહસ્રાર	" ૬ હજાર	૬ હજાર

સ્ત્રે-ઉ. ૧૬

સ્થાપિ નામવજ્રાપદિન્યેકમષ્ટ કોટયઃ ।

ત્રેલોક્યે નિન્યવૈન્યાનાં, મહાપદ્મીનિ સમદ્વયમ્ ॥ ૩૦૩ ॥

૬+૧૦ સ્થાનક-પ્રાપ્ત	૨૦૦	૨૦૦
૧૧-૧૨-૨૩(૨૪)-૨૫-૨૬-૨૭	૨૦૦	૩૦૦
નવત્રેયેય	૩૧૮	૩૧૮
પાંચ અનુન	૪	૪
	૬૧૨,૦૦,૦૦૦	૬૧,૬૩,૦૩૨

અધોદોષમાં શાશ્વત ચૈત્યોનું યન્ત્ર

	જાવનપતિનાં નામ	સ્થાન (જાવન)	ચૈત્યો
૧	અમરકુમાર	૬૬ લાખ	૬૬ લાખ
૨	નામકુમાર	૬૬ લાખ	૬૬ લાખ
૩	અમરકુમાર	૩૬ લાખ	૩૬ લાખ
૪	વિશ્વકુમાર	૩૬ લાખ	૩૬ લાખ
૫	અમરકુમાર	૩૬ લાખ	૩૬ લાખ
૬	હીરકુમાર	૩૬ લાખ	૩૬ લાખ
૭	ઉદયકુમાર	૩૬ લાખ	૩૬ લાખ
૮	તિથિકુમાર	૩૬ લાખ	૩૬ લાખ
૯	પવનકુમાર	૩૬ લાખ	૩૬ લાખ
૧૦	સ્વર્ણકુમાર	૩૬ લાખ	૩૬ લાખ

૭,૭૦,૦૦૦૦

૭,૭૨૦૦૦૦૦

ત્રણેય જુવનમાં રહેલ શાશ્વત ચૈત્યો અને પ્રતિમાઓનું યન્ત્ર

સ્થાન	ચૈત્યો	ઓક ચૈત્યમાં પ્રતિમા	કુલ પ્રતિમા
ઉર્ધ્વલોકમાં	૮૪,૮૭,૦૦૩	૧૮૦-૧૮૦	૧,૪૨,૮૪,૪૪,૭૬૦
અધોલોકમાં	૭,૭૨,૦૦,૦૦૦	૧૮૦-૧૮૦	૧૩,૮૬,૬૦,૦૦,૦૦૦
તિર્યકલોકમાં	૬૦	૧૨૪-૧૨૪	૩૬૧૩૨૦
	૩૬૬૬	૧૦૦-૧૨૦	
વ્યંતરમાં	અસંખ્ય	૧૮૦-૧૮૦	અસંખ્યાની
તથોતિથીમાં	અસંખ્ય	૧૮૦-૧૮૦	

૮,૫૭,૦૦,૨૮૨

૧,૫૪,૨૫,૮૩૬,૦૮૦

કોટીશતાનીહ પશ્ચદશોપરિ ચ કોટયઃ ।

દ્વિચત્વારિંશદેવાષ્ટપશ્ચાશ્લક્ષસંયુતાઃ ॥ ૩૦૪ ॥

સહસ્રાણિ ચ ષટ્ત્રિંશત્સાશીતીનિ જગત્ત્રયે ।

નૌમિ નિત્યજિનાર્ચનાં, કરવૈ સફલં જનુઃ ॥ ૩૦૫ ॥

ઉત્સેધાઙ્ગુલનિષ્પન્નસપ્તહસ્તમિતાઃ સ્વલુ ।

શાશ્વત્યઃ પ્રતિમા જૈન્ય, ઋદ્ધર્વાધોલોકયોર્મતાઃ ॥ ૩૦૬ ॥

તિર્યંગ્લોકે તુ નિસ્થિલાસ્તાઃ પશ્ચભિર્ધનુઃશતૈઃ ।

મિતા નિરુપિતાસ્તત્ત્વપરિચ્છેદપયોધિમિઃ ॥ ૩૦૭ ॥

તથાહુઃ—“ ઉત્સેહમંગુલેણં અહુડ્ડમસેસસત્તરયણીઓ ।

તિરિલોણ પળધણુસય સાસયપડિમા પળિવયામિ ॥ ૩૦૮ ॥”

રાજપ્રશ્નીયોપાઙ્ગવૃત્તૌ સૂર્યાભવિમાને તુ—‘જિણુસેહપમાણમેત્તાઓ સંપલિયંકનિસ-
નાઓ’ અસ્ય વ્યાખ્યાને જિનોત્સેધપ્રમાણમાત્રાઃ, જિનોત્સેધ ઉત્કર્ષતઃ પશ્ચ ધનુઃશતાનિ,

ત્રણે લોકમાં આઠ કોડ, સત્તાવનલાખ, બસો બ્યાસી ^૧(૮,૫૭,૮૦,૨૮૨) જિનચૈત્તૈ આવેલા છે. અને પંદરસો બેતાલીસકોડ, અઠાવનલાખ, છત્રીસહજાર, એંશી (૧૫,૪૨,૫૮,૩૬,૦૮૦) જિનપ્રતિમાઓને હું હંમેશા જન્મ સફળ કરવા નમસ્કાર કરું છું. ૩૦૩-૩૦૫.

ઉર્ધ્વલોકમાં અને અધોલોકમાં રહેલી ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવની શાશ્વત પ્રતિમાઓ ઉત્સેધ આંગુલથી સાતહાથ પ્રમાણ છે. જ્યારે તિર્યંગ્લોકની બધી શાશ્વતી પ્રતિમાઓ પાંચસો (૫૦૦) ધનુષ્યના પ્રમાણવાળી છે—એમ તત્ત્વજ્ઞાનના સમુદ્રસમા પૂર્વ પુરૂષોએ કહ્યું છે. ૩૦૬-૩૦૭

તેથી જ કહ્યું છે કે અધોલોકમાં અને ઉર્ધ્વલોકમાં સર્વે શાશ્વત પ્રતિમાઓ ઉત્સેધઆંગુલથી સાત હાથ પ્રમાણ છે. અને તિર્યંગ્લોકમાં પાંચસો ધનુષ્યના માપવાળી શાશ્વત-પ્રતિમાઓને હું વંદન કરું છું. ૩૦૮

રાજપ્રશ્નિય ઉપાંગની ટીકામાં સૂર્યાભવિમાનના સંબંધમાં કહ્યું છે કે—જિનેશ્વર દેવની ઉત્સેધપ્રમાણવાળી અને પદ્માસને બેઠેલી (શાશ્વત પ્રતિમાઓ) છે’ અને આની વ્યાખ્યા કરતાં જણાવે છે કે જિનેશ્વર ઉત્સેધ પ્રમાણ માત્ર છે, જિનેશ્વરદેવોને ઉત્કૃષ્ટથી

^૧ વિચારસત્તતિકા ગ્રંથમાં ૮,૫૬,૯૭,૫૩૪ ચૈત્યો અને ૧૪૦૫૨૫૫૨૫૪૦ પ્રતિમા કહી છે. સત્ય કેવળી બાણે.

જવન્યતઃ સપ્ત હસ્તાઃ, इह तु पञ्च धनुःशतानि संभाव्यते इत्युक्तमिति ज्ञेयं ।

વૈમાનિકવિમાનેષુ, દ્વીપે નન્દીશ્વરેઽપિ ચ ।

कुण्डले रुचकद्वीपे, प्रासादा ये स्युरर्हताम् ॥ ૩૦૯ ॥

યોજનાનાં શતં દીર્ઘાઃ, પચ્ચાશતં ચ વિસ્તૃતાઃ ।

उत्तुङ्गाः कथिताः प्राज्ञैर्योजनानां द्विसप्ततिम् ॥ ૩૧૦ ॥

દેવકુરુત્તરકુરુસુમેરુકાનનેષુ ચ ।

वक्षस्कारभूधरेषु, गजदन्ताचलेष्वपि ॥ ૩૧૧ ॥

ઇપુકારાદ્રિષુ વર્ષધરેષુ માનુષોત્તરે ।

असुराणां निवासेषु, ये प्रागुक्ता जिनालयाः ॥ ૩૧૨ ॥

પચ્ચાશતં યોજનાનિ, દીર્ઘાસ્તદર્દ્ધવિસ્તૃતાઃ ।

पट्त्रिंशतं योजनानि, ते चोत्तुङ्गाः प्रकीर्तिताः ॥ ૩૧૩ ॥

નાગાદીનાં નિકાયાનાં, નવાનાં ભવનેષુ યે ।

जिनालया योजनानां, दीर्घास्ते पञ्चविंशतिम् ॥ ૩૧૪ ॥

ઉત્સેધ પ્રમાણે ઉંચાઈથી પાંચસો ધનુષ્ય અને જઘન્યથી સાતહાથની હોય છે. અને અહીં તે (સૂર્યાલવિમાનમાં) પાંચસો ધનુષ્યની ઉંચાઈ સંભવે છે—એમ જાણવું.

વૈમાનિકના વિમાનોમાં, નંદીશ્વરદ્વીપમાં, કુંડલદ્વીપમાં અને રુચકદ્વીપમાં અરિહંત પરમાત્માના જે જિનાલયો છે, તે સો (૧૦૦) યોજન લાંબા પચાસ (૫૦) યોજન પહોળા અને બોત્તેર (૭૨) યોજન ઉંચા—એમ પંડિત પુરૂષોએ કહ્યું છે. ૩૦૯-૩૧૦

દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ, મેરુપર્વતના વનો, વક્ષસ્કારપર્વતો, ગજદન્તપર્વતો, ઇપુકારપર્વતો, વર્ષધરપર્વતો, માનુષોત્તરપર્વત અને ભવનપતિમાં અસુરકુમાર નિકાયના આવાસોમાં, જે શાશ્વત જિનાલયો પહેલા કહેલા છે તે, પચાસ યોજન લાંબા, પચ્ચીસ યોજન પહોળા અને છત્રીશ યોજન ઉંચા કહેલ છે. ૩૧૧-૩૧૩

ભવનપતિના બાકીના નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર વગેરે નવનિકાયના ભવનોમાં જે શાશ્વત ચૈત્યો છે, તે સર્વે પચ્ચીસ યોજન લાંબા, સાડાબાર યોજન પહોળા અને અઠાર યોજનની ઉંચાઈવાળા છે, અને વ્યન્તરોના આવાસોમાં જે શાશ્વત ચૈત્યોનું માપ (ત્રણેય રીતે લંબાઈ-પહોળાઈ-ઉંચાઈ) નવનિકાયના ચૈત્યો કરતાં અર્ધ-અર્ધ જાણવું [અર્થાત્

તાનિ દ્વાદશ સાદ્ધાનિ, પૃથવોઽષ્ટાદશોચ્છ્રિતાઃ ।

ત્રિધાપ્યેતદર્દ્ધમાના, વ્યન્તરાણાં જિનાલયાઃ ॥ ૩૧૫ ॥

વ્યોતિષ્કગતચૈત્યાનાં, ન માનમુપલભ્યતે ।

પ્રાયઃ ક્ષાપ્યાગમે તસ્માદસ્માભિરપિ નોદિતમ્ ॥ ૩૧૬ ॥

યેઽથ મેરુચૂલિકાસુ, તથૈવ યમકાદ્રિષુ ।

કાશ્વનાદ્રિદીર્ઘવૃત્તવૈતાલ્યથેષુ હ્રદેષુ ચ ॥ ૩૧૭ ॥

તથા દિગ્ગજકૂટેષુ, જમ્બ્વાદિષુ દ્રુમેષુ ચ ।

પ્રાગુક્તેષુ ચ કુણ્ડેષુ, નિરૂપિતા જિનાલયાઃ ॥ ૩૧૮ ॥

ક્રોશાર્દ્ધપૃથુલાઃ ક્રોશદીર્ઘાશ્વાપશતાનિ ચ ।

ચત્વારિંશાનિ તે સર્વે, ચતુર્દશ સમુચ્છ્રિતાઃ ॥ ૩૧૯ ॥

ચૈત્યાનિ યાનિ રચિતાનિ જિનેશ્વરાણાં ।

મન્યાન્યપીહ ભરતપ્રમુલૈર્જગત્યામ્—

તેષ્વાર્હતીઃ પ્રતિકૃતીઃ પ્રણમામિ ભક્ત્યા,

ત્રૈકાલિકીશ્ચિકરણામલતાં વિધાય ॥ ૩૨૦ ॥ (વસન્તતિલકા)

વ્યંતરવાસના ચૈત્યો સાડાબાર ચોજન લાંબા, સવા છ ચોજન પહોળા અને નવ ચોજન ઉંચા છે] ૩૧૪-૩૧૫.

જ્યોતિષીદેવોના વિમાનમાં રહેલ શાશ્વત ચૈત્યોનું માપ કોઈ પણ આગમમાં મળતું નથી તેથી અમે પણ કહ્યું નથી. ૩૧૬.

હવે મેરુપર્વતની શૂલીકાઓ, યમકપર્વતો, સર્વે કાંચન પર્વતો, દીર્ઘ અને વૃત્ત બન્ને પ્રકારના વૈતાલ્ય પર્વતો, સઘળા દ્રહોમાં તથા દિગ્ગજકૂટો, જંબૂ આદિ વૃક્ષો અને આગળ કહેવાયેલા સઘળા કુંડો-આ તમામ સ્થાનોમાં બતાવાયેલ, જે શાશ્વત ચૈત્યો છે, તે સર્વે એક ગાઉ લાંબા, અડધા ગાઉ પહોળા અને ચૌદસો ચાલીશ (૧૪૪૦) ધનુષ્ય ઉંચા છે ૩૧૭-૩૧૯.

આ જગતમાં ભરત મહારાજ વગેરે દ્વારા અન્યપણ જે જિનેશ્વરદેવોના ચૈત્યો બનાવેલા છે અને તેમાં રહેલ જે અરિહંત પરમાત્માઓની પ્રતિકૃતિ (પ્રતિમા) ઓ છે, તે સર્વેને મન-વચન-કાયારૂપ ત્રિકરણની નિર્મલતાપૂર્વક, ત્રણેય કાળે ભક્તિપૂર્વક હું પ્રણામ કરું છું. ૩૨૦.

વિશ્વાશ્ચર્યદકીર્તિકીર્તિવિજયશ્રીવાચકેન્દ્રાતિપ-
 દ્રાજશ્રીતન-યોઽતનિષ્ઠ વિનયઃ શ્રીતેજપાલાત્મજઃ ।
 કાવ્યં યત્કિલ તત્ર નિશ્ચિતજગત્તત્ત્વપ્રદીપોપમે,
 સર્ગોઽન્યક્ષિમિતઃ સમાપ્તિમગમત્પીઘ્વસારોપમઃ ॥ ૩૨૧ ॥

॥ હિતિ શ્રીલોકપ્રકાશે માનુષોત્તરનગનરક્ષેત્રનિરૂપણો નામ
 ત્રયોવિંશતિતમઃ સર્ગઃ સમાપ્તઃ ॥ ગ્રન્થાગ્રં ૩૪૮ ॥

જેઓશ્રીની કીર્તિ વિશ્વને આશ્ચર્ય કરનારી છે, એવા મહામહોપાધ્યાય શ્રી કીર્તિ-
 વિજયજી મહારાજના શિષ્યરત્ન અને માતા રાજશ્રી અને પિતા તેજપાલના પુત્ર, એવા
 શ્રી વિનયવિજયજી મહારાજએ નિશ્ચિત એવા જગતના તત્ત્વોને પ્રકાશિત કરવા માટે
 દીપક સમાન, જે આ કાવ્યગ્રંથ રચ્યો છે, તેનો અમૃતના સારૂપ આ ત્રેવીસમો સર્ગ
 સમાપ્ત થયો. ૩૨૧.

॥ अथ चतुर्विंशतितमः सर्गः प्रारभ्यते ॥

परस्मिन् पुष्करार्द्धेऽथ, मानुषोत्तरशैलतः ।

परतः स्थिरचन्द्रार्कव्यवस्था प्रतिपाद्यते ॥ १ ॥

द्वीपार्णवेषु सर्वेषु, मानुषोत्तरतः परम् ।

ज्योतिष्काः पञ्चधापि स्युः, स्थिराश्चन्द्रार्थमादयः ॥ २ ॥

स्थिरत्वादेव नक्षत्रयोगोऽप्येषामवस्थितः ।

चन्द्राः सदाऽभिजिद्युक्ताः, सूर्याः पुण्यसमन्विताः ॥ ३ ॥

तथोक्तं जीवाभिगमसूत्रे—

बहियाउ माणुसनगस्स चंद्रसूराणञ्चट्टिया जोगा ।

चंदा अभीइजुत्ता सूरा पुण होंति पुस्सेहिं ॥ ४ ॥

गिरिकूटावस्थितानामेतेषामन्तरं द्विधा ।

तद्रवीन्द्रोरेकमन्यदिन्द्रोस्तथाऽर्कयोर्मिथः ॥ ५ ॥

ચોવીશમો સર્ગ

હવે માનુષોત્તર પર્વત પછી રહેલ બાકીનાં પુષ્કરાર્ધમાં સ્થિર રહેલા ચંદ્ર સૂર્યની વ્યવસ્થાનું પ્રતિપાદન કરાય છે. ૧.

માનુષોત્તર પર્વત પછી રહેલા સઘળા ધ્રુવ અને સમુદ્રોમાં ચંદ્ર-સૂર્ય વગેરે પાંચેય પ્રકારના જ્યોતિષી સ્થિર છે. ૨.

ચંદ્ર અને સૂર્ય સ્થિર હોવાથી તેઓનો નક્ષત્ર સાથેનો યોગસંબંધ પણ સ્થિર જ છે, તેથી હંમેશા સઘળા ચંદ્રો અભિજિત નક્ષત્રથી યુક્ત હોય છે અને બધાજ સૂર્યો પુણ્યનક્ષત્રથી યુક્ત હોય છે. ૩.

શ્રી જીવાભિગમસૂત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—માનુષોત્તર પર્વતથી બહાર રહેલ સઘળા ચંદ્રો અને સૂર્યોના યોગો સ્થિર છે, તેમાં ચંદ્રો અભિજિતનક્ષત્રથી યુક્ત હોય છે અને સૂર્યો પુણ્યનક્ષત્રથી સહિત હોય છે. ૪.

ગિરિકૂટ આદિ ઉપર રહેલ સૂર્ય-ચંદ્ર વિગેરેનું આંતર બે પ્રકારનું છે. તેમાં એક સૂર્યથી ચંદ્રનું (ઉપલક્ષણથી ચંદ્રથી સૂર્યનું) આંતર અને બીજું એક સૂર્યથી બીજા સૂર્યનું અને એક ચંદ્રથી બીજા ચંદ્રનું આંતર આ મુજબ બે પ્રકારે છે. ૫.

યોજનાનાં સહસ્રાણિ, પચ્ચાશત્તર ચાદિમમ્ ।

દ્વિતીયં તુ યોજનાનાં, લક્ષં સાધિકમન્તરમ્ ॥ ૬ ॥

इदमर्थतो जीवाभिगमसूत्रचन्द्रप्रज्ञप्तिमूत्रादिषु ।

साधिकत्वं तु पूर्वोक्तं, चन्द्रार्कान्तरमीलने ।

तन्मध्यवर्त्तिसूर्येन्दुविम्बविष्कम्भयोगतः ॥ ७ ॥

તથોક્ત—‘સસિસસિ રવિરવિ સાહિય જોઅળલકૂલેણ અંતરં હોઢ’ ઇતિ.

शशिनाऽन्तरितो भानुर्भानुनाऽन्तरितः शशी ।

राकानिशान्तवच्चित्रान्तरास्ते चन्द्रिकातपैः ॥ ८ ॥

तत एव चित्रलेख्याः, शैत्यौष्ण्यादन्तरान्तरा ।

वाग्मिनो वाक्यसंदर्भा, इवानुनयकाङ्क्षिणः ॥ ९ ॥

પ્રથમ જે સૂર્યથી ચંદ્રનું (અને ચંદ્રથી સૂર્યનું) આંતર છે, તે પચાસહજાર યોજનનું છે અને બીજું સૂર્યથી સૂર્યનું કે ચંદ્રથી ચંદ્રનું જે આંતર, તે એકલાખ યોજનથી કાંઈક અધિક છે. ૬.

આજ વાતનો ભાવાર્થ જીવાભિગમસૂત્ર, ચંદ્રપ્રજ્ઞપ્તિ આદિમાં છે.

ચંદ્ર-સૂર્યના આંતરના માપમાં પૂર્વે જે અધિકતા કહી છે, તે આંતરની મધ્યમાં રહેલ સૂર્ય-ચંદ્રનાં બિંબ (વિમાન) ની પહોળાઈને ભેગવવાથી સમજવી, અર્થાત્ એક સૂર્યથી બીજા સૂર્ય વચ્ચેનું આંતર એકલાખ યોજનનું છે. તેમાં વચ્ચે રહેલા ચંદ્રનો વિષ્કંભ એકલાખ યોજનનો વધારામાં ગણવો. આજ રીતે ચંદ્રના વિમાન વિષે જાણવું. ૭.

શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે:-ચંદ્રથી ચંદ્રનું અને સૂર્યથી સૂર્યનું આંતર એકલાખ યોજનથી કાંઈક અધિક છે.

ચંદ્રથી અંતરિત સૂર્ય છે અને સૂર્યથી અંતરિત ચંદ્ર છે. (અર્થાત્ એક ચંદ્ર પછી સૂર્ય પછી ચંદ્ર પછી સૂર્ય એ રીતે રહેલ છે.) ચંદ્ર અને સૂર્યના તાપ વડે પૃથ્વીમાની રાત્રિના અંત સમય જેવા વિચિત્ર પ્રકારના તે આંતરઓ છે. અર્થાત્ પુનમની રાત્રિના અંતસમયે એકબાજુ ચંદ્રનો અસ્ત થતો હોય અને બીજી બાજુ સૂર્યોદય થતો હોય તે સમયે જેવો પ્રકાશ અને તાપ વિગેરે હોય, તેવા પ્રકારનું ચિત્રવિચિત્ર વાતાવરણ તે આંતરમાં હોય છે. ૮.

પાંડિતોના વાક્ય સંદર્ભો જે રીતે અનુસરતા નયોની અપેક્ષાએ રાખે છે, તેમ વચમાં વચમાં આંતરમાં શીતલતા અને ઉષ્ણતા હોવાથી વિચિત્ર પ્રકારની વિચિત્ર લેશ્યાવાળ તે ચંદ્ર-સૂર્યના આંતર છે. ૯.

ચન્દ્રાસ્ત્ર સુખલેશ્યા, નાત્યન્તં શીતલત્વિષઃ ।

મનુષ્યલોકે શીતર્તુભાવિપીયૂષમાનુવત્ ॥ ૧૦ ॥

માનવોઽપિ મન્દલેશ્યા ન ત્વતીવોષ્ણક્રાન્તયઃ ।

નરક્ષેત્રે નિદાઘર્તુભાવિતિગ્માંશુવિમ્બવત્ ॥ ૧૧ ॥

एषां प्रकाश्यक्षेत्राणि, विष्कम्भाल्लक्षमेककम् ।

યોજનાનામનેકાનિ, લક્ષાણ્યાયામતઃ પુનઃ ॥ ૧૨ ॥

पक्वेष्टकाकृतीन्येवं, चतुरस्त्राणि यद्भवेत् ।

પક્વેષ્ટકા ચતુષ્કોણા, વહ્વાયામાઽલ્પવિસ્તૃતિઃ ॥ ૧૩ ॥

તથાહુર્જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિસૂત્રે—‘વહિયા ણં મંતે ! માણુસુત્તરસ્સ પવ્વયસ્સ જે ચંદિમ જાવ તારારૂવા તં ચેવ ણેયવ્વં, ણાણત્તં ણો, વિમાણોવવણ્ણગા ણો, ચારોવવણ્ણગા ણો, ચારદ્વિહ્યા ણો, ગહરહ્યા, પક્કિઢ્ઢગસંઠાણસંઠિઈહિં જોઅણસયસાહસ્સિઈહિં તાવસ્થિત્તેહિં

મનુષ્યલોકમાં શીતલ ઋતુમાં ચંદ્રના જે અત્યંત શીતલ કિરણો હોય છે, તેમ ત્યાં હોતા નથી, તેથી જ ત્યાં ચંદ્રો સુખ ઉત્પન્ન કરનારી લેશ્યા યુક્ત કિરણોવાળા હોય છે. ૧૦.

તેમજ સૂર્યો પણ મંદઉષ્ણ કિરણોવાળા હોય છે. પણ મનુષ્યલોકમાં ઉષ્ણકાલમાં અતિઉષ્ણ કિરણોવાળા સૂર્યો જેવા હોતા નથી. અર્થાત્ મંદ ક્રાંતિવાળા હોય છે. ૧૧.

આ સૂર્ય ચંદ્રોનું પ્રકાશ ક્ષેત્ર પહોળાઈમાં એકલાખ યોજનનું છે જ્યારે લંબાઈમાં અનેક લાખ યોજન છે. ૧૨.

આ સૂર્ય-ચંદ્રના પ્રકાશ ક્ષેત્રો ગરમ થયેલા ઇંટના આકારવાળા છે એટલે કે જેમ પાકેલી ઇંટ લંબાઈમાં અધિક હોય અને પહોળાઈમાં અલ્પ હોય છે, તેમજ તેના દ્વારા તે ઇંટ ચાર ખુણાવાળી અને લંબચોરસ હોય છે, તેમ આ સૂર્ય-ચંદ્રનું પ્રકાશ ક્ષેત્ર પણ ચાર ખુણીયું અને લંબચોરસ જાણવું. ૧૩.

જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે:-માનુષોત્તર પર્વતની ખડાર જે ચંદ્રથી લઈને તારા સુધીના જ્યોતિષીઓ સર્વે સમાન છે અર્થાત્ સઘળા ચંદ્રો સમાન એ રીતે સર્વે સૂર્યાદિ પણ સમાન છે અને વૈમાનિક નથી, દરનારા નથી તેથી ગતિરહિત છે. પાકેલી ઇંટના સંસ્થાન (આકાર) વાળા લાખ યોજનના પ્રકાશ ક્ષેત્ર વડે શોભે છે આજ વાત જીવાલિગમસૂત્ર તથા વૃત્તિથી પણ સાબિત થાય છે. જ્યારે જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિસૂત્રની વૃત્તિમાં તો, આ રીતે બતાવ્યું છે કે માનુષોત્તર પર્વતથી પચાસ હજાર યોજન ગયે છતાં કણું વિલાવનામાં કહેલ રીત મુજબ પ્રથમ ક્ષે-ઉ. ૨૦

જાવ ઓમાસંતિ.” इत्थमेतज्जीवाभिगमसूत्रवृत्तोरपि, जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिवृत्तौ त्वेतदेवं भावितं, तथाहि—“ इयमत्र भावना—मानुषोत्तरपर्वताद्योजनलक्षाद्वीतिक्रमे करणवि- भावनोक्तकरणानुसारेण प्रथमा चन्द्रसूर्यपङ्क्तिः, ततो योजनलक्षातिक्रमे द्वितीया पङ्क्तिः, तेन प्रथमपङ्क्तिगतचन्द्रसूर्याणामेतावांस्तापक्षेत्रस्यायामः विस्तारश्च एकसूर्यादपरसूर्यो लक्षयोजनातिक्रमे तेन लक्षयोजनप्रमाणः, इयं च भावना प्रथमपङ्क्त्यपेक्षया वोद्धव्या, एवमग्रेऽपि भाव्यमित्यादि.” एवं चात्र पूर्वोक्तं द्विविधमन्तरं कथं संगच्छते ? तथा- ऽऽतपक्षेत्रं भिन्नमनेन अन्तरं च भिन्नमतेन, तदपि कथं युक्तमित्यादि बहुश्रुतेभ्यो भावनीयं ।

अस्मिन्नर्द्धे संख्ययाऽर्काश्चन्द्राश्च स्युर्द्विसप्ततिः ।

द्वીપे संपूर्णेऽत्र चतुश्चत्वारिंशं शनं हि ते ॥ ૧૪ ॥

તથાહિ—કાલોદવાર્દ્ધેશરમ્બ, સંખ્યાં શીતોષ્ણરોચિષામ્ ।

નિશ્ચેતુમેતત્કરણં, પૂર્વાચાર્યૈઃ પ્રરૂપિતમ્ ॥ ૧૫ ॥

વિવક્ષિતદ્વીપવાદ્ઘૌ, યે સ્યુઃ શીતોષ્ણરોચિષઃ ।

ત્રિઘ્નાસ્તે પ્રાક્તનૈર્જમ્બુદ્વીપાદિદ્વીપવાદ્ઘૈઃ ॥ ૧૬ ॥

ચંદ્ર સૂર્યની પંક્તિ આવે છે પછી એકલાખ યોજન ગયે છતે બીજી પંક્તિ આવે છે. તેથી પ્રથમ પંક્તિ ગત ચંદ્ર સૂર્યના તાપની લાંબાઈ પચાસ હજાર યોજન છે. જ્યારે એક સૂર્યથી બીજે સૂર્ય એકલાખ યોજને આવતો હોવાથી પહોળાઈ તેટલી જાણવી. આ વિચારણા પ્રથમ પંક્તિને આશ્રયીને જાણવી અને એ રીતે આગળ પણ સમજવું. ઇત્યાદિ. આ પ્રમાણે જો હોય તો પૂર્વોક્ત બે પ્રકારનું આંતર કઈ રીતે સંભવે ? આતપ ક્ષેત્ર ભિન્નમતે અને આંતર ભિન્નમતે તે પણ કઈ રીતે સંભવે ? એ બધું બહુશ્રુતો દ્વારા વિચારણીય છે.

બાકીના અર્ધપુષ્કરાર્ધમાં (માનુષોત્તર પર્વત પછીના પુષ્કરાર્ધમાં) બોત્તેર ચંદ્ર અને બોત્તેર સૂર્ય છે. તેથી પુષ્કરનામના સંપૂર્ણ દ્વીપમાં એકસોને ચુમાલીસ (૧૪૪) સૂર્યો અને (૧૪૪) એકસો ચુમાલીસ ચંદ્રો થાય છે. ૧૪.

કાલોદધિસમુદ્રથી માંડીને આગળ સર્વત્ર ચંદ્ર સૂર્યની સંખ્યાનો નિશ્ચય કરવા માટે પૂર્વાચાર્યોએ આ પ્રમાણે કરણ-રીત બતાવી છે. ૧૫.

તે આ રીતે—વિવક્ષિત દ્વીપ કે સમુદ્રમાં જેટલા ચંદ્રો કે સૂર્યો છે, તેને ત્રણ વડે ગુણી અને તેમાં પૂર્વનાં જંબૂદ્વીપાદિ-દ્વીપ-સમુદ્રનાં સૂર્ય-ચંદ્રની સંખ્યા ભેળવવાથી આગળ

૧ શશિશશિનો મધિરવ્યોઞ્ચાન્તરં લક્ષ પરસ્પરં ચાર્ધલક્ષ યદુક્તં તન્નાસંગત, પદ્મકચોશ્ચ લક્ષાન્તન્તિત્વાન્નાતપાન્તરયોર્ભિન્નમતત્ત્વં ।

સૂર્યેન્દુમિર્મીલિતાઃ સ્યુર્યાવન્તઃ શશિમાસ્કરાઃ ।

અનન્તરાનન્તરે સ્યુદ્વીપે તાવન્ત એવ તે ॥ ૧૭ ॥

ચતુશ્ચત્વારિંશમેવં, શતં સ્યુઃ પુષ્કરેઽસ્થિલે ।

દ્વયોસ્તદર્દ્વયોસ્તસ્માદ્ , દ્વિસપ્તતિર્દ્વિસપ્તતિઃ ॥ ૧૮ ॥

એવં શેષેષ્વપિ દ્વીપવાદ્દિષ્વિન્દુવિવસ્વતામ્ ।

અનેનૈવ કરણેન, કાર્યઃ સંખ્યાવિનિશ્ચયઃ ॥ ૧૯ ॥

યતો મૂલસંગ્રહણ્યાં, તથા ક્ષેત્રસમાસકે ।

સર્વદ્વીપોદધિગતાર્કેન્દુસંખ્યાભિધાયકમ્ ॥ ૨૦ ॥

કરણં હ્યેતદેવોક્તં, જિનમદ્રગણીશ્વરૈઃ ।

ન ચોક્તમપર કિંચિત્કરુણાવરુણાલયૈઃ ॥ ૨૧ ॥

તથા ચ મૂલસંગ્રહણીટીકાયાં હરિમદ્રસ્રરિઃ—“ એવંઽનંતરાનંતરે સ્થિતે પુસ્કરવરદીવે ચોયાલં ચંદસયં હવઃ, એવં શેષેષ્વપ્યમુનોપાયેન ચન્દ્રાદિસંખ્યા વિજ્ઞેયેતિ ” યુક્તા ચેયં વ્યાખ્યા, ચન્દ્રપ્રજ્ઞપ્તૌ સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તૌ જીવાભિગમે ચ સકલપુષ્કરવરદ્વીપમાશ્રિત્યેત્યમેવ ચન્દ્રાદિસંખ્યાભિધાનાત્ , તથાહિ તદ્ગ્રંથઃ—“ પુસ્કરવરદીવે ણં મંતે !

—આગળનાં સૂર્ય-ચંદ્રની સંખ્યા આવે છે. આ ગણતરીએજ આખા પુષ્કર દ્વીપમાં એકસો ચુમાલીસ સૂર્યો અને ચંદ્રો થાય છે. તે આ પ્રમાણે—કાલોદધિ સમુદ્રમાં સૂર્ય ચંદ્રની સંખ્યા બેતાલીસ-બેતાલીસની છે અને તેને ત્રણ વડે ગુણવાથી (૪૨×૩=૧૨૬) એકસો છબીસ આવે અને તેમાં જ'બૂદ્ધીપના બે, લવણના ચાર, ધાતકીખંડના બાર, એમ કુલ અઠાર મેળવતા આખા પુષ્કર દ્વીપમાં સૂર્યોની સંખ્યા એકસો ચુમાલીસની થાય છે. આજ રીતે ચંદ્રોમાં પણ સમજવું અને પુષ્કરદ્વીપના બીજા અર્ધમાં બહોંતેર-બહોંતેર સૂર્ય-ચંદ્ર થાય છે. આગળના દ્વીપ સમુદ્રોમાં પણ આજ કરણ-રીત મુજબ ચંદ્ર સૂર્યની સંખ્યાનો નિર્ણય કરવો ૧૬-૧૬.

કરુણાના સાગર શ્રીજિનભદ્રગણી ક્ષમાશ્રમણે મૂલ સંગ્રહણીમાં અને ક્ષેત્રસમાસમાં સઘળા દ્વીપ અને સમુદ્રોમાં રહેલા સૂર્ય ચંદ્રની સંખ્યાને જણાવનાર આજ કરણ કહ્યું છે. બીજી કહ્યું નથી. ૨૦-૨૧

મૂળ સંગ્રહણીની ટીકામાં શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ કહે છે કે—“ આ રીતે આગળ-આગળના ક્ષેત્રમાં પુષ્કરવરદ્વીપમાં જેમ એકસો ચુમાલીસ સૂર્યો બતાવ્યા, તેમ આજ ઉપાયથી સૂર્ય-ચંદ્રની સંખ્યા જાણવી. ચંદ્રપ્રજ્ઞપ્તિ, સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ અને જીવાભિગમસૂત્રમાં આખા પુષ્કરવરદ્વીપને આશ્રયીને આ સંખ્યા કહેલી હોવાથી આ

દીવે કેવડ્યા ચંદા પમાસિસુ વા પમાસંતિ વા પમાસિસ્સંતિ વા ?, ગોં ! ચોયાલં
ચંદસયં પમાસિસુ વા પમાસંતિ વા પમાસિસ્સંતિ વા, ચોયાલં સ્થરિયાણ સયં
તવિસુ વા તવંતિ વા તવિસ્સંતિ વા.” ઇત્યાદિ.

તથા તસ્મિન્નેવાર્થે સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તૌ સંગ્રહણીગાથા:—

“ ચોયાલં ચંદસયં ચોયાલં ચેવ સ્થરિયાણ સયં ।
પુકસ્વરવરમિ દીવે ચરંતિ એ પમાસંતા ॥ ૨૨ ॥
ચત્તારિ સહસ્તાઈ વત્તીસં ચેવ હોંતિ નક્ષત્તા ।
છચ્ચ સયા વાવત્તર મહાગહા વારસ સહસ્તા ॥ ૨૩ ॥
છચ્ચઉ સયસહસ્તા ચોયાલીસં ભવે સહસ્તાઈ ।
ચત્તારિં ચ સયાઈ તારાગણકોઢિકોઢીણં ॥ ૨૪ ॥ ”

જ્યોતિષ્કરણ્ડકેઽપ્યાહુ:—

“ ધાયઈસંહાપમિઈ ઉદિટ્ઠા તિગુણિયા ભવે ચંદા ।
આઈછચંદસદિયા તે હુંતિ અગંતરં પરઓ ॥ ૨૫ ॥
આઈચ્છાણંપિ ભવે એમેવ વિહી અણેણ કાયન્વા ।
દીવેસુ સમુદેસુ અ એમેવ પરંપરા જાણ ॥ ૨૬ ॥ ”

વ્યાખ્યા સંગત થાય છે. તે અર્થ તેનો પાઠ આ રીતે છે “હે ભગવન્ પુષ્કરવર દ્વીપમાં
કેટલા અંદ્રો પ્રકાશ્યા હતા ? પ્રકાશે છે અને પ્રકાશસે ?

હે ગૌતમ એકસો ચુમ્માલીસ અંદ્રો પ્રકાશ્યા હતા, પ્રકાશે છે અને પ્રકાશસે, એકસો
ચુમ્માલીસ સૂર્યો તપ્યા હતા, તપે છે અને તપસે—ઇત્યાદિ સમજવું

આજ અર્થ સંદર્ભમાં સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિમાં સંગ્રહણી ગાથા છે, તે આ રીતે.

એકસો ચુમ્માલીસ અંદ્રો અને એકસો ચુમ્માલીસ સૂર્યો પુષ્કરવરદ્વીપને પ્રકા-
શિત કરતા ફરે છે. ૨૨

સમગ્ર પુષ્કરવરદ્વીપમાં ચારહજાર બત્રીસ (૪૦૩૨) નક્ષત્રો છે ચારહજાર છસો
બહોતેર (૧૨૬૭૨) મોટા ગ્રહો છે અને છન્નુલાખ ચુમ્માલીસ હજાર ચારસો (૬૬૪-
૪૪૦૦) કોડાકોડી તારાઓ છે ૨૩-૨૪

જ્યોતિષ્કરણ્ડકમા પણ કહ્યું છે કે:—

ધાતક્રીખંડથી આગળ આગળના દ્વીપ સમુદ્રોમાં અંદ્રસૂર્યને જાણવા માટે પાછળના
દ્વીપ કે સમુદ્રના અંદ્ર સૂર્યની સંખ્યાને ત્રણ ગુણી કરી, જંબૂદ્વીપથી લઈને તે દ્વીપ કે
સમુદ્રની આગળના સર્વે અંદ્ર સૂર્યો તેમાં ભેળવવાથી, તે તે દ્વીપ સમુદ્રના અંદ્ર સૂર્યની
સંખ્યા નિશ્ચિત થાય છે. આ પરંપરા પદ્ધતિ સર્વત્ર સમજવી. ૨૫-૨૬.

અનન્તરં નરક્ષેત્રાત્સૂર્યચંદ્રાઃ કથં સ્થિતાઃ ? ।

તદાગમેષુ ગદિતં, સાંપ્રતં નોપલભ્યતે ॥ ૨૭ ॥

કેવલં ચન્દ્રસૂર્યાણાં, યત્પ્રાકથિતમન્તરમ્ ।

તદેવ સાંપ્રતં ચન્દ્રપ્રજ્ઞપ્ત્યા દિષુ દૃશ્યતે ॥ ૨૮ ॥

તથોક્તં ચન્દ્રપ્રજ્ઞસિદ્ધત્રે જીવાભિગમસૂત્રે ચ—

“ ચંદાઓ સૂરસ્સ ય સૂરા ચંદસ્સ અંતરં હોઈ ।

પન્નાસ સહસ્સાઈં જોઅણાણં અણૂઝાઈં ॥ ૨૯ ॥

સૂરસ્સ ય સૂરસ્સ ય સસિગો સસિગો ય અંતરં દિઢું ।

વહિયાઠ માણુસનગસ્સ જોયણાણં સયસહસ્સં ॥ ૩૦ ॥

સૂરંતરિયા ચંદાચંદંતરિયા ય દિણયરા દિત્તા ।

ચિત્તંતરલેસાગા સુહલેસા મંદલેસા ય ॥ ૩૧ ॥ ”

તતશ્ચ—ઘણાં સંભાવ્યતે ચન્દ્રપ્રજ્ઞપ્ત્યાનુસારતઃ ।

સૂચીશ્રેણ્યા સ્થિતિર્નૈવ, શ્રેણ્યા પરિચાલ્યયા ॥ ૩૨ ॥

મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર સૂર્યચંદ્ર કઈ રીતે રહેલ છે, તે આગમોક્ત વાતો વર્તમાનમાં ક્યાંય પ્રાપ્ત થતી નથી. કેવલ ચંદ્ર સૂર્યનું આંતર જે પૂર્વે કહી ગયા છીએ, તે જ વર્તમાનમાં ચંદ્રપ્રજ્ઞિ આદિ ગ્રંથોમાં દેખાય છે. ૨૭-૨૮.

ચંદ્રપ્રજ્ઞિ તથા જીવાભિગમસૂત્રમાં કહ્યું છે કે:-

“ ચંદ્રથી સૂર્યનું અને સૂર્યથી ચંદ્રનું આંતર સંપૂર્ણ પચાસહજાર (૫૦૦૦૦) યોજન છે. ૨૯.

માનુષોત્તર પર્વત પછી સૂર્યથી સૂર્યનું અને ચંદ્રથી ચંદ્રનું આંતર એકલાખ યોજનનું (૧,૦૦૦૦૦) છે. ૩૧.

જે સૂર્યની વચ્ચે ચંદ્ર અને જે ચંદ્રની વચ્ચે સૂર્ય-આ સ્થિતિ ત્યાંની છે અને શુભ (સુંદર) અને મંદ (સૌમ્ય) લેશ્યાવાળા, તે ચંદ્ર સૂર્ય છે અને વચ્ચે ચિત્ર (મિશ્ર) લેશ્યાવાળા છે (અર્થાત્ સૂર્ય ચંદ્ર બન્નેનો પ્રકાશ જ્યાં ભેગો થતો હોય, ત્યાં ચિત્ર લેશ્યા બાણવી.) ૩૧.

તેથી ચંદ્રપ્રજ્ઞિ આદિ ગ્રંથોને અનુસારે આ ચંદ્ર-સૂર્યની સૂચી શ્રેણી (સમાન લાઈન નથી ઘટતી પરંતુ વલયાકાર શ્રેણી સંલવે છે.) ૩૨.

તથોક્તં જીવાભિગમવૃત્તૌ સૂર્યસૂર્યાન્તરસૂત્રવ્યાખ્યાને—“ એતર્ચૈવમન્તરપરિમાણં
 સૂચીશ્રેણ્યા પ્રતિપત્તવ્યં, ન વલયાકારશ્રેણ્યે”તિ, સંગ્રહણીલઘુવૃત્તેરપ્યયમેવાભિપ્રાયઃ,
 યથાગમં ભાવનીયમન્યથા વા વહુશ્રુતં ।
 શ્રેયસેઽમિનિવેશોઽર્થે, ન હ્યાગમાવિનિશ્ચિતે ॥ ૩૩ ॥
 ચન્દ્રાર્કપક્લિવિવયે, નક્ષત્રાદ્વહિઃ કિલ ।
 મતાન્તરાણિ દૃશ્યન્તે, ભૂયાંસિ તત્ર કાનિચિત્ ॥ ૩૪ ॥
 અનુગ્રહાર્થં શિષ્યાણાં, દર્શ્યન્તે પ્રથમં ત્વિદમ્ ।
 દિગંબરાણાં તત્કર્મપ્રકૃત્યાદિષુ દર્શનાત્ ॥ ૩૫ ॥ યુગ્મં ।
 લક્ષાદ્વાંતિક્રમે મત્યોત્તરશૈલાદનન્તરમ્ ।
 વૃત્તક્ષેત્રસ્ય વિષ્કમ્ભઃ, સંપદ્યતે ડ્યાનિહ ॥ ૩૬ ॥
 પટ્ચત્વારિંશતા લક્ષૈર્મિતોઽસ્ય પરિધિઃ પુનઃ ।
 કોટચૈકા પશ્ચચત્વારિંશતા લક્ષૈઃ સમન્વિતા ॥ ૩૭ ॥
 પટ્ચત્વારિંશત્સહસ્રાઃ, શતૈશ્ચતુર્ભિરન્વિતાઃ ।
 સપ્તસપ્તત્યમ્યધિકા, યોજનાનામુદીરિતાઃ ॥ ૩૮ ॥

આજ વાત જીવાભિગમ સૂત્ર વૃત્તિમાં સૂર્યથી સૂર્યનું આંતરુ બતાવનારા સૂત્રની
 વ્યાખ્યામાં કહ્યું છે કે:—

આ આંતરુ માપ સૂચી શ્રેણીથી જાણવું પરંતુ વલયાકારે નહિ અને સંગ્રહણીની
 લઘુવૃત્તિનો પણ આજ અભિપ્રાય છે

આગમદ્વારા પણ જેનો નિશ્ચય થઈ શકે તેવો ન હોય, એવા અનિશ્ચિત પદાર્થોમાં
 આગ્રહ ન કરવો, તે જ શ્રેયસ્કર છે આવા સમયે આગમાનુસાર અથવા બહુશ્રુતો દ્વારા
 વિચારો પદાર્થો લાવવા ૩૩.

મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર ચંદ્ર અને સૂર્યની પંક્તિના વિષયમાં ઘણા મતાંતરો દેખાય
 છે. તેમાંથી શિષ્યોના ઉપકારના માટે કેટલાક મતો બતાવાય છે તેમાં પ્રથમ દિગંબરાનો
 મત તેમની કર્મપ્રકૃતિ અથવા આધારે બતાવાય છે. ૩૪-૩૫

માનુષ્યોત્તર પર્વત પછી પચાસ હજાર યોજન ગયે છતે, ગોળાકાર ક્ષેત્રની પહોળાઈ
 છેતાલીસલાખ (૪૬૦૦૦૦૦) યોજનની થાય છે અને તે ક્ષેત્રની પરિધિ એકકોડ,
 પીસ્તાલીસલાખ, છેતાલીસહજાર, ચારસો સીતોતેર (૧,૪૫,૪૬,૪૭૭) યોજનની કહી
 છે. ૩૬-૩૮.

પ્રતિયોજનલક્ષં ચૈકૈકસૂર્યેન્દુભાવતઃ ।

પ્રત્યેકમાદ્યાલ્યાં પશ્ચચત્વાર્શિં શતં તયોઃ ॥ ૩૯ ॥

પૂર્વોક્તપરિધૌ કોટેર્લક્ષેભ્યશ્ચાધિકસ્ય તુ ।

વિભક્તસ્ય નવત્યાદ્યદ્વિશત્યા શશિમાસ્કરૈઃ ॥ ૪૦ ॥

લઘ્વે ક્ષિપ્તે ચન્દ્રસૂર્યાન્તરેષુ સ્યાત્તદન્તરમ્ ।

લક્ષાર્દ્ધં કિશ્ચિદધિકષષ્ટિયુક્તશતાધિકમ્ ॥ ૪૧ ॥

લક્ષાન્તરે દ્વિતીયૈવં, પઙ્ક્તર્લોકાન્તસીમયા ।

યોજનલક્ષાન્તરાલાઃ, સ્યુઃ સર્વા અપિ પઙ્ક્તયઃ ॥ ૪૨ ॥

તથા—યાવલ્લક્ષપ્રમાણો યો, દ્વીપો વાઽપ્યથવાઽમ્બુધિઃ ।

સ્યુસ્તાવત્યઃ પરિરચ્યશ્રેણ્યસ્તત્રેન્દુભાસ્વતામ્ ॥ ૪૩ ॥

વૃદ્ધિઃ પઙ્ક્તૌ દ્વિતીયસ્યામાદ્યપઙ્ક્તેરનન્તરમ્ ।

ષણ્ણાં પ્રત્યેકમર્કાણામિન્દૂનાં ચ નિરૂપિતા ॥ ૪૪ ॥

તૃતીયસ્યાં તુ સપ્તાનાં, વૃદ્ધિઃ ષણ્ણાં તતો દ્વયોઃ ।

પુનઃ પઙ્ક્તૌ તૃતીયસ્યાં, સપ્તાનાં વૃદ્ધિરેવ હિ ॥ ૪૫ ॥

દરેક એકેકલાખ યોજને એક ચંદ્ર અને સૂર્ય હોવાથી એક પંક્તિમાં એકસોને પીસ્તાલીસ ચંદ્ર સૂર્યો થયા. ૩૯.

પૂર્વે કહેલા પરિધિમાં, ચંદ્ર સૂર્યનું આંતર કેટલું થાય ? તે જણાવતા કહે છે કે કોડલાખ અને તેથી અધિક (૧૪૫૪૬૪૭૭) આ જે પરિધિની સંખ્યા કહેલી છે, તેને બસોનેલું ચંદ્ર સૂર્યની સંખ્યા વડે લાગવી, તેમાં જે પ્રાપ્ત થાય; તે જ એટલે કે પચાસ-હજાર એકસોને સાઈઠ (૫૦૧૬૦) યોજનનું ચંદ્ર સૂર્યના વચગાળાનું અંતર છે. ૪૦-૪૧

આ પ્રમાણે લાખયોજન બાદ બીજી પંક્તિ છે. આ રીતે લોકના છેડાસુધી લાખ-લાખ યોજનના આંતરાવાળી સર્વ પંક્તિઓ રહેલી છે. ૪૨.

જેટલા લાખયોજન પ્રમાણે દ્વીપ કે સમુદ્ર હોય, તેટલી ગોળાકારે સૂર્ય ચંદ્રની શ્રેણીઓ છે. ૪૩.

પ્રથમ પંક્તિગત ચંદ્ર-સૂર્ય કરતાં બીજી પંક્તિમાં છ-છ ચંદ્ર અને સૂર્યો વધે છે અને ત્રીજીમાં સાત સાતની વૃદ્ધિ સમજવી. પછી એ પંક્તિમાં પુનઃ છ છની વૃદ્ધિ સમજવી. પછીની જે ત્રીજી આવે તેમાં સાત સાત ચંદ્ર સૂર્યની વૃદ્ધિ સમજવી. ૪૪-૪૫.

તથાહિ-પટ્કત્યોર્ઘ્યોર્યોજનાનાં, લક્ષમન્તરમેકતઃ ।

પરતોઽપ્યન્તરં તાવત્તતો લક્ષદ્વયાધિકે ॥ ૪૬ ॥

વિષ્કમ્ભે પૂર્વવિષ્કમ્ભાત્, પ્રતિપંક્તિ વિવર્ઢ્વતે ।

લક્ષદ્વયં યોજનાનાં, તસ્યાયં પરિધિર્મવેત્ ॥ ૪૭ ॥

લક્ષાણિ પટ્ યોજનાનાં, દ્વાત્રિશ્ચ સહસ્રકાઃ ।

પશ્ચપશ્ચાશદાઢ્યાનિ, ચત્વાર્યેવ શતાનિ ચ ॥ ૪૮ ॥

પૂર્વપૂર્વપટ્કિતગતપરિધિવ્રય યોજનાત્ ।

અગ્યાગ્યપક્ષિપરિધિઃ, સર્વત્ર ક્ષેપ એવ વૈ ॥ ૪૯ ॥

અથૈતસ્યાદિમપક્ષિપરિધૌ ક્ષેપતઃ કિલ ।

દ્વિતીયપટ્કિતસંવંધી, પરિધિઃ સ ભવેદિયાન્ ॥ ૫૦ ॥

એકપશ્ચાશતા લક્ષૈરેકા કોટી સમન્વિતા ।

અટસપ્તત્યા સહસ્રૈર્દ્વાત્રિશૈર્નવમિ શતૈઃ ॥ ૫૧ ॥

પટેવ લક્ષાઃ પૂર્વસ્માત્પરિધેરધિકાસ્તતઃ ।

પણ્ણાં વૃદ્ધિઃ પ્રતિલક્ષમેકૈકાર્કૈદુવૃદ્ધિતઃ ॥ ૫૨ ॥

એવંપટ્કૌ દ્વિતીયમ્યાં, સંમિતા લક્ષસંખ્યયા ।

પ્રત્યેકમેકપશ્ચાશં, શતમિન્દુદિવાકરાઃ ॥ ૫૩ ॥

તે આ રીતે:-એ પંક્તિનું એકબાબુનું આંતર એકલાખ યોજનનું છે અને બીજી બાબુનું પણ આંતર એકલાખ યોજનનું છે પૂર્વ વિષ્કંભથી એ લાખ યોજન દરેક પંક્તિએ વધે છે અને તે બેલાખ યોજનની પરિધિ છલાખ, બત્રીસહજાર, ચારસો પંચાવન (૬૩૨૪૫૫) યોજન થાય છે. ૪૬-૪૮.

પૂર્વ-પૂર્વ પંક્તિગત પરિધિમાં પરિધિ ઉમેરવાથી આગળ આગળની પંક્તિની પરિધિ આવે છે. આ રીતે સર્વત્ર ઉમેરવું ૪૯

આ રીતે પ્રથમ પંક્તિની પરિધિમાં ઉક્ત સંખ્યા ઉમેરવાથી બીજી પંક્તિ સંખ્યા પરિધિ થાય છે-તે આ રીતે-એકકોડ, એકાવનલાખ, અઘ્યોતેરહજાર, નવસો બત્રીસ (૧,૫૧,૭૮,૯૩૨) યોજનની બીજી પંક્તિગત ક્ષેત્રની પરિધિ થાય છે ૫૦-૫૧

પૂર્વોક્ત પરિધિમાં છ લાખની વૃદ્ધિ થવાથી અને દરેક લાખયોજને એકેક ચંદ્ર સૂર્યની વૃદ્ધિ થવાથી ૬-૬ ચંદ્ર સૂર્યની વૃદ્ધિ થાય છે. ૫૨

આ રીતે બીજી પંક્તિમાં એકેક લાખની સંખ્યા વડે ભેગા કરાયેલ એકસોને એકાવન (૧૫૧) ચંદ્રો અને તેટલાજ સૂર્યો થાય છે ૫૩

દ્વિતીયપક્ષિપરિધૌ, તતઃ ક્ષેપાઙ્કયોગતઃ ।

તૃતીયપક્ષિપરિધિરેતાવાનિહ જાયતે ॥ ૫૪ ॥

एका कोट्यष्टपञ्चाशल्लक्षाण्येकादशापि च ।

सहस्राणि त्रिशती च सप्ताशीतिसमन्विताः ५५ ॥

पूर्वस्मात्परिधेः सप्त, लक्षा जाता इहाधिकाः ।

वृद्धिस्ततस्तૃતીયस्याં, સપ્તાનામિન્દુભાસ્વતામ્ ॥ ૫૬ ॥

तुर्यापञ्चम्योस्तु पङ्क्तयोः, षण्णां षण्णां ततः परम् ।

वृद्धिः षण्ठ्यां तु सप्तानां, षण्णां षण्णां ततो द्वयोः ॥ ૫૭ ॥

लोकान्तं यावदाधिक्यमेवમિન્દુવિવસ્વતામ્ ।

વાચ્યમેવં પુષ્કરોત્તરાર્દ્ધેઽષ્ટાસ્વપિ પક્ષિષુ ॥ ૫૮ ॥

સપ્તત્રિંશદધિકાનિ, શતાન્યેવ ત્રયોદશ ।

પ્રત્યેકમિન્દુસૂર્યાણાં, ભવન્તિ સર્વસંખ્યયા ॥ ૫૯ ॥

एतदर्थसंग्राहिकाश्च पूर्वाचार्यकृता एव इमा गाथाः—

“ માણસનગાઓ પરઓ લક્ષવદ્દે હોઈં શ્વેત્તવિક્ષ્વંભો ।

છાયાલીસં લક્ષા પરિહી તસ્સેગકોડી ડ ॥ ૬૦ ॥

બીજી પંક્તિની પરિધિમાં ઉક્ત છ લાખ, બત્રીશહજાર, ચારસોને પંચાવનની (૬,૩૨,૪૫૫) સંખ્યા ઉમેરતા ત્રીજી પંક્તિની પરિધિ એકકોડ અઠ્ઠાવનલાખ અગીયાર-હજાર ત્રણસો સત્યાસી (૧,૫૮,૧૧,૩૮૭) યોજન થાય છે. ૫૪--૫૫.

પૂર્વોક્ત જે બીજી પંક્તિની પરિધિની સંખ્યા છે, તેમાં સાતલાખની વૃદ્ધિ થઈ હોવાથી, આ ત્રીજી પંક્તિમાં સાત-સાત ચંદ્ર સૂર્યની વૃદ્ધિ થાય છે. ૫૬.

ચોથી અને પાંચમી પંક્તિની પરિધિમાં છ-છલાખની વૃદ્ધિ થતી હોવાથી ચોથી અને પાંચમી પંક્તિમાં છ છ સૂર્ય-ચંદ્રની વૃદ્ધિ થાય અને પછીની જે છઠ્ઠી પંક્તિ તેમાં સાતલાખની વૃદ્ધિ થતી હોવાથી ત્યાં સાત સાત ચંદ્ર સૂર્યની વૃદ્ધિ થાય અને પછી આગળની બે પંક્તિમાં છ છ ચંદ્ર સૂર્યની વૃદ્ધિ. આ રીતે લોકાંત સુધી ચંદ્ર સૂર્યની વૃદ્ધિ કરવી. ૫૭-૫૮.

પુષ્કરવર દ્વીપના ઉત્તરાર્ધમાં આઠ પંક્તિઓમાં તેરસોને સત્તાવીશ (૧૩૨૭) ચંદ્રો અને તેરસો સત્તાવીશ (૧૩૨૭) સૂર્યો ની સંખ્યા કહેલ છે ૫૯.

આ જ અર્થનું પ્રતિપાદન કરતી પૂર્વાચાર્ય કૃત ગાથાઓ આ પ્રમાણે છે.

માનુષોત્તર પર્વત પછી પચાસહજાર યોજન ગયાબાદ, ત્યાંનો ક્ષેત્ર વિષ્કંભ છેતાલીસલાખ યોજન થાય છે અને તેની પરિધિ એકકોડ, પીસ્તાલીસલાખ, છેતાલીસહજાર, ક્ષે-ઉ. ૨૧

પળ્યાલીસં લક્ષ્મી છાયાલીસં ચ જોઅણસહસ્તા ।
 ચરો સયાઈ તહ સત્તહત્તરી જોઅણાણં તુ ॥ ૬૧ ॥
 સાહિઅજોઅણલક્ષ્મીદ્વંગંતરઠિય સસીણ સૂરાણં ।
 પંતીએ પદ્માએ પળ્યાલસયં તુ પત્તેયં ॥ ૬૨ ॥
 તપ્પરઓ પંતીઓ જોઅણલક્ષ્મંતરાઓ સવ્વાઓ ।
 જો જહલક્ષ્મ દીવુદહિ તત્થ તાવદ્દય પંતીઓ ॥ ૬૩ ॥
 વુડ્ડી દુડ્ડયગપંતીઓ છપ્પહ તદ્દયાએ હોદ્દ સત્તપ્પહં ।
 તપ્પરઓ દુદ્ધ પંતી છગવુડ્ડી તદ્દય સગવુડ્ડી ॥ ૬૪ ॥
 મતાન્તરં કરણવિભાવનાયામિદં સ્મૃતમ્ ।
 લક્ષ્મીદ્વાતિક્રમે પક્કિન્નાદ્યામચ્ચોત્તરાચલાત્ ॥ ૬૫ ॥
 દ્વિસપ્તતિઃ શશમૃતાં, દ્વિસપ્તતિશ્ચ માસવતામ્ ।
 ચતુશ્ચત્વારિંશમાદ્યપદ્ધક્તાવેવં શતં ભવેત્ ॥ ૬૬ ॥
 યાવદ્યોજનલક્ષાણિ, દ્વીપઃ પાથોનિધિશ્ચ યઃ ।
 પદ્ધક્તયસ્તત્ર તાવત્યો, મતેઽત્રાપિ સમં હૃદઃ ॥ ૬૭ ॥

આરસો સીત્તોતેર (૧,૪૫,૪૬,૪૭૭) યોજન થાય છે અને સાવિક પચાસહજાર યોજનના આંતરે રહેલ ચંદ્ર અને સૂર્યની પ્રથમ પંક્તિમાં એકસો પીસ્તાલીસ ચંદ્ર અને એકસોને પીસ્તાલીસ સૂર્ય હોય છે, અને ત્યાર પછી લાખ લાખ યોજનને અંતરે દરેક પંક્તિઓ છે અને જે જે દ્વીપ કે સમુદ્ર જેટલા લાખ યોજનની પહોળાઈવાળો હોય, ત્યાં તેટલી ચંદ્ર સૂર્યની પંક્તિઓ બાણવી, અને બીજી પંક્તિમાં છ-છ ચંદ્ર સૂર્યની વૃદ્ધિ અને ત્રીજીમાં સાત સાત ચંદ્ર સૂર્યની વૃદ્ધિ થાય છે, અને ત્યાર પછી દરેક બે પંક્તિમાં છ-છની વૃદ્ધિ અને ત્રીજીમાં સાત-સાતની વૃદ્ધિ થાય છે. ૬૦-૬૪.

(આ પ્રમાણે દિગંબરોનો મત પૂર્ણ થયો.)

દ્વીપ સમુદ્રમાં ચંદ્ર સૂર્યની સંખ્યા વિષયક કરણની વિચારણામાં નીચે મુજબનો બીજો મત પણ કહેલ છે કે:-

માનુષોત્તર પર્વત પછી પચાસ હજાર યોજન ગયા બાદ પ્રથમ પંક્તિ (ચંદ્ર સૂર્યની) આવે છે. ૬૫.

તે પ્રથમ પંક્તિમાં બહોતેર (૭૨) ચંદ્રો અને તેટલાજ સૂર્યો રહેલ છે, તે બન્ને મળીને એકસોને ચુમાલીસ (૧૪૪) થાય છે. ૬૬.

આ મતમાં પણ જેટલા લાખ યોજન પ્રમાણ દ્વીપ કે સમુદ્ર હોય, તેટલી પંક્તિઓ ચંદ્ર સૂર્યની કહેલી છે. આ વાત બન્ને મત મુજબ સમાન છે. ૬૭.

માન્વિન્દોઃ સમુદિતયોસ્તતઃ શેષાસુ પંક્તિષુ ।
 ચતુષ્કસ્ય ચતુષ્કસ્ય, વૃદ્ધિર્લોકાન્તસીમયા ॥ ૬૮ ॥
 एवं च पङ्कावष्टम्पां, द्वीपार्द्धेऽत्रेन्दुभास्वताम् ।
 संजातं समुदितानां, द्विसप्तत्यधिकं शतम् ॥ ૬૯ ॥
 एवं च पुष्करार्द्धेऽस्मिन्, समुदितेन्दुभास्વताम् ।
 शतानि द्वादશ ચતુઃષ્ટિશ્ચ સર્વસંખ્યયા ॥ ૭૦ ॥
 तत्तत्पंक्तिस्थपरिधौ, स्वस्वभान्विन्दुभाजिते ।
 लब्धमन्तरमर्केन्दोर्द्विघ्नमिन्दोस्तथाऽर्कयोः ॥ ૭૧ ॥
 यथाऽऽद्यપંક્તિસંબન્ધિર્વૌક્તપરિધૌ કિલ ।
 ચતુશ્ચત્વારિંશશતાઽર્કેન્દુમક્તે ભવેદિદમ્ ॥ ૭૨ ॥
 लक्षमेकं सहस्रं च, स्फुटं सप्तदशोत्तरम् ।
 ચતુશ્ચત્વારિંશશતમક્તસ્ય યોજનસ્ય ચ ॥ ૭૩ ॥
 एकोनत्रिंशदंशाश्चा- केंद्रोरेतन्मिथोऽन्तरम् ।
 અસ્મિશ્ચ દ્વિગુણેઽન્યોઽન્યં, માન્વોરિન્દોશ્ચ તદ્ભવેત્ ॥ ૭૪ ॥

પરંતુ આ મત મુજબ પ્રત્યેક પંક્તિમાં જે જે ચંદ્રો અને સૂર્યો મળી ચાર ચારની વૃદ્ધિ લોકાન્ત સુધી જાણવી. ૬૮

આ રીતે આ દ્વીપાર્ધની આઠ પંક્તિમાં ચંદ્ર સૂર્યનો સરવાળો એકસોને બહોતેર (૧૭૨) થાય છે. ૬૯.

આ મત મુજબ બાકીના પુષ્કરાર્ધમાં ચંદ્ર સૂર્યની સર્વ સંખ્યા બારસો ચોસઠ (૧૨૬૪) થાય છે. ૭૦.

તે તે પંક્તિમાં રહેલ પરિધિની સંખ્યાને તે તે પંક્તિગત ચંદ્ર સૂર્યની સંખ્યા વડે ભાગવાથી સૂર્ય ચંદ્રનું આંતર આવે છે, અને ચંદ્રથી ચંદ્રનું અને સૂર્યથી સૂર્યનું આંતર ડબલ કરવું ૭૧

આઠ પંક્તિગત પરિધિની સંખ્યાને એકસો ચુમાલીસ સ્વરૂપ ચંદ્ર સૂર્યની સંખ્યા વડે ભાગતા નીચે મુજબ ચંદ્ર સૂર્યનું આંતર આવે છે, તે આ રીતે—એકલાખ, એકહજાર, સત્તર યોજન અને એક યોજનના એકસો ચુમાલીસ અંશ કરીએ તેમાંના ઓગણત્રીશ અંશ (૧૦૧૦૧૭૨૬૬) અને આ જ સંખ્યાને ડબલ કરવાથી, ચંદ્રથી ચંદ્રનું અને સૂર્યથી સૂર્યનું આંતર આવે છે તે આ રીતે—બેલાખ, બેહજાર, ચોત્રીશ (૨૦૨૦૩૪૬૬૬ યોજન ૨૦૨૦૩૪૬૬) થાય છે. ૭૨-૭૪.

દ્વૈગુણ્યાયાત્ર ભાગાનાં, દ્વાશ્યાં સ્વલ્પવચ્ચયેતે ।

છેદકાત્ છેદકે તપ્તે, હંશરાશિર્ભવેન્મહાન્ ॥ ૭૫ ॥

મતેઽસ્મિન્ પ્રતિદ્વીપવાદ્વીન્દુતિગ્મરોચિષામ્ ।

મંચ્યામિધાયિ કરણં, ન પ્રોક્તં વિસ્તૃતેર્મિયા ॥ ૭૬ ॥

તદર્થિભિસ્તુ કરણવિભાવના વિભાવ્યતામ્ ।

પૂર્વસંગ્રહણીટીકા, કૃતા વા મલયર્ષિભિઃ ॥ ૭૭ ॥

एतन्मतसंग्राहिके च गाथे इमे—

“ચોચાલસયં પઢમિલ્લુચાઈ પંતીઈ ચંદસુરાણં ।

તેણ પરં પંતીઓ ચઉત્તરિચાઈ વુહ્ડીઈ ॥ ૭૮ ॥

વાવત્તરિ ચંદાણં વાવત્તરિ સુરિયાણ પંતીઓ ।

પઢમાઈ અંતરં પુણ ચંદા ચંદસ્સ લક્ષ્મદુગં ॥ ૭૯ ॥”

अत्र ‘लक्ष्मदुगं’ति लक्षद्विकं विंशत्या शतैश्चतुस्त्रिंशैर्योजनस्य द्विसप्ततितमैरे-
कोनत्रिंशद्भागैरधिकं बोद्धव्यं ।

श्रेणिः परिस्याख्यैव, मतयोरेतयोर्द्वयोः ।

न तु सूचीश्रेणिस्त, वेत्ति तत्त्वं तु केवली ॥ ८० ॥

આ લાગની રાશિને ડબલ કરવા માટે પહેલા બે વડે ગુણવા, બે વડે ગુણ્યા બાદ,
૨ વડે ૧૪૪નો છેદ ઉડાવતાં લાગાકાર ૭૨ આવ્યો. તેથી $\frac{144}{2} \times 2 = 144$ ૭૫.

આ મતમાં દરેક દ્વીપ સમુદ્રના સૂર્ય ચંદ્રની સંખ્યાને બતાવનાર કરણ વિસ્તા-
રના લયથી બતાવ્યું નથી. ૭૬.

તે વિસ્તૃત કરણના અર્થાઓએ કરણ વિભાવના સ્વયં સમજા લેવી, અથવા તે
શ્રી મલયગિરિજા મહારાજે પૂર્વ સંગ્રહણીની ટીકામાં કહેલું જ છે. ૭૭.

આ મતનો સંગ્રહ કરનારી આ બે ગાથા છે.

પ્રથમ પંક્તિમાં સૂર્ય ચંદ્ર એકસો ચુમાલીસ (૧૪૪) છે, ત્યાર બાદ ચાર ચારની
વૃદ્ધિથી પંક્તિઓ છે ૭૮.

સૂર્ય ચંદ્રની બોત્તેર-બોત્તેર પંક્તિઓ છે, એક ચંદ્રથી બીજા ચંદ્રનું અંતર બે
લાખ યોજન જ છે. ૭૯.

અહિં બે લાખ યોજન જે કહ્યા છે, તેમાં ૨૦૩૪૬૬ યોજન અધિક સમજા લેવા.

આ બંને મતમાં શ્રેણિ ગોળાકારે સમજવી (પરિચય શ્રેણિ) પરંતુ સુચી શ્રેણિ
નહીં. આ વિષયમાં તત્ત્વ તો કેવલી ગમ્ય છે. ૮૦.

યોગશાસ્ત્રચતુર્થપ્રકાશવૃત્તાવપ્યુક્ત—

માનુષોત્તરાત્પરતઃ પચ્ચાશતા યોજનસહસ્રૈઃ પરસ્પરમન્તરિતાશ્ચન્દ્રાન્તરિતાઃ સૂર્યાઃ સૂર્યાન્તરિતાશ્ચન્દ્રા મનુષ્યક્ષેત્રીયચન્દ્રસૂર્યપ્રમાણાદ્ યથોત્તરં ક્ષેત્રપરિધેર્વૃદ્ધ્યા સંખ્યેયા વર્દ્ધમાનાઃ શુભલેશ્યા ગ્રહનક્ષત્રતારાપરિવારા ઘંટાકારા અસહ્યેયા આસ્વયંભૂરમણાલ્લક્ષ-યોજનાન્તરિતાભિઃ પંક્તિભિસ્તિષ્ઠન્તી ” તિ, તથા પરિશિષ્ટપર્વણ્યપિ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિભિઃ પરિચયશ્રેણિરેવોપમિતા, તથાહિ રાજગૃહવપ્રવર્ણને—

તત્ર રાજતસૌવર્ણૈઃ, પ્રાકારઃ કપિશીર્ષકૈઃ ।

ભાતિ ચન્દ્રાંશુમદ્ધિમ્બૈર્મર્યોત્તર ઇવાચલઃ ॥ ૮૦ A ॥ ”

इति परिरयश्रेणिः ॥

પરતઃ પુષ્કરદ્વીપાત્પુષ્કરોદઃ પયોનિધિઃ ।

સમન્તતો દ્વીપમેનમવગૂહ્ય પ્રતિષ્ઠિતઃ ॥ ૮૧ ॥

અતિપથ્યમતિસ્વચ્છં, જાત્યં લઘુ મનોરમમ્ ।

સ્ફુટસ્ફટિકરત્નામસ્ય વારિ સુધોપમમ્ ॥ ૮૨ ॥

યોગશાસ્ત્રના ચોથા પ્રકાશની ટીકામાં પણ કહ્યું છે કે:—

માનુષોત્તર પર્વતથી આગળ પચાસહજાર યોજનના આંતરે ચંદ્ર અને પચાસહજાર યોજનના આંતરે સૂર્ય રહેલ છે, તે આ પ્રમાણે—૨ ચંદ્રો સૂર્યાન્તરિત છે અને ૨ સૂર્યો ચંદ્રાન્તરિત છે. આ ચંદ્ર સૂર્યો (વિમાનો) ઉંચા છે ? તેનું વર્ણન કરતા કહે છે:— મનુષ્યક્ષેત્રના ચંદ્ર સૂર્ય વિમાનોના પ્રમાણથી આગળ આગળ ક્ષેત્રની પરિધિની વૃદ્ધિના કારણે સંખ્યાત ગુણા, શુભ લેશ્યા (શુભકાંતિ) વાળા, ગ્રહ, નક્ષત્ર, તારાના પરિવારથી પરિવરિત, ઘંટાનાં આકારવાળા એવા અસંખ્યાતા ચંદ્ર સૂર્યો છેક સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધી લાખ લાખ યોજનના આંતરે પંક્તિબદ્ધ રહેલ છે.

પૂજ્ય કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યદેવેશ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજએ પરિશિષ્ટ પર્વમાં પણ પરિચયશ્રેણિની જ ઉપમા આપેલ છે, તે આ પ્રમાણે—રાજગૃહ નગરના વપ્રના વર્ણનમાં કહ્યું છે, કે—જેમ ચંદ્ર સૂર્યના બિંબ વડે માનુષોત્તર પર્વત શોભે છે, તેમ રજત સુવર્ણના કાંગરાવડે રાજગૃહ નગર શોભે છે. ૮૦ A.

(ઇતિ પરિચય શ્રેણિ)

પુષ્કરદ્વીપની પછી પુષ્કરોદ નામનો સમુદ્ર આવે છે. આ સમુદ્ર દ્વીપની ચારે બાજુથી વીંટળાઈને રહેલો છે. ૮૧.

આ સમુદ્રનું પાણી, અતિ પથ્ય, અતિહિતકારી, સુંદર, સ્વચ્છ, શ્રેષ્ઠજાતનું વજનમાં લઘુ, આહ્લાદક શુદ્ધ સ્ફટિક રત્નની પ્રભા જેવું ઉજ્જવળ અને અમૃત જેવું છે. ૮૨.

સદા સપરિવારાભ્યાં, માસુરાભ્યાં મહૌજસા ।
 શ્રીધરશ્રીપ્રભાભિચ્ચદૈવતાભ્યામહર્નિશમ્ ॥ ૮૩ ॥
 ઇન્દ્રકર્કાભ્યાં પુષ્કરવદ્વિભાત્યસ્યોદકં યતઃ ।
 પુષ્કરોદસ્તત્ત એપ, મુચિ રુયાતઃ પયોનિધિઃ ॥ ૮૪ ॥
 અસ્ય યોજનલક્ષાણિ, દ્વાત્રિંશચ્ચક્રવાલતઃ ।
 વિસ્તારઃ પરિધિસ્ત્વસ્ય, માવ્યો વ્યાસાનુસારતઃ ॥ ૮૫ ॥
 પરતઃ પુષ્કરામ્ભોધેર્દ્વીપોઽસ્તિ વારુણીવરઃ ।
 સદ્વારુણીવ વાપ્યાદૌ, જલમસ્યેત્યસૌ તથા ॥ ૮૬ ॥
 દેવૌ દ્વાવત્ર વરુણવરુણપ્રભસંજિતૌ ।
 તત્સ્વામિકત્વાદ્વરુણવરોઽપ્યેપ નિગદ્યતે ॥ ૮૭ ॥
 ચતુઃપૃષ્ઠિયોજનાનાં, લક્ષાણિ ચૈવ વિસ્તૃતઃ ।
 ચક્રવાલતયા જ્ઞેયઃ, પરિધિસ્ત્વસ્ય પૂર્વવત્ ॥ ૮૮ ॥
 વારુણીવરોદનામા, દ્વીપાદસ્માત્પરોઽમ્બુધિઃ ।
 મદકારિવરાસ્વાદોદકપ્રાગ્ભારમાસુરઃ ॥ ૮૯ ॥

પરિવાર યુક્ત મહાતેજથી દેહીપ્યમાન એવા શ્રીધર અને શ્રીપ્રભ નામના બે દેવતાવડે આ સમુદ્ર ઉમેશા શોભે છે ૮૩.

સૂર્ય અને ચંદ્ર વડે આનુ પાણી બાણે કમલ યુક્ત હોય, તેમ શોભે છે તેથી આ સમુદ્ર, પૃથ્વી ઉપર પુષ્કરોદ નામથી પ્રખ્યાત છે. ૮૪

આ સમુદ્રનો વિસ્તાર ગોળાકારે બત્રીશલાખ યોજન (૩૨,૦૦,૦૦૦) છે, અને એની પરિધિ વ્યાસ અનુસારે સમજી લેવી. ૮૫

આ પુષ્કરોદ સમુદ્રની વધી, વારુણીવર નામનો દ્વીપ છે. આ દ્વીપની વાપી આદિમાં પાણી, વારુણી (મદિરા)ના સ્વાદ જેવું છે, તથા વરુણ અને વરુણપ્રભ નામના બે દેવો આ દ્વીપના સ્વામી છે, તેથી આ દ્વીપ વરુણવર પણ કહેવાય છે. આ દ્વીપનો વિસ્તાર ગોળાકારે એસઠલાખ (૬૪,૦૦,૦૦૦) યોજન છે અને તેની પરિધિ, તે પૂર્વવત્ (એટલે કે વ્યાસના આધારે) વિચારી લેવી. ૮૬-૮૮.

આ દ્વીપથી આગળ વારુણીવરોદ નામનો સમુદ્ર છે જે માદક અને સ્વાદીય પાણીના સમૂહથી શોભે છે. ૮૯.

સુજાતપરમદ્રવ્યસમ્મિશ્રમદિરાસાત્ ।

અતિસ્વાદૂદકયોગાત્ , રુચાતોઽયં તાદૃશાભિધઃ ॥ ૯૦ ॥

વારુણિવારુણકાન્તસ્વામિકયોગતોઽથવા ।

સ્યાદ્વારુણવરોદારુચ્યો, વરુણોદોઽપ્યયં ભવેત્ ॥ ૯૧ ॥

एका योजनक्रोड्यष्टाविंशत्या लक्षकैः सह ।

चक्रवालतयैतस्य, विस्तारो निश्चितो बुधैः ॥ ૯૨ ॥

अथ क्षीरवरो द्वीपः, परतोऽस्मात्पयोनिधेः ।

क्षीरोपमं जलं चाप्यादिषु यस्येत्यसौ तथा ॥ ૯૩ ॥

पुण्डरीकपुष्पदन्तौ, यद्वा क्षीरोज्ज्वलौ सुरौ ।

अत्रेति तत्स्વામિકत्वाત્ , રુચાતઃ ક્ષીરવરાભિધઃ ॥ ૯૪ ॥

विष्कम्भोऽस्य योजनानां, द्वे कोटयौ चक्रवालतः ।

षट्पञ्चाशल्लक्षयुक्ते, परिधिश्चिन्त्यતાં स्वयम् ॥ ૯૫ ॥

ततः क्षीरवरद्वीपात्परं क्षીरोदवारिधिः ।

कर्पूरपूरडिण्डीरपिण्डडम्बरपाण्डुरः ॥ ૯૬ ॥

ત્રિમાગાવર્તિતચતુર્ભાગસચ્છર્કરાન્વિતમ્ ।

સ્વાદનીયં દીપનીયં, મદનીયં વપુષ્મતામ્ ॥ ૯૭ ॥

સુદર રીતે તૈયાર કરેલ અને શ્રેષ્ઠ દ્રવ્યથી યુક્ત, એવી મહિરાના રસ જેવા, અતિ-સ્વાદુ પાણીના સંબંધથી આ સમુદ્ર તેવા (વારુણિવરોદ) નામે પ્રખ્યાત છે. ૯૦.

અથવા વારુણી અને વારુણકાંત નામના અધિષ્ઠાયક દેવતા સંબંધથી, આ વારુણ વરોદ તથા વરુણોદ નામથી પણ પ્રસિદ્ધ છે. ૯૧.

આ સમુદ્રનો ગોળાકારે વિસ્તાર બુધ પુરુષોએ એકકોડ, અઠ્ઠાવીશ લાખ (૧,૨૮,૦૦૦૦૦) યોજનનો કહેલો છે. ૯૨.

આ સમુદ્રથી આગળ ક્ષીરવર નામનો દ્વીપ છે, તેની વાવડી આદિમાં હ્રદ્ય જેવું જળ હોવાથી તે ક્ષીરવર કહેવાય છે. ૯૩

અથવા તે હ્રદ્ય જેવા ઉજ્જવળ પુંડરીક અને પુષ્પદંત નામના દેવતાઓ એમના સ્વામી હોવાથી ક્ષીરવર નામથી પ્રખ્યાત છે. ૯૪.

આની પહોળાઈ ગોળાકારે બે કોડ, છપ્પનલાખ (૨,૫૬,૦૦,૦૦૦) યોજન છે. આની પરિધિ સ્વયં વિચારી લેવી. ૯૫.

ક્ષીરવરદ્વીપથી આગળ ક્ષીરોદ સમુદ્ર છે, જે કપૂરના સમુદ્ર જેવા ક્ષીણના પિંડ જેવો ઉજ્જવળ છે. આ સમુદ્રનું પાણી કેવું છે, તે જણાવતા કહે છે, કે-અતિઉકાળવાથી

વંદનીયં ચ સર્વાન્જેન્દ્રિયાહ્વાદકરં પરમ્ ।

વર્ણગન્ધરસસ્પર્શસંપન્નમતિપેશલમ્ ॥ ૯૮ ॥

ईदृग् यच्चक्रिगोक्षीरं, तस्मादपि मनोहरम् ।

अस्य स्वादूदकमिति, श्रीगेदः प्रथितोऽम्बुधिः ॥ ९९ ॥

તથા ચ જીવાભિગમમૂત્રે—

“સ્વંદમચ્છંદિઓવવેષ રણો ચાઝરંતચક્રવટિસ્સે”ત્યાદિ ।

ક્ષીરોઽજ્જ્વલાન્નિવિમલવિમલપ્રભદેવયોઃ ।

સંવન્ધિ સલિલં હ્યસ્યેત્યપિ ક્ષીરેદવાગ્નિધિઃ ॥ ૧૦૦ ॥

जिनजन्मादिषु कृतार्थोदकत्वादिवोल्लसन् ।

समीरलहरीसंगरङ्गत्कल्लोलकैतवात् ॥ १०१ ॥

गुरुश्रीकीर्त्तिविजययशोभिस्तुलितो बुधैः ।

इत्युद्भूताद्भूतानन्दाद्, द्विगुणैवेत्यवानिव ॥ १०२ ॥

ત્રણુ ભાગ જેના બળી ગયા છે અને તેથી ચોથા ભાગની બાકી રહેલી સ્વચ્છ સાકરથી યુક્ત, સ્વાદીય, હોજરીને પ્રદીપ કરનાર, લોકોને મદ આવેગ ઉત્પન્ન કરનાર, શરીરને પુષ્ટ અને ઉત્તેજિત કરનાર, સર્વોંગ ઇન્દ્રિયને આલસાદ કરનાર, અતિસુંદર વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શથી યુક્ત, અતિપ્રિય, મનોહર આવું જે ચક્રવર્તિ માટેનું ગાયનું દૂધ હોય, તેનાથી પણ મનોહર અને સ્વાદિય આનું પાણી છે. તેથી ક્ષીરેદવાગ્નિ નામે પ્રખ્યાત છે. ૯૯-૯૯.

જીવાભિગમ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે:-

આતુરંત ચક્રવર્તી રાજનું, ખાંડ અને મત્સંડી (ખાંડ કરતાય મધુર દ્રવ્ય)થી યુક્ત એવું દ્રવ્ય ઇત્યાદિ

ક્ષીર જેવા ઉજ્જ્વળ શરીરવાળા વિમલ અને વિમલપ્રભ, આ સમુદ્રના અધિષ્ઠાયક દેવ હોવાથી આ સમુદ્રનું બીજું નામ ક્ષીરેદવાગ્નિધિ છે. ૧૦૦.

શ્રી તીર્થંકર ભગવાનના જન્મ કલ્યાણકોની ઉજવણી આદિ પ્રસંગોમાં તે પાણીનો વપરાશ થતો હોવાથી, પવનની લહરીના સંગથી ઉછળતા કલ્લોલોના બહાને પોતાની કૃતાર્થતાથી તે પાણી બધે ઉલ્લાસ વ્યક્ત કરી રહ્યું છે ૧૦૧

શુરદેવ શ્રી કીર્તિવિજયજી મહારાજના અત્યુજ્જ્વળ યશની સાથે પંડિતો દ્વારા પોતાની તુલના થયેલી છે, આવું બધી, તે કારણથી ઉત્પન્ન થયેલા અદ્ભૂત આનંદથી બધે આ સમુદ્ર દ્વિગુણ ચેતતાને લગે છે.

અહિં ગ્રંથકાર ક્ષીરસમુદ્રની ધવલતાને ઉપેક્ષા અલંકાર દ્વારા બતાવે છે શુરદેવ શ્રી કીર્તિવિજયજી મહારાજના અત્યુજ્જ્વળ યશોરાશિની સાથે પંડિતો દ્વારા પોતાની

જિનસ્નાત્રાર્થકલશૈરલઢકૃતતટદ્વયઃ ।

ગુરુઃ શુશ્રૂષુભિઃ શિષ્યૈરિવ સ્વચ્છામૃતાર્થિભિઃ ॥ ૧૦૩ ॥

દિવ્યકુમ્ભેષ્વાહરત્સુ, પ્રણમ્ય શિરસોદકમ્ ।

લોલત્કલ્લોલનિનદૈરનુજાં વિતરન્નિવ ॥ ૧૦૪ ॥

સમન્તતસ્તટોદ્ગિન્નચલદ્બુદ્બુદદન્તુરઃ ।

તાટક્ક ઇવ મેદિન્યાઃ, સ્ફુરન્મૈક્તિકપક્લિકઃ ॥ ૧૦૫ ॥

લોલકલ્લોલસંઘટ્ટોચ્છલચ્છીકરકૈતવાત્ ।

સિદ્ધાન્નભોગતાન્ મુક્તાકળૈરવકિરન્નિવ ॥ ૧૦૬ ॥

ધૃતો નિર્ણિજ્ય વિધિનાતપાય સ્થિરમાસ્વતામ્ ।

શોભતેઽસૌમધ્યલોકનિચોલક ઇવોજ્જ્વલઃ ॥ ૧૦૭ ॥ સપ્તભિઃ કુલકં ॥

(યશની) તુલના કરાઈ રહી છે, તેવું જાણતા તેનાથી અનહદ આનંદ ઉત્પન્ન થયો અને તેથી જ ક્ષીરસમુદ્રની ઉજ્જ્વળતા દ્વિગુણ (૩ગણ) બની ગઈ છે. ૧૦૨.

(અહીં દેવળ ગુરુદેવના પક્ષે, એક જ અપેક્ષાએ આ પ્રલોક રચાયેલો હોય તેવું લાગે છે. તેઓશ્રીનો ગુરુ પ્રત્યેનો ભક્તિભાવ અનહદ હતો. આગળ પણ આ રીતે ગુરુ સ્મરણ તેઓએ કરેલ છે)

દેવતાઓ દ્વારા જિનસ્નાત્ર માટે પાણી ભરીને તૈયાર કરાએલા કળશોથી જેના બંને કિનારા શોભી રહ્યા છે, એવો આ સમુદ્ર ગુરુસેવાની ઈચ્છાવાળા શિષ્યોથી અલંકૃત ગુરુની જેમ શોભે છે ૧૦૩

મસ્તક વડે પ્રણામ કરીને સ્વચ્છ અમૃતના અર્થી દેવો દ્વારા દિવ્ય કુંભોમાં પાણી લેતી વખતે તરંગ કહ્લોલોના અવાજ-(ઘોષ) દ્વારા જાણે આ ક્ષીરસાગર અનુજા આપી રહ્યો છે ૧૦૪

આ ક્ષીરસાગર, ચારેબાજુ કિનારા પર પેદા થતા ચપળ પરપોટાથી જાણે ઉજ્જ્વળ દાંતવાળો હોય, તેવો તથા યશમાન મોતીઓની પંક્તિથી શોભતો, જાણે પૃથ્વીનો હાર હોય, તેવો ભાસે છે. ૧૦૫

ચપળ કહ્લોલોનાં પરસ્પરના ભટકાવાથી ઉછળતા પાણીના ઝિંદુના બહાને જાણે મુક્તાકણો વડે આકાશમાં રહેલા સિદ્ધોને (ચોખાથી) વધાવતો હોય, તેવો આ સમુદ્ર ભાસે છે. ૧૦૬.

સ્થિર એવા સૂર્યોના આતપ માટે, જાણે બ્રહ્મા વડે સ્થિર કરીને ધારણ કરાએલો હોય, તેવો આ સમુદ્ર મધ્યલોક રૂપી ચંદ્રવાના મધ્યમાં ભટકતાં ઉજ્જ્વળ ઝૂમખા જેવો શોભે છે ૧૦૭.

અસ્ય દ્વાદશલક્ષાદ્યા, વિષ્કમ્ભઃ-પશ્ચ કોટયઃ ।

યોજનાનાં પરિધિસ્તુ, સ્વયં ભાવ્યો મનીષિભિ ॥ ૧૦૮ ॥

પરતોઽસ્માત્પયોરાશેઢ્વીપો ઘૃતવરામિથઃ ।

ઘૃતતુલ્યં જલં વાપ્યાદિષુ યસ્યેત્યસૌ તથા ॥ ૧૦૯ ॥

ઘૃતાવર્ણો ચ કનકકનકપ્રભનામકૌ ।

સ્વામિનાધિહ તદ્યોગાત્, ગ્યાતો ઘૃતવરામિથઃ ॥ ૧૧૦ ॥

ચતુર્વિંશતિલક્ષાદ્યા, દશ યોજનકોટયઃ ।

વ્યાસોઽસ્ય પરિધિર્જ્ઞેયઃ, સ્વયં વ્યાસાનુસારતઃ ॥ ૧૧૧ ॥ એવમગ્રેઽપિ ।

દ્વીપાદસ્માત્પરો ત્રાદ્ધિર્ઘૃતોદારુયો વિરાજતે ।

દેવજ્ઞવીનસુરભિસ્વાદુનીરમનોરમઃ ॥ ૧૧૨ ॥

અયં કાન્તસુકાન્તાભ્યાં, સ્વામિભ્યાં પરિપાલિતઃ ।

વાણિજાભ્યાં ઘૃતકુતૂરિવ સાધારણી દ્વયોઃ ॥ ૧૧૩ ॥

વિષ્કમ્ભોઽસ્ય યોજનાનાં, વિંશતિઃ કિલ કોટયઃ ।

અષ્ટચત્વાર્વિંશતાઽઽદ્યા, લક્ષ્દર્દૈર્નિરૂપિતાઃ ॥ ૧૧૪ ॥

આ ક્ષીરસાગરનો પાંચ કોડ અને બારલાખ (૫,૧૨૦૦૦૦૦) ચોજનનો વિષ્કંભ છે અને પરિધ તે બુદ્ધિશાળીઓએ સ્વયં વિચારી લેવી. ૧૦૮

આ સમુદ્રની પછી ચારે બાળું ફેલાએલો ઘૃતવર નામનો દ્વીપ છે, જેની વાવડી આદિમાં ઘૃતતુલ્ય પાણી છે, તેથી તે ઘૃતવર દ્વીપ કહેવાય છે અથવા કનક અને કનક-પ્રભ નામના બે દેવો જે ઘૃતસદૃશ વર્ણુવાળા છે, તે આ દ્વીપના સ્વામી હોવાથી, આ દ્વીપ ઘૃતવર નામે પ્રખ્યાત છે. ૧૦૯-૧૧૦.

આ દ્વીપનો વ્યાસ, દશકોડ, ચોવીશલાખ (૧૦,૨૪,૦૦૦૦૦) ચોજન છે. અને આ વ્યાસ અનુસારે પરિધિ સ્વયં સમજી લેવી, એ પ્રમાણે આગળ પણ સમજી લેવું. ૧૧૧

આ દ્વીપથી આગળ ઘૃતોદ નામનો સમુદ્ર શોભે છે, કે જે થી જેવા સુગંધી અને સ્વાદુ પાણીથી મનોરમ છે બે વચ્ચે એક સાધારણ થીના કુંડલાને જેમ બે વેપારીઓ સાંચવે, તેમ કાન્ત અને સુકાન્ત નામના બે દેવથી અધિષ્ઠિત છે ૧૧૨-૧૧૩.

પંડિત પુરૂષોએ આનો વિષ્કંભ, વીસકોડ, અડતાલીસલાખ ચોજનનો (૨૦,૪૮,૦૦૦૦૦) કહ્યો છે. ૧૧૪.

દ્વીપઃ ક્ષોદવરાભિર્લ્લઃ, પરોઽસ્માત્તોયરાશિતઃ ॥ ૧૧૫ ॥
 નિર્જરૌ સ્વામિનાવસ્ય, સ્તઃ સુપ્રભમહાપ્રભૌ ॥ ૧૧૫ ॥
 ક્ષોદો નામ ક્ષોદરસઃ, સ ઇક્ષુરસ ઉચ્યતે ॥ ૧૧૬ ॥
 તદ્રૂપમુદકં વાપ્યાદિપુ યસ્યેત્યસૌ તથા ॥ ૧૧૬ ॥
 ચત્વારિંશત્કોટયોઽસ્ય, ત્રિષ્કમ્ભઃ કથિતો જિનૈઃ ।
 ષણ્ણવત્યાઽન્વિતા લક્ષ્ઃ, સુરલક્ષણિષેવિતૈઃ ॥ ૧૧૭ ॥
 તતઃ પરંતુ ક્ષોદોદાભિધાનઃ સ્વલુ વારિધિઃ ।
 વર્તતેઽત્યંતમધુરઘુરન્ધરપયોધરઃ ॥ ૧૧૮ ॥
 ત્વગેલાકેસરેસ્તુલ્યં, ત્રિસુગન્ધિ ત્રિજાતકમ્ ।
 મરિચૈશ્ચ સમાયુક્તં, ચતુર્જાતકમુચ્યતે ॥ ૧૧૯ ॥
 તતશ્ચ—ચતુર્જાતકસમ્મિશ્રાત્તિભાગાવાર્તિતાદપિ ।
 અતિસ્વાદુવારિરિક્ષુરસાદપ્યેષ તોયધિઃ ॥ ૧૨૦ ॥
 એવં ચ લવણામ્ભોધિઃ, કાલોદઃ પુષ્કરોદધિઃ ।
 સ્વયંભૂર્વારુણીવાદ્ધિર્વૃતક્ષીરપયોનિધી ॥ ૧૨૧ ॥

આ સમુદ્રની પછી ક્ષોદવર નામનો દ્વીપ છે અને તેના સ્વામી સુપ્રભ અને મહાપ્રભ નામે—એ દેવ છે. ૧૧૫.

ક્ષોદ એટલે ક્ષોદરસ અર્થાત્ ઇક્ષુરસ. આ દ્વીપની વાવડી વિગેરેમાં ઇક્ષુરસ 'જેવું' પાણી હોવાથી. આ દ્વીપ ક્ષોદવર નામથી ઓળખાય છે. ૧૧૬.

લાખો દેવોદ્ધારા ઉપાસના કરાએલા 'એવા શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ' આ દ્વીપનો વિષ્કંભ આલીસકોડ, છન્નુલાખ (૪૦,૬૬,૦૦૦૦૦) થોજનનો કહેલ છે. ૧૧૭
 ત્યારબાદ ક્ષોદોદ (ક્ષોદ = ઇક્ષુરસ, ઉદ = પાણી) નામનો સમુદ્ર છે, જે અત્યંત મધુર પાણીને ધારણ કરે છે. ૧૧૮.

તજ, ઇલાયચી અને કેશર સમાન સુગંધી દ્રવ્યોથી નિષ્પન્ન, એવું આ સમુદ્રનું પાણી સુગંધી અને ત્રિજાતક કહેવાય છે અને મરીથી યુક્ત તે ચતુર્જાતક પણ કહેવાય છે. ૧૧૯.

આ રીતે ચતુર્જાતક એટલે ઉપરોક્ત ચાર પ્રકારના દ્રવ્યોથી મિશ્રિત હોય, તેવા અને ત્રણભાગ ઉકાળી દીધેલો હોય તેવા, ઇક્ષુરસથી અતિ મધુર, આ સમુદ્રનું જળ છે ૧૨૦.

આ રીતે લવણસમુદ્ર, કાલોદધિસમુદ્ર, પુષ્કરોદધિસમુદ્ર, સ્વયંભૂરમણસમુદ્ર, વારુણી-વરસમુદ્ર, ઘૃતવરસમુદ્ર અને ક્ષીરોદધિસમુદ્ર આ સાત સમુદ્રોને છોડીને બીજા બધા

एतान् विहाय सप्ताब्धीन्, सर्वेऽप्यन्ये पयोधयः ।
 तादृगिक्षुरसोत्कृष्टस्वादूदकमनोरमाः ॥ १२२ ॥
 एकाशीतीःकोटयोऽथ, लक्षा द्विनवतिस्तथा ।
 पयोधेरस्य वलय विष्कम्भः परिकीर्तितः ॥ १२३ ॥
 अथ नन्दीश्वरो द्वीपः, क्षोदोदाम्भोनिधेः परः ।
 प्ररूपितो विष्टपेष्टैरष्टमः कष्टमर्द्दिभिः ॥ १२४ ॥
 मधुरेश्वरसस्वादूदकेषु दीर्घिकादिषु ।
 जलाश्रयेषु फुल्लाब्जमकरन्दसुगन्धिषु ॥ १२५ ॥
 स्फुरत्पुष्पफलोद्दामाभिरामद्रुमशालिषु ।
 अत्रोत्पातपर्वतेषु, सर्वरत्नमयेषु च ॥ १२६ ॥
 आसते शेरते स्वैरં, कीडन्ति व्यन्तरामराः ॥
 व्यन्तरीभिः सह प्राच्यपुण्यानां भुञ्जते फलम् ॥ १२७ ॥
 इहृत्यमाधिपत्यं द्वौ, कैलासहरिवाहनौ ।
 धत्तः समृद्धौ देवौ द्योः, सूर्याचन्द्रमसाविव ॥ १२८ ॥

સમુદ્રોના પાણી, ઇક્ષુરસનાં સ્વાદ કરતાં પણ ઉત્કૃષ્ટ સ્વાદીય અને મનોરમ્ય હોય છે. ૧૨૧-૧૨૨.

આ સમુદ્રનો વલય વિષ્કંભ એકાશીકોડ અને બાણુલાખ યોજનનો કહેલો છે. (૮૧૯૨,૦૦૦૦૦) ૧૨૩.

કષ્ટનો નાશ કરનાર એવા ત્રિભુવનપતિઓએ ક્ષોદોદ નામના આ સમુદ્ર પછી આઠમો નંદીશ્વરદ્વીપ કહેલો છે. ૧૨૪.

આ નંદીશ્વર દ્વીપમાં મધુર ઇક્ષુરસ સમાન સ્વાદિય તથા પૂર્ણ વિકસિત કમળો-માંથી ઝરતા મકરંદથી સુગંધિત થયેલ જળવાળી વાવડી વગેરે જળાશયોમાં તથા ખીલેલા પુષ્પો અને ફળોથી અત્યંત સુંદર શોભતા સર્વરત્નમય ઉત્પાતપર્વતો ઉપર, વ્યંતરીઓની સાથે વ્યંતર દેવતાઓ બેસે છે, આરામ કરે છે, ઇચ્છા મુજબ ક્રીડા કરે છે અને તે રીતે પૂર્વના પૂણ્ય કર્મ તેઓ લોગવે છે. ૧૨૪-૧૨૬.

જેમ આકાશના સ્વામિત્વને સૂર્ય-ચંદ્ર ધારણ કરે છે, તેમ આ નંદીશ્વરદ્વીપનું આધિપત્ય કૈલાસ અને હરિવાહન નામના સમૃદ્ધ દેવો ધારણ કરે છે. ૧૨૮.

एवं नन्द्या समृद्धयाऽसावीश्वरः स्फातिमानिति ।
 नन्दीश्वर इति ख्यातो, द्वीपोऽयं सार्थकाभिधः ॥ १२९ ॥
 त्रिषष्ट्या कोटिभिर्युक्तमेकं कोटिशतं किल ।
 लक्षैश्चतुरशीत्याह्वयेतद्वलयविस्तृतिः ॥ १३० ॥
 द्वीपस्यास्य बहुमध्ये, शोभन्ते दिक्चतुष्टये ।
 जात्याञ्जनरत्नमयाश्चत्वारोऽञ्जनपर्वताः ॥ १३१ ॥
 पूर्वस्यां देवरमणो, नित्योद्योतस्वयंप्रभौ ।
 क्रमादपाक्प्रतीच्यां चोदीच्यां च रमणीयकः ॥ १३२ ॥
 वर्णशोभां वर्णयामः, किमेतेषां स्फुरद्गुचाम् ? ।
 नाम्नैव ये स्वमौज्ज्वल्यं, प्रथयन्ति यथास्थितम् ॥ १३३ ॥
 स्फुरद्गवलसत्रत्नचारितेजोभिरास्तृतैः ।
 तेऽमुं द्वीपं सृजन्तीव, कस्तूरीद्रवमण्डितम् ॥ १३४ ॥
 स्वच्छगोपुच्छसंस्थानस्थिता रजोमलोज्झिताः ।
 अभ्रङ्कषोत्तङ्गमृङ्गा, मृष्टाः श्लक्ष्णाः प्रभास्वराः ॥ १३५ ॥

આ પ્રમાણે આ દ્વીપ આનંદ કલ્યાણકારી સમૃદ્ધિવડે ચઢીઆતો હોવાથી, નંદી-શ્વર નામ સાર્થક છે. ૧૨૯.

આ દ્વીપનો વલય વિસ્તાર એકસોત્રેસઠકોડ અને ચોરાસીલાખ (૧૬૩,૮૪,૦૦-૦૦૦) ચોજનનો છે. ૧૩૦.

આ દ્વીપના લગભગ મધ્યભાગે જાતિમાન અંજનરત્નમય ચાર અંજનગિરિ પર્વતો શોભે છે. ૧૩૧.

પૂર્વદિશામાં દેવરમણ નામનો, દક્ષિણદિશામાં નિત્યોદ્યોત નામનો, પશ્ચિમદિશામાં સ્વયંપ્રભનામનો, અને ઉત્તરમાં રમણીયક નામનો અંજનગિરિ છે. ૧૩૨.

સ્કુરાયમાન કાંતિવાળા એવા આ અંજનાચલોની તેજસ્વિતા શું વર્ણવીએ ? કેમકે જેઓ પોતાના નામથી જ યથાસ્થિત પોતાની ઉજ્જવળતાને ફેલાવે છે. ૧૩૩.

અંજનગિરિનું સ્વરૂપ:-

તેજસ્વી એવા ગવલના તેજ કિરણો સમાન વિસ્તારાએલા પોતાના તેજવડે આ પર્વતો જાણે આ દ્વીપને કસ્તૂરીના દ્રવથી વિલિપ્ત કરતા હોય તેવા લાગે છે. ૧૩૪.

સ્વચ્છ ગોપુરછનાં આકારે રહેલા, રજ અને મલથી રહિત ગગનોતુલ્ય શિખરોને ધારણ કરતા અને અતિ તેજસ્વી એવા આ પર્વતો પૃથ્વીથી ચોર્યાંશી હજાર (૮૪૦-૦૦) ચોજન ઊંચા છે. જ્યારે પૃથ્વીની અંદર એકહજાર (૧૦૦૦) ચોજન અવગાઢ

સહસ્રાંશતુસ્શીતિ, ભૂતલાત્તે સમુચ્છિતાઃ ।
 સહસ્રં ચ યોજનાનાવમગાઢા મુવોઽન્તરે ॥ ૧૩૬ ॥
 યોજનાનાં સહસ્રાણિ, પૃથવો ભૂતલે દશ ।
 યોજનાનાં સહસ્રં ચ વિસ્તીર્ણાસ્તે શિસ્તલે ॥ ૧૩૭ ॥
 મતાન્તરે શતાન્યેતે, ચતુર્ણવતિમાતતાઃ ।
 સ્યુર્ભૂતલે યોજનાનાં, સહસ્રં મૂર્ધ્નિ વિસ્તૃતાઃ ॥ ૧૩૮ ॥
 ચતુર્ભિઃ કલાંપકં ॥

તથોક્તં સ્થાનાઙ્ગવૃત્તો-દ્વિહાઙ્ગનકા મૂલે દશ યોજનસહસ્રાણિ વિઘ્નમ્ભેણેત્યુક્તં,
 દ્વીપસાગરપ્રજ્ઞસિસંગ્રહણ્યાં તુક્તં —

“નવ ચેવ સહસ્સાદં ચત્તારિ ય હોંતિ જોઅણસયાદં ।

અંજનગપન્વયાણં ધરણિયલે હોઽ વિક્કલ્લમ્ભો ॥ ૧૩૮A ॥” ઇતિ ।

તદિદં મતાન્તરમિત્યવસેયં, એવમન્યત્રાપિ, મતાન્તરવીજાનિ તુ કેવલિગમ્યાનીતિ ।

યસ્મિન્મતે સહસ્રાણિ, ભૂતલે દશ વિસ્તૃતાઃ ।

વૃદ્ધિક્ષયૌ મતે તસ્મિન્, યોજનં યોજનં પ્રતિ ॥ ૧૩૯ ॥

અષ્ટાવિંશાંશત્રિતયમુપર્યારોહણે ક્ષયઃ ।

તાવત્યેવોપરિતલાદ્વૃદ્ધિઃ સ્યાદવરોહણે ॥ ૧૪૦ ॥

થયેલા છે પૃથ્વીની સપાટી ઉપર દશહજાર (૧૦,૦૦૦) યોજન વિસ્તૃત અને શિખર
 ઉપર એકહજાર (૧૦૦૦) યોજન પહોળા છે. ૧૩૫-૧૩૭

મતાંતરઃ—

આ અંજનગિરિ પર્વતો પૃથ્વીતલ ઉપર નવહજાર ચારસો (૯૪૦૦) યોજન પહોળા
 છે અને ઉપર એકહજાર (૧૦૦૦) યોજન પહોળા છે ૧૩૮

ઠાણાંગરૂત્રની વૃત્તિમાં નીચે મુજબ કહેલું છે, કે—

આ અંજનપર્વતો મૂળમાં દશહજાર (૧૦,૦૦૦) યોજનના વિષ્કંભવાળા છે.

દ્વીપસાગર પ્રજ્ઞસિ સંગ્રહણીમાં તો નવહજાર ચારસો (૯૪૦૦) યોજનનો અંજન,
 પર્વતની ધરણીતલ ઉપરનો વિષ્કંભ હોય છે, તેમ કહ્યું છે. ૧૩૮A

આ જ રીતે અન્યત્ર પણ મતાંતરની વાત આવે, તે કેવલિગમ્ય છે. તેમ સમજી લેવી.

જેના મતે પૃથ્વીતલ ઉપર દશહજાર (૧૦,૦૦૦) યોજનની વિસ્તૃતિ છે, તેમને
 દરેક યોજને—યોજને ક્ષય વૃદ્ધિ થાય છે, તે આ મુજબ કે—ઉપર ચડતા યોજને—યોજને
 ઘટ્ટ યોજનનો ક્ષય થાય છે. જ્યારે નીચે ઉતરતા એટલી જ ઘટ્ટ યોજનની વૃદ્ધિ થતી
 બને છે. ૧૩૯-૧૪૦

ભાવના ત્વેવં—મહીતલગતવ્યાસાત્, સહસ્રદશકાત્મકાત્ ।

સહસ્રાણ્યપર્ચીયન્તે, નવોપરિતલાવધિ ॥ ૧૪૧ ॥

તતો નવ સહસ્રાણિ, ભાજ્યાનિ નાપ્યતે પરમ્ ।

સહસ્રૈશ્ચતુરશીત્યા, ભાગો ભાજ્યસ્ય લાઘવાત્ ॥ ૧૪૨ ॥

તતશ્ચ—ભાજ્યભાજકયો રાજ્યોઃ કૃતે શૂન્યાપવર્ત્તને ।

ભાજ્યો નવાત્મા ચતુરશીત્યાત્મા સ્યાચ્ચ ભાજકઃ ॥ ૧૪૩ ॥

ઉભાવપ્યપવર્ચ્યેતે, તતોઽંશચ્છેદકો ત્રિભિઃ ।

યોજનાંશત્રયં લઘ્વમષ્ટાવિંશતિજં તતઃ ॥ ૧૪૪ ॥

યદ્વા—અષ્ટાવિંશતિગુણિતો ભાજ્યો રાશિર્લવાત્મકો ભવતિ ।

દ્વે લક્ષે દ્વાપચ્ચાશતા સહસ્રૈર્યુતે તેઽંશાઃ ॥ ૧૪૫ ॥

તેષાં સહસ્રૈશ્ચતુરશીત્યા ભાગે દ્વૈતે સતિ ।

લઘ્વં વિભાગત્રિતયમષ્ટાવિંશતિસંભવમ્ ॥ ૧૪૬ ॥

ચતુઃશતાધિકનવસહસ્રયોજનાત્મકાત્ ।

મતાન્તરે સ્થુલવ્યાસાત્સહસ્રોરુશિરોઽવધિ ॥ ૧૪૭ ॥

મધ્યે શતાનિ ચતુરશીતિઃ ક્ષીયન્તે इत्यતઃ ।

ભજ્યન્તે તાનિ ચતુરશીત્યા કિલ સહસ્રકૈઃ ॥ ૧૪૮ ॥

તેની ભાવના આ પ્રમાણે દશહજાર (૧૦,૦૦૦) યોજનનો વ્યાસ, કે જે પૃથ્વી તલમાં રહેલો છે. તેમાંથી ઉપર આવતા સુધીમાં (૬૦૦૦) યોજન ઓછા થાય છે, એટલે ૬૦૦૦ ને ૮૪૦૦૦થી ભાગવાના રહે, પરંતુ ભાજક કરતા ભાજ્ય સંખ્યા નાની હોવાથી કંઈ રહે નહિ તેથી ભાજ્ય અને ભાજક રાશિમાંથી શૂન્યને દૂર કરવા. એટલે $૬ \times ૮૪ = ૬$ ભાજ્ય અને અને ૮૪ ભાજક અને બન્ને ત્રણથી ભાગવાથી $\frac{૬}{૮૪}$ યોજન અને છે $\frac{૬}{૮૪}$ $\frac{૬}{૮૪}$. ૧૪૧-૧૪૪.

એક યોજનના ૨૮ ભાગ કરી, તેમાંથી ૩ ભાગ સમજવા. અથવા ૨૮થી ગુણા-યેલા રાશિ અંશાત્મક થાય છે અને તે અંશો ૨,૫૨૦૦૦ થાય છે ($૨૮ \times ૬૦૦૦ = ૨૫૨૦૦૦$) અને તેને ૮૪૦૦૦ વડે ભાગવાથી $\frac{૬}{૮૪}$ અંશ થાય છે. ૧૪૫-૧૪૬.

મતાંતરે નવહજાર ચારસો (૬૪૦૦) યોજનનો જે સ્થૂલ વ્યાસ પૃથ્વીતલનો છે, તેમાંથી ઘટતા ઘટતા ઉપર આવતા સુધી એકહજાર (૧૦૦૦) યોજન થઈ જાય, તેમાંથી શીખર સુધી નીચેથી ઉપર જતા આઠહજાર ચારસો (૮૪૦૦) યોજન ઘટે છે અને તે

જીવાભિગમસૂત્રવૃત્તૌ પ્રવચનસારોદ્ધારવૃત્તૌ ચ એતાં દર્શયોજનોદ્વિદ્વા ઉક્તાઃ,
નન્દીશ્વરસ્તોત્રે નન્દીશ્વરકલ્પે ચ સહસ્રયોજનોદ્વિદ્વા ઉક્તાઃ,

સ્થાનાઙ્ગસૂત્રેઽપિ—‘તાઓ ણં’ ણંદાઓ પુઠ્ઠુરણીઓ એગં’ જોઅણસયસહસ્સં
આયામેણં પનાસં જોઅણસહસ્સાઈં વિક્કુવંમેણં દસ જોઅણસયાઈં ઉવ્વેહેણં’ ઇત્યુક્ત-
મિતિ જેયં ।

ચતુર્દિશં ત્રિસોપાનપ્રતિરૂપકવન્ધુરાઃ ।

ચતુર્દિશં ચ પ્રત્યેકં, સ્મ્યાસ્તાં રત્નતોરણૈઃ ॥ ૧૫૬ ॥

દલચ્છતદલશ્રેણિગલન્મરન્દલેપતઃ ।

અન્યોઽન્યમિતરઆન્તિભ્રમદ્ભૂજ્જતદજ્જનાઃ ॥ ૧૫૭ ॥

અનરાલૈર્મરાલાત્તૈર્મૃગાલૈર્લલિતાન્તરાઃ ।

આમુક્તવ્યક્તશૃંગારહારૈરિવ મનોહરાઃ ॥ ૧૫૮ ॥

શ્રી જીવાભિગમસૂત્રની ટીકામાં તથા પ્રવચન સારોદ્ધારની ટીકામાં આ વાવડી-
ઓની ઊંડાઈ દેશ યોજનની કહેલી છે. જ્યારે શ્રી નંદીશ્વર સ્તોત્ર તથા શ્રી નંદીશ્વર
કલ્પમાં આ વાવડીઓની ઊંડાઈ એકહજાર (૧૦૦૦) યોજનની કહેલી છે.

સ્થાનાંગસૂત્રમાં પણ કહેવાયુ છે, કે — તે નંદા આદિ પુષ્કરિણીઓ, એકહજાર
(૧૦૦૦) યોજન લાંબી, પચાસહજાર (૫૦૦૦૦) યોજન પહોળી અને ૧૦૦૦ યોજન ઊંડી છે.

ચારે દિશામાં મનોહર ત્રણ સોપાનની પંક્તિઓથી તથા રત્નના રમ્ય તોરણોથી
આ વાવડીઓ સુદર શ્રેષ્ઠ દેખાય છે ૧૫૬.

કમલ પત્રો તથા શતદલ કમલોની શ્રેણિમાંથી ઝરતા મકરંદના રસથી અરસપરસ
એકબીજાની બ્રાંતિથી લમરા લમરીઓ લમ્યા કરે છે. એટલે કે કમળ પત્રોમાંથી
ઝરતાં મકરંદરસથી લમરા લમરીઓ એવા લેપાઈ ગયા કે તેઓમાંથી પણ મકરંદરસ
ટપકવા લાગ્યો અને તેથી બીજા લમરા લમરીઓ તેને પણ કમલ સમજી તેની આસ-
પાસ લમતા હતા ૧૫૭

ઉજ્જવળ કમલના ડોડાને ચાંચમાં ધારણ કરતાં હંસો આ વાવડીનાં બાજુ શૃંગા-
રના હાર હોય, તેવી લાલિત્ય પૂર્ણ મનોહર શોભા આપે છે ૧૫૮.

૧ આયામવિષ્કમ્ભાવપેક્ષ્ય પુષ્કરિણીનાં દશશતોદ્દેધયોગ્યતેતિ અધ્યાદાર્યો દશશબ્દાત્
શતશબ્દઃ, તતો ન વિરોધઃ કेषામપિ ।

ક્ષે-ઉ. ૨૩

સોપાનાવતરત્સ્વઃસ્ત્રીનૂપુરધ્વનિવોધિતૈઃ ।

મરાલૈર્મધુરધ્વાનૈર્મુદોપવીણિતા ઇવ ॥ ૧૫૯ ॥

ક્રીડદિવ્યાન્નનોત્તન્નવક્ષોજાસ્ફાલનોર્જિતૈઃ ।

આત્તરજ્ઞૈઃ સત્તરજ્ઞૈરિવાઙ્ગીકૃતતાળવાઃ ॥ ૧૬૦ ॥

અર્હદર્ચાર્ચનોદ્યુક્તસ્નાતસ્વઃસ્ત્રીસ્તનચ્યુતૈઃ ।

કસ્તૂરીચન્દ્રઘુસૃણૈઃ, શોભન્તે ચિત્રિતા ઇવ ॥ ૧૬૧ ॥ પટ્ટભિઃ કુલકં ॥

નન્દિષેણા તથાઽમોઘા, ગોસ્તૂપા ચ સુદર્શના ।

સ્યુર્વાપ્યો દેવરમણાત્પૂર્વાદિદિશ્ચતુષ્ટયે ॥ ૧૬૨ ॥

નન્દોત્તરા તથા નન્દા, સુનન્દા નન્દિવર્દ્ધના ।

પુષ્કરિણ્યશ્ચતસ્રઃ સ્યુર્નિત્યોદ્યોતાશ્ચતુર્દિશમ્ ॥ ૧૬૩ ॥

ભદ્રા વિશાલા કુમુદા, ચતુર્થી પુષ્કરીક્રિણી ।

સ્વયંપ્રભગિરેઃ પૂર્વાદિપુ દિશ્વિતિ વાપિકાઃ ॥ ૧૬૪ ॥

વિજયા વૈજયન્તી ચ જયન્તી ચાપરાજિતા ।

વાપ્યઃ પ્રાચ્યાદિપુ દિક્ષુ રમણીયાન્નગિરેઃ ॥ ૧૬૫ ॥

દેવીઓ સોપાનનાં પગથીયાં ઉતરે છે, તે વખતે, થતા ઝાંઝરના અવાજ વડે ભગૃત થયેલા હંસોના મધુર ધ્વનિથી બાણે આનંદની વીણા વાગતી હોય એવું લાગે. છે. ૧૫૯.

ક્રીડા કરી રહેલી દિવ્યાંગનાના ઉત્તુંગ વક્ષોજ-સ્તનો સાથે અથડાવાથી વેગ પામેલા અને મસ્ત બનેલા એવા મોટા મોટા તરંગો વડે કરીને બાણે વાવડી તાંડવ નૃત્ય કરી રહી હોય છે. ૧૬૦

શ્રી અરિહંતની પ્રતિમાની પૂજાની ક્રિયામાં તત્પર થયેલી દેવાંગનાઓ, સ્નાન કરવા આ વાવડીમાં પડે, ત્યારે તેઓના સ્તન ઉપરથી નિકળેલા ઇસ્તુરી અને અંદનના દ્રવ વડે ચિત્રિત થયેલી હોય, તે રીતે આ વાવડીઓ શોભે છે ૧૬૧.

આર અન્જનગિરિ પર્વતોમાંથી, દેવરમણ નામના અન્જન પર્વતની પૂર્વાદિ ચાર દિશામાં અનુક્રમે નંદિષેણા, અમોઘા, ગોસ્તૂપા અને સુદર્શના નામની વાવડીઓ છે. ૧૬૨.

ખીજા નિત્યોદ્યોત નામના અન્જનપર્વતની પૂર્વાદિ ચારદિશામાં અનુક્રમે-નંદોત્તરા, નંદા, સુનંદા અને નંદિવર્ધના નામની ૪ પુષ્કરિણીઓ છે. ૧૬૩.

સ્વયંપ્રભ નામના ત્રીજા પશ્ચિમનાં અન્જનપર્વતની પૂર્વાદિ ચારદિશામાં અનુક્રમે ભદ્રા, વિશાલા, કુમુદા અને પુષ્કરિક્રિણી નામની વાપિકાઓ છે. ૧૬૪.

રમણીય નામના અન્જનપર્વતની પૂર્વાદિ ચારદિશામાં અનુક્રમે વિજયા (ઉત્તર) વૈજયંતી. જયંતિ અને અપરાજિતા નામની ચાર વાવડીઓ છે. ૧૬૫.

અયં નન્દીશ્વરસ્તવનન્દીશ્વરકલ્પામિપ્રાયેણ ષોડશાનામપિ પુષ્કરિણીનાં
નામક્રમઃ, સ્થાનાઙ્ગજીવામિગમામિપ્રાયેણ ત્વેવં—

નન્દોત્તરા તથા નંદા, ચાનન્દા નન્દિવર્દ્ધના ।

ચતુર્દિશં પુષ્કરિણ્યઃ, પૌરસ્ત્યસ્યાઙ્ગનાગિરેઃ ॥ ૧૬૬ ॥

ભદ્રા વિશાલા કુમુદા, ચતુર્થી પુષ્કરીકિણી ।

ચતુર્દિશં પુષ્કરિણ્યો, દાક્ષિણાત્યાઙ્ગનાગિરેઃ ॥ ૧૬૭ ॥

નન્દિષેણા તથાઽમોઘા, ગોસ્તૂપા ચ સુદર્શના ।

ચતુર્દિશં પુષ્કરિણ્યઃ, પ્રતીચીનાઙ્ગનાગિરેઃ ॥ ૧૬૮ ॥

ઉદીચ્યે તૂમ્બયોરપિ મતયોસ્તુલ્યમેવ ॥

एकैकस्या पुष्करिण्या, व्यतीत्य दिक्चतुष्टये ।

योजनानां पञ्च शतान्येकैकमस्ति काननम् ॥ ૧૬૯ ॥

अस्त्यशोकवनं प्राच्यां सप्तपर्णवनं ततः ।

याम्यां प्रत्यक् चम्पकानामथામ્રાણામુદગ્ વનમ્ ॥ ૧૭૦ ॥

વાવડીઓના નામના ક્રમ વિષયમાં શ્રી નંદીશ્વર સ્તવ અને શ્રી નંદીશ્વરકલ્પનો
આ અભિપ્રાય થયો,

ઉપે શ્રી સ્થાનાંગસૂત્ર અને જીવાભિગમસૂત્રનો અભિપ્રાય નીચે મુજબ છે.

પૂર્વદિશાનાં અંજનગિરિની ચારેદિશામાં ૧ નંદોત્તરા, ૨ નંદા, ૩ આનંદા અને
૪ નંદિવર્ધના નામની ચાર વાવડીઓ છે. ૧૬૬.

દક્ષિણ દિશાનાં અંજનગિરિની ચારેદિશામાં ભદ્રા, વિશાલા, કુમુદા અને પુંડરી-
કિણી નામની વાવડીઓ છે. ૧૬૭.

પશ્ચિમ અંજનગિરિની ચારે દિશામાં નંદિષેણા, અમોઘા, ગોસ્તૂપા અને સુદર્શના
નામની ચાર વાવડીઓ છે. ૧૬૮.

અને ઉત્તર દિશાના અંજનગિરિની વાવડીઓ બન્ને મતે સરખી છે.

આ દરેક વાવડીઓની ચારે દિશામાં ૫૦૦ યોજન દૂર ગયા બાદ, એકએક
વન છે. ૧૬૯.

પૂર્વદિશામાં અશોકવન, દક્ષિણદિશામાં સપ્તપર્ણવન, પશ્ચિમ દિશામાં ચંપકવન
અને ઉત્તર દિશામાં આમ્રવન છે. ૧૭૦.

યોજનાનાં લક્ષમેકમાયતાન્યસ્થિલાન્યપિ ।

શતાનિ પન્ન પ્રથુલાન્યદ્ભુતાન્યદ્ભુતશ્રિયા ॥ ૧૭૧ ॥

સચ્છાયૈઃ સુમનોરમ્યૈર્મહાસ્કન્ધૈઃ સમુન્નતૈઃ ।

વિભાન્તિ તરુભિસ્તાનિ, કુલાનીવ નરોત્તમૈઃ ॥ ૧૭૨ ॥

સૌરમ્યાકૃષ્ટમધુપા, લીલાનર્તિતપછવાઃ ।

ઉદ્વુદ્વકુસુમાસ્તેષુ, લતાઃ પળ્યાઙ્ગના ઇવ ॥ ૧૭૩ ॥

તેવાં કુન્નપુ નિશ્ચિદ્રપરિચ્છદાદ્રિભિત્તિષુ ।

ન વિશન્તીગગેહેષુ, ચૌરા ઇવ કરા ગ્વેઃ ॥ ૧૭૪ ॥

પોહશાનામયમૂપાં, વાપિકાનાં કિલોદરે ।

સ્યાદેકેકો દધિમુખઃ, સ્ફારસ્ફટિકરત્નજઃ ॥ ૧૭૫ ॥

મુર્ચ્ચ શિખરમેતેષાં, યતો દધિવદુઙ્ગ્વલમ્ ।

તતો હ્યેતે દધિમુખા, રૌપ્યશૃંગ્ગમનોરમાઃ ॥ ૧૭૬ ॥

દરેક વનોના એકલાખ થોજન વિસ્તાર છે, પાંચસો થોજન ઘેરાવો છે, અને વિશિષ્ટ શોભા વડે અદ્ભુત રીતે શોભે છે ૧૭૧.

આ વનોમા જે વૃક્ષો છે તે સુંદર છાયાવાળા, સુમનોહર, મહાસ્કંધવાળા અને અતિઉંચા છે અને તેથી વનની શોભામાં અતિવધારો કરે છે. જેમ ઉત્તમ પુરૂષો, કુલને શોભાવે છે, તેમ આ સુવૃક્ષો, આ વનોને શોભાવે છે. ૧૭૨.

મુગંધથી ભરેલાઓને આકૃષ્ટ કરતી, લીલાપૂર્વક પલ્લવોને નચાવતી અને અતિ-વિકસિત કુસુમોને ધારણ કરતી-એવી લતાઓ, તે વનોની અંદર પદ્યાંગનાની જેમ શોભે છે (વેશ્યાના પદ્યે-પોતાની મુખાદિની સૌન્દર્યથી મધુર યુવાનોને આકર્ષતી, લીલાપૂર્વક વચ્ચાંચલરૂપી પલ્લવને નચાવતી અને વિકસિત પુષ્પોને ધારણ કરતી વેશ્યાની જેમ) ૧૭૩.

જેમ ધનિકના ઘરમાં ચોર પ્રવેશ કરી શકતા નથી, તેમ આ જાનનોના ગાઢ-ઘેરી છાયાવાળા તેમજ પર્વતરૂપી ભીંતોવાળા કુંજોમાં, સૂર્યના કિરણો પ્રવેશ પામી શકતા નથી. ૧૭૪.

આ મોળ વાવડીઓના મધ્યભાગમાં, સુંદર સ્ફટિક રત્નનિર્મિત એકેક દધિમુખ પર્વત છે.

દધિ એટલે દહિ અને મુખ એટલે શિખર. આ પર્વતોના શિખરો, દધિ સદૃશ ઉજ્જવળ હોવાના કારણે દધિ મુખ નામે પ્રસિદ્ધ છે. અને આ પર્વતોના મનોરમ શિખરો રૂપાના છે. ૧૭૬.

ધાન્યપલ્લ્યસમાકારાઃ, સર્વતઃ સદશા ઇમે ।

ઉપર્યધો યોજનાનાં, સહસ્રાણિ દશાતતાઃ ॥ ૧૭૭ ॥

ચતુષ્પટિં સહસ્રાણિ, કીર્તિતાસ્તે સમુચ્છિતાઃ ।

સહસ્રં ચ યોજનાનામુદ્વિદ્વા વસુધાન્તરે ॥ ૧૭૮ ॥

તથોક્તં જીવાભિગમે—‘દસ જોઅણસહસ્સાઈં વિક્કલંભેણ’

શ્રીસમવાયાજ્ઞે તુ—“સર્વે વિ ણં દધિમુહપવ્વયા પલ્લગસંઠાણસંઠિયા સર્વતથ સમાં વિક્કલંભુસ્સેહેણં ચડસટ્ઠિં જોઅણસહસ્સાઈં પણ્ણત્તો” હત્યુક્તમિતિ જ્ઞેયં ॥

પુષ્કરિણ્યઃ સમસ્તાસ્તાસ્તેનૈકૈકેન ભૂમૃતા ।

વિભાન્તિ પ્રૌઢમહિલા, ઇવં ક્રોડીકૃતાર્મકાઃ ॥ ૧૭૯ ॥

ચતુર્ણામજ્જનાદ્રીણાં, ઘનાઘનઘનત્વિષામ્ ।

પોડશાનાં દધિમુખગિરીણામુપરિ સ્ફુરત્ ॥ ૧૮૦ ॥

જિનાયતનમેકૈકમેવં સ્યુઃ સર્વસહ્જયયા ।

તૃતીયાઙ્ગાદિસિદ્ધાન્તેષૂક્તાન્યેતાનિ વિંશતિઃ ॥ ૧૮૧ ॥

આ દધિમુખ પર્વતો, ધાન્યનાં ખાલા જેવા, ચારે બાજુ સરખા, ઉપર નીચે દશ હજાર (૧૦૦૦૦) યોજન વિસ્તૃત છે ૧૭૭.

આ પર્વતો ચોસઠહજાર (૬૪૦૦૦) યોજન ઉચા છે અને પૃથ્વીની અંદર એક હજાર (૧૦૦૦) યોજન અવગાઢ છે. ૧૭૮.

શ્રી જીવાભિગમ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે:-

આ પર્વતોનો વિષ્કંભ (પહોળાઈ) દશહજાર (૧૦૦૦૦) યોજન છે.

શ્રી સમવાયાંગ સૂત્રમાં તો કહ્યું છે, કે-બધાય દધિમુખ પર્વતો ખાલાના સંસ્થાન-વાળા છે, ચારે બાજુ સમાન છે, અને પહોળાઈ તથા ઉચાઈ બન્નેમાં ચોસઠહજાર (૬૪૦૦૦) યોજન છે.

આ બધાજ દધિમુખપર્વતો, પૂર્વવર્ણિત વાવડીઓમાં રહેલા છે. તેથી તે તમામ વાવડીઓ આ એકેક પર્વતવડે ખોળામાં બાળકને લઈને બેઠેલી પ્રૌઢ મહિલાની જેમ શોભે છે. ૧૭૯

ગાઢ મેઘ જેવી શ્યામ ક્રાંતિવાળા ચાર અંજનપર્વતો તથા સોળ દધિમુખ પર્વત ઉપર, સ્ફુરાયમાન એક એક જિનાયતન-જિનમંદિર છે. જેની સંખ્યા વીશ થાય છે આ વાત શ્રી સ્થાનાંગ આદિ આગમમાં કહેલી છે ૧૮૦-૧૮૧.

૧ સર્વત્ર સમા વિષ્કમ્ભેન ઉત્તેસેધેન ચતુષ્પટિઃ સહસ્રાણિ હત્યેયં વ્યાખ્યાને ન વિરોધઃ, અવિભક્તિકર્તિર્દેવો વિષ્કમ્ભશબ્દસ્યાત્ર, ન ચાત્ર ‘વિક્કલંભુસ્સેહેહિ’તિ વહુવચનમતિ યેના-ગતિકતા સ્યાત્ ।

જીવાભિગમવૃત્ત્યાદિગ્રન્થેષુ ચ નિરૂપિતો ।

વાપીચતુષ્કાન્તરેષુ, દ્વૌ દ્વૌ રતિકરાચલૌ ॥ ૧૮૨ ॥

પોઢશાનાં વાપિકાનાં પોઢશસ્વન્તરેષ્વમી ।

દ્વાત્રિંશદ્ દ્વિદ્વિભાવેન, પદ્મરાગનિભાઃ સમે ॥ ૧૮૩ ॥

इति प्रवचनसारोद्धारश्चवृत्त्यभिप्रायेण एते पद्मरागमयाः, स्थानाङ्गवृत्त्यभिप्रायेण तु सौवर्णा इति ।

ઉપર્યેકેકમેતેષાં, સર્વેષામપિ ભૂમૃતામ્ ।

ચૈત્યં નિત્યાર્હતાં ચારુ, ચલાચલધ્વજાશ્ચલમ્ ॥ ૧૮૪ ॥

ચત્વારો દધિમુખસ્થા, એકૈકોઞ્જનભૂમૃતઃ ।

અષ્ટાનાં ચ રતિકરાદ્રીણામઘૌ જિનાલયાઃ ।

इत्येवमेकैकदिशि, त्रयोदश त्रयोदश ।

एवं संकलिताश्चैते, द्विपञ्चाशज्जिनालयाः ॥ १८६ ॥

સ્થાનાંગવૃત્તાવપ્યુક્ત—

“સોલસ દહિમુહસેલા, કુંદામલસંસ્વચંદસંકાસા ।

કળયનિભા વત્તીસં, રઙ્ગરગિરિવાહિગ તેસિં ॥ ૧૮૭ ॥

શ્રીજીવાભિગમસૂત્રની ટીકા આદિ ગ્રંથોમાં, ચાર વાવડીઓના આંતરામાં જે જે રતિકર પર્વતો કહેલા છે ૧૮૨.

આ સોળ વાવડીના સોળ આંતરામાં જે જે રતિકર પર્વતો હોવાથી કુલ ૩૨ રતિકર પર્વતો થાય છે. આ બત્રીશે પર્વતો પદ્મરાગ (લાલમણિની) કાંતિવાળા અને એક સરખા છે. ૧૮૩.

પ્રવચન સારોદ્ધારની વૃત્તિ મુજબ, આ બધા પર્વતો પદ્મરાગ રતનમય છે. જ્યારે સ્થાનાંગવૃત્તિના અભિપ્રાયે આ પર્વતો સુવર્ણ જેવી કાંતિવાળા છે.

આ દરેક પર્વતની ઉપર પવનથી લહેરાતી ધ્વજાથી શોભતું શાશ્વત પ્રતિમાનું એક એક ચૈત્ય છે. ૧૮૪.

ચાર દધિમુખ પર્વતો ઉપર ચાર મંદિરો, એક અંજનગિરિપર એક અને આઠ રતિકર પર્વતોપર આઠ જિનાલય છે આ પ્રમાણે એક એક દિશામાં તેર તેર મંદિર છે અને બધા મળીને બાવન જિનાલય થાય છે. ૧૩×૪=૫૨. ૧૮૫-૧૮૬.

શ્રી સ્થાનાંગસૂત્રની વૃત્તિમાં પણ કહ્યું છે કે :

મયકુંદનુ કૂલ, નિર્મળ શંખ અને ચંદ્ર જેવા દધિમુખ પર્વતો સોળ છે. તેનાથી થોડે દૂર સુવર્ણ વર્ણી એવા, બત્રીશ રતિકર પર્વતો છે. ૧૮૭.

૧ સુદુર્વર્ણમયા इत्यर्थकत्वे न विरोधः यद्वा पद्मरागो रक्तः सुवर्णं च रक्तमपि स्यात् ।

અંજનગાઝગિરીનં નાનામણિપજ્જલંતસિહરેસુ ।
 ચાવન્નં જિણિલયા મણિરયણસહસ્સકૂડવરા ॥ ૧૮૮ ॥”
 પ્રાસાદાસ્તે યોજનાનાં, ભવન્તિ શતમાયતાઃ ।
 પશ્ચાશતં તતાસ્તુજ્ઞા, યોજનાનિ દ્વિસપ્તતિમ્ ॥ ૧૮૯ ॥
 હાવભાવાઘમિનયવિલાસોલ્લાસિપુત્રિકાઃ ।
 દિદક્ષાનિશ્ચલૈર્દિવ્યાજ્ઞનાવૃન્દૈરિવાશ્ચિતાઃ ॥ ૧૯૦ ॥
 ચિત્રોત્કીર્ણૈર્હયગજસુરદાનવમાનવૈઃ ।
 અદ્ભુતાલોકનરસસ્થિતત્રિભુવના ઇવ ॥ ૧૯૧ ॥
 અષ્ટમિર્મજ્જલૈઃ સ્પષ્ટં, વિશિષ્ટા અપિ દેહિનામ્ ।
 સેવાજુષાં વિતર્ન્વાનાઃ, કોટિશો મજ્જલાવલીઃ ॥ ૧૯૨ ॥
 પ્રીત્યોન્નતપદપ્રાપ્તૈર્નૃત્યદ્મિરિવ કેતુભિઃ ।
 ત્વરિતં પ્રોલ્લસદ્ભક્તીનાહ્વયન્ત ઇવાજ્ઞિનઃ ॥ ૧૯૩ ॥

અંજનગિરિપર્વતોના તમામ ગિરિવરોના વિવિધ પ્રકારના મણિ રત્ન કાંતિથી યુક્ત, દેહિયમાન શિખરોપર આવન શ્રીજિનમંદિરો છે, કે જે મણિ રત્નના સહસ્રકુટોથી શોભે છે. ૧૮૮.

આ જિનપ્રાસાદો સો યોજન લાંબા, પચાસ યોજન પહોળા અને બહોતેર યોજન ઉંચા છે. ૧૮૯.

(હવે અહિં છ ડોકોના કુલક વડે આ મંદિરોની રમણીયતાનો અણુસાર આપે છે) પાષાણની ઘડેલી પુતળીયોમાં એવો ઘાટ ઉતારવામાં આવ્યો હતો કે, જાણે હાવસાવાદિ અભિનયને જોવાની ઇચ્છાથી થંભી ગયેલી દિવ્યાંગનાઓ ન હોય, એવી પ્રાંતિ થાય છે. ૧૯૦

આ જિનપ્રાસાદોમાં ઘોડા, હાથી, દેવ, દાનવ, માનવના એવા આબેહૂબ ચિત્રો કંડારવામાં આવ્યા છે કે જે જાણે મંદિરની અદ્ભૂતતા જોવા માટે ત્રણ ભુવન એક ત્રિત થયા ન હોય. ! એવા લાગે છે. ૧૯૧.

સ્પષ્ટ એવા અષ્ટમંગળ વડે વિશિષ્ટ જણાતા એવા તે મંદિરો, સેવા કરનાર પ્રાણીઓની કોટિકોટિમંગલ શ્રેણીને વિસ્તારે છે. ૧૯૨.

તે મંદિરો પર લહેરાતી ધ્વજઓને, ઉત્પ્રેક્ષારૂપે વર્ણવતાં જણાવે છે, કે આ મંદિરપર (શિખરપર) ઉત્તંગ સ્થાનની પ્રાપ્તિ થવાથી, પ્રીતિવડે જાણે નૃત્ય કરી રહી હોય, તેવી ધ્વજઓ ઉછળતી લક્ષિતવાળા ડોકોને સત્વર ઓલાવી રહી છે. ૧૯૩.

સ્થિતાઃ સિંહનિપદનોકારાઃ સ્ફારામલત્વિપઃ ।

“ભવ્યાધિધોરમાતઙ્ગઘટામિવ જિઘાંસત્રઃ ॥ ૧૯૪ ॥”

પટ્તિમિઃ કુલકં ॥

તથાહુઃ—“અંજગપવ્ચયાણં સિંહસ્તલેસું દવંતિ પત્તેયં ।

અરિહંતાયયણાં સીહણિમાયાં તુંગાં ॥ ૧૯૫ ॥”

દ્વારૈશ્ચતુર્ભિઃ પ્રત્યેકં, તે વિમાન્તિ સુકાન્તિભિઃ ।

ચતુર્ગતિત્રસ્તલોકત્રાણદુર્ગાં ઇવોદ્ઘટાઃ ॥ ૧૯૬ ॥

પ્રાચ્યાં દેવાભિર્ધં દ્વારં, તદ્ભવેદેવદૈવતમ્ ।

અસુરારૂપં દક્ષિણસ્યાં, દ્વારં ચાસુરદૈવતમ્ ॥ ૧૯૭ ॥

પશ્ચિમાયાં ચ નાગારૂપં, તન્નાગામરરક્ષિતમ્ ।

ઉત્તરસ્યાં સુવર્ણારૂપં, સુવર્ણસુરરક્ષિતમ્ ॥ ૧૯૮ ॥

યોજનાનિ પોડશૈતદેકૈકં દ્વારમુચ્છિતમ્ ।

યોજનાન્યષ્ટવિસ્તીર્ણં, પ્રવેશે તાવદેવ ચ ॥ ૧૯૯ ॥

પ્રતિદ્વારમથૈકૈકઃ, પુરતો મુખમણ્ડપઃ ।

ચૈત્યસ્ય યો મુખે દ્વારે, પટ્ટશોલાસમો મતઃ ॥ ૨૦૦ ॥

ખેડેલા સિંહના આકારવાળા, સુવિશાળ અને નિર્મળ તેજવાળા એવા તે જિન-પ્રાસાદો, જાણે લવ્ય પુરુષોનાં પાપો રૂપી ભયંકર ગજઘટાને મારવાની ઇચ્છાવાળા હોય, તેવું જણાય છે. ૧૯૪

આ સંખંધમાં શાસ્ત્રમાં કહેવાયું છે, કે દરેક અંજનપર્વતનાં શિખર ઉપર સિંહ નિષઘાકારે ઉતુંગ અરહિંત પરમાત્માના આયતનો છે ૧૯૫

સુશોભન કાંતિવાળા આ જિનાયતનો ચાર દ્વાર વડે શોભે છે. તે ચારગતિથી ત્રસ્ત લોકોનો રક્ષણ કરવા માટે ઉઠ્યા કિલ્લા જેવા શોભે છે. ૧૯૬.

પૂર્વદિશામાં દેવનામનુ દ્વાર છે, જેના અધિષ્ઠાતા દેવનામના દેવ છે. દક્ષિણદિશામાં અસુરનામનુ દ્વાર છે, તેના અધિષ્ઠાતા અસુર નામક દેવ છે. પશ્ચિમદિશામાં નાગનામનુ દ્વાર છે, તેના અધિષ્ઠાયક રક્ષણહાર નાગનામના દેવ છે. અને ઉત્તરદિશામાં સુવર્ણનામનુ દ્વાર છે, કે જેના રક્ષણ અધિષ્ઠાયક સુવર્ણદેવ છે. ૧૯૭-૧૯૮

આ દરેક દ્વાર સોળયોજન ઉંચા, આઠ યોજન વિસ્તૃત અને પ્રવેશભાગ પણ તેટલાજ (આઠ યોજન) છે. ૧૯૮

હવે આ પ્રતિદ્વારની આગળ એક એક મુખમંડપ છે, કે જે ચૈત્યના મુખરૂપ દ્વારને વિષે પટ્ટશાળા સમાન જણાય છે ૨૦૦.

તસ્યાપિ પુરતઃ પ્રેક્ષામણ્ડપઃ શ્રીભિરદ્ભુતઃ ।

પ્રેક્ષા પ્રેક્ષણકં તસ્મૈ, ગૃહરૂપઃ સ મણ્ડપઃ ॥ ૨૦૧ ॥

યોજનાનાં શતં દીર્ઘૌ, પશ્ચાશ્ચતાનિ વિસ્તૃતૌ ।

યોજનાનિ ષોડશોઽર્ચૌ, ત્રિભિર્દ્વારૈર્મનોરમૌ ॥ ૨૦૨ ॥

તથોક્તં જીવાભિગમવૃત્તૌ—“મુખમણ્ડપમાનાં પ્રત્યેકં પ્રત્યેકં ત્રિદિશં—તિસૃષ્ઠ દિક્ષુ, એકૈકસ્યાં દિશિ એકૈકભાવેન ત્રીણિદ્વારાણિ,” જીવાભિગમસૂત્રોદર્શે તુ ‘તેસિ ણં મુહમંડવાણં ચત્તારિ દારા પળ્લણ્ણત્તા’ ઇતિ દૃશ્યતે ।

પ્રેક્ષામણ્ડપમધ્યે ચ, વજ્રરત્નવિનિર્મિતઃ ।

એકૈકોઽક્ષાટકસ્તસ્ય, મધ્યેઽસ્તિ મણિપીઠિકા ॥ ૨૦૩ ॥

યોજનાન્યષ્ટ વિસ્તીર્ણાયતા ચત્તારિ ચોઽચ્છ્રૂતા ।

ઉપર્યસ્યાશ્ચેન્દ્રયોગ્યં, સિંહાસનમનુત્તરમ્ ॥ ૨૦૪ ॥

સિંહાસનસ્ય તસ્યોર્ધ્વં, દૂષ્યં વિજયનામકમ્ ।

વિતાનરૂપં તદ્રત્નવસ્ત્રમત્યન્તર્નિર્મલમ્ ॥ ૨૦૫ ॥

આ મુખમંડપની આગળ પણ પ્રેક્ષામંડપ છે, જે શોભાથી અદ્ભુત છે. આને પ્રેક્ષામંડપ કેમ કહેવાય છે ? તે જણાવતા કહે છે, કે પ્રેક્ષણ કરવું. (સારી રીતે ચોતરફનું જોવું) તે પ્રેક્ષા કહેવાય, તેના માટે જાણે આ ગૃહ આશ્રયરૂપ હોવાથી આ પ્રેક્ષામંડપ કહેવાય છે. ૨૦૧.

આ મુખમંડપ અને પ્રેક્ષામંડપ—બન્ને ૧૦૦ ચોજન લાંબા છે, ૫૦ ચોજન વિસ્તૃત છે, સોળ ચોજન ઉંચા છે અને ત્રણ દ્વારો વડે મનોહર છે. ૨૦૨.

શ્રી જીવાભિગમની વૃત્તિમાં ત્રણે દિશામાં એક-એક દ્વાર હોવાથી ત્રણ દ્વાર કહ્યા છે, જ્યારે જીવાભિગમ સૂત્રમાં તે મુખમંડપની ચારે દિશામાં ચાર દ્વાર કહેલા છે—એમ જણાય છે.

પ્રેક્ષામંડપની મધ્યમાં વજ્રરત્ન નિર્મિત એક-એક અક્ષપાટક છે અને તેની મધ્યમાં મણિપીઠિકા છે. આ મણિપીઠિકાઓ આઠચોજન લાંબી, ચારચોજન પહોળી અને એની ઉપર ઇંદ્રને યોગ્ય અનુપમ સિંહાસન છે. ૨૦૩-૨૦૪.

આ સિંહાસનને આરણ્યદિત કરનાર, વિજયનામનું સુંદર વસ્ત્ર છે કે, જે અત્યંત નિર્મળ અને વસ્ત્રોમાં રત્ન સમાન છે. ૨૦૫.

મુક્તાદામાલમ્વનાય, મધ્યેઽસ્ય વાજ્રિકોઽદ્દુશઃ ।

તસ્મિન્મુક્તાદામકુમ્ભપ્રમાણમૌક્તિકાશ્ચિતમ્ ॥ ૨૦૬ ॥

તચ્ચ સ્વાદ્વૈચ્છત્વમાનૈર્મુક્તાદામભિરશ્ચિતમ્ ।

ચતુર્દિશમર્દ્વકુમ્ભપ્રમાણમૌક્તિકાશ્ચિતૈઃ ॥ ૨૦૭ ॥

તથાઽઽહ સ્થાનાન્ને—“તેસુ ણં વઙ્ગરામણસુ અંકુસેસુ ચત્તારિ કુંમિકા મુક્તાદામા પ૦, તે ણં કુંમિકા મુક્તાદામા પત્તયં પત્તયં તદ્દુચ્ચત્તપ્પમાણમિત્તેહિં ચઉહિં અદ્ધકુંમિકેહિં મુક્તાદામેહિં સવ્વતો સમંતા સંપરિવિસ્સત્તા,” એતટ્ઠીકાપિ—“કુંમો મુક્તાફલાનાં પરિમાણતયા વિદ્યતે, યેષુ તાનિ કુંમિકાનિ મુક્તાદામાનિ—મુક્તામાલાઃ, કુંમપ્રમાણં ચ—‘દો અસત્તી પસદ્દી, દો પસદ્દુ સેતિયો, ચત્તારિ સેતિયાઓ કુલઓ, ચત્તારિ કુલવા પથ્થો, ચત્તારિ પથ્થા આદ્ધયં, ચત્તારિ આદ્ધ્યા દોણો, સટ્ઠી આદ્ધ્યાઈં જહન્નો કુંમો, અસીઈં મઙ્ગિલ્લમો, સયમુક્કોસો’ત્તિ ‘તદ્દુ’ત્તિ તેપામેવ મુક્તાદામામર્દ્વમુચ્ચત્ત્વસ્ય પ્રમાણં યેપાં તાનિ તદ્દુચ્ચત્ત્વપ્રમાણાનિ તાન્યેવ તન્માત્રાણિ તૈઃ, ‘અદ્ધકુંમિકેહિં’તિ મુક્તાફલાદ્ધકુમ્ભવઙ્ગિરિતિ ।

તેમાં મોતિની માળાઓ લટકાવવા માટે, તે સિંહાસનના મધ્યભાગે વજ્રનો અંકુશ છે, જેમાં કુંભ પ્રમાણ મોતિથી યુક્ત મોતિની માળા લટકે છે. ૨૦૬.

આ કુંભ પ્રમાણ મોતિથી બનેલી મુક્તામાળા મધ્યમાં લટકે છે. જ્યારે ચારેદિશામાં અર્ધકુંભ પ્રમાણ મોતિઓથી બનેલી, એવી માળાઓ ચારે દિશાઓમાં લટકે છે. ૨૦૭.

શ્રી સ્થાનાંગસૂત્રમાં પણ આમ જ કહ્યું છે.—“તે વજ્રમય અંકુશો ઉપર કુંભપ્રમાણ મોતિવાળી ચાર મુક્તામાળા કહી છે, તે કુંભિકામાળા (કુંભપ્રમાણ મોતિઓથી નિષ્પન્નમાળા)ની ચારેબાજુ દરેક દિશામાં ઉચ્ચાર્ધ અને પ્રમાણથી, અર્ધ માનવાળી અર્ધ કુંભપ્રમાણ મોતિથી યુક્ત માળાઓ છે”

શ્રી સ્થાનાંગસૂત્રની ટીકામાં પણ કહ્યું છે કે:—

જે માળાના મોતિઓના પરિમાણમાં કુંભનુ માપ થતું હોય, તેવી માળાઓને કુંભિકા મુક્તામાળા કહેવાય છે તો હવે કુંભનુ માપ નીચે મુજબ છે.

૨ અસત્તી = ૧ પસલી	૪ આદ્ધવ = ૧ દ્રોણ
૨ પસલી = ૧ સેતિકા (જોબો)	૬૦ આદ્ધવ = ૧ જઘન્ય કુંભ
૪ સેતિકા = ૧ કુલક	૮૦ ” = ૧ મધ્યમ ”
૪ કુલક = ૧ પ્રસ્થ	૧૦૦ ” = ૧ ઉત્કૃષ્ટ ”
૪ પ્રસ્થ = ૧ આદ્ધવ	

તે કુંભ પ્રમાણ મોતિઓની માળા કરતાં ઉચ્ચાર્ધમાં અડધી પ્રમાણવાળી અર્ધ કુંભિકા કહેવાય છે.

તતઃ પેક્ષામણ્ડપાગ્રે, પ્રત્યેકં મણીપીઠિકા ।
 ઊચ્છ્રિતા યોજનાન્યષ્ઠૌ ષોડશાયતવિસ્તૃતા ॥ ૨૦૮ ॥
 ચૈત્યસ્તૂપસ્તદુપરિ, સ યોજનાનિ ષોડશ ।
 આયતો વિસ્તૃતસ્તુજ્ઞઃ, સાતિરેકાણિ ષોડશ ॥ ૨૦૯ ॥
 મણિપીઠિકાશ્ચતસ્રઃ, સ્તૂપસ્યાસ્ય ચતુર્દિશમ્ ।
 યોજનાન્યષ્ઠ વિસ્તીર્ણાયતાશ્ચત્વારિ ચોચ્છ્રિતાઃ ॥ ૨૧૦ ॥
 इति जीवाभिगमवृत्तौ ।
 તાસામુપરિ ચ સ્તૂપાભિમુખ્યાઃ શ્રીમદર્હતામ્ ।
 જયન્તિ પ્રતિમાશ્ચન્મરીચિનિચયાશ્ચિતાઃ ॥ ૨૧૧ ॥
 ચૈત્યસ્તૂપાત્પરા તસ્માદ્વિભાતિ મણિપીઠિકા ।
 વિષ્કમ્ભાયામતઃ સ્તૂપપીઠિકાસન્નિમૈવ સા ॥ ૨૧૨ ॥
 ઉપર્યસ્યાઃ પીઠિકાયાશ્ચૈત્યવૃક્ષો ત્રિરાજતે ।
 વિજયારાજધાન્યુક્તચૈત્યવૃક્ષસહોદરઃ ॥ ૨૧૩ ॥
 વીક્ષ્ય ચૈત્યશ્રિયં રમ્યાં, વિશ્વલક્ષ્મીવિજિત્વરીમ્ ।
 મરુચ્ચલશિરોવ્યાજાદાશ્ચર્યં વ્યજ્જયન્નિવ ॥ ૨૧૪ ॥

ત્યાર બાદ દરેક પ્રેક્ષામંડપની આગળ મણિપીઠિકા હોય છે, કે જેની ઉંચાઈ આઠ યોજન અને લંબાઈ પહોળાઈ સોળ યોજન છે. ૨૦૮.

તેના ઉપર ચૈત્ય સ્તૂપ છે, જે લાંબો - પહોળો સોળ યોજન અને ઊંચો સોળ યોજનથી કંઈક અધિક છે ૨૦૯

આ સ્તૂપની ચારે તરફ ચાર મણિપીઠિકા છે, જે આઠ યોજન-લાંબી પહોળી અને ચાર યોજન ઊંચી છે. આ વાત શ્રી જીવાભિગમની વૃત્તિમાં કહી છે. ૨૧૦

આ મણિપીઠિકા ઉપર રહેલ સ્તૂપની સન્મુખ શ્રી અરિહંત ભગવાનની દેહીપ્રેમાન પ્રતિમાઓ વિજયવંતી વર્તે છે. ૨૧૧.

તે ચૈત્યસ્તૂપની આગળ મણિપીઠિકા શોભે છે, જે લંબાઈ પહોળાઈમાં સ્તૂપની પીઠિકા સમાન છે. ૨૧૨.

વિશ્વની લક્ષ્મીને જીતનાર એવી સુંદર આ ચૈત્યલક્ષ્મીને જોઈને, પવનથી ચલાય-માન ઉર્ધ્વશાખાંશુપી શિરોભાગના ખડાનાથી બાણે આશ્ચર્યને વ્યક્ત કરતું હોય, એવું ચૈત્યવૃક્ષ, આ પીઠિકાના ઉપરના ભાગમાં શોભે છે. વિજય દેવની રાજધાનીમાં વર્ણવેલ ચૈત્યવૃક્ષ સદૃશ જ આ ચૈત્યવૃક્ષનું સ્વરૂપ સમજવું. ૨૧૩-૨૧૪.

યોજનાન્યથ વિસ્તીર્ણયતા ચત્વારિ મેદુરા ।
 તદગ્રે પીઠિકા તસ્યાં, મહેન્દ્રધ્વજ ઉજ્જ્વલઃ ॥ ૨૧૫ ॥
 તુઙ્ગઃ પઠિ યોજનાનિ, વિસ્તીર્ણશ્રૈકયોજનમ્ ।
 એતાવદેવ ચોદ્વિઙ્ગઃ, શુદ્ધરત્નવિનિર્મિતઃ ॥ ૨૧૬ ॥
 તતો નન્દાપુષ્કરિણી, યોજનાન્યાયતા શતમ્ ।
 પશ્ચાશં વિસ્તૃતા સા ચ, દશોદ્વિઙ્ગ પ્રકીર્તિતા ॥ ૨૧૭ ॥
 દ્વિસપ્તતિ યોજનાનામુદ્વિઙ્ગા લુબ્ધપટ્પદૈઃ ।
 અઙ્ગૈરત્યન્તસુરભિમરન્દૈર્વાસિતોદકાઃ ॥ ૨૧૮ ॥ યુગમમ્ ॥
 અશોકસપ્તપર્ણાચ્યચમ્પકામ્રવનૈઃ ક્રમાત્ ।
 પૂર્વાદિપુ મનોજ્ઞેયં કકુપ્સુ ચતસૃષ્વપિ ॥ ૨૧૯ ॥

તથોક્તં સ્થાનાજ્ઞે-

‘ પુલ્વેણ અસોગવર્ણં દાહિણ્યો દોઢ સત્તવર્ણવર્ણં ।
 અવરેણ ચંપગવર્ણં ચૂઅવર્ણં ઉત્તરે પાસે ॥ ૨૨૦ ॥ ’
 દ્વૌ મણ્ડપૌ સ્તૂપ એકશ્ચૈત્યવૃક્ષો મહાધ્વજઃ ।
 વાપી ચનાલ્યા વસ્તુનિ, પ્રતિદ્વારમમૂનિ પટ્ ॥ ૨૨૧ ॥

આ ચૈત્યવૃક્ષની આગળ આઠ યોજન લાંબી પહોળી અને ચાર યોજન ઉંચી એવી પીઠિકા છે, તે પીઠિકા ઉપર ઉજ્જ્વળ અને શુદ્ધ રત્નમય મહેન્દ્ર ધ્વજ છે કે, જે ૬૦ યોજન ઊંચો, એક યોજન પહોળો અને એક યોજન ઊંડો છે ૨૧૫-૨૧૬.

મહેન્દ્રધ્વજની પછી નંદા નામની વાવડી છે, જે સો યોજન લાંબી, પચાસ યોજન પહોળી અને દશ યોજન ઊંડી કહેલી છે ૨૧૭.

અત્યંત મુરલિ મકરંદવાળા અને જેની ઉપર ભમરાઓ લુબ્ધ બની ગયા છે, તેવા કમળો વડે જેનું પાણી સુવાસીત બન્યું છે, તેવી આ પુષ્કરિણી પર યોજન^૧ ઊંડી છે. ૨૧૮.

આ વાવડીની પૂર્વાદિ ચારદિશામાં ક્રમશઃ અશોક, સપ્તપર્ણ, ચંપક અને આમ્ર-વન નામના ઉદ્યાનો રહેલા છે, જેના વડે આ વાવડી મનોહર જણાય છે. ૨૧૯.

શ્રી સ્થાનાંગસૂત્રમાં કહ્યું છે કે “ પૂર્વદિશામાં અશોકવન, દક્ષિણદિશામાં સપ્ત-પર્ણવન, પશ્ચિમમાં ચંપકવન અને ઉત્તરમાં આમ્રવન છે. ૨૨૦.

દરેક દ્વારે છ વસ્તુઓ હોય છે.

(૧-૨) બે મંડપ, (૩) સ્તૂપ, (૪) એક ચૈત્યવૃક્ષ, (૫) મહાધ્વજ, (૬) વનથી યુક્ત વાવડી-એ રીતે છ-છ વસ્તુ છે. ૨૨૧.

૧ પહેલા ૧૦ યોજનની ઊંડાઈ કહ્યા પછી ફરી અહિં પર યોજનની ઊંડાઈ કહે છે, તે વિચારણીય છે.

પ્રતિપ્રાસાદમેવં ચ, ચત્વારો મુખમણ્ડપાઃ ।

અબ્રહ્મપોત્તુજ્ઞશૃંગ્લાશ્ચત્વારો રજ્જમણ્ડપાઃ ॥ ૨૨૨ ॥

સ્તૂપાશ્ચત્વારસ્તથૈવ, ચૈત્યવૃક્ષેન્દ્રકેતવઃ ।

ચતસ્રઃ પુષ્કરિણ્યશ્ચ, તદ્વનનિ ચ ષોડશ ॥ ૨૨૩ ॥

પ્રાસાદાનામથો મધ્યેઽસ્ત્યેકૈકા મણિપીઠિકા ।

વિષ્કમ્ભાયામતઃ સા ચ, યોજનાનીહ ષોડશ ॥ ૨૨૪ ॥

અષ્ટોચ્છ્રિતા તદુપરિ, સ્યાદ્ દેવચ્છન્દકઃ સં ચ ।

તતાયતઃ પીઠિકાવત્તુજ્ઞોઽધિકાનિ ષોડશ ॥ ૨૨૫ ॥

ચતુર્દિશં તત્ર ભાન્તિ, રત્નસિંહાસનસ્થિતાઃ ।

અર્હતાં પ્રતિમા નિત્યાઃ, પ્રત્યેકં સપ્તવિંશતિઃ ॥ ૨૨૬ ॥

પ્રતિપ્રાસાદમિત્યેવં, તાસામષ્ટોત્તરં શતમ્ ।

દ્વારસ્થાઃ ષોડશેત્યેવં, ચતુર્વિંશં શતં સ્તુવે ॥ ૨૨૭ ॥

ઋષમો વર્ધમાનશ્ચ, ચન્દ્રાનનજિનેશ્વરઃ, ॥

વારિષેણશ્ચેતિ નામ્ના, પર્યંકાસનસંસ્થિતાઃ ॥ ૨૨૮ ॥

હવે દરેક પ્રાસાદે ચાર મુખમંડપ, ગગનગામી ઊંચા શિખરવાળા ચાર રંગમંડપ, ચાર સ્તૂપ, એ જ પ્રમાણે ચાર ચૈત્યવૃક્ષ, ચાર મહેન્દ્રધ્વજ, ચાર પુષ્કરિણી અને તેનાં સોળવનો હોય છે. ૨૨૨-૨૨૩.

દરેક મંદિરની મધ્યમાં એક મણિપીઠિકા હોય છે, કે જે લાંબી-પહોળી સોળ યોજન છે અને ઊંચી આઠ યોજન છે. ૨૨૪.

આ મણિપીઠિકા ઉપર એક દેવ છંદક છે, તે લાંબાઈ-પહોળાઈમાં પીઠિકા જેટલો જ (સોળ યોજન) છે અને ઉંચો સોળ યોજનથી અધિક છે. ૨૨૫.

ત્યાં ચારે દિશામાં રત્ન સિંહાસન ઉપર રહેલી શ્રી અરિહંત પરમાત્માની સત્યાવીશ-સત્યાવીશ શાશ્વત પ્રતિમાઓ છે, એટલે કે એકદિશામાં સત્યાવીશ-સત્યાવીશ. આ રીતે દરેક મંદિરની અંદર એકસો આઠ છે અને દ્વારમાં સોળ પ્રતિમા હોય છે. આ રીતે રહેલી શ્રી જિનેશ્વરની એકસો ચોવીશ પ્રતિમાઓની સ્તવના કરૂં છું. ૨૨૬-૨૨૭.

શ્રી ઋષભનાથ, શ્રી વર્ધમાનસ્વામી, શ્રી ચંદ્રાનનસ્વામી તથા શ્રી વારિષેણ-સ્વામી-આ નામની પર્યંકાસને રહેલી ચાર-ચાર પ્રતિમાઓ છે. ૨૨૮.

દ્વે દ્વે ચ નાગપ્રતિમે, જિનાર્ચાપુરતઃ સ્થિતે ।

દ્વે દ્વે ચ યક્ષભૂતાર્ચે, આજ્ઞાભૃત્પ્રતિમે અપિ ॥ ૨૨૯ ॥

વિનયેન સંમુખીનઘટિતાઞ્જલિસંપુટે ।

મત્તયા પર્યુપાસમાને, સ્થિત કિશ્ચિન્નતે ઇવ ॥ ૨૩૦ ॥ યુગ્મમ્ ॥

એકૈકા ચામરધરપ્રતિમા પાર્શ્વયોર્દ્વયોઃ ।

પૃષ્ઠતથા છત્રધરપ્રતિમૈકાઞ્ચ નિશ્ચિતા ॥ ૨૩૧ ॥

તથોક્તમાવશ્યકચૂળૌ—“જિણપડિમાણં પુરઓ દો દો નાગપડિમાઓ, દો દો જક્ષપડિમાઓ, દો દો ભૂતપડિમાઓ, દો દો કુંડધરપડિમાઓ” इत्यादि ।

દામાનિ ધૂપઘટ્ટોઽપૌ, મઙ્ગલાનિ ધ્વજાસ્તથા ।

માન્તિ પોહશ કુમ્ભાદીન્યેષ્વલઙ્કરણાનિ ચ ॥ ૨૩૨ ॥

ઘઠા વન્દનમાલાથ, મૃજ્જારાશ્વાત્મદર્શકાઃ ।

સુપ્રતિષ્ઠકચઙ્ગેર્યઙ્ગઘૃતૈઃ પટલકેર્યુતાઃ ॥ ૨૩૩ ॥ યુગ્મમ્ ॥

સ્વર્ણવર્ણચારુરજોવાલુકાભિર્મનોરમાઃ ।

ભૂમયસ્તેષુ રાજન્તે, મૂર્તેઃ શોભાલવૈરિવ ॥ ૨૩૪ ॥

શ્રી જિનેશ્વરદેવની પ્રતિમાની આગળ બે-બે નાગપ્રતિમાઓ છે. તેની આગળ આજ્ઞાને ધારણ કરતી બે-બે યક્ષ અને ભૂતની પ્રતિમાઓ છે, જે વિનયપૂર્વક-સામે અઞ્જલિભેડીને રહેલી, કંઈક નમેલી, ભક્તિથી બાણે સેવા કરતી હોય, તેવી સેવક પ્રતિમા જેવી છે. ૨૨૯-૨૩૦.

બન્ને પડબે એક - એક ચામરધર પ્રતિમા છે અને પાછળ એક છત્રધર પ્રતિમા નિશ્ચિતપણે રહેલી છે. ૨૩૧

શ્રી આવશ્યકચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે: શ્રી જિનપ્રતિમાની આગળ બે-બે નાગપ્રતિમા, બે-બે યક્ષ પ્રતિમા, બે-બે ભૂતપ્રતિમા અને બે-બે કુંડધર (સેવક) પ્રતિમાઓ છે. ઇત્યાદિ.

(અહિં) માળાઓ, ધુપઘટ્ટીઓ, અષ્ટમંગળ, ધ્વજ, સોળકુંભાદિ તથા અલંકારો તેમજ ઘંટા, તોરણો, કલશો (ભૂગાર), દર્પણો, મોટા થાળો (સુપ્રતિષ્ઠાન), છાંયડી, છત્ર, પાટલા આદિથી યુક્ત સેવકપ્રતિમાઓ શોભે છે. ૨૩૨-૨૩૩.

સુવર્ણવર્ણી તથા સુચારુ એવી રજ અને વાલુકા વડે મનોહર-શોભતી, ત્યાંની ભૂમિઓ બાણે ભૂર્તિમાન શોભાંશો ન હોય. તેવી શોભે છે ૨૩૪.

અથ કૈશ્વિકૃતસ્નાનૈઃ, સદ્ધ્યાનૈર્ધૃતધૌતિકૈઃ ।
 અન્તર્વહિશ્ચાવદાતૈઃ, શસ્ત્રકાલહૃદૈરિવ ॥ ૨૩૫ ॥
 કૈશ્વિકૃતોત્તરાસન્ગૈર્મુખકોશાવૃતાનૈઃ ।
 તત્કાલનશ્ચાન્તઃપાપપરાવૃત્તિભયાદિવ ॥ ૨૩૬ ॥
 મર્દયદ્વિશ્વન્દનેન, કૈશ્વિકપૂર્વકુહુમે ।
 મોહપ્રતાપયશસી, ચૂર્ણયદ્વિરિવોર્જિતે ॥ ૨૩૭ ॥
 કૈશ્વિક્ષુસૃણનિર્યાસોછાસિકચ્છોલકચ્છલાત્ ।
 હૃદયમાન્તં ભક્તિરાગં, દધદ્વિઃ પ્રકટં વહિઃ ॥ ૨૩૮ ॥
 કૈશ્વિક્ષાનાવર્ણપુષ્પોદામદામૌઘદમ્ભતઃ ।
 શ્રયદ્વિરદ્ભુતશ્રેયઃ- શ્રેણીમિવ કરે કૃતામ્ ॥ ૨૩૯ ॥
 વન્દમાનૈઃ પર્યુપાસમાનૈઃ પૂજાપરાયણૈઃ ।
 પ્રાસાદાસ્તેઽમિતો માન્તિ, સુરાસુરનમશ્ચરૈઃ ॥ ૨૪૦ ॥ ષડ્ભિઃ કુલકં ।

(હવે આ નંદીશ્વરના ભવ્ય મંદિરોમાં ચારે તરફથી આવતા પૂજાર્થી ભવ્યા-ભાઓ, તે મંદિરોની શોભામાં કેવો વધારો કરતા હતા, તે કહે છે.)

વંદન કરતાં કેટલાક લોકોએ સ્નાન કરીને સદ્ધ્યાનવડે અને ધોએલા ઉજ્જવળ ધોતી આદિ વસ્ત્રો ધારણ કરવા વડે બાહ્ય-આંતર ઉજ્જવલતા દ્વારા શરદશ્ચતુર્થના દ્રહનુ અનુકરણ કર્યું હતું (જેમ શરદકાલના દ્રહોમાં પાણી ઉપર નીચે નિર્મળ ઉજ્જવળ હોય છે અને ઉપર બગલા વગેરે બેઠેલા હોવાથી ત્રિધા ઉજ્જવળ દેખાય છે, તેમ અહીં લોકો પણ ત્રિધા ઉજ્જવળતા ધરતા હતા.) તત્કાલ નાશ પામેલા અંતરના પાપોની પરાવૃત્તિ ન થઈ જાય, તેવા પ્રકારના ભયથી જ જાણે, ઉત્તરાસંગધારી કેટલાક જનો દ્વારા મુખકોશથી મુખ ઢાંકવામાં આવ્યું હતું. મહામોહ રાજના પ્રતાપ અને યશને ચૂર્ણિત કરવા માટે જ, જાણે સજ્જ ન થયા હોય! તેવા કેટલાક પૂજાર્થીઓ દ્વારા ચંદનની સાથે કપૂર અને કંકુ લસોટવામાં આવતા હતા. ઘસારા ઘસી-ઘસીને, તૈયાર કરેલા વિલેપન રસથી છલોછલ ભરેલા કચોળાને કેટલાક હૃદય સ્થાને ધારી રહ્યા હતા, કેમકે હૃદયમાં નહીં સમાતો ભક્તિરાગ જ જાણે કચોળા રૂપે બહાર પ્રકાશિત થઈ રહ્યો હતો, વળી કોઈક વિવિધ પ્રકારનાં વર્ણવાળા પુષ્પોની મોટી માળાઓનાં સમૂહના બહાને હાથમાં કરેલી અદ્ભૂત કલ્યાણની શ્રેણિનો આશ્રય કરતા હતા.

આ રીતે અનેક ચેષ્ટાઓ, પ્રવૃત્તિઓમાં ગૂંથાએલા, વંદન કરી રહેલા, પર્યુપાસના કરી રહેલાં, પૂજામાં પરાયણ એવા પૂજાર્થી સુર, અસુર, વિદ્યાધરોદ્વારા, આ પ્રાસાદો ચારે બાજુથી શોભી રહ્યા છે. ૨૩૫-૨૪૦.

અર્હત્કલ્યાણકમહચિકીર્ષયાઽઽગતાઃ સુરાઃ ।

इह विश्रम्य संक्षिप्तयाना यान्ति यथेप्सितम् ॥ ૨૪૧ ॥

ततः प्रत्यावर्त्तमानाः, कृतकृत्या इहागताः ।

रचयन्त्यष्ट दिवसान्, यावदुत्सवमुच्चैः ॥

प्रतिवर्षं पर्युषणाचतुर्मासिकपर्वसु ।

इहाष्टौ दिवसान् यावदुत्સવં કુર્વંતે સુરા. ॥ ૨૪૩ ॥

તથોક્તં જીવાભિગમસૂત્રે—‘તત્થ વહવે ભવણવડ્વાણમંતરજોઽસવેમાણિયા દેવા
ચઉમાસિયાપાઙિવસુ સંવચ્છરિણસુ વા અણ્ણેસુ વહુસુ જિણજમ્મણનિકલ્લમણણાણુપ્પત્તિ-
પરિણિન્વાણમાદિણસુ દેવકજ્જેસુ ય યાવત્ અટ્ટાહિતારુવાઓ મહામહિમાઓ કારેમાણા
પાલેમાણા સુહંસુહેળં વિહરંતિ” ।

તત્રાપિ નિયતસ્વસ્વસ્થાનેષુ સુરનાયકાઃ ।

उत्सवान्सपरीवाराः, कुर्वन्ति भक्तिभासुराः ॥ ૨૪૪ ॥

તથાહ નન્દીશ્વરકલ્પઃ—

“પ્રાચ્યેઽઞ્જનગિરૌ ગક્રઃ, કુરુતેઽષ્ટાહિકોત્સવમ્ ।

પ્રતિમાનાં ગાશ્વતીનાં, ચતુર્દારે જિનાલયે ॥ ૨૪૫ ॥

શ્રી અરિહંત પરમાત્માના કલ્યાણક મહોત્સવોને કરવાની ઇચ્છાથી આવેલા દેવ-
તાઓ, અહીં (નંદીશ્વરદ્વીપમાં) વિશ્રામ કરીને વાહનને સંક્ષેપીને ઇચ્છિત સ્થાને
બેસે છે. ૨૪૧.

ત્યાંથી પાછા ફરીને, કલ્યાણક મહોત્સવો ભવ્ય રીતે ઉજવીને, કૃતકૃત્ય થયેલા તે
દેવતાઓ અહીં આવીને આઠ દિવસનો (શ્રી જિનેન્દ્રલક્ષ્મિનો) મોટો ઉત્સવ કરે છે. ૨૪૨.

તેજ પ્રમાણે પ્રતિવર્ષ પર્યુષણ અને ચાતુર્માસિક પર્વમાં દેવતાઓ અહિયાં આઠ
દિવસનો શ્રી જિનલક્ષ્મિનો મહોત્સવ કરે છે. ૨૪૩.

શ્રી જીવાભિગમસૂત્રમાં કહ્યું છે, કે—ત્યાં ધણા ભવનપતિ, વાણવ્યંતર, જ્યોતિષક,
વૈમાનિક દેવો, ચાતુર્માસિક, એકમ તથા સંવચ્છરિમાં પણ અને બીજા પણ ધણા
શ્રી જિનેશ્વરોના જન્મ, દીક્ષા, જ્ઞાન, નિર્વાણ આદિ અને પોતાના દેવ કાર્યોમાં આઠ
દિવસનો મહા મહોત્સવ (મહા મહિમા) કરતા, પાળતા, સુખે સુખે વિચરે છે.”

નંદીશ્વરદ્વીપમાં પણ, પોત પોતાના નિયત સ્થાનમાં, દેવતા અને દેવેન્દ્રો લક્ષ્મિથી
દેહીધ્યમાન બની સપરિવાર અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ કરે છે. ૨૪૪.

નંદીશ્વરકલ્પમાં કહ્યું છે કે—પૂર્વદિશાના અંજનગિરિપર્વત ઉપર, શાશ્વતી પ્રતિ-
માઓના ચાર દ્વારવાળા જિનાલયમાં, સૌધર્મેન્દ્ર મહારાજ અષ્ટાહિકા મહોત્સવ કરે છે

તસ્ય ચાદ્રેશ્વતુર્દિક્સ્થમહાવાપીવિવર્તિષુ ।
 સ્ફાટિકેષુ દધિમુખપર્વતેષુ ચતુર્થપિ ॥ ૨૪૬ ॥
 ચૈત્યેષ્વર્હત્પ્રતિમાનાં, શાશ્વતીનાં યથાવિધિ ।
 ચત્વારઃ શક્રદિક્પાલાઃ, કુર્વતેઽષ્ટાહિકોત્સવમ્ ॥ ૨૪૭ ॥
 ઈશાનેન્દ્રસ્ત્વૌત્તરાહેઽજ્ઞનાદ્રૌ વિદધાતિ તમ્ ।
 તલ્લોકપાલાસ્તદ્વાપીદધ્યાદ્યદ્રિષુ કુર્વતે ॥ ૨૪૮ ॥
 ચમરેન્દ્રો દાક્ષિણાત્યાજ્ઞનાદ્રાવુત્સવં સૃજેત્ ।
 તદ્વાપ્યન્તર્દધિમુખેષ્વસ્ય દિક્પતયઃ પુનઃ ॥ ૨૪૯ ॥
 પશ્ચિમેઽજ્ઞનશૈલે તુ, ચલીન્દ્રઃ કુરુતે મહમ્ ।
 તદ્દિક્પાલાસ્તુ તદ્વાપ્યન્તર્ભાગ્દધિમુખાદ્રિષુ ॥ ૨૫૦ ॥”
 ઇતત્સર્વમર્થતો જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિસૂત્રેઽપિ ।
 તત્ર ગાયન્તિ ગન્ધર્વા, મધુરૈર્નાદવિભ્રમૈઃ ।
 સમાનતાલવિવિધાતોઘનિર્ઘોષવન્ધુરૈઃ ॥ ૨૫૧ ॥
 મૃદઙ્ગવેણુવીણાદિતૂર્યાણિ સંગતૈઃ સ્વરૈઃ ।
 કૌશલં દર્શયન્તીત્ર, તસ્યાં વિબુધપર્ષદિ ॥ ૨૫૨ ॥

અને એની જે ચારે દિશાની મહા વાપિકાઓમાં રહેલા સ્ફટિકનાં ચાર દધિમુખ પર્વત ઉપર રહેલા ચૈત્યોમાં, શકેન્દ્રના ચાર દિક્પાલો, ત્યાંની શાશ્વતી અરિહંત પ્રતિમાઓનો વિધિપૂર્વક અષ્ટાહિક મહોત્સવ કરે છે. ૨૪૫-૨૪૭.

ઉત્તરદિશાના અંજનગિરિપર્વત ઉપર, ઈશાનેન્દ્ર તથા તે પર્વતની વાવડીનાં દધિ-મુખ પર્વત ઉપર તેના ચારદિક્પાલો અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ કરે છે. ૨૪૮.

દક્ષિણદિશાના અંજનગિરિપર્વત ઉપર ચમરેન્દ્ર તથા તેની વાવડીના દધિમુખ પર્વત ઉપર તેના દિક્પાલો અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ કરે છે. ૨૪૯.

પશ્ચિમદિશાના અંજનગિરિપર્વત ઉપર ચલીન્દ્ર તથા તેની વાવડીના દધિમુખ પર્વત ઉપર તેના લોકપાલો મહોત્સવ કરે છે. ૨૫૦.

આ સર્વ વિગત અર્થથી શ્રી જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિસૂત્રમાં પણ કહેલી છે.

શ્રી નંદીશ્વરદ્વીપના મહાકાય જિનાલયોમાં, ગંધર્વ દેવો મધુર એવા નાદ અને વિભ્રમથી યુક્ત અને સમાનતાલ તેમજ વિવિધ વાજીંત્રોના નિનાદ સહિત, સુંદર ગાન કરે છે. ઢોલક, વાંસળી, વીણા આદિ વાજીંત્રો, પોતાને સંગત એવા સુંદર સ્વરો વડે બાણે કે, તે સુર પરિષદમાં પોતાના કૌશલ્યનું દર્શન કરાવી રહ્યા હતા ૨૫૧-૨૫૨.

નૃત્યદેવનર્તકીનાં, રણન્તો મણિનૂપુરાઃ ।

વદન્તીવ નિર્દયાંદિપાતૈર્મૃદંદિપીડનમ્ ॥ ૨૫૩ ॥

તાસાં તિર્યગ્ ભ્રમન્તીનામુચ્છલન્તઃ સ્તનોપરિ ।

મુક્તાહારા રસાવેશાદ્ નૃત્યન્તીવાપ્યચેતનાઃ ॥ ૨૫૪ ॥

થિદ્ધિથિદ્ધિથિમિથિમિથેર્થેર્થેર્થેર્થિતિનિસ્વનાઃ ।

તાસાં મુખોદ્રતાશ્ચેતઃ, સુખયન્તિ સુધાશ્રુજામ્ ॥ ૨૫૫ ॥

પૂર્વં હાસાપ્રહાસામ્યાં સ્વર્ણકૃત્ સ્વપતીકૃતઃ ।

કૃત્રિમૈર્વિભ્રમૈર્વિપ્રલોભ્ય યઃ સ્ત્રીષુ લમ્પટઃ ॥ ૨૫૬ ॥

સોઽત્ર કણ્ઠાન્નિરાકુર્વન્નિપતન્તં વલાદ્ગલે ।

મૃદંગં મહ્નુરગ્રીવો, વિલક્ષોઽહાસયત્સુરાન્ ॥ ૨૫૭ ॥

નૃત્ય કરતી એવી દેવનર્તકીઓના રણરણાટ કરતાં મણિમય નૂપુરો બાણે કે નિર્દય-પણે થતાં પાદનિપાતો વડે કોમલ એવા ચંરણની પીડાને પોકારતા હતા. ૨૫૩.

તીર્છી ભમની, ફરતી એવી તે નર્તકીઓના ફરવાના કારણે, મોતીની માળાઓ સ્તનો પર ઉછળ્યા કરે છે, બાણે કે અચેતન એવી પણ તે માળાઓ સ્તન સ્પર્શજન્ય કામરસના આવેશથી નાચે છે. ૨૫૪.

નૃત્યના તાલના ધિ દ્ધિ,...ધિ દ્ધિ,...ધિમિ,...ધિમિ,...થે ઈ...થે ઈ.....એ પ્રમાણેના તે નર્તકીઓના મુખમાંથી ઉચ્ચારાતા શબ્દો, તે દેવોના ચિત્તને પ્રમોદ પમાડે છે. ૨૫૫.

પ્રસંગોપાત કુમારનંદી સોનીનો પ્રસંગ:-

પૂર્વલવમાં જે સ્ત્રીઓમાં અતિલપટ એવો સોની હતો, તેને હાસા-પ્રહાસા નામની (વ્યંતર) દેવીઓએ કૃત્રિમ કટાક્ષો, વિભ્રમોદ્ધારા પ્રલોભિત કરીને (અગ્નિ અંધાંપાત કરાવી) પોતાનો પતિદેવ બનાવ્યો હતો. અહિં નંદીચરકીપની યાત્રાર્થે નીકળતાં સૌધર્મદ્રના હુકમથી તે દેવના કંઠમાં બળવવા માટે ઢોલ આવીને પડ્યું. તે મન્જુરી મન્જુર નહીં હોવાથી તે (સોની) દેવ ઢોલને કાઢી નાંખતો, ત્યારે બલાત્કારે પણ ઢોલ આવીને તેના કંઠમાં અરોપાતું હતું. આવી વારંવારની ચેષ્ટાથી તેની હોક ભાંગી જતી, તેથી તે વિલજો થયેલો અન્ય દેવોને પણ હાસ્યનુ કારણ બનતો હતો. તે સમયે તેના પૂર્વજન્મનો મિત્ર નાગિલ શ્રાવક, કે જે હાલમાં અચ્યુત દેવલોકમાં દેવ હતો, તે અમરપર્ણદામાં આવીને તે મિત્ર દેવને બોધ આપીને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરાવ્યું.

અન્યુતત્રિદશીભૂતપ્રાગ્જન્મસુહૃદા કૃતઃ ।
 નાગિલેનાસસમ્યક્ત્વઃ, પ્રાપ્તેનામરપર્ષદિ ॥ ૨૫૮ ॥ ત્રિભિર્વિશેષકં ।
 જહ્વાવિદ્યાચારણાનાં, સમુદાયો મહાત્મનામ્ ।
 ઇહ ચૈત્યનમસ્યાર્થ, શ્રદ્ધોત્કર્ષાદુપેયુષામ્ ॥ ૨૫૯ ॥
 દદાત્યુપદિશન્ ધર્મ, યુગપદ્માવશાલિનામ્ ।
 સજ્જન્મસ્થાવર્યોસ્તીર્થયોઃ સેવનાફલમ્ ॥ ૨૬૦ ॥
 દ્વીપસ્ય મધ્યભાગેઽસ્ય, ચતુષ્કે વિદિશાં સ્થિતાઃ ।
 ચત્વારોઽન્યે રતિકરા, ગિરયઃ સર્વસ્તનજાઃ ॥ ૨૬૧ ॥
 યોજનાનાં સહસ્રાણિ, તે દશાયતવિસ્તૃતાઃ ।
 સહસ્રમેકમુત્તુજ્ઞા, આકૃત્યા જ્વલ્લરીનિભાઃ ॥ ૨૬૨ ॥
 સાર્દ્ધે દ્વે યોજનશતે, ભૂમગ્નાઃ પરિવેષતઃ ।
 એકત્રિંશત્સહસ્રાણિ, ત્રયોર્વિંશા ચ પટશતી ॥ ૨૬૩ ॥
 તેભ્યો લક્ષં યોજનાનામતિક્રમ્ય ચતુર્દિશમ્ ।
 જમ્બૂદ્વીપસમા રાજધાન્યઃ પ્રત્યેકમીરિતાઃ ॥ ૨૬૪ ॥

ઉત્તુ. (આ પ્રસંગ શ્રી નંદીશ્વરતીર્થની યાત્રા સાથે સંકળાએલો હોવાથી આટલો અર્થ આપ્યો છે.) ૨૫૬-૨૫૮.

જંઘાચારણ, વિદ્યાચારણ મહાત્માઓનો સમુદાય કે જેઓ શ્રદ્ધાના ઉત્કર્ષથી અહિં (નંદીશ્વરદ્વીપમાં) ચત્યોને વાંદવા આવેલા હોય છે, એવા તે મહાત્માઓ જંગમ તીર્થસ્વરૂપ હોય છે. જ્યારે આ તીર્થસ્થાવર છે. આ રીતે સ્થાવર-જંગમ તીર્થોનાં યુગ પદ્માવથી શોભતા અને ધર્મોપદેશ પ્રદાન કરી રહેલા એવા તે મુનિવરોનો સમુદાય સ્થાવર-જંગમ તીર્થની સેવનાનુ ફલ (યાત્રિકને) આપે છે. ૨૫૬-૨૬૦

આ દ્વીપનાં મધ્યભાગમાં ચારે વિદિશાઓમાં સર્વસ્તનમય ચાર રતિકર પર્વતો રહેલા છે. ૨૬૧.

આ ચાર રતિકર પર્વતો, દશહજાર (૧૦,૦૦૦) યોજન લાંબા, દશહજાર (૧૦,૦૦૦) યોજન પહોળા, એકહજાર (૧,૦૦૦) યોજન ઊંચા અને આકૃતિમાં ઝાઝરી વાળાં સમાન છે. તેઓ ભૂમિમાં બસોપચાસ (૨૫૦) યોજન અવગાઢ છે. અને પરિધિ એકત્રીસ હજાર છસોને ત્રેવીશ (૩૧,૬૨૩) યોજન છે. ૨૬૨-૨૬૩.

આ પર્વતોથી ચારે દિશામાં એકલાખ (૧,૦૦,૦૦૦) યોજન ગંધા બાદ ચાર રાજધાનીઓ છે, કે જે દરેક રાજધાનીઓ જંબૂદ્વીપ સમાન છે. ૨૬૪.

તત્ર દક્ષિણપૂર્વસ્યાં, સ્થિતાદ્રતિકરાચલાત્ ।
 ગ્રાચ્યાં પદ્માનામદેવ્યાઃ, પ્રજ્ઞા સુમનાઃ પુરી ॥ ૨૬૫ ॥
 શિવાદેવ્યા દક્ષિણસ્યાં, પુરી સૌમનસાભિધા ।
 અર્ચિર્માલી પ્રતીચ્યાં સ્યાચ્છ્રીદેવ્યા મહાપુરી ॥ ૨૬૬ ॥
 ઉત્તરસ્યાં મન્જુનામ્ન્યા, રાજધાની મનોરમા ।
 દક્ષિણપશ્ચિમાયાં ચ, સ્થિતાદ્રતિકરાદથ ॥ ૨૬૭ ॥
 પૂર્વસ્યામમલાદેવ્યા, ભૂતા નામ મહાપુરી ।
 ભૂતાવતંસકા યામ્યામપ્સરોઽભિધર્તૃકા ॥ ૨૬૮ ॥
 પ્રતીચ્યાં નવમિકાયા, ગોસ્તૂપાઘ્યા મહાપુરી ।
 સ્યાદુત્તરસ્યાં રોહિણ્યા, રાજધાની સુદર્શના ॥ ૨૬૯ ॥
 અષ્ટાપ્યેવં રાજધાન્યોઽનયોર્દિશાં ચતુષ્ટયે ।
 અષ્ટાનાં મુખ્યદેવીનાં, વજ્રવાણેઃ સુરેશિતુઃ ॥ ૨૭૦ ॥
 અથ ચોત્તરપૂર્વસ્યાં, યોઽસૌ રતિકરાચલઃ ।
 કૃષ્ણાદેવ્યાસ્તતઃ ગ્રાચ્યાં, પુરી નન્દોત્તરાભિધા ॥ ૨૭૧ ॥
 દક્ષિણસ્યાં કૃષ્ણરાજ્યા, દેવ્યા નન્દાભિધા પુરી ।
 પશ્ચિમાયાં તુ રામાયાઃ, પુર્યુત્તરકુરાભિધા ॥ ૨૭૨ ॥

જેમાં અગ્નિખુણામાં રહેલા રતિકર પર્વતથી પૂર્વદિશામાં પદ્મા નામની દેવીની સુમના નામની નગરી કહી છે.

દક્ષિણદિશામાં શિવા નામની દેવીની સૌમનસા નામની નગરી કહી છે.

પશ્ચિમદિશામાં શચી નામની દેવીની અર્ચિમાલી નામની નગરી કહી છે. અને

ઉત્તરદિશામાં મંજુ નામની દેવીની મનોરમા નામની નગરી કહી છે. ૨૬૫-૨૬૭.

હવે દક્ષિણ - પશ્ચિમદિશામાં (નૈઋત્ય ખૂણામાં) રહેલા રતિકર પર્વતથી પૂર્વ દિશામાં, અમલાદેવીની ભૂતા નામની નગરી, દક્ષિણદિશામાં અપ્સરા નામની દેવીની ભૂતાવતંસકા નામની નગરી, પશ્ચિમદિશામાં નવનિકા નામની દેવીની ગોસ્તૂપા નામની મહાનગરી અને ઉત્તરદિશામાં રોહિણી નામની દેવીની સુદર્શના નામની નગરી છે. ૨૬૮-૨૬૯.

આ બે રતિકર પર્વતની આરેદિશામાં રહેલી આઠ રાજધાનીઓ, સૌધર્મેન્દ્રની આઠ અગ્રમહિપીઓની છે. ૨૭૦.

હવે ઉત્તર-પૂર્વ (ઇશાન ખૂણા)નાં રતિકર પર્વતની પૂર્વદિશામાં કૃષ્ણાદેવીની નંદોત્તરા નામની નગરી, દક્ષિણ દિશામાં કૃષ્ણરાજા દેવીની નંદા નામની નગરી, પશ્ચિમ

ઉદગ્રામરક્ષિતાયાઃ, પુરી દેવકુરાભિધા ।
 યોડ્યુત્તરપશ્ચિમાયાં, શૈલો રતિકરસ્તતઃ ॥ ૨૭૩ ॥
 વસુદેવ્યા રાજધાની, પ્રાચ્યાં રત્નાભિધા ભવેત્ ।
 યામ્યાં તુ વસુગુપ્તાયા, રત્નોચ્ચયાભિધા પુરી ॥ ૨૭૪ ॥
 પ્રતીચ્યાં વસુમિત્રાયાઃ, સર્વરત્નાભિધા પુરી ।
 વસુન્ધરાયાશ્ચોદીચ્યાં, નગરી રત્નસંચયા ॥ ૨૭૫ ॥
 એતા ઈશાનેન્દ્રદેવીરાજધાન્યોડ્ઘ્ટ પૂર્વવત્ ।
 એકૈકાર્હેચ્ચૈત્યલબ્ધસુપમાઃ ષોડશાપ્યમૂઃ ॥ ૨૭૬ ॥

इत्यर्थतः स्थानाङ्गादिषु ।

મતાન્તરે તૂત્તરાશાસંબદ્ધૌ યાવુમૌ ગિરી ।
 તયોઃ પ્રત્યેકમઘાસુ, દિક્ષ્વીશાનસુરેશિતુઃ ॥ ૨૭૭ ॥
 મહિષીણાં રાજધાન્યોડ્ઘ્ટાનામઘાષ્ટ નિશ્ચિતાઃ ।
 એવં ચ યામ્યદિક્સંબદ્ધયો રતિકરાદ્રયોઃ ॥ ૨૭૮ ॥
 પ્રત્યેકમઘાસુ દિક્ષુ વજ્રપાણેર્વિઢૌજસઃ ।
 ઇન્દ્રાણીનાં રાજધાન્યોડ્ઘ્ટાનામઘાષ્ટ નિશ્ચિતાઃ ॥ ૨૭૯ ॥

દિશામાં રામાદેવીની ઉત્તરકુરા નામની નગરી અને ઉત્તરદિશામાં રામરક્ષિતાદેવીની દેવ-
 કુરા નામની નગરી છે. ૨૭૧-૨૭૩.

ઉત્તર-પશ્ચિમ દિશામાં (વાયવ્ય ખૂણામાં) જે રતિકર પર્વત છે, તેની પૂર્વ દિશામાં, વસુદેવીની રત્નનામની રાજધાની, દક્ષિણ દિશામાં વસુગુપ્તાદેવીની રત્નોચ્ચયા નામની નગરી છે, પશ્ચિમદિશામાં વસુમિત્રા દેવીની સર્વરત્ના નામની નગરી અને ઉત્તર-દિશામાં વસુન્ધરાદેવીની રત્નસંચયા નામની નગરી છે. ૨૭૪-૨૭૫.

સૌધર્મેન્દ્રની અગ્રમહિષીઓની જેમ આ આઠ રાજધાનીઓ ઈશાનેન્દ્રની આઠ અગ્રમહિષીઓની છે. અને આ સોળે-સોળ (રાજધાનીઓ) એક-એક આહુત ચૈત્યથી શોભાને ધારણ કરે છે. ૨૭૬.

આ વિષય આ રીતે શ્રી સ્થાનાંગ આદિમાં અર્થથી કહ્યો છે.

મતાન્તરમાં તો ઉત્તરદિશા સંબંધી જે બે પર્વતો છે, તે સંબંધી આઠે દિશામાં ઈશાન ઇન્દ્રની આઠે અગ્રમહિષીની આઠ-આઠ રાજધાની કહેલી છે. એ પ્રમાણે દક્ષિણ દિશા સંબંધી રતિકર પર્વતની પ્રત્યેક આઠે દિશામાં સૌધર્મેન્દ્રની આઠ અગ્રમહિષીઓની આઠ રાજધાની નિશ્ચિત છે. ૨૭૭-૨૭૮.

તથોક્તં જિનપ્રભસૂરિકૃતે નન્દીશ્વરકલ્પે—

તત્ર દ્વયો રતિકરાચલયોર્દક્ષિણસ્થયોઃ ।

શક્રસ્યેશાનસ્ય પુનરુત્તરસ્થિતયોઃ પૃથક્ ॥ ૨૮૦ ॥

અષ્ટાનાં મહાદેવીનાં, રાજધાન્યોષ્ટ દિક્ષુ તાઃ ।

લક્ષાવાધા લક્ષમાના, જિનાયતનભૂષિતાઃ ॥ ૨૮૧ ॥

સુજાતા ચ સૌમનસા, ચાર્ચિર્માલી પ્રભાકરા ।

પદ્મા શિવા શચ્યંજને, ભૂતા ભૂતાવતંસિકા ॥ ૨૮૨ ॥

ગોસ્તુપાસુદર્શને અપ્યમલાપ્સરસૌ તથા ।

રોહિણી નવમી ચાથ, રત્ના રત્નોચ્ચયાપિ ચ ॥ ૨૮૩ ॥

સર્વરત્ના રત્નસંવયા વસુર્વસુમિત્રિકા ।

વસુભાગાપિ ચ વસુન્ધરાનન્દોત્તરે અપિ ॥ ૨૮૪ ॥

નન્દોત્તરસ્કુર્લેદંવકુરુઃ કૃષ્ણા તતોઽપિ ચ ।

કૃષ્ણરાજીરામારામરક્ષિતાઃ પ્રાક્ક્રમાદમ્ ॥ ૨૮૫ ॥

પોઢશૈવં રાજધાનીચૈત્યાનિ પ્રાક્તને મતે ।

મતાન્તરે પુનર્દ્વાત્રિંશદેતાનીતિ નિર્ણયઃ ॥ ૨૮૬ ॥

શ્રી જિનપ્રભસૂરિકૃત શ્રી નન્દીશ્વરકલ્પમા નીચે સુજળ કહ્યું છે.

‘દક્ષિણ દિશામાં રહેલ રતિકર પર્વતની આઠ દિશામાં શક્રની અને ઉત્તર દિશામાં રહેલા રતિકર પર્વતની આઠ દિશામાં ઇશાન (ઇશાનેન્દ્રની) આઠ મહાદેવીની આઠ રાજધાનીઓ કહેલી છે આ દરેક રાજધાનીઓ લાખ-લાખ યોજનને આંતરે છે, લાખ યોજનનાં પ્રમાણવાળી છે. અને શ્રી જિનાયતન-જિનભવનથી ભૂષિત છે.

સુજાતા, સૌમનસા, ચાર્ચિર્માલી, પ્રભાકરા, પદ્મા, શિવા શચી, અંજના, ભૂતા, ભૂતાવતંસિકા, ગોસ્તૂપા, સુદર્શના, અમલા, અપ્સરા, રોહિણી, નવમી, રત્ના, રત્નોચ્ચયા, સર્વરત્ના, રત્નસંચયા, વસુ, વસુમિત્રિકા, વસુભાગા, વસુન્ધરા, નન્દોત્તરા, નંદા, ઉત્તર-કુરુ, દેવકુરુ, કૃષ્ણા, કૃષ્ણશૈલ, રામા, રામરક્ષિતા-આ પ્રમાણે પૂર્વદિશાના ક્રમ સુજળ નગરીઓ છે. ઇત્યાદિ. ૨૮૦-૨૮૫

આ રાજધાનીનાં ચૈત્યો પૂર્વમતમાં સોળ છે અને મતાન્તરમાં બીસ છે. ૨૮૬:

તથાહ નન્દીશ્વરસ્તોત્રકાર:—

इअ वीसं बावन्नं च जिणहरे गिरिसिहरेसु संशुणिमो ।

इंदाणिरायहाणिसु बत्तीसं सोलस व वंदे ॥ २८७ ॥ ”

एतत्सर्वमप्यर्थतो नन्दीश्वरस्तोत्रं सर्वं सूत्रतोऽपि योगशास्त्रवृत्तावप्यस्ति ।

दीपोत्सवामावास्याया, आरभ्य प्रत्यमादिनम् ।

अपोषणं वितन्वानां, वर्षं यावन्निरन्तरम् ॥ २८८ ॥

भक्त्या श्रीजिनचैत्यानां, कुर्वन्तो वन्दनार्चनम् ।

नन्दीश्वरस्तुतिस्तોત્રपाठपावितमानसाः ॥ २८९ ॥

भव्या नन्दीश्वरદ્વીપમેવમારાધયન્તિ ये ।

तेऽर्जयन्त्यार्जवोपेताः, श्रेयसीं श्रायसीं श्रियम् ॥ २९० ॥

इत्थं व्यावर्णितरूपं द्वीपं नंदीश्वरामिधम् ।

तिष्ठत्यावेष्ट्य परितો, नंदीશ્વરોદવારિધિः ॥ २९१ ॥

સુમનઃસુમનોભદ્રો, સુરૌ સમૃદ્ધિમત્તયા ।

નંદીશ્વરૌ તત્સંવંધિ, જલમસ્યેત્યસૌ તથા ॥ ૨૯૨ ॥

શ્રી નંદીશ્વર સ્તોત્રકાર કહે છે કે ગિરિના શિખર ઉપર વીસ અને બાવન મંદિરોની સ્તવના કરૂં છું અને ઈંદ્રાણીની રાજધાનીમાં બત્તીસ અને સોળ જિનચૈત્યોને વંદના કરૂં છું. ૨૮૭.

આ બધું અર્થથી અને નંદીશ્વર સ્તોત્રમાં સૂત્રથી તથા શ્રીયોગશાસ્ત્રની વૃત્તિમાં પણ કહ્યું છે.

દિવાળીની અમાવસ્યાથી માંડીને, દરેક અમાવસ્યાએ ઉપવાસ કરીને એકવર્ષ સુધી ભક્તિપૂર્વક જિનચૈત્યોની વંદના-પૂજના કરતા, શ્રી નંદીશ્વર સ્તુતિ-સ્તોત્ર પાઠથી ભાવિત મનવાળા જે સરળ ભવ્યો શ્રી નંદીશ્વરદ્વીપની આરાધના કરે છે, તેઓ કલ્યાણકારી ભોક્ષની લક્ષ્મીને પામે છે. ૨૮૮-૨૯૦.

આ પ્રમાણે જેનું વર્ણન કર્યું છે એવા આ નંદીશ્વરદ્વીપને ચારે તરફથી વિંટળાઇને નંદીશ્વરોદ નામનો સમુદ્ર રહેલો છે. ૨૯૧.

સુમના અને સુમનોભદ્ર નામના બે દેવ સમૃદ્ધિવાન હોવાથી નંદીશ્વર કહેવાય છે. નંદી એટલે સમૃદ્ધિ, ઈશ્વર એટલે સ્વામી. તેના સંબંધી જલ હોવાથી નંદીશ્વરોદ-સમુદ્ર કહેવાય છે. ૨૯૨.

લયં નંદીશ્વરે દ્વીપે જલં વાઙ્મ્યત્યસૌ તથા ।
 અસૌ નંદીશ્વરદ્વીપાદ્વાર્દ્ધિર્દ્વિગુણવિસ્તૃતઃ ॥ ૨૯૩ ॥
 એનમાવેષ્ય પરિતઃ, સ્થિતો દ્વીપોઽરુણામિધઃ ।
 નંદીશ્વરાવ્યેર્દ્વિગુણવિષ્કમ્ભોઽસૌ નિરૂપિતઃ ॥ ૨૯૪ ॥
 અસૌ નિજાધીશ્વર્યોરશોકવીતશોકયોઃ ।
 સુરયોઃ પ્રભયા રક્તકાન્તિત્વાદરુણામિધઃ ॥ ૨૯૫ ॥
 યદ્વૈતત્પર્વતાદીનાં, સદ્વજ્રરત્નજન્મનામ્ ।
 પ્રસરદ્ધિઃ પ્રમાજાલૈરરુણત્વાત્તથામિધઃ ॥ ૨૯૬ ॥
 અરુણોદામિધો વાર્દ્ધિરેનમાવૃત્ય તિષ્ઠતિ ।
 વિસ્તારતોઽરુણદ્વીપદ્વિગુણઃ પરિતોઽપ્યસૌ ॥ ૨૯૭ ॥
 સુમદ્રસુમનોમદ્રામિધયોરેતદીશયોઃ ।
 ભૂપણાભામિરરુણં, જલં યસ્યેત્યસૌ તથા ॥ ૨૯૮ ॥
 યદ્વાઽરુણદ્વીપપરિક્ષેપ્યમુખ્યોદકં સ્ફુરત્ ।
 તતોઽરુણોદામિધાનઃ, પ્રસિદ્ધોઽયં પયોનિધિઃ ॥ ૨૯૯ ॥

અથવા આ સમુદ્રનું જળ નંદીશ્વરદ્વીપને સંલગ્ન હોવાથી પણ આ સમુદ્ર નંદી-
શ્વરોદ્દક કહેવાય છે. આ સમુદ્ર નંદીશ્વરદ્વીપથી ડબલ પહોળો છે. ૨૯૩.

નંદીશ્વર સમુદ્રને ચારે બાજુ વિંટળાઈને અરુણનામનો દ્વીપ રહેલો છે. અરુણદ્વીપ
નંદીશ્વરોદ્દ સમુદ્રથી ડબલ પહોળો છે. ૨૯૪.

આ દ્વીપ પોતાના અધીશ્વર અશોક અને વીતશોક દેવોની પ્રભાથી રક્ત કાન્તિ-
વાળો હોવાથી અરુણ નામનો છે. ૨૯૫

અથવા આ દ્વીપના પર્વત આદિમાં વજ્રઆદિ રત્નો ઉત્પન્ન થતા હોવાથી, તે
રત્નોની પ્રસરતી પ્રભાથી અરુણ (લાલ) હોવાથી અરુણદ્વીપ એવું નામ છે. ૨૯૬.

અરુણદ્વીપને ચારે બાજુથી વિંટળાઈને અરુણોદ નામનો સમુદ્ર રહેલો છે. આ
સમુદ્ર વીસ્તારથી અરુણદ્વીપથી ડબલ છે. ૨૯૭.

આ સમુદ્રના અધિષ્ઠાતા સુભદ્ર અને સુમનસદ્ર નામના દેવોના આભૂષણોની
આભાવડે સમુદ્રનું જલ અરુણ (લાલ) હોવાથી તેનું નામ અરુણોદ છે. ૨૯૮.

અથવા તો આ સમુદ્રનું સ્ફુરતીમાન જલ અરુણદ્વીપની ચારેબાજુ રહેલું હોવાથી,
આ સમુદ્ર અરુણોદ નામે પ્રસિદ્ધ છે. ૨૯૯.

એવમન્યેષ્વપિ જ્ઞેયા, નિઃશેષદ્વીપવાદ્દિષુ ।
 વ્યાસદ્વૈગુણ્યનામાર્થૌ, સ્વામિનશ્ચ સ્વયં શ્રુતાત્ ॥ ૩૦૦ ॥
 તતોઽરુણવરો દ્વીપસ્તમપ્યાશ્રિત્ય તિષ્ઠતિ ।
 પારાવારોઽરુણવરો, મહાભોગીવ સેવધિમ્ ॥ ૩૦૧ ॥
 એનં દ્વીપોઽરુણવરાવભાસઃ પરિષેવતે ।
 આલિઙ્ગત્યરુણવરાવભાસસ્તં ચ વારિધિઃ ॥ ૩૦૨ ॥
 તતશ્ચ કુંડલદ્વીપો, મેદિન્યા ઇવ કુંડલમ્ ।
 અયં ત્રિપ્રત્યવતારાપેક્ષયા દ્વાદશો ભવેત્ ॥ ૩૦૩ ॥

સ્થાનાઙ્ગતૃતીયસ્થાનવૃત્તૌ ચ અરુણાદીનાં ત્રિપ્રત્યવતારમનાશ્રિત્યાયમેકાદશોઽ-
 મિહિતઃ, તથાહિ-

“જંબુદીવો ૧ ધાયઙ્ ૨ પુસ્કરદીવો ૩ અ વારુણિવરો ૪ ય ।
 સ્વીરવરોવિ ય દીવો ૫ ઘયવરદીવો ય ૬ સ્વોદવરો ૭ ॥ ૩૦૪ ॥
 નંદીસરો અ ૮ અરુણો ૯ અરુણોવાઓ ય ૧૦ કુંડલવરો ય ૧૧ ॥
 તદ્ સંસ્વ ૧૨ રુઘ ૧૩ મુઅવર ૧૪ કુસ ૧૫ કુંચવરો ય તો ૧૬ દીવો ॥ ૩૦૫ ॥”

આ રીતે બાકીના સઘળા દ્વીપ-સમુદ્રો વિસ્તારથી ડબલ છે. અર્થ ગર્ભિતનામ તથા તેના સ્વામીના નામ આ સર્વે વિગત શ્રુતથી જાણી લેવી ૩૦૦

અરુણોદ સમુદ્રને આશ્રયિને અરુણવરનામનો દ્વીપ છે અને સર્પ જેમ નિધિને આશ્રયિને રહે, તે રીતે અરુણવરનામનો સમુદ્ર, દ્વીપને આશ્રયિને રહેલો છે. ૩૦૧.

અરુણવર સમુદ્રને વિંટળાઈને અરુણવરાવભાસ નામનો દ્વીપ છે. તેને વિંટળાઈને અરુણવરાવભાસ નામનો સમુદ્ર છે. ૩૦૨.

ત્યારપછી પૃથ્વીનાં કુંડલ સમાન કુંડલદ્વીપ છે, જે ત્રિપ્રત્યવતારની અપેક્ષાએ ખારમો છે. ૩૦૩.

સ્થાનાંગસૂત્રનાં ત્રીજાસ્થાનની વૃત્તિમાં અરુણ વિગેરેની ત્રિપ્રત્યવતાર અપેક્ષા વિના કુંડલદ્વીપ અગ્યારમો કહેલ છે. તે આ પ્રમાણે.—

૧ જંબુદ્વીપ, ૨ ધાતકીખંડ, ૩ પુષ્કરદ્વીપ, ૪ વારુણિવર, ૫ સ્વીરવરદ્વીપ, ૬ ઘૃત-
 વરદ્વીપ, ૭ સ્વોદવર, ૮ નંદીશ્વર, ૯ અરુણ, ૧૦ અરુણોપાત, ૧૧ કુંડલવર, ૧૨ શંખ,
 ૧૩ રૂઘ, ૧૪ ભૂજવર, ૧૫ કુસ, ૧૬ કુંચવર આદિદ્વીપો છે. ૩૦૪-૩૦૫.

इति क्रमापेक्षयैकादशे कुण्डलद्वीपे” इत्युक्तं, एवं भगवतीशतकचतुर्थो-
द्देशकवृत्तावप्ययमेकादशोऽभिहित इति, तत्त्वं बहुश्रुता विदन्ति ॥

अस्मिंश्च कुण्डलगिरिर्मानुपोत्तरवत्स्थितः ।

योजनानां द्विचत्वारिंशत् तुङ्गः सहस्रकान् ॥ ૩૦૬ ॥

सहस्रमेकं भूमग्नो, मूले मध्ये तथोपरि ।

विस्तीર્णोऽयं भवेच्छूलो, मानुपोत्तમ્શલવત્ ॥ ૩૦૭ ॥

चतुर्दिशं चतुर्द्वाराश्चत्वारोऽत्र जिनालयाः ।

चतुર્ગतिभवारण्यभ्रान्ताङ्गિવિશ્રમા इव ॥ ૩૦૮ ॥

सर्वमेपां स्वरूपं तु, नन्दीश्वराद्रिचैत्यवत् ।

પાર્શ્વેઽધ્યામ્યન્તરેઽસ્યાદ્રેદક્ષિણોત્તરયોર્દિશોઃ ॥ ૩૦૯ ॥

चत्वारश्चत्वार एव, प्रत्येकं सन्ति भूधराः ।

સોમયમવૈશ્રમણવરુણપ્રભસંજ્ઞકાઃ ॥ ૩૧૦ ॥

अष्टाप्येते रतिकरपर्वताकृतयो मताः ।

ઉદ્દેશોચ્ચત્વવિષ્કમ્ભૈરુદામરામણીયકાઃ ॥ ૩૧૧ ॥

આ ક્રમની અપેક્ષાએ “અગ્યારમાં કુંડલદ્વીપમાં” એમ કહ્યું છે એ પ્રમાણે ભગ-
વતીશતકનાં ચોથા ઉદ્દેશાની ટીકામાં પણ અગ્યારમો કહેલો છે. તત્ત્વ તો જ્ઞાનીભગવંતે જાણે !

આ દ્વીપની અંદર કુંડલગિરિ નામનો પર્વત છે, જે માનુષોત્તર પર્વતની જેમ
રહેલો છે. તે ખેંતાલીશહજાર (૪૨,૦૦૦) ચોજન ઉંચો છે, અને એકહજાર (૧૦૦૦)
ચોજનભૂમિમાં મગ્ન છે. મૂલ મધ્ય તથા ઉપરમાં આ પર્વત માનુષોત્તર પર્વતની જેમ
વિસ્તૃત છે. ૩૦૬-૩૦૭.

આ કુંડલગિરિપર્વત ઉપર ચારે દિશામાં ચાર દ્વારવાળા એવા ચાર જિનાલયો
છે, જે ચતુર્ગતિ સંસારરૂપ અરણ્યમાં ભ્રાંત થએલા જીવોના વિશ્રામસ્થાન સમાન છે.
આ બધાય ચૈત્યોનું સ્વરૂપ નન્દીશ્વર દ્વીપની અંદર રહેલા પર્વતો ઉપરનાં મંદિરો
સમાન છે. ૩૦૮-૩૦૯.

આ પર્વતથી દક્ષિણ અને ઉત્તરદિશામાં નજીક તથા અત્યંતર-ચાર-ચાર પર્વતો
છે, જેના નામ સોમપ્રલ, યમપ્રલ, વૈશ્રમણપ્રલ અને વરુણપ્રલ છે. આ આઠે પર્વ-
તોની આકૃતિ રતિકર પર્વત સમાન છે. તેમજ જાડાઈ-ઉંચાઈ અને પહોળાઈથી અત્યંત
અભૂતિય લાગે છે. ૩૧૦-૩૧૧.

એકૈકસ્યાથ તસ્યાદ્રે, રાજધાન્યશ્ચતુર્દિશમ્ ।
 જમ્બૂદ્વીપ ઇવ દ્વાત્રિંશદેતા વિસ્તૃતાયતાઃ ॥ ૩૧૨ ॥
 સોમા સોમપ્રભા શિવપ્રાકારા નલિનાપિ ચ ।
 રાજધાન્યો ગિરેઃ સોમપ્રભાત્પ્રાચ્યાદિષુ સ્થિતાઃ ॥ ૩૧૩ ॥
 વિશાલાઽતિવિશાલા ચ, શય્યાપ્રભા તથાઽમૃતા ।
 યમપ્રભગિરેરેતા, રાજધાન્યશ્ચતુર્દિશમ્ ॥ ૩૧૪ ॥
 ભવત્યચલનદ્વારુયા, સમકસા કુબેરિકા ।
 ધનપ્રભા વૈશ્રમણપ્રભશૈલાચ્ચતુર્દિશમ્ ॥ ૩૧૫ ॥
 વરુણપ્રભશૈલાચ્ચ, વરુણા વરુણપ્રભા ।
 પુર્યપાચ્યાદિષુ દિક્ષુ, કુમુદા પુણ્ડરીકિણી ॥ ૩૧૬ ॥
 દક્ષિણસ્યાં ચ યા એતા, નગર્યઃ ષોડશોદિતાઃ ।
 ચતુર્ણાં લોકપાલાનાં તાઃ સૌધર્મેન્દ્રસેવિનામ્ ॥ ૩૧૭ ॥
 ઉત્તરસ્યાં પુનરિમા, યાઃ ષોડશ નિરૂપિતાઃ ।
 ચતુર્ણાં લોકપાલાનાં તાઃ ઈશાનેન્દ્રસેવિનામ્ ॥ ૩૧૮ ॥

તથોક્તં દ્વીપસાગરપ્રજ્ઞસિસંગ્રહણ્યાં—

આ એક — એક પર્વતની ચારે દિશામાં બત્રીસ રાજધાનીઓ છે, જે જંબૂદ્વીપ જેટલી લાંબી-પહોળી છે. ૩૧૨.

આ પર્વતોમાંથી, સોમપ્રભ પર્વતની પૂર્વાદિ (ચાર) દિશામાં રહેલી સોમા, સોમપ્રભા, શિવપ્રાકારા અને નલિના નામની રાજધાનીઓ છે. યમપ્રભ પર્વતની ચારે દિશામાં વિશાલા—અતિવિશાલા—શય્યાપ્રભા તથા અમૃતા નામની ચાર રાજધાનીઓ છે. વૈશ્રમણપ્રભ પર્વતની ચારેદિશામાં અચલનદ્રા, સમક્રવસા, કુબેરિકા અને ધનપ્રભા નામની ચાર રાજધાનીઓ છે અને વરુણપ્રભ પર્વતની (પૂર્વ) પશ્ચિમાદિ દિશામાં વરુણા—વરુણપ્રભા—કુમુદા અને પુણ્ડરીકિણી નામની ચાર રાજધાનીઓ છે. દક્ષિણ દિશા તરફ રહેલી જે આ સોળ નગરીઓ છે તે સૌધર્મેન્દ્રનાં ચાર લોકપાલો સંબંધી છે. તે રીતે ઉત્તરદિશા તરફ રહેલી જે સોળ નગરીઓ છે, તે ઈશાનેન્દ્રનાં ચાર લોકપાલો સંબંધી છે. આ પ્રમાણે દ્વીપસાગર પ્રજ્ઞસિની સંગ્રહણીમાં કહ્યું છે. ૩૧૩—૩૧૮.

‘કુંડલદ્વીપનાં અભ્યંતરમાં દક્ષિણ તરફ સોળ અને ઉત્તર તરફ સોળ રાજધાનીઓ છે.’ ઇત્યાદિ શ્રી ભગવતીસૂત્રનાં તૃતીયશતકનાં આઠમા ઉદ્દેશાની વૃત્તિમાં કહ્યું છે.

इति क्रमापेक्षयैकादशे कुण्डलद्वीपे” इत्युक्तं, एवं भगवतीशतकचतुर्थो-
द्देशकवृत्तावप्ययमेकादशोऽभिहित इति, तत्त्वं बहुश्रुता विदन्ति ॥

अस्मिंश्च कुण्डलगिरिर्मानुषोत्तरवत्स्थितः ।

योजनानां द्विचत्वारिंशत् तुङ्गः सहस्रकान् ॥ ૩૦૬ ॥

सहस्रमेकं भूमगो, मूले मध्ये तथोपरि ।

विस्तीર્णोऽयं भवेच्छैलो, मानुषोत्तरशैलवत् ॥ ૩૦૭ ॥

चतुर्दिशं चतुર્ધाराश्चत्वारोऽत्र जिनालयाः ।

चतुર્ગतिभवारण्यभ्रान्ताङ्गिवિશ્રમા इव ॥ ૩૦૮ ॥

सर्वमेपां स्वरूपं तु, नन्दीश्वराद्रिचैत्यवत् ।

પાર્શ્વેઽધ્યામ્યન્તરેઽસ્યાદ્રેર્દક્ષિણોત્તરયોર્દિશોઃ ॥ ૩૦૯ ॥

चत्वारश्चत्वार एव, प्रत्येकं सन्ति भूधराः ।

સોમયમવૈશ્રમણવરુણપ્રભસંજ્ઞકાઃ ॥ ૩૧૦ ॥

अष्टाप्येते रतिकरपर्वताकृतयो मताः ।

ઉદ્વેધોચ્ચત્તવિષ્કમ્ભૈરુદ્દામરામણીયકાઃ ॥ ૩૧૧ ॥

આ ક્રમની અપેક્ષાએ “અગ્યારમાં કુંડલદ્વીપમાં” એમ કહ્યું છે એ પ્રમાણે ભગ-
વતીશતકનાં ચોથા ઉદ્દેશાની ટીકામાં પણ અગ્યારમાં કહેલો છે. તત્ત્વ તો જ્ઞાનીભગવંતે જાણે !

આ દ્વીપની અંદર કુંડલગિરિ નામનો પર્વત છે, જે માનુષોત્તર પર્વતની જેમ
રહેલો છે. તે ખેંતાલીશહજાર (૪૨,૦૦૦) ચોજન ઉંચો છે, અને એકહજાર (૧૦૦૦)
ચોજનભૂમિમાં મગ્ન છે. મૂલ મધ્ય તથા ઉપરમાં આ પર્વત માનુષોત્તર પર્વતની જેમ
વિસ્તૃત છે. ૩૦૬-૩૦૭.

આ કુંડલગિરિપર્વત ઉપર ચારે દિશામાં ચાર દ્વારવાળા એવા ચાર જિનાલયો
છે, જે ચતુર્ગતિ અંસારરૂપ અરણ્યમાં બ્રાંત થએલા જીવોના વિશ્રામસ્થાન સમાન છે.
આ બધાય ચૈત્યોનુ સ્વરૂપ નન્દીશ્વર દ્વીપની અંદર રહેલા પર્વતો ઉપરનાં મંદિરો
સમાન છે. ૩૦૮-૩૦૯.

આ પર્વતથી દક્ષિણ અને ઉત્તરદિશામાં નજીક તથા અત્યંતર-ચાર-ચાર પર્વતો
છે, જેના નામ સોમપ્રભ, યમપ્રભ, વૈશ્રમણપ્રભ અને વરુણપ્રભ છે. આ આઠે પર્વ-
તોની આકૃતિ રતિકર પર્વત સમાન છે. તેમજ ઊંડાઈ-ઉંચાઈ અને પહોળાઈથી અત્યંત
રમણીય લાગે છે. ૩૧૦-૩૧૧.

એકૈકસ્યાથ તસ્યાદ્રે, રાજધાન્યશ્ચતુર્દિશમ્ ।
 જમ્બૂદ્વીપ ઇવ દ્વાત્રિંશદેતા વિસ્તૃતાયતાઃ ॥ ૩૧૨ ॥
 સોમા સોમપ્રભા શિવપ્રાકારા નલિનાપિ ચ ।
 રાજધાન્યો ગિરેઃ સોમપ્રભાત્પ્રાચ્યાદિષુ સ્થિતાઃ ॥ ૩૧૩ ॥
 વિશાલાઽતિવિશાલા ચ, શય્યાપ્રભા તથાઽમૃતા ।
 યમપ્રમગિરેરેતા, રાજધાન્યશ્ચતુર્દિશમ્ ॥ ૩૧૪ ॥
 ભવત્યચલનદ્વારુયા, સમક્સા કુવેરિકા ।
 ધનપ્રભા વૈશ્રમણપ્રમશૈલાચ્ચતુર્દિશમ્ ॥ ૩૧૫ ॥
 વરુણપ્રમશૈલાચ્ચ, વરુણા વરુણપ્રભા ।
 પુર્યપાચ્યાદિષુ દિક્ષુ, કુમુદા પુણ્ડરીકિણી ॥ ૩૧૬ ॥
 દક્ષિણસ્યાં ચ યા એતા, નગર્યઃ પોઢશોદિતાઃ ।
 ચતુર્ણી લોકપાલાનાં તાઃ સૌધર્મેન્દ્રસેવિનામ્ ॥ ૩૧૭ ॥
 ઉત્તરસ્યાં પુનરિમા, યાઃ પોઢશ નિરૂપિતાઃ ।
 ચતુર્ણી લોકપાલાનાં તાઃ ઈશાનેન્દ્રસેવિનામ્ ॥ ૩૧૮ ॥

તથોક્તં દ્વીપસાગરપ્રજ્ઞસિસંગ્રહણ્યાં—

આ એક — એક પર્વતની ચારે દિશામાં બત્રીસ રાજધાનીઓ છે, જે જંબૂદ્વીપ જેટલી લાંબી-પહોળી છે ૩૧૨.

આ પર્વતોમાંથી, સોમપ્રભ પર્વતની પૂર્વાદિ (ચાર) દિશામાં રહેલી સોમા, સોમપ્રભા, શિવપ્રાકારા અને નલિના નામની રાજધાનીઓ છે. યમપ્રભ પર્વતની ચારે દિશામાં વિશાલા—અતિવિશાલા—શય્યાપ્રભા તથા અમૃતા નામની ચાર રાજધાનીઓ છે. વૈશ્રમણપ્રભ પર્વતની ચારેદિશામાં અચલનદ્રા, સમક્વસા, કુવેરિકા અને ધનપ્રભા નામની ચાર રાજધાનીઓ છે અને વરુણપ્રભ પર્વતની (પૂર્વ) પશ્ચિમાદિ દિશામાં વરુણા—વરુણપ્રભા—કુમુદા અને પુણ્ડરીકિણી નામની ચાર રાજધાનીઓ છે. દક્ષિણ દિશા તરફ રહેલી જે આ સોળ નગરીઓ છે તે સૌધર્મેન્દ્રનાં ચાર લોકપાલો સંબંધી છે. તે રીતે ઉત્તરદિશા તરફ રહેલી જે સોળ નગરીઓ છે, તે ઈશાનેન્દ્રનાં ચાર લોકપાલો સંબંધી છે. આ પ્રમાણે દ્વીપસાગર પ્રજ્ઞસિની સંગ્રહણીમાં કહ્યું છે. ૩૧૩—૩૧૮.

‘કુંડલદ્વીપનાં અભ્યંતરમાં દક્ષિણ તરફ સોળ અને ઉત્તર તરફ સોળ રાજધાનીઓ છે.’ ઇત્યાદિ શ્રી ભગવતીસૂત્રનાં તૃતીયશતકનાં આઠમા ઉદ્દેશાની વૃત્તિમાં કહ્યું છે.

“કુંડલનગસસ અઘંતરપાસે હંતિ રાયદાણીઓ ।
 સોલસ દક્ષિણપાસે સોલસ પુણ ઉત્તરે પાસે ॥ ૩૧૯ ॥”
 ઇત્યાદિ ભગવતીતૃતીયશતાષ્ટમોદેશકવૃત્તૌ ।
 એવં ચ પરિતો ભાતિ, કુંડલોદઃ પયોનિધિઃ ।
 તં કુંડલવરો દ્વીપઃ, પરિક્ષિપ્યામિતઃ સ્થિતઃ ॥ ૩૨૦ ॥
 સ્યાત્કુંડલવરોદાવ્ધિસ્તતો દ્વીપઃ સ્થિતોઽમિતઃ ।
 કુંડલવરાવભાસસ્તન્નામાગ્રે પયોનિધિઃ ॥ ૩૨૧ ॥
 અગ્રે શઙ્ખાભિધો દ્વીપઃ, શઙ્ખવાદ્વિપરિષ્કૃતઃ ।
 તતઃ શઙ્ખવરો દ્વીપસ્તતઃ શઙ્ખવરોઽમ્બુધિઃ ॥ ૩૨૨ ॥
 દ્વીપસ્તતઃ શઙ્ખવરાવભાસ ઇતિ વિશ્રુતઃ ।
 સ વિષ્વગશ્ચિતઃ શઙ્ખવરાવભાસવાર્ધિના ॥ ૩૨૩ ॥
 તતોઽગ્રે રુચકદ્વીપ, એપ ચાષ્ટાદશો ભવેત્ ।
 ત્રિપ્રત્યવતારમતેઽન્યથા દ્વીપસૂત્રયોદશઃ ॥ ૩૨૪ ॥

અરુણાદીનાં દ્વીપસમુદ્રાણાં ત્રિપ્રત્યવતારશ્ચ જીવાભિગમસૂત્રવૃત્ત્યાદૌ સવિસ્તરં
 સ્પષ્ટ એવ, જીવાભિગમચૂર્ણાવપિ—‘અરુણાદીયા દીવસમુદ્રા તિપહોયારા યાવત્સૂર્યવ-
 રાવભાસ’ ઇત્યુક્તમિતિ જ્ઞેયં,

આ પ્રમાણે (આ કુંડલદ્વીપને) વીંટળાઈને રહેલો ‘કુંડલોદ’ સમુદ્ર શેાલે છે. તેને ચારેબાજુ વીંટળાઈને કુંડલવરદ્વીપ રહેલો છે તેની પછી ચારેતરફ કુંડલવર નામનો સમુદ્ર છે. તેના પછી કુંડલવરાવભાસ નામનો દ્વીપ છે. અને તે પછી આગળ કુંડલવરાવભાસ સમુદ્ર છે. ૩૧૯-૩૨૦.

આગળ શંખ નામના સમુદ્રથી વીંટળાયેલો શંખ નામનો દ્વીપ છે. અને ત્યારબાદ શંખવર દ્વીપ અને પછી શંખવરસમુદ્ર છે, ત્યારબાદ શંખવરાવભાસ નામના સમુદ્રની ચારેબાજુથી વીંટળાયેલો શંખવરાવભાસ નામનો પ્રખ્યાત દ્વીપ છે. તેની આગળ રૂચક નામનો દ્વીપ છે જે ત્રિપ્રત્યવતારના મતે અઠારમો છે. અને સામાન્ય રીતે તેરમો છે. ૩૨૧-૩૨૪.

અરુણાદિદ્વીપ-સમુદ્રોનો ત્રિપ્રત્યવતાર શ્રી જીવાભિગમ સૂત્રની વૃત્તિ આદિમાં વિસ્તારપૂર્વક સ્પષ્ટ છે. શ્રી જીવાભિગમની ચૂર્ણિમાં પણ ઠણું છે કે-

અરુણાદિદ્વીપ-સમુદ્રો ત્રિપ્રત્યવતાર છે. આ યાવત્ સૂર્યવરાવભાસ સુધી સમજવું.

સંગ્રહણીલઘુવૃત્ત્યભિપ્રાયેણ ત્વયં રુચકદ્વીપોઽનિશ્ચિતસંખ્યાકોઽપિ, જંબૂધાયઙ્ પુક્કરેત્યાદિ સંગ્રહણીગાથાયાં ‘રુણવાયત્તિ’ પદેનારુણાદીનાં ત્રિપ્રત્યવતારસ્ય સૂચિત-ત્વાત્, કુંડલવરાવભાસાત્પરં સંખ્યાક્રમેણાનભિધાનાચ્ચ, તથા ચ તદ્ગ્રન્થઃ—“ એતાનિ ચ જમ્બૂદ્વીપાદારમ્ય ક્રમેણ દ્વીપાનાં નામાનિ, અતઃ ક્ષધ્વં તુ શઙ્ખાદિનામાનિ યથા કથંચિત્, પરં તાન્યપિ ત્રિપ્રત્યવતારાણી ” ત્યાદિ, જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિવૃત્તૌ તુ એકેનાદેશેન એકાદશે દ્વિતીયાદેશેન ત્રયોદશે તૃતીયાદેશેન એકવિંશે રુચકદ્વીપે ઇત્યુક્તમિતિ જ્ઞેયં,

જીવસમાસવૃત્તૌ તુ ઈશ્વરસસમુદ્રાદનન્તરં નન્દીશ્વરો દ્વીપઃ ૮ અરુણવરઃ ૯ અરુણ-વાસઃ ૧૦ કુંડલવરઃ ૧૧ શંખવરઃ ૧૨ રુચકવરઃ ૧૩ ઇતિ, અનુયોગદ્વારચૂર્ણ્યભિપ્રાયેણ ત્રયોદશે રુચકવરઃ, અનુયોગદ્વારસૂત્રે ત્વરુણવાસશઙ્ખવરદ્વીપૌ લિખિતૌ ન દ્રશ્યેતે, અત-સ્તદભિપ્રાયેણૈકાદશે રુચકવરઃ, પરમાર્થ તુ યોગિનો વિદન્તીતિ । તથા જીવસમાસ-વૃત્ત્યભિપ્રાયેણ જમ્બૂદ્વીપાદયો રુચકવરપર્યન્તા દ્વીપસમુદ્રા નૈરન્તર્યેનાવસ્થિતા નામતઃ

સંગ્રહણીની લઘુવૃત્તિનાં અભિપ્રાયે તો આ રુચકદ્વીપનો ક્રમનંબર અનિશ્ચિત હોવા છતાં પણ “ જંબૂ ધાયઙ્ પુક્કર ” ઇત્યાદિ સંગ્રહણી ગાથામાં ‘રુણવાયત્તિ’ પદથી અરુણાદિનો ત્રિપ્રત્યવતાર સૂચિત છે. તેમજ કુંડલવરાવભાસથી આગળ સંખ્યાક્રમથી કહેલું નથી.

તે પ્રમાણે જંબૂદ્વીપથી માંડીને ક્રમશઃ આ દ્વીપોના નામો છે ત્યારબાદ શંખાદિ-નામો આગળ પાછળ છે. પરંતુ તે પણ ત્રિપ્રત્યાવતાર છે ’ ઇત્યાદિ.

શ્રી જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞસિની ટીકામાં તો એક મતે—અગ્યારમો, બીજા મતે તેરમો, ત્રીજા મતે એકવીશમો, રુચકદ્વીપ કહ્યો છે.

શ્રી જીવસમાસની વૃત્તિમાં તો ઈશ્વરસ સમુદ્ર પછી ૮ નંદીશ્વરદ્વીપ—૯ અરુણવર, ૧૦ અરુણવાસ, ૧૧ કુંડલવર, ૧૨ શંખવર, ૧૩ રુચકવર—એ પ્રમાણે કહ્યું છે.

શ્રી અનુયોગદ્વારની ચૂર્ણિનાં અભિપ્રાયથી રુચકવર તેરમો છે.

શ્રી અનુયોગદ્વારનાં સૂત્રમાં તો અરુણવાસ અને શંખવર દ્વીપ લખેલા નથી. તેના અભિપ્રાયે રુચકવર અગ્યારમો છે. પરમાર્થ તો જ્ઞાની ભગવંતે જાણે

તથા શ્રી જીવસમાસ વૃત્તિનાં અભિપ્રાયે જંબૂદ્વીપથી માંડીને રુચકવર સુધીનાં

પ્રતિપાદિતાઃ, અતઃ ક્ષધ્વં તુ મુજંગવરકુશવરક્રૌંચવરા અસહ્યચેયતમા અસંખ્યેયતમા
ઇતિ ધ્યેયં ।

દ્વીપસ્યાસ્ય વ્રહ્મધ્યે, વર્તતે વલયાકૃતિઃ ।

પર્વતો રુચકામિચ્યઃ, સ્ફારો હાર ઇવોલ્લસન્ ॥ ૩૨૫ ॥

યોજનાનાં સહસ્રાણિ, ચતુર્શીતિમુચ્છિતઃ ।

મૂલે દશ સહસ્રાણિ, દ્વાવિંશાનિ સ વિસ્તૃતઃ ॥ ૩૨૬ ॥

મધ્યે સપ્ત સહસ્રાણિ, ત્રયોવિંશાનિ વિસ્તૃતઃ ।

ચતુર્વિંશાંશ્ચ ચતુરઃ, સહસ્રાન્ મૂર્ધ્નિ વિસ્તૃતઃ ॥ ૩૨૭ ॥

एवं महापर्वताः स्युः, कुण्डलाकृतयस्त्रयः ।

મર્ત્યોત્તરઃ કુણ્ડલશ્ચ, તથાઽયં રુચકાચલઃ ॥ ૩૨૮ ॥

તથોક્તં સ્થાનાઙ્ગે-“તતો મંડલિયપન્વતા પં- તં- માણુસુત્તરે કુડલવરે રુચગવરે”

તુર્યે સહસ્રે મૂર્ધન્યસ્ય, મધ્યે ચતસૃણાં દિશામ્ ।

અસ્તિ પ્રત્યેકમેકેકં સુન્દરં સિદ્ધમન્દિરમ્ ॥ ૩૨૯ ॥

તાનિ ચત્વારિ ચૈત્યાનિ, નન્દીશ્વરાદ્રિચૈત્યવત્ ।

સ્વરૂપતશ્ચતસૃણાં, તિલકાનીવ દિક્શ્રિયામ્ ॥ ૩૩૦ ॥

નિરંતર રહેલા દ્વીપ-સમુદ્રો નામથી કહેલા છે ત્યારપછી ભુજંગવર, કુશવર, ક્રૌંચવર નામનાં અસંખ્ય-અસંખ્ય છે એમ સમજવું

આ દ્વીપની બરાબર મધ્યમાં રૂચક નામનો વલયાકૃતિ પર્વત છે. જે વિસ્તૃત એવો ઉદ્ભવતા હાર જેવો શોભે છે. ૩૨૫

આ રૂચકપર્વતની ઉંચાઈ ચોર્યાશીહજાર (૮૪,૦૦૦) યોજનની છે. તેનો મૂળમાં વિસ્તાર દશહજાર બાવીસ (૧૦,૦૨૨) યોજન, મધ્યભાગમાં સાતહજાર ત્રેવીશ (૭,૦૨૩) યોજન અને ઉપર તલે ચારહજાર ચોવીશ (૪,૦૨૪) યોજનનો છે. ૩૨૬-૩૨૭

આ પ્રમાણે કુંડલાકૃતિ (ગોળાકારે) ત્રણ મહાપર્વતો છે (૧) માનુષોત્તર પર્વત, (૨) કુંડલપર્વત તથા આ (૩) રૂચક પર્વત ૩૨૮.

શ્રી ઠાણાંગસૂત્રમાં પણ કહ્યું છે; ત્રણ મંડલિકપર્વત કહેલા છે-માનુષોત્તર-કુંડલ-વર-રૂચક પર્વત ’

આ પર્વતના ચારહજાર યોજને ચારે દિશામાં એક-એક સુન્દર સિદ્ધમંદિર છે. ૩૨૯.

આ ચારે સિદ્ધમંદિરોનું સ્વરૂપ નંદીશ્વર પર્વતનાં ચૈત્યની જેમ બાણવું. અને તે ચારેદિશા રૂપી લક્ષ્મીના તિલકની જેમ શોભે છે ૩૩૦.

ચૈત્યસ્ય તસ્યૈકૈકસ્ય, પ્રત્યેકં પાર્શ્વયોર્દ્વયોઃ ।

સન્તિ ચત્વારિ ચત્વારિ, કૂટાન્યભ્રઙ્ગાણિ વૈ ॥ ૩૩૧ ॥

વિદિક્ષુ તસ્યૈવ મૂર્ધ્નિ, સ્યાન્ચતુર્થે સહસ્રકે ।

એકૈકં કૂટમુત્તુજ્જમમજ્જરશ્રિયાઽશ્ચિતમ્ ॥ ૩૩૨ ॥

પટ્ટત્રિંશત્યેષુ કૂટેષુ, તાવત્યો દિકુમારિકાઃ ।

વસંતિ તાશ્ચતસ્રસ્તુ, દ્વીપસ્યાભ્યન્તરાર્ધકે ॥ ૩૩૩ ॥

તથોક્તં ષષ્ટાઙ્ગે મહ્લચધ્યયનવૃત્તૌ—“ મજ્જિમરુઅગવત્થવ્વા इत्यत्र रुचकद्वीपस्या-
ભ્યન્તરાર્ધવાસિન્ય ” इति, एवमावश्यकवृत्त्यादिष्वपि, जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिवृत्तौ तु चतुर्वि-
शत्यधिकचतुःसहस्रप्रमाणे रुचकगिरि विस्तारे द्वितीयसहस्रे चतुर्दिग्वर्त्तिषु कूटेषु
पूर्वादिदिक्क्रमेण चतस्रो वसन्ती” त्युक्तमिति ज्ञेयं,

અંયં ચ રુચકદ્વીપો રુચકાઘિપરિષ્કૃતઃ ।

દ્વીપોઽગ્રે રુચકવરસ્તાદ્કૂપાથોધિસંયુતઃ ॥ ૩૩૪ ॥

તતોઽગ્રે રુચકવરાવભાસદ્વીપ ઇષ્યતે ।

પરિષ્કૃતોઽસૌ રુચકવરાવભાસવાર્દ્ધિના ૩૩૫ ॥

આ એક-એક ચૈત્યની બન્ને બાજુ ચાર-ચાર અત્યંત ઉંચા શિખરો છે. ૩૩૧.

રચકપર્વતનાં ચોથા હબર ચોજનમાં ચારે વિદિશાઓમાં અત્યંત શોભાયુક્ત,
અત્યંત ઉંચા એક-એક શિખર છે. ૩૩૨

આ છત્રીશ (૩૬) કૂટોમાં, છત્રીશ (૩૬) દિક્ષુમારીઓ વસે છે. તેમાંની ચાર
દિક્ષુમારી અલ્યંતર રચકાર્ધમાં વસે છે. ૩૩૩.

છઠ્ઠા અંગનાં મહ્લીઅધ્યયનની ટીકામાં કહ્યું છે, કે “ મધ્યમ રચકની વાસ્તવ્ય ”
એટલે કે રચકદ્વીપનાં અલ્યંતરાર્ધમાં વસનારી દિક્ષુમારીકાઓ છે, એ જ પ્રમાણે
આવશ્યકવૃત્તિમાં પણ કહ્યું છે.

શ્રી જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિની વૃત્તિમા તો ચારહબર ચોવીશ (૪૦,૨૪) ચોજન પ્રમાણ
વિસ્તારવાળા રચકદ્વીપનાં વિસ્તારમાં, બીજા હબર ચોજનમાં પૂર્વાદિચાર દિશામાં રહેલા
કૂટ ઉપર, અનુક્રમે ચાર દિક્ષુમારીઓ વસે છે’ એમ કહેલું છે.

આ રચકદ્વીપ, રચક સમુદ્રથી પરિવરેલો છે. એની આગળ રચકવરદ્વીપ, રચક-
વર સમુદ્રથી યુક્ત છે. ૩૩૪.

તેનાથી આગળ રચકવરાવભાસ નામના સમુદ્રથી વીંટળાયેલો રચકવરાવભાસ
દ્વીપ છે. ૩૩૫.

एवमब्धिः सूर्यवरावभासोऽन्ते ततः परम् ।

देवद्वीपः स्थितो देववर्द्धिश्चावेष्ट्य तं स्थितः ॥ ૩૩૬ ॥

नागद्वीपस्तमभितो, नागाब्धिश्च ततः परम् ।

यक्षद्वીપસ્તદગ્રે च, यक्षोदवारिधिस्ततः ॥ ૩૩૭ ॥

भूताभिधस्ततो द्वीपस्ततो भूतोदवारिधिः ।

स्वयंभूरमणद्वીपः, स्वयंभूरमणाम्बुधिः ॥ ૩૩૮ ॥

अन्ते स्थितः सर्वगुरुः, क्रोडीकृत्याखिलानपि ।

पितामह इवોत्સજ્ઞક્રીડત્પુત્રપરમ્પરઃ ॥ ૩૩૯ ॥

आसेवितोऽसौ जलधिर्जगत्या, वृद्धः पतिः सत्कुलभार्ययेव ।

वलीपिनंदः पलितावदातस्तरङ्गलेखाब्धिकफच्छलेन ॥ ૩૪૦ ॥

लोकं परीत्यायमलोकमाप्तुमिवोत्सुको लोलतरोर्मिचक्रैः ।

तस्थौ च रुद्रः प्रियया जगत्या, लोकस्थितिच्छेदकलङ्कभीतेः ॥ ૩૪૧ ॥

(इन्द्रवज्रा)

એ પ્રમાણે સૂર્યવરાવભાસ સમુદ્ર સુધી સમજવું ત્યાર પછી દેવદ્વીપ છે, તેને વીંટળાઈને દેવસમુદ્ર રહેલો છે, પછી નાગદ્વીપ છે. ત્યારબાદ નાગ સમુદ્ર છે, ત્યારબાદ યક્ષ દ્વીપ છે અને યક્ષોદવારિધિ છે. ત્યારપછી ભૂતનામનો દ્વીપ અને ભૂતોદવારિધિ છે. ત્યારબાદ સ્વયંભૂરમણ દ્વીપ છે અને છેલ્લે સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર છે. આ અંતે રહેલો સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર, જાણે બધાનો ગુરૂ હોય અથવા તો સર્વ દ્વીપ-સમુદ્રને પોતાના ખોળામાં લઈને ઉત્સંગમાં ક્રીડા કરી રહેલા પુત્રોની પરંપરાવાળા પિતામહ દાદાની જેમ શોભે છે. ૩૩૬-૩૩૯

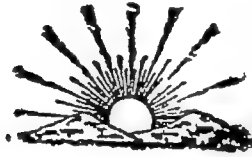
જેમ કુલીનભાર્યાથી વૃદ્ધ (પણ) પતિ આસેવિત હોય, તેમ જગતિથી આ સમુદ્ર પણ વીંટળાએલો-આસેવિત છે. સમુદ્રને અપાએલી વૃદ્ધપતિની ઉપમા ઘટાવે છે: તે સમુદ્રને પાણીનાં કહોલોડ્ડી વળીયા આવેલા છે અને ફીણડ્ડી કદ આવેલો છે. ૩૪૦.

આખા લોકને ઘેરીને રહેલો એવો આ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર આપ ગણાય એવા અલોકને મળવા લોકતરંગોની શ્રેણિદ્વારા ઉત્સુક થએલો જણાય છે, પણ લોક સ્થિતિ ભંગના કલંકના ભયથી પ્રિયા એવી જગતી વડે તે રૂધાચેલો રહે છે. ૩. ૩૪૧

તસ્યાઃ પુરસ્ત્વવિલયા વલયા ઘનાબ્ધિમુખ્યા મિથઃ સમુદિતા ઉદિતા દિતાધૈઃ ।
 યે રક્ષયન્તિ પરિતોઽલમલોકસદ્ગાદ્, રત્નપ્રભાં કુલવધું સ્થવિરા ઇવોચ્ચૈઃ ॥ ૩૪૨ ॥
 (વસન્ત૦)

વિશ્વાશ્ચર્યદકીર્તિકીર્તિવિજયશ્રી વાચકેન્દ્રાન્તિષ-
 દ્રાજશ્રીતનયોતનિષ્ઠ વિનયો શ્રી તેજપાલાત્મજઃ ।
 કાવ્યં યત્કિલ તત્ર નિશ્ચિતજગત્તત્ત્વ પ્રદીપોપમે-
 સર્ગઃ પૂર્તિમિયાય સંપ્રતિ ચતુર્વિંશો નિસર્ગોઽજ્જ્વલઃ ॥ ૩૪૩ ॥
 इति श्रीलोकप्रकाशे चतुर्विंशतितमः सर्गः ।

ગ્રંથાગ્રં ૪૨૭

દહી નાંખ્યા છે પાપો જેઓએ એવા ભગવાન કરમાવે છે, કે-તેની (સ્વયં-
 ભૂરમણ સમુદ્રની) આગળ અંતર રહિત અને પરસ્પર ભેગા રહેલા એવા ઘનોદ્ધિ
 વગેરેમાં (ઘનોદ્ધિ-ઘનવાત અને તનવાતના) વલયો રહેલા છે. જેમ વૃદ્ધ સ્થવિરા,
 કુલવધૂનુ રક્ષણ કરે, તે રીતે આ વલયો અલોકના સંસર્ગથી ચારે તરફથી રત્નપ્રભાનું
 સારી રીતે રક્ષણ કરે છે. ૩૪૧.

વિશ્વને આશ્ચર્ય કરનાર છે કીર્તિ જેઓની એવા શ્રી કીર્તિવિજય ઉપાધ્યાયનાં
 અંતેવાસી તથા પિતા તેજપાલ અને માતા રાજશ્રી નાં પુત્ર શ્રી વિનય વિજયજી
 ઉપાધ્યાયે રચેલા જગતનાં નિશ્ચિત તત્ત્વનાં જાણુ માટે પ્રદીપસમાન આ કાવ્યમાં કુદરતી
 ઉજ્જવળ એવો ચોવીસમો સર્ગ પૂર્ણ થયો. ૩૪૨.

સર્ગ ચોવીસમો પૂર્ણ

અથ લોકપ્રકાશે પંચવિંશઃ સર્ગઃ ।

અથૈતસ્મિન્નેવ તિર્યગ્લોકે સદા પ્રતિષ્ઠિતમ્ ।
વક્ષ્યે ચરાચરં જ્યોતિશ્ચક્રં ગુરુપદેશતઃ ॥ ૧ ॥
મેરુમધ્યાષ્ટપ્રદેશસ્વરૂપાત્ સમભૂતલાત્ ।
સપ્તોત્પત્ય યોજનાનાં, શતાનિ નવર્તિ તથા ॥ ૨ ॥
જ્યોતિશ્ચક્રોપક્રમઃ સ્યાદતીત્યોદ્ઘૃત્વં તતઃ પરમ્ ।
દશાઢ્યં યોજનશતમેતિ સમ્પૂર્ણતામિદમ્ ॥ ૩ ॥
एकादशैकविंशानि, योजनानां शतान्यथ ।
ज्योतिश्चक्रं भ्रमत्यर्वाक्, चक्रवालेन मेरुतः ॥ ४ ॥
तिष्ठत्यलोकतश्चार्वाग्, ज्योतिश्चक्रं स्थिरात्मकम् ।
एकादशैर्योजनानां, नन्वेकादशभिः शतैः ॥ ५ ॥
एवं तत् सर्वतो मेरोर्न्यूनाद्धरज्जुविस्तृतम् ।
दशाढ्यं योजनशतं, स्यात् सर्वत्रापि मेदुरम् ॥ ६ ॥

પચ્ચીશમો સર્ગ

હવે આ તિર્યગ્લોકમાં સદા પ્રતિષ્ઠિત થઇને રહેલા ચરાચર જ્યોતિષ ચક્રનું વર્ણન શરૂના ઉપદેશથી હું કહીશ. ૧.

મેરૂનાં મધ્ય આઠ પ્રદેશ સ્વરૂપ સમભૂતલથી ઉઘે, સાતસો નેવું (૭૬૦) યોજન બાદ જ્યોતિષ ચક્રની શરૂઆત થાય છે. અને ત્યાંથી ઉપર એકસો દશ યોજને (એટલે નીચેથી ૮૦૦ યોજને) સંપૂર્ણ થાય છે ૨-૩.

મેરૂ પર્વતથી અગ્યારસો એકવીસ (૧૧૨૧) યોજન દૂર રહેલું આખું જ્યોતિષ ચક્ર ગોળાકારે ભમે છે. ૪

તે જ રીતે અલોકથી અંદર (અલોકથી આગળ) અગ્યારસો અગ્યાર (૧૧૧૧) યોજન છેડું રહેલું જ્યોતિષ ચક્ર સ્થિર છે. ૫.

આ પ્રમાણે તે (જ્યોતિષ ચક્ર) મેરૂથી સર્વદિશાએ કંઈક ન્યૂન અર્ધ રાજલોક, અને એકસોદશ (૧૧૦) યોજનના વિસ્તારવાળું સર્વત્ર શોભે છે. ૬.

અન્યાન્યકાષ્ટાશ્રયણાદાવૃત્તાભિર્નિરન્તરમ્ ।
 ઘટિકાભિર્હરન્તીભિર્જનજીવાતુજીવનમ્ ॥ ૭ ॥
 લઘ્વાત્મલાભાં દિવસનિશામાલાં સુવિભ્રતમ્ ।
 કુર્વન્તં ફલનિષ્પત્તિં, વિષ્વક્ષેત્રાનુસારિણીમ્ ॥ ૮ ॥
 નાનારકસ્થિતિયુતં, નરક્ષેત્રોરુરૂપકે ।
 કાલાર્ધદ્વં ભ્રમયન્ત્યર્કચન્દ્રાદિધૂર્વહાઃ ॥ ૯ ॥ ત્રિભિર્વિશેષકમ્ ॥
 જ્યોતિશ્ચક્રસ્યાસ્ય તારાપટલં સ્યાદધસ્તનમ્ ।
 યોજનાનાં સંપ્રશત્યા, સનવત્યા સમક્ષિતેઃ ॥ ૧૦ ॥
 યોજનૈર્દશભિસ્તસ્માદૂર્ઘ્વં સ્યાત્સૂરમણ્ડલમ્ ।
 અષ્ટભિર્યોજનશતૈરેતચ્ચ સમભૂતલાત્ ॥ ૧૧ ॥
 અશીત્યા યોજનૈઃ સૂરમણ્ડલાચન્દ્રમણ્ડલમ્ ।
 અષ્ટશત્યા યોજનાનાં, સાશીત્યેદં સમક્ષિતેઃ ॥ ૧૨ ॥
 નવત્યા ચ યોજનૈસ્તત્તારાવૃન્દાદધસ્તનાત્ ।
 વિંશત્યા યોજનૈશ્ચન્દ્રાત્તારાવૃન્દં તથોર્ઘ્વગમ્ ॥ ૧૩ ॥

સૂર્ય-ચ દ્રાહિ વૃષભ, અન્ય અન્ય દિશાના આશ્રયથી ગોળાકાર અને નિરંતર લોકોના જીવનરૂપી પાણીનું હરણ કરતી એવી ઘડીઓ દ્વારા પ્રાપ્ત કર્યો છે પોતાનો લાભ જેણે (સાર્થકતા અનુભવતા) એવી, દિવસ-રાતની હારમાળાને સારી રીતે ધારણ કરતા, જુદા-જુદા ક્ષેત્રોને અનુસરતી ફલનિષ્પત્તિને કરતાં અને જુદા-જુદા આરાની સ્થિતિથી યુક્ત—એવા કાલરૂપી અરધદૃને મનુષ્ય ક્ષેત્રરૂપી વિશાળ ક્ષેત્રમાં લમાડ્યા કરે છે. ૭-૯.

આ જ્યોતિષ ચક્રમાં સૌથી નીચે તારામંડલ હોય છે, કે જે સમભૂતલથી સાતસો નેવું (૭૬૦) યોજન ઉંચે છે. ૧૦.

તેનાથી ઘસ (૧૦) યોજન ઉપર સૂર્યમંડલ છે. જે સમભૂતલથી ૮૦૦ યોજન ઉંચે છે. ૧૧.

સૂર્યમંડલથી એંશી (૮૦) યોજન ઉપર ચન્દ્રમંડલ છે. જે સમભૂતલથી આઠસો એંશી (૮૮૦) યોજન ઉંચે છે. ૧૨.

નીચેના તારા મંડલથી નેવું (૯૦) યોજન ઉપર ચન્દ્રમંડલ અને તેનાથી ૨૦ યોજન ઉપર, ઉપરનું તારામંડલ છે. ૧૩.

નવભિર્યોજનશતૈઃ, સમક્ષિતેરધસ્તનાત્ ।

તારાવૃન્દાદશોપેતગતેન ચ ભવેદિદમ્ ॥ ૧૪ ॥

અત્ર સહગ્રહણીવૃત્ત્યાદાવયં વિશેષઃ—

ચત્વારિ યોજનાનીન્દોર્ગત્વા નક્ષત્રમણ્ડલમ્ ।

ચતુર્ભિર્યોજનૈસ્તસ્માદ્બુધાનાં પટલં સ્થિતમ્ ॥ ૧૫ ॥

ત્રિમિશ્ર યોજનૈઃ શુક્રમણ્ડલં બુધમણ્ડલાત્ ।

યોજનૈસ્ત્રિમિરેતસ્માત્, સ્યાદ્વાચસ્પતિમણ્ડલમ્ ॥ ૧૬ ॥

ગુરુણાં પટલાદ્ઘૌમમણ્ડલં યોજનૈસ્ત્રિભિઃ ।

ત્રિમિશ્ર યોજનૈર્મૌમાત્, સ્યાચ્છનૈશ્વરમણ્ડલમ્ ॥ ૧૭ ॥

વિંશત્યા યોજનૈરેતત્, સ્થિતં શશાઙ્કમણ્ડલાત્ ।

નવભિર્યોજનશતૈઃ, સ્થિતં ચ સમભૂતલાત્ ॥ ૧૮ ॥

તથાSSહ સહગ્રહણી—

“ તારરવિચંદરિક્ષ્વા બુદ્ધસુકાં જીવમંગલસળીયા ।

સગસયનઽથ દસ અસીઙ્ ચઽ ચઽ કમસો તિઆ ચઽસુ ॥ ૧૯ ॥

જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિવૃત્તાવપિ—

શતાનિ સપ્ત ગત્વોદ્ઘૃવૈ, યોજનાનાં ભુવસ્તલાત્ ।

નવતિ ચ સ્થિતાસ્તારાઃ, સર્વાધસ્તાન્નમસ્તલે ॥ ૨૦ ॥

આ (ઉધ્વ તારામંડલ) સમભૂતલથી નવસો (૬૦૦) યોજને છે. અને નીચેના તારામંડલથી એકસો દશ (૧૧૦) યોજને છે. ૧૪.

આ વિષયમાં સંગ્રહણીની વૃત્તિ આદિમાં નીચે મુજબ વિશેષતા છે.

અંદ્રથી ચાર યોજન દૂર નક્ષત્રમંડલ છે, તેનાથી ચાર યોજન દૂર બુધ મંડલ છે, તેનાથી ત્રણ યોજને શુક્ર મંડલ છે, તેનાથી ત્રણ યોજને શુરૂમંડલ છે. તે શુરૂમંડલથી ત્રણ યોજને મંગલમંડલ છે. અને તેનાથી ત્રણ યોજને શનિનું મંડલ છે. ૧૫-૧૭.

આ ઉપરના મંડલો અન્દ્રમંડલથી ૨૦ યોજનમાં રહેલા છે. અને સમભૂતલથી ૬૦૦ યોજને રહેલા છે.

સંગ્રહણીની મૂળ ગાથામાં કહ્યું છે : ‘ તારા, સૂર્ય, અન્દ્ર, નક્ષત્ર, બુધ, શુક્ર, શુરૂ, મંગળ, શનૈશ્ચર અનુક્રમે (સમભૂતલથી) ૭૬૦, ૧૦, ૮૦, ૪, ૪, ૩, ૩, ૩, ૩ યોજને રહેલા છે.’ ૧૯.

શ્રી જમ્બૂદ્વીપ પ્રજ્ઞસિ વૃત્તિમાં પણ કહ્યું છે, કે ‘ સમભૂતલથી સાતસો નેવુ યોજન ઉધ્વ ગયાબાદ આકાશમાં નીચેનું તારામંડલ છે, તારાપટલથી ૧૦ યોજને સૂર્યનું

તારકાપટલાદ્રત્વા, યોજનાનિ દશોપરિ ।

સૂરાણાં પટલં તસ્માદશીતિ શીતરોચિષામ્ ॥ ૨૧ ॥

ચત્વારિ તુ તતો ગત્વા, નક્ષત્રપટલં સ્થિતમ્ ।

ગત્વા તતોઽપિ ચત્વારિ, બુધાનાં પટલં ભવેત્ ॥ ૨૨ ॥

શુક્રાણાં ચ ગુરુણાં ચ, મૌમાનાં મન્દસંજ્ઞિનામ્ ।

ત્રીણિ ત્રીણિ ચ ગત્વોદ્ઘર્વ, ક્રમેણ પટલં સ્થિતમ્ ॥ ૨૩ ॥ इति ॥

ગન્ધહસ્તી ત્વાહ—“સૂર્યાનામધસ્તાન્મઙ્ગલાશ્વરન્તી”તિ,

હરિભદ્રસૂરિઃ પુનરધસ્તને ભરણ્યાદિકં નક્ષત્રમુપરિતને ચ સ્વાત્યાદિકમસ્તીત્યાહ,
તથા ચ તટ્ટીકા—“સત્તર્હિ નડર્હિ ઉર્પિ હેઢિલ્લો હોઢ-તલોત્તિ, ભરણિમાઢ
જોઢસપયરો ભવતીત્યર્થઃ, તથોપરિતલઃ સ્વાત્યુત્તરો જ્યોતિષાં પ્રતર ઇતિ, તત્ત્વં પુનઃ
કેવલિનો વિદન્તીતિ સઙ્ગ્રહણીવૃત્તૌ,

યોગશાસ્ત્રચતુર્થપ્રકાશવૃત્તાવપિ, અત્ર સર્વોપરિ કિલ સ્વાતિનક્ષત્રં સર્વેષામધો
ભરણિનક્ષત્રં સર્વદક્ષિણો મૂલઃ સર્વોત્તરશ્ચાભીચિરિત્યુક્તમિતિ જ્ઞેયમ્ ।

મંડલ છે. ત્યાંથી એ'શી (૮૦) યોજને ચન્દ્ર મંડલ છે. ત્યાંથી ૪ યોજને નક્ષત્ર મંડલ
છે, ત્યાંથી ૪ યોજને બુધનું મંડલ છે. ત્યાંથી ક્રમે-ક્રમે ૩-૩ યોજને શુક્ર-શુક્ર-
મંગળ અને શનૈશ્વરનાં મંડલો રહેલા છે.' ૨૦-૨૩.

(શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર સૂરીશ્વરજીની ટીકા) ગન્ધહસ્તીમાં કહ્યું છે કે સૂર્યની
નીચે મંગલો ચરે છે.

પૂ. હરિભદ્રસૂરિ મ. કહે છે, કે નીચે ભરણી આદિ નક્ષત્ર છે. અને ઉપર સ્વાતિ
આદિ નક્ષત્ર હોય છે.

તથા તેની ટીકામાં કહ્યું છે કે સાતસો નેવું (૭૯૦) યોજન ગયે છતે નીચેનું
પડ છે. અને ત્યાં ભરણી આદિ જ્યોતિષકનું પટલ છે. તથા ઉપરીતલે સ્વાતિનો પટલ
છે, કે જે છેલ્લો છે. તત્ત્વ તો કેવલી લગવાન જાણે!...એમ સંગ્રહણી વૃત્તિમાં
કહ્યું છે.

યોગશાસ્ત્રમાં ચાથા પ્રકાશની વૃત્તિમાં પણ સર્વથી ઉપર સ્વાતિ નક્ષત્ર, સર્વથી
નીચે ભરણી નક્ષત્ર, સર્વથી દક્ષિણ દિશામાં મૂલ નક્ષત્ર, અને સર્વથી ઉત્તર દિશામાં
અભીજિત નક્ષત્ર કહેલું છે.

નક્ષત્રપટલે સર્વાન્તરઙ્ગમભિજિઙ્ગવેત્ ।
 યદ્યપ્યભિજિદાદીનિ, દ્વાદશાન્તરમણ્ડલે ॥ ૨૪ ॥
 ચરન્તિ ચારમૃક્ષાણિ, મેરોર્દિશિ તથાપ્યદઃ ।
 શેષૈકાદશનક્ષત્રાપેક્ષયાઽન્તઃ પ્રવર્ત્તે ॥ ૨૫ ॥
 તદ્વન્મૂલં સર્વવાહ્યં, યદ્યપ્યષ્ટમમણ્ડલે ।
 વહિશ્ચરાણ્યુદ્ગ્રાણિ સ્યુર્મૃગશીર્ષાદિકાનિ પટ્ ॥ ૨૬ ॥
 તથાપ્યપરવાહ્યક્ષાપેક્ષયાઽમ્ભોનિધેર્દિશિ ।
 કિચ્ચિદ્વહિસ્તાચ્ચરતિ, તતસ્તાદ્દશમીરિતમ્ ॥ ૨૭ ॥
 જ્યોતિશ્ચક્રેદશોપેતશતયોજનમેદુરે ।
 નક્ષત્રપટલાંશો યશ્ચતુર્યોજનમેદુરઃ ॥ ૨૮ ॥
 તસ્યોપરિતલે સ્વાતિર્ભરણી સ્યાદધસ્તલે ।
 એવં નક્ષત્રપટલં, ચિહ્નૈશ્ચતુર્ભિરઙ્કિતમ્ ॥ ૨૯ ॥
 इदमर्थतो जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिवृत्तौ ।
 चरज्योतिश्चक्रगता, अपि प्रोक्ता ध्रुवा स्थिराः ।
 तत्पार्श्ववर्तिनस्तारास्तानेवानुभ्रमन्ति च ॥ ३० ॥

નક્ષત્ર પટલમાં વચ્ચે અલિખિત નક્ષત્ર હોય છે. જો કે અલિખિત વિગેરે નક્ષત્રો ખારમા મંડલમાં છે. ૨૪.

નક્ષત્રો પોતાનો ચર મેરુની દિશામાં કરે છે. તો પણ આ અલિખિત નક્ષત્ર શેષ અગ્રાર નક્ષત્રની અપેક્ષાએ અંદર ફરે છે. તેમજ તે રીતે મૂલ નક્ષત્ર આઠમા મંડલમાં સર્વથી બાહ્ય છે, તો પણ મૃગશીર્ષ આદિ ૬ નક્ષત્રો બહાર ફરનારા છે. આમ અનેક નક્ષત્રો બહાર ફરનારા હોવા છતાં, આ મૂલ નક્ષત્રને બહાર ફરનારા બીજા નક્ષત્રોની અપેક્ષાએ સમુદ્રની દિશામાં કંઈક બહાર ફરતું હોવાથી તેને બાહ્ય કહેવાય છે. ૨૫-૨૭.

જ્યોતિષ ચક્રના ભ્રમણનો વિસ્તાર, એકસો દશ (૧૧૦) યોજનનો છે. તેમાં નક્ષત્ર પટલનો અંશ ૪ યોજનનો છે ૨૮.

(આ નક્ષત્ર પટલમાં) ઉપરીતલમાં સ્વાતિ, અધસ્તલમાં ભરણી, આ પ્રમાણે નક્ષત્ર પટલ ચાર ચિહ્નથી યુક્ત છે. ૨૯.

આ વાત અર્થથી શ્રી જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિની વૃત્તિમાં કહેલી છે.

ચર જ્યોતિષચક્રમાં રહેલા પણ ધ્રુવના તારા સ્થિર છે. અને તેમાં પાર્શ્વવર્તી તારાઓ તેની જ આસપાસ ભમે છે. ૩૦

જ્યોતિશ્ચક્રે ચરન્ત્યસ્મિન્, જ્યોતિષ્કાઃ પશ્ચધા સુરાઃ ।
 વિમાનૈઃ સ્વૈશ્ચન્દ્રસૂર્યગ્રહનક્ષત્રતારકાઃ ॥ ૩૧ ॥
 પશ્ચાનામપ્યથૈતેષાં, વિમાનાન્યનુકુર્વતે ।
 સંસ્થાનેન કપિત્થસ્ય, ફલમુત્તાનમર્દ્ધિતમ્ ॥ ૩૨ ॥
 નનુ જ્યોતિર્વિમાનાનિ, કપિત્થાર્દ્ધાકૃતીનિ ચેત્ ।
 સૂર્યચન્દ્રવિમાનાનાં, સ્થૂલાનામપિ તાદૃશામ્ ॥ ૩૩ ॥
 બાઢમસ્તુ દૂરતયા, મસ્તકોપરિવર્તિનામ્ ।
 વર્તુલત્વપ્રતિભાસોઽધોવર્ત્તિષુ જનેષ્વયમ્ ॥ ૩૪ ॥
 યત્કપિત્થફલાર્દ્ધસ્યાપ્યૂર્ધ્વં દૂરં કૃતસ્થિતેઃ ।
 પરમાગાદર્શનતો, વર્તુલત્વમવેક્ષ્યતે ॥ ૩૫ ॥
 કિન્તૂદયાસ્તસમયે, તિર્યક્ ચક્રક્રમણે કથમ્ ।
 ન તથા તાનિ દૃશ્યન્તે, તિર્યક્ક્ષેત્રસ્થિતાન્યપિ ? ॥ ૩૬ ॥
 અત્રોચ્યતે—

સામસ્ત્યેન કપિત્થાર્દ્ધફલાકારાણ્યમૂનિ ન ।

કિન્ત્વમીષાં વિમાનાનાં, પીઠાનિ તાદૃશાન્યથ ॥ ૩૭ ॥

આ જ્યોતિષ ચક્રમાં ચન્દ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારા—આ પાંચ પ્રકારનાં જ્યોતિષ્ક દેવતાઓ પોત-પોતાના વિમાનમાં ફરે છે. ૩૧.

આ પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષ્કના વિમાનો ઉર્ધ્વમુખી કોઠાના અર્ધફલના આકાર-વાળા હોય છે. ૩૨.

શંકાઃ—જ્યોતિષ્કના વિમાનો અર્ધકોઠાની આકૃતિવાળા છે—તેમ કહો છો, તેમાં જેમ કપિત્થનું અર્ધફળ ઉંચે—હર રાખવામાં આવે, તો ઉપરનો ભાગ ન દેખવાથી અધોવર્તી લોકોને ગોળાકારે દેખાય, તેમ અતિ સ્થૂલ પણ સૂર્ય—ચન્દ્રના વિમાનો જ્યારે મસ્તકના ઉપરના ભાગે આવે, ત્યારે હર અને અધોવર્તી લોકોને ગોળાકાર દેખાય તે બરાબર છે. પરંતુ ઉદય અને અસ્ત સમયે તો તેનું સંક્રમણ તીર્થ થતું હોય છે. તો ત્યારે કેમ ગોળાકાર-વર્તુલાકૃતિ દેખાય છે ? ૩૩-૩૬.

સમાધાનઃ—આ સૂર્ય—ચન્દ્રના વિમાનો સંપૂર્ણતયા અર્ધ-કપિત્થ ફલાકારે છે તેવું નથી. પરંતુ આ વિમાનોની પીઠ તે આકારે રહેલી છે. આ પીઠ ઉપર રહેલા જે પ્રાસાદો (દેવ વિમાનો) છે, તે એ રીતે રહેલા છે કે જેના કારણે ભૂમિ ઉપરથી

પ્રાસાદાથૈતદુપરિ, તથા કથંચન સ્થિતાઃ ।

યંથા પીઠૈઃ સહાકારો, ભૂમ્ના વર્તુલતાં શ્રયેત્ ॥ ૩૮ ॥

एकान्ततः समवृत्ततया तु दूरभावतः ।

चन्द्रादिमण्डलाकारो, जनानां प्रतिभासते ॥ ૩૯ ॥

તથાહુઃ વિશેષણવતીકારાઃ—

“અદ્ભુતવિદ્વાગારા ઉદયત્થમણમ્મિ કહં ન દીસંતિ ।

સસિસ્રરાણ વિમાણાં તિરિયલ્લેત્તદ્વિયાં ચ ॥ ૩૯A ॥

उत्ताणद्वकविद्वागारं पीठं तदुपरि पासाओ ।

वड्डालेखेण तओ समवड्डं दूरभावाओ ॥ ૩૯B ॥

વિશેષશ્ચાત્ર પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રે—“જે ય ગ્રહા જોઈમમ્મિ, ચારં ચરંતિ કેઝ અગતિ-
રતિયા અદ્ભાવીસ તિવિદ્વા ણવલ્લત્તદેવગણા (તે) ણાણાસંઠાણસંઠિયા ય,”

જીવાભિગમવૃત્તાવપિ—તથા, યે ગ્રહા જ્યોતિશ્ચક્રં ચારં ચરન્તિ કેતવો યે ચ
બ્રાહ્મદ્વીપસમુદ્રેષ્વગતિરતિકા યે ચાષ્ટાવિંશતિદેવનક્ષત્રગણાસ્તે સર્વેઽપિ નાનાવિધસંસ્થાન-
સંસ્થિતાઃ, ચશબ્દાત્તત્તપનીયવર્ણાશ્ચ ॥

નેતાં પીઠ સાથે તે પ્રાસાદો વર્તુળાકારે દેખાય છે જણાય છે. એટલે કે દ્વરવર્તી
હોવાથી લોકોને ચંદ્રાદિના મંડલનો આકાર એકાંતે ગોળ દેખાય છે. ૩૭-૩૮.

વિશેષણવતીમાં પણ કહ્યું છે કે, તિરિયલ્લેત્તમાં રહેલા ચન્દ્ર-સૂર્યના વિમાન-ઉદય
અને અસ્ત વખતે અર્ધકપિત્ય આકારવાળા કેમ દેખાતા નથી ? ૩૮-A

સમાધાન:-ઉભી અર્ધ કપિત્યના આકારવાળી પીઠ છે. તેના ઉપર અર્ધ ગોળા-
કારે પ્રાસાદો છે. માટે દ્વરથી ગોળાકાર દેખાય છે. ૩૮-B

શ્રી પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં વિશેષ છે. જ્યોતિષક ચક્રની અંદર જે ગ્રહો ફરે છે, તે
ત્રણ પ્રકારનાં છે. ૧. કેતુ, ૨ સ્થિર, ૩ ૨૮ નક્ષત્રો. આ ત્રણે પ્રકારના નક્ષત્ર રૂપી
દેવ ગણો જુદા-જુદા સંસ્થાને રહેલા છે

શ્રી જીવાભિગમ વૃત્તિમાં પણ કહ્યું છે કે જે ગ્રહો જ્યોતિષ ચક્રમાં ફરે છે
એમાં જે કેતુ, બ્રાહ્મ દ્વીપ સમુદ્રમાં રહેલા સ્થિર ગ્રહો તથા ૨૮ દેવ-નક્ષત્ર ગણો,
તે બધા જુદા-જુદા સંસ્થાનોમાં રહેલા છે. અને ‘ચ’ કોરથી બધા તમ-સુવર્ણના
વર્ણવાળા છે.

एकस्य योजनस्यांशानेकषष्टिसमुद्भवान् ।
 षट्पञ्चाशतमिन्दोः स्याद्विमानं विस्तृतायतम् ॥ ४० ॥
 अंशानेतादृशानष्टाविंशतिं तत् समुच्छ्रितम् ।
 सर्वे ज्योतिर्विमाना हि, निजव्यासाद्धमुच्छ्रिताः ॥ ४१ ॥
 अष्टचत्वारिंशतं प्रागुक्तांशान् विस्तृतायतम् ।
 विवस्वन्मण्डलं भागांश्चतुर्विंशतिमुच्छ्रितम् ॥ ४२ ॥
 विशेषतस्तु-चतुर्दश शतान्यष्टषष्टिः क्रोशास्तथोपरि ।
 धनुःशताः सप्तदश, चतुर्युक्ताः करत्रयम् ॥ ४३ ॥
 अङ्गुलाः पञ्चदश च, चत्वारः साधिका यवाः ।
 ततायतं चन्द्रबिम्बमुत्सेधाङ्गुलमानतः ॥ ४४ ॥
 शतानि द्वादशैकोनषष्टिः क्रोशास्तथोपरि ।
 चापा द्वात्रिंशत्त्रिहस्ती, त्रयोऽङ्गुलाश्च साधिकाः ॥ ४५ ॥
 ततायतं सूर्यबिम्बमुत्सेधाङ्गुलमानतः ।
 परिक्षेपस्तु विज्ञेयः, स्वयमेवानयोर्द्वयोः ॥ ४६ ॥
 प्रमाणाङ्गुलजक्रोशद्वयमायतविस्तृताः ।
 स्युर्ग्रहाणां विमानास्ते, क्रोशमेकं समुच्छ्रिताः ॥ ४७ ॥

૧ યોજનના ૬૧ અંશ કરી અને તેમાંથી ૫૬ અંશ પ્રમાણ ચન્દ્રનું વિમાન લાંબુ-પહોળુ છે અને ૨૮ અંશ ઉંચું છે કારણ કે બધા જ્યોતિષક વિમાનો પોતાની પહોળાઈથી અડધી ઉંચાઈવાળા હોય છે ૪૦-૪૧.

પહેલા કહ્યા પ્રમાણે યોજનના ૬૧ અંશમાંથી ૪૮ અંશ પ્રમાણ લાંબુ પહોળુ સૂર્ય વિમાન છે અને ૨૪ અંશ ઉંચું છે. ૪૨.

વિશેષ ઉત્સેધ આંગલના પ્રમાણે ગણતરી કરાય તો ચૌદસોને અડસઠ (૧૪૬૮), ગાઉ સત્તરસોને ચાર (૧૭૦૪) ધનુષ્ય, ૩ હાથ, ૧૫ આંગલ અને સાધિક ૪ યવ લાંબુ પહોળું ચન્દ્રનું બિંબ છે. આ ઉત્સેધ આંગલનું પ્રમાણ કહેવાયું, ૪૩-૪૪

ઉત્સેધ આંગલના પ્રમાણથી ૧૨૫૮ કોશ, ૩૨ ધનુષ્ય, ૩ હાથ, સાધિક ૩ આંગલ, લાંબુ. પહોળું સૂર્યનું બિંબ છે, જ્યારે આ ચન્દ્ર-સૂર્ય બિંબનો ઉત્સેધાંગુલ જન્ય પરિધિ સ્વયમેવ વિચારી લેવો : ૪૫-૪૬

પ્રમાણાંગુલથી બે કોશ લાંબા પહોળા અને એક કોશ ઉંચા ગ્રહોના વિમાનો હોય છે. ૪૭.

ક્ષે-ઉ. ૨૮

નક્ષત્રાણાં વિમાનાશ્ચ, ક્રોશમાયતવિસ્તૃતાઃ ।

ક્રોશાર્દ્ધમુચ્છિતાઃ પ્રોક્તાઃ, પ્રમાણાઙ્ગુલમાનતઃ ॥ ૪૮ ॥

પ્રમાણાઙ્ગુલજેષ્ઠાસહસ્રાયતવિસ્તૃતાઃ ।

તારાવિમાનાઃ સ્યુઃ પञ્ચશતચાપસમુચ્છિતાઃ ॥ ૪૯ ॥

एतच्च तारादेवानामुत्कृष्टस्थितिशालिनाम् ।

परिमाणं विमानानां, जघन्यायुर्जुषां पुनः ॥ ૫૦ ॥

વિમાના ધનુષાં પञ્ચ, શતાન્યાયતવિસ્તૃતાઃ ।

तेषामर्द्धवृतीयानि, शतानि पुनरुच्छिन्नाः ॥ ૫૧ ॥

તથા ચ તત્ત્વાર્થભાષ્યમ્—“ સર્વોત્કૃષ્ટાયામ્તારાયા અર્ધક્રોશો જઘન્યાયાઃ પञ્ચ ધનુઃશતાનિ, વિષ્કમ્ભાર્દ્ધવાહલ્યાશ્ચ ભવન્તિ સર્વે,”

નરક્ષેત્રાત્ત પરતો, માનમેષાં યથાક્રમમ્ ।

एतदर्द्धप्रमाणेन, विज्ञेयं स्थायिर्ना सदा ॥ ૫૨ ॥

તથોક્તમ્—“ નરખેત્તાઽ વર્હિ પુણ અદ્વપમાણા ઠિયા નિચ્ચં ”

યોગશાસ્ત્રે ચતુર્થપ્રકાશવૃત્તૌ તુ—“ માનુષોત્તરાત્પરતશ્ચન્દ્રસૂર્યા મનુષ્યક્ષેત્રીયચન્દ્ર-સૂર્યપ્રમાણા ” ઇત્યુક્તમિતિ જ્ઞેયમ્,

પ્રમાણાંશુલથી નક્ષત્રોના વિમાનોની લાંબાઈ-પહોળાઈ એક કોશ છે જ્યારે ઊંચાઈ અર્ધકોશ છે. ૪૮.

પ્રમાણાંશુલ પ્રમાણે તારાના વિમાનો એક હજાર ધનુષ્ય લાંબા પહોળા હોય છે અને પાંચસો ધનુષ્ય ઊંચા હોય છે. આ પરિમાણ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા તારા દેવતાઓના વિમાનોનું બાણવું. જ્યારે જઘન્ય આયુષ્યવાળા તારા દેવોના વિમાનો ૫૦૦ ધનુષ્ય લાંબા પહોળા અને ૨૫૦ ધનુષ્ય ઊંચા હોય છે. ૪૯-૫૧.

તત્ત્વાર્થ ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા તારાઓનું વિમાન અર્ધકોશનું હોય છે અને જઘન્ય આયુષ્યવાળા તારાઓનું વિમાન પાંચસો ધનુષ્ય પ્રમાણ હોય છે. સર્વત્ર વિમાનોમાં વિષ્કલ-વિસ્તાર કરતાં અર્ધપ્રમાણ બડાઈ હોય છે.”

નરક્ષેત્રથી બહાર સદા સ્થિર એવા જ્યોતિષ્ક ચક્ર વિમાનોનું પ્રમાણ અડધું બાણવું ૫૨.

કહ્યું છે કે : નરક્ષેત્રની બહાર જ્યોતિષ્કના વિમાનો અર્ધ પ્રમાણવાળા અને નિત્યસ્થિર હોય છે...

જ્યારે યોગશાસ્ત્રનાં ચોથા પ્રકાશની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે :

નિરાલમ્બાત્યનાધારાણ્યવિશ્રામાણિ યદ્યપિ ।

ચન્દ્રાદીનાં વિમાનાનિ, ચરન્તિ સ્વયમેવ હિ ॥ ૫૩ ॥

તથાપીદક્ષાભિયોગ્યનામકર્માનુભાવતઃ ।

સ્ફારિતસ્કન્ધશિરસઃ, સિંહાદ્યાકારધારિણઃ ॥ ૫૪ ॥

અપરેષુ સજાતીયહીનજાતીયનાકિષુ ।

નિજસ્ફાતિપ્રકટનાદત્યન્તં પ્રીતચેતસઃ ॥ ૫૫ ॥

સ્થિત્વા સ્થિત્વાઽધો વહન્તે, નિર્જરા આભિયોગિકાઃ ।

તદેકકર્માધિકૃતાઃ, સર્વદાઽસ્થિન્નમાનસાઃ ॥ ૫૬ ॥

ત્રિભિર્વિશેષકમ્ ॥

પ્રત્યક્ષં વીક્ષ્યમાણત્વાન્ન ચૈતન્નોપપદ્યતે ।

અસ્મિન્મનુષ્યલોકેઽપિ, કેચિદ્વથાઽઽભિયોગિકાઃ ॥ ૫૭ ॥

તાદૃકર્માનુભાવેનાનુભવન્તોઽપિ દાસતામ્ ।

સજાતીયેતરેષૂંચૈર્દર્શયન્તઃ સ્વવૈભવમ્ ॥ ૫૮ ॥

“ માનુષોત્તર પર્વતની આગળ રહેલા ચન્દ્ર અને સૂર્યો મનુષ્ય ક્ષેત્રીય ચન્દ્ર અને સૂર્યના પ્રમાણુ જેટલા જ જાણવા. ”

આ પ્રમાણુ લિન્ન-લિન્ન મતો છે...

આ ચંદ્રાદિ વિમાનો આલંબન રહિત-આધાર રહિત અને વિશ્રામ રહિતપણે સ્વયમેવ (સતત) ચાલે છે. તે પછી તેવા પ્રકારના આલિયોગ્ય નામકર્મના પ્રભાવે, સ્કન્ધ-મસ્તકને વિસ્તારીને સિંહાદિ આકારને ધારણ કરનારા, પોતાના સજાતીય અને હીનજાતિ દેવતાઓમાં પોતાની વિશેષતા પ્રગટ કરવાથી અત્યંત ખુશ થયેલા, વિમાનોની નીચે નીચે રહીને આલિયોગિક દેવતાઓ હંમેશા આ વિમાનોને વહન કરે છે અને પોતાનો આ કાર્ય કરવાનો અધિકાર છે તેથી સર્વદા પ્રસન્ન મનવાળા રહે છે. ૫૩-૫૬.

આવો અનુભવ પ્રત્યક્ષપણે દેખાતો હોવાથી અસંગત નથી જેમકે-આ મનુષ્ય જગતમાં પણ કોઈક એવા નોકરો તથા પ્રકારના કર્મને વશે દાસપણું કરતા હોવા છતાં પણ પોતાના સજાતીય અન્ય લોકોમાં તેમાં પોતાનો વૈભવ-મોટાઈ દેખાડતા હોય છે કે, ‘આવો પ્રખ્યાત અને મોટો માણસ આનો સ્વામી છે. અને આ એનો માનીતો છે.’ આવી છાપ પાડી શકવાથી આનંદિત બનેલા નોકરો, રથાદિ વાહનોમા જોડાઈને તેના માલિકને સેવતા હોવા છતાં પણ ગૌરવ અને આનંદ અનુભવે છે. ૫૭-૫૮.

ચ્યાતસ્ય નેતુરસ્ય સ્મઃ, સંમતા ઇતિ સમ્મદાત્ । :

સ્થાદિલગ્ના ધાવન્તઃ, સેવન્તે સ્વમધીશ્વરમ્ ॥ ૫૯ ॥

ત્રિભિર્વિશેષકમ્ ॥

નીચોત્તમાનિ કૃત્યાનિ, પ્રોક્તાનિ સ્વામિના મનાક્ ।

ધાવન્તઃ પશ્વપા એકપદે કુર્વન્તિ હર્ષિતાઃ ॥ ૬૦ ॥

તથાહ તત્ત્વાર્થભાષ્યમ્— ‘અમૂનિ ચ જ્યોતિષ્કવિમાનાનિ લોકસ્થિત્યા પ્રસક્તા-
વસ્થિતગતીન્યપિ ઋદ્ધિવિશેષદર્શનાર્થમાભિયોગ્યનામકર્મ્મોદયાચ્ચ નિત્યં ગતિસ્તયો દેવા
વહન્તી ” તિ ।

તત્રાપીન્દુવિમાનસ્ય. પૂર્વસ્યાં સુમગાગ્રિમાઃ ।

ગોક્ષીરફેનશીતાંશુદધિશઙ્ખતલોજ્જ્વલાઃ ॥ ૬૧ ॥

તીક્ષ્ણવૃત્તસ્થિરસ્થલદંટ્રાઙ્કુરવરાનનાઃ ।

રક્તોત્પલદલાકારલોલા લલિતતાલવઃ ॥ ૬૨ ॥

ક્ષૌદ્રપિન્ડપિંગલાક્ષાઃ, પૂર્ણોરુસ્કન્ધવન્ધુરાઃ ।

સહ્ણક્ષણસ્વચ્છસટાઃ, પુચ્છાતુચ્છશ્રિયોદ્ધટાઃ ॥ ૬૩ ॥

તપનીયમયપ્રૌઢચિત્રયોક્ત્રકયન્ત્રિતાઃ ।

સલીલગતયઃ સ્ફારવલવીર્યપરાક્રમાઃ ॥ ૬૪ ॥

સ્વામી વડે દર્શાવવામાં આવેલા સામાન્ય કે મોટા કામો એકી સાથે પાંચ-છ
જાણી દોડતા-દોડતાં હર્ષપૂર્વક કરે છે. ૬૦.

તત્ત્વાર્થ ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે— “આ જ્યોતિષ્કના વિમાનો તથા પ્રકારની લોક
સ્થિતિના કારણે સતત નિયત ગતિવાળા છે. તે પશુ ઋદ્ધિ વિશેષ દેખાડવા માટે અને
આલિયોગિક નામકર્મના ઉદ્દયથી આલિયોગિક દેવતાઓ સતત ગતિ રૂચિવાળા બનીને
વિમાનોને વહન કરે છે. ” ઇતિ

સુલગ અથભાગવાળા, ગાયત્રી દ્વંધ, શ્રીલુ, ચંદ્ર, દહી, શંખ વગેરે પદાર્થો જેવા
અત્યુજ્જ્વલ, તીક્ષ્ણ - ગોળાકાર - સ્થિર સ્થાપિત દાઢાઓથી અંકુરિત સુખવાળા, રક્ત
કમલદળના આકારવાળી છલવાળા, લાલિત્ય-સભર તાલુ-પ્રદેશવાળા, મધના પિંડ સમા
પીળી આંખોવાળા, પૂર્ણ પુષ્ટ સ્કંધથી શોભતા, સુલક્ષણોપેત સ્વચ્છ કેશરાવાળા,
દીર્ઘ પૂંછડાની શોભાથી ઓપતા, સુવર્ણમય વિશિષ્ટ જોતરથી જોડાયેલા, લીલાસહિત
ગતિ કરનાર, ઉછળતા - બલવીર્ય - પરાક્રમવાળા, આનંદ દાયક સિંહનાદો દ્વારા દશે

સિંહનાદૈઃ કૃતાહ્વાદૈઃ, પૂર્યન્તો દિશો દશ ।

ચતઃસહસ્રપ્રમિતા, વહન્તિ સિંહનિર્જરાઃ ॥ ૬૫ ॥

પશ્ચભિઃ કુલકમ્

દક્ષિણસ્યાં સ્થૂલવજ્રમયકુમ્ભસ્થલોદ્ધરાઃ ।

સ્વૈરં કુણ્ડલિતોદ્ધણ્ડશુણ્ડામણ્ડલમણ્ડિતાઃ ॥ ૬૬ ॥

તપનીયમયશ્રોત્રાશ્ચલચાશ્ચલ્યચશ્ચવઃ ।

સુવર્ણચિત્તપ્રાન્તસદ્ધન્તમુશલદ્વયાઃ ॥ ૬૭ ॥

ધૂરિસિન્દૂરશિરસશ્ચલચામરચારવઃ ।

સુવર્ણકીલ્કિણીકીર્ણમણિગ્રૈવેયકોગ્રમાઃ ॥ ૬૮ ॥

રૂપ્યરજ્જુલસદ્ધણ્ડાયુગલધ્વનિમજ્જુલાઃ ।

વૈદૂર્યદણ્ડોદ્ધણ્ડાંશુતીવ્રવજ્રમયાહુશાઃ ॥ ૬૯ ॥

પુનઃ પુનઃ પરાંવૃત્તપુચ્છાઃ પુષ્ઠા મહોન્નતાઃ ।

કૂર્માકારક્રમા વલ્ગુગતયઃ સ્ફારવિક્રમાઃ ॥ ૭૦ ॥

વિમાનાનિ શશાઙ્કાનાં, વહન્તિ ગજનિર્જરાઃ ।

ઘનવન્મજ્જુ ગર્જન્તશ્વતુઃસહસ્રસમ્મિતાઃ ॥ ૭૧ ॥ પશ્ચભિઃ કુલકમ્

પ્રતીચ્યાં સુભગાઃ શ્વેતા, દૃપ્યત્કકુદસુન્દરાઃ ।

અયોઘનઘનસ્થૂલતનવઃ પૂર્ણલક્ષણાઃ ॥ ૭૨ ॥

દિશાને ભરી હેતા, એવા સિંહરૂપી ચારહજાર (૪,૦૦૦) દેવતાઓ પૂર્વદિશામાં ચંદ્ર વિમાનનુ વહન કાર્ય કરી રહ્યા છે. ૬૧-૬૫.

વિશાળ વજ્રમય કુંભસ્થલથી બહુ શોભતા, ઈચ્છાનુસાર કુંડલાકારે વાળેલી ઉંચી સૂંઢથી મંડિત, સુવર્ણ મંડિત કર્ણના પ્રાંત ભાગથી સુશોભિત, કાંચન મટેલા દંત-શૂળના અંતભાગોથી ઓપતા, અતિ સિંદૂરથી જેનું કપાળ રંગાયું છે એવા, ચલાયમાન ચામરોથી શોભતા સુવર્ણની ઘૂઘરી યુક્ત મણિમય કંઠા-ભૂષણથી શોભતા, રૂપાની દોરીમાં લટકવાએલા ઘંટા યુગલના ધ્વનિથી સુદર દેખાતા, વૈદૂર્યમય દંડઉપર સ્થાપિત થયેલ અત્યંત તેજસ્વી વજ્રરત્નમય અંકુશ ધારણ કરનારા, વારંવાર હરતી ફરતી પૂંછડીથી શોભતા, પુષ્ઠ, મહા - ઉન્નત, કાચબા જેવા પગવાળા, લાલિત્ય પૂર્ણ ગતિવાળા ગળ-હળતા પરાક્રમથી સહિત ચાર હજારની સંખ્યામાં ગજસ્વરૂપી દેવતાઓ મેઘની જેમ ગર્જનરવ કરતાં દક્ષિણ દિશામાં રહીને ચંદ્રના વિમાનને વહન કરે છે. ૬૬-૭૧.

પશ્ચિમદિશામાં વૃષભરૂપી દેવતાઓ ચંદ્રના વિમાનને વહન કરે છે. જે સુભગ

અત્યન્તકમનીયૌષ્ઠાઃ, કમ્પ્રેષ્ણમિતિતાનનાઃ ।
 સુસ્તિગ્ધલોમદ્યુતયઃ, પીનવૃત્તકટીતટાઃ ॥ ૭૩ ॥
 સુપાર્શ્વા માંસલસ્કન્ધાઃ, પ્રલમ્બપુચ્છપેશલાઃ ।
 તુલ્યાતિતીક્ષ્ણશૃઙ્ગાગ્રા, નાનાગતિવિશારદાઃ ॥ ૭૪ ॥
 તપનીયોદ્ભૂતજિહ્વાતાલવો વજ્રજિત્સુરાઃ ।
 સ્ફાટિકસ્ફારદશના, ગમ્ભીરોર્જિતગર્જિતાઃ ॥ ૭૫ ॥
 સૌવર્ણભૂષણા રત્નકિઙ્કિણીમાલમારિણઃ ।
 ચતુઃસદ્સસહ્જ્યાસ્તાન્યુદ્ગ્રહન્તિ વૃષામરાઃ ॥ ૭૬ ॥ પશ્ચમિઃ કુલકમ્
 ઉદીચ્યાં સુપ્રભાઃ શ્વેતાઃ, યુવાનઃ પીવરોન્નતાઃ ।
 મલ્લિકાપુષ્પશુભ્રાક્ષાઃ, સાક્ષાત્તાક્ષ્યાગ્રજા ઇવ ॥ ૭૭ ॥
 અભ્યસ્તનાનાગમના, જવનાઃ પવના ઇવ ।
 ધાવનોલ્લઘ્વનક્રીડાકૂર્દનાદિજિતશ્રમાઃ ॥ ૭૮ ॥
 લક્ષ્ણોપેતસર્વાઙ્ગાઃ શસ્ત્રવિસ્તીર્ણકેસરાઃ ।
 વ્યઞ્જયન્તશ્ચલત્પુચ્છચામરેણાશ્વરાજતામ્ ॥ ૭૯ ॥
 તપનીયસુરાજિહ્વાતાલવઃ સ્થાસકાદિભિઃ ।
 રમ્યા રત્નમયૈર્વક્રલલાટાદિવિભૂષણૈઃ ॥ ૮૦ ॥

છે, પ્રવેત છે, મજબૂત સ્કંધથી સુંદર છે, તથા લોહાના ઘન જેવા સ્થૂલ શરીરવાળા છે, પૂર્ણ લક્ષણ યુક્ત છે. અત્યંત સુંદર હોઠ ધરાવે છે કમનીય અને કંઈક નમેલા મુખ-વાળા છે. જેમની રોમરાજી અત્યંત સ્નિગ્ધ અને તેજસ્વી છે, જેમની કેડ પુષ્ટ અને ગોળાકૃતિ છે. જેમના પડખા દેખાવડા છે, જેમનું સ્કંધ માંસ યુક્ત છે. લાંબા પૂંછડાથી દર્શનીય છે, જેમના શિંગડાના અગ્રભાગ એક સરખા અને અતિ તીક્ષ્ણ છે, જાત-જાતની ગતિમાં વિશારદ છે. સુવર્ણ સદૃશ જીલ અને તાલુવાળા છે, વજ્રને પશુ જીતે તેવા કઠોર ખુરવાળા છે, જેમના દાંત સ્ફટિક જેવા ઉજ્જવલ છે, ગંભીર અને ભેદી ગર્જના કરનારા છે, સોનાના આભૂષણ તથા રત્નની ધૂધરીઓની માળાને જેઓ ધારણ કરે છે-એવા ચારહજાર (૪૦૦૦) ઋષભ દેવતાઓ છે. ૭૨-૭૬.

ચંદ્રના વિમાનોની ઉત્તરદિશા તરફ ચાર હજાર અશ્વરૂપને ધરતા એવા દેવતાઓ વિમાનને વહન કરે છે. જેઓ અત્યંત પ્રભાચુક્ત છે, પ્રવેતવર્ણી છે, યુવાન દેહવાળા છે, પુષ્ટ અને ઉન્નત છે. મલ્લિકા (એક પ્રકારની ચમેલી)ના પુષ્પ જેવી શુભ આંખોવાળા છે, સાક્ષાત્ જાણે ગરડના મોટાભાઈ જેવા (વિશાળકાય અને બલિષ્ઠ છે.) ગુદા-ગુદા

હરિમેલકગુચ્છેન, મૂર્ધ્નિર્મિતશેખરાઃ ।

હર્ષહેષિતહેલામિઃ, પૂર્યન્તોઽમિતોઽમ્બરમ્ ॥ ૮૧ ॥

ચત્વાર્યેવ સહસ્રાણિ, હયરૂપમૃતઃ સુરાઃ ।

સુધાંશૂનાં વિમાનાનિ, વહન્તિ મુદિતાઃ સદાઃ ॥ ૮૨ ॥

ષટ્મિઃ કુલકમ્ ॥

સૂર્યોદયાઙ્કિતા પ્રાચી, યથાઽન્યદેહિનાં તથા ।

જ્યોતિષ્કાણાં નિશ્ચિતૈવં, ન સમ્ભવતિ યદ્યપિ ॥ ૮૩ ॥

ચન્દ્રાદીનાં તથાઽપ્યેષાં યા દિગ્ગન્તુમભીપ્સિતા ।

સા પ્રાચી સ્યાન્નિમિત્તજૈઃ, ક્ષુતાદૌ કલ્પ્યતે યથા ॥ ૮૪ ॥

તતસ્તદનુસારેણ, દિશોઽન્યા દક્ષિણાદિકાઃ ।

વિમાનવાહિનામેવં, સ્તુતઃ પ્રાગ્દિગ્વિનિશ્ચયઃ ॥ ૮૫ ॥

ષોડશૈવં સહસ્રાણિ, કૃતસિંહાદિમૂર્તયઃ ।

વિમાનાન્યમૃતાંશૂનાં, વહન્તિ ત્રિદશાઃ સદા ॥ ૮૬ ॥

પ્રકારની ગતિના અભ્યાસવાળા છે, તથા પવન જેવી વેગિલી ગતિવાળા છે, દોડવું-ફૂંદવું-ઉદ્ધવન કરવું-ક્રીડા કરવી-પછાડવું વિગેરેમાં શ્રમને જીતેલા છે, જેમના સર્વ અંગ લક્ષણોથી યુક્ત છે, જેમની કેશરા પ્રશસ્ત અને પહોળી છે, ચાલતા એવા પુંછડાડપી આમર વડે ઘોડામાં પોતાના રાજપણાને (અગ્રિમતા-વિશિષ્ટતાને) દેખાડે છે, જેમના ખુર-જીભ અને તાલુ સ્વર્ણમય છે, રત્નમય અલંકારો અને સુખના લલાટના ધરેણા વડે જેઓ રમ્ય છે. માથામાં રહેલા કલગીના ગુચ્છાથી જાણે શિખરવાળા હોય તેવા ભાસે છે. અને હર્ષથી કરેલા હેવારવદ્ધારા ચારેબાજુ આકાશને પુરતા એવા ઉત્તર દિશાના અશ્વરૂપ દેવતાઓ છે. ૭૭-૮૨.

જે કે-જે રીતે અન્ય પ્રાણીઓ માટે પૂર્વાદિ દિશા એટલે કે, સૂર્યોદય થાય તે પૂર્વદિશા તેવું નિશ્ચિત છે તે પ્રમાણે જ્યોતિષકે માટે નિશ્ચિત નથી. છતાં પણ ચંદ્રાદિને જવા માટે જે દિશા ઈચ્છિત હોય તેને પૂર્વ દિશા સમજવી.

જેમ નિમિત્તશાસ્ત્રવેત્તાઓ છીંક વિગેરેમાં દિશાની કલ્પના કરે છે તે સુજળ. આ રીતે જ્યોતિષકે માટે નિર્ણિત થયેલ એક પૂર્વદિશાના આધારે અન્ય દક્ષિણાદિ દિશાઓ નક્કી થાય છે. વિમાનવાહી દેવોના વિષયમાં પણ કહેવાએલ દિશાઓનો નિશ્ચય આ રીતે કરવો. ૮૩-૮૫.

આ પ્રમાણે સિંહાદિની આકૃતિ કરીને સોળ હજાર (૧૬,૦૦૦) દેવો હંમેશા ચંદ્રનાં વિમાનોને વહન કરે છે. ૮૬.

અનેનૈવ દિક્રમેણ, વિમાનાન્ ભાસ્વતામપિ ।
 વહન્ત્યેતાવન્ત એવ, સિંહાદ્યાકૃતયઃ સુરાઃ ॥ ૮૭ ॥
 વહન્તિ ચ વિમાનાનિ, ગ્રહાણાં તાદૃશાઃ સુરાઃ
 દ્વે દ્વે સહગ્રે પ્રત્યાશં, સહસ્રાણ્યષ્ટ તેઽસ્થિલાઃ ॥ ૮૮ ॥
 ઉદ્વહન્તિ ચ નક્ષત્રવિમાનાંસ્તાદૃશાઃ સુરાઃ ।
 સ્થિતાઃ પ્રત્યાશમેકૈકં, સહસ્રપ્રમિતાઃ સદા ॥ ૮૯ ॥
 સમુદ્વહન્તિ પ્રત્યાશં, પશ્ચપશ્ચશતાઃ સ્થિતાઃ ।
 તારકાણાં વિમાનાનિ, સિંહાદ્યાકૃતયોઽમરાઃ ॥ ૯૦ ॥
 સર્વેભ્યો મન્દગતયઃ, શશાઙ્કાઃ શીઘ્રગાસ્તતઃ ।
 તિગ્મત્વિપો ગ્રહાસ્તેભ્યઃ, સ્થિતાઃ સત્ત્વરગામિનઃ ॥ ૯૧ ॥
 વિશેષસ્ત્વેષ તત્રાપિ, સર્વાલ્પગતયો બુધાઃ ।
 તેભ્યઃ શુક્રાઃ શીઘ્રતરાસ્તેભ્યોઽપિ ક્ષિતિસ્ત્રવઃ ॥ ૯૨ ॥
 પ્રકૃષ્ટગતયસ્તેભ્યઃ, સુરાચાર્યાસ્તતોઽપિ હિ ।
 સ્થિતાઃ શનૈશ્વરાઃ ક્ષિપ્રગતયસ્તત્ત્વેદિભિઃ ॥ ૯૩ ॥
 તેભ્યસ્ત્વરિતયાયીનિ, નક્ષત્રાણિ તતોઽપિ ચ ।
 તારકાઃ ક્ષિપ્રગતયો, નિર્દિષ્ટાઃ સ્પષ્ટદૃષ્ટિભિઃ ॥ ૯૪ ॥

આજ દિશાઓના ક્રમ વડે સિંહાદિ આકૃતિના ધારક એટલાજ દેવો એટલે કે
 સોળ હજાર (૧૬,૦૦૦) દેવો સૂર્યોના વિમાનોને વહે છે. ૮૭,
 ગ્રહોના વિમાનોને તે પ્રકારના (તે મુજબ આકૃતિવાળા) દેવતાઓ પ્રત્યેક
 દિશામાં એ-એ હજાર (૨,૦૦૦) કુલ આઠ હજાર (૮,૦૦૦) દેવતાઓ વહન કરે છે. ૮૮.
 નક્ષત્રોના વિમાનોને (પણ) તેવા પ્રકારના એટલે કે તેવી જ આકૃતિવાળા
 પ્રત્યેક દિશામાં એક-એક હજાર દેવતાઓ વહન કરે છે. (ચારેય દિશાના થઈને ચાર
 ચાર હજાર (૪,૦૦૦ છે) ૮૯

પ્રત્યેક દિશામાં સિંહાદિ આકૃતિવાળા ૫૦૦-૫૦૦ દેવતાઓ તારાના વિમાનોને
 વહન કરે છે, (ચારેય દિશાના ભેગા કરતાં એ હજાર [૨,૦૦૦] દેવો છે.) ૯૦

જ્યોતિષકોમાં સર્વથી મંદગતિવાળા ચન્દ્રના વિમાનો છે, તેનાથી શીઘ્ર ગતિવાળા
 સૂર્યના વિમાનો છે. તેનાથી ગ્રહોના વિમાનો ત્વરિતગતિવાળા છે. તેમાં વિશેષ એ
 છે કે, ગ્રહોમાં બુધ એ સૌથી અલ્પગતિવાળા, તેનાથી શીઘ્રગતિ શુક્રની છે, તેનાથી
 શીઘ્રગતિ મંગલની છે અને તેનાથી શીઘ્રગતિ બૃહસ્પતિની છે અને તેનાથી શીઘ્રગતિ

સર્વેભ્યોઽપ્યેવમલ્પિષ્ઠગતયોઽમૃતમાનવઃ ।

સર્વેભ્યઃ ક્ષિપ્રગતયસ્તારકાઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥ ૯૫ ॥

જમ્બૂદ્વીપેઽથ તારાણામેષાં દ્વેધા મિથોઽન્તરમ્ ।

નિર્વ્યાધાતિકમિત્યેકં, પરં વ્યાધાતસમ્ભવમ્ ॥ ૯૬ ॥

તત્ર મધ્યસ્થશૈલાદિવ્યવધાયકનિર્મિતમ્ ।

વ્યાધાતિકમન્તર સ્યાદ્વિતીયં તુ સ્વભાવજમ્ ॥ ૯૭ ॥

સ્યાદ્ દ્વિધૈકૈકમપ્યેતજ્ઞવન્યોત્કૃષ્ટભેદતઃ ।

एवં चतुर्विधं ताराविमानानां मिथोऽन्तरम् ॥ ९८ ॥

તત્ર ચ-શતાનિ પચ્ચ ધનુષાં, સ્વાભાવિકં જઘન્યતઃ ।

उत्कर्षतो द्वे गव्यूते, जगत्स्वाभाव्यतस्तथा ॥ ९९ ॥

જઘન્યતો યોજનાનાં, સષ્ટૂષ્ઠિ શતદ્વયમ્ ।

व्याधातिकमन्तरं स्याद्भावना तत्र दृश्यते ॥ १०० ॥

चत्वारि योजनशतान्युत्तुङ्गो निषधाचलः ।

कूटान्यस्योपरि पञ्चशततुङ्गानि तानि च ॥ १०१ ॥

શનશ્ચરની તત્પજોએ કહેલી છે તેનાથી નક્ષત્રોના વિમાનોની ગતિ વધુવેગવાંતી છે. અને તેનાથી તારાઓના વિમાનોની ગતિ સર્વજ્ઞ ભગવાંતોએ સૌથી તીવ્ર કહી છે. આ પ્રમાણે સર્વથી અદ્ય ગતિવાળા અંદ્ર અને સૂર્યના વિમાનો છે અને સર્વથી સત્ત્વર ગતિવાળા તારાના વિમાનો કહેલા છે. ૯૧-૯૬.

જંબૂદ્વીપના તારાઓનું અંતર બે પ્રકારનું છે. (૧) વ્યાધાતિક અને નિર્વ્યાધાતિક, તેમાં મધ્યમાં રહેલા પર્વતાદિના કારણે જે અંતર પડે છે, તે વ્યાધાતિક અંતર છે. જ્યારે બીજું સ્વાભાવિક અંતર છે. આ બંને પ્રકારના અંતર પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ-એમ બે પ્રકારે છે આ રીતે તારા વિમાનોનું પરસ્પર અંતર ચાર પ્રકારે થાય છે. ૯૬-૯૮.

આમાં સ્વાભાવિક (નિર્વ્યાધાત) અંતરમાં જઘન્ય અંતર ૫૦૦ ધનુષ્યનું અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર બે ગાઉનું (૪૦૦૦ ધનુષ્ય) છે. જગતનો સ્વભાવ જ આવા પ્રકારનો છે. ૯૯.

વ્યાધાતિક અંતર જઘન્યથી ૨૬૬ યોજન છે. અને તેની ભાવના આ પ્રમાણે છે. નિષધ પર્વત ચારસો (૪૦૦) યોજન ઉંચો છે. એના ઉપર પાંચસો (૫૦૦) યોજન ઉત્તુંગ કૂટો છે (શિખરો છે.) આ કૂટો અધસ્તલે વિષ્કંભ આયામમાં પાંચસો છે-ઉ. ૨૯

વિષ્કમ્ભાયામતઃ પञ्च, યોજનાનાં શતાન્યધઃ ।
 મધ્યદેશે પુનઃ પञ્ચસપ્ત્યાઢ્યં શતત્રયમ્ ॥ ૧૦૨ ॥
 ઉપર્યર્દ્ધતૃતીયાનિ, શતાન્યથ સ્વભાવતઃ ।
 વિમુચ્ય યોજનાન્યષ્ટાષ્ટૈતેપાં પાર્શ્વયોર્દ્વયોઃ ॥ ૧૦૩ ॥
 પરિભ્રમન્તિ તારાણાં, વિમાનાનિ ભવેત્તતઃ ।
 તેપાં પ્રાગુદિતં વ્યાઘાતિકં જઘન્યમન્તરમ્ ॥ ૧૦૪ ॥
 યોજનાનાં સહસ્રાણિ, દ્વાદશ દ્વે શતે તથા ।
 દ્વિચત્વારિંશદધિકે, જ્યેષ્ઠં વ્યાઘાતિકાન્તરમ્ ॥ ૧૦૫ ॥
 એતત્તારાવિમાનાનાં, સ્યાન્મેરૌ વ્યવધાયકે ।
 યદ્યોજનસહસ્રાણિ, દશાસૌ વિસ્તૃતાયતઃ ॥ ૧૦૬ ॥
 એકાદશ શતાન્યેકવિંશાન્યસ્માચ્ચ દૂરતઃ ।
 ભ્રમન્ત્યુભયતસ્તારાસ્તતઃ સ્યાદુક્તમન્તરમ્ ॥ ૧૦૭ ॥
 યદ્યપ્યુર્ધ્વં સનવતેઃ, સપ્તશત્યા વ્યાતિક્રમે ।
 મેરૌ યથોક્તૌ ન વ્યાસાયામૌ સમ્ભવતો યતઃ ॥ ૧૦૮ ॥
 નવૈકાદશજા અંશા, યોજનાન્યેકસપ્તતિઃ ।
 હ્યદ્ભૂનિષ્ઠવિષ્કમ્ભાયામાદત્રાસ્ય હીયતે ॥ ૧૦૯ ॥

(૫૦૦) યોજન છે અને મધ્યભાગે વિષ્કંભાયામથી ત્રણસો પંચોત્તેર (૩૭૫) યોજન છે અને ઉપર અઢીસો (૨૫૦) યોજન છે. હવે આ શિખરોની બંને બાજુ સ્વાભાવિક રીતે જ આઠ-આઠ યોજન છોડીને તારાના વિમાનો ફરે છે, તેથી પ્રથમ કહ્યું તે (બસો છાસઠ [૨૬૬] યોજનનું) વ્યાધાતિક જઘન્ય અંતર થાય છે. ૧૦૦-૧૦૪.

તારાઓનું અરસ-પરસ જ્યેષ્ઠ વ્યાધાતિક અંતર બાર હજાર બસોને બેંતાલીશ (૧૨,૨૪૨) યોજનનું થાય છે. ૧૦૫.

તારાઓનું જ્યેષ્ઠ વ્યાધાતિક અંતર મેરૂના વ્યવધાનથી થાય છે. કારણ કે મેરૂ પર્વતની લંબાઈ-પહોળાઈ દશહજાર (૧૦,૦૦૦) યોજન છે. ૧૦૬.

મેરૂપર્વતની બંને બાજુ અગ્યારસો એકવીસ (૧૧૨૧) યોજન દૂર તારાઓના વિમાન પરિભ્રમણ કરે છે. તેથી ઉક્ત (બારહજાર બસો બેંતાલીશ (૧૨,૨૪૨) યોજનનું) ઉત્કૃષ્ટ વ્યાધાતિક અંતર આવે છે. ૧૦૭.

જો કે (સમભૂતલથી) સાતસો નેહું (૭૬૦) યોજન ઊંચે મેરૂ પર્વતનો વિષ્કંભાયામ પહોલા કહ્યો છે એટલે કે દશહજાર (૧૦,૦૦૦) યોજન રહેતો નથી, કારણકે

પરમુક્તમિદંસ્વલ્પોનતાયા અવિવક્ષયા ।

અન્યથા પ્રત્યવસ્થાનં, જ્ઞેયં વાઽસ્ય બહુશ્રુતાત્ ॥ ૧૧૦ ॥

एवं जम्बूद्वीप एव, विज्ञेयं तारकान्तरम् ।

લવણાન્ધિપ્રમૃતિષુ, ત્વેતદુક્તં ન દૃશ્યતે ॥ ૧૧૧ ॥

तथोक्तं सङ्ग्रहणीसूत्रे-“ तारस्स य तारस्स य जंबूदीवम्मि अंतरं गुरुयं । ”

જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિસૂત્રેઽપિ-“ જંબૂદ્વીવે ણં દીવે તારાણ ય ૨ કેવણ્ણ અવાહાણ અંતરે પણ્ણત્તે ? ” इत्यादि ।

अमी विमानाः सर्वेऽपि, समन्ततः प्रसृत्वरैः ।

अत्युज्ज्वलाः प्रभापूरैर्दूरीकृततमोऽङ्कुराः ॥ ૧૧૨ ॥

आश्चर्यकृन्नूत्नरत्नस्वर्णविच्छित्तिशालिनः ।

વાતોદ્ભૂતવૈજયન્તીપતાકાકાન્તમૌલયઃ ॥ ૧૧૩ ॥

छत्रातिच्छत्रकोपेताः, स्वर्णरत्नविनिर्मितैः ।

સ્તૂપિકાશિખરૈઃ શસ્તાઃ, સુખસ્પર્શાઃ સમન્તતઃ ॥ ૧૧૪ ॥

ભૂમિગત વિષ્ઠંભાયામમાંથી ૭૧^૧/_{૧૧} યોજન ઓછા થાય છે. પણ આ ઘટાડો થોડો (અકિચિત્) હોવાથી તેની વિવક્ષા કયાં વગર આ વાત કહેલી છે. બાકી તો બહુશ્રુતો પાસેથી આ વાતનો ચોક્કસ નિર્ણય કરવો. ૧૦૮-૧૧૦.

તારાઓનું પારસ્પરિક કહેવાએલું આ અંતર જંબૂદ્વીપમાં જ બાણુવું. બાકી લવણ સમુદ્રાદિમાં ઉક્ત અંતર જોવો મળતું નથી. ૧૧૧.

સાક્ષીરૂપે-સંગ્રહણી સૂત્રમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે:-‘ જંબૂદ્વીપની અંદર એક તારાથી બીજા તારાનું ઉત્કૃષ્ટ અંતર ઇત્યાદિ’ જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિ સૂત્રમાં પણ કહ્યું છે: ‘ જંબૂદ્વીપની અંદર એક તારાથી બીજા તારાનું અબાધા અંતર કેટલું છે ? ’ વિગેરે (‘ આ પ્રમાણે જંબૂદ્વીપમાં તારાઓનું અંતર ’ કહ્યું તેથી અન્યદ્વીપાદિ કરતાં જંબૂદ્વીપના તારાની વ્યવસ્થા સિદ્ધ છે, તે પ્રતીત થાય છે.)

તારાના વિમાનોનું વિસ્તૃત વર્ણન:-તારાના આ સર્વ વિમાનો અતિ ઉન્નવલ છે. ચારે બાજુ પ્રસરતાં પ્રભાના પુજથી અંધકારના અંકુર દૂર કરનારા છે. આશ્ચર્યકારક (અતિ સુંદર) એવા નૂતનરતનો અને સુવર્ણની કાન્તિની છટાથી શોભે છે. પવનથી ફરકતી ધબ-પતાકાથી તેનો ઉપરિતન ભાગ સુંદર લાગે છે. છત્ર તેની ઉપર છત્ર-આ પ્રમાણે છત્રાતિછત્રોથી યુક્ત સુવર્ણ અને રત્ન નિર્મિત થાંભલીઓના શિખરોથી સુંદર-પ્રશસ્ત દેખાતા અને સર્વતઃ સુખકારી સ્પર્શવાળા છે. વિક્સવર એવા શતપત્ર કમળો-પુંડરીક

વિક્રસ્વરૈઃ શતપત્રૈઃ, પુષ્કરીકૈશ્ચ પુષ્કૈઃ ।
 રત્નાર્દ્રચન્દ્રૈ સ્મ્યાશ્ચ, વિવિધૈર્મણિદામભિઃ ॥ ૧૧૫ ॥
 અન્તર્વહિસ્તપનીયવાલુકાપ્રસ્તટોદ્ભટાઃ ।
 રત્નસ્તમ્ભશતોદશ્ચન્મરીચિચક્રચારવઃ ॥ ૧૧૬ ॥
 તત્ર સ્વસ્વવિમાનેષુ, સ્વસ્વોત્પાદાસ્પદેષુ ચ ।
 ઉત્પદ્યન્તે જ્યોતિષિકાઃ, સ્વસ્વપુણ્યાનુસારતઃ ॥ ૧૧૭ ॥
 જ્યોતિશ્ચક્રાધિપૌ તત્ર, મહાન્તૌ શશિભાસ્કરૌ ।
 સામાનિકસહસ્રાણાં ચતુર્ણામાત્મરક્ષિણામ્ ॥ ૧૧૮ ॥
 પોઙ્ગશાનાં સહસ્રાણાં, પર્ષદાં તિસૃણામપિ ।
 સેનાપતીનાં સપ્તાનાં, સૈન્યાનામપિ તાવતામ્ ॥ ૧૧૯ ॥
 તથા સપરિવારાણાં, મહિષીણાં ચતસૃણામ્ ।
 જ્યોતિર્વિમાનકોટીનામીશાતે પુણ્યશાલિનૌ ॥ ૧૨૦ ॥ ત્રિભિર્વિશેષકમ્ ॥
 સાભાયમભ્યન્તરાયામેતયોઃ સન્તિ નાકિનામ્ ।
 અઘૌ સહસ્રાણિ પલ્યોપમાર્દ્વસ્થિતિશાલિનામ્ ॥ ૧૨૧ ॥
 નિર્જ્જરોણાં સહસ્રાણિ, દશ મધ્યમપર્ષદિ ।
 ન્યૂનપલ્યોપમાર્દ્વાયુઃશાલિનાં ગુણમાલિનામ્ ॥ ૧૨૨ ॥

કમળો - શ્વેત કમળો તથા રત્નના અર્ધ ચંદ્રકો વડે અને વિવિધ મણિમય પુષ્પ-
 માળાઓ દ્વારા અત્યંત રમણીય લાગે છે અંદર-બાહ્ય બન્ને બાજુ સુવર્ણમય રેતીના
 પ્રસ્તરોથી સુંદર દેખાય છે. અને રત્નના સેંકડો સ્થંભોની નિકળતી જ્યોત્સ્નાના
 સમૂહથી સુશોભિત લાગે છે. ૧૧૨-૧૧૬.

ત્યાં પોતપોતાના વિમાનોનાં, પોતપોતાના ઉત્પત્તિ સ્થાનોમાં, પોત પોતાના
 પુણ્યાનુસારે જ્યોતિષકદેવો ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૧૭.

જ્યોતિષ ચક્રના અધિપતિ ચંદ્ર અને સૂર્ય નામના મોટા પુણ્યશાળી બે દેવતાઓ
 છે. તેઓ ચાર હજાર (૪,૦૦૦) સામાનિકદેવો, સોળ હજાર (૧૬,૦૦૦) આત્મરક્ષક
 દેવો, ૩ પ્રકારની પર્ષદાઓ, સાત સેના અને સાત સેનાપતિઓ, પરિવાર યુક્ત ચાર
 અગ્રમહિષીઓ અને જ્યોતિષીના કોટિ વિમાનોનું અનુશાસન કરે છે. ૧૧૮-૧૨૦

આ ચંદ્ર-સૂર્યને જે ત્રણ બાહ્ય-મધ્યમ અને અત્યંતર પર્ષદાઓ છે, તેમાં અત્યં-
 તર પર્ષદામાં આઠહજાર (૮,૦૦૦) દેવો છે. જે અર્ધ પલ્યોપમ સ્થિતિવાળાં છે. મધ્યમ
 પર્ષદામાં દશહજાર (૧૦,૦૦૦) દેવો છે. જે ઠંઠક ન્યૂન અર્ધ પલ્યોપમ સ્થિતિવાળા

દ્વાદશાથ સહસ્રાણિ, દેવાનાં બાહ્યપર્ષદિ ।

સાતિરેકપલ્યચતુર્વિભાગસ્થિતિધોરિણામ્ ॥ ૧૨૩ ॥

દેવીનાં શતમેકૈકં, પર્ષત્સ્વસ્તિ તિસૃષ્વપિ ।

તાસાં સ્થિતિઃ ક્રમાત્પલ્યોપમતુર્યલવોઽધિકઃ ॥ ૧૨૪ ॥

एष एव परिपूर्णो, देशन्यूनोऽयमेव च ।

इयं च जीवाभिगमातिदिष्टाऽऽसां स्थितिः किल ॥ ૧૨૫ ॥

જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિસૂત્રસહ્ગ્રહણ્યાદ્યભિપ્રાયેણ તુ ચન્દ્રસૂર્યવિમાનેષુ જઘન્યતોઽપિ પલ્યો-
પમચતુર્થભાગ એવ સ્થિતિઃ કિલ ઉક્તેતિ જ્ઞેયમ્ ॥

तुम्बा च त्रुटिता पर्वाभिधा एता भवन्त्यथ ।

सूर्येन्द्रोः सामानिकानां, स्त्रीणामपि सभा इमाः ॥ ૧૨૬ ॥

ननु पर्षत्त्रयं सर्वसुरेन्द्राणां निरूप्यते ।

विशेषस्तत्र क इवान्तर्मध्यबाह्यपર્ષદામ્ ! ॥ ૧૨૭ ॥

અત્ર બ્રૂમઃ-શીઘ્રમભ્યન્તરા પર્ષદાહૂતોપૈતિ નાન્યથા ।

प्रभोराकारणारूपं, गौरवं 'सा यतोऽर्हति ॥ ૧૨૮ ॥

છે. અને બાહ્ય પર્ષદામાં બાર હજાર (૧૨,૦૦૦) દેવો છે. જે સાધિક ૦૧ પલ્યોપમ સ્થિતિવાળા છે. ૧૨૧-૧૨૩.

આ ત્રણ પર્ષદામાં સો-સો દેવીઓ છે. જેમનું આયુષ્ય ક્રમશઃ એક લવ અધિક $\frac{૧}{૨}$ પલ્યોપમ (અલ્યંતર પર્ષદાની), $\frac{૧}{૩}$ પલ્યોપમ (મધ્યમ પર્ષદાની), કિંચિત્ ન્યૂન $\frac{૧}{૪}$ પલ્યોપમ (બાહ્ય પર્ષદા)નું હોય છે. દેવીઓની સ્થિતિનું આ મુજબનું વર્ણન શ્રી શિવાલિંગમના આધારે કર્યું છે. ૧૨૪-૧૨૫.

શ્રી જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિ સૂત્ર તથા સંગ્રહણી આદિ ગ્રંથોના અભિપ્રાયે તો ચન્દ્ર-સૂર્યના વિમાનોમાં જઘન્ય સ્થિતિ પણ પલ્યોપમનો ચોથો ભાગ જ કહ્યો છે.

આ (ત્રણ) સભાના નામ અનુક્રમે (૧) તુમ્બા, (૨) ત્રુટિતા, (૩) પર્વા છે. સૂર્ય-ચન્દ્રના સામાનિક દેવતાઓની સ્ત્રીઓની પણ આ જ સભા છે. ૧૨૬.

શંકા :-સર્વ ઇન્દ્રોની ત્રણ પર્ષદાનું નિરૂપણ તો થાય છે. કિંતુ બાહ્ય મધ્યમ અને અલ્યંતર પર્ષદામાં વિશેષ શું છે ? ૧૨૭.

સમાધાન:- અલ્યંતર પર્ષદા, ઇન્દ્રના બોલાવ્યા પછી આવે છે. એમને એમ નહિ. એટલે કે-‘જરૂર પડ્યે સ્વામીએ તેને બોલાવવી પડે’ આ મુજબના ગૌરવને ઇચ્છે છે. મધ્યમ પર્ષદા બોલાવવાથી આવે છે અને બોલાવ્યા વિના પણ આવે છે. તે પર્ષદા પોતાના સ્વામી તરફથી મધ્યમ ગૌરવને ઇચ્છે છે. અને બાહ્ય પર્ષદા તો બોલાવ્યા વિના

તથા ચ તત્ત્વાર્થભાષ્યમ્—“ મુકુટેષુ શિરોમુકુટોપગૂહિભિઃ પ્રભામણ્ડલકલ્પૈરુજ્જ્વલૈઃ સૂર્યચન્દ્રગ્રહનક્ષત્રતારામણ્ડલૈર્યથાસ્વં ચિહ્નૈર્વિરાજમાના દ્યુતિમન્તો જ્યોતિષ્કા ભવન્તી”તિ, અત્ર શિરોમુકુટોપગૂહિભિરિતિ મુકુટાગ્રભાગવર્ત્તિભિરિતિ ।

ગ્રન્થાન્તરે પુનરુક્તમેતે ચન્દ્રાર્યમાદયઃ ।

સ્વનામાઙ્ગપ્રકટિતં, મુકુટં મૂર્ધ્નિ વિભ્રતિ ॥ ૧૪૩ ॥

તથોક્તં જીવાભિગમવૃત્તૌ—“ સર્વેઽપિ પ્રત્યેકં નામાઙ્કેન પ્રકટિતં ચિહ્નં મુકુટે યેષાં તે તથા, કિમુક્તં ભવતિ ?—ચન્દ્રસ્ય મુકુટે ચન્દ્રમણ્ડલં લાઙ્છનં સ્વનામાઙ્ગપ્રકટિતં, સૂર્યસ્ય સૂર્યમણ્ડલં, ગ્રહસ્ય ગ્રહમણ્ડલ ” મિત્યાદિ, પ્રજ્ઞાપનાયામપિ, ‘ પત્તેયના-મંકપાયડિયચિંધમઝડા ’ ઇતિ ।

ઉત્તમસ્વર્ણવર્ણાઙ્ગા, સર્વે જ્યોતિષિકામરાઃ ।

પશ્ચવર્ણાઃ પુનરમી, તારકાઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥ ૧૪૪ ॥

સર્વેભ્યોઽલ્પદ્વયસ્તારાસ્તેભ્યો નક્ષત્રનિર્જરાઃ ।

મહદ્વિકા ગ્રહાસ્તેભ્યો, ભવન્તિ પ્રચુરદ્વયઃ ॥ ૧૪૫ ॥

શ્રી તત્ત્વાર્થ ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે: મુકુટના અગ્રભાગ ઉપર વર્તતા તેજોમંડલ સ્વરૂપ, ઉજ્જ્વલ, એવા સૂર્ય-ચંદ્ર-ગ્રહ-નક્ષત્ર-તારાઓ પોત-પોતાના ચિહ્નોથી શોભતા એવા દ્યુતિમાન જ્યોતિષીઓ હોય છે.”

અંથાન્તરમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે “ ચંદ્ર - સૂર્ય વિશેષે પોત-પોતાના નામ ચિહ્નોથી અંકિત મુકુટને મસ્તક પર ધારણ કરે છે.” ૧૪૩.

શ્રી જીવાભિગમ વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે, “ બધા પોતાના નામથી યુક્ત મુકુટને ધારણ કરનારા છે. અર્થાત્ ચંદ્રના મુકુટમાં ચંદ્રનું ચિહ્ન અને પોતાનું નામ હોય છે. સૂર્યદેવના મુકુટમાં સૂર્યનું ચિહ્ન અને નામ અંકિત હોય છે. ગ્રહના મુકુટમાં ગ્રહનું નામ અને ચિહ્ન અંકિત હોય છે ” ઇત્યાદિ.

શ્રી પ્રજ્ઞાપનામાં પણ કહ્યું છે કે, “ પ્રત્યેક નામથી અંકિત એવા પ્રગટ ચિહ્ન યુક્ત મુકુટવાળા જ્યોતિષ્ઠ દેવો છે.”

તપાવેલા સુવર્ણ સદશવર્ણવાળા સર્વે જ્યોતિષી દેવો છે. જ્યારે તારાઓ પાંચ વર્ણના કહેલા છે. ૧૪૪.

આ પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષીઓમાં તારા સર્વથી અલ્પ ઋદ્ધિવાળા છે. નક્ષત્રો તારાથી વધુ ઋદ્ધિવાળા છે, તેનાથી અહો અધિક અને મોટી ઋદ્ધિવાળા છે. ગ્રહો

વિપક્વાનિ ચ તાન્યેવં, દુઃખં દદ્યુર્મહીસ્પૃશામ્ ।
 આધિવ્યાધિદ્રવ્યહાનિકલહોત્પાદનાદિભિઃ ॥ ૨૦૧ ॥
 યદા તુ યેષાં જન્મક્ષાયતુકૂલો ભવેદયમ્ ।
 ગ્રહચારસ્તદા તેષાં, શુભં કર્મ વિપચ્યતે ॥ ૨૦૨ ॥
 તથા વિપક્વં તદ્દત્તેઽઙ્ગિનાં ધનાઙ્ગનાદિજમ્ ।
 આરોગ્યતુષ્ટિપુષ્ટીષ્ટસમાગમાદિજં સુખમ્ ॥ ૨૦૩ ॥
 એવં કાર્યાદિલગ્નેઽપિ, તત્તદ્ભાવગતા ગ્રહાઃ ।
 સુખદુઃખપરીપાકે, પ્રાણિનાં યાન્તિ હેતુતામ્ ॥ ૨૦૪ ॥

તથાઽઽહ ભગવાન્ જીવાભિગમઃ—

“ સ્યણિયરદિણયરાણં નક્ષત્રાણં મહગ્ગહાણં ચ ।
 ચારવિસેસેણ ભવે સુહદુઃખવિહી મણુસ્સાણં ॥ ૧ ॥
 અત એવ મહીયાંસો, વિવેકોઽજ્જ્વલચેતસઃ ।
 પ્રયોજનં સ્વરૂપમપિ, રચયન્તિ શુભક્ષણે ॥ ૨૦૫ ॥
 જ્યોતિઃશાસ્ત્રાનુસારેણ, કાર્યં પ્રવ્રાજનાદિકમ્ ।
 શુભે મુહૂર્તે કુર્વન્તિ, તત એવર્ષયોઽપિ હિ ॥ ૨૦૬ ॥
 ગૃહીતવ્રતનિર્વાહ પ્રચયાદિ શુભેચ્છવઃ ।
 અન્યથાંગી કૃતતત્તદ્વ્રતમંગાદિ સમ્ભવઃ ॥ ૨૦૭ ॥

અને તે વિપાક પામેલા કર્મ આધિ-વ્યાધિ-દ્રવ્યહાની, કલહ આદિ ઉત્પન્ન કરીને પ્રાણીઓને દુઃખ આપે છે. ૨૦૧.

જ્યારે પ્રાણીઓના જન્મ નક્ષત્રાદિને ગ્રહોનો ચાર અનુકૂળ હોય છે, ત્યારે શુભ કર્મ ઉદયમાં આવે છે અને તે અનુકૂળ થયેલું શુભ કર્મ ધન-શ્રી-આરોગ્ય-તુષ્ટિ-પુષ્ટિ-ઈષ્ટ સમાગમ આદિ દ્વારા સુખને આપે છે. ૨૦૨-૨૦૩

એ પ્રમાણે શુભાશુભ કાર્ય વગેરેના લક્ષ મુહૂર્તમાં તે-તે ભાવને પામેલા ગ્રહો સુખ-દુઃખના રૂપમાં હેતુ બને છે. ૨૦૪.

ભગવાનશ્રી જીવાભિગમમાં આ પ્રમાણે જણાવે છે:—“ ચંદ્ર-સૂર્ય-નક્ષત્ર અને મહાગ્રહના સંચરણ વિશેષથી સંસારમાં મનુષ્યોને સુખ-દુઃખ આદિ ઉત્પન્ન થાય છે.”

એટલા માટે વિવેકથી ઉજ્જ્વળ ચિત્તવાળા મહાપુરૂષો નાનું પણ કાર્ય શુભ ક્ષણે કરે છે. ૨૦૫.

તેથી જ ગ્રહણ કરેલા વ્રતના નિર્વાહ તથા પુષ્ટિ માટે સાધુ પુરુષો પણ દીક્ષા વિગેરે કાર્યો જ્યોતિષ શાસ્ત્રાનુસારે શુભ ક્ષણે કરે છે. અને જો તેમ ન કરે, તો અંગી-કાર કરેલા વ્રત વિગેરેનો ભંગ થવા સંભવ છે. ૨૦૬-૨૦૭.

મધ્યમા પર્ષદાહૂતાઽનાહૂતાઽપ્યુપસર્પતિ ।

સા મધ્યમપ્રતિપત્તિવિપયા યદધીશિતુઃ ॥ ૧૨૯ ॥

અનાહૂતૈવ વાહ્યા તુ, પર્ષદાયાતિ સત્વરમ્ ।

કદાપિ નાયકાહ્વાનગૌરવં સા હિ નાર્હતિ ॥ ૧૩૦ ॥

યદ્વોત્પન્ને કાર્યજાતે, પ્રાગાલોચયતિ પ્રભુઃ ।

યયા સ્ફીતધિયા સંસત્, સાઽભ્યન્તરા સગૌરવા ॥ ૧૩૧ ॥

નિર્ણીતમેતદસ્માભિઃ, કૃતે ચાસ્મિન્નયં ગુણઃ ।

એતદ્ધવ નૈવ કર્તવ્યં, દોષોઽસ્મિન્ વિહિતે હ્યયમ્ ॥ ૧૩૨ ॥

ઇત્થમાલોચિતં પૂર્વં, યયા સહ પ્રપશ્ચયેત્ ।

ગુણદોષોદ્ઘાવનાત્સા, મધ્યમા નાતિગૌરવા ॥ ૧૩૩ ॥

આલોચનાગૌરવાત્તુ, વાહ્યા વાહ્યા ભવેત્સમા ।

કર્તવ્યમેતદ્યુષ્માભિરિત્યાજ્ઞામેવ સાઽર્હતિ ॥ ૧૩૪ ॥

ચ્યુતે ચન્દ્રેઽથવા ભાનૌ યાવન્નોત્પદ્યતેઽપરઃ ।

તાવદિન્દ્રવિરહિતે, કાલે તત્સ્થાનકસ્થિતિમ્ ॥ ૧૩૫ ॥

જ આવે છે. તે પર્ષદા પોતાના માલિકના આમંત્રણરૂપ ગૌરવને કદાપિ ઈચ્છતી નથી. ૧૨૮-૧૩૦.

અથવા ત્રણ સલાનું ખીજી રીતે વર્ણન કરે છે : કંઈપણ કાર્ય આવે, ત્યારે ઈન્દ્ર મહારાજ જે સલા સાથે નિખાલસપણે ઊંડાણથી મંત્રણા-વિચારણા કરે છે, તે ગૌરવ સંપન્ન સલા અભ્યંતર કહેવાય છે. ૧૩૧.

મધ્યમ પર્ષદા એ બહુ ગૌરવવાળી નથી. તેની (મધ્યમ પર્ષદા) સાથે ઈન્દ્ર મહારાજએ, જે અભ્યંતર પર્ષદા સાથે નિર્ણય કર્યો હોય, તે જણાવી આ કાર્ય કરવાથી આ ગુણ છે, આ કાર્ય કરવા જેવું નથી, આ કાર્ય કરવાથી નુકશાન છે-અદ રીતે પૂર્વે વિચારેલી વાતોની વિચારણા ગુણ-દોષના પ્રગટીકરણપૂર્વક વિચારે તે મધ્યમ પર્ષદા છે. ૧૩૨-૧૩૩.

વિચારણા અને ગૌરવથી દૂર એવી બાહ્ય સલા છે. જેને ઈન્દ્ર મહારાજ તમારે આમ કરવાનું છે-એમ આજ્ઞા જ કરે છે. (આ પ્રમાણે લિખિત રીતે પણ ત્રણ સલા-ઓનું સ્વરૂપ સમજવું) ૧૩૪.

જ્યારે ચંદ્ર (ઈન્દ્ર) અથવા સૂર્ય (ઈન્દ્ર) ચંચળ અને ખીજા ઉત્પન્ન ન થાય ત્યાં સુધી ઈન્દ્ર રહિત સમયમાં તે સ્થાનની સ્થિતિને જેમ રાજાથી શૂન્ય રાજ્ય હોય

સામાનિકાઃ સમુદિતાશ્ચત્વારઃ પશ્ચ ચોત્તમાઃ ।

પાલયન્તિ રાજ્યમિવ, શૂન્યં પ્રધાનપૂરુષાઃ ॥ ૧૩૬ ॥

ઇન્દ્રશૂન્યશ્ચ કાલઃ સ્યાજ્જઘન્યઃ સમયાવધિઃ ।

ઉત્કર્ષતશ્ચ ષષ્માસાનિત્યુક્તં સર્વદર્શિભિઃ ॥ ૧૩૭ ॥

તથોક્તં જીવાભિગમસૂત્રે જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિસૂત્રેઽપિ — “તેસિ ણં મંતે ! દેવાણં ઇંદે
ચુષ્ણે સે કહમિયાણિ પકરેંતિ ?” ઇત્યાદિ ।

જ્યોતિષ્કાઃ પશ્ચધાઽપ્યેતે, દેવાશ્ચન્દ્રાર્યમાદયઃ ।

વિશિષ્ટવસ્ત્રાભરણકિરણોજ્જ્વલભૂઘનાઃ ॥ ૧૩૮ ॥

નાનાનૂત્નરત્નશાલિમૌલિમણ્ડિતમૌલયઃ ।

સૌન્દર્યલક્ષ્મીકલિતા, દ્યોતન્તે લલિતદ્યુતઃ ॥ ૧૩૯ ॥

તત્ર ચન્દ્રમસઃ સર્વે, પ્રભામણ્ડલસન્નિભમ્ ।

મુકુટાગ્રે દધત્યંકુ, સચ્ચન્દ્રમણ્ડલાકૃતિમ્ ॥ ૧૪૦ ॥

સૂર્યાસ્તુ ચિહ્નં દધતિ, મુકુટાગ્રપ્રતિષ્ઠિતમ્ ।

વિવસ્વન્મણ્ડલાકારં, પ્રભાયા ઇવ મણ્ડલમ્ ॥ ૧૪૧ ॥

एवं स्वस्वमण्डलानुकारिचिह्नाढ्यमौलयः ।

શીતોગ્રમાનુવજ્ઞેયા, ગ્રહનક્ષત્રં તારકાઃ ॥ ૧૪૨ ॥

તે વખતે પ્રધાનો રાજ્ય ચલાવે, તે રીતે ઉત્તમ એવા ચારથી પાંચ સામાનિક દેવતાઓ
લેગા થઈને પાલન કરે છે. ૧૩૫-૧૩૬.

ઇન્દ્રથી શૂન્ય કાળ જઘન્યથી એક સમય, અને ઉત્કૃષ્ટથી છ માસનો સર્વદર્શિ-
ઓએ કહેલો છે. ૧૩૭.

શ્રી જીવાભિગમસૂત્ર તથા શ્રી જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિસૂત્રમાં પણ તે પ્રમાણે કહ્યું છે,
“હે ભગવાન્ ! તે દેવતાઓના ઇન્દ્ર સ્વર્ગી ગયા બાદ હમણાં શું કરે ?” ઇત્યાદિ...

ચંદ્ર સૂર્યોદિ આ પાંચેય પ્રકારના જ્યોતિષી દેવો વિશિષ્ટ વસ્ત્ર અને આભરણનાં
તેજથી ઉજ્જ્વલ શરીરવાળા, વિવિધ પ્રકારના નવારત્નથી શોભતા, મુશુટથી દેહીપ્યમાન
મસ્તકવાળા, સૌન્દર્યની લક્ષ્મીથી યુક્ત અને લલિત કાન્તિથી શોભે છે. ૧૩૮-૧૩૯

સુંદર એવા ચંદ્રમંડલની આકૃતિવાળા પ્રભામંડલરૂપ ચિહ્ને મુકુટના અગ્રભાગે
અથા ચંદ્રો (ચંદ્રેન્દ્રો) ધારણ કરે છે. ૧૪૦.

તેજમંડલ સ્વરૂપ સૂર્યના આકારવાળા ચિહ્ને મુકુટાગ્ર ભાગે સૂર્યો (સૂર્યેન્દ્રો)
ધારણ કરે છે. ૧૪૧.

આ પ્રમાણે પોતપોતાના આકારને અનુસરનારા ચિહ્નથી યુક્ત મુકુટવાળા ચંદ્ર-
સૂર્યની જેમ-અહ-નક્ષત્ર-તારાના દેવતાઓ બાણવા. ૧૪૨.

તથા ચ તત્ત્વાર્થભાષ્યમ્—“ મુકુટેષુ શિરોમુકુટોપગૂહિભિઃ પ્રભામણ્ડલકલ્પૈરુજ્જ્વલૈઃ સૂર્યચન્દ્રગ્રહનક્ષત્રતારામણ્ડલૈર્યથાસ્વં ચિહ્નૈર્વિરાજમાના દ્યુતિમન્તો જ્યોતિષ્કા ભવન્તી”તિ, અત્ર શિરોમુકુટોપગૂહિભિરિતિ મુકુટાગ્રભાગવર્ત્તિભિરિતિ ।

ગ્રન્થાન્તરે પુનરુક્તમેતે ચન્દ્રાર્યમાદયઃ ।

સ્વનામાઙ્કપ્રકટિતં, મુકુટં મૂર્ધ્નિ વિભ્રતિ ॥ ૧૪૩ ॥

તથોક્તં જીવાભિગમવૃત્તૌ—“ સર્વેઽપિ પ્રત્યેકં નામાઙ્કેન પ્રકટિતં ચિહ્નં મુકુટે યેષાં તે તથા, કિમુક્તં ભવતિ ?—ચન્દ્રસ્ય મુકુટે ચન્દ્રમણ્ડલં લાઙ્છનં સ્વનામાઙ્કપ્રકટિતં, સૂર્યસ્ય સૂર્યમણ્ડલં, ગ્રહસ્ય ગ્રહમણ્ડલ ” મિત્યાદિ, પ્રજ્ઞાપનાયામપિ, ‘ પત્તેયના-મંકપાયડિયચિંધમઝડા ’ ઇતિ ।

ઉત્તમસ્વર્ણવર્ણાઙ્ગા, સર્વે જ્યોતિષિકામરાઃ ।

પશ્ચવર્ણાઃ પુનરમી, તારકાઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥ ૧૪૪ ॥

સર્વેભ્યોઽલ્પર્દ્યસ્તારાસ્તેભ્યો નક્ષત્રનિર્જરાઃ ।

મહર્દ્ધિકા ગ્રહાસ્તેભ્યો, ભવન્તિ પ્રચુરર્દ્યઃ ॥ ૧૪૫ ॥

શ્રી તત્ત્વાર્થ ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે: મુકુટના અગ્રભાગ ઉપર વર્તતા તેજોમંડલ સ્વરૂપ, ઉજ્જ્વલ, એવા સૂર્ય-ચંદ્ર-ગ્રહ-નક્ષત્ર-તારાઓ પોત-પોતાના ચિહ્નોથી શોભતા એવા દ્યુતિમાન જ્યોતિષીઓ હોય છે.”

અંથાન્તરમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે “ ચંદ્ર - સૂર્ય વિગેરે પોત-પોતાના નામ ચિહ્નોથી અંકિત મુકુટને મસ્તક પર ધારણ કરે છે.” ૧૪૩.

શ્રી જીવાભિગમ વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે, “ બધા પોતાના નામથી યુક્ત મુકુટને ધારણ કરનારા છે. અર્થાત્ ચંદ્રના મુકુટમાં ચંદ્રનું ચિહ્ન અને પોતાનું નામ હોય છે. સૂર્યદેવના મુકુટમાં સૂર્યનું ચિહ્ન અને નામ અંકિત હોય છે. ગ્રહના મુકુટમાં ગ્રહનું નામ અને ચિહ્ન અંકિત હોય છે.” ઇત્યાદિ.

શ્રી પ્રજ્ઞાપનામાં પણ કહ્યું છે કે, “ પ્રત્યેક નામથી અંકિત એવા પ્રગટ ચિહ્ન યુક્ત મુકુટવાળા જ્યોતિષ્ઠ દેવો છે.”

તપાવેલા સુવર્ણ સદશવર્ણવાળા સર્વે જ્યોતિષી દેવો છે. જ્યારે તારાઓ પાંચ વર્ણના કહેલા છે. ૧૪૪.

આ પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષીઓમાં તારા સર્વથી અલ્પ ઋદ્ધિવાળા છે. નક્ષત્રો તારાથી વધુ ઋદ્ધિવાળા છે, તેનાથી ગ્રહો અધિક અને મોટી ઋદ્ધિવાળા છે. ગ્રહથી

વિપક્વાનિ ચ તાન્યેવં, દુઃખં દદ્યુર્મહીસ્પૃશામ્ ।
 આધિવ્યાધિદ્રવ્યહાનિકલહોત્પાદનાદિભિઃ ॥ ૨૦૧ ॥
 યદા તુ યેષાં જન્મર્ક્ષાઘનુકૂલો ભવેદયમ્ ।
 ગ્રહચારસ્તદા તેષાં, શુભં કર્મ વિપચ્યતે ॥ ૨૦૨ ॥
 તથા વિપક્વં તદ્દત્તેઽઙ્ગિનાં ધનાઙ્ગનાદિજમ્-
 આરોગ્યતુષ્ટિપુષ્ટીષ્ટસમાગમાદિજં સુખમ્ ॥ ૨૦૩ ॥
 એવં કાર્યાદિલગ્નેઽપિ, તત્તદ્ભાવગતા ગ્રહાઃ ।
 સુખદુઃખપરીપાકે, પ્રાણિનાં યાન્તિ હેતુતામ્ ॥ ૨૦૪ ॥

તથાઽઽહ મગવાન્ જીવાભિગમઃ—

“ સ્યણિયરદિગયરાણં નંચત્તાણં મહમ્મહાણં ચ ।
 ચારવિસેસેણ ભવે સુહદુક્ખવિહી મણુસ્સાણં ॥ ૧ ॥
 અત એવ મહીયાંસો, વિવેકોઽજ્જલચેતસઃ ।
 પ્રયોજનં સ્વરૂપમપિ, રચયન્તિ શુભક્ષણે ॥ ૨૦૫ ॥
 જ્યોતિઃશાસ્ત્રાનુસારેણ, કાર્યં પ્રવ્રાજનાદિકમ્ ।
 શુભે મુહૂર્ત્તે કુર્વન્તિ, તત એવર્ષયોઽપિ હિ ॥ ૨૦૬ ॥
 ગૃહીતવ્રતનિર્વાહ પ્રચયાદિ શુભેચ્છવઃ ।
 અન્યથાંગી કૃતતત્તદ્વ્રતભંગાદિ સમ્ભવઃ ॥ ૨૦૭ ॥

અને તે વિપાક પામેલા કર્મ આધિ-વ્યાધિ-દ્રવ્યહાની, કલહ આદિ ઉત્પન્ન કરીને પ્રાણીઓને દુઃખ આપે છે ૨૦૧.

જ્યારે પ્રાણીઓના જન્મ નક્ષત્રાદિને યોગોના આર અનુકૂળ હોય છે, ત્યારે શુભ કર્મ ઉદયમાં આવે છે અને તે અનુકૂળ થયેલું શુભ કર્મ ધન-શ્રી-આરોગ્ય-તુષ્ટિ-પુષ્ટિ-ઈષ્ટ સમાગમ આદિ દ્વારા સુખને આપે છે. ૨૦૨-૨૦૩

એ પ્રમાણે શુભાશુભ કાર્ય વગેરેના લગ્ન મુહૂર્ત્તમાં તે-તે ભાવને પામેલા યોગ સુખ-દુઃખના ફળમાં હેતુ બને છે ૨૦૪.

ભગવાનશ્રી જીવાભિગમમાં આ પ્રમાણે જણાવે છે—“ ચંદ્ર-સૂર્ય-નક્ષત્ર અને મહાયજ્ઞના સંચરણ વિશેષથી સંસારમાં મનુષ્યોને સુખ-દુઃખ આદિ ઉત્પન્ન થાય છે.”

એટલા માટે વિવેકથી ઉજ્જવળ ચિત્તવાળા મહાપુરુષો નાનું પણ કાર્ય શુભ ક્ષણે કરે છે. ૨૦૫.

તેથી જ યજ્ઞ કરેલા વ્રતના નિર્વાહ તથા પુષ્ટિ માટે સાધુ પુરુષો પણ દીક્ષા વિગેરે કાર્યો જ્યોતિષ શાસ્ત્રાનુસારે શુભ ક્ષણે કરે છે. અને જો તેમ ન કરે, તો અંગી-કાર કરેલા વ્રત વિગેરેના લગ્ન થવા સંભવ છે. ૨૦૬-૨૦૭.

ઇત્યમેવાવર્તતાઽઽજ્ઞા, સ્વામિનામર્હતામપિ ।

અધિકૃત્ય શુભં કૃત્યં, પાઠપ્રવ્રાજનાદિકમ્ ॥ ૨૦૮ ॥

સુક્ષેત્રે શુભતિથ્યાદૌ, પૂર્વોત્તરાદિસમ્મુખમ્ ।

પ્રવ્રાજનવ્રતારોપાદિકં કાર્યં વિચક્ષણૈઃ ॥ ૨૦૯ ॥

તથોક્તં પશ્ચવસ્તુકે—

“એસ જિણાણં આણા સેત્તાઈયા ડ કમ્મુણો મણિઆ ।

ઉદયાઈકારણં જં તમ્હા સવ્વત્થ જહ્યવ્વં ॥ ૨૧૦ ॥

અર્હદાદ્યાઃ સાતિશયજ્ઞાના યે તુ મહાશયાઃ ।

તે તુ જ્ઞાનચલેનૈવ, જ્ઞાત્વા કાર્યગતાયતિમ્ ॥ ૨૧૧ ॥

અવિદ્વાં વા સવિદ્વાં વા, પ્રવર્તન્તે યથા શુભમ્ ।

નાપેક્ષન્તેઽન્યજનવન્મુહૂર્ત્તાદિનિરીક્ષણમ્ ॥ ૨૧૨ ॥

તદ્વદ્વિચિન્ત્યાપરેપાં તુ, તથા નૌચિત્યમશ્વતિ ।

મત્તેભસ્પર્દ્યાઽવીનામિવાવાતો મહાદ્રુષુ ॥ ૨૧૩ ॥

ઇદમર્થતો જીવાભિગમવૃત્તૌ ।

ચરં જ્યોતિશ્ચક્રમેવં, નરક્ષેત્રાવધિ સ્મૃતમ્ ।

તતઃ પરં ચાલોકાન્તં, જ્યોતિશ્ચક્રમવસ્થિતમ્ ॥ ૨૧૪ ॥ સ્થાપના ।

આ પ્રમાણે જ શ્રી અહંન્ ભગવાનની આજ્ઞા પ્રવર્તે છે કે—

પાઠ અને દીક્ષા વિગેરે શુભકૃત્યને આશ્રયીને સારાક્ષેત્રમાં સારી તિથિમાં પૂર્વ, ઉત્તર, દિશા સન્મુખ, દીક્ષા-વ્રતરોપણ વિગેરે વિચક્ષણ પુરૂષોએ કરવું. ૨૦૮-૨૦૯.

પશ્ચવસ્તુમાં પણ કહ્યું છે “જિનેશ્વરોની આ આજ્ઞા છે કે કર્મના ઉદય વિગેરેમાં ક્ષેત્રાદિ કારણો હાવાથી સર્વત્ર તે પ્રમાણે પ્રયત્ન કરવો. ૨૧૦.

અતિશયજ્ઞાની એવા અરિહંતાદિ મહાપુરૂષો જ્ઞાનબળથી જે કાર્ય સંબંધી સફળ કે નિષ્ફળ ભવિષ્ય બાણીને શુભમાં તે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરે છે પરંતુ સામાન્ય માણસની જેમ મુહૂર્ત વિગેરે જોવાની અપેક્ષા તેઓની રહેતી નથી. તે વિચારીને બીજા જીવો તે પ્રમાણે કરે તે ઉગ્રિત નથી. મદોન્મત્ત હાથીની સ્પર્ધાથી બકરી જેમ મહાવૃક્ષને બાથ ભીડે, તેના જેવી આ પ્રવૃત્તિ છે. આ વાત અર્થથી શ્રી જીવાભિગમની વૃત્તિમાં કહેલી છે. ૨૧૧-૨૧૩.

આ પ્રમાણે નરક્ષેત્ર સુધી જ્યોતિષ ચક્ર ચર છે. ત્યારપછી અલોક સુધી સ્થિર છે. ૨૧૪.

યત્ર સન્તિ નિયતાઃ સુધાંશવસ્તત્ર ભૂરચલચારુચન્દ્રિકા ।

યત્ર તીવ્રરુચયઃ સનાતનાસ્તત્ર ચાતપધિતાનચિત્રિતાઃ ॥ ૨૧૫ ॥

(સ્થોદ્રતા) વિશ્વાશ્ચર્યદકીર્તિકીર્તિવિજયશ્રીવાચકેન્દ્રાન્તિપદ્રાજશ્રીતનયોઽત્તનિષ્ઠ
વિનયઃ શ્રીતેજપાલાત્મજઃ ।

કાવ્યં યત્કિલ તત્ર નિશ્ચિતજગત્તત્ત્વપ્રદીપોપમે, સમ્પૂર્ણઃ સ્વહૃદ્ પશ્ચવિંશતિતમઃ
સર્ગો નિસર્ગોઽજ્જ્વલઃ ॥ ૨૧૬ ॥

इति श्रीलोकप्रकाशे ज्योतिश्चक्रवर्णनो नाम पञ्चविंशतितमः सर्गः ॥ २५७ ॥

(અઢીદ્વીપની ખહાર સ્થિર જ્યોતિષીવાળા દ્વીપ સમુદ્રોને વિષે)

જ્યાં ચન્દ્રમા સ્થિર છે. ત્યાં ચન્દ્રની જ્યોત્સના તે પૃથ્વી ઉપર સ્થિર છે. અને
જ્યાં સૂર્ય સ્થિર છે તે પૃથ્વી સૂર્યના સ્થિર અતાપ-વિસ્તારથી ચિત્રિત છે ૨૧૫.

વિશ્વને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરનાર છે કીર્તિ જેમની એવા શ્રી કીર્તિવિજય ઉપાધ્યાયના
શિષ્ય અને તેજપાલ તથા રાજશ્રીના પુત્ર વિનયવિજયજી મહારાજે રચેલા નિશ્ચિત
જગતના તત્ત્વોને પ્રકાશિત કરવામાં દીપક સમાન એવા આ કાવ્યમાં સ્વાભાવિક
ઉજ્જ્વળ એવો પરચીસમો સર્ગ પૂર્ણ થયો. ૨૧૬.

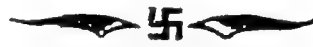

અથ ઉર્ધ્વલોકનિરૂપણામયઃ षड्विंશઃ સર્ગઃ ।

જીયાત્ શહેશ્વરઃ સ્વામી ગોસ્વામીવ નમોમુવિ ।
ગાવો યસ્યોર્ધ્વલોકેઽપિ, ચેરુઃ ક્ષુણ્ણતમોઽહુરાઃ ॥ ૧ ॥
વૈમાનિકસુગાવાસશોભાસંભારમાસુસ્મ ।
સ્વરૂપમૂર્ધ્વલોકસ્ય, યથાશ્રુતમથ વ્રુવે ॥ ૨ ॥
યોજનાનાં નવશત્યા, રુચકોર્ધ્વમત્તિક્રમે ।
તિર્યંગ્લોકાન્તઃ સ એવ, ચૌર્ધ્વલોકાદિરિષ્યતે ॥ ૩ ॥
તતો ન્યૂનસપ્તરજ્જુગ્રમાણઃ કથિતઃ સ ચ ।
ઈપત્પ્રાગ્ભાગોર્ધ્વભાગે, સિદ્ધક્ષેત્રાવધિર્તતઃ ॥ ૪ ॥
તથોર્ધ્વ ચ રુચકાદ્યરજ્જોરન્તે પ્રતિષ્ઠિતૌ ।
સૌધર્મશાનનામાનૌ, દેવલોકૌ સ્ફુરદ્રુચી ॥ ૫ ॥

સર્ગ-૨૬ ઉર્ધ્વલોકની નિરૂપણા.

જેઓ આકાશરૂપી પૃથ્વીને વિષે સૂર્ય સમાન છે, જેઓની વાણીરૂપી કિરણો ઉર્ધ્વલોકમાં અજ્ઞાનરૂપી અંધકારને નષ્ટ કરે છે એવા શ્રી શંખેશ્વરસ્વામી જય પામે. ૧

હવે હું વૈમાનિક દેવોનાં આવાસોની શોભાના સમૂહથી દેદીપ્યમાન એવા ઉર્ધ્વલોકનું સ્વરૂપ આગમ પ્રમાણે કહું છું. ૨.

રુચકપ્રદેશથી નવસો યોજન ઉપર ગયા બાદ તિર્યંગ લોકનો અંત આવે છે અને તે જ ઉર્ધ્વલોકનો પ્રારંભ કહેવાય છે. ૩.

તે ઉર્ધ્વલોક કંઈક ન્યૂન સાત રાજલોક પ્રમાણ છે અને તેનો અવધિ ઈષત્ પ્રાગભાગ ઉપરના ભાગમાં સિદ્ધક્ષેત્ર સુધી છે. ૪.

હવે રુચકપ્રદેશથી ઉપરમાં પ્રથમ રાજલોકના પ્રાંતભાગે સ્ફુરાયમાન ઝાંતિવાળા સૌધર્મ અને ઇશાન નામના બે દેવલોક છે, સમશ્રેણિથી રહેલા અને અર્ધઅન્દ્રાકાર

સમશ્રેણ્યાઃ સ્થિતાવર્દ્ધચન્દ્રસંસ્થાનસંસ્થિતૌ ।
 ચિન્ત્યેતે ચેત્સમુદિતૌ, તદા પૂર્ણેન્દુસંસ્થિતૌ ॥ ૬ ॥
 મેરોર્દક્ષિણતસ્તત્ર, સૌધર્માશ્રયઃ સુરાલયઃ ।
 ઈશાનદેવલોકશ્ચ, મેરોરુત્તરતો ભવેત્ ॥ ૭ ॥
 પ્રાક્પ્રત્યગાયતાવેતાવુદગ્દક્ષિણવિસ્તૃતૌ ।
 યોજનાનાં કોટિકોટયોઽસંખ્યેયા વિસ્તૃતાયતૌ ॥ ૮ ॥
 નિકાઢ્યભૂમિકાકારાઃ, પ્રસ્તટાઃ સ્યુસ્ત્રયોદશ ।
 પ્રાયઃ પરસ્પરં તુલ્યવિમાનાઘન્તયોસ્તયોઃ ॥ ૯ ॥
 પ્રત્યેકમનયોર્યદ્યપ્યેતે સન્તિ ત્રયોદશ ।
 તથાપિ હ્યેકવલયસ્થિત્યા યદનયોઃ સ્થિતિઃ ॥ ૧૦ ॥
 તત્તયોઃ સમુદિતયોસ્ત્રયોદશ વિવક્ષિતાઃ ।
 અન્યેષ્વપ્યેકવલયસ્થિતેષ્વેવં વિમાવ્યતામ્ ॥ ૧૧ ॥
 ત્રયોદશાનામપ્યેષાં, મધ્ય એકૈકમિન્દ્રકમ્ ।
 વિમાનં મૌક્તિકમિવ, પ્રતરસ્વસ્તિકોપરિ ॥ ૧૨ ॥
 ઉડ્ડ ૧ ચન્દ્રં ૨ ચ રજતં ૩, વજ્રં ૪ વીર્યમથાપરમ્ ૫ ।
 વરુણં ૬ ચ તથાઽઽનન્દં ૭, બ્રહ્મ ૮ કાશ્ચનસંજ્ઞકમ્ ૯ ॥ ૧૩ ॥

સંસ્થાને રહેલા આ બન્ને દેવલોકો બે સાથે કલ્પવામા આવે તો પૂર્ણચન્દ્રના આકારે લાગે. ૫-૬.

મેરૂની દક્ષિણમાં સૌધર્મ નામનો દેવલોક છે. અને ઉત્તરમાં ઇશાનદેવલોક છે. ૭. પૂર્વ-પશ્ચિમ લંબાઈ ધરાવતાં અને ઉત્તર-દક્ષિણ વિસ્તાર ધરાવતાં આ બન્ને દેવલોકો અસંખ્ય કોડાકોડી યોજન પ્રમાણુ લંબાઈ-પહોળાઈવાળા છે ૮.

લગભગ પરસ્પર તુલ્ય-વિમાનની આદિ-અંતવાળા તે બન્ને દેવલોકમાં નિવાસ-ભૂમિના આકારવાળા તેર પ્રતરો છે. ૯.

બે કે—આ બન્ને દેવલોકના જુદા-જુદા તેર પ્રતરો છે. તો પણ બન્નેની સ્થિતિ એક વલયાકારે છે. તેથી બન્નેના સાથે જ તેર પ્રતરની વિવક્ષા કરી છે. અન્ય દેવલોકોને વિષે પણ એક વલયમા રહેલા પ્રતરોની સ્થિતિ આ પ્રમાણુ સમજી લેવી. ૧૦-૧૧.

પ્રતરરૂપી સ્વસ્તિક ઉપર મોતી સમાન તેર પ્રતરની મધ્યમાં એક-એક ઇન્દ્રક વિમાન છે. ૧૨.

સૌધર્મ-ઇશાન દેવલોકમાં ૧૩ ઇન્દ્રક વિમાનો હોય છે.

રુચિરં ૧૦ ચન્નસંજ્ઞં ૧૧ ચારુણં ૧૨ દિશાભિધાનકમ્ ૧૩ ।

ત્રયોદશેન્દ્રકા એતે, સૌધર્મેશાનનાકયોઃ ॥ ૧૪ ॥

સનત્કુમારમાહેન્દ્રસ્વર્ગયોઃ સમસંસ્થયોઃ ।

દ્વાદશ પ્રસ્તટાઃ પદ્ તે, વ્રહ્મલોકે ચ કેવલે ॥ ૧૫ ॥

લાન્તકે પ્રસ્તટાઃ પન્ન, શુક્રે ચત્વાર એવ તે ।

સહસ્રારેઽપિ ચત્વારઃ, સમશ્રેણિસ્થયોસ્તતઃ ॥ ૧૬ ॥

કિલાનતપ્રાણતયોરારણાચ્યુતયોરપિ ।

ચત્વારશ્ચત્વાર એવ, પ્રસ્તટાઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥ ૧૭ ॥

નવ ગ્રેવેયકાણાં તે, પન્નસ્વનુત્તરેષુ ચ ।

एको द्वापष्टिरित्येवमूर्ध्वलोके भवन्त्यमी ॥ ૧૮ ॥

સૌધર્મેશાનયોસ્તત્ર, પ્રથમપ્રસ્તટસ્થિતાત્ ।

उडुनाम्नो विमानेन्द्राच्चतुर्दिशं विनिर्गताः ॥ ૧૯ ॥

પઙ્ક્તિરેકૈકા વિમાનૈર્દ્વાપૃષ્ઠા શોભિતા તતઃ ।

द्वितीयादिप्रस्तटेषु, ताश्चतस्रोऽपि पङ्क्तयः ॥ ૨૦ ॥

एकैकेन विमानेन, हीना यावदनुत्तरम् ।

एवं विमानेनैकैकं, दिक्षु तत्रावतिष्ठते ॥ ૨૧ ॥

તેઓના નામો આ પ્રમાણે છે:-

૧. ઉડુ, ૨. ચન્દ્ર, ૩. રજત, ૪. વજ્ર, ૫. વીર્ય, ૬. વરૂણ, ૭. આનંદ, ૮. બ્રહ્મ, ૯. કાંચન, ૧૦. રૂચિર, ૧૧. ચન્ન, ૧૨. અરૂણ, ૧૩. દિશા. ૧૩-૧૪.

સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર દેવલોક પણ સમશ્રેણિએ રહેલા છે. તેમાં બાર પ્રતરો છે અને બ્રહ્મ નામના પાંચમા દેવલોકમાં છ પ્રતરો છે. ૧૫

છડા લાંતકદેવલોકમાં પાંચ પ્રતરો છે. સાતમા શુક્રદેવલોકમાં ચાર પ્રતરો છે. આઠમા સહસ્રારદેવલોકમાં ચાર પ્રતરો છે. અને ત્યારપછી સમશ્રેણીમાં રહેલા (૯-૧૦)

આનંદ, પ્રાણત તથા (૧૧-૧૨) આરણ-અચ્યુત દેવલોકમાં ચાર-ચાર પ્રતરો છે ૧૬-૧૭.

નવ ગ્રેવેયકમાં નવ પ્રતરો છે અને પાંચ અનુત્તરમાં એક પ્રતર છે એમ ઉર્ધ્વ-લોકમાં કુલ બાસઠ (૬૨) પ્રતરો છે ૧૮.

સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકમાં પ્રથમ પ્રસ્તરમાં રહેલા ઉડુ નામના ઈંદ્ર વિમાનથી ચારે દિશામાં બાસઠ વિમાનથી શોભિત એક-એક પંક્તિ છે. એવી રીતે બીજા વગેરે દરેક પ્રતરોમાં ઈંદ્ર વિમાનથી ચારે બાજુ એક-એક વિમાનથી હીન પંક્તિ હોય છે અને તે મુજબ યાવત્ અનુત્તર દેવલોક સુધી પહોંચતા ચારે દિશામાં એક-એક વિમાન હોય છે. ૧૯-૨૧.

પાહુક્તેયાનાં વિમાનાનામાઘપ્રતરવર્તિનામ્ ।

તિર્યંગ્લોકાનુવાદેન, સ્થાનમેવં સ્મૃતં શ્રુતે ॥ ૨૨ ॥

દેવદ્વીપે તદેકૈકં, નાગદ્વીપે દ્વયં દ્વયમ્ ।

તતશ્ચત્વારિ ચત્વારિ, યક્ષદ્વીપે જિના જગુઃ ॥ ૨૩ ॥

અષ્ટાષ્ઠૌ ભૂતપાથોઘૌ, તાનિ ષોડશ ષોડશ ।

સ્વયંભૂરમણદ્વીપે, સ્વયંભૂવારિઘૌ તતઃ ॥ ૨૪ ॥

એકત્રિંશદેકત્રિંશદગ્રિમપ્રતરેષુ ચ ।

સ્યુર્વિમાનાનિ પાહુક્તેયાન્યધઃસ્થૈ પક્ષિનૈઃ સહ ॥ ૨૫ ॥

સ્થિતાન્યૂર્ધ્વસમશ્રેણ્યા, ચરમૈકૈકદ્વાનિતઃ ।

દ્વિતીયપ્રસ્તટસ્યેતિ, સ્વયંભૂરમણામ્બુઘૌ ॥ ૨૬ ॥

ત્રિંશત્ત્રિંશદ્વિમાનાનિ, પ્રતરેઽનુત્તરે ત્વતઃ ।

ભવેદ્વિમાનમેકૈકં, દેવદ્વીપે ચતુર્દિશમ્ ॥ ૨૭ ॥

એવં પક્ષિવિમાનાનામન્તરં નિયમાન્મિથઃ ।

અસંખ્યેયાનીરિતાનિ, યોજનાનિ જિનેશ્વરૈઃ ॥ ૨૮ ॥

પ્રથમ પંક્તિવર્તી વિમાનોનુ સ્થાન તીર્થલોકના આધારે શાસ્ત્રમાં આ પ્રમાણે કહેલું છે કે,

દેવદ્વીપની ઉપર એક-એક વિમાન, નાગદ્વીપ ઉપર બે-બે વિમાન, યક્ષદ્વીપની ઉપર આર-આર વિમાન, ભૂતસમુદ્ર ઉપર આઠ-આઠ વિમાનો, સ્વયંભૂરમણ દ્વીપ ઉપર સોળ-સોળ વિમાનો, અને સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર ઉપર એકત્રીશ-એકત્રીશ વિમાનો શ્રી જિનેશ્વરોએ કહેલા છે અને ઉપરના પ્રતરોના વિમાનો નીચેના વિમાનોની સમાન પંક્તિએ જ છે ૨૨-૨૫

આ બધા વિમાનો ઉપર સમશ્રેણિથી રહેલા છે. અને પ્રત્યેક શ્રેણિમાં છેલ્લું એક-એક વિમાન ઓછું થાય છે આ પ્રમાણે બીજા પ્રસ્તરમાં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની ઉપરનાં એક-એક વિમાન ઓછા થાય અને એ પ્રમાણે ૩૦-૩૦ વિમાન ઘટતાં અનુત્તર દેવલોકમાં ગારે બાબુ એક-એક વિમાન હોય જે દેવદ્વીપ ઉપર આવે છે. ૨૬-૨૭.

આ પ્રમાણે પંક્તિમાં રહેલા વિમાનોનુ અરસ-પરસનુ અંતર જિનેશ્વરોએ અસંખ્ય યોજન કહેલું છે. ૨૮.

પુષ્પાવકીર્ણાનાં ત્વેષાં, સંખ્યેયયોજનાત્મકમ્ ।
 કેષાંચિત્કેષાંચિદસંખ્યેયોજનસંમિતમ્ ॥ ૨૯ ॥
 વિમાનમિન્દ્રકં યત્તુ, પ્રતરેષ્વશિલેષ્વપિ ।
 મેરોરૂર્ધ્વસમશ્રેણ્યા, તદુપર્યુપરિસ્થિતમ્ ॥ ૩૦ ॥
 પ્રતરેષુ ચ સર્વેષુ, સ્યુર્વિમાનાઃ કિલેન્દ્રકાઃ ।
 વૃત્તાસ્તેભ્યોઽનન્તરં ચ, સંસ્થિતા યે ચતુર્દિશમ્ ॥ ૩૧ ॥
 તે ત્રિકોણાઃ પ્રતિપંક્તિઃ, ત્રિકોણાનન્તરં પુનઃ ।
 ચતુરસ્રા વિમાનાઃ સ્યુસ્તેભ્યઃ પુનરનન્તરમ્ ॥ ૩૨ ॥
 વૃત્તા વિમાનાસ્તેભ્યોઽપિ, પુનઃચતુરસ્રાસ્તતઃ પુનઃ ।
 ચતુરસ્રાઃ પુનર્વૃત્તાઃ પંક્તિરેવં સમાપ્યતે ॥ ૩૩ ॥
 વૃત્તચતુરસ્રા, અગ્રિમપ્રતરેષ્વપિ ।
 જ્ઞેયાઃ ક્રમેણાનેનૈવાનુત્તરપ્રતરાવધિ ॥ ૩૪ ॥
 યદુક્તં—“સન્ધેસુ પથ્યહેસું મઙ્ગલં વઢું અણંતરં તંસં ।
 તયણંતરં ચરસં પુણોવિ વઢું તઓ તંસં ॥ ૩૫ ॥”
 અધસ્તનપ્રસ્તટેષુ, યે યે વૃત્તાદયઃ સ્થિતાઃ ।
 તેષામૂર્ધ્વસમશ્રેણ્યા, સર્વેષુ પ્રતરેષ્વપિ ॥ ૩૬ ॥

(યે શ્રેણિની વચ્ચેની વિદિશાઓમાં રહેલા) પુષ્પાવકીર્ણ વિમાનોનું પરસ્પર અંતર કોઈનું સંખ્યાત યોજન છે અને કોઈનું અસંખ્યાત યોજન છે ૨૯.

દરેક પ્રતરનાં ઈંદ્રક વિમાનો મેરુપર્વતની ઉપર સમશ્રેણિએ રહેલા છે. ૩૦.

સર્વ પ્રતરોમાં રહેલા ઈંદ્રક વિમાનો અથા ગોળ આકારનાં છે ત્યારબાદ ચારે દિશામાં રહેલા વિમાનો ત્રિકોણાકાર છે. અને ત્રિકોણાકાર પછી વિમાનો ચોરસાકાર છે. ત્યારપછી (પુનઃ) ગોળાકાર વિમાનો છે. તેના પછીના ત્રિકોણ છે. તેના પછી ચોરસ છે અને પછી ગોળ છે એ રીતે આખી પંક્તિ પૂર્ણ થાય છે. ૩૧-૩૩.

વૃત્ત-ત્રિકોણ અને ચોરસ વિમાનોનો આ ક્રમ આગળ-આગળના પ્રતરોમાં પણ જાણવો. અને આ જ ક્રમે અનુત્તર વિમાનોના પ્રતર સુધી વિમાનો જાણવા. ૩૪.

કહ્યું છે કે: સર્વ પ્રસ્તરોમાં મધ્યમાં ગોળ, ત્યારપછી ત્રિકોણ, ત્યારપછી ચોરસ, ત્યારપછી ગોળ, પછી ત્રિકોણ. (ઈત્યાદિ જાણવું) ૩૫.

નીચેના પ્રસ્તરોમાં જે-જે ગોળ વગેરે વિમાનો રહેલા છે, તેની ઉપર સમશ્રેણિથી સર્વ પ્રતરોમાં ગોળ-ત્રિકોણ-ચોરસ વિમાનો રહેલા છે. અને એટલા માટે જ અનુત્તર

વૃત્તાસ્ત્રયસ્ત્રાશ્વતુરસ્ત્રા, વિમાનાઃ સંસ્થિતાઃ સમે ।
તત્ત્વ એવાનુત્તરાશ્ચયે, પ્રસ્તટે સ્યુશ્વતુર્દિશમ્ ॥ ૩૭ ॥
વિમાનાનિ ત્રિકોણાનિ, વૃત્તાન્મધ્યસ્થિતેન્દ્રકાત્ ।
ત્રિકોણાન્યેવ સર્વાસુ, યદ્વન્તીહ પદ્મિષુ ॥ ૩૮ ॥

યદાહ—“ વટ્ટં વટ્ટસ્સુવરિં તંસં-તંસસ્સ ઉપ્પરિં હોઠ્ઠિ ।

ચરંસે ચરંસં ઉડ્ઠં ચ વિમાણસેઢીઓ ॥ ૩૯ ॥”

દ્વાષ્ટિ ૧ રેકપષ્ટિશ્ચ ૨, પષ્ટિ ૩ રેકોનપષ્ટિકિઃ ૪ ।

તથાષ્ટ ૫ સપ્ત ૬ ષટ્ ૭ પચ્ચ ૮ ચતુ ૯ સ્ત્રિ ૧૦ દ્વયે ૧૧ કક્કા-
ધિકાઃ ૧૨ ॥ ૪૦ ॥

પચ્ચાશદથ પચ્ચાશ ૧૩ ત્સૌધર્મેશાનયોઃ ક્રમાત્ ।

પ્રતરેષુ વિમાનાનાં, પદ્મૌ પદ્મૌ મિતિર્મતા ॥ ૪૧ ॥

સ્વસ્વપદ્મિવિમાનાનિ, વિભક્તાનિ ત્રિભિસ્ત્રિભિઃ ।

ત્ર્યસ્રાણિ ચતુરસ્રાણિ, વૃત્તાનિ સ્યુર્યથાક્રમમ્ ॥ ૪૨ ॥

ત્રિભિર્વિભાગે શેષં ચેદેકમુદ્ધરિતં ભવેત્ ।

ક્ષેપ્યં ત્ર્યસ્રેષ્ઠ્ય શેષે દ્વે, તે ત્ર્યસ્રચતુરસ્રયોઃ ॥ ૪૩ ॥

દેવલોકના આરે દિશાના વિમાનો ત્રિકોણ છે. કારણકે—સર્વપંક્તિમાં મધ્યસ્થ ગોળ ઈંદ્રક વિમાનની પછી ત્રિકોણ વિમાન આરે દિશામાં હોય છે. ૩૬-૩૮.

કહ્યું છે કે : ગોળ ઉપર ગોળ, ત્રિકોણ ઉપર ત્રિકોણ, ચોરસ ઉપર ચોરસ એ પ્રમાણે ઉદ્ધર્વ શ્રેણિબદ્ધ વિમાનો રહેલા છે. ૩૯.

સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકના ૧૩ પ્રતરોમાં ક્રમશઃ એક-એક પંક્તિમાં (૧) ૬૨, (૨) ૬૧, (૩) ૬૦, (૪) ૫૯, (૫) ૫૮, (૬) ૫૭, (૭) ૫૬, (૮) ૫૫, (૯) ૫૪, (૧૦) ૫૩, (૧૧) ૫૨, (૧૨) ૫૧, (૧૩) ૫૦ આ મુજબ ક્રમશઃ (વિમાનોની) સંખ્યા કહેલી છે. ૪૦-૪૧.

સ્વ-સ્વ પંક્તિના વિમાનો ત્રણ-ત્રણ વિભાગમાં વહેંચાયેલા છે. (૧) ત્રિકોણ (૨) ચોરસ અને (૩) ગોળ. દરેક પ્રતર ગત વિમાન સંખ્યાને ત્રણથી ભાગતાં જો એક શેષ રહે તો તે શેષને ત્રિકોણમાં ઉમેરવી, જો શેષ રહે તો એક ત્રિકોણ અને એક ચોરસમાં ગણવી. ૪૨-૪૩.

પ્રતિપદ્મચતુરસ્રકાઃ ।

ચતુર્ગુણાસ્તે પ્રતરે, પ્રતરે સર્વસંખ્યયા ॥ ૪૪ ॥

ત્ર્યસ્રાણિ ચતુરસ્રાણિ, પ્રતિપદ્મચેકવિંશતિઃ ।

પ્રથમપ્રસ્તટે વૃત્તવિમાનાનિ ચ વિંશતિઃ ॥ ૪૫ ॥

પ્રથમપ્રતરે પદ્મવિમાનાઃ સર્વસંખ્યયા ।

અષ્ટાચત્વારિંશતૈવમધિકં શતયોદ્વયમ્ ॥ ૪૬ ॥

દ્વિતીયપ્રતરે પદ્મૌ, પદ્મૌ ત્ર્યસ્રા વિમાનકાઃ ।

અઠ્ઠાવિંશતિરન્યે ચ, વિંશતિર્વિંશતિઃ પૃથક્ ॥ ૪૭ ॥

ચતુશ્ચત્વારિંશમેવં, વિમાનાનાં શતદ્વયમ્ ।

દ્વીતીયપ્રતરે પદ્મકિંગતાનાં સર્વસંખ્યયા ॥ ૪૮ ॥

તાર્ત્તીયીકે પ્રસ્તટે તુ, ચતસૃષ્વપિ પદ્મકિપુ ।

વૃત્તત્ર્યસ્રચતુરસ્રા, વિમાના વિંશતિઃ પૃથક્ ॥ ૪૯ ॥

ચત્વારિંશત્તમમધિકે, દ્વે શતે સર્વસંખ્યયા ।

પ્રતરે ઽથ તુરીયેઽપિ, નિશ્ચિલાસ્વપિ પદ્મકિપુ ॥ ૫૦ ॥

એક પંક્તિના વૃત્ત-ત્રિકોણ-ચતુષ્કોણ વિમાનોની સંખ્યાને આરે ગુણવાથી દરેક પ્રતર-પ્રતરના વૃત્તાદિ વિમાનોની સર્વસંખ્યા આવે છે ૪૪.

નોટ:- (કારણકે આરે દિશાઓમાં આ વિમાનોની શ્રેણી છે)

પ્રથમ પ્રતરમાં દરેક પંક્તિમાં ત્રિકોણ અને ચોરસ એકવીસ-એકવીસ (વિમાનો છે) અને વીસ ગોળ વિમાનો છે; અને તે પ્રથમ પ્રતરનાં વિમાનોની સર્વ સંખ્યા બસો અડતાલીશ (૨૪૮) છે. ૪૫-૪૬

બીજા પ્રતરમાં દરેક પંક્તિમાં ત્રિકોણ વિમાનો એકવીસ છે અને ચતુષ્કોણ તથા વૃત્ત વિમાનો વીસ-વીસ છે અને એ રીતે બીજા પ્રતરના પંક્તિગત વિમાનોની સર્વ સંખ્યા બસો ચુમ્માલીશ (૨૪૪) થાય છે. ૪૭-૪૮.

ત્રીજા પ્રતરમાં આરે પંક્તિમાં ત્રિકોણ-ચતુષ્કોણ અને વૃત્ત વિમાનોની સંખ્યા ૨૦-૨૦ છે. એટલે ત્રીજા પ્રતરમાં આરે પંક્તિના સર્વ વિમાનોની સંખ્યા બસો આલીશ (૨૪૦) થાય છે. ૪૯-૫૦.

एकोनविंशतिर्वृत्तास्त्यस्त्राश्च चतुरस्रकाः ।

विंशतिर्विंशतिः सर्वे, ते षट्त्रिंशं शतद्वयम् ॥ ५१ ॥

पञ्चमे च प्रतिपङ्क्ति, त्रिकोणाः किल विंशतिः ।

चतुरस्राश्च वृत्ताश्च, पृथगेकोनविंशतिः ॥ ५२ ॥

शतद्वयं च द्वात्रिंशमस्मिन्ते सर्वसंख्यया ।

पष्ठे च प्रतिपङ्क्तयेते, त्रयेऽप्येकोनविंशतिः ॥ ५३ ॥

अष्टाविंशे द्वे शते चास्मिन्नमी सर्वसंख्यया ।

पङ्क्तौ પङ્ક્તૌ સપ્તમે તુ, વૃત્તા અષ્ટાદશ સ્મૃતાઃ ॥ ૫૪ ॥

एकोनविंशतिस्त्यस्त्रાश्चતુસ્રાश्च तत्र च ।

सर्वाग्निं विमानानां, चतुर्विंशं शतद्वयम् ॥ ५५ ॥

પ્રતિપઙ્ક્ત્યષ્ટમે ત્ર્યસ્રાઃ, પ્રોક્તા ઇકોનવિંશતિઃ ।

વૃત્તાશ્ચ ચતુરસ્રાશ્ચાષ્ટાદશાષ્ટાદશ સ્ફુટમ્ ॥ ૫૬ ॥

વિંશં શતદ્વયં સર્વસંખ્યયાઽત્ર ભવન્તિ તે ।

નવમે પ્રતિપઙ્ક્ત્યેતે, ત્રિધાપ્યષ્ટાદશોદિતાઃ ॥ ૫૭ ॥

અને ચોથા પ્રતરમાં ચારે પંક્તિમાં ગોળ વિમાન ઓગણીશ છે, અને ત્રિકોણ-ચોરસ વિમાનો વીશ-વીશ છે. એટલે તે [પંક્તિગત વિમાનો]ની સર્વ સંખ્યા બસો છત્રીશ (૨૩૬) થાય છે. ૫૧.

પાંચમા પ્રતરમાં ચારે પંક્તિમાં ત્રિકોણ (વિમાનો) વીશ છે. અને ચોરસ ગોળ (વિમાનો) ઓગણીશ-ઓગણીશ છે અને તે પંક્તિગત વિમાનોની સર્વ સંખ્યા બસો બત્રીશ (૨૩૨) થાય છે. ૫૨-૫૩.

અને છઠ્ઠા પ્રતરમાં પ્રત્યેક પંક્તિમાં ત્રણે (વિમાનો) ઓગણીશ-ઓગણીશ (૧૯-૧૯) છે. અને તેની સર્વ સંખ્યા બસો અઠ્ઠાવીશ (૨૨૮) થાય છે. ૫૪.

સાતમા પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં વૃત્ત (વિમાનો) અઠાર છે અને ત્રિકોણ-ચતુષ્કોણ (વિમાનો) ઓગણીશ-ઓગણીશ છે. તેની સર્વ સંખ્યા બસો ચોવીશ (૨૨૪) છે. ૫૫.

આઠમા પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં ત્રિકોણ (વિમાનો) ઓગણીશ છે. ગોળ અને ચોરસ (વિમાનો) અઠાર-અઠાર છે અને સર્વ સંખ્યા બસો વીસ (૨૨૦) થાય છે. અને નવમા પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં ત્રણે પ્રકારનાં (વિમાનો) અઠાર-અઠાર છે અને

અસ્મિન્ સર્વસંખ્યયા તુ, દ્વે શતે ષોડશાધિકે ।
 દશમે પ્રતિપદ્મચટ્ટાદશ ત્રિચતુરસ્રકાઃ ॥ ૫૮ ॥
 વૃત્તાઃ સપ્તદશેત્યેવં, વિમાનાઃ પદ્મકિર્ત્તિનઃ ।
 દ્વિશતી દ્વાદશોપેતા, સર્વાગ્રેણ ભવન્ત્યમી ॥ ૫૯ ॥
 એકાદશેઽથ પ્રતરે, ત્ર્યસ્રા અષ્ટાદશોદિતાઃ ।
 ચતુરસ્રાઃ સપ્તદશ, વૃત્તાસ્તાવન્ત એવ ચ ॥ ૬૦ ॥
 દ્વિશત્યષ્ટાધિકા સર્વસંખ્યયા દ્વાદશેઽથ ચ ।
 પદ્મકૌ પદ્મકૌ સપ્તદશપ્રમિતાસ્ત્રિવિધા અપિ ॥ ૬૧ ॥
 દ્વિશતી ચતુરધિકા, સ્યુસ્તત્ર સર્વસંખ્યયા ।
 ત્રયોદશે પ્રસ્તટેઽથ, વૃત્તા ભવન્તિ ષોડશ ॥ ૬૨ ॥
 ત્રિચતુષ્કોણકાઃ સપ્તદશ સર્વે શતદ્વયમ્ ।
 સૌધર્મેશાનયોરેવં, સ્વર્ગયોઃ સર્વસંખ્યયા ॥ ૬૩ ॥
 દ્વિપચ્ચાશદધિકાનિ, શતાનિ નવ વૃત્તકાઃ ।
 ત્રિકોણાનાં નવ શતાન્યષ્ટાશીત્યધિકાનિ ચ ॥ ૬૪ ॥
 ચતુષ્કોણા દ્વિસપ્તત્યાઽધિકા નવશતીતિ ચ ।
 સહ સંકલિતા એતે, ત્રયોદશભિરિન્દ્રકૈઃ ॥ ૬૫ ॥

સર્વ સંખ્યા બસો સોળ ૨૧૬ (વિમાનો) છે અને દશમા પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં ત્રિકોણ અને ચોરસ (વિમાનો) અઢાર-અઢાર છે. અને ગોળ (વિમાનો) સત્તર છે, એટલે આ પ્રતરનાં સર્વ વિમાનો બસો બાર (૨૧૨) થાય છે. ૫૬-૫૯.

અગ્યારમા પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં ત્રિકોણ વિમાનો અઢાર છે, ચોરસ અને ગોળ વિમાનો સત્તર-સત્તર છે એ પ્રતરનાં સર્વ વિમાનો બસોઆઠ (૨૦૮) થાય છે અને બારમા પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં દરેક બાતનાં સત્તર-સત્તર વિમાનો છે. એટલે આ પ્રતરમાં વિમાનોની સર્વ સંખ્યા બસો ચાર (૨૦૪) થાય છે અને તેરમા પ્રતરમાં ગોળ વિમાનો સોળ છે. તથા ત્રિકોણ અને ચોરસ વિમાનો સત્તર-સત્તર છે. આ પ્રતરના વિમાનોની સર્વ સંખ્યા બસો (૨૦૦) છે. ૬૦-૬૩.

સૌધર્મ અને ઈશાન સ્વર્ગમાં નવસો ને બાવન ગોળ વિમાનો છે, નવસો ને અઠ્યાસી ત્રિકોણ વિમાનો છે, નવસો ને બહોતેર ચોરસ વિમાનો છે. આ સર્વ વિમાનોની

સર્વસંખ્યા પદ્ધતિગતવિમાનાનાં ભવેદિહ ।
 દ્વૌ સહસ્રૌ નવશતાધિકૌ સપશ્ચવિંશતી ॥ ૬૬ ॥
 ચતસ્રુણાં ચ પૂર્વોક્તપદ્ધતિનામન્તરેષ્વિહ ।
 સર્વેષ્વપિ પ્રસ્તટેષુ, પ્રાચીમેકાં દિશં વિના ॥ ૬૭ ॥
 પુષ્પાવકીર્ણકાઃ સન્તિ, વિમાના વિલસદ્રુચઃ ।
 સૌધર્મેશાનયુગલે, ભવન્તિ સર્વસંખ્યયા ॥ ૬૮ ॥
 ઇકોનષ્ટિર્લક્ષાણિ, તે સપ્તનવતિસ્તથા ।
 સહસ્રાણિ તદુપરિ, કેવલા પશ્ચસપ્તતિઃ ॥ ૬૯ ॥
 નિર્વ્યવસ્થાઃ સ્થિતા એતે, વિકીર્ણપુષ્પપુજ્જવત્ ।
 ઇતસ્તતસ્તતઃ પુષ્પાવકીર્ણાં ઇતિ વિશ્રુતાઃ ॥ ૭૦ ॥
 પ્રતિપ્રતરમેતેષાં, પદ્ધતિપ્રાપ્તવિમાનવત્ ।
 સંખ્યા પુષ્પાવકીર્ણાનાં, ન પૃથક્ ક્વાપિ લભ્યતે ॥ ૭૧ ॥
 પદ્ધતિપુષ્પાવકીર્ણાશ્ચ, સર્વે સંકલિતાઃ પુનઃ ।
 સૌધર્મેશાનયોઃ પદ્ધતિર્લક્ષાણિ સ્યુર્વિમાનાકાઃ ॥ ૭૨ ॥
 દ્વાત્રિંશત્તત્ર લક્ષાણિ, સૌધર્મસ્ય ભવન્ત્યમી ।
 લક્ષાણ્યષ્ટાવિંશતિશ્ચ, સ્યુરીશાન-ત્રિવિષ્ટપે ॥ ૭૩ ॥

તેર ઇંદ્રક વિમાનો સાથે ગણતરી કરતાં પદ્ધતિગત વિમાનોની સર્વ સંખ્યા બે હજાર નવસો પચીસ (૨૬૨૫) થાય છે. ૬૪-૬૬.

પહેલા કહેલી ચાર પદ્ધતિઓના આતરામાં દરેક પ્રતરોમાં એક પૂર્વદિશાને છોડીને અન્ય દિશાઓમાં પુષ્પાવકીર્ણ વિમાનો છે. વિલસતી કાંતિવાળા આ વિમાનો સૌધર્મ-ઇશાન મળી બંને દેવલોકની સર્વ સંખ્યા ઓગણ સાઠ લાખ, સત્તાણી હજાર પંચોતેર (૫૯,૬૭૦૭૫) છે. આ બધા વિમાનો અવ્યવસ્થિતપણે (ગોઠવણ વગર) છુટા પુષ્પના ઢગલાની જેમ આમ તેમ રહેલા છે, તેથી પુષ્પાવકીર્ણ તરીકે પ્રખ્યાત છે. ૬૭-૭૦.

દરેક પ્રતરોમાં રહેલા પુષ્પાવકીર્ણ વિમાનોની પૃથક્ સંખ્યા પદ્ધતિમાં રહેલા વિમાનની જેમ કયાંય પણ પ્રાપ્ત થતી નથી. ૭૧.

પદ્ધતિગત અને પુષ્પાવકીર્ણ વિમાનોની સર્વ સંખ્યા સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોકમાં સાઠલાખ (૬૦,૦૦,૦૦૦) કહેલી છે અને તેમાં બીજીશલાખ (૩૨,૦૦,૦૦૦) વિમાનો સૌધર્મ દેવલોકના અને અઠાવીસ લાખ (૨૮,૦૦,૦૦૦) વિમાનો ઇશાન દેવલોકના છે. ૭૨-૭૩.

અર્થૈતયોર્વાસવયોઃ, સંવન્ધીનિ પૃથક્ પૃથક્ ।

પાઙ્ક્તેયાનિ વિમાનાનિ, પ્રોક્તાન્યેવં પુગતનૈઃ ॥ ૭૪ ॥

તથાહુસ્તપાગચ્છપતયઃ શ્રી રત્નશેખરસૂરયઃ શ્રાદ્ધવિધિવૃત્તો—

“ દક્ષિણસ્યાં વિમાના યે, સૌધર્મેશસ્ય તેઽલિલાઃ ।

ઉત્તરસ્યાં તુ તે સર્વેઽપીશાનેન્દ્રસ્ય સત્તયા ॥ ૭૫ ॥

પૂર્વસ્યામપરસ્યાં ચ, વૃત્તાઃ સર્વે વિમાનકાઃ ।

ત્રયોદશાપીન્દ્રકાશ્ચ, સ્યુઃ સૌધર્મસુરેશિતુઃ ॥ ૭૬ ॥

પૂર્વાપરદિશોસ્ત્યસ્રાશ્ચતુરસ્રાશ્ચ તે પુનઃ ।

સૌધર્માધિપતેરર્દ્ધા, અર્દ્ધા ઈશાનચક્રિણઃ ॥ ૭૭ ॥”

સંગ્રહણીવૃત્તાવપિ—

“ જે દાહિણેણ ઇંદા દાહિણઑ આવલી ભવે તેસિં ।

જે પુણ ઉત્તર ઇંદા ઉત્તરઑ આવલી તેસિં ॥ ૭૮ ॥

પુવ્વેણ પચ્છિમેણ ય સામન્ના આવલી ભવે તેસિં ।

જે પુણ વટ્ટવિમાણા મજ્જિલ્લા દાહિણિલ્લાણં ॥ ૭૯ ॥

પવ્વેણ પચ્છિમેણ ય જે વટ્ટા તેઽવિ દાહિણિલ્લાણં ।

તંસચરંસગા પુણ સામન્ના હંતિ દુણ્હંપિ ॥ ૮૦ ॥

હવે આ બન્ને (સૌધર્મ અને ઇશાનના) ઈંદ્રોના પંક્તિગત વિમાનોનું પૃથક્ કરણ પૂર્વ-મહર્ષિઓએ આ પ્રમાણે કરેલું છે. ૭૪.

તપાગચ્છાધિપતિ શ્રી રત્નશેખરસૂરિજી મહારાજ શ્રાદ્ધવિધિ ટીકામાં કહે છે કે : “ દક્ષિણ દિશામાં રહેલ સર્વ વિમાનો સૌધર્મેન્દ્રના છે, અને ઉત્તર દિશામાં રહેલ સર્વ વિમાનો ઇશાનેન્દ્રની સત્તામાં છે. પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં પંક્તિમાં રહેલ સર્વ ગોળ વિમાનો અને તેર ઈંદ્રક વિમાનો પણ સૌધર્મ ઈંદ્રનાં છે. જ્યારે પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં પંક્તિમાં રહેલા જે ત્રિકોણ અને ચોરસ વિમાનો છે. તેમાંથી અડધા સૌધર્મેન્દ્રના અને અડધા ઇશાનેન્દ્રનાં છે. ” ૭૫-૭૭

સંગ્રહણીની ટીકામાં પણ કહ્યું છે : “ ઈંદ્રક વિમાનથી દક્ષિણ દિશામાં દક્ષિણશ્રેણિ અને ઈંદ્રક વિમાનથી ઉત્તર દિશામાં ઉત્તરશ્રેણિએ સૌધર્મ અને ઇશાન ઈંદ્રની છે. ૭૮.

પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાની શ્રેણિ બન્ને ઈંદ્રોને સામાન્ય છે. તેમાં મધ્યના (ઈંદ્રક) ગોળ વિમાનો છે તે સૌધર્મેન્દ્રના છે. જ્યારે ત્રિકોણ અને ચોરસ વિમાનો બન્ને ઈંદ્રોના સામાન્ય હોય છે. ૭૯-૮૦.

પ્રત્યેકં ત્વથ સૌધર્મેશાનયોર્દેવલોકયોઃ ।
 વૃત્તાદીનાં પદ્ધિગાનાં, સંખ્યૈવં ગદિતા શ્રુતે ॥ ૮૧ ॥
 સપ્તવિંશા સપ્તશતી, વૃત્તાનાં પ્રથમે ભવેત્ ।
 ત્રિકોણાનામથ ચતુર્નવત્યાદ્યા ચતુઃશતી ॥ ૮૨ ॥
 ચતુષ્કોણાનાં ચ ચતુઃશત્યેવ ષડશીતિયુક્ ।
 શતાન્યેવં સપ્તદશ, સપ્તોત્તરાણિ પદ્ધિગાઃ ॥ ૮૩ ॥
 લક્ષાણ્યેકત્રિંદશદશનવતિશ્ચ સહસ્રકાઃ ।
 દ્વૈ શતે ત્રિનવત્યાદ્યે, ઇહ પુષ્પાવકીર્ણકાઃ ॥ ૮૪ ॥
 ણાં યોગે તુ પૂર્વોક્તા, લક્ષા દ્વાત્રિંશદેવ તે ।
 ઈશાનેઽપ્યથ વૃત્તાનામષષ્ટત્રિંશં શતદ્વયમ્ ॥ ૮૫ ॥
 ત્રિચતુષ્કોણસંખ્યા તુ, સૌધર્મવદ્ભવેદિહ ।
 અષ્ટાદશોત્તરાણ્યેવં, શતાનિ દ્વાદશાશ્ચિલાઃ ॥ ૮૬ ॥
 પુષ્પાવકીર્ણકાનાં તુ, લક્ષાણાં સપ્તવિંશતિઃ ।
 મહસ્રાણ્યષ્ટનવતિદ્વર્ચશીતિઃ સપ્તશત્યપિ ॥ ૮૭ ॥

સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોકના વૃત્ત વગેરે પંક્તિગત વિમાનોની સંખ્યા આગમમાં આ પ્રમાણે કહેલી છે. ૮૧.

પ્રથમ દેવલોકમાં ગોળ વિમાનો સાતસો સત્તાવીશ (૭૨૭) છે. ત્રિકોણ વિમાનો ચારસો ચોરાણું (૪૯૪) છે અને ચતુષ્કોણ વિમાનો ચારસો છયાસી (૪૮૬) છે આ પ્રમાણે સંપૂર્ણ પંક્તિગત વિમાનોની કુલ સંખ્યા સત્તરસો સાત (૧૭૦૭) વિમાનોની છે ૮૨-૮૩.

આ દેવલોકમાં પુષ્પાવકીર્ણ વિમાનો એકત્રીશ લાખ-અઠાણુ હજાર બસો ત્રાણુની (૩૧,૯૮,૨૯૩) સંખ્યામાં પંક્તિગત વિમાનોની સાથે આ પુષ્પાવકીર્ણક વિમાનોનો સરવાળો કરવાથી પ્રથમ દેવલોકના પૂર્વોક્ત બત્રીશ લાખ (૩૨,૦૦,૦૦૦) વિમાનો થાય છે. ૮૪-૮૫.

ઇશાન સ્વર્ગમાં પણ ગોળ વિમાનો બસો આડત્રીસ (૨૩૮) છે, ત્રિકોણ અને ચતુષ્કોણ વિમાનોની સંખ્યા સૌધર્મ દેવલોકની જેમ છે સર્વે મળીને (ત્રણેય પ્રકારના) વિમાનોની કુલ સંખ્યા બારસો અઠાર (૧૨૧૮) થાય છે. પુષ્પાવકીર્ણ વિમાનોની સંખ્યા સત્તાવીશ લાખ અઠાણુ હજાર સાતશો બ્યાસી (૨૭,૯૮,૭૮૨) છે. આ રીતે બન્ને પ્રકારના વિમાનોની સંખ્યાનો સરવાળો કરવાથી પૂર્વોક્ત અઠ્ઠાવીસ લાખ

લક્ષાણ્યષ્ટાવિંશતિર્યાઃ સર્વસંખ્યા પુરોદિતા ।

एषां योगेन सा प्राज्ञैर्भावनीया बहुश्रुतैः ॥ ८८ ॥

તત્રાપિ—સૌધર્મેન્દ્રવિમાનેભ્ય, ઈશાનસ્ય સુરેશિતુઃ ।

विमाना उच्छ्रिताः किञ्चित्प्रमाणतो गुणैरपि ॥ ८९ ॥

યત્તુ પશ્ચશ્તોત્ત્વં, પ્રાસાદાનાં દ્વયોરપિ ।

स्थूलन्यायात्तदुदितं, ततस्तत्र विरुध्यते ॥ ९० ॥

વસ્તુતઃ સૌધર્મગતપ્રાસાદેભ્યઃ સમુન્નતાઃ ।

ईशानदेवलोकस्य, प्रासादाः सुंदरा अपि ॥ ९१ ॥

યથા કરતલે કશ્ચિન્નિમ્નઃ કશ્ચિત્તથોન્નતઃ ।

देशस्तथा विमानानामेनयोर्निम्नतोन्नती ॥ ९२ ॥

તથાSSહુઃ—“સકસ્સ ણં મંતે ! દેવિદસ્સ દેવરણ્ણો વિમાણેહિંતો ઈસાણસ્સ દેવિદસ્સ દેવરણ્ણો વિમાણા ઈસિં ઉચ્ચયરા ઈસિં ઉન્નયયરા” ઇત્યાદિ ભગવતીશતક ૩ । ૧ ઉ૦ વૃ૦ ।

इदमेव मनसि विचिंत्य तत्त्वार्थभाष्यकारैरुक्तं—“सौधर्मस्य कल्पस्योपरि ऐशानः कल्पः, ऐशानस्योपरि सनत्कुमारः, सनत्कुमारस्योपरि माहेन्द्र इत्येवमावसर्वासिद्धा ” दिति ।

(૨૮,૦૦,૦૦૦) વિમાનોની સંખ્યા બહુશ્રુતોએ સમજવી. (૨૭,૯૮,૭૮૨+૧૨૧૮= ૨૮,૦૦,૦૦૦) ૮૬-૮૮.

તેમાં પણ સૌધર્મેન્દ્રના વિમાનોથી ઇશાનેન્દ્રના વિમાનો પ્રમાણ અને ગુણથી કંઈક ઊંચા છે. ૮૬.

બન્ને દેવલોકના મંદિરોની ઊંચાઈ જે પાંચસો (૫૦૦) ચોજન કહેલી છે, તે સામાન્યથી કહેલ છે. જેથી તેમાં વિરોધ ઘટતો નથી. ૯૦.

હકીકતમાં તો સૌધર્મ દેવલોકમાં રહેલા મંદિરોથી ઇશાન દેવલોકના મંદિરો ઊંચા તથા સુંદર પણ છે. ૯૧

જેમ હથેળીમાં કોઈલાગ ઊંચો હોય છે, કોઈલાગ નીચો હોય છે તેવી રીતે બન્ને દેવલોકનાં વિમાનોની ઊંચાઈ-નીચાઈ સમજ લેવી. ૯૨.

કહ્યું છે કે: “દેવોનાં ઈંદ્ર દેવોના રાજા શક મહારાજના વિમાનોથી ઇશાનેન્દ્રના વિમાનો થોડા ઊંચા અને કંઈક વિશિષ્ટ છે.”

ઈત્યાદિ ભગવતી શતક ૩૧ ઉદ્દેશા વૃત્તિ.

આ જ પદાર્થને મનમાં ધારીને તત્ત્વર્થ ભાષ્યકારે કહ્યું છે “સૌધર્મ દેવલોકની ઉપર (શ્રેષ્ઠ) ઇશાન કલ્પ છે, ઇશાન દેવલોકની ઉપર (શ્રેષ્ઠ) સનત્કુમાર દેવલોક છે સનત્કુમાર દેવલોકની ઉપર (શ્રેષ્ઠ) માહેન્દ્ર એ પ્રમાણે સર્વાર્થસિદ્ધ સુધી સમજ લેવું.”

વૃત્તાઃ સ્યુર્વલયાકારાસ્ત્રયસ્રાઃ શૃંગાટકોપમાઃ ।
 ભવન્ત્યક્ષાટકાકારાશ્ચતુરસ્રા વિમાનકાઃ ॥ ૯૩ ॥
 યે તુ પુષ્પાવક્રીર્ણાશ્ચ, વિમાનકા ભવન્તિ તે ।
 નન્દ્યાવર્ત્તાનુકૃતયઃ, કેચિદન્યેઽસિસંસ્થિતાઃ ॥ ૯૪ ॥
 અપરે સ્વસ્તિકાકારાઃ, શ્રીવત્સાકૃતયઃ પરે ।
 પદ્માકારાઃ કેચિદેવં, નાનાકારાઃ સ્થિતા इति ॥ ૯૫ ॥
 પ્રાકારેણ પરિક્ષિપ્તા, વૃત્તાઃ પંક્તિવિમાનકાઃ ।
 દ્વારેણૈકેન મહતા, મણ્ડિતાઃ પિણ્ડિતશ્રિયા ॥ ૯૬ ॥
 ત્ર્યસ્રાણાં તુ વિમાનાનાં, યસ્યાં વૃત્તવિમાનકાઃ ।
 તસ્યાં દિશિ વેદિકા સ્યાત્પ્રાકારઃ શેષદિક્ષુ ચ ॥ ૯૭ ॥
 મુણ્ડપ્રાકારરૂપૈવ, વેદિકા તુ ભવેદિહ ।
 દ્વારાણિ ચ ત્રિકોણેષુ, ત્રીણ્યેવેતિ જિનૈર્મતમ્ ॥ ૯૮ ॥
 ચતુર્દિશં વેદિકામિશ્વતુરસ્રાસ્તુ ચારવઃ ।
 સ્ફારૈર્દ્વારૈશ્વતુર્ભિશ્ચ, ચતુર્દિશમલઙ્કૃતાઃ ॥ ૯૯ ॥

ગોળ વિમાનો વલયાકારવાળા હોય છે. ત્રિકોણ વિમાનો સીંગોડા જેવા હોય છે અને ચોરસ વિમાનો અક્ષાટક (પાસા)ના આકારવાળા હોય છે વળી જે પુષ્પાવક્રીર્ણ વિમાનો છે તેમાંથી કેટલાક નંદ્યાવર્તના આકારે, કેટલેક તલવારના આકારે, કેટલાક સ્વસ્તિકાકારે કેટલાક શ્રીવત્સાકારે છે, તે કેટલેક પદ્મના આકારે છે. એમ વિવિધ પ્રકારે (પુષ્પાવક્રીર્ણ વિમાનો) રહેલા છે. ૯૩-૯૫.

પંક્તિમાં રહેલા ગોળ વિમાનો, સુંદર એક મોટા દાર અને કિલ્લાથી યુક્ત હોય છે. ૯૬.

ત્રિકોણ વિમાનોને જે દિશામાં વૃત્ત વિમાનો છે, તે દિશામાં વેદિકા હોય છે, ન્યારે બાકીની દિશામાં પ્રાકાર હોય છે. અને અહિં વેદિકા પણ નીચા કિલ્લા જેવી હોય છે અને આ ત્રિકોણ વિમાનોમાં દારો ત્રણ હોય છે એમ શ્રી જિનેશ્વરોએ ક્ષર-માવ્યું છે. ૯૭-૯૮.

ચતુરસ્ર વિમાનો ચારે દિશામાં વેદિકાથી સુંદર છે અને ચારે દિશામાં ઝળહળતા ચાર દારો વડે શોભે છે. ૯૯.

સ્વરૂપં કિંચન વ્રૂમઃ, સૌધર્મેશાનનાકયોઃ ।
 વિમાનાનામથો જીવાભિગમાદિશ્રુતોદિતમ્ ॥ ૧૦૦ ॥
 વિમાનાનામત્ર પૃથ્વી, ઘનોદધિપ્રતિષ્ઠિતા ।
 સ્ત્યાનીભૂતોદકરૂપઃ, રૂપ્યાત એવ ઘનોદધિઃ ૧૦૧ ॥
 જગત્સ્વભાવાદેવાસૌ, સ્પન્દતે ન હિ કર્હિંચિત્ ।
 વિમાના અપિ તત્રસ્થા, ન જીર્યન્તિ કદાચન ॥ ૧૦૨ ॥
 ઘનોદધિઃ સ ચાકાશ, એવાધારચિવર્જિતઃ ।
 નિરાલમ્બઃ સ્થિતશ્ચિત્રં, સ્વભાવાજ્ઞ્યોતિપાદિવત્ ॥ ૧૦૩ ॥
 મહાનગરકલ્પાનિ, વિમાનાનિ ભવન્ત્યથ ।
 પ્રાકારાશ્ચ તદુપરિ, વનસ્વખંડપરિષ્કૃતાઃ ॥ ૧૦૪ ॥
 પ્રાકારાસ્તે યોજનાનાં, સમુત્તુઙ્ગાઃ શતત્રયમ્ ।
 શતં તદર્દ્ધં તત્પાદં, મૂલમધ્યોર્ધ્વવિસ્તૃતાઃ ॥ ૧૦૫ ॥
 ચતુર્દ્વારસહસ્રાઢ્યા, દ્વારમેકૈકમુચ્છિતમ્ ।
 યોજનાનાં પશ્ચશતીં, સાર્દ્ધં દ્વે ચ શતે તતમ્ ॥ ૧૦૬ ॥

હવે સૌધર્મ તથા ઇશાન (પ્રથમ દ્વિતીય) દેવલોકના વિમાનોનુ કંઈક સ્વરૂપ, શ્રી જીવાભિગમ આદિ શ્રુતમા કહ્યા મુજબ વર્ણવું છું. ૧૦૦.

આ વિમાનોની પૃથ્વી (અધસ્તલ) ઘનોદધિ ઉપર રહેલી છે જમી ગયેલું પાણી એ જ ઘનોદધિરૂપે કહેવાય છે જગત્સ્વભાવથી જ (કુદરતી રીતે જ) આ ઘનોદધિ કચારેય પણ ફેરકતું નથી અને તેના ઉપર રહેલા વિમાનો પણ કદાપિ જાણ્યું થતા નથી. ૧૦૧-૧૦૨.

જ્યોતિષાદિ વિમાનોની જેમ સ્વભાવથી જ આ ઘનોદધિ અધારરહિત, નિરાલંબનપણે આકાશમાં જ રહેલ છે, તે આશ્ચર્યકારી છે. ૧૦૩.

આ વિમાનો મહાનગર જેવા (વિશાળ) હોય છે. અને તેના ઉપરના પ્રાકારો કિલ્લા, વનખંડોથી શોભે છે. ૧૦૪.

આ પ્રાકારો ત્રણસો યોજન ઊંચા છે અને વિસ્તારમાં મૂળ-મધ્ય અને ઉપરના ભાગે ક્રમશઃ સો-પચાસ અને પચીસ યોજન છે. ૧૦૫.

ચાર હજાર દ્વારોવાળા આ પ્રાકારો છે. જેમાનુ એકેક દ્વાર ૫૦૦ યોજન ઊંચું અને ૨૫૦ યોજન પહોળું છે ૧૦૬.

ચક્ર મૃગ ગરુડ ક્ષ્ણ ચ્છત્ર લસત્પિચ્છ શકુનિ સિંહ વૃષાઃ ।

અપિ ચ ચતુર્દન્તગજાઃ ૧૦ આલેખ્યૈરેભિરતિરમ્યાઃ ॥ ૧૦૭ ॥

પ્રત્યેક્તં શતમષ્ટાધિકમેતે કેતવો વિરાજન્તે ।

સાશીતિસહસ્રં તે, સર્વેઽપ્યત્ર પ્રતિદ્વારમ્ ॥ ૧૦૮ ॥ (આર્યે)

શેષં દ્વારવર્ણનં ચ, શ્રીસૂર્યાભિવિમાનવત્ ।

રાજપ્રશ્રીયતો જ્ઞેયં, નાત્રોક્તં વિસ્તૃતેર્ભયાત્ ॥ ૧૦૯ ॥

વિસ્તૃતાનિ યોજનાર્દ્ધમાયતાન્યેકયોજનમ્ ।

પ્રાકારકપિશીર્ષાણિ, નાનામણિમયાનિ ચ ॥ ૧૧૦ ॥

પ્રાસાદાસ્તેષુ દેવાનાં, સન્તિ રત્નવિનિર્મિતાઃ ।

તત્રૈતયોસ્તાવિપયોર્વિમાનાનાં વસુન્ધરા ॥ ૧૧૧ ॥

યોજનાનાં શતાઃ સપ્તવિંશતિઃ પિન્ડતો ભવેત્ ।

પ્રાસાદાશ્ચ તદુપરિ, પ્રોક્તાઃ પશ્ચશતોન્નતાઃ ॥ ૧૧૨ ॥

ઇદમુચ્ચત્વમાનં તુ, મૂલપ્રાસાદગોચરમ્ ।

પ્રાસાદપરિપાઘ્યસ્તુ, તદર્દ્ધાર્દ્ધમિતા મતાઃ ॥ ૧૧૩ ॥

૧. ચક્ર, ૨. મૃગ, ૩. ગરુડ, ૪. રીંછ, ૫ છત્ર, ૬. દેહીપ્યમાન મોરપીંછ, ૭. સમડી, ૮. સિંહ, ૯. વૃષભ, ૧૦. ચાર દાંતવાળા હાથી, આવા પ્રકારના ચિત્રોથી આ દ્વારો અતિરમ્ય છે. ૧૦૭.

આવા દરેક ચિત્રોથી યુક્ત એવી ૧૦૮ ધજાઓ હોય છે. એમ કુલ એક હજારને એ'શી ધજાઓ દરેક દ્વાર ઉપર શોભે છે. ૧૦૮

દ્વારોનુ શેષ વર્ણુન શ્રી સૂર્યાભ વિમાનની જેમ છે, જે રાજપ્રશ્રીયથી જાણી લેવું. અહીં વિસ્તારના ભયથી કહ્યું નથી. ૧૦૯.

તે કિલ્લાનાં જુદા-જુદા પ્રકારનાં રત્નથી બનેલા કાંગરા અડધો યોજન વિસ્તૃત અને એક યોજન લાંબા હોય છે. ૧૧૦.

આ વિમાનોમાં દેવતાઓના રત્નનિર્મિત પ્રાસાદો છે. તેમાં જ આ દેવલોકની પૃથ્વી છે એટલે કે સ્વર્ગલોકની ભૂમિ એટલે જ આ વિમાનોની ભૂમિ છે. ૧૧૧.

આ વિમાનોના ધરાતલની જાડાઈ સત્તાવીસસો યોજન (૨૭૦૦) છે. અને તેની ઉપર પાંચસો (૫૦૦) યોજન ઉંચા પ્રાસાદો છે. ૧૧૨.

આ ઊંચાઈનુ પ્રમાણ મુખ્ય પ્રાસાદનું સમજવું, ત્યારપછીના પ્રાસાદ શ્રેણીઓની ઊંચાઈ અર્ધ-અર્ધ પ્રમાણ કહેલી છે. ૧૧૩.

एवं च पृथ्वीपिण्डेन, सह द्वात्रिंशदेव हि ।
 शतानि तुङ्गत्वमिह, प्रासादशिखरावधि ॥ ११४ ॥
 एवं सर्वत्र भूपीठप्रासादौन्नत्ययोजनात् ।
 द्वात्रिंशद्योजनशता, विमानोच्चत्वमूह्यताम् ॥ ११५ ॥
 भूपીठस्य च बाह्व्यं, प्रासादानां च तुङ्ગता ।
 पृથક્ પૃથક્ યથાસ્થાનં, સર્વસ્વર્ગેષુ વક્ષ્યતે ॥ ૧૧૬ ॥
 विष्कम्भायामतस्त्वत्र, विमानाः कथिता द्विधा ।
 संख्येयैर्योजनैः केचिदसंख्येयैर्मिताः परे ॥ ११७ ॥
 व्यासायामपरिक्षેપાઃ, સંખ્યેયૈર્યોજનૈર્મિતાઃ ।
 આદ્યાનામપરેપાં તેઽસંખ્યેયૈર્યોજનૈર્મિતાઃ ॥ ૧૧૮ ॥
 स्वर्गयोरेनयोस्तत्र, प्रथमप्रतरेऽस्ति यत् ।
 उडुनामैन्द्रकं व्यासायामतस्तत्प्रकीर्तितम् ॥ ११९ ॥
 યોજનાનાં પશ્ચત્ત્વારિંશલ્લક્ષાણિ સર્વતઃ ।
 પરિધિસ્ત્વસ્ય મનુજક્ષેત્રસ્યેવ વિભાવ્યતાં ॥ ૧૨૦ ॥

આ પ્રમાણે પૃથ્વીના પિંડની સાથે પ્રાસાદના શિખર સુધીનું ઉચ્ચત્વમાન બત્રીશસો (૩૨૦૦) યોજન છે. ૧૧૪.

આ પ્રમાણે સર્વત્ર પૃથ્વીપીઠ અને પ્રાસાદની ઉચાઇને મેળવીને વિમાનોની ઉચ્ચતા બત્રીશસો (૩૨૦૦) યોજન સમજવી. ૧૧૫.

પૃથ્વીની જડાઈ અને પ્રાસાદોની ઊંચાઈ દરેક દેવલોકની અંદર જે જુદી-જુદી છે તે યથાસ્થાને કહેવામાં આવશે. ૧૧૬.

અહિં વિમાનો બે પ્રકારે વર્ણવ્યા છે. તેમાં કેટલાક વિમાનો સંખ્યાતા યોજનોનો અને કેટલાક અસંખ્યાતા યોજનોનો આયામ-વિસ્તાર ધરાવે છે. ૧૧૭.

તેમાં પ્રથમ પ્રકારના વિમાનોના આયામ-વિસ્તાર-પરિધિ સંખ્યાતા યોજન પ્રમાણુ છે. બીજા વિમાનોના તે આયામ-વિસ્તાર-પરિધિ અસંખ્યાતા યોજન પ્રમાણુ છે. ૧૧૮.

આ બે દેવલોકમાં જે પ્રથમ પ્રતર છે. તેમાં ઊડુ નામનું જે ઐન્દ્રક (ઇન્દ્રક) વિમાન છે તેની લંબાઈ-પહોળાઈ પીસ્તાલીસ લાખ (૪૫,૦૦,૦૦૦) યોજનની કહેલી છે. તેની પરિધિ મનુજ ક્ષેત્રની જેમ [મનુજ ક્ષેત્રની લંબાઈ-પહોળાઈ પણ પીસ્તાલીસ લાખ યોજન હોવાથી] સમજી લેવી. ૧૧૯-૧૨૦.

एवं च- सिद्धक्षेत्रमुडुनामैन्द्रकं नृक्षेत्रमेव च ।

सीमन्तो नरकावासश्चत्वारः सदृशा इमे ॥ १२१ ॥

व्यासायामपरिक्षेपैरुपर्युपरि संस्थिताः ।

दृष्टाः केवलिभिर्ज्ञानदृष्टिदृष्टित्विविष्टैः ॥ १२२ ॥

अन्येषां तु विमानानां, केषांचिन्नाकયોરિહ ।

व्यासायामपरिक्षेपमानमेवं निरूपितम् ॥ १२३ ॥

जम्बूद्वीपं प्रोक्तरूपं, यया गत्यैकविंशतिम् ।

चारान् પ્રદક્ષિણીકુર્યાત્સુરશ્ચપ્પુટિકાત્રયાત્ ॥ १२४ ॥

પળ્માસાન્ યાવદુત્કર્ષાત્, તયા ગત્યા પ્રસર્પતિ ।

કાનિચિત્સ વિમાનાનિ, વ્યતિવ્રજતિ વા ન વા ॥ १२૫ ॥

અથાપરપ્રકારેણ, વિમાનમાનમુચ્યતે ।

સૌધર્માદિષુ નાકેષુ, યથોક્તં પૂર્વસૂરિભિઃ ॥ १૨૬ ॥

કર્કસંક્રાન્તિઘસે યદુદયાસ્તાન્તરં રવેઃ ।

યોજનાનાં સહસ્રાણિ, ચતુર્નવતિરીરિતમ્ ॥ ૧૨૭ ॥

આ જ પ્રમાણે સિદ્ધક્ષેત્ર (સિદ્ધશીલા), ઉડુ નામનું ઇંદ્રક વિમાન, મનુષ્યક્ષેત્ર અને સીમન્ત નામનો નરકાવાસ આ ચાર લંબાઈ-પહોળાઈ અને પરિધિથી સરખા છે. અને બધા એક જ શ્રેણિમાં ઉપર-ઉપર રહેલા છે તે જ્ઞાનદ્રષ્ટિથી ત્રણે જગતને જોનારા એવા કેવલી-ભગવંતોએ કહ્યા છે. ૧૨૧-૧૨૨.

આ બંને દેવલોકોમા બીજા કેટલાંક વિમાનોના આયામ - વિસ્તાર - પરિધિનું પ્રમાણ આ પ્રમાણે કહેવાયું છે. ૧૨૩.

પહેલા જેનું વર્ણન કર્યું છે એવા જંબૂદ્વીપને કોઈક દેવ ત્રણ ચપટીમાત્રના સમયમાં જ ગતિવડે એકવીસવાર પ્રદક્ષિણા કરી શકે છે તે જ ઉત્કૃષ્ટ ગતિથી છ મહિના સુધી ગમન કરતાં કરતાં કેટલાક વિમાનોનો પાર પામી શકાય છે. અને કેટલાક તો પાર પણ નથી પમાતા. ૧૨૪-૧૨૫

પૂર્વાચાર્યોએ જે પ્રમાણે સૌધર્માદિ દેવલોકોમા વિમાનોનું પ્રમાણ બીજી રીતે કહ્યું છે તે પ્રકારે હવે કહીએ છીએ. ૧૨૬.

કર્ક સંક્રાંતિના દિવસે સૂર્યનું ઉદય અને અસ્તનું અંતર (પરિક્રમા) ચોરાણુંબાર પાંચસો છવીસ યોજન અને સાઠીયા બેતાલીશ (૯૪૫૨૬૬૬) યોજન થાય છે અને

પઢ્વિંશાશ્વ પશ્ચશતાઃ એકસ્ય યોજનસ્ય ચ ।

પષ્ટિભાગા દ્વિચત્વારિંશદસ્મિન્નિગુણીકૃતે ॥ ૧૨૮ ॥

લક્ષદ્વયં યોજનાનાં, ત્ર્યશીતિશ્ચ સહસ્રકાઃ ।

સાશીતયઃ શતાઃ પશ્ચ, પષ્ટઘંશાઃ ષટ્ સુસ્ક્રમઃ ॥ ૧૨૯ ॥

સૂર્યોદયાસ્તાન્તરેઽથ, ગ્રાગુક્તે પશ્ચભિર્હતે ।

પૂર્વોદિતાત્ક્રમાત્પ્રૌઢઃ, ક્રમો દિવ્યો ભવેત્પરઃ ॥ ૧૩૦ ॥

સ ચાયં-ચતુર્લક્ષી યોજનાનાં, દ્વિસપ્તિતિઃ સહસ્રકાઃ ।

પટ્શતી ચ ત્રયસ્ત્રિંશા, પષ્ટઘંશાસ્ત્રિંશદેવ ચ ॥ ૧૩૧ ॥

ઉદયાસ્તાન્તરે ભાનોઃ, સપ્તભિર્ગુણિતે ભવેત્ ।

દિવ્યઃ ક્રમસ્તૃતીયોઽયં, પ્રૌઢઃ પૂર્વોદિતદ્વયાત્ ॥ ૧૩૨ ॥

ષટ્ લક્ષાણ્યેકપષ્ટિશ્ચ, સહસ્રાણિ શતાનિ ષટ્ ।

પઢ્શીતિર્યોજનાનાં, ચતુઃપશ્ચાશ્વદંશકાઃ ॥ ૧૩૩ ॥

અર્કોદયાસ્તાન્તરેઽથ, નવભિર્ગુણિતે સતિ ।

એવ દિવ્યઃ ક્રમસ્તુર્યઃ, સ્યાન્મહાન્ પ્રાક્તનત્રયાત્ ॥ ૧૩૪ ॥

અર્ધ્યાર્ધાન્યષ્ટ લક્ષાણિ, યોજનાનાં શતાનિ ચ ।

સપ્તૈવ ચત્વારિંશાનિ, કલાશ્ચાષ્ટાદશોપરિ ॥ ૧૩૫ ॥

તેને ત્રણ વડે ગુણવાથી બે લાખ ત્રાશીહજાર પાંચસો એંશી અને સાઠીયા છ ભાગ (૨,૮૩૫૮૦૬૦) યોજન થાય છે ૧૨૭-૧૨૯.

હવે પૂર્વે કહેલા સૂર્ય-ઉદયાસ્તના આંતરને પાંચ વડે ગુણવાથી, ચાર લાખ બહોંતેરહજાર, છસો તેત્રીસ યોજન સાઠીયા ત્રીસ ભાગ યોજન (૪૭૨૬૩૩૬૦) થાય છે અને જે બીજી મોટી દિવ્યગતિ છે આ દિવ્ય પગલું પૂર્વે કહેલ પગલાં કરતાં વધુ મોટું (પ્રૌઢ) છે. ૧૩૦-૧૩૧.

પૂર્વે કહેલા સૂર્યના ઉદયાસ્તના આંતરને સાતથી ગુણવાથી છ લાખ, એકસઠ હજાર, છસો છત્રાસી યોજન અને સાઠીયા ચોપન-ભાગ યોજન (૬૬૧૬૮૬૬૦) થાય છે આ માપનું એક પગલું, પૂર્વોક્ત બન્ને પ્રકાર કરતાં પણ મોટું ચઢિયાતું પગલું છે. ૧૩૨-૧૩૩.

પૂર્વે કહેલા સૂર્યના ઉદયાસ્તના આંતરને નવથી ગુણવાથી આઠ લાખ, પચાસ હજાર, સાતસો ચાલીશ યોજન અને સાઠીયા અઠાર ભાગ યોજન (૮,૫૦,૭૪૦૬૦) થાય છે. આ દિવ્યપગલું પૂર્વોક્ત ત્રણ પગલાથી પણ ચઢીયાતું છે. ૧૩૪-૧૩૫.

ચણ્ડા ચપલા જવના, વેગા ચેતિ યથોત્તરમ્ ।
 ચતસ્રો દિવ્યગતયઃ, શીઘ્રશીઘ્રતરાઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૧૩૬ ॥
 કેચિદ્વેગાભિધાનાં તુ, તુરીયાં મન્વતે ગતિમ્ ।
 નામ્ના જવનતરિકામભિન્નાં ચ સ્વરૂપતઃ ॥ ૧૩૭ ॥
 કસ્યાપ્યથ વિમાનસ્ય, પારં પ્રાપ્તુમુપસ્થિતાઃ ।
 શાસ્ત્રસ્યેવ પ્રાપ્તરૂપાશ્ચત્વારો યુગપત્સુરાઃ ॥ ૧૩૮ ॥
 એકસ્તસ્ય વિમાનસ્ય, મિનોતિ તત્ર વિસ્તૃતિમ્ ।
 આદ્યક્રમેણાદ્યગત્યા, ષળ્માસાન્ યાવદશ્રમમ્ ॥ ૧૩૯ ॥
 દ્વિતીયઃ પુનરાયામં, તસ્ય માતુમુપસ્થિતઃ ।
 કર્મૈર્દ્વિતીયજાતીયૈર્ગત્યાઽપિ ચપલાહ્યયા ॥ ૧૪૦ ॥
 તૃતીયો મધ્યપરિધિં, મિમીતે મતિમાન્ સુરઃ ।
 કર્મૈસ્તૃતીયજાતીયૈર્ગચ્છન્ ગત્યા તૃતીયયા ॥ ૧૪૧ ॥
 તુર્યસ્તુ બાહ્યપરિધિં, મિમીપુરન્તિમૈઃ કર્મૈઃ ।
 વિમાનમભિતો વંશ્રમીતિ ગત્યા તુરીયયા ॥ ૧૪૨ ॥
 મિન્વન્તે એવં ષળ્માસાન્, યેષાં પારં ન તે ગતાઃ ।
 સૌધર્માદિપુ સન્ત્યેવંવિધાઃ કેચિદ્વિમાનકાઃ ॥ ૧૪૩ ॥

આ પ્રમાણે દેવની ચંડા - ચપલા-જવના અને વેગા આ ચાર ગતિઓ ક્રમશઃ વેગવતી કહી છે ૧૩૬.

કેટલાક આચાર્યો ચોથી વેગાગતિને નામથી જવનતરિકા માને છે પરંતુ સ્વરૂપમાં કંઈ પણ તફાવત નથી. ૧૩૭.

બાણે કે શાસ્ત્રોના સ્વરૂપને પામેલા હોય, તેવા કોઈ ચાર દેવતાઓ એકી સાથે કોઈ એક વિમાનનો પાર પામવા માટે ઉપસ્થિત થયા હોય તેમાંથી એક દેવ ચંડા ગતિથી પ્રથમક્રમે વિમાનના વિસ્તારને શ્રમિત બન્યા વગર છ મહિના સુધી માપે છે, બીજો દેવ ચપલા નામની બીજી ગતિથી બીજાક્રમે તે વિમાનની લંબાઈ માપે છે. ત્રીજો બુદ્ધિશાળી દેવ ત્રીજી ગતિથી ત્રીજાક્રમે વિમાનની મધ્ય પરિધિને (અંદરની લંબાઈ-પહોળાઈ કારપેટ ઓરીયા)ને માપે છે અને ચોથો દેવ, ચોથીગતિથી ચોથાક્રમે વિમાનની બાહ્ય પરિધિને માપવાની ઇચ્છાવાળો વિમાનની ચારે બાજુ ભરે છે. (પ્રદક્ષિણા આપે છે.) આમ છ મહિના સુધી માપતાં તેઓ વિમાનનો પાર પામતા નથી. આવા કેટલાક વિમાનો સૌધર્મ વિગેરે દેવલોકમાં છે. ૧૩૮-૧૪૩.

અથ પ્રકારાન્તરેણ, પરિમાણં નિરૂપ્યતે ।
 સૌધર્માદિવિમાનાનામનુત્તરાશ્રયાવધિ ॥ ૧૪૪ ॥
 ક્રમૈઃ પ્રથમજાતીયૈરાદ્યસ્વર્ગચતુષ્ટયે ।
 વિષ્કંભં ચણ્ડયા ગત્યાઽઽયામં ચપલયા પુનઃ ॥ ૧૪૫ ॥
 જવનયાઽન્તઃ પરિધિં, વાહ્યં ગત્યા ચ વેગયા ।
 મિનુયાન્નિર્જરઃ કશ્ચિદ્વિમાનમતિકૌતુકી ॥ ૧૪૬ ॥
 અચ્યુતાન્તેષુ ચાષ્ટાસુ, વ્યાસાદીન્મિનુયાત્ક્રમાત્ ।
 ક્રમૈર્દ્વિતીયજાતીયૈરાદ્યાદિગતિભિર્યુતૈઃ ॥ ૧૪૭ ॥
 ગ્રંથેયકેષુ નવસુ, વિષ્કમ્ભાદીન્મિનોતિ સઃ ।
 ક્રમૈસ્તૃતીયજાતીયૈશ્ચતુર્ગતિયુતૈઃ ક્રમાત્ ॥ ૧૪૮ ॥
 વિજયાદિવિમાનેષુ, ચતુર્ણપિ મિનોત્યસૌ ।
 વિષ્કમ્ભાદિક્રમૈસ્તુયૈશ્ચતુર્ગતિસમન્વિતૈઃ ॥ ૧૪૯ ॥
 વિમાનમેકમપ્યેષ, માસૈઃ પઙ્કિભરપિ સ્ફુટમ્ ।
 પૂર્ણં ન ગાહતે સન્તિ વિમાનાનીદૃશાન્યપિ ॥ ૧૫૦ ॥

સૌધર્મ દેવલોકથી માંડીને અનુત્તર દેવલોક સુધીના વિમાનોનુ માપ બીજી રીતે કહેવાય છે. ૧૪૪

પ્રથમ ચાર દેવલોકની અંદર કોઈ અતિ કૌતુકી દેવ વિમાનને પ્રથમ જાતના પગલાથી માપે છે. અને આ પ્રમાણે અંડા ગતિથી પહોળાઈ, ચપલા ગતિથી લંબાઈ જવના ગતિથી અંદરની પરિધિ અને વેગાગતિથી બાહ્ય પરિધિને માપે છે. (ચારે ગતિમાં પણ પ્રથમ જાતનું જ પગલું) ૧૪૫-૧૪૬.

અચ્યુત સુધીના આઠ દેવલોકમાં બીજી જાતના પગલાથી ક્રમશઃ વ્યાસ વિગેરેને પૂર્વર્વાત્ માપે છે. (વ્યાસાદિ ચાર પ્રકારમાં ગતિ ક્રમશઃ ચાર, પરંતુ પગલું બીજી જાતનું) ૧૪૭.

નવ ગ્રંથેયકની અંદર ત્રીજી જાતના પગલાં વડે ચાર ગતિથી વિષ્કંભાદિને માપે છે. વ્યાસ - આયામ - અંતઃ પરિધિ - બાહ્ય પરિધિમાં ક્રમશઃ અંડાદિ ચાર ગતિ, પરંતુ પગલું ત્રીજી જાતનું) ૧૪૮.

વિજયાદિ ચાર વિમાનમાં ચોથી જાતના પગલાંથી વિષ્કંભાદિને માપે છે. ૧૪૯.

આ રીતે પગલાથી ૬ મહિના સુધી ફરવા છતાં પણ એક વિમાનનું અવગાહન ન થઈ શકે એવા પણ વિમાનો છે. ૧૫૦.

જીવાભિગમસૂત્રે તુ, મેદાંશ્રષ્ઠાદિકાન્ ગતેઃ ।

વ્યાસાદિ ચાચિવશ્ચિત્વા, વિમાનમાનમીરિતમ્ ॥ ૧૫૧ ॥

તળાહિ—સ્વસ્તિકં ૧ સ્વસ્તિકાવર્ત ૨, સ્વસ્તિકપ્રભમિત્યપિ ૩ ।

તુર્યં સ્વસ્તિકકાન્તાશ્ચ ૪, પરં સ્વસ્તિકવર્ણકમ્ ૫ ॥ ૧૫૨ ॥

ષટ્ સ્વસ્તિકલેશ્યાશ્ચ ૬, સપ્તમં સ્વસ્તિકધ્વજમ્ ૭ ।

અષ્ટમં સ્વસ્તિકસિતં ૮, સ્વસ્તિકકૂટમિત્યથ ૯ ॥ ૧૫૩ ॥

તતઃ સ્વસ્તિકશિષ્ટાશ્ચ ૧૦, વિમાનં દશમં ભવેત્ ।

एकादशं સ્વસ્તિકોત્તરાવતંસકમીરિતં ૧૧ ॥ ૧૫૪ ॥

षड्भिर्मासैः क्रमैराद्यैर्मिन्वानो नावगाहते ।

एषां मध्ये विमानानां, किंचित्किंचित् गाहते ॥ ૧૫૫ ॥

अर्चि ૧ સ્તથાઽર્ચિરાવર્ત ૨ મર્ચિઃપ્રભ ૩ મથાપરમ્ ।

अर्चिःकान्त ૪ મર્ચિર્વર્ણ ૫ મર્ચિર્લેશ્યં ૬ તથાપરમ્ ॥ ૧૫૬ ॥

अर्चिर्ध्वज ૭ મર્ચિઃસિત ૮ મર્ચિઃકૂટ ૯ તતઃ પરમ્ ।

अर्चिःशिष्ट ૧૦ મર્ચિરુત્તરાવતંસકમન્તિમમ્ ૧૧ ॥ ૧૫૭ ॥

किंचिद्विमानेष्वेतेषु, मित्वन्नैवावगाहते ।

क्रमैर्द्वितीयैः षण्मास्या, किंचित्पुनर्विगाहते ॥ ૧૫૮ ॥

શ્રી જીવાભિગમ સૂત્રમાં તો ગતિના ચંડા વગેરે લેદોની અને વ્યાસાદિની વિવક્ષા વગર જ વિમાનનું માન કહેલું છે. ૧૫૧.

તે આ પ્રમાણે ૧. સ્વસ્તિક, ૨. સ્વસ્તિકાવર્ત, ૩. સ્વસ્તિકપ્રભ, ૪. સ્વસ્તિક કાન્ત; ૫. સ્વસ્તિક વર્ણ, ૬. સ્વસ્તિક લેશ્યા, ૭ સ્વસ્તિક ધ્વજ, ૮. સ્વસ્તિકસિત, ૯. સ્વસ્તિક કૂટ, ૧૦. સ્વસ્તિક શિષ્ટ, ૧૧. સ્વસ્તિકોત્તરાવતંસક—આ ૧૧ જાતના વિમાનોને પ્રથમ પગલાથી માપતો એવો દેવ, કેટલાક વિમાનોને ૬ મહિનામાં અવગાહી શકે છે, તો કેટલાકને અવગાહી શકતો નથી. ૧૫૨-૧૫૫.

૧. અર્ચિ; ૨. અર્ચિરાવર્ત, ૩. અર્ચિઃપ્રભ, ૪. અર્ચિકાન્ત, ૫. અર્ચિર્વર્ણ, ૬. અર્ચિર્લેશ્ય, ૭. અર્ચિધ્વજ, ૮. અર્ચિઃસિત, ૯. અર્ચિઃકૂટ ૧૦. અર્ચિઃશિષ્ટ, ૧૧. અર્ચિ-રોત્તરાવતંસક—આ અગ્યાર વિમાનોને બીજા પ્રકારના પગલાથી માપતો કોઈક દેવ, કોઈક વિમાનને ૬ મહિને અવગાહી શકે છે, તો કોઈકને અવગાહી શકતો નથી. ૧૫૬-૧૫૮.
ક્ષે-ઉ ૩૪

કામં કામાવર્તમેવ, કામપ્રભમથાપરમ્ ।

કામકાન્તં કામવર્ણ, કામલેશ્યં તતઃ પરમ્ ॥ ૧૫૯ ॥

કામધ્વજં કામસિતં, કામકૂટં ભવેત્પરમ્ ।

કામશિષ્ટં તથા કામોત્તરાવતંસકામિધમ્ ॥ ૧૬૦ ॥

કિંચિદેષાં વિમાનાનાં, મધ્યે મિન્વન્ વિગાહતે ।

ક્રમૈસ્તૃતીયૈઃ પન્માસ્યા, કિંચિત્તુ નાવગાહતે ॥ ૧૬૧ ॥

વિજયં વૈજયન્તં ચ, જયન્તમપરાજિતમ્ ।

વિમાનં કિંચિદપ્યેષુ, મિન્વન્નૈવાવગાહતે ॥ ૧૬૨ ॥

પદ્મિર્મસૈઃ ક્રમૈસ્તુર્યૈઃ, સચાતુર્યઃ સ નિર્જરઃ ।

માનમેવં વિમાનાનામુક્તં વૈમાનિકાર્ચિતૈઃ ॥ ૧૬૩ ॥ યુગ્મં ॥

તથા ચ તદ્ગ્રંથઃ—“ અત્થિ ણં મંતે ! વિમાણાં સોત્થિયાં જાવ સોત્થોત્તર-
વહિસયાં ?, હંતા અત્થિ, તે ણં મંતે ! વિમાણા કેમહાલયા પ૦ ?, ગો૦ ! જાવ-
ઇયં ચ ણં સ્સરિય ઉદેહ જાવહં ચ ણં સ્સરિય અત્થમેહ એવહયાં તિન્નિ ઓવાસંતરાં
અત્થેગહ્યસ્સ દેવસ્સ એગે વિક્રમે સિયા, સે ણં દેવે તાણ ઉક્કિટ્ઠાણ તુરિયાણ જાવ
દિવ્વાણ દેવગતીણ વિહંવયમાણે ૨ જાવ એગાહં વા દુયાહં વા ઉક્કોસેણ છમ્માસે

૧. કામ, ૨. કામાવર્ત, ૩. કામપ્રભ, ૪. કામકાન્ત, ૫. કામવર્ણ, ૬. કામલેશ્ય,
૭. કામધ્વજ, ૮. કામસિત, ૯. કામકૂટ, ૧૦. કામશિષ્ટ, ૧૧. કામોત્તરાવતંસક—આ
૧૧ વિમાનોને ત્રીજા પગલાથી માપતો કોઈક દેવ, કો'કને છ મહિને અવગાડી શકે છે,
તો કો'કને અવગાડી શકતો નથી. ૧૫૯-૧૬૧.

૧. વિજય, ૨. વૈજયન્ત, ૩. જયન્ત, ૪. અપરાજિત આ વિમાનોને ચોથા પ્રકારના
પગલાથી માપતો ચતુરદેવ ૬ મહિને કોઈને પણ અવગાડી શકતો નથી. એમ વૈમાનિક
દેવોથી પૂજાએલા શ્રી જિનેશ્વરોએ કહેલું છે. ૧૬૨-૧૬૩.

તે સંબંધી આગમમાં કહ્યું છે કે : હે ભંતે ! સ્વસ્તિકથી સ્વસ્તિકોત્તરાવતંસક
નામ સુધીના વિમાનો છે. હા ! છે. હે ભંતે ! વિમાનો કેટલા મોટા છે ? હે ગૌતમ !
જેટલામાં સૂર્યોદયથી માંડીને સૂર્યાસ્ત સુધીનું જે આંતર થાય, તેને ત્રણ ગણું કરવાથી
દેવનું એક પરાક્રમ (એક મોટું પગલું) થાય. તે દેવ તે પ્રકારની ઉત્કૃષ્ટ તેજીથી અને
દિવ્ય એવી દેવગતિથી ચાલે, એક—દિવસ, બે દિવસ યાવત્ ઉત્કૃષ્ટથી ૬ માસ ચાલે

વીરૈવજ્જા, અત્યેગઈયં વિમાણં વિરૈવજ્જા, અત્યેગઈયં વિમાણં નો વિરૈવજ્જા, ”
 इत्यादि, ” ।

કસ્મિન્નમી દેવલોકે, વિમાનાઃ સ્વસ્તિકાદયઃ ।

વિજયાદીન્ વિના સમ્યગેતન્ન જ્ઞાયતેઽધુના ॥ ૧૬૪ ॥

નનુ ચણ્ઢાદિગતિભિઃ, ષણ્માસ્યા તાદૃશૈઃ ક્રમૈઃ ।

ન કેષાંચિદ્વિમાનાનાં, પારં યાન્તિ સુરા યદિ ॥ ૧૬૫ ॥

તદ્ દ્રુતં જિનજન્માદિકલ્યાણકોત્સવાર્થિનઃ ।

તસ્મિન્નેવ ક્ષણે તત્તત્સ્થાનમાયાન્ત્યમી કથમ્ ? ॥ ૧૬૬ ॥ (યુગ્મમ્)

અત્રોચ્યતે—ગતિક્રમાવિમાબુક્તૌ, પલ્યોપમાદિપલ્યવત્ ।

વિમાનમાનજ્ઞાનાય, કલ્પિતૌ ન તુ વાસ્તવૌ ॥ ૧૬૭ ॥

વાસ્તવી તુ ગતિર્દિવ્યા, દિવ્યઃ ક્રમશ્ચ વાસ્તવઃ ।

અત્યન્તસત્ત્વરતરૌ, તથા ભવસ્વભાવતઃ ॥ ૧૬૮ ॥

તતશ્ચ જિનજન્માદિપ્રમોદપ્રચયોત્સુકાઃ ।

સુરા અચિન્ત્યસામર્થ્યાદત્યન્તં શીઘ્રગામિનઃ ॥ ૧૬૯ ॥

તેટલામાં કો'ક વિમાનનો પાર પામી શકે છે, તો કો'ક વિમાનનો પાર પામી શકતો નથી...

વિજયાદિ વિમાનોને છોડીને કયા દેવલોકમાં આ સ્વસ્તિકાદિ વિમાનો છે, તે સ્પષ્ટ જણાતું નથી. ૧૬૪.

પ્રશ્નઃ ચંડાદિ ગતિ વડે કરીને તેવા પ્રકારના પગલાથી છ મહિને કોઈક વિમાનના દેવતાઓ પાર પામતા નથી, તો પછી જિનેશ્વરદેવના જન્માદિ કલ્યાણક મહોત્સવના અર્થી દેવતાઓ, તે જ ક્ષણે તે તે સ્થાનમાં કેવી રીતે આવી શકે છે ? ૧૬૫-૧૬૬.

ઉત્તરઃ ગતિ અને પગલા જે કદા છે, તે પલ્યોપમના પ્યાલાની કદપનાની માફક વિમાનનું પ્રમાણ જાણવા માટે કદપનાથી કહેલ છે, પણ વાસ્તવિક નથી. ૧૬૭.

તેવા પ્રકારના ભવસ્વભાવથી દેવોની વાસ્તવિક દિવ્યગતિ અને દિવ્ય પગલા અત્યંત વેગીલા હોય છે. ૧૬૮.

અને તેથી જ જિનેશ્વરદેવોના જન્માદિ (કલ્યાણક)ના આનંદ સમૂહથી ઉત્સુક બનેલા દેવતાઓ અચિન્ત્ય સામર્થ્યથી અત્યંત શીઘ્રગામી હોવાથી અત્યંત ભક્તિથી અચ્યુતાદિ દેવલોકમાંથી આવીને શ્રી અરિહંત ભગવાંતના કલ્યાણકોત્સવ ઉજવીને પોતાના આત્માને કૃતાર્થ કરે છે. ૧૬૯-૧૭૦.

અન્યુતાદિકકલ્પેભ્યોઽન્યુપેત્ય પ્રૌઢમક્તયઃ ।
 સ્વં સ્વં કૃતાર્થયંત્યર્હંતકલ્યાણકોત્સવાદિભિઃ ॥ ૧૭૦ ॥
 હૃદ્દશાનિ વિમાનાનિ, મહાન્ત્યાઘદ્વિતીયયોઃ ।
 સ્વર્ગયોઃ પશ્ચવર્ણાનિ, વિરાજન્તે પ્રભાભરૈઃ ॥ ૧૭૧ ॥
 જાત્યાઘ્રનમયાનીવ, સ્યુર્મેચકાનિ કાનિચિત્ ।
 ઇન્દ્રનીલરત્નમયાનીવ નીલાનિ કાનિચિત્ ॥ ૧૭૨ ॥
 પદ્મરાગમયાનીવ, રક્તવર્ણાનિ કાન્યપિ ।
 સ્વર્ણપીતરત્નમયાનીવ પીતાનિ કાનિચિત્ ॥ ૧૭૩ ॥
 કાનિચિચ્છુલ્લવર્ણાનિ, કલસાનિ સ્ફટિકૈરિવ ।
 સર્વાણિ નિત્યોદ્યોતાનિ, માસુરાણિ પ્રભાભરૈઃ ॥ ૧૭૪ ॥
 યથા નિરઘ્રનમસિ, મધ્યાહ્નેઽનાવૃત્તસ્થલે ।
 હિ પ્રકાશઃ સ્યાત્તેષુ, તતઃ સ્ફુટતરઃ સદા ॥ ૧૭૫ ॥
 તમઃકણેન ન કદાપ્યેષુ સ્થાતું પ્રભૂયતે ।
 સંશયેનેવ ચેતસ્સુ, કેવલજ્ઞાનશાલિનામ્ ॥ ૧૭૬ ॥
 અહોરાત્રવ્યવસ્થાપિ, ન ભવેત્તેષુ કર્હિચિત્ ।
 દુરવસ્થેવ ગેહેષુ, જાગ્રત્પુણ્યૌઘશાલિનામ્ ॥ ૧૭૭ ॥

પ્રથમ જે દેવલોકમાં પાંચવર્ણના આવા મોટા વિમાનો કાંતિના સમૂહથી શોભે છે. ૧૭૧.

કેઈક વિમાનો જાત્ય અંજનરત્નમય હોય તેવા કૃષ્ણવર્ણી છે, કેટલાક ઈન્દ્રનીલરત્નમય હોય તેવા નીલવર્ણી છે, કેટલાક પદ્મરાગ રત્નમય હોય તેવા રક્તવર્ણી છે, કેટલાક સુવર્ણ પીત રત્નમય હોય તેવા પીળા વર્ણના છે અને કેટલાક જાણે સ્ફટિકના બનાવેલા હોય તેવા શુદ્ધવર્ણી છે આ પ્રમાણે આ બધા વિમાનો નિત્ય ઉદ્યોતવાળા અને કાંતિથી દેદીપ્યમાન છે. ૧૭૨-૧૭૪.

જેમ વાદળા વગરના આકાશમાં મધ્યાહ્ન સમયે ખુદલા સ્થાનમાં અતિપ્રકાશ હોય છે. તેનાથી વધુ સ્પષ્ટ પ્રકાશ તે દેવવિમાનોમાં હોય છે. ૧૭૫.

કેવલજ્ઞાનીઓના ચિત્તમાં જેમ સંશય ટકી શકતો નથી, તેમ આ સ્થાનોમાં અંધકારનો કણ પણ રહી શકતો નથી ૧૭૬.

પ્રકટ પુણ્યપ્રભાવશાલી-પુણ્યાત્માઓના ઘરમાં જેમ દુઃખી અવસ્થા હોતી નથી, તેમ આ વિમાનોમાં અહોરાત્રિની વ્યવસ્થા પણ હોતી નથી ૧૭૭.

વ્યવહારસ્ત્વહોરાત્રાદિકોઽત્રત્યવ્યપેક્ષયા ।

તત્ત એવ ચ તત્રત્યા, ગતં કાલં વિદન્તિ ન ॥ ૧૭૮ ॥

ચન્દનાગુરુચન્દ્રૈણમદકશ્મીરજન્મનામ્ ।

યૃથિકાચમ્પકાદીનાં, પુષ્પાણાં ચ સમન્તતઃ ॥ ૧૭૯ ॥

યથા વિકીર્યમાણાનાં, સૌરભ્યમિહ જૃમ્ભતે ।

ગ્રાણાગ્રાણકરં પીયમાનમુત્ફુલ્લનાસિકૈઃ ॥ ૧૮૦ ॥

તતોઽપીષ્ટતરસ્તેષાં, વિમાનાનાં સ્વભાવતઃ ।

સ્વાભાવિકઃ પરિમલઃ, પુષ્પાતિ પરમાં મુદમ્ ॥ ૧૮૧ ॥

ત્રિભિર્વિશેષકં ॥

રુત્ત્વૂરનવનીત શિરીષકુસુમાદિતઃ ।

તેષામતિમૃદુઃ સ્પર્શઃ, સ્વાભાવિકઃ સનાતનઃ ॥ ૧૮૨ ॥

ચતુર્દિશં વિમાનેભ્યસ્તેભ્યઃ પશ્ચશતોત્તરાઃ ।

ચત્વારો વનસ્વળ્લાઃ સ્યુર્નાનાવૃક્ષાલિમળિતાઃ ॥ ૧૮૩ ॥

પ્રાચ્યામશોકવિપિનં, યામ્યાં સપ્તચ્છદાભિધમ્ ।

પ્રતીચ્યાં ચમ્પકવનમુદગામ્રવણં તથા ॥ ૧૮૪ ॥

અહોરાત્રિની વ્યવસ્થા અહીંની (મર્ત્યલોકની) અપેક્ષાએ છે, બાકી ત્યાં આ વ્યવસ્થા ન હોવાના કારણે તે વિમાનમાં રહેતા દેવો વગેરે વીતેલો કાળ બાણતા પણ નથી. ૧૭૮.

ફેલાતી અંદન, અગર, કપૂર, કસ્તૂરી, કેશરની સુરસિ તથા વેરાયેલા એવા બદ, અંધો આદિ પુષ્પોનો પરિમલ જેમ ચારેતરફ ફેલાઈ બાય છે અને કુલી ગયેલી નાસિકાવાળા લોકો દ્વારા નાકને તરબતર કરનાર આ સુરસિનું જેમ પાન કરાય છે, તેનાથી પણ વધુ ઈષ્ટતર એવો આ વિમાનોનો સ્વાભાવિક પરિમલ (સુગંધ) હોય છે. જે પરમાનંદને પુષ્ટ કરે છે. ૧૭૯-૧૮૧.

૩, ખૂર નામની વનસ્પતિ, માખણ અને શિરીષ પુષ્પો કરતાં પણ અતિ કોમળ સ્પર્શ એ આ વિમાનોનો સ્વાભાવિક અને સનાતન હોય છે. ૧૮૨.

તે વિમાનોની ચારે દિશામાં વિવિધપ્રકારની વૃક્ષશ્રેણિથી શોભતા એવા ૫૦૪ વનખંડો છે. ૧૮૩.

તેમાં પૂર્વ દિશામાં અશોકવન, દક્ષિણ દિશામાં સપ્તછદ વન, પશ્ચિમ દિશામાં અંપકવન અને ઉત્તરદિશામાં આમ્રવન હોય છે. ૧૮૪.

પ્રત્યેકં વનચ્છંડાસ્તે, પ્રાકારેણ વિભૂષિતાઃ ।
 પચ્ચવર્ણમણિતુળવરેણ્યસમભૂમયઃ ॥ ૧૮૫ ॥
 સરસ્યો વાપિકાશ્ચૈષુ, પુષ્કરિણ્યશ્ચ દીર્ઘિકાઃ ।
 રૂપ્યકૂલાસ્તપનીયતલાઃ સૌવર્ણવાલુકાઃ ॥ ૧૮૬ ॥
 જાત્યાસવઘૃતક્ષીરક્ષોદસ્વાદૂદકાશ્ચિતાઃ ।
 ક્રીડદપ્સરસાં વ્યત્તૈઃ, પુનરુક્તીકૃતામ્બુજાઃ ॥ ૧૮૭ ॥
 ચતુર્દિશં ત્રિસોપાનપ્રતિરૂપકરાજિતાઃ ।
 વિમાન્તિ તોરણૈશ્છત્રાતિચ્છત્રૈશ્ચ ધ્વજૈરપિ ॥ ૧૮૮ ॥
 ત્રિભિર્વિશેષકં ॥

તાસુ તાસુ પુષ્કરિણ્યાદિષુ ભાન્તિ પદે પદે ।
 ક્રીડાર્હા મણ્ડપાઃ શૈલા, વિવિધાન્દોલકા અપિ ॥ ૧૮૯ ॥
 વૈમાનિકા યત્ર દેવા, દેવ્યશ્ચ સુખમાસતે ।
 પ્રાયઃ સદા ભવધારણીયાજ્ઞેનારમન્તિ ચ ॥ ૧૯૦ ॥

તે પ્રત્યેક વનખંડો પ્રાકારથી પરિમંડિત છે અને પંચવર્ણીમણિ અને શ્રેષ્ઠ ઘાસથી સમભૂતલવાળા છે. ૧૮૫

મોટા સરોવરો, વાવડીઓ, કમલસરોવરો, મોટા કૂવાઓ (તે વનખંડોમાં) છે. જેના કિનારા અને ડાંઠા રૂપાના અને તળીયા સ્વર્ણના અને રેતી સુવર્ણની હોય છે. ૧૮૬.

આ વાવડી આદિમાં જલિવાન આસવ, ઘી, ખીર અને સાકર જેવા (સ્વાદુ મધુર) પાણી છે અને ક્રીડા કરતી અપ્સરાઓના મોઢાથી ડબ્બલ કમળવાળી હોય તેમ લાગે છે. ૧૮૭.

આ વાવડીઓ ચારે દિશામાં ત્રણ-ત્રણ પગથીયાની પંક્તિથી તેમજ તોરણો, છત્રો, મોટા છત્રો, અને ધ્વજોથી પણ શોભે છે. ૧૮૮.

તે તે પુષ્કરિણી આદિમાં સ્થાને-સ્થાને ક્રીડાયોગ્ય મંડપો, પર્વતો, વિવિધ હિંચકાઓ પણ શોભે છે. ૧૮૯

ત્યાં વૈમાનિક દેવો અને દેવીઓ સુખપૂર્વક રહે છે, ત્યાં તેઓ પ્રાયઃ ભવધારણીય શરીર વડે સદા રમે છે. આનંદ કરે છે. ૧૯૦.

૧. વનચ્છંડાદિષુ ભવધારણીયેન દેવાનાં સ્થિતિરિત્યેવવિધસ્પન્ડોલ્લેખાભાવાત્ વિરુદ્ધ-લેખસ્યાપિ ચામાવાત્ પ્રાય इत्युक्ति ।

૨. વાવડી-જેમાં અંદર ઉતરવા માટે પગથીયા હોય.

તત્ર ક્રીડામણ્ડપાદૌ, હંસાસનાદિકાન્યથ ।

આસનાનિ ભાન્તિ તેષાં, મેદા દ્વાદશ તે ત્વમી ॥ ૧૯૧ ॥

હંસે ૧ કોંચે ૨ ગરુડે ૩ ઓળય ૪ પળણ ય ૫ દીહ ૬ મદે ય ૭ ।
પક્ષી ૮ મયરે ૯ પડમે ૧૦ સીહ ૧૧ દિસાસોત્થિ ૧૨ વારસમે ॥ ૧૯૨ ॥

વનખણ્ડેષુ તેષ્વેવં, રાજન્તે જાતિમણ્ડપાઃ ।

યુથિકામલ્લિકાનાગવહ્નીદ્રાક્ષાદિમણ્ડપાઃ ॥ ૧૯૩ ॥

આસ્થાનપ્રેક્ષણસ્નાનાલઙ્કારાદિગૃહાણ્યપિ ।

શોભન્તે મોહનગૃહાઃ, સુરતાર્થં સુધામુજામ્ ॥ ૧૯૪ ॥

શિલાપટ્ટા વિભાન્ત્યેષુ, મણ્ડપેષુ ગૃહેષુ ચ ।

હંસકૌશ્વાદિસંસ્થાના, નાનાંરત્રવિનિર્મિતાઃ ॥ ૧૯૫ ॥

તેષુ વૈમાનિકા દેવા, દેવ્યશ્ચ સુખમાસતે ।

તિષ્ઠન્તિ શેરતે સ્વૈરં, વિલસન્તિ હસન્તિ ચ ॥ ૧૯૬ ॥

સુકૃતાનાં પ્રાકૃતાનાં, ભૂયસાં ભુજતે ફલમ્ ।

શમયન્તે ઇવ પ્રાચ્યતપઃસંયમજં શ્રમમ્ ॥ ૧૯૭ ॥

ત્યાં ક્રીડા મંડપાદિમાં હંસાસન વિગેરે બાર પ્રકારના આસનો શોભે છે. તે પ્રકારો આ પ્રમાણે-૧. હંસાસન, ૨. કૌંચાસન, ૩. ગરુડાસન ૪. અવનતાસન (નમેલું આસન) ૫ પ્રણતાસન, ૬. દીર્ઘાસન (લાંબા), ૭. લદ્રાસન, ૮. પક્ષી-આસન, ૯. મકરાસન, ૧૦. પદ્માસન (કમળાસન), ૧૧. સિંહાસન, ૧૨. દિશા-સ્વસ્તિકાસન. ૧૯૧-૧૯૨.

તે વનખંડોમાં જુઈ, ચમેલી, નાગરવેલ, દ્રાક્ષા તથા બાઈના શ્રેષ્ઠમંડપો શોભે છે. ૧૯૩.

સલાગૃહ, પ્રેક્ષકગૃહ, સ્નાનગૃહ, અલંકારગૃહ તથા સુધાભોજ દેવતાઓને ભોગ માટે મોહનગૃહો પણ શોભે છે. ૧૯૪.

આ મંડપો અને ગૃહોમાં વિવિધપ્રકારના રત્નોથી નિર્મિત હંસ. કૌંચાદિના આકાર-વાળા શિલાપટ્ટો શોભે છે. તે તે સ્થાનોમાં વૈમાનિક દેવ-દેવીઓ સુખપૂર્વક બેસે છે, ઉભા રહે છે, ઈચ્છાપૂર્વક આરામ કરે છે, વિલાસ કરે છે, હસે છે અને આ રીતે બાજુ પૂર્વ જન્મના તપ-સંયમના થાકને ઉતારતાં હોય, તે રીતે પોતાના પૂર્વકૃત સુકૃતોનું ફળ ભોગવે છે. ૧૯૫-૧૯૭.

મધ્યેવનમથૈકૈકઃ, પ્રાસાદસ્તત્ર તિષ્ઠતિ ।

વનાધિકારી પ્રત્યેકં, સુગે વનસમાભિધઃ ॥ ૧૯૮ ॥

एवमेषां विमानानां, बहिर्भागो निरूपितः ।

અન્તર્ભાગો વિમાનાનાં, યથાઽઽન્નાયમથોચ્યતે ॥ ૧૯૯ ॥

मध्यदेशे विमानानामुपकार्या विराजते ।

एषा च राजप्रासादावतंसकस्य पीठिका ॥ ૨૦૦ ॥

ઉક્તં ચ—“ ગૃહસ્થાનાં સ્મૃતા રાજામુપકાર્યોપકારિકે ”તિ ।

परिस्तां पञ्चवरवेदिका स्याद्वनाश्रिता ।

ગવાક્ષજાલાકૃતિના, રત્નજાલેન રાજિતા ॥ ૨૦૧ ॥

तथासौ किङ्किणीजालैर्मणिसुक्तादिजालकैः ।

ઘન્ટાજાલૈઃ સ્વર્ણજાલૈઃ, પરિક્ષિપ્તાઽઽજાલકૈઃ ॥ ૨૦૨ ॥

चतुर्दिशं त्रिसोपानप्रतिरूपकमञ्जुला ।

ધ્વજતોરણસચ્છત્રાતિચ્છત્રાદ્યાનિ તાન્યપિ ॥ ૨૦૩ ॥

દરેક વનની અંદર એકેક પ્રાસાદ છે. પ્રત્યેક પ્રાસાદમાં ‘વનસમ’ નામનો વનાધિકારી દેવ છે. ૧૯૮.

આ પ્રમાણે આ વિમાનોનાં બાહ્યભાગનું વર્ણન કર્યું. હવે વિમાનોના ‘આંતર ભાગનું’ પરંપરા મુજબ વર્ણન કરું છું. ૧૯૯

વિમાનોના મધ્યભાગે ઉપકાર્યા (પીઠિકા વિશેષ) શોભે છે. અને આ રાજ-પ્રાસાદાવતંસકની પીઠિકા કહેવાય છે. ૨૦૦

ઉપકાર્યા=ગૃહસ્થ રાજાઓને ઉપકારક, કહ્યું છે કે: ‘ગૃહસ્થ રાજાઓને ઉપકારિકા હોય, તે ઉપકાર્યા કહેવાય છે’ તે મુજબ અહિં પણ જાણવું.

તે પીઠિકાની ચારે તરફ વનથી યુક્ત પંચવર વેદિકા છે, કે જે ગવાક્ષજાલની આકૃતિ જેવી રત્નજાલોથી શોભે છે. ૨૦૧.

તથા આ મણી પીઠિકા ચારે બાજુથી ધુધરી, મણિમોતીની ઘંટા, સોના તથા કમળની જાળીઓથી વીંટળાયેલ છે. ૨૦૨.

(આ પીઠિકા) ચારે દિશામાં ત્રણ-ત્રણ સોપાન પંક્તિથી શોભે છે. અને તે દરેક પગથીયાની શ્રેણી ધ્વજ, તોરણ ઉપરોપરિ છત્રો, આદિથી યુક્ત છે. ૨૦૩.

મધ્યે સ્યાદુપકાર્યાયા, વિમાનસ્વામિનો મહાન્ ।
 યોજનાનાં શતાન્ પશ્ચોત્તુઙ્ગઃ પ્રાસાદશેખરઃ ॥ ૨૦૪ ॥
 મૂલપ્રાસાદાત્સમન્તાત્, સ્યુઃ પ્રાસાદાવતંસકાઃ ।
 ચત્વારો દ્વે શતે સાર્દ્ધે, યોજનાનાં સમુચ્છિતાઃ ॥ ૨૦૫ ॥
 તેષાં ચતુર્ણાં પ્રત્યેકં, ચત્વારો યે ચતુર્દિશમ્ ।
 પ્રાસાદાસ્તે યોજનાનાં, શતં સપાદમુચ્છિતાઃ ॥ ૨૦૬ ॥
 પ્રત્યેકમેષાં ચત્વારઃ, પ્રાસાદા યે ચતુર્દિશમ્ ।
 દ્વાષષ્ટિ તે યોજનાનામદ્વચદ્વાર્ણાં સ્યુઃ સમુચ્છિતાઃ ॥ ૨૦૭ ॥
 ણ્ણામપિ પરીવારપ્રાસાદાસ્તે ચતુર્દિશમ્ ।
 યોજનાનાં સ્યુઃ સપાદામેકત્રિંશતમુચ્છિતાઃ ॥ ૨૦૮ ॥
 તેષામપિ પરીવારપ્રાસાદાઃ સ્યુઃ સમુચ્છિતાઃ ।
 યોજનાનિ પશ્ચદશ, સાર્દ્ધં ક્રોશદ્વયં તથા ॥ ૨૦૯ ॥
 સર્વેઽપ્યમી સ્યુઃ પ્રાસાદા, નિજોચ્ચત્વાર્દ્ધવિસ્તૃતાઃ ।
 એવં ચ પશ્ચ પ્રાસાદપરિપાટ્યઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥ ૨૧૦ ॥

ઉપકાર્યા એવી આ વેદિકાના મધ્યભાગમાં વિમાનના સ્વામીદેવનો પાંચસો (૫૦૦) યોજન ઊંચો શ્રેષ્ઠ પ્રાસાદ છે. ૨૦૪.

મૂલ પ્રાસાદની ચારે તરફ ચાર પ્રાસાદાવતંસક છે, જે અઢીસો (૨૫૦) યોજન ઊંચા છે. ૨૦૫.

તે ચારે પ્રાસાદાવતંસકોની ચારે દિશામાં ચાર પ્રાસાદો છે, જે સવાસો (૧૨૫) યોજન ઊંચા છે. ૨૦૬.

અને તે દરેક પ્રાસાદોની પણ ચારે દિશામાં ચાર પ્રાસાદો છે, જે સાડા બાસઠ (૧૨૬) યોજન ઊંચા છે. ૨૦૭

આ (દરેક)ના પણ પરિવાર પ્રાસાદો ચારે તરફ છે અને તે (૩૧૬) સવા એકત્રીસ યોજન ઊંચા છે. ૨૦૮

તેના પણ પરિવાર પ્રાસાદો છે, જે ૧૫ યોજન ૨૧ કોસ ઊંચા છે. ૨૦૯.

આ સઘળાંય પ્રાસાદો પોતાની ઉચાઈથી અડધી પહોળાઈવાળા છે. એ પ્રમાણે પ્રાસાદની પાંચ શ્રેણિઓ કહી છે. ૨૧૦.

एकैकस्यां च दिश्येकचत्वारिंशं शतत्रयम् ।

त्रयोदश शताः पञ्चपष्टचाट्वाः सर्वसंख्यया ॥ २११ ॥

राजप्रश्रीयटीकाया, अभिप्रायोऽयमीरितः ।

तत्सूत्रे तु तिस्र एव, परीपाट्यः प्ररूपिताः ॥ २१२ ॥

पञ्चाशीतिरમી સૂત્રમતે તુ સર્વસંખ્યયા ।

સૂત્રવૃત્ત્યોર્વિસંવાદે, નિદાનં વેદ તત્ત્વવિત્ ॥ ૨૧૩ ॥

પન્ચમાઙ્ગે દ્વિતીયસ્ય, શતસ્યોદ્દેશકેઽષ્ટમે ।

દૃત્તૌ ચતસ્રઃ પ્રાસાદપરિપાટ્યઃ પ્રરૂપિતાઃ ॥ ૨૧૪ ॥

एवं चात्र मतत्रयं ।

विचारसप्ततौ तु महेन्द्रसूरिभिरेवमुक्तं—

“ ओआरिअलयणंમી, પહુણો પળસીઈ હુંતિ પાસાયા ।

તિસય ઇગચત્ત કત્થઈ કત્થઈ પળસઢ્ઠી તેરસયં ॥ ૨૧૫ ॥

પળસીઈ ઇગવીસા પળસી પુળ ઇગચત્ત તિસઈણ ।

તેરસસય પળસઢ્ઠા તિસઈ ઇગચત્ત પઢ્ઢકકુહં ॥ ૨૧૬ ॥”

“ વિમાનેષુ પ્રથમં પ્રાકારસ્તસ્ય સર્વમધ્યે ઉપરિકાલયનં પીઠિકેત્યર્થઃ, તસ્યાં

એક-એક દિશામાં ત્રણસો એકતાલીશ (૩૪૧) પ્રાસાદો છે અને કુલ સંખ્યા તેરસો પાંસઠ (૧૩૬૫) છે. ૨૧૧.

આ અભિપ્રાય શ્રી રાજપ્રશ્રીય ટીકાનો છે. તેના સૂત્રમાં તો પ્રાસાદની ત્રણ શ્રેણિ જ કહેલી છે ૨૧૨.

શ્રી રાજપ્રશ્રીય-સૂત્રના મતે પ્રાસાદોની સર્વ સંખ્યા પંચાસી (૮૫) થાય છે. સૂત્ર અને ટીકાના વિસંવાદમાં કારણ (તત્ત્વ) તો કેવલજ્ઞાની ભગવંતો જાણે. ૨૧૩.

પંચમાંગ શ્રી ભગવતીના ખીજા શતકના આઠમા ઉદ્દેશાની ટીકામાં પ્રાસાદની ચાર શ્રેણિ કહેલી છે આ પ્રમાણે આ વિષયમાં ત્રણ મતો છે. ૨૧૪.

વિચારસપ્તતિકામાં શ્રી મહેન્દ્રસૂરિ મહારાજે આ પ્રમાણે કહેલું છે કે : “ ઉપ-કારિકાલયન (પીઠિકા) ઉપર સ્વામી દેવના ૮૫ પ્રાસાદ છે, કોઈ અન્યમાં ૩૪૧ અને કોઈ અન્યમાં ૧૩૬૫ પ્રાસાદો કીધેલા છે ૨૧૫.

૮૫ની શ્રેણિમાં દરેક દિશામાં ૨૧ પ્રાસાદો છે,

૩૪૧ની શ્રેણિમાં દરેક દિશામાં ૮૫ પ્રાસાદો છે,

૧૩૬૫ની શ્રેણિમાં દરેક દિશામાં ૩૪૧ પ્રાસાદો છે. ૨૧૬.

વિચારસપ્તતિકાની અવચૂરીમાં કહ્યું છે કે : “ વિમાનોમાં પ્રથમ કિલ્લો હોય છે.

સર્વમધ્યે પ્રભોઃ પञ्चाशीતિઃ પ્રાસાદાઃ, કુત્રાપિ વિમાનસ્યોપરિકાલયને એકચત્વારિંશદ-
ધિકાનિ ત્રીણિ શતાનિ પ્રાસાદાઃ, કુત્રાપિ પञ્ચવિધધિકાનિ ત્રયોદશ શતાનિ પ્રાસાદાઃ,
एवं भेदत्रयमेवेति ” વિચારસપ્તતિકાવચ્ચરૌ ।

एवं च—अन्यस्वर्गेष्वपि मूलप्रासादोन्नत्यपेक्षया ।

अर्द्धार्द्धमानः प्रासादपरिवारो विभाव्यताम् ॥ २१७ ॥

अमी समग्रा प्रासादा, वैदूर्यस्तम्भशोभिताः ।

उत्तुङ्गतोरणा रत्नपीठिकावन्धवन्धुराः ॥ २१८ ॥

विमानस्वामिसंभोग्यरत्नसिंहासनाश्रिताः ।

यद्वाहं तत्परीवारसुरभद्रासनैरपि ॥ २१९ ॥

एवं सामानિકादीनामपि संपत्तिशालિनाम् ।

रम्या भवन्ति प्रासादा, स्वर्णरत्नविनिर्मिताः ॥ २२० ॥

पौरस्थानीયદેવાનામન્યેષામપ્યનેકશઃ ।

स्वस्वपुण्यानुसारेण, प्रासादाः सन्ति शोभनाः ॥ २२१ ॥

तत एव विमानास्ते, शृङ्गाटकैरलङ्कृताः ।

त्रिकैश्चतुष्કैરपि च, चत्वरैश्च चतुष्पथैः ॥ २२२ ॥

તેના બેરોબર મધ્યમાં ઉપરિકાલયન હોય છે. અર્થાત્ પીઠિકા હોય છે. તેની બરાબર મધ્યમાં (વિમાન) સ્વામીના પંચ્યાસી (૮૫) પ્રાસાદો હોય છે. કોઈ સ્થળે વિમાનના ઉપરિકાલયન ઉપર ત્રણસો એકતાલીશ (૩૪૧) પ્રાસાદો હોય છે. (તેમ કહ્યું છે) કોઈ સ્થાને તેરસો પાંસઠ (૧૩૬૫) પ્રાસાદો કહેલા છે. એ પ્રમાણે ત્રણલેઢ જ છે...”

આજ પ્રમાણે અન્ય દેવલોકોને વિષે પણ મૂળ પ્રાસાદની ઊંચાઈની અપેક્ષાએ અર્ધ-અર્ધ ઊંચાઈવાળા પરિવાર પ્રાસાદ (પરિવારના દેવોના પ્રાસાદો) સમજવા. ૨૧૭.

આ બધા પ્રાસાદો વૈદૂર્યરત્નના સ્તંભથી શોભે છે. તે ઉંચા તોરણો અને રત્ન-પીઠિકાબંધથી સુંદર છે. વિમાનના સ્વામી દેવતાને ઉપયોગ કરવા લાયક રત્નસિંહા-સનથી યુક્ત છે. અને યોગ્યતા મુજબ તે-તે પરિવાર દેવતાઓના ભદ્રાસનોથી પણ તે પ્રાસાદો સંપન્ન છે. ૨૧૮-૨૧૯.

આ પ્રમાણે સંપત્તિશાલી એવા સામાનિકાદિ દેવોના પણ સ્વર્ણ રત્નથી નિર્મિત સુંદર પ્રાસાદો હોય છે. ૨૨૦.

નગરજન જેવા બીજા પણ (પૌરસ્થાનીય) દેવતાઓનાં પોત-પોતાના પુણ્યાનુ-સારે અનેક સુંદર પ્રાસાદો છે. તેથી તે વિમાનો ચારા, ચૌટાં, ત્રણ રસ્તા-ચાર રસ્તા

ચતુર્મુખૈરપિ મહાપથૈઃ સમન્તતોઽશ્ચિતાઃ ।

પ્રાકારાટ્ટાલકવરચરિકાદ્વારતોરણૈઃ ॥ ૨૨૩ ॥

પૂર્વોક્તમૂલપ્રાસાદાદર્થેશાન્યાં ભવેદિહ ।

સમા સુધર્મા તિસૃષુ, દિક્ષુ દ્વારૈસ્ત્રિભિર્યુતાઃ ॥ ૨૨૪ ॥

પ્રાચ્યાં યામ્યામુદીચ્યાં ચ, માન્તિ દ્વારાણિ તાન્યપિ ।

અષ્ટભિર્મંજ્રલૈઃકલ્પૈર્વિરાજન્તે ધ્વજાદિભિઃ ॥ ૨૨૫ ॥

પ્રતિદ્વારમથૈકૈકો, વિભાતિ મુખમણ્ડપઃ ।

ત્રિભિર્દ્વારૈર્યુતઃ સોઽપિ, સમાવદ્ગમ્યભૂતલઃ ॥ ૨૨૬ ॥

પ્રતિદ્વારમથ મુખમણ્ડપાનાં પુરઃ સ્ફુરન્ ।

પ્રેક્ષાગૃહમણ્ડપઃ સ્યાત્ત્રિદ્વારઃ સોઽપિ પૂર્વવત્ ॥ ૨૨૭ ॥

પ્રેક્ષાગૃહમણ્ડપાનાં, મધ્યે વજ્રાક્ષપાટકઃ ।

સિંહાસનાન્વિતા તત્ર, પ્રત્યેકં મણિપીઠિકા ॥ ૨૨૮ ॥

પ્રતિદ્વારં તથા પ્રેક્ષાગૃહમણ્ડપતઃ પુરઃ ।

મધ્યે ચૈત્યસ્તૂપયુક્તાશ્ચતસ્રો મણિપીઠિકાઃ ॥ ૨૨૯ ॥

પ્રતિદ્વારમથૈતેભ્યઃ, સ્તૂપેભ્યઃ સ્યુશ્વતુર્દિશમ્ ।

૯કૈકા પીઠિકા સ્તૂપાભિમુખપ્રતિમાશ્ચિતા ॥ ૨૩૦ ॥

આદિથી શોભે છે. મોટા ચાર રસ્તા (હાઇવે)થી ચારે બાજુ આ વિમાનો યુક્ત છે. તથા કિલ્લા, ઝરૂખા અને દ્વાર તોરણો વડે આ વિમાનો શોભે છે. ૨૨૧-૨૨૩.

પૂર્વોક્ત મૂલ પ્રાસાદોથી ઈશાન ખૂણામાં સુધર્મા સભા હોય છે, જે ત્રણ દિશામાં ત્રણ દ્વારથી યુક્ત છે. આ દ્વારો પૂર્વ-દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશામાં રહેલા છે. અને તે ત્રણે દ્વાર અષ્ટમંડલ, ત્રણ છત્ર અને ધ્વજ આદિથી શોભે છે. ૨૨૪-૨૨૫.

હવે તે દરેક દ્વારમાં એક-એક મુખ્ય મંડપ છે અને તેના પણ સભાની જેમ ત્રણ દ્વાર અને સુંદર ભૂતલ છે. ૨૨૬.

આ મુખ્યમંડપના પણ દરેક દ્વારે આગળના ભાગમાં પ્રેક્ષાગૃહ મંડપ હોય છે અને તે પણ પૂર્વની જેમ ત્રણ દ્વારથી યુક્ત છે. ૨૨૭.

પ્રેક્ષાગૃહ મંડપની મધ્યમાં વજ્રરત્નનો અક્ષપાટક (પાસા મૂકવાનો પાટલો) હોય છે અને દરેક અક્ષપાટક પાસે સિંહાસનથી યુક્ત મણિપીઠિકા હોય છે. ૨૨૮.

દરેક દ્વાર તથા પ્રેક્ષાગૃહ મંડપની આગળ, મધ્યમાં ચૈત્યસ્તૂપથી યુક્ત ચાર મણિપીઠિકા હોય છે. ૨૨૯.

દરેક દ્વારમાં આ ચૈત્યસ્તૂપની ચારે દિશામાં સ્તૂપની સન્મુખ મુખવાળી પ્રતિમાથી યુક્ત એક-એક પીઠિકા હોય છે. ૨૩૦.

તેષાં ચ ચૈત્યસ્તૂપાનાં, પુસ્તો મણિપીઠિકા ।
 પ્રતિદ્વારં ચૈત્યવૃક્ષસ્તત્ર નાનાદ્રુમાન્વિતઃ ॥ ૨૩૧ ॥
 ચૈત્યવૃક્ષેભ્યશ્ચ તેભ્યઃ, પુસ્તો મણિપીઠિકા ।
 પ્રતિદ્વારં ભવેત્તત્ર, મહેન્દ્રધ્વજ ઉચ્છ્રિતઃ ॥ ૨૩૨ ॥
 પશ્ચવર્ણહસ્વકેતુસહસ્રાલङ્કૃતઃ સ ચ ।
 છત્રાતિચ્છત્રકલિતસ્તુજ્ઞો ગગનમુલ્લિખન્ ॥ ૨૩૩ ॥
 તસ્યાં સૌધર્મ્યાં સભાયાં, સ્યુર્મનોગુલિકાભિધાઃ ।
 સહસ્રાણ્યષ્ટચત્વારિંશદ્રત્નમયપીઠિકાઃ ॥ ૨૩૪ ॥
 પ્રાક્પ્રતીચ્યોઃ સહસ્રાણિ, તત્ર ષોડશ ષોડશ ।
 અષ્ટાષ્ટ ચ સહસ્રાણિ, દક્ષિણોત્તરયોર્દિશોઃ ॥ ૨૩૫ ॥
 સ્વર્ણરૂપ્યમયાસ્તાસુ, ફલકા નાગદન્તકૈઃ ।
 માલ્યદામાશ્ચિતૈર્યુક્તાઃ, સ્યુર્ગોમાનસિકા અપિ ॥ ૨૩૬ ॥
 તથૈવ તાવત્ય એવ, શય્યારૂપાસ્તિવામ્ ઇહ ।
 ફલકા નાગદન્તાઢ્યા, ઘટથો ધૂપસ્ય તેષુ ચ ॥ ૨૩૭ ॥

તે ચૈત્યસ્તૂપોની આગળ મણિપીઠિકા હોય છે અને ત્યાં દરેક દ્વારે-દ્વારે વિવિધ પ્રકારનાં વૃક્ષોથી યુક્ત ચૈત્યવૃક્ષ હોય છે. ૨૩૧.

તે ચૈત્યવૃક્ષોની આગળ મણિપીઠિકા હોય છે અને ત્યાં દરેક દ્વારે દ્વારે ઉચો મહેન્દ્ર ધ્વજ હોય છે. તે ધ્વજ પંચવર્ણની નાની નાની હંભરો ધ્વજોથી અંલંકૃત છે. છત્ર, મોટા છત્રોથી યુક્ત છે અને જાણે ગગનને ચુંબન કરતો હોય તેવો ઉત્તુગ છે. ૨૩૨-૨૩૩.

તે સુધર્મા સલાની અંદર મનોગુલિકા નામની અડતાલીશ હંભર રત્નમય પીઠિકાઓ છે. ૨૩૪.

તે પીઠિકાઓ પૂર્વ-પશ્ચિમ દિશામાં સોળ-સોળ હંભર અને ઉત્તર-દક્ષિણ દિશામાં આઠ-આઠ હંભર છે. ૨૩૫.

તે રત્નમય પીઠિકા ઉપર સ્વર્ણ-રૂપ્યમય પાટીયા છે. જે હાથી દાંતની ખીટીઓથી યુક્ત છે. તેમજ નાની મોટી સુંદર માળાઓથી યુક્ત ગોમાનસિકા (વસ્તુ વિશેષ) પણ હોય છે. ૨૩૬.

અને તે જ રીતે તેટલી જ શય્યારૂપ પાટો છે. તે પણ નાગદંત (હાથીદાંત) થી યુક્ત છે. અને તે દરેક શય્યા ઉપર ધૂપઘટિકાઓ છે. ૨૩૭.

તસ્યાઃ સૌધર્મ્યાઃ સભાયા, મધ્યે ચ મણિપીઠિકા ।
 ઉપર્યસ્યા માણવકથૈત્યસ્તસ્મો ભવેન્મહાન્ ॥ ૨૩૮ ॥
 તુઙ્ગઃ પટ્ટિં યોજનાનિ, વિસ્તૃતથૈકયોજનમ્ ।
 એકં યોજનમુદ્વિદ્ધઃ, શુદ્ધસ્તનપ્રમોદ્ધટ ॥ ૨૩૯ ॥
 ઉપર્યધો યોજનાનિ, દ્વાદશ દ્વાદશ ધ્રુવમ્ ।
 વર્જયિત્વા મધ્યદેશે, રૂપ્યફલકાશ્ચિતઃ ૨૪૦ ॥
 ફલકાસ્તે વજ્રમયનાગદન્તૈરલઙ્કૃતાઃ ।
 તેષુ સિક્ક્યકવિન્યસ્તા, વજ્રજાતાઃ સહુદ્રકાઃ ॥ ૨૪૧ ॥
 એતેષુ ચાર્હત્સવથીનિ, નિશ્ચિપન્ત્યસકૃત્સુરાઃ ।
 પ્રાચ્યાનિ ચ વિલીયન્તે કાલસ્ય પરિપાકતઃ ॥ ૨૪૨ ॥
 વિમાનસ્વામિનામેતાન્યન્યેષામપિ નાકિનામ્ ।
 દૈવતં મઙ્ગલં ચૈત્યમિવ પૂજ્યાનિ ચક્તિતઃ ॥ ૨૪૩ ॥
 એતત્પ્રક્ષાલનજલાભિપેક્ષેણ ક્ષણાદપિ ।
 ક્લેશાવેશાદિકા દોષા, વિલીયન્તે સુધાશુજામ્ ॥ ૨૪૪ ॥
 એષામાશાતનામીતાઃ, સભાયામિહ નિર્જરાઃ ।
 ન સેવન્તે નિધુવનક્રીડાં વ્રીહાં ગતા ઇવ ॥ ૨૪૫ ॥

તે સુધર્માસલાની મધ્યમાં મણિપીઠિકા છે. અને તેની ઉપર માણવક નામનો મહાન ચૈત્યસ્તંભ છે, જે ૬૦ યોજન ઊંચો, ૧ યોજન વિસ્તૃત, ૧ યોજન ઊંડો છે અને શુદ્ધસ્તનની પ્રભાથી અત્યંત સુશોભિત છે. [આ માણવક ચૈત્ય સ્તંભના] ઉપર અને નીચે બાર-બાર યોજન છોડીને મધ્યદેશમાં સોના-રૂપાના ફલક છે તે ફલકો વજ્રસ્તનની ખીટીઓથી અલંકૃત છે. તેની ઉપર સિકામાં મૂકેલા વજ્રના દાલડા છે અને તે દાલડાની અંદર દેવતાઓ વારંવાર શ્રી અરિહંત પરમાત્માઓના અસ્થિઓ [હાડકાઓ] મૂકે છે અને જુના અસ્થિઓ કાળના પ્રગિપાકથી વિલીન થઈ જાય છે. ૨૩૮-૨૪૨

આ દાલડામાં રહેલા અસ્થિઓ, દિવ્ય મંગલિક ચૈત્યની જેમ વિમાનવાસી દેવો માટે અને અન્યપણ દેવો માટે ભક્તિપૂર્વક પૂજ્ય છે ૨૪૩

આ અસ્થિઓના પ્રક્ષાલનના પાણી છાંટવા માત્રથી ક્ષણવારમાં દેવતાઓના ચક્રેશ અને આવેશ વિગેરે દોષો નાશ પામે છે. ૨૪૪.

આ (અસ્થિઓની) આશાતનાથી ભય પામેલા દેવતાઓ આ સલાની અંદર લગભગ પામેલાની જેમ મૈથુન ક્રીડા કરતા નથી. ૨૪૫.

ચૈત્યસ્તમ્ભાદિતઃ પ્રાચ્યાં, સ્યાદ્રત્નપીઠિકાઞ્ચ ચ ।
 વિમાનસ્વામિનઃ સિંહાસનં પરિચ્છદાન્વિતમ્ ॥ ૨૪૬ ॥
 તસ્યૈવ ચૈત્યસ્તમ્ભસ્ય, પ્રતીચ્યાં મણિપીઠિકા ।
 વિમાન સ્વામિનો યોગ્યં, શયનીયં ભવેદિહ ॥ ૨૪૭ ॥
 ચૈત્યસ્તમ્ભપીઠિકાઞ્ચ, પોઢશાઽઽયતવિસ્તૃતા ।
 અષ્ટોચ્ચા યોજનાન્યર્દ્ધમાનાસ્તિસ્ત્રોઽપરાસ્તતઃ ॥ ૨૪૮ ॥
 શયનીયાદથૈશાન્યાં, મહતી મણિપીઠિકા ।
 ક્ષુલ્લો મહેન્દ્રધ્વજોઽસ્થાં, ચૈત્યસ્તમ્ભોક્તમાનમૃત્ ॥ ૨૪૯ ॥
 ધ્વજાદેતસ્માત્પ્રતીચ્યાં, વિમાનસ્વામિનો ભવેત્ ।
 ચોપાલાખ્યઃ પ્રહરણકોશઃ શસ્ત્રશતાશ્ચિતઃ ॥ ૨૫૦ ॥
 માનમસ્યા વક્ષ્યમાણસમાઽર્હદ્દેશ્મનામપિ ।
 તદ્દ્વારમણ્ડપસ્તૂપવૃક્ષાદીનાં ચ તીર્થપૈઃ ॥ ૨૫૧ ॥
 નન્દીશ્વરદ્વીપગતચૈત્યવત્ સકલં સ્મૃતમ્ ।
 પીઠિકાદૌ વિશેષસ્તુ, પ્રોક્તોઽત્રાગ્રેઽપિ વક્ષ્યતે ॥ ૨૫૨ ॥
 એવં સમા સુધર્માખ્યા, લેશતો વર્ણિતા મયા ।
 વૈમાનિકવિમાનેષુ, સિદ્ધાન્તોક્તાનુસારતઃ ॥ ૨૫૩ ॥

ચૈત્યસ્તંભથી પૂર્વદિશામાં રત્નપીઠિકા હોય છે. અહિં [પીઠિકાની ઉપર] વિમાનના સ્વામી દેવતું પર્ષદાથી યુક્ત સિંહાસન હોય છે ૨૪૬.

તે જ ચૈત્યસ્તંભની પશ્ચિમ દિશામાં મણિપીઠિકા હોય છે. તેના ઉપર વિમાન-સ્વામીદેવને યોગ્ય શય્યા હોય છે. ૨૪૭.

આ ચૈત્યસ્તંભની પીઠિકા ૧૬ યોજન લાંબી-પહોળી અને ૮ યોજન ઊંચી હોય છે અને બીજી ત્રણ પીઠિકા અર્ધ પ્રમાણવાળી હોય છે. ૨૪૮.

શય્યાથી ઇશાન ખૂણામાં મોટી મણિપીઠિકા છે તેની ઉપર ચૈત્યસ્તંભમાં કહેલા પ્રમાણ-વાળો નાનો મહેન્દ્ર ધ્વજ છે. [૬૦ યોજન ઉચો, ૧ યોજન પહોળો ૧ યોજન ઊંડો.] ૨૪૯.

આ ધ્વજથી પશ્ચિમદિશામાં વિમાનસ્વામી દેવનો ચોપાલ [ચોપાલા] નામનો સેંકડો શસ્ત્રોથી યુક્ત શસ્ત્રાગાર હોય છે. ૨૫૦

આ (આગળ કહેલી) મણિપીઠિકા અને આગળ કહેવાનાર સભા, તેમજ અર્હદ જિનાલયોનું, તેના દ્વાર. ત્યાંના મંડપો, સ્તૂપ, વૃક્ષાદિ-આ બધાનું પ્રમાણ તીર્થપતિ-ઓએ નંદીશ્વરદ્વીપના ચૈત્યની માફક જણાવ્યું છે. પીઠિકાદિમાં જે કાંઈ વિશેષ છે, તે આ સ્થળે કહેવાયું છે અને આગળ પણ કહેવાશે. ૨૫૧-૨૫૨.

આ પ્રમાણે વૈમાનિક દેવતાઓના વિમાનોમા રહેલી સુધર્માસલાનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન સિદ્ધાંત અનુસારે મેં કર્યું છે. ૨૫૩.

तस्याः नौधर्म्याः सभाया, अर्थशान्यां भवेदिह ।
 अर्हदायतनं तिन्यमत्यन्तविततवृत्ति ॥ २५४ ॥
 भवेन्मर्व सुवर्माविदिह द्वाग्नयादिकम् ।
 विज्ञेयं तन्मास्यं च, पूर्वोक्तमनुवर्त्तते ॥ २५५ ॥
 यावदभ्यन्तरे मागे, न्युमेनोगुलिकाः शुभाः ।
 तथैव गोदाननिकास्ततश्चतद्विशिष्यते ॥ २५६ ॥
 तस्य सिद्धायतनस्य, मध्यतो मणिपीठिका ।
 उपर्यस्या मयत्येको, देवच्छन्दक उद्धटः ॥ २५७ ॥
 अष्टोत्तमगतं तत्र, प्रतिमाः शाश्वतार्हताम् ।
 वर्मानिका देवदेव्यो, भक्तिनः पूजयन्ति याः ॥ २५८ ॥
 यष्टाकलगभृजान्दर्पणाः सुप्रतिष्ठकाः ।
 स्याल्यो मनोगुलिकाश्च, चित्रस्तकण्डकाः ॥ २५९ ॥
 पाठ्यो वानकरकाश्च, गजाश्वनकण्डकाः ।
 मद्गोर्गकिपुल्यश्चकिलनकण्डकाः ॥ २६० ॥
 पृथमान्यउर्णगोधवन्ताभरणपुग्तिः ।
 चर्तयः सिद्धार्थलोमहस्तैरपि ता भृताः ॥ २६१ ॥

ने नौधर्मं सभाया पदान्ता प्रजाया अग्निदेव परमात्मानं सतत अति प्रकाशवान्
 जितराज्य छे. २५४

सुवर्माभिवर्त्तते तेन अर्हदायतनं विवेदे सततं यत्नं लब्धुं, अने तेन स्वर्ग्य
 पुष्टं भवेत्, सुवर्माभिवर्त्तते २५५

यावदभ्यन्तरे मागे न्युमेनोगुलिका नामनी भीतिह मने गोमानसिद्धा सुधी व्या अर्थ
 न्युमेनोगुलिका नामनी भीतिह मने गोमानसिद्धा सुधी व्या अर्थ
 न्युमेनोगुलिका नामनी भीतिह मने गोमानसिद्धा सुधी व्या अर्थ

ने सिद्धायतनस्य मध्यतो मणिपीठिका छे, तन्नी उपरं मुह्य देवछन्द छे
 तन्नी उपरं मुह्य देवछन्द छे, तन्नी उपरं मुह्य देवछन्द छे
 तन्नी उपरं मुह्य देवछन्द छे, तन्नी उपरं मुह्य देवछन्द छे

यावदभ्यन्तरे मागे न्युमेनोगुलिका नामनी भीतिह मने गोमानसिद्धा सुधी व्या अर्थ
 यावदभ्यन्तरे मागे न्युमेनोगुलिका नामनी भीतिह मने गोमानसिद्धा सुधी व्या अर्थ
 यावदभ्यन्तरे मागे न्युमेनोगुलिका नामनी भीतिह मने गोमानसिद्धा सुधी व्या अर्थ

પુષ્પાદીનાં પટલાનિ, ચ્છત્રચામરકેતવઃ ।

તૈલકોષ્ઠશતપત્રતગરૈલાસમુદ્રકાઃ ॥ ૨૬૨ ॥

હંસપાદહરિતાલમનઃશિલાજનૈર્મતાઃ ।

સમુદ્રકાશ્ચ ઘન્ટાઘાસ્ત્રાષ્ટાઢ્યં શતં સમે ॥ ૨૬૩ ॥

અષ્ટોત્તરશતં ધૂપકહ્લુચ્છકાશ્ચ રત્નજાઃ ।

ભવન્તિ સિદ્ધાયતને, શ્રીજિનપ્રતિમાગ્રતઃ ॥ ૨૬૪ ॥

અથૈતસ્માજ્જિનગૃહાદૈશાન્યાં મહતી ભવેત્ ।

ઉપપાતસભા સાઽપિ, સુધર્મેવ સ્વરૂપતઃ ॥ ૨૬૫ ॥

ચત્વારિ યોજનાન્યત્રોચ્છિન્તાઽષ્ઠી ચ તૈતાયતા ।

પીઠિકાઽસ્યાં વિમાનેશોપપાતશયનીયકમ્ ॥ ૨૬૬ ॥

અથૈશાન્યામુપપાતસભાયાઃ સ્યાન્મહાહદઃ ।

શતં દીર્ઘસ્તદર્દ્ધોર્લુદ્દેશોઽષ્ઠો યોજનાનિ સઃ ॥ ૨૬૭ ॥

હદાદસ્માદથૈશાન્યામભિષેકસભા ભવેત્ ।

ત્રિદ્વારા સ્યાત્ સાપિ સર્વાત્મના તુલ્યા સુધર્મયા ॥ ૨૬૮ ॥

મનુષ્યો, સપ્, ક્રિપુરૂપ, બળદ, કિત્તર, આદિની સુખાકૃતિઓ, પુષ્પની માળા, સુગંધી-યૂર્ણ, વગ્ન અને આભૂષણોથી ભરેલી તથા સરસવ તથા રૂંવાટા-પીંછાથી ભરેલી અંગે-રીઓ, પુષ્પાદિની સુંદર રચના, છત્ર, ચામર, ધબાઓ, તેલના કોઠાર, શુભાખ, તગર એલચીના દાલડા તથા હંસપાદ, હડતાલ, મનઃશીલ, અંજનથી ભરેલા દાલડાઓ ઘંટાઓ તથા રત્નની બનાવેલી ધૂપદાનીઓ હોય છે. ૨૫૬-૨૬૪.

આ તમામ સામગ્રી સિદ્ધાયતનમાં શ્રી જિનપ્રતિમાની આગળ હોય છે. આ જિન-ગૃહથી ઇશાન ખૂણામાં મોટી ઉપપાત સભા હોય છે, તે પણ સ્વરૂપથી સુધર્માસભાની સમાન છે. ૨૬૫.

આ ઉપપાત સભામાં ૪ યોજન ઊંચી અને ૮ યોજન લાંબી-પહોળી પીઠિકા છે. આ પીઠિકાની ઉપર વિમાનના સ્વામીની ઉપપાત શય્યા છે. ૨૬૬.

હવે ઉપપાત સભાથી ઇશાનખૂણામાં મોટો હૂદ છે. જે ૧૦૦ યોજન લાંબો ૫૦ યોજન પહોળો અને ૧૦ યોજન ઊંડો છે. ૨૬૭.

આ હૂદથી ઇશાન ખૂણામાં અભિષેક સભા હોય છે, તેને ત્રણ દ્વાર હોય છે. અને સ્વરૂપથી સર્વપ્રકારે સુધર્માસભાની સમાન હોય છે. ૨૬૮.

વિભાતિ મધ્યદેશેઽસ્યા, મહતી મણિપીઠિકા ।
 વિમાનેશાભિષેકાર્હૈ, તત્ર સિંહાસનં સ્ફુરત્ ॥ ૨૬૯ ॥
 સન્તિ તત્પરિવારાર્હભૂરિમદ્રાસનાન્યપિ ।
 વિમાનેશાભિષેકાર્થસ્તત્ર સર્વોઽપ્યુપસ્કરઃ ॥ ૨૭૦ ॥
 અમુખ્યા અપ્યથૈશાન્યાં, સુધર્માસદૃશી ભવેત્ ।
 અલङ્કારસભા મધ્યદેશેઽસ્યા મણિપીઠિકા ॥ ૨૭૧ ॥
 તસ્યાં ચ સપરીવારં, રત્નસિંહાસનં ભવેત્ ।
 વિમાનસ્વામિનઃ સર્વોઽલङ્કારોપસ્કરોઽપિ ચ ॥ ૨૭૨ ॥
 અલङ્કારસભાયા અપ્યૈશાન્યાં શોભના ભવેત્ ।
 વ્યવસાયસભા સર્વાત્મના તુલ્યા સુધર્મયા ॥ ૨૭૩ ॥
 તસ્યાં રત્નપીઠિકાયાં, રત્નસિંહાસનં ભવેત્ ।
 સત્પુસ્તકં ચાઙ્ગરત્નમયપત્રૈરલङ્કૃતમ્ ॥ ૨૭૪ ॥
 રિષ્ટરત્નમયે તસ્ય, પૃષ્ઠકે શિષ્ટકાન્તિની ।
 રૂપ્યોત્પન્નદવરકપ્રોતા ચ પત્રસંતતિઃ ॥ ૨૭૫ ॥
 ગ્રન્થિર્દવરકસ્યાદૌ, નાનામણિમયો ભવેત્ ।
 ન નિર્ગચ્છન્તિ પત્રાણિ દૃઢં રુદ્ધાનિ યેન વૈ ॥ ૨૭૬ ॥

આ અભિષેક સલાની મધ્યમાં એક મોટી મણિપીઠિકા હોય છે. અને ત્યાં વિમાન-સ્વામી દેવના અભિષેક કરવા યોગ્ય દેવીપ્રમાન સિંહાસન હોય છે. ૨૬૯.

ત્યાં તેનાં પરિવારને યોગ્ય ઘણાં લદ્રાસનો પણ હોય છે. અને વિમાનેશને અભિષેક યોગ્ય સર્વ ઉપકરણો પણ હોય છે. ૨૭૦.

અભિષેક સલાના ઇશાન ખૂણામાં પણ સર્વ રીતે સુધર્માસલા સમાન અલંકાર સલા છે. એના મધ્યભાગમાં મણિપીઠિકા છે. તેનાં ઉપર પરિવાર સહિત રત્નસિંહાસન છે. અને વિમાન સ્વામીનાં સર્વ અલંકારના ઉપકરણો પણ છે. ૨૭૧-૨૭૨.

આ અલંકાર સલાથી ઇશાન ખૂણામાં એક સુંદર વ્યવસાય સલા છે. જે સર્વ રીતે સુધર્માસલા સમાન છે. ૨૭૩.

તે સલામાં રહેલ રત્નપીઠિકા ઉપર રત્નસિંહાસન હોય છે. ત્યાં સુંદર પુસ્તક હોય છે. જેના પત્રો [પાનાઓ] અંકરત્નમય હોય છે. ૨૭૪.

તેના રિષ્ટરત્નમય મુખપૃષ્ઠની પાછળ શિષ્ટ-સુશોભન કાંતિવાળી અને રજતના દોશથી પરોવાએલી પાના ઓની શ્રેણિ હોય છે. ૨૭૫.

આ પાનાઓની ઉપર દોરીની આદિમાં વિવિધમણિમય ગાંઠ હોય છે. કે જેથી બંધાએલી પત્રશ્રેણિ છૂટી પડતી નથી. આ પુસ્તકની શાહીનો ખડીયો શ્રેષ્ઠ વૈદ્ય રત્નથી

મષીભાજનમેતસ્ય, વર્યવૈદ્યરત્નજમ્ ।
 તથા મષીભાજનસ્ય, શૃંગ્હલા તપનીયજા ॥ ૨૭૭ ॥
 મષીપાત્રાચ્છાદનં ચ, વરિષ્ઠરિષ્ઠરત્નજમ્ ।
 લેખની સ્યાદ્વજ્રમયી, મષી રિષ્ઠમયી ભવેત્ ॥ ૨૭૮ ॥
 રિષ્ઠરત્નમયા વર્ણાઃ, સુવાચાઃ પીનવર્તુલાઃ ।
 ધાર્મિકો વ્યવસાયશ્ચ, લિખિતસ્ત્ર તિષ્ઠતિ ॥ ૨૭૯ ॥
 વ્યવસાયસમાયાશ્ચૈશાન્યામત્યન્તશોભના ।
 નન્દા પુષ્કરિણી ફુલ્લામ્બોજકિઞ્જલ્કપિઞ્જરા ॥ ૨૮૦ ॥
 ઉપપાતસમાવત્ સ્યાત્, સમાસૂક્તાસુ પીઠિકા ।
 પૂર્વોક્તદ્વદવન્નન્દાપુષ્કરિણ્યપિ માનતઃ ॥ ૨૮૧ ॥
 અસ્યા નન્દાપુષ્કરિણ્યા, એશાન્યામતિનિર્મલમ્ ।
 બલીપીઠં રત્નમયં, દીપ્યતે દીપ્રતેજસા ॥ ૨૮૨ ॥
 વૈમાનિકવિમાનાનિ, કિંચિદેવં સ્વરૂપતઃ ।
 વર્ણિતાનિ વિશેષં તુ, શેષં જાનન્તિ તીર્થપાઃ ॥ ૨૮૩ ॥
 એતેષુ સ્વર્વિમાનેષુ, યોપપાતસમોદિતા ।
 તત્રોપપાતશય્યા યા, દેવદૂષ્યસમાવૃતા ॥ ૨૮૪ ॥

નિર્મિત હોય છે. જ્યારે ખડીયાની સાંકળ તપનીય સુવર્ણની છે. ખડીયાનું ઢાંકણ શ્રેષ્ઠ એવા રિષ્ઠરત્નનું બનાવાયેલું છે. તે એની લેખની વજ્રમય રત્નની અને મષી - શાહી રિષ્ઠરત્નમય હોય છે. અક્ષરો-વર્ણો રિષ્ઠરત્નમય છે, જે સુવાચ્ય, ઠીક ઠીક બડા અને સુંદર મરોડવાળા છે. આ પુસ્તકમાં ધાર્મિક વ્યવહાર લખાએલો હોય છે. ૨૭૬-૨૭૯. વ્યવસાય સભાના ઇશાન ખૂણામાં નન્દા નામની સુશોભન વાવડી છે. જેનું પાણી ખીલેલા કમળના પરાગથી પીળું છે. ૨૮૦

ઉપપાત સભાની જેમ કહેલી દરેક સભાઓમાં પીઠિકાઓ હોય છે. તથા નન્દા પુષ્કરિણીઓનું પ્રમાણ, કહેલા હૃદની માફક હોય છે. ૨૮૧.

આ નન્દા પુષ્કરિણીના ઇશાન ખૂણામાં રત્નમય અતિ નિર્મલ બલિપીઠ હોય છે. જે અત્યંત તેજથી દીપે છે. ૨૮૨.

આ પ્રમાણે વૈમાનિક વિમાનોનું કંઈક સ્વરૂપ વર્ણન કર્યું બાકીનું વિશેષ તે તીર્થકરો જાણે છે. ૨૮૩

આ દેવવિમાનોમાં જે ઉપપાત સભા કહી છે. અને તેમાં જે ઉપપાત શય્યા કહેલી છે. તે દેવદૂષ્યથી આચ્છાદિત હોય છે. ૨૮૪.

સુરિશ્રીહીરવિજયશ્રીકીર્તિવિજયોદિવત્ ।

શુદ્ધં ધર્મં સમારાધ્ય, સાધિતાર્થાઃ સમાધિના ॥ ૨૮૫ ॥

સાધવઃ શ્રાવકાસ્તસ્યાં, વિમાનેન્દ્રતયા ક્ષણાત્ ।

ઉત્પદ્યન્તેઽઙ્ગલાસંખ્યભાગમાત્રાવગાહનાઃ ॥ ૨૮૬ ॥ યુગ્મં ॥

તતશ્ચાન્તર્મુહૂર્તેન, પञ્ચપર્યાપ્તિશાલિનઃ ।

દ્વાત્રિશદ્વર્ષતરુણા, ઇવ ભોગપ્રભૂષ્ણવઃ ॥ ૨૮૭ ॥

સમન્તતો જય જય નન્દ નન્દેતિવાદિભિઃ ।

દેવાઙ્ગનાનાં નિકરૈઃ સસ્નેહમવલોકિતાઃ ॥ ૨૮૮ ॥

સ્વામ્યુત્પત્તિપ્રમુદિતૈઃ, સુરૈઃ સામાનિકાદિભિઃ ।

અષ્ટાઙ્ગસ્પૃષ્ઠભૂપીઠૈર્નમ્યન્તે ભક્તિપૂર્વકમ્ ॥ ૨૮૯ ॥

ત્રિભિર્વિશેષકં ॥

પञ્ચ પર્યાપ્તયસ્તેષામુક્તાસ્તીર્થકરૈરિતિ ।

ચદ્વાપાચિત્તપર્યાપ્ત્યોઃ, સમાપ્તૌ સ્તોકમન્તરમ્ ॥ ૨૯૦ ॥

તદુક્તં રાજપ્રત્નીયવૃત્તૌ—“ઈદં ભાષામનઃપર્યાપ્ત્યોઃ સમાપ્તિકાલાન્તરસ્ય પ્રાયઃ
શેષપર્યાપ્તિસમાપ્તિકાલાન્તરાપેક્ષયા સ્તોકત્વાદેકત્વેન વિવક્ષણમિતિ ‘પંચવિદ્યા પઞ્જ-
ત્તીય પઞ્જત્તિભાવં ગચ્છેદ્’-ત્યુક્તં ।

એ ઉપપાત શય્યામાં શ્રી હીરસૂરીશ્વરજી મહારાજ તથા પૂજ્ય શ્રી કીર્તિવિજયજી
મ. આદિ સાધુઓ અને શ્રાવકો શુદ્ધધર્મને આરાધીને સમાધિ પૂર્વક આત્મકલ્યાણ
સાધીને ક્ષણમાં વિમાનનાં સ્વામી તરીકે ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્પત્તિ વખતે અંગુલના
અસંખ્યાત ભાગ માત્ર અવગાહનાવાળા હોય છે. ૨૮૫-૨૮૬.

ત્યારબાદ અંતર્મુહૂર્તમાં પાંચ પર્યાપ્તિથી શોભતા બત્રીસ વર્ષના યુવાન જેવા
ભોગ સમર્થ બની જાય છે. અને તેને ચારે તરફથી જય જય-નન્દ-નન્દ એ પ્રમાણે
ઓલતા એવા દેવાંગનાઓના સમૂહ સ્નેહ-પૂર્વક જુએ છે. સ્વામીની ઉત્પત્તિથી ખુશ
થયેલા સામાનિક આદિ દેવતાઓ ભક્તિપૂર્વક સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરે છે. ૨૮૭-૨૮૯

તે દેવોને લાખા અને મનઃ પર્યાપ્તિની સમાપ્તિનું આંતરું બહુ અદ્ય હોવાથી
શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માઓએ પાંચ પર્યાપ્તિઓ કહેલી છે. ૨૯૦.

રાયપસેણીની ટીકામાં કહ્યું છે કે :-

‘શેષ પર્યાપ્તિના સમાપ્તિ કાલના અંતરની અપેક્ષાએ આ લાખા અને મનઃ-
પર્યાપ્તિની સમાપ્તિના કાલનું અંતર પ્રાયઃ અદ્ય હોવાથી એક તરીકે વિવક્ષા કરી છે.’
‘પાંચ પ્રકારની પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્તપણાને પામે છે. ઇતિ...

एषामुत्पन्नमात्राणां, देहा वस्त्रविवर्जिताः ।

स्वाभाविकस्फારरूपा, अलङ्कारोज्झिता अपि ॥ २९१ ॥

ततोऽनेनैव देहेनाभिषेककरणादनु ।

• वक्ष्यमाणप्रकारेणालङ्कारान् दधति ध्रुवम् ॥ २९२ ॥

विरच्यन्ते पुनर्यં तु, सुरैरुत्तरवૈક્રિયાः ।

ते स्युः समसमुत्पन्नवસ્ત્રાલङ્કારभासुराः ॥ २९३ ॥

તથોક્તં જીવાભિગમસૂત્રે—“ સોહમ્મીસાણદેવા કેરિસયા વિભૂસાણ પ૦ ?.
ગો૦ ! દુવિહા પળ્ણત્તા, તં૦—વેઝવિચ્ચિસરીરા ય અવેઝવિચ્ચિસરીરા ય, તત્થ ણં જે તે
વેઝવિચ્ચિસરીરા તે હારવિરાહ્યવચ્છો જાવ દસ દિસાઓ ઉજ્જોણમાણા ” ઇત્યાદિ.
‘તત્થ ણં જે તે અવેઝવિચ્ચિમરીરા તે ણં આભરણવસણરહિયા પગતિત્થા વિભૂસાણ
પળ્ણત્તા ”

ततः शय्यानिविष्टानां, तेषां चेतस्ययं भवेत् ।

अभिप्रायः स्फुटः सुप्तोत्थितानामिव धीमताम् ॥ २९४ ॥

આ ઉત્પન્ન થયેલા દેવતાઓના દેહ, વસ્ત્રો તથા અલંકારોથી રહિત હોવા છતાં
પણ સ્વાભાવિક રીતે અત્યંત સ્વરૂપવાન હોય છે. ૨૯૧.

તેથી આ [આવા] દેહવડે અભિષેક કર્યા બાદ (થયા બાદ) આગળ કહેવાશે
તે પ્રકારે અલંકારોને ધારણ કરે છે. ૨૯૨.

અને દેવતાઓ જે ઉત્તર વૈક્રિયરૂપ રહે છે. તે રૂપ ઉત્પત્તિની સાથે જ વસ્ત્રાલં-
કારથી શોભિત હોય છે. ૨૯૩.

श्री लुवालिगम सूत्रमां कल्युं छे, કે;-

‘સૌધર્મ—ઈશાનનાં દેવતાઓ વિભૂષાથી કેવા હોય છે ? [લગવાન કહે છે કે :-]

હે ગૌતમ ! દેવતાઓ બે પ્રકારના કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે ૧. ઉત્તર વૈક્રિય શરી-
રવાળા અને ૨. વૈક્રિય શરીરવાળા, તેમાં ઉત્તર-વૈક્રિય શરીરવાળા દેવો હાર વિરાજિત
વક્ષસ્થલવાળા હોય છે. યાવત્ તેઓ તેના દ્વારા દશે દિશાને પ્રકાશિત કરે છે. અને
મૂળ વૈક્રિય શરીરવાળા દેવો અલંકાર-વસ્ત્રાદિકથી રહિત સ્વભાવથી જ શોભના
હોય છે.”

નિદ્રાથી જાગૃત થયેલા, ખુદ્દિમાન પુરુષોની જેમ, શય્યામાં રહેલા તે દેવોના
મનમાં આવો સ્પષ્ટ અભિપ્રાય (વિચાર) થાય છે, કે—અમારું પ્રથમ કર્તવ્ય શું છે ?

કર્તવ્યં પ્રાક્ષિમસ્માભિઃ, કિં કર્તવ્યં તતઃ પરમ્ ।
 કિં વા હિતં સુખં શ્રેયઃ, પારમ્પર્યશુભાસિકૃત્ ? ॥ ૨૯૫ ॥
 તતઃ સ્વસ્વામિનામેવમભિપ્રાયં મનોગતમ્ ।
 જ્ઞાત્વા સામાનિકા દેવા, વદન્તિ વિનયાનતાઃ ॥ ૨૯૬ ॥
 જિનાનાં પ્રતિમાઃ સ્વામિન્નિહ સન્તિ જિનાલયે ।
 અષ્ટોત્તરશતં ચૈત્યસ્તમ્ભેઽસ્થીનિ તથાઽર્હતામ્ ॥ ૨૯૭ ॥
 પૂજ્યાનિ તાસ્તાનિ ચાત્ર, યુષ્માકં ચાન્યનાકિનામ્ ।
 પ્રાક્ ચ પશ્ચાચ્ચ કાર્યં ચ, એતન્નિઃશ્રેયસાવહમ્ ॥ ૨૯૮ ॥
 હિલોકે પરલોકે, હિતાવાપ્તિર્ભવિષ્યતિ ।
 યુષ્માકમર્હત્પ્રતિમાપૂજનસ્તવનાદિભિઃ ॥ ૨૯૯ ॥
 વાક્યાનિ તેપામાકર્ણ્યેત્યુત્થાય શયનીયતઃ ।
 નિર્યાન્તિ પૂર્વદ્વારેણોપપાતમન્દિરાત્તતઃ ॥ ૩૦૦ ॥
 હૃદં પૂર્વોક્તમાગત્ય, તત્ર કૃત્વા પ્રદક્ષિણામ્ ।
 પ્રવિશન્તિ ચ પૌરસ્ત્યતત્રિસોપાનકાધ્વના ॥ ૩૦૧ ॥
 તત્રાચાન્તાઃ શુચીભૂતાઃ, સઘોનિર્મિતમઞ્જનાઃ ।
 હૃદાન્નિર્ગત્યાભિષેકસભામાગત્ય લીલયા ॥ ૩૦૨ ॥

પછીનું કર્તવ્ય શું છે ? અમારે હિતકર, સુખકર, શ્રેયસ્કર અને પરંપરાએ શુભની પ્રાપ્તિ કરાવનાર શું છે ? ૨૯૪-૨૯૫.

ત્યારબાદ પોતાના સ્વામીના મનનો આવેશ અભિપ્રાય બાણીને સામાનિક દેવતાઓ વિનયપૂર્વક કહે છે કે : હે સ્વામિન ! અહિ જિનાલયમાં ૧૦૮ પ્રતિમાઓ છે તથા ચૈત્યસ્તંભોમાં શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોના અસ્થિ છે. તે (પ્રતિમાઓ તથા અસ્થિઓ) સૌ પ્રથમ અહિં તમને તથા અન્ય દેવતાઓને પૂજ્ય છે. અને પહેલા કે પછી આ કાર્ય કરવું તે કલ્યાણકારી હિતાવહ છે. તમને શ્રી અરિહંત ભગવંતોની પ્રતિમાના પૂજન અને સ્તવનથી આવેશ અને પરલોકના હિતની પ્રાપ્તિ થશે. ૨૯૬-૨૯૯.

ત્યારબાદ તેઓના વાક્યોને સાંભળીને શય્યામાંથી ઉઠીને પૂર્વદ્વારથી ઉપપાત મંદિરમાંથી (તે સ્વામી દેવો) બહાર નીકળે છે. ૩૦૦.

પૂર્વોક્ત હૃદ પાસે આવીને ત્યાં પ્રદક્ષિણા આપીને, પૂર્વદિશાના ત્રિસોપાનક માર્ગ દ્વારા હૃદમાં પ્રવેશે છે, ૩૦૧.

ત્યાં સુખશુદ્ધિ કરીને, પવિત્ર થઈને, જલ્દી સ્નાન કરીને, હૃદમાંથી નીકળીને અભિષેક સભામાં લીલાપૂર્વક આવે છે, અને ત્યાં (અભિષેક સભાને) પ્રદક્ષિણા

પ્રદક્ષિણીકૃત્ય પૂર્વદ્વારા વિશન્તિ તામપિ ।
 તત્ર સિંહાસને પૂર્વાભિમુખાસ્તે કિલાસવ ॥ ૩૦૩ ॥
 તતઃ સામાનિકાસ્તેષામાભિયોગિકનિર્જરાન્ ।
 આકાર્યાજ્ઞાપયન્ત્યેવં, સાવધાના ભવન્તુ મોઃ ॥ ૨૦૪ ॥
 અસ્ય નઃ સ્વામિનો યોગ્યાં, ગત્વાઽનર્ધ્યૌ મહીયસીમ્ ।
 ઇન્દ્રાભિષેકસામગ્રીમિહાનયત સત્વરમ્ ॥ ૩૦૫ ॥
 તતસ્તેઽપિ પ્રમુદિતાઃ, પ્રતિપદ્ય તથા વચઃ ।
 ऐशान्यामेत्य कुर्वन्ति, समुद्घातं च वैक्रियम् ॥ ૩૦૬ ॥
 દ્વિસ્તં કૃત્વા ચ સૌવર્ણાન્, રૌપ્યાન્ રત્નવિનિર્મિતાન્ ।
 સુવર્ણરૂપ્યજાન્ સ્વર્ણરત્નજાન્ રૂપ્યરત્નજાન્ ॥ ૩૦૭ ॥
 સ્વર્ણરૂપ્યરત્નમયાંસ્તથા મૃત્સ્નામયાનપિ ।
 સહસ્રમણ્ડાભ્યધિકં, પ્રત્યેકં કલશાનમૂન્ ॥ ૩૦૮ ॥
 મૃદ્ધારાદર્શકસ્થાલપાત્રિકાસુપ્રતિષ્ઠકાન્ ।
 કરણ્ડકાન્ રત્નમયાન્, ચઙ્ગેરીર્લોમહસ્તકાન્ ॥ ૩૦૯ ॥
 છત્રાણિ ચામરાણ્યેવં, તૈલાદીનાં સમુદ્ગકાન્ ।
 સહસ્રમણ્ડભિર્યુક્તં, તથા ધૂપકહ્લુચ્છકાન્ ॥ ૩૧૦ ॥

આપીને પૂર્વદ્વારથી સલામાં પ્રવેશ કરીને પૂર્વાભિમુખ સિંહાસન ઉપર બેસે છે. ૩૦૨-૩૦૩.

ત્યારબાદ સામાનિક દેવતાઓ તેઓના આલિયોગિક દેવતાઓને બોલાવીને આ પ્રગાણે આજ્ઞા કરે છે, કે હે દેવતાઓ ! તમે સાવધાન થઈ જાઓ ! ૩૦૪.

આ આપણા સ્વામીને યોગ્ય મોટી અને મહા કિંમતી ઇન્દ્રને યોગ્ય અભિષેક સામગ્રી જલદીથી જઈને લઈ આવો. ૩૦૫.

ત્યારબાદ તે (દેવો) પણ ખુશ થયેલા તે વચનને સ્વીકારીને ઇશાન દિશામાં (ખૂણામાં) જઈને વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કરે છે. ૩૦૬.

પછી બીજીવાર તે વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કરીને, સોનાના, રૂપાના, રત્નના, સોના-રૂપાના, સ્વર્ણ-રત્નના, રૂપા-રત્નના, સ્વર્ણ-રત્નરૂપ્યના અને માટીના એમ દરેક જાતના ૧૦૦૮ કળશો બનાવે છે તથા રત્નમય વિશેષ પ્રકારના કળશો, આરીશા, થાળાઓ, નાની રકાબીઓ, મોટા થાળાઓ, કૂલના કરંડીયાઓ, અંગેરીઓ, મોરખી-છીઓ, છત્રો, ચામરો, તેલ વગેરેના દાહડાઓ, તથા ધૂપદાનીઓ આ તમામ સામગ્રીઓ ૧૦૦૮ની સંખ્યામાં વિકુર્વીને તે સહજ અને વિકુર્વેલા કળશ આદિને ગ્રહણ

एतत्सर्वं विकुर्व्याथ, सहजान् विकृतांश्च तान् ।

गृहीत्वा कलशादींस्ते, निर्गत्य स्वविमानतः ॥ ३११ ॥

गत्वा च पुष्करक्षीरांबुधयोः पद्महृदादिषु ।

गङ्गादिकास्वापगासु, तीर्थेषु मागधादिषु ॥ ३१२ ॥

तत्रत्यानि पयोमृत्स्नापुष्पमाल्याम्बुजान्यथ ।

सहस्रशतपत्राणि, सिद्धार्थान् सकलौપधीः ॥ ३१३ ॥

भद्रशालસૌમનસાદિભ્યોઽપિ નિલિલત્તુજાન્ ।

फलप्रसूनसिद्धार्थान्, गोशीर्षचन्दनानि च ॥ ३१४ ॥

સમાદાયાથ સંભૂય, તે સર્વેઽપ્યાભિયોગિકાઃ ।

विमानस्वामिनामग्रे, ठौकन्ते नतिपूर्वकम् ॥ ३१५ ॥

સામાનિકાદયઃ સર્વે, તતો વિમાનવાસિનઃ ।

देवा देव्यश्च कलशैः स्वाभाविकैर्विकुर्वितैः ॥ ३१६ ॥

અભિપિશ્ચન્તિ તાનિન્દ્રાભિપકેળ ગરીયસા ।

पुष्पैः सर्वैर्त्तुकैः सर्वौपधीभिरर्चयन्ति च ॥ ३१७ ॥ युग्मम् ॥

તેપામિન્દ્રાભિપેકેઽથ, વર્ત્તમાને મુદા તદા ।

सुराः सुगन्धाम्बुवृष्ट्या, केचित्प्रशान्तरेणुकम् ॥ ३१८ ॥

કેચિત્સંમૃષ્ટોપલિપ્તશુચ્યધ્વાપણવીથિકમ્ ।

मञ्चातिमञ्चभूत्केचित्, केऽपि नानोच्छ्रितध्वजम् ॥ ३१९ ॥

કરીને સ્વવિમાનમાંથી નીકળીને પુષ્કર સમુદ્ર, ક્ષીરસમુદ્ર, પદ્મદ્રુહ, આદિમાં ગંગા આદિ નદીઓમાં અને માગધ આદિ તીર્થોમાં જઈને ત્યાંના પાણી, માટી, પુષ્પમાલા, કમલો, સહસ્ર દલકમળો, શતદલકમળો, સરસવ, સકલ ઔષધીઓને લેગી કરે છે. તથા ભદ્ર-શાલ, સૌમનસાદિ વનમાંથી દરેક ઋતુના ફળ-ફૂલ સરસવ તથા ગોશીર્ષ અંદન મેળવીને તે સર્વે આલિયોગિક દેવતાઓ લેગા મળીને વિમાનના સ્વામીની આગળ નમસ્કાર-પૂર્વક સમર્પણ કરે છે. ૩૦૭-૩૧૫

ત્યારબાદ વિમાનવાસી સામાનિક આદિ સર્વ દેવો અને દેવીઓ સ્વાભાવિક અને વિકૃતિત કલશોથી તે ઉત્પન્ન થયેલા સ્વામીદેવોને મોટા ઇન્દ્રાલિપેક વડે અલિપેક કરે છે અને સર્વઋતુના પુષ્પો અને સર્વ ઔષધીઓ વડે પૂજે છે. ૩૧૬-૩૧૭.

હવે આ ઇન્દ્રાલિપેકની ક્રિયા વખતે કેટલાક દેવતાઓ આનંદ પૂર્વક સુગંધી પાણીની વૃષ્ટિથી વિમાનને શાંતરજવાળુ બનાવે છે. તો કેાઇક દેવતાઓ સારી રીતે સાફ કરેલી, લીંપેલી અને પવિત્ર રસ્તાવાળી બનાવે બનાવે છે, કેાઈક દેવતાઓ નાના

આવદ્વતોરણં લમ્બિપુષ્પદામોચ્ચયં પરે ।

દ્વાન્યસ્તચન્દનઘટં,દત્તકુઙ્કુમહસ્તકમ્ ॥ ૩૨૦ ॥

કેચિત્પ્રશ્નવર્ણપુષ્પોપચારચારુભૂતલમ્ ।

દગ્ધકૃષ્ણાગુરુધૂપધૂમૈરન્યેઃ સુગન્ધિતમ્ ॥ ૩૨૧ ॥

તત્તદ્વિમાનં કુર્વન્તિ, પરે નૃત્યન્તિ નિર્જરાઃ ।

હસન્તિ કેચિદ્ગાયન્તિ, તૂર્યાણિ વાદયન્તિ ચ ॥ ૩૨૨ ॥

કેચિદ્વર્ષન્તિ રજતસ્વર્ણરત્નવરામ્બરૈઃ ।

વજ્રૈઃ પુષ્પૈર્માલ્યગન્ધૈર્વાસૈશ્ચાભરણૈઃ પરે ॥ ૩૨૩ ॥

કેચિદ્ગર્જન્તિ હેષન્તે, ભૂમિમાસ્ફોટયન્તિ ચ ।

સિંહનાદં વિદધતે, વિદ્યુદ્વૃષ્ટ્યાદિ કુર્વતે ॥ ૩૨૪ ॥

હક્કારૈરથ વૂત્કારૈર્વલ્ગનોચ્છલનાદિભિઃ ।

સ્વામ્યુત્પત્તિપ્રમુદિતાશ્ચેષ્ટન્તે બહુધા સુરાઃ ॥ ૩૨૫ ॥

અષ્ટભિઃ કુલકં ॥

અભિષિચ્યોત્સવૈરેવં, સુરાઃ સ્તુવન્તિ તાનિતિ ।

ચિરં જીવ ચિરં નંદ, ચિરં પાલય નઃ પ્રભો ॥ ૩૨૬ ॥

મોટા મંચો રચાવે છે તો કોઈક વિવિધ પ્રકારની ધ્વજાઓ બાંધે છે. કોઈક [દેવતાઓ] લાંબી પુષ્પની માળાઓના સમૂહવાળા તોરણ બાંધે છે તો કોઈક દ્વાર ઉપર કુમકુમના થાપા લગાવીને ચંદનના ઘડા મૂકે છે, કોઈક [દેવતાઓ] ભૂમિને પાંચ વર્ણના પુષ્પ-ચયની રચનાથી સુંદર બનાવે છે તો કોઈક બળતા એવા કૃષ્ણાગરૂ ધૂપના ધુમથી (વાતાવરણને) સુગંધિત બનાવે છે, એ પ્રમાણે તે-તે વિમાનને [દેવતાઓ] શોભા-ન્વિત બનાવે છે. કોઈક દેવતાઓ નાચે છે, કોઈક હસે છે, કોઈક ગાય છે તો કોઈક વાણંત વગાડે છે, કોઈક રજત-સ્વર્ણ-રત્ન-શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રાદિની વૃષ્ટિ કરે છે, તો કોઈક વજ્રરત્નોને, પુષ્પોની માળાઓને, સુગંધી-ચૂર્ણોને અને આભરણોને વરસાવે છે. કોઈક (દેવતાઓ) હાથીની જેમ ગર્જન કરે છે. કોઈક ઘોડાની જેમ હેંધારવ કરે છે, કેટલાક દેવતાઓ ભૂમિને આસ્ફોટન કરે છે, અક્ષળાવે છે, કોઈક સિંહનાદ કરે છે, કોઈક વિજળીના ચમકારા વેરે છે, કોઈક હાકોટા કરે છે, કોઈક ખૂમરાણુ કરે છે, કોઈક કુદકા મારે છે, કોઈક ઉછળે છે-એ પ્રમાણે સ્વામીની ઉત્પત્તિથી આનંદિત થયેલા દેવતાઓ ઘણા પ્રકારે ચેષ્ટા કરે છે. ૩૧૮-૩૨૫.

આ પ્રમાણે દેવતાઓ ઉત્સવપૂર્વક અભિષેક કરીને તે ઉત્પન્ન થયેલા સ્વામીદેવની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરે છે. હે સ્વામિન! તમે ચિરકાલ જીવો; ચિરકાલ આનંદ કરો, દે. ઉ. ૩૭

વિપક્ષપક્ષમર્જિતં, જય દિવ્યેન તેજસા ।
 જિતાનાં સુહૃદાં મધ્યે, તિષ્ઠ કઠ્ઠવિવર્જિતઃ ॥ ૩૨૭ ॥
 સુરેન્દ્ર ઇવ દેવાનાં, તારાણામિવ ચન્દ્રમાઃ ।
 નરાણાં ચક્રવર્તીવ, ગરુત્માનિવ પક્ષિણામ્ ॥ ૩૨૮ ॥
 વિમાનસ્યાસ્ય દેવાનાં, દેવીનામપિ ભૂરિશઃ ।
 પલ્યોપમસાગરોપમાણિ પાલય વૈભવમ્ ॥ ૩૨૯ ॥
 इत्येवमभिपिक्तास्तेऽभिषेकभवनात्ततः ।
 નિર્ગત્ય પૂર્વદ્વારેણ, યાન્ત્યલક્ષ્મીમન્દિરમ્ ॥ ૩૩૦ ॥
 પ્રદક્ષિણીકૃત્ય પૂર્વદ્વારેણ પ્રવિશન્તિ તત્ ।
 સિંહાસને નિષીદન્તિ, તત્ર તે પૂર્વદિગ્મુખાઃ ॥ ૩૩૧ ॥
 તતઃ સામાનિકા દેવા, વસ્ત્રભૂષાસમુદ્ગકાન્ ।
 શાશ્વતાન્ ઠૌકયન્ત્યુદ્યદ્રત્નરશ્મિકૃતાદ્ભુતાન્ ॥ ૩૩૨ ॥
 તતસ્તે પ્રથમં ચારુવસ્ત્રરુક્ષિતવિગ્રહાઃ ।
 સુવર્ણચિત્તં દેવદૂષ્યં પરિદધત્યથ ॥ ૩૩૩ ॥
 હારમેકાવલીં રત્નાવલીં મુક્તાવલીમપિ ।
 કેયૂરકટકસ્ફારાઙ્ગદકુણ્ડલમુદ્રિકાઃ ॥ ૩૩૪ ॥

ચિરકાલ અમારું પાલન કરે, નહિ જીતાયેલા વિપક્ષના પક્ષને દિવ્ય તેજવડે જીતી લે, જીતાયેલા મિત્રોની વચ્ચે તમે કષ્ટ રહિત બિરાજે. ૨૨૬-૩૨૭

દેવતાઓમાં સુરેન્દ્ર, તારાઓમાં ચન્દ્ર, મનુષ્યોમાં ચક્રવર્તી, પક્ષીઓમાં ગરુડ, ની જેમ આ વિમાનના ઘણા દેવ-દેવીઓના વૈભવને ઘણા પલ્યોપમ-સાગરોપમ સુધી (આપ) પાલન કરે. ૩૨૮-૩૨૯.

આ પ્રમાણે અભિષેક થયા બાદ તે ઉત્પન્ન થયેલા મુખ્ય દેવતાઓ અભિષેક લવનમાંથી પૂર્વના દ્વારથી નીકળીને અલંકાર મંદિરમાં જાય છે, ત્યાં પ્રદક્ષિણા આપીને પૂર્વદ્વારથી પ્રવેશ કરે છે, અને ત્યાં પૂર્વદિશા સન્મુખ સિંહાસન ઉપર બેસે છે. ૩૩૦-૩૩૧.

ત્યારબાદ સામાનિક દેવતાઓ દેહીપ્રમાણ રત્નોનાં કિરણોથી આશ્રય ઉત્પન્ન કરે એવા શાશ્વત વસ્ત્રાભૂષણના દાખડા મૂકે છે. ૩૩૨.

ત્યારબાદ તે દેવતાઓ સુંદર વસ્ત્રથી શરીરને લુંછીને સુવર્ણ જડેલા દેવદૂષ્યને ધારણ કરે છે. પછી એકાવલી, રત્નાવલી, મુક્તાવલી હારને પહેરે છે. કેયૂર (ભુજાબંધ) હાથના કડા, સુંદર બાજુબંધ. કુંડલ તથા વીંટીને પહેરે છે. ૩૩૩-૩૩૪.

તતોઽલકૃતસર્વાંગા, મૌલિભ્રાજિણ્ણમૌલયઃ ।
 ચારુચન્દનક્લસાઙ્ગરાગાસ્તિલકશાલિનઃ ॥ ૩૩૫ ॥
 સ્વકેશવસ્ત્રાભરણૈરલક્ષ્મૈશ્વતુર્વિધૈઃ ।
 સંપૂર્ણપ્રતિકર્માણ, ઉત્તિષ્ઠંત્યાસેનાત્તતઃ ॥ ૩૩૬ ॥
 અલક્ષ્મૈરગૃહાત્પૂર્વદ્વારા નિર્ગત્ય પૂર્વવત્ ।
 વ્યવસાયસભાં પ્રાચ્યદ્વારેણ પ્રવિશન્ત્યમી ॥ ૩૩૭ ॥
 તત્ર સિંહાસને સ્થિત્વા, સામાનિકોપઘૌકિતમ્ ।
 પુસ્તકં વાચયિત્વાઽસ્માત્, સ્થિતિં જ્ઞાનન્તિ ધાર્મિકીમ્ ॥ ૩૩૮ ॥
 સિંહાસનાદથોત્થાય, વ્યવસાયનિકેતનાત્ ।
 નિર્ગત્ય પ્રાગ્દિશા નન્દાપુષ્કરિણ્યાં વિશન્તિ ચ ॥ ૩૩૯ ॥
 તત્રાચાન્તાઃ શુચીભૂતા, ધૌતહસ્તક્રમાઃ ક્રમાત્ ।
 રૌપ્યં મૃદ્ધારમમ્ભોમિઃ, પ્રપૂર્ય દધતઃ કરે ॥ ૩૪૦ ॥
 નાનાપદ્માન્યુપાદાય, પુષ્કરિણ્યા નિરીય ચ ।
 સિદ્ધાયતનમાયાન્તિ, સિદ્ધાયતિનવોદયાઃ ॥ ૩૪૧ ॥
 તતસ્તાનનુગચ્છન્તિ, દેવાઃ સામાનિકાદયઃ ।
 દેવપૂજાર્હપુષ્પાદિવસ્તુસંપૂર્ણપાણયઃ ॥ ૩૪૨ ॥

આ પ્રમાણે સર્વ અંગથી અલંકૃત બનેલા, મસ્તક ઉપર દેહીપ્યમાન મુગુટવાળા, સુંદર અંદનના લેપથી અલંકૃત તિલકથી શોભતા, માળા, કેશ, વસ્ત્રાભરણ, અલંકાર-આવી આરે પ્રકારની ક્રિયાથી સંપૂર્ણ તૈયાર થઈને આસન ઉપરથી ઉભા થાય છે. ૩૩૫-૩૩૬.

ત્યારબાદ પહેલાની જેમ અલંકાર સભાનાં પૂર્વદ્વારથી નીકળીને વ્યવસાય સભામાં પૂર્વના દ્વારથી પ્રવેશ કરે છે અને ત્યાં સિંહાસન ઉપર બેસીને સામાનિક દેવતાઓ સામે મૂકેલ પુસ્તકોને વાંચીને તેમાંથી ધાર્મિક આચારને જાણે છે. ૩૩૭-૩૩૮

ત્યારબાદ સિંહાસનથી ઉઠીને વ્યવસાય સભામાંથી પૂર્વદિશાથી નીકળીને પૂર્વદિશાથી જ નંદા પુષ્કરિણીમાં પ્રવેશ કરે છે. અને ત્યાં મુખશુદ્ધિ કરી, હાથ-પગનું પ્રક્ષાલન કરી, પવિત્ર થઈને રૂપાના કળશને પાણીથી ભરીને હાથમાં ધારણ કરે છે. ૩૩૯-૩૪૦.

પુષ્કરિણીમાંથી વિવિધ પ્રકારના કમળોને ગ્રહણ કરીને ત્યાંથી નીકળીને સિદ્ધ-નિશ્ચિત કર્યો છે ભવિષ્યકાલીન નવો ઉદય જેઓએ એવા તે દેવો સિદ્ધાયતનમાં પ્રવેશ કરે છે. ૩૪૧.

ત્યારે સામાનિક આદિ દેવતાઓ હાથમાં દેવ પૂજને યોગ્ય પુષ્પ આદિ સંપૂર્ણ સામગ્રી લઈને તે મુખ્ય દેવતાની પાછળ જાય છે. ૩૪૨.

અથાપ્સરોગીતમિશ્રાતોદ્યનાદમૃતામ્બરાઃ ।
 મહાસમૃદ્ધ્યા સિદ્ધાનાં, સદને પ્રવિશન્તિ તે ॥ ૩૪૩ ॥
 દેવચ્છન્દકમાગત્ય, શ્રીજિનાર્ચાવલોકને ।
 પ્રણમય્ય શિરઃ સુષ્ટુ, નમન્ત્યન્જલિપૂર્વકમ્ ॥ ૩૪૪ ॥
 તતો લોમહસ્તકેન, પ્રમાર્જ્ય શ્રીમદર્હતામ્ ।
 અર્ચાઃ સુગન્ધિભિર્નીરૈઃ, સ્તપયન્તિ યથાવિધિ ॥ ૩૪૫ ॥
 તત્ર યદ્યાપિ કુન્થ્વાદિજન્તવો ન તથાપ્યસૌ ।
 પ્રમાર્જનાદિયતનાપૂર્વિકૈર્વાર્હતક્રિયા ॥ ૩૪૬ ॥
 યદ્વા પૂર્વભવેઽભ્યસ્તં, સપ્રમાર્જનમર્ચનમ્ ।
 જિનાર્ચનાં તતોઽભ્યાસાદત્રાપ્યેવં સૃજન્ત્યમી ॥ ૩૪૭ ॥
 ગોશીર્ષચન્દનેનાથ, પ્રત્યક્ષં પૂજયન્તિ તાઃ ।
 પ્રત્યેકમાસાં પરિધાપયન્તિ વસ્ત્રયોર્ધુગમે ॥ ૩૪૮ ॥

ગગન સુધી પહોંચતા એવા અપ્સરાઓના ગીતથી મિશ્ર વાજાના નાદ પૂર્વક મહાસમૃદ્ધિ સાથે તે દેવતાઓ સિદ્ધાચતનમાં પ્રવેશ કરે છે. ૩૪૩.

દેવચ્છન્દકમાં આવીને જિનેશ્વર લગવંતની મૂર્તિના દર્શનમાત્રથી મસ્તક નમાવી પછીથી હાથ જોડીને અંજલીપૂર્વક નમસ્કાર કરે છે. ૩૪૪.

ત્યારબાદ શ્રી અરિહંતોની મૂર્તિની મોરપીંછથી પ્રમાર્જના કરીને સુગંધી જલથી વિધિપૂર્વક સ્નાત્ર કરે છે. ૩૪૫.

જો કે ત્યાં કુંથવા આદિ જન્તુઓ હોતા નથી તો પણ આ અરિહંત પરમાત્માની પૂજા આદિ ક્રિયા પ્રમાર્જના આદિ ચતનાપૂર્વક જ હોય છે, તે આનાથી સમજાય છે. ૩૪૬.

અથવા તે દેવોએ શ્રી જિનેશ્વરોની પૂજા પૂર્વલવમાં પ્રમાર્જના પૂર્વક કરેલ છે, તેના અભ્યાસથી અહીં પણ દેવતાઓ જિનેશ્વરની પૂજા પ્રમાર્જના પૂર્વક કરે છે. ૩૪૭,

[દેવોની પૂજામાં પ્રમાર્જનાનો કદપ હોય છે તેમ કહી શકાય.]

ત્યારબાદ [દેવતાઓ] તે પ્રતિમાઓની દરેક અંગે ગોશીર્ષ ચંદનથી પૂજા કરે છે અને પ્રત્યેક મૂર્તિને વસ્ત્રયુગલ પહેરાવે છે. ૩૪૮.

૧, તત્ર કચ્છાદિવસ્ત્રચિહ્નાભાવાત્ યુક્તમિદં, અધુના તુ પ્રતિમાનામેવ તથાવિધાનાત્ ન વસ્ત્રપરિધાપનમ્ ।

પુષ્પમાલ્યૈર્ગન્ધચૂર્ણૈર્વસ્ત્રૈરાભરણૈરપિ ।

પૂજયિત્વા લમ્બયન્તિ, પુષ્પદામાન્યનેકશઃ ॥ ૩૪૯ ॥

તતઃ કરતલક્ષિપ્તૈઃ પશ્ચવર્ણૈર્મણીવકૈઃ ।

ચિત્રોપચારરુચિરં, રચયન્તિ ભુવસ્તલમ્ ॥ ૩૫૦ ॥

પુરતોઽથ જિનાર્ચાનામચ્છૈ રજતતણ્ડુલૈઃ ।

લિખિત્વા મજ્જલાન્યષ્ટૌ, પૂજયન્તિ જગદ્ગુરુન્ ॥ ૩૫૧ ॥

તતશ્ચાન્દ્રગ્રભં વજ્રવૈદ્યૈર્દણ્ડમણ્ડિતમ્ ।

કરે કૃત્વા મણિસ્વર્ણચિત્રં ધૂપકહ્લુચ્છકમ્ ॥ ૩૫૨ ॥

દહ્યમાનકુન્દુરુક્કૃષ્ણાગુસ્તુરુક્કૈઃ ।

ધૂપં દત્ત્વા જિનેન્દ્રાણાં, પ્રક્રમન્તે સ્તુતિક્રિયામ્ ॥ ૩૫૩ ॥

ધૂપં દત્ત્વા જિનેન્દ્રાણામિત્યુક્તં યદિહાગમે ।

સાક્ષાજિનપ્રતિમયોસ્તદમેદવિવક્ષયા ॥ ૩૫૪ ॥

સત્યપ્યેવં ન મન્યન્તે, યેઽર્ચામર્ચ્યાં જગત્પતેઃ ।

તાન્ ધાવતો મુદ્રિતાક્ષાનાનયામઃ કથં પથમ્ ? ॥ ૩૫૫ ॥

પુષ્પનીમાલા, સુગંધીચૂર્ણ, વસ્ત્રાભરણથી પરમાત્માની પૂજા કરીને અનેક પુષ્પ-માલાઓ (ચારે તરફ) લટકાવે છે. ત્યારપછી હસ્તતલથી પાંચવર્ણના મણુકાઓને ઉછાળીને તે દેવો પૃથ્વીને જુદા-જુદા પ્રકારના ચિત્રોથી સજાવે છે. ૩૪૯-૩૫૦.

ત્યારબાદ શ્રી જિનેશ્વરદેવની પ્રતિમાની આગળ સ્વચ્છ રૂપાના ચોખ્ખાથી અષ્ટમંગલ આલેખીને જગત ગુરૂને પૂજે છે. વજ્રરત્ન અને વૈદ્યૈરત્નના ઢંડથી શોભતી અન્દ્રની પ્રભા જેવી ઉજ્જવલ મણિ અને સ્વર્ણથી દિપતી એવી ધૂપદાની હાથમાં લઈને બળતા એવા કુંદરુક્ક, કૃષ્ણાગર, તુરુક આદિ પદાર્થથી શ્રી જિનેશ્વરોની આગળ ધૂપ કરીને (તે દેવો) સ્તુતિ શરૂ કરે છે. ૩૫૧-૩૫૩.

‘ શ્રી જિનેશ્વરોની આગળ ધૂપ આપીને ’ આ પ્રમાણે જે આગમમાં કહ્યું છે તે સાક્ષાત્ જિનેશ્વર અને જિનેશ્વરની પ્રતિમાની અલેદ વિવક્ષાથી કહ્યું છે. ૩૫૪.

આમ હોવા છતાં [આ પ્રમાણે સ્પષ્ટ-આગમવાણી હોવા છતાં] પણ જેઓ જગતપતિની પૂજ્ય એવી મૂર્તિને સ્વીકારતા નથી તેઓને આંખ મીચીને દોઢનારાની જેમ કેવી રીતે માગે લાવી શકાય ? ૩૫૫.

નમસ્તે સમસ્તપ્રશસ્તદ્વિધામ્ને, ક્રમાશ્લેપિનમ્રેન્દ્રકોટીરદામ્ને ।

ભવાપારંપાથોધિપારપ્રદાય, પ્રદાયાઙ્ગિનાં સંપદાં નિર્મદાય ॥ ૩૫૬ ॥

મુજંગ્ગપ્રયાતા ।

इत्याद्यष्टोत्तरशतं, श्लोकानस्तोकधीधनाः ।

कुर्वन्त्यदोषान् प्रौढार्थकलितान् ललितान् पदैः ॥ ૩૫૭ ॥

નમસ્કારૈઃ સુધાસારસારૈઃ સ્તુત્વા જિનાનિતિ ।

शक्रस्तवादिकां चैत्यवन्दनां रचयन्त्यमी ॥ ૩૫૮ ॥

વન્દિત્વાઽથ નમસ્કૃત્ય, તતઃ પુનરપિ પ્રભૂન્ ।

चैत्यस्यास्य मध्यदेशं, प्रमृज्याभ्युक्ष्य चाम्बुभिः ॥ ૩૫૯ ॥

ધૃતાકલ્પં કલ્પયન્તશ્ચારુચન્દનહસ્તકૈઃ ।

पुष्पपुञ्जोपचारेण, धूपैश्चाभ्यर्चयन्त्यमी ॥ ૩૬૦ ॥

ચૈત્યસ્યાથ દાક્ષિણાત્યં, દ્વારમેત્યાત્ર સંસ્થિતાઃ ।

द्वारशाखापुत्रिकाश्च, व्यालरूपाणि पूर्ववत् ॥ ૩૬૧ ॥

પ્રમાર્જનાભ્યુક્ષણાભ્યાં, પુષ્પમાલ્યવિભૂષણૈઃ ।

स्रग्दामभिश्चार्चयन्ति, धूपधूमान् किरन्ति च ॥ ૩૬૨ ॥

તે સ્વામીદેવો જગત્પતિની સ્તુતિ શુ કરે છે તે જણાવે છે સમસ્ત પ્રશસ્ત ઋદ્ધિના ધામ સમાન, નમ્ર એવા ઈન્દ્રોનાં મુગુટની માળાઓ જેઓના ચરણોનો સ્પર્શ કરી રહી છે, સવ-૩૫ અપાર સમુદ્રનો પાર (અંત) આપનાર, જગતના જીવોને સંપત્તિ આપનારા અને મદ વગરના એવા હે ભગવન્ ! આપને નમસ્કાર થાઓ...૩૫૬

આ પ્રમાણે મહાન બુદ્ધિના ધનવાળા દેવતાઓ પદલાલિત્યથી સુકૃત પ્રૌઢ અર્થથી ભરેલા, દોષરહિત, ૧૦૮ શ્લોકથી સ્તુતિ કરે છે. ૩૫૭.

ત્યારબાદ દેવતાઓ અમૃતના સારથી પણ શ્રેષ્ઠ એવા નમસ્કાર દ્વારા શ્રી જિનેશ્વર દેવોની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને શક્રસ્તવાદિ દ્વારા ચૈત્યવંદના કરે છે, ૩૫૮.

ત્યારબાદ દેવતાઓ વંદન કરીને પ્રભુને પુનઃ નમસ્કાર કરીને આ ચૈત્યનાં મધ્યભાગને પ્રમાણે પાણીથી ચોક્ષ્ણો કરીને આચારને ધારણ કરવાપૂર્વક આચારનું પાલન કરતા તે દેવો સુંદર ચંદનના ધાપાથી પુષ્પ પુષ્પોપચારની ક્રિયાથી અને, ધૂપથી પૂજે છે ૩૫૯-૩૬૦.

હવે ચૈત્યના દક્ષિણ દિશાના દ્વાર પાસે આવીને અહીંના દ્વારની પુતળીઓ તથા વ્યાલની આકૃતિઓને પૂર્વ પ્રમાણે પૂજી, પાણીથી ચોક્ષ્ણી કરી, પુષ્પ, માળા, ઓભૂ-પણુ, ફૂલની માળાથી પૂજે છે. અને ધૂપ ઉવેળે છે. ૩૬૧-૩૬૨.

તતશ્ચ દક્ષિણદ્વારસ્યોપેત્ય મુખમણ્ડપમ્ ।
 પ્રાગ્વત્તસ્ય મધ્યદેશે, કુર્વન્તિ હસ્તકાદિકમ્ ॥ ૩૬૩ ॥
 તતશ્ચાસ્ય મણ્ડપસ્ય, પૂર્વદ્વારેઽપિ પૂર્વવત્ ।
 દ્વારશાખાચર્ચયન્તિ, સ્તમ્ભાંશ્ચ દક્ષિણોત્તરાન્ ॥ ૩૬૪ ॥
 શેષદ્વારદ્વયેઽપ્યેવં, તતઃ પ્રેક્ષણમણ્ડપે ।
 મધ્યં દ્વારત્રયં સિંહાસનં સમણિપીઠિકમ્ ॥ ૩૬૫ ॥
 નિર્ગત્ય દક્ષિણદ્વારા, તતઃ પ્રેક્ષણમણ્ડપાત્ ।
 દાક્ષિણાત્યં મહાચૈત્યસ્તૂપમભ્યર્ચયન્તિ તે ॥ ૩૬૬ ॥
 તસ્માચ્ચતુર્દિશં યાસ્તુ, પ્રતિમાઃ શ્રીમદર્હતામ્ ।
 તાસામાલોકે પ્રણામં, કુર્વન્તિ પશ્ચિમાદિતઃ ॥ ૩૬૭ ॥
 તાંઃ પૂર્વવત્પ્રપૂઝ્યાઘૌ, મઙ્ગલાનિ પ્રકલ્પ્ય ચ ।
 સાઘોત્તરશતશ્લોકાં, કુર્વતિ ચૈત્યવન્દનામ્ ॥ ૩૬૮ ॥
 દાક્ષિણાત્યચૈત્યવૃક્ષમહેન્દ્રધ્વજપૂજનમ્ ।
 કૃત્વા નન્દાપુષ્કરિણીં, દાક્ષિણાત્યાં વ્રજન્તિ તે ॥ ૩૬૯ ॥

ત્યારબાદ દક્ષિણ દ્વારના નીચલા ભાગમાં મુખ મંડપને તથા તેના મધ્યભાગમાં પૂર્વની જેમ થાપા વગેરે કરે છે. ૩૬૩.

ત્યારબાદ આ મંડપના પૂર્વદ્વારમાં બારશાખ આદિને તથા દક્ષિણ તથા ઉત્તર દિશાના સ્તંભોને પહેલાની જેમ પૂજે છે. ૩૬૪.

શેષ બે દ્વારમાં પણ [ઉત્તર-દક્ષિણ] બારશાખને તથા પ્રેક્ષામંડપના મધ્યભાગને તેના ત્રણ દ્વારને તથા મણિપીઠિકા સહિત સિંહાસનને પૂજે છે. ૩૬૫.

ત્યારબાદ પ્રેક્ષામંડપમાંથી દક્ષિણ દ્વારથી નીકળીને દક્ષિણ દિશાનાં મોટા ચૈત્યસ્તૂપને તેઓ પૂજે છે. ૩૬૬.

ત્યારબાદ ચારે દિશામાં રહેલી અરિહંતોની પ્રતિમાઓને જોઈને પશ્ચિમદિશાના કંમથી પ્રણામ કરે છે. ૩૬૭.

તે પ્રતિમાઓને પૂર્વની જેમ પૂજીને અષ્ટમંગલની રચના કરી ૧૦૮ શ્લોકથી ચૈત્યવંદન કરે છે. ૩૬૮.

દક્ષિણ દિશાના ચૈત્યવૃક્ષ અને મહેન્દ્રધ્વજની પૂજા કરીને તેઓ દક્ષિણદિશાની નન્દા પુષ્કરિણીમાં જાય છે. ૩૬૯.

તત્તોરણત્રિસોપાનપ્રતિરૂપકપુત્રિકાઃ ।

વ્યાલરૂપાણ્યર્ચયન્તિ, પુષ્પધૂપાદિકૈસ્થ ॥ ૩૭૦ ॥

ચૈત્યં પ્રદક્ષિણીકૃત્યૌત્તરાહદ્વારસંસ્થિતામ્ ।

નન્દાપુષ્કરિણીમેત્ય, કુર્વન્તિ પ્રાગ્વદર્ચનમ્ ॥ ૩૭૧ ॥

ઉદીચ્યાન્ કેતુચૈત્યદ્રુસ્તૂપાંસ્તત્પ્રતિમાઃ ક્રમાત્ ।

ઉદક્પ્રેક્ષામણ્ડપં ચાર્ચયન્તિ મુખમણ્ડપમ્ ॥ ૩૭૨ ॥

તતો દ્વારમૌત્તરાહં, પ્રાચ્યં દ્વારં તતઃ ક્રમાત્ ।

પ્રાચ્યાન્મુખમણ્ડપાદીન્, પ્રપૂજયન્તિ યામ્યવત્ ॥ ૩૭૩ ॥

તતઃ સમાં સુધર્માં તે, પ્રવિશ્ય પૂર્વયા દિશા ।

યત્ર માળવકશ્વૈત્યસ્તમ્ભસ્તત્રામ્યુપેત્ય ચ ॥ ૩૭૪ ॥

આલોકે તીર્થકૃત્સવથનાં, પ્રણતા લોમહસ્તકૈઃ ।

પ્રમાર્જિતાદાદતે, તાનિ વજ્રસમુદ્રકાત્ ॥ ૩૭૫ ॥

તતો લોમહસ્તકેન, પ્રમૃજ્યોદકધારયા ।

પ્રક્ષાલ્યામ્યર્ચ્ય પુષ્પાદૈર્નિક્ષિપન્તિ સમુદ્રકે ॥ ૩૭૬ ॥

સમુદ્રકં યથાસ્થાનમવલમ્બ્યાર્ચયન્તિ ચ ।

પુષ્પાલ્યગન્ધવસ્ત્રૈશ્વૈત્યસ્તમ્ભં તતોઽત્ર ચ ॥ ૩૭૭ ॥

તે નન્દા પુષ્કરિણીના તોરણ, ત્રિસોપાનની પંક્તિ, પ્રતિરૂપક પુતળીઓ અને વ્યાલરૂપની, પુષ્પ ધૂપ વગેરેથી પૂજા કરે છે. ૩૭૦.

ચૈત્યને પ્રદક્ષિણા આપીને ઉત્તર દિશાના દ્વાર પાસે રહેલી નન્દા પુષ્કરિણીમાં જઈને પૂર્વની જેમ પૂજા કરે છે. ૩૭૧.

ઉત્તરદિશાની ધળ, ચૈત્યવૃક્ષ, સ્તૂપ અને પ્રતિમાને ક્રમશઃ પૂજે છે. ઉત્તરદિશાના પ્રેક્ષામંડપને અને મુખમંડપને પૂજે છે. ૩૭૨.

ત્યારબાદ ઉત્તરદિશાના દ્વારને પૂજે છે અને પછી ક્રમે કરીને પૂર્વદિશાના દ્વાર મુખમંડપ આદિને દક્ષિણ દિશાની જેમ પૂજે છે. ૩૭૩.

ત્યારબાદ તે (નવોત્પન્ન સ્વામી દેવતાઓ) પૂર્વદિશાથી સુધર્મા સભામાં પ્રવેશ કરીને જ્યાં માણવક ચૈત્ય સ્તંભ છે ત્યાં આવીને તીર્થકરોના અસ્થિને જોતાં જ નમસ્કાર કરે છે, મોરપીંછથી વળના દાખડાને પૂંજીને તે અસ્થિઓને ઘ્રણ કરે છે, મોરપીંછથી તે અસ્થિને પ્રમાણીને, એકધારાથી પ્રક્ષાલન કરીને, પુષ્પાદિથી પૂંજીને દાખડામાં મૂકે છે. ૩૭૪-૩૭૬.

દાખડાને યથાસ્થાને રાખીને પુષ્પમાલા, સુગંધીચૂર્ણ, અને વસ્ત્રથી ચૈત્યસ્તંભને પૂજે છે. ૩૭૭.

કૃત્વા સિંહાસનસ્યાર્ચી, મણિપીઠકયા સહ ।
 ક્ષુલ્લકેન્દ્રધ્વજસ્યાર્ચી, કુર્વતેઽમ્ભઃસુમાદિભિઃ ॥ ૩૭૮ ॥
 કોશં પ્રહરણસ્યાથ, સમેત્ય સંગ્રમૃજ્ય ચ ।
 खङ्गादीनि ग्रहरणान्यभ्यर्चयन्ति पूर्ववत् ॥ ૩૭૯ ॥
 સુધર્મામધ્યદેશેઽથ, પ્રકલ્પ્ય હસ્તકાદિકમ્ ।
 દેવશય્યાં પૂજયન્તિ, મણિપીઠકયા સહ ॥ ૩૮૦ ॥
 તતશ્ચૈતે સુધર્માતો, નિર્યાન્તો યામ્યયા દિશા ।
 सिद्धायतनवद् द्वारत्रयमर्चन्ति पूर्ववत् ॥ ૩૮૧ ॥
 એવં હૃદં સભાશ્ચાન્યાઃ, સ્વસ્ત્રોપસ્કરસંયુતાઃ ।
 व्यवसायसभां चान्ते, पूजयित्वा सपुस्तकाम् ॥ ૩૮૨ ॥
 વ્યવસાયસભાવર્ત્તિપ્રાચ્યપુષ્કરિણીતટાત્ ।
 कुर्वते बलिपीठे ते, गत्वा बलिविसर्जनम् ॥ ૩૮૩ ॥
 સ્વીયસ્વીયવિમાનાનાં, શૃંગાટકત્રિકાદિષુ ।
 उद्यानादौ चार्चनिकां, कारयन्त्याभियोगिकैः ॥ ૩૮૪ ॥

ત્યારબાદ મણિપીઠિકા સહિત સિંહાસનની પૂજા કરીને નાના ઇન્દ્રધ્વજને કુસુ-
માદિથી તેઓ પૂજે છે. ૩૭૮.

શસ્ત્રભંડાર પાસે જઈને તેને પ્રમાણને તલવાર આદિ શસ્ત્રોને પૂર્વની જેમ
પૂજે છે. ૩૭૯.

સુધર્મા સભાના મધ્યભાગમાં થાપા વગેરે કરીને મણિપીઠિકા સહિત દેવશય્યાને
(તેઓ) પૂજે છે. ૩૮૦.

ત્યારબાદ સુધર્મા સભાના દક્ષિણદિશાના દ્વારથી નીકળતા આ દેવો સિદ્ધાયતનની
જેમ ત્રણે દ્વારોને પૂર્વની જેમ પૂજે છે ૩૮૧.

આ પ્રમાણે હૃદને, પોતપોતાના પરિકરશુક્ત અન્ય સભાઓને અને અંતે પુસ્તક
સહિત વ્યવસાય સભાને પૂજીને વ્યવસાય સભાવર્ત્તી પૂર્વ-પુષ્કરિણીના તટથી બલિપીઠ
ઉપર જઈને તેઓ બલિ વિસર્જન કરે છે ૩૮૨-૩૮૩.

ત્યારબાદ પોત-પોતાના વિમાનના શૃંગાટક (શીંગોડા) આકારના સ્થાન, ત્રિકોણ
આકારના સ્થાન તથા ઉદ્યાનાદિસ્થાનોમાં આભિયોગિક દેવતાઓ દ્વારા પૂજા કરાવે છે, ૩૮૪.
કે-ઉ. ૩૮

અથૈવં કૃતકૃત્યાસ્તે, એશાનકોણસંસ્થિતામ્ ।
 નન્દાપુષ્કરિણીમેત્ય, તસ્યાઃ કૃત્વા પ્રદક્ષિણામ્ ॥ ૩૮૫ ॥
 પ્રક્ષાલ્ય હસ્તપાદાદિ, વિલસન્તિ યથારુચિ ।
 સર્માં સુધર્મામેત્ય પ્રાગ્મુખાઃ સિંહાસને સ્થિતાઃ ॥ ૩૮૬ ॥
 એવમત્રામુત્ર લોકે, હિતાવહં જિનાર્ચનમ્ ।
 ઇતિ તત્રાલોકમાત્રાત્પ્રણમન્તિ પુનઃ પુનઃ ॥ ૩૮૭ ॥
 ન નમન્તિ ન વા તાનિ સ્તુવન્તિ ચ મનાગપિ ।
 લોકસ્થિત્યા ધર્મવુદ્ધ્યા, કૃતયોર્હિન્તરં મહત્ ॥ ૩૮૮ ॥
 સ્તુવન્તિ નવ્યૈઃ કાવ્યૈશ્ચ, તથા શક્રસ્તવાદિભિઃ ।
 શેષાણિ તુ સ્થિતિકૃતે, પૂજયન્તિ સુમાદિભિઃ ॥ ૩૮૯ ॥
 સત્યપ્યેવં સ્થિતિમેવ, યે વદન્તિ જિનાર્ચનમ્ ।
 કથં તે લુપ્તનયના, વોધ્યા રૈતામ્રયોર્મિદામ્ ॥ ૩૯૦ ॥
 રાજપ્રશ્રીયસૂત્રે યત્સૂર્યામસ્ય સુપર્વણઃ ।
 વિમાનવર્ણનં તસ્યોત્પત્તિરીતિશ્ચ દર્શિતા ॥ ૩૯૧ ॥

આ પ્રમાણે કાર્યો પૂર્ણ કરી કૃતકૃત્ય બનેલા તે દેવતાઓ ઈશાન ખૂણામાં રહેલી નંદા પુષ્કરિણી પાસે જઈને તેને પ્રદક્ષિણા આપીને હાથ પગ વિગેરે ઘોઈને સુધર્મા સભામાં આવીને સિંહાસન ઉપર પૂર્વાભિમુખ રહીને, ઈચ્છામુજબ વિલાસ કરે છે. ૩૮૫-૩૮૬.

આ પ્રમાણે આલોક અને પરલોકમાં શ્રી જિનેશ્વરનું પૂજન હિતકારી છે. એ ભાવનાથી ત્યાં દર્શનમાત્રથી જ વારંવાર નમસ્કાર કરે છે ૩૮૭.

તે દેવો તીર્થંકરોને જે નમન-સ્તવન કરે છે, તે લોકસ્થિતિથી નથી કરતાં પણ ધર્મબુદ્ધિથી કરે છે. કારણ કે ધર્મબુદ્ધિથી અને લોક સ્થિતિથી કરેલા કાર્યમાં મોટું અંતર હોય છે. ૩૮૮.

નવા કાવ્યોવડે તથા શક્રસ્તવાદિથી તે દેવતાઓ જિનેશ્વર દેવોની સ્તુતિ કરે છે અને બાકીની મૂર્તિઓને પોતાના આચારથી પુષ્પોવડે પૂજે છે. આમ હોવા છતાં પણ જે માણસો જિનેશ્વરદેવોની પૂજને ફક્ત આચાર તરીકે ગણે છે, તેવાઓને બોધ કેવી રીતે પમાડવો ? જેમ યજ્ઞ વિહોણા અંધજનોને રૂપ અને તાંબાના ભેદનો બોધ ન કરાવી શકાય તેમ... ૩૮૯-૩૯૦.

શ્રી રાજપ્રશ્રીય સૂત્રમાં સૂર્યાભિવેના વિમાનનું વર્ણન તેની ઉત્પત્તિની રીત દેખાડેલી છે. તે અનુસાર મેં વૈમાનિક દેવતાઓનાં વિમાનનું વર્ણન અને ઉત્પત્તિની રીત

મયા તદનુસારેણ, વૈમાનિકમુપર્વણામ્ ।
 વિમાનવર્ણનોત્પત્તી, સામાન્યતો નિરૂપિતે ॥ ૩૯૨ ॥
 વિશેષમુક્તશેષં તુ, જાનન્ત્યશેષવેદિનઃ ।
 ગીતાર્થા નિહતાનર્થા, યદ્વા તદ્વાક્યપારગાઃ ॥ ૩૯૩ ॥
 દેવ્યો દેવાઃ પરેઽપ્યેવં, તત્તદ્વિમાનવાસિનઃ ।
 જાયન્તે સ્વસ્વશય્યાયાં, સ્વસ્વપુણ્યાનુસારતઃ ॥ ૩૯૪ ॥
 યેયમુક્તા વિમાનાનાં, સ્થિતિસ્તત્સ્વામિનામપિ ।
 અચ્યુતસ્વર્ગપર્યન્તં, સા સર્વાઽપ્યનુવર્ત્તતે ॥ ૩૯૫ ॥
 પરતસ્ત્વહમિન્દ્રાણાં, ન સ્વામિસેવકાદિકા ।
 સ્થિતિઃ ક્વાચિત્સુમનસાં, કલ્પાતીતા હિ તે યતઃ ॥ ૩૯૬ ॥
 તે પ્રાગ્જન્મોપાત્તશસ્તનામકર્માનુભાવતઃ ।
 ન્યક્ષસલ્લક્ષણોપેતસર્વાઙ્ગોપાઙ્ગશોભિતાઃ ॥ ૩૯૭ ॥
 જાત્યસ્વર્ણવર્ણદેહા, આદ્યસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ ।
 અત્યન્તસુંદરાકારાઃ, સારપુદ્ગલયોનયઃ ॥ ૩૯૮ ॥
 અસૃગ્માંસવસામેદઃપુરીષમૂત્રચર્મભિઃ ।
 અન્ત્રાસ્થિશ્મશ્રુનશ્વરોમોદ્ગમૈશ્ચ વર્જિતાઃ ॥ ૩૯૯ ॥

સામાન્યથી દેખાડેલી છે. બાકી રહેલું વિશેષ વર્ણન તો સર્વસ ભગવંતે જાણે છે. અથવા ભગવંતના વાક્યના પારગામી, અનર્થને દૂર કરનાર એવા ગીતાર્થી જાણે છે ૩૯૧-૩૯૩.

આ પ્રમાણે તે-તે વિમાનમાં વસનારા બીજા દેવ-દેવીઓ પણ પોત-પોતાની શય્યામાં પોત-પોતાના પુન્યાનુસારે ઉત્પન્ન થાય છે. ૩૯૪.

વિમાનોનું વર્ણન તથા વિમાનોમાં સ્વામીની સ્થિતિનું વર્ણન જે આ કથું તે અચ્યુત સ્વર્ગ પર્યંત આ પ્રમાણે જ સરખું સમજવું. ૩૯૫,

અચ્યુત સ્વર્ગ પછી રહેલા દેવતાઓ અહમિન્દ્ર હોવાથી સ્વામી-સેવકાદિ સ્થિતિ હોતી નથી. કારણ કે તેઓ કલ્પાતીત છે. ૩૯૬.

તે દેવો પ્રાગ્જન્મમાં ઉપાર્જિત કરેલા પ્રશસ્ત નામકર્મના પ્રભાવે સંપૂર્ણ સફલક્ષણથી યુક્ત અંગોપાંગથી શોભિત હોય છે. ૩૯૭.

જાતિમાન સોનાની જેમ કાંતિવાન દેહવાળા, પ્રથમ સંસ્થાન [સમ ચતુરસ્ર સંસ્થાન] વાળા, અત્યંત સુંદર આકારવાળા અને સારભૂત પદાર્થમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા હોય છે. ૩૯૮.

રૂધિર, માંસ, ચરબી, મેદ વીણા, મૂત્ર, ચર્મ, આંતરડા, હાડકાં. દાઢી-મૂછના વાળ, નખ અને રોમ એ બધાંથી રહિત હોય છે. ૩૯૯.

કુન્દેન્દુશ્વેતદશનાઃ પ્રવાલજિત્વરાધરાઃ ।

વનાઙ્ગનશ્યામકેશપાશપેશલમૌલયઃ ॥ ૪૦૦ ॥

તથોક્તમૌપપાતિકે—“પંડુરસસિકલવિમલનિમ્મલસંઘગોચીરફેણદગરયમુણાલિયા-
ધવલદંતસેદી, તથા—અંજળવળકસિનાણિદ્વરમણીયણિદ્વકેસા ” इत्यादि, संग्रहण्यां तु
'केसद्विमं सुनहरो मरहिया' इत्युक्तमिति ज्ञेयं ।

अत्यन्तस्वच्छवपुः, सुगन्धिमुखमारुताः ।

अप्रस्वेदा रजोलेपोज्झिताः जात्यसुवर्णवत् ॥ ४०१ ॥

सर्वोत्कृष्टवर्णगन्धरसस्पर्शादिशोभनाः ।

सौभाग्यादिगुणग्रामाभिरामोદामचिग्रहाः ॥ ४०२ ॥

मृगकासररूपादिचिह्नं, श्रीभरभूषितम् ।

नूतनं रत्नमुकुटं, दधते मूर्ध्नि चन्द्रुरम् ॥ ४०३ ॥

તથા ચ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રે—“ તે ણં મિગ ૧ મહિસ ૨ વરાહ ૩ સીહ ૪ છગલ
૫ દદુર ૬ હય ૭ ગયવૃઙ્ ૮ મુયગ ૯ રવગ્ગ ૧૦ ઉસમંક ૧૧ વિહિમ ૧૨ પાય-

આ દેવતાઓના દાંત મચકુંદ અને ચન્દ્રમા જેવા શ્વેત હોય છે. અને તેમના હોઠ પ્રવાલથી પણ અધિક રક્તવર્ણ હોય છે. અને તેમનું મસ્તક મેઘ અને અંજન જેવા શ્યામ કેશપાશથી સુંદર હોય છે. ૪૦૦.

મૌપપાતિક સૂત્રમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે :—

‘કલાસહિત ધવલ ચન્દ્રમા, નિર્મલ શંખ, ગાયનું દ્વધ, શીણ, પાણીના કણીયા, કમલનો કંદ એના જેવી સફેદ દંતની શ્રેણી (તે દેવતાઓને હોય છે.) તથા અંજન અને મેઘ જેવા કાળા તથા સ્નિગ્ધ અને રમણીય એવા કેશપાશ હોય છે. વિગેરે. ’ સંગ્રહણીમાં તો “કેશ, હાડકા, માંસ, નખ અને રોમ રહિત (દેવતાઓ હોય છે.)” એમ કહ્યું છે....

તે દેવતાઓના શરીર અત્યંત સ્વચ્છ હોય છે. સુખનો પવન સુંગધી હોય છે. પરમેવો હોતો નથી, જાતિમાન સ્વર્ણની જેમ મલ-મેલનો લેપ તેઓને હોતા નથી. ૪૦૧.

સર્વોત્કૃષ્ટ વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શથી તે દેવતાઓ શોભે છે. અને તેમનું શરીર સૌભાગ્યાદિ ગુણસમૂહથી અત્યંત સુંદર હોય છે. ૪૦૨.

તે દેવો પોતાના મસ્તક ઉપર સુંદર નૂતન રત્ન મુકુટોને ધારણ કરે છે. કે જે મુકુટો મૃગ-પાડા આદિના ચિત્ર-ચિહ્નથી ભૂષિત છે. ૪૦૩.

પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં કહ્યું છે, કે : ‘તે બધા દેવોના મુકુટના ચિહ્નો નીચે મુજબ

‘વિડિચિંધમઝડા’” ઇતિ, અત્ર તે ઇતિ સૌધર્માદયોઽચ્યુતાન્તાઃ ક્રમેણ દેવાઃ, સ્વર્ગો ગણ્ડકનામા આટવ્યશ્ચતુષ્પદવિશેષઃ, યદાહ શાશ્વતઃ—‘સ્વર્ગો ગણ્ડકશૃંગાસિવુદ્ધમેદેષુ ગણ્ડકે’” ઇતિ, વિડિમસ્તુ મૃગવિશેષો લક્ષ્યતે, તથા ચ દેશીશાસ્ત્ર—‘વિડિમો સિસુમયગંડેસુ’

ઔપપાતિકે ત્વેવં ચિહ્નવિભાગો દૃશ્યતે—સોહમ્મ ૧ ર્ઈસાણ ૨ સર્ણકુમાર ૩ માર્હિદ ૪ વંમ ૫ લંતગ ૬ મહાસુક્ ૭ સહસ્સાર ૮ આણયપાણય ૯ આરણઅચ્ચુય ૧૦ વર્ઈ પાલય ૧૧ પુષ્પય ૧૨ સોમણસ ૧૩ સિરિવચ્છ ૧૪ નંદિયાવત્ત ૧૫ કામગમ ૧૬ પીઙ્ગમ ૧૭ મણોરમ ૧૮ વિમલ ૧૯ સન્વઓમદ ૧૦ નામધિજ્જેહિં વિમાણેહિં ઓઙ્ગના વંદગા જિણંદં મિગ ૧ મહિસ ૨ વરાહ ૩ છગલ ૪ દહુર ૫ હય ૬ ગયવર્ઈ ૭ મુયગ ૮ સ્વગ ૯ ઉસમં ૧૦ કવિડિમપાયવિડિચિંધમઝડા’” ઇતિ, અત્ર મૃગાદયોઽઙ્કા—લાલ્લનાનિ વિટપેષુ—વિસ્તારેષુ યેષાં મુકુટાનાં તાનિ તથા, તાનિ પ્રકટિત-

હોય છે. મૃગ, પાડો, જંગલી બૂંડ, સિંહ, બોકડા, દેડકા, ઘોડા, હાથી, સર્પ, ગેંડા, વૃષભ, બાલમૃગ આદિ....

અહીં તે શબ્દથી સૌધર્મથી માંડીને અચ્યુત સુધીના દેવો સમજવા, ખરૂં એટલે ગેંડો, જંગલી પશુ સમજવો.

શાશ્વતઃ કોષમાં ખરૂં એટલે ગંડક, તલવાર, શીંગડું અને બુદ્ધના લેહ રૂપે કહેલ છે :—

વિડિમથી મૃગ વિશેષ સમજાય છે, તથા દેશી શાસ્ત્રમાં વિડિમનો અર્થ બાલમૃગ અને ગંડ કહ્યો છે.

ઔપપાતિક સૂત્રમાં ચિહ્નનો વિભાગ આ પ્રમાણે છે :

૧. સૌધર્મ, ૨. ઈશાન, ૩. સનત્કુમાર, ૪. માર્હિદ્ર, ૫. બ્રહ્મ, ૬. લાંતક, ૭. મહાશુક્ર, ૮. સહસ્સાર, ૯-૧૦. આનંત-પ્રાણુત, ૧૧-૧૨. આરણ-અચ્યુતના ઈન્દ્રો જિનેશ્વર દેવને વંદન કરવા આવે તે વખતે ૧. પાલક, ૨. પુષ્પક, ૩. સૌમનક, ૪. શ્રીવત્સ, ૫. નંદાવર્ત, ૬. કામગમ, ૭. પ્રીતિગમ, ૮. મનોરમ, ૯-૧૦. વિમલ, ૧૧-૧૨ અને સર્વતોલદ્ર નામના વિમાનોમાંથી નીચે ઉતરે છે. ત્યારે તેમના અસ્તક ઉપર અનુક્રમે ૧. મૃગ, ૨. પાડો, ૩. જંગલી સૂકર, ૪. બોકડો, ૫. દેડકો, ૬. ઘોડો, ૭. હાથી, ૮. સર્પ, ૯. ગેંડો, ૧૦. વૃષભ, આદિના પ્રગટ ચિહ્નવાળા મુકુટ હોય છે. તથા તે મુગુટો રત્નાદિની કાંતિથી પ્રકાશિત પ્રકટ મૃગાદિના ચિહ્નવાળા હોય છે.

ચિહ્નાનિ રત્નાદિદીપ્ત્યા પ્રકાશિતમૃગાદિલાઞ્છનાનિ મુકુટાનિ યેષાં તે તથા इति,
તત્ત્વં તુ સર્વવિદો વિદન્તિ ।

વિવક્ષવસ્ત્વમી અર્દ્ધમાગધ્યા રમ્યવર્ણયા ।

ભાવન્તે ચતુરસ્વાન્તચમત્કારકિરા ગિરા ॥ ૪૦૪ ॥

તથાહુઃ—‘ગોઁ ! દેવાણં અર્દ્ધમાગદ્વાપ્ ભાસાપ્ ભાસન્તિ’ મગવતીપશ્ચમશતક-
ચતુર્થોદ્દેશકે લોકે તુ ‘સંસ્કૃતં સ્વર્ગિણાં ભાષેત્યાદિ ।

પ્રત્યેકમદ્ગોપાદ્ગેષુ, રત્નાભરણભાસુરાઃ ।

અસ્પૃષ્ઠકાસશ્વાસાદિવિવિધવ્યાધિવેદનાઃ ॥ ૪૦૫ ॥

પુણ્યનૈપુણ્યલાવણ્યાઃ, સદાવસ્થાયિયૌવનાઃ ।

અમદ્ગકામરાગાર્દ્રા, દિવ્યાઙ્ગનાકટાક્ષિતાઃ ॥ ૪૦૬ ॥

દિવ્યાઙ્ગરાગસુરમીકૃતસર્વાઙ્ગશોભનાઃ ।

કામકેલિકલાભ્યાસવિલાસહાસવેદિનઃ ॥ ૪૦૭ ॥

સ્વભાવતો નિર્નિમેષવિશેષલલિતેક્ષ્ણાઃ ।

અમ્લાનપુષ્પદામાનઃ સ્વૈરં ગગનગામિનઃ ॥ ૪૦૮ ॥

[આ પ્રમાણે પ્રજ્ઞાપના અને ઔપપાતિક સૂત્રનો ચિહ્ન બાબતમાં મત ભિન્ન થાય છે] આ વિષયમાં તત્ત્વતો સર્વજ્ઞ ભગવંતો જાણે.

આ દેવતાઓ ચતુરપુરુષોનાં અંતકરણને ચમત્કાર કરે તેવી વાણીથી સુંદર શબ્દો-વાણી અર્ધ માગધી ભાષામાં પોતાના ભાવ જણાવે છે. ૪૦૪.

ભગવાન આ પ્રમાણે કહે છે :—

“હે ગૌતમ ! દેવતાઓ અર્ધ માગધી ભાષાથી બોલે છે.” આ પ્રમાણે ભગવતીના પાંચમા શાતકના ચોથા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે. લોકમાં દેવતાઓની ભાષા સંસ્કૃત કહેવાય છે. (આ દ્રક્ત લોકમાન્યતા જ છે)

આ દેવતાઓ પ્રત્યેક અંગોપાંગ ઉપર રત્નના આભૂષણોથી દીપ્ત છે. અને તેમને શ્વાસ-ખાંસી આદિ વિવિધ પ્રકારની વ્યાધિ-વેદનાઓ સ્પર્શી પશુ શકતી નથી. ૪૦૫.

આ દેવો પવિત્ર અને ચાતુર્યસભર લાવણ્યવાળા, સદા સ્થિર ચૌવનવાળા, અત્યંત એવા કામરાગથી આર્દ્ર અનેક દિવ્ય અંગનાઓથી કટાક્ષિત થયેલા હોય છે; દિવ્ય અંગરાગ વિલેપનથી સુગંધિત અને સુંદર શરીરવાળા, અને કામક્રીડાના કલાભ્યાસ, વિલાસ, અને હાસ્યને બાણનાર હોય છે; સ્વભાવથી જ નિર્નિમેષ (નેત્રમીઝ્યા વગરના) વિશિષ્ટ અને લલિત ચક્ષુવાળા, સદા તાજ રહેતી પુષ્પની માળાવાળા અને ઇચ્છાનુસારી ગગનવિહારી હોય છે; ૪૦૬-૪૦૮.

મનશ્ચિન્તિતમાત્રેણ, સર્વામીશ્વર્યસાધકાઃ ।
 વચનાતિગસામર્થ્યાન્નિગ્રહાનુગ્રહક્ષમાઃ ॥ ૪૦૯ ॥
 પ્રયોજનવિશેષેણ, પ્રાપ્તા અપિ ભુવસ્તલમ્ ।
 તિષ્ઠન્તિ તે વ્યવહિતાશ્ચતુર્ભિરઙ્ગુલૈર્ભુવઃ ॥ ૪૧૦ ॥
 વાયુત્તરેશાનદિક્ષુ, સેવ્યાઃ સામાનિકૈઃ સુરૈઃ ।
 અગ્નિયામ્યાનૈર્ઋતીષુ, પર્ષદ્વિસ્તિસૃભિર્યુતાઃ ॥ ૪૧૧ ॥
 પુરોઽગ્રહમહિષીભિશ્ચ, પૃષ્ઠતોઽનીકનાયકૈઃ ।
 સેવ્યાઃ સમન્તાદ્વિવિધાયુધાઢઘૈશ્ચાત્મરક્ષકૈઃ ॥ ૪૧૨ ॥
 સુસ્વરૈર્દિવ્યગન્ધવૈર્ગીતાસુ પદપદ્મિણુ ।
 દત્તોપયોગાઃ સત્તાલમૂર્છનાગ્રામચારુષુ ॥ ૪૧૩ ॥
 અપ્સરોભિઃ પ્રયુક્તેષુ, નાટકેષુ દત્તચક્ષુષઃ ।
 અજ્ઞાતાનેહસઃ સૌખ્યૈઃ, સમયં ગમયન્ત્યમી ॥ ૪૧૪ ॥
 એકાદશભિઃ કુલકં ।
 કામલીલાભિલાષે તુ, વિસૃજ્ય દેવપર્ષદમ્ ।
 સુધર્માયાઃ સભાયાશ્ચ, નિર્ગત્યાન્તઃપુરૈઃ સહ ॥ ૪૧૫ ॥

મનના ચિન્તિત માત્રથી સર્વ ઇચ્છિત અર્થને સિદ્ધ કરનારા, વચનાતીત સામર્થ્યથી નિગ્રહ અને અનુગ્રહ કરવામાં સમર્થ, પ્રયોજન વિશેષમાં પૃથ્વી ઉપર આવે તો પણ પૃથ્વીથી ચાર આંગળ અદ્ધર રહે છે. ૪૦૯-૪૧૦.

તે દેવતાઓ વાયવ્ય-ઉત્તર અને ઇશાન દિશામાં રહેલા સામાનિક દેવતાઓથી સેવાય છે. અને તેઓની આગ્નેયખૂણા-દક્ષિણ-નૈઋત્ય દિશામાં પર્ષદાઓ હોય છે. ૪૧૧.

તે દેવતાઓની આગળ અગ્રમહિષીઓ હોય છે. પાછળ સેનાપતિઓ હોય છે અને ચારે બાજુ વિવિધ આયુધથી યુક્ત આત્મરક્ષક દેવતાઓ સેવા કરે છે. ૪૧૨.

સારા સ્વરૂપેક ગંધર્વદેવોથી ગવાયેલી, તાલ મૂર્છના અને ગ્રામથી સુંદર એવી પદપદ્મિઓમાં ઉપયોગવાળા અને અપ્સરાઓએ કરેલા નાટકોને જોતાં પસાર થતા કાળ (સમય) ને નહીં જાણતા, એવા તે દેવો સુખપૂર્વક સમયને પસાર કરે છે. ૪૧૩-૪૧૪.

જ્યારે આ દેવોને કામ વિલાસની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે દેવપર્ષદાનુ વિસર્જન કરીને અંતઃપુરની સાથે સુધર્માસલામાંથી નીકળીને કહેલા પ્રાસાદ અગર ઉધાનાદિ સ્થાનોમાં જઈને (નીચે મુજબ કામ-કેલિ કરે છે....)

મનને અનુકૂળ સર્વ અંગે સૌભાગ્યશાળી એવી દિવ્ય અપ્સરાઓ, જે સુંદર અલંકાર અને વસ્ત્રો ધારણ કરે છે. રૂપ અને યૌવનથી શોભે છે. કટાક્ષરૂપી બાળથી

ગત્વોક્તરૂપપ્રાસાદોદ્યાનાદિધ્વાસ્પદેષુ તે ।
 મનોઽનુકૂલાઃ સર્વાંગસુભગા દિવ્યકામિનીઃ ॥ ૪૧૬ ॥
 રમ્યાલઙ્કારનેપથ્યા, રૂપયૌવનશાલિનીઃ ।
 કટાક્ષચિશિર્ષૈર્નર્મોક્તિભિર્દ્વિગુણિતસ્પૃહાઃ ॥ ૪૧૭ ॥
 ભર્તૃચિત્તાનુસારેણાનેકરૂપાણિ કુર્વતીઃ ।
 પ્રતિરૂપૈઃ સ્વયમપિ, પ્રેમતો વહુભિઃ કૃતૈઃ ॥ ૪૧૮ ॥
 હઠાત્પ્રત્યઙ્ગમાલિઙ્ગય, વક્ત્રમુન્નમ્ય ચુમ્બનૈઃ ।
 સસીત્કારં સુધાધારમધુરાધરસ્વળ્દનૈઃ ॥ ૪૧૯ ॥
 નિઃશઙ્કમઙ્કમારોપ્ય, નિર્દયં સ્તનમર્દનૈઃ ।
 મજ્જન્તો મૈથુનરસે, મનુષ્યમિથુનાદિવત્ ॥ ૪૨૦ ॥
 इत्थं सर्वाङ्गीणकायक्लेशोत्थां स्पर्शनिवृत्तिम् ।
 આસાદયન્તસ્તૃપ્યન્તિ, ક્ષિપ્તપુંવેદવેદનાઃ ॥ ૪૨૧ ॥
 સમ્પ્રભિઃ કુલકં ।
 રતામૃતાસ્વાદલોલાઃ, કદાચિન્મદનોન્મદાઃ ।
 મુગ્ધાવત્કમ્પનૈર્ભૌતિરુતૈર્દ્રાપસર્પણૈઃ ॥ ૪૨૨ ॥
 કદાચિચ્ચારુમધ્યાવલ્લજ્જાલલિતચેષ્ટિતૈઃ ।
 કદાચિત્પ્રૌઢમહિલા, ઇવ વૈયાત્યવલ્ગિતૈઃ ॥ ૪૨૩ ॥

મશ્કરીલરી પ્રેમયુક્ત વાણીથી પ્રેમ પ્રીતિને દ્વિગુણીત કરનારી છે, અને પતિના ચિત્તના અનુસારે અનેક રૂપોને વિકુર્વે છે. એવી સ્ત્રીઓ સાથે પોતે પણ પ્રેમથી કરેલા એવા ઘણા રૂપોવડે ભેરથી અંગે અંગમા આલિંગન કરીને, મુખ ઉપર ચુંબન કરીને, મુખને ખૂબ નમાવીને, દબાવીને સીત્કાર છૂટે તે રીતે સુધાની ધારા જેવા મધુર હોઠને ચુંબન કરવાપૂર્વક નિઃશંકપણે (અપ્સરાઓને) ખોળામાં બેસાડીને નિર્દયતાપૂર્વક સ્તનને મર્દન કરીને, મનુષ્યના મિથુનની જેમ મૈથુનરસમાં ડૂબી ગયેલા, સર્વ અંગોમાં કાયાના કલેશની ઉત્પન્ન થયેલ સ્પર્શ નિવૃત્તિને પામતા, તીવ્ર પુરુષ વેદની વેદનાવાળા એવા તે દેવતાઓ તૃપ્ત થાય છે. ૪૧૫-૪૨૧.

મૈથુનના અમૃત જેવા આસ્વાદમાં ચપળ બનેલી, કામના ઉન્માદવાળી એવી અપ્સરાઓ ક્યારેક ભોળી (મુગ્ધા) સ્ત્રીઓની જેમ લય, કંપન અવાજ અને આગળ-પાછળ ખસવા દ્વારા (મુગ્ધા જેવું આચરણ કરે છે) તે ક્યારેક મધ્યાસ્ત્રીની જેમ લજ્જાથી સુંદર ચેષ્ટા કરીને (મધ્યા જેવું આચરણ કરે છે.) ક્યારેક પ્રૌઢ મહિલાની જેમ નિઃસંકોચપણે છૂટથી વલ્ગનાદિ કરે છે, ક્યારેક પુરુષ જેવા કઠોર, રોષ અને

કદાચિદ્રોષતોષાદ્રૈઃ, પરુષૈઃ પુરુષાયિતૈઃ ।

પ્રત્યાશ્લેષપ્રતિવચઃપ્રતિચુમ્બનવલ્ગનૈઃ ॥ ૪૨૪ ॥

પારાપતાદિશબ્દૈશ્ચ, દ્વિગુણામુન્મદિષ્ણુતામ્ ।

જનયન્ત્યશ્ચિરં ભર્તુર્દેવ્યોઽપિ સુમ્તોત્સવૈઃ ॥ ૪૨૫ ॥

શુક્રસ્ય વૈક્રિયસ્યાઙ્ગે સંચારાદસ્થિલે સુખમ્ ।

આસાદયન્ત્યસ્તૃપ્યન્તિ, ક્ષિપ્તસ્ત્રીવેદવેદનાઃ ॥ ૪૨૬ ॥

પશ્ચભિઃ કુલકં ।

તે શુક્રપુદ્ગલા ભુજ્યમાનદિવ્યમૃગીદૃશામ્ ।

ચક્ષુઃશ્રોત્રગ્રાણજિહ્વાત્વગિન્દ્રિયતયાઽસકૃત્ ॥ ૪૨૭ ॥

દ્રુતં પરિણમન્ત્યેતે, રૂપલાવણ્યવૈભવમ્ ।

પરભાગં પ્રાપ્યન્તિ, સૌભાગ્યં યૌવનં તથા ॥ ૪૨૮ ॥

તથા ચ પ્રજ્ઞાપના—“અત્થિ ણં મંતે ! તેમિ દેવાણં સુક્રપુદ્ગલા ?, હંતા અત્થિ, તે ણં મંતે ! તાસિ અચ્છરાણં કીસત્તાણ મુજ્જો મુજ્જો પરિણમંતિ ? ગોં ! સોહંદિયત્તાણ જાવ ફાસિંદિયત્તાણ ઇદ્ધત્તાણ કંતત્તાણ મણુન્નત્તાણ મણામત્તાણ સુમત્તાણ સોહગ્ગરૂવજોવ્વણગુણલાયણત્તાણ ણ્યાસિં મુજ્જો મુજ્જો પરિણમંતિ ”

તોષાદ્રૈ વર્તન કરે છે, (તો વળી કચારેક) પ્રતિ આલિંગન, પ્રતિ વચન, પ્રતિચુંબન અને વલ્ગન (વળગી પડવું) કરે છે. કચારેક કબૂતર આદિના શબ્દો કરે છે. આવી બધી સુરત ક્રીડાઓ દ્વારા દેવીઓ પણ (દેવાને) ઘણા કાળ સુધી મહોન્મત્તતાને વધારી રહી હોય છે (આ રતિ મહોત્સવથી) વૈક્રિય શુક્રનો સંપૂર્ણ અંગમાં સંચાર થવાથી કિલ્લ અવેદની વેદનાને તૃપ્ત કરે છે. ૪૨૨-૪૨૬.

સંભોગ કરાવતી એવી દિવ્યસ્ત્રિઓના શરીરમાં ગયેલા તે શુક્ર પુદ્ગલો ચક્ષુ-શ્રોત્ર, ગ્રાણુ, રસના અને સ્પર્શન આ બધી ઇન્દ્રિયો રૂપે વારંવાર અને તુરત પરિણામ પામે છે, અને પરિણામ પામેલા તે શુક્ર પુદ્ગલો દેવાંગનાઓના રૂપ, લાવણ્યના વૈભવને તથા સૌભાગ્ય અને યૌવનને ઉદ્દિષ્ટ પ્રકૃષ્ટ બનાવે છે ૪૨૭-૪૨૮.

પ્રજ્ઞાપનામાં કહ્યું છે, કે; “હે ભગવંત ! દેવતાઓને શુક્ર પુદ્ગલો હોય છે ? ભગવાન-હોય છે... હે ભગવંત ! તે પુદ્ગલો અપ્સરાઓને કેવી રીતે વારંવાર પરિણમે છે ? હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયથી સ્પર્શનેન્દ્રિય સુધી [પાંચ ઇન્દ્રિય રૂપે] તથા ઇષ્ટરૂપે, પ્રિયરૂપે, મનોહરરૂપે, મન-ઉન્મત્તતા રૂપે, શુભપણે, સૌભાગ્યરૂપે, યૌવન તથા લાવણ્ય-રૂપે આ અપ્સરાઓને (તે શુક્ર પુદ્ગલો-) વારંવાર પરિણમે છે. ”

एवं केचित्सुरास्तीव्रमदनोन्मत्तचेतसः ।

स्वनायिकोपभोगेनातृप्ताः क्लृप्तापराशयाः ॥ ४२९ ॥

वर्यचातुर्यसौन्दर्यपुण्याः पण्याङ्गना इव ।

निजानुरक्ता अपरिगृहीता भुञ्जते સુરીઃ ॥ ૪૩૦ ॥

तथा ह्युन्मत्तता द्वेधा, देवानामपि वर्णिता ।

एका यक्षावेशभवा, मोहनीयोदयात् परा ॥ ૪૩૧ ॥

अल्पद्विकं तत्र देवं, रुष्टो देवो महद्विकः ।

દુષ્ટપુદ્ગલનિક્ષેપાત્, કુર્યાત્ પરવશં ક્ષણાત્ ॥ ૪૩૨ ॥

ततश्च ग्रहिलात्माऽसौ, यथा तथा विचेष्टते ।

દ્વિતીયા દ્વિવિધા તત્ર, મિથ્યાત્વાત્પ્રથમા ભવેત્ ॥ ૪૩૩ ॥

अतत्त्वं मन्यते तत्त्वं, तत्त्वं चातत्त्वमेतया ।

ચારિત્રમોહનીયોત્યા, પરા તયાઽપિ ચેષ્ટતે ॥ ૪૩૪ ॥

भूताविष्ट इवोत्कृष्टमन्मथादिव्यथार्हितः ।

યક્ષાવેશોત્યા સુમોચા, દુર્મોચા મોહનીયજા ॥ ૪૩૫ ॥

આ પ્રમાણે કાંઈક દેવતાઓ તીવ્રકામની વેદનાથી ઉન્મત્ત ચિત્તવાળા બનેલા પોતાની નાયિકાને લોગવવા છતાં અતૃપ્ત રહેલા, તેથી જ બીજી દેવીઓને લોગવવાના આશયવાળા બનેલા, શ્રેષ્ઠ અતુરાર્થ અને સૌંદર્યથી પવિત્ર, પોતાના ઉપર અનુરાગવાળી વેશ્યા જેવી અપરિચ્છિન્ન દેવીઓને લોગવે છે. ૪૨૯-૪૩૦.

દેવતાઓની પણ ઉન્મત્તતા બે પ્રકારની કહેલી છે. ૧. યક્ષના આવેશથી ઉત્પન્ન થયેલી ૨. મોહનીયના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલી. ૪૩૧.

ત્યાં અદ્યપ્તદ્વિવાળા દેવને મહદ્વિકદેવ ક્રોધમાં આવીને દુષ્ટ પુદ્ગલ નાખીને ક્ષણમાં પરવશ બનાવી દે છે તેથી ગાંડા જેવો બનેલો તે દેવ જેમ-તેમ ચેષ્ટા કરે છે. બીજા પ્રકારની (મોહનીય પ્રલવા) ઉન્મત્તતા બે પ્રકારની છે. ૧. મિથ્યાત્વના ઉદયથી-બીજી ચારિત્ર મોહનીયના ઉદયથી. મિથ્યાત્વના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલી ઉન્મત્તતાને કારણે (તે દેવો) અતત્ત્વને તત્ત્વ માને છે અને તત્ત્વને અતત્ત્વ માને છે. અને ચારિત્રમોહનીય કર્મથી ઉત્પન્ન થયેલ ઉન્મત્તતાથી ભૂતાવિષ્ટ થયેલાની જેમ કામદેવ આદિની વ્યથાથી દુઃખિત થયેલા ચેષ્ટા કરે છે. યક્ષના આવેશથી ઉત્પન્ન થયેલી ઉન્મત્તતા સરળતાથી દૂર કરાય છે પરંતુ મોહનીય કર્મથી ઉત્પન્ન થયેલી ઉન્મત્તતાથી દુઃખે કરી મુક્ત થવાય છે. ૪૩૨-૪૩૫.

તથાહુઃ—“અસુરકુમારાણં મંતે ! કઙ્કિવિહે ડમ્માય પ૦ ?, ગો૦ દુવિહે પ૦, એવં જહેવ ણેરતિયાણં, ણવરં દેવે વા સે મહિહ્લિયતરાણ અસુમે પુગ્ગલે પક્કિવેજ્જા, સે ણં તેસિં અસુમાણં પુગ્ગલાણં પક્કિવવણતાણ જક્કલાણસં ડમ્માયં પાડણિજ્જા, મોહ-
ણિજ્જસ્સ વા, સેસં તં ચેવ, વાણમંતરજોતિસવેમાણિયાણં જહા અસુરકુમારાણં, ”
ભગવતીસુત્રે ।

પશ્યતૈવં શક્તિયુક્તા, વિવેકિનોઽપિ નાકિનઃ ।

હન્તાનેન વિહમ્બ્યન્તે, સત્યં સર્વઙ્કષઃ સ્મરઃ ॥ ૪૩૬ ॥

યોઽસ્તર્વયચ્છર્વર્ગર્વસર્વસ્વમૌર્વિદુર્વહઃ ।

કિમપૂર્વમસ્તર્વોઽયં, નિર્વપુર્યન્તુપર્વજિત્ ॥ ૪૩૭ ॥

ભવનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કાઘકલ્પદ્વયાવધિ ।

વિહમ્બ્યન્તૈવં કામસ્ય, જ્ઞેયા નાતઃ પરં તથા ॥ ૪૩૮ ॥

અથો યથોક્તકાલેન, યદ્યાહારાર્થિનઃ સુરાઃ ।

તદા સંકલ્પમાત્રેણોપસ્થિતાઃ સારપુદ્ગલાઃ ॥ ૪૩૯ ॥

સર્વગાત્રેન્દ્રિયાહ્વાદપ્રદાઃ પરિણમન્તિ હિ ।

સર્વાઙ્ગમાહારતયા, શુભકર્માનુભાવતઃ ॥ ૪૪૦ ॥

પ્રશ્નઃ—“હે ભગવંત ! અસુરકુમાર દેવોને કેટલા પ્રકારનો ઉન્માદ કહેલો છે. ? જવાબ—હે ગૌતમ ! એ પ્રકારે કહેલો છે. જે રીતે નરકના ભુવોને હોય છે તેમ ! દેવોમા મહર્દિક દેવો અશુભ પુદ્ગલને પ્રક્ષેપે છે, તે ક્ષેત્રાયેલા અશુભ પુદ્ગલોથી (તે દેવો) યક્ષાવેશ નામના ઉન્માદને પામે છે. અને બીજો મોહનીયનો ઉન્માદ. એ પ્રમાણે વાણવ્યંતર જ્યોતિષ અને વૈમાનિક દેવતાઓનું અસુરકુમારની જેમ સમભ લેવું.”

જુઓ આ પ્રમાણે શક્તિશાળી અને વિવેકી એવા પણ દેવતાઓ ખરેખર આ કામદેવથી વિહમિત થાય છે મોટે કામદેવ સર્વને ખેંચનારો છે—એ સત્ય છે. ૪૩૬.

સર્વલોકોના ગર્વના સર્વસ્વને તિરસ્કૃત કરનારો પર્વતની માફક દુર્બલ એવો અખર્વ કામદેવ કોઈ અપૂર્વકોટિનો છે કે જે શરીર ગહિત હોવા છતાંય દેવોને પણ જિતનારો છે. ૪૩૭.

ભવનપતિ—વ્યન્તર—જ્યોતિષક અને વૈમાનિકમાં એ દેવલોક સુધી આ પ્રમાણે કામની વિહમના સમજવી. ત્યારબાદ એવું નથી. ૪૩૮

હવે જ્યારે શાસ્ત્રોક્ત સમયે આહારની ઈચ્છા થાય છે, ત્યારે સંઘટ્ટપમાત્રથી ઉપસ્થિત થયેલા સર્વગાત્ર અને ઇન્દ્રિયોને આહુત્તાદ આપનારા એવા સારભૂત પુદ્ગલો સર્વ અંગમાં શુભ કર્મના પ્રભાવે આહાર રૂપે પરિણમે છે. ૪૩૯—૪૪૦.

પ્રાપ્નુવન્તઃ પરાં તૃપ્તિમાહારેણામુના સુરાઃ ।
 વિન્દતે પરમાનન્દં, સ્વાદીયોભોજનાદિવ ॥ ૪૪૧ ॥
 અતઃ એવામિધીયન્તે, તે મનોમક્ષિણઃ સુરાઃ ।
 પ્રજ્ઞાપનાદિસૂત્રેષુ, પૂર્વર્પિસંપ્રદાયતઃ ॥ ૪૪૨ ॥
 તથાહુઃ—“મણોમક્ષિણો તે દેવગણા પળણત્તા સમણાસો !” ।
 આહાર્યપુદ્ગલાંસ્તાંશ્ચ, વિશુદ્ધાવધિલોચનાઃ ।
 અનુત્તરસુરા એવ, પશ્યન્તિ ન પુનઃ પરે ॥ ૪૪૩ ॥
 સહસ્રાણિ દશાબ્દાનાં, ચેપામાયુર્જઘન્યતઃ ।
 ભવનેશવ્યન્તરાસ્તેઽહોરાત્રસમતિક્રમે ॥ ૪૪૪ ॥
 ઇચ્છન્તિ પુનરાદારં, તથા સ્તોકૈશ્ચ સપ્તભિઃ ।
 ઉચ્છ્વસન્તિ શેષકાલે, નોચ્છ્વાસો ન મનોઽજનમ્ ॥ ૪૪૫ ॥
 દશમ્યોઽબ્દસહસ્રેભ્યો, વર્દ્ધમાનૈઃ ક્ષણાદિભિઃ ।
 કિંચિદ્નસાગરાન્તં, યાવદ્દેષાં સ્થિતિર્ભવેત્ ॥ ૪૪૬ ॥
 તેષાં દિનપૃથક્ત્વૈઃ સ્યાદ્વૃદ્ધિભાગ્ ભોજનાન્તરમ્ ।
 મુદ્દૂર્ત્તાનાં પૃથક્ત્વૈશ્ચ, શ્વાસોચ્છ્વાસાન્તરં ક્રમાત્ ॥ ૪૪૭ ॥

આ આહારથી દેવતાઓ પરમતૃપ્તિને પામે છે. સ્વાદુ લોજનની જેમ પરમાનંદને પ્રાપ્ત કરે છે. ૪૪૧.

આથી કરીને જ પ્રજ્ઞાપનાદિ સૂત્રોમાં પૂર્વર્પિ સંપ્રદાયથી દેવતાઓને મનોમક્ષી કહેલા છે.

પ્રજ્ઞાપનામાં કહેલું છે કે હે શ્રમણાચુષ્ય ! તે દેવસમૂહો મનોમક્ષી કહેલા છે. આહાર યોગ્ય પુદ્ગલોને વિશુદ્ધ અવધિરૂપ લોચનવાળા અનુત્તર વિમાનવાસી દેવતાઓ જ નોંધ શકે છે. અન્ય દેવતાઓ નોંધ શકતા નથી. ૪૪૩.

જે દેવતાઓનું આચુષ્ય જઘન્યથી ૧૦ હજાર વર્ષનું છે, તે ભવનપતિ અને વ્યન્તરદેવતાઓ એક અહોરાત્રિ ગયા બાદ આહારને ઇચ્છે છે. અને સાત સ્તોક પ્રમાણ સમય વીત્યાબાદ શ્વાસ લે છે. શેષ કાલમાં તે દેવોને શ્વાસોચ્છ્વાસ કે મનો આહાર હોતો નથી. ૪૪૪-૪૪૫.

દશ હજાર વર્ષથી એક-એક ક્ષણ વધતા યાવત્ સાગરોપમથી ન્યૂત જેટલી જેમની સ્થિતિ હોય, તેવા દેવોને દિવસ પૃથક્ત્વે (૨ થી ૯ દિવસે) લોજનની ઇચ્છા થાય છે. અને મુદ્દૂર્ત્ પૃથક્ત્વે (૨ થી ૯ મુદ્દૂર્ત) શ્વાસોચ્છ્વાસ લે છે દિન પૃથક્ત્વે લોજન એટલે કે, આ દેવોને દિવસ પૃથક્ત્વ-લોજનાંતર હોય છે. અને મુદ્દૂર્ત પૃથક્ત્વ શ્વાસોચ્છ્વાસ હોય છે. ૪૪૬-૪૪૭.

પૃથક્ત્વં તુ દ્વિપ્રભૃતિનવપર્યન્તમુચ્યતે ।
 પૂર્ણામ્બોધિસ્થિતીનાં તુ, તતઃ સાગરસંખ્યયા ॥ ૪૪૮ ॥
 આહારોઽન્દસહસ્રૈઃ સ્યાત્પક્ષૈરુચ્છ્વાસ એવ ચ ।
 એવં ચ સ્વર્ગયોગદ્વિતીયયોઃ સુધામ્બુજઃ ॥ ૪૪૯ ॥
 જઘન્યજીવિનો ઘસપૃથક્ત્વેનૈવ મુઞ્જતે ।
 મુહૂર્ત્તાનાં પૃથક્ત્વેન, શ્વાસોચ્છ્વાસં ચ કુર્વતે ॥ ૪૫૦ ॥
 દ્વામ્બ્યાં વર્ષસહસ્રામ્બ્યામશ્નન્ત્યુત્કૃષ્ટજીવિનઃ ।
 માસેન ચોચ્છ્વસન્ત્યેવં, માવ્યા મધ્યમજીવિનઃ ॥ ૪૫૧ ॥
 એવમેતે કૃતાહારાઃ, પુનરપ્યપ્સરોજનૈઃ ।
 ઉપક્રાન્તે નાટકાદૌ, પ્રવર્તયન્તિ માનસમ્ ॥ ૪૫૨ ॥
 કદાચિચ્ચ જલક્રીડાં, કદાચિન્મજ્જનક્રિયામ્ ।
 કદાચિચ્ચ સુહૃદ્ગોષ્ઠીસુખાન્યનુભવન્ત્યમી ॥ ૪૫૩ ॥
 કદાચિદ્યાન્તિ સુહૃદાં, વેશ્મસુ પ્રેમનિર્મરાઃ ।
 તેઽપિ નાનુપસર્પન્તિ, કૃત્વાઽમ્યુત્થાનમાદરાત્ ॥ ૪૫૪ ॥

પૃથક્ત્વ શબ્દ ૨ થી ૯ સંખ્યાનો સૂચક છે. પૂરેપૂરા સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવોને જેટલા સાગરોપમનું આયુષ્ય હોય તેટલા હજાર વર્ષ આહાર અલિલાષા થાય છે. [એટલે ૧ સાગરોપમના આયુષ્યવાન્ દેવને ૧ હજાર વર્ષ આહાર હોય છે] અને સાગરોપમની સંખ્યા પ્રમાણે તેટલા પખવાડીયે શ્વાસોચ્છ્વાસ લે છે. એક સાગરોપમના આયુષ્યવાન્ દેવ પખવાડીયે શ્વાસોચ્છ્વાસ લે છે આ પ્રમાણે પ્રથમ અને દ્વિતીય દેવલોકના દેવતાઓને હજારવર્ષ આહાર અને ૧ પખવાડીયે શ્વાસોચ્છ્વાસ હોય છે. ૪૪૮-૪૪૯.

જઘન્ય આયુષ્યવાળા દિન પૃથક્ત્વે આહાર કરે અને મુહૂર્ત્ત પૃથક્ત્વે શ્વાસોચ્છ્વાસ લે છે. ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા બે હજાર વર્ષ આહાર લે છે. અને મહિને શ્વાસોચ્છ્વાસ લે છે. મધ્યમ આયુષ્યવાળા દેવોનું મધ્યમ સમજી લેવું. ૪૫૦-૪૫૧.

આ પ્રમાણે આહાર કરીને દેવતાઓ અપ્સરાઓ વડે શરૂ કરાયેલા નાટક આદિમાં મનને પ્રવર્તાવે છે. ૪૫૨.

આ દેવતાઓ કોઈ વખત જલક્રીડા કરે છે, તો ક્યારેક સ્નાન-ક્રીડાને કરે છે: ક્યારેક મિત્રો સાથે ગોષ્ઠી સુખ અનુભવે છે, તો ક્યારેક પ્રેમથી ભરેલા તે દેવતાઓ મિત્રોના ઘેર જાય છે. અને તે મિત્ર દેવતાઓ પણ આદરપૂર્વક ઉભા થઈને તેની સામે આવે છે, સ્તારખાદ તે દેવો આસન આપીને પ્રેમપૂર્વક હાથ પકડીને બેસાડે છે અને

આસનં દદતે હસ્તે, ધૃત્વોપવેશયન્તિ ચ ।

યોજિતાઞ્જલયઃ સત્કારયન્ત્યમ્બરભૂષણૈઃ ॥ ૪૫૫ ॥

એવમાગચ્છતાં પ્રત્યુદ્ગમનં પર્યુપાસનમ્ ।

સ્થિતાનાં ગચ્છતાં ચાનુગમનં રચયન્ત્યમી ॥ ૪૫૬ ॥

તથોક્ત—“અત્થિ ણં મંતે ! અસુરકુમારાણં સકારેતિ વા જાવ પઢિસંસાહણયા ?, જાવ વૈમાણિયાણં ”

તતો વિનીતૈસ્તૈર્મિત્રદેવૈઃ સહ કદાચન ।

તેષામેવ વિમાનેષુ, ક્રીડન્તઃ સુખમાસતે ॥ ૪૫૭ ॥

એકૈકસ્મિન્નાટ્યકામક્રીડાગોષ્ઠ્યાદિર્શમણિ ।

યાત્યવિજ્ઞાત એવાશુ, કાલો ભૂયાન્નિમેષવત્ ॥ ૪૫૮ ॥

તથાહ છુટિતગાથા—

“દો વાસસહસ્સાઈં ઉડ્ડં અમરાણ હોઈ વિસયસુહં ।

પણસયપણસયહીણં જોહસવળભવળવાસીણં ॥ ૪૫૯ ॥

એવં તત્તન્નિધુવનસંગીતપ્રેક્ષણાદિભિઃ ।

સદાપ્યસંપૂર્ણકાર્યા, ન તેઽગ્રાગન્તુમીશતે ॥ ૪૬૦ ॥

અંજલિ ભેડીને વસ્ત્રાભૂષણથી તેઓને સત્કાર કરે છે. ૪૫૩-૪૫૫.

આ પ્રમાણે આવે ત્યારે સામે જવું, આવ્યા બાદ ઉચિત સેવા કરવી અને જતી વખતે પાછા મૂકવા જવું વગેરે આ દેવતાઓ કરે છે. ૪૫૬

હે ભગવંત ! અસુરકુમાર દેવતાઓને સત્કાર-પ્રતિ ઉપાસના હોય છે ? જવાબઃ યાવત્ વૈમાનિક દેવો સુધી આ વિધિ હોય છે.

ત્યારબાદ ક્યારેક વિનીત એવા મિત્રદેવોની સાથે ક્રીડા કરતા સુખપૂર્વક તેઓના વિમાનમાં રહે છે. ૪૫૭.

એક-એક નાટ્ય-કામક્રીડા અથવા ગોળિ આદિ સુખની અંદર ખબર ન પડે તેમ આંખના પલકારાની જેમ ઘણો કાળ પસાર થઈ જાય છે. ૪૫૮.

છૂટી મળેલી ગાથાઃ ઉર્ધ્વવાસી દેવો (વૈમાનિક દેવો)નું એક વિષય-સુખ (નાટકાદિ એક કાર્ય પણ) બે હજાર વર્ષ સુધી ચાલે છે. ત્યારબાદ જ્યોતિષ-વાણવ્યંતર-ભવનપતિનું તે એકેક કાર્ય પાંચસો-પાંચસો વર્ષ ન્યૂન હોય છે. એટલે કે જ્યોતિષીનું કાર્ય ૧૫૦૦ વર્ષ વાણવ્યંતરનું કાર્ય ૧૦૦૦ વર્ષ અને ભવનપતિનું કાર્ય ૫૦૦ વર્ષ ચાલે છે. ૪૫૯.

આ પ્રમાણે તે-તે કામક્રીડા-સંગીત અને નાટક આદિના કારણે હંમેશા તેમનું કાર્ય અધુરું જ રહે છે. તેથી દેવો અહીં-મર્ત્યલોકમાં આવી શક્તા નથી-આવવા ઇચ્છતા નથી. ૪૬૦.

કિંચ—તત્તદ્વિમાનાભરણદેવાઙ્ગનાદિવસ્તુષુ ।

સંક્રાન્તનંવ્યપ્રેમાણો, નૈતેઽત્રાગન્તુમીશતે ॥ ૪૬૧ ॥

કદાચિદુત્સહન્તે ચેત્પૂર્વજન્મોપકારિણઃ ।

માતાપિતૃસ્નિગ્ધવન્ધુગુરુશિષ્યપ્રિયાઙ્ગજાન્ ॥ ૪૬૨ ॥

દ્રષ્ટું દર્શયિતું સ્વીયદિવ્યસંપત્તિવૈભવમ્ ।

તદાગત્યાર્ગલાયન્તેઽનર્ગલાઃ સ્વર્ગયોષિતઃ ॥ ૪૬૩ ॥

કિમેતદાદ્યકવલે, મક્ષિકાપતનોપમમ્ ।

આરબ્ધં ક્ષણમપ્યેકં, ત્વાં વિના પ્રાણિમઃ કથમ્ ? ॥ ૪૬૪ ॥

અद्याપિ તાદૃશઃ સ્નેહસ્તાસુ પૂર્વપ્રિયાસુ ચેત્ ।

તદાઽસ્માન્ કૃત્રિમપ્રેમ્ણા, કદર્થયસિ નાથ કિમ્ ? ॥ ૪૬૫ ॥

અથ યાસ્યથ તન્નાટ્યમિદમાદિમમઙ્ગલં ।

દૃષ્ટ્વા યથેચ્છં ગચ્છન્તુ, કિં રુધ્યાઃ કરિણઃ કરૈઃ ? ॥ ૪૬૬ ॥

ઇત્યાદિપ્રેમસંદર્ભગર્ભિતૈસ્તદ્વચોગુણૈઃ ।

નિયન્ત્રિતાસ્તદ્દાક્ષિણ્યાત્, તત્રૈતે દદતે મનઃ ॥ ૪૬૭ ॥

તે ઉપરાંત તે-તે વિમાન, આલરણ અને દેવાંગનાઓ આદિમાં નવો-નવો (ઘણો ગાઢ) પ્રેમ ઉત્પન્ન થતો હોવાથી તે (દેવો) અહીં આવી શકતા નથી-આવવા ઇચ્છતા નથી. ૪૬૧.

ક્યારેક તેઓને પૂર્વજન્મના ઉપકારી એવા માતા-પિતા-સ્નેહાળ બંધુ-ગુરુ-શિષ્ય-પ્રિયા-પુત્ર આદિને જોવા માટેનો તથા પોતાની દિવ્ય સંપત્તિને દેખાડવાનો ઉત્સાહ થાય છે. તે વખતે નિર્બંધ પ્રેમધ્રુવધરાવતી અપ્સરાઓ આવીને (દેવને) બંધન રૂપ થાય છે. એટલે કે જવા તૈયાર થતાં તે દેવને જતાં અટકાવે છે. ૪૬૨-૪૬૩.

[અને તેઓ કહે છે કે] પહેલા જ કોળીયામાં મક્ષિકાપાત સમાન આ શું માંડ્યું છે ? તમારા વિના અમે એક ક્ષણ પણ કેવી રીતે જીવી શકીએ ? ૪૬૪.

જો હજી પણ [તમારી] પૂર્વ પત્નીઓમાં તેવો જ સ્નેહ હોય, તો નાથ ! કૃત્રિમ પ્રેમવડે અમારી કદર્થના શા માટે કરો છો. ૪૬૫.

છતાં પણ જો આપ જાઓ છો, તો પ્રથમ મંગલરૂપ આ નાટકને જોઈને ઇચ્છા મુજબ જાઓ કેમકે હાથથી કંઈ હાથી થોડો રોકી શકાય છે ? ૪૬૬.

ઇત્યાદિ પ્રેમગર્ભિત વાણીથી જકડાએલા તે દેવો તેઓના [દેવાંગનાઓ] પ્રત્યેના દાક્ષિણ્યથી ત્યાં મન આપે છે. ૪૬૭.

તત્તાણ્ડવસમાપ્ત્યા તુ, પૂર્વસંવન્ધિનાં નૃણામ્ ।

ભવા ભવન્તિ ભૂર્યાસઃ, પ્રાયઃ સ્વલ્પાયુષામિહ ॥ ૪૬૮ ॥

કિંચ પ્રાગ્ભવવન્ધૂનાં, તાદૃક્પુણ્યાદ્યભાવતઃ ।

નાગન્તુમીશતે તેઽપ્રાપાઢાચાર્યાઘશિષ્યવત્ ॥ ૪૬૯ ॥

તથોક્તં સ્થાનાઙ્ગ—“તિહિં ઠાણેહિં અહુણોવવન્ને દેવે દેવલોગેસુ ઇચ્છેજ્જા માણુસં લોગં હવ્વમાગચ્છિત્તણ, ણો ચેવ ણં સંચાણતિ હવ્વમાગચ્છિત્તણ, અહુણોવવન્ને દેવે દેવલોગે દિવ્વેસુ કામભોગેસુ મુચ્છિણ ગિદ્ધે ગદિણ અજ્ઞોવવણ્ણે, સે ણં માણુસસણ કામભોગે નો આઢાતિ નો પરિં નો અઢં વંધઈ નો નિયાણં પકં નો ઠિત્તિપગણં કં ૧. અહુણોવવન્ને દેવે દેવલોગેસુ દિવ્વેસુ કામભોગેસુ મુચ્છિણ ગિદ્ધે ગદિણ અજ્ઞોવવન્ને તસ્સ ણં માણુસસણ પેમ્મે વોચ્છિન્ને ભવઈ દિવ્વે પેમ્મે સંકંતે ભવઈ ૨, અહુણોવવન્ને દેવે દેવલોગેસુ દિવ્વેસુ કામભોગેસુ મુચ્છિણ જાવ અજ્ઞોં તસ્સ ણં એવં ભવઈ ઇયણિંહ ગચ્છં, મુહુત્તા ગચ્છં તેણં કાલેણં અપ્પાડયા મણુયા કાલધમ્મુણા સંજુત્તા ભવંતિ ૩,” ઇત્યાદિ ।

તે નાટકની સમાપ્તિ થાય ત્યાં તે પૂર્વ સંબંધી મનુષ્યોનાં ઘણાં ભવો થઈ જાય છે કારણ કે આ મનુષ્યલોકમાં પ્રાયઃ મનુષ્યોના અલ્પ આયુષ્ય હોય છે. ૪૬૮.

વળી પૂર્વભવમાં સંબંધીના તેવા પ્રકારના પુણ્યના અભાવથી તે [દેવો] અહીં આવી શકતા નથી. અપાઢાચાર્યના આઘ શિષ્યની જેમ ૪૬૯.

શ્રી સ્થાનાંગસૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

દેવલોકમાં નવા ઉત્પન્ન થયેલા દેવો ત્રણ કારણે મનુષ્યલોકમાં જલદી આવવા ઇચ્છવા છતાં જલદી આવી શકતાં નથી.

(૧) દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયેલા નવા દેવો દેવલોકમાં દિવ્ય કામલોગને વિષે મૂર્ચ્છિત-ગૃહ-આસક્ત, તેમાં શુભાચ્છેલા અને તેનાજ અધ્યવસાયવાળા હોય છે તેથી તે (દેવો) મનુષ્ય સંબંધી કામલોગને ઇચ્છતા નથી, મનુષ્ય સંબંધી કામલોગને વિચારતાં નથી, મનુષ્ય સંબંધી કામલોગોનો આગ્રહ કરતા નથી, મનુષ્ય સંબંધી કામલોગોનું નિચાણું કરતા નથી કે—ત્યાં સ્થિતિ પ્રકલ્પ-સ્થિરતા કરતાં નથી.

(૨) દેવલોકમાં નવા ઉત્પન્ન થયેલા દેવો દેવલોકમાં દિવ્ય કામલોગમાં મૂર્ચ્છિત-ગૃહ-ગૂંથાયેલા અને તેના જ વિચારવાળા હોવાથી તેમનો મનુષ્ય સંબંધી પ્રેમ નાશ પામી જાય છે અને દિવ્યપ્રેમ સંક્રાન્ત થઈ જાય છે.

(૩) દેવલોકમાં નવા ઉત્પન્ન થયેલા દેવો દેવલોકમાં દિવ્યકામલોગમાં મૂર્ચ્છિત-ગૃહ-ગૂંથિત અને તદ્ અધ્યવસિત હોય છે, છતાં પણ તે દેવોને એમ થાય કે—મનુષ્યલોકમાં હું હમણાં જાઉં, મુદ્દત્ પછી જાઉં, પણ ત્યાં એટલામાં અલ્પ આયુષ્યવાળા મનુષ્યો કાલધર્મ પામી જાય છે...”

તથાઽસ્ય નરલોકસ્ય, દુર્ગંધોઽપિ પ્રસર્પતિ ।
 નાનામૃતકવિષ્મૂત્રાઘશુચિપ્રભવો મહાન્ ॥ ૪૭૦ ॥
 તત્રાપ્યજિતદેવાદિકાલેઽતિપ્રચુરા નરાઃ ।
 તથા ભવન્તિ તિર્યશ્ચઃ, ક્ષેત્રેષુ નિશ્ચિલેષ્વપિ ॥ ૪૭૧ ॥
 તદા મૂત્રપુરીષાદિવાહુલ્યાત્પૂતિપુદ્ગલાઃ ।
 ઊર્ધ્વં યાન્તો વાસયન્તિ, પુદ્ગલાનપરાપરાન્ ॥ ૪૭૨ ॥
 યોજનાનાં શતાન્યેવં, પશ્ચ યાવત્પરૈઃ પરૈઃ ।
 દૂષ્યન્તે પુદ્ગલા જીવા, ઇવોત્સ્રવપ્રરૂપકૈઃ ॥ ૪૭૩ ॥
 યદા તુ નરતિર્યશ્ચો, નરક્ષેત્રે સ્યુરલ્પકાઃ ।
 તદા પૂતિપુદ્ગલાનામલ્પત્વાદૂર્ધ્વગામિનામ્ ॥ ૪૭૪ ॥
 ચતુઃશતીં યોજનાનાં, યાવત્તૈરપરાપરૈઃ ।
 વ્રજદ્ધિરૂર્ધ્વં ભાવ્યન્તે, પ્રોક્તયુક્ત્યૈવ પુદ્ગલાઃ ॥ ૪૭૫ ॥
 એવં પરં યોજનેભ્યો, નવભ્યો ગન્ધપુદ્ગલાઃ ।
 કથં સ્યુઘ્રાણવિષયા, નૈષા શક્કાઽપિ સંભવેત્ ॥ ૪૭૬ ॥

તથા આ મનુષ્યલોકની જુદા-જુદા પ્રકારના મડદા, વિષા, મૂત્રાદિની અશુચિથી ઉત્પન્ન થયેલી ભયંકર દુર્ગંધ ઊંચે પ્રસરે છે ૪૭૦.

તેમાં પણ શ્રી અજિતનાથ ભગવાનના કાળમાં મનુષ્યો અને તિર્યંચો દરેક ક્ષેત્રોમાં અતિ પ્રચુર પ્રમાણમાં હોય છે. તે વખતે મૂત્ર અને વિષા પણ ઘણી હોવાથી દુર્ગંધી પુદ્ગલો ઉપર જાય છે અને બીજા-બીજા પુદ્ગલોને પણ વાસિત કરે છે. એ પ્રમાણે એક-બીજા પુદ્ગલો વાસિત થતાં થતાં પરંપરાએ યાવત્ પાંચસો ચોળન દુર્ગંધથી પુદ્ગલો વાસિત થાય છે. જેમ ઉત્સ્રવ પ્રપણા કરનારથી જીવો વાસિત થાય તેમ... ૪૭૧-૪૭૩.

જ્યારે મનુષ્યક્ષેત્રમાં નર અને તિર્યંચો અદ્ય હોય, ત્યારે ઉર્ધ્વગામી એવા દુર્ગંધી પુદ્ગલો અદ્ય હોવાથી ઉર્ધ્વગામી જતા એવા પુદ્ગલો દ્વારા ચારસો ચોળન સુધી બીજા-બીજા પુદ્ગલો આગળ કહ્યા મુજબ વાસિત થાય છે. ૪૭૪-૪૭૫.

નવ ચોળનથી દૂર રહેલા ગંધ પુદ્ગલો ઘ્રાણેન્દ્રિયના વિષય કેવી રીતે બની શકે ? આવી શંકા પણ સંભવી શકે નહીં ૪૭૬.

કે-ઉ. ૪૦

ઉક્તં ચ—“ચત્તારિ પંચ જોઅણસયાઈ ગંધો ય મણુઅલોઅસ્સ ।

ઉહં વચ્ચઈ જેણં નહુ દેવા તેણ આવંતિ ॥ ૪૭૬^A ॥”

ઉપદેશમાલાકર્ણિકાયાં તુ—

“ઊર્ધ્વગત્યા શતાન્યટૌ, સહસ્રમપિ કર્હિચિત્ ।

મત્યૌનાં યાતિ દુર્ગન્ધસ્તેનેહ્યાયાન્તિ નામરાઃ ॥ ૪૭૬^B ॥

इत्युक्तमिति ज्ञेयं—

તથા ચ—મલમૂત્ર-શ્લેષ્મપૂર્ણે, મક્ષિકાકોટિસંકટે ।

સમન્તતોઽતિચપલકૃમિકીટશતાવટે ॥ ૪૭૭ ॥

પુરીપસદને સ્થિત્વા, મિત્રકલ્પેન કેનચિત્ ।

एहि मित्र ! क्षणं तिष्ठ, किञ्चिद्वर्चमीत्यनेकशः ॥ ૪૭૮ ॥

આહુયેત જનઃ કશ્ચિત્, સઘઃસ્નાતઃ કૃતાશનઃ ।

कृतचन्दनकर्पूरकस्तूर्यादिविलेपनः ॥ ૪૭૯ ॥

જાનન્નાપિ સ તત્રેષ્ટં, યથા ગન્તું ન શક્નુયાત્ ।

तद्गुग्गंधपराभृतिसंकोचितविकृणिकः ॥ ૪૮૦ ॥

તથા ભૂયઃ સ્મરન્તોઽપિ, નૃક્ષેત્રે પૂર્વવાન્ધવાન્ ।

दुर्गन्धाभिभवादत्र, न तेऽभ्यागन्तुमीशते ॥ ૪૮૧ ॥

पञ्चभिः कुलकं ॥

કહ્યું છે કે : ચારસો અથવા પાંચસો યોજન સુધી મનુષ્યલોકની ગંધ ઉંચે જાય છે. તેથી દેવતાઓ આવતા નથી. ૪૭૬^A

ઉપદેશમાલાની કર્ણિકામાં તો કહ્યું છે, કે ‘મનુષ્યલોકની દુર્ગંધ ઉંચે આઠસો (૮૦૦) યોજન કે ક્યારેક હજાર યોજન સુધી પણ જાય છે. તેથી દેવતાઓ અહીં આવતા નથી આ પ્રમાણે કહ્યું છે તે જાણવું. ૪૭૬^B.

તથા— મલ-મૂત્ર-શ્લેષ્મથી પૂર્ણ, કોડો માખીઓથી ઉભરાતા, ચારે તરફ અતિચપલ સેંકડો કૃમિ અને કીડાના ફૂવા સમાન વિજાના ઘરમાં (સંડાસમાં) રહીને કોઈ મિત્ર જેવો માણસ મિત્રને કહે કે—તું અહિં આવ, જરાવાર ઉભો રહે, હું કંઈક કહું છું. એમ અનેકવાર બોલાવે તો પણ તરતનો સ્નાન કરેલો, ભોજન કરેલો, ચંદન-કપૂર કસ્તૂરીથી વિલેપન કરેલો માણસ તે મિત્રને ઈષ્ટ જાણવા છતાં પણ દુર્ગંધના પરાલવથી સંકોચ પામેલો અને સુખને બગાડતો ત્યાં જઈ શકતો નથી, તેમ મનુષ્ય ક્ષેત્રના પૂર્વબાંધવોને વારંવાર યાદ કરવા છતાં પણ દુર્ગંધના પરાલવથી તે (દેવો) અહીં (મનુષ્યક્ષેત્રમાં) આવી શકતા નથી. ૪૭૭-૪૮૧.

સત્યપ્યેવમતિપ્રૌઢપુણ્યપ્રાગ્ભારશાલિનામ્ ।

શ્રીમતામર્હતાં તેષુ, કલ્યાણકેષુ પञ્ચસુ ॥ ૪૮૨ ॥

મરુતાશ્વત્થપર્ણમકર્ણકમ્પ્રનિજાસનાઃ ।

સ્વશ્રદ્ધાતિશયાત્કેચિદેવેન્દ્રશાસનાત્પરે ॥ ૪૮૩ ॥

મિત્રાનુવર્ત્તનાત્કેચિન્પત્નીપ્રેરણયા પરે ।

સ્થિતિહેતોઃ પરે દેવદેવીસંપાતકૌતુકાત્ ॥ ૪૮૪ ॥

ક્ષણાદેવાતિદુર્ગન્ધમપિ લોકં નૃણામિમમ્ ।

અર્હત્પુણ્યગુણાકૃષ્ટા, ઇવાયાન્ત્યુત્સુકાઃ સ્વયમ્ ॥ ૪૮૫ ॥

ત્રિમિર્વિશેષકં ॥

મહાત્મનાં મહર્ષીણાં, યદ્વોત્કૃષ્ટતપસ્વિનામ્ ।

માહાત્મ્યમુદ્ભાવયિતુમિહાયન્તિ સુધામૃજઃ ॥ ૪૮૬ ॥

અશ્રદ્ધાના યદિવા, સાધુશ્રદ્ધાદિસદ્ગુણાન્ ।

સમ્યગ્દૃગ્વર્ણિતાંસ્તેઽત્રાયન્તિ તાંસ્તાન્ પરીક્ષિતુમ્ ॥ ૪૮૭ ॥

યદ્વા તાદૃકપુણ્યશાલિશાલિભદ્રાદિવદ્ભૃશમ્ ।

પુત્રાદીનાં પ્રેમધામ્નાં, સ્નેહોદ્રેકૈર્વશીકૃતાઃ ॥ ૪૮૮ ॥

આમ હોવા છતાં પણ અત્યંત પ્રૌઢ પુણ્યના સમૂહથી શોભતા શ્રી અરિહંતોના પાંચ કલ્યાણકોમાં પવનથી કંપેલા પીપળાના પાન કે હાથીના કાનની જેમ પોતાનું આસન કંપાયમાન થવાથી (ઇન્દ્રો) કોઈક (દેવો) પોતાની શ્રદ્ધાના અતિશયથી, કોઈક દેવેન્દ્રોની આજ્ઞાથી, કોઈક મિત્રના અનુસરણથી, કોઈક પત્નીની પ્રેરણાથી, કોઈક આચારથી, કોઈક દેવીઓના સમૂહના કૌતુકથી મનુષ્યના અતિ દુર્ગંધી એવા આ લોકમાં શ્રી અરિહંત પરમાત્માના પુણ્યના ગુણથી આકર્ષાયેલા ઉત્સુકતાથી ક્ષણવારમાં આવે છે. ૪૮૨-૪૮૫.

અથવા મહાન આત્માઓ, મહાન સાધુ પુરુષો અને ઉત્કૃષ્ટ તપસ્વીઓના મહાત્મ્યનો પ્રભાવ વિસ્તારવા અહીં દેવતાઓ આવે છે. ૪૮૬.

અથવા સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્માઓ દ્વારા વર્ણવાયેલા સાધુ કે શ્રાવકાદિના સદ્ગુણોની શ્રદ્ધા નહીં કરતાં તે-તે દેવો તે-તે ગુણોની પરીક્ષા કરવા માટે અહિં (મનુષ્ય લોકમાં) આવે છે. ૪૮૭.

અથવા તેો તેવા પ્રકારના પુણ્યશાળી શાલિલદ્ર જેવા પ્રેમપાત્ર એવા પુત્રાદિના સ્નેહના અતિરેકથી વશ થયેલા ગોલદ્રાદિ દેવની જેમ તે (દેવો) અહિં આવીને નિત્ય

ગોમદ્રાદિવદાગત્ય, નિત્યં નવનવૈરિહ ।
 દિવ્યભોગસંવિભાગૈઃ, સ્નેહં સફલયન્તિ તે ॥ ૪૮૯ ॥
 યદ્વા પ્રાગુક્તવચનસ્મરણાદ્વિસ્મૃતાપરાઃ ।
 સ્વાન્ વ્રોધયિતુમાયાન્ત્યાષાઢાચાર્યાન્ત્યશિષ્યવત્ ॥ ૪૯૦ ॥
 एवं પૂર્વંભવસ્નેહકાર્મણેન વશીકૃતાઃ ।
 નરકેષ્વપિ ગच्छन्ति, કેચિદ્વૈમાનિકામરાઃ ॥ ૪૯૧ ॥
 તથાહિ દ્વારકાદ્રજ્જમજ્જે જરાજ્જેષ્ઠા ।
 મૃત્વાઽન્તિમો વાસુદેવસ્તૃતીયં નરકં ગતઃ ॥ ૪૯૨ ॥
 રામોઽથ મોહાત્ ષળ્માસાન્, વ્યૂહધ્રાતૃકલેવરઃ ।
 શિલાતલામ્ભોજવાપાદિભિર્દેવેન વોધિતઃ ॥ ૪૯૩ ॥
 બ્રાતુર્દેહસ્ય સંસ્કારં, કૃત્વા સંવેગમાગતઃ ।
 પ્રવ્રજ્ય નેમિપ્રહિતચારણશ્રમેણાન્તિકે ॥ ૪૯૪ ॥
 પારણાય વ્રજન્ ક્વાપિ, સ્વરૂપવ્યગ્રયા સ્ત્રિયા ।
 દૃષ્ટ્વા ઘટબ્રમાત્કૂપે, ક્ષિપ્યમાણં નિજાજ્ઞજમ્ ॥ ૪૯૫ ॥

નવી-નવી ભોગની સામગ્રી આપવા દ્વારા (પુત્રાદિના) સ્નેહને સફળ કરે છે. ૪૮૮-૪૮૯.

અથવા તે પહેલા આપેલા વચનને યાદ કરીને પોતાના આત્મીય જનોને બોધ આપવા માટે બીજાને બૂલીને અષાઢાચાર્યના અંતિમ શિષ્યની જેમ અહિં આવે છે. ૪૯૦.

આ પ્રમાણે પૂર્વભવના સ્નેહરૂપી કાર્મણથી વશ થયેલા કેટલાક વૈમાનિક દેવતાઓ નરકમાં પણ જાય છે. ૪૯૧.

તે આ પ્રમાણે-દ્વારકા ગઠના ભંગ થયા બાદ જરાકુમારના બાણથી અંતિમ વાસુદેવ (કૃષ્ણ) મરીને ત્રીજા નરકમાં ગયા. અને બલદેવે [કૃષ્ણના મોટાભાઈ] ભાઈના કલેવરને તેમના (કૃષ્ણ ઉપરના) મોહથી છ મહિનાં સુધી વહન કર્યું. અને દેવે તેમને શીલાતલ ઉપર ઢમળ વાવવાની ક્રિયા આદિ દ્રષ્ટાંતોથી બોધ પમાડ્યો. ત્યારબાદ ભાઈના દેહનો અગ્નિ સંસ્કાર કરીને સંવેગ પામેલા એવા બલદેવ શ્રી નેમનાથ પરમાત્માએ મોહલેલ ચારણઋષિની પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરીને પારણા માટે કોઈક સ્થાને જતાં હતાં ત્યારે પોતાના (બળદેવ મુનિના) રૂપમાં વ્યગ્ર એવી કોઈ સ્ત્રીને ઘડાના ભ્રમથી પોતાના બાળકને કૃવામાં નાખતી જોઈને, ‘મારે વનમાં જ રહેવું જોઈએ.’ એ પ્રમાણે અભિગ્રહ કરીને તુંગિક પર્વત ઉપર તપ કરતાં, વનના પ્રાણિઓને બોધ આપતા (ત્યાં રહેતા હતા).

વન એવ મયા સ્થેયમિત્યભિગ્રહવાન્મુનિઃ ।

તુલ્લિકાદ્રૌ તપઃ કુર્વન્, વન્યસન્વાન્નિવોધયન્ ॥ ૪૯૬ ॥

દત્તાહારો સ્થકૃતા, હરિણેનાનુમોદિતઃ ।

તરુશાખાહતસ્તામ્યાં, સહ બ્રહ્મસુરોઽભવત્ ॥ ૪૯૭ ॥

પશ્ચમિઃ કુલકં ॥

બલદેવસુરઃ સોઽથ, પ્રયુક્તાવધિલોચનઃ ।

આતરં નરકે દષ્ટ્વોત્સુકસ્તત્ર દ્રુતં ગતઃ ॥ ૪૯૮ ॥

તમુદિધીર્ધુર્નરકાદવોચત્ કેશવઃ સુરમ્ ।

આતરેવં મૃશં પીઢયે, સૂતપાતં પતત્તનુઃ ॥ ૪૯૯ ॥

મયા કૃતાનિ કર્માણિ, મોક્તવ્યાનિ મયૈવ હિ ।

વચઃ કિમન્યથા તત્સ્યાદ્યન્નેમિસ્વામિનોદિતમ્ ॥ ૫૦૦ ॥

ગચ્છ વન્ધો ! તતસ્તુભ્યં, મદ્રં સ્તાત્કર્હિંચિત્સ્મરેઃ ।

પ્રથયેર્મહિમાનં નો, દુર્યશો યન્નિવર્ત્તતે ॥ ૫૦૧ ॥

તતઃ સ બાન્ધવપ્રેમ્ણા, વિમાને શ્રીધરં હરિમ્ ।

પીતામ્બરં ચક્રપાણિં, વિકૃત્ય હલમૃદ્યુતમ્ ॥ ૫૦૨ ॥

એક વખત રથકારે જેમને આહાર આપેલો છે, હરણે જેમની અનુમોદના કરી છે, એવા તે બલદેવ મુનિ વૃક્ષની શાખાથી હણાયેલા મૃત્યુ-કાલધર્મ પામ્યા અને બન્નેની સાથે બ્રહ્મલોકમાં દેવ થયા. ૪૯૨-૪૯૭.

દેવાત્મા તરીકે ઉત્પન્ન થએલા બલદેવજી-અવધિજ્ઞાનરૂપી આંખ વડે પોતાના ખાતા-કૃષ્ણ વાસુદેવને નરકમાં જોઈને ઉત્સુક થએલા જલ્દીથી ત્યાં ગયા. ૪૯૮.

કૃષ્ણજીને નરકમાંથી ઉદ્ધરીને બહાર લઈ જવાની ઈચ્છાવાળા બલરામજીને કેશવ વાસુદેવે કહ્યું કે, બંધુ ! આ રીતે પારાની જેમ માડું શરીર નીચે પડી બાય છે. તેથી મને બહુ પીડા થાય છે. મારા કરેલા કર્મ મારે જ લોગવવાના છે. શ્રી નેમિનાથ ભગવાને કહેલ વચન શું અન્યથા થાય ? ૪૯૯-૫૦૦.

માટે હે બંધુ ! તું જા. તારું કલ્યાણ થાઓ ! કો'કવાર યાદ કરજો અને આપણો મહિમા (જગતમાં) ફેલાવજો કે જેથી અપયશ દૂર થાય ! ત્યારબાદ તેમણે ભાઈ પ્રત્યેના પ્રેમથી વિમાનમાં લક્ષ્મી-સહિત, -પીતાંબરી, હાથમાં ચક્ર ધારણ કરનાર અને બલદેવજીની સાથે એવા વાસુદેવ કૃષ્ણને વિકુર્વીને બાહેરાત કરીકે આ દારીકા કૃષ્ણજી વિકુર્વી હતી અને એમણે જ સંહરી લીધી છે. કારણકે કરવામાં અને હરવામાં જગતી-

દ્વારિકેયમનેનૈવ, કૃતાઽનેનૈવ સંદૃતા ।

કર્તું હર્તું હરિરેવ, ક્ષમોઽસૌ જગદીશ્વરઃ ॥ ૫૦૩ ॥

તસ્માદ્ભુક્તિ ચ મુક્તિ ચ, પ્રેપ્સુભિઃ સેવ્યતામયમ્ ।

આગત્ય ભરતક્ષેત્રે, સર્વત્રેત્યુદધોપયત્ ॥ ૫૦૪ ॥

• એવં સર્વત્ર વિસ્તાર્ય, મહિમાનં મહીતલે ।

યથાસ્થાનં સુરોઽયાસીદ્ભ્રાતૃદુઃખેન દુઃખિતઃ ॥ ૫૦૫ ॥

ઈત્યમેવ ચ સીતાયા, જીવોઽન્યુત્તસુરેશ્વરઃ ।

ગત્વાઽઽશુ દેવપ્રમ્ણા, ચતુર્થીં નરકાવનીમ્ ॥ ૫૦૬ ॥

યુદ્ધમાનો મિથઃ પૂર્વૈરાલ્લક્ષ્મણરાવણૌ ।

યુદ્ધાન્ન્યર્વર્તયદ્ધર્મવચનૈઃ પ્રતિવોધયન્ ॥ ૫૦૭ ॥

પશ્ચમાઙ્ગેઽપિ સપ્તમ્યા, અધસ્તાદેવકર્તૃકમ્ ।

ઋચેઽદર્શવર્ષણાદિનિ, તત્રાપ્યેપાં ગતિઃ સ્મૃતા ॥ ૫૦૮ ॥

તથાહુઃ—“અત્થિ ણં મંતે ! इमीसे रयणप्पहाए अहे उराला बलाहया संसे-
यंति संमुच्छंति वासं वासंति, ? हंता अत्थि, तिच्चिवि पकरंति देवोऽवि असुरोऽवि
नागोऽवि, एवं दोच्चाए पुढवीए भाणियव्वं, एवं तच्चाए पुढवीए भा०, नवरं देवोऽवि
प०, असुरोवि प०, नो नागो, एवं चउत्थीएवि, नवरं देवो एको प०, नो असु० नो

શ્વર એવા આ હરિ-કૃષ્ણ જ સમર્થ છે. તેથી સંસાર લોગવવાની ઇચ્છાવાળાઓએ
તથા મોક્ષ મેળવવાની ઇચ્છાવાળાઓએ આ કૃષ્ણ વાસુદેવની સેવા કરવી જોઈએ. આ
પ્રમાણે ભરતક્ષેત્રમાં આવીને બલભદ્રદેવે સર્વત્ર ઉદ્ધોષણા કરી. આ પ્રમાણે મહીતલમાં
સર્વત્ર કૃષ્ણજીના મહિમાને વિસ્તારીને, બલભદ્રદેવ પોતાના સ્થાને ગયા. ૫૦૧-૫૦૫.

એ જ રીતે સીતાના જીવ અન્યુત્તે-દે દેવર ઉપરના પ્રેમથી ચોથી નરકમાં જલ્દી
જઈને પરસ્પર પૂર્વના વૈરથી યુદ્ધ કરતા એવા લક્ષ્મણ અને રાવણને અટકાવ્યા અને
ધર્મના વચનથી બોધ પમાડ્યો. ૫૦૬-૫૦૭.

ભગવતી સૂત્રમાં પણ સાતમી નરકની નીચે દેવકૃત વર્ષા વગેરે કહેલ છે, તેથી
ત્યાં પણ દેવતાઓની ગતિ કહેલી છે. ૫૦૮.

[આગમ] આ પ્રમાણે કહે છે. હે ભદ્રંત ! આ રતનપ્રભા પૃથ્વીની નીચે મોટા
વાદળા જલયોનિક-વાતયોનિક ઉત્પન્ન થાય છે ? (હોય છે ?) અને વર્ષા વરસાવે
છે ? હા (ગૌતમ) ત્રણેય વસ્તુ હોય છે- (એટલે કે જલયોનિક-વાતયોનિક ઉત્પન્ન

નાઓ, એવં હેઠ્ઠિછાસુ સન્વાસુ દેવો એકો પ૦, નો નાઓત્તિ, નાગકુમારસ્ય તૃતી-
યાયાઃપૃથિવ્યા અધોગમનં નાસ્તીત્યત એવાનુમીયતે ‘નો અસુરો નો નાઓ’ત્તિ ઇહા-
પ્યત એવ વચનાન્વતુથ્યાદીનામધોઽસુરકુમારનાગકુમારયોર્ગમનં નાસ્તીત્યનુમીયતે”
ભગવતીસૂત્રવૃત્તૌ પૃષ્ઠશતકઅષ્ટમોદેશકે, તત્ત્વાર્થવૃત્તૌ તુ “યેષાં દ્વે સાગરોપમે જઘન્યા
સ્થિતિસ્તે કિલ દેવાઃ સપ્તમધરાં પ્રયાન્તિ, તે ચ સનત્કુમારકલ્પાત્પ્રભૃતિ લભ્યન્તે,
શક્તિમાત્રં ચૈતદ્વર્ણ્યતે, ન પુનઃ કદાચિદપ્યગમન્, તિર્યગસંખ્યેયાનિ યોજનકોટીનાં
કોટિસહસ્રાણિ, ‘તતઃ પર’મિત્યાદિ, સાગરોપમદ્વયાદધો જઘન્યા સ્થિતિર્યેષાં ન્યૂના
ન્યૂનતમા ચેતિ, તે ચૈકૈકહીનાં ભુવમનુપ્રાપ્નુવન્તિ યાવત્તૃતીયા પૃથિવી, તાં ચ તૃતીયાં
પૂર્વસંગતિકાઘર્થં ગતા ગમિષ્યન્તિ, પરતસ્તુ સત્યામપિ શક્તૌ ન ગતપૂર્વા નાપિ ગમિ-

થાય છે અને વર્ષા વરસાવે છે) આ પણ ત્રણેય દેવો કરે છે. દેવ (વૈમાનિક) પણ,
અસુરકુમાર પણ અને નાગકુમાર પણ; આ પ્રમાણે ખીણ નરકપૃથ્વીમાં પણ કહેવું, એ
પ્રમાણે બે નરક સુધી જાણવું-ત્રીણ નરકપૃથ્વીમાં પણ કહેવું. ફક્ત ત્રીણમાં દેવ અને
અસુરકુમાર વર્ષાદિ કરે છે. નાગકુમાર નથી કરતાં. એ પ્રમાણે ચોથી પૃથ્વીમાં પણ ત્યાં
ફક્ત દેવો કરે છે. અસુરો કે નાગકુમાર નથી કરતા. આ પ્રમાણે નીચેની સર્વ પૃથ્વીમાં
વૈમાનિક દેવો જ વર્ષાદિ કરે છે નાગકુમાર (આદિ) નહીં. નાગકુમારનુ ગમન ત્રીણ
પૃથ્વીથી નીચે નથી-એ આના ઉપરથી અનુમાન થાય છે “નો અસુરો, નો નાઓ, એ
શબ્દોથી ચોથી નરકની નીચે અસુરકુમાર-નાગકુમારનુ ગમન નથી-એવું અનુમાન થાય
છે.” આ વાત શ્રી ભગવતી સૂત્રની ટીકામાં છદ્દકા શતકના આઠમા ઉદ્દેશમાં છે.

તત્ત્વાર્થની ટીકામાં તો કહ્યું છે કે- ‘જે દેવતાઓની સ્થિતિ જઘન્યથી બે સાગરો-
પમની હોય, તે દેવતાઓ સાતમી નરક સુધી જાય છે અને તે સનત્કુમાર કલ્પ સહિત
ઉપરના દેવતાઓ હોય છે. આ વર્ણુન માત્ર શક્તિ દર્શાવવા પૂરતું છે. કોઈ દિવસ
કોઈ ગયું નથી. દેવતાઓ તિર્ય્છા અસંખ્ય કોડાકોડી હજાર યોજન જાય છે. જે દેવોની
જઘન્ય સ્થિતિ બે સાગરોપમ કરતા ન્યૂન ન્યૂનતમ છે. તે દેવો એક એક ન્યૂન પૃથ્વી
સુધી જઈ શકે છે. (એટલે કે- છદ્દકા સુધી, પાંચમી સુધી, ચોથી સુધી યાવત ત્રીણ
પૃથ્વી સુધી. (૭મી-૬દ્દકા-૫મી-૪થી-પૃથ્વી સુધીનું ગમન શક્તિવર્ણુન માત્ર જાણવું
જ્યારે) ત્રીણ પૃથ્વીમાં તો પૂર્વ સંબંધિવને મળવા વગેરે માટે દેવો ગયેલા છે અને
જશે. આગળની નરક પૃથ્વીઓમાં શક્તિ હોવા છતાં દેવો ગયા નથી અને જશે પણ
નહીં. કારણકે ત્યાં ઉદાસીનલાવ-માધ્યસ્થ્યલાવ હોય છે (તેનાથી) ઉપર-ઉપરના
દેવો-શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનને વંદનાદિ લક્ષિતના કાર્યોને બાદ કરતાં જવા-આવવામાં
આનંદ અનુભવતા નથી

પ્યન્તિ ઔદાસીન્યાત્—માધ્યસ્થ્યાદ્, ઉપર્યુપરિ ન ગતિરતયો દેવા જિનાભિવન્દનાદીન્
મુક્ત્વે”તિ, પશ્વસંગ્રહે તુ—“સહસારંતિઅદેવા નારયનેહેણ જંતિ તદ્યમ્ભુવં । નિજંતિ
અચ્ચુઅં જા અચ્ચુઅદેવેણ હ્યરસુરા ॥ ૧ ॥ એતટ્ટીકાયામપિ શ્રીમલયગિરિવિરચિતાર્યા
—આનતાદયો દેવાઃ પુનરલ્પસ્નેહાદિભાવાત્ સ્નેહાદિપ્રયોજનેનાપિ નરકં ન ગચ્છં-
તીતિ સહસ્રારાંતગ્રહણ”મિતિ ।

એવં મિત્રાદિસાહાય્યાદિનોર્ધ્વં યાવદચ્ચુતમ્ ।

યાન્ત્યાયાન્તિ ચ કલ્પસ્થાઃ, પરતસ્તુ ન જાતુચિત્ ॥ ૫૦૯ ॥

કેચિન્વલ્પદ્વિકા દેવા, યાવન્નવાગિ પશ્ચ વા ।

દેવાવાસાનતિક્રમ્ય, સ્વગત્યા પરતસ્તતઃ ॥ ૫૧૦ ॥

ગન્તું ન શક્નુવન્ત્યન્યસાહાય્યાત્ શક્નુવન્ત્યપિ ।

મહદ્વિકાનાં મધ્યેઽપિ, નૈવામી ગન્તુમીગતે ॥ ૫૧૧ ॥

અલ્પદ્વિકાનાં મધ્યે તુ, સુખં યાન્તિ મહદ્વિકાઃ ।

સમદ્વિકાનાં મધ્યે ચેદ્વિયાસન્તિ મયદ્વિકાઃ ॥ ૫૧૨ ॥

તદા વિમોહ્ય મહિકાઘન્ધકાગ્વિકુર્વણાત્ ।

અપચ્ચત ઇમાન્ દેવાનતિક્રામન્તિ નાન્યથા ॥ ૫૧૩ ॥

પંચસંબ્રહ્માં તેા કહ્યું છે કે ‘સહસ્રાર સુધીના દેવો નારક જીવોના સ્નેહથી ત્રીજી પૃથ્વી સુધી જાય છે. અને અન્યુત દેવતાઓની સહાયથી બીજા દેવતાઓ અન્યુત દેવલોક સુધી ઉઠવું જઈ શકે છે.’

શ્રી મલયગિરિજી વિરચિત-એની ટીકામાં પણ કહ્યું છે કે— ‘આનતાદિ દેવો અલ્પ સ્નેહવાળા હોવાને કારણે સ્નેહાદિના પ્રયોજને પણ નરકમાં જતા નથી. તેથી અહિં (પૂર્વ વાતમાં) સહસ્રાર સુધી કહેલું છે.

આ પ્રમાણે મિત્ર વગેરેની સહાયથી અન્યુત દેવલોક સુધી કલ્પોપપન્ન દેવતાઓ જાય છે અને આવે છે પરંતુ આગળ જતા નથી. ૫૦૯.

કેટલાક અલ્પશ્રદ્ધિવાળા દેવતાઓ ચારથી પાંચ દેવાવાસથી અધિક સ્વશક્તિથી જઈ શકતા નથી અન્યની સહાયથી જઈ પણ શકે છે, પરંતુ મહદ્વિક દેવતાઓની પાસે જઈ શકતા નથી. ૫૧૦-૫૧૧.

અલ્પશ્રદ્ધિવાળા દેવતાઓની પાસે મહદ્વિક દેવો સુખપૂર્વક જઈ શકે છે. સમાન-શ્રદ્ધિવાળા દેવતાઓ સમાનશ્રદ્ધિવાળા પાસે જવાની ઇચ્છા કરે તો ધૂમ્રસ વિગેરેના અંધકાર વિકુર્વીને તે દેવતાઓ ન જુએ તે રીતે અતિક્રમણ કરે છે. અન્યથા નહિ. ૫૧૨-૫૧૩.

તથોક્ત—

“આતિહ્વીણં મંતે ! દેવે જાવ ચત્તારિ પંચ દેવાવાસંતરાઈં વિહ્વંતે,
તેણ પરં પરિહ્વીણં,” इत्यादि, भगवतीदशमशतकतृतीयोद्देशके ।

સૌધર્મશાનયોર્દેવલોકયોરથ નાકિનઃ ।

उत्कृष्टस्थितयः शक्रशक्रसामानिकादयः ॥ ५१४ ॥

રત્નપ્રમાયાઃ સર્વાધોભાગં યાવદધો દિશિ ।

स्वयोग्यं मूर्त्तिमद्द्रव्यं, पश्यन्त्यवधिचक्षुषा ॥ ५१५ ॥

તિર્યગ્દિશિ ત્વસંખ્યેયાન્, પશ્યન્તિ દ્વીપવારિધીન્ ।

ऊर्ध्वं स्वस्वविमानानां, चूलिकाग्रध्वजावधि ॥ ५१६ ॥

અનુત્તરાન્તાઃ સર્વેઽપ્યસંખ્યેયાન્ દ્વીપવારિધીન્ ।

तिर्यक् प्रपश्यन्त्यधिकाधिकान् किंतु यथोत्तरम् ॥ ५१७ ॥

વૈમાનિકાનાં યદધોઽવધિર્ભૂમ્ના વિજૃમ્ભતે ।

भवनेशव्यन्तराणामूर्ध्वं भूम्ना प्रसर्पति ॥ ५१८ ॥

જ્યોતિષાં નારકાણાં તુ, તિર્યગ્ મૃશં પ્રસર્પતિ ।

नृतिरश्चामनियतदिको नानाविधोऽवधिः ॥ ५१९ ॥

કહ્યું છે કે, ‘હે ભગવન્ ! અદ્યપ્તદ્વિવાળા દેવતાઓ આર-પાંચ દેવાવાસ સુધી નર્ધ શકે છે. ત્યારબાદ પરઋદ્ધિથી’ એ પ્રમાણે શ્રી ભગવતી સૂત્રના દશમા શતકના તૃતીય ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે.

હવે સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોકમાં ઇન્દ્ર અને ઇન્દ્રનાં સામાનિકદેવો વગેરે જે દેવો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા હોય છે, તેઓ અધોદિશામાં રત્નપ્રભા પૃથ્વીના સર્વ અધો-ભાગ સુધી પોતાને યોગ્ય રૂપી પદાર્થને અવધિ લોચનવડે જુએ છે, તિર્ય્છી દિશામાં અસંખ્ય દ્વીપ સમુદ્રોને જુએ છે. અને ઉર્ધ્વ દિશામાં પોત-પોતાના વિમાનના શિખરની ધબ્બ સુધી જોઈ શકે છે. ૫૧૪-૫૧૬.

અનુત્તર સુધીના સર્વ (દેવતાઓ) તિર્ય્છી અસંખ્ય દ્વીપ-સમુદ્રોને જોઈ શકે છે, પણ (સૌધર્મ આદિથી) આગળ-આગળના દેવતાઓ અધિક-અધિક જુએ છે. ૫૧૭.

વૈમાનિક દેવોના અવધિજ્ઞાનનો વિસ્તાર-પ્રસર નીચે-નીચે નરક પૃથ્વીના વિષ-યમાં વધે છે જ્યારે ભવનપતિ-વ્યંતરોનો અવધિ-પ્રસર ઉર્ધ્વદિશામાં વધે છે. જ્યોતિષક અને નારકોનું અવધિજ્ઞાન તિર્ય્છી દિશામાં વિસ્તૃત થાય છે. મનુષ્ય અને તિર્ય્ચોનું અનિયત દિશાનું અને વિવિધ પ્રકારનું અવધિજ્ઞાન હોય છે. ૫૧૮-૫૧૯.

દે. ઉ. ૪૧

સ્વયંભૂરમણામ્બોધૌ, યથા મત્સ્યા જગદ્ગતૈઃ ।

ભવન્તિ સર્વેરાકારૈર્નૃતિર્યગવધિસ્તથા ॥ ૫૨૦ ॥

મત્સ્યાસ્તુ વલયાકારા. ન ભવેયુર્યં પુનઃ ।

સંભવેદ્વલયાકારોઽપ્યસૌ નાનાકૃતિસ્તતઃ ॥ ૫૨૧ ॥

તથોક્તં સંગ્રહણીવૃત્તૌ—

“ નાનાગારો તિરિય મણુણુ મચ્છા સયંભૂરમણેવ ।

તત્ય વલયં નિસિદ્ધં તસ્સ પુણ તયંપિ હોજ્ઞાદિ ॥ ૫૨૨ ॥ ”

વૈમાનિકાનાં સર્વેષાં, જઘન્યોઽવધિગોચરઃ ।

અઙ્ગુલાસંખ્યેયભાગમાનો જ્ઞેયો મનસ્વિભિઃ ॥ ૫૨૩ ॥

નનુ સર્વજઘન્યોઽસૌ, નૃતિર્યક્ષેવ સંભવેત્ ।

સર્વોત્કૃષ્ટો નરેષ્વેવ, રાદ્વાન્તોઽયં વ્યવસ્થિતઃ ॥ ૫૨૪ ॥

તથોક્તં—“ ઉક્તોસો મણુણુ મણુસ્સતેરિચ્છિણુ અ જહન્નો ” ત્તિ,

કથં વૈમાનિકાનાં તત્, પ્રોક્તઃ સર્વજઘન્યકઃ ।

અઙ્ગુલાસંખ્યેયભાગમાત્રોઽથાત્ર નિરૂપ્યતે ॥ ૫૨૫ ॥

સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્રની અંદર રહેલા મત્સ્યો જેમ જગતના સર્વ આકારે હોય છે, તેમ મનુષ્ય અને તિર્યંચતું અવધિ પણ સર્વ આકારે હોય છે. મત્સ્યો તો ગોળાકારના નથી હોતા પરંતુ અવધિજ્ઞાન ગોળાકારે પણ હોય છે. એટલા માટે અવધિજ્ઞાન વિવિધ પ્રકારની આકૃતિવાળું કહેલ છે. ૫૨૦-૫૨૧.

સંગ્રહણીની વૃત્તિમાં કહ્યું છે, “ તિર્યંચ અને મનુષ્યતું અવધિજ્ઞાન સ્વયંભૂરમણુના મત્સ્યની જેમ વિવિધ પ્રકારની આકૃતિવાળું હોય છે. મત્સ્યમાં ગોળાકાર નથી હોતો. જ્યારે અવધિજ્ઞાનમાં વલયાકાર પણ હોય છે.” ૫૨૨.

વૈમાનિક સર્વ દેવતાઓના અવધિજ્ઞાનનો જઘન્ય વિષય બુદ્ધિશાળી માણુસોએ આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણુ જાણુવો. ૫૨૩.

પ્રશ્નઃ—અવધિજ્ઞાનનો સર્વ જઘન્ય વિષય આંગળનો અસંખ્યાતમો ભાગ તો મનુષ્ય અને તિર્યંચોમાં જ સંભવે અને અવધિનો સર્વોત્કૃષ્ટ વિષય મનુષ્યોમાં જ સંભવે, આ સુનિશ્ચિત સિદ્ધાંત છે. ૫૨૪.

કહ્યું છે કે—“ ઉત્કૃષ્ટ અવધિ મનુષ્યમાં હોય છે અને જઘન્ય અવધિજ્ઞાન મનુષ્ય અને તિર્યંચોમાં હોય છે.”

આ સિદ્ધાંત હોવાથી જ પ્રશ્ન ઉઠે છે કે—

વૈમાનિકોને ઉપર કહેલ સર્વ જઘન્ય આંગળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અવધિજ્ઞાન અહીં દેવી રીતે નિરૂપણુ કરો છો ? ૫૨૫.

કેવાંચિદિહ દેવાનમુત્પત્તૌ તાદૃશોઽવધિઃ ।

મવેત્પ્રાગ્ભવસંવન્ધી, સ જઘન્યોઽત્ર દર્શિતઃ ॥ ૫૨૬ ॥

આગમે તુ નૈષ પારમવિકત્વાદ્વિવક્ષિતઃ ।

તથા ચ ભગવાનાહ, ક્ષમાશ્રમણપુંગવઃ ॥ ૫૨૭ ॥

વેમાણિયાણમંગુલભાગમસંખં જહન્નઓ હોઙ્ગ ।

ઊવવાં પરમવિઓ, તબ્ભવજો હોઙ્ગ તો પચ્છા ॥ ૫૨૮ ॥ ”

મૃદઙ્ગાકૃતિરિત્યેવં, વૈમાનિકાવધિર્મવેત્ ।

ઋધ્વાયતો મૃદઙ્ગો હિ, વિસ્તીર્ણોઽધઃ કૃશો મુખે ॥ ૫૨૯ ॥

સ્થિતિમાનમથ દ્વૈધં, જઘન્યોત્કૃષ્ટભેદતઃ ।

સૌધર્મેશાનદેવાનાં, પ્રતિપ્રતરમુચ્યતે ॥ ૫૩૦ ॥

એકસ્ય સાગરસ્યાંશાઃ, પ્રકલ્પ્યન્તે ત્રયોદશ ।

પ્રથમપ્રતરે ભાગૌ, તાદૃશૌ દ્વૌ પરા સ્થિતિઃ ॥ ૫૩૧ ॥

દ્વિતીયપ્રતરે ભાગાશ્ચત્વારસ્તાદૃશાઃ સ્થિતિઃ ।

તૃતીયે ષટ્ ચતુર્થેઽષ્ટૌ, પચ્ચમે ચ લવા દશ ॥ ૫૩૨ ॥

ઉત્તરઃ— કેાઈક દેવતાઓને ઉત્પત્તિના સમયે પૂર્વભવ સંબંધી આંગળના અસં-
ખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અવધિજ્ઞાન હોય છે તેથી અહીં જઘન્ય અવધિજ્ઞાન
કહેલું છે. ૫૨૬.

આગમની અંદર પરભવની અપેક્ષાએ જઘન્ય અવધિજ્ઞાનની વિવક્ષા કરી નથી.
આજ વાત શ્રી જિનભદ્ર ગણિ ક્ષમાશ્રમણ કહે છે કે, વૈમાનિક દેવતાઓને ઉત્પત્તિ
સમયે જે જઘન્ય આંગળનો અસંખ્યાતમા ભાગ અવધિજ્ઞાન હોય છે, તે પારભવિક
સમજવો. તદ્ભવસંબંધી અવધિ પાછળથી શરૂ થાય છે. ૫૨૭-૫૨૮.

વૈમાનિક દેવતાઓને અવધિજ્ઞાન મૃદંગ (વાદ્ય વિશેષ) આકૃતિનું હોય છે.
જેમ મૃદંગ, ઉંચાઈમાં લાંબુ, મુખ તરફ સાંકડું અને નીચે પહોળું (વિસ્તૃત)
હોય છે. ૫૨૯.

દેવોની સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય એમ બે પ્રકારે હોય છે. તેમાં સૌધર્મ અને
ઇશાન દેવોનું આયુષ્ય દરેક પ્રતરનું કહેવામાં આવે છે. ૫૩૦.

એક સાગરોપમના ૧૩ ભાગ કલ્પવા, તેમાંથી—

૧૩ અંશ સાગરોપમની પ્રથમ પ્રતરમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોય છે.

૧૩ અંશ સાગરોપમની બીજા પ્રતરમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોય છે.

૧૩ અંશ સાગરોપમની ત્રીજા પ્રતરમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોય છે.

પૃષ્ઠે દ્વાદશ ભાગાસ્તે, સપ્તમે સાગરોપમમ્ ।
 એકં ત્રયોદશેનૈકભાગેનામ્યધિકા સ્થિતિઃ ॥ ૫૩૩ ॥
 ત્રિમિસ્રયોદશેર્ભાગૈરધિકં સાગરોપમમ્ ।
 અષ્ટમે પ્રતરે જ્ઞેયં, નવમે પञ્ચમિથ તૈઃ ॥ ૫૩૪ ॥
 દશમે સપ્તમિર્ભાગૈરધિકં સાગરોપમમ્ ।
 એકાદશે ચ નવમિર્દ્વાદશે પ્રતરે પુનઃ ॥ ૫૩૫ ॥
 એકાદશમિર્ગૈશ્તૈઃ, સાધિકં સાગરોપમમ્ ।
 ત્રયોદશે ચ પ્રતરે, પૂર્ણે દ્વે સાગરોપમે ॥ ૫૩૬ ॥
 ત્રયોદશસ્વપિ તથા, પ્રતરેષુ જઘન્યતઃ ।
 સ્થિતિઃ પલ્યોપમમેકં, નાસ્માઢ્વીના ભવેદિહ ॥ ૫૩૭ ॥
 કલ્પેષુ શેષેષ્વપ્યેવં, યા યા યત્ર જઘન્યતઃ ।
 એકરૂપૈવ સા સર્વપ્રતરેષુ ભવસ્થિતિઃ ॥ ૫૩૮ ॥
 નત્વાઘપ્રતરોત્કૃષ્ટા, પ્રતરે હ્યુત્તરોત્તરે ।
 જઘન્યતઃ સ્થિતિશ્ચિન્ત્યા, નરકપ્રસ્તટાદિવત્ ॥ ૫૩૯ ॥

-
- ૩૩૩ અંશ સાગરોપમની ચોથા પ્રતરમા ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ હોય છે.
 ૩૩૪ અંશ સાગરોપમની પાંચમાં પ્રતરમાં ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ હોય છે.
 ૩૩૫ અંશ સાગરોપમની છઠ્ઠા પ્રતરમાં ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ હોય છે.
 ૧૩૬ અંશ સાગરોપમની સાતમા પ્રતરમાં ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ હોય છે.
 ૧૩૭ અંશ સાગરોપમની આઠમા પ્રતરમાં ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ હોય છે.
 ૧૩૮ અંશ સાગરોપમની નવમા પ્રતરમાં ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ હોય છે.
 ૧૩૯ અંશ સાગરોપમની દશમા પ્રતરમાં ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ હોય છે.
 ૧૪૦ અંશ સાગરોપમની અગ્યારમાં પ્રતરમાં ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ હોય છે.
 ૧૪૧ અંશ સાગરોપમની બારમાં પ્રતરમાં ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ હોય છે.
 સંપૂર્ણે એ સાગરોપમની તેરમા પ્રતરમાં ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ હોય છે.
 અને તેર-તેર પ્રતરોની અંદર જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમની હોય છે. એનાથી
 ઓછી સ્થિતિ આ દેવલોકમાં હોતી નથી. ૫૩૧-૫૩૭.
 આ પ્રમાણે—અન્ય દેવલોકોને વિષે પણ જ્યાં જે-જે જઘન્ય સ્થિતિ હોય છે,
 તે સર્વપ્રતરમાં એક સરખી જ હોય છે. પરંતુ ‘શરૂઆતના પ્રતરની જે ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ
 હોય, તે તે તેના પછીના પ્રતરની જઘન્યસ્થિતિ’ આવે. નરકના પ્રતરો જેવો નિયમ
 દેવલોકના પ્રતરમાં નથી હોતો. ૫૩૮-૫૩૯.

एवमीशानेऽपि भाव्या, स्थितिः सौधर्मवद्बुधैः ।

वाच्या किन्त्वधिका किञ्चिज्जघन्या परमापि च ॥ ५४० ॥

अधिकत्वं तु सामान्यान्निरूपितमपि श्रुते ।

पल्योपमस्यासंख्येयभागेनाहुर्महर्षयः ॥ ५४१ ॥

સંગ્રહણીવૃત્ત્યભિપ્રાયોઽસૌ ॥

सप्तहस्तमितं देहमिह स्वाभाविकं भवेत् ।

अङ्गुलસંખ્યેયભાગમાનમેતજ્જઘન્યતઃ ॥ ૫૪૨ ॥

कृत्रिमं वैक्रियं तत्तु, लक्षयोजनसंमितम् ।

इदमङ्गुलસંખ્યેયભાગમાત્રં જઘન્યતઃ ॥ ૫૪૩ ॥

जघन्यं द्वैधमप्येतत्प्रारम्भसमये भवेत् ।

કૃત્રિમં વૈક્રિયં ત્વેતત્તુલ્યમેવાન્યુતાવધિ ॥ ૫૪૪ ॥

ग्रैवेयकानुत्तरेषु, विमानेषु तु नाकिनाम् ।

તાદૃક્પ્રયોજનાભાવાન્નાસ્ત્યેવોત્તરૈક્રિયમ્ ૫૪૫ ॥

लेश्याऽत्र तेजोलेश्यैव, भवेद्भवस्वभावतः ।

લેશ્યાઽત્ર તેજોલેશ્યૈવ, ભવેદ્ભવસ્વભાવતઃ ॥ ૫૪૬ ॥

આ મુજબ ઇશાન દેવલોકમાં પણ સૌધર્મકલ્પની જેમજ સ્થિતિ બુદ્ધપુરૂષોએ જાણવી. તક્ષાવત એટલો જ કે-ત્યાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બન્ને પ્રકારની સ્થિતિ સૌધર્મ કરતાં કંઈક અધિક હોય છે. ૫૪૦.

આગમની અંદર અધિકત્વ, પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ એમ સામાન્યથી મહર્ષિઓએ કહેલ છે. આ અભિપ્રાય સંગ્રહણી વૃત્તિનો છે. ૫૪૧.

દેવોનાં શરીરનું પ્રમાણ સ્વાભાવિક રીતે સાત હાથનું હોય છે. અને જઘન્ય પ્રમાણ આંગળનો અસંખ્યાતમો ભાગ હોય છે. ૫૪૨.

જે કૃત્રિમ વૈક્રિય શરીર હોય છે, તે લાખ યોજન પ્રમાણ હોય છે આ ઉત્તર વૈક્રિય, જઘન્યથી આંગળના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ હોય છે. ૫૪૩.

આ બન્ને પ્રકારનું (કૃત્રિમ અને સ્વાભાવિક) વૈક્રિય શરીર જઘન્યરૂપે પ્રારંભ સમયે હોય છે. અને આ નિયમ અચ્યુત દેવલોક સુધી આ પ્રમાણે સમજવો. ૫૪૪.

ગ્રૈવેયક અને અનુત્તર વિમાનના દેવતાઓને તેવા પ્રકારના પ્રયોજન ન હોવાથી ઉત્તર વૈક્રિય શરીર હોતું નથી. ૫૪૫.

દેવતાઓને લવનિમિત્તક દ્રવ્યથી તેજોલેશ્યા હોય છે, ભાવથી છએ લેશ્યાઓ હોઈ શકે છે. ૫૪૬.

ગર્ભજા નરતિર્યંશ્ચ, એવોત્પદ્યન્ત એતયોઃ ।

સ્વર્ગયોર્નાપરેઽન્ત્યા, દેવા ગચ્છન્તિ પન્નસુ ॥ ૫૪૭ ॥

‘ગર્ભજેષુ નૃતિર્યંશ્ચ ૨, સંખ્યાતાયુષ્કશાલિષુ ।

પર્યાસવાદગ્ધ્વોળીશ્પાથોઽવનસ્પતિષ્વપિ ॥ ૫૪૮ ॥

દ્વેધા ભવન્તિ દેવ્યોઽન્ત્ર, કાશ્વિત્કુલાઙ્ગના ઇવ ।

સમર્તૃકાસ્તદન્યાસ્તુ, સ્વતન્ત્રા ગણિકા ઇવ ॥ ૫૪૯ ॥

આદ્યે પરિગૃહીતાનાં, સ્થિતિરુત્કર્પતો ભવેત્ ।

પલ્યોપમાનિ સસૈવ, પલ્યોપમં જવન્યતઃ ॥ ૫૫૦ ॥

તાસામીશાનનાકે તુ, નવપલ્યોપમાત્મિકા ।

ગરીયસી લઘુઃ પલ્યોપમં સમધિકં સ્થિતિઃ ॥ ૫૫૧ ॥

સાધારણીનાં સૌધર્મ, વિમાનાઃ સુરયોપિતામ્ ।

પૃઢ્ લક્ષાણિ દ્વિતીયે તુ, લક્ષાશ્ચતસ્ર એવ તે ॥ ૫૫૨ ॥

સાધારણસુરસ્ત્રીનાં, સૌધર્મ સ્યાદ્ગુરુઃ સ્થિતિઃ ।

પલ્યોપમાનિ પન્નાશત્, પલ્યોપમં જવન્યતઃ ॥ ૫૫૩ ॥

ગર્ભજ મનુષ્ય અને તિર્યંચો જ આ બે દેવલોક (સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોક)માં ઉત્પન્ન થાય છે. બીજા નહીં જ્યારે અહીંના દેવતાઓ પાંચે સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ૧. સંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળા ગર્ભજ મનુષ્ય, ૨. સંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળા ગર્ભજ તિર્યંચ, ૩. પર્યાસ બાહર પૃથ્વીકાય, ૪. પર્યાસ બાહર અપ્કાય, ૫. પર્યાસ બાહર વનસ્પતિ કાય. ૫૪૭-૫૪૮.

અહીં (પ્રથમ-દ્વિતીય દેવલોકમાં) દેવીઓ બે પ્રકારની હોય છે. કેટલીક કુલનારી જેવી પતિ સહિત હોય છે, જ્યારે બીજી સ્વતંત્ર વેશ્યા જેવી હોય છે. ૫૪૯.

પહેલા દેવલોકમાં પતિવાળી પરિગૃહીતા દેવીઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાત પલ્યોપમની છે અને જઘન્યસ્થિતિ એક પલ્યોપમની હોય છે ૫૫૦.

બીજા ઇશાન દેવલોકની દેવીઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ નવ પલ્યોપમની છે, જ્યારે જઘન્ય એક પલ્યોપમથી કંઈક અધિક હોય છે. ૫૫૧.

પ્રથમ સૌધર્મ દેવલોકમાં અપરિગૃહીતા દેવીઓનાં વિમાનો છ લાખ છે, અને બીજા દેવલોકમાં ચાર લાખ છે. ૫૫૨.

સૌધર્મ દેવલોકની અપરિગૃહીતા દેવીઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પચાસ પલ્યોપમની હોય છે અને જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમની હોય છે ૫૫૩.

આસામીશાને તુ પંચપશ્ચાશત્પરમા સ્થિતિઃ ।

પલ્યોપમાનિ હીના તુ, પલ્યં કિંચન સાધિકમ્ ॥ ૫૫૪ ॥

યાસાં સૌધર્મેઽથ સાધારણદિવ્યમૃગીદૃશામ્ ।

સ્થિતિઃ પલ્યોપમમેકં, તાઃ સ્તોકદ્યુતિવૈભવાઃ ॥ ૫૫૫ ॥

સૌધર્મનાકિનામેવ, તાદૃક્ષ્યાઙ્ગનાદિવત્ ।

ભોગ્યા નતૂપરિતનસ્વર્ગિણાં પ્રાયશઃ સ્વલુ ॥ ૫૫૬ ॥

યાસાં ત્વેકાદિસમયાધિકપલ્યોપમાદિકા ।

સ્થિતિઃ ક્રમાદ્વર્દ્ધમાના, દશપલ્યોપમાવધિ ॥ ૫૫૭ ॥

સનત્કુમારદેવાનાં, ભોગ્યાસ્તા નોર્ધ્વવર્ત્તિનામ્ ।

દશમ્યથ્ પરં પલ્યોપમેભ્યઃ સમયાદિભિઃ ॥ ૫૫૮ ॥

સ્થિતિઃ સમધિકા યાવત્પલ્યોપમાનિ વિશતિઃ ।

યાસાં તા બ્રહ્મદેવાનાં, ભોગ્યા નોપરિવર્ત્તિનામ્ ॥ ૫૫૯ ॥

સમયાદ્યધિકા પલ્યોપમેભ્યો વિશતેઃ પરમ્ ।

યાસાં સ્થિતિઃ સ્યાદેવીનાં, ત્રિશત્પલ્યોપમાવધિઃ ॥ ૫૬૦ ॥

શુક્રદેવોપોભગ્યાસ્તાસ્ત્રિશત્પલ્યોપમોપરિ ।

સમયાદ્યધિકા ચત્વારિશત્પલ્યોપમાવધિઃ ॥ ૫૬૧ ॥

યાસાં સ્થિતિસ્તા ભોગ્યાઃ સ્યુરાનતસ્વર્ગવાસિનામ્ ।

પલ્યોપમેભ્યશ્ચત્વારિશતશ્ચ સમયાદિભિઃ ॥ ૫૬૨ ॥

બીજા ઇશાન દેવલોકમાં આ અપરિગૃહીતા દેવીઓની પંચાવન પદ્યોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોય છે, અને સાધિક પદ્યોપમની જઘન્ય સ્થિતિ હોય છે. ૫૫૪.-

સૌધર્મ દેવલોકમાં અપરિગૃહીતા દેવીઓ છે કે જેની સ્થિતિ ૧ પદ્યોપમની છે. તેમનું તેજ અને ઐશ્વર્ય પણ અદ્વ્ય હોય છે. આ બધી દેવીઓ સૌધર્મ દેવલોકનાં દેવોને જ તેવા પ્રકારની ગણિતની જેમ ભોગ્ય હોય છે. પ્રાયઃ ઉપરના દેવલોકનાં દેવોને ભોગ્ય બનતી નથી. આ અપરિગૃહીતા દેવીઓમાં જેઓની સ્થિતિ પદ્યોપમ કરતાં અધિક એક સમયથી માંડીને યાવત્ દશ પદ્યોપમ સુધીની હોય છે, તે સનત્-કુમાર દેવલોકના દેવોને ભોગ્ય બને છે પણ ઉપર નહિ....અને દશ પદ્યોપમ ઉપર એક સમયથી માંડીને કુમશઃ વીસ પદ્યોપમ સુધીની સ્થિતિવાળી દેવીઓ બ્રહ્મ દેવલોકના દેવોને ભોગ્ય બને છે, ઉપરના દેવોને નહિ. વીશ પદ્યોપમ ઉપર એક સમયથી માંડીને ત્રીશ પદ્યોપમ સુધીની સ્થિતિવાળી દેવીઓ શુક્ર દેવલોક (સાતમા દેવલોક)ના દેવોને

વર્ધમાના ક્રમાત્પચ્ચાશત્પલ્યાવધિકા સ્થિતિઃ ।
 યાસાં તાઃ પરિભોગ્યાઃ સ્યુરારણસ્વર્ગવર્તિનામ્ ॥ ૫૬૩ ॥
 ઈશાનેઽપ્યેવમધિકપલ્યોપમસ્થિતિસ્પૃશઃ ।
 દેવ્યસ્તદ્વાસિનામેવ, દેવાનાં યાન્તિ ભોગ્યતામ્ ॥ ૫૬૪ ॥
 તતઃ સમધિકાત્પલ્યોપમાચ્ચ સમયાદિભિઃ ।
 વર્ધમાના સ્થિતિઃ પચ્ચદશપલ્યોપમાવધિઃ ॥ ૫૬૫ ॥
 યાસાં માહેન્દ્રદેવાનાં, ભોગ્યાસ્તાઃ સુરયોષિતઃ ।
 પલ્યોપમેભ્યોઽથ પચ્ચદશમ્યઃ સમનન્તરમ્ ॥ ૫૬૬ ॥
 સમયાદ્યધિકા પલ્યોપમાનિ પચ્ચવિંશતિમ્ ।
 યાવદ્યાસાં સ્થિતિર્ભોગ્યાસ્તા લાન્તકસુધામુજામ્ ॥ ૫૬૭ ॥
 પલ્યોપમેભ્યોઽથ પચ્ચવિંશતિઃ સમનન્તરમ્ ।
 સમયાદ્યધિકા પચ્ચત્રિંશત્પલ્યોપમાવધિઃ ॥ ૫૬૮ ॥
 યાસાં સ્થિતિઃ સહસ્રારદેવભોગ્યા ભવન્તિ તાઃ ।
 તતઃ પરં પચ્ચત્વારિંશત્પલ્યોપમાવધિઃ ॥ ૫૬૯ ॥
 સ્થિતિર્યાસાં તાસ્તુ ભોગ્યાઃ, પ્રાણતસ્વર્ગસન્નનામ્ ।
 તતોઽગ્રે પચ્ચપચ્ચાશત્પલ્યોપમાવધિઃ સ્થિતિઃ ॥ ૫૭૦ ॥

લોગ્ય બને છે. ત્રીશ પલ્યોપમ ઉપર એક સમયથી માંડીને આલીશ પલ્યોપમ સુધીની સ્થિતિવાળી દેવીઓ આનત સ્વર્ગવાસી દેવોને લોગ્ય બને છે. આલીશ પલ્યોપમને એક સમયથી વધતા પચાશ પલ્યોપમ સુધીની સ્થિતિવાળી દેવીઓ આરણ્ય સ્વર્ગના દેવોને લોગ્ય બને છે. ૫૫૫-૫૬૩.

ઈશાન દેવલોકમાં પલ્યોપમથી કંઈક અધિક આયુષ્યવાળી દેવીઓ ઈશાન દેવલોકના દેવોને લોગ્ય હોય છે. અને સમધિક પલ્યોપમથી ઉપર એક સમયથી માંડીને વધતા પંદર પલ્યોપમ સુધી જે દેવીઓની સ્થિતિ હોય છે, તે દેવીઓ માહેન્દ્ર દેવલોકના દેવોને લોગ્ય બને છે. પંદર પલ્યોપમને એક સમયથી માંડીને પચીશ પલ્યોપમ સુધીની સ્થિતિવાળી દેવીઓ લાંતક દેવલોકના દેવોને લોગ્ય બને છે. પચીશ પલ્યોપમને એક સમયથી માંડીને પાંત્રીશ પલ્યોપમ સુધીની સ્થિતિવાળી જે દેવીઓ છે, તે દેવીઓ સહસ્રાર દેવલોકના દેવોને લોગ્ય બને છે ત્યારબાદ પીસ્તાલીશ પલ્યોપમ સુધીની જેમની સ્થિતિ છે, તે દેવીઓ પ્રાણુત સ્વર્ગના દેવતાઓને લોગ્ય બને છે. અને ત્યાંથી આગળ પંચાવન પલ્યોપમના આયુષ્યવાળી દેવીઓ અચ્યુત સ્વર્ગના

યાસાં તા અચ્યુતસ્વર્ગદેવાનાં યાન્તિ મોગ્યતામ્ ।
 નાધસ્તનાનાં નિઃસ્વાનાં, સમૃદ્ધા ગણિકા ઇવ ॥ ૫૭૧ ॥
 વિમાનસંખ્યાનિયમો, વિશેષશ્ચ સ્થિતેરપિ ।
 પ્રતિપ્રતરમાસાં નો, જાનીમોઽસંપ્રદાયતઃ ॥ ૫૭૨ ॥
 કિતુ સંભાવ્યત એવમધિકાધિકજીવિતાઃ ।
 ઝઘ્વોઽર્ધ્વપ્રતરે યાવચ્ચરમે પરમાયુષઃ ॥ ૫૭૩ ॥
 આહારોચ્છ્વાસસમયદેહમાનાદિકં કિલ ।
 અશેષમુક્તશેષં ચ, ભાવ્યમાસાં સુપર્વવત્ ॥ ૫૭૪ ॥
 તથા— ભવનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કાદિદેવવ્યપેક્ષયા ।
 વૈમાનિકાનાં સૌખ્યાનિ, વહૂન્યુગ્રશુભોદયાત્ ॥ ૫૭૫ ॥
 તત્તૈવં—ચતુર્વિધાનાં દેવાનાં, સ્યુ પુણ્યકર્મપુદ્ગલાઃ ।
 ઉત્કૃષ્ટોત્કૃષ્ટતરકોત્કૃષ્ટતમાનુભાગકાઃ ॥ ૫૭૬ ॥
 આયુઃકર્મસહચરા, અનન્તાનન્તકા અથ ।
 તન્મધ્યાદ્યાવતા કર્મવિભાગાન્ વ્યંતરામરાઃ ॥ ૫૭૭ ॥

દેવોને લોગ્ય બને છે, ત્યાંથી નીચેના દેવોને નહીં. જેમ સમૃદ્ધ ગણિકાઓ દરિદ્રને કામ ન આવે તેમ. ૫૬૪-૫૭૧.

આ (અપરિગૃહીતા) દેવીઓનો પ્રતિપ્રતરે વિમાનોની સંખ્યાનો નિયમ, તથા આયુષ્યની વિશેષતા અમને પરંપરાથી જાણવા નહીં મળવાના કારણે અમે જાણતા નથી. પરંતુ એમ લાગે છે કે ઉર્ધ્વ-ઉર્ધ્વ પ્રતરમાં અધિક-અધિક સ્થિતિવાળી દેવીઓ હોય છે અને છેલ્લા પ્રતરમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળી હોય છે. આ અમારું અનુમાન છે. ૫૭૨-૫૭૩.

આહાર-ઉચ્છ્વાસના સમયનું અંતર, દેહનું પ્રમાણ વગેરે (લગભગ) બધું જ (અમે અહિં) કહ્યું, છતાં જે બાકી રહેતું હોય તે દેવોની જેમ સમજી લેવું. ૫૭૪.

લવનપતિ-વ્યંતર-જ્યોતિષક દેવોની અપેક્ષાએ, અતિ ઉગ્ર-પુણ્ય કર્મના ઉદયથી વૈમાનિક દેવોના સુખો અધિક હોય છે. ૫૭૫.

આ પ્રમાણે આરે પ્રકારના દેવોના પુણ્ય કર્મ પુદ્ગલો (ક્રમશઃ) ઉત્કૃષ્ટરસ, ઉત્કૃષ્ટ-તરરસ અને ઉત્કૃષ્ટતમરસવાળા હોય છે. ૫૭૬.

આયુઃ કર્મ સહચારી તે પુણ્યકર્મના અનંત-અનંત વિલાગો કદપવા. તેમાંથી જેટલા તુચ્છ રસવાળા અનંતા વિલાગોને, ભૂખ્યા માણસો સામાન્ય થી (સ્નિગ્ધ ક્ષે. ઉ. ૪૨

અનન્તાનપિ તુચ્છાનુભાગાનબ્દશતેન વૈ ।

જરયન્તિ મિતસ્નેહમોજ્યવત્ ક્ષુધિતા જનાઃ ॥ ૫૭૮ ॥

કર્માંશાંસ્તાવત એવ, જરયન્ત્યસુરાન્ વિના ।

નવ નાગાદયો વર્ષશતાભ્યાં સ્નિગ્ધમોજ્યવત્ ॥ ૫૭૯ ॥

અસુરાસ્તાવતઃ કર્માણૂન્ વત્સરશતૈસ્ત્રિભિઃ ।

વત્સરાણાં ચતુઃશત્યા, ગ્રહનક્ષત્રતારકાઃ ॥ ૫૮૦ ॥

પશ્ચમિશ્ચ વર્ષશતૈર્નિશાકરદિવાકરાઃ ।

એકેનાબ્દસહસ્રેણ, સૌધર્મશાનનાકિનઃ ॥ ૫૮૧ ॥

દ્વાભ્યાં વર્ષસહસ્રાભ્યાં, તૃતીયતુર્યનાકગાઃ ।

ત્રિભિઃ સહસ્રૈર્વર્ષાણાં, વ્રહ્મલાન્તકવાસિનઃ ॥ ૫૮૨ ॥

ચતુઃસહસ્રચાઙ્ગદૈઃ શુક્રસહસ્રારભવાઃ સુરાઃ ।

વર્ષપશ્ચસહસ્રચાં ચાનતાદિસ્વશ્ચતુષ્કગાઃ ॥ ૫૮૩ ॥

અધોગ્રૈવેયકા વર્ષલક્ષેણ મધ્યમાસ્તુ તે ।

દ્વાભ્યાં વત્સરલક્ષાભ્યાં, લક્ષૈસ્ત્રિભિસ્તદૂર્ધ્વગાઃ ॥ ૫૮૪ ॥

પદાર્થો) વાળા પદાર્થોને જે રીતે ખાય, તે રીતે વ્યંતર દેવોં સો વર્ષે જીર્ણ કરે છે -ખપાવે છે. (સો વર્ષ સુખ ભોગવવા દ્વારા જે કર્મોણુઓને આત્મપ્રદેશ ઉપરથી જીર્ણ કરી ખપાવે છે.) તેટલા જ કર્મના અંશોને અસુર દેવો સિવાયના નાગકુમારાદિ નવ નિકાયના દેવો ખસો (૨૦૦) વર્ષે ખૂબ સ્નિગ્ધ ભોજનની જેમ ખપાવે છે. ૫૭૭-૫૭૯.

તેટલા જ કર્મોંશોને અસુર દેવો ત્રણસો (૩૦૦) વર્ષે, ગ્રહ-નક્ષત્ર અને તારા (ના દેવો) ચારસો (૪૦૦) વર્ષે, સૂર્ય અને ચન્દ્રના દેવો પાંચસો (૫૦૦) વર્ષે, સૌધર્મ અને ધિશાન દેવલોકના દેવો એક હજાર (૧,૦૦૦) વર્ષે, ત્રીજા-ચોથા (સનત-કુમાર માહેન્દ્ર) દેવલોકના દેવો બે હજાર (૨, ૦૦૦) વર્ષે, બ્રહ્મ અને લાંતક દેવલોકના દેવો ત્રણ હજાર (૩, ૦૦૦) વર્ષે, શુક્ર અને સહસ્રાર-દેવલોકના દેવો ચાર હજાર (૪, ૦૦૦) વર્ષે, આનત વિગેરે ૪ દેવલોકના દેવો પાંચ હજાર (૫, ૦૦૦) વર્ષે, નીચેથી ત્રણ ઐવેયક (અધો ઐવેયક) ના દેવો એકલાખ (૧, ૦૦, ૦૦૦) વર્ષે, મધ્યમ ઐવેયકના દેવો બે લાખ (૨,૦૦,૦૦૦) વર્ષે, ઉર્ધ્વ ઐવેયકના દેવો ત્રણ લાખ (૩,૦૦,૦૦૦) વર્ષે, વિજયાદિ ચાર વિમાનના દેવો ચાર લાખ (૪, ૦૦ ૦૦૦) વર્ષે અને સર્વાર્થ

ચતુર્થિશ્ચ વર્ષલક્ષૈર્વિજયાદિવિમાનગાઃ ।

પશ્ચભિર્વર્ષલક્ષૈશ્ચ, સર્વાર્થસિદ્ધનાકિનઃ ॥ ૫૮૫ ॥

તુલ્યપ્રદેશા અપ્યેવં, ક્રમોત્કૃષ્ટાનુભાગતઃ ।

કર્માંશાઃ સ્યુશ્ચિરક્ષેપ્યાઃ, સ્નિગ્ધચક્રઘાદિભોજ્યવત્ ॥ ૫૮૬ ॥

તથા ચ સૂત્રં—“ અત્યિ ણં મંતે ! દેવાણં અણંતે કમ્મસે જે જહ્ણણેણં એકેણ વા દોહિં તિહિં વા ઉક્કોસેણં પંચહિં વાસસણ્હિં સ્વવયંતિ, ? હંતા અત્યિ ” इत्यादि भगवती अष्टादशशतकसप्तमोद्देशके ॥

તતોઽમીષાં શુભોત્કૃષ્ટાનુભાગકર્મયોગતઃ ।

ચિરસ્થાયીની સૌખ્યાની, પુષ્ટાન્યચ્છિદુરાણિ ચ ॥ ૫૮૭ ॥

एवं स्वस्वस्थित्यवधिं, देवा देव्यो यथाकृतम् ।

પ્રાયઃ સુખં કદાચિત્તુ, દુઃસ્વમપ્યુપમુજ્જતે ॥ ૫૮૮ ॥

उक्तं च—“ भवणवद्भवाणमंतरजोइसियवेमाणिया एगंतसायं वेदणं वेदित्ति, आहच्च अस्सायं ” भगवतीसूत्रे पष्ठशतकदशमोद्देशके ॥ तत्त्वार्थचतुर्थाध्यायटीकाया-

સિદ્ધના દેવો પાંચ લાખ (૫, ૦૦, ૦૦૦) વર્ષે તેટલા જ પરમાણુઓને અપાવે છે. ૫૮૦-૫૮૫.

તુલ્ય સંખ્યાવાળા પણ આ પ્રદેશો (કર્માણુઓ) સ્નિગ્ધ ચક્રવર્તીના લોજનની જેમ ઉત્કૃષ્ટ રસવાળા લેવાને કારણે લાંબા કાળે ખપે છે. ૫૮૬.

આગમમાં પણ કહ્યું છે કે, ‘ હે ભગવંત ! દેવોને એવા અનંતા કર્માંશો હોય છે કે જે જઘન્યથી એક-બે-ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટથી પાંચસો વર્ષે અપાવે છે ? હા હોય છે. ’ આ વાત ભગવતી સૂત્રના અઠારમા શતકના સાતમા ઉદ્દેશમાં કહેલી છે.

તેથી (આગળ જણાવેલ રીત મુજબ) આ દેવોને શુભ તથા ઉત્કૃષ્ટ રસવાળા કર્મને કારણે દૈવી સુખો ચીરસ્થાયી છે, પુષ્ટ છે અને છિદ્ર વગરના નિરંતર હોય છે. ૫૮૭.

આ પ્રમાણે પોત-પોતાના આયુષ્ય સુધી દેવો અને દેવીઓ (પોતાના કરેલા કર્મોનુસાર) પ્રાયઃ સુખને અનુભવે છે, ક્યારેક દુઃખને પણ ભોગવે છે. ૫૮૮.

શ્રી ભગવતી સૂત્રના છઠ્ઠા શતકના દશમા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે— ‘ ભવનપતિ, વાણવ્યંતર (વ્યંતર), જ્યોતિષ્ક અને વિમાનિક દેવતાઓ એકાંત શાંતાને વેદે છે અને કદાચિત્ અસાતાને (પણ ભોગવે છે.) ’

તત્ત્વાર્થની ચતુર્થ અધ્યાયની ટીકામાં પણ કહ્યું છે કે— ‘ જો કદાચિત્ કોઈક નિમિત્તથી દેવોને અશુભવેદના પ્રકટ થાય છે, તો ત્યારે અંતર્મુદ્દર્ત જ રહે ત્યારબાદ

મપ્યુક્ત—“યદા નામ કેનચિન્નિમિત્તેનાશુભવેદના દેવાનાં પ્રાદુરસ્તિ તદાઽન્તર્મુહૂર્તમેવ સ્યાત્, તતઃ પરં નાનુવધ્નાતિ. સદ્વેદનાપિ સંતતં પાળમાસિકી ભવતિ, તતઃ પરં વિચ્છિદ્યતેઽન્તર્મુહૂર્તં તતઃ પુનરનુવર્તતે ” ઇતિ ।

તથા હિ તુલ્યસ્થિતિષુ, નિર્જરેષુ પરસ્પરમ્ ।

પ્રાગુત્પન્નાઃ સુરાઃ પશ્ચાદુત્પન્નેભ્યોઽલ્પતેજસઃ ॥ ૫૮૯ ॥

પશ્ચાદુત્પન્નાશ્ચ પૂર્વોત્પન્નેભ્યોઽધિકતેજસઃ ।

ઇત્યં કથંચિત્સ્યાત્તેષાં, જરા કાન્ત્યાદિહાનિતઃ ॥ ૫૯૦ ॥

તતસ્તેજસ્વિનો વીક્ષ્ય, નવોત્પન્નાન્ પરાન્ સુરાન્ ।

વૃદ્ધા યૂન ઇવોદ્વીક્ષ્ય, તે સ્થિત્યન્તેઽપિ કેચન ॥ ૫૯૧ ॥

યુદ્ધાદિષુ મિથસ્તેષાં, પ્રતિપક્ષાદિનિર્મિતા ।

ગસ્ત્રાદિઘાતજા જાતુ, દેહપીડાઽપિ સંભવેત્ ॥ ૫૯૨ ॥

તથા પ્રિયાદીઘ્વસ્તુવિનાશવિપ્રયોગજઃ ।

શોકો મનઃસ્વેદરૂપો, મરુતામપિ સંભવેત્ ॥ ૫૯૩ ॥

યદાહુઃ—“જે ણં જીવા સારીરં વેદણં વેદેતિ તેસિ ણં જીવાણં જરા, જે ણં જીવા માણસં વેદણં વેદેતિ તેસિ ણં જીવાણં સોમે, સે તેણદ્દેણં જાવ સોમેઽવિ, एवं

વેદનાનેા અનુભંધ આલતો નથી. (સતત ન આવે) શુભ વેદના પણ ઉત્કૃષ્ટથી દ મહિના સતત આવે છે ત્યારપછી અંતર્મુહૂર્ત વિચ્છેદ પામી પુનઃ શરૂ થાય છે.’

તથા પરસ્પર સમાન આયુષ્યવાળા દેવતાઓમાં પૂર્વોત્પન્ન દેવો-પછીથી ઉત્પન્ન થએલા દેવો કરતાં અલ્પ તેજવાળા હોય છે અને પાછળથી ઉત્પન્ન થએલા દેવો પૂર્વોત્પન્ન દેવો કરતાં અધિક તેજસ્વી હોય છે. આ પ્રમાણે (આ અપેક્ષાએ) કંઈક તે (જુના) દેવોને કાંતિ વગેરેની હાનિના કારણે જરા-વૃદ્ધાવસ્થા હોય છે. જેમ યુવાનોને જોઈને વૃદ્ધો ખેદ પામે, તેમ નવોત્પન્ન તે તેજસ્વી દેવોને જોઈને (નિસ્તેજ બનતા જતાં) તે જુના દેવો ખેદ પામે છે. ૫૮૬-૫૯૧.

(તેમજ) તે દેવોને પરસ્પર યુદ્ધાદિમાં શત્રુ આદિ દ્વારા થયેલ શસ્ત્ર આદિના ઘાતથી દેહ પીડા પણ સંભવે છે તથા પતની આદિ ઈષ્ટવસ્તુના વિનાશ તથા વિયોગથી મનના ખેદરૂપ શોક પણ હોય છે. ૫૯૨-૫૯૩.

શ્રી ભગવતી સૂત્રના સોળમા શતકના ખીન્ન ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે-જે જીવો શારીરીક વેદનાને અનુભવે છે તે જીવોને જરા છે તેમ કહેવાય, અને જે જીવો માનસિક

જાવ વેમાણિયાણં ”, ભગવતીષોડશશતકદ્વિતીયોદેશકે ।

તથા પ્રાક્ પ્રૌઢપુણ્યાસાં, કેઽપિ દૃષ્ટ્વા પરશ્રિયમ્ ।

મત્સરેણાભિભૂયન્તે, નિષ્પુણ્યાઃ સુખલિપ્સવઃ ॥ ૫૯૪ ॥

ઉક્તં ચ-“ઈસાવિસાય૦” ।

કિંચ માલ્યમ્લાનિકલ્પવૃક્ષપ્રકમ્પનાદિભિઃ ।

ચિહ્નૈર્જાનન્તિ તેઽમીભિઃ, ષમ્માસાન્તર્ગતાં મૃતિમ્ ॥ ૫૯૫ ॥

તથાહિ-“માલ્યમ્લાનિઃ કલ્પવૃક્ષપ્રકમ્પઃ. શ્રીહીનાશો વાસસાં ચોપરાગઃ ।

દૈન્યં તન્દ્રા કામરાગાઙ્ગમજ્ઞૌ, દષ્ટેર્મૈશો વેપયુશ્ચારતિથ્થ ॥ ૫૯૬ ॥

સ્થાનાઙ્ગસૂત્રેઽપ્યુક્તં-“તિર્હિ ઠાણેહિ દેવે ચત્વિસ્સામિત્તિ જાણહ, વિમાણાઈં
ણિપ્પમાઈં પાસિત્તા ૧ કપ્પરુક્કવગં મિલાયમાણં પાસિત્તા ૨ અપ્પણો તેયલેસ્સં
પરિહાયમાણિં જાણિત્તા ૩” ઇત્યાદિ ॥

તાં સમૃદ્ધિં વિમાનાઘામાસન્નં ચ્યવનં તતઃ ।

ગર્ભોત્પત્ત્યાદિદુઃસ્વં ચ, તત્રાહારાદિવૈશસમ્ ॥ ૫૯૭ ॥

વેદનાને અનુભવે છે તે જીવોને શોક છે તેમ કહેવાય. તેથી જરા અને શોક વૈમાનિક
દેવોને પણ કહેલા છે.

પુણ્ય વગરના અને સુખના લિપ્તુ એવા કોઈક દેવો ખીજાને વિશિષ્ટ પુણ્યથી
પ્રાપ્ત થયેલી શ્રેષ્ઠ લક્ષ્મીવાળા જોઈને માત્સર્યથી દુઃખી થાય છે ૫૯૪.

શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-‘દેવતાઓ ઈર્ષ્યા અને વિષાદ’ ના કારણે પીડાય છે. ઇત્યાદિ.

કરમાઈ જતી માણા તથા કલ્પવૃક્ષના કંપન આદિ, ચિહ્નોથી આ દેવતાઓ જ
મહિનાની અંદર પોતાના મરણને જાણે છે. ૫૯૫.

કહ્યું છે કે-‘માણાનું કરમાવું, કલ્પવૃક્ષનું કંપન, લક્ષ્મી (શોભા) અને લજ્જાનો
નાશ, કપડાને ડાઘ લાગવા, દીનતા, તન્દ્રા, કામરાગમાં અલ્પતા, અંગત્રુટન, નજર
મીંચાવી, શરીરમાં ધુળરી અને મનમાં અરતિ. (આ બધા ચિહ્નો દેવોના નજીકના
મરણને સૂચવે છે.)’ ૫૯૬.

શ્રી સ્થાનાંગસૂત્રમાં પણ કહ્યું છે કે- દેવતાઓ, ત્રણ કારણે હું ચ્યવીશ એમ જાણું
છે-“૧. વિમાનોની પ્રભા ઘટતી જોઈને, ૨. કલ્પવૃક્ષને મ્લાન થતા જોઈને, ૩. પોતાની
તેજોવેશ્યાને (તેજને) ઘટતી જોઈને.” વિગેરે.

વિમાનાદિ તે સમૃદ્ધિને જોઈ-જોઈને અને નજીકનું ચ્યવન ગર્ભમાં ઉત્પત્તિ આદિ
દુઃખ અને ત્યાં આહારાદિ વિચિત્ર ક્રિયાઓને ચિત્તમાં વિચારતા તે દેવોને જે દુઃખ

ચિત્તે ચિન્તયતાં તેષાં, યદુઃસ્વમુપજાયતે ।

તજ્જાનન્તિ જિના એવ, તન્મનો વા પરે તુ ન ॥ ૫૯૮ ॥

ઉક્તં ચ—“તં સુરવિમાણવિભવં, ચિત્તિય ચવળં ચ દેવલોયાઓ ।

અદ્વલિયં જં નવિ ફુટ્ટહ સયમકરં હિયયં ॥ ૫૯૯ ॥”

તથા-વિપાકોદયરૂપા ચ, ચક્ષુર્નિમીલનાદિભિઃ ।

વ્યક્તૈશ્ચિહ્નૈર્ભવેદ્યક્તા, તેષાં નિદ્રા ન યદપિ ॥ ૬૦૦ ॥

પ્રદેશોદયતસ્ત્વેષાં, સ્યાત્તથાપ્યન્યથા કથમ્ ।

દર્શનાવરણીયસ્ય, સતોઽપ્યનુદયો ભવેત્ ? ॥ ૬૦૧ ॥

ક્ષયથોપશમશ્ચાસ્ય, દેવાનાં કાપિ નોદિતઃ ।

શ્રુતેઽપ્યેષાં કર્મવન્ધહેતુત્વેનેયમીરિતા ॥ ૬૦૨ ॥

તથાહુઃ—“જીવે જં મંતે ! નિદ્રાયમાણે વા પયલાયમાણે વા કતિ કમ્પગડીઓ વંધઈ ? , ગોં । મત્તવિહવંધણ વા, અદ્ધવિહવંધણ વા, એવં જાવ વેમાણિય, એવં જીવે જં મંતે ! હસમાણે વા ઉસ્સુયાયમાણે વા કતિ કં વં ? ,

થાય છે, તે શ્રી જિનેશ્વરો જાણે છે અને તેમનું મન જાણે છે અન્ય કોઈ જાણતું નથી. ૫૯૭-૫૯૮.

કહ્યું છે કે-તે દેવ વિમાનનો વૈભવ અને દેવલોકથી પોતાનું સ્થવન થશે એમ વિચારીને તેમનું હૃદય અતિ બલવાન હોવાથી સેકડો ટુકડા રૂપે તૂટી જતું નથી. (બાકી આંતર વેદનાં તો હૃદયદ્રાવક થાય છે.) ૫૯૯.

વિપાકોદય રૂપ આંખ બંધ કરવા આદિ વ્યક્ત ચિહ્નોવડે તેમને નિદ્રા હોતી નથી, તો પણ પ્રદેશોદયથી તો તેઓને નિદ્રા હોય છે અન્યથા વિદ્યમાન એવા પણ દર્શનાવરણીયનો અનુદય કેવી રીતે થાય ? ૬૦૦-૬૦૧.

આ દેવતાઓને આગમમાં દર્શનાવરણીયનો ક્ષય કે ઉપશમ કહેલો નથી અને નિદ્રાને કર્મબંધના હેતુ તરીકે વર્ણવેલી છે. ૬૦૨

શ્રી ભગવતી સૂત્રના પાંચમા શતકના ચોથા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે- પ્રશ્ન:- હે ભદ્રંત ! નિદ્રા લેતો અને પ્રયણ નિદ્રાને લેતો (એવો આત્મા) કેટલા પ્રકારની કર્મપ્રકૃતિ બાંધે ? ઉત્તર:- હે ગૌતમ ! સાત અથવા આઠ પ્રકૃતિ બાંધે એમ વૈમાનિક પર્વત સમજાવેલું.

પ્રશ્ન:- હે ભદ્રંત ! એ પ્રમાણે હસતો અને ઉત્સુકતા કરતો જીવ કેટલા પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિ બાંધે ? ઉત્તર:- હે ગૌતમ ! સાત પ્રકારની અથવા આઠ પ્રકારની કર્મ

ગોં । સત્તવિહવંં વા, અઠ્ઠવિહવંં વા, એવં જાવ વેમાણિ ”, મગવતીસૂત્રે પશ્ચમ-
શતકચતુર્થોદેશકે, ઇહ ચ પૃથિવ્યાદીનાં હાસઃ પ્રાગ્ભવિકતત્પરિણામાદવસેય” હત્યેત-
દ્વૃત્તૌ ।

એવં સ્વભાવતો નિદ્રાસદ્ભાવેઽપિ સુધામૃજામ્ ।

યેયં તન્દ્રા મૃતેશ્ચિહનં, સા તુ મિન્નૈવ ભાવ્યતે ॥ ૬૦૩ ॥

કિંચ—ષટ્જીવકાયારમ્ભેષુ, રતા મિથ્યાત્વમોહિતાઃ ।

યાગાદિભિર્જીવહિંસોપહારૈર્મુદિતાશયાઃ ॥ ૬૦૪ ॥

શરીરાસનશય્યાદિમાણ્ડોપકરણેષ્વપિ ।

વિમાનદેવદેવીષુ, હર્મ્યક્રીડાવનાદિષુ ॥ ૬૦૫ ॥

પૂર્વપ્રેમ્ણા સ્વીકૃતેષુ નૃતિર્યક્ષ્વપિ મૂર્ચ્છિતાઃ ।

સચિત્તાચિત્તમિશ્રેષુ, મગ્નાઃ પરિગ્રહેષ્વિતિ ॥ ૬૦૬ ॥

તથાહુઃ—“અસુરકુમારા પુઠવિકાયં સમારંભંતિ જાવ તસકાયં સમારંભંતિ,
સરીરા પરિગ્રહિયા ભવંતિ, કમ્મા પં મં, ભવણા પં મં, દેવા દેવીઓ મણૂસીઓ
તિરિક્ખજોણિઆ તિરિક્ખજોણિનીઓ પં મં, આસણસયણમંડમત્તોવગરણા પરિં

પ્રકૃતિ બાંધે એ પ્રમાણે વૈમાનિક પર્યાંત સમજી લેવું— (અહીં એ લગવતી સૂત્રના
સંદર્ભની વાત છે)

અહીં પૃથ્વી આદિને હાસ્ય કહ્યું છે તે પૂર્વલવના તેમના હાસ્યની પરિણતિના
આધારે સમજવું. આ પ્રમાણે શ્રી લગવતી સૂત્રની ટીકામાં કહ્યું છે.

આ પ્રમાણે સ્વલાવથી નિદ્રાનો ઉદય (પ્રદેશોદય) હોવા છતાં પણ જે આ
મરણના ચિહ્નરૂપ તન્દ્રા છે, તે જુદી જ લાગે છે. ૬૦૩.

મિથ્યાત્વી દેવો પણ જીવનિકાયના આરંભમાં રક્ત હોય છે, મિથ્યાત્વથી મોહીત
હોય છે, યજ્ઞમાં થતી જીવહિંસા રૂપી ઉપહારથી આનન્દિત મનેવાળા હોય છે, તથા
શરીર, આસન-શય્યા વગેરેમાં, વાસણ ઉપકરણાદિમાં, વિમાનના દેવ-દેવીઓમાં, મહેલ
અને ક્રીડાવન વગેરેમાં, તેમજ પૂર્વ પ્રેમથી સ્વીકારેલા મનુષ્ય અને તિર્થંચોને વિષે
મૂર્ચ્છાવાળા તથા સચિત્ત-અચિત્ત અને મિશ્ર પરિબ્રહ્માં મગ્ન હોય છે. ૬૦૪-૬૦૬.

કહ્યું છે કે—‘અસુરકુમાર દેવતાઓ-પૃથ્વીકાય આદિથી ત્રસકાય સુધીનો આરંભ
કરે છે, શરીર ઉપર, યજ્ઞાદિ કર્મ ઉપર, લવનાદિ ઉપર, દેવ, દેવી, મનુષ્ય-ઓ, તિર્થંચો
તિર્થંચિણીઓ ઉપર, આસન-શયન-વાસણ-ઉપકરણ આદિ ઉપર, અને સચિત્ત-અચિત્ત

મં૦ સચિત્તાચિત્તમીસયાઈં દવ્વાઈં પ૦ મં૦, વાળમંતરા જોતિસવેમાણિયા જહા
ભવણવાસી તહા ણેયવ્વા ” ।

एवं मिथ्यादृशो यान्ति, सारम्भाः सपस्त्रिहाः ।

च्युत्वोपार्जितपाप्मान, एकेन्द्रियादिदुर्गतिम् ॥ ६०७ ॥

सम्यग्दृशः पुनस्तच्च त्रितये कृतनिश्चयाः ।

जिनादिसेवया यद्वा, पूर्वाधीतश्रुतस्मृतेः ॥ ६०८ ॥

विचारयन्तस्तत्त्वानि, सिद्धान्तोक्तानि चेतसा ।

शुद्धોपदेशैः सम्यक्त्वं, प्रापयन्तः परानपि ६०९ ॥

उत्सवेषु महोत्साहा, अर्हत्कल्याणकादिषु ।

जिनोपदेशान् शृण्वन्तः, सेवमानા जिनेશ્વરાન્ ॥ ६१० ॥

महर्षीणां नृणां सम्यग्दृशामथ तपस्विनाम् ।

हितकामाः कृच्छ्रमग्नસંઘસાહાય્યકારિણઃ ॥ ६११ ॥

दृष्ट્वापि भावितात्मानं कुर्वन्तो वन्दनादिकम् ।

तन्मध्येन न गच्छन्ति, स्तब्ધમિથ્યાત્વિદેવवत् ॥ ६१२ ॥

તથાહુઃ—“ તત્થ જે અમાયિસમ્મદિટ્ઠિઉવવણ્ણ દેવે સે ણં અણગારં ભાવિય-

અને મિશ્ર દ્રવ્યો ઉપર મૂર્છાવાળા હોય છે. આ પ્રમાણે (ભવનપતિની જેમજ) વાણવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવોને પણ સમજવા.’

આ પ્રમાણે મિથ્યાદૃષ્ટિ દેવતાઓ આરંભ અને પરિણામવાળા હોવાથી પાપનું ઉપાર્જન કરીને અહીંથી રચવીને એકેન્દ્રિયાદિ દુર્ગતિમાં જાય છે. ૬૦૭.

સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવતાઓ ત્રણ તરવો ઉપર નિશ્ચયવાળા હોય છે, જિનેશ્વરાદિની સેવાથી અથવા ‘પહેલાનું’ (પૂર્વભવમાં) ભણેલું શ્રુત યાદ કરીને સિદ્ધાંતમાં કહેલા તત્ત્વનો ચિત્તથી વિચાર કરતાં એવા તે શુદ્ધ ઉપદેશથી બીજાને પણ સમ્યક્ત્વ પમાડે છે. અરિહંતોના કલ્યાણકાદિ ઉત્સવોમાં મોટા ઉત્સાહવાળા હોય છે, શ્રી જિનેશ્વરોના ઉપદેશને સાંભળતા અને શ્રી જિનેશ્વરોની સેવા ઉપાસના કરતા મહર્ષિઓ, સમ્યગ્દૃષ્ટિ પુરુષો તથા તપસ્વિઓના હિતને ઇચ્છનારા, દુઃખમાં મગ્ન સંઘને સહાય કરનારા એવા આ દેવતાઓ ભાવિતાત્મા એવા ઋષિને જોઈને વન્દનાદિ કરે છે પરંતુ અભિમાની મિથ્યાદૃષ્ટિ દેવની જેમ વચ્ચેથી (વન્દનાદિ કર્યા વગર) ચાલ્યા જતા નથી. ૬૦૮-૬૧૨.

શ્રી ભગવતી સૂત્રના ૧૪મા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે- ‘ત્યાં જે સરળ અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવો છે, તે દેવો ભાવિતાત્મા એવા મહાત્માઓને જુએ છે, જોઈને

પ્પાણં પાસતિ, પાસિત્તા ણં વંદતિ ણમંસતિ જાવ પજ્જુવાસતિ, સે ણં અણગારસ્સ
ભાવિયપ્પણો મજ્ઝંમજ્ઝેણં ણો વિતીવણ્ણા” ભગવતીસૂત્રે શ. ૧૪ ડ. ૩ ।

एवमर्जितपुण्यास्ते, महर्द्धिभरशालिषु ।

प्रत्यायान्ति कुलेष्वेष्वासन्नभवसिद्धिकाः ॥ ६१३ ॥

तत्रापि सुभगाः सर्वोत्कृष्टरूपा जनप्रियाः ।

भोगान् भुक्त्वाऽऽत्तचारित्राः, क्रमाद्यान्ति परां गतिम् ॥ ६१४ ॥

नन्वेवमुदिताः सूत्रे, अधर्मे संस्थिताः सुराः ।

कथं तदेष भावार्थो, न तेन विघटिष्यते ? ॥ ६१૫ ॥

તથાહિ—“જીવા ણં મંતે ! કિં ધમ્મે ઠિયા અધમ્મે ઠિયા ધમ્માધમ્મે
ઠિયા ?, ગોં ! જીવા ધમ્મેવિ ઠિયા, અધમ્મેં, ધમ્માધમ્મેં, ણેરહ્યા ણં પુચ્છા,
ગોં, ! ણેરહ્યા નો ધમ્મેં, નો ધમ્માધમ્મેં, અધમ્મે ઠિયા, મણું જહા જીવા,
વાણમંતરં જોહં વેમાં જહા ણેરહ્યા,” ભગવતીસૂત્રે સપ્તદશશતકદ્વિતીયોદ્દેશકે ૧૭-૨ ।

વંદન કરે છે, નમસ્કાર કરે છે, અને પર્યુપાસના કરે છે, તે ભાવિતાત્મા સાધુના મધ્ય-
ભાગમાંથી નીકળતા નથી’

આવા દેવતાઓ પુણ્યને પ્રાપ્ત કરીને, આસન્ન મોક્ષગામી હોવાથી અત્યંત
ઋદ્ધિથી શોભતા ઉચ્ચકુલોમાં જન્મે છે. ૬૧૩.

ત્યાં પણ સૌભાગ્યશાળી, સર્વોત્કૃષ્ટ રૂપવાળા તથા જનપ્રિય બનીને, ભોગો ભોગવીને,
ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરીને ક્રમશઃ મુક્તિમાં જાય છે. ૬૧૪

પ્રશ્ન:- સૂત્રમાં દેવતાઓને અધર્મ સ્થિત કહેલા છે. (અને અહીં ધર્મ કરીને
સદ્ગતિને પામે છે એમ કહ્યું) તે ભાવાર્થ આગમના પાઠ સાથે કેમ ઘટી શકે ? ૬૧૫.

શ્રી ભગવતી સૂત્રના સત્તરમા શતકના બીજા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે, ‘હે ભગવન્ !
જીવો ધર્મમાં રહેલા છે ? અધર્મમાં રહેલા છે ? કે ધર્મા-ધર્મમાં રહેલા છે ? હે
ગૌતમ ! જીવો ધર્મ, અધર્મ અને ધર્માધર્મમાં પણ રહેલા છે.

નારકીના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં:- હે ગૌતમ ! નારકીઓ ધર્મમાં નથી, ધર્માધર્મમાં
(પણ) નથી, કિંતુ અધર્મમાં (રહેલા) છે, અને મનુષ્યો જીવની જેમ સમજવા,
(એટલે કે ધર્મમાં, ધર્માધર્મમાં અને અધર્મમાં પણ રહેલા છે) અને ‘વાણવ્યન્તર
વેમાનિક અને જ્યોતિષક નારકીની જેમ અધર્મમાં રહેલા છે.

૧. (અહિં વાણવ્યન્તરની સાથે જ ભવનપતિ દેવો સમજી લેવા તે ઉચિત લાગે છે.)
ક્ષે-ઉ. ૪૩

અત્રોચ્યતે-એવામુક્તમિદં દેશસર્વવિરત્યભાવતઃ ।

તથૈવાત્રોદેશકાદૌ, સૂત્રેઽપિ પ્રકટીકૃતમ્ ॥ ૬૧૬ ॥

“ સે ણૂણં સંજયવિરયપહિહયપચ્ચક્ખાયપાવકમ્મે ધમ્મે ઠિણ અસંસંજયં અધમ્મે ઠિણ સંસંજયાસંસંજણ ધમ્માધમ્મે ઠિણ ”

સર્વથા સંવરાભાવાપેક્ષં નત્વેતદીરિતમ્ ।

સંવરદ્વાગરૂપસ્ય, સમ્યક્ત્વસ્યૈષુ સંભવાત્ ॥ ૬૧૭ ॥

સમ્યક્ત્વમપિ મિથ્યાત્વનિરોધાત્સંવરઃ સ્ફુટઃ ।

સંવરેષ્વત એવેદં, શ્રુતે પચ્ચસુ પઠ્યતે ॥ ૬૧૮ ॥

તથાહુઃ સ્થાનાંગે સમવાયાંગે ભગવત્યાં ચ-પંચ સંવરદારા પ૦, તં-સમ્મત્તં વિરતી અપમાદો અકસાહત્તં અજોગિત્તં ” ।

एको द्वित्रादिसंख्येया, असंख्या अपि कर्हिचित् ।

‘उत्पद्यन्ते च्यवन्तेऽमी, एकस्मिन् समये सह ॥ ६१९ ॥

આ વાત જે કહેલ છે તે દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિના અભાવને આશ્રયીને કહેલી છે. અને તે જ પ્રમાણે આ ઉદ્દેશમાં અને સૂત્રમાં પ્રકટ કરેલું છે. ૬૧૬.

જે સંયત (સત્તર પ્રકારના સંયમથી યુક્ત), વિરત (બાર પ્રકારના તપમાં વિશેષ રક્ત), પ્રતિહત પ્રત્યાખ્યાત પાપ કર્મા (અદ્ય સ્થિતિવાળા તથા પુનઃ દ્વીર્ઘ સ્થિતિવાળા ન બંધાય તેવા પાપ કર્મવાળા) તે ધર્મમાં સ્થિત છે (તેમ કહેવાય) જે અસંયત અવિરત, અને અપ્રતિહત-અપ્રત્યાખ્યાન પાપકર્મા છે, તે અધર્મમાં સ્થિત છે (તેમ કહેવાય) અને જે સંયત-અસંયત છે તે ધર્માધર્મમાં સ્થિત છે. (તેમ કહેવાય)”

સર્વથા સંવરના અભાવને અપેક્ષીને આ વાત કહેલી નથી કારણકે-સંવરના દ્વાર રૂપ સમ્યક્ત્વ તો આ દેવોમાં હોય છે. ૬૧૭.

મિથ્યાત્વના નિરોધથી જ મળતું હોવાથી સમ્યક્ત્વ પણ સ્પષ્ટ રીતે સંવર છે અને એટલા માટે જ પાંચ પ્રકારના સંવરમાં આગમની અંદર સમ્યક્ત્વને સંવર તરીકે કહેલ છે. ૬૧૮

શ્રી સ્થાનાંગ, શ્રી સમવાયાંગ અને શ્રી લગવતી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે ‘પાંચ સંવર દ્વારે કહેલા છે-તે આ પ્રમાણે-૧. સમ્યક્ત્વ, ૨. વિરતિ, ૩. અપ્રમાદ, ૪, અકષાયત્વ, ૫. અયોગિત્વ’

આ દેવો એક જ સમયમાં એકી સાથે એક-એક-ત્રણથી માંડીને સંખ્યાત અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે અને રચવે છે. ૬૧૯.

ઉત્પત્તેશ્ચ્યવનસ્યાપિ, વિરહો યદિ ભાવ્યતે ।
 સૌધર્મેશાનયોર્દેવલોકયોરમૃતાશિનામ્ ॥ ૬૨૦ ॥
 સ ચતુર્વિંશતિં યાવન્મુહૂર્ત્તાન્ પરમો ભવેત્ ।
 જઘન્યતસ્તુ સમયં, યાવદુક્તો જિનેશ્વરૈઃ ॥ ૬૨૧ ॥
 ઇન્દ્રયોરથ સૌધર્મશાનસ્વર્ગાધિકારિણોઃ ।
 સ્વરૂપમુચ્યતે કિંચિન્મત્વા ગુરુપદેશતઃ ॥ ૬૨૨ ॥
 તત્રાદિમે દેવલોકે, પ્રતરે ચ ત્રયોદશે ।
 મેરોર્દક્ષિણતઃ પશ્ચ, સ્યુર્વિમાનાવતંસકાઃ ॥ ૬૨૩ ॥
 પ્રથમં દિશિ પૂર્વસ્યાં, તત્રાશોકાવતંસકં ।
 દક્ષિણસ્યાં સપ્તપર્ણાવતંસકમિતિ સ્મૃતમ્ ॥ ૬૨૪ ॥
 પશ્ચિમાયાં ચમ્પકાવતંસકાણ્યં નિરૂપિતમ્ ।
 ઉત્તરસ્યાં તથા ચૂતાવતંસકમુદીરિતમ્ ॥ ૬૨૫ ॥
 તેષાં ચતુર્ણાં મધ્યેઽથ, સ્યાત્સૌધર્માવતંસકમ્ ।
 મહાવિમાનં યત્રાઽઽસ્તે, સ્વયં શક્રઃ સુરેશ્વરઃ ॥ ૬૨૬ ॥
 એતદ્યોજનલક્ષાણિ, સાદ્ધર્મિણિ દ્વાદશાયતમ્ ।
 વિસ્તીર્ણં ચ પરિક્ષેપો, યોજનાનાં ભવેદિહ ॥ ૬૨૭ ॥

સૌધર્મ અને ઇશાન આ બે દેવલોકના દેવોનો ઉત્પત્તિ અને ચ્યવનનો વિરહકાળ વિચારવામાં આવે તો ઉત્કૃષ્ટથી ચોવીશ મુહૂર્ત્ અને જઘન્યથી એક સમયનો શ્રી જિનેશ્વરોએ કહેલો છે. ૬૨૦-૬૨૧.

પૂ. ગુરુદેવના ઉપદેશથી જાણીને સૌધર્મ અને ઇશાન સ્વર્ગના અધિપતિ ઇન્દ્રોનું કંઈક સ્વરૂપ કહું છું. ૬૨૨.

તેમાં પ્રથમ દેવલોકના તેરમા પ્રતરમાં મેરુ પર્વતથી દક્ષિણ દિશામાં- પાંચ અવતંસક વિમાનો છે. ૬૨૩.

તેમાં પૂર્વ દિશામાં પ્રથમ અશોકાવતંસક, દક્ષિણમાં સપ્તપર્ણાવતંસક, પશ્ચિમ દિશામાં ચમ્પકાવતંસક અને ઉત્તર દિશામાં ચૂતાવતંસક નામે વિમાન છે અને એ ચારેની મધ્યમાં સૌધર્માવતંસક નામનું મહા વિમાન છે, કે જેમાં શક્રેન્દ્ર સ્વયં રહે છે. ૬૨૪-૬૨૬.

આ પાંચ વિમાનો સાડાબાર લાખ યોજન (૧૨,૫૦,૦૦૦) લાંબા અને પહોળા

લક્ષાણ્યેકોનચત્વાર્શિદ્ દ્વિપશ્ચાશદેવ ચ ।
 સદસ્રાણ્યષ્ટશત્યષ્ટાચત્વાર્શિત્સમન્વિતા ॥ ૬૨૮ ॥
 સમન્તતોઽસ્ય પ્રાકારો, વનચ્છન્દાશ્ચતુર્દિશમ્ ।
 પ્રાસાદશેશ્વરો મધ્યે, પ્રાસાદપદ્મિવેષિતઃ ॥ ૬૨૯ ॥
 પ્રાસાદાત્તત એશાન્યામુપપાતાદિકાઃ સમાઃ ।
 एवं પ્રાગુક્તમાસ્થેયં, સર્વં વિમાનવર્ણનમ્ ॥ ૬૩૦ ॥
 અત્રોપપાતસદને, શય્યાયાં સુકૃતાશ્ચિતાઃ ।
 ઉત્પદ્યન્તે શક્રતયા, ક્રમોઽત્ર પ્રાક્ પ્રપશ્ચિતઃ ॥ ૬૩૧ ॥
 યથા હિ સામ્પ્રતીનોઽસૌ, સૌધર્મનાકનાયકઃ ।
 પ્રાગાસીત્કાર્ત્તિકઃ શ્રેષ્ઠી, પૃથિવીભૂષણે પુરે ॥ ૬૩૨ ॥
 તેન શ્રાદ્ધપ્રતિમાનાં, શતં તત્રાનુશીલિતમ્ ।
 તતઃ શતકતુરિતિ, લોકે પ્રસિદ્ધિમીચિવાન્ ॥ ૬૩૩ ॥
 સ ચૈકદા ગૈરિકેન, માસોપવાસમ્ભોજિના ।
 દ્વાદર્હતત્ત્વરુદ્ધેન, નુન્નસ્ય દ્વમાપતેર્ગિરા ॥ ૬૩૪ ॥
 ગૈરિકં ભોજયામાસ, પારણાયાં નૃપાલયે ।
 તતઃ સ દુષ્ટો ધૃષ્ટોઽસીત્યંગુલ્યા નાસિકાં સ્પૃશન્ ॥ ૬૩૫ ॥

છે અને તેની પરિધિ ઓગણચાલીશ લાખ, બાવન હજાર આઠસોને ચુમ્માલીશ (૩૯, ૫૨૮૪૪) યોજન છે. ૬૨૭-૬૨૮.

આ વિમાનની ચારે બાજુ કિલ્લો છે, ચારે દિશામાં વનખંડો છે અને વિમાનના મધ્યભાગમાં ચારે બાજુ પ્રાસાદની પંક્તિથી વીંટળાયેલ મુખ્ય પ્રાસાદ છે. તે પ્રાસાદના ઇશાન ખૂણામાં ઉપપાતાદિ સલાઓ છે. આ પ્રમાણે વિમાનનું વર્ણન જે આગળ કહેવાયું છે, તે મુજબ અહીં સમજી લેવું. ૬૨૯-૬૩૦.

આ ઉપપાત સલામાં શય્યાને વિષે પુણ્યશાળી એવા જીવો શકે તરીકે ઉત્પન્ન થાય છે, જેનો ક્રમ પહેલા કહેલો છે. ૬૩૧.

વર્તમાન શકેન્દ્રનો પૂર્વ વૃત્તાંતઃ

જે વર્તમાન કાલીન સૌધર્મ દેવલોકના ઇન્દ્ર છે, તેઓ પૂર્વભાગમાં પૃથિવીભૂષણ પુરમાં કાર્તિક નામે શેઠ હતા. તે શેઠે શ્રાવક પ્રતિમાને એકસો વખત આરાધી હતી તેથી તેનું નામ શતક્રતુ એ પ્રમાણે લોકમાં પ્રસિદ્ધિને પામ્યું હતું. એક વખત અરિહંત માર્ગના ઢેપી ગૈરિક નામના માસોપવાસી તાપસની પ્રેરણાથી રાજાએ કરેલ આજ્ઞાથી કાર્તિકશેઠે ગજમંદિરમાં તે તાપસને પારણ કરાવ્યું તેથી દુષ્ટ એવા તાપસે અંશુલી વડે નાસિકાને સ્પર્શ

જહાસ શ્રેષ્ઠિનં સોઽપિ, ગૃહે ગત્વા વિરક્તધીઃ ।

જગ્રાહાટસહસ્રેણ, વણિકપુત્રેઃ સમં વ્રતમ્ ॥ ૬૩૬ ॥

અધીતદ્વાદશાઙ્ગીકો, દ્વાદશાબ્દાનિ સંયમમ્ ।

પાલયિત્વાઽનશનેન, મૃત્વા દેવેશ્વરોઽમવત્ ॥ ૬૩૭ ॥

ચતુર્ભિઃ કલાપકં ।

ગૈરિકસ્તાપસઃ સોઽપિ, કૃત્વા વાલતપો મૃતઃ ।

અમૃદૈરાવણસુરઃ, સૌધર્મેન્દ્રસ્ય વાહનમ્ ॥ ૬૩૮ ॥

અયં તાવત્કલ્પવૃત્ત્યાદ્યભિપ્રાયઃ ।

ભગવતીસૂત્રાભિપ્રાયસ્ત્વયં—

હસ્તિનાગપુરે શ્રેષ્ઠી, કાર્ત્તિકોઽભૂન્મહદ્વિકઃ ।

સહસ્રામ્રવણે તત્રાગતોઽર્હન્મુનિસુવ્રતઃ ॥ ૬૩૯ ॥

કાર્ત્તિકાદ્યાસ્તત્ર પૌરા, જિનં વન્દિતુર્મયરુઃ ।

પ્રવુદ્ધઃ કાર્ત્તિકઃ શ્રુત્વા, જિનોપદેશમબ્રસા ॥ ૬૪૦ ॥

ગૃહે ગત્વા જ્ઞાતિમિત્રસ્વજનાન્ ભોજનાદિભિઃ ।

સંતોષ્ય જ્યેષ્ઠતનયે, કુટુમ્બભારમક્ષિપત્ ॥ ૬૪૧ ॥

કરી કરીને તેને અપમાનીત કર્યો. તે રીતે તે શ્રેષ્ઠીની મશ્કરી કરી. એથી વૈરાગ્ય પામેલા એવા તે કાર્તિકશ્રેષ્ઠીએ ઘેર જઈને એક હજાર અને આઠ વણિક પુત્રો સાથે દીક્ષા લીધી અને દ્વાદશાંગીતુ' અધ્યયન કરી, બાર વર્ષ સંયમ પાળી, અંતે અનશન આરાધી, ઝાળધર્મપાત્રી ને સૌધર્મેન્દ્ર તરીકે ઉત્પન્ન થયા છે. ૬૩૨-૬૩૭.

તે ગૈરિક તાપસ પણ બાલ તપ કરી, મરીને સૌધર્મેન્દ્રના વાહનરૂપે ઐરાવણ હાથી તરીકે ઉત્પન્ન થયો. ૬૩૮.

આ અભિપ્રાય શ્રી કલ્પવૃત્તિ આદિનો છે.

જ્યારે શ્રી ભગવતી સૂત્રનો અભિપ્રાય તો નીચે મુજબ છે.

હસ્તિનાગપુરમાં કાર્તિક નામના મહાન ઋદ્ધિવાળા શેઠ હતા. તે સમયે શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામી 'સહસ્રામ્રવણ'માં પધાર્યા, કાર્તિક શેઠ આદિ નગરલોકો શ્રી જિનેશ્વરને વંદનાર્યે ગયા અને શ્રી જિનેશ્વરનો ઉપદેશ સાંભળીને કાર્તિકશેઠ બોધ પામ્યા. ઘર જઈને જ્ઞાતિજન-મિત્ર-સ્વજનાદિઓને ભોજનાદિથી સંતોષીને મુખ્ય પુત્રને કુટુંબનો ભાર સોંપ્યો. એ જ રીતે બીજા પણ એક હજારને આઠ ઉત્તમ શ્રેષ્ઠીઓએ પોતપોતાનો ભાર પોતપોતાના જ્યેષ્ઠ પુત્રને સોંપ્યો. આવા એક હજાર આઠ શ્રેષ્ઠીઓ સાથે કાર્તિકશેઠ,

સ્વસ્વજ્યેષ્ઠસુતે ન્યસ્તગૃહભારૈઃ સમન્તતઃ ।

અઘાધિકસહસ્રેણાનુગતો નૈગમોત્તમૈઃ ॥ ૬૪૨ ॥

સહસ્રપુરુષોદ્વાહ્યામારુહ્ય ગિવિકાં મહૈઃ ।

મુનિસુવ્રતપાદાન્તે, સ પ્રવ્રજ્યામુપાદદે ॥ ૬૪૩ ॥

અધીત્ય દ્વાદશાઙ્ગાનિ, દ્વાદશાન્દાનિ સંયમમ્ ।

ધૃત્વા માસમુપોષ્યાન્તે, સૌધર્મનાયકોઽભવત્ ॥ ૬૪૪ ॥

તથા ચ સૂત્રં—‘ઇહેવ જંબુદીવે ભારહે વાસે હૃત્થિણાઝરે નામં નયરે હોત્થા ’
ઇત્યાદિ ’’ મગવતીસૂત્રે શૃ ૧૮ ૩૦ ૨ ।

एवमुत्पन्नः स शक्रः, प्राग्वत्कृत्वा जिनाचर्चनम् । /

सुखमास्ते सुधर्मायां, पूर्वामुखो महासने ॥ ६४५ ॥

तिस्रोऽस्य पर्षदस्तत्राभ्यन्तरा समिताभिधा ।

तस्यां देवसहस्राणि, द्वादશેति जिना जगुः ॥ ६४६ ॥

देवीशतानि सप्तास्यां, मध्या चंडाभिधा सभा ।

चतुर्दश सहस्राणि, देवानामिह पर्षदि ॥ ६४७ ॥

षट् शतानि च देवीनां, ब्राह्મા जाताभिधा सभा ।

स्युः षोडश सहस्राणि, पर्षदीह सुधाभुजाम् ॥ ६४८ ॥

હજાર પુરૂષો ઉપાડી શકે તેવી શિખિકામાં બેસી શ્રી જિનેશ્વર ભગવાન પાસે આવ્યા.
અને મહોત્સવપૂર્વક મુનિસુવ્રત સ્વામીના ચરણોમાં દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને ત્યારબાદ
દ્વાદશાંગીનો અભ્યાસ કરી, બાર વર્ષનો સંયમ પર્યાયપાળી, એકમાસનું અનશન કરી.
સૌધર્મેન્દ્ર થયા. ૬૩૯-૬૪૪.

શ્રી ભગવતી સૂત્રના ૧૮મા શતકના ૨ જી ઉદ્દેશામાં કહ્યું છે કે—‘આ જંબુદીપ
ના ભરતક્ષેત્રમાં હસ્તિનાપુર નામનું નગર હતું. ઇત્યાદિ.

આ પ્રમાણે ઉત્પન્ન થયેલા તે ઇન્દ્ર પૂર્વે કહેલાની જેમ જિનપૂજાને કરીને સુધર્મા-
સભામાં પૂર્વાભિમુખ આસન ઉપર મુખપૂર્વક બેસે છે ૬૪૫.

ઇન્દ્ર મહારાજની ત્રણ પર્ષદા છે, તેમાં અભ્યન્તર પર્ષદાનું નામ સમિતા છે.
અને તેમાં બાર હજાર દેવતાઓ અને સાતસો દેવીઓ હોય છે. બીજી મધ્યપર્ષદાનું
નામ ચંડા છે તે પર્ષદામાં ચૌદ હજાર દેવો અને છસો દેવીઓ છે. અને બાહ્ય

શતાનિ પશ્ચ દેવીનાં, યથાક્રમમથોચ્યતે ।
 આયુઃપ્રમાણમેતાસાં, તિસૃણામપિ પર્ષદામ્ ॥ ૬૪૯ ॥
 અન્તઃપર્ષદિ દેવાનાં, પશ્ચપલ્યોપમાત્મિકા ।
 સ્થિતિસ્તથાત્ર દેવીનાં પલ્યોપમત્રયં ભવેત્ ॥ ૬૫૦ ॥
 પલ્યોપમાનિ ચત્વારિ, મધ્યપર્ષદિ નાર્કિનામ્ ।
 સ્થિતિર્દેવીનાં તુ પલ્યોપમદ્વયં ભવેદિહ ॥ ૬૫૧ ॥
 બાહ્યપર્ષદિ દેવાનાં, પલ્યોપમત્રયં સ્થિતિઃ ।
 એકં પલ્યોપમં ચાત્ર, દેવીનાં કથિતા સ્થિતિઃ ॥ ૬૫૨ ॥
 અસ્યૈવં સામાનિકાનાં, ત્રાયસ્ત્રિશકનાકિનામ્ ।
 લોકપાલાનાં તથાગ્રમહિષીણામપિ ધ્રુવમ્ ॥ ૬૫૩ ॥
 ભવન્તિ પર્ષદસ્તિસ્રઃ સમિતાદ્યા યથાક્રમમ્ ।
 અચ્યુતાન્તેન્દ્રસામાનિકાદીનામેવમેવ તાઃ ॥ ૬૫૪ ॥

इति स्थानाङ्गसूत्रे ॥

સહસ્રાણ્યસ્ય ચતુરશીતિઃ સામાનિકાઃ સુરાઃ ।
 તે ચેન્દ્રત્વં વિના શૈષૈઃ, કાન્ત્યાયુર્વેભવાદિભિઃ ॥ ૬૫૫ ॥

પર્ષદાનું નામ જાતા છે. તેમાં સોલ હજાર દેવો અને પાંચસો દેવીઓ છે. હવે ત્રણેય પર્ષદાઓનાં દેવોનું આયુષ્ય ક્રમશઃ કહેવાય છે. ૬૪૯-૬૪૯

અહ્યંતર પર્ષદાઓના દેવોનું આયુષ્ય પાંચ પલ્યોપમ અને દેવીઓનું આયુષ્ય ત્રણ પલ્યોપમ હોય છે. ૬૫૦.

મધ્યમ પર્ષદાના દેવોનું આયુષ્ય ચાર પલ્યોપમનું અને દેવીઓનું બે પલ્યોપમ હોય છે. ૬૫૧.

બાહ્ય પર્ષદાના દેવોનું આયુષ્ય ત્રણ પલ્યોપમ તથા દેવીઓનું એક પલ્યોપમનું હોય છે. ૬૫૨.

આ પ્રમાણે ઈન્દ્ર મહારાજના સામાનિક દેવો, ત્રાયસ્ત્રિશ દેવો, લોકપાલો અને અગ્રમહિષીઓની પણ સમિતાદિ અનુક્રમે ત્રણ-ત્રણ પર્ષદાઓ હોય છે આ રીતે અચ્યુતેન્દ્ર સુધીના ઈન્દ્રો તથા સામાનિકાદિ દેવોને પણ ત્રણ-ત્રણ પર્ષદાઓ હોય છે

આ ઉપરની વાત ઠાણાંગ સૂત્રમાં કહેલ છે ૬૫૩-૬૫૪

આ ઈન્દ્રને સામાનિક દેવતાઓ ચોર્યાસી હજાર (૮૪,૦૦૦) હોય છે. તેઓ ઈન્દ્રત્વ વિના ઠાંતિ-આયુષ્ય અને વૈભવાદિથી ઈન્દ્ર મહારાજ સમાન હોય છે. તેથી

સમાનાઃ સુરનાથેન, સામાનિકાસ્તતઃ શ્રુતાઃ ।
 અમાત્યપિતૃગુર્વાદિવત્સમ્માન્યા વિહૌજસઃ ॥ ૬૫૬ ॥
 સ્વામિત્વેન પ્રતિપન્ના, એતેઽપિ સુરનાયકમ્ ।
 ભવન્તિ વત્સલાઃ સર્વકાર્યેષુ વાન્ધવા इव ॥ ૬૫૭ ॥
 ત્રાયસ્ત્રિંશાસ્ત્રયસ્ત્રિંશદેવાઃ સ્યુર્મન્ત્રિસન્નિભાઃ ।
 સદા રાજ્યભારચિન્તાકર્તારઃ શક્રસંમતાઃ ॥ ૬૫૮ ॥
 પુરોહિતા इव હિતાઃ, શાન્તિકપૌષ્ટિકાદિકમ્ ।
 કુર્વન્તોઽવસરે શક્રં, પ્રીણયન્તિ મહાધિયઃ ॥ ૬૫૯ ॥
 દોગુન્દકાપરાહ્વાના, મહાસૌખ્યાઞ્ચિતા અમી ।
 નિદર્શનતયોચ્યન્તે, શ્રુતેઽતિસુખશાલિનામ્ ॥ ૬૬૦ ॥

તથોક્તં મૃગાપુત્રીયાધ્યયને—

“નંદણે સૌ ઉ પાસાણ, કીલણ સહ ઇત્થિણ ।

દેવો દોગુંદગો ચેવ, નિચ્ચં મુહ્યમાણસો ॥ ૬૬૧ ॥

ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવા ભોગપરાયણા દોગુંદકા इતિ મળ્યન્તે ” ઇત્યુત્તરાધ્યયનાવચ્છર્ણો ।

જ તેઓને સામાનિક કહેવાય છે અને તે સામાનિક દેવો ઇન્દ્ર મહારાજને માટે મંત્રી-પિતા અને શુર આદિની જેમ સન્માનનીય હોય છે. ઇન્દ્ર મહારાજને સ્વામી તરીકે સ્વીકારીને આ સામાનિક દેવતાઓ તેમના સર્વ કાર્યોમાં બાંધવની જેમ વાતસલ્યવાળા હોય છે. ૬૫૫-૬૫૭.

તેત્રીસ એવા ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવો હોય છે કે જેઓ ઇન્દ્રના મંત્રી સમાન હોય છે અને તે રાજ્યના ભારની ચિંતાને કરનારા-શક્ર સંમત હોય છે. (આ ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવો) મહાબુદ્ધિમાન પુરોહિતની જેમ હિતસ્વી હોય છે અને અવસરે શાન્તિક અને પૌષ્ટિક કર્મ કરતાં તેઓ શક્રને ખુશ કરે છે. આ ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવો ‘દોશુ’દક’ એવા બીજા નામને ધારણ કરનારા અને મહા સુખ શાંતિ હોય છે. શાસ્ત્રમાં અતિ સુખ શાંતિજનોના દૃષ્ટાંત તરીકે તેઓનો ઉલ્લેખ કરાય છે. ૬૫૮-૬૬૦.

મૃગાપુત્રીય અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે—‘નંદન નામના પ્રાસાદમાં નિત્ય આનંદિત મનવાળો બનીને દોશુ’દક દેવની જેમ બીજો સાથે નિત્ય ક્રીડા કરે છે....’ ૬૬૧.

ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવો ભોગ પરાયણ હોવાથી દોશુ દક કહેવાય છે એમ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની અવચ્છર્ણિમાં કહ્યું છે...

સામ્પ્રતીનાસ્ત્વમી જમ્બૂદ્વીપેઽસ્મિન્નેવ ભારતે ।
 પાલાકસન્નિવેશસ્થાસ્ત્રયસ્ત્રિશન્મહર્દ્ધિકાઃ ॥ ૬૬૨ ॥
 અભૂવન્ ગૃહપતયઃ, સહાયાસ્તે પરસ્પરમ્ ।
 ઉગ્રાચારક્રિયાસારાઃ સંસારમયમીરવઃ ॥ ૬૬૩ ॥
 પ્રપાલ્યાવ્દાનિ ભૂયાંસિ, શ્રાવકાચારમુત્તમમ્ ।
 આલોચિતપ્રતિક્રાન્તાતિચારાશ્ચતુરાશયાઃ ॥ ૬૬૪ ॥
 માસમેકમનશનં, કૃત્વા મૃત્વા સમાધિના ।
 ત્રાયસ્વિશાઃ સમભવન્માન્યા ઘૃન્દારકેશિતુઃ ॥ ૬૬૫ ॥
 ન ચૈવમેતેભ્ય એવ, ત્રાયસ્વિશા इति પ્રથા ।
 નામધેયં નિત્યમેતદવ્યુચ્છિત્તિનયાશ્રયાત્ ॥ ૬૬૬ ॥
 શતાનિ મન્ત્રિણઃ પશ્ચ, સંત્યન્યેઽપીન્દ્રસંમતાઃ ।
 યેષામક્ષિસહસ્રેણ, સહસ્રાક્ષઃ સ ગીયતે ॥ ૬૬૭ ॥

તથોક્તં કલ્પસૂત્રવૃત્તૌ—“સહસ્સક્ષે”ત્તિ મન્ત્રિપશ્ચશત્યા લોચનાનિ ઇન્દ્રસંવન્ધી-
 ન્યેવેતિ સહસ્રાક્ષઃ ”

સામ્પ્રતીન ત્રાયસ્વિશ દેવો...

હંમણાંનાં ત્રાયસ્વિશ દેવતાઓ આ જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં પાલક સન્નિવેશના રહેવાસી મહાન ઋદ્ધિવાળા ૩૩ ગૃહપતિઓ હતા. તે પરસ્પર સહાય કરનારા, ઉચ્ચ આચાર અને ક્રિયાથી શ્રેષ્ઠ તેમજ સંસારના ભયથી ભીરૂ હતા. ઘણાં વર્ષો સુધી ઉત્તમ શ્રાવકાચારનું પાલન કરીને, આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કરીને, ચતુરાશયવાળા એવા તેઓ એક મહિનાનું અનશન કરીને, સમાધિપૂર્વક મૃત્યુ પામીને, ઇન્દ્ર મહારાજના માન્ય એવા ત્રાયસ્વિશ દેવતાઓ થયા છે. ૬૬૨-૬૬૫.

આ તેત્રીસ ગૃહપતિઓ અહિં દેવલોકમાં આ સ્થાનને વિષે એકી સાથે ઉત્પન્ન થયા તેથી આ ત્રાયસ્વિશ નામ છે તેવું નથી પરંતુ અવ્યુક્ષિતિનય (નિત્યતા)ની અપેક્ષાએ આ નામ હંમેશનું છે. ૬૬૬.

ઇન્દ્ર મહારાજને ખીજ પણ માન્ય એવા પાંચસો (૫૦૦) મંત્રીઓ છે. જેમની હજાર આંખની અપેક્ષાએ ઇન્દ્ર મહારાજનું નામ ‘સહસ્રાક્ષ’ પણ કહેવાય છે. ૬૬૭.

કલ્પસૂત્રની ટીકામાં કહ્યું છે કે—‘પાંચસો મંત્રીની આંખો. ઇન્દ્ર મહારાજની જ કહેવાય તેથી ઇન્દ્ર મહારાજ સહસ્રાક્ષ કહેવાય છે.’

તથા સહસ્રાણિ ચતુરશીતિરાત્મરક્ષકાઃ ।

અમી ચાત્માનમિન્દ્રસ્ય, રક્ષન્તીત્યાત્મરક્ષકાઃ ॥ ૬૬૮ ॥

એતે ત્વપાયાભાવેઽપિ, પ્રીત્યુત્પત્ત્યૈ સુરેશિતુઃ ।

તથાસ્થિતેશ્ચ નિચિતકવચાઃ પરિતઃ સ્થિતાઃ ॥ ૬૬૯ ॥

ધનુરાદિપ્રહરણગ્રહણવ્યગ્રપાણયઃ ।

તૂળીરશ્વઙ્ગફલકકુન્તાદિમિરલઙ્કૃતાઃ ॥ ૬૭૦ ॥

एकाग्रचेतसः स्वामिवदनन्यस्तदृष्टयः ।

श्रणीभूताः शक्रसेवां, कुर्वते किङ्करा इव ॥ ૬૭૧ ॥

તથા સપ્તાસ્ય સૈન્યાનિ, તત્ર તાદૃક્પ્રયોજનાત્ ।

નૃત્યજ્ઞાત્યોત્તુઙ્ગચઙ્ગતુરજ્ઞાકારધારિણામ્ ॥ ૬૭૨ ॥

शूराणां युद्धसन्नद्धशस्त्रावरणशालिनाम् ।

निर्जराणां निकुरम्बं, हयसैन्यमिति स्मृतम् ॥ ૬૭૩ ॥

एवं गजानां कटकं, स्थानामपि भास्वताम् ।

विविधायुधपूर्णानामश्वरूपमरुद्युजाम् ॥ ૬૭૪ ॥

ઈન્દ્ર મહારાજને ચોર્યાસી હબાર (૮૪,૦૦૦) આત્મરક્ષક દેવો છે. આ દેવતાઓ ઈન્દ્ર મહારાજના આત્માનું રક્ષણ કરતા હોવાથી આત્મરક્ષક દેવતાઓ કહેવાય છે. ૬૬૮.

આ દેવતાઓ કંઈ ઉપદ્રવ ન હોય તો પણ ઈન્દ્ર મહારાજનો પ્રેમ મેળવવા માટે કવચ ધારણ કરીને (સજ્જ થઈને) ઈન્દ્ર મહારાજની આરે તરફ રહે છે. ૬૬૯.

જેઓ હાથમાં ધનુષ્યાદિ શસ્ત્રોને ગ્રહણ કરવામાં તત્પર છે અને ભાથુ-તલવાર-ફલક-ભાલા આદિથી અલંકૃત છે, એવા તે એકાગ્ર ચિત્તથી સ્વામીના મુખકમલ ઉપર આંખને ગ્રાખીને શ્રેણીબદ્ધ રીતે ડિંકરની જેમ શક્ર મહારાજની સેવા કરે છે. ૬૭૦-૬૭૧.

ઈન્દ્ર મહારાજને સાત સૈન્ય છે. એમાં પ્રથમ અશ્વસેના કહેલી છે. કે જે તેવા પ્રકારના પ્રયોજનથી નાચતા એવા જાતિમાન, ઉંચા અને સુંદર ઘોડાના આકારને ધારણ કરનારા-શૂરવીર, યુદ્ધ માટે તૈયાર કરેલા બળતર અને શસ્ત્રથી શોભતા દેવતાઓના સમૂહરૂપ છે. ૬૭૨-૬૭૩

એ જ પ્રમાણે (અશ્વસેનાની જેમ) ૨ ગજસેના પણ છે. અને વિવિધાયુધોથી પૂર્ણ અને દૈદીપ્યમાન એવી ૩. રથસેના પણ છે કે જેમાં અશ્વરૂપી દેવો જોડાયેલા હોય છે. ૬૭૪.

તથા વૃષભદેવાનાં, સૈન્યમુચ્છદ્ધિણાં યુધે ।
 ઉદ્ધટાનાં પદાતીનાં, સૈન્યમુગ્રમુજોષ્મણામ્ ॥ ૬૭૫ ॥
 એતાનિ પશ્ચ સૈન્યાનિ, ગતદૈન્યાનિ વજ્રિણમ્ ।
 સેવન્તે યુદ્ધસજ્જાનિ, નિયોગેચ્છૂનિ સન્નિધૌ ॥ ૬૭૬ ॥
 શુદ્ધાઙ્ગનૃત્યવૈદગ્ધ્યશાલિનાં ગુણમાલિનામ્ ।
 નટાનાં દેવદેવીનાં, પદ્મ સૈન્યં મજત્યમુમ્ ॥ ૬૭૭ ॥
 સ્વરમાધુર્યવર્યાણાં, સૈન્યમાતોદ્યમારિણામ્ ।
 ગન્ધર્વદેવદેવીનાં, સપ્તમં સેવતે હરિમ્ ॥ ૬૭૮ ॥
 એતત્સૈન્યદ્વયં ચાતિચતુરં ગીતતાળદ્વયે ।
 અવિશ્રમં પ્રયુજ્ઞાનમુપભોગાય વજ્રિણઃ ॥ ૬૭૯ ॥
 સપ્તાનામપ્યયૈતેષાં, સૈન્યાનાં સપ્ત નાયકાઃ ।
 સદા સન્નિહિતાઃ શક્રં, વિનયાત્ પર્યુપાસતે ॥ ૬૮૦ ॥
 તે ચૈવં નામતો વાયુ ૧ રૈરાવણશ્ચ ૨ માઠરઃ ૩ ।
 સ્યાદામર્દ્ધિ ૪ હૈરિનૈગમેષી ૫ શ્વેતશ્ચ ૬ તુમ્બરુઃ ૭ ॥ ૬૮૧ ॥

ત્યારબાદ યુદ્ધમાં ઉચ્ચાશ્રંગ-કરનારા ૪. વૃષભદેવોની સેના છે, તથા યુદ્ધમાં પ્રચંડ ભુલખળી એવા ઉદ્ધટ ૫. પાંચદેવોની સેના છે. ૬૭૫.

આજ્ઞાના ઇન્દ્રજિત, યુદ્ધમાં સજ્જ, દીનતા રહિત એવા આ પાંચ સૈન્યો ઇન્દ્ર મહારાજના સાન્નિધ્યમાં સેવા કરે છે. ૬૭૬.

શુદ્ધ અંગ નૃત્યની હોંશિયારીથી શોભતા, શુભવાન એવા નટ દેવ-દેવીનું છદ્ધુ સૈન્ય ઇન્દ્ર મહારાજની સેવા કરે છે. ૬૭૭.

સ્વરની મધુરતાથી શ્રેષ્ઠ, વાજ્રિત્રને ધારણ કરનાર એવા ગંધર્વ દેવ-દેવીનું સાતમું સૈન્ય ઇન્દ્ર મહારાજની સેવા કરે છે. ૬૭૮.

આ બન્ને સૈન્યો ગીત અને નૃત્યમાં અતિચતુર છે અને ઇન્દ્ર મહારાજના ઉપયોગમાં સતત જોડાયેલા હોય છે. ૬૭૯.

આ સાત સૈન્યોના સાત સેનાપતિઓ હૈમેશા શક્ર મહારાજની નજીક રહીને વિનયપૂર્વક સેવા કરે છે. ૬૮૦.

તે સેનાપતિઓના નામ અનુક્રમે ૧. વાયુ, ૨. રૈરાવણ, ૩. માઠર, ૪. દામર્દ્ધિ, ૫ હૈરિનૈગમેષી, ૬. શ્વેત અને ૭. તુમ્બરુ છે. ૬૮૧.

સસાપિ સેનાપતયઃ, સ્યુરેતૈરેવ નામભિઃ ।
 તૃતીયસ્ય પશ્ચમસ્ય, સપ્તમસ્ય સુરેશિતુઃ ॥ ૬૮૨ ॥
 અઙ્ગીકૃત્ય દ્વાદશેન્દ્રાનાનતારણયોરપિ ।
 એતન્નામાન એવામી, સ્થાનાઙ્ગે કથિતા જિનૈઃ ॥ ૬૮૩ ॥
 પાદાત્યેશસ્તત્ર હરિનૈગમેપીતિ વિશ્રુતઃ ।
 શક્રદૂતોઽતિચતુરો, નિયુક્તઃ સર્વકર્મસુ ॥ ૬૮૪ ॥
 યોઽસૌ કાર્યવિશેષેણ, દેવરાજાનુશાસનાત્ ।
 કૃત્વા મહુક્ષુ ત્વચ્છેદં, રોમરન્ધ્રેર્નસ્વાંકુરૈઃ ॥ ૬૮૫ ॥
 સંહત્તુમીષ્ટે સ્ત્રીગર્ભે ન ચ તાસાં મનાગપિ ।
 પીઢા ભવેન્ન ગર્ભસ્યાપ્યસુખં કિંચિદુદ્ભવેત્ ॥ ૬૮૬ ॥
 તત્ર ગર્ભાશયાદ્ગર્ભાશયે યોનૌ ચ યોનિતઃ ।
 યોનેર્ગર્ભાશયે ગર્ભાશયાદ્યોનાવિતિ ક્રમાત્ ॥ ૬૮૭ ॥
 આકર્ષણામોચનાભ્યાં, ચતુર્ભઙ્ગથત્ર સંભવેત્ ।
 તૃતીયેનૈવ મઙ્ગેન, ગર્ભે હરતિ નાપરૈઃ ॥ ૬૮૮ ॥
 ઇદં ચાર્થતઃ પશ્ચમાઙ્ગે ॥

ત્રીજા, પાંચમા અને સાતમા દેવલોકના ઇન્દ્રના સેનાપતિઓના નામો પણ આ પ્રમાણે જ છે. ૬૮૨.

શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોએ સ્થાનાંગ સૂત્રની અંદર બારે દેવલોકને આશ્રયીને આનત અને આરણ દેવલોકના ઇન્દ્રના સેનાપતિઓના નામ આ પ્રમાણે જ કહેલા છે. ૬૮૩.

આ સેનાપતિઓમાં પદાતિ સેનાના સેનાપતિ, હરિનૈગમેષી તરીકે પ્રખ્યાત છે. જે અતિચતુર અને સર્વકાર્યમાં નિયુક્ત શકના હૃત તરીકે છે ૬૮૪.

(તે હરિનૈગમેષી એવી કુશળશક્તિ ધરાવે છે કે)-દેવેન્દ્રની આજ્ઞાથી વિશિષ્ટ કાર્ય પ્રસંગે સ્ત્રીના ગર્ભનું સંહરણ કરવા સમર્થ છે. સ્ત્રીને સહેજ પણ પીડા ન થાય અને ગર્ભને જરાપણ દુઃખ ન થાય તે રીતે સંહરણ કરી શકે છે. ૬૮૫-૬૮૬.

અહીં ૧. ગર્ભાશયમાંથી ગર્ભાશયમાં, ૨. યોનિથી યોનિમાં ૩. યોનિથી ગર્ભાશયમાં, ૪. ગર્ભાશયથી યોનિમાં કાઢવા અને મૂકવાની અતુલંગી થાય છે. તેમાંથી ત્રીજા પ્રકારના ભાંગાથી ગર્ભનું અપહરણ કરે છે. અન્ય ભાંગાથી નહિ...આ વાત અર્થથી શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં કહેલી છે. ૬૮૭-૬૮૮

પત્તિસૈન્યપતેરસ્ય, કચ્છાઃ સપ્ત પ્રકીર્તિતાઃ ।
 કચ્છાશબ્દેન ચ સ્વાજ્ઞાવશવર્ત્તિસુરવ્રજઃ ॥ ૬૮૯ ॥
 ઈશાનાદ્યચ્યુતાન્તાનામેવં સર્વવિદૌજસામ્ ।
 પત્તિસૈન્યપતેઃ કચ્છાઃ, સપ્ત સપ્ત ભવન્તિ હિ ॥ ૬૯૦ ॥
 દેવાસ્ત્રાદ્યકચ્છાયાં, સ્વેન્દ્રસામાનિકૈઃ સમાઃ ।
 દ્વિતીયાદ્યાઃ ષડન્યાશ્ચ, દ્વિઘ્ના દિઘ્ના યથોત્તરમ્ ॥ ૬૯૧ ॥
 યથા સૌધર્મેન્દ્રહરિનૈગમેષિચમૂપતેઃ ।
 સ્યાદાદ્યકચ્છા ચતુરશીતિદેવમહસ્ત્રિકા ॥ ૬૯૨ ॥
 તથા યાનવિમાનાધિકારી પાલકનિર્જરઃ ।
 સદા શક્રનિયોગેચ્છુરાસ્તે વિરચિતાઞ્ગલિઃ ॥ ૬૯૩ ॥
 યદેન્દ્રો જિનજન્માદ્યુત્સવેષુ ગન્તુમિચ્છતિ ।
 તદા વાદયતે ઘણ્ટાં, સુઘોષાં નૈગમેષિણા ॥ ૬૯૪ ॥
 વાદીતાયામમુષ્યાં ચ, ઘણ્ટાઃ સર્વવિમાનગાઃ ।
 શબ્દાયન્તે સમં યન્ત્રપ્રયોગપ્રેરિતા ઇવ ॥ ૬૯૫ ॥

પદ્ધતિ સૈન્યના અધિપતિ આ હરિનૈગમેષી દેવોની સાત કચ્છા કહેલી છે. ‘કચ્છા’ શબ્દનો અર્થ—પોતાના આજ્ઞાનુવર્તી દેવોનો સમૂહ સમજવો. ૬૮૯.

ઈશાન દેવલોકથી અચ્યુત દેવલોક સુધીના સર્વ ઇન્દ્રોના પદ્ધતિ સેનાનીની સાત—સાત ‘કચ્છા’ હોય છે...૬૯૦.

આ સાત કચ્છાઓમાંથી પહેલી કચ્છામાં દેવો પોતાના (દેવલોકના) ઇન્દ્રના સામાનિક દેવોની સંખ્યા પ્રમાણ હોય છે. બીજીથી સાતમા સુધીની છ કચ્છામાં ક્રમશઃ (દેવોની) સંખ્યા બમણી બમણી સમજવી. ૬૯૧.

જેમકે સૌધર્મેન્દ્રના હરિનૈગમેષી સેનાપતિ છે. તેમની પ્રથમ કચ્છાના ચોર્યાસી હજાર (૮૪,૦૦૦) દેવતાઓ હોય છે. ૬૯૨.

તથા (હવે) વાહનરૂપ વિમાનનો અધિકારી પાલક નામનો દેવ છે અને તે સદા શક મહારાજની આજ્ઞાનો ઇચ્છુક બની હોય જોડીને ઉભો રહે છે. ૬૯૩.

જ્યારે ઇન્દ્ર મહારાજ શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના જન્મ કથ્યાણુક આદિ ઉત્સવમાં જવાને ઇચ્છે છે ત્યારે ઇન્દ્ર મહારાજ નૈગમેષીદેવ દ્વારા સુઘોષા ઘંટાને વગડાવે છે. ૬૯૪.

આ ઘંટા વગાડ્યા બાદ સર્વ વિમાનમાં રહેલી ઘંટાઓ એક સાથે યન્ત્ર પ્રયોગથી પ્રેરિત હોય તેમ વાગવા માંડે છે ૬૯૫

તતઃ પાલકદેવેન, રચિતે પાલકામિધે ।

સમાસીનો મહાયાનવિમાને સપરિચ્છદઃ ॥ ૬૯૬ ॥

ઔત્તરાહેણ નિર્યાણમાર્ગેણાવતરત્યઘઃ ।

एत्य नन्दीश्वरद्वीप, आग्नेयकोणसंस्थिते ॥ ૬૯૭ ॥

શૈલે રતિકરામિચ્છે, વિમાનં સંક્ષિપેત્તતઃ ।

કૃતકાર્યઃ સ્વર્ગમેતિ, વિહિતાષ્ટાહિકોત્સવઃ ॥ ૬૯૮ ॥

તથોક્ત—“ તત્ર દક્ષિણો નિર્યાણમાર્ગ ઉક્તઃ, ઇહ તુ ઉત્તરો વાચ્યઃ, તથા તત્ર નન્દીશ્વરદ્વીપે ઉત્તરપૂર્વો રતિકરપર્વત ઈશાનેન્દ્રસ્યાવતારાયોક્તઃ, ઇહ તુ દક્ષિણ-પૂર્વોઽસૌ વાચ્ય ” ઇતિ ભગવતીસૂત્રવૃત્તૌ શતક ૧૬ દ્વિતીયોદ્દેશકે, તત્રેતિ ઈશાનેન્દ્રાધિકારે, ઇહેતિ સૌધર્મેન્દ્રાધિકારે ॥

સ્વર્ગેષુ વિષમેષ્વેષા, સ્થિતિઃ સ્યાદશમેઽપિ ચ ।

घण्टापत्तीशनामादिः, समेष्वीशाननाकवत् ॥ ૬૯૯ ॥

તથા દેવા મહામેઘાઃ, સન્ત્યસ્ય વશવર્ત્તિનઃ ।

येषां स्वामितया शक्रो, मघवानिति गीयते ॥ ૭૦૦ ॥

ત્યાર બાદ પાલક દેવતાએ બનાવેલ પાલક નામના મોટા યાન વિમાનમાં પરિવાર સહિત બેઠેલા (ઈન્દ્ર મહારાજ) ઉત્તર દિશાના નિર્યાણ (નીચે ઉતરવાના) માર્ગથી નીચે ઉતરે છે અને નન્દીશ્વર દ્વીપમાં આવીને અગ્નિખૂણામાં રહેલા રતિકર પર્વત ઉપર વિમાનને સંક્ષેપે છે અને પછી કાર્ય થયા બાદ અષ્ટાહિકા મહોત્સવ કરીને દેવલોકમાં પાછા જાય છે. ૬૯૬-૬૯૮.

શ્રી ભગવતી સૂત્રની ‘ટીકામાં’ ૧૬મા શતકના બીજા ઉદ્દેશમાં ‘કહ્યું’ છે કે ત્યાં દક્ષિણ નિર્યાણમાર્ગ કહ્યો છે તે અહીં ઉત્તર કહેવો. ત્યાં નન્દીશ્વર દ્વીપમાં ઉત્તર-પૂર્વનો (ઈશાન-ખૂણાનો) રતિકર પર્વત ઇશાનેન્દ્રને ઉતરવા માટે કહેલો છે. તે અહીં દક્ષિણ પૂર્વ (અગ્નિ ખૂણાનો) કહેવો ‘ત્યાં તત્ર સંબંધથી ઇશાનેન્દ્રનો અધિકાર છે અને અહીં ઇહથી સૌધર્મેન્દ્રનો અધિકાર છે -

એકી સંખ્યાવાળા (વિષમ) સ્વર્ગોમાં અને દશમા સ્વર્ગમાં સુવોષા ઘંટા અને પાચદલ સેનાપતિની નામ વગેરેની હકીકત આ પ્રમાણે જાણવી અને એકી સંખ્યાવાળા સ્વર્ગોમાં ઇશાનેન્દ્રોની સ્થિતિ પ્રમાણે સમજવું ૬૯૯.

તથા ‘મહામેઘા’ નામના દેવતાએ ઈન્દ્ર મહારાજને વશવર્ત્તી હોવાથી અને જેઓના તે સ્વામી હોવાથી શક્રમહારાજ ‘મઘવાન’ તરીકે કહેવાય છે ૭૦૦.

તથોક્તુઃ--‘મઘવં’તિ મઘા-મહામેઘા વશે સન્ત્યસ્ય મઘવાન્, કલ્પસૂત્રવૃત્તૌ,
તથા હિ મેઘા દ્વિવિધા, એકે વર્ષર્તુભાવિનઃ ।

સ્વાભાવિકાસ્તદપરે, સ્યુર્દેવતાનુભાવજાઃ ॥ ૭૦૧ ॥

તત્ર શક્રો યદા વૃષ્ટિં, કર્તુમિચ્છેન્નિજેચ્છયા ।

આજ્ઞાપયતિ ગીર્વાણાંસ્તદાઽભ્યન્તરપાર્ષદાન્ ॥ ૭૦૨ ॥

તે મધ્યપાર્ષદાંસ્તેઽપિ, બાહ્યાંસ્તે બાહ્યબાહ્યકાન્ ।

તેઽપ્યાભિયોગિકાંસ્તેઽપિ, બ્રુવતે વૃષ્ટિકાયિકાન્ ॥ ૭૦૩ ॥

તતસ્તે કુર્વતે વૃષ્ટિં, હૃષ્ટાઃ શક્રાનુશિષ્ટિતઃ ।

એવમન્યેઽપિ કુર્વન્તિ, સુરાશ્વતુર્વિધા અપિ ॥ ૭૦૪ ॥

જન્મદીક્ષાજ્ઞાનમુક્તિમહેષુ શ્રીમદર્હતામ્ ।

મત્તયુદ્ધેકાદતિશયોદ્ધાવનાય પ્રમોદતઃ ॥ ૭૦૫ ॥

તથોક્તમ્—‘જાહે જં મંતે ! સકે દેવિંદે દેવરાણ વૃષ્ટિકાયં કાઠકામે મઘઙ્
સે કહમિદાર્ણિં પકરેઙ્ ?’ ઇત્યાદિ ભગવતીસૂત્રે ૧૪—૨ ।

શ્રી કલ્પસૂત્રની ટીકામાં કહ્યું છે કે - મઘવ એટલે મઘા એટલે મહામેઘો જેને વશ છે તેથી તે મઘવાન કહેવાય છે. મેઘ બે પ્રકારના હોય છે. ૧. વર્ષાઋતુમાં થનાર સ્વાભાવિક મેઘ તથા બીજા દેવતાના પ્રભાવથી થનાર મેઘ હોય છે. ૭૦૧.

તેમાં શક્ર મહારાજ ન્યારે પોતે ઈચ્છાથી વૃષ્ટિ કરવા ઇચ્છે ત્યારે અભ્યંતર પર્ષદાના દેવોને આજ્ઞા કરે છે. અને તે અભ્યંતર પર્ષદાના દેવો મધ્યમ પર્ષદાના દેવોને આજ્ઞા કરે છે અને તે દેવતાઓ બાહ્ય પર્ષદાનાં દેવોને આજ્ઞા કરે છે. અને તે બાહ્ય પર્ષદાના દેવતાઓ બાહ્ય એવા આભિયોગિક દેવતાઓને આજ્ઞા કરે છે. અને તે આભિ-યોગિક દેવો વૃષ્ટિ કરનારા દેવતાઓને આજ્ઞા કરે છે. ૭૦૨-૭૦૩

ત્યારબાદ શક્ર મહારાજની આજ્ઞા થવાથી ખુશ થયેલા તે દેવતાઓ વૃષ્ટિ કરે છે. એ પ્રમાણે બીજા પણ ચારે પ્રકારના દેવતાઓ (લવનપતિ વ્યંતર-જ્યોતિષી બાહીના વૈમાનિકેન્દ્રો) શ્રી અરિહંત પરમાત્માના જન્મ-દીક્ષા-જ્ઞાન અને મોક્ષના મહોત્સવમાં ભક્તિના આશયથી, અને ભગવાનનો અતિશય પ્રકટ કરવા માટે આનંદથી આ પ્રમાણે કરે છે. ૭૦૪-૭૦૫.

શ્રી ભગવતી સૂત્રના ચૌદમા શ્લોકના બીજા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે ‘હે ભગવન્ ! દેવોના રાજા ઇન્દ્ર એવા શક્ર મહારાજ વૃષ્ટિ કરવાને ઇચ્છે ત્યારે કેવી રીતે કરે ?’ ઇત્યાદિ.

છિત્વા મિત્વા કુટ્ટયિત્વા, ચૂર્ણયિત્વાઽથવા સ્વયમ્ ।

કમણ્ડલ્વાં શિરઃ પુંસઃ, કસ્યાપ્યેપ યદિ ક્ષિપેત્ ॥ ૭૦૬ ॥

તથાપિ કિન્નિદપ્યસ્ય, વાધા ન સ્યાત્તથાવિધા ।

ભગવત્યાં શક્રશક્તિરુક્તા ચતુર્દશે શતે ॥ ૭૦૭ ॥

સદા સન્નિહિતસ્તસ્યૈરાવળો વાહનં સુરઃ ।

વ્યક્તો નાનાશક્તિયુક્તો, મત્તયુદ્ધુક્તઃ સુરેશિતુઃ ॥ ૭૦૮ ॥

દશાર્ણનૃપવોધાય, યિયામોરિવ વજ્રિણઃ ।

આજ્ઞાં પ્રાપ્યાનેકરૂપસમૃદ્ધિં કર્તુમીશ્વરઃ ॥ ૭૦૯ ॥

યદા યદા સ ચેન્દ્રસ્ય, ક્વચિલ્લિગમિષા ભવેત્ ।

તદા તદા હસ્તિરૂપં, કૃત્વેશમુપતિષ્ઠતે ॥ ૭૧૦ ॥

દધાત્યસૌ કરે વજ્રમમોઘશક્તિશાલિ યત્ ।

નિરીક્ષ્યૈવ વિપક્ષાણાં, ક્ષણાત્કુમ્ભ્યતિ માનસમ્ ॥ ૭૧૧ ॥

પ્રયુક્તં દ્વિપતો હન્તુમિન્દ્રેણ કુપિતેન યત્ ।

જ્વાલાસ્ફુલિન્નાનમિતો, વિકિરઙ્ગીપણાકૃતિઃ ॥ ૭૧૨ ॥

ઈન્દ્ર મહારાજની શક્તિ એવી છે કે— (ઈન્દ્ર મહારાજ) સ્વયં કોઈ પુરુષના મસ્તકનુ છેદન કરીને, લેદન કરીને, કુટીને, ચૂર્ણ કરીને, કમંડલની અંદર નાખે તો પણ ઈન્દ્ર મહારાજને તેવા પ્રકારની (પ્રતિકાર રૂપ) બાધા થાય નહિ. ? આવી શક્તિ મહારાજની શક્તિ શ્રી ભગવતી સૂત્રના ઔદમા શતકમાં કહેલી છે ૭૦૬-૭૦૭.

ઈન્દ્ર મહારાજને સદા ઐરાવલ્લ વાહન (ઐરાવલ્લ તરીકે બનનાર દેવ) પ્રગટપણે નજીકમાં જ રહે છે અને તે ઈન્દ્ર મહારાજ ઉપર વિશેષ ભક્તિવાળો અને વિશેષ શક્તિથી યુક્ત હોય છે. જે દશાર્ણભદ્ર રાજના બોધ માટે જવાની ઇચ્છાવાળા ઈન્દ્ર મહારાજની આજ્ઞાને પ્રાપ્ત કરીને અનેકરૂપની સમૃદ્ધિ કરવામાં સમર્થ બન્યો હતો. ૭૦૮-૭૦૯.

જ્યારે-જ્યારે ઈન્દ્ર મહારાજને ક્યાંય પણ જવાની ઇચ્છા થાય છે. ત્યારે-ત્યારે હસ્તિરૂપ કરીને ઈન્દ્ર મહારાજ પાસે તે તૈયાર રહે છે ૭૧૦.

આ ઈન્દ્ર મહારાજ હાથમાં અમોઘ શક્તિવાળા વજ્રને ધારણ કરે છે કે જેને જોઈને જ શત્રુઓના મન ક્ષણવારમાં ક્ષોભ પામી જાય છે. ૭૧૧.

કોઈમાં આવેલા ઈન્દ્ર મહારાજ શત્રુને હણવા માટે જ્યારે વજ્રનો ઉપયોગ કરે છે ત્યારે ભીષણ આકૃતિવાળુ આ વજ્ર ચારે બાજુ અગ્નિના કણિયાને વેરતુ-વેરતુ આંખને

સંધે ચતુર્વિધે તાદૃગ્ગુણવન્તં પ્રશંસતિ ।
 સુરાણાં પર્ષદિ ચમત્કારચન્નલકુણ્ડલઃ ॥ ૮૨૫ ॥
 દર્શં દર્શં જિનાંશ્ચાયમુત્સૃષ્ટાસનપાદુકઃ ।
 પશ્ચાન્નસ્પૃષ્ટભૂષીઠઃ, સ્તૌતિ શક્રસ્તવાદિભિઃ ॥ ૮૨૬ ॥
 છાન્નસ્થ્યે વર્દ્ધમાનં યઃ, પ્રૌઢભક્તિવ્યંજિજ્ઞપત્ ।
 દ્વાદશાબ્દીં તવ સ્વામિન્ !, વૈયાવૃત્યં કરોમ્યહમ્ ॥ ૮૨૭ ॥
 પ્રત્યુક્તશ્ચ ભગવતા, નેદમિન્દ્ર ! ભવેત્ ક્વચિત્ ।
 યદર્હન્વિન્દ્રસાહાય્યાત્, કોઽપિ કૈવલ્યમાપ્નુયાત્ ॥ ૮૨૮ ॥
 યો દશાર્ણેશ્વોધાય, ઋદ્ધિં વિકૃત્ય તાદૃશીમ્ ।
 નત્વાઽર્હન્તં નૃપમપિ, ક્ષમયામાસ સંયતમ્ ॥ ૮૨૯ ॥
 બ્રાહ્મણીભૂય યઃ કલ્પિકૃત્ત્વં હત્વા તદ્ભજમ્ ।
 દત્તં રાજ્યેઽભિષિચ્યાર્હન્ત્યાસનં ભાસયિષ્યતિ ॥ ૮૩૦ ॥
 જિનોપસર્ગે યઃ સન્નમકામરકૃતે સ્વયમ્ ।
 નિપિદ્વ્યં નોટકાદ્યુગ્રં, ષ્ણમાસાન્ શોકમન્વભૂત્ ॥ ૮૩૧ ॥

(અને ત્યારે) દેવતાઓની પર્ષદામાં ચમત્કારથી કુંડલોને અંચલ બનાવતાં (માથુ-ધુણાવતાં) એવા ઇન્દ્ર મહારાજ ચતુર્વિધ સંધમાં રહેલા તેવા ગુણવાનની પ્રશંસા કરે છે. ૮૨૫

શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માને જોઈ-જોઈને (તો આ ઇન્દ્ર મહારાજ) આસન અને પાદુકાનો ત્યાગ કરી, પંચાંગ વડે ભૂમિ સ્પર્શ કરી, શક્રસ્તવાદિથી સ્તુતિ કરે છે. ૮૨૬.

જેમણે પ્રૌઢ ભક્તિપૂર્વક, છાન્નસ્થપણામાં રહેલા શ્રી વીર ભગવંતને વિજ્ઞપ્તિ કરી હતી કે હે ભગવંત ! હું આપશ્રીની ખંડવર્ષ વૈયાવૃત્ય કરું ? ત્યારે પરમાત્માએ કહ્યું “હે ઇન્દ્ર ! એ પ્રમાણે ક્યારે બનતું નથી કે કોઈપણ અરિહંત, ઇન્દ્રની સહાયથી કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે !” ૮૨૭-૮૨૮.

જેમણે દશાર્ણુલદ્રના બોધ માટે તેવા પ્રકારની ઋદ્ધિ વિકુર્વીને પછી અરિહંતને નમસ્કાર કર્યો અને તે જોઈને દીક્ષિત થયેલા દશાર્ણુલદ્ર રાજાને નમસ્કાર કરી ક્ષમા માગી હતી. ૮૨૯

જેઓ બ્રાહ્મણ રૂપ કરીને કલકિરાજાને (જિનશાસન ઉપર જુલમ ગુબારનારને) મારીને તેના પુત્ર “દત્ત”ને રાજ્ય ઉપર અભિષેક કરીને અરિહંતના શાસનને પ્રકાશિત કરશે ૮૩૦

સંગમ દેવતાએ કરેલા જિનેશ્વર (શ્રી વીરના) ભગવંતના ઉપસર્ગ વખતે જેમણે ક્ષે-ઉ. ૪૭

અષ્ટપ્રતિજ્ઞં તં નિર્વાસયામાસ ત્રિવિષ્ટપાત્ ।
 ક્ષણં મુમોચ યોઽર્હન્તં, ન ચિત્તાત્પરમાર્હતઃ ॥ ૮૩૨ ॥
 યઃ પાલકવિમાનાધિરૂઢો રાજગૃહે પુરે ।
 શ્રીવીરં સમવસૃતં, વન્દિત્વેતિ વ્યજિજ્ઞપત્ ॥ ૮૩૩ ॥
 અવગ્રહાઃ કતિ વિમ્બો !, ભગવાનાહ પશ્ચ તે ।
 સ્વામિના સ્વીક્રિયતે યસ્સોઽવગ્રહ इति स्मृतઃ ॥ ૮૩૪ ॥
 દેવેન્દ્રાવગ્રહસ્તત્ર, પ્રથમઃ સ્યાત્સ ચેન્દ્રયોઃ ।
 સૌધર્મશાનયોર્લોકદક્ષિણાર્દ્ધોત્તરાર્દ્ધયોઃ ॥ ૮૩૫ ॥
 દ્વિતીયથાક્રિણઃ ક્ષેત્રેઽખિલેઽપિ ભરતાદિકે ।
 તૃતીયો મળ્ડલેશસ્ય, સ ચ તન્મળ્ડલાવધિઃ ॥ ૮૩૬ ॥
 તુરીયસ્તુ ગૃહપતેઃ, સ ચ તદ્ગૃહલક્ષણઃ ।
 પશ્ચમઃ સાધર્મિકસ્ય, પશ્ચક્રોશાવધિઃ સ ચ ॥ ૮૩૭ ॥

તથોક્તં ભગવતીવૃત્તૌ ૧૬ શતક ૨ ઉદ્દેશકે—“સાહમ્મિઝગહે”તિ સમાનેન

સ્વયં નાટકાદિનો નિષેધ કરીને છ મહિના સુધી અત્યંત શોકને અનુભવ્યો અને ત્યાર-
 બાદ પ્રતિજ્ઞાભ્રષ્ટ થઈને આવતાં તે સંગમને દેવલોકમાંથી ઠાઠી મૂક્યો. એવા તે
 પરમાર્હત શક-મહારાજા શ્રી અરિહંત પરમાત્માને ક્ષણવાર પણ ચિત્તથી છોડતા નથી.
 ૮૩૧-૮૩૨.

પાલક વિમાન ઉપર આરુઢ થઈને જેમણે રાજગૃહ નગરમાં સમવસરેલા શ્રી વીર
 પરમાત્માને વંદન કરીને વિજ્ઞપ્તિ કરી હતી કે હે ભગવાન! અવગ્રહ કેટલા પ્રકારના
 છે? ભગવાને કહ્યું કે તે (અવગ્રહ) પાંચ પ્રકારના છે. સ્વામી વડે જે સ્વીકારાય તે
 અવગ્રહ કહેવાય ૮૩૩-૮૩૪.

તેમાં પ્રથમ અવગ્રહ—‘દેવેન્દ્રનો હોય છે, જે સૌધર્મ અને ઈશાન ઈન્દ્ર સંબંધી
 દક્ષિણાર્ધ અને ઉત્તરાર્ધ લોકનો જાણવો. બીજો અવગ્રહ ચક્રવર્તીનો છે કે જે સમસ્ત
 ભરતાદિ ક્ષેત્રમાં સમજવો. ત્રીજો અવગ્રહ દેશના અધિપતિનો જાણવો. તે તેના દેશની
 મર્યાદા સુધી હોય છે. ચોથો અવગ્રહ ઘર માલિકનો (ગૃહપતિનો) તેના ઘર પૂરતો
 જાણવો. અને પાંચમો અવગ્રહ સાધર્મિકનો છે કે જે પાંચ ગાઉ સુધીનો હોય છે.
 ૮૩૫-૮૩૭

શ્રી ભગવતી સૂત્રના સોળમા શતકના બીજા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે—“સાધર્મિક
 અવગ્રહ (સાહમ્મિ ઝગહેત્તિ) આ પ્રમાણે છે” સમાન ધર્મનું આચરણ કરે તે સાધર્મિક

ધર્મેણ ચરન્તીતિ સાધર્મિકાઃ-સાધવેક્ષયા સાધવઃ एतेषामवग्रहः-તદામાન્યં પञ્ચક્રોશ-
પરિમાણં ક્ષેત્રં, ઋતુવદ્દે માસમેકં, વર્ષાસુ ચતુરો માસાન્ યાવદિતિ સાધર્મિકાવગ્રહઃ ।

આસ્પદસ્વામિનામેષાં, પશ્ચાનામપ્યવગ્રહમ્ ।

યાચન્તે સાધવસ્તેષામપિ પુણ્યમનુજ્ઞયા ॥ ૮૩૮ ॥

શ્રુત્વેતિ મુદિતસ્વાન્તઃ, શ્રીકાન્તઃ પ્રમું નમન્ ।

ઝચે યેઽસ્મિન્મમ ક્ષેત્રે, વિહરન્તિ મુનીશ્વરાઃ ॥ ૮૩૯ ॥

તેષામવગ્રહમહમનુજાનામિ ભાવતઃ ।

इत्युक्त्वाऽस्मिन् गते स्वर्गं, प्रमुं पप्रच्छ गौतमः ॥ ૮૪૦ ॥

સત્યવાદી સત્યમાહ, શક્રોઽયમથવાઽન્યથા ।

जिनेनापि तदा सत्यवादीत्येष प्रशंसितः ॥ ૮૪૧ ॥

एवं योऽनेकधा धर्ममाराध्येतઃ સ્થિતિક્ષયે ।

विदेहेष्वत्पद्य चैकावतारो मुक्तिमाप्स्यति ॥ ૮૪૨ ॥

અસ્મિન્શ્ચ્યુતે ચ-સ્થાનેઽસ્ય, પુનરુત્પત્સ્યતેઽપરઃ ।

एवमन्येऽपि शक्राद्या, यथास्थानं सुरासुराઃ ॥ ૮૪૩ ॥

કહેવાય, સાધુની અપેક્ષાથી સાધુ, એ સાધર્મિક છે. અને એમનો અવગ્રહ તે પાંચ ગાઉ પ્રમાણે સમજવો. શેષકાળમાં એક મહિના સુધી અને ચાતુર્માસમાં ચાર માસ સુધી સાધર્મિક અવગ્રહ હોય છે.

આ પાંચે સ્થાનોના સ્વામી પાસે સાધુઓ અવગ્રહની યાચના કરે છે, અને અનુજ્ઞા આપવા દ્વારા તે સ્વામીઓને પણ પુણ્ય બંધાય છે. ૮૩૮.

આ પ્રમાણે સાંભળીને ખુશ થયેલા અંતઃકરણવાળા એવા ઈન્દ્ર મહારાજએ પ્રભુને નમસ્કાર કરીને કહ્યું કે, આ મારા ક્ષેત્રમાં જે મુનિઓ વિચરે છે તેઓને હું ભાવપૂર્વક અવગ્રહની અનુજ્ઞા આપું છું. આ પ્રમાણે કહીને સ્વર્ગમાં ગયા ત્યારે ગૌતમસ્વામીએ પરમાત્મા વીરને પૂછ્યું; હે ભગવાન! સત્યવાદી એવા આ શકેન્દ્રની અવગ્રહની અનુજ્ઞા (ભાવથી) સત્ય છે કે કેમ? ત્યારે પરમાત્માએ પણ ઈન્દ્ર મહારાજ સત્યવાદી છે એમ કહી પ્રશંસા કરી. ૮૩૯-૮૪૧.

આ પ્રમાણે જે અનેક પ્રકારે ધર્મને આરાધીને અહીંથી (ઈન્દ્રપણથી) આયુષ્યનો ક્ષય થયા બાદ મહાવિદેહમાં ઉત્પન્ન થઈને એકાવતારી એવા તે મુક્તિને પામશે. ૮૪૨

આ શકેન્દ્રના રચવન બાદ એમના સ્થાનમાં બીજા ઈન્દ્ર ઉત્પન્ન થશે. એ પ્રમાણે પોત-પોતાના સ્થાને શક-દેવ-દાનવ વિગેરે ઉત્પન્ન થાય છે. ૮૪૩.

ઈશાનદેવલોકસ્ય, પ્રતરેઽથ ત્રયોદશે ।
 મેરોરુત્તરતઃ પશ્ચ, સ્યુર્વિમાનાવતંસકાઃ ॥ ૮૪૪ ॥
 અઙ્કાવતંસકં પ્રાચ્યાં, વિમાનમસ્તિ શસ્ત્રમ્ ।
 દક્ષિણસ્યાં સ્ફટિકાવતંસકાણ્યં નિરૂપિતમ્ ॥ ૮૪૫ ॥
 અપરમ્યાં તથા રત્નાવતંસકમિતિ સ્મૃતમ્ ।
 ઉત્તરસ્યાં જાતરૂપાવતંસકાભિધં ભવેત્ ॥ ૮૪૬ ॥
 મધ્યે ચૈવામથેશાનાવતંસકાભિધં મહત્ ।
 વિમાનં માનતઃ સૌધર્માવતંસકસન્નિભમ્ ॥ ૮૪૭ ॥
 તત્રોપપાતશય્યાયામુપપાતસભાસ્પૃશિ ।
 ઈશાનેન્દ્રતયા પ્રૌઢપુણ્ય ઉત્પદ્યતેઽસુમાન્ ॥ ૮૪૮ ॥
 સામ્પ્રતીનસ્ત્વસૌ જમ્બૂદ્વીપે ક્ષેત્રે ચ ભારતે ।
 તામ્રલિપ્ત્યાં પુરિ મૌર્યપુત્રોઽમૃતામલિર્ધની ॥ ૮૪૯ ॥
 સ ચૈકદા રાત્રિશેષે, જાગ્રચિત્તે વ્યચિન્તયત્ ।
 નન્વિયં યન્મયા લબ્ધા, સમૃદ્ધિઃ સર્વતોમુખી ॥ ૮૫૦ ॥
 તત્પ્રાચ્યપ્રાજ્યપુણ્યાનાં, ફલમત્ર ન સંશયઃ ।
 પ્રાગેવ સંચિતં શુઙ્ગે, હન્ત નૂત્નમનર્જયન્ ॥ ૮૫૧ ॥

ખીજા દેવલોકનું વર્ણન :

ખીજા ઈશાન દેવલોકના તેરમા પ્રતરમા મેરૂપર્વતની ઉત્તર દિશામાં પાંચ અવતંસક વિમાનો છે. ૮૪૪.

તેમાં પ્રથમ પૂર્વદિશામાં પ્રશંસનીય પ્રભાવાળું અંકાવતંસક, દક્ષિણ દિશામાં સ્ફટિકાવતંસક, પશ્ચિમ દિશામાં રત્નાવતંસક અને ઉત્તર દિશામાં જાતરૂપાવતંસક નામના વિમાન હોય છે. ૮૪૫-૮૪૬

આ ચારેય વિમાનોની મધ્યમાં ઈશાનાવતંસક નામનું મહાન (મોટું-વિશાળ) વિમાન છે. જે પ્રમાણથી સૌધર્માવતંસક વિમાનના પ્રમાણ જેટલું છે. ૮૪૭.

ઉપપાત સભાની આંદર રહેલી ઉપપાત શય્યા ઉપર કોઈક પુણ્યશાળી આત્મા ઈશાનેન્દ્ર તરીકે ઉત્પન્ન થાય છે. ૮૪૮.

ઈશાનેન્દ્રનો પૂર્વભવ :

આ વર્તમાનકાલીન ઈશાનેન્દ્ર, જમ્બૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં તામ્રલિપ્તીપુરીમાં મૌર્યનાં પુત્ર તામલિ નામના કોઈ ધનવાન હતા. એક દિવસ થોડી રાત્રિ બાકી રહી ત્યારે જાગૃત થએલા એવા તે ચિત્તમાં વિચાર કરે છે કે, અરેઅર! આરે તરફ વિસ્તૃત એવી

ક્ષીણેઽસ્મિન્ કિં કરિણ્યે તદ્ભવાન્તરસુખાવહમ્ ।
 કિંચિત્પુણ્યમર્જયામિ, ગાર્હસ્થ્યે તુ ભવેન્ન તત્ ॥ ૮૫૨ ॥
 વિચિન્ત્યેતિ વિચારજ્ઞઃ, પ્રાતઃ પ્રીત્યા કુટુમ્બકમ્ ।
 આકાર્ય જ્ઞાતિમિત્રાદીનુપચર્યાશનાદિભિઃ ॥ ૮૫૩ ॥
 કુટુમ્બમારમારોપ્ય, જ્યેષ્ઠપુત્રે વિરક્તહૃત્ ।
 તાનાપૃચ્છ્ય દારુમયં, ગૃહીત્વૈકં પતદ્ગ્રહમ્ ॥ ૮૫૪ ॥
 પ્રાણામયા પ્રવત્રાજ, પ્રવ્રજ્યયાઽથ તત્ર સઃ ।
 યત્ર યં પ્રાણિનં પશ્યેદાકાકમાસુરેશ્વરમ્ ॥ ૮૫૫ ॥
 તત્ર તં પ્રણમન્ પષ્ટપા આતાપનામપિ ।
 કુર્વાણો ભાન્વભિમુખઃ, પષ્ટસ્ય પારણાદિને ॥ ૮૫૬ ॥
 આતાપનામ્રુતઃ પ્રત્યુત્તીર્ય પુર્યૌ કુલાન્યટન્ ।
 ઉચ્ચનીચમધ્યમાનિ, મિશ્કાર્યમપરાહ્લકે ॥ ૮૫૭ ॥
 નાદત્તે સ્વપશાકાદિ, કિંતુ કેવલમોદનૈઃ ।
 પૂર્ણે પતદ્ગ્રહે મિશ્કાચર્યાયાઃ સ નિવર્ત્તન્ત ॥ ૮૫૮ ॥
 એકવિંશતિકૃત્વસ્તં, પ્રક્ષાલ્યૌદનમમ્બુભિઃ ।
 તાદ્ગ્રીરસમાહાર્ય, પષ્ટં કરોત્યનન્તરમ્ ॥ ૮૫૯ ॥

આ સમૃદ્ધિ જે મેળવી છે, તે પૂર્વભવના મહાન પુણ્યતું ફળ છે તેમાં શંકાને સ્થાન નથી. ખરેખર! જ્યારે હું પૂર્વનું સંચિત પુણ્ય લોગલું છું અને નવું ઉપાર્જન કરતો નથી. તો આ પુણ્ય ક્ષીણ થયા બાદ શું કરીશ? તેથી ભવાંતરમાં સુખને આપનાર કંઈક પુણ્ય ઉપાર્જન કરું! પણ તે ગૃહસ્થપણમાં શક્ય નથી એમ વિચારીને સમજી એવા તેણે સવારે પ્રેમપૂર્વક કુટુંબને બોલાવીને જ્ઞાતિ-મિત્ર-સ્વજનાદિને લોભન આદિથી સત્કાર કરીને, મોટા પુત્ર ઉપર કુટુંબનો ભાર આરોપણ કરીને, તેઓને પુછીને લાકડાનું એક પાત્ર ગ્રહણ કરીને તેણે ‘પ્રાણામા’ નામની દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પ્રાણામા એટલે જે કોઈ પ્રાણી મળે ભલે તે કાગડો હોય કે ઈન્દ્ર હોય એને નમસ્કાર કરવો. આ પ્રમાણે પ્રાણિમાત્રને નમસ્કાર કરતા, છઠ્ઠનો તપ અને સૂર્ય સન્મુખ આતાપનાને કરતા, છઠ્ઠના પારણાને દિવસે આતાપનાના સ્થાનથી નીચે ઉતરીને નગરીમાં ગૃહસ્થોને ત્યાં ઉંચા-નીચા અને મધ્યમ કુલોમાં લિક્ષા માટે દિવસના ત્રીજા પ્રહરે ફરે છે. દાળ-શાક ને ગ્રહણ કરતા નથી પરંતુ ફક્ત ભાતથી પાત્રને ભરાતા તે લિક્ષાચર્યાથી પાછા ફરે છે. અને તે ભાતને ૨૧ વાર પાણીથી ધોઈને, તેવા નીરસ આહારને ગ્રહણ

एवं वर्षसहस्राणि, पष्टि तपोऽतिदुष्करम् ।
 कुर्वन् कशीयान्निर्मासो, व्यक्तस्नायुशिरोऽभवत् ॥ ८६० ॥
 ततश्चिन्तयति स्मैष, यावदस्ति तनौ मम ।
 शक्तिस्तावदनशनं, कृत्वा स्वार्थं समर्थये ॥ ८६१ ॥
 ध्यायन्नेवं ताम्रलिप्त्यां, गार्हस्थ्यव्रतसंगतान् ।
 आपृच्छय लोकानेकान्ते, त्यक्त्वा पतद्ग्रहादिकम् ॥ ८६२ ॥
 ऐशान્યાं મण્ડલં પુર્યાં, આલિખ્યાનશનં દધૌ ।
 પાદપોષગમં મૃત્યુમનાકાંક્ષંશ્ચ તિષ્ઠતિ ॥ ૮૬૩ ॥
 તદા ચ વલિચન્દ્રાઽઽસીદ્રાજધાનીન્દ્રવર્જિતા ।
 તત્રત્યાશ્રાસુરા દેવદેવ્યો નિરીક્ષ્ય તામલિમ્ ॥ ૮૬૪ ॥
 इन्द्रार्थिनः समुदितास्तत्रैत्येति व्यजिज्ञपन् ।
 क्लिष्यामहे वयं स्वामिन्निर्नाथा विधवा इव ॥ ८६५ ॥
 इन्द्राधीना स्थितिः सर्वा, सीदत्यस्माकमित्यतः ।
 कृत्वा निदानमधिपा, यूयमेव भवन्तु नः ॥ ८६६ ॥
 इत्यादि निगदन्तस्ते, स्थित्वा તામલિસંમુખમ્ ।
 નાનાનાઢ્યાદિદિવ્યર્દ્ધિં, દર્શયન્તિ મુહુર્મુહુઃ ॥ ૮૬૭ ॥

કરીને, તરત જ છકું કરે છે, આ પ્રમાણે સાઠઠ હજાર (૬૦,૦૦૦) વર્ષ સુધી અતિ દુષ્કર તપને કરતાં, માંસ રહિત અને કુંશ બની ગયાં. સ્નાયુ અને નસો બધી સ્પષ્ટ દેખાવા લાગી. ૮૪૯-૮૬૦.

ત્યારબાદ એમણે વિચાર્યું કે જ્યાં સુધી મારા શરીરમાં શક્તિ છે ત્યાં સુધીમાં અનસન કરીને સ્વાર્થને હું સિદ્ધ કરું. આ પ્રમાણે વિચારતાં તામ્રલિપ્તીનગરીમાં ગૃહસ્થપણામાં સાથે રહેલા લોકોને પૂછીને પાત્ર વિગેરે એકાંતમાં છોડીને નગરીના ઇશાનપૂણામાં માંડલું રચીને પાદપોષગમન અનશનને ધારણ કર્યું અને મૃત્યુની આકાંક્ષા વિના અનશનમાં રહ્યાં ૮૬૧-૮૬૩.

ત્યારે અસુરેન્દ્રની બલીચંચા રાજધાની ઇન્દ્ર રહિત હતી. ત્યાંના ઇન્દ્રનેો અર્થાં એવો તે અસુરનિઘાયનો દેવ-દેવી વર્ગ તામલીને બેઠને વિજયિત કરે છે કે હે સ્વામિન્ ! નાથ વગરની વિધવા જેવા અમે ક્લેશ પામીએ છીએ. અમારી ઇન્દ્રાધીન બધી મર્યાદાઓ - સ્થિતિઓ સિદ્ધાય છે. માટે તમે નીચાણું કરીને અમારા સ્વામી થાઓ. આ પ્રમાણે કહેતાં એવા તે તામલી તાપસની સન્મુખ રહીને વિવિધ પ્રકારની નાઢ્યાદિ

દેવાજ્ઞના અપિ પ્રાણપ્રિય પ્રેમદશૈકશઃ ।
 ત્યક્ત્વા કઠિનતાં કાન્ત !, નિમાલય નિમાલય ॥ ૮૬૮ ॥
 મનાગ્ મનોઽસ્માસુ કુર્યાસ્તપસ્વિન્નધુના યદિ ।
 ભવેમ તવ ક્રિકર્યસ્તપઃક્રીત્યો મથાવધિ ॥ ૮૬૯ ॥
 તામલિસ્તુ તદ્વચોભિર્મરુદ્ધિમરિવ ભૂધરઃ ।
 નિશ્ચલસ્તસ્થિત્વાંસ્તૂર્ણી, તતસ્તેઽગુર્યથાસ્પદમ્ ॥ ૮૭૦ ॥
 ઈશાનેઽપિ તદા દેવાશ્ચ્યુતનાથાસ્તદર્થિનઃ ।
 હન્દ્રોપપાતશય્યાયામસકૃદ્દતે દશમ્ ॥ ૮૭૧ ॥
 ષષ્ઠિ વર્ષસહસ્રાણિ, કૃત્વા બાલતપોઽદ્ભુતમ્ ।
 માસયુગ્મમનશનં, ધૃત્વા મૃત્વા સમાધિના ॥ ૮૭૨ ॥
 તત્રોપપાતશય્યાયા, તસ્મિન્ કાલે સ તામલિઃ ।
 ઈશાનેન્દ્રતયોત્પન્નો, યાવત્પર્યાપ્તિમાગમ્ ॥ ૮૭૩ ॥
 બલિચન્નાસુરાસ્તાવદ્, જ્ઞાત્વૈતત્કુપિતા મૃશમ્ ।
 તામલેર્યત્ર મૃતકં, તત્રાગત્યાતિરોષતઃ ॥ ૮૭૪ ॥
 શુશ્વેન વદ્ધા વામાંહિ, નિષ્ઠીવન્તો મુખેઽસકૃત્ ।
 તામ્નલિપ્ત્યાં ભ્રમયન્તો, મૃતકં તત્ત્રિકાદિષુ ॥ ૮૭૫ ॥

દિવ્યઋદ્ધિને વારંવાર દેખાડે છે. દેવાંગનાઓ પણ કહે છે કે હે પ્રાણપ્રિય ! કઠોરતા છોડીને પ્રેમદષ્ટિથી અમારી તરફ એકવાર જુઓ ! જુઓ ! હે તપસ્વિન ! હમણાં અમારા ઉપર થોડુંક મન આપશે તો તમારા તપથી ખરીદાયેલી અમે જીવન પર્યાંત દાસીપણું સ્વીકારશું. પવનથી જેમ પર્વત ચલાયમાન ન થાય તેમ તેમના વચનથી પણ તામલી તાપસ નિશ્ચલ અને મૌન રહ્યા. તેથી તેઓ બધા પોત-પોતાના સ્થાને ગયા... ૮૬૪-૮૭૦.

આ તરફ ઈશાન દેવલોકના દેવો પણ પોતાના નાથનું ચયન થવાથી નાથની ઇચ્છાવાળા ઈન્દ્રની ઉપપાત શય્યામા વારંવાર દષ્ટિ કરે છે. ત્યારે તે કાળે તે તામલિ તાપસ સાઈક હજાર વર્ષને અદ્ભુત બાલ તપ કરીને જે માસનું અનશન ધારીને સમાધિ-પૂર્વક મરીને ઈશાનેન્દ્રની ઉપપાત શય્યામાં ઈશાન ઈન્દ્ર તરીકે ઉત્પન્ન થયો. અને પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કરી. ૮૭૧-૮૭૩.

તે સમયે બલિચંચાના અસુર દેવતાઓ તામલિને ઈશાનેન્દ્ર તરીકે ઉત્પન્ન થયેલા બાળીને અત્યંત ક્રોધિત થયા. અને જ્યાં તામલિનું મડકું હતું ત્યાં આવીને અતિરોષ-પૂર્વક શુભથી ડાબા પગને બાંધીને વારંવાર થૂંકતા એવા તેઓએ તે મડકાને તામલિ-પ્તીપુરીના 'ચોરા ચોટાઓમા ફેરવ્યો, અને આ પ્રમાણે ઉદ્ઘોષણ કરી કે આ અધમ

एवमुद्धोपयामासुस्तामलिस्तापसाधमः ।

धूर्त्तो मूर्त्तो दम्भ इव, पश्यतैवं विडम्ब्यते ॥ ८७६ ॥

ईशानेन्द्रतयोत्पन्नोऽप्यसौ नः किं करिष्यति ? ।

पुरतोऽस्माकमीशानः, किमसौ तापसत्रुवः ? ॥ ८७७ ॥

असुरैः क्रियमाणां स्वस्वामिदेहकदर्थनाम् ।

दृष्ट्वेशानसुरा रुष्टाः, स्वामिने तदजिज्ञपन् ॥ ८७८ ॥

ईशानेन्द्रोऽप्युપपातशय्यावस्थित एव ताम् ।

त्रलिचञ्चाराजधानीं, दृशाऽपश्यत्सरोषया ॥ ८७९ ॥

तस्य दिव्यप्रभावेण, त्रलिचञ्चाभितोऽभवत् ।

ક્રીર્ણાઙ્ગારેવ તપ્તાયઃશિલામયીવ દુસ્સહા ॥ ૮૮૦ ॥

असुरास्तेऽथ दवथुव्यथार्त्ताः स्थातुमक्षमाः ।

मीना इव स्थले दीनाः, कृच्छ्रात्કण્ઠગંતાસવઃ ॥ ૮૮૧ ॥

इतस्ततः प्रधावन्तः, कान्दिशीकाः सुरेश्वरम् ।

संभूय क्षमयामासुरष्टाङ्गस्पृष्टभૂतलाः ॥ ૮૮૨ ॥

स्वामिन्नજ્ઞાનતોઽસ્માભિરપરાદ્વોઽસિ દુર્દશૈઃ ।

નૈવં પુનઃ કરિષ્યામઃ, ક્ષમસ્વ સ્મસ્તવાનુગાઃ ॥ ૮૮૩ ॥

તામલિ તાપસ ધૂર્ત છે, સાક્ષાત્ દંભની મૂર્તિ છે. જુઓ આ પ્રમાણે વિડંબણા કરાવાય છે. ઇશાનેન્દ્ર તરીકે ઉત્પન્ન થયેલો પણ આ અમારું શું કરશે ? અધમ તાપસ અમારી સામે શું વિસાતમાં છે ? અસુર દેવો વડે પોતાના સ્વામીના (પૂર્વ) દેહની કદર્થના થતી જોઈને, રુષ્ટ એવા ઇશાન દેવતાઓએ પોતાના સ્વામીને જણાવ્યું. ઉપ-પાત શય્યામાં જ રહેલા ઇશાનેન્દ્રે તે બલિચંચા રાજધાનીને ક્રોધિત દૃષ્ટિવડે જોઈ અને ઇશાનેન્દ્રના દિવ્ય પ્રભાવથી ચારે બાજુથી બલિચંચાનગરી અંગારા પથરાયેલા હોય તેવી અથવા તો તપેલા લોઢાની શીલા જેવી દુસ્સહ બની ગઈ. દાહની પીડાથી દુઃખી થયેલા તે અસુરદેવો ત્યાં રહેવા માટે અસમર્થ બની ગયા સ્થલ ઉપરની માછલીની જેમ દીન બની ગયેલા એવા તેઓના પ્રાણ કંઠે આવી ગયા. ચારે તરફ ભયભીત બનીને આમતેમ દોડતા બધા અસુરો ભેગા થઈને ઇશાનેન્દ્રને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરીને તેમની ક્ષમા માંગી. હે સ્વામિન્ ! દુષ્ટ દૃષ્ટિવાળા એવા અમારા વડે અજ્ઞાનથી આપશ્રીનો આવો અપરાધ થયો છે. હવે ફરી આવું નહિ કરીએ, ક્ષમા કરો, અમે આપશ્રીનાં

પુનઃ પુનર્વિલપતો, દૃષ્ટ્વૈતાન્ કરુણસ્વરમ્ ।
 તાં શક્તિં સંજહારેન્દ્રો, દયાર્દ્રસ્તેઽપ્યધુઃ સુખમ્ ॥ ૮૮૪ ॥
 એવં તામલિના બાલતપસેન્દ્રત્વમર્જિતમ્ ।
 સમ્યક્ત્વૈકાવતારત્વે, પ્રાપ્ય તીર્ણો ભવાર્ણવઃ ॥ ૮૮૫ ॥
 જૈનક્રિયાપેક્ષયેદં, યદ્યપ્યલ્પતરં ફલમ્ ।
 સમ્યગ્દૃષ્ટિર્હિ તપસા, લભેત મુક્તિમીદૃશા ॥ ૮૮૬ ॥

તથાહુઃ—“સદ્ધિં વાસસહસ્રા તિસત્તલુત્તો દણ ધોણ ।
 અણુચિન્નં તામલિના, અણ્ણાણતવત્તિ અપ્પફલો ॥ ૮૮૭ ॥”
 જનપ્રવાદોઽપિ—“તામલિતણ્ણ તવેણ, જિણમહ સિજ્ઞહ સત્ત જણ ।
 અન્નાણહ દોસેણ, તામલિ ઈસાણં ગયો ॥ ૮૮૮ ॥”
 તથાપ્યસ્ય નિષ્ફલત્વં, વક્તું શક્યં ન સર્વથા ।
 સજ્ઞાનાજ્ઞાનતપસોઃ, ફલે કુતોઽન્યથાઽન્તરમ્ ? ॥ ૮૮૯ ॥
 ઉક્તં—“જં અન્નાણી કમ્મં સ્વેહ, બહુયાહિં વાસકોહીહિં ।
 તં નાણી તિહિ ગુત્તો, સ્વેહ ઝસાસમિત્તેણં ॥ ૮૯૦ ॥”

સેવકો છીએ. વારંવાર કંઈક સ્વરે વિલાપ કરતાં આ અસુરોને જોઈને ક્યાણુ એવા ઈન્દ્રે પોતાની શક્તિ સંહરી લીધી અને તેઓને (અસુરોને પણ) સુખ થયું. ૮૭૪-૮૮૪. આ પ્રમાણે તામલિએ બાલતપથી ઇન્દ્રપણું પ્રાપ્ત કર્યું. તેમજ સમ્યક્ત્વ અને એકાવતારીપણું પામીને તે (ખરેખર) લવસમુદ્રને તરી ગયો. ૮૮૫. જો કે જૈન ક્રિયાની અપેક્ષાએ તો આ (ઈન્દ્રપણાની પ્રાપ્તિ) અલ્પતર ફળ છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિએ જો આવું તપ કર્યું હોત તો આવા તપથી મોક્ષની જ પ્રાપ્તિ થાત. ૮૮૬. સાઠઠ હજાર (૬૦,૦૦૦) વર્ષ સુધી એકવીસ વાર પાણીથી ઘોળેલ (અન્નથી) તામલીએ તપ આચર્યું પણ અજ્ઞાન તપ હોવાથી અલ્પફળને મેળવ્યું. ૮૮૭.

લોકમાં પણ કહેવાય છે કે :

તામલિ જેવા તપથી જિનમતિવાળા સાત જણ મોક્ષમાં જાય છે. જ્યારે અજ્ઞાનના દોષથી તામલિ ફક્ત ઇશાનગતિને પામ્યો. ૮૮૮.

તો પણ આ તપને સર્વથા નિષ્ફળ કહી શકાય નહિ, નહીંતર સજ્ઞાન અને અજ્ઞાન તપના ભેદ પડત જ નહીં. ૮૮૯.

“અજ્ઞાની કોડો વર્ષે જે કર્મ ખપાવે તે કર્મને ત્રણ ગુણિથી ગુણ એવો જ્ઞાની એક શ્વાસોચ્છવાસમાં ખપાવે.” ૮૯૦.

ક્ષે. ઉ. ૪૮

સતિ મિથ્યાદશામેવં, સર્વથા નિષ્ફળં ક્રિયામ્ ।
 અસત્ફળં વા મન્વાનાસ્તન્વતે વાલચેષ્ટિતમ્ ॥ ૮૯૧ ॥
 તતશ્વેશાનનાથોઽયં, પ્રાગ્વજ્જિનાર્ચનાદિકમ્ ।
 કૃત્વા સુધર્માસદસિ, સિંહાસનમશિશ્રિયત્ ॥ ૮૯૨ ॥
 ત્રાયસ્ત્રિંશાસ્ત્વસ્ય ચમ્પાવાસ્તવ્યાઃ સુહૃદઃ પ્રિયાઃ ।
 ત્રયસ્ત્રિંશન્મિથો યાવજ્જીવમુગ્રાર્હતક્રિયાઃ ॥ ૮૯૩ ॥
 આરાધ્યાનેકવર્ષાણિ, ધર્મમન્તે પ્રપદ્ય ચ ।
 દ્વૌ માસૌ પ્રાયમીશાને, ત્રાયસ્ત્રિંશકતાં દધુઃ ॥ ૮૯૪ ॥
 સહસ્રાણિ ભવન્ત્યસ્યાશીતિઃ સામાનિકાઃ સુરાઃ ।
 દિશાં ચતુષ્કે પ્રત્યેકં, તાવન્ત આત્મરક્ષકાઃ ॥ ૮૯૫ ॥
 દશ દેવસહસ્રાણિ, સ્યુરભ્યન્તરર્ષદિ ।
 શતાનિ નવ દેવીનામિહોક્તાનિ જિનેશ્વરૈઃ ॥ ૮૯૬ ॥
 મધ્યમાયાં સહસ્રાણિ, સ્યુર્દ્વાદશ સુધામૃજામ્ ।
 ઉદિતાનિ શતાન્યઘૌ, દેવીનામિહ પર્ષદિ ॥ ૮૯૭ ॥

આ પ્રમાણે હોવાથી મિથ્યાદષ્ટિની ક્રિયાને જે સર્વથા (એકાંતે) નિષ્ફળ અથવા થોડા ફલવાળી માને છે, તે બાલચેષ્ટા કરી રહ્યા છે ૮૯૧.

ત્યારબાદ ઇશાનેન્દ્ર પૂર્વની જેમ જિનેશ્વરની પૂજા વિગેરે કરીને સુધર્માસલામાં સિંહાસન ઉપર બેસે છે. ૮૯૨

આ ઈન્દ્ર મહારાજનાં (તેત્રીસ) ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવતાઓ (તેત્રીશેય) ચંપાનગરીના રહેવાસી પ્રિયમિત્રો હતા, અને યાવત્ જીવ સુધી ઉચ્ચ રીતે અરિહંત પરમાત્માના શાસનની આરાધનાની ક્રિયામાં તત્પર હતા. અનેક વર્ષો સુધી ધર્મની આરાધના કરીને અંતે (અહિં પ્રાયઃ શબ્દનો અર્થ જ અનશન થાય છે.) જે મહિનાનું અનશન કરીને ઇશાન દેવલોકમાં ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયેલા છે. ૮૯૩-૮૯૪.

ઇશાનેન્દ્રના એંશી હજાર (૮૦,૦૦૦) સામાનિક દેવતાઓ છે અને તેટલા જ (એંશી હજાર) દરેક દિશામાં આત્મરક્ષક દેવો છે. ૮૯૫.

આ ઇશાનેન્દ્રની અભ્યંતર પર્ષદામાં દશ હજાર (૧૦,૦૦૦) દેવતાઓ છે અને નવસો (૯૦૦) દેવીઓ શ્રી જિનેશ્વરોએ કહેલી છે ૮૯૬.

મધ્યમ પર્ષદામાં બાર હજાર (૧૨,૦૦૦) દેવતાઓ છે, અને આઠસો (૮૦૦) દેવીઓ હોય છે. ૮૯૭

ચતુર્દશ સહસ્રાણિ, સુરાણાં બાહ્યસંસદિ ।
 શતાનિ સપ્ત દેવીનામથાયુરુચ્યતે ક્રમાત્ ॥ ૮૯૮ ॥
 સપ્તપલ્યોપમાન્યાયુરન્તઃ પર્ષદિ નાકિનામ્ ।
 પલ્યોપમાનિ પેશ્વાશદેવીનાં કથિતા સ્થિતિઃ ॥ ૮૯૯ ॥
 મધ્યાયાં દેવદેવીનાં, ષટ્ ચત્વારિ ક્રમાત્ સ્થિતિઃ ।
 પશ્ચ ત્રીણિ ચ બાહ્યાયાં, પલ્યોપમાન્યનુક્રમાત્ ॥ ૯૦૦ ॥
 કૃષ્ણા ચ કૃષ્ણરાજી ચ, રામા ચ રામરક્ષિતા ।
 વસુશ્ચ વસુગુપ્તા ચ, વસુમિત્રા વસુન્ધરા ॥ ૯૦૧ ॥

સાંપ્રતીનાનામાસાં પ્રાગ્ભવસ્ત્વેવ—

પૂર્વ કાસીનિવાસિન્યૌ, દ્વે દ્વે રાજગૃહાલયે ।
 દ્વે શ્રાવસ્તિનિવાસિન્યૌ, દ્વે કૌશામ્બ્યાં કૃતસ્થિતી ॥ ૯૦૨ ॥
 રામાખ્યપિતૃકા વૃદ્ધકન્યા ધર્માખ્યમાતૃકાઃ ।
 શ્રીપાર્શ્વપુષ્પચૂલાન્તેવાસિન્યોઽષ્ટાપિ સુવ્રતાઃ ॥ ૯૦૩ ॥

બાહ્ય પર્ષદામાં ચૌદ હજાર (૧૪,૦૦૦) દેવતાઓ છે, અને સાતસો (૭૦૦) દેવીઓ છે. હવે ક્રમવારે આયુષ્ય કહેવાય છે. ૮૯૮.

અલ્યંતર પર્ષદાના દેવોનું સાત પલ્યોપમનું અને દેવીઓનું પાંચ પલ્યોપમનું આયુષ્ય કહેલ છે. ૮૯૯.

મધ્યમ પર્ષદાના દેવ-દેવીઓનું આયુષ્ય અનુક્રમે છ અને ચાર પલ્યોપમનું કહેલું છે. અને બાહ્ય પર્ષદાના દેવ-દેવીઓનું આયુષ્ય ક્રમશઃ પાંચ અને ત્રણ પલ્યોપમનું કહેલું છે. ૯૦૦.

કૃષ્ણા, કૃષ્ણરાણી, રામા, રામરક્ષિતા, વસુ, વસુગુપ્તા, વસુમિત્રા અને વસુન્ધરા. વર્તમાન કાલીન આ આઠ અપ્સરાઓનો પૂર્વભવ આ પ્રમાણે છે. ૯૦૧.

જે કાશીનિવાસી, જે રાજગૃહનિવાસી, જે શ્રાવસ્તિનિવાસી, અને જેને કૌશામ્બી-નિવાસી આ બધી મોટી ઉંમરની કન્યાઓને રામ નામના પિતા હતા અને ધર્મા નામની માતા હતી અને તેઓએ શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનના અન્તેવાસીની પુષ્પચૂલા સાધવીના પાસે મતગ્રહણ કર્યું. અને અંતે પંદર દિવસની સંલેખના કરીને કૃષ્ણાવત-

૧. પંચાષ્ટદેવીનાં

અન્તે ચ પક્ષં સંલિખ્ય, કૃષ્ણાવતંસકાદિષુ ।

સમુત્પન્ના વિમાનેષુ, નવપલ્યોપમાયુષઃ ॥ ૯૦૪ ॥

ત્રિભિર્વિશેષકં ॥

પટ્પશ્ચાશત ઇત્યેવમિન્દ્રાણાં સર્વસંખ્યયા ।

ઇન્દ્રાણ્યો દ્વે શતે સપ્તત્યધિકે સન્તિ તાઃ સમાઃ ॥ ૯૦૫ ॥

પુષ્પચૂલાર્યિકાશિષ્યાઃ, શ્રીપાર્શ્વર્પિતસંયમાઃ ।

કૃતાર્દ્રમાસાનશના, દિવ્યાં શ્રિયમશિશ્રિયન્ ॥ ૯૦૬ ॥

ઇત્યર્થતો જ્ઞાત૦ દ્વિતીયશ્રુત૦ ।

અષ્ટાપ્યગ્રમહિષ્યોઽસ્ય, સૌધર્મેન્દ્રાઙ્ગના ઇવ ।

વસુનેત્રસહસ્રાઢ્યં, લક્ષં સ્યુઃ સપરિચ્છદાઃ ॥ ૯૦૭ ॥

સૌધર્મેન્દ્રવદેષોઽપિ, સ્થાનં ચક્રાકૃતિ સ્ફુરત્ ।

વિકુર્વ્ય ભોગાનેતામિઃ, સહ ભુક્તેઃ યથાસુખમ્ ॥ ૯૦૮ ॥

સૈન્યાનિ પૂર્વવત્સપ્ત, સપ્તાસ્ય સૈન્યનાયકાઃ ।

મહાવાયુઃ ૧ પુષ્પદન્તો ૨, મહામાઠર ૩, એવ ચ ॥ ૯૦૯ ॥

સકાદિ વિમાનમાં નવ પલ્યોપમના આયુષ્યવાળી દેવી તરીકે ઉત્પન્ન થયેલી છે. ૯૦૨-૯૦૪.

કુલ છપ્પન ઇન્દ્રોની (લવનપતિ-૨૦, વ્યન્તર-૩૨, જ્યોતિષ્ક-૨, વૈમાનિક-૨) ઇન્દ્રાણીઓનો સરવાળો કરતાં (સમાઃ શબ્દનો અર્થ સમાન નહીં પણ બધી) ૨૭૦ થાય છે. ૯૦૫.

તે બધી જ (એટલે કે ૨૭૦) દેવીઓએ પૂર્વ લવમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પરમાત્મા પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરીને, પુષ્પચૂલા સાધ્વીજીની શિષ્યા બનીને, પખવાડીયાનું અનશન કરીને દિવ્ય લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ કરી. ૯૦૬.

આ વાત અર્થથી જ્ઞાતાસૂત્રના દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધમાં છે.

ઇશાનેન્દ્રની આ આઠેય પટ્ટરાણીઓ સૌધર્મની પટ્ટરાણીઓની જેમ એક લાખ અઠ્ઠાવીસ હજાર (૧,૨૮,૦૦૦)ના પરિવારવાળી છે. ૯૦૭.

સૌધર્મની જેમ આ (ઇશાનેન્દ્ર પણ) દેહિધ્યમાન ચક્રાકારે સ્થાન બનાવીને આ બધી દેવીઓ સાથે ઈચ્છા મુજબ લોગ લોગવે છે. ૯૦૮.

પૂર્વ (સૌધર્મ)ની જેમ (ઇશાનપતિને પણ) સાત સૈન્યો હોય છે, તેના સાત સેનાધિપતિઓ હોય છે, તેના નામ અનુક્રમે ૧. મહાવાયુ, ૨. પુષ્પદંત, ૩. મહામાઠર,

મહાદામદ્વિનામા ૪ ચ, તથા લઘુપરાક્રમઃ ૫ ।

મહાશ્વેતો ૬ નારદશ્ચ ૭, નામતસ્તે યથાક્રમમ્ ॥ ૯૧૦ ॥

તુર્યસ્યેન્દ્રસ્ય ષષ્ઠસ્યાષ્ટમસ્ય દશમસ્ય ચ ।

દ્વાદશસ્યાપિ સેનાન્યઃ, સ્યુરેતૈરેવ નામભિઃ ॥ ૯૧૧ ॥

પાદાત્યાધિપતિર્યોઽસ્ય, નામ્ના લઘુપરાક્રમઃ ।

સ પૂર્વોક્તહરિનૈગમેષિજૈત્રપરાક્રમઃ ॥ ૯૧૨ ॥

અનેન નન્દિઘોષાયા, ઘન્ટાયાસ્તાહને કૃતે ।

યુગપન્મુખરાયન્તે, ઘન્ટાઃ સર્વવિમાનગાઃ ॥ ૯૧૩ ॥

અસ્ય યાનવિમાનં ચ, પ્રજ્ઞમ્ પુષ્પકામિધમ્ ।

પુષ્પકારૂયઃ સુરશ્વાસ્ય, નિયુક્તસ્તદ્વિકુર્વણે ॥ ૯૧૪ ॥

તથોક્તં સ્થાનાદ્દેષ્ટમે સ્થાનકે—“એતેસુ ણં અટ્ટસુ કપ્પેસુ અટ્ટુ ઇંદા ૫૦, તં ૦ સકે જાવ સહસ્સારે, એતેસિ ણં અટ્ટુહમિંદાણં અટ્ટુ પરિયાણિયા વિમાણા ૫૦, તં ૦-પાલણ ૧ પુષ્પણ ૨ સોમણસે ૩ સિરિવન્હે ૪ ણંદિયાવત્તે ૫ કામકમે ૬ પીતીમણે ૭ વિમલે ૮” ઇતિ ।

૪. મહાદામદ્વિ, ૫. લઘુ પરાક્રમ, ૬. મહાશ્વેત, અને ૭. નારદ છે. ૯૦૯-૯૧૦.

ચોથા - છઠ્ઠા - આઠમા - દસમા અને બારમા ઇન્દ્રના સેનાધિપતિઓના નામ પણ આ પ્રમાણે જ છે. ૯૧૧.

પાંચઠ્ઠા સેનાનો અધિપતિ જે લઘુપરાક્રમ નામનો છે, તે પહેલાના હરિનૈગમેષિના પરાક્રમને પણ જીતી જનાર છે. ૯૧૨.

આ લઘુ પરાક્રમ સેનાની જ્યારે નન્દિઘોષ નામની ઘન્ટાને વગાડે છે ત્યારે એકી સાથે સર્વ વિમાનોમાં રહેલ ઘન્ટાઓ વાગે છે, રણજણી ઉઠે છે. ૯૧૩.

ધશાનેન્દ્રનું ગમનાગમનનું પુષ્પક નામે વિમાન છે અને તેની વિકુર્વણા કરવા માટે પુષ્પકદેવ નિયુક્ત કરાયેલો છે. ૯૧૪.

ઠાણાંગના આઠમા સ્થાનમાં કહ્યું પણ છે કે - “આ આઠ કલ્પમાં આઠ ઇન્દ્રો કહેલા છે, તે શક મહારાજથી માંડીને સહસ્રાર સુપ્રીના, એ આઠ ઇન્દ્રોના બહાર જવાના વિમાનો આઠ કહેલા છે, તે આ પ્રમાણે - ૧. પાલક, ૨. પુષ્પક, ૩. સોમનસ, ૪. શ્રીવત્સ, ૫. નન્દાવર્ત, ૬. કામક્રમ, ૭. પ્રીતિમન, ૮. વિમલ.”

દાક્ષિણાત્યેન નિર્યાણમાર્ગેનાવતરત્યથઃ ।

અયં નન્દીશ્વરદ્વીપૈશાન્યાં રતિકરાચલે ॥ ૯૧૫ ॥

પ્રાગુક્તવજ્રાભ્યધિકશક્તિવૈભવશોભનમ્ ।

શૂલમસ્ય કરે સાક્ષાચ્છૂલં પ્રતીપચેતસામ્ ॥ ૯૧૬ ॥

એરાવણાધિકસ્ફાતિર્વૃષોઽસ્ય વાહનં સુરઃ ।

સ ચ પ્રભૌ જિગમિપૌ, વૃધીભૂયોપતિષ્ઠતે ॥ ૯૧૭ ॥

તમસ્કાયામિધા દેવાઃ, સન્ત્યસ્ય વશવર્ત્તિનઃ ।

દ્વિવિધં હિ તમઃ સ્વાભાવિકં દિવ્યાનુભાવજમ્ ॥ ૯૧૮ ॥

તત્રેશાનસ્વર્ગપતિશ્ચિકીર્ણસ્તમસાં ભરમ્ ।

પર્ષદાદિક્રમાત્પ્રાગ્વદ્, જ્ઞાપયત્યામિયોગિકાન્ ॥ ૯૧૯ ॥

તમસ્કાયિકદેવાંસ્તેઽપ્યાદિશન્ત્યામિયોગિકાઃ ।

તમસ્કાયં તતશ્ચાવિષ્કુર્વન્ત્યેતેઽધિપાજ્ઞયા ॥ ૯૨૦ ॥

ચતુર્વિધાઃ પરેઽપ્યેવં, વિકુર્વન્તિ સુરાસ્તમઃ ।

ક્રીડારતિદ્વિપન્મોહગોપ્યગુપ્ત્યાદિહેતુમિઃ ॥ ૯૨૧ ॥

આ (ઈશાનેન્દ્ર) જ્ઞવાના (ઉતરવાના) દક્ષિણમાર્ગથી નન્દીશ્વરના ઈશાન ખૂણમાં રહેલા રતિકર પર્વત ઉપર ઉતરે છે. ૯૧૫

પૂર્વે કહેલા (સૌધમેન્દ્રના આયુધ) વજ્રથી અધિક શક્તિ, વૈભવ અને શોભાવાળા શૂલ નામના શસ્ત્રને ઈશાનેન્દ્ર હાથમાં ધારણ કરે છે, જે શત્રુઓના મનમાં સાક્ષાત્ શૂલની સમાન ખૂંચે છે. ૯૧૬.

(સૌધમેન્દ્રના) ઐરાવણથી અધિક બલવાન વૃષભનું (દેવ) વાહન આ ઈશાનેન્દ્રને હોય છે કે જે સ્વામીને બહાર જવાની ઈચ્છા થાય ત્યારે વૃષભ થઈને તૈયાર રહે છે. ૯૧૭.

તમસ્કાયના દેવતાઓ આ ઈશાનેન્દ્રને વશ હોય છે. તમઃ એ પ્રકારનું છે. ૧. સ્વાભાવિક અને ૨. દિવ્યપ્રભાવથી થયેલું. તેમાંથી ઈશાનેન્દ્ર અધિકારને કરવા ઈચ્છે ત્યારે પર્ષદાના ક્રમથી આલિયોગિક દેવતાઓને જણાવે છે, તે આલિયોગિક દેવતાઓ તમસ્કાયના દેવતાઓને આદેશ કરે છે. તેથી પોતાના સ્વામીની આજ્ઞાથી તે તમસ્કાયિક દેવો અધિકારને વિદ્યુર્વે છે. બીજા પણ ત્યારે પ્રકારના દેવતાઓ ૧. ક્રીડા, ૨. રતિક્રિયા, ૩. શત્રુને ભરમાવવો અને ૪. ગોપ્ય વસ્તુઓને છૂપાવવી-આવા કારણોથી અધિકારને વિદ્યુર્વે છે. ૯૧૮-૯૨૧.

વિકુર્વણાશક્તિરપિ, સ્યાદસ્ય વજ્રપાણિવત્ ।
 સર્વત્ર સાતિરેકત્વં, કિંતુ ભાવ્યં વિવેકિમિઃ ॥ ૧૨૨ ॥
 ચત્વારોઽસ્ય લોકપાલાસ્ત્રેશાનાવતંસકાત્ ।
 અસંખ્યેયસહસ્રાણાં, યોજનાનામતિક્રમે ॥ ૧૨૩ ॥
 પ્રાચ્યાં વિમાનં સુમનોઽભિધાનં સોમદિક્રપતેઃ ।
 વિમાનં સર્વતોભદ્રં, યામ્યાં યમહરિત્પતેઃ ॥ ૧૨૪ ॥
 અપરસ્યાં ચ વરુણવિમાનં વલ્ગુનામકમ્ ।
 વિમાનં વૈશ્રમણસ્યોત્તરસ્યાં સ્યાત્સુવલ્ગુકમ્ ॥ ૧૨૫ ॥
 સૌધર્મેશાનવચ્ચૈવં, સ્વર્ગેષુ નિશ્ચિલેષ્વપિ ।
 સ્વેન્દ્રાવતંસકાલ્લોકપાલાવાસાશ્ચતુર્દિશમ્ ॥ ૧૨૬ ॥
 ઉત્તંચ—“કપ્પસ્સ અંતપયરે નિયકપ્પવહિંસયા વિમાણાઓ ।
 ઈંદનિવાસા તેસિં ચઉદિસિં લોગપાલાણં ॥ ૧૨૭ ॥”
 અગ્રેતનાનામપ્યોજયુજામેવં વિઢૌજસામ્ ।
 તૃતીયતુર્યયોર્વાચ્યો, વ્યત્યયો લોકપાલયોઃ ॥ ૧૨૮ ॥
 યથા તૃતીયેન્દ્રસ્યૈતે, ક્રમાત્સૌધર્મરાજવત્ ।
 ચતુર્થેન્દ્રસ્ય ચેશાન-સુરેન્દ્રસ્યેવ તે ક્રમાત્ ॥ ૧૨૯ ॥

ઈશાનેન્દ્રની વિકુર્વણા શક્તિ પણ સૌધર્મેન્દ્રની જેમ હોય છે. છતાં દરેક ઠેકાણે વિવેકી પુરુષોએ સૌધર્મેન્દ્ર કરતાં અહિ કંઈક અધિકપણું સમજી લેવું. ૬૨૨.

આ (ઈશાનેન્દ્ર)ના ચાર લોકપાલો છે. તેમાં ઇશાનાવતંસક વિમાનથી અસંખ્યાતા હજાર યોજન દૂર પૂર્વ દિશામાં સોમ દિક્ષપાલનુ સુમન, દક્ષિણ દિશામાં યમ દિક્ષપાલનું સર્વતોભદ્ર, પશ્ચિમ દિશામાં વરુણ દિક્ષપાલનુ વલ્ગુ, અને ઉત્તર દિશામાં વૈશ્રમણ દિક્ષપાલનું સુવલ્ગુ નામનું વિમાન છે. ૬૨૩-૬૨૫.

સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોકની જેમ દરેક સ્વર્ગમાં પોત-પોતાના ઇન્દ્રાવતંસક વિમાનથી ચારે દિશામાં લોકપાલના આવાસો છે. ૬૨૬.

કહ્યું છે કે—

દરેક દેવલોકના છેલ્લા પ્રતરમાં પોત-પોતાના નામના કલ્પાવતંસક વિમાનો — ઇન્દ્ર-નિવાસો હોય છે અને તેની ચારે દિશામાં ઇન્દ્રના લોકપાલના વિમાનો હોય છે. ૬૨૭.

આગળના શક્તિશાળી, ઇન્દ્રમહારાજના ત્રીજા અને ચોથા લોકપાલમાં વ્યત્યય છે. જેમકે — ત્રીજા ઇન્દ્રના લોકપાલ સૌધર્મ ઇન્દ્રની જેમ સમજવા અને ચોથા ઇન્દ્રના

વિમાનાનાં ચતુર્ણામપ્યેષામધો વિવર્તિતિ ।
 તિર્યગ્લોકે રાજધાન્યશ્ચતસ્રઃ પ્રાગ્વદાહિતાઃ ॥ ૯૩૦ ॥
 સૌધર્મેશાનેન્દ્રલોકપાલાનાં યાસ્તુ વર્ણિતાઃ ।
 નગર્યઃ કુણ્ડલદ્વીપે, દ્વાત્રિંશત્તાસ્તિવતઃ પરાઃ ॥ ૯૩૧ ॥
 સ્થિતિશ્ચ સોમયમયોઃ, પલ્યોપમદ્વયં ભવેત્ ।
 પલ્યોપમસ્ય ચૈકેન, તૃતીયાંશેન વર્જિતમ્ ॥ ૯૩૨ ॥
 પૂર્ણં વૈશ્રમણસ્યાથ, સ્થિતિઃ પલ્યોપમદ્વયમ્ ।
 તૃતીયાંશાધિકં પલ્યદ્વયં ચ વરુણસ્ય સા ॥ ૯૩૩ ॥
 પૃથ્વીરાજી ચ રયણી, વિદ્યુર્ચૈત્યભિધાનતઃ ।
 ચતુર્ણામપ્યમીષાં સ્યુશ્ચતસ્રઃ પ્રાણવહ્નિભાઃ ॥ ૯૩૪ ॥
 એષામપત્યસ્થાનીયદેવવક્તવ્યતાદિકમ્ ।
 સર્વમપ્યનુસંધેયં, સુધિયા પૂર્વવર્ણિતમ્ ॥ ૯૩૫ ॥
 કિંત્વમીપામૌત્તરાહા, વશ્યાઃ સ્યુરસુરાદયઃ ।
 ઉદીચ્યામેવ નિશ્ચિલોઽધિકારઃ પૂર્વવર્ણિતઃ ॥ ૯૩૬ ॥

તથાહુઃ—ચતુસુ વિમાણેસુ ચત્તારિ, ઉદેસા અપરિસેસા, નવરં ઠિતીએ ણાણત્તં—

લોકપાલ ઇશાનેન્દ્ર જેવા સમજવા. લોકપાલના ચારે વિમાનોની નીચે તિર્યક્ લોકમાં વર્તતી, એવી, લોકપાલોની પૂર્વની જેમ ચાર રાજધાનીઓ સમજવી. ૯૨૮-૯૩૦.

સૌધર્મ અને ઇશાનેન્દ્રના લોકપાલોની કુંડલદ્વીપમાં જે બત્રીસ નગરીઓ કહેલી છે, તે આથી (રાજધાનીઓથી) જુદી સમજવી. ૯૩૧

સોમ અને યમ લોકપાલનું આયુષ્ય ૧/૩ ન્યૂન છે પલ્યોપમનું હોય છે, વૈશ્રમણનું આયુષ્ય પૂર્ણ છે પલ્યોપમનું હોય છે, અને વરુણનું આયુષ્ય ૩/૪ પલ્યોપમ અધિક છે પલ્યોપમ હોય છે. ૯૩૨-૯૩૩.

ચારેય લોકપાલોને પૃથ્વી, રાજી, રયણી અને વિદ્યુત્ નામની ચાર પટરાણીઓ હોય છે. ૯૩૪.

ચારેય લોકપાલોની પુત્રસ્થાનીય દેવતા વિગેરેની વાત પૂર્વની જેમ બુદ્ધિથી સમજ લેવી. વિશેષ ફક્ત એટલો કે — આ લોકપાલોને વશવતી અસુરાદિ દેવતાઓ ઉત્તર દિશાના સમજવા અને પૂર્વે કહેલો સર્વ અધિકાર ઉત્તર દિશા સંબંધી સમજવો. ૯૩૫-૯૩૬.

કહ્યું છે કે — ચારે વિમાનોમાં ચાર વાના સમાન છે, ફક્ત આયુષ્યની સ્થિતિમાં ભિન્નતા છે.

આદિદુર્ગિ તિમાગૂણા પલિયા ધણયસ્સ હોંતિ દો ચેવ ।

દો સતિમાગા વરુણે પલિયમહાવચ્ચદેવાણં ॥ ૧૩૭ ॥ મગં”

તથા—સ્થિતેસ્લપત્વેડ્ડ્યમીષામાજ્ઞૈશ્વર્યં ભવેન્મહત્ ।

લોકેડ્ડલપવિભવત્વેડ્ડપિ, નૃપાધિકારિણામિવ ॥ ૧૩૮ ॥

ઉક્તા દશાધિપતયઃ, સૌધર્મેશાનયોર્યતઃ ।

સૂત્રે તત્ર સુરેન્દ્રૌ દ્વૌ, લોકપાલાસ્તથાડ્ડષ્ટ ચ ॥ ૧૩૯ ॥

તથાહુઃ—“સોહમ્મીસાણેસુ ણં મંતે ! કપ્પેસુ કઙ્ઘ દેવા આહેવચ્ચં જાવ વિહરંતિ ? ગોં ! દસ દેવા જાવ વિહરંતિ ” ઇત્યાદિ મગવતીસૂત્રે ।

एवमीशानदेवेन्द्रः, सामानिकादिभिर्वृतः ।

विमानावासलक्षाणामिहाष्टाविंशतेः प्रभुः ॥ १४० ॥

उत्तरार्द्धलोकनेता, कान्त्या विद्योतयन् दिशः ।

असंख्यदेवीदेवानामीशानस्वर्गवासिनाम् ॥ १४१ ॥

आधिपत्यमनुभवत्युदात्तपुण्यवैभवः ।

प्रतापनिस्तुलः शूलपाणिर्वृषभवाहनः ॥ १४२ ॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥

अहो माहात्म्यमस्योच्चैर्यत्સૌધર્મેશ્વરોડ્ડપિ હિ ।

આદ્યતઃ પાર્શ્વમમ્યેતું, ક્ષમતે ન ત્વનાદ્યતઃ ॥ ૧૪૩ ॥

પહેલા બે લોકપાલોનું $\frac{1}{2}$ પદ્યોપમ ન્યૂન બે પદ્યોપમનું આયુષ્ય હોય છે, ધનદ લોકપાલનું ૨ પદ્યોપમનું આયુષ્ય હોય છે, અને વરુણ લોકપાલનું આયુષ્ય $\frac{1}{2}$ પદ્યોપમ ભાગે યુક્ત બે પદ્યોપમનું હોય છે. ઇત્યાદિ ભગવતી સૂત્રમાં કહ્યું છે. ૯૩૭.

જેમ રાજાના અધિકારી અદ્ય વૈભવવાળા હોવા છતાં પણ વિશિષ્ટ સત્તોવાળા હોય છે, તેમ આયુષ્ય અદ્ય હોવા છતાં પણ આ લોકપાલોનું આજ્ઞૈશ્વર્ય (સત્તા) મોટું હોય છે. ૯૩૮.

તેથી જ સૂત્રમાં સૌધર્મેન્દ્ર અને ઇશાનેન્દ્ર દેવલોકના દશ અધિપતિઓ કહેલા છે, તેમાં બે ઇન્દ્ર (સૌધર્મેન્દ્ર-ઇશાનેન્દ્ર) અને (તેના ચાર-ચાર) આઠ લોકપાલો સંમજવાનાં. આ પ્રમાણે $2 + 8 = 10$ થાય છે. ૯૩૯.

શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે — ‘હે ભદ્રંત ! સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોકમાં કેટલા દેવતાઓ અધિપતિપણું કરતાં યાવત્ વિહરે છે ? હે ગૌતમ ! દશ દેવતાઓ (અધિપતિપણું ભોગવે છે.) યાવત્ વિહરે છે...’

આ પ્રમાણે સામાનિક દેવતાઓથી પરિવરેલા, અઠાવીસ લાખ વિમાનોના અધિપતિ, ઉત્તરાર્ધલોકના સ્વામી, પોતાની કાંતિથી દિશાઓને પ્રકાશિત કરનારા, વિશિષ્ટ પુણ્યશાળી, ક્ષે-ઉ. ૪૯

એવમાલાપસંલાપૌ, કર્તુ સંમુખમીક્ષિતુમ્ ।
 અનેન સહ સૌધર્માધીશોઽનીશો હ્યનાદતઃ ॥ ૧૪૪ ॥
 ઈશાનેન્દ્રસ્તુ સૌધર્માધિપતેરન્તિકં સુખમ્ ।
 યાતીક્ષતે જલ્પતિ ચ, નાસ્યાનુજ્ઞામપેક્ષતે ॥ ૧૪૫ ॥
 એવમુત્પન્નેષુ નાનાકાર્યેષુ ચ પરસ્પરમ્ ।
 સંભૂય ગોષ્ઠીમપ્યેતૌ, કુર્વાતે પ્રશ્રયાશ્રયૌ ॥ ૧૪૬ ॥
 ગચ્છેત્કદાચિદીશાનનાથોઽપિ પ્રથમાન્તિકમ્ ।
 સૌધર્મેન્દ્રોઽપ્યનુજ્ઞાપ્ય, યાયાદેતસ્ય સન્નિધૌ ॥ ૧૪૭ ॥
 મો દક્ષિણાર્દ્ધલોકેન્દ્ર ! સૌધર્મેન્દ્ર ! હિતાવહમ્ ।
 કાર્યમેતદિતિ ગિરા, વદેદીશાનનાયકઃ ॥ ૧૪૮ ॥
 ઉત્તરાર્દ્ધલોકનેતર્મો ઈશાનસુરેશ્વર ! ।
 સત્યમિત્યાદિકૃત્યૌઘાનુમૌ વિમૃશતો મિથઃ ॥ ૧૪૯ ॥

તથાહુઃ—‘ પ્રભૂ ણં મંતે ! સકે દેવિદે દેવરાયા ઈસાણસ્સ દેવિદસ્સ દેવરણ્ણો

પ્રતાપથી જેની તુલના ન થઈ શકે એવા, શૂલ નામના શસ્ત્રને હાથમાં ધારણ કરનારા, વૃષભ વાહનવાળા, એવા ઇશાનેન્દ્ર ઇશાન સ્વર્ગમાં રહેનારા અસંખ્ય દેવ-દેવીઓનાં સ્વામીપણાને અનુભવે છે. ૯૪૦-૯૪૨.

અહો ! ઇશાનેન્દ્રનું માહાત્મ્ય એટલું વિશેષ છે, કે સ્વયં સૌધર્મેન્દ્ર પણ ઇશાનેન્દ્રની ઇચ્છાથી જ (તેમની અનુજ્ઞા હોય તો જ તેમની) નજીક જઈ શકે— અન્યથા ન જઈ શકે. એ જ પ્રમાણે એમની સાથે વાતચીત કરવી, સામે જોવું, વિગેરે બધી પ્રવૃત્તિઓ પણ ઇશાનેન્દ્રની ઇચ્છા વિના સૌધર્મેન્દ્ર કરી શકે નહીં. ૯૪૩-૯૪૪.

જ્યારે ઇશાનેન્દ્ર તો સૌધર્મેન્દ્રની પાસે અનુજ્ઞાની અપેક્ષા વિના સુખપૂર્વક જાય છે, બોલે છે, અને જુએ છે ૯૪૫.

એ પ્રમાણે જુદા-જુદા પ્રકારના કાર્ય પ્રસંગે બન્ને ઇન્દ્રો પરસ્પર ભેગા થઈને આદર-વિનયને પામેલા એવા તેઓ પરસ્પર વાતચીતાદિ ગોષ્ઠી કરે છે. ૯૪૬.

ક્યારેક ઇશાનેન્દ્ર, સૌધર્મેન્દ્ર પાસે જાય છે અને ક્યારેક સૌધર્મેન્દ્ર ઇશાનેન્દ્રને જણાવીને તેમની પાસે જાય છે. ૯૪૭

ઇશાનેન્દ્ર, સૌધર્મેન્દ્ર સાથે વાત કરે ત્યારે કહે કે— હે દક્ષિણાર્ધ લોકેન્દ્ર ! સૌધર્મેન્દ્ર ! આ કાર્ય હિતકારી છે—એ પ્રમાણે વાત કરે છે. ૯૪૮.

ત્યારે સૌધર્મેન્દ્ર જવાબ આપે, હે ઉત્તરાર્ધ લોકેન્દ્ર ! ઇશાનેન્દ્ર ! તમારી વાત સાચી છે—એ પ્રમાણે કહીને પરસ્પર કાર્યની વિચારણા કરે છે. ૯૪૯.

શ્રી ભગવતી સૂત્રના ત્રીજા શતકના પહેલા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે— ‘હે ભદ્રંત !

અંતિઅં પાઠ્ઠમવિત્ત્વ ? , હંતા પમ્ ! ' ઇત્યાદિ મગવતીસૂત્રે ૩, ૧ ।

સાધારણવિમાનાદિહેતોર્જાત્વેનયોર્દ્વયોઃ ।

ઉત્પદ્યતે વિવાદોઽપિ, મિથો નિર્જરરાજયોઃ ॥ ૯૫૦ ॥

આધ્માતતામ્રવત્ક્રોધાત્તામ્રાનનવિલોચનો ।

કલ્પાન્તવહ્નિતપનાવિવાશક્યનિરીક્ષણૌ ॥ ૯૫૧ ॥

ચણ્ડરૂપૌ તદા ચૈતો, કોઽન્યો વત્કુમપીશ્વરઃ ? ।

યોઽત્ર યુક્તમયુક્તં વા, નિર્ણય શમયેત્કલિમ્ ॥ ૯૫૨ ॥

તતઃ ક્ષણાન્તરાદીષ્છાન્તૌ વિચિન્ત્ય ચેતસા ।

સનત્કુમારં દેવેન્દ્રં, સ્મરતસ્તાબુભાવપિ ॥ ૯૫૩ ॥

સોઽપિ તામ્યાં સ્મર્યમાણો, વિજ્ઞાયાવધિના દ્રુતમ્ ।

તત્રાગત્ય ન્યાયકાર્યમાજ્ઞાપ્ય શમયેત્કલિમ્ ॥ ૯૫૪ ॥

તતઃ સનત્કુમારેન્દ્રવોદિતૌ ત્યક્તવિગ્રહૌ ।

તદાજ્ઞાં વિભ્રતો મૌલૌ, તૌ મિથઃ પ્રીતમાનસૌ ॥ ૯૫૫ ॥

તથાહુઃ—‘ અત્થિ ણં મંતે ! સક્કીસાણાણં દેવિંદાણં દેવરાઈણં વિવાદા સમુપ્પ-
જ્જંતિ, ? હંતા અત્થીત્યાદિ ’ મગવતીસૂત્રે ૩, ૧ ।

દેવોના ઇન્દ્ર, દેવોના રાજા, શક મહારાજા ઇશાનેન્દ્ર પાસે જઈ શકે કે કેમ ? ગૌતમ ! હા, જઈ શકે ઇત્યાદિ...

સાધરણ વિમાનોના કારણે આ બન્ને ઇન્દ્ર વચ્ચે કોઈક વાર વિવાદ પણ ઉત્પન્ન થાય છે. ૯૫૦.

ધમાવેલા તાંબાની જેમ ક્રોધથી લાલચોળ મુખ અને આંખોવાળા કલ્પાંત કાળના અગ્નિની જેમ, જેની સામે જોઈ પણ ન શકાય એવા પ્રચંડરૂપવાળા, આ બન્ને દેવેન્દ્રોને કહેવાને કોણ સમર્થ અને કે—જે યોગ્ય-અયોગ્યનો નિર્ણય કરીને ઝઘડાને શમાવે ! ત્યારબાદ ક્ષણવાર પછી કંઈક શાંત થએલા એવા તે બન્ને ઇન્દ્રો મનથી વિચારીને સનત્કુમારનું સ્મરણ કરે છે... ૯૫૧-૯૫૩

બન્નેવડે યાદ કરાએલા એવા તે (સનત્કુમાર ઇન્દ્ર) પણ અવધિજ્ઞાનથી બાણીને ત્યાં આવીને યોગ્ય કાર્યની આજ્ઞા કરી ઝઘડાને શમાવે છે. ૯૫૪.

સનત્કુમારેન્દ્રે સમજાવેલા એવા તે બન્ને ઇન્દ્રો ઝઘડો છોડીને ખુશ થઈને પરસ્પર બન્ને સનત્કુમારેન્દ્રની આજ્ઞાને સ્વીકારે છે. ૯૫૫.

શ્રી ભગવતી સૂત્રના ત્રીજા શતકના પહેલા ઉદ્દેશમાં કહ્યું કે—‘ હે પ્રભુ ! દેવોના રાજા, દેવોના ઇન્દ્ર એવા શક અને ઇશાનેન્દ્રને વિવાદ ઉત્પન્ન થાય છે ? ગૌતમ ! હા, થાય છે... ઇત્યાદિ....

કદાચિચ તથા ક્રુદ્ધૌ, યુદ્ધસજ્જૌ પરસ્પરમ્ ।
 સામાનિકાદયો દેવા, ઉભયોરપિ સંમતાઃ ॥ ૯૫૬ ॥
 અર્હદંદ્રાક્ષાલનામ્બુસેકાતૌ ગતમન્સરૌ ।
 નિર્માય નિર્માયતયા વોધયન્તિ નયસ્થિતિમ્ ॥ ૯૫૭ ॥
 પશ્યતાતિતમાં રાગદ્વેષયોર્દુર્વિલઙ્ઘતામ્ ।
 યદેતાભ્યાં વિહમ્બ્યેતે, તાદૃશાવપ્યધીશ્વરૌ ॥ ૯૫૮ ॥
 એવમીશાનદેવેન્દ્રોઽનુભવન્નપિ વૈભવમ્ ।
 અર્હન્તમર્હદ્વર્મં ચ, ચિત્તાન્ન ત્યજતિ ક્ષણમ્ ॥ ૯૫૯ ॥
 ઉત્તરાર્દ્રજિનેન્દ્રાણાં, કલ્યાણકેષુ પશ્ચસુ ।
 કરોત્યગ્રેસરીભૂય, સહોત્સાહં મહોત્સવાન્ ॥ ૯૬૦ ॥
 જિનેન્દ્રપાદાન્ ભજતે, ભરતૈસ્વતાદિષુ ।
 નન્દીશ્વરે ચ પ્રત્યબ્દં, કરોત્યષ્ટાદિકોત્સવાન્ ॥ ૯૬૧ ॥
 અસકૃચ્ચાર્હતાં ભાવપૂજામપિ કરોતિ સઃ ।
 અષ્ટોત્તરં નટનટીશતં વિકૃત્ય નર્તયન્ ॥ ૯૬૨ ॥

કેાઈકવાર ક્રોધમાં આવીને પરસ્પર યુદ્ધ કરવા તૈયાર થાય છે ત્યારે બન્નેને સંમત (માન્ય) એવા સામાનિક દેવતાઓ અરિહંતની દાદાના પ્રક્ષાલનું પાણી છાંટીને શાંત કરીને સરળતાપૂર્વક ન્યાય સમજાવે છે. ૯૫૬-૯૫૭.

જુઓ-જુઓ રાગ-દ્વેષ કેટલા દુર્લભ છે, કે જે, રાગદ્વેષવડે આવા મહાન ઇન્દ્રો પણ વિડંબના પામે છે. ૯૫૮.

આ પ્રમાણે ઇશાનેન્દ્ર વૈભવને અનુભવતા છતાં પણ શ્રી અરિહંત પરમાત્મા અને શ્રી અરિહંતના ધર્મને ચિત્તથી ક્ષણવાર પણ છોડતા નથી... ૯૫૯.

ઉત્તરાર્ધલોકના શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોના પાંચે કલ્યાણકોમાં અગ્રેસર બનીને ઉત્સાહપૂર્વક મહોત્સવ કરે છે. ૯૬૦.

ભરત અને ઐરવત આદિમાં શ્રી જિનેશ્વરોની સેવા કરે છે અને દરવર્ષે નંદી-શ્વરઠીપમાં અટ્ટઠાઈ મહોત્સવ કરે છે. ૯૬૧.

અને એકસોઆઠ (૧૦૮) નટ-નટીઓને વિકૃત્વીને નાચપૂર્વક વારંવાર અરિહંતોની ભાવપૂજા પણ કરે છે. ૯૬૨.

દેવપર્ષત્સમક્ષં ચ, ચમત્કારાતિરેકતઃ ।
 પ્રશંસતિ નરસ્યાપિ, ધર્મદાઢ્યૌદિકં ગુણમ્ ॥ ૯૬૩ ॥
 આરાધ્યાનેકધા ધર્મ, સમ્યક્ત્વાદ્યેવમુત્તમમ્ ।
 સમાપ્યાયુઃ સાતિરેકં સાગરોપમયોદ્વયમ્ ॥ ૯૬૪ ॥
 હૃતશ્ચ્યુત્વેશાનરાજો, મહાવિદેહભૂમિષુ ।
 ઉત્પદ્ય પ્રાપ્તચારિત્રો, ભાવી મુક્તિવધૂધવઃ ॥ ૯૬૫ ॥
 હૃત્યં મયા પૃથુસુખૌ પ્રથમદ્વિતીયૌ,
 સ્વર્ગાવનર્ગલશુભાચરણાધિગમ્યૌ ।
 સાધીશ્વરૌ શ્રુતવતાં વચનાનુસારાઢ્યાવર્ણિતૌ
 વિભવશાલિસુરાલિપૂર્ણૌ । (ઇન્દ્રવજ્રા) ॥ ૯૬૬ ॥
 વિશ્વાશ્ચર્યદકીર્ત્તિકીર્ત્તિવિજયશ્રીવાચકેદ્રાંતિષ-
 દ્રાજશ્રીતનયોઽતનિષ્ઠ વિનયઃ શ્રીતેજપાલાત્મજઃ ।
 કાવ્યં યત્કિલ તત્ર નિશ્ચિતજગત્તત્ત્વપ્રદીપોપમે, ।
 ષડ્વિંશો મધુરઃ સમાપ્તિમગમત્સર્ગો નિસર્ગોઽજ્જ્વલઃ ॥ ૯૬૭ ॥
 હૃતિ શ્રીલોકપ્રકાશે ષડ્વિંશઃ સર્ગઃ સમાપ્તઃ ॥ ગ્રં. ૧૦૮૪ ॥

❧

(દેહતાપૂર્વક ધર્મ આરાધી રહેલા ધર્માત્માને જોઈને) તેના ચમત્કારના અતિરેકથી દેવની પર્ષદા સમક્ષ મનુષ્યના પણ ધર્મની, દેહતા આદિ ગુણોની પ્રશંસા કરે છે. ૯૬૩. એ પ્રમાણે ઈશાનેન્દ્ર ઉત્તમ એવા સમ્યક્ત્વ આદિ ધર્મની અનેક પ્રકારે આરાધના કરીને, સાધિક એ સાગરોપમનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને, અહીંથી ચયવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઈને, આરિત્ર સ્વીકાર કરીને મુક્તિવધૂના પતિ થશે, અર્થાત્ મોક્ષે જશે... ૯૬૪-૯૬૫.

આ પ્રમાણે વૈભવશાળી દેવતાઓથી પૂર્ણ, અત્યંત સુખવાળા, અનર્ગલ શુભ આચરણથી પ્રાપ્ય એવા પ્રથમ અને દ્વિતીય સ્વર્ગનું તથા તેના ઇન્દ્રોનું વર્ણન જ્ઞાનીઓના વચનાનુસાર મેં કર્યું છે. ૯૬૬.

વિશ્વને આશ્ચર્ય કરનારી કીર્તિવાળા, એવા ઉપાધ્યાય શ્રી કીર્તિવિજયજી ગણિવરના શિષ્ય, માતા રાજશ્રી અને પિતા તેજપાલના પુત્ર એવા વિનયવિજયજી એટલે કે મેં, નિશ્ચિત એવા જગતના તત્ત્વો માટે પ્રદીપ સમાન જે કાવ્ય (લોકપ્રકાશ કાવ્ય) તેમાં સ્વાભાવિક, ઉજ્જવલ અને મધુર એવા છવીશમો સર્ગ સમાપ્ત કર્યો ૯૬૭.

॥ अथ सप्तविंशतितमः सर्गः प्रारभ्यते ॥

सौधर्मेशाननामानावुक्तौ स्वर्गौ सभर्तृकौ ।
स्वरूपमुच्यते किञ्चित्तीयतुर्ययोरथ ॥ १ ॥
सौधर्मेशाननाकाभ्यां, दूरमूर्ध्वं व्यवस्थितौ ।
योजनानामसंख्येयकोटाकोटिव्यतिक्रमे ॥ २ ॥
सनत्कुमारमाहेन्द्रौ, स्वर्गौ निसर्गसुन्दरौ ।
सौधर्मेशानवदिमावप्येकवलयस्थितौ ॥ ३ ॥
संस्थानमर्द्धचन्द्राभं, प्रत्येकमनयोर्भवेत् ।
उभौ पुनः समुदितौ, पूर्णचन्द्राकृती मतौ ॥ ४ ॥
तत्रापि सौधर्मस्योर्ध्वं, समपक्षं समानदिक् ।
सनत्कुमार ईशान—स्योर्ध्वं माहेन्द्र एव च ॥ ५ ॥
प्रतरा द्वादश प्राग्वद्, द्वयोः संगतयोरिह ।
प्रतिप्रतरमेकैकं, भवेद्विमानमिन्द्रकम् ॥ ६ ॥

सर्ग—२७

સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોકનું તથા તેમના ઇન્દ્રોતું વર્ણન કર્યું. અને હવે ત્રીજા-
ઓથા દેવલોકનું કંઈક સ્વરૂપ કહીએ છીએ. ૧.

સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોકથી ઉપર અત્યંત દૂર, અસંખ્ય કોટાકોટિ યોજન-
(ઉપર) ગયા બાદ કુદરતી રીતે સુંદર એવા સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર દેવલોક—સૌધર્મ
અને ઇશાન દેવલોકની જેમ એક ગોળાકારે રહેલા છે. ૨-૩.

બન્ને દેવલોકનું સંસ્થાન અર્ધ ચંદ્રાકારે છે અને બન્નેનું સંસ્થાન મેળવતાં
પૂર્ણ ચંદ્રાકાર થાય છે. ૪

તેમાં પણ સૌધર્મની બરાબર ઉપર સમાન દિશામાં સનત્કુમાર દેવલોક છે અને
ઇશાનની ઉપર માહેન્દ્ર દેવલોક છે ૫.

બન્ને દેવલોકના બાર પ્રતર છે અને દરેક પ્રતરમાં ઇન્દ્રક વિમાન હોય છે.

વૈદ્ય ૧ રુચકં ૨ ચૈવ, રુચિકં ૩ ચ તતઃ પરમ્ ।
 અંક ૪ ચ સ્ફટિકં ૫ ચૈવ, તપનીયાલ્ય ૬ મેવ ચ ॥ ૭ ॥
 મેઘ ૭ મધ્યં ચ ૮ હારિદ્રં ૯, નલિનં ૧૦ લોહિતાક્ષકમ્ ૧૧ ।
 વજ્રં ૧૨ ચેતિ પ્રતરેષુ, દ્વાદશસ્વિન્દ્રકાઃ ક્રમાત્ ॥ ૮ ॥
 ચતસ્રઃ પદ્મયો દિક્ષુ, પ્રતિપ્રતરમિન્દ્રકાત્ ।
 અન્તરેષુ વિનો પ્રાચીં, પ્રાગ્વત્પુષ્પાવકીર્ણકાઃ ॥ ૯ ॥
 પ્રકોનપચ્ચાશદષસપ્ષટ્પચ્ચકાધિકા ।
 ચતુસ્ત્રિદ્વયેકાધિકા ચ, ચત્વારિંશત્તતઃ પરં ॥ ૧૦ ॥
 ચત્વારિંશદથૈકોનચત્વારિંશદ્વિમાનકાઃ ।
 અષ્ટાત્રિંશત્પ્રતિપદ્મિ, પ્રતરેષુ ક્રમાદિહ ॥ ૧૧ ॥
 પ્રથમપ્રતરે સપ્તદશ ત્રયસ્રા વિમાનકાઃ ।
 પ્રતિપદ્મિ ચતુષ્કોણા, વૃત્તાઃ ષોડશ ષોડશ ॥ ૧૨ ॥
 સર્વે પદ્મિવિમાનાશ્ચ, ષણ્ણવત્યધિકં શતમ્ ।
 દ્વિતીયપ્રતરે ત્રૈધા, અપિ ષોડશ ષોડશ ॥ ૧૩ ॥
 સર્વે ચ તે સંકલિતા, દ્વિનવત્યધિકં શતમ્ ।
 તાર્ત્તીયીકે પ્રતિપદ્મિ, વૃત્તાઃ પચ્ચદશોદિતાઃ ॥ ૧૪ ॥

૧. વૈદ્ય, ૨. રુચક, ૩. રુચિક, ૪. અંક, ૫. સ્ફટિક, ૬. તપનીય, ૭. મેઘ, ૮. અધ્ય, ૯. હારિદ્ર, ૧૦. નલિન, ૧૧. લોહિતાક્ષ, ૧૨. વજ્ર-એ નામના દરેક પ્રતરમાં ક્રમશઃ ૧૨ ઈન્દ્રક વિમાનો છે. ૬-૮.

દરેક ઈન્દ્રક વિમાનથી ચારે દિશામાં વિમાનની એક-એક શ્રેણી છે. અને તેના આંતરમાં પૂર્વ દિશા સિવાયની દિશામાં પુષ્પાવકીર્ણક વિમાનો છે. ૯.

દરેક પ્રતરમાં ક્રમશઃ (૧) ૪૯, (૨) ૪૮, (૩) ૪૭, (૪) ૪૬, (૫) ૪૫, (૬) ૪૪, (૭) ૪૩, (૮) ૪૨, (૯) ૪૧, (૧૦) ૪૦, (૧૧) ૩૯, (૧૨) ૩૮, વિમાનો છે ૧૦-૧૧.

પ્રથમ પ્રતરમાં દરેક પંક્તિમાં ત્રિકોણાકારના ૧૭ વિમાનો છે અને ગોળાકાર તથા ચોરસ ૧૬-૧૬ વિમાનો છે. ચારે પંક્તિના કુલ વિમાનો એકસો છન્નુ (૧૯૬) છે. બીજા પ્રતરમાં દરેક આકારના વિમાનોની સંખ્યા ૧૬-૧૬ ની છે. અને ચારે પંક્તિના કુલ વિમાનો એક સો બાણુ-(૧૯૨) થાય છે. ત્રીજા પ્રતરમાં દરેક પંક્તિમાં ગોળ વિમાન ૧૫ છે. અને ત્રિકોણ તથા ચોરસ ૧૬-૧૬ છે. કુલ (ચારે પંક્તિ ના)

પોદશ ત્રિચતુષ્કોણાઃ, સર્વેઽષ્ટાશીતિયુક્ શતમ્ ।
 તુર્યે યસ્યા પોદશાન્યે, દ્વૈધાઃ પચ્ચદશાચિલાઃ ॥ ૧૫ ॥
 શતં ચતુરશીત્યાઢ્યં, પચ્ચમે પ્રતરે પુનઃ ।
 ત્રૈધા અપિ પચ્ચદશ, સર્વેઽશીત્યધિકં શતમ્ ॥ ૧૬ ॥
 પચ્ચદશ પચ્ચદશ, પષ્ટે ત્રિચતુરસ્રકાઃ ।
 વૃત્તાશ્ચતુર્દશૈવં ચ, પદ્મસપ્તિયુતં શતમ્ ॥ ૧૭ ॥
 સપ્તમે પ્રતરે યસ્યાઃ, પ્રોક્તાઃ પચ્ચદશોત્તમૈઃ ।
 વૃત્તાશ્ચ ચતુરસ્રાશ્ચ, ચતુર્દશ ચતુર્દશ ॥ ૧૮ ॥
 દ્વિસપ્ત્યા સમધિકં, શતં સર્વેઽષ્ટમે પુનઃ ।
 ચતુર્દશૈવ ત્રૈધાપિ, સર્વેઽષ્ટપષ્ટિયુક્ શતમ્ ॥ ૧૯ ॥
 નવમે ત્રિચતુષ્કોણાશ્ચતુર્દશ ચતુર્દશ ।
 વૃત્તાસ્રયોદશૈવં ચ, ચતુઃપષ્ટિયુતં શતમ્ ॥ ૨૦ ॥
 યસ્યાશ્ચતુર્દશાન્યે ચ, દ્વૈધા અપિ ત્રયોદશ ।
 પષ્ટ્યાધિકં શતં સર્વે, દશમે પ્રતરે પુનઃ ॥ ૨૧ ॥

એક સો અઘ્યાસી (૧૮૮) વિમાનો છે. અને ચોથા પ્રતરમાં ત્રિકોણ વિમાનો ૧૬ છે. અને બીજા ૧૫-૧૫ છે એટલે કુલ એકસો ચોર્યાસી (૧૮૪) વિમાનો છે. ૧૨-૧૫. પાંચમા પ્રતરમાં ત્રણ આકારના વિમાનો ૧૫-૧૫ છે અને ચારે શ્રેણિના મળીને કુલ એક સો એશી (૧૮૦) વિમાનો છે. ૧૬.

છઠ્ઠા પ્રતરમાં ત્રિકોણ અને ચોરસ વિમાનો ૧૫-૧૫ છે અને ગોળ વિમાનો ૧૪ છે. કુલ ચારે શ્રેણિના એકસો છાંતેર (૧૭૬) વિમાનો છે. ૧૭.

સાતમા પ્રતરમાં ત્રિકોણ વિમાનો ૧૫ છે, ગોળ અને ચોરસ વિમાનો ૧૪-૧૪ છે અને ચારે શ્રેણિના કુલ વિમાનો એકસો બહાંતેર (૧૭૨) છે. આઠમા પ્રતરમાં ત્રણ પ્રકારના વિમાનો ૧૪-૧૪ છે અને ચારે શ્રેણિના કુલ વિમાનો એકસો અઠસઠ (૧૬૮) છે. ૧૮-૧૯.

નવમા પ્રતરમાં ત્રિકોણ અને ચોરસ વિમાનો ૧૪-૧૪ છે અને ગોળ વિમાનો ૧૩ છે અને ચારે શ્રેણિના કુલ એકસો ચોસઠ (૧૬૪) છે. ૨૦.

દશમા પ્રતરમાં ત્રિકોણ વિમાનો ૧૪ છે અને ગોળ અને ચોરસ વિમાનો ૧૩-૧૩ છે. ચારે શ્રેણિના કુલ વિમાનો એકસો સાઠ (૧૬૦) છે. ૨૧

એકાદશે ત્રિધાપ્યેતે, ત્રયોદશ ત્રયોદશ ।
 સર્વે પુનઃ સંકલિતાઃ, ષટ્પચ્ચાશદ્યુતં શતમ્ ॥ ૨૨ ॥
 દ્વાદશે ત્રિચતુષ્કોણાસ્ત્રયોદશ ત્રયોદશ ।
 વૃત્તાશ્ચ દ્વાદશૈવં ચ, દ્વિપચ્ચાશં શતં સમે ॥ ૨૩ ॥
 એવં ચ પદ્ધિવૃત્તાનાં, સાશીતિરિહ ષટ્શતી ।
 પદ્ધિન્યસ્ત્રાણાં ચ સપ્ત, શતાનિ દ્વાદશોપરિ ॥ ૨૪ ॥
 સ્યાત્પદ્ધિચતુરસ્ત્રાણાં, સપ્તવતિષટ્શતિ ।
 દ્વાદશાનામિન્દ્રકાણાં, ક્ષેપેઽત્ર સર્વસંખ્યયા ॥ ૨૫ ॥
 પાદ્મકેયાનિ વિમાનાનિ, સ્યુઃ શતાન્યેકવિંશતિઃ ।
 ભવન્ત્યન્યાનિ પુષ્પાવકીર્ણાનિ તાનિ સંખ્યયા ॥ ૨૬ ॥
 સહસ્રાઃ સપ્તનવતિર્લક્ષાણ્યેકોનવિંશતિઃ ।
 શતાનિ નવ સર્વાગ્રાદિમાનલક્ષવિંશતિઃ ॥ ૨૭ ॥
 તત્ર દ્વાદશ લક્ષાણિ, સનત્કુમારચક્રિણઃ ।
 લક્ષાણ્યષ્ટ વિમાનાનાં, માહેન્દ્રાધીશ્વરસ્ય ચ ॥ ૨૮ ॥

અગ્યારમાં પ્રતરમાં ત્રણે પ્રકારના વિમાનો ૧૩-૧૩ છે અને ચારે શ્રેણિના એકસો છપ્પન (૧૫૬) વિમાનો છે. ૨૨.

બારમાં પ્રતરમાં ત્રિકોણ અને ચોરસ વિમાનો ૧૩-૧૩ છે, ગોળ વિમાનો ૧૨ છે અને ચાર શ્રેણિના કુલ વિમાનો એકસો બાવન (૧૫૨) છે. ૨૩.

આ પ્રમાણે બારે પ્રતરોના મળીને પંક્તિમાં રહેલા ગોળ વિમાનો છસો એંશી (૬૮૦) છે. ત્રિકોણ વિમાનોની સંખ્યા સાતસો બાર (૭૧૨) છે. અને ચોરસ વિમાનોની સંખ્યા છસો છન્નુ (૬૮૬) છે. આ સંખ્યામાં ઇન્દ્રકવિમાનો ૧૨ ઉમેરવાથી બધા વિમાનોની કુલ સંખ્યા એકવીસસો (૨૧,૦૦) થાય છે. ૨૪-૨૫.

એ સિવાય બીજા વિમાનો પુષ્પાવકીર્ણ હોય છે, જેની સંખ્યા ઓગણીશ લાખ સત્તાણીહજાર નવસો હોય છે, (૧૯,૯૭,૯૦૦) અને તેમાં ૨૧૦૦ (શ્રેણિના વિમાનોની સંખ્યા) ઉમેરવાથી વીશ લાખ (૨૦,૦૦,૦૦૦) વિમાનોની સંખ્યા થાય છે. ૨૬-૨૭.

તેમાં બાર લાખ વિમાનો સનત્કુમાર ઇન્દ્રના છે અને આઠ લાખ વિમાનો માહેન્દ્રાધિપતિના છે. ૨૮.

સનત્કુમારમાહેન્દ્રસુરેન્દ્રયોઃ પૃથક્ પૃથક્ ।
 સૌધર્મેશાનવદૃત્તાદિષુ સ્વામિત્વમુદ્યતામ્ ॥ ૨૯ ॥
 સંખ્યા સનત્કુમારેઽથ, વૃત્તાનાં પદ્ધિવર્તિનામ્ ।
 દ્વાવિંશત્યધિકા પચ્ચશતી પ્રાચ્યૈર્નિરૂપિતા ॥ ૩૦ ॥
 ત્રિકોણાનાં સર્વસંખ્યા, ષટ્પચ્ચાશં શતત્રયમ્ ।
 ચતુષ્કોણાનાં તથાષ્ટચત્વારિંશં શતત્રયમ્ ॥ ૩૧ ॥
 પદ્વિંશા દ્વાદશશતી, પાદ્ધત્તેયાનાં ભવેદિહ ।
 લક્ષાણ્યેકાદશૈવાદનવતિશ્ચ સહસ્રકાઃ ॥ ૩૨ ॥
 સચતુઃસપ્તતિઃ સપ્તશતી પુષ્પાવકીર્ણકાઃ ।
 એવં દ્વાદશ લક્ષાણિ, તૃતીયસ્ય સુરેશિતુઃ ॥ ૩૩ ॥
 તુર્યે વૃત્તવિમાનાનાં, સપ્તત્યાઽમ્યધિકં શતમ્ ।
 ષટ્પચ્ચાશત્સમધિકં, ત્રિકોણાનાં શતત્રયમ્ ॥ ૩૪ ॥
 ચતુષ્કોણાનાં તથાષ્ટચત્વારિંશં શતત્રયમ્ ।
 શતાન્યષ્ટ ચતુઃસપ્તત્યાઢ્યાનિ સર્વસંખ્યયા ॥ ૩૫ ॥
 સપ્ત લક્ષાણ્યથ નવનવતિશ્ચ સહસ્રકાઃ ।
 પદ્વિંશં ચ શતં પુષ્પાવકીર્ણાં દ્વિ નિશ્ચિતાઃ ॥ ૩૬ ॥

સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર દેવલોકનાં ઇન્દ્રનું સૌધર્મ અને ઇશાનની જેમ ગોળ-ચારસ અને ત્રિકોણુ વિમાનોને વિષે સ્વામિત્વ અલગ-અલગ સમજવું. ૨૯.

તેમાં સનત્કુમાર દેવલોકના પંક્તિગત ગોળ વિમાનોની સંખ્યા પૂર્વ પુરુષોએ પાંચસો બાવીશ (૫૨૨) ની, ત્રિકોણુની સંખ્યા ત્રણસો છપ્પન (૩૫૬) અને ચતુષ્કોણુની સંખ્યા ત્રણસો અડતાલીશ (૩૪૮)ની કહેલી છે. ૩૦-૩૧.

સનત્કુમાર દેવલોકના પંક્તિગત કુલ વિમાનોની સંખ્યા બારસોને છવીશ (૧,૨૨૬) છે અને પુષ્પાવકીર્ણક વિમાનોની સંખ્યા અગ્યાર લાખ અઠાણું હજાર સાતસો ચુમ્મોતેર (૧૧,૬૮,૭૭૪) અને બધા વિમાનોની કુલ સંખ્યા બાર લાખ (૧૨,૦૦,૦૦૦)ની છે. ૩૨-૩૩.

માહેન્દ્ર દેવલોકમાં પંક્તિગત વિમાનોમાંથી ગોળ વિમાનો એકસો સિત્તેર (૧૭૦) છે ત્રિકોણાકાર વિમાનો ત્રણસો છપ્પન (૩૫૬) છે. ચતુષ્કોણુ વિમાનો ત્રણસો અડતાલીશ (૩૪૮) છે અને પંક્તિગત કુલ વિમાનો આઠસો-ચુમ્મોતેર (૮૭૪) છે. આમાં પુષ્પાવકીર્ણક વિમાનો સાત લાખ નવાણું હજાર એકસોને છવીશ (૭,૬૬,૧૨૬) છે.

एषां योगेऽष्टलक्षाणि, माहेन्द्रस्य सुरेशितुः ।
 विमानानीशितव्यानि, भाव्यानि भव्यधीधनैः ॥ ३७ ॥
 अमी विमानाः सर्वेऽपि, घनवातप्रतिष्ठिताः ।
 श्यामं विना चतुर्वर्णा, मणिरत्नविनिर्मिताः ॥ ३८ ॥
 घनवातोऽतिनिचितो, निश्चलो वातसंचयः ।
 जगत्स्वाभाव्यतस्तत्र, विमानाः शश्वदास्थिताः ॥ ३९ ॥
 षड्विंशतिः शतान्येषु, पृथ्वीपिण्डो निरूपितः ।
 शतानि षड् योजनानां, प्रासादाः स्युरिहोच्छ्रिताः ॥ ४० ॥
 सौधर्मेशाननिष्ठानां, विमानानामपेक्षया ।
 अत्युत्કૃષ્ટવર્ણગન્ધરસસ્પર્શ અમી મતાઃ ॥ ૪૧ ॥
 સૌધર્મેશાનવચ્છેપં, સ્વરૂપં ભાવ્યતામિહ ।
 વિષ્કમ્ભાયામપરિધિમાનં તુ પ્રાક્ પ્રદર્શિતમ્ ॥ ૪૨ ॥
 અર્થૈતેષુ વિમાનેષુ, પૂર્વપુણ્યાનુસારતઃ ।
 ઉત્પદ્યન્તે સુરાસ્તત્ર, રીતિસ્તુ પ્રાક્ પ્રપન્ચિતા ॥ ૪૩ ॥

આ પ્રમાણે માહેન્દ્ર દેવલોકના રાજ્ય ભોગવટાનાં કુલ વિમાનો આઠ લાખ (૮,૦૦,૦૦૦) ભવ્ય બુદ્ધિવાળા જીવોએ સમજવા. ૩૪-૩૭.

આ બધા વિમાનો ઘનવાત ઉપર રહેલા છે. મણિરત્નથી નિર્મિત છે અને શ્યામવર્ણ સિવાયના બીજા ચાર વર્ણવાળા છે. ૩૮.

આ ઘનવાત અતિદઢ, અને નિશ્ચલ વાયુનો સમૂહ છે. જગતના સ્વભાવથી જ આ વિમાનો ત્યાં હંમેશ માટે રહેલા છે. ૩૯.

આ વિમાનોમાં છવીંશસો (૨૬૦૦) યોજનનો પૃથ્વીપિંડ કહેલો છે અને તેના ઉપર છસો (૬૦૦) યોજન ઊંચા પ્રાસાદો (વિમાનો) હોય છે. ૪૦.

સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોકના વિમાનોની અપેક્ષાએ આ વિમાનોના વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ અતિ ઉત્કૃષ્ટ હોય છે. ૪૧.

આ બંને દેવલોકના વિમાનોનું બાકીનું સ્વરૂપ સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોકના વિમાનોની જેમ સમજવું અને લંબાઈ, પહોળાઈ અને પરિધિ પહેલા કહેલી છે. ૪૨.

આ વિમાનોની અંદર પૂર્વ પુણ્યાનુસારે દેવતાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. અને એ ઉત્પત્તિની રીતિ પહેલા કહેલી છે. ૪૩.

પદ્મકેસરવદ્ધૌરાસ્તેઽથ સર્વાઙ્ગભૂષણાઃ ।

વરાહચિહ્નમુકુટાઃ, સનત્કુમારનાકિનઃ ॥ ૪૪ ॥

સિંહચિહ્નધારિચારુકિરીટરમ્યમૌલયઃ ।

દેવા વિશિષ્ટદ્યુતયો, માહેન્દ્રસ્વર્ગવાસિનઃ ॥ ૪૫ ॥

જઘન્યતોઽપિ પાથોધિદ્વિતયસ્થિતયઃ સુરાઃ ।

સનત્કુમારેઽથોત્કર્ષાત્, સપ્તમાગરજીવિનઃ ॥ ૪૬ ॥

માહેન્દ્રે તુ જઘન્યેન, સાધિકાન્ધિદ્વયાયુષઃ ।

ઉત્કર્ષતઃ પુનઃ સાતિરેકસપ્તાર્ણવાયુષઃ ॥ ૪૭ ॥

एकस्य सागरस्यांशाः, कल्प्यन्ते द्वादशेदशाः ।

સ્વર્ગયોરેતયોર્ભાગા, જ્ઞેયાઃ સ્થિતિનિરૂપણે ॥ ૪૮ ॥

प्रथमप्रतरे तत्रोत्कृष्टा जलनिधिद्वयम् ।

સ્થિતિઃ પશ્ચલવોપેતં, દ્વિતીયપ્રતરે પુનઃ ॥ ૪૯ ॥

दशभागाधिकं वाद्धिद्वयं स्थितिर्गरीयसी ।

ત્રિભિર્ભાગૈઃ સમધિકાસ્ત્રતીયે સાગરાસ્ત્રયઃ ॥ ૫૦ ॥

चतुर्थे प्रतरे साष्टभागं वारांनिधित्रयम् ।

પશ્ચમે સૈકભાગં ચ, વારાંનિધિચતુષ્ટયમ્ ॥ ૫૧ ॥

સનત્કુમારના દેવો શુભાળી-ગૌરવર્ણવાળા તથા સર્વોગ્ભૂષણવાળા હોય છે. તેમજ તેઓનાં મુકુટમાં વરાહનું ચિહ્ન હોય છે. ૪૪.

માહેન્દ્ર દેવલોકના દેવતાઓ વિશિષ્ટ તેજવાળા, અને મસ્તક ઉપર સિંહના ચિહ્નવાળા સુંદર મુગુટને ધારણ કરનારા હોય છે. ૪૫

સનત્કુમારમાં દેવતાઓ જઘન્યથી ૨ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટથી ૭ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા હોય છે. ૪૬.

માહેન્દ્ર દેવલોકના દેવતાઓ જઘન્યથી ક'ઈક અધિક ૨ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટથી ક'ઈક અધિક સાત સાગરોપમ આયુષ્યવાળા હોય છે. ૪૭.

એક સાગરોપમના બાર અંશ કલ્પવા અને આ અંશ બન્ને (ત્રીજા-ચોથા) દેવલોકના દરેક પ્રતરના દેવોના આયુષ્યની ગણતરી માટે ઉપયોગી જાણવા. ૪૮.

ત્યાં પ્રથમ પ્રતરના દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨ સાગરોપમ અને ૧૬ અંશની હોય છે બીજા પ્રતરના દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બે સાગરોપમ અને ૧૬ અંશની હોય છે. ત્રીજા પ્રતરમાં દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ સાગરોપમ અને ૧૬ અંશ હોય છે. ૪૯-૫૦.

ચોથા પ્રતરના દેવોનું આયુષ્ય ૩ સાગરોપમ અને ૧૬ અંશ છે. પાંચમા પ્રતરના દેવોનું આયુષ્ય ૪ સાગરોપમ અને ૧૬ અંશ છે. ૫૧.

षड्भागाभ्यधिकं षष्ठे, तदेव सप्तमे पुनः ।
 न्यूनमेकेन भागेन, सागरोपमपञ्चकम् ॥ ५२ ॥
 एतदेव चतुर्भागाभ्यधिकं प्रतरेऽष्टमे ।
 नवमे नवभागाढ्यमेतत्पयोधिपञ्चकम् ॥ ५३ ॥
 साधिका दशमे द्वाभ्यां, भागाभ्यां षट् पयोधयः ।
 एकादशेऽप्येत एव, साधिकाः सप्तमिल्लवैः ॥ ५४ ॥
 प्रतरे द्वादशे चात्र, देवानां परमा स्थितिः ।
 अर्णवाः सप्त सर्वत्र, जघन्या त्वम्बुधिद्वयम् ॥ ५५ ॥
 सनत्कुमारे निर्दिष्टा, येयं ज्येष्ठेतरा स्थितिः ।
 माहेन्द्रेऽपि सैव किंतु, ज्ञेया सर्वत्र साधिका ॥ ५६ ॥
 अत्रापि सातिरेकत्वं, सामान्योक्तमपि श्रुते ।
 पत्योपमस्यासंख्येयभागेनेति विभाव्यताम् ॥ ५७ ॥
 देहोच्चत्वं सुराणां स्यादिह स्थित्यनुसारतः ।
 द्विसागरायुषस्तत्र, सप्तहस्तोच्चभूषणाः ॥ ५८ ॥

છઠ્ઠા પ્રતરના દેવોનું આયુષ્ય ૪ સાગરોપમ અને ૬૬ અંશ છે. સાતમા પ્રતરના દેવોનું આયુષ્ય ૪ સાગરોપમ અને ૬૬ અંશ છે. ૫૨.

આઠમા પ્રતરનાં દેવોનું આયુષ્ય ૫ સાગરોપમ અને ૬૬ અંશ છે. નવમા પ્રતરના દેવોનું આયુષ્ય ૫ સાગરોપમ અને ૬૬ અંશ છે. ૫૩.

દશમા પ્રતરના દેવોનું આયુષ્ય ૬ સાગરોપમ અને ૬૬ અંશ છે. અગ્યારમા પ્રતરમાં દેવોનું આયુષ્ય ૬ સાગરોપમ અને ૬૬ અંશ છે. ૫૪.

બારમા પ્રતરના દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૭ સાગરોપમ છે. જઘન્ય તો સર્વ પ્રતરોમાં ૨ સાગરોપમ સમજવું. ૫૫.

સનત્કુમાર દેવલોકના બારે પ્રતરના દેવોની જે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહી છે, તેથી કંઈક અધિક માહેન્દ્ર દેવલોકનાં દરેક પ્રતરના દેવોની (જઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ) સમજવી. ૫૬.

અહિં કંઈક અધિક એમ સામાન્યથી આગમમાં કહ્યું છે, તે પદ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ સમજવો. ૫૭.

અહીંના દેવતાઓની ઊંચાઈ આયુષ્યને અનુસારે હોય છે. એ સાગરોપમના આયુષ્ય-વાળા દેવતાઓની ઊંચાઈ સાત હાથની હોય છે. ત્રણ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા

ત્રિપાથોધિજીવિનાં તુ, કરાઃ પટ્ તનુતુજ્જતા ।
 એકાદશવિમક્તસ્ય, ચત્વારોઽંશાઃ કરસ્ય ચ ॥ ૫૯ ॥
 ત્રયો ભાગાઃ કરાઃ પટ્ ચ, ચતુર્જલધિજીવિનામ્ ।
 દ્વૌ ભાગૌ પટ્ કરાસ્તુજ્જો, દેહઃ પશ્ચાર્ણવાયુષામ્ ॥ ૬૦ ॥
 એકો ભાગઃ પટ્ કરાશ્ચ, પટ્સાગરોપમાયુષામ્ ।
 સંપન્તાબ્ધિસ્થિતયઃ પૂર્ણપટ્કરોત્તુજ્જવિગ્રહાઃ ॥ ૬૧ ॥
 તે ચોચ્છ્વસન્તિ માસેનાર્ણવદ્વયાયુપસ્તતઃ ।
 સ્યાત્પક્ષવૃદ્ધિરુચ્છ્વાસાન્તરે સપ્તાર્ણવાવધિ ॥ ૬૨ ॥
 દ્વાભ્યાં ત્રિમિશ્રતુઃપશ્ચપટ્સપ્તભિઃ સહસ્રકૈઃ ।
 સ્થિતેરપેક્ષયાઽન્દાનામાહારયન્તિ પૂર્વવત્ ॥ ૬૩ ॥
 યથોક્તસાગરેભ્યશ્ચ, હીનાધિકાયુષાં પુનઃ ।
 આહારોચ્છ્વાસદેહાદિ-માનં હીનાધિકં ભવેત્ ॥ ૬૪ ॥
 કામભોગામિલાપે તુ, સૌધર્મસ્વર્ગવાસિનીઃ ।
 પલ્યોપમાધિકદશપલ્યોપમાન્તજીવિનીઃ ॥ ૬૫ ॥

દેવતાઓની ઊંચાઈ ૬ હાથ ૬૬ અંશ હોય છે. ૫૮-૫૯.

અને ચાર સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવોની ઊંચાઈ ૬૬ હાથની હોય છે. અને પાંચ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવોની ઊંચાઈ ૬૬ હાથની હોય છે. ૬૦.

છ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવોની ઊંચાઈ ૬૬ હાથની હોય છે સાત સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવોની ઊંચાઈ ૬ હાથની હોય છે. ૬૧.

બે સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવો મહિનામાં એક વાર શ્વાસ લે છે. એક સાગરોપમે પંદર દિવસની વૃદ્ધિ કરતાં સાત સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવતાઓ ૩ મહિના અને પંદર દિવસે શ્વાસ લે છે. ૬૨.

આયુષ્યની સ્થિતિ મુજબ ક્રમશઃ બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત હજાર વર્ષના આંતરે આહાર લે છે. ૬૩.

કહેલા સાગરોપમથી ઓછાવત્તા આયુષ્યવાળા દેવોના આહાર શ્વાસોશ્વાસ અને દેહ પ્રમાણ ઓછું - વતું હોય છે ૬૪.

કામ ભોગનાં અભિલાષ વખતે તે દેવ કામરૂપી અગ્નિને માટે ઈધન સમાન એવા ચિત્તવડે સૌધર્મ સ્વર્ગમાં રહેનારી એક પદ્યોપમથી અધિક અને દશ પદ્યોપમની

પ્રાચ્યપુણ્યાનુસારેણ, લબ્ધાધિકાધિકસ્થિતીઃ ।
 સ્મરન્તિ ચેતસા દેવીઃ, સ્વાર્હાઃ કામાનલૈધસા ॥ ૬૬ ॥
 તતસ્તા અપિ જ્ઞાનન્તિ, સઘોઽન્ગસ્ફુરણાદિભિઃ ।
 સ્વકામુકરિંસાં દ્રાગત્યન્તચતુરાશયાઃ ॥ ૬૭ ॥
 તતશ્ચાદ્ભુતશૃંગારનેપથ્યસુષમાશ્રિતાઃ ।
 ઉપાયન્તિ તદમ્યર્ણ, મર્તુર્ગૃહમિવાઙ્ગનાઃ ॥ ૬૮ ॥
 તતસ્તા વિનિવેશ્યેતે, ક્રોડસિંહાસનાદિષુ ।
 મુજોપપીડમાલિઙ્ગય, પીડયન્તઃ સ્તનો મુહુઃ ॥ ૬૯ ॥
 ચુમ્બન્તોઽધરવિમ્વાદૌ, સ્પૃશન્તો જઘનાદિષુ ।
 એવં સંસ્પર્શમાત્રેણ, તૃપ્યન્તિ સુરતૈરિવ ॥ ૭૦ ॥
 દેવ્યોઽપિ તાઃ સ્પર્શભોગૈસ્તથા દિવ્યપ્રભાવતઃ ।
 શરીરાન્તઃપરિણતૈસ્તૃપ્યન્તિ શુક્રપુદ્ગલૈઃ ॥ ૭૧ ॥
 એવં પશ્ચાક્ષવિષયાસ્વાદાહ્લાદૈર્નિરન્તરમ્ ।
 જ્ઞાનન્ત્યેતે ગતમપિ, કાલં નૈકનિમેષવત્ ॥ ૭૨ ॥

અંદરની સ્થિતિ ધરાવનારી, પૂર્વના પુણ્યાનુસારે અધિક-અધિક આયુષ્યવાળી, પોતાને યોગ્ય હોય તેવી દેવીઓને યાદ કરે છે. ૬૫-૬૬.

ત્યારબાદ ચતુર આશયવાળી તે દેવીઓ પણ તરત જ પોતાના અંગના સ્ફૂરણાદિ કારણે પોતાના પ્રિયની રતેઝીને સમજી જાય છે. ૬૭.

ત્યારબાદ અદ્ભુત શ્રંગાર, અને વસ્ત્રાદિની સજાવટ વગેરે શોભાઓથી અલંકૃત એવી તે દેવીઓ, ગૃહિણી-સ્રી પોતાના પતિના ગૃહે જાય તેમ, તે દેવોની પાસે જાય છે. ૬૮.

ત્યારપછી તે દેવો પણ તે દેવાંગનાઓ - અપ્સરાઓને પોતાના ખોળાડૂપી સિંહાસન ઉપર બેસાડીને ભુજથી ગાઢ આલિંગન કરીને વારંવાર તેઓના સ્તનોને દબાવે છે, એકોને ચૂંબન કરે છે, જઘનાદિ પ્રદેશોમાં સ્પર્શ કરે છે. એમ સ્પર્શમાત્રથી મૈથુન ક્રીડાની જેમ તૃપ્ત થઈ જાય છે. ૬૯-૭૦.

તે દેવીઓ પણ દિવ્ય પ્રભાવના કારણે સ્પર્શ લોગથી (સ્પર્શ માત્રથી પણ) શરીરની અંદર પરિભ્રુત થયેલા શુક્ર પુદ્ગલોથી તૃપ્ત થઈ જાય છે. ૭૧.

આ પ્રમાણે તે દેવો નિરંતર પાંચે ધ્વનિયોનાં વિષય સુખના રસાસ્વાદના આહ્લાદ કારણે એક આખના પલકારાની જેમ ગયેલા કાળને જાણતા નથી. ૭૨.

જ્ઞાનેનાવધિના ત્વેતે, દ્વિતીયાં શર્કરાપ્રભામ્ ।
 પચ્યન્ત્યધસ્તલં યાવત્પન્નલેશ્યાઃ સ્વભાવતઃ ॥ ૭૩ ॥
 ગર્ભજૌ નરતિર્યશ્ચૌ, સંખ્યેયસ્થિતિશાલિનૌ ।
 ઉત્પદ્યેતે હૈતેઽપિ, ચ્યુત્વા યાન્ત્યેતયોર્દ્વયોઃ ॥ ૭૪ ॥
 એકસામયિકી પ્રાગ્વત્સંખ્યોત્પત્તિવિનાશયોઃ ।
 એકસામયિકં જ્ઞેયં, જઘન્યં ચાન્તરં તયોઃ ॥ ૭૫ ॥
 યુક્તા મુદ્હૃતૈર્વિશત્યા, દશભિશ્ચ દિનાઃ ક્રમાત્ ।
 નવ દ્વાદશ ચ જ્યેષ્ઠાન્તરં સ્યાદનયોર્દિવોઃ ॥ ૭૬ ॥
 સનત્કુમારમાહેન્દ્રસ્વર્ગયોરમૃતાશિનામ્ ।
 ઉક્તં સ્વરૂપમનયોઃ, સ્વામિનોસ્તદથોચ્યતે ॥ ૭૭ ॥
 પ્રતરે દ્વાદશે તત્ર, સનત્કુમારતાવિષે ।
 સૌધર્મવદશોકાઘાઃ, પ્રાચ્યાદિષ્વતંસકાઃ ॥ ૭૮ ॥
 મધ્યે સનત્કુમારાવતંસકઃ પૂર્વવદ્ભવેત્ ।
 તત્રોપપાતશચ્યાયામુપપાતસમાસ્પૃશિ ॥ ૭૯ ॥

આ દેવલોકના દેવો અવધિજ્ઞાનવડે બીજી શર્કરાપ્રભા પૃથ્વી સુધી નીચે ભેઈ શકે છે અને તેમની સ્વભાવથી જ પન્નલેશ્યા હોય છે. ૭૩.

સંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા ગર્ભજ મનુષ્યો અને તિર્યંચો અહિં ઉત્પન્ન થાય છે અને આ દેવો અયવીને ગર્ભજ મનુષ્ય અને તિર્યંચમાં જાય છે. ૭૪.

આ દેવલોકમાં દેવોની એક જ સમયમાં ઉત્પત્તિ અને અયવનની સંખ્યા સૌધર્મ દેવલોકની જેમ સમજી લેવી. ઉત્પત્તિ અને અયવનનું આંતરુ જઘન્યથી બન્ને દેવલોકમાં એક સમયનું હોય છે. ૭૫.

જ્યારે ઉત્કૃષ્ટ આંતરુ સનત્કુમાર દેવલોકમાં ૬ દિવસ ને ૨૦ મુહૂર્તનું છે. અને માહેન્દ્ર દેવલોકમાં ૧૨ દિવસ ને ૧૦ મુહૂર્તનું છે. ૭૬.

સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર દેવલોકનાં દેવોનું સ્વરૂપ કહ્યું હોયે તેમના ઈન્દ્રોનું સ્વરૂપ કહેવાય છે. ૭૭.

સનત્કુમાર દેવલોકનાં બારમા પ્રતરમાં સૌધર્મ દેવલોકની જેમ પૂર્વ આદિ ચાર દિશાઓમાં અશોકાવતંસક આદિ વિમાનો છે. ૭૮.

મધ્યમાં સૌધર્મોવતંસક વિમાનની જેમ સનત્કુમારાવતંસક વિમાન છે. ત્યાં ઉપપાત સભામાં રહેલી ઉપપાત શચ્યામાં પૂણ્યશાળી એવો વિશિષ્ટ જીવ સનત્કુમાર ઈન્દ્ર તરીકે

ઉત્પદ્યતે સ્વલુ સનત્કુમારેન્દ્રતયા કૃતી ।
 કૃતપુણ્યઃ કરોત્યુક્તરીત્યાઽર્હદર્ચનાદિકમ્ ॥ ૮૦ ॥
 તતઃ સિંહાસનાસીનશ્ચારુશૃંગારમાસુરઃ ।
 સામાનિકૈર્દ્વિસપ્તયા, સહસ્રૈઃ પરિતો વૃતઃ ॥ ૮૧ ॥
 પશ્ચપલ્યોપમાઢ્યાર્દ્વપશ્ચમામ્ભોધિજીવિભિઃ ।
 અન્તઃપર્ષદ્રતૈર્દેવસહસ્રૈરષ્ટભિર્વૃતઃ ॥ ૮૨ ॥
 ચતુઃપલ્યાધિકસાર્દ્વચતુઃસાગરજીવિભિઃ ।
 મધ્યપર્ષદ્રતૈર્દેવસહસ્રૈર્દશભિર્વૃતઃ ॥ ૮૩ ॥
 ત્રિપલ્યામ્યધિકાધ્યર્દ્વચતુર્ણવજીવિભિઃ ।
 સહસ્રૈશ્ચ દ્વાદશભિર્જુષ્ટો બાહ્યસમાસદામ્ ॥ ૮૪ ॥
 ત્રાયસ્ત્રિશૈર્મન્ત્રિભિશ્ચ, લોકપાલૈશ્ચ પૂર્વવત્ ।
 આશ્રિતઃ સપ્તભિઃ સૈન્યૈઃ, સૈન્યાધિપૈશ્ચ સપ્તભિઃ ॥ ૮૫ ॥
 દ્વિસપ્તયા સહસ્રૈશ્ચ, પૃથક્ પૃથક્ ચતુર્દિશમ્ ।
 સેવિતઃ સજ્જકવચૈઃ, શસ્ત્રોગ્રૈરાત્મરક્ષકૈઃ ॥ ૮૬ ॥
 વિમાનાવાસલક્ષાણાં, દ્વાદશાનામધીશ્વરઃ ।
 તદ્વાસિનાં ચ દેવાનામસંખ્યાનાં મહૌજસામ્ ॥ ૮૭ ॥

ઉત્પન્ન થાય છે અને પ્રથમ કહ્યું તે મુજબ શ્રી અરિહંત લગવંતની પૂજા વિગેરે કરે છે. ૭૬-૮૦.

ત્યારબાદ બહોંતેર હજાર (૭૨,૦૦૦) સામાનિક દેવતાઓથી પરિવરેલા, સાડા-ચાર સાગરોપમ અને પાંચ પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા આઠ હજાર (૮,૦૦૦) અંત-પર્ષદાના દેવો, સાડા ચાર સાગરોપમ અને ચાર પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા દશ હજાર (૧૦,૦૦૦) મધ્યમ પર્ષદાના દેવો, સાડાચાર સાગરોપમ અને ત્રણ પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા બાહ્ય પર્ષદાના બાર હજાર (૧૨,૦૦૦) દેવતાઓથી પરિવરેલા, (તેમજ) સૌધર્મેન્દ્રની જેમ ત્રાયસ્ત્રિશદેવો, મંત્રીદેવો, લોકપાલો, સાત સૈન્યો, સાત સેનાધિ-પતિઓથી આશ્રિત થએલા, ચારે દિશામાં બખ્તર પહેરેલા અત્યુચ્છુદ્ધા શસ્ત્રોને ધારણ કરનારા, ઉભા રહેલા બહોંતેર હજાર (૭૨,૦૦૦), બહોંતેર હજાર આત્મરક્ષક દેવતાઓથી (રક્ષાતા,) બાર લાખ (૧૨,૦૦,૦૦૦) વિમાનો તેમજ તે વિમાનોમાં વસનારા અસંખ્યાતા તેજસ્વી દેવોના અધિપતિ, પ્રકૃષ્ટ પુણ્ય વૈભવવાળા, દિવ્યશક્તિ-વ્યક્તિઓ:

સદૈશ્વર્યમનુભવત્યુદાત્તપુણ્યવૈભવઃ ।

દિવ્યશક્તિસંપ્રયુક્તપટુનાટકદત્તદ્વક્ ॥ ૮૮ ॥ અષ્ટમિઃ કુલકં ।

અસ્ય યાનવિમાનં ચ, ભવેત્સૌમનસામિધમ્ ।

દેવઃ સૌમનસાશ્ચ, નિયુક્તસ્તદ્વિકુર્વણે ॥ ૮૯ ॥

નિજવૈક્રિયલબ્ધ્યા તુ, દેવરૂપૈર્વિકુર્વિતૈઃ ।

જમ્બૂદ્વીપાંશ્વતુરોઽયં, પૂર્ણાન્ પૂરયિતું ક્ષમઃ ॥ ૯૦ ॥

તિર્યક્ પુનરસંખ્યેયાન્, મર્તુ દ્વીપામ્બુધીન્ ક્ષમઃ ।

સૌધર્મેશાનાધિરાજાપેક્ષ્યા કિલ ભૂયસઃ ॥ ૯૧ ॥

મોગેચ્છુસ્તુ સુધર્માયાં, જિનાસ્થ્યાશાતનામિયા ।

જમ્બૂદ્વીપસમં સ્થાનં, ચક્રાકૃતિ વિકુર્વયેત્ ॥ ૯૨ ॥

મધ્યે રત્નપીઠિકાઢ્યં, પ્રાસાદં રચયત્યયમ્ ।

પટ્વ્યોજનશતોત્તુલ્લં, રત્નચન્દ્રોદયાશ્ચિતમ્ ॥ ૯૩ ॥

તત્ર સિંહાસનં રત્નપીઠિકાયાં સૃજત્યસૌ ।

ન શક્રેશાનવચ્છય્યાં, સંમોગાભાવતસ્તથા ॥ ૯૪ ॥

દ્વારા રજુ થતા નાટકને જોવા માટે દૃષ્ટિ સ્થાપિત કરનારા, એવા શ્રી સનત્કુમારેન્દ્ર, શ્રેષ્ઠ શૃંગારને ધારણ કરી-સિંહાસનારૂઢ બનીને હંમેશા ચીરકાળ સુધી ઐશ્વર્યને અનુભવે છે. ૮૧-૮૮.

આ (સનત્કુમારેન્દ્ર) ને બહાર જવા માટેનું વિમાન સૌમનસ નામે છે. અને તેને સૌમનસ નામનો દેવ વિકુર્વે છે. ૮૯.

આ ઈન્દ્ર મહારાજા પોતાની વૈદિક્ય લબ્ધિથી બનાવેલા દ્વીપોને પૂર્ણ ભરવા સમર્થ છે. અને તે તિર્યાં તે અસંખ્ય માટે સમર્થ છે. સૌધર્મ અને ઈશાનેન્દ્રની અપેક્ષા બાણુ ૯૦-૯૧.

લોગની ઇચ્છાવાળા એવા તે ઈન્દ્ર સુધર્મા આશાતનાના ભયથી જમ્બૂદ્વીપ સમાન ચક્રાકૃતિ તેની મધ્યમાં રત્ન પીઠિકા યુક્ત પ્રાસાદ રચે અને રત્નોના અંદરવાથી યુક્ત હોય છે. ૯૩.

ત્યાં રત્નપીઠિકા ઉપર તે સિંહાસન બનાવે માદ્રક શર્યા બનાવતા નથી કારણકે તેમને સ્પર્શ શરીર સ્પર્શ હોય છે.) ૯૪.

સામાનિકાદિકાશેષપરિવારસમન્વિતઃ ।

લજ્જનીયરતાભવાત્તત્રોપૈત્યથ વાસવઃ ॥ ૯૫ ॥

સૌધર્મસ્વર્ગવાસિન્યસ્તદ્યોગ્યાસ્ત્રિદશાઙ્ગનાઃ ।

તત્રાયાન્તિ સહૈતાભિર્બુદ્ધક્ટે વૈષયિકં સુખમ્ ॥ ૯૬ ॥

માહેન્દ્રેન્દ્રાદયોઽપ્યેવં, દેવેન્દ્રા અચ્યુતાવધિ ।

ચક્રાકૃતિસ્થાનકાદિ, વિકૃત્ય ભુજ્જતે સુખમ્ ॥ ૯૭ ॥

તત્ર ચક્રાકૃતિસ્થાને, પ્રાસાદાંસ્તુ સૃજન્ત્યમી ।

સ્વસ્વવિમાનપ્રાસાદોત્તુઙ્ગાન્ સિંહાસનાશ્ચિતાન્ ॥ ૯૮ ॥

અયમૈશ્વર્યયુક્તોઽપિ, વિરક્ત ઇવ ધાર્મિકઃ ।

મહોપકારિણં પ્રાજ્ઞ, ઇવ ધર્મમવિસ્મરન્ ॥ ૯૯ ॥

વહૂનાં સાધુસાધ્વીનાં, જિનધર્મદ્વદાત્મનામ્ ।

શ્રાવકાણાં શ્રાવિકાણાં, સમ્યક્ત્વાદિવ્રતસ્પૃશામ્ ॥ ૧૦૦ ॥

હિતકામઃ સુખકામો, નિઃશ્રેયસાભિલાષુકઃ ।

ગુણગ્રાહી ગુણવર્તાં, ગુણવાન્ ગુણિપૂજકઃ ॥ ૧૦૧ ॥

સનત્કુમારાધિપતિર્મવ્યઃ સુલભવોધિકઃ ।

મહાવિદેહેષ્ટત્પદ્ય, ભવે ભાવિનિ સેત્સ્યતિ ॥ ૧૦૨ ॥

લજ્જનીય કીડાનો અભાવ હોવાથી સામાનિકાદિ સંપૂર્ણ પરિવારથી યુક્ત ઈન્દ્ર મહારાજ ત્યાં આવે છે. અને સૌધર્મ સ્વર્ગમાં રહેનારી સનત્કુમારેન્દ્રને યોગ્ય અપ્સરાઓ પણ ત્યાં આવે છે. અને તેમની સાથે વિષયસુખ લોગવે છે. ૯૫-૯૬. પ્રમાણે માહેન્દ્ર ઈન્દ્રથી લઈને અચ્યુતેન્દ્ર સુધીના બધા ઈન્દ્રો ચક્રાકાર સ્થાન ખ લોગવે છે. ૯૭.

કૃતિ સ્થાનની અંદર પોત-પોતાના વિમાનના પ્રાસાદ કરતાં પણ ઊંચા કૃત પ્રાસાદો બનાવે છે. ૯૮.

।ણે ઐશ્વર્ય યુક્ત હોવા છતાં પણ જેમ પ્રાજ્ઞ પુરુષ પોતાના મહોપકારે તેમ, વૈરાગી ધાર્મિકની જેમ આ સનત્કુમારેન્દ્ર ધર્મને કદી ભૂલતા માં દ્રઢ એવા ઘણાં-ઘણાં સાધુ-સાધ્વી અને સમ્યક્ત્વાદિ વ્રતોને ધારણ કરનારા હિતને ઈચ્છનારા, સુખને ઈચ્છનારા, મોક્ષાભિલાષી, ગુણ-ગ્રહણ કરનારા પોતે ગુણવાન અને ગુણવાનના ગુણને પૂજનારા એવા , સુલભબોધિ શ્રી સનત્કુમારેન્દ્ર આગામી ભવમાં મહાવિદેહમાં ઉત્પન્ન થઈને જશે. ૯૯-૧૦૨.

સદૈશ્વર્યમનુભવત્યુદાત્તપુણ્યવૈભવઃ ।

દિવ્યશક્તિસંપ્રયુક્તપટુનાટકદત્તદ્વક્ ॥ ૮૮ ॥ અષ્ટમિઃ કુલકં ।

અસ્ય યાનવિમાનં ચ, ભવેત્સૌમનસામિધમ્ ।

દેવઃ સૌમનસાશ્ચ, નિયુક્તસ્તદ્વિકુર્વણે ॥ ૮૯ ॥

નિજવૈક્રિયલબ્ધ્યા તુ, દેવરૂપૈર્વિકુર્વિતૈઃ ।

જમ્બૂદ્વીપાંશ્વતુરોઽયં, પૂર્ણાન્ પૂરયિતું ક્ષમઃ ॥ ૯૦ ॥

તિર્યક્ પુનરસંખ્યેયાન્, ભર્તું દ્વીપામ્બુધીન્ ક્ષમઃ ।

સૌધર્મશાનાધિરાજાપેક્ષયા કિલ ભૂયસઃ ॥ ૯૧ ॥

ભોગેચ્છુસ્તુ સુધર્માયાં, જિનાસ્થ્યાશાતનામિયા ।

જમ્બૂદ્વીપસમં સ્થાનં, ચક્રાકૃતિ વિકુર્વેત્ ॥ ૯૨ ॥

મધ્યે રત્નપીઠિકાઢ્યં, પ્રાસાદં રચયત્યયમ્ ।

પટ્વ્યોજનશતોત્તુલ્લં, રત્નચન્દ્રોદયાશ્રિતમ્ ॥ ૯૩ ॥

તત્ર સિંહાસનં રત્નપીઠિકાયાં સુજત્યસૌ ।

ન શક્રેશાનવચ્છગ્યાં, સંભોગાભાવતસ્તથા ॥ ૯૪ ॥

દ્વારા રજુ થતા નાટકને જોવા માટે દૃષ્ટિ સ્થાપિત કરનારા, એવા શ્રી સનતકુમારેન્દ્ર, શ્રેષ્ઠ શૃંગારને ધારણ કરી-સિંહાસનારૂઢ બનીને હંમેશા ચીરકાળ સુધી ઐશ્વર્યને અનુભવે છે. ૮૧-૮૮.

આ (સનતકુમારેન્દ્ર) ને બહાર જવા માટેનું વિમાન સૌમનસ નામે છે. અને તેને સૌમનસ નામનો દેવ વિકુર્વે છે. ૮૯.

આ ઈન્દ્ર મહારાજા પોતાની વૈદિક્ય લખિધથી બનાવેલા રૂપો વડે ચાર જમ્બૂ-દ્વીપોને પૂર્ણ ભરવા સમર્થ છે. અને તે તિરછી તો અસંખ્યાતા દ્વીપ-સમુદ્રોને ભરવા માટે સમર્થ છે. સૌધર્મ અને ઇશાનેન્દ્રની અપેક્ષાએ બાહિ અસંખ્યાતુ મોટું બાણુ ૯૦-૯૧.

લોગની ઇચ્છાવાળા એવા તે ઈન્દ્ર સુધર્માસલામાં ભગવાનના અસ્થિ આદિની આશાતનાના ભયથી જમ્બૂદ્વીપ સમાન ચક્રાકૃતિ સ્થાન વિકુર્વે છે ૯૨.

તેની મધ્યમાં રત્ન પીઠિકા યુક્ત પ્રાસાદ રચે છે. જે પ્રાસાદ છસો યોજન ઊંચો અને રત્નોના અંદરવાથી યુક્ત હોય છે. ૯૩.

ત્યાં રત્નપીઠિકા ઉપર તે સિંહાસન બનાવે છે પરંતુ સૌધર્મ અને ઇશાનેન્દ્રની માફક શય્યા બનાવતા નથી કારણકે તેમને સંલોગ મૈથુન હોતું જ નથી. (દક્ષ શરીર સ્પર્શ હોય છે.) ૯૪.

સામાનિકાદિકાશેષપરિવારસમન્વિતઃ ।

લજ્જનીયરતાભાવાત્તત્રોપૈત્યથ વાસવઃ ॥ ૯૫ ॥

સૌધર્મસ્વર્ગવાસિન્યસ્તદ્યોગ્યાસ્ત્રિદશાઙ્ગનાઃ ।

તત્રાયાન્તિ સહૈતામિર્ઘુક્તે વૈષયિકં સુખમ્ ॥ ૯૬ ॥

માહેન્દ્રેન્દ્રાદયોઽપ્યેવં, દેવેન્દ્રા અચ્યુતાવધિ ।

ચક્રાકૃતિસ્થાનકાદિ, વિકૃત્ય ઘુજ્જતે સુખમ્ ॥ ૯૭ ॥

તત્ર ચક્રાકૃતિસ્થાને, પ્રાસાદાંસ્તુ સૃજન્ત્યમી ।

સ્વસ્વવિમાનપ્રાસાદોતુઙ્ગાન્ સિંહાસનાશ્ચિતાન્ ॥ ૯૮ ॥

અવમૈશ્વર્યયુક્તોઽપિ, વિરક્ત ઇવ ધાર્મિકઃ ।

મહોપકારિણં પ્રાઙ્, ઇવ ધર્મમવિસ્મરન્ ॥ ૯૯ ॥

વહૂનાં સાધુસાધ્વીનાં, જિનધર્મદ્વઢાત્મનામ્ ।

શ્રાવકાણાં શ્રાવિકાણાં, સમ્યક્ત્વાદિવ્રતસ્પૃશામ્ ॥ ૧૦૦ ॥

હિતકામઃ સુખકામો, નિઃશ્રેયસામિલાણુકઃ ।

ગુણગ્રાહી ગુણવર્તાં, ગુણવાન્ ગુણિપૂજકઃ ॥ ૧૦૧ ॥

સનત્કુમારાધિપતિર્ભવ્યઃ સુલભવોધિકઃ ।

મહાવિદેહેષ્ટપદ્ય, ભવે ભાવિનિ સેત્સ્યતિ ॥ ૧૦૨ ॥

લજ્જનીય કીડાનેા અભાવ હોવાથી સામાનિકાદિ સંપૂર્ણ પરિવારથી યુક્ત ઈન્દ્ર મહારાજ ત્યાં આવે છે. અને સૌધર્મ સ્વર્ગમાં રહેનારી સનત્કુમારેન્દ્રને યોગ્ય એવી અપ્સરાઓ પણ ત્યાં આવે છે. અને તેમની સાથે વિષયસુખ ભોગવે છે. ૯૫-૯૬.

આ પ્રમાણે માહેન્દ્ર ઈન્દ્રથી લઈને અચ્યુતેન્દ્ર સુધીના બધા ઈન્દ્રો ચક્રાકાર સ્થાન બનાવીને સુખ ભોગવે છે. ૯૭.

તે ચક્રાકૃતિ સ્થાનની અંદર પોત-પોતાના વિમાનના પ્રાસાદ કરતાં પણ ઊંચા સિંહાસનથી યુક્ત પ્રાસાદો બનાવે છે. ૯૮.

આ પ્રમાણે ઐશ્વર્ય યુક્ત હોવા છતાં પણ જેમ પ્રાજ્ઞ પુરુષ પોતાના મહોપકારીને ભૂલે નહીં તેમ, વૈરાગી ધાર્મિકની જેમ આ સનત્કુમારેન્દ્ર ધર્મને કદી ભૂલતા નથી. જિનધર્મમાં દ્રઢ એવા ઘણાં-ઘણાં સાધુ-સાધ્વી અને સમ્યક્ત્વાદિ વ્રતોને ધારણ કરનારા, શ્રાવક-શ્રાવિકાના હિતને ઇચ્છનારા, સુખને ઇચ્છનારા, મોક્ષાભિલાષી, ગુણવાનના ગુણ ગ્રહણ કરનારા પોતે ગુણવાન અને ગુણવાનના ગુણને પૂજનારા એવા મોક્ષગામી, સુલભબોધિ શ્રી સનત્કુમારેન્દ્ર આગામી ભવમાં મહાવિદેહમાં ઉત્પન્ન થઈને મોક્ષમાં જશે. ૯૯-૧૦૨.

માહેન્દ્રદેવલોકેઽપિ, પ્રતરે દ્વાદશે સ્થિતાઃ ।
 પશ્ચાવતંસકા અઙ્કાદય ઈશાનનાકવત્ ॥ ૧૦૩ ॥
 મધ્યસ્થિતેઽથ માહેન્દ્રાવતંસકવિમાનકે ।
 ઉત્પદ્યોત્પાદશય્યાયાં, પ્રાગ્વત્કૃતજિનાર્ચનઃ ॥ ૧૦૪ ॥
 સિંહાસનસમાસીનઃ, પીનશ્રીર્ભાગ્યભાસુરઃ ।
 સામાનિકાનાં સપ્તત્યા, સહસ્રૈઃ પરિતો વૃતઃ ॥ ૧૦૫ ॥
 સપ્તપટ્પશ્વપલ્યાઢ્યાં, સાદ્ધર્મિવચતુષ્ટયીમ્ ।
 યથાક્રમં ચિક્રમાદ્યૈર્દધન્નિઃ સ્થિતિમાયુષઃ ॥ ૧૦૬ ॥
 પટ્તિભરાન્તરપાર્ષદ્યૈરઘૃષ્ટાભિર્મધ્યપાર્ષદઃ ।
 દશભિઃ બાહ્યપાર્ષદ્યૈઃ, સેવ્યઃ સુરસહસ્રકૈઃ ॥ ૧૦૭ ॥
 ચતુર્ભિશ્ચ લોકપાલૈઃ, સપ્તભિઃ સૈન્યનાયકૈઃ ।
 સૈન્યૈશ્ચ સપ્તભિઃ સેવાચતુરૈરનુશીલિતઃ ॥ ૧૦૮ ॥
 પ્રાચ્યાદિદિશ્વ પ્રત્યેકમુદ્દણ્ડાયુધપાણિભિઃ ।
 જુષ્ટઃ સહસ્રૈઃ સપ્તત્યા, નિર્જરૈરાત્મરક્ષકૈઃ ॥ ૧૦૯ ॥
 જમ્બૂદ્વીપાન્ સાતિરેકાન્, ચતુરશ્ચ વિકુર્વિતૈઃ ।
 રૂપૈર્મર્તુ ક્ષમસ્તિર્યગસંખ્યદ્વીપવારિધીન્ ॥ ૧૧૦ ॥

એાથા ઇન્દ્રનો અધિકાર :

માહેન્દ્ર દેવલોકમાં બારમા પ્રતરમાં ઇશાન દેવલોકની જેમ અંકાવતંસક વિગેરે પાંચ વિમાનો છે. ૧૦૩,

તેમાં મધ્યમાં રહેલ માહેન્દ્રાવતંસક વિમાનની અંદર ઉત્પાતશય્યામાં ઉત્પન્ન થઇને પૂર્વની જેમ શ્રી જિનેશ્વરની પૂજા કરે છે. ત્યારબાદ સીત્તર હજાર (૭૦,૦૦૦) પરાક્રમી સામાનિક દેવોથી પરિવરેલા, સાડાચાર સાગરોપમ + સાત પદ્યેપમની સ્થિતિવાળા છ હજાર (૬,૦૦૦) અભ્યંતર પાર્ષદ દેવો, સાડાચાર સાગર + છ પદ્યની સ્થિતિવાળા આઠ હજાર (૮,૦૦૦) મધ્ય પાર્ષદ દેવો, સાડાચાર સાગર + પાંચ પદ્યની સ્થિતિવાળા દશ હજાર (૧૦,૦૦૦) બાહ્ય પાર્ષદ દેવોથી યુક્ત સેવામાં ચાર લોકપાલો, સાત સેનાપતિઓ, સાત સેનાઓથી સેવા કરાવાતા, પૂર્વાદિ ચારેય દિશામાં તીક્ષ્ણધારદાર-ભયાનક શસ્ત્રોને ધારણ કરનારા એવા સિત્તર સિત્તર હજાર (૭૦,૦૦૦) આત્મરક્ષક દેવોથી રક્ષાતા, પોતે વૈદ્યશક્તિથી વિકુર્વેલા રૂપો દ્વારા સાધિક ચાર જંબૂદ્વીપને ભરવાની ક્ષમતા ધરાવતા, તિર્થો તેો અસંખ્યાતા દ્વીપ-સમુદ્રોને સ્વવિકુર્વિત રૂપો દ્વારા

વિમાનાવાસલક્ષણામિદાણામધીશ્વરઃ ।

દેવાનાં ભૂયસામેવં, માહેન્દ્રસ્વર્ગવાસિનામ્ ॥ ૧૧૧ ॥

ઈશાનોઽસૌ વિજયતે, દિવ્યનાટકદત્તહત્ ।

માહેન્દ્રેન્દ્રઃ સાતિરેકસપ્તસાગરજીવિતઃ ॥ ૧૧૨ ॥ નવભિઃ કુલકં

અસ્ય યાનવિમાનં ચ, શ્રીવત્સાખ્યં પ્રકીર્તિતમ્ ।

શ્રીવત્સનામા દેવશ્ચ, નિયુક્તસ્તદ્વિકુર્વણે ॥ ૧૧૩ ॥

સનત્કુમારમાહેન્દ્રસ્વર્ગાભ્યામૂર્ધ્વમુલ્લસન્ ।

અસંખ્યકોટાકોટીનાં, યોજનાનામતિક્રમે ॥ ૧૧૪ ॥

સનત્કુમારમાહેન્દ્રોપરિસ્થિતઃ સમાનદિક્ ।

બ્રહ્મલોકામિધઃ સ્વર્ગો, ભાતિ પૂર્ણેન્દુસંસ્થિતઃ ॥ ૧૧૫ ॥

ષટ્ત્ર પ્રતરાઃ પ્રાગ્વત્પ્રતિપ્રતરમિન્દ્રકમ્ ।

અઙ્ગનં ૧ વરમાલં ચ ૨, રિષ્ટં ૩ ચ દેવસંજ્ઞકમ્ ૪ ॥ ૧૧૬ ॥

સોમં ચ ૫ મઙ્ગલં ૬ ચૈવ, ક્રમાદેભ્યશ્ચતુર્દિશમ્ ।

વિમાનપટ્ટકયઃ પ્રાગ્વત્તત્ર પુષ્પાવકીર્ણકાઃ ॥ ૧૧૭ ॥

ભરવામાં સમર્થ-માહેન્દ્ર સ્વર્ગના આઠ લાખ (૮,૦૦,૦૦૦) વિમાનો તથા વિમાન-વાસી ઘણાં-ઘણાં દેવ-દેવીઓના અધીશ્વર, પુષ્ટ, પ્રકૃષ્ટ શોભા અને ભાગ્યથી શોભતા સાધિક સાત સાગરોપમની સ્થિતિ ધરાવતા એવા આ માહેન્દ્ર સ્વર્ગના ઈન્દ્ર મહારાજ સુખાસન-સિંહાસન પર આરૂઢ થએલા દિવ્ય નાટકોમાં લીન બનીને વિજય પામી રહ્યા છે. ૧૦૪-૧૧૨.

આ ઈન્દ્ર મહારાજને જ્યારે પણ કયાંય જવું હોય ત્યારે વિમાન વિકુર્વણામાં નિયુક્ત થએલા શ્રી વત્સ દેવ શ્રીવત્સ નામનું વિમાન વિકુર્વે છે. ૧૧૩.

પાંચમા દેવલોકનું વર્ણન :

સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર બંને દેવલોકથી ઉપર અસંખ્ય કોટાકોટિ ચોજન ગયા બાદ, સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર દેવલોકની બરાબર ઉપર (મધ્ય સ્થાને) પૂર્ણચન્દ્રની આકૃતિવાળો બ્રહ્મલોક નામનો દેવલોક છે. ૧૧૪-૧૧૫.

આ દેવલોકમાં છ પ્રતરો છે. દરેક પ્રતરમાં ૧-૧ ઈન્દ્રકવિમાન છે. જેમના નામ અનુક્રમે ૧. અંજન ૨. વરમાલ ૩. રિષ્ટ ૪. દેવ ૫. સોમ ૬. મંગલ છે અને તેની ચારે દિશામાં પંક્તિ બદ્ધ વિમાનો છે અને પૂર્વની જેમ તેમાં [વચમાં] પુષ્પાવકીર્ણક વિમાનો છે. ૧૧૬-૧૧૭.

સદૈશ્વર્યમનુભવત્યુદાત્તપુણ્યવૈભવઃ ।

દિવ્યશક્તિસંપ્રયુક્તપટુનાટકદત્તદ્વક્ ॥ ૮૮ ॥ અષ્ટમિઃ કુલકં ।

અસ્ય યાનવિમાનં ચ, ભવેત્સૌમનસામિધમ્ ।

દેવઃ સૌમનસાઘ્યશ્ચ, નિયુક્તસ્તદ્વિકુર્વણે ॥ ૮૯ ॥

નિજવૈક્રિયલઘ્યા તુ, દેવરૂપૈર્વિકુર્વિતૈઃ ।

જમ્બૂદ્વીપાંશ્વતુરોઽયં, પૂર્ણાન્ પૂરયિતું ક્ષમઃ ॥ ૯૦ ॥

તિર્યક્ પુનરસંઘ્યેયાન્, ભર્તૃ દ્વીપામ્બુધીન્ ક્ષમઃ ।

સૌધર્મશાનાધિરાજાપેક્ષયા કિલ ભૂયસઃ ॥ ૯૧ ॥

ભોગેચ્છુસ્તુ સુધર્માયાં, જિનાસ્થ્યાશાતનામિયા ।

જમ્બૂદ્વીપસમં સ્થાનં, ચક્રાકૃતિ વિકુર્વયેત્ ॥ ૯૨ ॥

મધ્યે રત્નપીઠિકાઢ્યં, પ્રાસાદં રચયત્યયમ્ ।

પડ્યોજનશતોત્તુજ્ઞં, રત્નચન્દ્રોદયાશ્ચિત્તમ્ ॥ ૯૩ ॥

તત્ર સિંહાસનં રત્નપીઠિકાયાં સૃજત્યસૌ ।

ન શક્રેશાનવચ્છય્યાં, સંભોગાભાવતસ્તથા ॥ ૯૪ ॥

દ્વારા રજુ થતા નાટકને જોવા માટે દૃષ્ટિ સ્થાપિત કરનારા, એવા શ્રી સનત્કુમારેન્દ્ર, શ્રેષ્ઠ શૃંગારને ધારણ કરી-સિંહાસનારૂઢ બનીને હંમેશા ચીરકાળ સુધી ઐશ્વર્યને અનુભવે છે. ૮૧-૮૮.

આ (સનત્કુમારેન્દ્ર) ને બહાર જવા માટેનું વિમાન સૌમનસ નામે છે. અને તેને સૌમનસ નામનો દેવ વિકુર્વે છે. ૮૯.

આ ઈન્દ્ર મહારાજા પોતાની વૈદિક્ય લખિધથી બનાવેલા રૂપો વડે ચાર જમ્બૂ-દ્વીપોને પૂર્ણ ભરવા સમર્થ છે. અને તે તિર્યક્ તો અસંખ્યાતા દ્વીપ-સમુદ્રોને ભરવા માટે સમર્થ છે. સૌધર્મ અને ઇશાનેન્દ્રની અપેક્ષાએ બહિઃ અસંખ્યાતુ મોટું જાણવું ૯૦-૯૧.

લોગની ઇચ્છાવાળા એવા તે ઈન્દ્ર સુધર્માસલામાં ભગવાનના અસ્થિ આદિની આશાતનાના ભયથી જમ્બૂદ્વીપ સમાન ચક્રાકૃતિ સ્થાન વિકુર્વે છે. ૯૨.

તેની મધ્યમાં રત્ન પીઠિકા યુક્ત પ્રાસાદ રચે છે. જે પ્રાસાદ છસો યોજન ઊંચો અને રત્નોના અંદરવાથી યુક્ત હોય છે. ૯૩.

ત્યાં રત્નપીઠિકા ઉપર તે સિંહાસન બનાવે છે પરંતુ સૌધર્મ અને ઇશાનેન્દ્રની માફક શય્યા બનાવતા નથી કારણકે તેમને સંભોગ મૈથુન હોતું જ નથી. (દક્ષ શરીર સ્પર્શ હોય છે.) ૯૪.

સામાનિકાદિકાશેષપરિવારસમન્વિતઃ ।

લજ્જનીયરતાભાવાત્તત્રોપૈત્યથ વાસવઃ ॥ ૯૫ ॥

સૌધર્મસ્વર્ગવાસિન્યસ્તદ્યોગ્યાસ્ત્રિદશાઙ્ગનાઃ ।

તત્રાયાન્તિ સહૈતાભિર્બુદ્ધકે વૈષયિકં સુખમ્ ॥ ૯૬ ॥

માહેન્દ્રેન્દ્રાદયોઽપ્યેવં, દેવેન્દ્રા અચ્યુતાવધિ ।

ચક્રાકૃતિસ્થાનકાદિ, વિકૃત્ય ભુજ્જતે સુખમ્ ॥ ૯૭ ॥

તત્ર ચક્રાકૃતિસ્થાને, પ્રાસાદાંસ્તુ સૃજન્ત્યમી ।

સ્વસ્વવિમાનપ્રાસાદોતુઙ્ગાન્ સિંહાસનાશ્ચિતાન્ ॥ ૯૮ ॥

અવમૈશ્વર્યયુક્તોઽપિ, વિરક્ત ઇવ ધાર્મિકઃ ।

મહોપકારિણં પ્રાજ્ઞ, ઇવ ધર્મમવિસ્મરન્ ॥ ૯૯ ॥

વહૂનાં સાધુસાધ્વીનાં, જિનધર્મદ્વઢાત્મનામ્ ।

શ્રાવકાણાં શ્રાવિકાણાં, સમ્યક્ત્વાદિવ્રતસ્પૃશામ્ ॥ ૧૦૦ ॥

હિતકામઃ સુખકામો, નિઃશ્રેયસામિલાણુકઃ ।

ગુણગ્રાહી ગુણવર્તા, ગુણવાન્ ગુણિપૂજકઃ ॥ ૧૦૧ ॥

સનત્કુમારાધિપતિર્ભવ્યઃ સુલભવોધિકઃ ।

મહાવિદેહેષ્ટત્પદ્ય, ભવે ભાવિનિ સેત્સ્યતિ ॥ ૧૦૨ ॥

લજ્જનીય ક્રીડાનેા અભાવ હોવાથી સામાનિકાદિ સંપૂર્ણ પરિવારથી યુક્ત ઈન્દ્ર મહારાજ ત્યાં આવે છે. અને સૌધર્મ સ્વર્ગમાં રહેનારી સનત્કુમારેન્દ્રને યોગ્ય એવી અપ્સરાઓ પણ ત્યાં આવે છે. અને તેમની સાથે વિષયસુખ ભોગવે છે. ૯૫-૯૬.

આ પ્રમાણે માહેન્દ્ર ઈન્દ્રથી લઈને અચ્યુતેન્દ્ર સુધીના બધા ઈન્દ્રો ચક્રાકાર સ્થાન બનાવીને સુખ ભોગવે છે. ૯૭.

તે ચક્રાકૃતિ સ્થાનની અંદર પોત-પોતાના વિમાનના પ્રાસાદ કરતાં પણ ઊંચા સિંહાસનથી યુક્ત પ્રાસાદો બનાવે છે. ૯૮.

આ પ્રમાણે ઐશ્વર્ય યુક્ત હોવા છતાં પણ જેમ પ્રાજ્ઞ પુરુષ પોતાના મહોપકારીને ભૂલે નહીં તેમ, વૈરાગી ધાર્મિકની જેમ આ સનત્કુમારેન્દ્ર ધર્મને કદી ભૂલતા નથી. જિનધર્મમાં દ્રઢ એવા ઘણાં-ઘણાં સાધુ-સાધ્વી અને સમ્યક્ત્વાદિ વ્રતોને ધારણ કરનારા, શ્રાવક-શ્રાવિકાના હિતને ઈચ્છનારા, સુખને ઈચ્છનારા, મોક્ષાભિલાષી, ગુણવાનના ગુણ ગ્રહણ કરનારા પોતે ગુણવાન અને ગુણવાનના ગુણને પૂજનારા એવા મોક્ષગામી, સુલભબોધિ શ્રી સનત્કુમારેન્દ્ર આગામી ભવમાં મહાવિદેહમાં ઉત્પન્ન થઈને મોક્ષમાં જશે. ૯૯-૧૦૨.

માહેન્દ્રદેવલોકેઽપિ, પ્રતરે દ્વાદશે સ્થિતાઃ ।
 પશ્ચાવતંસકા અઙ્કાદય ઈશાનનાકવત્ ॥ ૧૦૩ ॥
 મધ્યસ્થિતેઽથ માહેન્દ્રાવતંસકવિમાનકે ।
 ઉત્પદ્યોત્પાદશય્યાયાં, પ્રાગ્વત્કૃતજિનાર્ચનઃ ॥ ૧૦૪ ॥
 સિંહાસનસમાસીનઃ, પીનશ્રીભાગ્યભાસુરઃ ।
 સામાનિકાનાં સપ્તયા, સહસ્રૈઃ પરિતો વૃતઃ ॥ ૧૦૫ ॥
 સપ્તપટ્પશ્વપલ્યાઢ્યાં, સાદ્ધર્ણિવચતુષ્ઠીમ્ ।
 યથાક્રમં વિક્રમાદ્યૈર્દધદ્ધિઃ સ્થિતિમાયુપઃ ॥ ૧૦૬ ॥
 ષડ્ભિરાન્તરપાર્ષદૈરષ્ટાભિર્મધ્યપાર્ષદઃ ।
 દશભિઃ વાહ્યપાર્ષદૈઃ, સેવ્યઃ સુરસહસ્રકૈઃ ॥ ૧૦૭ ॥
 ચતુર્ભિશ્ચ લોકપાલૈઃ, સપ્તભિઃ સૈન્યનાયકૈઃ ।
 સૈન્યૈશ્ચ સપ્તભિઃ સેવાચતુરૈરનુશીલિતઃ ॥ ૧૦૮ ॥
 પ્રાચ્યાદિદિક્ષુ પ્રત્યેકમુદ્ગુણાયુધપાણિભિઃ ।
 જુષ્ટઃ સહસ્રૈઃ સપ્તયા, નિર્જરૈરાત્મરક્ષકૈઃ ॥ ૧૦૯ ॥
 જમ્બૂદ્વીપાન્ સાતિરેકાન્, ચતુરશ્ચ વિક્રુર્વિતૈઃ ।
 રૂપૈર્મર્તુ ક્ષમસ્તિર્યગસંખ્યદ્વીપવારિધીન્ ॥ ૧૧૦ ॥

એથા ઇન્દ્રનો અધિકાર :

માહેન્દ્ર દેવલોકમાં બારમા પ્રતરમાં ઇશાન દેવલોકની જેમ અંકાવતંસક વિગેરે પાંચ વિમાનો છે. ૧૦૩,

તેમાં મધ્યમાં રહેલ માહેન્દ્રાવતંસક વિમાનની અંદર ઉત્પાતશય્યામાં ઉત્પન્ન થઈને પૂર્વની જેમ શ્રી જિનેશ્વરની પૂજા કરે છે. ત્યારબાદ સીત્તર હજાર (૭૦,૦૦૦) પરાક્રમી સામાનિક દેવોથી પરિવરેલા, સાડાચાર સાગરોપમ + સાત પલ્લે ૧૫મની સ્થિતિવાળા છ હજાર (૬,૦૦૦) અભ્યંતર પાર્ષદ દેવો, સાડાચાર સાગર + છ પલ્લની સ્થિતિવાળા આઠ હજાર (૮,૦૦૦) મધ્ય પાર્ષદ દેવો, સાડાચાર સાગર + પાંચ પલ્લની સ્થિતિવાળા દશ હજાર (૧૦,૦૦૦) બાહ્ય પાર્ષદ દેવોથી યુક્ત સેવામાં ચાર લોકપાલો, સાત સેનાપતિઓ, સાત સેનાઓથી સેવા કરાવતા, પૂર્વાદિ ચારેય દિશામાં તીક્ષ્ણધાર-દાર-ભયાનક શસ્ત્રોને ધારણ કરનારા એવા સિત્તર સિત્તર હજાર (૭૦,૦૦૦) આત્મરક્ષક દેવોથી રક્ષાતા, પોતે વૈક્રિયશક્તિથી વિક્રુર્વેલા રૂપો દ્વારા સાધિક ચાર જંબૂદ્વીપને ભરવાની ક્ષમતા ધરાવતા, તિર્છા તો અસંખ્યાતા દ્વીપ-સમુદ્રોને સ્વવિક્રુર્વિત રૂપો દ્વારા

વિમાનાવાસલક્ષણામિહાષ્ટાનામધીશ્વરઃ ।

દેવાનાં ભૂયસામેવં, માહેન્દ્રસ્વર્ગવાસિનામ્ ॥ ૧૧૧ ॥

ઈશાનોઽસૌ વિજયતે, દિવ્યનાટકદત્તહત્ ।

માહેન્દ્રેન્દ્રઃ સાતિરેકસપ્તસાગરજીવિતઃ ॥ ૧૧૨ ॥ નવભિઃ કુલકં

અસ્ય યાનવિમાનં ચ, શ્રીવત્સાખ્યં પ્રકીર્તિતમ્ ।

શ્રીવત્સનામા દેવશ્ચ, નિયુક્તસ્તદ્વિકુર્વણે ॥ ૧૧૩ ॥

સનત્કુમારમાહેન્દ્રસ્વર્ગાભ્યામૃધ્વમુલ્લસન્ ।

અસંખ્યકોટાકોટીનાં, યોજનાનામતિક્રમે ॥ ૧૧૪ ॥

સનત્કુમારમાહેન્દ્રોપરિસ્થિતઃ સમાનદિક્ ।

બ્રહ્મલોકાભિધઃ સ્વર્ગો, ભાતિ પૂર્ણેન્દુસંસ્થિતઃ ॥ ૧૧૫ ॥

ષડ્વત્ર પ્રતરાઃ પ્રાગ્વત્પ્રતિપ્રતરમિન્દ્રકમ્ ।

અજ્ઞનં ૧ વરમાલં ચ ૨, રિષ્ટં ૩ ચ દેવસંજ્ઞકમ્ ૪ ॥ ૧૧૬ ॥

સોમં ચ ૫ મજ્જલં ૬ ચૈવ, ક્રમાદેભ્યશ્ચતુર્દિશમ્ ।

વિમાનપટ્ટકયઃ પ્રાગ્વત્તત્ર પુષ્પાવકીર્ણકાઃ ॥ ૧૧૭ ॥

ભરવામાં સમર્થ-માહેન્દ્ર સ્વર્ગના આઠ લાખ (૮,૦૦,૦૦૦) વિમાનો તથા વિમાન-વાસી ઘણાં-ઘણાં દેવ-દેવીઓના અધીશ્વર, પુષ્ટ, પ્રકૃષ્ટ શોભા અને ભાગ્યથી શોભતા સાધિક સાત સાગરોપમની સ્થિતિ ધરાવતા એવા આ માહેન્દ્ર સ્વર્ગના ઈન્દ્ર મહારાજ સુખાસન-સિંહાસન પર આરૂઢ થએલા દિવ્ય નાટકોમાં લીન બનીને વિજય પામી રહ્યા છે. ૧૦૪-૧૧૨.

આ ઈન્દ્ર મહારાજને જ્યારે પણ કયાંય જવું હોય ત્યારે વિમાન વિકુર્વણામાં નિયુક્ત થએલા શ્રી વત્સ દેવ શ્રીવત્સ નામનું વિમાન વિકુર્વે છે. ૧૧૩.

પાંચમા દેવલોકનું વર્ણન :

સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર બન્ને દેવલોકથી ઉપર અસંખ્ય કોટાકોટિ યોજન ગયા બાદ, સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર દેવલોકની બરોબર ઉપર (મધ્ય સ્થાને) પૂર્ણચન્દ્રની આકૃતિવાળો બ્રહ્મલોક નામનો દેવલોક છે. ૧૧૪-૧૧૫.

આ દેવલોકમાં છ પ્રતરો છે. દરેક પ્રતરમાં ૧-૧ ઈન્દ્રકવિમાન છે. જેમના નામ અનુક્રમે ૧. અંજન ૨. વરમાલ ૩. રિષ્ટ ૪. દેવ ૫. સોમ ૬. મંગલ છે અને તેની આરે દિશામાં પંક્તિ બદ્ધ વિમાનો છે અને પૂર્વની જેમ તેમાં [વચમાં] પુષ્પાવકીર્ણક વિમાનો છે. ૧૧૬-૧૧૭.

સપ્તપદ્મશ્ચત્રિશત્, ચતુસ્ત્રિવિધ્યધિકા ચ સા ।
 પ્રતિપદ્ધિત વિમાનાઃ સ્યુઃ, પ્રતરેષુ ક્રમાદિહ ॥ ૧૧૮ ॥
 પ્રથમપ્રતરે તત્ર, પ્રતિપદ્ધિઃ વિમાનકાઃ ।
 ત્રયોદશ ત્રિકોણાઃ સ્યુદ્વાદશ દ્વાદશાપરે ॥ ૧૧૯ ॥
 અષ્ટચત્વારિંશમેવં, પાઙ્ક્તેયાનાં શતં મતમ્ ।
 ત્રૈધા અપિ દ્વિતીયેઽસ્મિન્, દ્વાદશ દ્વાદશોદિતાઃ ॥ ૧૨૦ ॥
 સર્વે શતં ચતુશ્ચત્વારિંશં ચાથ તૃતીયકે ।
 વૃત્તા એકાદશ દ્વૈધા, દ્વાદશ દ્વાદશાપરે ॥ ૧૨૧ ॥
 ચત્વારિંશં શતં સર્વે, પ્રતરેઽથ તુરીયકે ।
 વૃત્તા દ્વાદશ કિંચૈકાદશ ત્રિચતુરસ્રકાઃ ॥ ૧૨૨ ॥
 સર્વે શતં ચ પદ્મત્રિંશં, પચ્ચમે પ્રતરે પુનઃ ।
 એકાદશમિતાત્રૈધા, દ્વાત્રિંશં ચ શતં સમે ॥ ૧૨૩ ॥
 પદ્મેઽથ પ્રતરે વૃત્તાઃ, પ્રતિપદ્ધિતે દશાપરે ।
 દ્વિધાપ્યેકાદશ પૃથગષ્ટાવિંશં શતં સમે ॥ ૧૨૪ ॥

છ પ્રતરોર્માથી પ્રથમ પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં (આરેય પંક્તિમાં) સાડત્રીસ-સાડત્રીસ, બીજા પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં છત્રીસ-છત્રીસ, ત્રીજા પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં પાંત્રીસ-પાંત્રીસ, ચોથા પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં ચોત્રીસ-ચોત્રીસ, પાચમા પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં તેત્રીસ-તેત્રીસ તથા છઠ્ઠા પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં બત્રીસ-બત્રીસ વિમાનો હોય છે. ૧૧૮.

તેમાં પ્રથમ પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં ૧૩ ત્રિકોણ વિમાનો અને ગોળ તથા ચોરસ ૧૨-૧૨ વિમાનો છે એ પ્રમાણે પ્રથમ પ્રતરના કુલ વિમાનો એકસો અડતાલીશ ૧૪૮ થાય છે. ૧૧૯-૧૨૦

બીજા પ્રતરમાં ત્રણે પ્રકારના વિમાનોની સંખ્યા બાર-બાર છે. એટલે આરે પંક્તિના કુલ વિમાનો એકસો ચુમ્માલીશ (૧૪૪) થાય છે. ૧૨૧.

ત્રીજા પ્રતરમાં ગોળ વિમાનો અગ્યાર છે, ત્રિકોણ અને ચોરસ વિમાનો બાર-બાર છે, કુલ વિમાનો એકસો ચાલીશ (૧૪૦) છે. ૧૨૨.

ચોથા પ્રતરમાં ગોળ વિમાનો બાર છે, ત્રિકોણ અને ચોરસ વિમાનો અગ્યાર-અગ્યાર છે. કુલ પંક્તિગત વિમાનો એકસો છત્રીશ છે પાચમા પ્રતરમાં ત્રણે પ્રકારના અગ્યાર-અગ્યાર વિમાનો છે કુલ પંક્તિગત વિમાનો એકસો બત્રીશ (૧૩૨) છે. ૧૨૩

છઠ્ઠા પ્રતરમાં વૃત્ત વિમાનો દશ તથા ત્રિકોણ અને ચોરસ વિમાનો અગ્યાર-અગ્યાર છે કુલ વિમાનો એકસો અઠ્ઠયાવીશ (૧૨૮) છે. ૧૨૪.

ચતુઃસપ્તતિયુક્તે દ્વે, શતે ચ પઙ્ક્તિવૃત્તકાઃ ।
 ભવન્ત્યેવમિન્દ્રકાણાં, ષણ્ણાં સંયોજનાદિહ ॥ ૧૨૫ ॥
 પઙ્ક્તિત્રયસ્રાશ્ચ ચતુરશીતિયુક્તં શતદ્વયમ્ ।
 દ્વે શતે પઙ્ક્તિચતુસ્રકાઃ પટ્સપ્તતિસ્પૃશી ॥ ૧૨૬ ॥
 ચતુસ્ત્રિંશાષ્ટશત્યેવં, પાઙ્ક્તેયાઃ સર્વસંખ્યયા ।
 નિર્દિષ્ટાઃ પશ્ચમસ્વર્ગે, પશ્ચમજ્ઞાનચારુભિઃ ॥ ૧૨૭ ॥
 લક્ષાસ્તિસ્રઃ સદસ્રાણાં, નવતિશ્ચ નવાધિકા ।
 શતમેકં સષટ્ષષ્ટિરત્ર પુષ્પાવકીર્ણકાઃ ॥ ૧૨૮ ॥
 વિમાનાનાં ચ લક્ષાણિ, ચત્વારિ સર્વસંખ્યયા ।
 નિર્દિષ્ટા બ્રહ્મલોકેઽમી, ઘનવાતે પ્રતિષ્ઠિતાઃ ॥ ૧૨૯ ॥
 પ્રાસાદાનામુચ્ચતૈષુ, શતાનિ સપ્ત નિશ્ચિતમ્ ।
 પૃથ્વીપિણ્ડો યોજનાનાં, શતાનિ પશ્ચવિંશતિઃ ॥ ૧૩૦ ॥
 ભવન્તિ વર્ણતશ્ચામી, શુક્લપીતારુણપ્રભાઃ ।
 જ્ઞેયં શેષમશેષં તુ, સ્વરૂપમુક્તયા દિશા ॥ ૧૩૧ ॥

દરેક પ્રતરનાં ઇન્દ્રક વિમાન સહિત બસો ચુમ્ભોતેર (૨૭૪) ગોળ વિમાનો, બસો ચોર્યાશી (૨૮૪) ત્રિકોણ વિમાનો, બસો છોતેર (૨૭૬) ચોરસ વિમાનો છે. સર્વ મહીને પાંચમા સ્વર્ગના પંક્તિગત વિમાનોની કુલ સંખ્યા આઠસો ચોત્રીશ (૮૩૪) કેવળ-જ્ઞાની ભગવંતોએ કહેલી છે. ૧૨૫-૧૨૭.

આ બ્રહ્મલોકમાં ત્રણ લાખ નંવાણું હજાર એકસો છાસઠ (૩,૯૯,૧૬૬) પુષ્પાવકીર્ણક વિમાનો છે. ૧૨૮.

આ રીતે પાંચમા દેવલોકમાં ચાર લાખ (૪,૦૦,૦૦૦) વિમાનો છે, કે જે ઘનવાત પર પ્રતિષ્ઠિત થએલા છે. ૧૨૯.

આ દેવલોકનાં પ્રાસાદો સાતસો (૭૦૦) યોજન ઊંચા છે અને તેનો પૃથ્વીપિંડ પચીસસો (૨૫,૦૦) યોજન જડો છે. ૧૩૦.

આ પ્રાસાદોના વર્ણ શ્વેત, લાલ અને પીળા હોય છે બાકીની દરેક વાત પૂર્વ દેવલોકો પ્રમાણે સમજી લેવી. ૧૩૧.

ઉત્પદ્યન્તેઽમીષુ દેવતયા સુકૃતગાલિનઃ ।

કૃતાર્હદર્ચનાઃ પ્રાગ્વદિવ્યસૌખ્યાનિ ભુજ્ઞતે ॥ ૧૩૨ ॥

મધુકપુષ્પવર્ણાઙ્ગાઃ, પ્રભાપ્રાગ્મારમાસુરાઃ ।

છામચિહ્નાત્વમુકુટાઃ, પદ્મલેશ્યાશ્ચિતાશયાઃ ॥ ૧૩૩ ॥

તથાહ જીવાભિગમઃ—‘વંમલોગલંતગા દેવા અહ્યમહ્યપુષ્પવન્નામા’ યત્તુ સંગ્રહર્ણ્યા—એતે પદ્મકેસરગૌરા ઉક્તાઃ “તત્પદ્મમધુકપુષ્પપદ્મકેસરયોર્વર્ણે ન વિશેષ” ઇતિ તદ્વૃત્તાવિતિ ધ્યેયં ।

જઘન્યતોઽપ્યમી સપ્તસાગરસ્થિતયઃ સુરાઃ ।

ઉત્કર્ષતઃ પુનઃ પૂર્ણદશામ્ભોનિધિજીવિનઃ ॥ ૧૩૪ ॥

પ્રથમપ્રતરે ત્વત્ર, નાકિનાં પરમા સ્થિતિઃ ।

સાદ્ધ્વાં સપ્તાર્ણવાસ્તે ચ, દ્વિતીયેઽષ્ટૌ પ્રકીર્તિતાઃ ॥ ૧૩૫ ॥

તૃતીયેઽષ્ટાવ્ધયઃ સાદ્ધ્વાંશ્ચતુર્થે ચ નવૈવ તે ।

પશ્ચમે નવ સાદ્ધ્વાંશ્ચ, પઠે પૂર્ણાં દશાવ્ધયઃ ॥ ૧૩૬ ॥

આ દેવલોકમાં પૂર્વાલવમાં સુકૃત કરીને આવેલા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. અને શ્રી અરિહંત પરમાત્માની પૂજા કરીને પૂર્વની જેમ (આગળ વર્ણવેલી વાત મુજબ) સુખ ભોગવે છે. ૧૩૨.

આ દેવતાઓ મહુડાનાં પુષ્પ જેવા વર્ણવાળા છે, પ્રભાના સમૂહથી દેહીપ્યમાન છે. એમના મુગુટમાં બોકડાનું ચિહ્ન હોય છે અને એમની મનઃપરિણતિ પદ્મલેશ્યાથી સુકૃત છે. ૧૩૩.

શ્રી જીવાભિગમમાં કહ્યું છે કે બ્રહ્મલોક અને લાંતક દેવલોકના દેવોનો રંગ તાબા મહુડાના પુષ્પ જેવો છે. સંગ્રહણીમાં જે પદ્મ અને કેશર જેવા લાલ કદા છે ‘તે પાકેલા મહુડાના પુષ્પ અને પદ્મકેશરના વર્ણમાં કંઈ ફરક નથી, એમ સંગ્રહણીની ટીકામાં કહ્યું છે.

આ દેવલોકના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ સાત સાગરોપમ છે, અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ સાગરોપમની હોય છે. ૧૩૪.

પ્રથમ	પ્રતરની	ઉત્કૃષ્ટ	સ્થિતિ	સાડા	સાત	સાગરોપમની છે,
બીજા	”	”	”	આઠ	”	છે,
ત્રીજા	”	”	”	સાડા	આઠ	છે,
ચોથા	”	”	”	નવ	”	છે,
પાંચમાં	”	”	”	સાડા	નવ	છે,
છઠ્ઠા	”	”	”	દશ	”	છે,

સર્વત્રાપિ જઘન્યા તુ, સપ્તૈવ જલરાશયઃ ।
 તથા સપ્તાર્ણવાયુષ્કા, યેઽત્ર તે ષટ્કરોચ્છ્રિતાઃ ॥ ૧૩૭ ॥
 અષ્ટાકૂપારાયુષાં તુ, દેહમાનં ભવેદિહ ।
 કરાઃ પञ્ચૈકાદશાંશૈઃ, ષડ્ભિરભ્યધિકા અથ ॥ ૧૩૮ ॥
 નવાન્ધિજીવિનાં પञ્ચ, કરાઃ પञ્ચલવાધિકાઃ ।
 દશાર્ણવાયુષાં પञ્ચ, કરાશ્ચતુર્લવાધિકાઃ ॥ ૧૩૯ ॥
 સ્યાદેતેષાં નિજનિજસ્થિતિસાગરસંમિતૈઃ ।
 મુક્તિર્વર્ષાણાં સદૈશ્ચ, પશ્યેરુચ્છવાસ ઈરિતઃ ॥ ૧૪૦ ॥
 ઇષાં કામામિલાષે તુ, દેવ્યોઽભ્યાયાન્તિ ચિન્તિતાઃ ।
 સૌધર્મસ્વર્ગવાંસ્તવ્યાસ્તદ્યોગ્યોઃ કાન્તિમાસુરાઃ ॥ ૧૪૧ ॥
 તદ્રાજધાનીસ્થાનીયં, મનોભવમહીપતેઃ ।
 દિવ્યમુન્માદજનકં, સ્વરૂપં સ્વર્ગયોષિતામ્ ॥ ૧૪૨ ॥
 વિલોકયન્તસ્તેઽક્ષામકામાભિરામયાં દર્શાઃ ।
 પ્રતીચ્છન્તઃ કટાક્ષાંશ્ચ, તાસામૌકૂતકોમલાન્ ॥ ૧૪૩ ॥

— એવં પશ્યન્ત એવામી, તૃપ્યન્તિ સુરતૈરિવ ।

— પ્રાગુક્તાપેક્ષ્યા સ્વલ્પકામોદ્રેકાઃ સુધામુજઃ ॥ ૧૪૪ ॥

અર્થે સર્વ પ્રતરમાં જઘન્યં સ્થિતિ સાત સાગરોપમની જ છે. ૧૩૫-૧૩૭
 સાત સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવો ૬ હાથની ઉચ્ચાઈવાળા છે,
 આઠ ,, ,, ,,ની ઉચ્ચાઈ ૫ હાથ ૬૬ છે,
 નવ ,, ,, ,, ,, ૫ હાથ ૬૬ છે,
 દશ ,, ,, ,, ,, ૫ હાથ ૬૬ છે,

૧૩૮-૧૩૯.

આ દેવતાઓને પોત-પોતાના આયુષ્યના સાગરોપમની સંખ્યા પ્રમાણે તેટલા ઉન્નર વર્ષે લોજન અને તેટલા પખવાડીયે ઉચ્છ્વાસ હોય છે. ૧૪૦.

આ દેવોને કામની અભિલાષા થાય ત્યારે વિચારણા માત્રથી સૌધર્મ સ્વર્ગમાં રહેનારી, દેહીપ્યમાન કાંતિવાળી તે દેવોને યોગ્ય અપ્સરાઓ આવે છે. ૧૪૧.

કામદેવની રાજધાની સમાન અપ્સરાઓના દિવ્ય-ઉન્માદક સ્વરૂપને, જોતાં એવા તે દેવો-તીવ્રતર એવી કામરાગાત્ દૃષ્ટિથી તે દેવીઓના કામળ આશયના કટાક્ષને ક્ષે-ઉ. ૫૨

દેવ્યોઽપિ તાઃ પરિણતૈસ્તાદ્દિવ્યાનુભાવતઃ ।
 દૂરાદપિ નિજાઙ્ગેષુ, તૃપ્યન્તિ શુક્રપુદ્ગલૈઃ ॥ ૧૪૫ ॥
 સેવાર્ત્તન વિના યે સ્યુઃ, પચ્ચસંહનનાઙ્ચિતાઃ ।
 ગર્ભજાસ્તે નૃતિર્યજ્ઞ, ઉત્પદ્યંતેઽત્ર તાવિપે ॥ ૧૪૬ ॥
 નૃતિરશ્ચોરેવ ગર્ભજયોઽચ્યુત્વોદ્ભવન્ત્યમી ।
 ચ્યવમાનોત્પદ્યમાનસંખ્યા ત્વત્રાપિ પૂર્વવત્ ॥ ૧૪૭ ॥
 અત્રોત્પત્તિચ્યવનયોરન્તરં પરમં યદિ ।
 દ્વાવિંશતિર્દિનાન્યર્દ્વાધિકાન્યેવ ભવેત્તદા ॥ ૧૪૮ ॥
 વસુમત્યાસ્તૃતીયાયાઃ, પશ્યન્ત્યધસ્તલાવધિ ।
 રૂઢ્યા નિર્જરાઃ સ્વચ્છતમેનાવધિચક્ષુષા ॥ ૧૪૯ ॥
 અત્રાપિ પ્રતરે પથે, બ્રહ્મલોકાવતંસકઃ ।
 અશોકાદ્યવતંસાનાં, મધ્યે સૌધર્મવદ્ભવેત્ ॥ ૧૫૦ ॥
 તત્ર ચ બ્રહ્મલોકેન્દ્રો, દેવરાજો વિરાજતે ।
 સામાનિકસુરૈઃ પટ્ટયા, સહસ્રૈઃ સેવિતોઽમિતઃ ॥ ૧૫૧ ॥

ઝીલીને ફક્ત આ દૃષ્ટિસુખથી પણ સુરતક્રીડાની જેમ તૃપ્ત થાય છે-કારણકે પૂર્વના દેવો
 કરતાં આ દેવોને કામોદ્દેગ અલ્પ હોય છે. આવા પ્રકારના દૃષ્ટિસુખથી દિવ્યપ્રલાવના
 કારણે દેવીઓના અંગમાં દ્વરથી પણ પરિણામ પામેલા શુક્ર પુદ્ગલોથી તે દેવીઓને
 યજ્ઞ પરમ તૃપ્તિ થાય છે. ૧૪૨-૧૪૫.

સેવાર્ત્ત સંહનન સિવાયના પાંચ સંહનનવાળા ગર્ભજ મનુષ્યો અને તિર્યચો જ
 આ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૪૬.

આ દેવો અહીંથી અવીને ગર્ભજ મનુષ્ય અને તિર્યચમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે.
 મરણ અને ઉત્પત્તિની સંખ્યા અહીં પણ પૂર્વની જેમ સમજી લેવી. ૧૪૭.

ઉત્પત્તિ અને વ્યવન બન્નેનું ઉત્કૃષ્ટ આંતરુ પડે તો સાડા બાવીસ દિવસનું
 પડે ૧૪૮.

અહિંના દેવોને સ્વચ્છતમ એવી અવધિ-ચક્ષુ છે. તેના દ્વારા તેઓ નીચે ત્રીજી
 નરકના અંત સુધી જોઈ શકે છે. ૧૪૯.

અહીં પણ છેલ્લા પ્રતરમાં સૌધર્મ દેવલોકની જેમ અશોકાવતંસક વિમાનોની
 વચ્ચે બ્રહ્મલોકાવતંસક વિમાન છે. ૧૫૦.

ત્યાં ચારે તરફથી સાઠ હજાર (૬૦,૦૦૦) સામાનિક દેવતાઓથી સેવાતા, બ્રહ્મ-
 લોકેન્દ્ર નામના ઈન્દ્ર બીરાજે છે. ૧૫૧.

પञ્ચપલ્યોપમોપેતસાર્દ્ધાષ્ટસાગગયુષામ્ ।

ચતુઃસહસ્રથા દેવાનામન્તઃપર્ષદિ સેવિતઃ ॥ ૧૫૨ ॥

ષટ્ત્વિમર્દેવસહસ્રૈશ્ચ, મધ્યપર્ષદિ સેવિતઃ ।

ચતુઃપલ્યોપમોપેતસાર્દ્ધાષ્ટામ્ભોધિજીવિભિઃ ॥ ૧૫૩ ॥

બાહ્યપર્ષદિ દેવાનાં, સહસ્રૈરષ્ટભિર્વૃતઃ ।

પલ્યોપમત્રયોપેતસાર્દ્ધાષ્ટવાદ્ધિજીવિભિઃ ॥ ૧૫૪ ॥

ત્રાયસ્ત્રિશૈર્લોકપાલૈર્મિત્રમન્ત્રિપુરોહિતૈઃ ।

પ્રાગ્વધાનવિમાનાઘધિકારિવાહનાદિભિઃ ॥ ૧૫૫ ॥

एकैकस्यां दिशि षष्ट्या, सहस्रैरात्मरक्षकैः ।

अनीकैः सप्तभिः सप्तभिः सेव्योऽनीकनायकैः ॥ ૧૫૬ ॥

अन्येषामप्यनेकेषां, देवानां ब्रह्मवासिनाम् ।

विमानावासलक्षणां, चाष्टानामप्यधीश्वरः ॥ ૧૫૭ ॥

जम्बूद्वीपानष्ट पूर्णान्, रूपैर्नवैर्वિકुर्वितैः ।

क्षमः पूरयितुं तिर्यगसंख्यद्वીपवारिधौ ॥ ૧૫૮ ॥

कृताहर्दत्तनः प्राग्बद्धर्मस्थितिविशारदः ।

साम्राज्यं शास्ति संपूर्णदशसागरजीवितः ॥ ૧૫૯ ॥ नवभिः कुलकं ॥

સાડાઆઠ સાગરોપમ+પાંચ પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા ચાર હજાર (૪,૦૦૦) અંતરપર્ષદાના દેવતાઓ આ ઇન્દ્રની સેવા કરે છે. ૧૫૨.

સાડાઆઠ સાગરોપમ+ચાર પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા છ હજાર (૬,૦૦૦) મધ્ય પર્ષદાના અને સાડાઆઠ સાગરોપમ+ત્રણ પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા-આઠ હજાર (૮,૦૦૦) બાહ્ય પર્ષદાના દેવતાઓથી આ ઇન્દ્ર મહારાજ પરિવરેલા છે. ૧૫૩-૧૫૪.

ત્રાયસ્ત્રિશ દેવો, લોકપાલો, મિત્રદેવો, પુરોહિત દેવો, યાન વિમાનના અધિકારી દેવો, વાહનાદિ, એકેક દિશામાં સાઈઠ હજાર (૬૦,૦૦૦) આત્મરક્ષક દેવતાઓ, સાત સેના અને સાત સેનાધિપતિથી સેવિત છે. ૧૫૫-૧૫૬.

! બીજા પછી અનેક બ્રહ્મલોકમાં રહેનારા દેવતાઓનાં તથા આઠ લાખ (૮,૦૦,૦૦૦) વિમાનના અધીશ્વર છે. ૧૫૭.

આ બ્રહ્મલોકેન્દ્ર પોતાના વિકુર્વેલા રૂપોથી આઠ જંબૂદ્વીપને પૂરવા સમર્થ છે અને તિરછાં અસંખ્ય દ્વીપ સમુદ્રોને પોતાનાં રૂપથી પૂરવા સમર્થ છે. ૧૫૮.

! પૂર્વે કરેલા વર્ણન મુજબ શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની પૂજા કરતાં, ધર્મસ્થિતિમાં વિશારદ સંપૂર્ણ દશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા એવા બ્રહ્મેન્દ્ર સામ્રાજ્ય ચલાવે છે. ૧૫૯.

અસ્ય યાનવિમાનં ચ, નન્દ્યાવર્ત્તમિતિ સ્મૃતમ્ ।
 નન્દ્યાવર્ત્તાભિધો દેવો, નિયુક્તસ્તદ્વિકુર્વણે ॥ ૧૬૦ ॥
 અથાસ્ય બ્રહ્મલોકસ્ય, ચરિષ્ઠે રિષ્ટનામનિ ।
 તૃતીયપ્રતરે સન્તિ, લૌકાન્તિકાઃ સુગોત્તમાઃ ॥ ૧૬૧ ॥
 તથાહ્યતિક્રમ્ય તિર્યગ્, જમ્બૂદ્વીપાદિતઃ પરમ્ ।
 દ્વીપામ્બુધીનસંખ્યેયાન્, દ્વીપોઽરુણવરઃ સ્થિતઃ ॥ ૧૬૨ ॥
 સ્થાનદ્વિગુણવિસ્તીર્ણતયા સોઽસંખ્યવિસ્તૃતઃ ।
 દ્વિગુણેનાયમરુણવરેણ વેષ્ટિતોઽન્ધિના ॥ ૧૬૩ ॥
 અથ દ્વીપસ્યાસ્ય વાહ્યવેદિકાન્તપ્રદેશતઃ ।
 અવગાહ્યારુણવરનામધેયં પયોનિધિમ્ ॥ ૧૬૪ ॥
 યોજનાનાં સહસ્રાન્ દ્વાચત્વારિંશતમત્ર ચ ।
 જલોપરિતલાદૂર્ધ્વમપ્કાયવિકૃતીર્મહાન્ ॥ ૧૬૫ ॥
 તમસ્કાયો મહાધોરાન્ધકારરૂપ ઉદ્ભવઃ ।
 પરિતોઽન્ધિમિમં રુન્ધન્, વલયાકૃતિનાઽઽત્મના ॥ ૧૬૬ ॥
 સ્થિરાકેન્દુકરક્ષિપ્તૈઃ, સંભૂય તિમિરૈરિવ ।
 રચિતઃ સ્વનિવાસાય, મીમદુર્ગો મહામ્મસિ ॥ ૧૬૭ ॥

આ ઈન્દ્ર મહારાજાનું બહાર જવાનું વિમાન નન્દ્યાવર્ત્ત નામનું અને તે વિમાનની વિકૃત્વર્ણનો અધિકારી નન્દ્યાવર્ત્ત નામનો દેવ છે. ૧૬૦.

હવે આ બ્રહ્મલોકનાં ઉત્તમ એવા રિષ્ટ નામના ત્રીજા પ્રતરમાં લોકાન્તિક નામના ઉત્તમ દેવતાઓ વસે છે. ૧૬૧.

તે આ પ્રમાણે—આ જમ્બૂદ્વીપથી માંડીને તીર્થો અસંખ્ય દ્વીપસમુદ્રો ગયા બાદ અરુણવર નામનો દ્વીપ રહેલો છે. ક્રમશઃ ડબલ-ડબલ વિસ્તારવાળા દ્વીપ-સમુદ્રો હોવાથી અસંખ્ય યોજનના વિસ્તારવાળો આ દ્વીપ છે કે-જેને તેનાથી પણ ડબલ વિસ્તાર ધરાવતો અસંખ્ય યોજનનો અરુણવર સમુદ્ર વીંટળાઈને રહેલો છે. હવે આ દ્વીપની બાહ્ય વેદિકાના છેડાથી લઈને અરુણવર નામના સમુદ્રમાં બેતાલીશ હજાર (૪૨,૦૦૦) યોજન ગયા બાદ જલના ઉપરના તલથી ઊંચે મહાન અપ્કાયનો વિકાર હોય છે. અને તે વિકાર તમસ્કાય નામે ધોર અંધકાર રૂપે ચારે બાજુ આ સમુદ્રને વલયાકૃતિથી વિંટળાઈને રહેલો છે, ૧૬૨-૧૬૬.

સ્થિર એવા સૂર્ય અને ચન્દ્રના કિરણથી દુઃખી થએલા અંધકારે ચારે બાજુથી ભેગો થઈને મોટા સમુદ્રની અંદર પોતાના નિવાસ માટે બહુ મોટો કિલ્લો ન બનાવ્યો હોય તેવો આ અંધકાર લાગે છે. ૧૬૭.

યોજનાનાં સપ્તદશ, શતાન્યથૈકવિશતિમ્ ।
 યાવદૂર્ધ્વં સમભિત્યાકાર એવાયમુદ્ગતઃ ॥ ૧૬૮ ॥
 તતશ્ચ વિસ્તરંસ્તિર્યવક્રમાદસંખ્યવિસ્તૃતિઃ ।
 નિશ્ચિપ્ત્ય કુક્ષૌ ચતુરઃ, સૌધર્માદીંસ્ત્રિવિષ્ટપાન્ ॥ ૧૬૯ ॥
 તતોડપ્યૂર્ધ્વં બ્રહ્મલોકે, તૃતીયપ્રસ્તટાવધિ-
 |ઉદ્ગત્ય નિષ્ઠિતઃ શ્રાન્ત, દ્વાવિશ્રમમુત્પતન્ ॥ ૧૭૦ ॥
 અધશ્ચાયં સમભિત્યાકારંત્વાદ્વલયાકૃતિઃ ।
 ||શરાવબુધ્નં તુલયત્યૂર્ધ્વં કુર્કુટપઞ્જરમ્ ॥ ૧૭૧ ॥
 આદેરારમ્બ્યોર્ધ્વમયં, સંખ્યેયયોજનાવધિ ।
 સંખ્યેયાનિ યોજનાનિ, વિસ્તારતઃ પ્રકીર્તિતઃ ॥ ૧૭૨ ॥
 તતઃ પરમસંખ્યેયયોજનાન્યેષ વિસ્તૃતઃ ।
 પરિક્ષેપેણ સર્વત્રાપ્યેષોડસંખ્યેયયોજનઃ ॥ ૧૭૩ ॥
 યદ્યપ્યધસ્તમસ્કાયઃ, સંખ્યેયવિસ્તૃતિઃ સ્વયમ્ ।
 તથાપ્યસ્ય કુક્ષિગતાસંખ્યદ્વીપપયોનિધેઃ ॥ ૧૭૪ ॥

આ તમસ્કાય સત્તરસોને એકવીસ (૧૭૨૧) યોજન ઉંચો-સમાન લીંતના આકારે રહેલો છે. ૧૬૮.

ત્યાંથી તીર્થા વિસ્તરી રહેલા એ તમસ્કાયનો ઘેરાવો અસંખ્યાતા યોજનોનો હોય છે. ચતુર એવા એ તમસ્કાય સૌધર્માદિ દેવલોકને પોતાની કુક્ષિમાં જાણે સમાવી દે છે. ૧૬૯.

સતત ઊંચો ધસી રહેલો આ તમસ્કાય જાણે થાકી ગયો ન હોય, તેમ તે બ્રહ્મલોકના ત્રીજા પ્રતરે જઈને અટકે છે. ૧૭૦.

નીચે સમલિત્તીના આકારે હોવાથી આ [તમસ્કાય] વલયાકૃતિ છે, વચ્ચે શરાવસંપુટ (ઉધુ-ચંતુ કોડીયું) ના આકારે છે અને ઉપર કુકડાના પાંજરા સમાન આકૃતિ બને છે. આદિથી માંડીને ઉર્ધ્વ આ સંખ્યાત યોજન સુધી વિસ્તરતો જાય છે. ત્યારે તેનો ઘેરાવો પણ સંખ્યાતા યોજનનો છે. ત્યારપછી અસંખ્ય યોજન વિસ્તારવાળો અને વૃત્તાકારે પણ અસંખ્ય યોજન છે. ૧૭૧-૧૭૩.

જો કે તમસ્કાય સ્વયં સંખ્યાત યોજન વિસ્તૃત છે, તો પણ તેની અંદર અસંખ્ય

પરિક્ષેપસ્ત્વસંખ્યેયયોજનાત્મૈવ સંભવેત્ ।
 ક્ષેત્રસ્યાસંખ્યમાનસ્ય, પરિક્ષેપો હ્યસંખ્યકઃ ॥ ૧૭૫ ॥
 અન્તર્ગ્રાહ્યપરિક્ષેપવિશેષસ્તિત્વહ નોદિતઃ ।
 ઉભયોરપિ તુલ્યરૂપતયાઽસંખ્યેયમાતતઃ ॥ ૧૭૬ ॥
 ઇત્યમસ્ય મહીયસ્તામાહુઃ સિદ્ધાન્તપારગાઃ ।
 મહર્દ્ધિકઃ કોઽપિ દેવો, યો જમ્બૂદ્વીપમજ્જસા ॥ ૧૭૭ ॥
 તિસ્રુણાં ચપ્પુટિકાનાં, મધ્ય એવૈકવિંશતિમ્ ।
 વારાન્ પ્રદક્ષિણીકૃત્યાગચ્છેદ્વત્યા યયાઽથ સઃ ॥ ૧૭૮ ॥
 તયૈવ ગત્યા ક્વાચિત્કં, તમસ્કાયં વ્યતિવ્રજેત્ ।
 માસૈઃ પઢિભરપિ ક્વાચિત્કં તુ નૈવ વ્યતિવ્રજેત્ ॥ ૧૭૯ ॥
 તત્ર સંખ્યેયવિસ્તારં, વ્યતિવ્રજેન્ન ચાપરમ્ ।
 એવં મહીયસિ તમસ્કાયેઽથાદ્રાઃ સ્ત્રવિદ્યુતઃ ॥ ૧૮૦ ॥
 પ્રાદુર્ભવન્તિ વર્ષન્તિ, ગર્જન્તિ વિદ્યુતોઽપિ ચ ।
 દ્યોતન્તે વિલસદ્દેવાસુરનાગવિનિર્મિતાઃ ॥ ૧૮૧ ॥

તથાહુઃ—‘અત્થિ ગં મંતે ! તમુક્કાએ ઊરાલા વલાહયા સંસેયંતિ સંમુચ્છંતિ
 વાસં વાસંતિ વા ? હંતા અત્થિ’ इत्यादि भगवतीसूत्रे ६-५ ।

દ્વીપ સમુદ્ર આવી જતા હોવાથી તેનો પરિક્ષેપ અસંખ્ય યોજન છે. કારણકે અસંખ્ય
 યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્રનો પરિક્ષેપ પણ અસંખ્ય યોજનનો હોય છે. ૧૭૪-૧૭૫.

અંતર પરિધિ અને બાહ્ય પરિધિનું વિશેષ પ્રમાણ કહ્યું નથી. કારણકે બન્ને
 અસંખ્ય યોજન હોવાથી અસંખ્યેય તરીકે સમાન છે. ૧૭૬.

સિદ્ધાન્તના પારગામી પુરુષો આ તમસ્કાયની વિશાળતાનું વર્ણન આ પ્રમાણે
 કરે છે, કે કોઇ મહર્દ્ધિક દેવ જંબૂદ્વીપને ૩ ચપટીમાં જે ગતિથી ૨૧ વાર પ્રદક્ષિણા
 આપી શકે, તે જ ગતિથી કો'ક જગ્યાના તમસ્કાયને છ મહિને ઓળંગી શકે. જ્યારે
 કોઇક ઠેકાણેના તમસ્કાયને ન પણ ઓળંગી શકે. તેમાં તમસ્કાયના સંખ્યાતા યોજનના
 વિસ્તારને ઓળંગી શકે, વધારે નહિ. ૧૭૭-૧૮૦

આવા મોટા તમસ્કાયની અંદર વિલાસ કરતા દેવ-અસુર અને નાગકુમાર દેવો
 વડે વિકૃતિ વિજળી સહિતના મેઘ પ્રગટ થાય છે, વર્ષે છે, ગાંજે છે અને વિજળી
 ચમકે છે. ૧૮૧.

યદ્યપ્યત્ર નરક્ષેત્રાદ્દહિર્નાજ્ઞીકૃતં શ્રુતે ।
 ઘનગર્જિતવૃષ્ટ્યાદિ, તથાપિ સ્યાત્સુરોદ્ભવમ્ ॥ ૧૮૨ ॥
 યથા નરાઃ સ્વભાવેન, લઙ્ઘિતું માનુષોત્તરમ્ ।
 નેશા વિદ્યાલબ્ધિદેવાનુભવાલ્લઙ્ઘ્યન્યપિ ॥ ૧૮૩ ॥
 અત્રોક્તા વિદ્યુતો યાશ્ચ, માસ્વરાસ્તેઽપિ પુદ્ગલાઃ ।
 દિવ્યાનુભવજાં જ્ઞેયા, બાદરાગ્રેરભાવતઃ ॥ ૧૮૪ ॥

તથાહુઃ—“ઈહ ન બાદરાસ્તેજસ્કાયિકા મન્તવ્યાઃ, इहैव तेषां निषेत्स्यमान-
 त्वात्, किंतु देवप्रभावजनिता मास्वराः पुद्गला” इति भगवतीवृत्तौ ।

તથા નાત્ર તમસ્કાયે, દેશગ્રામપુરાદિકમ્ ।
 નાપ્યત્ર ચન્દ્રચંડાંશુગ્રહનક્ષત્રતારકાઃ ॥ ૧૮૫ ॥
 યેઽપ્યત્રાસન્નચન્દ્રાર્કકિરણાસ્તેઽપિ તામસૈઃ ।
 મલીમસા અસત્પ્રાયા, દુર્જને સદ્ગુણા इव ॥ ૧૮૬ ॥
 અતઃ એવાતિકૃષ્ણોઽયમંગાધશ્ચ ભયઙ્કરઃ ।
 રૌદ્રાતિરેકાત્પુલકોદ્ભેદમાલોકિતઃ સૃજેત્ ॥ ૧૮૭ ॥

શ્રી ભગવતી સૂત્રના છઠ્ઠા શતકના પાંચમા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે—‘હે ભદ્રંત ! તમસ્કાયમાં ઉદાર એવા જલયોનિક મેઘો અથવા વાતયોનિક મેઘો વરસાદ વરસાવે છે ? હાં ગૌતમ’ ઇત્યાદિ.....

જે કે નરક્ષેત્રની બહાર મેઘ, ગર્જન અને વૃષ્ટિ વગેરે શાસ્ત્રમાં કહ્યા નથી, તે પણ અહીં દેવતાઓએ વિકુર્વેલા સમજવા. ૧૮૨.

જેવી રીતે માણસો પોતાની સહજશક્તિથી માનુષોત્તર પર્વતને ઓળંગી શકતા નથી પરંતુ વિદ્યાલબ્ધિ અને દેવની કૃપાથી ઓળંગી શકે છે, તેવી જ રીતે બાહર અગ્નિનો અભાવ હોવાથી અહિં વિજળી કે દેહીપ્યમાન તેજસ્વી પુદ્ગલો કેવળ દેવતાઇ પ્રભાવથી સમજવા. ૧૮૩-૧૮૪.

શ્રી ભગવતી સૂત્રની ટીકામાં કહ્યું છે કે—

આ દેહીપ્યમાન પુદ્ગલ બાહર તેઉકાય સમજવા નહિ કારણકે આગળ તેનો નિષેધ કરવામાં આવે છે. તેથી આ તેજસ્વી પુદ્ગલો દેવી પ્રભાવથી ઉત્પન્ન થયેલા સમજવા. તેમજ આ તમસ્કાયમાં દેશ-ગ્રામ-પુર આદિ નથી. અને ચન્દ્ર-સૂર્ય-અહ-નક્ષત્ર અને તારા પણ નથી અને જે ચન્દ્ર, સૂર્યનાં કિરણો અહીં આવે છે તે પણ આ અંધ-કારથી દુર્જનમાં રહેલા સદ્ગુણોની માફક ઝાંખા અને નહિવત્ બની જાય છે. ૧૮૫-૧૮૬.

એથી જ અત્યંત કાળો, અગાધ, ભયંકર એવો આ તમસ્કાય અતિરૌદ્ર હોવાથી એવા માત્રથી જ રૂંવાટા ખડા કરી દે છે. બીજાની વાત તો જવા દો દેવ પણ આને

આસ્તામન્યઃ સુરોડપ્યેનં, પશ્યન્નાદૌ પ્રકમ્પતે ।

તતઃ સ્વસ્થીભૂય શીઘ્રગતિરેનમતિવ્રજેત્ ॥ ૧૮૮ ॥

તમ ૧ ઐવ તમસ્કાયોઽ ૨ ન્ધકારઃ ૩ સ મહાદિકઃ ૪ ।

લોકાન્ધકારઃ ૫ સ્યાલ્લોકતમિસ્રં ૬ દેવપૂર્વકાઃ ॥ ૧૮૯ ॥

અન્ધકાર ૭ સ્તમિસ્રં ૮ ચારણ્યં ૯ ચ વ્યૂહ ૧૦ એવ ચ ।

પરિવશ્ચ ૧૧ પ્રતિક્ષોભો ૧૨ ડરુણોદો વારિધિસ્તથા ૧૩ ॥ ૧૯૦ ॥

ત્રયોદશાસ્ય નામાનિ, કથિતાનિ જિનૈઃ શ્રુતે ।

તત્ર લોકેઽદ્વિતીયત્વાલ્લોકાન્ધકાર ઉચ્યતે ॥ ૧૯૧ ॥

ન હિ પ્રકાશો દેવાનામપ્યત્ર પ્રથતે મનાક્ ।

દેવાન્ધકારોઽયં દેવતમિસ્રં ચ તદુચ્યતે ॥ ૧૯૨ ॥

વલવદેવમયતો, નશ્યતાં નાકિનામપિ ।

અરણ્યવચ્છરણ્યોઽયં, દેવારણ્યં તદુચ્યતે ॥ ૧૯૩ ॥

દુર્ભેદત્વાદ્યૂહ ઇવ, પ્રતિક્ષોભો ભયાવહઃ ।

ગતિં સ્વન્ પરિવશ્ચ, દેવવ્યૂહાદિરુચ્યતે ॥ ૧૯૪ ॥

અરુણોદામ્ભોધિજલવિકારત્વાત્તથાભિધઃ ।

એવમન્વર્થતા નામ્નામન્યેપામપિ માન્યતામ્ ॥ ૧૯૫ ॥

પહેલીવાર જોઈને તો ધૂલ ઊઠે છે. પછી સ્વસ્થ થઈ શીઘ્રગતિથી એને આજગી જાય છે.

શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોએ આગમની અંદર એના ૧૩ નામ કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે- '૧. તમઃ, ૨. તમસ્કાય, ૩. અન્ધકાર, ૪. મહાદિક, ૫. લોકાન્ધકાર, ૬. લોકતમિસ્ર, ૭. દેવાન્ધકાર, ૮. દેવતમિસ્ર, ૯. દેવારણ્ય, ૧૦. દેવવ્યૂહ, ૧૧. પરિધ, ૧૨. પ્રતિક્ષોભ, ૧૩. અરુણોદ વારિધિ ' આ નામોમાંથી પણ લોકમાં અદ્વિતીય રૂપ હોવાથી આને (આસ) લોકાન્ધકાર કહેવાય છે. ૧૮૯-૧૯૧.

અહીં દેવોના તેજનો પ્રકાશ પણ જરાય પ્રસરી શકતો ન હોવાથી આ દેવાન્ધકાર અને દેવતમિસ્ર કહેવાય છે. ૧૯૨.

બળવાન દેવના ભયથી નાસતા દેવોને અરણ્યની જેમ શરણ્ય (શરણભૂત) હોવાથી દેવારણ્ય કહેવાય છે. ૧૯૩.

દુર્ભેદ હોવાથી વ્યૂહ કહેવાય છે, ભયંકર હોવાથી પ્રતિક્ષોભ કહેવાય છે, ગતિને અટકાવનાર હોવાથી પરિધ કહેવાય છે, તેમજ દેવવ્યૂહાદિ (નામો પણ) કહેવાય છે. ૧૯૪.

અરુણવર, સમુદ્રના જલનો વિકાર હોવાથી અરુણોદ, પણ કહેવાય છે. એવી રીતે બીજા દરેક નામની સાર્થકતા સમજી લેવી. ૧૯૫.

યત્ર રિષ્ટપ્રસ્તટેऽયં, તમસ્કાયશ્ચ નિષ્ઠિતઃ ।
 તસ્યેન્દ્રકવિમાનસ્ય, રિષ્ટાશ્ચ્યસ્ય ચતુર્દિશમ્ ॥ ૧૯૬ ॥
 જીવપુદ્ગલસત્પૃથ્વીપરિણામસ્વરૂપિકે ।
 દ્વે દ્વે ચ કૃષ્ણરાજ્યૌ સ્તો, જાત્યાઙ્ગનઘનદ્યુતી ॥ ૧૯૭ ॥
 તથાહિ દિશિ પૂર્વસ્યાં, દ્વે દક્ષિણોત્તરાયતે ।
 પૂર્વપશ્ચિમવિસ્તીર્ણે, કૃષ્ણરાજ્યૌ પ્રકીર્તિતે ॥ ૧૯૮ ॥
 સ્યાતામપાચ્યામપ્યેવં, તે દ્વે પૂર્વાપરાયતે ।
 દક્ષિણોત્તરવિસ્તીર્ણે, કૃષ્ણરાજ્યૌ યથોદિતે ॥ ૧૯૯ ॥
 પ્રતીચ્યામપિ પૂર્વાવત્તે દક્ષિણોત્તરાયતે ।
 ઉદીચ્યાં ચ દક્ષિણાવત્તે દ્વે પૂર્વાપરાયતે ॥ ૨૦૦ ॥
 પ્રાચ્યાં પ્રતીચ્યાં યા બાહ્યા, ષટ્કોણા સા ભવેત્કિલ ।
 દક્ષિણસ્યામુદીચ્યાં ચ, બાહ્યા યા સા ત્રિકોણિકા ॥ ૨૦૧ ॥
 અભ્યન્તરાશ્વતુઃ કોણાઃ, સર્વા અપ્યેવમાસુ ચ ।
 દ્વે ષટ્કોણે દ્વે ત્રિકોણે, ચતસ્રશ્વતુરસિકાઃ ॥ ૨૦૨ ॥

: કૃષ્ણરાજ વર્ણન :

જે રિષ્ટ નામના પ્રતરે આ તમસ્કાય અટકે છે. તે પ્રતરના રિષ્ટ નામના ઈન્દ્રક વિમાનની ચારે બાજુ પૃથ્વીરૂપે પરિણામ પામેલ જીવોના પુદ્ગલવાળી બે-બે કૃષ્ણરાજ છે કે જે જાતિમાન અંજનરત્ન જેવી ગાઢ કૃષ્ણવર્ણવાળી છે. ૧૯૬-૧૯૭.

તે આ પ્રમાણે-પૂર્વ દિશાની અંદર બે કૃષ્ણરાજ છે કે જે લાંબી છે. અને પૂર્વ-પશ્ચિમ પહોળી છે. એવી રીતે દક્ષિણ દિશામાં પણ બે કૃષ્ણરાજ છે કે-જે પૂર્વ-પશ્ચિમ લાંબી છે અને દક્ષિણ ઉત્તર પહોળી છે. પશ્ચિમ દિશામાં પણ બે કૃષ્ણરાજ છે કે-જે પૂર્વ દિશાની જેમ દક્ષિણ ઉત્તર લાંબી (અને પૂર્વ પશ્ચિમ પહોળી) છે. ૧૯૮-૨૦૦.

પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં રહેલી જે બાહ્ય કૃષ્ણરાજ હોય છે, તે ષટ્કોણ હોય છે. અને દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં જે બાહ્ય રહેલી કૃષ્ણરાજ હોય છે, તે ત્રિકોણ હોય છે. ૨૦૧,

ન્યારે અભ્યન્તર એવી ચાર કૃષ્ણરાજો ચતુષ્કોણ છે. એટલે આ કૃષ્ણરાજમાં બે, છ ખૂણાવાળી છે, બે ત્રણ ખૂણાવાળી છે અને ચાર ચાર ખૂણાવાળી છે. ૨૦૨.

૧. કૃષ્ણરાજનું ચિત્ર પાછળ છે.

પૌરસ્ત્યાભ્યન્તરા તત્ર, કૃષ્ણરાજી સ્પૃશત્યસૌ ।
 નિજાન્તેન કૃષ્ણરાજીં, દાક્ષિણાત્યાં વહિઃસ્થિતામ્ ॥ ૨૦૩ ॥
 દક્ષિણાભ્યન્તરા ચૈવં, વાહ્યાં પશ્ચિમદિગ્ગતામ્ ।
 એવં વાહ્યામૌત્તરાહાં, પશ્ચિમાભ્યન્તરા સ્પૃશેત્ ॥ ૨૦૪ ॥
 ઉદીચ્યાભ્યન્તરા વાહ્યાં, પ્રાચીનિષ્ઠાં સ્પૃશત્યતઃ ।
 અષ્ટાપિ કૃષ્ણરાજ્યઃ સ્યુરક્ષપાટકસંસ્થિતાઃ ॥ ૨૦૫ ॥
 સ્યાદાસનવિશેષોયઃ, પ્રેક્ષાસ્થાને નિષેદુષામ્ ।
 સ ચાક્ષપાટકસ્તદ્વદાસાં સંસ્થાનમીરિતમ્ ॥ ૨૦૬ ॥
 એતા વિષ્કમ્ભતોઽષ્ટાપિ, સંખ્યેયયોજનાત્મિકાઃ ।
 પરિક્ષેપાયામતશ્ચાસંખ્યેયયોજનાત્મિકાઃ ॥ ૨૦૭ ॥
 તમસ્કાયમાનયોગ્યઃ સુરો યઃ પ્રાગ્ નિરૂપિતઃ ।
 સ એવ ચ તયા ગત્યા, માસાદ્દેન વ્યતિવ્રજેત્ ॥ ૨૦૮ ॥
 કાંચિદત્ર કૃષ્ણરાજીં, કાશ્ચિન્નૈવ વ્યતિવ્રજેત્ ।
 મહત્ત્વમાસામિત્યેવં, વર્ણયન્તિ બહુશ્રુતાઃ ॥ ૨૦૯ ॥
 તમસ્કાયવદત્રાપિ, ગૃહગ્રામાદ્યસંભવઃ ।
 નાપ્યત્ર ચન્દ્રસૂર્યાદ્યા, ન તેષાં કિરણા અપિ ॥ ૨૧૦ ॥

પૂર્વ દિશાની અંદરની કૃષ્ણરાજી પોતાના છેડાથી દક્ષિણ દિશાની બહારની કૃષ્ણરાજીને સ્પર્શે છે ૨૦૩.

એ રીતે દક્ષિણની અંદરની કૃષ્ણરાજી પશ્ચિમની બાહ્ય કૃષ્ણરાજીને સ્પર્શે છે, એ પ્રમાણે પશ્ચિમ દિશાની અભ્યંતર કૃષ્ણરાજી ઉત્તરની બાહ્ય કૃષ્ણરાજીને સ્પર્શે છે. ૨૦૪.

અને ઉત્તરદિશામાં રહેલી અંદરની કૃષ્ણરાજી પૂર્વ દિશાની બાહ્ય કૃષ્ણરાજીને સ્પર્શે છે. આ આઠેય કૃષ્ણરાજીઓ અખાડાના આકારવાળી છે. ૨૦૫.

સભાસ્થાનમાં બેસનારાના જે આસન વિશેષ હોય છે, તે અક્ષપાટક કહેવાય છે તેની જેમ આ કૃષ્ણરાજીઓની આકૃતિ હોય છે. ૨૦૬.

આ આઠેય કૃષ્ણરાજીઓનો વિષ્કંભ સંખ્યાત યોજન પ્રમાણ છે. જ્યારે આયામ અને પરિક્ષેપ અસંખ્ય યોજન પ્રમાણ છે. ૨૦૭.

તમસ્કાયના પ્રમાણને માપવા માટે જે દેવની ગતિ કહી, તે ગતિથી જનારો કોઈ દેવ ૧૫ દિવસમાં આ કૃષ્ણરાજીઓમાંથી કોઈક 'રાજી' ને ઓળંગી શકે જ્યારે કોઈકને ઓળંગી શકતો નથી. આ પ્રમાણે-આ કૃષ્ણરાજીનું મહત્ત્વ બહુશ્રુતો વર્ણવે છે. ૨૦૮-૨૦૯.

તમસ્કાયની જેમ આ કૃષ્ણરાજીઓમાં પણ ઘર-ગ્રામ આદિ નથી. સૂર્ય-ચન્દ્ર કે તેના કિરણો પણ નથી. ૨૧૦

અત્રામ્બોદવૃષ્ટિવિદ્યુદ્ગર્જિતાદિ ચ પૂર્વવત્ ।

પરં તદેવજનિતં, ન નાગાસુરકર્તૃકમ્ ॥ ૨૧૧ ॥

અસુરનાગકુમારાણાં તત્રગમનાસંભવાદિતિ ભગવતીવૃત્તૌ ॥

કૃષ્ણરાજી મેઘરાજી, મઘા માઘવતીતિ ચ ।

સ્યાદ્વાતપરિઘો વાતપ્રતિક્ષોભસ્તથૈવ ચ ॥ ૨૧૨ ॥

સ્યાદેવપરિઘો દેવપ્રતિક્ષોભોઽપિ નામતઃ ।

આસાં નામાન્યષ્ટ તेषામન્વર્થોઽથ વિભાવ્યતે ॥ ૨૧૩ ॥

કૃષ્ણપુદ્ગલરાજીતિ, કૃષ્ણરાજીયમુચ્યતે ।

કૃષ્ણાદ્ધરેસ્વાતુલ્યત્વાન્મેઘરાજીતિ ચ સ્મૃતા ॥ ૨૧૪ ॥

મઘાયા માઘવત્યાશ્ચ, સર્વર્ણેત્યાખ્યયા તથા ।

વાતોઽત્ર વાત્યા તદ્વદ્યા, તમિસ્ત્રા મીષણાપિ ચ ॥ ૨૧૫ ॥

તતોઽસૌ વાતપરિઘસ્તપ્રતિક્ષોભ ઇત્યપિ ।

સ્યાદેવપરિઘો દેવપ્રતિક્ષોભશ્ચ પૂર્વવત્ ॥ ૨૧૬ ॥

અથાસાં કૃષ્ણરાજીનામન્તરેષુ કિલાણ્ટસુ ।

લૌકાન્તિકવિમાનાનિ, નિર્દિષ્ટાન્યષ્ટ પારગૈઃ ॥ ૨૧૭ ॥

અહીં મેઘ, વૃષ્ટિ, વિદ્યુત, ગર્જન આદિ તમસ્કાયની જેમ છે. પરંતુ તે દેવકૃત હોય છે, નાગકુમાર કે અસુરકુમારકૃત હોતું નથી. ૨૧૧.

શ્રી ભગવતી સૂત્રની ટીકામાં કહ્યું છે કે ‘નાગકુમાર અને અસુરકુમારોના ગમનનો ત્યાં અભાવ હોય છે તેથી...’

આના આઠ નામ છે. ૧ કૃષ્ણરાજ, ૨. મેઘરાજ, ૩ મઘા, ૪. માઘવતી, ૫. વાતપરિઘ, ૬. વાતપ્રતિક્ષોભ, ૭. દેવપરિઘ, અને ૮. દેવપ્રતિક્ષોભ છે. આનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.

શ્યામ પુદ્ગલની શ્રેણિ હોવાથી પહેલું નામ કૃષ્ણરાજ કહેવાય છે, કાળા વાદળાંની રેખા સમાન હોવાથી મેઘરાજ કહેવાય છે, છદ્દી-સાતમી મઘા-માઘવતી નરક સમાન અંધકાર હોવાથી મઘા-માઘવતી કહેવાય છે. વાત શબ્દથી વંદોળીયો સમજવો-તેની જેમ અંધારી અને લયંકર હોવાથી તેને વાતપરિઘ અને વાતપ્રતિક્ષોભ કહેવાય છે. (સાતમી અને આઠમી) એવી રીતે દેવપરિઘ અને દેવપ્રતિક્ષોભ નામોનો અર્થ પૂર્વના તમસ્કાયની જેમ સમજ લેવો. ૨૧૨-૨૧૬.

હવે આ કૃષ્ણરાજના આઠ આંતરામાં આઠ લૌકાન્તિક વિમાનો છે-એમ શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોએ કહેલું છે. ૨૧૭.

તત્રાભ્યન્તરયોઃ પ્રાચ્યોદીચ્યયોરન્તરે તયોઃ ।

વિમાનમર્ચિઃ પ્રથમં, ચક્રાસ્તિ પ્રચુરપ્રભમ્ ॥ ૨૧૮ ॥

અન્તરે પ્રાચ્યયોરેવ, વાહ્યાભ્યન્તરયોરથ ।

દ્વિતીયમર્ચિર્માલીતિ, વિમાનં પરિકીર્તિતમ્ ॥ ૨૧૯ ॥

તૃતીયમભ્યન્તરયોરન્તરે પ્રાચ્યયામ્યયોઃ ।

વૈરોચનાભિધં પ્રોક્તં, વિમાનં માનવોત્તમૈઃ ॥ ૨૨૦ ॥

વાહ્યાભ્યન્તરયોરેવાન્તરેઽથ દાક્ષિણાત્યયોઃ ।

પ્રભંકરાભિધં તુર્યં, વિમાનમુદિતં જિનૈઃ ॥ ૨૨૧ ॥

અભ્યન્તરદાક્ષિણાત્યપ્રતીચ્યયોરથાન્તરે ।

વિમાનમુક્તં ચન્દ્રામં, પશ્ચમં પરમેષ્ઠિભિઃ ॥ ૨૨૨ ॥

સ્યાત્પ્રતીચીનયોરેવં, વાહ્યાભ્યન્તરયોસ્તયોઃ ।

વિમાનમન્તરે પૃથં, સૂર્યામમિતિ નામતઃ ॥ ૨૨૩ ॥

પશ્ચિમોદીચ્યયોરભ્યન્તરયોરન્તરેઽથ ચ ।

વિમાનમુક્તં શુક્રામં, સપ્તમં જિનસત્તમૈઃ ॥ ૨૨૪ ॥

તેમાં અભ્યંતર પૂર્વ અને ઉત્તર દિશાની કૃષ્ણરાણી વચ્ચે અત્યંત તેજસ્વી અર્ચિ નામનું વિમાન પ્રકાશે છે. ૨૧૮

પૂર્વ દિશાની જ બાદ્ય અને અભ્યંતર કૃષ્ણરાણી વચ્ચે બીજુ અર્ચિમાલી નામનું વિમાન કહેલું છે. ૨૧૯.

પૂર્વ અને દક્ષિણ દિશાની અભ્યંતર કૃષ્ણરાણી વચ્ચે વૈરોચન નામનું વિમાન શ્રી જિનેશ્વરોએ કહેલું છે. ૨૨૦.

દક્ષિણ દિશાની બાદ્ય અને અભ્યંતર કૃષ્ણરાણી વચ્ચે ચોથું પ્રભંકર નામનું વિમાન શ્રી જિનેશ્વરોએ કહેલું છે. ૨૨૧.

દક્ષિણ અને પશ્ચિમ દિશાની અભ્યંતર કૃષ્ણરાણી વચ્ચે ચન્દ્રાલ નામનું પાંચમું વિમાન શ્રી પરમેષ્ઠિઓએ કહેલું છે. ૨૨૨.

પશ્ચિમ દિશાની બાદ્ય અને અભ્યંતર કૃષ્ણરાણી વચ્ચે સૂર્યાલ નામનું છઠ્ઠું વિમાન છે. ૨૨૩.

પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશાની અભ્યંતર કૃષ્ણરાણી વચ્ચે શુક્રાલ નામનું સાતમું વિમાન શ્રી જિનેશ્વરોએ કહેલું છે. ૨૨૪.

બ્રાહ્માભ્યન્તરયોરૌત્તરાહયોરન્તરેઽથ ચ ।

વિમાનં સુપ્રતિષ્ઠાભમષ્ટમં પરિકીર્તિતમ્ ॥ ૨૨૫ ॥

સર્વાસાં કૃષ્ણરાજીનાં, મધ્યભાગે તુ તીર્થપૈઃ ।

વિમાનં નવમં શિષ્ટાભિધાનમિહ વર્ણિતમ્ ॥ ૨૨૬ ॥

બ્રહ્મલોકાન્તભાવિત્વાલ્લૌકાંતિકાન્યમૂન્યથ ।

લૌકાન્તિકાનાં દેવાના, સંબન્ધીનિ તતસ્તથા ॥ ૨૨૭ ॥

નવાપ્યેતે વિમાનાઃ સ્યુર્ધનવાયુપ્રતિષ્ઠિતાઃ ।

વર્ણાદિમિશ્ર પૂર્વોક્તબ્રહ્મલોકવિમાનવત્ ॥ ૨૨૮ ॥

સંસ્થાનં નૈકધાઽમીષામપાહ્ન્યતયા ચલુ ।

એભ્યો લોકાન્તઃ સહસ્રૈર્યોજનાનામસંસ્થ્યકૈઃ ॥ ૨૨૯ ॥

એતેષ્વથ વિમાનેષુ, નિવસન્તિ યથાક્રમમ્ ।

સારસ્વતાસ્તથાઽઽદિત્યા, વહ્નયો વરુણા અપિ ॥ ૨૩૦ ॥

ગર્દતોયાશ્ચ તુષિતા, અવ્યાબાધાસ્તથાઽપરે ।

આગ્નેયા અથશિષ્ટાશ્ચ, લૌકાન્તિકસુધાશ્રુજઃ ॥ ૨૩૧ ॥

અત્રાગ્નેયાઃ સંજ્ઞાન્તરતો મરુતોઽપ્યભિધીયન્તે ।

ઉત્તર દિશાની બ્રાહ્મ અને અભ્યંતર કૃષ્ણરાજીની વચ્ચે સુપ્રતિષ્ઠાભ નામનું આઠમું વિમાન કહેલ છે. ૨૨૫.

સર્વ કૃષ્ણરાજીઓની મધ્યભાગમાં નવમું શિષ્ટ નામનું વિમાન શ્રી તીર્થકરોએ કહેલું છે. ૨૨૬.

બ્રહ્મલોકમાં અંતે રહેતા હોવાથી આ વિમાનો લૌકાન્તિક કહેવાય છે. તેમજ લૌકાન્તિક દેવો સંબન્ધી હોવાથી પણ તે વિમાનો લૌકાન્તિક કહેવાય છે. ૨૨૭

આ નવે વિમાનો ધનવાયુ ઉપર રહેલા છે અને તેના વર્ણ વિગેરે બ્રહ્મલોકના વિમાનોની જેમ સમજી લેવા. ૨૨૮.

આ વિમાનો એક પંક્તિમાં ન હોવાથી એ વિમાનોનું સંસ્થાન એક સરખું નથી. આ વિમાનોથી લોકનો છેડો અસંખ્ય હજાર યોજન પછી આવે છે. ૨૨૯

આ નવેય વિમાનોની અંદર અનુક્રમે ૧. સારસ્વત, ૨. આદિત્ય, ૩. વહ્નિ, ૪. વરુણ, ૫. ગર્દતોય, ૬. તુષિત, ૭. અવ્યાબાધ, ૮. આગ્નેય અને ૯. શિષ્ટ નામના લૌકાન્તિક દેવતાઓ વસે છે. ૨૩૦-૨૩૧.

અહિ આગ્નેયનું બીજું નામ મરુત પણ કહેવાય છે.

“શ્રીબ્રહ્મલોકે પ્રતરે તૃતીયે, લૌકાન્તિકાસ્ત્ર વસન્તિ દેવાઃ ।

एकावताराः परमायुरष्टौ. भवन्ति तेषामपि सागराणि ॥ २४४A ॥

इति श्रेणिकचरित्रे ।”

“અઢેવ સાગરાઈ પરમાઁ હોઈ સચ્વદેવાળં ।

एगावयारिणो खलु देवा लोगंतिया नेया ॥ २४४B ॥”

इति प्रवचनसारोद्गारे,

તત્ત્વાર્થટીકાયામપિ-લોકાન્તે મવા લૌકાન્તિકાઃ, અત્ર પ્રસ્તુતત્વાદ્બ્રહ્મલોક એવ પરિગૃહ્યતે, તદન્તનિવાસિનો લૌકાન્તિકાઃ, સર્વબ્રહ્મલોકદેવાનાં લૌકાન્તિકપ્રસન્ન इति चेन्न, લોકાન્તોપલેખાત્, જરામરણાદિજ્વાલાકીર્ણો વા લોકસ્તદન્તવર્તિત્વાલ્લૌકાન્તિકાઃ કર્મક્ષયાભ્યાસીભાવાચેતિ,

लब्धिस्तोत्रे तु—

सच्चद्रुचुआ चउकयआहारगुवसमजिणगणहराई ।

निअमेण तवभवसिवा सत्तद्धभवेहिं लोगंती ॥ २४४C ॥”

શ્રેણિક ચરિત્રમાં કહ્યું છે કે: ‘જે બ્રહ્મલોકના ત્રીજા પ્રતરમાં લોકાંતિક દેવો વસે છે, તે એકાવતારી છે અને આઠ સાગરોપમતા પરમ (ઉત્કૃષ્ટ) આયુષ્યવાળા છે.’ ૨૪૪A

પ્રવચનસારોદ્ગારમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે ‘(આ લોકાંતિક) સર્વ દેવતાઓનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય આઠ સાગરોપમનું હોય છે અને એકાવતારી હોય છે.’ ૨૪૪ B

તત્ત્વાર્થની ટીકામાં પણ કહ્યું છે કે ‘લોકના અંતમાં થયેલા છે, તેથી લોકાંતિક કહેવાય છે. અહીંયા પ્રસ્તુતમાં લોકથી બ્રહ્મલોક ગ્રહણ કરવો. તેના અંતે રહેતા હોવાથી લોકાંતિક કહેવાય છે.

પ્રશ્ન : તો તો બ્રહ્મલોકના સર્વ દેવો લોકાંતિક કહેવાશે ?

જવાબ : ના ! લોક શબ્દ નથી પણ લોકાંત શબ્દ હોવાથી બ્રહ્મલોકનાં સર્વ દેવો નહીં આવે.

જરા, મરણાદિથી યુક્ત એવો જે લોક. તેની અંદર રહેનારા અને કર્મક્ષયના અસ્યાન્ત્રી હોવાથી લોકાંતિક કહેવાય છે.’

લબ્ધિસ્તોત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—

સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાંથી ન્યવેલા (જીવો), ચાર વખત જેમણે આહારક લબ્ધિનો ઉપયોગ કરેલો છે, ચાર વખત જેમણે ઉપશમ શ્રેણિ કરેલી છે, તેવા જીવો, શ્રી જિનેશ્વરો અને ગણધર સમવંતો—આ બધા તદ્ભવ મોક્ષગામી છે, જ્યારે લોકાંતિક દેવો સાત—આઠ ભવે મોક્ષમાં જનારા હોય છે. (આ શાસ્ત્રનું મંતવ્ય બધા કરતાં જુદું છે.) ૨૪૪C.

અથોર્ધ્વં બ્રહ્મલોકસ્ય, સમપક્ષં સમાનદિક્ ।
 યોજનાનામસંખ્યેયકોટાકોટિવ્યતિક્રમે ॥ ૨૪૫ ॥
 વિભાતિ લાન્તકઃ સ્વર્ગઃ, પञ્ચપ્રતરશોભિતઃ ।
 પ્રતિપ્રતરમેકૈકેનેન્દ્રકેણ વિરાજિતઃ ॥ ૨૪૬ ॥
 પ્રથમપ્રતરે તત્ર, બલભદ્રાખ્યમિન્દ્રકમ્ ।
 ચક્રં ગદા સ્વસ્તિકં ચ, નન્દ્યાવર્ત્તમિતિ ક્રમાત્ ॥ ૨૪૭ ॥
 પ્રતિપ્રતરમેતેભ્યઃ, પઙ્ક્તયોઽપિ ચતુર્દિશમ્ ।
 પ્રાગ્વદત્ર વિના પ્રાચીં, પ્રોક્તાઃ પુષ્પાવકીર્ણકાઃ ॥ ૨૪૮ ॥
 એકત્રિંશદથ ત્રિંશદેકોનત્રિંશદેવ ચ ।
 તથાઽષ્ટાવિંશતિઃ સપ્તવિંશતિશ્ચ યથાક્રમમ્ ॥ ૨૪૯ ॥
 પञ્ચસ્વેષુ પ્રતરેષુ, પ્રતિપઙ્ક્તિઃ વિમાનકાઃ ।
 એકૈકસ્યામથો પઙ્ક્તૌ, પ્રથમપ્રતરે સ્મૃતાઃ ॥ ૨૫૦ ॥
 ત્ર્યસ્રા એકાદશાન્યે ચ, દ્વૈધા દશ દશેતિ ચ ।
 ચતુર્વિંશં શતં સર્વે, પઙ્ક્તિસ્થાયિ વિમાનકાઃ ॥ ૨૫૧ ॥
 વૃત્તાસ્ત્ર્યસ્રાશ્ચતુરસ્રા, દ્વિતીયપ્રતરે દશ ।
 પ્રતિપઙ્ક્તચત્રં સર્વે ચ, વિંશં શતમુદીરિતાઃ ॥ ૨૫૨ ॥

લાંતક દેવલોકનું વર્ણન...

હવે બ્રહ્મ દેવલોકની ઉપર અસંખ્ય કોટાકોટિ યોજન ગયા બાદ સમાન દિશા, સમાન શ્રેણિમાં રહેલો. દરેક પ્રતરમાં એક-એક ઇન્દ્રક વિમાનથી શોભતો એવો પાંચ પ્રતરથી યુક્ત લાંતક નામનો સ્વર્ગ શોભે છે. ૨૪૫-૨૪૬.

તેમાં પ્રથમ પ્રતરમાં બલભદ્ર, બીજા પ્રતરમાં ચક્ર, ત્રીજા પ્રતરમાં ગદા, ચોથા પ્રતરમાં સ્વસ્તિક અને પાંચમા પ્રતરમાં નન્દ્યાવર્ત્ત નામનું ઇન્દ્રક વિમાન છે. ૨૪૭.

દરેક પ્રતરમાં આ ઇન્દ્રક વિમાનની ચારે દિશામાં પંક્તિગત વિમાનો છે અને પૂર્વ દિશા સિવાયની ત્રણ દિશામાં પુષ્પાવકીર્ણક વિમાનો છે. ૨૪૮.

પાંચ પ્રતરમાં અનુક્રમે દરેક પંક્તિમાં ૩૧, ૩૦, ૨૯, ૨૮, ૨૭, વિમાનો છે. હવે પ્રથમ પ્રતરની એક-એક પંક્તિમાં ત્રિકોણ ૧૧ અને બીજા ૧૦-૧૦ વિમાનો છે, અને પંક્તિગત કુલ વિમાનો ૧૨૪ છે. ૨૪૯-૨૫૧.

બીજા પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં ગોળ-ત્રિકોણ અને ચોરસ વિમાનો ૧૦-૧૦ છે અને કુલ પંક્તિગત ૧૨૦ વિમાનો છે. ૨૫૨.

સ્વત એવાવબુદ્ધાનામનુત્તરચિદાત્મનામ્ ।
 વિજ્ઞાય દીક્ષાવસરં, દિત્સૂનાં દાનમાન્દિકમ્ ॥ ૨૩૨ ॥
 પ્રવ્રજ્યાસમયાદર્વાક્ર, સંવત્સરેણ તત્ક્ષણમ્ ।
 શ્રીમતામર્હતાં પાદાન્તિકમેત્ય તથાસ્થિતેઃ ॥ ૨૩૩ ॥
 વિમાનયાનાદુત્તીર્ય, સોત્સાહાઃ સપરિચ્છદાઃ ।
 સારસ્વતપ્રભૃતયઃ, સર્વે લૌકાન્તિકાઃ સુરાઃ ॥ ૨૩૪ ॥
 વિજ્ઞા વિજ્ઞપ્યન્ત્યેવં, જય નન્દ જગદ્ગુરો ! ।
 ત્રૈલોક્યવંધો ! ભગવન્ !, ધર્મતીર્થ પ્રવર્તય ॥ ૨૩૫ ॥
 ચતુર્ભિઃ કલાપકં ॥

યદેતન્સર્વલોકાનાં, સર્વલોકે ભવિષ્યતિ ।
 મુક્તિરાજપથીભૂતં, નિઃશ્રેયસકરં પરમ્ ॥ ૨૩૬ ॥
 इह सारस्वतादित्यद्वये समुदितेऽपि हि ।
 सप्त देवाः सप्त देवशतानि स्यात्परिच्छदः ॥ २३७ ॥
 एवं वह्निवरुणयोः, परिवारश्चतुर्दश ।
 देवास्तथाऽन्यानि देवसहस्राणि चतुर्दश ॥ २३८ ॥
 गर्दतोयतुषितयोर्द्वयोः संगतयोरपि ।
 सप्त देवाः सप्त देवसहस्राणि परिच्छदः ॥ २३९ ॥

પોતાના આચાર મુજબ આ સારસ્વત વગેરે સર્વ લોકાન્તિક દેવતાઓ, સ્વયંસંપુર્ણ-
 અનુત્તરજ્ઞાની, દીક્ષાનો અવસર જાણીને સાંવત્સરિક દાન આપવાની ઇચ્છાવાળા થએલા
 એવા શ્રીમાન્ અરિહંત ભગવંતોના ચરણ કમલમાં દીક્ષાના એક વર્ષ પહેલા જઈને,
 પોતાના વિમાનમાંથી ઉતરીને, ઉત્સાહપૂર્વક, પરિવાર સહિત, સુજ એવા તે દેવો આ
 પ્રમાણે વિજ્ઞપ્તિ કરે છે કે- ‘ હે જગદ્ગુરો ! હે ત્રૈલોક્ય બંધો ! ભગવન્ ! આપ જય
 પામો ! આનંદ પામો ! અને ધર્મતીર્થને પ્રવર્તાવો. જે તીર્થ સર્વલોકને વિષે સર્વ-
 લોકોને મુક્તિસામ્રાજ્યના માર્ગરૂપ અને શ્રેષ્ઠ કલ્યાણકર બનશે ૨૩૨-૨૩૬.

અહિં સારસ્વત અને આદિત્ય આ બંને દેવોને સાત-સાત દેવો અને બીજો
 સાતસો સાતસો (૭૦૦-૭૦૦) નો પરિવાર છે. ૨૩૭.

એ પ્રમાણે વહ્નિ અને વરુણદેવનો ૧૪-૧૪ દેવો અને ચૌદ ચૌદ, હજાર
 (૧૪,૦૦૦-૧૪,૦૦૦) દેવોનો પરિવાર કહ્યો છે. ૨૩૮.

ગર્દતોય અને તુષિત દેવોનું સાત-સાત દેવ અને સાત-સાત હજાર (૭૦૦૦-
 ૭૦૦૦) દેવોનો પરિવાર છે. ૨૩૯.

અવ્યાબાધાગ્નેયરિષ્ટદેવાનાં ચ સુરા નવ ।

શતાનિ નવ દેવાનાં, પરિવારઃ પ્રકીર્તિતઃ ॥ ૨૪૦ ॥

અવ્યાબાધાશ્વૈષ્ઠ દેવાઃ, પુરુષસ્યાશ્વિપદ્મણિ ।

દિવ્યં દ્વાત્રિશત્પ્રકારં, પ્રાદુષ્કુર્વન્તિ તાણ્ડવમ્ ॥ ૨૪૧ ॥

તથાપિ પુરુષસ્યાસ્ય, વાધા કાઽપિ ન જાયતે ।

એવંરૂપા શક્તિરેષાં, પશ્ચમાઙ્ગે પ્રકીર્તિતા ॥ ૨૪૨ ॥ મં ૧૪,૮ ।

લૌકાન્તિકવિમાનેષુ, દેવાનામણ્ટ વાર્દ્ધયઃ ।

સ્થિતિરુક્તા જિનૈરેતે, પુણ્યાત્માનઃ શુભાશયાઃ ॥ ૨૪૩ ॥

एकावताराः सिद्धयन्ति, भवे भाविनि निश्चितम् ।

अष्टावतारा अप्येते, निरूपिता मतान्तरे ॥ २४४ ॥

તન્મતદ્વયં ચૈવં - લોકાન્તે - લોકાગ્રલક્ષણે સિદ્ધિસ્થાને ભવા લૌકાન્તિકાઃ, ભાવિનિ ભૂતવદુપચારન્યાયેન એવં વ્યપદેશઃ, અન્યથા તે કૃષ્ણરાજીમધ્યવર્ત્તિનઃ, લોકાન્તે ભાવિત્વં તેષામનન્તરભવે એવ સિદ્ધિગમના" દિતિ સ્થાનાઙ્ગવૃત્તૌ ૯ સ્થાનકે

અવ્યાબાધ-આગ્નેય અને રિષ્ટ દેવોનો ૯-૯ દેવો અને નવસો-નવસો (૯૦૦-૯૦૦) દેવોનો પરિવાર કહેલો છે. ૨૪૦.

આ (લોકાન્તિક દેવોમાં) અવ્યાબાધ નામના દેવો પુરુષની આંખની પાંપણ ઉપર અત્રીશબદ્ નાટકો પ્રકટ કરી શકે છે. અને તો પણ પુરુષને કોઈ બાધા થતી નથી આવા પ્રકારની શક્તિ શ્રી લગવતી સૂત્રના ચૌદમા શતકના આઠમા ઉદ્દેશમાં કહેલી છે. ૨૪૧-૨૪૨.

શ્રી જિનેશ્વર દેવોએ આ લોકાન્તિક વિમાનમાં રહેલા દેવોની સ્થિતિ આઠ સાગ-રોપમની કહેલી છે. આ લોકાન્તિક દેવતાઓ પુણ્યશાળી છે, શુભાશયવાળા છે અને એકાવતારી છે અને આવતા ભવમાં નિશ્ચિત મોક્ષમાં જનારા છે. મતાંતરમાં આઠ ભવે મોક્ષમાં જનારા કહેલા છે. ૨૪૩-૨૪૪.

શ્રી ઠાણાંગ સૂત્રની વૃત્તિના નવમા સ્થાનમાં કહ્યું છે કે-લોકાન્તે એટલે લોકના અગ્રભાગ સ્વરૂપ સિદ્ધિ સ્થાનમાં થયેલા લોકાન્તિક કહેવાય એટલે ભાવિમાં ભૂતનો ઉપચાર કરીને આ પ્રમાણે કહેવાય છે. બાકી તો તેઓ કૃષ્ણરાજની મધ્યમાં રહેલા છે. અને લોકાન્તમાં હોવાપણું આવતા ભવમાં મોક્ષમાં જવાના હોવાથી (કેવી રીતે ઘટે ?) તેથી ભાવિનો ભૂતમાં ઉપચાર કરેલો છે તેમ સમજવું.

તૃતીયે ત્રિચતુઃકોણા, દશ વૃત્તા નવેતિ ચ ।

સર્વે વિમાનાઃ પાઙ્ક્તેયા, ભવન્તિ ષોડશં શતમ્ ॥ ૨૫૩ ॥

વૃત્તાશ્ચ ચતુરસ્રાશ્ચ, તુર્યે નવ નવ સ્મૃતાઃ

દશ ત્રિકોણાઃ સર્વે ચ પાઙ્ક્તેયા દ્વાદશં શતમ્ ॥ ૨૫૪ ॥

પશ્ચમે ચ નવ નવ, ત્રિચતુઃકોણવૃત્તકાઃ ।

અષ્ટોત્તરં શતં સર્વે, ચાત્ર પઙ્ક્તિવિમાનકાઃ ॥ ૨૫૫ ॥

एवં पञ्चेन्द्रकक्षेपे, सर्वेऽत्र पङ्क्तिवृत्तकाः ।

વિમાનાસ્ત્રિનવત્યાદ્યં, શતં લાન્તકતાવિષે ॥ ૨૫૬ ॥

પઙ્ક્તિત્ર્યસ્રાણાં શતે દ્વે, દ્વિનવત્યધિકં શતમ્ ।

स्यात्पङ्क्तिचतुरस्राणामेवं च सर्वसंख्यया ॥ २५७ ॥

પશ્ચાશીત્યાભ્યધિકાનિ, શતાનિ પશ્ચપઙ્ક્તિગાઃ ।

સહસ્રાણ્યેકોનપશ્ચાશ્ચત્વારિ શતાનિ ચ ॥ ૨૫૮ ॥

યુક્તાનિ પશ્ચદશમિરિહ પુષ્પાવકીર્ણકાઃ ।

વિમાનાનાં સહસ્રાણિ, પશ્ચાશ્ત્સર્વસંખ્યયા ॥ ૨૫૯ ॥

વિહાયસિ નિરાલમ્બે, પ્રતિષ્ઠિતો ઘનોદધિઃ ।

ઘનવાતોઽસ્મિન્નિહામી, સ્યુર્વિમાનાઃ પ્રતિષ્ઠિતાઃ ॥ ૨૬૦ ॥

ત્રીજા પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં ત્રિકોણ અને ચોરસ ૧૦-૧૦ વિમાનો છે અને ગોળ વિમાનો ૬ છે. સર્વ પંક્તિગત વિમાનો ૧૧૬ છે. ૨૫૩.

ચોથા પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં ગોળ અને ચોરસ વિમાનો ૬-૬ છે. અને ત્રિકોણ વિમાનો ૧૦ છે. સર્વ પંક્તિગત વિમાનો ૧૧૨ છે. ૨૫૪.

પાંચમા પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં ત્રણે પ્રકારનાં ૬-૬ વિમાનો છે અને પંક્તિગત કુલ વિમાનો ૧૦૮ છે. ૨૫૫.

આ પ્રમાણે લાંતક દેવલોકના પાંચે પ્રતરના ઇન્દ્રક વિમાન સહિત ગોળ વિમાનો કુલ એકસો ત્રણ (૧૬૩) છે. ૨૫૬.

પાંચે પ્રતરના પંક્તિગત ત્રિકોણ વિમાનો બસો (૨૦૦) છે અને ચોરસ વિમાનો એકસો બાણ (૧૬૨) છે. ૨૫૭.

પાંચે પ્રતરના પંક્તિગત સર્વ વિમાનો પાંચસો પચાશી (૫૮૫) છે અને પુષ્પા-
વકીર્ણક વિમાનો ઓગણપચાસ હજાર ચારસો પંદર (૪૬, ૪૧૫) છે. અને લાંતક
દેવલોકના સર્વ વિમાનો પચાસ હજાર (૫૦, ૦૦૦) છે. ૨૫૮-૨૫૯.

૨૬૦ રહિત આકાશમાં ઘનોદધિ રહેલો છે, એના ઉપર ઘનવાત રહેલો છે
૧ વિમાનો રહેલા છે. ૨૬૦.

વર્ણોચ્ચત્વાદિમાનં ચ, સ્યાદેષાં બ્રહ્મલોકવત્ ।
 દેવાસ્ત્વત્ર શુક્લવર્ણાઃ, શુક્લેશ્યા મહર્દ્ધિકાઃ ॥ ૨૬૧ ॥
 ઇતઃપ્રભૃતિ દેવાઃ સ્યુઃ, સર્વેઽપ્યનુત્તરાવધિ ।
 શુક્લેશ્યા શુક્લવર્ણાઃ, કિંતૂત્કૃષ્ટા યથોત્તરમ્ ॥ ૨૬૨ ॥
 પ્રથમપ્રતરે તત્ર, સ્થિતિર્જ્યેષ્ઠા સુધાશ્રુજામ્ ।
 પશ્ચભાગીકૃતસ્યાબ્ધેશ્ચત્વારોઽંશા દશાબ્ધયઃ ॥ ૨૬૩ ॥
 દ્વિતીયપ્રતરે ભાગાસ્ત્રય એકાદશાબ્ધયઃ ।
 દ્વાભ્યાં ભાગાભ્યાં સમેતાસ્તૃતીયે દ્વાદશાબ્ધયઃ ॥ ૨૬૪ ॥
 ચતુર્થે ત્વેકભાગાદ્યાસ્ત્રયોદશ પયોધ્રયઃ ।
 પશ્ચમે પ્રતરે પૂર્ણાશ્ચતુર્દશૈવ વાર્દ્ધયઃ ॥ ૨૬૫ ॥
 જઘન્યેન તુ સર્વત્ર, દશૈવ મકરાકરાઃ ।
 સ્વસ્વસ્થિત્યનુસારેણ, દેહમાનમથ બ્રુવે ॥ ૨૬૬ ॥
 એકાદશોઽઙ્ગવૈર્ભાગૈશ્ચતુર્ભિરધિકાઃ કરાઃ ।
 પશ્ચદેહમાનમત્ર, દશરત્નાકરાયુષામ્ ॥ ૨૬૭ ॥

આ વિમાનોના વર્ણ તથા ઉચ્ચાઈનું પ્રમાણ બ્રહ્મલોકની જેમ સમજી લેવું. અહીં રહેલા મહર્દ્ધિક દેવો શુક્લવર્ણવાળા અને શુક્લ લેશ્યાવાળા હોય છે. ૨૬૧.

અહીંથી માંડીને અનુત્તર વિમાન સુધીના દેવો શુક્લ લેશ્યા અને શુક્લવર્ણવાળા છે. પરંતુ ઉપર-ઉપર ઉત્કૃષ્ટ સમજવા. ૨૬૨.

લાંતક દેવલોકના પ્રથમ પ્રતરના દેવતાઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૦૬ સાગરોપમની છે. ૨૬૩.

બીજા પ્રતરના દેવતાઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૧૬ સાગરોપમની છે

ત્રીજા પ્રતરના " " " ૧૨૨ " "

ચોથા " " " ૧૩૬ " "

પાંચમા " " " પૂર્ણ ૧૪ " "

૨૬૪-૨૬૫.

જઘન્યથી તો સર્વત્ર ૧૦ સાગરોપમની સ્થિતિ સમજવી. પોત-પોતાના આયુષ્ય અનુસાર દેહ પ્રમાણ નીચે સુજળ છે. ૨૬૬.

દશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવતાઓનું દેહમાન પૃથ્વી હોય છે. ૨૬૭.

તથા—ચતુર્ષ્વેષુ વિમાનેષુ, દ્વિરુપન્ના હિ જન્તવઃ ।

અનન્તરભવેઽવશ્યં, પ્રયાન્તિ પરમં પદમ્ ॥ ૬૪૪ ॥

તથોક્તં જીવાભિગમવૃત્તૌ—“ વિજયાદિચતુર્ષુ વારદ્વયં સર્વાર્થસિદ્ધમહાવિમાન
 એકવારં ગમનસંભવઃ, તત ઝદ્ધં મનુષ્યભવાસાદનેન મુક્તિપ્રાપ્તે” રિતિ । યોગશાસ્ત્રવૃત્તૌ
 તુ વિજયાદિષુ ચતુર્ષ્વનુત્તરવિમાનેષુ ‘દ્વિચરમા’ ઇત્યુક્તમિતિ જ્ઞેયં, તત્ત્વાર્થભાષ્યેઽપિ
 વિજયાદિષ્વનુત્તરેષુ વિમાનેષુ દેવા દ્વિચરમા ભવન્તિ, દ્વિચરમા ઇતિ તતશ્ચ્યુતાઃ
 પરં દ્વિર્જનિત્વા સિદ્ધચન્તીતિ,

એતદ્વીકાપિ—દ્વિચરમત્વં સ્પષ્ટયતિ—તતો વિજયાદિશ્ચ્યુતાઃ પરમુત્કર્ષેણ
 દ્વિર્જનિત્વા મનુષ્યેષુ સિદ્ધિમધિગચ્છન્તિ, વિજયાદિવિમાનાશ્ચ્યુતો મનુષ્યઃ પુનરપિ
 વિજયાદિષુ દેવસ્તતશ્ચ્યુતો મનુષ્યઃ સ સિદ્ધચતીતિ ।

પञ्चમકર્મગ્રન્થે—‘તિરિનરયતિજોઆણં નરભવજુઅસ્સ ચપહ્લતેસદ્ધં ॥’ એતદ્વા-

પરંતુ વિજયાદિ ચાર વિમાનમાં જે વાર ઉત્પન્ન થયેલ હોવો અનંતરભવમાં
 અવશ્ય સિદ્ધ થાય છે ૬૪૪

શ્રી હવાભિગમસૂત્રની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે : “વિજયાદિ ચાર વિમાનોમાં જે વાર
 તથા સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં એકવાર ગમન સંભવે છે. ત્યારબાદ મનુષ્યભવને પ્રાપ્ત
 કરી (તેઓ) મુક્તિમાં જાય છે.”

યોગશાસ્ત્રની વૃત્તિમાં તો કહ્યું છે કે : “વિજયાદિ ચાર અનુત્તર વિમાનોમાં
 (ઉત્પન્ન થતાં દેવો) ‘દ્વિચરમ’ હોય છે.”

તત્ત્વાર્થ ભાષ્યમાં પણ કહ્યું છે કે : “વિજયાદિ અનુત્તર વિમાનોના દેવો ‘દ્વિચરમ’
 હોય છે. દ્વિચરમનો અર્થ :—ત્યાંથી સ્થવન પામીને પછી જે વાર જન્મીને મોક્ષમાં જાય છે”

તેની ટીકામાં પણ દ્વિચરમનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે—‘ત્યાંથી વિજયાદિ
 વિમાનોથી સ્થવીને ઉત્કૃષ્ટથી જે વાર જન્મીને મનુષ્યપણામાં તે દેવો સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે—
 વિજયાદિ વિમાનથી સ્થવીને મનુષ્ય થાય, પછી ફરીને વિજયાદિમાં દેવ થાય ત્યાર પછી
 મનુષ્ય થાય અને ત્યાંથી સિદ્ધિગતિ પામે.’

પાંચમા કર્મગ્રન્થમાં કહ્યું છે કે :

તિરિનરયતિજોઆણં નરભવજુઅસ્સ ચપહ્લતેસદ્ધં

‘આ ગાથાની ટીકાના અનુસારે તો વિજયાદિ વિમાનોમાં જે વાર ગયેલો પણ હવે
 કેટલાક ભવો ભમે છે. (એટલું જ નહીં પણ)—નરક—તિર્થંચગતિ યોગ્ય પણ કર્મ

યાસૂત્રવૃત્ત્યનુસારેણ તુ વિજયાદિવિમાનેષુ દ્વિર્ગતોઽપિ સંસારે ક્રતિચિદ્ધવાન્ ભ્રમતિ
નરકતિર્યગ્ગતિયોગ્યમપિ કર્મ વધ્નાત્તીતિ દૃશ્યતે, તદત્ર તત્ત્વં કેવલિગમ્યં ।

સર્વાર્થદેવાઃ સંખ્યેયા, અસંખ્યેયાશ્ચતુર્ણુ તે ।

એતેષ્વેકક્ષણોત્પત્તિચ્યુતિસંખ્યાઽચ્યુતાદિવત્ ॥ ૬૪૫ ॥

પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયો, ભાગઃ પરમમન્તરમ્ ।

મુરોત્પત્તિચ્યવનયોર્વિજયાદિચતુષ્ટયે ॥ ૬૪૬ ॥

પલ્યોપમસ્યસંખ્યેયો, ભાગઃ પરમમન્તરમ્ ।

સર્વાર્થસિદ્ધે સર્વત્ર, જવન્યં સમયોઽન્તરમ્ ॥ ૬૪૭ ॥

જવનાલકાપરાખ્યં, કન્યાચોલકમુચ્છિતમ્ ।

આકારેણાનુકુરુતે, એતેષામવધિર્યતઃ ॥ ૬૪૮ ॥

કિંચિદ્નાં લોકનાડીં, પશ્યન્ત્યવધિચક્ષુષા ।

ઝનત્ત્વં તુ સ્વવિમાનધ્વજાદૂર્ઘ્વમદર્શનાત્ ॥ ૬૪૯ ॥

ઝક્તં ચ તત્ત્વાર્થવૃત્તૌ-“અનુત્તરવિમાનપશ્ચકવાસિનસ્તુ સમસ્તાં લોકનાડીં
પશ્યન્તિ લોકમધ્યવર્ત્તિનીં, ન પુનર્લોક ” મિતિ ।

ખાંધે છે' આ પ્રમાણે પંચમ કર્મઅન્યમાં દેખાય છે-જણાય છે. માટે અહિં તત્ત્વ તે।
કેવલિગમ્ય છે.

સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં દેવે સંખ્યાતા છે અને ખાડીના ચાર અનુત્તર વિમાનોમાં
દેવો અસંખ્યાતા છે. આ વિમાનોના દેવોની ઉત્પત્તિ અને રચવનની સંખ્યા અચ્યુતની
જેમ સમજી લેવી. ૬૪૫

વિજયાદિ ચાર વિમાનમાં દેવતાઓના રચવન અને ઉત્પત્તિનું ઉત્કૃષ્ટ વિરહ કાળ
પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ છે. ૬૪૬.

સર્વાર્થસિદ્ધમાં પણ ઉત્કૃષ્ટ અંતર પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ છે અને
જઘન્ય અંતર સર્વત્ર એક સમયનું છે. ૬૪૭.

આ દેવોનું અવધિજ્ઞાન જેમનું ખીજું નામ જવનાલક છે. અને તેનો આકાર
કન્યાના ચણીયા જેવો છે. ૬૪૮.

આ દેવો અવધિજ્ઞાનથી કંઈક ન્યૂન લોકનાડીને જોઈ શકે છે. પોતાના વિમાનની
ધજીથી ઉપર નહીં જોઈ શકતા હોવાથી તેટલું ન્યૂન કહ્યું છે. ૬૪૯.

શ્રી તત્ત્વાર્થની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે : “અનુત્તરવાસી દેવતાઓ લોક મધ્યવર્ત્તિની
સમસ્ત લોકનાડીને જુએ છે, લોકને નહિ.”

અતઃ એવાવધિજ્ઞાનાધારપર્યાયવત્તયા ।

ક્ષેત્રસ્યાવસ્થાનમુક્તં, ત્રયસ્ત્રિંશતમંબુધીન્ ॥ ૬૫૦ ॥

યદેષામુત્પત્તિદેશાવગાઢાનાં ભવાવધિ ।

અવધેરપ્યવગાઢક્ષેત્રાવસ્થિતિનિશ્ચયઃ ॥ ૬૫૧ ॥

તથોક્તં વિશેષાવશ્યકે—

“સ્વેતસ્સ અવદ્ધાણં તેત્તીસં સાગરા ઉ કાલેણં ।

દન્વે ભિન્નમુદ્ધુત્તો પજ્જવલંભે ય સત્તઢ ॥ ૬૫૨ ॥”

સર્વાર્થસિદ્ધશૃંગ્ગાગ્રાદ્દત્વા દ્વાદશયોજનીમ્ ।

જાત્યાર્જુનસ્વર્ણમયી, માતિ સિદ્ધિશિલાઽમલા ॥ ૬૫૩ ॥

પશ્ચચત્વારિંશતા સા, મિતા યોજનલક્ષકૈઃ ।

વિષ્કમ્ભાદાયામતશ્ચ, પરિતઃ પરિધિઃ પુનઃ ॥ ૬૫૪ ॥

एका कोटि योजनानां, सहस्रैस्त्रिंशताऽन्विता ।

द्विचत्वारिंशता लक्षैर्योजनानां द्विशत्यपि ॥ ૬૫૫ ॥

તેથી જ અવધિજ્ઞાનના આધારભૂત પર્યાયવાળું હોવાના કારણે ક્ષેત્રનું અવસ્થાન (અવધિજ્ઞાનના ક્ષેત્રના વિષયની સમય મર્યાદા) તેત્રીસ સાગરોપમનું કહેલું છે. ૬૫૦.

[એટલે કે આ દેવો ઉત્પન્ન થાય ત્યારથી માંડીને લોકનાડીના ક્ષેત્રને અવધિજ્ઞાનથી ૩૩ સાગરોપમ સુધી જુએ છે. આ અવધિજ્ઞાન ક્ષેત્રના વિષયની સમય મર્યાદા કહેવાય. આજ વાતને આગળના શ્લોકમાં સ્પષ્ટ કરે છે.]

કારણકે આ દેવો ઉત્પન્ન થાય ત્યારથી જ તેટલા જ પ્રદેશોને અવગાહીને રહે છે. તેથી તેમના અવધિજ્ઞાનના ક્ષેત્રના અવસ્થાનનો નિશ્ચય પણ તેટલો જ બાણુવો. ૬૫૧.

શ્રી વિશેષાવશ્યકમાં કહ્યું છે કે: ‘ક્ષેત્રનું અવસ્થાન કાળથી તેત્રીશ સાગરોપમ, દ્રવ્યથી લિન્ન સુદ્ધૃત, અને પર્યાય પ્રાપ્તિમાં સાત આઠ’ ૬૫૨.

શ્રી સિદ્ધશિલાનું વર્ણન:

સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના શિખરથી બાર યોજન (ઉંચે) ગયા બાદ બાતિમાન અર્જુન સુવર્ણમય નિર્મલ એવી સિદ્ધશિલા શોભે છે. ૬૫૩.

આ સિદ્ધશિલા પીસ્તાલીસ લાખ યોજન લાંબી પહોળી છે. અને પરિધિ એક

૧. આ શ્લોકનો અર્થ સ્પષ્ટ થતો નથી.

તથા પન્નાશદેકોના, યોજનાનાં ચ સાધિકા ।

વાહલ્યં મધ્યભાગેઽસ્યા, યોજનાન્યષ્ટ કીર્તિતમ્ ॥ ૬૫૬ ॥

સ મધ્યભાગો વિષ્કમ્ભાયામામ્યામૃયોજનઃ ।

તતોઽઙ્ગુલપૃથક્ત્વં ચ, યોજને યોજને ગતે ॥ ૬૫૭ ॥

વાહલ્યં હીયતે તેન, પર્યન્તેધ્વસ્થિલેધ્વપિ ।

અઙ્ગુલાસંખ્યમાગાઙ્ગી, મક્ષિકાપત્રતસ્તનુઃ ॥ ૬૫૮ ॥

તુષારહારગોર્ક્ષીરધારાધવલગેચિપઃ ।

નાનાન્યસ્યાઃ પ્રશસ્યાયા, દ્વાદશાહુર્જિનેશ્વરાઃ ॥ ૬૫૯ ॥

ઈપ ૧ તથેવત્રાગ્ભારા ૨, તન્વી ચ ૩ તનુતન્વિકા ૪ ।

સિદ્ધિઃ ૫ સિદ્ધાલયો ૬ મુક્તિ ૭ મુક્તાલયો ૮ ઝપિ કથ્યતે ॥૬૬૦॥

લોકાગ્રં ૯ તત્સ્તૂપિકા ચ ૧૦; લોકાગ્રપ્રતિવાહિનિ ૧૧ ।

તથા સર્વપ્રાણભૂતજીવસત્ત્વસુખાવહા ૧૨ ॥ ૬૬૧ ॥

ઉત્તાનચ્છત્રસંકાશા, ઘૃતપૃર્ણી કરોટિકામ્ ।

તાદૃશાં તુલ્યત્યસ્યા, લોકાન્તો યોજને ગતે ॥ ૬૬૨ ॥

કે.ક, બેતાલીસ લાખ, ત્રીસ હજાર, બસો ઓગણપચાસ (૧,૪૨,૩૦,૨૪૬) યોજન છે. ૬૫૪-૬૫૫.

આ સિદ્ધશિલાના મધ્યભાગની જાડાઈ આઠ યોજન છે. ત્યારબાદ દરેક યોજને યોજને જાડાઈમાંથી અંશુલ પૃથક્ત્વ ઓછું થાય છે. ત્યારબાદ પૂરેપૂરો છેડો આવે ત્યારે અંશુલના અસંખ્યાતમઃ લાગ પ્રમાણુ માખીની પાંખ જેટલી જાડાઈ હોય છે. ૬૫૬-૬૫૮.

બરફ, મોતીની માળા, તથા દૂધની ધારા જેવા ધવલ, ઉજ્જવલ કાંતિવાળી પ્રશસ્ય એવી સિદ્ધશિલાના શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માઓએ બાર નામ કહ્યા છે. ૬૫૯.

૧. ઈપત્ ૨. ઈપત્ પ્રાગ્ભારા ૩. તન્વી ૪. તનુતન્વિકા ૫. સિદ્ધિ ૬. સિદ્ધાલય ૭. મુક્તિ ૮. મુક્તાલય ૯. લોકાગ્ર ૧૦. લોક સ્તૂપિકા ૧૧. લોકાગ્ર પ્રતિવાહિની ૧૨. સર્વપ્રાણભૂતજીવસત્ત્વસુખાવહા. આ પ્રમાણે સિદ્ધશિલાના ૧૨ નામો જણાવા. ૬૬૦-૬૬૧

અર્થપા આ સિદ્ધશિલા કેંધા છત્ર જેવી, ચીથી ભરેલા કંટોરા તુલ્ય છે. સિદ્ધશિલાથી અંત યોજન ગયા બાદ લોકાન્ત આવે છે ૬૬૨.

ઋચુર્દ્વાદશયોજન્યાઃ, કેચિત્સર્વાર્થસિદ્ધિતઃ ।

લોકાન્તસ્તત્ર તત્ત્વં તુ, જ્ઞેયં કેવલશાલિભિઃ ॥ ૬૬૩ ॥

યોજનં ચેતદુત્સેધાઙ્ગુલમાનેન નિશ્ચિતમ્ ।

સિદ્ધાવગાહના યસ્માદુત્સેધાઙ્ગુલસંમિતા ॥ ૬૬૪ ॥

તથોક્તં—“યન્નેષ્ટપ્રાગ્ભાગાયાઃ પૃથિવ્યા લોકાન્તસ્ય ચાન્તરં તદુત્સેધાઙ્ગુલનિષ્પન્ન-
મિત્યનુમીયતે, યતસ્તસ્યોપરિતનક્રોશસ્ય પટ્તમાગે સિદ્ધાવગાહના ધનુસ્ત્રિભાગયુક્તત્રય-
સ્ત્રિંશદધિકશતત્રયમાનાઽભિહિતા, સા ચોચ્છ્રયાશ્રયણત એવ યુજ્યત ઇતિ ભગવતીવૃત્તૌ ।

તદ્યોજનોપરિતનક્રોશષષ્ઠાંશગોચરમ્ ।

ધનુષાં સતૃતીયાંશં, ત્રયસ્ત્રિંશં શતત્રયમ્ ॥ ૬૬૫ ॥

અભિવ્યાપ્ય સ્થિતાઃ સિદ્ધા, અવેદા વેદનોઽજ્ઞિતાઃ ।

ચિદાનન્દમયાઃ કર્મધર્માભાવેન નિર્વૃતાઃ ॥ ૬૬૬ ॥

શેષં સિદ્ધસ્વરૂપં તુ, દ્રવ્યલોકે નિરૂપિતમ્ ।

તત એવ તતો જ્ઞેયં, જ્ઞાત્રિસ્રીસંગમોત્સુકૈઃ ॥ ૬૬૭ ॥

કેાઈકે કહે છે કે—સર્વાર્થસિદ્ધથી બાર યોજન ગયાબાદ (સિદ્ધશિલા નહીં પણ) લોકાન્ત આવે છે. આમાં તરવ તો કેવલિગમ્ય છે. ૬૬૩.

આ યોજન ઉત્સેધાંશુલના માનથી સમજવું. કારણકે સિદ્ધની અવગાહના ઉત્સેધાંશુલથી કહેલી છે. ૬૬૪.

શ્રી ભગવતીસૂત્રની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે :

“સિદ્ધશિલાપૃથ્વીથી લોકાન્તનુ અંતર ઉત્સેધાંશુલથી હોવું જોઈએ. એમ અનુ-
માન થાય છે. કારણકે તેના ઉપરના કોશના છદ્દા ભાગમાં સિદ્ધની અવગાહના
૩૩૩૩૬ ધનુષ્ય કહેલી છે. તે ઊંચાઈના આધારે જ (ઉત્સેધના આધારે જ) ઘટે છે.”

તે યોજનના છેલ્લા ગાઉના છદ્દા અંશમાં ૩૩૩૩૬ ધનુષ્ય વ્યાપીને, વેદરહિત,
વેદનારહિત, ચિદાનન્દમય, કર્મરૂપી ગરમીના અભાવથી શાંત એવા સિદ્ધો રહેલા છે.
૬૬૫—૬૬૬.

બાકીનુ શ્રી સિદ્ધ ભગવંતોનું સ્વરૂપ દ્રવ્યલોકમાં કહ્યું છે તેથી જ્ઞાનરૂપી શ્રીના
સંગના ઇન્દ્રિયક જીવોએ ત્યાંથી બાણી લેવું. ૬૬૭.

દેશાદમુખાત્પરતોઽસ્ત્યલોકઃ, સ્વકુક્ષિકોણાકલિતત્રિલોકઃ ।

મુક્તૈકમુક્તાકણકુમ્ભગર્ભોપમઃ સમન્તાદપિ રિક્ત એવ ॥ ૬૬૮ ॥ (ઉપજાતિઃ)

ધર્માધર્મોદ્ધિન્નજીવાન્યગત્યાગત્યાદ્યૈસ્તૈસ્તૈઃ સ્વભાવૈર્વિમુક્તે ।

સ્યાચ્ચેદસ્મિન્ જ્ઞાનચાતુર્યમેકં, તદ્વત્તેઽસૌ શુદ્ધસિદ્ધાત્મસામ્યમ્ ॥ ૬૬૯ ॥

(શાલિની)

વિશ્વાશ્રયંદકીર્તિકીર્તિવિજયશ્રીવાચકેન્દ્રાન્તિ-

પદ્માજશ્રીતનયોઽતનિષ્ઠ વિનયઃ શ્રીતેજપાલાત્મજઃ ।

કાવ્યં યત્કિલ તત્ર નિશ્ચિતજગત્તત્ત્વપ્રદીપોપમે,

સંપૂર્ણઃ સ્વલુ સપ્તવિંશતિતમઃ સર્ગો નિસર્ગોઽજ્જ્વલઃ ॥ ૬૭૦ ॥

॥ ઇતિ મહોપાધ્યાયશ્રીવિનયવિજયગણિવિરચિતે શ્રીલોકપ્રકાશે

સપ્તવિંશતિતમઃ સર્ગઃ સમાપ્તઃ ॥ અં. ૭૨૩ ॥

તત્સમાપ્તૌ ચ સમાપ્તોઽયં ક્ષેત્રલોક. ॥ અં. ૭૨૧૫ ॥

આ પ્રદેશથી આગળ અલોક છે કે જેણે પોતાના મધ્યભાગના એક ખૂણામાં ત્રણ લોકને સમાવી દીધા છે અને વિશાળ કુંભની અંદર એક માતીનો દાણો મૂકવામાં આવે અને બાકી ચારે બાજુ ખાલી રહે તેવો આ અલોક દેખાય છે. ૬૬૮.

ધર્મ અને અધર્મ (ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય) થી ઉપજતા જીવ તથા અન્ય (પુદ્ગલ) ના ગતિ-આગતિ વગેરે તે-તે સ્વભાવોથી રહિત એવા આ અલોકમાં જો એક જ્ઞાનચાતુર્ય જ હોય [અનંત જ્ઞાનશક્તિ જો હોય] તો આ અલોક શુદ્ધ એવા સિદ્ધ ભગવંતના આત્મા સાથે સમાનતા ધારણ કરી શકે... ૬૬૯.

વિશ્વને આશ્રય આપનારી કીર્તિ છે જેઓની, એવા ઉપાધ્યાય શ્રી કીર્તિવિજયજી મહારાજના શિષ્ય તેમજ તેજપાલ અને રાજશ્રીના પુત્ર વિનયવિજયજી મહારાજે નિશ્ચિત એવા જગતના તત્ત્વ માટે પ્રદીપ સમાન જે કાવ્ય બનાવ્યું છે. [લોકપ્રકાશ નામક મહાગ્રંથ રચ્યો] તેમાં કુદરતી ઉજ્જ્વલ એવો સત્તાવીસમો સર્ગ પૂર્ણ થયો. ૬૭૦.

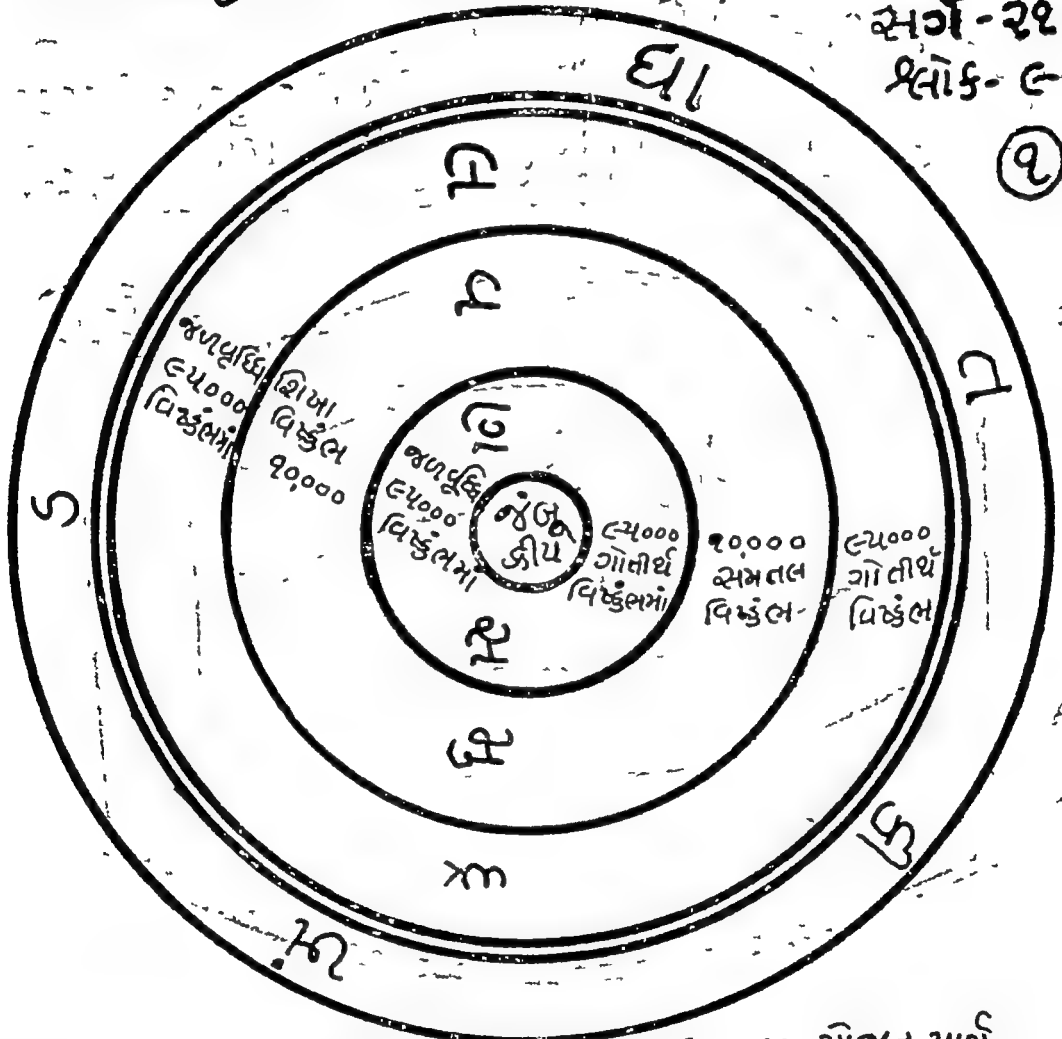
ક્ષેત્રલોક ઉત્તરાર્ધ સંપૂર્ણ

લવણ સમુદ્ર માં ગોતીર્થ અંતે જલવૃદ્ધિ

સર્ગ-૨૧
શ્લોક-૯

(૧)

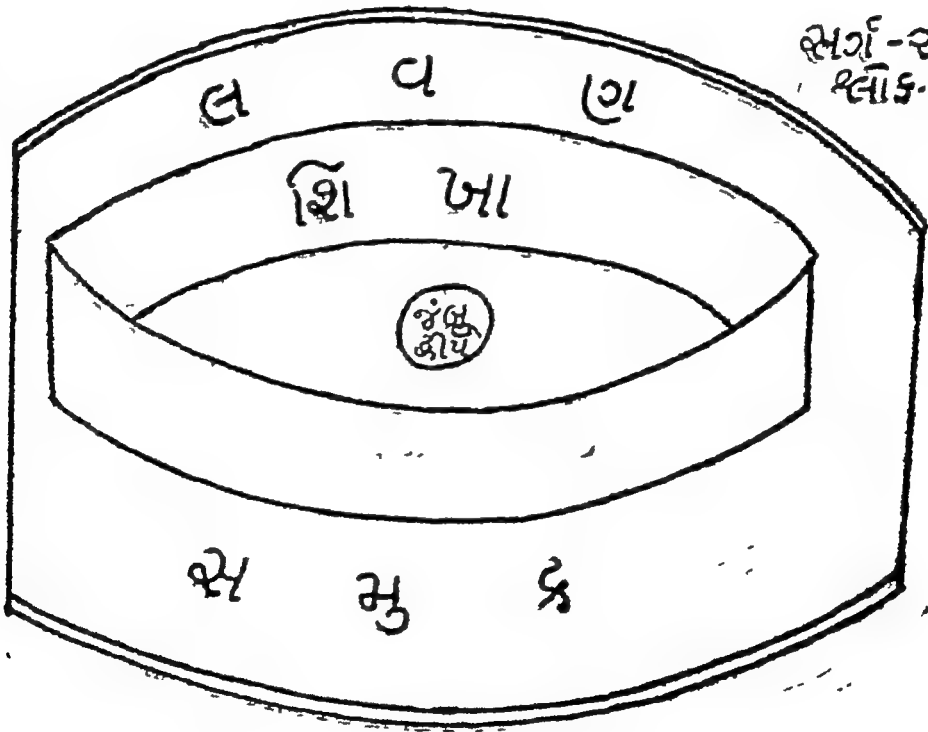

જે ગોતીર્થ અંતે સમતલ મળી લવણ સમુદ્રના ૨૦૦૦૦૦ યોજન પૂર્ણ.
જે જલવૃદ્ધિ અને શિખાવિષ્કંભ મળીને પણ ૨૦૦૦૦૦ યોજન પૂર્ણ.

લવણ સમુદ્રમાં શિખાંતો દેખાવ

સમભૂમિના સમજળથી ૧૬૦૦૦ યોજન ઉંચી અને સમુદ્રતલથી ૧૭૦૦૦ યોજન ઉંચી આજળાંતી શિખા લવણસમુદ્રમાં મધ્યભાગે ચાર બ્રાજુ ફરતા વલય આકારે જળના કોટ સરખી દેખાયછે. તેનો વિસ્તાર ૧૦૦૦૦ યોજન છે.

(૨)

સર્ગ-૨૧
શ્લોક-૩૧

સર્ગ - ૨૧

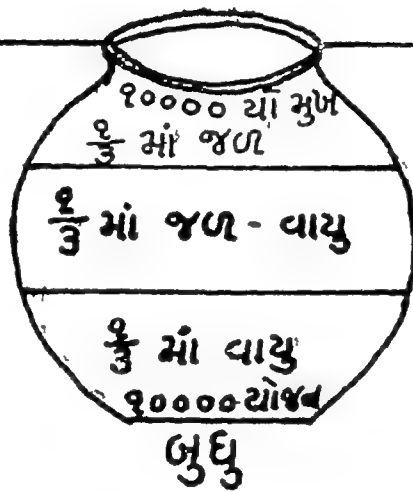
શ્લોક - ૬૧

પાતાલકલશ

૩

લ પ ગ સ મુ દ્ર

રત્ન પ્રભા

પૃથ્વી

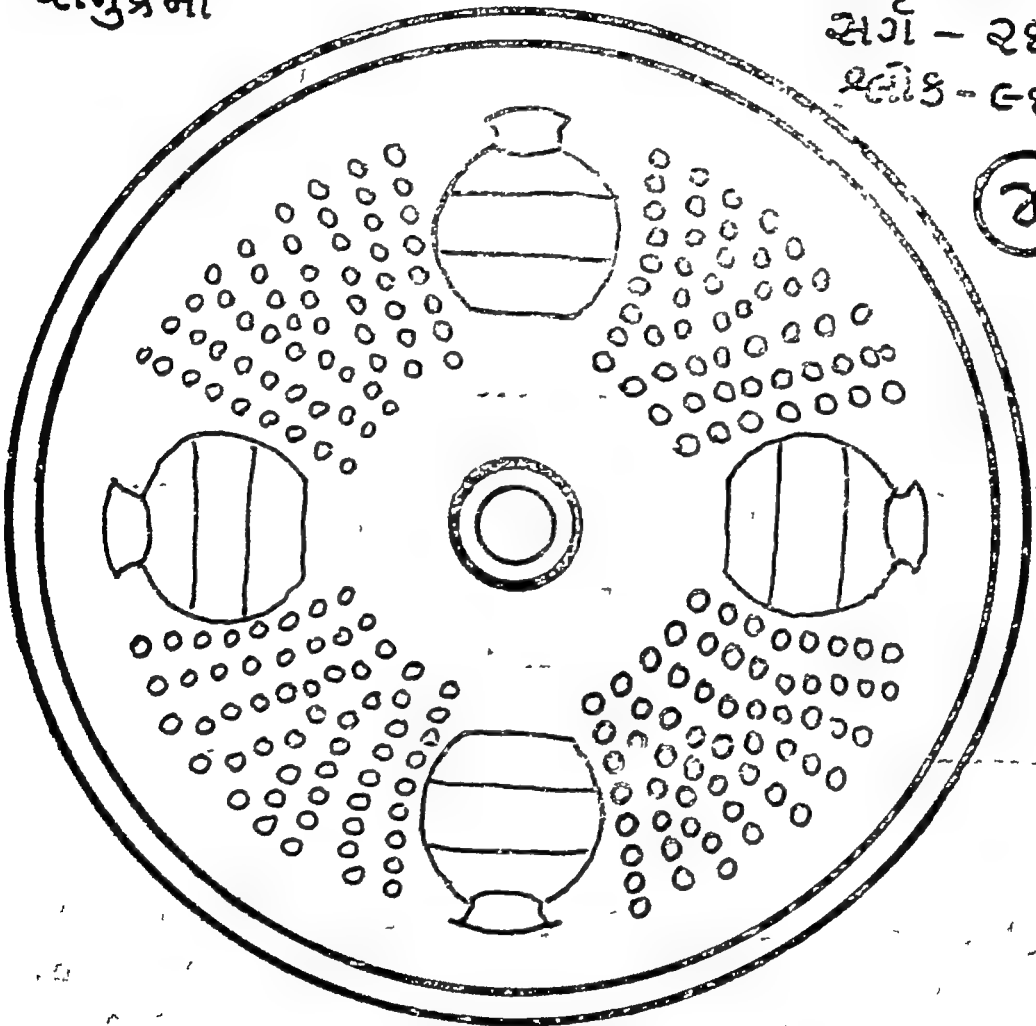
લપગસમુદ્રના અતિ મધ્યભાગે ચાર દિશાએ ચાર મોટા પાતાલકલશ છે, તે દરેક રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં ૧૦૦૦૦૦ થોજન ભંડા છે, ૧૦૦૦૦૦ થોજનનું પેટ છે. ૧૦,૦૦૦ થોજન પહોળું મુખ છે, અને તેટલું જ પહોળું બુધ્ધ [ભંધુ] છે, ૧૦૦૦ થોજન ઝાડી ફીકરી છે. તેના ઉંચાઈના ૧/૩ ભાગમાં [૩૩૩૩૩ ૧/૩ થો.માં] નાચે કેવળ વાયુ, ઉપરના બાકી ૧/૩ ભાગમાં જળ અને વાયુ, તથા ૧/૩ ભાગમાં કેવળ જળ છે.

૪ મહા પાતાલ કલશ ૭૮૮૪ લઘુ પાતાલ કલશ લપાળ
સમુદ્રમાં

સર્ગ - ૨૧

શ્લોક - ૯૨

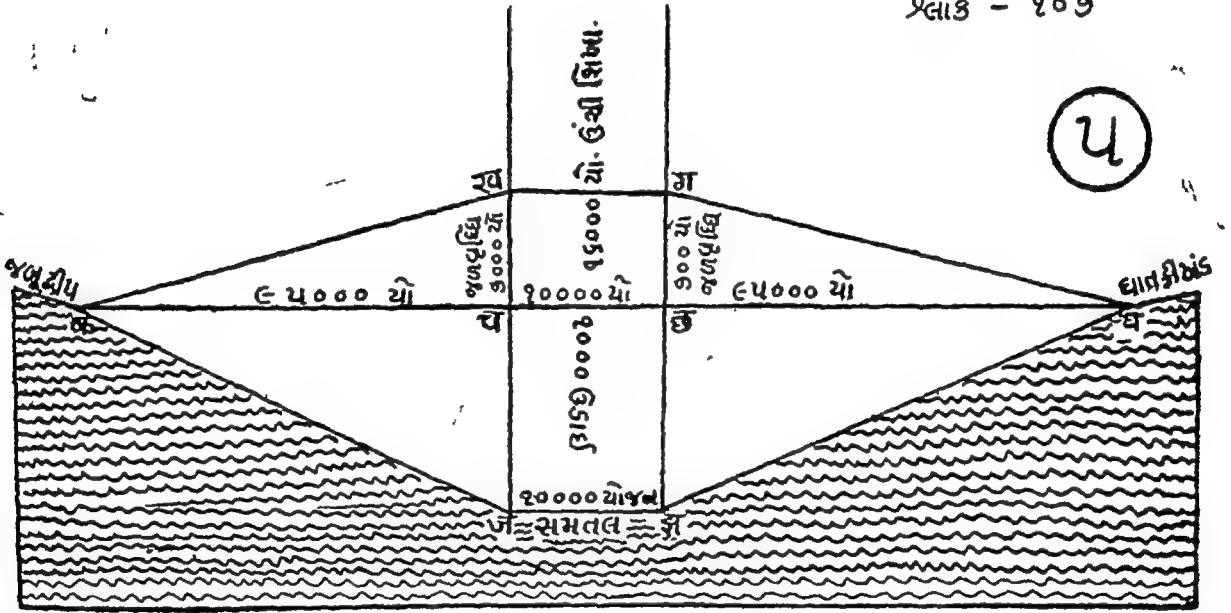
૪

લઘુ પાતાળ કલશ ભૂમિમાં ૧૦૦૦ ચોજન ઉંડા ૧૦૦૦ ચોજન
પેરવાળા, ૧૦૦ ચોજન મુખે અંતે જુદે પહોળા તથા ૧૦ ચો-
જડા ઠીકરીવાળા છે.

ગોતીર્થ અર્થે જલ વૃદ્ધિનો ભેતરફથી દેખાવ

સર્ગ - ૨૧
શ્લોક - ૧૦૭

દાતકી ખંડ તરફથી દેખાવ

ક ચ વ તથા ઘ ગ છ એ જળ વૃદ્ધિ ૭૦૦-૭૦૦ યોજન (પર્યન્તે) ઉચી છે. ક વ જ તથા ઘ છ સુધી બે ગોતીર્થ છે. ૧૦૦૦-૧૦૦૦ યોજન (પર્યન્તે) ઉડા છે. સમતલથી શિખાજલ સુધીનું જળ ૧૭૦૦૦ યોજન ઉચું છે, તે ૧૦૦૦૦ યોજનમાં લેવી ઉચ્ચાઈ છે.

તલાણ સમુદ્રમાં ૮ વેલંદર પર્વત અંતે ૧૨-૧૨ ચંદ્રસૂર્યના ક્ષીપ, ૧ ગૌતમક્ષીપ

૪. વેલંદર પર્વત દિશામાં

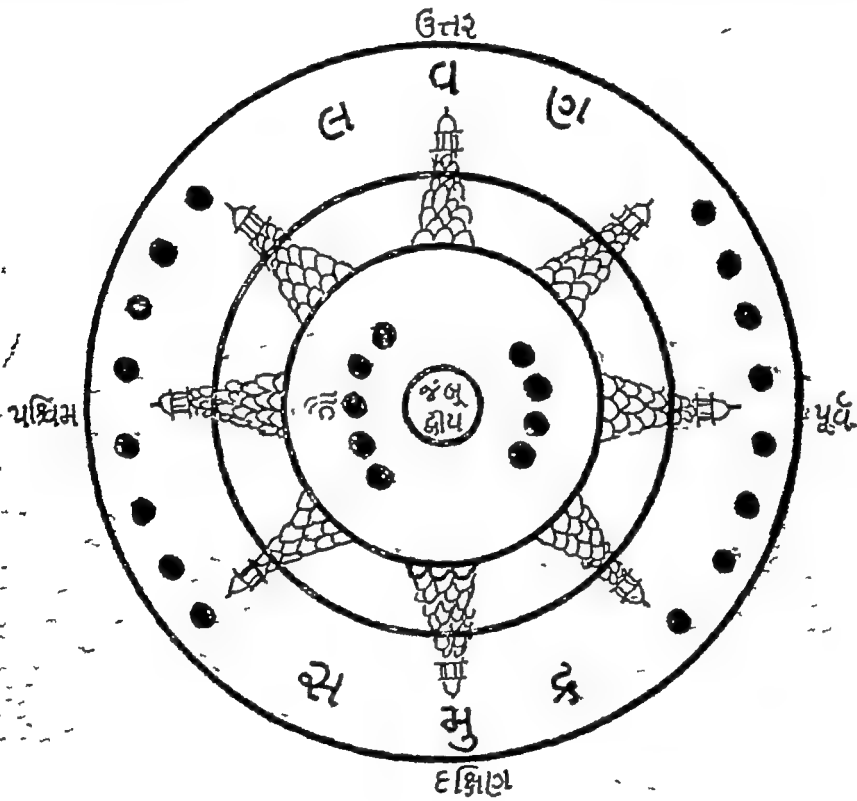
૪. અનુવેલંદર પર્વત વિદિશામાં

૧૨-ચંદ્રક્ષીપ પૂર્વ દિશામાં

૧૨ સૂર્યક્ષીપ પશ્ચિમ દિશામાં

૧ ગૌતમ ક્ષીપ ” ”

૪ સૂર્ય ક્ષીપ વચ્ચે ગૌતમ ક્ષીપ છે.

(૭)

સર્ગ-૨૨

શ્લોક

૧૪૩

૮ પર્વતો ૧૭૨૨ યોજન ઉંચા ૨૫ ક્ષીપો ૧૨૦૦૦ યો-જંબુ-થી દૂર

૧૦૨૨ યો-મુળ વિસ્તાર ૧૨૦૦૦ યો- વિસ્તૃત-

૪૨૪ યો-શિખર વિસ્તાર ૮૮૧૧ યો-જંબુ-તરફ જળથી ઉપર

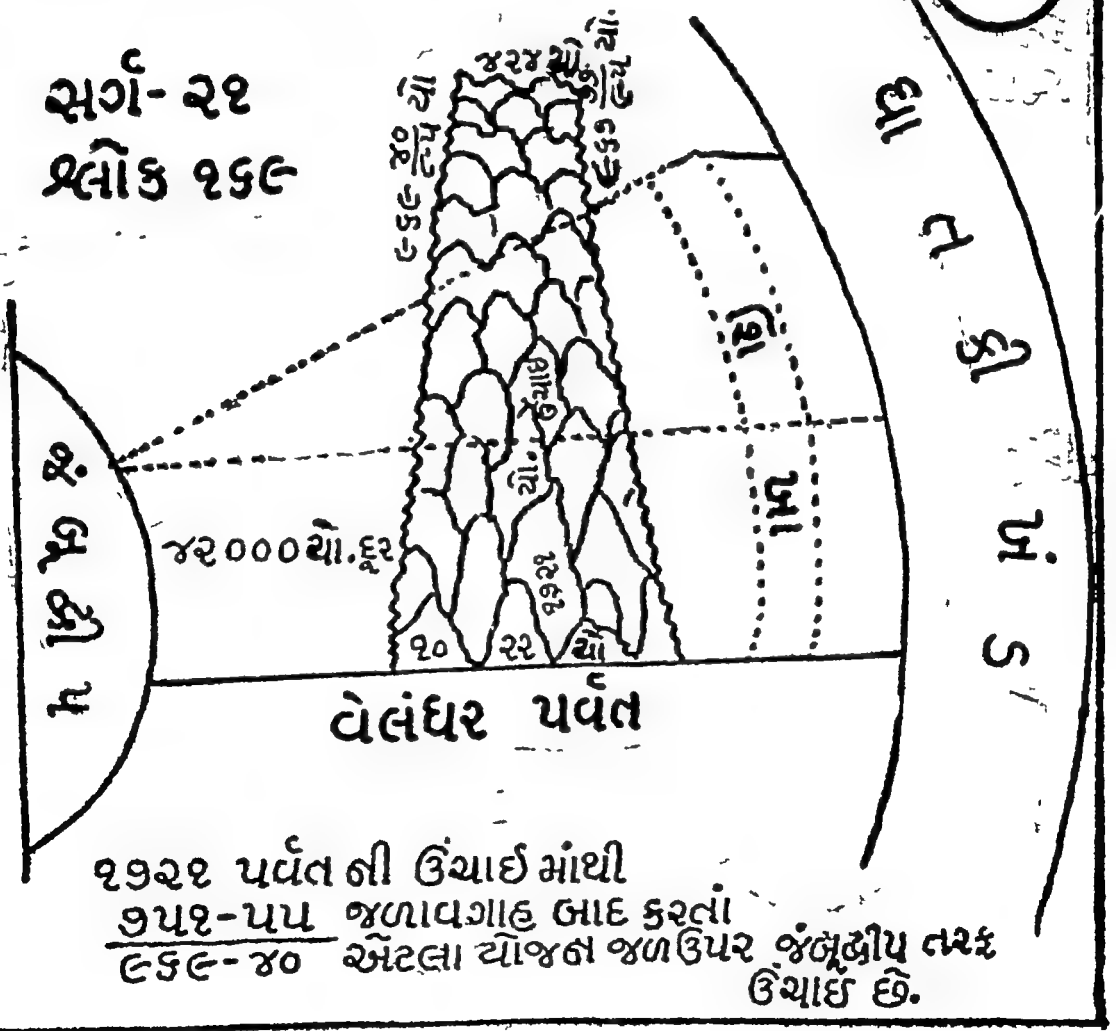
૮૬૮ યો-જળ ઉપર જંબુ તરફ ૨ ગાઉ જળથી ઉંચા શિખા તરફ

૮૬૩ યો ” ” શિખા તરફ

૪૨૦૦૦ યો-જંબુ-થી દૂર

જળ ઉપર દેખાતો વેલંધર પર્વત

સર્ગ-૨૧
શ્લોક ૧૬૯

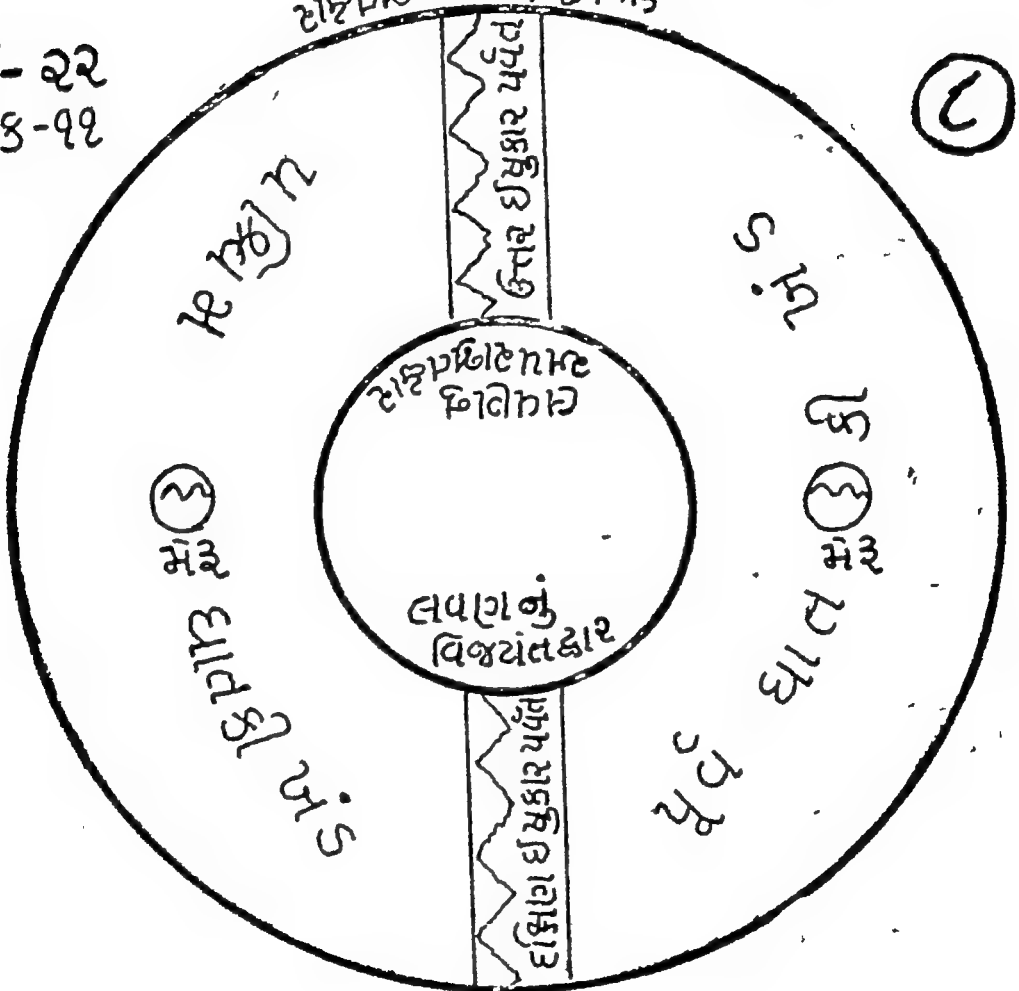

દાતકી ખંડના બે ઇષુકાર પર્વતો

સર્ગ-૨૨
શ્લોક-૧૧

(૮)

પશ્ચિમ

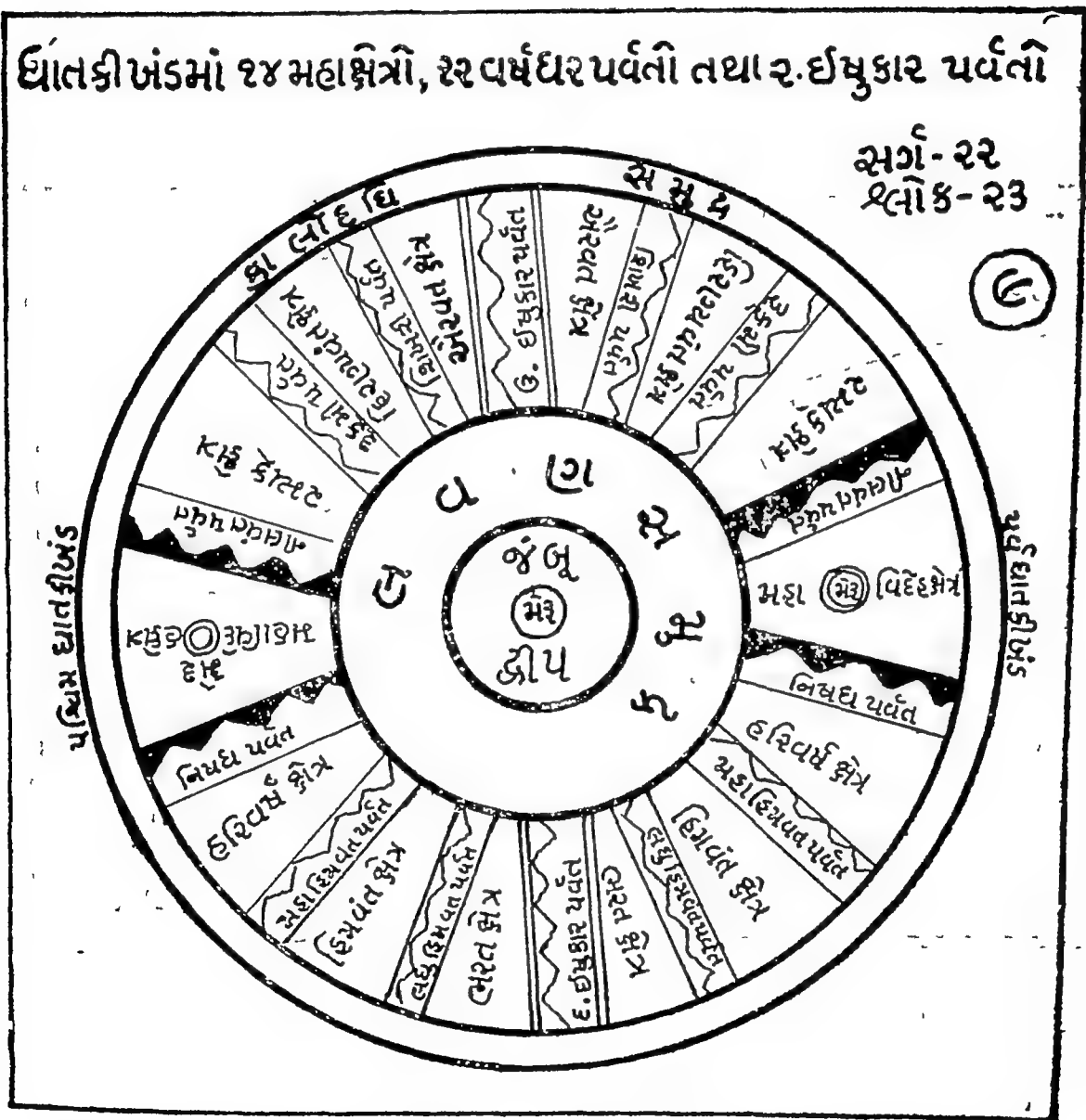

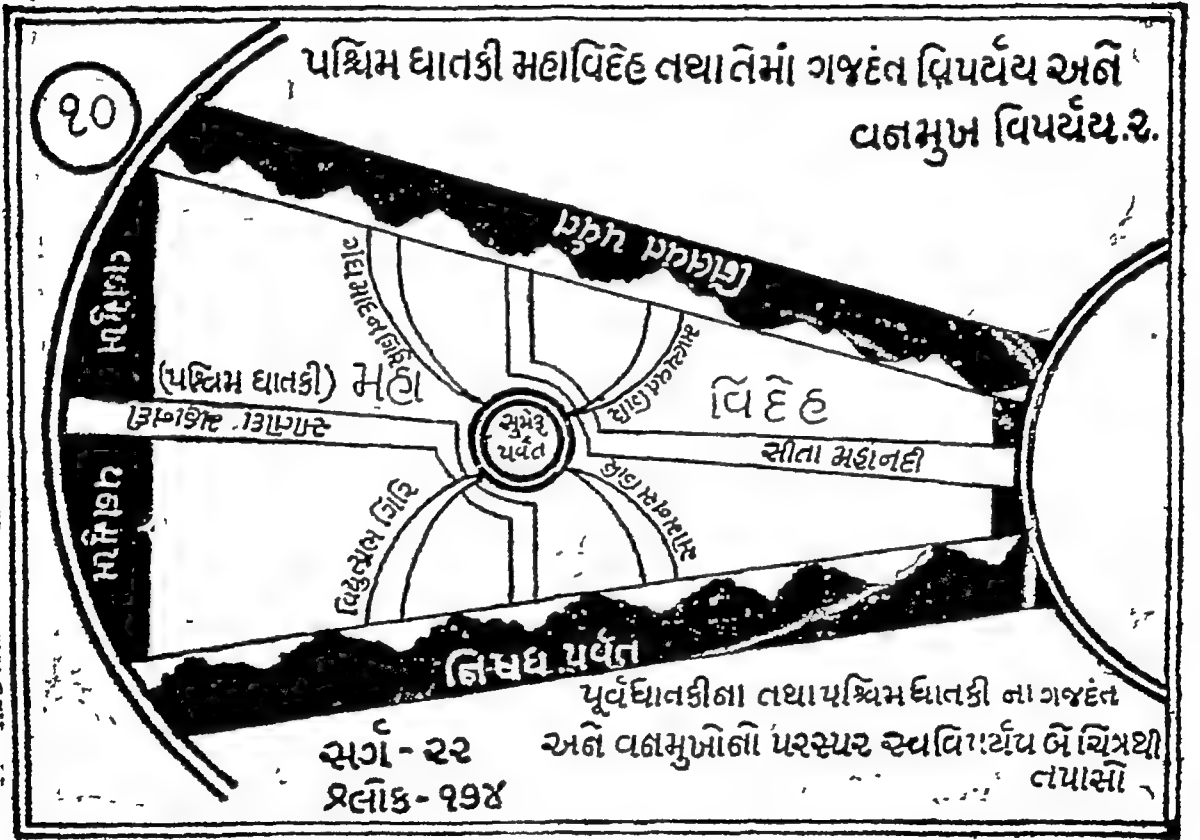
દક્ષિણ
દાતકીનું વિજયંતકાર

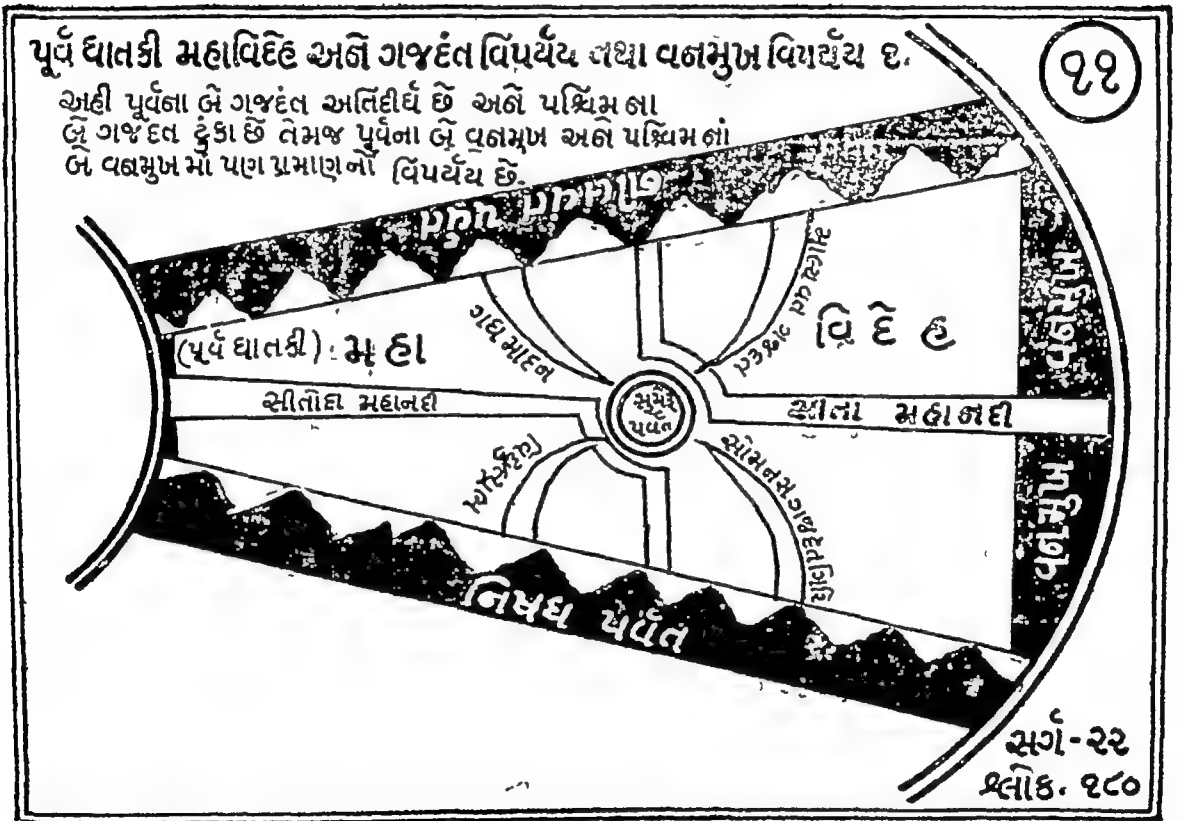
ધાતકીખંડમાં ૧૪ મહાક્ષેત્રો, ૨૨ વર્ષધર પર્વતો તથા ૨.ઈષુકાર પર્વતો

અર્ગ-૨૨
શ્લોક-૨૩

(૭)

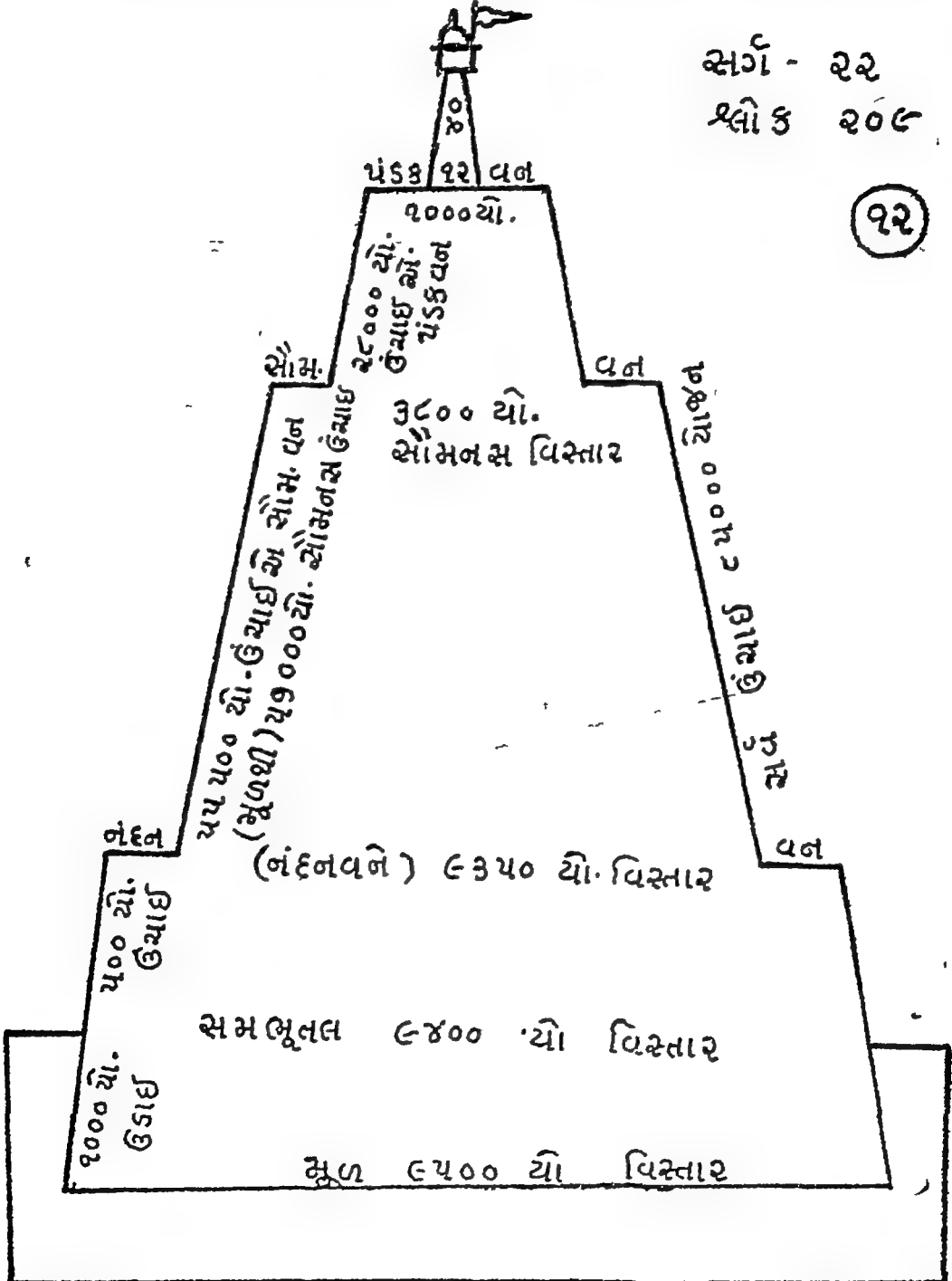

ધાતકી ખંડના મેરુપર્વતનું પ્રમાણ

સર્ગ - ૨૨

શ્લોક ૨૦૯

(૧૨)

ધાતકીખંડના ૨ મેરુ અને અર્ધપુષ્કરના ૨ મેરુ એ ચાર મેરુ તુલ્ય પ્રમાણ અને સ્વરૂપ વાળા છે.

ભદ્રશાલ વલ્લભા ૮ વિભાગો

અર્ગ - ૨૨

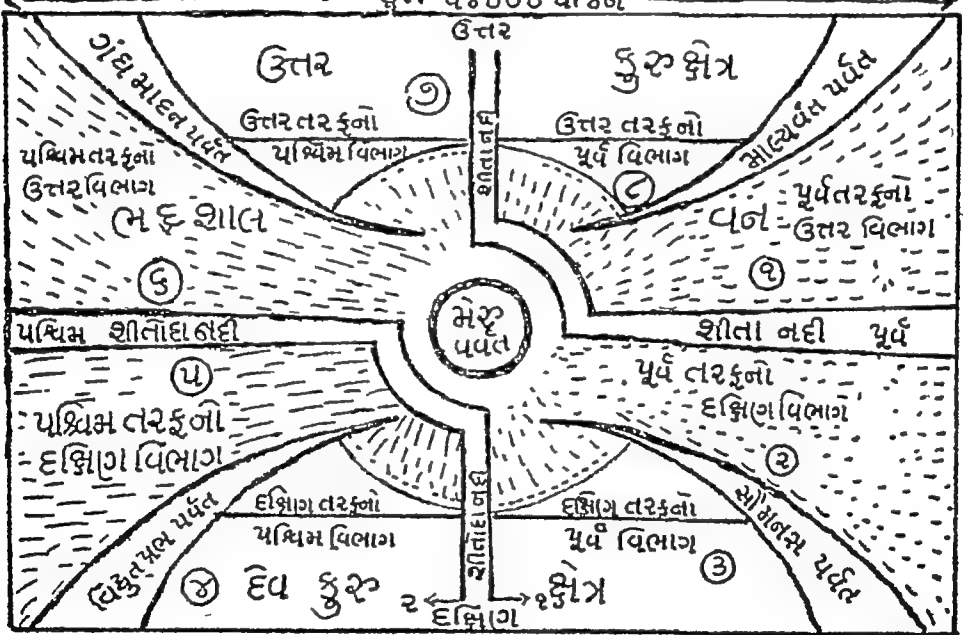
શ્લોક - ૨૨૫

પૂર્વ-પશ્ચિમ લંબાઈ ૨૨૦૦૦

દક્ષિણ- ઉત્તર પહોળાઈ ૨૫૦ યોજન

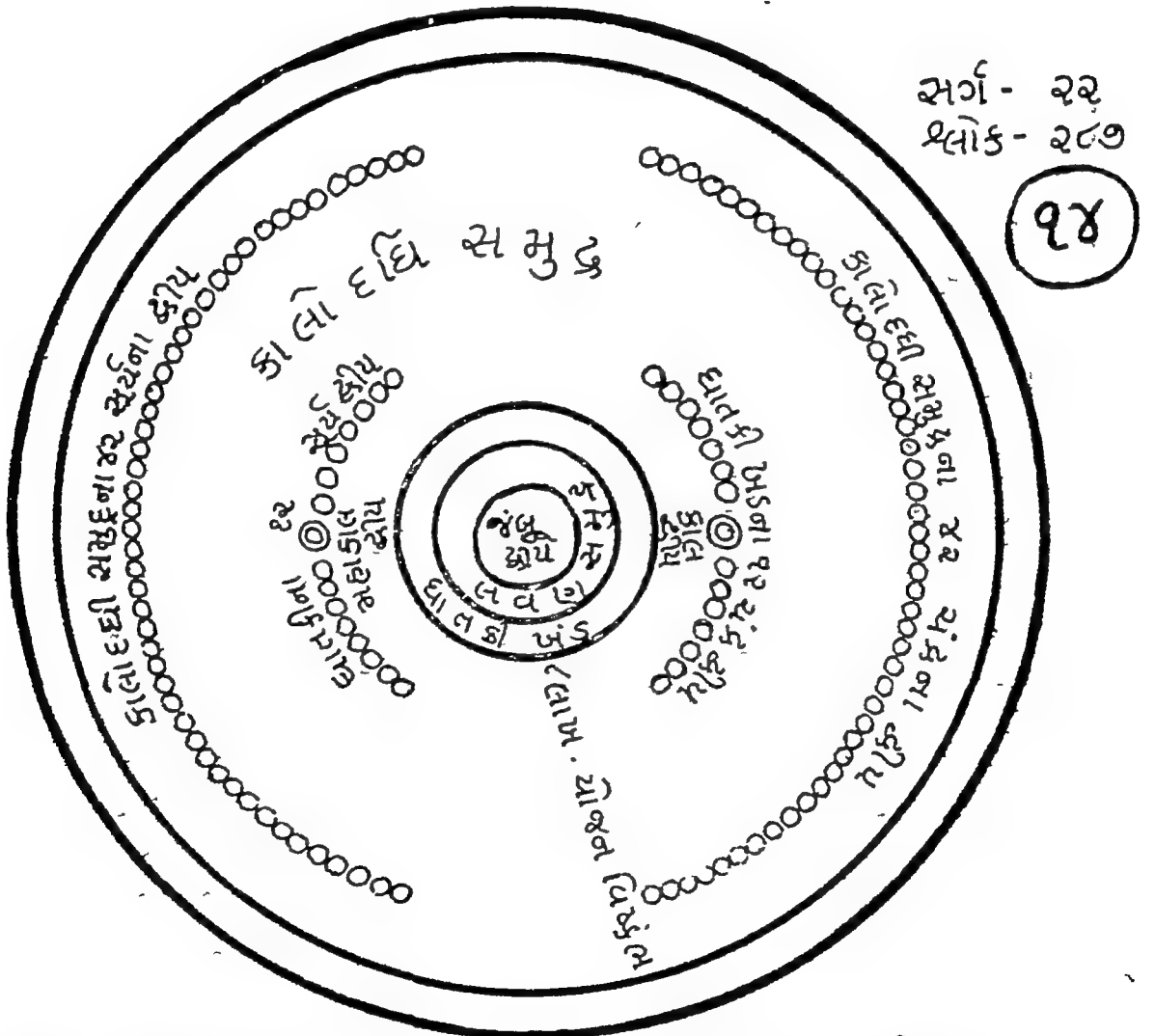
કુલ ૫૪૦૦૦ યોજન

કુલ ૧૦૫૦૦ યોજન

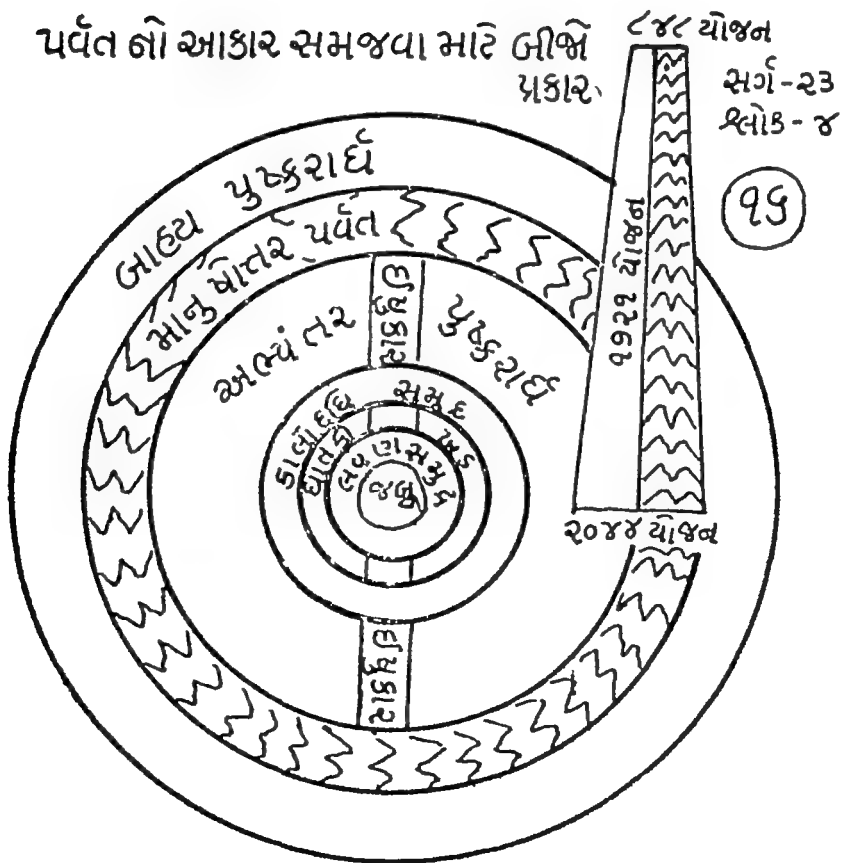
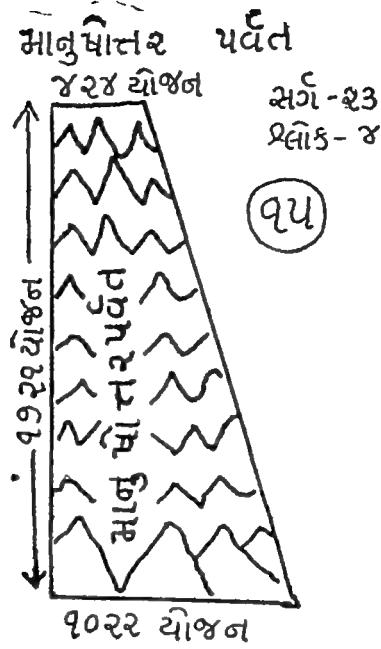

૧૩

કાલોદધિ સમુદ્ર માં ૫૪ ચંદ્રદ્વીપ ૫૪ સૂર્યદ્વીપ ૨ અધિપતિદ્વીપ.

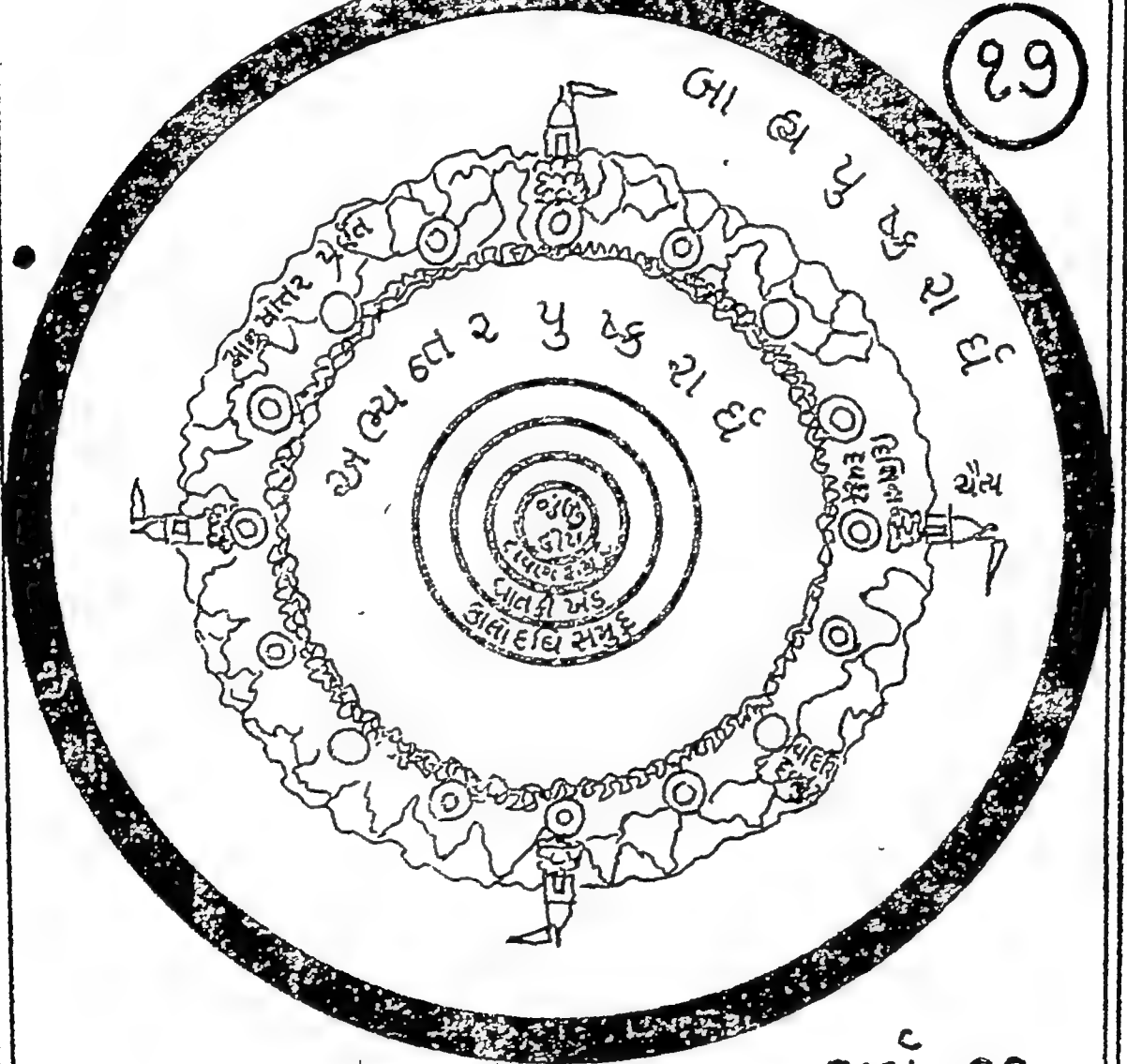

સૂર્ય દ્વીપો જગતીથી ૧૨૦૦૦. યોજન દૂર અને ૬૨૦૦૦. યોજન વિસ્તાર વાળા છે.

માનુષોત્તર પર્વત અર્ને તે ઉપર ૪ ચૈત્ય તથા ૧૬ દેવકુટ
 પર્વત ની ઉંચાઈ ૧૭૨૧ યોજન આકાર સિંહનિષાદી (જંબૂદીપે
 મૂળ પહોળાઈ ૧૦૨૨ યોજન તરફ ઉભી બીંત સરખો અને બધાર
 શિખર પહોળાઈ ૪૨૪ યોજન ઉપરથી ગોતીર્થવત)

૧૭

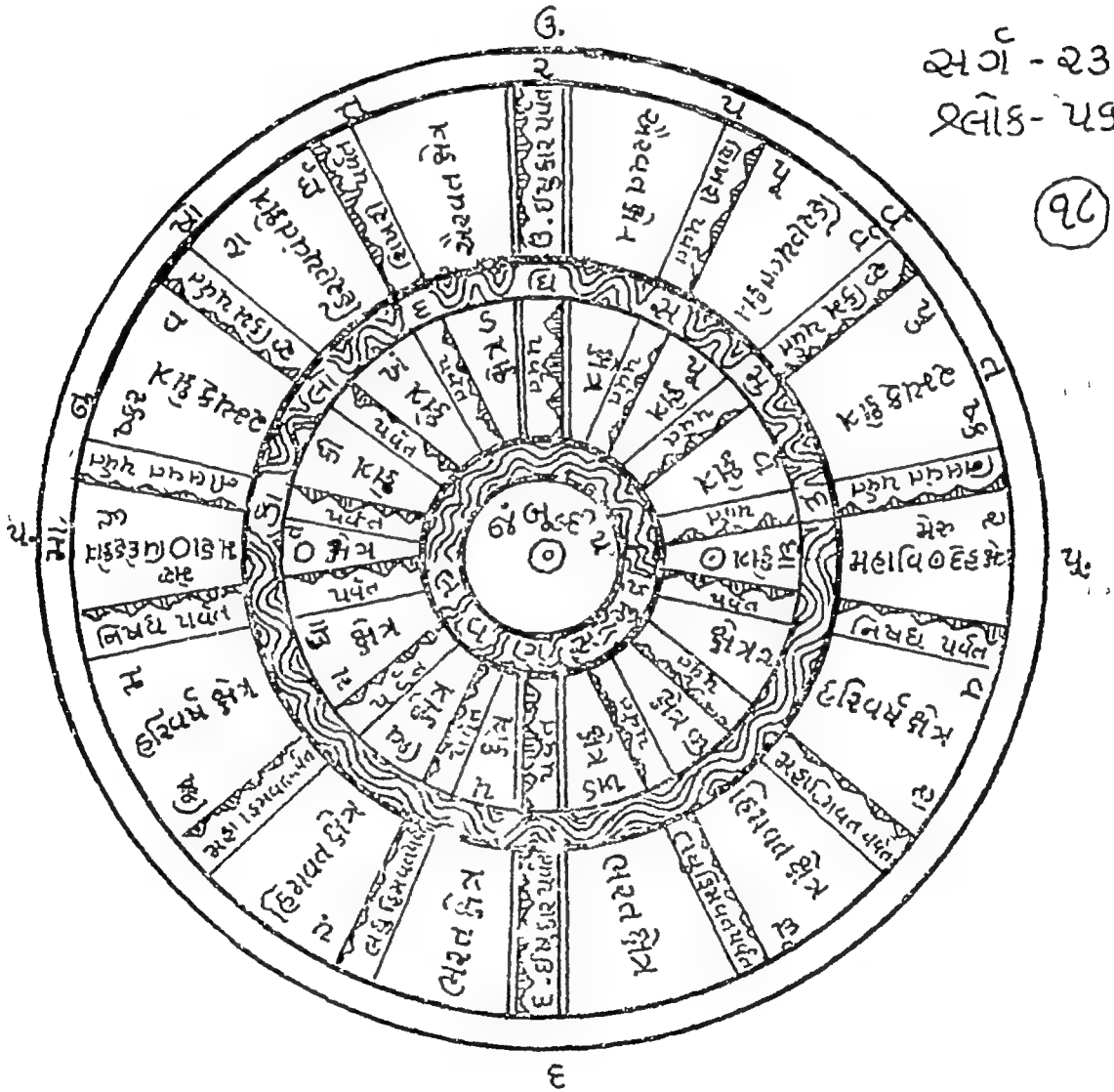
સર્ગ - ૨૩

પ્રલોક - ૧૯

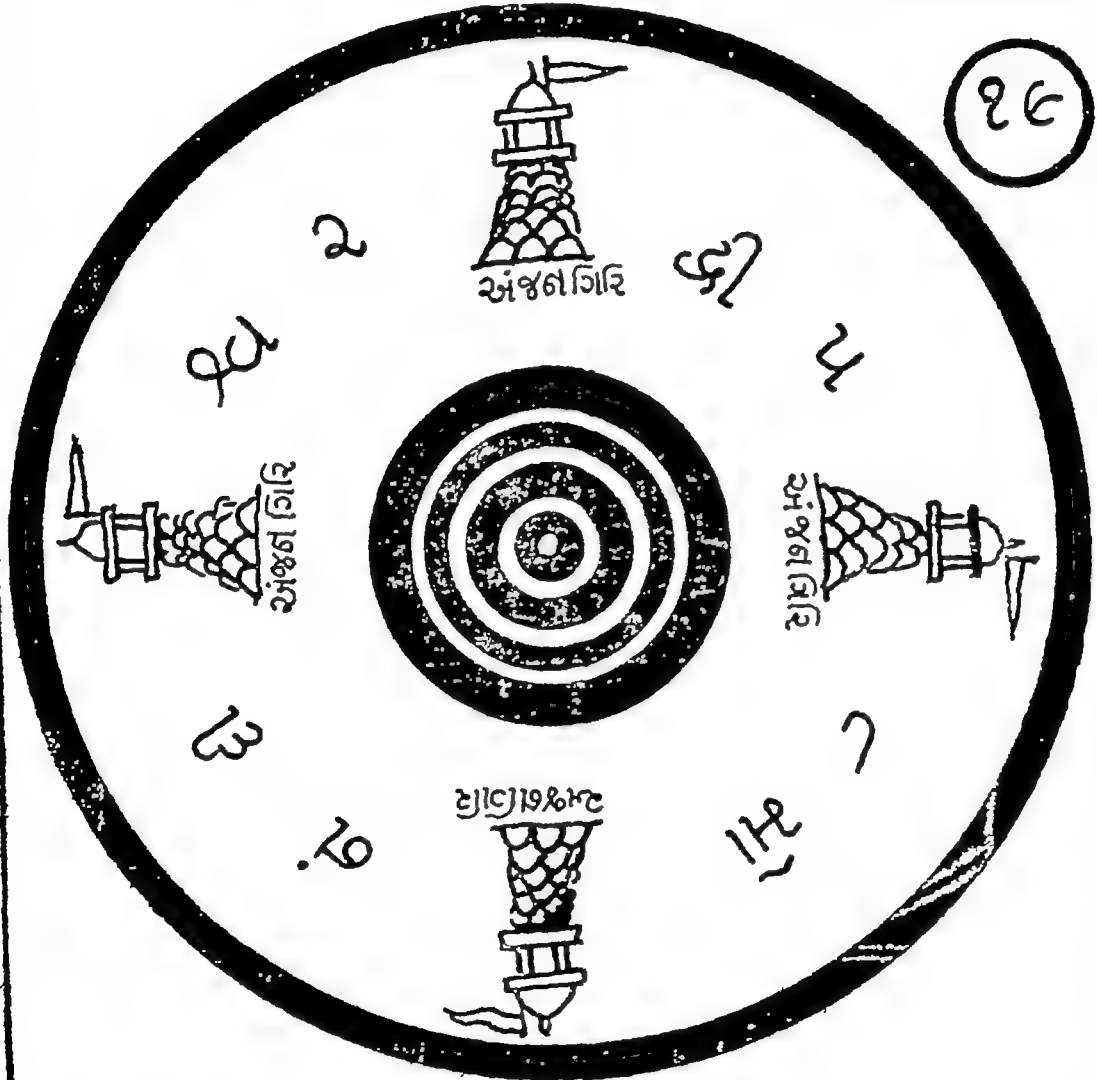
દાતકીખંડ તથા પુષ્કરવરાઈમાંના ૧૪ જિનો અને ૧૪ પર્વતો

અર્ગ - ૨૩
શ્લોક - ૫૭

(૧૮)

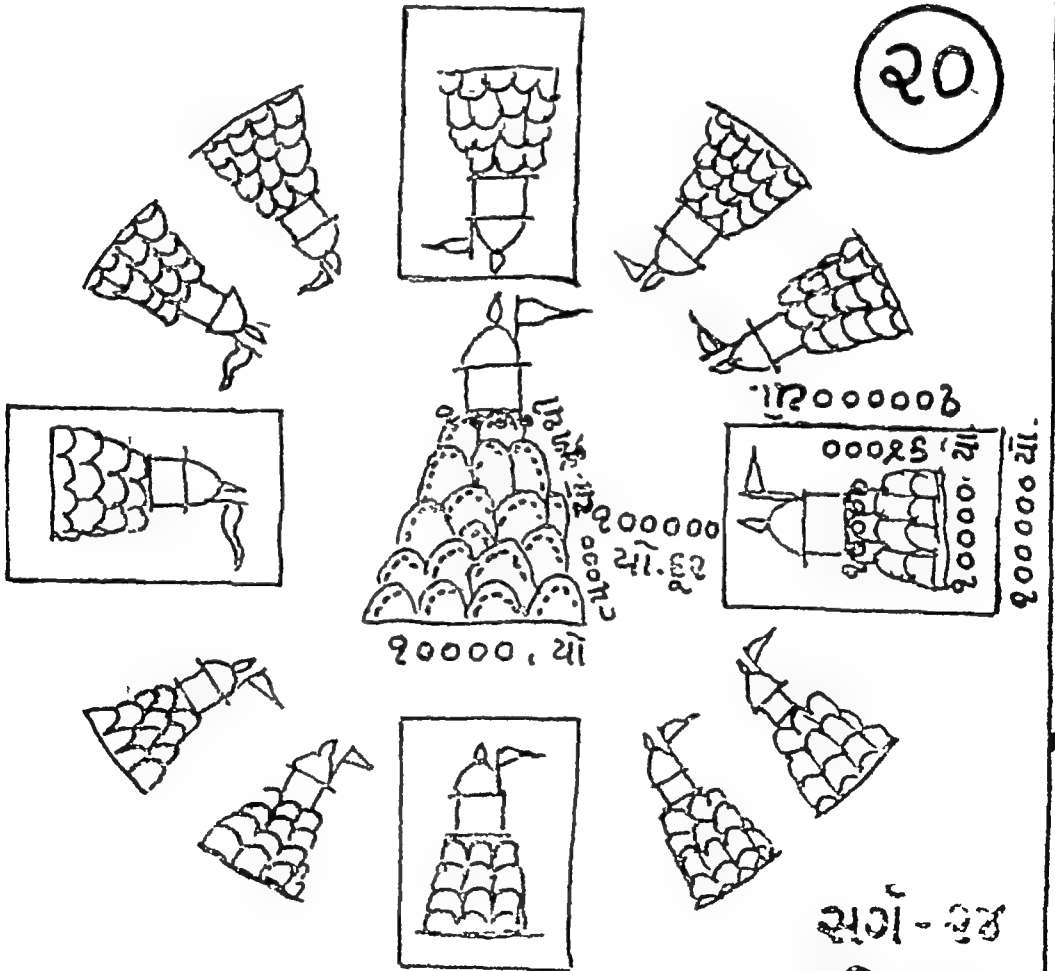

૮. મા ગંદીશ્વરદ્વીપમાં ચાર દિશાએ ૪ અંજલગિરિ

૮. મા તંદીશ્વર માં પર શાશ્વત જિનચૈત્ય.

દરેક અંજલગિરિની ચાર દિશાએ ૪ વાપિકા, વાપિકાઓમાં ૪ દધિમુખપર્વત અને વાપિકાઓના આંતરે આંતરે ૨-૨ રતિકરપર્વત એ સર્વની ઉપર એકેક ચૈત્ય મલીને એક દિશામાં ૧૩ ચૈત્ય ગણતાં ચારે દિશામાં પર જિનચૈત્ય.

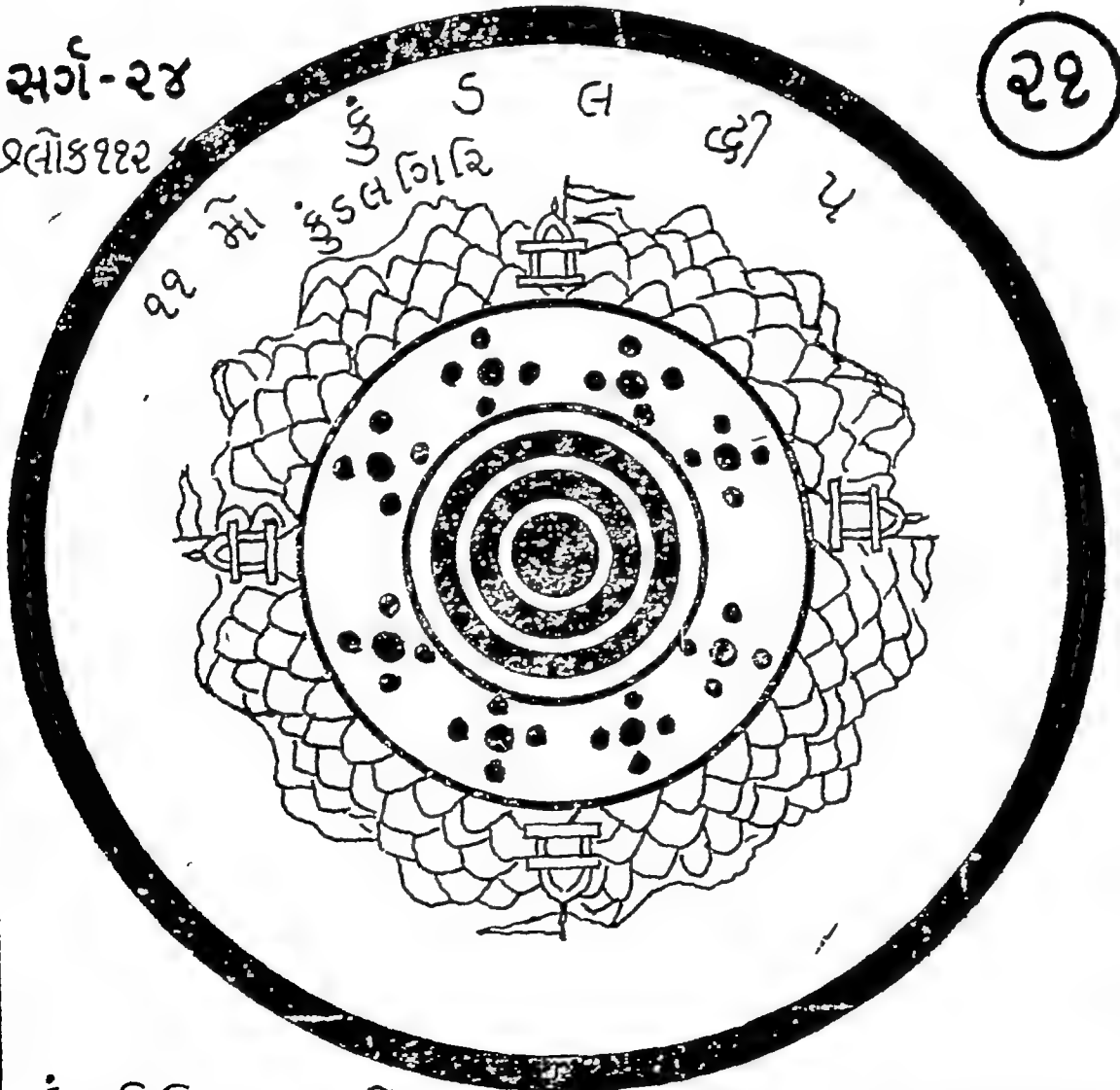
૨૪ મા કુંડલક્રીપમાં કુંડલગિરિ ઉપર ૪ જિંજાચૈત્ય અર્થે
અભ્યંતરભાગે નીચે લોકપાલ ની ૩૨ રાજધાની.

અહિ દક્ષિણદિશામાં ૪ લોકપાલના ગામવાળા ચાર પર્વતોની દરેકની
ચાર દિશાએ ૪-૪ રાજધાનીઓ મળી ૧૬ રાજધાની સૌધર્મેન્દ્રના ચાર
લોકપાલની છે, એ રીતેજ ઉત્તરદિશામાં ઇશાનેન્દ્રના ચાર લોકપાલ
ની ૧૬ રાજધાની છે.

સર્ગ-૨૪

શ્લોક ૧૧૨

૨૨

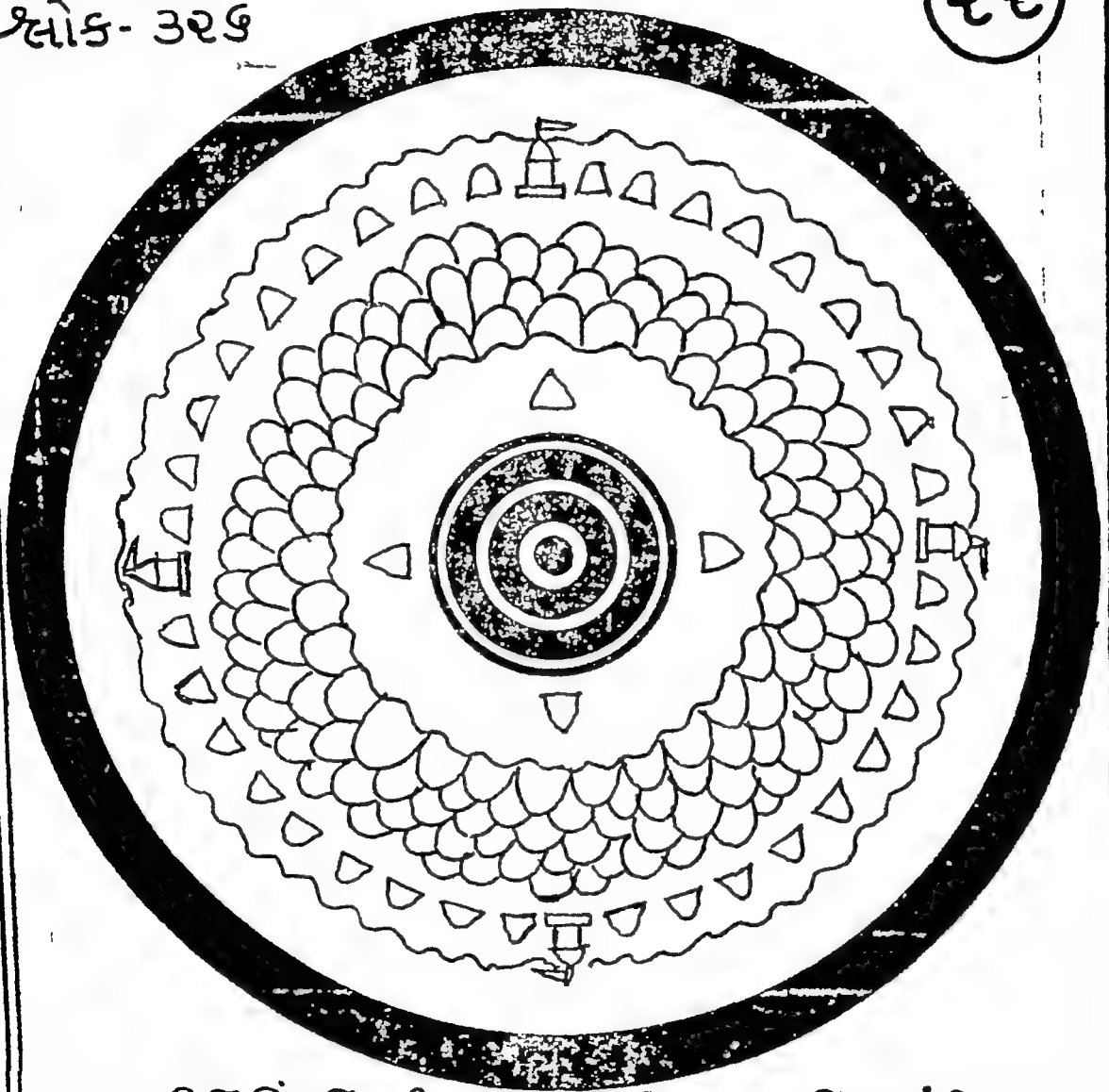
કુંડલગિરિ ૪૨૦૦૦ ચોજળ ઉંચો ૧૦૦૦ ચોજળ ભૂમિમા અર્થે સિદ્ધ
ભિષ્મન આકારે પલયા કાર છે.

૧૩ મા રુચકંદ્રીપમાં ૪ જિલચૈત્ય અર્થે ૪૦ દિક્કુમારિકા

સર્ગ - ૨૪

શ્લોક - ૩૨૬

૨૨

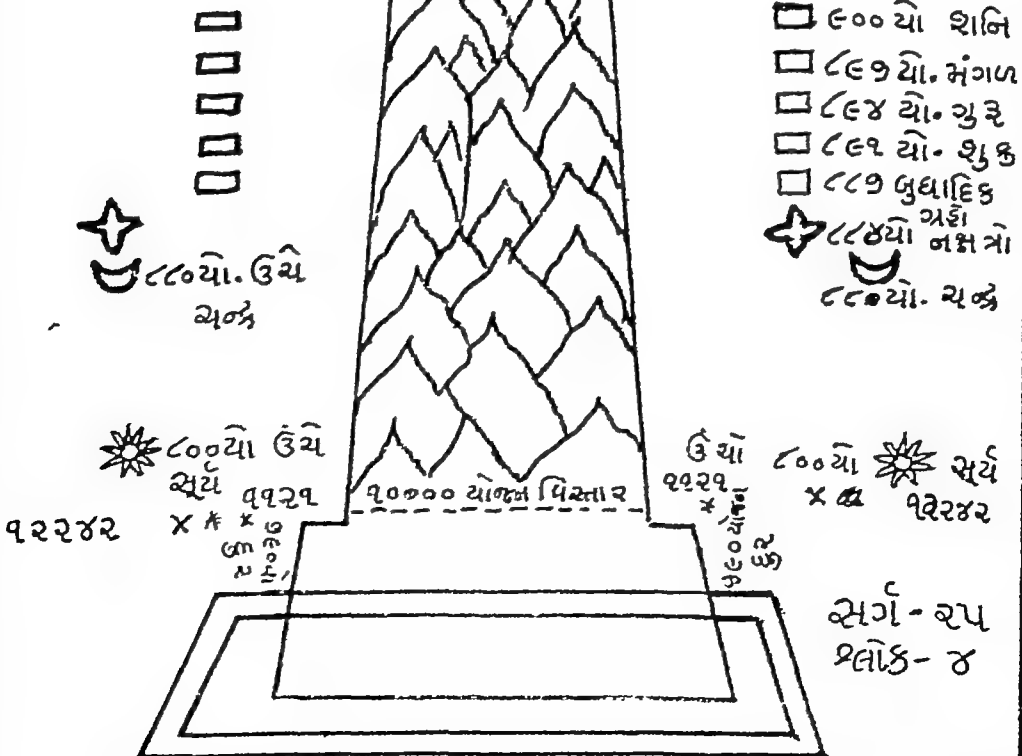
આ રુચકગિરિ સિંહનિધાદી આકારનો છે તે ૮૪૦૦૦. યોજન ઉંચો ૧૦૦૨૨. યોજન મૂળ વિસ્તાર અર્થે ૭૦૨૩. યોજન મધ્ય વિસ્તાર. તથા ૪૦૨૪ યોજન શિખર વિસ્તારવાળો છે, તે શિખર વિસ્તાર ના બહારના ચોથા હજારમાં ૪ ચૈત્ય ૩૬ દિક્કુમારી કૂટ છે. અર્થે દ્વીપના અભ્યંતરાર્ધ ભાગમાં ૪ દિક્કુમારી કૂટ છે.

સમભૂતલા પૃથ્વીની જ્યોતિષચક્ર કેટલું દૂર ચાલે છે તે.

મેરુની સપાટી સમીપે આવેલ
સમભૂતલા પૃથ્વીના પોઈન્ટથી
૧૬૦૦ ગાઉનો ૧ યોજન ગોચા
૭૯૦, યો ઉચે જઈએ ત્યારે
જ્યોતિષચક્રની ઝાડુઆત થાય છે.
તેથી ઉપર બીજા ૧૧૦, યો. જઈએ
ત્યારે એરલે ૯૦૦ યો. પૂર્ણ થયે
તે જ્યોતિષચક્રની સમાપ્તિ થાય
છે. હવે ૭૯૦ યોજનને
જ્યાં આરભ થાય છે તે સ્થલે
મેરુથી ચારેબાજુ ૧૧૨૨ યો.
દૂર રહીને ફરવુ તારામંડલ આવેલું

છે, તેથી ૧૦ યો. ઉચે પ્રથમ સૂર્ય,
તેથી ૮૦ યો. દૂર ચન્દ્ર, તેથી ૪
યો ઉચે નક્ષત્ર પરિમંડલ, તેથી
૪ યો ઉચે ગ્રહમંડલારભ મા
પ્રથમ શુક્ર ગ્રહાદિ બાદ મંગલ,
મંગલ યોજનાંતરે કુબેર, બૃહસ્પતિ
મંગલ, શનીશ્વરાદિ ગ્રહો છે
બાળા સ્થિતિમા એક તારાથી
બીજા તારાનું મેરુ વ્યાધાત
પ્રતી અંતર મેરુની લગભગ
૬૩ હજારનો વ્યાસ મેળવતાં
૧૨૨૪૨ યોજન થાય છે.

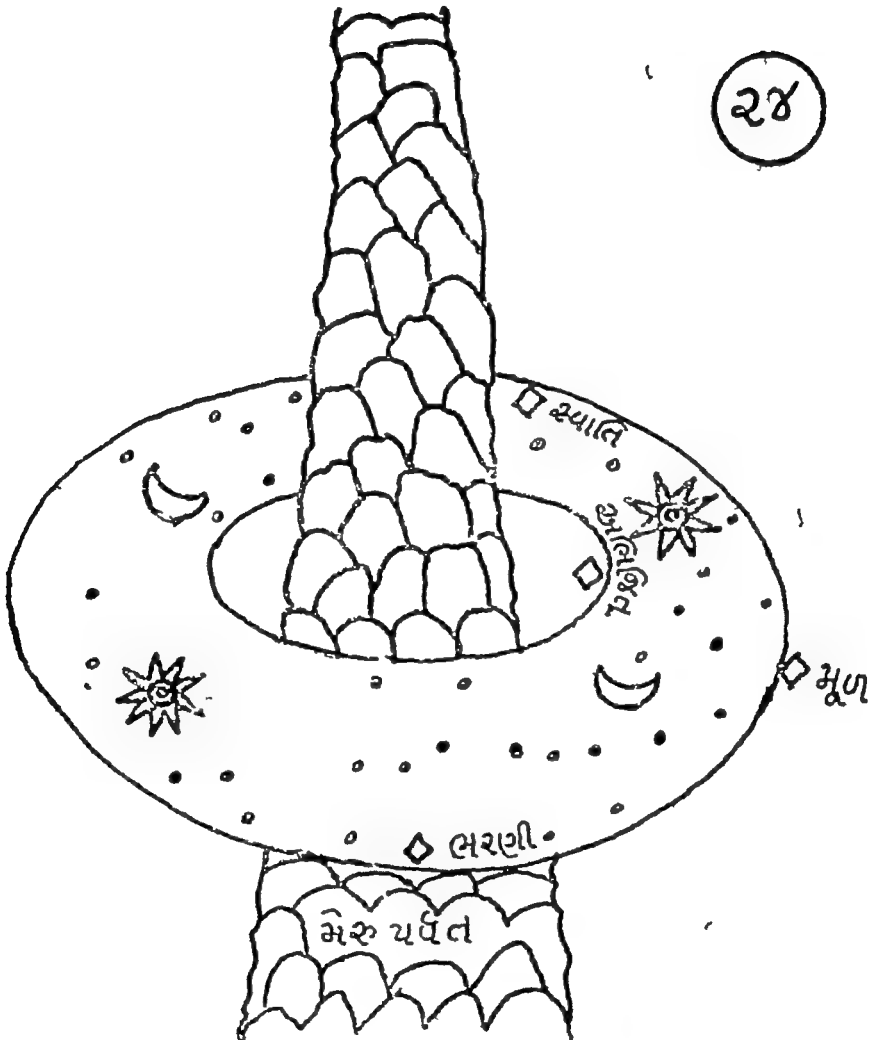
23

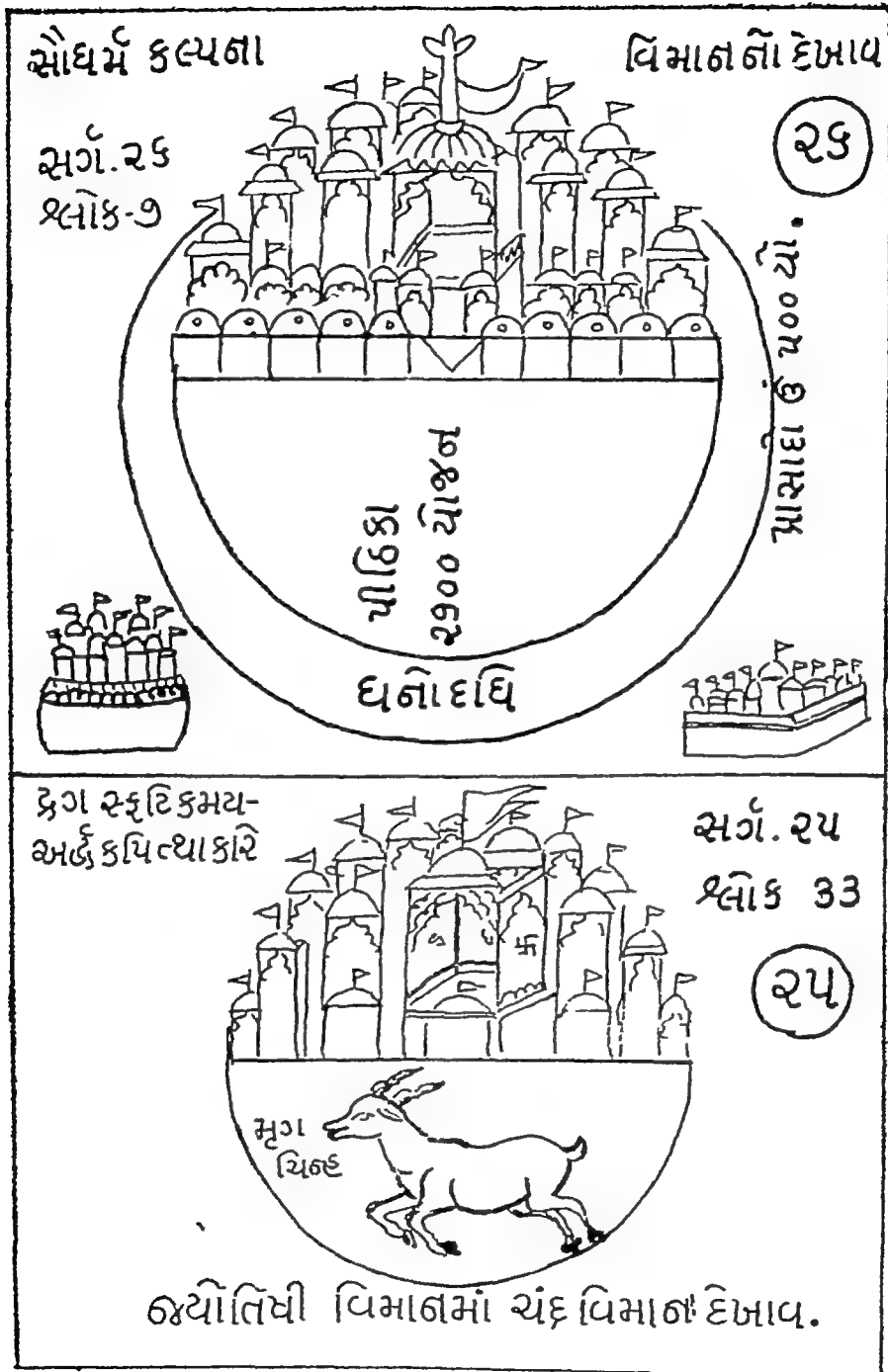
મેરુને ફરતું ગજાત્ર વિશેષતા દર્શક જ્યોતિષચક્ર

સર્ગ - ૨૫
શ્લોક - ૨૪

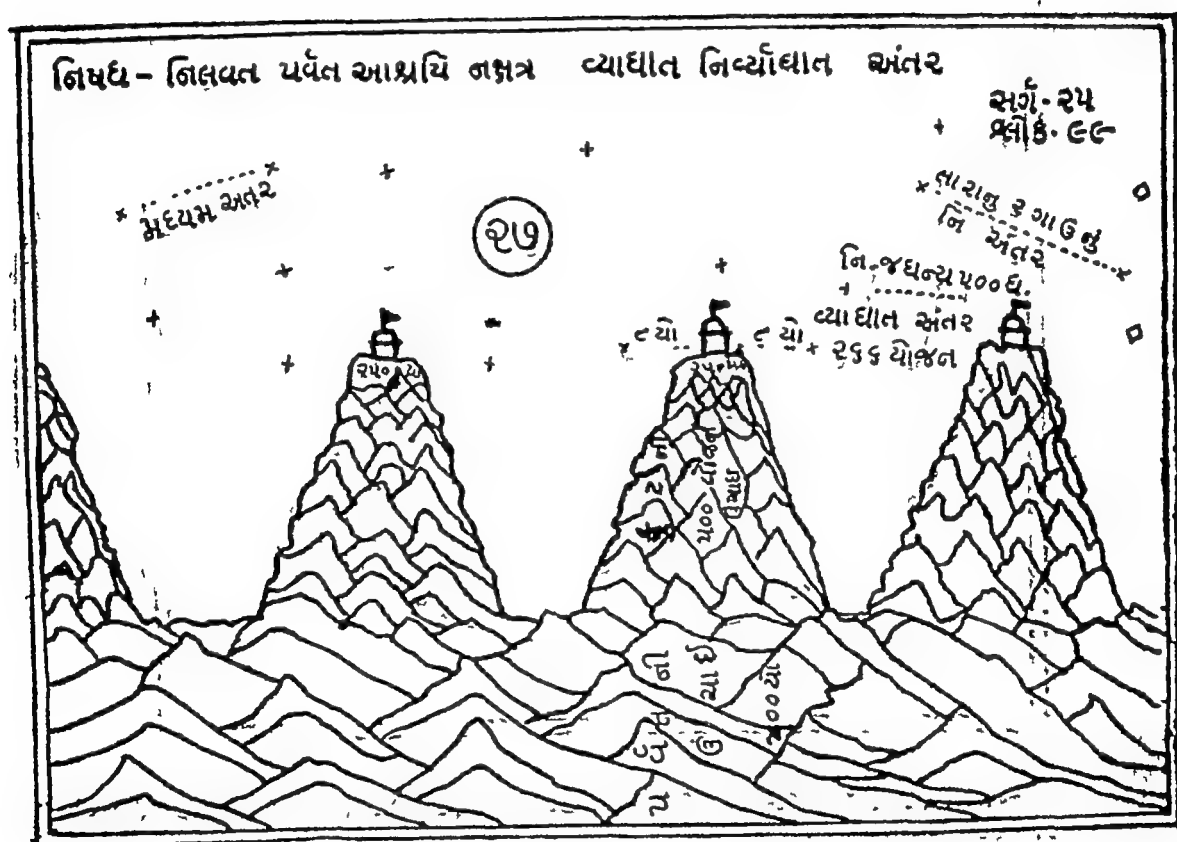
૨૪

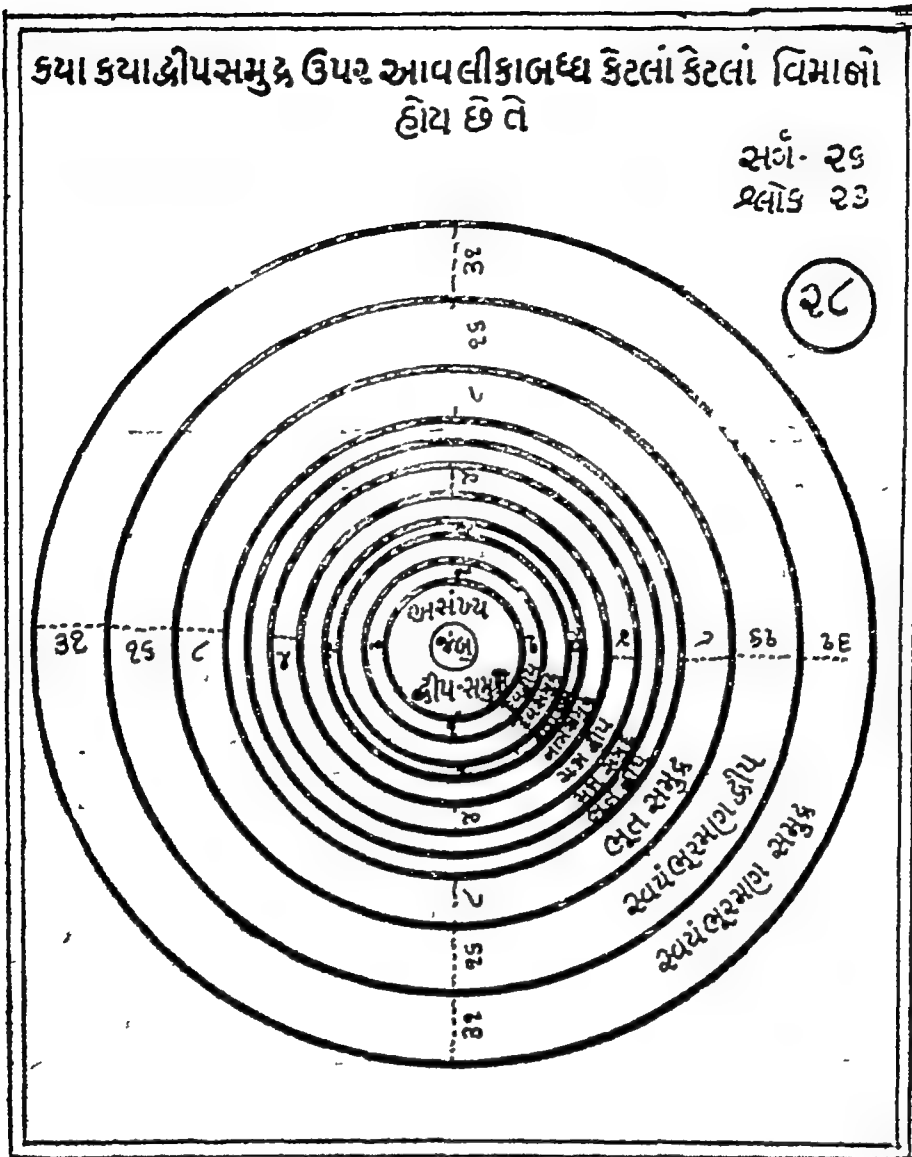
આ ચિત્ર ગજાત્ર ચારની વિશેષતા બતાવે છે એટલે ભરણી ગજાત્ર સર્વથી અધઃવર્તિ ચાલે છે, જ્યારે સ્વાતિ સર્વથી ઉર્ધ્વભાગે ગમળ કરે છે, મૂળ ગજાત્ર સર્વથી દક્ષીણ ભાગે ૮ મા બાહ્ય મંડલે ચાલે છે જ્યારે અભિજીત સર્વ ગજાત્ર આપેકાએ ઉત્તર તરફ ૧૨ મા મંડલે અંદરના ભાગે ચાર ચરે છે.

આ ચિત્રમાં ઉપરના ભાગે લેખાનિક નિકાયનું વિમાન પાઠિકા સંહિત પ્રાસાદો યુક્ત ગોળાકાર વિમાન કેવી રીતે છે, તે જતાવેલ છે. નીચે પણ એ જ પ્રમાણે જયોતિષી વિમાન છે. તેમાં સ્ફટિકનું મૃગ ચિહ્ન કેવી રીતે છે તે જતાવેલ છે.

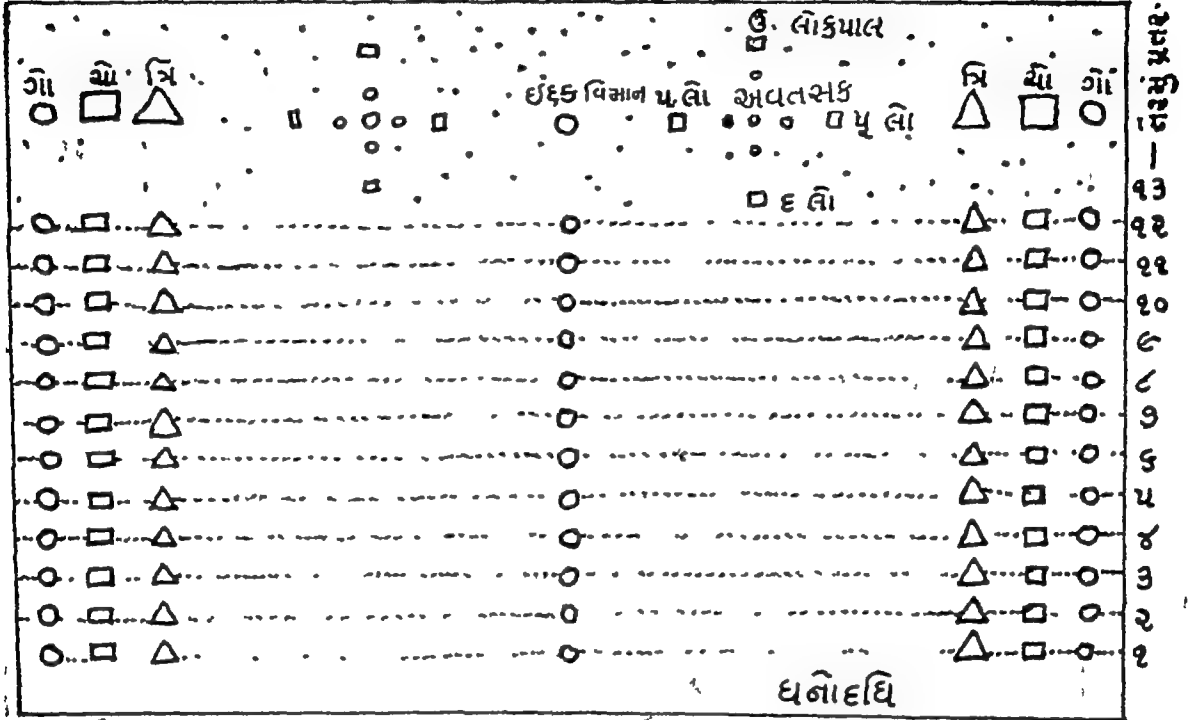

સર્ગ- ૨૬
શ્લોક ૨૩

આ ચિત્ર જે જે દ્વીપ સમુદ્ર ઉપર જેટલાં જેટલાં આવલિકાગત વિમાનો
કહ્યા છે તેનો આજો પ્યાલ રંગપથા આરે છે. જે બૂદ્ધીમ બાદ અસંખ્ય દ્વીપ-
સમુદ્રો બાલ્યા પછી આવતા દેવદ્વીપની ઉર્ધ્વ સ્પારીએ આકાશવર્ણ આવલિ-
કાગત વિમાનોની આરે દિશામાં આરઆત થતી હોવાથી પ્રથમ દેવદ્વીપ
ઉપર આરે દિશામાં ઠ ત્રિકોણ વિમાનો આવેલા છે, બાદ નાગસમુદ્ર
ઉપર આરે બાજુ બે-બે, ચક્રદ્વીપે ચાર-ચાર, ભૂતસમુદ્રે આઠ-આઠ,
સ્વયંભૂરમ(બ્રહ્મદ્વીપે સોળ-સોળ, અને સ્વયંભૂરમ(હા) સમુદ્ર ઉપર એક-
ત્રીસ-એકત્રીસ વિમાનો આવેલા છે. પ્રત્યેક વિમાન વચ્ચે અસંખ્ય
યોજનનું અંતર છે. આ વિમાનો અદીદ્વીપવર્તી મધ્યસ્થ ઇન્દ્રેક
વિમાનોથી અસંખ્ય યોજન દૂર છે. એ વચ્ચેના અંતરાલો સર્વત્ર -
પ્રકાશપટ્ટીઓ છે.

વૈમાનિક નિકાયના પ્રતરો તથા લોકપાલનું વ્યવસ્થા ચિત્ર. (૨૯)

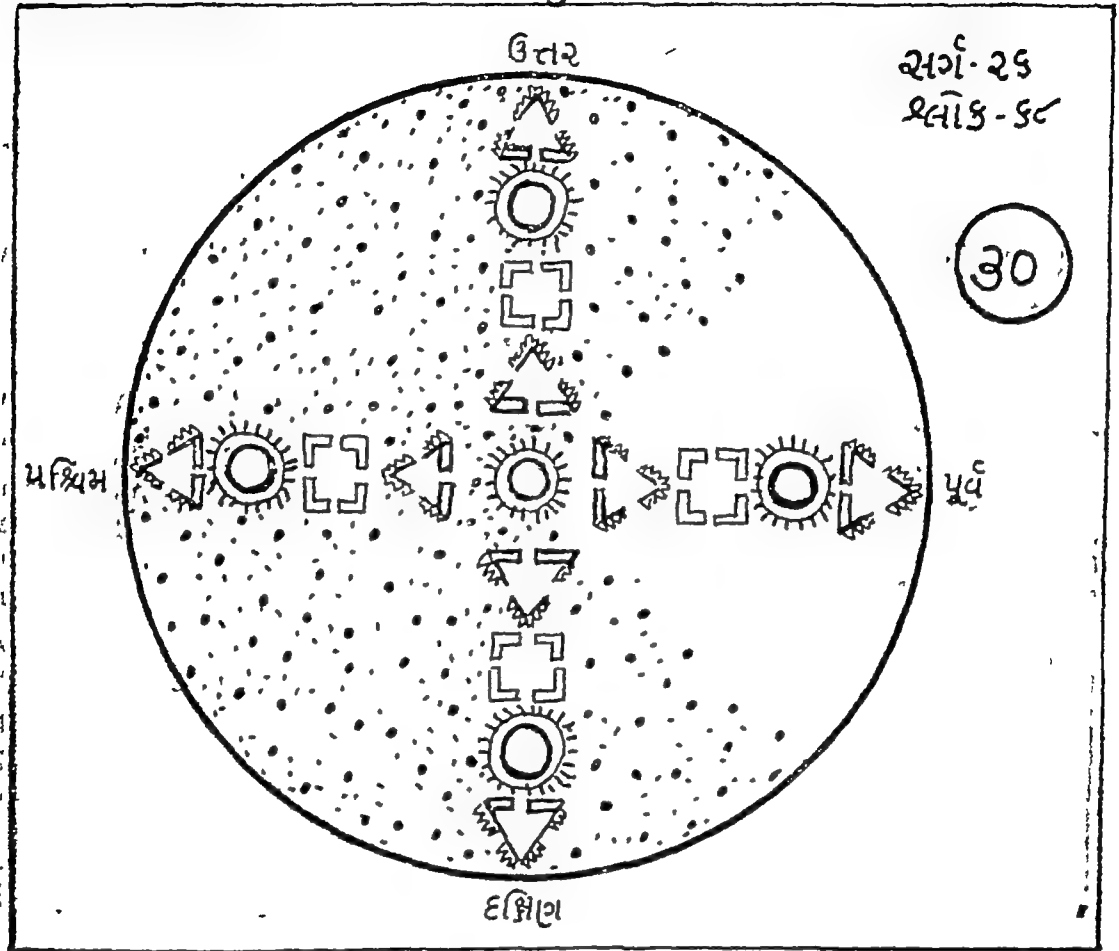
સર્ગ - ૨૬ શ્લોક - ૪૫

આ દેખાવ સૌદર્મકલ્પના ૧૩ પ્રતરોનો છે

આ ચિત્રમાં કુલ ૧૩ પ્રતર દર્શાવ્યા છે, તેમાં ૧૨ પ્રતર પંક્તિ બદલે સંભળા દેખાય છે, જ્યારે ભેરમું પ્રતર સ્પષ્ટ સમજણ આપવા જરા વિસ્તૃત દર્શાવ્યું છે. દરેક પ્રતર મધ્યેના પચસા ગોલકો 'ઈન્ડ્રક' વિમાન સૂચક છે, બન્ને બાજુનાં ૨૫ડાં પંક્તિ બદલે વિમાન પ્રારંભ પહેલાંના આવતા પુષ્પાવકોળ વિમાન સૂચક છે બાદ બન્ને બાજુ પંક્તિ બદલે વિમાનની શરૂઆત દર્શાવે છે. તેમ આક્રોક્ષિત ક્રમ મુજબ ત્રિકોણ પછી ચતુષ્કોણ બાદ ગોળ વિમાન બતાવ્યા છે. એ પંક્તિ બદલે વચ્ચે પણ પુષ્પાવકોળો હોવાથી તદ્દનતરણે પણ ૨૫ડાં મૂકવામાં આવ્યા છે. નીચે ધનોદધિ છે.

કુલ ભેરમા પ્રતરે મધ્યમાં ગોળ ઈન્ડ્રક વિમાન છે. બન્ને બાજુ તેથી અંતરેથી યોજના દ્વારા [પ્રતિકલ્પના અંતિમ પ્રતરે] લોકલ્પના સ્વામીના સ્વલસક વિમાન પચક છે. અને તેને ફરતા ચારે દિશા સોમ-ચમાદિ લોકપાલો ચતુષ્કોણાકારે બતાવ્યા છે, અને બન્ને ૨૫ડાં પુષ્પાવકોળ સૂચક છે અને ત્રિકોણાદિ વિમાન ક્રમ પણ સૂચવ્યા છે. ચિત્રમાં ચારે દિશાનું આલેખન અશક્ય હોવાથી બે બાજુની વ્યવસ્થા દર્શાવે છે, પણ અલ્પાસાચારે ચારે બાજુ વિચારી લેવી.

વૈમાનિક નિકાયે આવલિકાગત તથા પુખ્યાવકીર્ણ વિમાન વ્યવસ્થા.

આ ચિત્રમાં વૈમાનિકકલ્પના એક પ્રતરનો સામાન્ય દેખાવ રજૂ થાય છે, એમાં મધ્યવર્તિ એકદ્વાર અને કાંગરાવાળા ગઢથી યુક્ત ગોળાકાર કોન્કેક્ટ વિમાન છે. ત્યારબાદ ચારે બાજુએ પંક્તિબદ્ધ વિમાનોની વ્યવસ્થા બતાવ્યા છે. તેમાં પ્રથમ ત્રણ દ્વારના-ત્રણ બાજુ કાંગરાવાળા ફિલ્લાના અને એક બાજુ વૈદિકાવાળા દેખાવ યુક્ત ત્રિકોણ વિમાનો, ચાર દ્વારવાળા વૈદિકા યુક્ત ચતુષ્કોણ વિમાનો, ત્યારબાદ એક દ્વાર અને કાંગરાગઢ યુક્ત ગોળ વિમાનો, પુનઃ ત્રિકોણાદિ એમ ઈમશઃ વિવિધ રંગો સાથે બતાવ્યાં છે. એમ વધારાગત પ્રતરે આ જ ક્રમે વ્યવસ્થા વિચારવા.

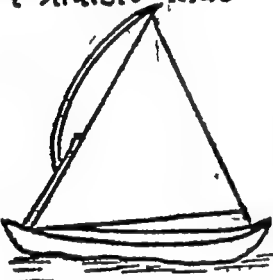
તિરિછ, પૂર્વ દિશા પર્જીને કોષ ત્રણ દિશામાં પંક્તિના અને વિમાનોના આંતરમાં આલેલા વિવિધ રંગ વિવિધ પ્રકારના પુખ્યાવકીર્ણ વિમાનદ્વારકે ટપકાં દર્શાવેલા છે.

સર્ગ-૨૬
શ્લોક પદ્ય

કુંઈ કુંઈ નિકાયલા, કયા કયા દેવોનું અવધિશાળ ક્ષેત્ર કેવા આકારે છે તે.

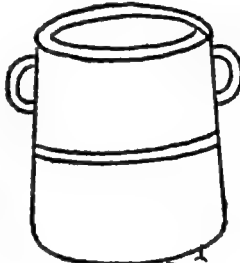
૭૭

૧ ત્રાપાકાર તિર્યક

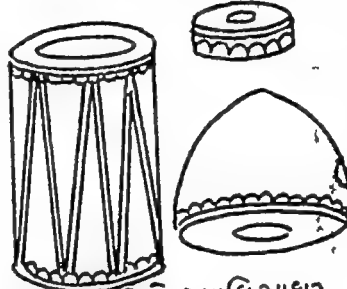
નારકીનું

૨ પલયા કાર

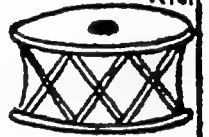
ભુવન પતિ દેવોનો

૩ પડહાકાર ભિન્નભિન્ન રીતે

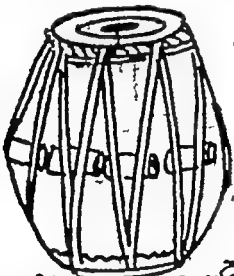
વ્યતર દેવોનો અવધિ આકાર

૪ ઝલ્લયાકાર ભિન્ન ભિન્ન

જ્યોતિષ અર્વાધ

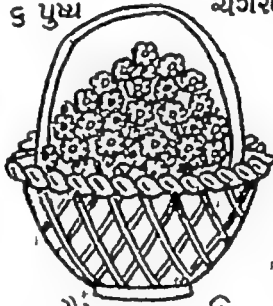
૫ મૃદંગાકાર

લૈભાનીક દેવોનો - અવધિ આકાર

૬ પુષ્પ

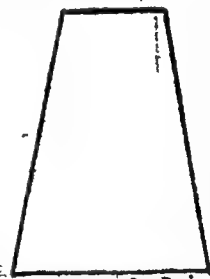
નંપગૈવંચકનું અવધિ

ચંગેરી

અવધિ આકાર

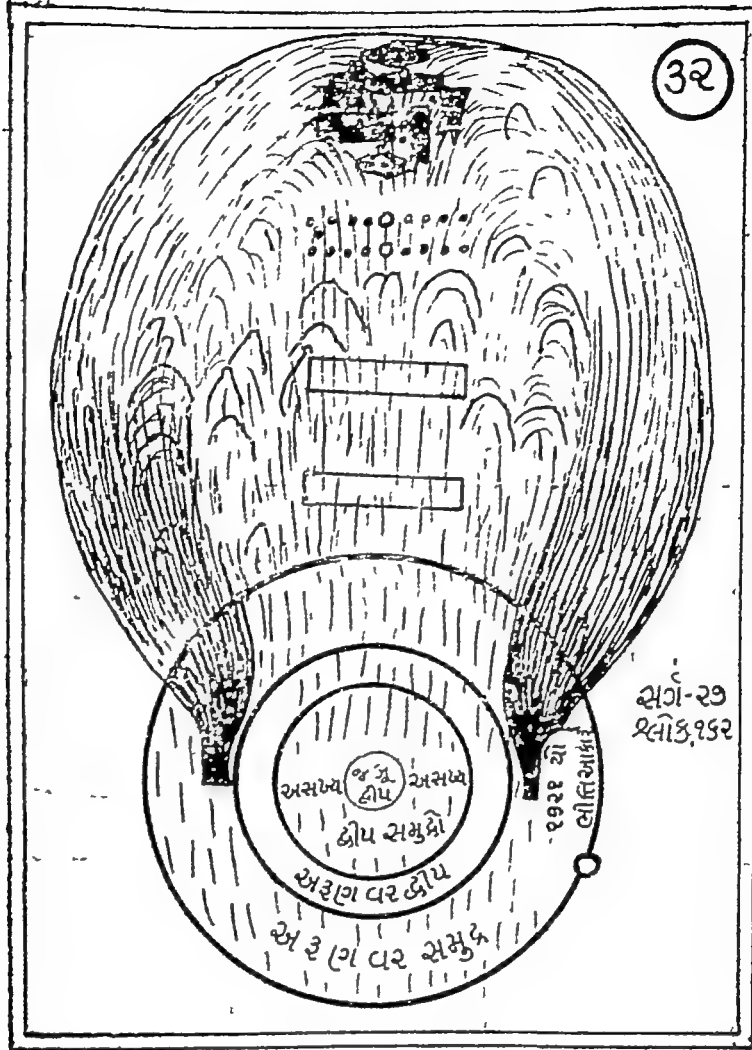
૭

અવધિશાળ ની આકાર પ્રવૃથ્તામાં ભિન્નભિન્નમત્તાં તરી છે; તેનો ગુરુગમથી સમન્વય કરવો આવશ્યક છે.

અનુસરવાસીઓનું

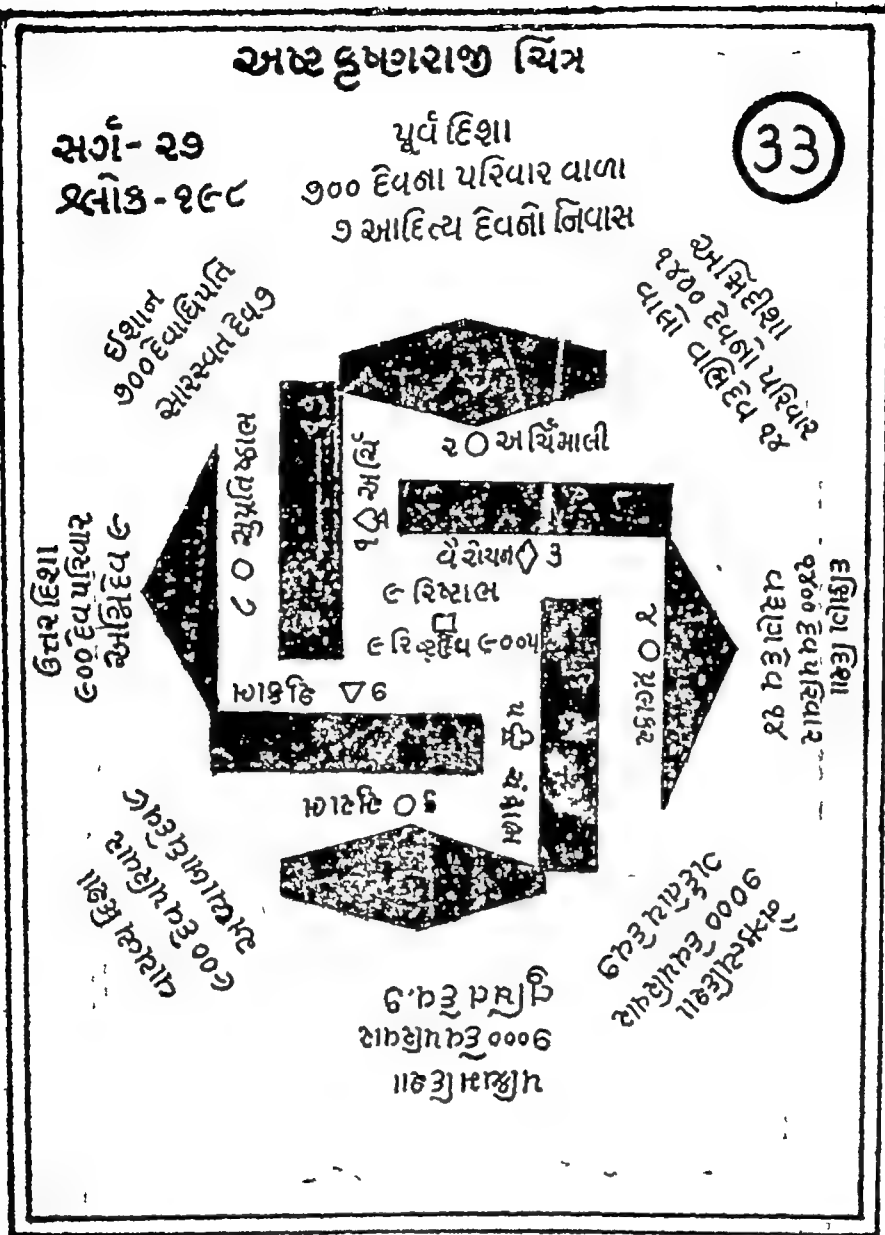
૥ અરુણવર સમુદ્રમાંથી ઉછળતો 'તમસ્કાય' દેખાય ॥

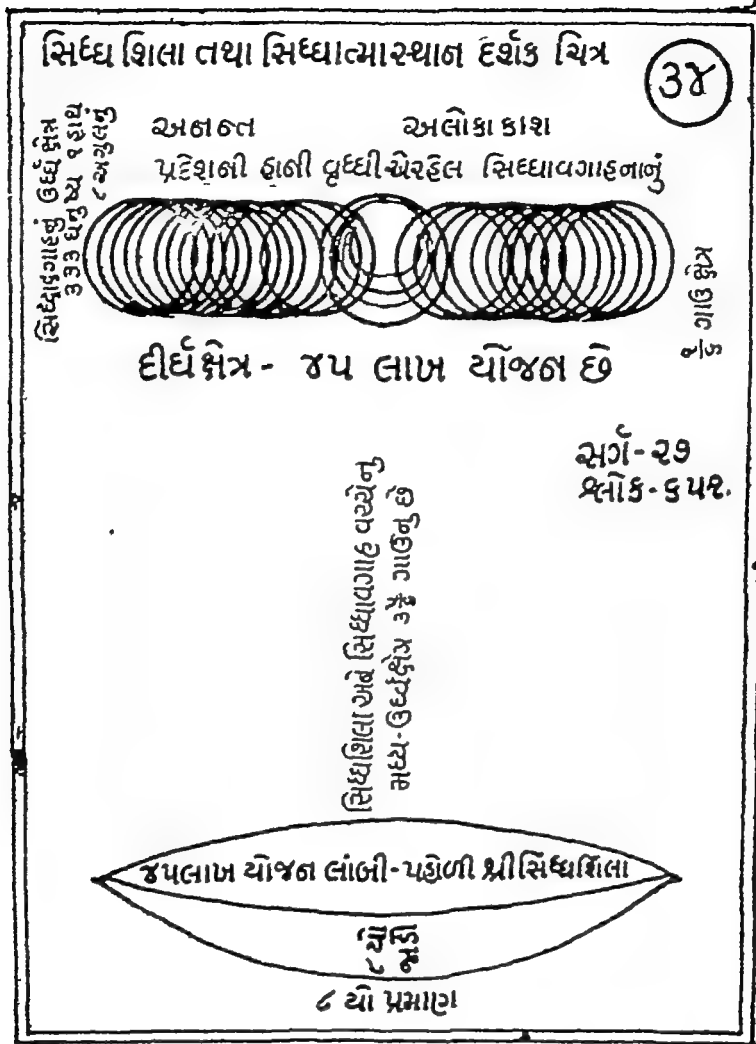
જૈનદ્વીપથી માંડી અસંખ્ય દ્વીપ સમુદ્રનું ઉલ્લંઘન કર્યા બાદ અરુણવર નામનો દ્વીપ આવેલ છે, તેને ક્ષેત્રો અરુણવર નામનો સમુદ્ર છે. અરુણવર દ્વીપના ગઢથી ૪૨ હજાર યોજન દૂર સમુદ્રમાં આવે બાજુથી જઈએ ત્યાંએ ત્યાં આવે બાજુએ ઉપવિતન જલપ્રદેશથી તમસ્કાય નામના સ્વંધકારના પુદ્ગલરૂપ એક પદાર્થની એક પ્રદેશથી શરૂઆત થાય છે, તે ક્રમશઃ વિસ્તૃત પામતો ૧૭૨૧ યોજન સુદન ઉર્ધ્વ ભાગે પ્રસરતો અસંખ્ય યોજન ઉચે ગયા બાદ સ્થિત ૧૭૨૧ ચો. લી. સુધી પહોંચેલ પલયાકારે ધતો ઢેલતો ઢેલતો પાંચમા જ્ઞાનકલ્પના ત્રીજા ચિહ્નપ્રતરે જઈને અરુણ છે.

એ તમસ્કાય અરુણાદક સમુદ્રના જલના વિકારરૂપ હોવાથી અપકાય સ્વરૂપ છે જેથી તેના બાદર પલચયિત-વાયુ-ત્રસ જળોના સ્થાનરૂપ છે, વિસ્તારવડે સંખ્ય યો. અને પારિશિપવડે અસંખ્ય યો. છે.

ધનધોર-ભયંકર-સ્વંધકારમય છે. દેવાને વિક્ષેપ તથા કોલ પમાજ્ઞાન છે. દુર્ધર શત્રુદેવને દ્વિપાઈ જવા આશ્રયરૂપ છે. તો પણ તે ભયંકર હોવાટ લાંબુ રહી શકાતું નથી. આથી ભયંકર સ્વંધકાર બાજે કયાંયના સામાન દેવો તો જોઈ ત્રાસ પામી જાય તેવો છે.

આ ચિત્ર અષ્ટ કુખ રાશીનું છે, એ કુખ રાશીઓ જ્યાં તમસ્કાય પિરામ પામે છે, ત્યાં એટલે જાણીતી ના જા રિષ્ટ પ્રતરે જ્યાં નવ લોકીતિક પિમાનો આરે દિશા પર્ત આપ્યા છે. તેના અંતરાલે દરેક દિશામાં ત્રિકોણથી સંયુક્ત અલુષ્કોણથી બે-બેને જોડલે થઈને કુખ રાશીઓ મળાને કુલ ૮ છે. તેમાં અલયતર કુખ રાશી અલુષ્કોણકારે [અમાકાવત] અને જાણ્ય ત્રિકોણકારે વર્તે છે. એ કુખ રાશી વૈમાનિક દેવકલ છે, આયામ અસંખ્ય યોજન અપુષ્પ, પિષ્કંભ સંખ્યેય યી. સપુષ્પ, પરિહીપ અસંખ્યેય યી. સપુષ્પ છે. આ કુખ રાશી પ્રેલી પરિણામ ૩૫ છે. જલપરિણામ ૩૫ નહિ, તેમાં અુષ્મ જળ ઉત્પન્ન થાય છે.

સિદ્ધશિલા અને સિદ્ધાવગાહ વચ્ચેનું મધ્ય ઉર્ધ્વ ક્ષેત્ર ૩૫ ગાઉનું છે.

આ ચિત્ર છેલ્લા અનુસાર વિમાનની દેવજાતી ૧૨ થો. ૬૨ ૪૫ લાખ યોજન લાંબી પહોળી સિદ્ધશિલાનું છે. તે મધ્યભાગે અત્યંત વિહંગમથા ૮ યોજન પ્રમાણ દોરવાવાળા પ્રદેશમાં બીજેથી ઉપર સુધીના કોઈપણ ભાગમાં માપો તો ૮ યોજન જાડાઈ મળી આવશે જે માટે ચિત્રમાં ૪ આવા લાઈન પ્રથમ ૮ યોજન સ્પષ્ટ દર્શાવી છે. ત્યારબાદ ૪મથાઃ ઘરતી દર્શાવી છે. ત્યારબાદ તે અંતે અત્યંત પતળા બને છે. એ શિલાથી ૩૫ ગાઉ ઉર્ધ્વ સિદ્ધાત્માઓ છે, અને ત્યારબાદ ૧ ગાઉ જેટલા આકાશ ક્ષેત્રમાં અનંત સિદ્ધાત્માઓ છે. ઉપરથી સર્વે લોકાન્તને સ્પર્શનો સ્થા છે. જ્યારે બીજેથી તેમની અવગારુના ભિન્ન-ભિન્ન ક્રોવાથી સમાનપણું નથી રહેલું.

શિલાકેમથી ૧ યોજન પછી લોકાન્ત પૂર્ણ થાય છે ઉપર જે ગીળ કુંડાખટલિઓ બતાવી છે તે એક સિદ્ધ ત્યાં અનંત સિદ્ધિ કેવા રીતે અવગાહી રહે તે સ્પષ્ટ છે.

શાશ્વત ચૈત્યોના સ્થાન તથા તેમની લંબાઈ તથા પ્રતિમાઓના માનનું યંત્ર સર્ગ-૨૩

નં.	સ્થાન	શાશ્વતી પ્રતિમાઓના માપ	શાશ્વત ચૈત્યની			શ્લોક નં.
			લંબાઈ	પહોળાઈ	ઉંચાઈ	
૧.	ઉર્ધ્વલોક	ઉત્સેધાગુલથી	-	-	-	૩૦૬
૨.	અધોલોક	સાત હથ પ્રમાણ	-	-	-	"
૩.	તિર્થ્ણલોક	૫૦૦ ધનુષ	-	-	-	૩૦૭
૪	વૈમાનિક વિમાનોમા નદીશ્વર દ્વીપમા કુડલદ્વીપમા રૂચક દ્વીપમા	-	૧૦૦ યો	૫૦ યો.	૭૨ યો.	૩૦૮-૩૧૦
૫.	દેવકુરુ, ઉત્તરકુરુ, મેરુ પર્વતના વનો, વક્ષસ્કાર પર્વતો, ગજદન્ત પર્વતો, ઇષુકાર, વર્ષધર, માનુષ્યોત્તર, ભવનપતિમાં અસુર- કુમાર નિકાયના	-	૫૦ યો	૨૫ યો.	૩૬ યો.	૩૧૧-૩૧૩
૬	ભવનપતિના બાકીના નાગ- કુમારાદિ નવ નિકાયના	-	૨૫ યો.	૧૨૫ યો	૧૮ યો.	૩૧૪
૭	વ્યન્તર નિકાયના	-	૧૨૫ યો.	૬ યો.	૮ યો	૩૧૫
૮.	મેરુપર્વતની ચૂલિકાઓ, યમક પર્વત સર્વે કાયન પર્વતો, દીર્ઘ- વૃત-વૈતાલ્ય પર્વતો, સર્વે દ્રહ્મોમા તથા દિગ્ગજ કુટો, જબૂ આદિ વૃક્ષો અને સર્વે કુટો	-	૧ ગાઉ	૯ ગાઉ	૧૪૪૦ ધનુષ	૩૧૭-૩૧૮

શાશ્વત ચૈત્યો અને પ્રતિમાઓની સંખ્યાનું યંત્ર સર્ગ-૨૩

નંબર	સ્થાન	ચૈત્યો	એક ચૈત્યમાં પ્રતિમાજ કેટલી	કુલ પ્રતિમાજો	શ્લોક નં
૧.	તીર્થ્ણલોક	૩૨૫૯ $\frac{૬૦}{૩૮૮}$	૧૨૦ - ૧૨૦ ૧૨૪ - ૧૨૪	૩૯૧૩૨૦	૨૮૪
૨	અધોલોકમા	૭,૭૨,૦૦૦૦૦	૧૮૦-૧૮૦	૧૩,૮૮,૬૦,૦૦૦૦૦	૨૮૬-૨૮૮
૩	ઉર્ધ્વલોકમા	૮૪૮૭૨૦૩	૧૮૦-૧૮૦	૧૫૨૮૪૪૪૭૬૦	૨૮૮-૩૦૨
૪	વ્યતર નિકાયમા	અસખ્ય		અસખ્ય	
૫.	જયોતિષિમા	"		"	
	કુલ	૮૫૭૦૦૨૮૨		૧૫૪૨૫૮૩૬૦૮૦	

* સકલતીર્થમા ૧૫૨૮૪૪૪૭૬૦ પ્રતિમાજ, વિચાર સખ્તતિકામા ૧૪૦૫૨૫૫૨૫૫૪૦ પ્રતિમાજ કહી છે. તત્ત્વ કેવલી ગમ્ય

દ્વીપોના પ્રમાણનું ચંત્ર

નં.	દ્વીપના નામ	વિસ્તાર	સર્ગ નં.	શ્લોક નં
૧	જંબૂ દ્વીપ	૧ લાખ યોજન	૧૯	
૨	ધાતકી ખંડ	૪ લાખ યોજન	૨૨	૨
૩	પુષ્કરવરદ્વીપ	૧૬ લાખ યોજન	૨૩	૩
૪	વારૂણીવર	૬૪ લાખ યોજન	૨૪	૮૬ થી ૮૮
૫	ક્ષીરવર દ્વીપ	૨ કરોડ ૫૬ લાખ યોજન	૨૪	૯૩ થી ૯૫
૬	ધૃતવર દ્વીપ	૧૦ કરોડ ૨૪ લાખ યોજન	૨૪	૧૦૯ થી ૧૧૧
૭	ક્ષોદવર દ્વીપ	૪૦ કરોડ ૯૬ લાખ યોજન	૨૪	૧૧૫ થી ૧૧૭
૮	નંદીશ્વર દ્વીપ	૧૬૩ કરોડ ૮૪ લાખ યોજન	૨૪	૧૨૪ થી ૧૩૦
૯	અરૂણ દ્વીપ	નંદીશ્વર સમુદ્રથી ડબલ	૨૪	૨૯૪
૧૦	અરૂણવર દ્વીપ	અરૂણોદ સમુદ્રથી ડબલ	૨૪	૩૦૧
૧૧	અરૂણવરાવભાસ	અરૂણવર સમુદ્રથી ડબલ	૨૪	૩૦૨
૧૨	કુંડલ દ્વીપ	અરૂણાવરાવભાસ સમુદ્રથી ડબલ	૨૪	૩૦૩
૧૩	કુંડલવર દ્વીપ	કુંડલોદ સમુદ્રથી બમાણો	૨૪	૩૧૯
૧૪	કુંડલવરાવભાસ	કુંડલવર સમુદ્રથી બમાણો	૨૪	૩૨૦
૧૫	શંખ દ્વીપ	કુંડલરાવભાસ સમુદ્રથી બમાણો	૨૪	૩૨૧
૧૬	શંખવર દ્વીપ	શંખ સમુદ્રથી બમાણો	૨૪	૩૨૨
૧૭	શંખવરાવભાસ	શંખવર સમુદ્રથી બમાણો	૨૪	૩૨૩
૧૮	રૂચ દ્વીપ	શંખવરાવભાસ સમુદ્રથી બમાણો	૨૪	૩૨૪
૧૯	રૂચવર દ્વીપ	રૂચ સમુદ્રથી બમાણો	૨૪	૩૩૪
૨૦	રૂચવરાવભાસ	રૂચવર સમુદ્રથી બમાણો	૨૪	૩૩૫

○ આ રીતે સૂર્યવરાવભાસ સમુદ્ર સુધી ત્રિપ્રત્યાવનાર ત્યાર પછી દેવદ્વીપ-સમુદ્ર નાગદ્વીપ-સમુદ્ર, મનદ્વીપ-સમુદ્ર,

સમુદ્રોના પ્રમાણનું ચંત્ર

સમુદ્રના નામ	વિસ્તાર	સ્વાદ	સર્ગનં.	શ્લોક નં.
લવાણ સમુદ્ર	૨ લાખ યોજન	ખારું	૨૧	૨-૩
કાલોદધિ સમુદ્ર	૮ લાખ યોજન	વરસાદના પાણી જેવું	૨૨	૨૮૩ થી ૨૮૫
પુષ્કરોદ સમુદ્ર	૩૨ લાખ યોજન	અમૃત જેવું	૨૪	૮૧-૮૨
વાણીવરોદ સમુદ્ર	૧ કરોડ ૨૮ લાખ યો.	મદિરાના રસ જેવું	૨૪	૮૮ થી ૯૨
ક્ષીરોદ સમુદ્ર	૫ કરોડ ૧૨ લાખ યો.	દૂધ જેવું	૨૪	૯૬ થી ૯૮ તથા ૧૦૮
ધૂતોદ સમુદ્ર	૨૦ કરોડ ૪૮ લાખ યો.	ધી જેવું	૨૪	૧૧૨ થી ૧૧૪
ક્ષોદોદ સમુદ્ર	૮૧ કરોડ ૯૨ લાખ યો.	શેરડીના રસ જેવું	૨૪	૧૧૮ થી ૧૨૩
નંદીશ્વર સમુદ્ર	૩ અબજ ૨૭ કરોડ ૬૮ લાખ યો.	"	૨૪	૨૮૩ તથા ૧૨૨
અણ્ણોદ સમુદ્ર	અણ્ણદ્રીપથી ડબલ	"	૨૪	૨૯૭ - "
અણ્ણવર સમુદ્ર	અણ્ણવરદ્રીપથી ડબલ	"	૨૪	૩૦૧ - "
અણ્ણવરાવભાસ	અણ્ણાવરાવભાસ દ્વીપથી ડબલ	"	૨૪	૩૦૨ - "
કુંડલોદ સમુદ્ર	કુંડલદ્વીપથી બમણો	"	૨૪	૩૧૯ - "
કુંડલવર સમુદ્ર	કુંડલવર દ્વીપથી બમણો	"	૨૪	૩૨૦ - "
કુંડલવરાવભાસ સ.	કુંડલવરાવભાસ દ્વીપથી બમણો	"	૨૪	૩૨૦ - "
શંખ સમુદ્ર	શંખદ્વીપથી બમણો	"	૨૪	૩૨૧ - "
શંખવર સમુદ્ર	શંખવર દ્વીપથી બમણો	"	૨૪	૩૨૨ - "
શંખરાવભાસ સમુદ્ર	શંખરાવભાસ દ્વીપથી બમણો	"	૨૪	૩૨૪ - "
રૂચ સમુદ્ર	રૂચ દ્વીપથી બમણો	"	૨૪	૩૩૪ - "
રૂચવર સમુદ્ર	રૂચવર દ્વીપથી બમણો	"	૨૪	૩૩૪ - "
રૂચવરાવભાસ સ.	રૂચવરાવભાસ દ્વીપથી બમણો	"	૨૪	૩૩૫ - "

ભૂતદીપ - સમુદ્ર છે. ત્યાર પછી છેલ્લો સ્વપભૂરમાત્ર દ્વીપ-સમુદ્ર છે. તે બધા અનુક્રમે બમણાં છે.

ધાતકીખંડની ૧૮૦ નદીઓનું ચંત્ર સર્ગ-૨૨

નદીઓના નામ	ક્યા સ્થાને મૂળ	ક્યાંથી નીકળી	કઈ દિશાએ નીકળી	પર્વત ઉપર કેટલું વહી
૨ ગંગા નદી	હિમવાન પર્વત	પદ્મદ્રુહ	પૂર્વ	૫૫૨ યો. ૫૩ અંશ
૨ સિંધુ નદી	હિમવાન પર્વત	પદ્મદ્રુહ	પશ્ચિમ	"
૨ રોહિતાશા નદી	"	"	ઉત્તર	"
૨ ચોહિતા નદી	મહા હિમવાન	મહાપદ્મદ્રુહ	દક્ષિણ	૩૨૧૦ યો. ૪૪ અંશ
૨ હરિકાન્તા નદી	"	"	ઉત્તર	"
૨ હરિસલિલા નદી	નિગધ પર્વત	તિગિછી દ્રુહ	દક્ષિણ	૧૪,૮૪૨ યો. ૮ અંશ
૨ સીતોદા નદી	"	"	ઉત્તર	"
૨ સીતા નદી	નીલવંત પર્વત	કેશરી દ્રુહ	ઉત્તર	૫૫૨ યો. ૫૩ અંશ.
૨ રક્ષા નદી	શિખરી પર્વત	પુંડરીક દ્રુહ	પૂર્વ	"
૨ રક્તવતી નદી	"	પુંડરીક દ્રુહ	પશ્ચિમ	"
૨ સુવર્ણકૂલા નદી	"	"	ઉત્તર	"
૨ રૂપ્યકૂલા નદી	રૂક્મી પર્વત	મહાપુંડરીક દ્રુહ	ઉત્તર	"
૨ નરકાન્તા નદી	"	"	દક્ષિણ	"
૨ નારીકાન્તા નદી	નીલવત પર્વત	કેશરી દ્રુહ	ઉત્તર	"

* બંને મહાચંદ્રના ૩૨-૩૨ વિજયોની ગંગા-સિંધુ-રક્ષા-રક્તવતી એમ ૧૨૮ નદીઓનું સર્વ સ્વરૂપ ગંગા-સિંધુ પ્રમાણે છે.

લવાણુ સમુદ્રમાં આવેલા પદાર્થોનું સંક્ષિપ્ત ચંત્ર સર્ગ-૨૧

નામ	કેટલા	ક્યાંથી ક્યાં સુધી	ઉંચાઈ	ઉંડાઈ	પહોળાઈ.
ગોતીર્ય	૨	બે જગતીથી ૮૫૦૦૦ યો.	-	કમશ: ૧૦૦૦ યો	૮૫૦૦૦ યો.
જળવૃદ્ધિ	૨	"	કમશ: ૭૦૦ યોજન	-	"
શિખા	૧	મધ્યભાગમા ૧૦૦૦૦ યો.	સમભૂમિથી ૧૬૦૦૦ યો.	-	૧૦૦૦૦ યો.
મોટા કલશો	૪	"	૧૦૦૦૦૦ યો.	૧૦૦૦૦૦ યો.	મધ્યના ભાગે ૧૦૦૦૦૦ યો.
નાના કલશો	૭૮૮૪	મધ્યભાગમા મહાકલશના આંતરે	૧૦૦૦ યો.	૧૦૦૦ યો.	મધ્યના ભાગે ૧૦૦૦ યો.
વેલધર પર્વતો	૮	૪૨૦૦૦ યો. થી ૪૩૦૨૨ યોજન સુધી	૧૭૨૧ યો.	૪૩૦ યો.	૧૦૨૨ યો.

અંતરદ્વીપો પદનું પૂર્વે ચંત્ર અપાઈ ગયું છે.

ધાતકીખંડની ૧૮૦ નદીઓનું ચંત્ર સર્ગ-૨૨

ક્યાં કુંડમાં પડી	ક્યા મધ્યગિરિથી કેટલે દૂર રહીને વક થઈ	સંગમ સ્થાન	શ્લોક નં.
ગંગા પ્રપાત	ભરત ક્ષેત્રની મધ્યમા	કાલોદધિ સમુદ્ર	૯૫ થી ૯૯
સિંધુ પ્રપાત	"	લવણ સમુદ્ર	"
ચેલિતાશા પ્રપાત	શબ્દાપાતી વૈતાલ્યથી ૧ યો દૂર રહીને	લવણ સમુદ્ર	"
ચેલિતા પ્રપાત	"	કાલોદધિ સમુદ્ર	૧૦૯ થી ૧૧૨
હરિકાન્તા પ્રપાત	અધાપાતી વૈતાલ્યથી ૨ યો. દૂર રહીને	લવણ સમુદ્ર	"
હરિસલિલા પ્રપાત	અધાપાતી વૈતાલ્યથી ૨ યો દૂર રહીને	કાલોદધિ સમુદ્ર	૧૨૧ થી ૧૨૬
સીતોદા પ્રપાત	મેરૂ પર્વતથી ૪ યો. દૂર રહીને	લવણ સમુદ્ર	"
સીતા પ્રપાત	"	કાલોદધિ સમુદ્ર	૧૨૭-૧૨૮
રક્તા પ્રપાત	ઐરવત ક્ષેત્રની મધ્યમા	કાલોદધિ સમુદ્ર	૧૩૩
રક્તવતી પ્રપાત	"	લવણ સમુદ્ર	૧૩૪
સુવર્ણકુલા પ્રપાત	વિકટાપાતી વૈતાલ્યથી ૧ યોજન દૂર	કાલોદધિ સમુદ્ર	૧૩૫
રૂપ્યકુલા પ્રપાત	"	લવણ સમુદ્ર	૧૩૭
નરકાન્તા પ્રપાત	માલ્યવત વૈતાલ્યથી ૨ યોજન દૂર	કાલોદધિ સમુદ્ર	૧૩૮
નારીકાન્તા પ્રપાત	"	લવણ સમુદ્ર	૧૪૦

* મહાવિદ્યે ૧૧ ૨૪ અન્તરનદીઓનું સર્વ સ્વરૂપ ચેલિતાંશ પ્રમાણે જણવું.

લવણ સમુદ્રમાં આવેલા પદાર્થોનું સંક્ષિપ્ત ચંત્ર સર્ગ-૨૧

જગતથી કેટલે દૂર	જંબદ્વીપ તરફ જળથી ઉંચો દેખાવ	શિખા તરફ જળથી ઉંચો દેખાવ	મૂલ વિસ્તાર	ઉપરનો વિસ્તાર	શ્લોક નં.
પ્રારભથી	-	-	-	-	૧૦ થી ૧૭
"	-	-	-	-	૨૯ થી ૩૦
૯૫૦૦૦ યો	૧૬૦૦૦ યો.	૧૬૦૦૦ યો	૧૦૦૦૦ યો.	૧૦૦૦૦ યો.	૧૦૭ થી ૧૦૯
મુખના ભાગે ૯૫૦૦૦ યો.	નથી	નથી	૧૦૦૦૦ યો.	મુખનો ૧૦૦૦૦ યો.	૬૫ થી ૬૮
"	"	"	૧૦૦ યો	૧૦૦ યો.	૯૩ થી ૯૫
૪૨૦૦૦ યો.	૯૬૯ $\frac{૪૦}{૯૫}$ યોજન	૯૬૩ $\frac{૭૭}{૯૫}$ યોજન	૧૦૨૨ યો.	૪૨૪ યો.	૧૪૧ થી ૧૮૪

લવાણ સમુદ્રના ગૌતમ ચંદ્ર-સૂર્યાદિ ૨૫ દ્વીપોનું ચંત્ર સર્ગ-૨૧

નં.	દ્વીપ	દિશા (જંબૂના મેરૂથી)	જગતીથી દૂર	પરિધિ	પરસ્પર દૂર	દ્વીપની લંબાઈ પહોળાઈ	જંબૂ તરફ જળવૃદ્ધિ	શિખા તરફ જળથી ઉંચાઈ	જંબૂદ્વીપ તરફ પૃથ્વી- ની ઉંડાઈ
૧	ગૌતમ દ્વીપ	પશ્ચિમે	જંબૂની જગતીથી ૧૨૦૦૦યો.	૩૭૯૪૮ યોજન —	૧૨૦૦૦ યોજન —	૧૨૦૦૦ યોજન —	૮૮ $\frac{૪૦}{૮૫}$ યોજન —	૨ ગાઉ — —	૧૨૬ યો. $\frac{૩૦}{૮૫}$ અંશ "
૨	૪ સૂર્યદ્વીપ	"	"	"	"	"	"	"	"
૩	૪ ચંદ્રદ્વીપ	પૂર્વે	"	"	"	"	"	"	"
૪.	૮ સૂર્ય દ્વીપ	પશ્ચિમે	ધાતકીથી ૧૨૦૦૦યો.	"	"	"	"	"	"
૫.	૮ ચંદ્રદ્વીપ	પૂર્વે	"	"	"	"	"	"	"

લઘુ તથા મહાપાતાલ કલશોનું વર્ણન દર્શાવતું ચંત્ર

નં.	પાતાળ કળશના નામ	કઈ દિશાએ	અધિપતિ દેવો	ઠીકરીની જાડાઈ	મૂળમાં નીચે વિસ્તાર
૧.	વડવામુખ	પૂર્વે	કાલ	૧૦૦૦ યો.	૧૦ હજાર
૨.	કેયૂપ	દક્ષિણ	મહાકાલ	"	"
૩.	યૂપ	પશ્ચિમ	વેલભ	"	"
૪.	ઈશ્વર	ઉત્તર	પ્રભજન	"	"
સર્વે નં.	૨૧	૨૧	૨૧	૨૧	૨૧
શ્લો. નં.	૬૩	૬૩	૬૪	૬૫	૬૬
*	લઘુકળશ ૭૮૮૪	ચારે દિશામાં ચાર કળશોના ચાર આતરામાં ૯-૯ પક્ષિએ ૨૧૫ થી ૨૨૩	દરેકના જુદા	૧૦ યોજન	૧૦૦ યો.
સર્વે નં.	૨૧	૨૧	૨૧	૨૧	૨૧
શ્લો. નં.	૮૧	૮૧	૮૨	૮૩ થી ૮૫	

લવાણ સમુદ્રના ગૌતમ ચંદ્ર-સૂર્યાદિ રપ દ્વીપોનું યંત્ર સર્ગ-૨૧

શિખા તરફ પૃથ્વીની ઉડાઈ	જંબૂ તરફ મૂળથી ઉચ્ચાઈ	શિખા તરફ મૂળથી ઉચ્ચાઈ	દ્વીપ ઉપર શું છે.	પ્રાસાદની ઉચ્ચાઈ	પ્રાસાદની પહોળાઈ	અધિપતિ દેવ	શ્લોક નં.
૨૫૨ યો. $\frac{૬૦}{૮૫}$ અશ	૨૧૪ યો. ૨ ગાઉ $\frac{૭૦}{૮૫}$ અશ	૪૨૮ યો. ૨ ગાઉ $\frac{૪૫}{૮૫}$ અશ	સુસ્થિત દેવનો પ્રાસાદ	૬૨ યો. ૨ ગાઉ	૩૧ યો. ૧ ગાઉ	લવાણ સમુદ્રનો અધિપતિ સુસ્થિત દેવ	૧૮૫ થી ૨૧૩
"	"	"	સૂર્ય પ્રાસાદ	"	"	૨ સૂર્ય જબૂદ્વીપના ૨ સૂર્ય લવાણસમુદ્રના	૨૨૩-૨૨૪
"	"	"	ચન્દ્ર પ્રાસાદ	"	"	૨ ચન્દ્ર જબૂદ્વીપના ૨ ચન્દ્ર લવાણસમુદ્રના	૨૨૫-૨૨૬
"	"	"	સૂર્ય પ્રાસાદ	"	"	૨ સૂર્ય લવાણસમુદ્રના ૬ સૂર્ય ધાતકી ખંડના	૨૨૭-૨૨૮
"	"	"	ચન્દ્ર પ્રાસાદ	"	"	૨ ચન્દ્ર લવાણ સમુદ્રના ૬ ચન્દ્ર ધાતકી ખંડના	૨૩૦ થી ૨૩૪

લઘુ તથા મહાપાતાલ કલશોનું વાર્ણન દર્શાવતું યંત્ર

મધ્ય વિસ્તાર	મુખ વિસ્તાર	ઉડાઈ	મુખ અંતર	અંદરની સ્થિતિ
૧ લાખ યો.	૧૦ હજાર યો.	૧ લાખ યો.	૨૨૭૧૭૦ યો. ૩ ગાઉ	પહેલા નીચા $\frac{1}{3}$ માં વાયુ
"	"	"	"	મધ્યના $\frac{1}{3}$ માં વાયુ + જળ
"	"	"	"	ઉપરના $\frac{1}{3}$ માં જળ
"	"	"	"	
૨૧	૨૧	૨૧	૨૧	૨૧
૬૬	૬૬	૬૮	૬૮-૭૦	૭૪-૭૬
૧૦૦૦ યો.	૧૦૦ યો.	૧૦૦૦ યો.		પહેલા નીચા $\frac{1}{3}$ માં વાયુ
				મધ્યના $\frac{1}{3}$ માં વાયુ + જળ
				ઉપરના $\frac{1}{3}$ માં જળ
૨૧	૨૧			
૮૩ થી ૮૫				

ધાતકી ખંડના પર્વતોનું ચંત્ર-૧ સર્ગ-૨૨

નં	પર્વતોના નામ	પહોળાઈ	લંબાઈ	પર્વત પરના દ્રવ્યનું નામ	દ્રવની			શ્લોક નં
					લંબાઈ	પહોળાઈ	ઉંડાઈ	
૧.	૨ ઈંધુકાર	૧૦૦૦ યો.	૪ લાખ યો.	-	-	-	-	૨૨
૨	૬૮ દીર્ઘ વૈતાલ્ય	૫૦ યો	"	-	-	-	-	૬૩-૬૪
૩.	૨ લઘુ હિમવત	૨૧૦૫ $\frac{૩૩}{૮૪}$ યો.	"	પદ્મદ્રવ્ય	૨૦૦૦ યો.	૧૦૦૦ યો.	૧૦ યો	૬૮-૭૦
૪.	૮ વૃત્ત વૈતાલ્ય	૧૦૦૦ યો.	૧૦૦૦ યો.	-	-	-	-	૧૦૪-૧૦૫
૫.	૨ મહા હિમવત	૮૪૨૧ યો.	૪ લાખ યો.	મહાપદ્મદ્રવ્ય	૪૦૦૦ યો.	૨૦૦૦ યો.	૧૦ યો.	૧૦૬-૧૦૮
૬	૨ નિષધ	૩૩૬૮૪ યો	"	તિગ્રિહીદ્રવ્ય	૮૦૦૦ યો	૪૦૦૦ યો.	૧૦ યો.	૧૧૮-૧૨૦
૭.	૨ શિખરી	૨૧૦૫ $\frac{૩૩}{૮૪}$ યો.	"	પુંડરીકદ્રવ્ય	૨૦૦૦ યો.	૧૦૦૦ યો.	૧૦ યો.	૧૨૮-૧૩૩
૮.	૨ રૂક્મિ	૮૪૨૧ યો.	"	મહાપુંડરીકદ્રવ્ય	૪૦૦૦ યો.	૨૦૦૦ યો.	૧૦ યો.	૧૨૮-૧૩૮
૯.	૨ નીલવત	૩૩૬૮૪ યો.	"	કેસરી દ્રવ્ય	૮૦૦૦ યો.	૪૦૦૦ યો.	૧૦ યો.	૧૨૮-૧૪૦

ધાતકી ખંડના પર્વતોનું ચંત્ર-૨ સર્ગ-૨૨

નં.	પર્વતોના નામ	પહોળાઈ	લંબાઈ	પર્વત ઉપર	શ્લોક નં.
૧	પૂર્વાર્ધમાં દેવકુરુ પશ્ચિમમાં વિદ્યુત્પલ	વર્ધિર પર્વતો પાસે ૧૦૦૦ યોજન તથા મેરુ પાસે અલ્પ વિસ્તારવાળા	૩૫૬૨૨૭ યો.	મેરુ પાસે સિદ્ધાચતન અને બાકીના ફૂલો	૧૮૩ થી ૧૭૪
૨.	ઉત્તરકુરુ પશ્ચિમમાં ગંધમાદન		"		
૩.	દેવકુરુ પૂર્વમાં સોમનસ		૫૬૮૨૫૮ યો.		
૪.	ઉત્તરકુરુ પૂર્વમાં માલ્યવત		"		
૫.	પશ્ચિમાર્ધમાં દેવકુરુના પૂર્વમાં સોમનસ		૩૫૬૨૨૭ યો.		
૬.	ઉત્તરકુરુ પૂર્વમાં માલ્યવત		"		
૭.	દેવકુરુ પશ્ચિમમાં વિદ્યુત્પલ		૫૬૮૨૫૮ યો.		
૮.	ઉત્તરકુરુ પશ્ચિમમાં ગંધમાદન		"		
૯.	૩૨ વક્ત્રસ્કાર	૧૦૦૦ યો.	વિજય જેટલી		૧૫૩
૧૦.	૪૦૦ કંચનગિરિ	જબુદ્વીપના કંચનગિરિ સમાન પ્રમાણવાળા			૧૮૨
૧૧	૪ યમકગિરિ	૧૦૦૦ યો.	૧૦૦૦ યો.	પ્રાસાદ	૧૮૦
૧૨.	૪ ચિત્ર વિચિત્ર	૧૦૦૦ યો	૧૦૦૦ યો.	પ્રાસાદ	૨૦૫-૨૦૬

પુષ્કરાર્ધના બાકીના પર્વતોનું ચંત્ર સર્ગ-૨૩

નં.	પર્વતનું નામ	પલોળાઈ યોજન	લંબાઈ યોજન	ઉંચાઈ યોજન	જમીનમા યોજન	ઉપર શું ?	શ્લોક નં.
૧.	૬૮ દીર્ઘ વૈતાલ્ય (૪ ભરત ઔરવતના ૬૪ મહાવિદેહના)	૫૦ "	ક્ષેત્ર જેટલી "	૨૫ "	$૬\frac{૧}{૪}$ "	કુટ-જિનાલય "	૬૬- ૬૭
૨.	૮ વૃત વૈતાલ્ય	૧૦૦૦ ઝોળાકારે	-	૧૦૦૦	૨૫૦	પ્રાસાદ	૮૧- ૮૨
૩.	પૂર્વાર્ધમા દેવકુરુ પશ્ચિમમા વિદ્યુત્પ્રભ ઉત્તરકુરુ " ગ્રધમાદન દેવકુરુ પૂર્વમા સોમનસ ઉત્તરકુરુ " માલ્યવત પશ્ચિમાર્ધમા દેવકુરુ પૂર્વમા સોમનસ ઉત્તરકુરુ " માલ્યવત દેવકુરુ પશ્ચિમમા વિદ્યુત્પ્રભ ઉત્તરકુરુ " ગ્રધમાદન	પાસે વર્ષધર પાસે ૨૦૦૦ યોજન મેડુ અંતુલેનો અસખ્ય ભાગ	૧૬૨૬૧૧૬ " ૨૦૪૩૨૧૮ " ૧૬૨૬૧૧૬ " ૨૦૪૩૨૧૮ "	વર્ષધર પાસે ૪૦૦ યોજન મેડુ પાસે ૫૦૦ યોજન	વર્ષધર પાસે ૧૦૦ યોજન મેડુ પાસે ૧૨૫ યોજન	મેડુ પાસે સિદ્ધાયતનવાળા કૂટો	૧૫૫ થી ૧૬૦
૪	૪ ચિત્ર-વિચિત્ર	૧૦૦૦ ઝો.	-	૧૦૦૦	૨૫૦	પ્રાસાદ	
	૪ યમક	"	-	"	"	"	૧૬૭
	૩૨ વકાસ્કાર	૨૦૦૦	વિજય જેટલી	પર્વત પાસે ૪૦૦ નદી પાસે ૫૦૦	૧૦૦ ૧૨૫	કૂટો	

અઢીદ્વીપના સૂર્ય-ચન્દ્રાદિની સંખ્યાનું ચંત્ર

નં.	જ્યોતિષી-ના નામ	જંબુદ્વીપ	લવાણ સમુદ્ર	ધાતકી ખંડ	કાલોદધિ	પુષ્કરાર્ધ દ્વીપ	કુલ સંખ્યા
૧.	ચન્દ્ર	૨	૪	૧૨	૪૨	૭૨	૧૩૨
૨	સૂર્ય	૨	૪	૧૨	૪૨	૭૨	૧૩૨
૩.	નકાત્ર	૫૬	૧૧૨	૩૩૬	૧૧૭૬	૨૦૧૬	૩૬૮૬
૪.	ગ્રહ	૧૭૬	૩૫૨	૧૦૫૬	૩૬૮૬	૬૩૩૬	૧૧૬૧૬
૫.	તારા	૧૩૩૮૫૦	૨૬૭૮૦૦	૮૦૩૭૦૦	૨૮૧૨૮૫૦	૪૮૨૨૨૦૦	૮૮૪૦૭૦૦
સર્ગ નં.		૧૮	૨૧	૨૨	૨૨	૨૩	૨૩
શ્લોક નં.		૨૧૨-૨૧૩	૨૬૧-૨૬૩	૨૮૦-૨૮૧	૨૮૧-૨૮૨	૧૮૭-૧૮૮	૨૫૨-૨૫૭

ધાતકી ખંડની ૧૮૦ નદીઓની પહોળાઈ તથા ઉંડાઈનું યંત્ર સર્ગ-૨૨

નં.	નદીઓ	નદીની મૂળમાં પહોળાઈ	નદીની અંતે પહોળાઈ	કુંડની લંબાઈ પહોળાઈ	દ્વીપની લંબાઈ પહોળાઈ	નદીની મૂળમાં ઉંડાઈ	નદીની અંતે ઉંડાઈ	શ્લોક નંબર
૧.	મહાવિદેહની ૧૨૮ તથા ભરત ઐરવતની - ૮ અગ્રા-સિધુ કુલ- ૧૩૬	૧૨૫ યોજન	૧૨૫ યોજન	૧૨૦ યોજન	૧૬ યોજન	૧ ગાઉ	૨૫ યોજન	૭૭ થી ૭૯ તથા ૮૮
૨.	સુવર્ણકૂલા, રૂપ્યકૂલા, ચેલિત્રા, ચેલિતાંશા ૮ નદીઓ તથા ૨૪ અન્તર નદીઓ	૨૫ યોજન	૨૫૦ યોજન	૨૪૦ યોજન	૩૨ યોજન	૨ ગાઉ	૫ યોજન	૮૦ થી ૮૨ તથા ૮૮
૩.	નરકાન્તા, નારીકાન્તા, હરિકાન્તા, હરિસલિલા ૮ નદીઓ	૫૦ યોજન	૫૦૦ યોજન	૪૮૦ યોજન	૬૪ યોજન	૧ યોજન	૧૦ યોજન	૮૩ થી ૮૫ તથા ૮૮
૪.	સીતા-સીતોદ ૪	૧૦૦ યોજન	૧૦૦૦ યોજન	૯૬૦ યોજન	૧૨૮ યોજન	૨ યોજન	૨૦ યોજન	૮૬-૮૭ તથા ૮૮

ધાતકીખંડના ૧૪ મહાક્ષેત્રોનું યંત્ર સર્ગ-૨૨.

નં.	ક્ષેત્રના નામ	સ્થાન	મુખ વિસ્તાર	મધ્ય વિસ્તાર	અંત્ય વિસ્તાર	મધ્ય- ગિરિ	શ્લોક નંબર
૧	૨ ભરત ક્ષેત્ર	દક્ષિણ ઇંધુકાર અને હિમવાન પર્વતની વચ્ચે	૬૬૧૪ ચો. ૧૨૮ અંશ	૧૨૫૮૧ ચો. ૩૬ અંશ	૧૮૫૪૭ ચો. ૧૫૫ અંશ	દીર્ઘ વૈતાલ્ય પર્વત	૫૭ થી ૬૪
૨.	૨ હૈમવત ક્ષેત્ર	હિમવંત પર્વતથી ઉત્તર દિશામા	૨૬૪૫૮ ચો. ૮૨ અંશ	૫૦૩૨૪ ચો. ૧૪૪ અંશ	૭૪૧૮૦ ચો. ૧૮૬ અંશ	શબ્દાપાતી વૃત વૈતાલ્ય	૧૦૦ થી ૧૦૪
૩	૨ હરિવર્ષ ક્ષેત્ર	મહાહિમવાન પર્વતથી ઉત્તર દિશામા	૧૦૫૮૩૩ ચો. ૧૫૬ અંશ	૨૦૧૨૮૮ ચો. ૧૫૨ અંશ	૨૮૬૭૬૩ ચો. ૧૪૮ અંશ	અન્ધાપાતી વૃત વૈતાલ્ય	૧૧૩ થી ૧૧૭
૪	૨ ઐરવત ક્ષેત્ર	ઉત્તર ઇંધુકારથી શિખરી પર્વતની દિશામા	૬૬૧૪ ચો. ૧૨૮ અંશ	૧૨૫૮૧ ચો. ૩૬ અંશ	૧૮૫૪૭ ચો. ૧૫૫ અંશ	દીર્ઘ વૈતાલ્ય પર્વત	૧૩૩
૫	૨ હૈરણ્યવત ક્ષેત્ર	શિખરી પર્વત પછી	૨૬૪૫૮ ચો. ૮૨ અંશ	૫૦૩૨૪ ચો. ૧૪૪ અંશ	૭૪૧૮૦ ચો. ૧૮૬ અંશ	વિકટાપાતી વૃત વૈતાલ્ય	૧૩૬
૬	૨ રમ્યક્ ક્ષેત્ર	રૂક્મી પર્વત પછી	૧૦૫૮૩૩ ચો. ૧૫૬ અંશ	૨૦૧૨૮૮ ચો. ૧૫૨ અંશ	૨૮૬૭૬૩ ચો. ૧૪૮ અંશ	માલ્યવંત વૃત વૈતાલ્ય	૧૩૮
૭.	૨ મહાવિદેહ ક્ષેત્ર	નિલવંત તથા ત્રિખંડ પર્વતની વચ્ચે	૪૨૩૩૩૪ ચો. $\frac{૨૦૦}{૨૧૨}$ અંશ	૮૦૫૧૮૪ ચો. $\frac{૧૮૪}{૨૧૨}$ અંશ	૧૧૮૭૦૫૪ ચો. $\frac{૧૬૮}{૨૧૨}$ અંશ	મંડુ પર્વત	૧૪૪ થી ૧૪૮

ધાતકી ખંડમાં વિજયાદિનો વિષ્કલ જાણવાનું ચંત્ર સર્ગ-૨૨

(શ્લોક ૧૫૬ થી ૧૬૯)

નં	વિષ્કલ (ઈષ્ટ) પદાર્થ	ઈષ્ટ પદાર્થ સિવાય શેષ પદાર્થોના વિષ્કલ યોજન	એકત્ર કરવાથી	૪ લાખમાંથી ભાદ કરતાં	પદાર્થ સંખ્યા (ભાજક)	ભાગવાથી આવેલ ઈષ્ટ પદાર્થનો વિષ્કલ (એકનો)
૧	મેરૂ સહિતભદ્ર ભદ્રશાલવનનો	૧૫૩૬૫૪-૮૦૦૦-૧૫૦૦-૧૧૬૮૮	૧૭૪૮૪૨	૨૨૫૧૫૮	૧	૨૫૫૧૫૮
૨	વિજયોનો	૨૨૫૧૫૮-૮૦૦૦-૧૫૦૦-૧૧૬૮૮	૨૪૬૩૪૬	૧૫૩૬૫૪	૧૬	૮૬૦૩ $\frac{૬}{૧૬}$
૩.	વક્ષસ્કારોનો	૨૨૫૧૫૮-૧૫૩૬૫૪-૧૫૦૦-૧૧૬૮૮	૩૮૨૦૦૦	૮૦૦૦	૮	૧૦૦૦
૪.	અન્તર નદીઓનો	૨૨૫૧૫૮-૧૫૩૬૫૪-૮૦૦૦-૧૧૬૮૮	૩૮૮૫૦૦	૧૫૦૦	૬	૨૫૦
૫.	બે વનમુખોનો	૨૨૫૧૫૮-૧૫૩૬૫૪-૮૦૦૦-૧૫૦૦	૩૮૮૩૧૨	૧૧૬૮૮	૨	૫૮૪૪

ધાતકી ખંડના મેરૂ પર્વત તથા તેના વનનું પ્રમાણ દર્શાવતું ચંત્ર સર્ગ-૨૨

નં	વિષય	પ્રમાણ	શ્લોક નં
૧.	મેરૂની પૃથ્વી ઉપર ઉંચાઈ	૮૪૦૦૦, યોજન	૨૦૮
૨.	પૃથ્વીની અદર	૧૦૦૦ યોજન	૨૦૮
૩.	ભૂમિની અંદરનો વિસ્તાર	૮૫૦૦ યોજન	૨૧૦
૪.	પૃથ્વી ઉપર તેનો વિસ્તાર	૮૪૦૦ યોજન	૨૧૦
૫.	ભદ્રશાલ વનની પૂર્વ પશ્ચિમ પૃથક્ પૃથક્ લબાઈ દક્ષિણ ઉત્તરનો વિસ્તાર	૧,૦૭,૮૭૮ યોજન ૧૨૨૫ $\frac{૭૯}{૮૮}$ યોજન	૨૨૧ ૨૨૨
૬.	પૃથ્વીતલથી નદનવનની ઉંચાઈ	૫૦૦ યોજન	૨૨૭
૭.	નદનવનનો વિસ્તાર	૫૦૦ યોજન	૨૨૮
૮.	નદનવનથી સૌમનસ વનની ઉંચાઈ	૫૫૫૦૦ યોજન	૨૩૨
૯	સૌમનસ વનનો વિસ્તાર	૫૦૦ યોજન	૨૩૩
૧૦	સૌમનસ વનથી પાડકવનની ઉંચાઈ	૨૮૦૦૦ યોજન	૨૩૮
૧૧.	પાડકવનનો વિસ્તાર	૪૮૪ યોજન	૨૩૯

• ધાતકીખંડના પૂર્વાર્ધ મેરૂ પર્વતની જેમ પશ્ચિમાર્ધ મેરૂ પર્વતનું પ્રમાણ જાણવું

માનુષોત્તર પર્વતનું પ્રમાણ દર્શાવતું ચંત્ર સર્ગ-૨૩

નં.	વિષય	પ્રમાણ આદિ	શ્લોક નં.
૧.	ઉચ્ચાઈ	૧૭૨૧ યો.	૫
૨.	ભૂમિની અદર અવગ્રાહ	૪૩૦ યોજન ૧ ગાઉ	૬
૩.	પૃથ્વીની ઉપર	૧૦૨૨ યોજન	૬
૪.	મધ્ય વિસ્તાર	૭૨૩ યોજન	૭
૫.	શિખરનો વિસ્તાર	૪૨૪ યોજન	૭
૬.	આકાર	સિહ નિખાદી અથવા અર્ધા જવ જેવો	૮-૧૧
૭.	શાનુ છે ?	જાબુનદ સુવાર્ણમય	૧૭
૮.	કૂટ સંખ્યા	૧૨	૧૮
૯.	મધ્ય પરિધિ	૧, ૪૨, ૩૪, ૮૨૩, યોજન	૩૬-૩૮
૧૦.	શિખર પર પરિધિ	૧, ૪૨, ૩૨, ૮૩૨ યોજન	૩૬-૩૮
૧૧.	બાહ્ય પરિધિ	૧, ૪૨, ૩૬, ૭૩૧ યોજન	૪૧-૪૨
૧૨.	અભ્યન્તર પરિધિ	૧, ૪૨, ૩૦, ૨૪૮ યોજન	૪૩-૪૪

રતિકર પર્વતનું વર્ણન દર્શાવતું ચંત્ર સર્ગ-૨૪

નં.	વિષય	રતિકર પર્વત	શ્લોક નં.
૧.	સ્થાન	દ્રીપની મધ્યમા વિદિશા	૨૬૩ થી ૨૬૧
૨.	શેના છે ?	સર્વરત્નમય	
૩.	લબાઈ	૧૦,૦૦૦ યોજન	
૪.	પહોળાઈ	૧૦,૦૦૦ યોજન	
૫.	ઉચ્ચાઈ	૧,૦૦૦ યોજન	
૬.	આકાર	ઝલ્લરી વાજીત્ર સમાન	
૭.	ભૂમિમા અવગ્રાહ	૨૫૦ યોજન	
૮.	પરિધિ	૩૧૬૨૩ યોજન	

બૃહત્સંગ્રહણી તથા શ્રી જંબૂદ્વીપ પ્રજાપ્તિ અનુસારે ૧૧૦ યોજનમાં જ્યોતિષી દેવો કેવી રીતે રહેલા છે તેનું ચંત્ર સર્ગ-૨૫

નં.	જ્યોતિષીના નામ	કેટલા યોજન દૂર	કુલ યોજન	ક્યા જ્યોતિષી આવે છે.	શ્લોક નં.
૧.	સમભૂતલાથી	૭૮૦	૭૮૦	તારા	૧૦
૨.	તારાથી	૧૦	૮૦૦	સૂર્ય	૧૧
૩.	સૂર્યથી	૮૦	૮૮૦	ચંદ્ર	૧૨
૪.	ચંદ્રથી	૪	૮૮૪	નક્ષત્ર	૧૫
૫.	નક્ષત્રથી	૪	૮૮૮	બુધ	૧૫
૬.	બુધથી	૩	૮૮૧	શુક્ર	૧૬
૭.	શુક્રથી	૩	૮૮૪	ગુરુ	૧૬
૮.	ગુરુથી	૩	૮૮૭	મંગળ	૧૭
૯.	મંગળથી	૩	૮૦૦	શનિ	૧૭

અઢીદ્વીપમાં એકી સાથે તીર્થંકર, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ આદિ કેટલા હોય તેનું યંત્ર

નં.	ઉત્તમ પુરુષ	જંબૂદ્વીપ માં જથ્થો	જંબૂદ્વીપ માં ઉત્કૃષ્ટ	ઘાતકી ખંડમાં જથ્થો	ઘાતકી ખંડમાં ઉત્કૃષ્ટ	પુષ્કરાર્ધમાં જથ્થો	પુષ્કરાર્ધમાં ઉત્કૃષ્ટ	કુલ જથ્થો	કુલ ઉત્કૃષ્ટ
૧.	તીર્થંકર	૪	૩૪	૮	૬૮	૮	૬૮	૨૦	૧૭૦
૨.	ચક્રવર્તી	૪	૩૦	૮	૬૦	૮	૬૦	૨૦	૧૫૦
૩	વાસુદેવ	૪	૩૦	૮	૬૦	૮	૬૦	૨૦	૧૫૦
૪.	બળદેવ	૪	૩૦	૮	૬૦	૮	૬૦	૨૦	૧૫૦
૫.	ચક્રવર્તીના એકે રત્નો	૨૮	૨૧૦	૫૬	૪૨૦	૫૬	૪૨૦	૧૪૦	૧૦૫૦
૬.	ચક્રવર્તીના પચે. રત્નો	૨૮	૨૧૦	૫૬	૪૨૦	૫૬	૪૨૦	૧૪૦	૧૦૫૦
૭.	ચક્રવર્તીના કુલરત્નો	૫૬	૪૨૦	૧૧૨	૮૪૦	૧૧૨	૮૪૦	૨૮૦	૨૧૦૦
૮.	નિધાનની સખ્યા	૩૬	૨૭૦	૭૨	૫૪૦	૭૨	૫૪૦	-	૧૫૩૦
સર્જન		૧૮	૧૮	૨૨	૨૨	૨૩	૨૩	૨૩	૨૩
શ્લોકન.		૨૦૭થી	૨૧૧	૨૭૭થી	૨૭૮			૨૨૮થી	૨૪૪

૫ પદાર્થોના વિષ્કંભથી પુષ્કરાર્ધની પૂરાયેલી પહોળાઈ (૮૦૦૦૦૦) નું યંત્ર
સર્ગ ૨૩ શ્લોક ૧૩૯ થી ૧૫૨

નં.	૫ વિષ્કંભ પદાર્થ	ઈષ્ટ પદાર્થથી મેષ ૪ પદાર્થોનો વિષ્કંભ				એકત્ર કરતાં	૮ લાખમાંથી બાદ કરતાં	તેને ભાગવાના ભાજક અંક	પ્રાપ્ત થયેલો એકેકનો વિષ્કંભ
૧.	૧ મેરૂ સહિત વનનો	૩૧૬૭૦૮	૧૬૦૦૦	૩૦૦૦	૨૩૩૭૬	૩૫૮૦૮૪	૪૪૦૮૧૬	૧	૪૪૦૮૧૬
૨	૧૬ વિજયોનો	૪૪૦૮૧૬	૧૬૦૦૦	૩૦૦૦	૨૩૩૭૬	૪૮૩૨૮૨	૩૧૬૭૦૮	૧૬	૧૮૭૮૪ ૧ ગાઉ
૩	૮ વક્ષસ્કારનો	૪૪૦૮૧૬	૩૧૬૭૦૮	૩૦૦૦	૨૩૩૭૬	૭૮૪૦૦૦	૧૬૦૦૦	૮	૨૦૦૦
૪	૬ અન્તરનદીઓ	૪૪૦૮૧૬	૩૧૬૭૦૮	૧૬૦૦૦	૨૩૩૭૬	૭૮૭૦૦૦	૩૦૦૦	૬	૫૦૦
૫.	૨ વનમુખનો	૪૪૦૮૧૬	૩૧૬૭૦૮	૧૬૦૦૦	૩૦૦૦	૭૭૬૬૨૪	૨૩૩૭૬	૨	૧૧૬૮૮
						કુલ	૮૦૦૦૦૦		

પુષ્કરાર્ધ દ્વીપના ૧૪ વર્ષધર પર્વતો તથા દ્રહના પ્રમાણનું યંત્ર સર્ગ-૨૩

* દરેક પર્વતની લંબાઈ ૮ લાખ યોજન

નં.	પર્વતના નામ	સ્થાન	પર્વતની પહોળાઈ
૧.	૨ હિમવાન પર્વત	ઋષભકૂટ પર્વતના પર્યન્ત ભાગે	૪૨૧૦ $\frac{૪૨}{૮૮}$ અંશ
૨.	૨ મહા હિમવાન પર્વત	હૈમવંત કોત્રની ઉત્તર દિશામાં	૧૬૮૪૨ યો. ૮ કલા.
૩.	૨ નિષધ પર્વત	હરિવર્ષ કોત્ર પછી	(૬૭૩૬૮ $\frac{૩૨}{૮૮}$ અંશ)
૪.	૨ શિખરી પર્વત	ઔરવત કોત્ર પછી	(૪૨૧૦ $\frac{૪૨}{૮૮}$ અંશ)
૫.	૨ રૂક્મી પર્વત	હેરાણ્યવત કોત્ર પછી	(૧૬૪૮૨ યો. ૮ કલા)
૬.	૨ નીલવંત પર્વત	રમ્યકુ કોત્ર પછી	(૬૭૩૬૮ $\frac{૩૨}{૮૮}$ અંશ)
૭.	૨ ઇંધુકાર પર્વત	પુષ્કરાર્ધ કોત્રની મધ્યમાં	૧૦૦૦ યો.

અઢી દ્વીપના શાશ્વત ચૈત્યો અને પ્રતિમાઓનું યંત્ર સર્ગ - ૨૩

નં.	સ્થાન	જંબુદ્વીપમાં		
		સંખ્યા	ચૈત્યો	પ્રતિમાજી
૧.	મેરૂ	૧	૧૭	૨૦૪૦
૨.	વર્ષધર પર્વત	૬	૬	૭૨૦
૩.	દીર્ઘ વૈતાલ્ય પર્વત	૩૪	૩૪	૪૦૮૦
૪.	અજદન્ત પર્વત	૪	૪	૪૮૦
૫.	યમક પર્વત	૪	૪	૪૮૦
૬.	વક્ત્રકાર પર્વત	૧૬	૧૬	૧૮૨૦
૭.	વૃત્ત વૈતાલ્ય	૪	૪	૪૮૦
૮.	ઇંધુકાર	-	-	-
૯.	કંચનગિરિ	૨૦૦	૨૦૦	૨૪૦૦૦
૧૦.	દિગ્ગજકૂટો	૮	૮	૮૬૦
૧૧.	ઉત્તરકુરૂ	૧	૧	૧૨૦
૧૨.	દેવકુરૂ	૧	૧	૧૨૦
૧૩.	જંબુવૃક્ષ પરિવાર	૧	૧૧૭	૧૪૦૪૦
૧૪.	શાલ્મલી વૃક્ષ પરિવાર	૧	૧૧૭	૧૪૦૪૦
૧૫.	કુડો	૭૬	૭૬	૮૧૨૦
૧૬.	નદી	૧૪	૧૪	૧૬૮૦
૧૭.	દ્રહો	૧૬	૧૬	૧૮૨૦
			કુલ ૬૩૫	કુલ ૭૬૨૦૦

પુષ્કરાર્ધ દ્વીપના ૧૪ વર્ષધર પર્વતો તથા દ્રહના પ્રમાણનું ચંત્ર સર્ગ-૨૩

* દરેક પર્વતની લંબાઈ ૮ લાખ યોજન

પર્વત પરના દ્રહનું નામ	દ્રહની લંબાઈ	દ્રહની પહોળાઈ	શ્લોક નં.
પદ્મ દ્રહ	૪૦૦૦ યો.	૨૦૦૦ યો.	૬૯ થી ૭૧
મહાપદ્મ દ્રહ	૮૦૦૦ યો	૪૦૦૦ યો.	૮૫ થી ૮૭
તિરિછી દ્રહ	૧૬૦૦૦ યો	૮૦૦૦ યો.	૧૧૨ થી ૧૧૪
પુંડરીક દ્રહ	(૪૦૦૦ યો.)	(૨૦૦૦ યો.)	૧૨૬
મહાપુંડરીક દ્રહ	(૮૦૦૦ યો)	(૪૦૦૦ યો.)	૧૨૮
કેશરિ દ્રહ	(૧૬૦૦૦ યો.)	(૮૦૦૦ યો.)	૧૩૦
(૪ કૂટો)			૪૮ થી ૫૦

અઢી દ્વીપના શાશ્વત ચૈત્યો અને પ્રતિમાઓનું ચંત્ર સર્ગ - ૨૩

ઘાતકી ખંડમાં			પુષ્કરાર્ધમાં			શ્લોક નં.
સંખ્યા	ચૈત્યો	પ્રતિમાજી	સંખ્યા	ચૈત્યો	પ્રતિમાજી	
૨	૩૪	૪૦૮૦	૨	૩૪	૪૦૮૦	૨૭૪
૧૨	૧૨	૧૪૪૦	૧૨	૧૨	૧૪૪૦	૨૭૫
૬૮	૬૮	૮૧૬૦	૬૮	૬૮	૮૧૬૦	૨૭૬
૮	૮	૮૬૦	૮	૮	૮૬૦	
૮	૮	૮૬૦	૮	૮	૮૬૦	
૩૨	૩૨	૩૮૪૦	૩૨	૩૨	૩૮૪૦	
૮	૮	૮૬૦	૮	૮	૮૬૦	
૨	૨	૨૪૦	૨	૨	૨૪૦	
૪૦૦	૪૦૦	૪૮૦૦૦	૪૦૦	૪૦૦	૪૮૦૦૦	
૧૬	૧૬	૧૮૨૦	૧૬	૧૬	૧૮૨૦	૨૭૭
૨	૨	૨૪૦	૨	૨	૨૪૦	૨૭૮
૨	૨	૨૪૦	૨	૨	૨૪૦	૨૭૮
૨	૨૩૪	૨૮૦૮૦	૨	૨૩૪	૨૮૦૮૦	૨૭૯ થી ૨૮૨
૨	૨૩૪	૨૮૦૮૦	૨	૨૩૪	૨૮૦૮૦	૨૭૯ થી ૨૮૨
૧૫૨	૧૫૨	૧૮૨૪૦	૧૫૨	૧૫૨	૧૮૨૪૦	૨૮૩ થી ૨૮૭
૨૮	૨૮	૩૩૬૦	૨૮	૨૮	૩૩૬૦	૨૮૩ થી ૨૮૭
૩૨	૩૨	૩૮૪૦	૩૨	૩૨	૩૮૪૦	૨૮૮
કુલ	૧૨૭૨	૧,૫૨,૬૪૦	કુલ	૧૨૭૨	૧,૫૨,૬૪૦	

પુસ્કરાર્ધ દ્વીપના ૧૪ મહાક્ષેત્રોનું યંત્ર સર્ગ-૨૩

નં.	ક્ષેત્રના નામ	પ્રારંભનો વિસ્તાર	મધ્યનો વિસ્તાર
૧	૨ ભરત ક્ષેત્ર ૨ ઔરવત ક્ષેત્ર	૪૧૫૭૯ યોજન $\frac{૧૭૨}{૨૧૨}$ અંશ	૫૩૫૧૨ યોજન $\frac{૧૯૯}{૨૧૨}$ અંશ
૨	૨ ઉમવત ક્ષેત્ર ૨ હિરણ્યવંત ક્ષેત્ર	૧,૬૬૩૧૯ યોજન $\frac{૫૬}{૨૧૨}$ અંશ	૨૧૪૦૫૧ યોજન $\frac{૧૬૦}{૨૧૨}$ અંશ
૩.	૨ હરિવર્ષ ક્ષેત્ર ૨૨મ્યકુ ક્ષેત્ર	૬૬૫૨૭૭ યોજન $\frac{૧૨}{૨૧૨}$ અંશ	૮૫૬૨૦૭ યોજન $\frac{૪}{૨૧૨}$ અંશ
૪.	૨ મહાવિદેહ ક્ષેત્ર	૨૬૬૧૧૦૮ $\frac{૪૮}{૨૧૨}$ યોજન	૩૪૨૪૮૨૮ $\frac{૧૬}{૨૧૨}$ યોજન

મનુષ્યક્ષેત્રમાં એક તારાથી બીજા તારાનું આંતરું દર્શાવતું સર્ગ-૨૫

૧.	વ્યાધાત રહિત તારા તારાનું આંતરું	ઉત્કૃષ્ટ અંતર બે ગાઉ	જઘન્ય અંતર ૫૦૦ મનુષ્ય
૨.	નિષધ - નીલવતની પાસે તારા તારાનું આંતરું	પર્વત પૃથ્વીથી ૪૦૦ યોજન	તેની ઉપર કૂટો ૫૦૦ યોજનઉંચા.
૩.	મેરૂ પર્વત પાસે તારા તારાનું આંતરું	મેરૂ પર્વતની પહોળાઈ ૧૦૦૦૦ યો. છે.	મેરૂથી ૧૧૨૧ યોજન દૂર ચાલે છે.

જ્યોતિષી દેવ-દેવીઓનું જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય તથા અલ્પબહુત્વનું યંત્ર સર્ગ-૨૫

નંબર	જ્યોતિષ દેવ	ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય	જઘન્ય આયુષ્ય
૧.	ચન્દ્ર	૧ પલ્યોપમ અને ૧ લાખ વર્ષ	$\frac{૧}{૪}$ પલ્યોપમ
૨.	સૂર્ય	૧ પલ્યોપમ અને ૧ હજાર વર્ષ	$\frac{૧}{૪}$ પલ્યોપમ
૩.	નક્ષત્ર	અર્ધ પલ્યોપમ	$\frac{૧}{૪}$ પલ્યોપમ
૪.	ચંદ્ર	૧ પલ્યોપમ	$\frac{૧}{૪}$ પલ્યોપમ
૫.	તારા	$\frac{૧}{૪}$ પલ્યોપમ	પલ્યોપમનો આઠમો ભાગ

જ્યોતિષીના વિમાનોનું પ્રમાણ દર્શાવતું યંત્ર સર્ગ-૨૫

નંબર	વિષય	ચન્દ્ર	સૂર્ય
૧.	વિમાનની લબાઈ પહોળાઈ	$\frac{૫૬}{૬૧}$ યોજન	$\frac{૪૮}{૬૧}$ યોજન
૨.	વિમાનની ઉંચાઈ	$\frac{૨૮}{૬૧}$ યોજન	$\frac{૨૪}{૬૧}$ યોજન
૩.	વિમાનને વહન કરનાર દેવોની સંખ્યા	૧૬ હજાર	૧૬ હજાર
૪.	વિમાનોની ગતિ	અલ્પગતિ	ચંદ્રથી શીઘ્રગતિ

પુસ્કરાર્ધ દ્વીપના ૧૪ મહાક્ષેત્રોનું યંત્ર સર્ગ-૨૩

બાહ્ય વિસ્તાર	સ્થાન	મધ્યગિરિ	શ્લોક નં.
૬૫૪૪૬ યો. $\frac{13}{212}$ અંશ	પુસ્કરાર્ધના મેરૂ પર્વતની દિશામા	દીર્ઘ વૈતાલ્ય	૬૨ થી ૬૬
૨૬૧૭૮૪ યો. $\frac{42}{212}$ અંશ	હિમવાન પર્વતથી આગળ	વિકટાપાતી તથા શબ્દાપાતી વૃત્ત વૈતાલ્ય	૮૭ થી ૯૨
૧૦૪૭૧૩૬ યો. $\frac{206}{212}$ અંશ	મહાહિમવાન પર્વત પછી રૂકમી પર્વતથી આગળ	ગન્ધાપાતી તથા માલ્યવત વૃત્ત વૈતાલ્ય	૧૦૭ થી ૧૧૧
૪૧૮૮૫૪૭ $\frac{154}{212}$	નિષધ તથા નીલવાન પર્વતથી મધ્યમા	મેરૂ પર્વત	૧૩૪ થી ૧૩૮

મનુષ્યક્ષેત્રમાં એક તારાથી બીજા તારાનું આંતરું દર્શાવતું યંત્ર

		સર્ગ નં. ૨૫	શ્લોક નં. ૯૯
પહેળા ફૂટ ૨૫૦ યોજન એક તરફ ૮ યોજન દૂર બીજી તરફ ૮ યોજન દૂર	કુલ ૨૬૬ યોજન	સર્ગ નં. ૨૫	શ્લોક નં. ૧૦૦ થી ૧૦૪
મેરૂથી દૂર બીજી દિશામા ૧૧૨૧ યો.	ગ્રાણે રાશિનો સરવાળો ૧૨૨૪૨ યોજન	સર્ગ નં. ૨૫	શ્લોક નં. ૧૦૫ થી ૧૦૭

જ્યોતિષી દેવ-દેવીઓનું જથ્થા ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય તથા અલ્પબહુત્વનું યંત્ર સર્ગ-૨૫

દેવોનું અલ્પબહુત્વ	દેવીનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય	જથ્થા આયુષ્ય	શ્લોક નં.
ચન્દ્ર સૂર્ય સૌથી થોડા પરસ્પર સમાન	અર્ધ પલ્લયોપમ ૫૦ હજાર વર્ષ	$\frac{1}{4}$ પલ્લયોપમ	૧૬૮ - ૧૮૩
સૂર્ય ચન્દ્ર સૌથી થોડા પરસ્પર સમાન તેનાથી	અર્ધ પલ્લયોપમ ૫૦૦ વર્ષ	$\frac{1}{4}$ પલ્લયોપમ	૧૭૦ - ૧૮૩
નક્ષત્ર સખ્યાત ગુણ	$\frac{1}{4}$ પલ્લયોપમથી કર્ધક અધિક	$\frac{1}{4}$ પલ્લયોપમ	૧૭૯ - ૧૮૩
તેનાથી ગ્રહે સખ્યાત ગુણ	અર્ધ પલ્લયોપમ	$\frac{1}{4}$ પલ્લયોપમ	૧૭૭ - ૧૮૩
તેનાથી તારા સખ્યાત ગુણ	$\frac{1}{4}$ પલ્લયોપમથી કર્ધક અધિક	$\frac{1}{4}$ પલ્લયોપમ	૧૮૧ - ૧૮૩

જ્યોતિષીના વિમાનોનું પ્રમાણ દર્શાવતું યંત્ર સર્ગ-૨૫

ગ્રહ	નક્ષત્ર	તારા	શ્લોક નં.
૨ ગાઉ	૧ ગાઉ	૦૧ ગાઉ	૪૦ થી ૪૯
૧ ગાઉ	૦૧ ગાઉ	૦૧ ગાઉ	૪૧
૮ હજાર	૪ હજાર	૨ હજાર	૮૬ થી ૯૦
સૂર્યથી ત્વરિત ગતિ	ગ્રહથી ત્વરિત ગતિ	સૌથી ત્વરિત ગતિ	૮૧ થી ૮૫

○ મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહારના વિમાનોની લબાઈ-પહેળાઈ તથા ઉંચાઈ અર્ધ માપના છે.

પુષ્કરાર્ધની નદીઓનું યંત્ર સર્ગ-૨૩

નં.	નદીનું નામ	મૂળ સ્થાન	ક્યાંથી નીકળી	કઈ દિશાએ	મૂળમાં		અંતે		ક્યા ક્ષેત્રમાં વહી
					પહોળાઈ	ઉંડાઈ	પહોળાઈ	ઉંડાઈ	
૧.	૨ ગંગા	હિમવાન પર્વત	પદ્મ દ્રુહ	પૂર્વ	૨૫ યો.	૦૧૧ યો.	૨૫૦ યો.	૫ યો.	પૂર્વ પુષ્કરાર્ધ પશ્ચિમ પુષ્કરાર્ધ ભરત ક્ષેત્રમાં
૨.	૨ સિંધુ	"	"	પશ્ચિમ	"	"	"	"	પૂર્વ તથા પશ્ચિમ ભરત ક્ષેત્રમાં
૩.	૨ ચોહિનાશ્વા	હિમવાન પર્વત	પદ્મ દ્રુહ	ઉત્તર	૫૦ યો.	૧ યો.	૫૦૦ યો.	૧૦ યો.	હેમવંત ક્ષેત્રના બે ભાગ કરતી
૪.	૨ ચોહિના	મહા હિમવાન પર્વત	મહાપદ્મ દ્રુહ	દક્ષિણ	"	"	"	"	પૂર્વોર્ધ તથા પશ્ચિમાર્ધ હેમવંત ક્ષેત્રમાં
૫.	૨ હરિકાન્તા	"	"	ઉત્તર	૧૦૦ યો.	૨ યો.	૧૦૦૦ યો.	૨૦ યો.	પૂર્વ તથા પશ્ચિમાર્ધ હરિવર્ધ ક્ષેત્રમાં
૬.	૨ હરિ-સલિલા	નિમધ પર્વત	તિગ્રિહિ દ્રુહ	દક્ષિણ	"	"	"	"	પૂર્વ તથા પશ્ચિમ હરિ વર્ધ ક્ષેત્રમાં
૭.	૨ સીતોદ્ધ	"	"	ઉત્તર	૨૦૦ યો.	૪ યો.	૨૦૦૦ યો.	૪૦ યો.	પૂર્વ તથા પશ્ચિમ વિદેહમાં

પુષ્કરાર્ધની નદીઓનું યંત્ર સર્ગ-૨૩

સંગમ સ્થાન	કુંડના નામ	કુંડનો વિસ્તાર	કુંડમાના દ્વીપની લંબાઈ પહોળાઈ	જિહ્વકાની પહોળાઈ	પર્વત ઉપર કેટલું વહી	દ્વીપોની ઉંચાઈ	શ્લોક નં.
પૂર્વ પુષ્કરાર્ધની માનુષોત્તર પર્વતમા સમાઈ જાય છે. અને પશ્ચિમ પુષ્કરાર્ધની કાલોદધિ સમુદ્રને મળે છે.	અગા પ્રપાત	૨૪૦ યો. કર્છક અધિક	૩૨ યો.	૨૫ યો.		૨ આઉ	૭૧ થી ૭૯
પૂર્વ પુષ્કરાર્ધની કાલોદધિ સમુદ્રને મળે છે. પશ્ચિમ પુષ્કરાર્ધની માનુષોત્તર પર્વતમા વિલીન થાય છે.	સિધુ પ્રપાત	"	"	"		"	"
પૂર્વ પુષ્કરાર્ધની કાલોદધિ સમુદ્રમાં જાય છે. પશ્ચિમ પુષ્કરાર્ધની માનુષોત્તર પર્વતમા જાય છે.	રોહિતાશા પ્રપાત	૪૮૦ યો.	૬૪ યો.	૫૦ યો.	૧૧૦૫ યો. ૨૨ અશ	"	૮૧ થી ૮૫
પૂર્વ પુષ્કરાર્ધની માનુષોત્તર પર્વતમા વિલીન થાય છે. પશ્ચિમ પુષ્કરાર્ધની કાલોદધિ સમુદ્રમા જાય છે.	રોહિતા પ્રપાત	"	"	"	"	"	૯૮ થી ૧૦૬
પૂર્વાર્ધ હરિવર્ષ ક્ષેત્રની કાલોદધિ સમુદ્રમા જાય છે. અને પશ્ચિમાર્ધ હરિવર્ષની માનુષોત્તર પર્વતમાં જાય છે.	હરિકાન્તા પ્રપાત	૯૬૦ યો.	૧૨૮ યો.	૧૦૦ યો.	૬૪૨૧ યો. ૪ કળા	"	"
પૂર્વાર્ધની માનુષોત્તર પર્વતને મળે છે. અને પશ્ચિમાર્ધની કાલોદધિ સમુદ્રને મળે છે.	હરિસલિલા પ્રપાત	"	"	"	"	"	૧૧૫ થી ૧૨૨
પૂર્વાર્ધની કાલોદધિ સમુદ્રમા જાય છે. અને પશ્ચિમાર્ધની માનુષોત્તર પર્વતમા જાય છે.	સીતોદ્ધ પ્રપાત	૧૯૨૦ યો.	૨૫૬ યો.	૨૦૦ યો.	૨૮૬૮૪ યો. ૧૬ અશ ૮૪	"	"

પુષ્કરાર્ધની નદીઓનું યંત્ર સર્ગ-૨૩

ન.	નદીનું નામ	મૂળ સ્થાન	ક્યાંથી નીકળી	કઈ દિશાએ	મૂળમાં		અંતે		ક્યા ક્ષેત્રમાં વહી
					પહોળાઈ	ઉંડાઈ	પહોળાઈ	ઉંડાઈ	
૮	૨ રક્તા	શિખરી પર્વત	પુડીરક દ્રહ	પશ્ચિમ	૨૫ યો.	૦ ૧૧ યો.	૨૫૦ યો.	૫ યો.	પૂર્વ તથા પશ્ચિમ ઐરવતમા
૯.	૨ રક્તવતી	શિખરી પર્વત	પુંડરીક દ્રહ	પૂર્વ	"	"	"	"	પૂર્વ તથા પશ્ચિમ ઐરવતમા
૧૦.	૨ સુવણ- ફૂલા	"	"	દક્ષિણ	૫૦ યો.	૧ યો.	૫૦૦ યો.	૧૦ યો.	પૂર્વ તથા પશ્ચિમ ઉરણ્યવંત ક્ષેત્રમાં
૧૧.	૨ રૂપ્યફૂલા	રૂક્મી પર્વત	મહા પુડરીક દ્રહ	ઉત્તર	"	"	"	"	પૂર્વ તથા પશ્ચિમ હિરણ્યવત ક્ષેત્રમા
૧૨.	૨ નરકાન્તા	"	"	દક્ષિણ	૧૦૦ યો.	૨ યો.	૧૦૦૦ યો.	૨૦ યો.	પૂર્વ તથા પશ્ચિમ રમ્યકુ ક્ષેત્રમાં
૧૩.	૨ નારી- કાન્તા	નીલવત પર્વત	કેસરિ દ્રહ	ઉત્તર	"	"	"	"	"
૧૪.	૨ સીતા	"	"	દક્ષિણ	૨૦૦ યો.	૪ યો.	૨૦૦૦ યો.	૪૦ યો.	પૂર્વ તથા પશ્ચિમ વિદેહ ક્ષેત્રમાં

પુષ્કરાર્ધની નદીઓનું યંત્ર સર્ગ-૨૩

સંગમ સ્થાન	કુંડના નામ	કુંડનો વિસ્તાર	કુંડમાના દ્વીપની લંબાઈ પહોળાઈ	જિલ્લિવક્ષાની પહોળાઈ	પર્વત ઉપર કેટલું વહી	દ્વીપોની લંબાઈ	શ્લોક નં.
પૂર્વાર્ધની કાલોદધિ સમુદ્રમા જાય છે. અને પશ્ચિમાર્ધની માનુષોત્તર પર્વતમાં જાય છે.	રક્તા પ્રપાત	૨૪૦ યો. થી કંઈક અધિક	૩૨ યો.	૨૫ યો.		૨ ગાઉ	૧૨૬-૧૨૭
પૂર્વાર્ધની માનુષોત્તરપર્વતમા તથા પશ્ચિમાર્ધની કાલોદધિ સમુદ્રમાં જાય છે.	રક્તવતી પ્રપાત	"	"	"		"	"
પૂર્વાર્ધની કાલોદધિ સમુદ્રમા તથા પશ્ચિમાર્ધની માનુષોત્તર પર્વતમા વિલીન થાય છે.	સૂવર્ણકૂલા પ્રપાત	૪૮૦ યો	૬૪ યો.	૫૦ યો.	૧૧૦૫ યો. ૨૨ અંશ	"	"
પૂર્વાર્ધની માનુષોત્તર પર્વતમા વિલીન થાય છે. તથા પશ્ચિમાર્ધની કાલોદધિ સમુદ્રમાં જાય છે.	રૂપ્યકૂલા પ્રપાત	"	"	"	"	"	૧૨૮-૧૨૯
પૂર્વાર્ધની કાલોદધિ સમુદ્રમા જાય છે તથા પશ્ચિમાર્ધની માનુષોત્તર પર્વતમાં વિલીન થાય છે.	નરકાન્તા પ્રપાત	૯૬૦ યો.	૧૨૮ યો.	૧૦૦ યો.	૬૪૨૧ યો. ૪ કળા	"	"
પૂર્વાર્ધની માનુષોત્તર પર્વતમા વિલીન થાય છે તથા પશ્ચિમાર્ધની કાલોદધિ સમુદ્રમાં જાય છે.	નારીકાન્તા પ્રપાત	"	"	"	"	"	૧૩૦-૧૩૧
પૂર્વાર્ધની માનુષોત્તર પર્વતમા વિલીન થાય છે તથા પશ્ચિમાર્ધની કાલોદધિ સમુદ્રમા જાય છે.	સીતા પ્રપાત	૧૯૨૦ યો.	૨૫૬ યો.	૨૦૦ યો.	૨૯૬૮૪ યો. $\frac{૧૬ અંશ}{૮૪}$	"	"

નંદીશ્વર દ્વીપના શાશ્વત ચૈત્યનું વાર્ણન દર્શાવતું યંત્ર સર્ગ-૨૪

નં.	વિષય	શાશ્વત ચૈત્ય	શ્લોક નં.
૧.	દધિમુખ પર્વત પર કેટલા	૪	૧૮૫
૨.	અજનગિરિ પર કેટલા	૧	૧૮૫
૩.	રતિકર પર્વત પર કેટલા	૮	૧૮૫
૪.	એક દિશામાં કેટલા	૧૩	૧૮૬
૫.	ચારે દિશાના મળીને	૫૨	૧૮૬
૬.	લંબાઈ	૧૦૦ યોજન	૧૮૮
૭.	પહોળાઈ	૫૦ યોજન	૧૮૮
૮.	ઉંચાઈ	૭૨ યોજન	૧૮૮
૯.	આકાર	સિદ્ધ નિષદનાકારે	૧૮૪
૧૦.	તેના દ્વારની સંખ્યા	૪	૧૮૬
૧૧.	દ્વારની ઉંચાઈ	૧૬ યોજન	૧૮૮
૧૨.	દ્વારનો વિસ્તાર	૮ યોજન	૧૮૮
૧૩.	અંદરના મુખમંડપની લંબાઈ	૧૦૦ યોજન	૨૦૨
૧૪.	મુખમંડપનો વિસ્તાર	૫૦ યોજન	૨૦૨
૧૫.	મુખમંડપની ઉંચાઈ	૧૬ યોજન	૨૦૨
૧૬.	મણિપીઠિકાની લંબાઈ	૮ યોજન	૨૦૪
૧૭.	મણિપીઠિકાની પહોળાઈ	૪ યોજન	૨૦૪
૧૮.	મણિ પીઠિકા પર શુ છે.	ઈન્દ્રને યોગ્ય સિદ્ધસન	૨૦૪
૧૯.	મુખમંડપની આગળની મણિપીઠિકાની ઉંચાઈ	૮ યોજન	૨૦૮
૨૦.	મણિપીઠિકાની લંબાઈ-પહોળાઈ	૧૬ યોજન	૨૦૮
૨૧.	મણિપીઠિકા પર ચૈત્યસ્તૂપની લંબાઈ-પહોળાઈ	૧૬ યોજન	૨૦૮

નંદીશ્વર દ્વીપના શાશ્વત ચૈત્યનું વાર્ણન દર્શાવતું યંત્ર સર્ગ-૨૪

નં.	વિષય	શાશ્વત ચૈત્ય	શ્લોક નં.
૨૨.	ચૈત્ય સ્તૂપની ઉચાઈ	૧૬ યો. થી કંઈક અધિક	૨૦૯
૨૩.	મણિપીઠિકા પર શું છે	શ્રી અરિહંત ભગવાનની પ્રતિમાઓ	૨૧૧
૨૪.	ચૈત્યસ્તૂપની આગળ શું છે ?	મણિપીઠિકા	૨૧૨
૨૫.	મણિપીઠિકા ઉપર શું છે ?	ચૈત્યવૃક્ષ	૨૧૩
૨૬.	ચૈત્યવૃક્ષની આગળ શું છે ?	પીઠિકા	૨૧૫
૨૭.	તે પીઠિકાની લંબાઈ અને પહોળાઈ	૮ યોજન	૨૧૫
૨૮.	પીઠિકાની ઉચાઈ	૪ યોજન	૨૧૫
૨૯.	પીઠિકા ઉપર શું છે ?	મહેન્દ્ર ધ્વજ	૨૧૫
૩૦.	મહેન્દ્ર ધ્વજની ઉચાઈ	૬૦ યોજન	૨૧૬
૩૧.	ધ્વજની પહોળાઈ તથા ઊંડાઈ	એક-એક યોજન	૨૧૬
૩૨.	ધ્વજની પછી શું છે ?	નંદ નામની વાવડી	૨૧૭
૩૩.	વાવડીની લંબાઈ	૧૦૦ યોજન	૨૧૭
૩૪.	વાવડીની પહોળાઈ	૫૦ યોજન	૨૧૭
૩૫.	વાવડીની ઊંડાઈ	૧૦ યોજન	૨૧૭
૩૬.	મંદિરની મધ્યમા ?	મણિપીઠિકા	૨૨૪
૩૭.	પીઠિકાની લંબાઈ-પહોળાઈ	૧૬ યોજન	૨૨૪
૩૮.	પીઠિકાની ઉચાઈ	૮ યોજન	૨૨૪
૩૯.	મણિપીઠિકા ઉપર શું ?	દેવ છદક	૨૨૫
૪૦.	દેવછદકની લંબાઈ-પહોળાઈ	૧૬ યોજન	૨૨૫
૪૧.	દેવછદકની ઉચાઈ	૧૬ યોજનથી અધિક	૨૨૫

અદીદ્વીપની બહારના શાશ્વત ચૈત્યો તથા પ્રતિમાઓનું યંત્ર : સર્ગ-૨૩

નં.	સ્થાન	ચૈત્ય	દેરકમાં પ્રતિમા	કુલ પ્રતિમાં	શ્લોક નં.
૧.	માનુષ્યોત્તર પર્વત	૪	૧૨૦	૪૮૦	૨૯૨
૨.	નદીશ્વર દ્વીપ	૫૨	૧૨૪	૬૪૪૮	
૩.	નદીશ્વર દ્વીપની ૧૬ રાજધાની	૧૬	૧૨૦	૧૯૨૦	
૪.	રુચક દ્વીપ	૪	૧૨૪	૪૯૬	
૫.	કુડલ દ્વીપ	૪	૧૨૪	૪૯૬	
	કુલ	૮૦		૯૮૪૦	૨૯૧
૧.	જબૂદ્વીપમા	૬૩૫		૭૬૨૮૬	
૨.	ધાતકી ખંડમા	૧૨૭૨		૧૫૨૫૮૨	
૩.	પુષ્કરાર્ધ દ્વીપમાં	૧૨૭૨		૧૫૨૫૮૨	
૪.	માનુષ્યોત્તરાદિ	૮૦		૯૮૪૦	
	કુલ	૩૨૫૯		૩૯૧૩૨૦	

નંદીશ્વર દ્વીપના દધિમુખ પર્વતનું વાર્ણન દર્શાવતું યંત્ર સર્ગ-૨૪

નં.	વિષય	દધિમુખ	શ્લોક નં.
૧.	શેના બનેલા છે.	રૂપાના	૧૭૬
૨.	આકાર	ધાન્યના પ્યાલા જેવો	૧૭૭
૩.	+ વિસ્તાર	૧૦,૦૦૦ યોજન	૧૭૭
૪.	ઉંચાઈ	૬૪૦૦૦ યોજન	૧૭૮
૫.	પૃથ્વીમાં અવગ્રાહ	૧૦૦૦ યોજન	૧૭૮
૬.	પર્વત પર શુ છે ?	જિનમંદિર	૧૮૦
૭.	જિનમંદિરની સખ્યા	૨૦	૧૮૧

+ મતાતરે - ૬૪૦૦૦ યો.

નંદીશ્વર દ્વીપના અંજનગિરિનું વાર્ણન દર્શાવતું યંત્ર સર્ગ-૨૪

નં.	વિષય	અંજનગિરિ	શ્લોક નં.
૧.	આકાર	ઝોપુચ્છાકારે	૧૩૫
૨.	પૃથ્વીની ઉંચાઈ	૮૪૦૦૦ યોજન	૧૩૬
૩.	ભૂમિ મગ્ન	૧૦૦૦ યોજન	૧૩૬
૪.	પૃથ્વી પરનો વિસ્તાર	૧૦,૦૦૦ યોજન	૧૩૭
૫.	શિખર પરનો વિસ્તાર	૧૦૦૦ યોજન	૧૩૭
૬.	ભૂમિતલની પરિધિ	૩૧૬૨૩ યોજન	૧૫૨
૭.	શિખર પરની પરિધિ	૩૧૬૨ યો. થી કર્ણકાધિક	૧૫૩
૮.	ચારે બાજુ ચાર વાવડીની લબાઈ	૧ લાખ યોજન	૧૫૪
૯.	વાવડીની પહોળાઈ	૧ લાખ યોજન	૧૫૪
★૧૦.	વાવડીની ઉંચાઈ	૧૦ યોજન	૧૫૫

○ મતાતરે - ૮૪૦૦ યોજન

★ મતાતરે - ૧૦૦૦ યોજન

વૈમાનિક દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ-જઘન્ય આયુ. યંત્ર નં. ૩૩

વૈમાનિક દેવો	ઉત્કૃષ્ટાયુ	જઘન્યાયુ	શ્લોક નં. / સર્ગ-૨૬
૧. સૌધર્મ દેવલોક	બે સાગરોપમ	એક પલ્યોપમ	૫૩૭
૨. ઈશાન દેવલોક	બે સાગરોપમ સાધિક	એક પલ્યોપમ સાધિક	૫૪૦
૩. સનત્કુમાર દેવલોક	સાત સાગરોપમ	બે સાગરોપમ	૪૬
૪. માહેદ્ર દેવલોક	સાત સાગરોપમ સાધિક	બે સાગરોપમ સાધિક	૪૭
૫. બ્રહ્મલોક દેવલોક	દશ સાગરોપમ	સાત સાગરોપમ	૧૩૪
૬. લાંતક દેવલોક	ચૌદ સાગરોપમ	દશ સાગરોપમ	૨૬૫ / ૨૬૬
૭. શુક દેવલોક	સત્તર સાગરોપમ	ચૌદ સાગરોપમ	૩૪૩
૮. સહસ્રાર દેવલોક	અઠાર સાગરોપમ	સત્તર સાગરોપમ	૩૮૨-૩૮૩
૯. આનત દેવલોક	ઓગણીશ સાગરોપમ	અઠાર સાગરોપમ	૪૧૭
૧૦. પ્રાણત દેવલોક	વીશ સાગરોપમ	ઓગણીશ સાગરોપમ	૪૨૦-૪૨૧
૧૧. આરાણ દેવલોક	એકવીશ સાગરોપમ	વીશ સાગરોપમ	૪૬૮
૧૨. અચ્યુત દેવલોક	બાવીશ સાગરોપમ	એકવીશ સાગરોપમ	૪૭૦-૪૭૧
૧૩. સુદર્શન ત્રૈવેયક ૧	ત્રેવીશ સાગરોપમ	બાવીશ સાગરોપમ	૫૭૫
૧૪. સુપ્રતિષ્ઠિત ઐં ૨	ચોવીશ સાગરોપમ	ત્રેવીશ સાગરોપમ	૫૭૮
૧૫. મનોરમ ઐં ૩	પચીશ સાગરોપમ	ચોવીશ સાગરોપમ	૫૮૦
૧૬. સર્વતોભદ્ર ઐં ૪	છવીશ સાગરોપમ	પચીસ સાગરોપમ	૫૮૨
૧૭. સુવિશાળ ઐં ૫	સત્તાવીશ સાગરોપમ	છવીશ સાગરોપમ	૫૮૪
૧૮. સૌમનસ ઐં ૬	અઠ્યાવીશ સાગરોપમ	સત્તાવીશ સાગરોપમ	૫૮૬
૧૯. સુમનસ ઐં ૭	ઓગણત્રીસ સાગરોપમ	અઠ્યાવીશ સાગરોપમ	૫૮૮
૨૦. પ્રિયંકર ઐં ૮	ત્રીશ સાગરોપમ	ઓગણત્રીસ સાગરોપમ	૫૯૦
૨૧. આદિત્ય ઐં ૯	એકત્રીશ સાગરોપમ	ત્રીસ સાગરોપમ	૫૯૨
૨૨. વિજય અનુત્તર ૧	તેત્રીશ સાગરોપમ	એકત્રીશ સાગરોપમ	૬૨૧
૨૩. વૈજયંત અનુત્તર ૨	તેત્રીશ સાગરોપમ	એકત્રીશ સાગરોપમ	"
૨૪. જયંત અનુત્તર ૩	તેત્રીશ સાગરોપમ	એકત્રીશ સાગરોપમ	"
૨૫. અપરાજિત અનુત્તર ૪	તેત્રીશ સાગરોપમ	એકત્રીશ સાગરોપમ	"
૨૬. સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તર ૫	તેત્રીશ સાગરોપમ	તેત્રીશ સાગરોપમ	૬૨૨

વૈમાનિક દેવોના ભવપ્રત્યયિક અવધિજ્ઞાનનું ક્ષેત્ર. ચંત્ર નં. ૩૪

નામ	ઉર્ધ્વ ઉત્કૃષ્ટ અવધિ વિષય	અધો ઉત્કૃષ્ટ અવધિ વિષય	તિર્ય્ઘો ઉત્કૃષ્ટ અવધિ વિષય	જથ્થા અવધિ વિષય	શ્લોક નં.
૧. સૌધર્મ	સ્વવિમાનની ધ્વજા સુધી	પહેલી નારકીના તળીયા સુધી	અસંખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર	અંગુલના અસંખ્યેય ભાગ પ્રમાણ	સર્ગ-૨૬ ૫૧૫ થી ૫૨૩
૨. ઈશાન	"	"	"		
૩. સનત્કુમાર		બીજી નારકીના	બીજી દેવલોક		સર્ગ-૨૭ ૭૩
૪. માહેન્દ્ર	"	તળીયા સુધી	કરતાં વિશેષ		
૫. બ્રહ્મલોક		ત્રીજી નારકીના	ત્રીજી ચોથા કરતાં		૧૪૯
૬. લાંતક	"	તળીયા સુધી	વિશેષ અસં		તથા ૨૭૨
૭. શુક		ચોથી નારકીના	પાંચમાને છતાં કરતા		૩૫૬
૮. સહસ્રાર	"	તળીયા સુધી	વિશેષ અસં		૩૮૭
૯. આનત		પાંચમી નારકીના	સાતમા ને આઠમા		૪૪૩
૧૦. પ્રાણત	"	તળીયા સુધી	કરતાં વિશેષ અસં		
૧૧. આરાણ			નવમા ને દશમા કરતા		૪૪૪
૧૨. અચ્યુત	"	"	વિશેષ અસં		
૧ ત્રિક		છઠી નારકીના	અચ્યારમા ને બારમા		૬૦૦
૨ ત્રિક	"	તળીયા સુધી	કરતા વિશેષ અસં		
૩ ત્રિક		સાતમી નારકીના	પહેલા બીજા ત્રિક		૬૦૨
	"	તળીયા સુધી	કરતાં વધારે		"
પાંચ અનુત્તર વિમાન	કાંઈક ન્યૂન લોક- નાલિકા સુધી	અધોલોકે લોકના- લિકાના પ્રાંત સુધી	સ્વયભૂરમાણસમુદ્ર સુધી		૬૪૭ ૬૪૮

બૃહત્સંપ્રણાલીમાં જથ્થા અવધિવિષય ૨૫ યોજન કહેલ છે.

સૌધર્મ-ઈશાનની દેવીનું જથ્થા-ઉત્કૃષ્ટ આયુ. સર્ગ-૨૬ ચંત્ર નં. ૩૫

				શ્લોક નં.
સૌધર્મ	પરિગૃહીતા દેવી	જથ્થાયા ૧ પલ્યોપમ	ઉત્કૃષ્ટાયુ ૭ પલ્યોપમ	૫૫૦
સૌધર્મ	અપરિગૃહીતા દેવી	જથ્થાયા ૧ પલ્યોપમ	ઉત્કૃષ્ટાયુ ૫૦ પલ્યોપમ	૫૫૩
ઈશાન	પરિગૃહીતા દેવી	જથ્થાયા ૧ " અધિક	ઉત્કૃષ્ટાયુ ૯ પલ્યોપમ	૫૫૧
ઈશાન	અપરિગૃહીતા દેવી	જથ્થાયા ૧ " અધિક	ઉત્કૃષ્ટાયુ ૫૫ પલ્યોપમ	૫૫૪

સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકમાં અપરિગૃહીતા દેવીઓના વિમાનની સંખ્યા તથા આયુષ્ય, કયા વિમાનવાસી દેવોને કઈ દેવીઓ ભોગ્ય હોય ? સર્ગ - ૨૬ ચંત્ર નં. ૩૬

દેવીઓ	આયુષ્ય	કયા દેવને ભોગ્ય	શ્લોક નં.
અપરિગૃહીતાના વિમાન ૭ લાખ	૧ પલ્યોપમ	સૌધર્મ દેવને ભોગ્ય-કાયાવડે	૫૫૨
અપરિગૃહીતાના વિમાન ૪ લાખ	૧ પલ્યોપમ અધિક	ઈશાન દેવને ભોગ્ય-કાયાવડે	૫૫૩
અપરિગૃહીતા	૧૦ પલ્યોપમ	સનત્કુમાર દેવલોકવાસીને ભોગ્ય-સ્પર્શથી	૫૫૮
"	૧૫ પલ્યોપમ	માહેદ્ર દેવલોકને ભોગ્ય-સ્પર્શથી	૫૬૬
"	૨૦ પલ્યોપમ	બ્રહ્મ દેવલોકને ભોગ્ય-સ્પર્શથી	૫૫૯
"	૨૫ પલ્યોપમ	લાંતક દેવલોકને ભોગ્ય-સ્પર્શથી	૫૬૭
"	૩૦ પલ્યોપમ	શુક દેવલોકને ભોગ્ય-શબ્દથી	૫૬૧
"	૩૫ પલ્યોપમ	સહસ્રાર દેવલોકને ભોગ્ય-શબ્દથી	૫૬૯
"	૪૦ પલ્યોપમ	આનત દેવલોકને ભોગ્ય-મનથી	૫૬૨
"	૪૫ પલ્યોપમ	પ્રાણત દેવલોકને ભોગ્ય-મનથી	૫૭૦
"	૫૦ પલ્યોપમ	આરાણ દેવલોકને ભોગ્ય-મનથી	૫૬૩
"	૫૫ પલ્યોપમ	અચ્યુત દેવલોકને ભોગ્ય-મનથી	૫૭૧

દરેક દેવલોકના વિમાનોની સંખ્યા જાણવાનું ચંત્ર નં. ૩૭

નં.	નામ	વૃત્ત વિમાન	ત્રિકોણ વિમાન	ચોખ્ખા વિમાન	ત્રાણેના મળીને કુલ	પુખ્વાવકીર્ણ વિમાન	સર્વ મળીને વિમાન	શ્લોક નં.
૧.	સૌધર્મ	૭૨૭	૪૯૪	૪૮૬	૧૭૦૭	૩૧૯૮૨૯૩	૩૨૦૦૦૦૦	સર્ગ - ૨૬ ૮૧ થી ૮૫
૨.	ઈશાન	૨૩૮	૪૯૪	૪૮૬	૧૨૧૮	૨૭૯૮૭૮૨	૨૮૦૦૦૦૦	૮૬ થી ૮૮
૩.	બેના મળીને	૯૬૫	૯૮૮	૯૭૨	૨૯૨૫	૫૯૯૭૦૭૫	૬૦૦૦૦૦૦	૬૪ થી ૭૨
૪.	સનત્કુમાર	૫૨૨	૩૫૬	૩૪૮	૧૨૨૬	૧૧૯૮૭૭૪	૧૨૦૦૦૦૦	સર્ગ - ૨૭ ૨૮ થી ૩૩
૫.	માહેન્દ્ર	૧૭૦	૩૫૬	૩૪૮	૮૭૪	૭૯૯૧૨૬	૮૦૦૦૦૦	૩૪ થી ૩૭
૬.	બ્રહ્મલોક	૨૭૪	૨૮૪	૨૭૬	૮૩૪	૩૯૯૧૬૬	૪૦૦૦૦૦૦	૧૨૫ થી ૧૨૯
૭.	લાંતક	૧૯૩	૨૦૦	૧૯૨	૫૮૫	૪૯૪૧૫	૫૦૦૦૦	૨૫૬ થી ૨૫૯
૮.	શુક દેવલોક	૧૨૮	૧૩૬	૧૩૨	૩૯૬	૩૯૬૦૪	૪૦૦૦૦	૩૩૬ થી ૩૩૮
૯.	સહસ્રાર	૧૦૮	૧૧૬	૧૦૮	૩૩૨	૫૬૬૮	૬૦૦૦	૩૭૭ થી ૩૭૯
૧૦.	આનંત	૮૮	૯૨	૮૮	૨૬૮	૧૩૨	૪૦૦	૪૦૬ થી ૪૦૮
૧૧.	પ્રાણુત	૬૪	૭૨	૬૮	૨૦૪	૯૬	૩૦૦	૪૬૪ થી ૪૬૭
૧૨.	આરાણુ	૬૪	૭૨	૬૮	૨૦૪	૯૬	૩૦૦	૪૬૪ થી ૪૬૭
૧૩.	૧-૨-૩ અધો ત્રેવેયક	૩૫	૪૦	૩૬	૧૧૧	૦	૧૧૧	૫૪૬ થી ૫૪૭
૧૪.	૪-૫-૬ મધ્ય ત્રેવેયક	૨૩	૨૮	૨૪	૭૫	૩૨	૧૦૭	૫૫૦ થી ૫૫૧
૧૫.	૭-૮-૯ ઉપરિ ત્રેવેયક	૧૧	૧૬	૧૨	૩૯	૬૧	૧૦૦	૫૫૧ થી ૫૫૨
૧૬.	પાંચ અનુતર વિમાન	૧	૪	૦	૫	૦	૫	૬૧૦
૧૭.	એકદર	૨૫૮૨	૨૬૮૮	૨૬૦૪	૭૮૭૪	૮૪૮૯૧૪૮	૮૪૯૭૦૨૩	૬૧૧ થી ૬૧૫

આવલિકા પ્રવિષ્ટ વિમાનોનું યંત્ર નં. ૩૮
સૌધર્મ-ઈશાન. સર્ગ-૨૬

પ્રતર	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	કુલવિ.
એક દિશાનાં આ.પ્ર.વિમાન	૬૨	૬૧	૬૦	૫૯	૫૮	૫૭	૫૬	૫૫	૫૪	૫૩	૫૨	૫૧	૫૦	૭૨૮
ચારે દિશાના ત્રિકોણ	૮૪	૮૪	૮૦	૮૦	૮૦	૭૬	૭૬	૭૬	૭૨	૭૨	૭૨	૬૮	૬૮	૯૮૮
ચારે દિશાના ચતુષ્કોણ	૮૪	૮૦	૮૦	૮૦	૭૬	૭૬	૭૬	૭૨	૭૨	૭૨	૬૮	૬૮	૬૮	૯૭૨
ચારે દિશાના ગોળ	૮૧	૮૧	૮૧	૭૭	૭૭	૭૭	૭૩	૭૩	૭૩	૬૯	૬૯	૬૯	૬૫	૯૬૫
સર્વ સંખ્યા	૨૪૯	૨૪૫	૨૪૧	૨૩૭	૨૩૩	૨૨૯	૨૨૫	૨૨૧	૨૧૭	૨૧૩	૨૦૯	૨૦૫	૨૦૧	૨૯૨૫

શ્લોક નં.	૪૫ ૪૬	૪૭ ૪૮	૪૯ ૫૦	૫૦ ૫૧	૫૨ ૫૩	૫૩ ૫૪	૫૪ ૫૫	૫૬ થી ૫૯			૬૦ થી ૬૬			
-----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	--	--	----------	--	--	--

ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સાગરોપમ-	$\frac{૨}{૧૩}$	$\frac{૪}{૧૩}$	$\frac{૬}{૧૩}$	$\frac{૮}{૧૩}$	$\frac{૧૦}{૧૩}$	$\frac{૧૨}{૧૩}$	$૧\frac{૧}{૧૩}$	$૧\frac{૩}{૧૩}$	$૧\frac{૫}{૧૩}$	$૧\frac{૭}{૧૩}$	$૧\frac{૯}{૧૩}$	$૧\frac{૧૧}{૧૩}$	૨	
--------------------------------	----------------	----------------	----------------	----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	------------------	---	--

શ્લોક નં.	૫૩૧	૫૩૨			૫૩૩		૫૩૪		૫૩૫		૫૩૬		
-----------	-----	-----	--	--	-----	--	-----	--	-----	--	-----	--	--

સનત્કુમાર-માહેદ્ર. યંત્ર નં. ૩૯

પ્રતર	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	કુલવિ.
એક દિશાનાં આ.પ્ર.વિમાન	૪૯	૪૮	૪૭	૪૬	૪૫	૪૪	૪૩	૪૨	૪૧	૪૦	૩૯	૩૮	૫૨૨
ચારે દિશાનાં ત્રિકોણ	૬૮	૬૪	૬૪	૬૪	૬૦	૬૦	૬૦	૫૬	૫૬	૫૬	૫૨	૫૨	૭૧૨
ચારે દિશાનાં ચતુષ્કોણ	૬૪	૬૪	૬૪	૬૦	૬૦	૬૦	૫૬	૫૬	૫૬	૫૨	૫૨	૫૨	૬૯૬
ચારે દિશાનાં ગોળ	૬૫	૬૫	૬૧	૬૧	૬૧	૫૭	૫૭	૫૭	૫૩	૫૩	૫૩	૪૯	૬૯૨
સર્વ સંખ્યા	૧૯૭	૧૯૩	૧૮૯	૧૮૫	૧૮૧	૧૭૭	૧૭૩	૧૬૯	૧૬૫	૧૬૧	૧૫૭	૧૫૩	૨૧૦૦
શ્લોક નં.	૧૨ ૧૩	૧૩ ૧૪	૧૪ ૧૫	૧૫ ૧૬		૧૭	૧૮ ૧૯	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪-૨૬
ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સાગરોપમ-	$\frac{૨૫}{૧૨}$	$\frac{૨૧૦}{૧૨}$	$\frac{૩૩}{૧૨}$	$\frac{૩૮}{૧૨}$	$\frac{૪૧}{૧૨}$	$\frac{૪૬}{૧૨}$	$\frac{૪૧૧}{૧૨}$	$\frac{૫૪}{૧૨}$	$\frac{૫૯}{૧૨}$	$\frac{૬૨}{૧૨}$	$\frac{૬૭}{૧૨}$	૭	
શ્લોક નં. સર્ગ-૨૭	૪૬ થી ૪૮	૫૦	૫૦	૫૧	૫૧	૫૨	૫૨	૫૩	૫૩	૫૪	૫૪	૫૫	

૫ બ્રહ્મ દેવલોક.

૬ લાંતક દેવલોક.

ચંત્ર નં. ૪૦

પ્રતર	૧	૨	૩	૪	૫	૬	કુલ	૧	૨	૩	૪	૫	કુલ
ચારે દિશાના ત્રિકોણ	૫૨	૪૮	૪૮	૪૮	૪૪	૪૪	૨૮૪	૪૪	૪૦	૪૦	૪૦	૩૬	૨૦૦
ચારે દિશાના ચતુષ્કોણ	૪૮	૪૮	૪૮	૪૪	૪૪	૪૪	૨૭૬	૪૦	૪૦	૪૦	૩૬	૩૬	૧૯૨
ચારે દિશાના ગોળ	૪૮	૪૮	૪૫	૪૫	૪૫	૪૧	૨૭૪	૪૧	૪૧	૩૭	૩૭	૩૭	૧૯૩
સર્વ સંખ્યા	૧૪૯	૧૪૫	૧૪૧	૧૩૭	૧૩૩	૧૨૯	૮૩૪	૧૨૫	૧૨૧	૧૧૭	૧૧૩	૧૦૯	૫૮૫
શ્લોક નં.	૧૧૮	૧૨૦	૧૨૧	૧૨૨	૧૨૩	૧૨૪	૧૨૫	૨૪૯	૨૫૨	૨૫૩	૨૫૪	૨૫૫	૨૫૬
સર્ગ-૨૭	૧૨૦	૧૨૧	૧૨૨	૧૨૩			૧૨૭	૨૫૧					૨૫૮
ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સાગરોપમ	૭ $\frac{૩}{૬}$	૮ $\frac{૩}{૬}$	૯ $\frac{૩}{૬}$	૧૦ $\frac{૩}{૬}$	૧૦		૧૦ $\frac{૪}{૫}$	૧૧ $\frac{૩}{૫}$	૧૨ $\frac{૨}{૫}$	૧૩ $\frac{૧}{૫}$			૧૪
શ્લોક નં.	૧૩૫	૧૩૫	૧૩૬	૧૩૬	૧૩૬	૧૩૬		૨૬૩	૨૬૪			૨૬૫	

૭ શુક દેવલોક ચંત્ર નં. ૪૧

૮ સહસ્રાર દેવલોક.

પ્રતર	૧	૨	૩	૪	કુલ	૧	૨	૩	૪	કુલ
ચારે દિશાના ત્રિકોણ	૩૬	૩૬	૩૨	૩૨	૧૩૬	૩૨	૨૮	૨૮	૨૮	૧૧૬
ચારે દિશાના ચતુષ્કોણ	૩૬	૩૨	૩૨	૩૨	૧૩૨	૨૮	૨૮	૨૮	૨૪	૧૦૮
ચારે દિશાના ગોળ	૩૩	૩૩	૩૩	૨૯	૧૨૮	૨૯	૨૯	૨૫	૨૫	૧૦૮
સર્વ સંખ્યા	૧૦૫	૧૦૧	૯૭	૯૩	૩૯૬	૮૯	૮૫	૮૧	૭૭	૩૩૨
શ્લોક નં.	૩૩૧ ૩૩૨	૩૩૩	૩૩૩ ૩૩૪	૩૩૫	૩૩૬ ૩૩૭	૩૭૨ ૩૭૪	૩૭૫	૩૭૬	૩૭૬	૩૭૭ ૩૭૮
ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સાગરોપમ-	૧૪ $\frac{૩}{૪}$	૧૫ $\frac{૨}{૪}$	૧૬ $\frac{૧}{૪}$	૧૭	૧૭ $\frac{૧}{૪}$	૧૭ $\frac{૨}{૪}$	૧૭ $\frac{૩}{૪}$	૧૮		
શ્લોક નં. સર્ગ-૨૭	૩૪૧	૩૪૨	૩૪૩	૩૪૩	૩૪૩	૩૮૧	૩૮૨			

૯ આનત. ૧૦ પ્રાણત

૧૧ આરાણ. ૧૨ અચ્યુત.

ચંત્ર નં. ૪૨

પ્રતર	૧	૨	૩	૪	કુલ		૧	૨	૩	૪	કુલ
ચારે દિશાના ત્રિકોણ	૨૪	૨૪	૨૪	૨૦	૯૨		૨૦	૨૦	૧૬	૧૬	૭૨
ચારે દિશાના ચતુષ્કોણ	૨૪	૨૪	૨૦	૨૦	૮૮		૨૦	૧૬	૧૬	૧૬	૬૮
ચારે દિશાના ગોળ	૨૫	૨૧	૨૧	૨૧	૮૮		૧૭	૧૭	૧૭	૧૩	૬૪
સર્વ સખ્યા	૭૩	૬૯	૬૫	૬૧	૨૬૮		૫૭	૫૩	૪૯	૪૫	૨૦૪
શ્લોક નં.	૪૦૨	૪૦૪	૪૦૫	૪૦૫	૪૦૬		૪૫૯	૪૬૧	૪૬૨	૪૬૩	૪૬૪
સર્ગ-૨૭	૪૦૩				૪૦૭		૪૬૦				૪૬૫
આનતનું	૧ ૧૮	૨ ૧૮	૩ ૧૮	૧૯		આરાણ ૩	૧ ૨૦	૨ ૨૦	૩ ૨૦	૨૧	-
ઉત્કૃષ્ટ આયુ.	૪	૪	૪			ઉ આ	૪	૪	૪		
શ્લોક નં.	૪૧૬					શ્લોક નં.	૪૧૯				
પ્રાણતનું	૧ ૧૮	૨ ૧૮	૩ ૧૮	૨૦		અચ્યુત ૩	૧ ૨૧	૨ ૨૧	૩ ૨૧	૨૨	-
ઉત્કૃષ્ટ આયુ.	૪	૪	૪			ઉ આ	૪	૪	૪		
શ્લોક નં.	૪૧૭					શ્લોક નં.	૪૨૦				

નવ ત્રૈવેયક ૯. ચંત્ર નં. ૪૩

અનુત્તર

કુલ

પ્રતર	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	કુલ	પ્રતર	૧	
ચારે દિશાના ત્રિકોણ	૧૬	૧૨	૧૨	૧૨	૮	૮	૮	૪	૪	૮૪	આ.પ્ર. વિમાન	૧	
ચારે દિશાના ચતુષ્કોણ	૧૨	૧૨	૧૨	૮	૮	૮	૪	૪	૪	૭૨	ત્રિખુડીયા	૪	૨૪૮
ચારે દિશાના ગોળ	૧૩	૧૩	૯	૯	૯	૫	૫	૫	૧	૬૬	ચાર ખુડીયા	૦	૨૧૦૪
											વાટલા	૧	૨૫૮૨
સર્વ સખ્યા	૪૧	૩૭	૩૩	૨૯	૨૫	૨૧	૧૭	૧૩	૯	૨૨૫	સર્વ સખ્યા	૫	૭૮૭
શ્લોક નં.	૫૩૭ ૫૩૯	૫૪૦ ૫૪૧	૫૪૦ ૫૪૧	૫૪૧	૫૪૨	૫૪૩	૫૪૪	૫૪૪	૫૪૫		શ્લોક નં.	૬૧૦ થી ૬૧૩.	
જથ્થા	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦				
ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧		ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય	૩૩	
સાગરોપમ.											સાગરોપમ.		
શ્લોક નં. સર્ગ-૨૭	૫૭૫	૫૭૬	૫૮૦	૫૮૨	૫૮૪	૫૮૬	૫૮૮	૫૯૦	૫૯૨		શ્લોક નં.	૬૨૨	

વૈમાનિક દેવોના શરીરનું પ્રમાણ-આયુષ્યાનુસારે સર્ગ-૨૬-૨૭ ચંત્ર નં. ૪૪

કયા દેવલોકે	પહેલે	બીજે	ત્રીજે-ચોથે					પાંચમે			છે				સાતમે		
સાગરોપમ	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭
હાથ	૭	૭	૬	૬	૬	૬	૬	૫	૫	૫	૫	૫	૫	૫	૪	૪	૪
વિભાગ	૦	૦	૪	૩	૨	૧	૦	૬	૫	૪	૩	૨	૧	૦	૩	૨	૧
			૧૧	૧૧	૧૧	૧૧		૧૧	૧૧	૧૧	૧૧	૧૧	૧૧		૧૧	૧૧	૧૧
સર્ગ	૨૬	૨૬	૨૭														
શ્લોક નં.	૫૪૨	૫૪૨	૫૬	૬૦	૬૦	૬૧	૬૧	૧૩૮	૧૩૯	૧૩૯	૨૬૮		૨૬૯	૩૪૪	૩૪૫		
કયા દેવલોકે	૮મે	૯મે	૧૦મે	૧૧મે	૧૨મે	નવ ત્રૈવેયકે								૪ અનુ-તરે	પાંચમે		
સાગરોપમ	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨	૩૩	
હાથ	૪	૩	૩	૩	૩	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૧	૧	
વિભાગ	૦	૩	૨	૧	૦	૮	૭	૬	૫	૪	૩	૨	૧	૦	૧	૦	
		૧૧	૧૧	૧૧		૧૧	૧૧	૧૧	૧૧	૧૧	૧૧	૧૧	૧૧		૧૧		
શ્લોક નંબર	૩૮૩	૪૨૨	૪૨૩	૪૩૩	૫૭૭	૫૭૯	૫૮૧	૫૮૩	૫૮૫	૫૮૭	૫૮૯	૫૯૧	૫૯૩	૬૩૧	૬૩૨		

દેવલોકના ચિન્હ, સામાનિક, આત્મરક્ષક દેવોની સંખ્યા વિગેરે. ચંત્ર નં. ૪૫

	દેવોનાં ચિન્હ	સામાનિક દેવો	આત્મરક્ષક	આધાર	પૃથ્વીપિંડ યોજન	વિમાન ઉચ્ચત્વ
૧ સૌધર્મેદ્ર	મૃગ	૮૪૦૦૦	૩૩૬૦૦૦	ધનોદધિ	૨૭૦૦	૫૦૦ યો.
૨ ઈશાનેદ્ર	મહિષ	૮૦૦૦૦	૩૨૦૦૦૦	ધનોદધિ	૨૭૦૦	૫૦૦
૩ સનત્કુમારેદ્ર	વરાહ	૭૨૦૦૦	૨૮૮૦૦૦	ધનવાત	૨૬૦૦	૬૦૦
૪ માર્હેદ્રેદ્ર	સિંહ	૭૦૦૦૦	૨૮૦૦૦૦	ધનવાત	૨૬૦૦	૬૦૦
૫ બ્રહ્મેદ્ર	બકરો	૬૦૦૦૦	૨૪૦૦૦૦	ધનવાત	૨૫૦૦	૭૦૦
૬ લાંતકેદ્ર	દ્વૃર	૫૦૦૦૦	૨૦૦૦૦૦	ધનોદધિ ધનવાત	૨૫૦૦	૭૦૦
૭ શુક્રેદ્ર	હથ	૪૦૦૦૦	૧૬૦૦૦૦	ધનોદધિ ધનવાત	૨૪૦૦	૮૦૦
૮ સહસ્રારેદ્ર	ગજ	૩૦૦૦૦	૧૨૦૦૦૦	ધનોદધિ ધનવાત	૨૪૦૦	૮૦૦
૯ આનતેદ્ર	ભુજગ	} ૨૦૦૦૦	૮૦૦૦૦	આકાશ	૨૩૦૦	૯૦૦
૧૦ પ્રાણતેદ્ર	ગેડો					
૧૧ આરાણેદ્ર	વૃષભ	} ૧૦૦૦૦	૪૦૦૦૦	આકાશ	૨૩૦૦	૯૦૦
૧૨ અચ્યુતેદ્ર	મૃગ					
નવત્રૈવેયક		૫૧૬૦૦૦	૨૦૬૪૦૦૦			
પાંચ અનુત્તર વિ.		નથી	નથી	આકાશ	૨૨૦૦	૧૦૦૦
		નથી	નથી	આકાશ	૨૧૦૦	૧૧૦૦
						કુલ ૩૨૦૦

પ્રત્યેક દેવલોકની ત્રણ પર્વદાના દેવોની સંખ્યા, સ્થિતિ તથા યાન વિમાન, આધિપત્ય આદિનું અંકન=૪૬

સંપ્રલોક-ઉત્તરાણ-પંચો

65

નંબર	દેવલોકનાં નામો	અભ્યંતર પર્વદાના દેવોની		મધ્યમ પર્વદાના દેવોની		બાહ્ય પર્વદાના દેવોની		વિમાન આધિપત્ય	યાન વિમાનનું નામ	સર્ગનં.	શ્લોક નં.
		સંખ્યા	સ્થિતિ	સંખ્યા	સ્થિતિ	સંખ્યા	સ્થિતિ				
૧.	સૌધર્મ	૧૨,૦૦૦	પાંચ પલ્લોપમ	૧૪,૦૦૦	૪ પલ્લોપમ	૧૬,૦૦૦	૩ પલ્લોપમ	૩૨,૦૦,૦૦૦	પાલક	૨૬	૬૪૬-૬૬૮
૨.	ઈશાન	૧૦,૦૦૦	૭ પલ્લોપમ	૧૨,૦૦૦	૬ પલ્લોપમ	૧૪,૦૦૦	૫ પલ્લોપમ	૨૮,૦૦,૦૦૦	પુષ્પક	૨૬	૮૯૫-૯૦૦
૩.	સનકુમાર	૮,૦૦૦	૪ સાગરોપમ + ૫ પલ્લોપમ	૧૦,૦૦૦	૪ સાગરોપમ + ૪ પલ્લોપમ	૧૨,૦૦૦	૪ સાગરોપમ + ૩ પલ્લોપમ	૧૨,૦૦,૦૦૦	સૌમનસ	૨૭	૮૧-૮૯
૪.	માહેન્દ્ર	૬,૦૦૦	૪ સાગરોપમ + ૭ પલ્લોપમ	૮,૦૦૦	૪ સાગરોપમ + ૬ પલ્લોપમ	૧૦,૦૦૦	૪ સાગરોપમ + ૫ પલ્લોપમ	૮,૦૦,૦૦૦	શ્રીવત્સ	૨૭	૧૦૪-૧૧૩
૫.	વૃત્ત	૪,૦૦૦	૮ સાગરોપમ + ૫ પલ્લોપમ	૬,૦૦૦	૮ સાગરોપમ + ૪ પલ્લોપમ	૮,૦૦૦	૮ સાગરોપમ + ૩ પલ્લોપમ	૪,૦૦,૦૦૦	નન્દાવર્ત	૨૭	૧૫૧-૧૬૦
૬.	લાંતક	૨,૦૦૦	૧૨ સાગરોપમ + ૭ પલ્લોપમ	૪,૦૦૦	૧૨ સાગરોપમ + ૬ પલ્લોપમ	૬,૦૦૦	૧૨ સાગરોપમ + ૫ પલ્લોપમ	૫૦,૦૦૦	કામગમ	૨૭	૨૭૪-૨૮૨
૭.	મહાશક	૧,૦૦૦	૧૫ સાગરોપમ + ૫ પલ્લોપમ	૨,૦૦૦	૧૫ સાગરોપમ + ૪ પલ્લોપમ	૪,૦૦૦	૧૫ સાગરોપમ + ૩ પલ્લોપમ	૪૦,૦૦૦	પ્રીતિમનસ	૨૭	૩૬૨-૩૬૯
૮.	સહસ્ત્રાર	૫૦૦	૧૭ સાગરોપમ + ૭ પલ્લોપમ	૧,૦૦૦	૧૭ સાગરોપમ + ૬ પલ્લોપમ	૨,૦૦૦	૧૬ સાગરોપમ + ૫ પલ્લોપમ	૬,૦૦૦	વિમલ	૨૭	૩૯૧-૩૯૮
૯-૧૦.	આનંદ-પ્રાણી	૨૫૦	૧૯ સાગરોપમ + ૫ પલ્લોપમ	૫૦૦	૧૯ સાગરોપમ + ૪ પલ્લોપમ	૧,૦૦૦	૧૯ સાગરોપમ + ૩ પલ્લોપમ	૪૦૦	વર	૨૭	૪૪૭-૪૫૩
૧૧-૧૨	આર્ય-અમ્યુત	૧૨૫	૨૧ સાગરોપમ + ૭ પલ્લોપમ	૨૫૦	૨૧ સાગરોપમ + ૬ પલ્લોપમ	૫૦૦	૨૧ સાગરોપમ + ૫ પલ્લોપમ	૩૦૦	સર્વતોલક	૨૭	૫૧૮-૫૨૪

સૌધર્મ-દ્વિશાનની પર્વદાની દેવીઓની સંખ્યા તથા સ્થિતિનું પંત્ર

અભ્યન્તર પર્વદાની દેવીની		મધ્યમ પર્વદાની દેવીની		બાહ્ય વર્ષદાની દેવીની		સ્થિતિ	સર્ગ નં.	શ્લોક નં.
સંખ્યા	સ્થિતિ	સંખ્યા	સ્થિતિ	સંખ્યા	સ્થિતિ			
૭૦૦	૩ પદ્યોપમ	૬૦૦	૨ પદ્યોપમ	૫૦૦	૧ પદ્યોપમ	૨૬	૬૪૬-૬૫૨	
૯૦૦	૫ પદ્યોપમ	૮૦૦	૪ પદ્યોપમ	૭૦૦	૩ પદ્યોપમ	૨૬	૮૯૬-૯૦૦	

વેલધર-અનુવેલધર પર્વતનું પંત્ર. સર્ગ-૨૧									
નં.અર.	વેલધર-અનુવેલધર પર્વતના નામ	કર્ષ દિશામાં		વેલધર-અનુવેલધર પર્વતના નામ		શેના		આદે પર્વતો	
		કર્ષ વિદિશામાં	ધર દેવોના નામ	કર્ષ વિદિશામાં	ધર દેવોના નામ	કર્ષ વિદિશામાં	ધર દેવોના નામ	આદે પર્વતો	આદે પર્વતો
૧	ગોસ્તૂપ	પૂર્વ	દક્ષિણ	ગોસ્તૂપ	શિવ	સર્વ	સર્વ	સર્વ	સર્વ
૨	ઉદકલાસ	પશ્ચિમ	ઉત્તર	શંખ	અંકરત	૧૭૨૧	૪૩૦	૭૨૩	૪૨૪
૩	શંખ	દક્ષીણ	દક્ષીણ	મનઃશિલ	રત્નોના	યોજનથી	યોજન=૧	યોજન	યોજન
૪	દક્ષીણ	કર્ષીક	કર્ષીક	કર્ષીક	અધિક	ગોળ	ગોળ	યોજન	યોજન
૫	વિદ્યુત્પ્રભ	અગ્નિ	વાયવ્ય	દુલાસ	અરણ્યપ્રભ	૧૦૨૨	૧૦૨૨	૭૨૩	૪૨૪
૬	દુલાસ	નૈઋત્ય	નૈઋત્ય	અરણ્યપ્રભ	અરણ્યપ્રભ	૧૦૨૨	૧૦૨૨	૭૨૩	૪૨૪
૭	અરણ્યપ્રભ	અરણ્યપ્રભ	અરણ્યપ્રભ	અરણ્યપ્રભ	અરણ્યપ્રભ	૧૦૨૨	૧૦૨૨	૭૨૩	૪૨૪
૮	અરણ્યપ્રભ	અરણ્યપ્રભ	અરણ્યપ્રભ	અરણ્યપ્રભ	અરણ્યપ્રભ	૧૦૨૨	૧૦૨૨	૭૨૩	૪૨૪

શ્લોક નં.	૧૨૫ થી ૧૨૯	૧૩૦ થી ૧૩૪	૧૩૫ થી ૧૩૯	૧૪૦ થી ૧૪૪	૧૪૫ થી ૧૪૯	૧૫૦ થી ૧૫૪	૧૫૫ થી ૧૫૯	૧૬૦ થી ૧૬૪
૧	૧૨૫	૧૨૬	૧૨૭	૧૨૮	૧૨૯	૧૩૦	૧૩૧	૧૩૨

તૃતીયે ત્રિચતુઃકોણા, દશ-વૃત્તા નવેતિ ચ ।
 સર્વે વિમાનાઃ પાઙ્ક્તેયા, ભવન્તિ પોડશં શતમ્ ॥ ૨૫૩ ॥
 વૃત્તાશ્ચ ચતુરસ્રાશ્ચ, તુર્યે નવ નવ સ્મૃતાઃ
 દશ ત્રિકોણાઃ સર્વે ચ પાઙ્ક્તેયા દ્વાદશં શતમ્ ॥ ૨૫૪ ॥
 પશ્ચમે ચ નવ નવ, ત્રિચતુઃકોણવૃત્તકાઃ ।
 અષ્ટોત્તરં શતં સર્વે, ચાત્ર પઙ્ક્તિવિમાનકાઃ ॥ ૨૫૫ ॥
 એવં પઞ્ચેન્દ્રકક્ષેપે, સર્વેઽન્ન પઙ્ક્તિવૃત્તકાઃ ।
 વિમાનાસ્ત્રિનવત્યાદ્યં, શતં લાન્તકતાવિપે ॥ ૨૫૬ ॥
 પઙ્ક્તિચ્ચસ્રાણાં શતે દ્વે, દ્વિનવત્યધિકં શતમ્ ।
 સ્યાત્પઙ્ક્તિચતુરસ્રાણામેવં ચ સર્વસંખ્યયા ॥ ૨૫૭ ॥
 પશ્ચાશીત્યામ્યધિકાનિ, શતાનિ પશ્ચપઙ્ક્તિગાઃ ।
 સહસ્રાણ્યેકોનપશ્ચાશ્ચત્ત્વારિ શતાનિ ચ ॥ ૨૫૮ ॥
 યુક્તાનિ પશ્ચદશમિરિદ્ધ પુષ્પાવકીર્ણકાઃ ।
 વિમાનાનાં સહસ્રાણિ, પશ્ચાશ્ત્સર્વસંખ્યયા ॥ ૨૫૯ ॥
 વિહાયસિ નિરાલમ્બે, પ્રતિષ્ઠિતો ઘનોદધિઃ ।
 ઘનવાતોઽસ્મિન્નિહામી, સ્યુર્વિમાનાઃ પ્રતિષ્ઠિતાઃ ॥ ૨૬૦ ॥

ત્રીજા પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં ત્રિકોણ અને ચોરસ ૧૦-૧૦ વિમાનો છે અને ગોળ વિમાનો ૬ છે. સર્વ પંક્તિગત વિમાનો ૧૧૬ છે. ૨૫૩.

ચોથા પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં ગોળ અને ચોરસ વિમાનો ૬-૬ છે. અને ત્રિકોણ વિમાનો ૧૦ છે. સર્વ પંક્તિગત વિમાનો ૧૧૨ છે. ૨૫૪.

પાંચમા પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં ત્રણ પ્રકારનાં ૬-૬ વિમાનો છે અને પંક્તિગત કુલ વિમાનો ૧૦૮ છે. ૨૫૫.

આ પ્રમાણે લાંતક દેવલોકના પાંચે પ્રતરના ઇન્દ્રક-વિમાન સહિત ગોળ વિમાનો કુલ એકસો ત્રણ (૧૬૩) છે. ૨૫૬.

પાંચે પ્રતરના પંક્તિગત ત્રિકોણ વિમાનો બસો (૨૦૦) છે અને ચોરસ વિમાનો એકસો બાણ (૧૬૨) છે. ૨૫૭.

પાંચે પ્રતરના પંક્તિગત સર્વ વિમાનો પાંચસો પંચાશી (૫૮૫) છે અને પુષ્પા-વકીર્ણક વિમાનો ઓગણપચાસ હજાર ચારસો પંદર (૪૬, ૪૧૫) છે. અને લાંતક દેવલોકના સર્વ વિમાનો પચાસ હજાર (૫૦, ૦૦૦) છે. ૨૫૮-૨૫૯.

આલંબન રહિત આકાશમાં ઘનોદધિ રહેલો છે, એના ઉપર ઘનવાત રહેલો છે અને એના ઉપર આ વિમાનો રહેલા છે. ૨૬૦.

વર્ણોચ્ચિત્વાદિમાનં ચ, સ્યાદેષાં બ્રહ્મલોકવત્ ।
 દેવાસ્ત્વત્ર શુક્લવર્ણાઃ, શુક્લેશ્યા મહર્દ્ધિકાઃ ॥ ૨૬૧ ॥
 ઇતઃપ્રભૃતિ દેવાઃ સ્યુઃ, સર્વેઽપ્યનુત્તરાવધિ ।
 શુક્લેશ્યા શુક્લવર્ણાઃ, કિંતૂત્કૃષ્ટા યથોત્તરસ્મ્ ॥ ૨૬૨ ॥
 પ્રથમપ્રતરે તત્ર, સ્થિતિર્જ્યેષ્ઠા સુધામૃજામ્ ।
 પશ્ચભાગીકૃતસ્યાવધેશ્ચત્વારોઽંશા દશાવધયઃ ॥ ૨૬૩ ॥
 દ્વિતીયપ્રતરે ભાગાસ્ત્રય એકાદશાવધયઃ ।
 દ્વાભ્યાં ભાગાભ્યાં સમેતાસ્તૃતીયે દ્વાદશાવધયઃ ॥ ૨૬૪ ॥
 ચતુર્થે ત્વેકભાગાઢ્યાસ્ત્રયોદશ પયોધ્રયઃ ।
 પશ્ચમે પ્રતરે પૂર્ણાશ્વતુર્દશૈવ વાર્દ્ધયઃ ॥ ૨૬૫ ॥
 જઘન્યેન તુ સર્વત્ર, દશૈવ મકરાકરાઃ ।
 સ્વસ્વસ્થિત્યનુસારેણ, દેહમાનમથ બ્રુવે ॥ ૨૬૬ ॥
 એકાદશોઽન્નૈર્ભાગૈશ્ચતુર્ભિરધિકાઃ કરાઃ ।
 પશ્ચદેહમાનમત્ર, દશરત્નાકરાયુષામ્ ॥ ૨૬૭ ॥

આ વિમાનોના વર્ણ તથા ઉચ્ચાર્ણનું પ્રમાણ-બ્રહ્મલોકની જેમ સમજી લેવું. અહીં રહેલા મહર્દ્ધિક દેવો શુક્લવર્ણવાળા અને શુક્લ લેશ્યાવાળા હોય છે. ૨૬૧.

અહીંથી માંડીને અનુત્તર વિમાન સુધીના દેવો શુક્લ લેશ્યા અને શુક્લવર્ણવાળા છે. પરંતુ ઉપર-ઉપર ઉત્કૃષ્ટ સમજવા. ૨૬૨.

લાંતક દેવલોકના પ્રથમ પ્રતરના દેવતાઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૦૬ સાગરોપમની છે. ૨૬૩.

બીજા પ્રતરના દેવતાઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ	૧૧૬	સાગરોપમની છે
ત્રીજા પ્રતરના	૧૨	" "
ચોથા	૧૩	" "
પાંચમા	૧૪	" "

૨૬૪-૨૬૫.

જઘન્યથી તો સર્વત્ર ૧૦ સાગરોપમની સ્થિતિ સમજવી. પોત-પોતાના આયુષ્ય અનુસાર દેહ પ્રમાણ નીચે મુજબ છે. ૨૬૬.

દશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવતાઓનું દેહમાન પદ્મ હોય છે. ૨૬૭.

“શ્રીબ્રહ્મલોકે પ્રતરે તૃતીયે, લૌકાન્તિકાસ્ત્ર વસન્તિ દેવાઃ ।

एकावताराः परमायुरष्टौ, भवन्ति तेषामपि सागराणि ॥ ૨૪૪A ॥

इति श्रणिकचरित्रे ।”

“અટ્ટેવ સાગરાઈં પરમાઉં હોઈ સચ્ચદેવાળં ।

एगावयारिणो खलु देवा लोगंतिया नेया ॥ ૨૪૪B ॥”

इति प्रवचनसारोद्धारे,

તત્ત્વાર્થટીકાયામપિ—લોકાન્તે ભવા લૌકાન્તિકાઃ, અત્ર પ્રસ્તુતત્વાદ્બ્રહ્મલોક એવ પરિગૃહ્યતે, તદન્તનિવાસિનો લૌકાન્તિકાઃ, સર્વબ્રહ્મલોકદેવાનાં લૌકાન્તિકપ્રસન્ન इति ચેન્ન, લોકાન્તોપશ્લેષાત્, જરામરણાદિજ્વાલાકીર્ણો વા લોકસ્તદન્તવર્તિત્વાલ્લૌકાન્તિકાઃ કર્મક્ષયામ્યાસીમાવાચ્છેતિ,

लब्धिस्तोत्रे तु—

सर्वद्वचुआ चउकयआहारगुवसमजिणगणहराई ।

निअमेण तवभवसिवा सत्तद्वभवेहिं लोगंती ॥ ૨૪૪C ॥”

શ્રેણિક ચરિત્રમાં કહ્યું છે કે: ‘જે બ્રહ્મલોકના ત્રીજા પ્રતરમાં લોકાંતિક દેવો વસે છે, તે એકાવતારી છે અને આઠ સાગરોપમના પરમ (ઉત્કૃષ્ટ) આયુષ્યવાળા છે.’ ૨૪૪A

પ્રવચનસારોદ્ધારમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે ‘(આ લોકાંતિક) સર્વ દેવતાઓનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય આઠ સાગરોપમનું હોય છે અને એકાવતારી હોય છે.’ ૨૪૪ B

તત્ત્વાર્થની ટીકામાં પણ કહ્યું છે કે ‘લોકના અંતમાં થયેલા છે, તેથી લોકાંતિક કહેવાય છે, અહીંયા પ્રસ્તુતમાં લોકથી બ્રહ્મલોક અહણ કરવો. તેના અંતે રહેતા હોવાથી લોકાંતિક કહેવાય છે.

અન્ન : તો તો બ્રહ્મલોકના સર્વ દેવો લોકાંતિક કહેવાશે ?

જવાબ : ના ! લોક શબ્દ નથી પણ લોકાંત શબ્દ હોવાથી બ્રહ્મલોકનાં સર્વ દેવો નહીં આવે.

જરા, મરણાદિથી યુક્ત એવો જે લોક. તેની અંદર રહેનારા અને કર્મક્ષયના અસ્યાસી હોવાથી લોકાંતિક કહેવાય છે.’

લબ્ધિસ્તોત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—

સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાંથી ચ્યવેલા (જીવો), ચાર વખત જેમણે આહારક લબ્ધિનો ઉપયોગ કરેલો છે, ચાર વખત જેમણે ઉપશમ શ્રેણિ કરેલી છે, તેવા જીવો, શ્રી જિનેશ્વરો અને ગણધરો સજવંતો—આ બધા તદ્દસવ મોક્ષગામી છે, જ્યારે લોકાંતિક દેવો સાત—આઠ સદે મોક્ષમાં જનારા હોય છે. (આ શાસ્ત્રનું મંતવ્ય બધા કરતાં જુદું છે.) ૨૪૪C.

અથોર્ધ્વં બ્રહ્મલોકસ્ય, સમપક્ષં સમાનદિક્ ।
 યોજનાનામસંખ્યેયકોટાકોટિવ્યતિક્રમે ॥ ૨૪૫ ॥
 વિભાતિ લાન્તકઃ સ્વર્ગઃ, પશ્ચપ્રતરશોભિતઃ ।
 પ્રતિપ્રતરમેકૈકેનેન્દ્રકેણ વિગજિતઃ ॥ ૨૪૬ ॥
 પ્રથમપ્રતરે તત્ર, બલભદ્રાખ્યમિન્દ્રકમ્ ।
 ચક્રં ગદા સ્વસ્તિકં ચ, નન્દ્યાવર્તમિતિ ક્રમાત્ ॥ ૨૪૭ ॥
 પ્રતિપ્રતરમેતેભ્યઃ, પટ્કત્યોઽપિ ચતુર્દિશમ્ ।
 પ્રાગ્વદત્ર વિના પ્રાચીં, પ્રોક્તાઃ પુષ્પાવકીર્ણકાઃ ॥ ૨૪૮ ॥
 એકત્રિંશદથ ત્રિંશદેકોનત્રિંશદેવ ચ ।
 તથાઽષ્ટાવિંશતિઃ સપ્તવિંશતિશ્ચ યથાક્રમમ્ ॥ ૨૪૯ ॥
 પશ્ચસ્વેષુ પ્રતરેષુ, પ્રતિપદ્મિ વિમાનકાઃ ।
 એકૈકસ્યામથો પદ્મૌ, પ્રથમપ્રતરે સ્મૃતાઃ ॥ ૨૫૦ ॥
 ત્ર્યસ્રા એકાદશાન્યે ચ, દ્વૈધા દશ દશેતિ ચ ।
 ચતુર્વિંશં શતં સર્વે, પદ્મકિસ્થાયિ વિમાનકાઃ ॥ ૨૫૧ ॥
 વૃત્તાસ્ત્ર્યસ્રાશ્ચતુરસ્રા, દ્વિતીયપ્રતરે દશ ।
 પ્રતિપદ્મકચત્રં સર્વે ચ, વિંશં શતમુદીરિતાઃ ॥ ૨૫૨ ॥

લાંતક દેવલોકનું વર્ણન...

હવે બ્રહ્મ દેવલોકની ઉપર અસંખ્ય કોટાકોટિ યોજન ગયા બાદ સમાન દિશા, સમાન શ્રેણિમાં રહેલો. દરેક પ્રતરમાં એક-એક ઇન્દ્રક વિમાનથી શોભતો એવો પાંચ પ્રતરથી યુક્ત લાંતક નામનો સ્વર્ગ શોભે છે. ૨૪૫-૨૪૬.

તેમાં પ્રથમ પ્રતરમાં બલભદ્ર, બીજા પ્રતરમાં ચક્ર, ત્રીજા પ્રતરમાં ગદા, ચોથા પ્રતરમાં સ્વસ્તિક અને પાંચમા પ્રતરમાં નન્દ્યાવર્ત નામનું ઇન્દ્રક વિમાન છે. ૨૪૭.

દરેક પ્રતરમાં આ ઇન્દ્રક વિમાનની ચારે દિશામાં પંક્તિગત વિમાનો છે અને પૂર્વ દિશા સિવાયની ત્રણ દિશામાં પુષ્પાવકીર્ણક વિમાનો છે. ૨૪૮.

પાંચ પ્રતરમાં અનુક્રમે દરેક પંક્તિમાં ૩૧, ૩૦, ૨૯, ૨૮, ૨૭, વિમાનો છે. હવે પ્રથમ પ્રતરની એક-એક પંક્તિમાં ત્રિકોણ ૧૧ અને બીજા ૧૦-૧૦ વિમાનો છે, અને પંક્તિગત કુલ વિમાનો ૧૨૪ છે. ૨૪૯-૨૫૧.

બીજા પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં ગોળ-ત્રિકોણ અને ચોરસ વિમાનો ૧૦-૧૦ છે અને કુલ પંક્તિગત ૧૨૦ વિમાનો છે. ૨૫૨.

ત્રિભાગાલ્ભ્યાઃ કરાઃ પञ्ચૈકાદશાર્ણવજીવિનામ્ ।
 હસ્તાઃ પञ્ચ લઘૌ દ્વૌ ચ, દ્વાદશામ્ભોધિજીવિનામ્ ॥ ૨૬૮ ॥
 સૈકભાગાઃ કરાઃ પञ્ચ, ત્રયોદશાર્ણવાયુષામ્ ।
 ચતુર્દશાન્ધિસ્થિતીનાં, પૂર્ણાઃ પञ્ચ કરાસ્તનુઃ ॥ ૨૬૯ ॥
 ईशानस्वर्वासिनीभिर्देवीभिर्विषयेच्छवः ।
 ચિન્તામાત્રોપસ્થિતાભી, રમન્તે બ્રહ્મદેવવત્ ॥ ૨૭૦ ॥
 च्यवमानोत्पद्यमानसंख्या गत्यागती अपि ।
 અવધિજ્ઞાનવિષયઃ, સ્યાદત્ર બ્રહ્મલોકવત્ ॥ ૨૭૧ ॥
 अत्रोत्पत्तिच्यवनयोरन्तरं परमं भवेत् ।
 દિનાનિ પञ્ચચત્વાર્શિત્ ક્ષણશ્ચ જઘન્યતઃ ॥ ૨૭૨ ॥
 पञ्चमे प्रतरे चात्र, स्याल्लान्तकावतंसकः ।
 અઙ્કાવતંસકાદીનાં, મધ્યે ईशाननाकवत् ॥ ૨૭૩ ॥
 लान्तकस्तत्र देवेन्द्रः, पुण्यसारो विराजते ।
 સામાનિકામરૈઃ પञ્ચાશતા સેવ્યઃ સહસ્રકૈઃ ॥ ૨૭૪ ॥

અગ્ર્યાર	સાગરોપમના	આયુષ્યવાળા	દેવતાઓનું	દેહમાન	પર્વ	હાથ	છે.
બાર	"	"	"	"	પર્વ	"	"
તેર	"	"	"	"	પર્વ	"	"
ચૌદ	"	"	"	"	સંપૂર્ણ	"	છે.

૨૬૮-૨૬૯.

વિષય સુખ લોગવવાની ઇચ્છાવાળા એવા દેવતાઓની ઇચ્છામાત્રથી આવેલી ઇશાન સ્વર્ગની દેવીઓની સાથે તે દેવો બ્રહ્મદેવની જેમ રમે છે. ૨૭૦.

ચ્યવન અને ઉત્પત્તિની સંખ્યા, ગતિ-આગતિ, અવધિજ્ઞાનનો વિષય, એ સર્વ વિષયો બ્રહ્મદેવલોકની જેમ સમજવું. ૨૭૧.

અહીં ઉત્પત્તિ અને ચ્યવનનું ઉત્કૃષ્ટ આંતરું ૪૫ દિવસનું થાય છે. અને જઘન્યથી એક સમયનું હોય છે. ૨૭૨.

અહીં પાંચમા પ્રતરમાં અંકાવતંસકાદિ વિમાનોની મધ્યમાં ઇશાન દેવલોકની જેમ લાંતકાવતંસક નામનું વિમાન છે. ત્યાં લાંતક નામના પુણ્યશાળી ઇન્દ્ર વિરાજે છે અને તેઓ પાંચ હજાર (૫,૦૦૦) સામાનિક દેવતાઓથી સેવાય છે. ૨૭૩-૨૭૪.

દ્વાભ્યાં દેવસહસ્રાભ્યાં, સેવ્યોઽભ્યન્તરપર્ષદિ ।
 મધ્યમાયાં ચતુર્મિસ્તૈઃ, ષડ્ભિશ્ચ બાહ્યપર્ષદિ ॥ ૨૭૫ ॥ યુગ્મમ્ ॥
 સપ્તષટ્પન્ચભિઃ પલ્યોપમૈઃ સમધિકા સ્થિતિઃ ।
 દ્વાદશૈવામ્બુનિધયસ્તિસૃણાં પર્ષદાં ક્રમાત્ ॥ ૨૭૬ ॥
 આત્મરક્ષકદેવાનાં, પચ્ચાશતા સહસ્રકૈઃ ।
 એકૈકસ્યાં દિશિ સેવ્યો, દષ્ટાદ્યાયુધપાણિભિઃ ॥ ૨૭૭ ॥
 પ્રાગ્વદન્યૈરપિ મન્ત્રિત્રાયસ્ત્રિશકવાહનૈઃ ।
 સૈન્યૈઃ સૈન્યાધિપૈર્લોકપાલૈઃ પાલિતશાસનઃ ॥ ૨૭૮ ॥
 જિનાર્ચનાદિકં ધર્મ, કુર્વાણઃ પરમાર્હતઃ ।
 દિવ્યનાટ્યદત્તચેતાશ્ચતુર્દશાબ્ધિજીવિતઃ ॥ ૨૭૯ ॥
 સાતિરેકાનષ્ઠ જમ્બૂદ્વીપાન્ પૂરયિતું ક્ષમઃ ।
 રૂપૈર્વિકુર્વિતૈસ્તિર્યગસંખ્યદ્વીપતોયધીન્ ॥ ૨૮૦ ॥
 સ વિમાનસહસ્રાણાં, પચ્ચાશતોઽપ્યધીશ્વરઃ ।
 સામ્રાજ્યં શાસ્તિ દેવાનાં, લાન્તકસ્વર્ગવાસિનામ્ ॥ ૨૮૧ ॥
 પન્ચભિઃ કુલકં ॥

અભ્યન્તર પર્ષદાના બે હજાર (૨,૦૦૦), મધ્યમ પર્ષદાના ચાર હજાર (૪,૦૦૦) અને બાહ્ય પર્ષદાના છ હજાર (૬,૦૦૦) દેવોથી સેવાય છે. ૨૭૫.

ત્રણેય પર્ષદાના દેવોની સ્થિતિ ક્રમશઃ ૧૨ સાગરોપમ + ૭ પલ્યોપમ, ૧૨ સાગરોપમ + ૬ પલ્યોપમ, અને ૧૨ સાગરોપમ + ૫ પલ્યોપમની છે. ૨૭૬.

ઈંડ વિગેરે આયુધને હાથમાં ધારણ કરનારા એવા દરેક દિશામાં પચાસ-પચાસ હજાર આત્મરક્ષક દેવતાઓથી (આ ઈન્દ્ર) સેવાય છે. ૨૭૭.

પૂર્વે કહેલાની માર્કક મંત્રી, ત્રાયસ્ત્રિશ, વાહન, સૈન્ય, સેનાધિપતિ, લોકપાલ આદિ વડે પોતાના શાસનનું પાલન કરાવે છે. ૨૭૮.

પરમાર્હત્ એવા ઈન્દ્ર મહારાજ શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માની પૂજા વગેરે કરતાં, દિવ્ય નાટકને જોતાં, ચૌદ સાગરોપમનું આયુષ્ય ધારણ કરે છે. ૨૭૯.

ઈન્દ્ર મહારાજ, પોતાના વિકુર્વિત રૂપોથી આઠ જંબૂદ્વીપથી કંઈક અધિક ક્ષેત્રને પૂરવામાં સમર્થ છે. અને તિર્યક્ અસંખ્ય દ્વીપસમુદ્રને પૂરવામાં (ભરવામાં) સમર્થ છે. ૨૮૦.

પચાસ હજાર વિમાનોના અધીશ્વર એવા લાન્તકેન્દ્ર લાન્તક સ્વર્ગવાસી દેવોનું સામ્રાજ્ય કરે છે. ૨૮૧.

અસ્ય યાનવિમાનં ચ, ભવેત્કામગમાભિધમ્ ।

દેવઃ કામગમાભિલ્યો, નિયુક્તસ્તદ્વિકુર્વણે ॥ ૨૮૨ ॥

વૈમાનિકાઃ કિલ્વિપિકાસ્ત્રિધા ભવન્તિ તદ્યથા ।

ત્રયોદશાવ્ધિત્ર્યમ્મોધિત્રિપલ્યોપમજીવિનઃ ॥ ૨૮૩ ॥

તત્રચ—વસન્તિ લાન્તકસ્યાધસ્ત્રયોદશાવ્ધિજીવિનઃ ।

અધઃ સનત્કુમારસ્ય, ત્ર્યમ્મોધિજીવિનઃ પુનઃ ॥ ૨૮૪ ॥

ત્રિપલ્યસ્થિતયસ્તે ચ, સૌધર્મેશાનયોરધઃ ।

સ્થાનમેવં કિલ્વિપિકસુરાણાં ત્રિવિધં સ્મૃતમ્ ॥ ૨૮૫ ॥

નન્વત્રાધઃશ્વદેન કિમભિધીયતે? અધસ્તનપ્રસ્તટં, તસ્માદપ્યધોદેશો વા? અન્યચ્ચ દ્વાત્રિશ્લક્ષવિમાનમધ્યે સાધારણદેવીનામિવૈતેષાં કતિચિદ્વિમાનાનિ સન્તિ? વિમાનૈકદેશે વા વિમાનાદ્વહિર્વાં તિષ્ઠન્તિ તે? इति,

અત્રોચ્યતે—અત્રાધઃશ્વદસ્તત્સ્થાનવાચકો જ્ઞેયો, યતોઽત્રાધઃશ્વદઃ પ્રથમપ્રસ્તટાર્થો ન વટતે તૃતીયપટ્ટકલ્પસત્કકિલ્વિપિકામરાણાં, તત્પ્રથમપ્રસ્તટયોસ્ત્રિસાગરોપમત્રયોદશ-સાગરોપમસ્થિત્યોરસંભવાત્, તથા તદ્વિમાનાનાં સંખ્યા શાસ્ત્રે નોપલભ્યતે, તથા

લાંતક ઇન્દ્રનું યાન વિમાન કામગમ નામનું છે અને તેની વિકુર્વણુ કરનાર અધિકારી દેવ પણ કામગમ નામનો છે. ૨૮૨.

કિલ્વિપિક દેવોનું વર્ણન :

વૈમાનિક દેવતાઓમાં ત્રણ પ્રકારના કિલ્વિપિક દેવો હોય છે. ૧૩ સાગરોપમના આયુષ્ય-વાળા, ૩ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા, અને ૩ પદ્યોપમના આયુષ્યવાળા હોય છે. ૨૮૩.

તેમાં ૧૩ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા કિલ્વિપિક દેવો લાંતક દેવલોક નીચે રહે છે. ત્રણ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા સનત્કુમાર દેવલોકની નીચે રહે છે. અને ત્રણ પદ્યોપમના આયુષ્યવાળા સૌધર્મેશાન દેવલોકની નીચે રહે છે. એ પ્રમાણે કિલ્વિપિક દેવોનાં ત્રણ સ્થાન છે. ૨૮૪-૨૮૫.

અર્થ : અહીં ‘અધઃ’ શબ્દથી શું કહેવા માંગે છે. નીચેનું છેલ્લું પ્રતર કે પ્રતરની નીચેનો દેશ? વળી ખત્રીસ લાખ વિમાનોમાં સાધારણ દેવીઓનાં વિમાનોની જેમ આમના અલગ વિમાન છે? કે વિમાનના એક પ્રદેશમાં રહે છે? કે વિમાનોની બહાર રહે છે?

જવાબ : અહીં અધઃ શબ્દથી સ્થાન સમજવું. કારણકે અધઃ શબ્દ પ્રથમ પ્રતરના અર્થમાં પણ ઘટતો નથી. ત્રીજા અને છઠ્ઠા દેવલોકના કિલ્વિપિક દેવોને પ્રથમ

દેવલોકગતદ્વાત્રિશ્લક્ષવિમાનસંખ્યામધ્યે તદ્વિમાનગણનં ન સંભાવ્યતે इति, तत्त्वं सर्वविद्वेद्यमिति वृद्धाः ॥

અમી ચ ચળ્ડાલપ્રાયા, નિન્દ્યકર્માધિકારિણઃ ।

અસ્પૃશ્યત્વાદન્યદેવૈર્ધિવકૃતાસ્તર્જનાદિભિઃ ॥ ૨૮૬ ॥

દેવલોકે વિમાનેષુ, સુધાશુક્રપર્ષદાદિષુ ।

કૌતુકાદિસંગતેષુ, દેવાનાં નિકરેષુ ચ ॥ ૨૮૭ ॥

અષ્ટાહ્નિકાદ્યુત્સવેષુ, જિનજન્મોત્સવાદિષુ ।

અપ્રાપ્તુવન્તઃ સ્થાનં તે, સ્વં શોચન્તિ વિષાદિનઃ ॥ ૨૮૮ ॥

આચાર્યોપાધ્યાયગચ્છસંઘપ્રતીપવર્તિનઃ ।

યેઽર્જવદિનસ્તેષામયશઃકારિણોઽપિ ચ ॥ ૨૮૯ ॥

અસંજ્ઞાવોઙ્ગાવનાભિર્મિથ્યાત્વાભિનિવેશકૈઃ ।

વ્યુદ્ગ્રાહ્યન્તઃ સ્વાત્માનં, પરં તદુભયં તથા ॥ ૨૯૦ ॥

પ્રતિપાલ્યાપિ ચારિત્રપર્યાયં વત્સરાન્ બહૂન્ ।

તેઽનાલોચ્યાપ્રતિક્રમ્ય, તત્કર્માર્શમકારણમ્ ॥ ૨૯૧ ॥

ત્રયાણાં કિલ્ખિકાણાં, મધ્યે ભવન્તિ કુત્રચિત્ ।

તાદૃશત્રતપર્યાયાપેક્ષયા સ્થિતિશાલિનઃ ॥ ૨૯૨ ॥

પ્રતરમાં ત્રણ સાગરોપમ અને તેર સાગરોપમની સ્થિતિ ઘટતી નથી. તેના વિમાનોની સંખ્યા શાસ્ત્રમાં આવતી નથી તથા દેવલોકમાં રહેલા ૩૨ લાખ વિમાનોની અંદર તેમના વિમાનોની ગણના સંભવતી નથી. તત્ત્વ તો કેવલિગમ્ય છે એમ વૃદ્ધપુરુષો કહે છે

આ કિલ્ખિકે નિન્દ્યકર્મના અધિકારી હોવાથી ચંડાલ જેવા છે. અસ્પૃશ્ય હોવાથી ખીજા દેવો એમને તર્જના વગેરેથી ધિક્કાર આપે છે. ૨૮૬

દેવલોકના વિમાનોને વિષે, દેવોની પર્ષદામાં, કૌતુકથી ભેગા થયેલા દેવોના સમૂહમાં, અષ્ટાહ્નિકાદિ ઉત્સવોમાં, જિન જન્મ મહોત્સવાદિમાં, સ્થાન નહીં પામતા ઉદાસ થયેલા તે કિલ્ખિક દેવો પોતાની જાતને નિંદે છે. ૨૮૭-૨૮૮.

આચાર્યો, ઉપાધ્યાય, ગચ્છ અને સંઘના વિરોધી, અવર્ણવાદી, તેઓના અપયશને કરનારા, તેઓના પ્રત્યે અસંજ્ઞાવ ઉત્પન્ન કરાવવા દ્વારા મિથ્યાત્વના અભિનિવેષથી આત્માને, પરને અને ઉભયને વ્યુદ્ગ્રાહિત કરતાં એવા છવો ઘણા વર્ષ ચારિત્ર પાળીને પણ દુઃખના કારણભૂત તે કર્મની આવોચના અને પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના મરીને ત્રણ કિલ્ખિકના મધ્યમાં તેવા પ્રકારના ત્રત અને પર્યાયના સાપેક્ષ આયુષ્યવાળા દેવ અને છે. ૨૮૯-૨૯૨.

અમ્યચ્યુત્વા દેવનરતિર્યગ્રાસકજન્મસુ ।

ચતુરઃ પશ્ચ વા વારાન્, આન્ત્વા સિદ્ધયન્તિ કેચન ॥ ૨૯૩ ॥

કેચિત્પુનર્હદાદિનિવિડાશાતનાકૃતઃ ।

કૃતાનન્તભવા ભીમં, આમ્યન્તિ ભવસાગરમ્ ॥ ૨૯૪ ॥

તથાહુઃ—“દેવકિન્વિસિયા ણં મંતે ! તાઓ દેવલોગાઓ” ઇત્યાદિ ।

જામેયોઽપિ ચ જામાતા, યથા વીરજગદ્ગુરોઃ ।

જમાલિઃ કિલ્વિપિકેષ્ટપન્નો લાન્તકવાસિષુ ॥ ૨૯૫ ॥

સ હિ ક્ષત્રિયકુણ્ડસ્થઃ, ક્ષત્રિયસ્તાણ્ડવાદિષુ ।

મગ્નઃ શ્રુત્વા મહાવીરમાગતં વન્દિતું ગતઃ ॥ ૨૯૬ ॥

શ્રુત્વોપદેશં સંવિગ્રોઽનુજ્ઞાપ્ય પિતરૌ વ્રતમ્ ।

જગ્રાહ પશ્ચભિઃ પુંસાં, શતૈઃ સહ મહામહૈઃ ॥ ૨૯૭ ॥

અધીતૈકાદશાઙ્ગીકસ્તયૈવાર્હદનુજ્ઞયા ।

સેવ્યઃ સાધુપશ્ચશત્યા, ચકારાનેકથા તપઃ ॥ ૨૯૮ ॥

પ્રપ્રચ્છ ચૈકદાઽર્હન્તં, વિજિહીર્ષુઃ પૃથગ્ જિનાત્ ।

તૂર્ણીં તસ્થૌ પ્રમુરપિ, જાનંસ્તઙ્ગાવિવૈશસમ્ ॥ ૨૯૯ ॥

ત્યાંથી અયવીને દેવ-મનુષ્ય તિર્યંચ કે નરક થોનિમાં ચાર-પાંચ વાર ભમીને કોઇક મોક્ષમાં જાય છે. જ્યારે કોઈક શ્રી અરિહંત લગવાન આદિની અત્યંત આશાતના કરીને અનંત ભવો સુધી ભયંકર ભવસાગરમાં ભમે છે. ૨૯૩-૨૯૪.

કહ્યું છે કે : ‘હે ભગવન્ ! તે દેવલોકથી કિલ્વિપિક દેવો અયવીને’ ઇત્યાદિ...

જગત્શુરુ એવા શ્રી વીર ભગવાનનો ભાણેજ તથા જમાઈ એવો જમાલી લાંતક દેવલોકના કિલ્વિપિકમાં ઉત્પન્ન થયેલ છે. ૨૯૫.

ક્ષત્રિયકુંડના રહેવાસી ક્ષત્રિય એવા જમાલી નાટક આદિમાં મગ્ન હતા. તે સમયે પરમાત્મા મહાવીરદેવનું આગમન સાંભળી વંદન કરવા ગયા. ૨૯૬.

ઉપદેશ સાંભળીને વૈરાગ્ય યુક્ત બની માતા-પિતાની અનુજ્ઞા લઈ પાંચસો પુરુષોની સાથે મોટા મહોત્સવપૂર્વક તેમણે દીક્ષા લીધી. ૨૯૭.

પાંચસો સાધુથી યુક્ત એવા તે જમાલી અગ્યાર અંગ ભણીને, પરમાત્માની અનુજ્ઞાપૂર્વક અનેક પ્રકારે તપ કરતાં હતા. ૨૯૮.

એકદા તેણે (જમાલિએ) શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનથી જુદા વિચરવાની ઇચ્છાથી ભગવાનની અનુજ્ઞા માંગી ત્યારે ભગવાને તેનું વિપરીતભાવિ જોઈને મૌન રહ્યા. ૨૯૯-

અનનુજ્ઞાત એવૈષ, ઉપેક્ષ્ય જગદીશ્વરમ્ ।
 વિહરન્ સહિતઃ શિષ્યૈઃ, શ્રાવસ્તીં નગરીં યયૌ ॥ ૩૦૦ ॥
 તત્ર તસ્યાન્યદા પ્રાન્તાઘશનેન જ્વરોઽભવત્ ।
 શિષ્યાન્ શિશયિષુઃ સંસ્તારકકલ્પત્યૈ સમાદિશત્ ॥ ૩૦૧ ॥
 તમાસ્તરન્તિ તે યાવત્તાવદેષોઽતિપીડિતઃ ।
 ઝઘે સંસ્તારકો હન્ત, કૃતોઽથ ક્રિયતેઽથવા ? ॥ ૩૦૨ ॥
 દ્રાગેષ ક્રિયતે સ્વામિન્ !, શ્રુત્વેતિ શિષ્યભાષિતમ્ ।
 મિથ્યાવિપર્યસ્તમતિરિતિ ચેતસ્યચિન્તયત્ ॥ ૩૦૩ ॥
 પ્રત્યક્ષં ક્રિયમાણોઽયમકૃતો યન્ન ભુજ્યતે ।
 ક્રિયમાણં કૃતમિતિ, તત્કિમાહાન્તિમો જિનઃ ? ॥ ૩૦૪ ॥
 ધ્યાત્વેતિ સર્વાનાહૂય, શિષ્યાનેષોઽબ્રવીદિતિ ।
 કૃતમેવ કૃતં વસ્તુ, ક્રિયમાણં ન તત્તથા ॥ ૩૦૫ ॥
 ક્રિયમાણં કૃતં કિંચિન્ન ચેદાઘક્ષણાદિષુ ।
 સર્વમન્ત્યક્ષણે તર્હિ, તત્કર્તું શક્યતે કથમ્ ? ॥ ૩૦૬ ॥

ભગવાનનો અનુજ્ઞા નહીં હોવા છતાં ઉપેક્ષા કરીને પોતાના શિષ્યો સાથે વિચરતા શ્રાવસ્તીનગરીમાં ગયા. ૩૦૦.

ત્યાં એક દિવસ તેને લુખ્યુ-સુકુ ભોજન કરવાના કારણે તાવ આવ્યો અને સૂવાની ઇચ્છાથી તેણે શિષ્યોને સંત્રારો કરવા આદેશ આપ્યો. ૩૦૧.

શિષ્યો જ્યારે સંત્રારો કરી રહ્યાં હતાં ત્યારે અતિપીડાને કારણે જમાલીએ શિષ્યોને પૂછ્યું કે-સંત્રારો થયો કે થાય છે ? કયો કે કરાય છે ? ત્યારે શિષ્યોએ કહ્યું કે-‘હે સ્વામિન્ ! સંત્રારો હમણાં જ કરીએ છીએ’ આ પ્રમાણે શિષ્યભાષિત સાંભળીને મિથ્યાત્વના કારણે વિપર્યસ્ત બુદ્ધિથી તેણે વિચાર કર્યો કે-પ્રત્યક્ષ રીતે કરાતો આ સંત્રારો ‘અકૃત’ છે. તેથી તેનો ઉપયોગ કરાતો નથી છતાં ‘કરાતું હોય તે કરેલું’ એ પ્રમાણે શ્રી અંતિમ જિનેશ્વર કેમ કહેતાં હશે ? આ પ્રમાણે વિચારીને બધા શિષ્યોને બોલાવીને તેમણે કહ્યું કે કરેલી વસ્તુને જ કરેલી કહેવી. કરાતી વસ્તુને તે પ્રમાણે કહેવી નહિ (ત્યારે તેમના શિષ્યોએ સામો પ્રશ્ન કર્યો કે-) પ્રથમાદિ ક્ષણોમાં કરાતી ક્રિયા જો થોડી પણ-દેશથી પણ કરેલી ન કહીએ તો અંત્ય ક્ષણમાં પૂર્ણ કેવી રીતે કરી શકાય ! (બધું થયું એમ કઈ રીતે કહી શકાય ?) ક્ષણે ક્ષણે કરાતું દેશથી થયેલું ક્ષે-ઉ. ૫૫

દેશતઃ કૃતમેવેતિ, ક્રિયમાણં ક્ષણે ક્ષણે ।
 જીર્યમાણં જીર્ણમેવં, ચલચ્ચલિતમેવ ચ ॥ ૩૦૭ ॥ યુગ્મમ્ ।
 ઇત્યાદિયુક્તિભિઃ શિષ્યૈર્વોધિતોઽપિ કદાગ્રહી ।
 કૈશ્ચિદ્ધર્માર્થિભિસ્ત્યક્તઃ, કૈશ્ચિત્સ એવ ચાદૃતઃ ॥ ૩૦૮ ॥
 યૈસ્ત્યક્તસ્તે મહાવીરં, ચમ્પાયાં પુરી સંસ્થિતમ્ ।
 અભ્યુપેત્ય ગુરુકૃત્યોદ્યુક્તાઃ સ્વાર્થમસાધયન્ ॥ ૩૦૯ ॥
 ક્રમાદ્વિમુક્તો રોગેણ દ્રવ્યતો ન તુ ભાવતઃ ।
 જમાલિરપિ ચમ્પાયામુપવીરસુપાગતઃ ॥ ૩૧૦ ॥
 કદાગ્રહગ્રહસ્તપ્રશસ્તધિષ્ણાવલઃ ।
 ઇત્યાલલાપ ભગવન્ !, ભવચ્છિષ્યાઃ પરે યથા ॥ ૩૧૧ ॥
 છન્નસ્થા ન તથૈવાહં, કિંતુ જાતોઽસ્મિ કેવલી ।
 ઇતિત્રુવાણં ભગવાનિન્દ્રભૂતિસ્તમવ્રવીત્ ॥ ૩૧૨ ॥
 જ્ઞાનં કેવલિનઃ શક્યં, નાવરીતું પટાદિભિઃ ।
 યદિ ત્વં કેવલી તર્હિં, પ્રશ્નયોર્મે કુરુત્તરમ્ ॥ ૩૧૩ ॥

જ છે. પૂર્ણ થતી વસ્તુ જેમ જીર્ણ કહેવાય છે-ચાલતી વસ્તુ જે રીતે ચલિત કહેવાય છે'... ૩૦૨-૩૦૭.

ઈત્યાદિ યુક્તિઓ વડે શિષ્યોએ સમજાવવા છતાં પણ જમાલિ કદાગ્રહી રહ્યો તેથી કેટલાક ધર્માર્થી શિષ્યોએ તેને છોડી દીધો અને કેટલાક શિષ્યોએ તેનો આદર કર્યો. ૩૦૮.

જેઓએ છોડી દીધો તે બધા શિષ્યો ચમ્પાનગરીમાં રહેલા શ્રી મહાવીરસ્વામી પાસે આવીને મોક્ષમાર્ગમાં ઉદ્ધમવંત થઈને સ્વાર્થ (કલ્યાણ)ને સાધી ગયા. ૩૦૯.

ક્રમે કરીને જમાલિનો દ્રવ્યરોગ શાંત થઈ ગયો પરંતુ ભાવરોગ શાંત ન થયો. ત્યારે જમાલિ પણ ચમ્પામાં શ્રી વીરપ્રભુ પાસે આવ્યો. ૩૧૦.

કદાગ્રહરૂપી ગ્રહથી જેની નિર્મળબુદ્ધિ અસ્ત થયેલ છે, એવા જમાલીએ પરમાત્માને કહ્યું કે- ભગવન! તમારા ખીજ શિષ્યો છન્નસ્થ છે, તેવો હું નથી પરંતુ હું કેવલી થયો છું. આ પ્રમાણે બોલતા જમાલીને શ્રી ઈન્દ્રભૂતિ ભગવાને કહ્યું કે- કેવલજ્ઞાનીનું જ્ઞાન તો પટ વગેરેથી આવરી શકાતું નથી. જો તમને કેવલજ્ઞાન હોય તો મારા બે પ્રશ્નોના જવાબ આપો. ૩૧૧-૩૧૩.

જમાલે ! નન્વસૌ લોકઃ, શાશ્વતોઽશાશ્વતોઽથવા ? ।
 જીવોઽપ્યશાશ્વતઃ કિં વા, શાશ્વતસ્તદ્વદ દ્રુતમ્ ॥ ૩૧૪ ॥
 જગદ્ગુરુપ્રત્યનીકતયા પ્રશ્નમપીદશમ્ ।
 સોઽક્ષમઃ પ્રત્યવસ્થાતું, વભૂવ મલિનાનનઃ ॥ ૩૧૫ ॥
 તતઃ સ વીરનાથેન, પ્રોક્તઃ કિં મુહ્યસીહ મોઃ ? ।
 શાશ્વતાશાશ્વતૌ હ્યતૌ, દ્રવ્યપર્યાયભેદતઃ ॥ ૩૧૬ ॥
 છદ્મસ્થાઃ સન્તિ મે શિષ્યા, ઈદક્ષપ્રશ્નોત્તરે ક્ષમાઃ ।
 અનેકે ન તુ તે ત્વદ્વદસત્સાર્વજ્યશંસિનઃ ॥ ૩૧૭ ॥
 અશ્રદ્ધત્તજ્ઞિનોક્તં, સ્વૈરં પુનરપિ ભ્રમન્ ।
 વ્યુદ્ગ્રાહ્યંશ્ચ સ્વપરં, કુર્વસ્તપાંસ્યનેકધા ॥ ૩૧૮ ॥
 અન્તેઽર્દ્ધમાસિકં કૃત્વાઽનશનં તચ્ચ પાતકમ્ ।
 અનાલોચ્યાપ્રતિક્રમ્ય, મૃત્વા કિલ્વિપિકોઽભવત્ ॥ ૩૧૯ ॥
 તતઃચ્યુત્વા ચ વિવુધ-તિર્યગ્મનુજજન્મસુ ।
 ઉત્પદ્ય પશ્ચશઃ પશ્ચદશે જન્મનિ સેત્સ્યતિ ॥ ૩૨૦ ॥

તથાહુઃ—“ ગોં ! ચત્તારિ પશ્વ તિરિક્ષ્વજોણિયમણુસ્સદેવભવગ્ગહણાં સંસારં

હે જમાલિ ! આ લોક શાશ્વત છે કે અશાશ્વત ? જીવ પણ શાશ્વત છે કે અશાશ્વત ? જલ્દી કહો. ૩૧૪.

ભગવાનના પ્રત્યનિક થવાના કારણે આવા પણ (સામાન્ય પણ) પ્રશ્નોના જવાબ આપવામાં અસમર્થ બનેલો તે શ્યામ મુખવાળો થયો. ૩૧૫.

ત્યારે શ્રી વીર ભગવાને કહ્યું કે હે જમાલિ ! તું શા માટે મુંઝાય છે ? આ જગત અને જીવ બંને પદાર્થો દ્રવ્ય અને પર્યાયના ભેદથી શાશ્વત અને અશાશ્વત છે. ૩૧૬.

મારા અનેક છદ્મસ્થ શિષ્યો છે પણ આ પ્રશ્નના ઉત્તર આપવામાં સમર્થ છે છતાં પણ તારી જેમ પોતાની જાતને ખોટી રીતે સર્વજ્ઞ કહેવડાવતા નથી. ૩૧૭.

આ પ્રમાણે (યુક્તિપૂર્વક પણ) ભગવાનની કહેલી વાત ઉપર શ્રદ્ધા નહિ કરતો, ઈચ્છા મુજબ ભ્રમતો, સ્વ-પરને વ્યુદ્ગ્રાહિત કરતો, અનેક પ્રકારનો તપ કરતો, અંતે અર્ધ મહિનાનું અનશન કરીને તે પાપની આલોચના-પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના મરીને કિલ્બિષિક થયો. ત્યાંથી ત્ર્યવીને દેવ-તિર્યંચ અને મનુષ્યના જન્મોમાં પાંચ-પાંચ વાર ઉત્પન્ન થઈ, તે પંદરમા ભવે સિદ્ધ થશે. ૩૧૮-૩૨૦.

શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં નવમા શતકના તેત્રીસમા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે— “ હે ગૌતમ !

અણુપરિચ્છિન્ના તતો પચ્છા સિઙ્ગિહિતિ જાવ અંતં કાહિતિ” ભગવતીસૂત્રે શ૦ ૧૭૦ ૩૩ ॥

ગ્રન્થાન્તરે ચ યદ્યસ્યાનન્તા અપિ ભવાઃ શ્રુતાઃ ।

તદા તદનુસારેણ, તથા જ્ઞેયા વિવેકિભિઃ ॥ ૩૨૧ ॥

જિનં વિનાઽન્યઃ કસ્તત્ત્વં, નિશ્ચેતું ક્ષમતેઽપરઃ ।

તતઃ પ્રમાણમુભયં, શ્રીવીરાજ્ઞાઽનુસારિણામ્ ॥ ૩૨૨ ॥

સત્યપ્યેવં પશ્ચમાઙ્ગવચો વિલુપ્ય યે જઢાઃ ।

૬કાન્તેન ભવાનસ્યાનન્તાન્નિશ્ચિન્વતેઽધુના ॥ ૩૨૩ ॥

કદાગ્રહતમશ્છન્નનયનાસ્તે મુધા સ્વયમ્ ।

ભવૈરનન્તૈર્યુજ્યન્તે, પરાનન્તભવાગ્રહાત્ ॥ ૩૨૪ ॥

૬વં ચ-“ અનન્તાસંખ્યસંખ્યેયાનુત્સૂત્રભાષિણોઽપિહિ ।

પરિણામવિશેષેણ, ભવાન્ બ્રામ્યન્તિ સંસૃતૌ ॥ ૩૨૫ ॥”

તથોક્તં મહાનિશીથદ્વિતીયાધ્યયને-“ જે ણં તિત્થગરાદીણં મહત્તીં આસાયણં કુજ્ઞા સે ણં અજ્ઞવસાયં પઙ્કજ્ઞા જાવણં અણંતસંસારિયત્તણં લભેજ્ઞા,” યાવચ્છબ્દ-મર્યાદયા ચાત્ર સંખ્યાતા અસંખ્યાતા અપિ ભવા લભ્યન્ત ઇતિ ધ્યેયં ।

આર-પાંચ તિર્થંચ-મનુષ્ય તથા દેવલવને ગ્રહણ કરવારૂપ સંસારમાં લમીને ત્યારબાદ સિદ્ધિ પામશે. લવનો અત કરશે.”

જો કે- ગ્રન્થાન્તરમાં જમાલીના અનંત લવ પણ સંભળાય છે. ત્યારે તે અનુસારે વિવેકીએ સમજ લેવા. ૩૨૧.

શ્રી જિનેશ્વર ભગવાંત વિના અન્ય ખીજો કોણુ તત્ત્વનો નિશ્ચય કરી શકે માટે શ્રી વીર ભગવાનની આજ્ઞાનુસારી જીવો માટે બન્ને વસ્તુ પ્રમાણુ છે. ૩૨૨.

આમ હોવા છતાંય જે જડપુરુષો એકાંતે શ્રી ભગવતીની વાતોને ઉડાડીને હમણાં જમાલીનાં અનંતલવોનો નિશ્ચય કરે છે, તે કદાગ્રહરૂપી અંધકારથી ઢંકારી ગયેલી આંખવાળા ક્ષેત્ર બિચારા ખીજને અનંતલવ પકડાવીને પોતે અનંતલવથી જોડાય છે. ૩૨૩-૩૨૪

પરિણામ વિશેષે ઉત્સૂત્રભાષી જીવો આ સંસારમાં અનંત, અસંખ્યાત અને સંખ્યાતલવ ભમે છે. ૩૨૫.

શ્રી મહાનિશીથના દ્વિતીય અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે ‘જે તિર્થંકર આદિની મોટી આશાતના કરે છે, તે અધ્યવસાય મુજબ અનંત સંસાર સુધી પણ લમે છે. અહીં ‘યાવત્’ શબ્દ મર્યાદાના અર્થમાં હોવાથી યાવત્ શબ્દથી સંખ્યાત-અસંખ્યાત લવો પણ ઘટી શકે.

ઉત્સવ્રભાષિણાં યે ચાનન્તાનેવ કદાગ્રહાત્ ।
 ભવાનૂચુરુપેક્ષ્યં તત્તેષાં વાતૂલચેષ્ટિતમ્ ॥ ૩૨૬ ॥
 અતઃ પરં કિલ્બિષિકજાતીયાનામસંભવઃ ।
 યથાઽઽભિયોગિકાદીનામચ્યુતસ્વર્ગતઃ પરમ્ ॥ ૩૨૭ ॥
 અથોર્ધ્વં લાન્તકસ્વર્ગાત્સમપક્ષં સમાનદિક્ ।
 યોજનાનામસંખ્યેયકોટાકોટિવ્યતિક્રમે ॥ ૩૨૮ ॥
 અસ્તિ સ્વર્ગો મહાશુકઃ, સંપૂર્ણચન્દ્રસંસ્થિતઃ ।
 ચત્વારઃ પ્રતરાસ્તત્ર, પ્રતિપ્રતરમિન્દ્રકમ્ ॥ ૩૨૯ ॥
 આમઙ્કરં ગૃદ્ધિસંજ્ઞં, કેતુશ્ચ ગરુલાભિધમ્ ।
 ચતસ્રઃ પદ્મયસ્ત્વેભ્યઃ, પ્રાગ્વત્પુષ્પાવકીર્ણકાઃ ॥ ૩૩૦ ॥
 ષડ્વિંશતિઃ પશ્ચચતુસ્ત્રયધિકા વિંશતિઃ ક્રમાત્ ।
 પ્રતરેષુ ચતુર્ષ્વેષુ, પ્રતિપદ્મિઃ વિમાનકાઃ ॥ ૩૩૧ ॥
 તત્રાદ્યપ્રતરે પદ્મકૌ, પદ્મકૌવદ્યેવ વૃત્તકાઃ ।
 નવ ચ ત્રિચતુઃકોણાઃ, સર્વે ચતુર્યુતં શતમ્ ॥ ૩૩૨ ॥

જે લોકો કદાગ્રહથી ઉત્સૂતલાવીના અનંતલવો જ કહે છે તે તેમનું વાયડાપણું છે અને તે ઉપેક્ષા કરવા જેવું છે. ૩૨૬.

આ દેવલોકથી આગળ કિલ્બિષિક દેવો હોતા નથી, જેવી રીતે અચ્યુત દેવલોકથી આગળ આભિયોગિક દેવો હોતા નથી તે રીતે... ૩૨૭.

મહાશુક દેવલોકનું વર્ણન

હવે લાન્તક સ્વર્ગથી બરાબર ઉપર સમાન દિશામાં અસંખ્ય કોટાકોટી યોજનો ગયા બાદ, સંપૂર્ણ ચન્દ્રાકારે મહાશુક નામનો સ્વર્ગ છે અને તેમાં ચાર પ્રતર છે. દરેક પ્રતરમાં એક-એક ઇન્દ્રક વિમાન છે. ૩૨૮-૩૨૯.

તે ઇન્દ્રક વિમાનોના નામ ક્રમશઃ ૧. આભંકર, ૨. ગૃદ્ધિ, ૩. કેતુ અને ૪. ગરુલ છે. તેનાથી ચાર-ચાર પંક્તિ નીકળે છે અને પૂર્વની જેમ અન્ય પુષ્પાવકીર્ણક વિમાનો છે. ૩૩૦.

દરેક પ્રતરમાં ચારે દિશાના ક્રમશઃ છવીસ, પચીસ, ચોવીસ, અને ત્રેવીસ વિમાનો દરેક પંક્તિમાં છે. ૩૩૧.

પહેલા પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં આઠ ગોળ વિમાનો છે. તથા ત્રિકોણ અને ચતુષ્કોણ નવ-નવ વિમાનો છે. કુલ વિમાનો એકસો ચાર છે. ૩૩૨.

દ્વિતીયપ્રતરે ત્ર્યસ્રા, નવાષ્ટાષ્ટપરે દ્વિધા ।
 સર્વે શતં તૃતીયે ચ, પ્રતરેઽષ્ટાષ્ટ તે ત્રિધા ॥ ૩૩૩ ॥
 સર્વે ચ તે ષણ્ણવતિશ્ચતુર્થપ્રતરે પુનઃ ।
 અષ્ઠૌ ત્ર્યસ્રાશ્ચતુરસ્રા, વૃત્તાઃ સપ્ત વિમાનકાઃ ॥ ૩૩૪ ॥
 સર્વે ચાત્ર દ્વિનવતિઃ, પાઙ્ક્તેયાઃ પરિકીર્તિતાઃ ।
 ચતુરિન્દ્રકયોગેઽત્ર, સર્વે સ્યુઃ પઙ્ક્તિવૃત્તકાઃ ॥ ૩૩૫ ॥
 અષ્ટાવિંશં શતં પઙ્ક્તિત્ર્યસ્રાઃ પટ્ટત્રિંશકં શતમ્ ।
 દ્વાત્રિંશં ચ શતં પઙ્ક્તિચતુરસ્રાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥ ૩૩૬ ॥
 એવં પઙ્ક્તિવિમાનાનાં, મહાશુક્રે શતત્રયમ્ ।
 ષણ્ણવત્યા સમધિકં, શેષાઃ પુષ્પાવકીર્ણકાઃ ॥ ૩૩૭ ॥
 સહસ્રાણ્યેકોનચત્વારિંશદેવ ચ ષટ્શતી ।
 ચતુર્યુતૈવ સર્વે ચ, ચત્વારિંશત્સહસ્રકાઃ ॥ ૩૩૮ ॥
 આધારતો લાન્તકવદ્, દ્વિધાઽમી વર્ણતઃ પુનઃ ।
 શુક્લાઃ પીતાશ્ચ પૂર્વેભ્યો, વર્ણાદ્યુત્કર્ષશાલિનઃ ॥ ૩૩૯ ॥
 પૃથ્વીપિષ્ઠઃ શતાનીહ, ચતુર્વિંશતિરીરિતઃ ।
 યોજનાનાં શતાન્યષ્ઠૌ, પ્રાસાદાઃ સ્યુઃ સમુચ્છિન્તાઃ ॥ ૩૪૦ ॥

બીજા પ્રતરમાં ત્રિકોણ વિમાનો નવ છે ગોળ અને ચતુષ્કોણ વિમાનો આઠ—
 આઠ છે કુલ એકસો વિમાનો છે. ત્રીજા પ્રતરમાં ત્રણે પ્રકારના આઠ-આઠ વિમાનો
 છે. કુલ છનું વિમાનો છે. ૩૩૩.

ચોથા પ્રતરમાં ત્રિકોણ અને ચોરસ વિમાનો આઠ-આઠ છે અને ગોળ વિમાનો
 સાત છે. કુલ વિમાનો બાણું છે ચારે પ્રતરના થઈને પંક્તિગત ગોળ વિમાનો ઇન્દ્રક
 વિમાન મેળવવાથી એકસો અઠ્ઠાવીસ થાય છે, ત્રિકોણ વિમાનો એકસો છત્રીસ થાય
 છે અને ચોરસ વિમાનો એકસો બત્રીસ કલ્યા છ. ૩૩૪-૩૩૬.

આ પ્રમાણે મહાશુક્ર દેવલોકમાં પંક્તિગત વિમાનો ત્રણસો છનું છે. અને
 પુષ્પાવકીર્ણક વિમાનો ઓગણચાલીશ હજાર છસો-ચાર (૩૬,૬૦૪) છે અને કુલ
 મળીને ચાલીશ હજાર (૪૦,૦૦૦) થાય છે. ૩૩૭-૩૩૮.

દેવલોકની નીચે આધારભૂત ધનવાત વગેરે લાંતક દેવલોકનીજેમ સમજવા અહીંના
 દેવો શુક્લ અને પીત એમ બે વર્ણના છે અને પૂર્વના દેવોથી શ્રેષ્ઠ વર્ણવાળા છે. ૩૩૯.

આ દેવલોકનો પૃથ્વીપિંડ ચોવીસસો (૨૪૦૦) ચોજનનો છે. અને પ્રાસાદ
 આઠસો (૮૦૦) ચોજન ઊંચા હોય છે. ૩૪૦.

પ્રથમપ્રતરે ચાત્ર, દેવાનાં પરમા સ્થિતિઃ ।
 પાદોનાંનિ પશ્ચદશ, સ્યુઃ સાગરોપમાણ્યથ ॥ ૩૪૧ ॥
 દ્વિતીયપ્રતરે પશ્ચદશ સાદ્ધાંનિ તાન્યથ ।
 તૃતીયે ચ સપાદાનિ, ષોડશૈતાનિ નિશ્ચિતમ્ ॥ ૩૪૨ ॥
 ચતુર્થે ચ સપ્તદશ, વાર્ધ્વયઃ પરમા સ્થિતિઃ ।
 સર્વેષ્વપિ જઘન્યા તુ, ચતુર્દશ પયોધયઃ ॥ ૩૪૩ ॥
 કરાઃ પશ્ચ દેહમત્ર, ચતુર્દશાબ્ધિજીવિનામ્ ।
 કરાશ્ચત્વારસ્ત્રયોઽંશાઃ, પશ્ચદશાર્ણવાયુષામ્ ॥ ૩૪૪ ॥
 ષોડશાબ્ધ્યાયુષાં હસ્તાશ્ચત્વારોઽંશદ્વયાન્વિતાઃ ।
 એકાંશાદ્ધ્યાસ્તે તુ સપ્તદશસાગરજીવિનામ્ ॥ ૩૪૫ ॥
 એકાદશવિભક્તૈકકરસ્યાંશા અમી ઇહ ।
 આહારોચ્છ્વાસકાલસ્તુ, ગ્રાગ્વત્સાગરસંખ્યયા ॥ ૩૪૬ ॥
 કામભોગામિલાષે તુ, તેષાં સંકેતિતા ઇવ ।
 સૌધર્મસ્વર્ગદેવ્યોઽત્રાયાન્તિ સ્વાર્હા વિચિન્તિતાઃ ॥ ૩૪૭ ॥

અહીં પ્રથમ પ્રતરમાં દેવોની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ પોષ્ટા પંદર સાગરોપમની છે. ૩૪૧.

બીજા પ્રતરના દેવોની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ સાડા પંદર સાગરોપમની છે.

ત્રીજા , , , સવા સોળ , , છે, ૩૪૨.

ચોથા પ્રતરના દેવોની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની કહેલી છે. ચારે પ્રતરમાં જઘન્યસ્થિતિ ચૌદ (૧૪) સાગરોપમની કહી છે. ૩૪૩.

અહીં રહેલા ૧૪ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવતાઓના દેહની ઊંચાઈ ૫ હાથ છે. અને ૧૫ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવોના દેહની ઊંચાઈ ૪ હાથ અને ૩ અંશ છે, ૩૪૪.

૧૬ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવોના દેહની ઊંચાઈ ચાર હાથ એ અંશ છે. અને ૧૭ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવોના દેહની ઊંચાઈ ચાર હાથ અને એક અંશ છે. ૩૪૫.

અગ્યાર લાગતા વિલક્ષ્ણ થયેલા હાથના આ અંશો સમજવા. આહાર અને ઉચ્છ્વાસનો કાળ પૂર્વની જેમ સાગરોપમની સંખ્યા પ્રમાણે સમજી લેવો. ૩૪૬.

આ દેવતાઓને કામભોગનો અભિલાષ થાય, ત્યારે તેમની સંકેતિત વ્યક્તિની જેમ સૌધર્મ સ્વર્ગની પોતાને યોગ્ય દેવીઓ ચિંતવનામાત્રથી ત્યાં આવે છે. ૩૪૭.

અથાસાં દિવ્યસુદૃશાં, શૃંગારરસકોમલમ્ ।
 ગીતં સ્ફીતં ચ સાકૂતં, સ્મિતં લલિતકૂજિતમ્ ॥ ૩૪૮ ॥
 વિવિધાન્યોક્તિવક્રોક્તિવ્યજ્ઞચલ્લગુવચોભરમ્ ।
 હૃદયગદ્યપદ્યનવ્યભવ્યકાવ્યાદિપદ્ધતિમ્ ॥ ૩૪૯ ॥
 કઢ્ઢાણાનાં રણત્કારં, હારકાશ્ચીકલધ્વનિમ્ ।
 મણિમઝીરલ્લંકારં, કિઙ્કિણીનિષ્કણોલ્લવણમ્ ॥ ૩૫૦ ॥
 કામગ્રહાર્તિશ્મનમન્ત્રાક્ષરમિવાદ્ભુતમ્ ।
 શબ્દં શૃણ્વન્ત એવામી, તૃપ્યન્તિ સુરતાદિવ ॥ ૩૫૧ ॥
 દેવ્યોઽપિ તા દૂરતોઽપિ, વૈક્રિયૈઃ શુક્રપુદ્ગલૈઃ ।
 તૃપ્યન્ત્યજ્ઞે પરિણતૈસ્તાદ્દિવ્યપ્રભાવતઃ ॥ ૩૫૨ ॥
 અર્દ્ધનારાચાવસાનચતુઃસંહનનાશ્ચિતાઃ ।
 ગર્ભજા નરતિર્યશ્ચો, લભન્તેઽત્રામૃતાશિતામ્ ॥ ૩૫૩ ॥
 અસ્માચ્ચ્યુત્વા નૃતિરશ્ચોરેવ યાન્તિ સુધામ્બુજઃ ।
 ચ્યવમાનોત્પદ્યમાનસંખ્યા ત્વત્રાપિ પૂર્વવત્ ॥ ૩૫૪ ॥
 અત્રોત્પત્તિચ્યવનયોર્વિરહઃ પરમો ભવેત્ ।
 અશીતિં દિવસાનેકં, સમયં ચ જવન્યતઃ ॥ ૩૫૫ ॥

ત્યારે કામવાસના રૂપી ગ્રહની પીડાની શાંતિ માટે જાણે અદ્ભુત મન્ત્રાક્ષર ન હોય,
 એવા દેવાંગનાઓના અદ્ભુત શૃંગારરસથી કોમલ અને વિશાળ સુંદર ગતિ, અભિ-
 પ્રાય સહિતનું સ્મિત, કામગર્ભિત અવાજ, વિવિધ પ્રકારની અન્યોક્તિ, વક્રોક્તિ
 વ્યંગ્યોક્તિ, સુંદર વચનના સમૂહ, હૃદયંગમ એવા ગદ્ય પદ્ય નવા કાવ્યોની પદ્ધતિઓ,
 કંકણના રણત્કાર-અવાજ, હાર અને કંદોરાના મધુર ધ્વનિ, મણિના ઝાંઝરનો ઝંકાર
 અને ધુધરીના અત્યંત અવાજને સાંભળતાં જ સંભોગની જેમ તૃપ્ત થાય છે. ૩૪૮-૩૫૧.

તેવા પ્રકારના દિવ્ય પ્રભાવથી પોતાના શરીરમાં પરિણામ પામેલા એવા વૈક્રિય
 શુક્ર પુદ્ગલોથી દૂર રહેલી એવી પણ દેવીઓ તૃપ્ત થાય છે. ૩૫૨.

અર્ધ નારાયણ સુધીના ચાર સંધયણવાળા ગર્ભજ મનુષ્યો અને તિર્યચો અહીં
 દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે. ૩૫૩.

અહીંથી ચ્યવીને દેવતાઓ મનુષ્ય અને તિર્યચમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે, ચ્યવન
 અને ઉત્પત્તિની સંખ્યા અહીં પણ પૂર્વની જેમ સમજવી. ૩૫૪.

અહીં ઉત્પત્તિ અને ચ્યવનનો વિરહ ઉત્કૃષ્ટથી ૮૦ દિવસ અને જઘન્યથી ૧
 સમયનો હોય છે. ૩૫૫.

પશ્યન્તિ દેવા અત્રત્યા, અવધિજ્ઞાનચક્ષુષા ।
 પદ્મપ્રભાયાસ્તુર્યાયાઃ, પૃથ્વ્યા અઘસ્તલાવધિ ॥ ૩૫૬ ॥
 અત્રત્યાનાં ચ દેવાનાં દિવ્યાં દેહદ્યુતિ નનુ ।
 સોઢું શન્કોતિ સૌધર્માધિપોઽપિ ન સુરેશ્વરઃ ॥ ૩૫૭ ॥
 શ્રૂયતે હિ પુરા ગદ્ગદત્તમત્રત્યનિર્જરમ્ ।
 આગચ્છન્તં પરિજ્ઞાય, નન્તું વીરજિનેશ્વરમ્ ॥ ૩૫૮ ॥
 પૂર્વાંગતો વજ્રપાણિસ્તત્તેજઃ ક્ષન્તુમક્ષમઃ ।
 પ્રશ્નાનાપૃચ્છય સંક્ષેપાત્ સંભ્રાન્તઃ પ્રણમન્ યયૌ ॥ ૩૫૯ ॥
 એતચ્ચાર્થતો ભગવતીસૂત્રે ષોડશશતકપશ્ચમોદેશકે ॥
 ચતુર્થે પ્રતરેઽત્રાપિ, મહાશુક્રાવતંસકઃ ।
 સૌધર્મવદશોકાઘવતંસકચતુષ્કયુક્ ॥ ૩૬૦ ॥
 ઉત્પદ્યતે ચાત્ર મહાશુક્રનામા સુરેશ્વરઃ ।
 પ્રાગ્વત્કૃત્વાઽર્હદાઘર્વામલંકુર્યાન્મહાસનમ્ ॥ ૩૬૧ ॥
 એકદેવસહસ્રેણ, સેવ્યોઽભ્યન્તરપર્ષદામ્ ।
 પશ્ચપલ્યાધિકાપાર્દ્વષોડશામ્મોધિજીવિનામ્ ॥ ૩૬૨ ॥

અહીંના દેવો અવધિજ્ઞાનરૂપી ચક્ષુથી પંકપ્રભા નામની ચોથી પૃથ્વીના નીચેના ભાગ સુધી જોઈ શકે છે. ૩૫૬.

સૌધર્મેન્દ્ર પણ અહિંના દેવોના હૃદયની દિવ્યકાંતિને સહન કરવા માટે સમર્થ નથી. ૩૫૭.

શાસ્ત્રમાં સંભળાય છે કે - અહિંના ગંગદત્ત નામના દેવને શ્રી વીરજિનેશ્વરને નમસ્કાર કરવા આવી રહેલા જાણીને પહેલા આવેલા સૌધર્મેન્દ્ર તેમના તેજને સહન કરવામાં અસમર્થ બની, સંક્ષેપથી પ્રશ્ન પૂછી, નમસ્કાર કરીને ચાલ્યા ગયા. ૩૫૮-૩૫૯.

અર્થથી આ વાત શ્રી ભગવતી સૂત્રના સોળમા શતકના પાંચમા ઉદેશમાં કહેલી છે. આ દેવલોકના ચોથા પ્રતરમાં સૌધર્મ દેવલોકની જેમ મહાશુક્રાવતંસક નામનું મુખ્ય વિમાન છે અને તેની આજુબાજુ અશોકાવતંસકાદિ ચાર વિમાનો છે. ૩૬૦.

અને તે વિમાનમાં મહાશુક્ર નામના ઇન્દ્ર ઉત્પન્ન થાય છે. પૂર્વના ઇન્દ્રોની જેમ શ્રી અરિહંત પરમાત્માની પૂજા કરીને આસનને અલંકૃત કરે છે. ૩૬૧.

મહાશુક્રેન્દ્ર-સાડાપંદર સાગરોપમ + ૫ પદ્યોપમની સ્થિતિ ધરાવતા અભ્યન્તર પર્ષદાના હજાર દેવો, સાડા પંદર સાગરોપમ + ચાર પદ્યોપમની સ્થિતિ ધરાવતા ક્ષે-ઉ. ૫૬

સહસ્રદ્વિતયેનૈષ, સેવિતો મધ્યપર્ષદામ્ ।
 ચતુઃપલ્યાધિકસાર્દ્ધપચ્ચદશાર્ણવાયુપામ્ ॥ ૩૬૩ ॥
 ચતુઃસહસ્ર્યા દેવાનાં, સેવિતો વાહ્યપર્ષદામ્ ।
 ત્રિપલ્યોપમયુક્સાર્દ્ધપચ્ચદશાર્ણવાયુપામ્ ॥ ૩૬૪ ॥
 સામાનિકાનાં ચત્વારિંશતા સેવ્યઃ સહસ્રકૈઃ ।
 ચતુર્દિશં ચ પ્રત્યેકં, તાવદ્ધિરજ્જરક્ષકૈઃ ॥ ૩૬૫ ॥
 ત્રાયસ્ત્રિંશૈર્લોકપાલૈરનીકાનીકનાયકૈઃ ।
 અન્યૈરપિ મહાશુક્રવાસિભિઃ સેવિતઃ સુરૈઃ ॥ ૩૬૬ ॥
 જમ્બૂદ્વીપાન પૂરયિતું, ક્ષમઃ પોડશ સર્વતઃ ।
 રૂઘૈર્વિકુર્વિતૈસ્તિર્યગસંખ્યદ્વીપતોયધીન્ ॥ ૩૬૭ ॥
 સદ્વિમાનસહસ્રાણાં, ચત્વારિંશત ઈશ્વરઃ ।
 મહાશુક્રં શાસ્તિ સપ્તદશપાથોનિધિસ્થિતિઃ ॥ ૩૬૮ ॥ સપ્તભિઃ કુલકમ્
 અસ્ય યાનત્રિમાનં ચ, ભવેત્પ્રીતિમનોઽભિધમ્ ।
 દેવઃ પ્રીતિમનાઃ રુચ્યાતો, નિયુક્તસ્તદ્વિકુર્વણે ॥ ૩૬૯ ॥
 મહાશુક્રાદયાસ્ત્યૂર્ધ્વં, સહસ્રારઃ સુરાલયઃ ।
 યોજનાનામસંખ્યૈયકોટાકોટીવ્યતિક્રમે ॥ ૩૭૦ ॥

મધ્યમ પર્ષદાના બે હજાર (૨૦૦૦) દેવો, સાડા પંદર સાગરોપમ + ત્રણ પલ્યો-
 પમની સ્થિતિ ધરાવતા બાહ્ય પર્ષદાના ચાર હજાર (૪૦૦૦) દેવો, ચાલીશ હજાર
 (૪૦,૦૦૦) સામાનિક દેવતાઓ તથા ચારે તરફ ચાલીશ-ચાલીશ હજાર અંગરક્ષક
 દેવતાઓ, ત્રાયસ્ત્રિંશ, લોકપાલો, સેના, સેનાધિપતિ અને બીજા પણ મહાશુક્રવાસી
 દેવતાઓથી સેવિત છે. ૩૬૨-૩૬૬

આ ઈન્દ્ર પોતાના વિકુર્વેલા ૩૫થી સોળ જમ્બૂદ્વીપ અને તીરર્થો અસંખ્ય
 દ્વીપસમુદ્રોને પૂરવા માટે સમર્થ છે. સત્તર સાગરોપમનું પૂર્ણ આયુષ્ય ધરાવતા આ
 ઈન્દ્ર મહારાજ ચાલીશ હજાર વિમાન ઉપર શાસન કરે છે. ૩૬૭-૩૬૮.

તેમનું બહાર જવાનું વિમાન પ્રીતિમનસ્ નામનું છે. અને તેની વિકુર્વણા
 કરવામાં પ્રીતિમના નામનો દેવ નિયુક્ત છે. ૩૬૯.

સહસ્રાર દેવલોકનું વર્ણનઃ

મહાશુક્ર દેવલોકથી બરાબર ઉપર અસંખ્ય કોટાકોટી યોજન ગયા બાદ સહસ્રાર
 નામનો દેવલોક છે. ૩૭૦.

ચત્વારઃ પ્રતરાસ્ત્ર, પ્રત્યેકમિન્દ્રકાશ્ચિતાઃ ।

બ્રહ્મ બ્રહ્મહિતં બ્રહ્મોત્તરં ચ લાન્તકં ક્રમાત્ ॥ ૩૭૧ ॥

ચતસ્રઃ પદ્મયથૈભ્યઃ, પ્રાગ્વત્પુષ્પાવકીર્ણકાઃ ।

દ્વાવિંશતિસ્તથા ચૈકવિંશતિર્વિંશતિઃ ક્રમાત્ ॥ ૩૭૨ ॥

एकोनविंशतिश्चेति, प्रतरेण चतुर्ष्वपि ।

॥ एकैकपद्मौ संख्यैवं, विमानानां भवेदिह ॥ ૩૭૩ ॥

તત્રાઘપ્રતરે ત્ર્યસ્રા, અષ્ટાન્યે સપ્ત સપ્ત ચ ।

॥ प्रतिपद्मयथ सर्वेऽत्राष्टाशीतिः पङ्क्तिवर्त्तिनः ॥ ૩૭૪ ॥

દ્વિતીયપ્રતરે સપ્ત સપ્તૈતે ત્રિવિધા અપિ ।

सर्वे चतुरशीतिश्च, तृतीयप्रतरे पुनः ॥ ૩૭૫ ॥

વૃત્તાઃ ષટ્ સપ્ત સપ્તાન્યેઽશીતિશ્ચ સર્વસંખ્યયા ।

तुर्ये त्र्यस्राः सप्त षट् षट्, परे षट्सप्ततिः समे ॥ ૩૭૬ ॥

ચતુર્ણામિન્દ્રકાણાં ચ, યોગેઽત્ર પદ્ધિત્તવૃત્તકાઃ ।

अष्टोत्तरशतं पङ्क्तित्र्यस्राश्च षोडशं शतम् ॥ ૩૭૭ ॥

અષ્ટોત્તરં શતં પદ્ધિત્તચતુરસ્રાસ્તતોઽત્ર ચ ।

द्वाविंशदधिकं पङ्क्तिविमानानां शतत्रयम् ॥ ૩૭૮ ॥

તે દેવલોકમાં ચાર પ્રતર છે. દરેક પ્રતરમાં ઈન્દ્રક વિમાન છે જેમના નામ અનુક્રમે બ્રહ્મ, બ્રહ્મહિત, બ્રહ્મોત્તર અને લાન્તક છે. ૩૭૧.

પહેલાંની જેમ (અહિં પણ) દરેક પ્રતરમાં ચાર ચાર પંક્તિઓ છે અને પુષ્પાવ-કીર્ણક વિમાનો છે. દરેક પંક્તિની ચારે દિશામાં પ્રથમ પ્રતરમાં ૨૨ વિમાનો, બીજા પ્રતરમાં ૨૧ વિમાનો, ત્રીજા પ્રતરમાં ૨૦ વિમાનો અને ચોથા પ્રતરમાં ૧૯ વિમાનો છે. આ પ્રમાણે એક-એક પંક્તિમાં વિમાનની સંખ્યા જાણવી. ૩૭૨-૩૭૩.

તેમાં પહેલા પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં ત્રિકોણ વિમાનો આઠ અને બીજા સાત-સાત વિમાનો છે અને કુલ ૮૮ વિમાનો છે. ૩૭૪.

બીજા પ્રતરમાં ત્રણ પ્રકારના વિમાનો સાત-સાત છે. અને કુલ ૮૪ વિમાનો છે. ૩૭૫.

ત્રીજા પ્રતરમાં ગોળ વિમાનો છ છે. અને બીજા સાત-સાત છે કુલ ૮૦ વિમાનો છે. ચોથા પ્રતરમાં ત્રિકોણ વિમાનો સાત અને બીજા વિમાનો છ-છ છે. કુલ ૭૬ વિમાનો છે. ૩૭૬.

ચાર ઈન્દ્રક વિમાનને લેખવતાં પંક્તિગત ગોળ વિમાનો ૧૦૮ છે, ત્રિકોણ ૧૧૬ છે, ચોરસ વિમાનો ૧૦૮ છે અને કુલ પંક્તિગત વિમાનો ૩૩૨ છે ૩૭૭-૩૭૮.

પટ્શતાભ્યધિકાઃ પન્ન, સહસ્રાઃ સાષ્ટષ્ઠયઃ ।
 પુષ્પાવકીર્ણકા અત્ર, સર્વે તે પટ્સહસ્રકાઃ ॥ ૩૭૯ ॥
 આધારવર્ણોચ્ચત્વાદિ, સ્યાદેષાં શુક્રનાકવત્ ।
 ઉત્પદ્યન્ત ઇષુ દેવતયા પ્રાગ્વન્મહાશયાઃ ॥ ૩૮૦ ॥
 સપાદા વાર્દ્ધ્યઃ સપ્તદશાઽઽદ્યે પ્રતરે સ્થિતિઃ ।
 દ્વિતીયે ત્વદ્વયઃ સપ્તદશ સાદ્ધ્વાઃ પરા સ્થિતિઃ ॥ ૩૮૧ ॥
 અષ્ટાદશ ચ પાદોનાસ્તૃતીયે પરમા સ્થિતિઃ ।
 તુર્યેઽષ્ટાદશ સંપૂર્ણાઃ, સાગરાઃ સ્યાત્પરા સ્થિતિઃ ॥ ૩૮૨ ॥
 સર્વત્રાપિ જઘન્યા તુ, ભવેત્સપ્તદશાબ્ધયઃ ।
 અથ સ્થિત્યનુસારેણ, દેહમાનં નિરૂપ્યતે ॥ ૩૮૩ ॥
 ચત્વારોઽત્ર કરા દેહ, ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિશાલિનામ્ ।
 ત એવૈકાદશૈકાંશયુજો જઘન્યજીવિનામ્ ॥ ૩૮૪ ॥
 અષ્ટાદશભિરવ્દાનાં, સહસ્રૈઃ પરમાયુષઃ ।
 જઘન્યસ્થિતયઃ સપ્તદશભિર્મોજનાર્થિનઃ ॥ ૩૮૫ ॥

પાંચ હજાર છસો અડસઠ (૫,૬૬૮) વિમાનો પુષ્પાવકીર્ણક છે. અને આ દેવલોકના કુલ વિમાનો છ હજાર (૬૦૦૦) છે. ૩૭૯.

આ વિમાનોમાં આધાર-વર્ણ-ઉચ્ચાઈ આદિ શુક્ર દેવલોકના વિમાનોની જેમ સમજ લેવું. આ વિમાનમાં પૂર્વની માફક મહા પુણ્યશાળી આત્મા દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થાય છે. ૩૮૦.

આ દેવલોકમાં પ્રથમપ્રતરનાં દેવોનું આયુષ્ય સવાસત્તર સાગરોપમ, બીજા પ્રતરના દેવોનું આયુષ્ય સાડાસત્તર સાગરોપમ, ત્રીજા પ્રતરના દેવોનું આયુષ્ય પોણા અઠાર સાગરોપમ અને ચોથા પ્રતરના દેવોનું આયુષ્ય અઠાર સાગરોપમનું છે. ૩૮૧-૩૮૨.

ચારે પ્રતરમાં જઘન્ય આયુષ્ય સત્તર સાગરોપમ છે. હવે સ્થિતિ અનુસાર દેહમાન કહીએ છીએ. ૩૮૩.

ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા દેવના શરીરની ઉચ્ચાઈ ચાર હાથ છે. અને જઘન્ય આયુષ્યવાળા દેવના શરીરની ઉચ્ચાઈ ચાર હાથ વૈ અંશ છે ૩૮૪.

ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા દેવોને ૧૮ હજાર વર્ષના અંતરે અને જઘન્ય આયુષ્યવાળા દેવોને ૧૭ હજાર વર્ષના અંતરે ભોજનની ઇચ્છા થાય છે. ૩૮૫.

ઉચ્છ્વસન્તીહ નવભિર્માસૈઃ પરમજીવિનઃ
 હીનાયુષોઽષ્ટભિઃ સાદૈઃ, પરે તદનુસારતઃ ॥ ૩૮૬ ॥
 ભોગો ગત્યાગતી સંખ્યોત્પાદચ્યવનગોચરા ।
 અવધિજ્ઞાનવિષયઃ, સર્વમત્રાપિ શુક્રવત્ ॥ ૩૮૭ ॥
 અત્રોત્પાદચ્યવનયોર્ગરીયાન્ વિરહો ભવેત્ ।
 શતં દિનાનામલ્પીયાન્, સ પુનઃ સમયો મતઃ ॥ ૩૮૮ ॥
 ચતુર્થપ્રતરેઽત્રાપિ, સહસ્રારાવતંસકઃ ।
 અઙ્કાવતંસકાદીનાં, ચતુર્ણાં મધ્યતઃ સ્થિતિઃ ॥ ૩૮૯ ॥
 સહસ્રારસ્તત્ર દેવરાજો રાજેવ રાજતે ।
 પ્રાગ્વત્કૃતજિનાદ્યર્ચો, મહાસિંહાસને સ્થિતઃ ॥ ૩૯૦ ॥
 પશ્ચભિર્નિર્જગ્શતૈઃ, સેવ્યોઽભ્યન્તરપર્ષદિ ।
 સપ્તપલ્યાધિકાપાર્દ્વાષ્ટાદશામ્ભોધિજીવિભિઃ ॥ ૩૯૧ ॥
 એકદેવસહસ્રેણ, સેવિતો મધ્યપર્ષદિ ।
 સપ્તપલ્યસાર્દ્ધસપ્તદશતોયધિજીવિના ॥ ૩૯૨ ॥

ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા દેવો નવ મહિનાના અંતરે શ્વાસોશ્વાસ લે છે અને, જઘન્ય આયુષ્યવાળા દેવો સાડા આઠ મહિનાના અંતરે શ્વાસોશ્વાસ લે છે. બીજા દેવોનું તે અનુસારે સમજી લેવું ૩૮૬

વિષયનો ભોગ (એટલે કે મનથી જ વિષય સેવન) ગતિ, આગતિ, ઉત્પત્તિ અને સ્થવનની સંખ્યા, અવધિજ્ઞાનનો વિષય આદિ શુક્ર દેવલોકની જેમ સમજી લેવું. ૩૮૭.

અહિં ઉત્પત્તિ અને સ્થવનનો વિરહ ઉત્કૃષ્ટ ૧૦૦ દિવસ અને જઘન્ય એક સમયનો છે. ૩૮૮.

અહીં પણ ચોથા પ્રતરમાં અંકાવતંસકાદિ ચાર વિમાનોની મધ્યમાં સહસ્રારાવતંસક નામનું વિમાન છે. ૩૮૯.

ત્યાં સહસ્રાર નામના ઇન્દ્ર, રાજાની જેમ શોભે છે અને પૂર્વના ઇન્દ્રોની જેમ અરિહંત પરમાત્માની પૂજાદિ કરીને મહાસિંહાસન ઉપર બેસે છે. ૩૯૦

તે ઇન્દ્રની અભ્યન્તર પર્ષદાના પાંચસો (૫૦૦) દેવતાઓ સેવા કરે છે કે જેમનું આયુષ્ય સાડા સત્તર સાગરોપમ અને સાત પલ્યોપમનું છે. ૩૯૧.

મધ્યમ પર્ષદાના એક હજાર (૧,૦૦૦) દેવતાઓ સેવા કરે છે, કે જેમનું આયુષ્ય સાડાસત્તર સાગરોપમ અને છ પલ્યોપમનું છે. ૩૯૨.

દ્વિસહસ્રઘા ચ દેવાનાં, સેવિતો વાહ્યપર્ષદામ્ ।
 પञ્ચપલ્યયુતાપાર્દ્વાદશાર્ણવજીવિનામ્ ॥ ૩૯૩ ॥
 સામાનિકામરૈઃ સેવ્યઃ, સહસ્રૈસ્ત્રિશતા સદા ।
 સહસ્રૈસ્ત્રિશતૈકૈકદિશ્યાત્મરક્ષકૈઃ સુરૈઃ ॥ ૩૯૪ ॥
 પ્રાગ્વત્રાયસ્ત્રિશલોકપાલસૈન્યતદીશ્વરૈઃ ।
 દેવૈરન્યૈરપ્યુપાસ્યઃ, સહસ્રારનિવાસિભિઃ ॥ ૩૯૫ ॥
 સાતિરેકાન્ પોડશૈપ, જમ્બૂદ્વીપાન્ વિકુર્વિતૈઃ ।
 રૂપૈર્ભર્તુ ક્ષમસ્તિર્યગસંખ્યાન્ દ્વીપવારિધીન્ ॥ ૩૯૬ ॥
 સ વિમાનસહસ્રાણાં, પળ્ળામૈશ્વર્યમન્વહમ્ ।
 મુહુક્તે ભાગ્યૌજસાં ભૂમિરષ્ટાદશાઽધિજીવિતઃ ॥ ૩૯૭ ॥
 સપ્તભિઃ કુલકં ॥

અસ્ય યાનવિમાનં ચ, વિદિતં વિમલાભિધમ્ ।
 દેવશ્ચ વિમલાભિર્યો, નિયુક્તસ્તદ્વિકુર્વણે ॥ ૩૯૮ ॥
 ઊર્ધ્વં ચાથ સહસ્રારાદસંખ્યયોજનોત્તરૌ ।
 આનતપ્રાણતૌ સ્વર્ગૌ, દક્ષિણોત્તરયોઃ સ્થિતૌ ॥ ૩૯૯ ॥

અને બાહ્ય પર્ષદાના બે હજાર (૨,૦૦૦) દેવતાઓ સેવા કરે છે કે જેમનું આયુષ્ય સાઠા સત્તર સાગરોપમ અને પાંચ પદ્યોપમનું છે. ૩૯૩.

આ ઇન્દ્ર મહારાજની સેવામાં ત્રીસ હજાર (૩૦,૦૦૦) સામાનિક દેવતાઓ છે અને એકેક દિશામાં ત્રીસ-ત્રીસ હજાર આત્મરક્ષક દેવતાઓ છે. ૩૯૪.

પૂર્વના ઇન્દ્રોની જેમ આ ઇન્દ્ર પણ ત્રાયસ્ત્રિશ, લોકપાલ, સૈન્ય, સૈન્યાધિપતિ તથા સહસ્રાર નિવાસી અન્ય દેવોથી સેવાય છે. ૩૯૫.

આ ઇન્દ્ર પોતાના વિકુર્વેલા રૂપોથી સોળ (૧૬) જમ્બૂદ્વીપથી કંઈક અધિક તથા ત્રીસથી અસંખ્ય દ્વીપ-સમુદ્રોને પૂરવામાં સમર્થ છે. ૩૯૬.

બહાર સાગરોપમના આયુષ્યવાળા અને અતિ ભાગ્યવાન તથા તેજસ્વી એવા આ ઇન્દ્ર મહારાજ છ હજાર વિમાનોનું અધ્યર્થ લોગવે છે. ૩૯૭.

આ સહસ્રારેન્દ્રને બહાર જવાનું વિમાન 'વિમલ' નામનું છે, અને તેની વિકુર્વણ કરવા માટે વિમલ નામનો દેવ અધિકૃત છે. ૩૯૮.

આનત - પ્રાણુત દેવલોકનું વર્ણન :

સહસ્રાર દેવલોકની ઉપર અસંખ્ય યોજન ગયા બાદ દક્ષિણ-ઉત્તર દિશામાં આનત અને પ્રાણુત નામના બે દેવલોક રહેલા છે. ૩૯૯.

અનયોરેકવલયસ્થયોરદ્વાર્દ્વચંદ્રવત્ ।

ચત્વારઃ પ્રતરાસ્ત્રઃ, પ્રતિપ્રતરમિન્દ્રકમ્ ॥ ૪૦૦ ॥

મહાશુકસહસ્રારમાનતં પ્રાણતં ક્રમાત્ ।

અમ્યથ પદ્મકેયઃ પ્રાગ્વત્પુષ્પાવકીર્ણકાસ્તથા ॥ ૪૦૧ ॥

અષ્ટાદશ સપ્તદશ, ષટ્પદ્મઅમ્યધિકા દશ ।

વિમાનાન્યેકૈકપદ્મિ, પ્રતરેષુ ચતુર્વિહ ॥ ૪૦૨ ॥

પ્રથમપ્રતરે તત્ર, પ્રતિષદ્ધિ વિમાનકાઃ ।

વૃત્તત્રયસ્રચતુરસ્રાઃ, ષટ્ ષટ્ દ્વાસપ્તતિઃ સમે ॥ ૪૦૩ ॥

દ્વિતીયપ્રતરે વૃત્તાઃ, પદ્મ ષટ્ ષટ્ પરે દ્વિધા ।

સર્વેઽષ્ટષષ્ટિઃ પદ્મિયાસ્તૃતીયપ્રતરે પુનઃ ॥ ૪૦૪ ॥

ત્રયસ્રાઃ ષટ્ પદ્મ પદ્માન્યે, ચતુઃષષ્ટિઃ સમેઽપ્યમી ।

તુર્યે ત્રિધાઃ પદ્મ પદ્મ, ષષ્ટિશ્ચ સર્વસંખ્યયા ॥ ૪૦૫ ॥

ચતુર્મિરિન્દ્રકૈર્યુક્તાઃ, સર્વેઽત્ર પદ્મિવૃત્તકાઃ ।

અષ્ટાશીતિર્દ્વિનવતિઃ, પદ્મિત્રયસ્રા ઇહોદિતાઃ ॥ ૪૦૬ ॥

એક વલયમાં રહેલા બંને દેવલોકો અર્ધ-અર્ધ ચન્દ્રાકારે છે તેમાં ચાર પ્રતરો છે અને દરેક પ્રતરે ઇન્દ્રક વિમાન છે ૪૦૦.

અને તેના નામો ક્રમશઃ મહાશુક, સહસ્રાર આનેત અને પ્રાણત છે. એ ઇન્દ્રક વિમાનની ચારે દિશામાં પંક્તિગત વિમાનો તથા વિદિશામાં પુષ્પાવકીર્ણક વિમાનો છે. ૪૦૧.

ચારે પ્રતરની અંદર દરેક પંક્તિમાં ક્રમશઃ ૧૮, ૧૭, ૧૬ અને ૧૫ વિમાનો છે. ૪૦૨.

પ્રથમ પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં ત્રિકોણ - ગોળ અને ચોરસ વિમાનો છ-છ છે. કુલ બહોંતેર (૭૨) વિમાનો છે. ૪૦૩

બીજા પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં ગોળ વિમાનો પાંચ અને બીજા છ-છ છે. અને કુલ પંક્તિગત વિમાનો અઠસઠ (૬૮) છે. ૪૦૪.

ત્રીજા પ્રતરની દરેક પંક્તિમાં ત્રિકોણ વિમાનો ૬ અને બીજા પાંચ-પાંચ છે. કુલ ચોસઠ (૬૪) વિમાનો છે. અને ચોથા પ્રતરમાં ત્રણ પ્રકારના વિમાનો પાંચ-પાંચ છે. કુલ ૬૦ વિમાનો છે. ૪૦૫.

ઇન્દ્રક વિમાનો સહિત પંક્તિગત ગોળ વિમાનોની કુલ સંખ્યા અઠ્યાસી (૮૮) છે. અને ત્રિકોણ વિમાનોની સંખ્યા બાણું (૬૨) છે. જ્યારે પંક્તિગત ચોરસ

અષ્ટાશીતિઃ પક્ષિચતુરસ્રાઃ સર્વે ચ પક્ષિનાઃ ।
 દ્વે શતે અષ્ટષષ્ટિશ્ચ, શેષાઃ પુષ્પાવકીર્ણકાઃ ॥ ૪૦૭ ॥
 શતં દ્વાત્રિંશદધિકં, વિમાનાઃ સર્વસંખ્યયા ।
 સ્વર્ગદ્વયે સમુદિતે, સ્યુશ્વત્વારિ શતાનિ તે ॥ ૪૦૮ ॥
 આભાવ્યત્વવિભાગસ્તુ, વિમાનાનામિદાસ્તિ ન ।
 યતોઽનયોરેક એવ, દ્વયોરપિ સુરેશ્વરઃ ॥ ૪૦૯ ॥
 વિહાયસિ નિરાલમ્બા, નિરાધારાઃ સ્થિતા અમી ।
 જગત્સ્વભાવતઃ શુક્લવર્ણાશ્ચ રુચિસ્પ્રભાઃ ॥ ૪૧૦ ॥
 યોજનાનાં નવ શતાન્યેષુ પ્રાસાદતુજ્જતા ।
 પૃથ્વીપિન્ડઃ શતાન્યત્ર, ત્રયોવિંશતિરીરિતઃ ॥ ૪૧૧ ॥
 એષાં પૂર્વોદિતાનાં ચ, વિમાનાનાં શિરોઽગ્રગઃ ।
 ધ્વજસ્તત્તદ્વર્ણ એવ, સ્યાન્મરુચશ્ચલાશ્ચલઃ ॥ ૪૧૨ ॥
 અથ સર્વે શુક્લવર્ણા, એવૈતેઽનુત્તરાવધિ ।
 કિન્તૂત્તરોત્તરોત્કૃષ્ટવર્ણા નભઃપ્રતિષ્ઠિતાઃ ॥ ૪૧૩ ॥

વિમાનોની કુલ સંખ્યા અઘ્યાસી (૮૮) છે. પક્ષિગત કુલ વિમાનો ૨૬૮ છે. અને આકીના પુષ્પાવકીર્ણક વિમાનો છે. ૪૦૬-૪૦૭.

પુષ્પાવકીર્ણક વિમાનો એકસો બત્રીસ (૧૩૨) છે. અને સ્વર્ગના કુલ મળીને ચારસો (૪૦૦) વિમાનો છે. ૪૦૮.

આ અને દેવલોકના વિમાનોનો વિભાગ અલગ-અલગ નથી કારણ કે અને દેવલોકના ઈન્દ્ર એક જ છે. ૪૦૯.

જગત્સ્વભાવથી જ આ વિમાનો આકાશની અંદર આલંબન રહીત અને આધાર રહિત રહેલા છે અને એ વિમાનોનો વર્ણ શુક્લ છે અને પ્રભા અત્યંત દેદીપ્યમાન છે. ૪૧૦.

આ વિમાનોનો પૃથ્વીપિન્ડ ત્રેવીસસો (૨,૩૦૦) યોજન છે. અને પ્રાસાદોની ઊંચાઈ નવસો (૯૦૦) યોજન છે. ૪૧૧.

આ અને પહેલા કહેલા વિમાનોના શિખર ઉપર પવનથી અંચળ બનેલા એવા ધ્વજ પણ વિમાન સમાન વર્ણવાળા છે. ૪૧૨.

હવે અનુત્તર દેવલોક સુધીના બધા જ વિમાનો શુક્લ વર્ણવાળા જ છે. પરંતુ વર્ણમાં ઉત્તરોત્તર ઉત્કૃષ્ટતાવાળા છે અને આકાશમાં રહેલા છે. ૪૧૩.

ઉત્પન્નાઃ પ્રાગ્વદેતેષુ, દેવાઃ સેવાકૃતોઽર્હતામ્ ।
 સુખાનિ ભુજ્જતે પ્રાજ્યપુણ્યપ્રાગ્ભારમારિણઃ ॥ ૪૧૪ ॥
 તત્ર દક્ષિણદિગ્વર્તિન્યાનતસ્વર્ગસંગતે ।
 પ્રથમપ્રતરેઽમીષાં, સ્થિતિરુત્કર્ષતો ભવેત્ ॥ ૪૧૫ ॥
 અષ્ટાદશ સપાદા વૈ, દ્વિતીયપ્રતરેઽબ્ધયઃ ।
 સાર્દ્ધાં અષ્ટાદશ પાદન્યૂના ઇકોનવિંશતિઃ ॥ ૪૧૬ ॥
 તૃતીયપ્રતરે તે સ્યુસ્તુર્યૈ ચૈકોનવિંશતિઃ ।
 સર્વત્રાપિ જઘન્યાં તુ, સ્યુષ્ટાદશ વાર્દ્ધયઃ ॥ ૪૧૭ ॥
 પ્રાણતસ્વર્ગસંવન્ધિન્યથોત્તરદિશિ સ્થિતે ।
 પ્રથમપ્રતરે જ્યેષ્ઠા, સ્થિતિર્ભવતિ નાકિનામ્ ॥ ૪૧૮ ॥
 ઇકોનવિંશતિસ્તોયધયસ્તુર્યૈલવાર્ધિકાઃ ।
 ઇકોનવિંશતિઃ સાર્દ્ધાં, દ્વિતીયપ્રતરેઽબ્ધયઃ ॥ ૪૧૯ ॥
 તૃતીયપ્રતરેઽબ્ધીનાં, પાદોના વિંશતિઃ સ્થિતિઃ ।
 તુર્યૈ ચ પ્રતરે જ્યેષ્ઠા, સ્થિતિર્વિંશતિરબ્ધયઃ ॥ ૪૨૦ ॥

પહેલાની જેમ આ દેવલોકમાં પણ શ્રી અરિહંતોની સેવા કરનારા એવા આત્માઓ દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થાય છે. અને વિશિષ્ટ પુણ્યના સમૂહથી શોભતા એવા તેઓ સુખને ભોગવે છે. ૪૧૪.

તેમાં દક્ષિણદિશામાં રહેલા આનત સ્વર્ગ સંબંધી પ્રથમ પ્રતરમાં આ દેવોનું આયુષ્ય ઉત્કૃષ્ટથી સવા અઢાર (૧૮૧) સાગરોપમ, બીજા પ્રતરમાં સાડા અઢાર (૧૮૧) સાગરોપમ, ત્રીજા પ્રતરમાં પોણા ઓગણીશ (૧૮૧) સાગરોપમ અને ચોથા પ્રતરમાં ઓગણીસ (૧૯) સાગરોપમનું છે. અને સર્વત્ર જઘન્ય આયુષ્ય તો અઢાર સાગરોપમનું હોય છે. ૪૧૫-૪૧૭.

હવે ઉત્તર દિશામાં રહેલા પ્રાણુત સ્વર્ગ સંબંધી પ્રથમ પ્રતરમાં રહેલા દેવતાઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સવા ઓગણીસ (૧૮૧) સાગરોપમ, બીજા પ્રતરમાં રહેલા દેવતાઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાડા ઓગણીસ (૧૮૧) સાગરોપમ, ત્રીજા પ્રતરમાં રહેલા દેવતાઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પોણાવીસ (૧૮૧) સાગરોપમ અને ચોથા પ્રતરમાં રહેલા દેવતાઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ (૨૦) સાગરોપમની છે. ૪૧૮-૪૨૦.

ક્ષે-ઉ. ૫૭

સર્વત્રાપિ જઘન્યા તુ, સ્થિતિરેકોનવિંશતિઃ ।
 પયોધયો દેહમાનમથ સ્થિત્યનુસારતઃ ॥ ૪૨૧ ॥
 કરાશ્ચત્વાર એવાઙ્ગમષ્ટાદશાધિજીવિનામ્ ।
 તે ત્રયોઽંશાસ્ત્રયશ્ચેકોનવિંશત્યધિજીવિનામ્ ॥ ૪૨૨ ॥
 વિંશત્યધિસ્થિતીનાં તુ, દેહમાનં કરાસ્ત્રયઃ ।
 દ્વિભાગાલ્બા મધ્યમીયાયુષાં તદનુસારતઃ ॥ ૪૨૩ ॥
 અષ્ટાદશભિરેકોનવિંશત્યાઽબ્દસહસ્રકૈઃ ।
 વિંશત્યા ચ યથાયોગમમી આહારકાઙ્ગિણઃ ॥ ૪૨૪ ॥
 નવભિઃ સાર્દ્ધનવભિર્માસૈદશભિરેવ ચ ।
 ઉચ્છ્વસન્તિ યથાયોગં, સ્વસ્થિત્યનુસારતઃ ॥ ૪૨૫ ॥
 રિરંસવસ્ત્વમી દેવાઃ, સૌધર્મસ્વર્ગવાસિનીઃ ।
 વિચિન્તયન્તિ ચિત્તેનાનતસ્વર્ગનિવાસિનઃ ॥ ૪૨૬ ॥
 પ્રાણતસ્વર્ગદેવાસ્તુ, વિચિન્તયન્તિ ચેતસા ।
 રિરંસયા સ્વભોગાર્હા, ઈશાનસ્વર્ગવાસિનીઃ ॥ ૪૨૭ ॥

ચારે પ્રતરના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ ઓગણીસ (૧૬) સાગરોપમની છે. આ દેવોનું દેહમાન સ્થિતિ અનુસારે છે. ૪૨૧.

અઠાર સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવોનું દેહમાન ચાર (૪) હાથ છે. અને ઓગણીસ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવોનું દેહમાન ત્રણ હાથ + ત્રણ અંશ છે. ૪૨૨.

વીસ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવોનું દેહમાન ત્રણ હાથ + ૨ અંશ છે અને મધ્યમ આયુષ્યવાળા દેવોનું દેહમાન તે અનુસારે સમજી લેવું. ૪૨૩.

અહીંના દેવોને અનુક્રમે અઠાર હજાર, ઓગણીસ હજાર અને વીસ હજાર વર્ષે આહારની ઈચ્છા થાય છે. ૪૨૪.

પોતા-પોતાના આયુષ્યાનુસાર નવ-સાડાનવ અને દસ મહિને શ્વાસોશ્વાસ લે છે. ૪૨૫.

આનત સ્વર્ગના દેવોને ભોગની ઈચ્છા થાય ત્યારે ચિત્તથી સૌધર્મવાસી દેવીઓને વિચારે છે. ૪૨૬.

પ્રાણુત સ્વર્ગના દેવોને ભોગની ઈચ્છાથી પોતાના ભોગને યોગ્ય એવી ઈશાન દેવકોટવાસી દેવીઓને ચિત્તથી વિચારે છે. ૪૨૭.

દેવ્યોઽપિ તાઃ કૃતસ્ફારશ્રુજ્ઞારા મદનોદ્ધરાઃ ।

વિદેશસ્થાઃ સ્ત્રિય ઇવ, કાન્તમભ્યેતુમક્ષમાઃ ॥ ૪૨૮ ॥

સ્વસ્થાનસ્થા એવ ચેતાંસ્યુચ્ચાવચાનિ વિભ્રતિ ।

દેવા અપિ તથાવસ્થાસ્તાઃ સંકલ્પ્ય સ્વચેતસા ॥ ૪૨૯ ॥

ઉચ્ચાવચાનિ ચેતાંસિ, કુર્વન્તો દૂરતોઽપિ હિ ।

સુરતાદિવ તૃપ્યન્તિ, મન્દપુંવેદવેદનાઃ ॥ ૪૩૦ ॥

દેવ્યોઽપિ તાસ્તથા દૂરાદપિ દિવ્યાનુભાવતઃ ।

સર્વાંગેષુ પરિણૈસ્તૃપ્યન્તિ શુક્રપુદ્ગલૈઃ ॥ ૪૩૧ ॥

યત ઊર્ધ્વં સહસ્રારાન્ન દેવીનાં ગતાગતે ।

તત્રસ્થા એવ તેનૈતે, ભજન્તે ભોગવૈભવમ્ ॥ ૪૩૨ ॥

યથ તાસાં સાન્તરાણામસંખ્યૈરપિ યોજનૈઃ ।

શુક્રસંચારોઽનુભાવાત્, સ હ્યચિન્ત્યઃ સુધામુજામ્ ॥ ૪૩૩ ॥

તથા ચ મૂલસંગ્રહણીટીકાયાં હરિભદ્રસૂરિઃ—“ દેવ્યઃ સ્વલ્પપરિગૃહીતાઃ સહસ્રારં યાવદ્ગच्छन्ति ”, તથા ચ ‘ભગવાનાર્ચક્યામોઽપિ’ પ્રજ્ઞાપનાયામાહ—“ તત્થ ણં જે તે

ત્યારે તે દેવીઓ પણ સુંદર લલકારાદાર શૃંગાર સજીને, કામવિધુર બનેલી, દૂર દેશમાં રહેલી, પતિ પાસે જવા માટે અસમર્થ એવી પત્ની જેવી, પોતાના સ્થાનમાં જ રહીને ચિત્તને ઉંચું-નીચું કરે છે. (અર્થાત્ કામથી આકુળ-વ્યાકુળ કરે છે). ત્યારે દેવો પણ તે જ અવસ્થામાં રહેલા ચિત્તથી તે દેવીઓનો સંકલ્પ કરીને ચિત્તને ઉંચા-નીચા કરતા દૂર રહ્યા છતાં પણ મંદપુરુષવેદની વેદનાવાળા, લોગની જેમ જ તેઓ શાન્ત થાય છે-તૃપ્ત થાય છે. ૪૨૮-૪૩૦.

તે દેવીઓ પણ દ્વરથી જ દિવ્ય પ્રભાવથી સર્વ અંગમાં પરિણત થયેલા એવા શુક્ર પુદ્ગલોથી તૃપ્ત થાય છે. ૪૩૧

કારણકે - સહસ્રાર દેવલોકથી ઉપર દેવીઓનું ગમનાગમન નથી. તેથી ત્યાં રહેલા જ તેઓ લોગના વૈભવને (આ પ્રમાણે) અનુભવે છે. ૪૩૨.

અસંખ્ય યોજનો દૂર રહેલી તે દેવીઓને દેવો દ્વારા આ પ્રમાણેનો શુક્ર સંચાર તે દેવોના પ્રભાવથી છે અને દેવોનો પ્રભાવ અચિન્ત્ય હોય છે. ૪૩૩.

મૂલ સંગ્રહણીની ટીકામાં શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજે કહ્યું છે કે “ અપરિગૃહિતા દેવીઓ સહસ્રાર દેવલોક સુધી જઈ શકે છે.” તથા આચાર્ય લગવાન શ્રી આર્યશ્યામ સૂરિજી પણ શ્રી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં કહે છે કે “ તેમાં જે મનપરિચારક દેવો હોય છે

મળપરિયારગા દેવા તેસિં ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્ઞહ, ઇચ્છામો ણં અચ્છરાહિં સદ્ધિ મળપરિ-
યારણં કરેત્તણ, તઓ ણં તેહિં દેવેહિં એવં મળસીકણ સમાણે સ્વિપ્પામેવ તાઓ
અચ્છરાઓ તત્થ ગયાઓ ચેવ સમાર્ણાઓ, અણુત્તરાઈં ઉચ્ચાવયાઈં મળાઈં પહારેમાણીઓ
ચિદ્દંતિ, તઓ ણં તે દેવા, તાહિં અચ્છરાહિં સદ્ધિ મળપરિયારણં કરેત્તિ, ‘આરેણ
અચ્ચુયાઓ ગમણાગમણં તુ દેવદેવીણ’ મિત્યાદિપૂર્વસંગ્રહણીગતપ્રક્ષેપગાથાયાસ્તુ સંવાદો
ન દ્રશ્યતે,” ઇતિ લઘુસંગ્રહણીવૃત્તૌ ॥

પ્રજ્ઞપ્તાઃ સર્વતઃ સ્તોકા, દેવા અપ્રવિચારકાઃ ।

સ્યુઃ સંખ્યેયગુણાસ્તેભ્યથેતઃ સુરતસેવિનઃ ॥ ૪૩૪ ॥

તેભ્યઃ ક્રમાચ્છબ્દરૂપસ્પર્શસંભોગસેવિનઃ ।

યથોત્તરમસંખ્યેયગુણા ઉક્તા જિનેશ્વરૈઃ ॥ ૪૩૫ ॥

આદ્યૈસ્ત્રિભિઃ સંહનનૈરુપેતા ગર્ભજા નરાઃ ।

ઉત્પદ્યન્ત એષ્વમીભ્યઃ ચ્યુત્વાઽપ્યનન્તરે ભવે ॥ ૪૩૬ ॥

ગર્ભજેષુ નરેષ્વેવોત્પદ્યન્તે નાપરેષ્વથ ।

અનુત્તરાન્તદેવાનામેવં જ્ઞેયે ગતાગતી ॥ ૪૩૭ ॥

તેઓને મનમાં ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે કે હું મનથી અપ્સરા સાથે ભોગ કરું, ત્યારે તે દેવો દ્વારા મનથી સંકલ્પ કરાશેલી તે દેવીઓ ત્યાં (તે તે દેવલોકમાં) જઈને જલ્દી પોતાના મનમાં ઉચ્ચા-નીચા લાવોને કરે છે: (અનુપમ એવા કામ વિચારો દ્વારા મનને આકુલિત બનાવે છે.) ત્યારે તે દેવો અપ્સરા સાથે મનથી ભોગ કરે છે.

આ પ્રમાણે [પ્રજ્ઞાપનાના આ પાઠની નવીનતા - વિશેષતા એ છે કે - તેમાં સહસ્રારથી ઉપર પણ દેવીઓનું ગમનાગમન સ્વીકારાય છે. પરંતુ ત્યાં જઈને પણ તે દેવીઓ માનસિક કામસુખ જ અનુભવે છે...]

અચ્યુત દેવલોકથી આગળ દેવદેવીઓનું ગમન નથી હોતું...’ આ પ્રમાણેના પૂર્વ સંશ્લેષીગત પ્રક્ષેપગાથાના પ્રતિપાદનનો મેળ મળતો નથી...’ આ પ્રમાણે લઘુ સંશ્લેષીની વૃત્તિમાં કહ્યું છે...

ભોગની ઇચ્છા વગરના (મૈથુન વાસના વગરના) દેવતાઓ સૌથી અલ્પ છે, તેનાથી સંખ્યાતગુણ દેવો ચિત્તથી ભોગ કરનારા છે, તેનાથી શબ્દ-રૂપ-સ્પર્શથી સંભોગ સેવનારા દેવો ક્રમશઃ અસંખ્યાતગુણ છે. એમ શ્રી જિનેશ્વરોએ ફરમાવ્યું છે. ૪૩૪-૪૩૫.

આદ્ય ત્રણ સંહનનવાળા ગર્ભજ મનુષ્યો જ આ દેવલોકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને અહીંથી ચ્યવીને પછીના લવમાં પણ ગર્ભજ મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થાય છે, બીજે નહીં અનુત્તર સુધીના દેવોની આ રીતે ગતિ-આગતિ છે. ૪૩૬-૪૩૭.

એકેન સમયેનામી, ચ્યવન્ત ઉદ્ભવન્તિ ચ ।
 સંખ્યેયા એવ નાસંખ્યાઃ સંખ્યેયત્વાન્નૃણામિહ ॥ ૪૩૮ ॥
 અત્રોત્પત્તિચ્યવનયોર્વિરહઃ પરમો ભવેત્ ।
 વર્ષાદર્વાગેવ માસાઃ, સંખ્યેયાઃ પ્રાણતેઽપિ તે ॥ ૪૩૯ ॥
 અદ્વાદર્વાગેવ કિંત્વાનતવ્યપેક્ષયાધિકાઃ ।
 અગ્રેઽપ્યેવં માવનીયં, બુધૈર્વર્ષશતાદિષુ ॥ ૪૪૦ ॥
 સંપૂર્ણમભવિષ્યચ્છેદ્વર્ષવર્ષશતાદિકમ્ ।
 તત્તદેવાકથયિષ્યન્, સિદ્ધાન્તે ગણધારિણઃ ॥ ૪૪૧ ॥
 સંખ્યેયાનેવ માસાદીન્ વર્ષાદેરવિવક્ષયા ।
 કેચિન્મન્યન્તેઽવિશેષાદ્વર્ષાદેરધિકાનપિ ॥ ૪૪૨ ॥

તથાહુઃ સંગ્રહણીવૃત્તૌ-“વિશેષવ્યાખ્યા ચૈષા હારિભદ્રમૂલટીકાનુસારતઃ,
 કેચિત્તુ સામાન્યેન વ્પાચક્ષતે”

પશ્ચમીં પૃથિવીં યાવત્પશ્યન્ત્યવધિચક્ષુષા ।

આનતાઃ પ્રાણતાશ્ચૈનામેવાનલ્પાચ્છપર્યવામ્ ॥ ૪૪૩ ॥

આ દેવલોકોમાં એક સમયે સંખ્યાતા જ દેવતાઓ ઉત્પન્ન થાય છે અને ચ્યવે છે. અસંખ્યાતા નહીં કારણકે મનુષ્યો સંખ્યાતા જ હોય છે. ૪૩૮.

અહિં આનત સ્વર્ગમાં ઉત્પત્તિ અને ચ્યવનનો વિરહકાળ સંખ્યાતા મહિના છે. પરંતુ તે વર્ષની અંદર સમજવા. પ્રાણુત સ્વર્ગમાં પણ એ પ્રમાણે સંખ્યાતા મહિના છે પરંતુ આનત દેવલોકથી કંઈક અધિક જાણવા. એ પ્રમાણે આગળના દેવલોકોમાં સો વર્ષ વગેરેનું જે આંતર છે, તે આ પ્રમાણે સમજી લેવું. જે સંપૂર્ણ સો વર્ષ-સો વર્ષ આદિ હોત તો ગણધર ભગવંતોએ એ પ્રમાણે જ સિદ્ધાંતમાં કહ્યું હોત. ૪૩૯-૪૪૧.

ઘણાં મહાપુરુષો વર્ષ-આદિની વિવક્ષા વિના સંખ્યાત મહિના માને છે અને કોઈક વર્ષથી અધિક સંખ્યાત મહિના માને છે... ૪૪૨.

શ્રી સંગ્રહણીની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે -

આ વિશેષ વ્યાખ્યા હરિભદ્રસૂરિ મહારાજની મૂલ ટીકાનુસારે છે. કોઈક તો સામાન્યથી કહે છે.

આ આનતના દેવો અવધિ-લોચન દ્વારા નીચે પાંચમી નરકપૃથ્વી સુધી જોઈ શકે છે અને પ્રાણુતના દેવો પાંચ પૃથ્વી સુધી જ પરંતુ ઘણાં અને સ્વચ્છ પયાયો યુક્ત જોઈ શકે છે. ૪૪૩.

ચતુસ્ત્રિદ્વયેકસંયુક્તા, દશૈતેષુ ક્રમાદિહ ।
 પ્રતિપદ્ધિત વિમાનાનિ, પ્રતરેષુ ચતુર્ણપિ ॥ ૪૫૯ ॥
 અથાથપ્રતરે પદ્મૌ, પદ્મૌ વૃત્તા વિમાનકાઃ ।
 ચત્વારોઽન્યે પદ્મ પદ્મ, પદ્મપદ્મશત્સમેઽપ્યમી ॥ ૪૬૦ ॥
 દ્વિતીયપ્રતરે ત્ર્યસ્રાઃ, પદ્માન્યે દ્વિવિધા અપિ ।
 ચત્વારશ્ચત્વાર એવ, દ્વિપદ્મશત્સમેઽપ્યમી ॥ ૪૬૧ ॥
 ચત્વારશ્ચત્વાર એવ, તૃતીયે ત્રિવિધા અપિ ।
 અષ્ટચત્વારિંશદેવં, પાદુક્તેયાઃ સર્વસંખ્યયા ॥ ૪૬૨ ॥
 ચતુર્થપ્રતરે વૃત્તાસ્રયોઽન્યે દ્વિવિધા અપિ ।
 ચત્વારઃ સ્યુશ્ચતુશ્ચત્વારિંશચ્ચ-સર્વસંખ્યયા ॥ ૪૬૩ ॥
 સર્વેઽત્ર પદ્મિવૃત્તાશ્ચ, ચતુર્ભિરિન્દ્રકૈઃ સહ ।
 ચતુઃપદ્ધિસ્તથા પદ્મિત્રિકોણાશ્ચ દ્વિસપ્તતિઃ ॥ ૪૬૪ ॥
 અષ્ટપદ્ધિઃ પદ્મિચતુઃકોણાઃ સર્વે શતદ્વયમ્ ।
 ચતુર્યુતં પદ્મગવતિશ્ચેદ પુષ્પાવકીર્ણકાઃ ॥ ૪૬૫ ॥

ચારે પ્રતરની અંદર દરેક પંક્તિમાં ક્રમેશઃ ચૌદ-તેર-બાર અને અગ્યાર વિમાનો છે. ૪૫૯.

હવે પ્રથમ પ્રતરના દરેક પંક્તિમાં ગોળ વિમાનો ચાર છે અને ત્રિકોણ-ચતુષ્કોણ વિમાનો પાંચ-પાંચ છે. કુલ વિમાનો છપ્પન (૫૬) છે. ૪૬૦.

બીજા પ્રતરમાં ત્રિકોણ વિમાનો પાંચ છે અને બાકી બંને પ્રતરના ચાર-ચાર છે કુલ વિમાનો બાવન છે. ૪૬૧.

ત્રીજા પ્રતરમાં ત્રણ પ્રકારના વિમાનો ચાર-ચાર છે. પંક્તિગત કુલ વિમાન અડતાલીશ છે. ૪૬૨.

ચોથા પ્રતરમાં ગોળ વિમાનો ત્રણ છે અને બાકી બંને પ્રકારના વિમાનો ચાર-ચાર છે. કુલ ચુમ્માલીશ વિમાનો છે. ૪૬૩.

ચારે પ્રતરમાં પંક્તિગત વિમાનોમાં ઈન્દ્રક વિમાનની સાથે ગોળ વિમાનો ચોસઠ છે અને પંક્તિગત ત્રિકોણ વિમાનો બૃહદાંતેર છે. અને પંક્તિગત ચોરસ વિમાનો અડસઠ છે. પંક્તિગત કુલ વિમાનો ૨૦૪ છે. અને પુષ્પાવકીર્ણક વિમાનો છંતુ (૬૬) છે.

एवं शतानि त्रीण्यत्र, विमानाः सर्वसंख्यया ।
 एष्वानतप्राणतवद्वर्णाधारोच्चतादिकम् ॥ ४६६ ॥
 अत्र दक्षिणदिग्भागे, आरण्यस्वर्गवर्त्तिषु ।
 नाकिनां स्थितिरुत्कर्षात् प्रतरेषु चतुર્ध्वपि ॥ ४६७ ॥
 सપાદવિંશતિઃ સાર્દ્ધવિંશતિશ્ચ યથાક્રમમ્ ।
 પાદોનૈકવિંશતિશ્ચ, વાર્દ્ધીનાં ચૈકવિંશતિઃ ॥ ૪૬૮ ॥
 અથાચ્યુતસ્વર્ગસંબન્ધિષ્ઠદગ્ધભાગવર્ત્તિષુ ।
 પ્રતરેષુ ચતુર્ધ્વેષ્ટકૃષ્ટા સુધાશ્રુજાં સ્થિતિઃ ॥ ૪૬૯ ॥
 સપાદૈકવિંશતિશ્ચ, સાર્દ્ધૈકવિંશતિઃ ક્રમાત્ ।
 પાદોનદ્વાવિંશતિશ્ચ, દ્વાવિંશતિશ્ચ વાર્દ્ધયઃ ૪૭૦ ॥
 સર્વત્રાપ્યારણે વારાંનિધયો વિંશતિર્લઘુઃ ।
 અચ્યુતે સાગરા એકવિંશતિઃ સા નિરૂપિતા ॥ ૪૭૧ ॥
 દ્વામ્યામેકાદશાંશામ્યાં, યુક્તા ઇહ કરાસ્રયઃ ।
 દેહપ્રમાણં દેવાનાં, વિંશત્યમ્બોધિજીવિનામ્ ॥ ૪૭૨ ॥
 ત એવ સૈકાંશા એકવિંશત્યુદધિજીવિનામ્ ।
 ત્રયઃ કરાશ્ચ સંપૂર્ણા, દ્વાવિંશત્યર્ણવાયુષામ્ ॥ ૪૭૩ ॥

આ બંને દેવલોકના કુલ વિમાનો ૩૦૦ છે. આ દેવલોકના વિમાનોનાં વર્ણ-
 આધાર-ઊંચાઈ વગેરે આનત-પ્રાણુત સ્વર્ગની જેમ સમજી લેવું ૪૬૪-૪૬૬.

દક્ષિણ દિશામાં રહેલા આરણ્ય સ્વર્ગ સંબંધી ચારે પ્રતરના દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
 સવાવીશ સાગરોપમ, સાડાવીશ સાગરોપમ, પોણા એકવીશ સાગરોપમ અને એકવીશ
 સાગરોપમ છે. ૪૬૭-૪૬૮.

ઉત્તરદિશામાં રહેલા અચ્યુત સ્વર્ગ સંબંધી ચારે પ્રતરના દેવોની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ સવા
 એકવીસ, સાડા એકવીસ, પોણા બાવીસ અને બાવીસ સાગરોપમની છે. ૪૬૯-૪૭૦.

આરણ્ય દેવલોકના ચારે પ્રતરના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ વીશ સાગરોપમની અને
 અચ્યુત દેવલોકના ચારે પ્રતરના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ એકવીશ સાગરોપમની છે. ૪૭૧.

અહીં વીશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવોનું દેહમાન ૩૧૬ હાથ છે. એકવીશ
 સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવોનું દેહમાન ૩૧૬ હાથ છે. બાવીશ સાગરોપમના આયુ-
 ષ્યવાળા દેવોનું દેહમાન ૩ હાથનું હોય છે. ૪૭૨-૪૭૩.

આરણ્યચ્યુતદેવા અપ્યેનામેવાતિનિર્મલામ્ ।
 વહુપર્યાયાં ચ તત્રાપ્યારણેભ્યઃ પરેઽધિકામ્ ॥ ૪૪૪ ॥
 અથાત્ર પ્રતરે તુર્યે, સ્યાત્પ્રાણતાવતંસકઃ ।
 સૌધર્મવદશોકાઘવતંસકચતુષ્કયુક્ ॥ ૪૪૫ ॥
 પ્રાણતઃ સ્વઃપતિસ્તત્રોત્પન્નોઽત્યન્તપરાક્રમઃ ।
 કૃત્વાઽર્હત્પ્રતિમાઘર્ષી, સિંહાસને નિષીદતિ ॥ ૪૪૬ ॥
 શતૈરર્દ્ધતૃતીયૈઃ સ, સેવ્યોઽભ્યન્તરપર્પદામ્ ।
 પન્નપલ્યાધિકૈકોનવિંશત્યમ્ભોધિજીવિનામ્ ॥ ૪૪૭ ॥
 પન્નમિથ્ર દેવશતૈર્જુષ્ઠો મધ્યમપર્પદામ્ ।
 ચતુઃપલ્યાધિકૈકોનવિંશત્યર્ણવજીવિભિઃ ॥ ૪૪૮ ॥
 એકદેવસહસ્રેણ, સેવિતો બ્રાહ્મપર્પદિ ।
 સ ત્રિપલ્યોપમૈકોનવિંશત્યર્ણવજીવિના ॥ ૪૪૯ ॥
 સામાનિકાનાં વિંશત્યા, સહસ્રૈઃ પરિતો વૃતઃ ।
 એકૈકસ્યાં દિશિ વૃતસ્તાવદ્ધિરજ્જરક્ષકૈઃ ॥ ૪૫૦ ॥
 ત્રાયસ્ત્રિંશલોકપાલૈઃ, સૈન્યૈઃ સૈન્યાધિકારિભિઃ ।
 આનતપ્રાણતસ્વર્ગવાસિભિશ્ચાપરૈરપિ ॥ ૪૫૧ ॥

આરણ્ય અને અચ્યુતના દેવો પણ અહીં સુધી જ લેઈ શકે છે. પણ અતિ નિર્મલ અને ઘણાં પર્યાયયુક્ત લેઈ શકે છે અને આરણ્યથી પણ અચ્યુતવાળા દેવો વિશેષ વ્યવસ્થિત નિર્મલ - બહુ પર્યાય સંપન્ન લેઈ શકે છે. ૪૪૪.

સૌધર્મ દેવલોકની જેમ (અહિં પણ પ્રાણુત સ્વર્ગમાં) અશોકાવતંસક આદિ ચાર વિમાનોથી યુક્ત પ્રાણુતાવતંસક વિમાન ચોથા પ્રતરમાં છે. ૪૪૫.

અત્યંત પરાક્રમી એવા પ્રાણુત નામના ઈન્દ્ર અહીં ઉત્પન્ન થઈને શ્રી અરિહંત પરમાત્માની પ્રતિમાને પૂજાને સિંહાસન ઉપર બેસે છે. ૪૪૬.

૧૯ સાગરોપમ + પાંચ પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા અહીસો (૨૫૦) અત્યન્તર પર્પદાના દેવો ૧૯ સાગરોપમ + ચાર પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા પાંચસો (૫૦૦) મધ્યમ પર્પદાના દેવો, અને ૧૯ સાગરોપમ + ત્રણ પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા એક હજાર (૧,૦૦૦) બ્રાહ્મપર્પદાના દેવોથી આ ઈન્દ્ર મહારાજ સેવાય છે. ૪૪૭-૪૪૮.

વીસ હજાર (૨૦,૦૦૦) સામાનિક દેવો તથા ચારે દિશામાં વીસ-વીસ હજાર અંગરક્ષક દેવોથી આ ઈન્દ્ર મહારાજ પરિવરેલા છે. ૪૫૦.

ત્રાયસ્ત્રિંશ, લોકપાલ, સૈન્ય, સેનાધિપતિ અને આનત-પ્રાણુત દેવલોકમાં રહેનાર

અનેકૈર્દેવનિકૈરે, સમારાધિતશાસનઃ ।

દ્વયોસ્તાવિષયોરીટે, સ વિંશત્યબ્ધિજીવિતઃ ॥ ૪૫૨ ॥

ષડ્ભિઃ કુલકં ॥

અસ્ય યાનવિમાનં ચ, વરનામ્ના પ્રકીર્તિતમ્ ।

વરાંભિધાનો દેવશ્ચ, નિયુક્તસ્તદ્વિકુર્વણે ॥ ૪૫૩ ॥

દ્વાત્રિંશદેષ સંપૂર્ણાન્, જમ્બૂદ્વીપાન્ વિકુર્વિતૈઃ ।

રૂપૈર્મૈતૈ ક્ષમસ્તિર્યગસંખ્યાન્ દ્વીપવારિધીન્ ॥ ૪૫૪ ॥

અથાનતપ્રાણતયોરૂર્ધ્વં દૂરમતિક્રમે ।

અસંખ્યેયયોજનાનામુમૌ સ્વર્ગૌ પ્રતિષ્ઠિતૌ ॥ ૪૫૫ ॥

આરણાચ્યુતનામાનો, સધામાનો મણિમયૈઃ ।

વિમાનૈર્યોગવિદ્ ધ્યાનૈરિવાનન્દમહોમયૈઃ ॥ ૪૫૬ ॥ યુગ્મમ્ ।

ચત્વારઃ પ્રતરાઃ પ્રાગ્વદ્, દ્વયોઃ સાધારણા इह ।

પ્રતિપ્રતરમેકૈકં, મધ્યભાગે તથેન્દ્રકમ્ ॥ ૪૫૭ ॥

પુષ્પસંજ્ઞમલઙ્કારં, ચારણં ચાચ્યુતં ક્રમાત્ ।

અમ્યશ્વતુર્દિશં પ્રાગ્વત્પટ્કતયશ્ચ પ્રકીર્ણકાઃ ॥ ૪૫૮ ॥

શ્રીજી પણુ ઘણા દેવોનો સમૂહ, આ ઇન્દ્ર મહારાજના અનુશાસનને આરાધે છે. વીસ સાગરોપમના આયુધવાળા આ ઇન્દ્ર મહારાજ બન્નેય દેવલોકનું શાસન ચલાવે છે. ૪૫૧-૪૫૨.

આ ઇન્દ્ર મહારાજનું બહાર જવાનું યાન વિમાન 'વર' નામનું છે. અને તેની વિકુર્વણા કરનારા દેવનું નામ પણ 'વર' છે. ૪૫૩.

આ ઇન્દ્ર મહારાજ પોતાના વિકુર્વેલા રૂપોથી ૩૨ જમ્બૂદ્વીપને અને તીર્થા અસંખ્ય દ્વીપ-સમુદ્રોને ભરવા સમર્થ છે. ૪૫૪.

આરણ્ય-અચ્યુત દેવલોકનું વર્ણન :

હવે આનંદ અને પ્રાણુત દેવલોકની ઉપર અસંખ્ય યોજનો ગયા બાદ આરણ્ય અને અચ્યુત નામના બે દેવલોકો રહેલા છે. આનંદ અને તેજયુક્ત ધ્યાનવડે જેમ યોગી શોભે છે, તેમ મહિમય વિમાનો વડે તેજોમય, આ બન્ને દેવલોક શોભે છે. ૪૫૫-૪૫૬.

પૂર્વવત્ બન્ને દેવલોકને સામાન્ય (એટલે કે બે દેવલોક વચ્ચે) ચાર પ્રતરો છે. દરેક પ્રતરના મધ્યભાગમાં એકેક ઇન્દ્રક વિમાન છે ૪૫૭

ઇન્દ્રક વિમાનોનાં ક્રમશઃ નામ ૧. પુષ્પ, ૨. અલંકાર, ૩. આરણ્ય, ૪. અચ્યુત, છે. અને ચારે દિશામાં પૂર્વવત્ પંક્તિગત અને પ્રકીર્ણક વિમાનો છે. ૪૫૮.

ચતુસ્ત્રિદ્વયેકસંયુક્તા, દશૈતૈષુ ક્રમાદિહ ।
 પ્રતિપદ્ધિત્ત વિમાનાનિ, પ્રતરેષુ ચતુર્ણપિ ॥ ૪૫૯ ॥
 અથાઘપ્રતરે પક્કૌ, પક્કૌ વૃત્તા વિમાનકાઃ ।
 ચત્વારોઽન્યે પશ્ચ પશ્ચ, પટ્પશ્ચાશત્સમેઽપ્યમી ॥ ૪૬૦ ॥
 દ્વિતીયપ્રતરે ત્ર્યસ્રાઃ, પશ્ચાન્યે દ્વિવિધા અપિ ।
 ચત્વારશ્ચત્વાર એવ, દ્વિપશ્ચાશત્સમેઽપ્યમી ॥ ૪૬૧ ॥
 ચત્વારશ્ચત્વાર એવ, તૃતીયે ત્રિવિધા અપિ ।
 અષ્ટચત્વારિંશદેવં, પાઙ્ક્તેયાઃ સર્વસંખ્યયા ॥ ૪૬૨ ॥
 ચતુર્થપ્રતરે વૃત્તાસ્રયોઽન્યે દ્વિવિધા અપિ ।
 ચત્વારઃ સ્યુશ્ચતુશ્ચત્વારિંશચ્ચ-સર્વસંખ્યયા ॥ ૪૬૩ ॥
 સર્વેઽત્ર પક્લિવૃત્તાશ્ચ, ચતુર્ભિરિન્દ્રકૈઃ સહ ।
 ચતુઃપદિસ્તથા પક્લિત્રિકોનાશ્ચ દ્વિસપ્તતિઃ ॥ ૪૬૪ ॥
 અષ્ટપદિઃ પક્લિચતુઃકોનાઃ સર્વે શતદ્વયમ્ ।
 ચતુર્યુતં પળ્ળવતિશ્વેહ પુષ્પાવકીર્ણકાઃ ॥ ૪૬૫ ॥

ચારે પ્રતરની અંદર દરેક પંક્તિમાં ક્રમશઃ ચૌદ-તેર-બાર અને અગ્યાર વિમાનો છે. ૪૫૯.

હવે પ્રથમ પ્રતરના દરેક પંક્તિમાં ગોળ વિમાનો ચાર છે અને ત્રિકોણ-ચતુષ્કોણ વિમાનો પાંચ-પાંચ છે. કુલ વિમાનો છપ્પન (૫૬) છે. ૪૬૦.

બીજા પ્રતરમાં ત્રિકોણ વિમાનો પાંચ છે અને બાકી બંને પ્રતરના ચાર-ચાર છે કુલ વિમાનો બાવન છે. ૪૬૧.

ત્રીજા પ્રતરમાં ત્રણ પ્રકારના વિમાનો ચાર-ચાર છે. પંક્તિગત કુલ વિમાન અડતાલીશ છે. ૪૬૨.

ચોથા પ્રતરમાં ગોળ વિમાનો ત્રણ છે અને બાકી બંને પ્રકારના વિમાનો ચાર-ચાર છે. કુલ ચુમ્માલીશ વિમાનો છે. ૪૬૩.

ચારે પ્રતરમાં પંક્તિગત વિમાનોમાં ઈન્દ્રક વિમાનની સાથે ગોળ વિમાનો ચોસઠ છે અને પંક્તિગત ત્રિકોણ વિમાનો દુબહોંતેર છે. અને પંક્તિગત ચોરસ વિમાનો અડસઠ છે. પંક્તિગત કુલ વિમાનો ૨૦૪ છે. અને પુષ્પાવકીર્ણક વિમાનો છન્નુ (૯૬) છે.

एवं शतानि त्रीण्यत्र, विमानाः सर्वसंख्यया ।
 एष्वानतप्राणतवद्वर्णाधारोच्चतादिकम् ॥ ४६६ ॥
 अत्र दक्षिणदिग्भागे, आरण्यस्वर्गवर्त्तिषु ।
 नाकिनां स्थितिरुत्कर्षात् प्रतरेषु चतुर्विंशति ॥ ४६७ ॥
 सપાદવિંશતિઃ સાર્દ્ધવિંશતિશ્ચ યથાક્રમમ્ ।
 પાદોનૈકવિંશતિશ્ચ, વાર્દ્ધીનાં ચૈકવિંશતિઃ ॥ ૪૬૮ ॥
 અથાચ્યુતસ્વર્ગસંબન્ધિષ્ઠદગ્ભાગવર્ત્તિષુ ।
 પ્રતરેષુ ચતુર્વિંશત્કૃષ્ટા સુધામુજાં સ્થિતિઃ ॥ ૪૬૯ ॥
 સપાદૈકવિંશતિશ્ચ, સાર્દ્ધૈકવિંશતિઃ ક્રમાત્ ।
 પાદોનદ્વાવિંશતિશ્ચ, દ્વાવિંશતિશ્ચ વાર્દ્ધયઃ ૪૭૦ ॥
 સર્વત્રાપ્યારણે વારાંનિધયો વિંશતિર્લઘુઃ ।
 અચ્યુતે સાગરા એકવિંશતિઃ સા નિરૂપિતા ॥ ૪૭૧ ॥
 દ્વાભ્યામેકાદશાંશાભ્યાં, યુક્તા ઇહ કરાસ્ત્રયઃ ।
 દેહપ્રમાણં દેવાનાં, વિંશત્યમ્ભોધિજીવિનામ્ ॥ ૪૭૨ ॥
 ત એવ સૈકાંશા એકવિંશત્યુદધિજીવિનામ્ ।
 ત્રયઃ કરાશ્ચ સંપૂર્ણા, દ્વાવિંશત્યર્ણવાયુષામ્ ॥ ૪૭૩ ॥

આ બન્ને દેવલોકના કુલ વિમાનો ૩૦૦ છે. આ દેવલોકના વિમાનોનાં વર્ણ-
 આધાર-ઊંચાઈ વગેરે આનત-પ્રાણુત સ્વર્ગની જેમ સમજી લેવું ૪૬૪-૪૬૬

દક્ષિણ દિશામાં રહેલા આરણ્ય સ્વર્ગ સંબંધી ચારે પ્રતરના દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
 સવાવીશ સાગરોપમ, સાડાવીશ સાગરોપમ, પોણા એકવીશ સાગરોપમ અને એકવીશ
 સાગરોપમ છે. ૪૬૭-૪૬૮.

ઉત્તરદિશામાં રહેલા અચ્યુત સ્વર્ગ સંબંધી ચારે પ્રતરના દેવોની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ સવા
 એકવીસ, સાડા એકવીસ, પોણા બાવીસ અને બાવીસ સાગરોપમની છે. ૪૬૯-૪૭૦.

આરણ્ય દેવલોકના ચારે પ્રતરના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ વીશ સાગરોપમની અને
 અચ્યુત દેવલોકના ચારે પ્રતરના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ એકવીશ સાગરોપમની છે. ૪૭૧.

અહીં વીશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવોનું દેહમાન ૩૬૫ હાથ છે. એકવીશ
 સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવોનું દેહમાન ૩૬૫ હાથ છે. બાવીશ સાગરોપમના આયુ-
 ષ્યવાળા દેવોનું દેહમાન ૩ હાથનું હોય છે. ૪૭૨-૪૭૩.

વિંશત્યા ચૈકવિંશત્યા, દ્વાવિંશત્યા સહસ્રકૈઃ ।
 સ્વસ્વસ્થિત્યનુસારેણ, વર્ષેરાહારકાક્ષિણઃ ॥ ૪૭૪ ॥
 દશમિઃ સાર્દ્ધદશમિરેકાદશમિરેવ ચ ।
 માસૈરમી ઉચ્છ્રવસન્તિ, સ્થિતિસાગરસંખ્યયા ॥ ૪૭૫ ॥
 ચ્યુતાવુત્પત્તૌ ચ સંખ્યા, ભોગો ગત્યાગતી ઇહ ।
 અવધિજ્ઞાનસીમા ચ, સર્વ પ્રાણતનાકવત્ ॥ ૪૭૬ ॥
 કિંત્વાદ્યાભ્યામેવ સંહનનાભ્યાં સત્ત્વશાલિનઃ ।
 આરાધિતાર્હતાચારા, ઉત્પદ્યન્તેઽત્ર સદ્ગુણાઃ ॥ ૪૭૭ ॥
 ચ્યુત્યુત્પત્તિવિયોગોઽત્ર, સંખ્યેયા વત્સરા ગુરુઃ ।
 આરણેઽદ્વદશતાદર્વાક્, ત એવ ચાચ્યુતેઽધિકાઃ ॥ ૪૭૮ ॥
 અત્રાપિ પ્રતરે તુર્યેઽચ્યુતેઽચ્યુતાવતંસકઃ ।
 ઈશાનવદ્ભવેદંકાદ્યવતંસકમધ્યગઃ ॥ ૪૭૯ ॥
 તત્રાચ્યુતસ્વર્ગપતિર્વરીવર્તિ મહામતિઃ ।
 યોઽસૌ દાશરથેરાસીત્પ્રેયસી પૂર્વજન્મનિ ॥ ૪૮૦ ॥

પોત-પોતાની સ્થિતિ અનુસારે વીશ-એકવીશ અને બાવીશ હજાર વર્ષે અહિંના દેવો આહારની ઈચ્છાવાળા થાય છે. ૪૭૪.

આ દેવો પોત-પોતાની સ્થિતિ અનુસારે દશ-સાડાદશ અને અગ્યાર મહિને શ્વાસોચ્છવાસ લે છે. ૪૭૫.

સ્થવન ઉત્પત્તિની સંખ્યા, લોગ, ગમનાગમન, અવધિજ્ઞાનની મર્યાદા વગેરે પ્રાણુત દેવલોકની જેમ છે. પરંતુ અહિં આદ્ય બે સંહનનવાળા, સત્ત્વશાળી, શ્રી જૈન શાસનના આચારોનું સુંદર આરાધન કરનાર અને શુણીયલ જીવો જ ઉત્પન્ન થાય છે. ૪૭૬-૪૭૭.

સ્થવન અને ઉત્પત્તિનો વિરહ સંખ્યાત વર્ષનો છે. આરણ્ય દેવલોકમાં સો વર્ષની અંદર અને અચ્યુત દેવલોકમાં તેનાથી કંઈક અધિક છે ૪૭૮.

આ દેવલોકોમાં પણ ચોથા અચ્યુત નામના પ્રતરમાં ઈશાન દેવલોકની જેમ અંકાવતંસક આદિ ચાર વિમાનોની વચ્ચે અચ્યુતાવતંસક નામનું વિમાન છે. ૪૭૯.

ત્યાં અચ્યુત સ્વર્ગના મહાબુદ્ધિમાન ઇન્દ્ર શેષે છે કે જેઓ પૂર્વ જન્મમાં દશરથપુત્ર - રામચંદ્રજીના પત્ની સીતાનો જીવ છે. ૪૮૦.

શુદ્ધાઽશુદ્ધેતિ કો વેદ, સ્થિતા રાવણમન્દિરે ।
 કિમાદતાઽપરીક્ષ્યેતિ, લોકાપવાદમીરુણા ॥ ૪૮૧ ॥
 રામેણ સા સુશીલાપિ, સગર્ભાં તત્યજે વને ।
 સતાં લોકાપવાદો હિ, મરણાદપિ દુસ્સહઃ ॥ ૪૮૨ ॥ યુગ્મમ્ ।
 ચિન્તયન્તી સતી સાઽથ, વિપાકં પૂર્વકર્મણામ્ ।
 મયોદ્ધાન્તા પરિશ્રાન્તા, વશ્રામેતસ્તતો વને ॥ ૪૮૩ ॥
 પુન્ડરીકપુરાધીશઃ, પુન્ડરીકોલ્લસઘશાઃ ।
 ગજવાહનરાજસ્યે, વંધૂદેવ્યાશ્ચ નન્દનઃ ॥ ૪૮૪ ॥
 મહાર્હતો મહાસત્ત્વઃ, પરનારીસહોદરઃ ।
 ધાર્મિકો નૃપતિર્વજ્રજઙ્ઘસ્તત્ર સમાગતઃ ॥ ૪૮૫ ॥
 સ્વીકૃત્ય મગિનીત્વેન, તાં નિનાય સ્વમન્દિરમ્ ।
 તત્ર શ્રાતુર્ગૃહં ઇવ, વસતિ સ્મ નિરાકુલા ॥ ૪૮૬ ॥
 ક્રમાત્તન્નારદાત્ શ્રુત્વા, મામન્ડલમહીપતિઃ ।
 પુન્ડરીકપુરે સીતાં, સમુપેયાય સત્ત્વરઃ ॥ ૪૮૭ ॥
 તતઃ જ્ઞાનકી તત્ર, સુષુવે દોષ્મિણૌ સુતૌ ।
 નામતોઽનન્દલવણં, મદનાદ્દુઃશમપ્યથ ॥ ૪૮૮ ॥

જે સીતા રાવણના ઘરમાં રહી તે શુદ્ધ છે કે અશુદ્ધ છે, તે કોણ જાણે છે ? પરીક્ષા કર્યા વિના (રામે) કેમ સ્વીકારી લીધી ? એ પ્રમાણે લોકાપવાદથી ભય પામેલા રામે, સુશીલા અને ગર્ભવતી એવી સીતાને વનમાં તણ લીધી. સત્ પુરુષોને લોકાપવાદ મરણથી પણ દુઃસહ હોય છે. ૪૮૧-૪૮૨.

સતી એવી સીતા પૂર્વકર્મનાં વિપાકોને વિચારતી, ભયભીત અને થાકેલી આમ-તેમ વનમાં ભ્રમવા લાગી. ૪૮૩.

(ત્યારે)-પુન્ડરીકપુરનો અધીશ કમલ જેવા નિર્મલ યશવાળો, ગજવાહન રાજા અને બંધૂદેવીનો પુત્ર, મહાન શ્રાવક, મહાન સત્ત્વશાળી, પરનારી સહોદર, અને મહાધાર્મિક એવો વજ્રબંધ રાજા ત્યાં આવ્યો. ૪૮૪-૪૮૫.

સીતાને જાહેન તરીકે સ્વીકારીને પોતાના રાજમહેલમાં લઈ ગયો અને ત્યાં ભાઈના ઘરની જેમ નીરાકુલપણે સીતા રહી. ૪૮૬.

ક્રમે કરીને નારદ પાસેથી ભામંડલ રાજાએ આ વાત સાંભળી અને તરત જ પુન્ડરીકપુરમાં સીતા પાસે આવ્યા. ૪૮૭.

ત્યારબાદ જાનકીએ પરાક્રમી એવા જે પુત્રોને જન્મ આપ્યો. તેઓના નામ ૧. અનંગલવણ અને ૨. મદનાદુશ રાખ્યા. ૪૮૮.

પિતુઃ સ્વરૂપમપ્રાપ્તાં, માતરં તૌ મહાશયૌ ।
 જાતપૂર્વં વ્યતિકરમવોચત્ સાઽપિ સાશ્રુદ્ધૃક્ ॥ ૪૮૯ ॥
 તતો નિરાગસો માતુસ્ત્યાગાન્પિતરિ સક્રુધૌ ।
 યુદ્ધાય ધીરૌ પિતરમભ્યપેણયતાં દ્રુતમ્ ॥ ૪૯૦ ॥
 ઉત્પન્નઃ કોઽપિ વૈરીતિ, વિવર્ણૌ રામલક્ષ્મણૌ ।
 ચતુરજ્ઞચમૂચક્રૈઃ, સન્નિહ્યેતે સ્મ સાયુધૌ ॥ ૪૯૧ ॥
 તતસ્તૌ ચલિનૌ તીક્ષ્ણૈર્નિર્જિત્ય રણકર્મભિઃ ।
 નારદાવેદિતૌ તાતં, પિતૃવ્યં ચ પ્રણેમતુઃ ॥ ૪૯૨ ॥
 પુત્રૌ તાવપ્યુપાલક્ષ્ય, તુષ્ટૌ પુષ્ટૌજસાવુભૌ ।
 ભુજોપપીડમાલિજ્ઞચ, ભેજાતે પરમાં મુદમ્ ॥ ૪૯૩ ॥
 ભવતોર્જનની ક્વેતિ, પૃષ્ઠૌ તામ્યાં ચ દર્શિતા ।
 ગૃહાયાહૃયમાના ચ, સતી દિવ્યમયાચત ॥ ૪૯૪ ॥
 તતઃ સ સ્વાતિકાં રામોઽજ્ઞારપૂર્ણામરીરચત્ ।
 પુરુષદ્વયદર્શીં ચાયતાં હસ્તશતત્રયીમ્ ॥ ૪૯૫ ॥

મહાન આશયવાળા તે બંને પુત્રોએ માતા પાસે પિતાનું સ્વરૂપ પૂછ્યું. સીતાએ પણ આંખમાં આંસુ લાવીને બનેલો બનાવ કહ્યો. ૪૮૯.

ત્યારે નિર્દોષ એવી માતાનો ત્યાગ કરવાથી પિતા ઉપર ક્રોધે ભરાએલા ધીર એવા બંને પુત્રોએ યુદ્ધ માટે પિતાને હાકલ કરી. ૪૯૦.

કોઈ વૈરી ઉત્પન્ન થયો છે, એમ જાણીને વિષાદ પામેલા રામ-લક્ષ્મણ ચતુરંગ સેના સાથે આયુધ સહિત યુદ્ધ કરવા તૈયાર થયા. ૪૯૧.

બળવાન એવા તે પુત્રોએ તિક્ષ્ણ યુદ્ધવડે રામ-લક્ષ્મણને જીતીને નારદના કહેવાથી પિતા અને કાકાને નમસ્કાર કર્યો. ત્યારે તે બંનેએ (રામ-લક્ષ્મણે) પણ પુષ્ટ-બલિષ્ઠ એવા આ આપણા પુત્ર છે-એમ જોળખીને ખુશ થઈને ભુજથી આલિંગન કરીને અત્યંત આનંદ પામ્યા. ૪૯૨-૪૯૩.

તમારી માતા ક્યાં છે? એમ રામ-લક્ષ્મણનાં પૂછવાથી તેઓએ દેખાડી. ત્યારે સીતાજીને ઘરે આવવા માટે આમંત્રણ આપતાં સતીએ દિવ્યની માંગણી કરી. ૪૯૪.

ત્યારે રામચન્દ્રજીએ અંગારાથી ભરેલી ખાઈ બનાવી, જે બે પુરુષ જેટલી ઉડી તથા ત્રણસો હાથ લાંબી હતી. તેવે વખતે ચમત્કારથી રૂંવાટા ખડા થએલા છે જેના

પશ્યત્સુ સર્વલોકેષુ, સુરાસુરનરાદિષુ ।
 ચમત્કારાત્પુલકિતેષ્વિત્યૂચે સા કૃતાન્નલિઃ ॥ ૪૯૬ ॥
 હહો ભ્રાતૃૃહઙ્ગાનો !, જાગરૂકો ભવાન્ ભુવિ ।
 પાણિગ્રહણકાલેઽપિ, ત્વમેવ પ્રતિભૂરભૂઃ ॥ ૪૯૭ ॥
 જાગ્રત્યા વા સ્વપત્યા વા, મનોવાકાયગોચરઃ ।
 કદાપિ પતિભાવો મે, રાઘવાદપરે યદિ ॥ ૪૯૮ ॥
 તદા દેહમિદં દુષ્ટં, દહ નિર્વહ કૌશલમ્ ।
 ન પાપ્મને તે સ્ત્રીહન્યા, દુષ્ટનિગ્રહકારિણઃ ॥ ૪૯૯ ॥
 ત્રિધા ચ યદિ શુદ્ધાઙ્ગં, તર્હિ દર્શય કૌતુકમ્ ।
 લોકાનેતાન્ જલીભૂય, ભૂયસ્તરઙ્ગરઙ્ગિતૈઃ ॥ ૫૦૦ ॥
 અત્રાન્તરે ચ વૈતાલ્યસ્યોત્તરશ્રેણિવર્ત્તિનઃ ।
 હરિવિક્રમભૂમર્ત્તુર્નન્દનો જયભૂષણઃ ॥ ૫૦૧ ॥
 ઝઢાષ્ટશતભાઈઃ સ્વકાન્તાં કિરણમણ્ડલામ્ ।
 સુપ્તાં હેમશિખાચ્ચેન, સમં માતુલસ્રુજના ॥ ૫૦૨ ॥
 દૃષ્ટ્વા નિર્વાસયામાસ, દીક્ષાં ચ સ્વયમાદદે ।
 વિપદ્ય સમભૂત સાવિ, વિદ્યુદ્ઘંટેતિ રાક્ષસી ॥ ૫૦૩ ॥

એવા દેવો-અસુરો અને મનુષ્યો આદિ સર્વ લોકોની નજર સમક્ષ હાથ જોડીને તે (સીતા) કહે છે કે - ૪૯૫-૪૯૬.

હે ભાઈ! સૂર્ય! તું પૃથ્વી ઉપર હંમેશા જાગૃત છે. અને મારા લગ્ન સમયે પણ તને જ સાક્ષી બનાવ્યો હતો. ૪૯૭.

જાગતા અથવા સૂતા મન-વચન-કાયાના વિષયમાં રામ સિવાય બીજા કોઈને પણ પતિ તરીકે મેં વિચાર્યા હોય, તો આ દુષ્ટ દેહને બાળી નાખ અને તારી કુશલતાનું નિર્વહન કર. દુષ્ટના નિગ્રહ કરનાર એવા તને સ્ત્રી હત્યાનું પાતક નહીં લાગે. ૪૯૮-૪૯૯.

અને જો હું મન-વચન-કાયાથી શુદ્ધ હોઉં, તો ઘણા તરંગથી તરંગિત એવું જલ બનીને આ બધા લોકોને ચમત્કાર દેખાડ ૫૦૦.

એટલામાં વૈતાલ્યની ઉત્તર શ્રેણિમાં રહેનાર હરિવિક્રમ રાજાનો પુત્ર જયભૂષણ હતો. જે આઠસો સ્ત્રીઓને પરણ્યો હતો તેણે પોતાની કિરણમંડલા નામની પત્નીને મામાના દિકરા હેમશિખ સાથે સૂતેલી જોઈને કાઢી મૂકી. અને સ્વયં દીક્ષા લીધી અને તે સ્ત્રી મરીને વિદ્યુદ્ઘંટા નામની રાક્ષસી થઈ. તે વખતે જયભૂષણ મુનિ અયોધ્યા

જયભૂવણસાધોશ્ચ, તદાઽયોધ્યાપુરાદ્વહિઃ ।
 તયા કૃતોપસર્ગસ્યોત્પેદે કેવલમુજ્જ્વલમ્ ॥ ૫૦૪ ॥
 આજગ્મુસ્તત્ર શક્રાદ્યાસ્તદુત્સવવિધિત્સયા ।
 આયાન્તો દદૃશુસ્તં ચ, સીતાવ્યતિકરં પથિ ॥ ૫૦૫ ॥
 તતસ્તસ્યા મહાસત્યાઃ, સાહાય્યાયાદિશદ્ધરિઃ ।
 પદાત્યનીકેશં સાધોઃ, સમીપે ચ સ્વયં યયૌ ॥ ૫૦૬ ॥
 તતસ્તસ્યાં સ્વાતિક્રાયાં, સા સીતા નિર્ભયાઽવિશત્ ।
 અમૂચ્ચ સુરસાહાય્યાત્ક્ષણાદપ્યુદકૈર્મૃતા ॥ ૫૦૭ ॥
 તદુચ્છલજ્જલં તસ્યા, ઉદ્દેલસ્યેવ તોયથેઃ ।
 ઉત્પ્લાવયામાસ મઞ્ચાંસ્તુજ્ઞાન્ દ્રષ્ટૃજનાશ્રિતાન્ ॥ ૫૦૮ ॥
 ઉત્પતન્ત્યમ્બરે વિદ્યાધરા ભીતાસ્તતો જલાત્ ।
 ચુક્રુશુર્મૃચરાશ્વૈર્વં, પાહિ સીતે ! મહાસતિ ॥ ૫૦૯ ॥
 સ્વસ્થં ચક્રે તદુદકં, તતઃ સંસ્પૃશ્ય પાણિના ।
 અચિન્ત્યાચ્છીલમાહાત્મ્યાલ્લોકે કિં કિં ન જાયતે ? ॥ ૫૧૦ ॥
 તદાઽસ્યાઃ શીલલીલાભિરનલં સલિલીકૃતમ્ ।
 નિરીક્ષ્ય દેવા નનૃતુર્વૃષ્ટુઃ કુસુમાદિ ચ ॥ ૫૧૧ ॥

નગરીની બહાર હતા. ત્યારે તેણીએ મુનિને ઉપસર્ગ કર્યો. (તે સહન કરતાં-કરતાં) મુનિને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તે વખતે શક્ર વિગેરે દેવો કેવળજ્ઞાન મહોત્સવ કરવા માટે આવી રહ્યા હતાં ત્યારે તેમણે રસ્તામાં સીતાનો આ બનાવ જોયો. તેથી ઈન્દ્ર મહારાજાએ પોતાના પદાતિ સૈન્યાધિપતિ હરિશ્ચેગમેષીદેવને સીતા મહાસતીને સહાય કરવાનો આદેશ કર્યો અને પોતે મહાત્મા પાસે ગયા. ૫૦૧-૫૦૬.

હવે આ વખતમાં તે ખાઈમાં સીતાએ નિર્ભયતાપૂર્વક પ્રવેશ કર્યો અને દેવની સહાયથી તે ખાઈ ક્ષણવારમાં પાણીથી ભરાઈ ગઈ. ૫૦૭.

ત્યારે તેનું ઉછળતું પાણી ઉછળતા મોબના તરંગોની માફક જોવા માટે આવેલા લોકોના માંચડાને તાણવા લાગ્યું. ૫૦૮.

(ત્યારે તે ઉછળતાં) જળથી ભય પામેલા વિદ્યાધરો આકાશમાં ઉડી ગયા, ભૂચરો મનુષ્યો ભયથી રાડો પાડતા કહેવા લાગ્યા હે મહાસતી સીતા ! અમારું રક્ષણ કરો. ૫૦૯.

ત્યારબાદ સીતાએ પાણીને હાથથી સ્પર્શ કરીને શાંત કર્યું. અર્થાત્ત એવા શીલના મહાત્મ્યથી જગતમાં શું શું ન બને ? ૫૧૦.

જહ્નુઃ સ્વજનાઃ સર્વે, પૌરા જયજયારવૈઃ ।
 તુષ્ટુવુસ્તાં સતીં દિવ્યો, નવ્યોઽજ્જનિ મહોત્સવઃ ॥ ૫૧૨ ॥
 ઇત્યુન્મૃષ્ટકલઙ્કાં તાં, કાન્તાં નીત્વાઽઽત્મના સહ ।
 જગામ સપરીવારો, રામઃ કેવલિનોઽન્તિકે ॥ ૫૧૩ ॥
 પપ્રચ્છ દેશનાન્તે ચ, રામઃ પૂર્વભવાન્નિજાન્ ।
 તાંશ્ચાચર્યૌ યથાભૂતાન્, કેવલી જયભૂષણઃ ॥ ૫૧૪ ॥
 સીતાઽપિ પ્રાપ્તવૈરાગ્યા, સંસારાસારતેક્ષિણી ।
 દીક્ષાં પાર્શ્વે મુનેરસ્ય, જગ્રાહોત્સાહતો રયાત્ ॥ ૫૧૫ ॥
 ષષ્ટિ વર્ષાણિ ચારિત્રમારાધ્ય વિમલાશયાત્ ।
 ત્રયસ્ત્રિંશદહોરાત્રીં, વિહિતાનશના તતઃ ॥ ૫૧૬ ॥
 મૃત્વા સમાધિના સ્વર્ગેઽચ્યુતે લેભેઽચ્યુતેન્દ્રતામ્ ।
 સોઽથ પ્રાગ્વજ્જિનાદ્યર્ચી, કૃત્વા સદસિ તિષ્ઠતી ॥ ૫૧૭ ॥
 શતેન પચ્ચવિંશેન, સેવ્યોઽભ્યન્તરપર્ષદિ ।
 એકવિંશત્યઘ્વિસપ્તપલ્યસ્થિતિકનાકિનામ્ ॥ ૫૧૮ ॥

ત્યારે સીતાજીના શીલના માહાત્મ્યથી અગ્નિને પાણી બનેલો જોઈને દેવતાઓ નાચવા લાગ્યા અને પુષ્પની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા. ૫૧૧.

બધા સ્વજનો ખુશ થયા, નગરના લોકો જયજયારવથી સતીની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. આ રીતે દિવ્ય એવો નવો મહોત્સવ થયો. ૫૧૨.

આ પ્રમાણે કલંક જેનું ધોવાઈ ગયું છે, એવી પોતાની પત્નીને સાથે લઈને પરિવાર સહિત રામચન્દ્રજી કેવળજ્ઞાની મહાત્મા પાસે ગયા. ૫૧૩.

દેશના પૂર્ણ થયા બાદ શ્રી રામચન્દ્રજીએ પોતાના પૂર્વ ભવો પૂછ્યા અને શ્રી જયભૂષણ કેવલીએ જે પ્રમાણે પૂર્વભવો હતા તે પ્રમાણે કહ્યા. ૫૧૪.

સંસારની અસારતાને જોતી એવી સીતાએ પણ વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરીને આ મુનિ પાસે તરત જ ઉત્સાહપૂર્વક દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ૫૧૫.

૬૦ વર્ષ સુધી નિર્મળ આશયપૂર્વક ચારિત્રની આરાધના કરીને તેત્રીસ દિવસનું અનસન કરીને, સમાધિપૂર્વક મરીને, તે સીતાસાધ્વીજી અચ્યુત સ્વર્ગમાં અચ્યુતેન્દ્ર પછાને પામ્યા છે અને તે અચ્યુતેન્દ્ર પૂર્વવત્ અરિહંતોની પૂજા કરીને સભામાં બેસે છે. ૫૧૬-૫૧૭.

આ ઈન્દ્ર મહારાજને એકવીશ સાગરોપમ + સાત પદ્યોપમના આયુષ્યવાળા, અભ્યન્તર પર્ષદાના સવાસો (૧૨૫) દેવતાઓ, એકવીશ સાગરોપમ + છ પદ્યોપમના

સાર્દ્ધદ્વિશત્યા દેવાનાં, મધ્યપર્પદિ સેવિતઃ ।

ષટ્પલ્યોપમયુક્તૈકવિંશત્યુદધિજીવિનામ્ ॥ ૫૧૯ ॥

સેવ્યઃ પર્પદિ ગ્રાહ્યાયાં, પञ્ચમિર્નાકિનાં શતૈઃ ।

एकविंशत्यन्धिपञ्चपल्योपममितायुषाम् ॥ ૫૨૦ ॥

સામાનિકાનાં દશમિઃ, સહસ્રૈઃ સેવિતક્રમઃ ।

एकैकदिशि तावद्भिस्तावद्भिश्चात्मरक्षकैः ॥ ૫૨૧ ॥

સૈન્યૈઃ સૈન્યાધિપૈસ્ત્રાયસ્ત્રિશકૈર્લોકપાલકૈઃ ।

સેવ્યઃ પરૈરપિ સુરૈરાગ્નાચ્યુતવાસિભિઃ ॥ ૫૨૨ ॥

દ્વાત્રિશન્સાધિકાન્ શક્તો, જમ્બૂદ્વીપાન્ વિકુર્વિતૈઃ ।

રૂપૈઃ પૂરયિતું તિર્યક્, ચામંચ્યદ્વીપવારિધીન્ ॥ ૫૨૩ ॥

મુહૂર્તે સામ્રાજ્યમુભયોરાગ્નાચ્યુતનાકયોઃ ।

विमानत्रिशतीनेता, द्वाविंशत्युदधिस्थितिः ॥ ૫૨૪ ॥ સપ્તમિઃ કુલકં ॥

અસ્ય યાનવિમાનં સ્યાત્સર્વતોભદ્રસંજ્ઞકમ્ ।

सर्वतोभद्रदेवश्च, नियुक्तस्तद्विकुर्वणे ॥ ૫૨૫ ॥

સ્થાનાન્નપञ્ચમસ્થાને તુ આનતપ્રાણતયોરાગ્નાચ્યુતયોશ્ચ પ્રત્યેકમિન્દ્રા વિવક્ષિતા દૃશ્યન્તે, તથા ચ તત્સૂત્રં—‘જહા સકસ્સ તહા સવ્વેસિં દાહિણિલ્લાણં જાવ

આયુષ્યવાળા મધ્યમ પર્પદાના અઠીસો (૨૫૦) દેવતાઓ અને એકવીશ સાગરોપમ + પાંચ પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા બાહ્ય પર્પદાના (૫૦૦) પાંચસો દેવતાઓ સેવે છે. ૫૧૯-૫૨૦-

આ ઇન્દ્ર મહારાજનાં દશ હજાર (૧૦,૦૦૦) સામાનિક દેવતાઓ છે અને ચારે દિશામાં દશ-દશ હજાર આત્મરક્ષક દેવતાઓ સેવા કરે છે. ૫૨૧.

સૈન્ય, સેનાધિપતિ, ત્રાયસ્ત્રિશ, લોકપાલ અને અન્ય આરણ્ય અને અચ્યુતવાસી દેવતાઓથી આ ઇન્દ્ર મહારાજ સેવાઈ રહ્યા છે ૫૨૨.

પોતાના વિકુર્વેલા રૂપથી બત્રીસ જમ્બૂદ્વીપથી પણ કંઈક અધિક અને તીર્થા અસંખ્ય દ્વીપ-સમુદ્રોને ભરવામાં આ ઇન્દ્ર સમર્થ છે. ૫૨૩.

આરણ્ય અને અચ્યુત બન્ને દેવલોકોનું સામ્રાજ્ય ભોગવતા અને બાવીશ સાગરોપમનું આયુષ્ય ધરાવતાં આ ઇન્દ્ર મહારાજના તાબામાં ૩૦૦ વિમાનો છે. ૫૨૪.

આ ઇન્દ્ર મહારાજનું બહાર જવાનું વિમાન ‘સર્વતોભદ્ર’ નામનું છે અને સર્વતોભદ્ર નામનો દેવ એની વિકુર્વણા કરવાનો અધિકારી છે. ૫૨૫.

સ્થાનાંગસૂત્રના પાંચમા સ્થાનમાં આનત-પ્રાણુત-આરણ્ય અને અચ્યુત આ ચારેય દેવલોકના જુદા-જુદા ઇન્દ્રો વિવક્ષિત દેખાય છે. તેનું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે- ‘જેમ શક

આરણસ્સ, જહા ઈસાણસ્સ તહા સવ્વેસિં ઉત્તરિહ્ણાણં જાવ અચ્ચુયસ્સ” એતદ્-
વૃત્તાવપિ દેવેન્દ્રસ્તવાભિધાનપ્રકીર્ણક ઇવ દ્વાદશાનામિંદ્રાણાં વિવક્ષણાદારણસ્યેત્યાદ્યુક્તમિતિ
સંભાવ્યતે, અન્યથા ચતુર્ષુ દ્વાવેવેન્દ્રાવત આરણસ્યેત્યાદ્યનુપપન્નં સ્યાદિતિ, પ્રજ્ઞાપના-
જીવાભિગમસૂત્રાદૌ તુ દશૈવ વૈમાનિકેન્દ્રા ઉક્તા इति પ્રતીતમેવ ॥

અચ્યુતસ્વર્ગપર્યન્તમેષુ વૈમાનિકેષ્વિતિ ।

યથાસંભવમિન્દ્રાદ્યા, ભવન્તિ દશઘા સુરાઃ ॥ ૫૨૬ ॥

તથાહિ—ઈન્દ્રાઃ સામાનિકાસ્ત્રાયસ્ત્રિશાસ્ત્રિવિધપાર્ષદાઃ ।

આત્મરક્ષા લોકપાલા, આનીકાશ્ચ પ્રકીર્ણકાઃ ॥ ૫૨૭ ॥

આભિયોગ્યાઃ કિલ્લિપિકા, એવં વ્યવસ્થયાઽન્વિતાઃ ।

અત એવ ચ કલ્પોપપન્ના વૈમાનિકા અમી ॥ ૫૨૮ ॥

એવં ચ ભવનાધીશેષ્વપ્યેતે દશઘા સુરાઃ ।

ભવન્ત્યષ્ટવિધા એવ, જ્યોતિષ્કવ્યન્તરેષુ તુ ॥ ૫૨૯ ॥

મહારાજાનું વર્ણન છે, તે રીતે દક્ષિણ દિશાના સર્વ ઇન્દ્રોનું જાણવું, યાવત્ આરણ સુધી
તે જ રીતે જેમ ઇશાનેન્દ્રનું વર્ણન છે, તેમ બધા ઉત્તર દિશાના ઇન્દ્રોનું જાણવું, યાવત્
અચ્યુતેન્દ્ર સુધી ’...

અને એની ટીકામાં પણ દેવેન્દ્ર સ્તવ નામના પ્રકરણની જેમ બાર ઇન્દ્રોની વિવક્ષા
કરી છે. તેથી ‘આરણના ઇન્દ્રનું’.... ઇત્યાદિ કહેલું સંભવી શકે છે. અન્યથા આર
દેવલોકમાં બે ઇન્દ્રો છે એટલે આરણનું... ઇત્યાદિ કહેલું ઘટી શકે નહીં—

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર તથા જીવાભિગમસૂત્ર વગેરેમાં તો દશ જ વૈમાનિક ઇન્દ્રો કહેલા
છે, જે પ્રતીત જ છે.

અચ્યુત સ્વર્ગ સુધીના આ વૈમાનિક દેવલોકોમાં સંભવ સુજળ ઇન્દ્રાદિ દશ
પ્રકારના દેવો છે. ૫૨૬.

તે આ પ્રમાણે— ૧. ઇન્દ્ર, ૨. સામાનિક, ૩. ત્રાયસ્ત્રિશ, ૪. ત્રણ પ્રકારની પર્યદા,
૫. આત્મરક્ષક દેવો, ૬. લોકપાલ, ૭. સૈન્ય, ૮. પ્રકીર્ણક, ૯. આભિયોગિક, ૧૦ કિલ્લિપિક.
આ પ્રમાણેની વ્યવસ્થાથી યુક્ત હોવાથી આ વૈમાનિક દેવો કલ્પોપન કહેવાય છે. ૫૨૭—૫૨૮.

ભવનપતિમાં પણ આ પ્રમાણે દશ પ્રકારના દેવો હોય છે જ્યારે જ્યોતિષ અને
વ્યંતરમાં આઠ પ્રકારના દેવો હોય છે. જગત્ સ્વભાવથી જ ત્રાયસ્ત્રિશ અને લોકપાલ
આ બે ભેદો વ્યંતર-જ્યોતિષીમાં હોતા નથી. અચ્યુતથી આગળ ત્રૈવેયક અને અનુત્તરમાં
દે-ઉ. ૫૯

જગત્સ્વાભાવ્યતસ્તત્ર, દ્વૌ ભેદૌ ભવતો ન યત્ ।
 ત્રાયસ્ત્રિંશા લોકપાલા, અચ્યુતાત્પરત પુનઃ ॥ ૫૩૦ ॥
 ગ્રૈવેયકાનુત્તરેષુ, સ્યુઃ સર્વેઽપ્યહમિન્દ્રકાઃ ।
 દેવા એકવિધા એવ, કલ્પાતીતા અમી તતઃ ॥ ૫૩૧ ॥
 આરણાચ્યુતનાકાભ્યાં, દૂરમૂર્ધ્વં વ્યતિક્રમે ।
 નવગ્રૈવેયકામિત્યાઃ, પ્રતરા દધતિ શ્રિયમ્ ॥ ૫૩૨ ॥
 અધસ્તનં મધ્યમં ચ, તથોપરિતનં ત્રિકમ્ ।
 ત્રિધાઽમી રત્નરુગ્મ્યાઃ, સંપૂર્ણચન્દ્રસંસ્થિતાઃ ॥ ૫૩૩ ॥
 અનુત્તરમુખસ્યાસ્ય, લોકસ્ય પુરુષાકૃતેઃ ।
 દધતે કઠ્ઠપીઠેઽમી, મણિગ્રૈવેયકશ્રિયમ્ ॥ ૫૩૪ ॥
 પ્રતરેષુ નવસ્વેષુ, ક્રમાદેકૈકમિન્દ્રકં ।
 સુદર્શનં સુપ્રબુદ્ધં, મનોરમં તતઃ પરમ્ ॥ ૫૩૫ ॥
 વિમાનં સર્વતોભદ્રં, વિશાલં સુમનોઽમિધમ્ ।
 તતઃ સૌમનસં પ્રીતિકરમાદિત્યસંજ્ઞકમ્ ॥ ૫૩૬ ॥

અથા દેવો અહમિન્દ્ર છે. અથા દેવો એક પ્રકારના જ છે અને તેઓ કલ્પાતીત કહેવાય છે. ૫૨૯-૫૩૧.

[સ્વામી-સેવક ભાવનો આચાર જ્યાં નથી હોતો, તે કલ્પાતીત કહેવાય છે.]

નવ ગ્રૈવેયકનું વર્ણન :

આરણુ અને અચ્યુત દેવલોકથી ઘણું જાણે ગયા બાદ ગ્રૈવેયક નામના નવ પ્રતરો શોભે છે. ૫૩૨.

અધસ્તનત્રિક, મધ્યમત્રિક, અને ઉપરિતનત્રિક-આ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારો હોય છે. ત્રણે પ્રકારનાં ગ્રૈવેયક સંપૂર્ણ ચન્દ્રાકાર રત્ન જેવા તેજસ્વી હોય છે. ૫૩૩.

અનુત્તર દેવલોક છે સુખ જેનું, એવા પુરુષાકૃતિવાળા લોકના કંઈ ભાગમાં, આ નવ ગ્રૈવેયક મણિના કાંઠલા જેવા શોભે છે ૫૩૪.

નવે પ્રતરમાં ક્રમશઃ એક-એક ઇન્દ્રક વિમાન છે. જેના નામ ૧. સુદર્શન, ૨. સુપ્રબુદ્ધ, ૩. મનોરમ, ત્યારબાદ બીજા ત્રિકમાં ૧. સર્વતોભદ્ર, ૨. વિશાલ, ૩. સુમન અને ત્યારબાદ ત્રીજા ત્રિકમાં ૧. સૌમનસ, ૨. પ્રીતિકર ૩. આદિત્ય નામના છે. ૫૩૫-૫૩૬.

એમ્યથ પક્કયો દિક્ષુ, વિમાનાનાં વિનિર્ગતાઃ ।
 પક્કૌ પક્કૌ દશ નવ, વિમાનાન્યષ્ટ સપ્ત પટ્ ॥ ૫૩૭ ॥
 પશ્ચ ચત્વારિ ચ ત્રીણિ, દ્વે ચૈતેષુ યથાક્રમમ્ ।
 આઘગ્રૈવેયકે તત્ર, પ્રત્તિપટ્ટિક્ત વિમાનકાઃ ॥ ૫૩૮ ॥
 ત્રયસ્રાશ્ચત્વારો દ્વિધાઽન્યે, ત્રયસ્રયઃ સમે ત્વમી ।
 ચત્વારિંશત્પટ્ટિક્તગતા, દ્વિતીયપ્રતરે પુનઃ ॥ ૫૩૯ ॥
 ત્રયસ્રયસ્રિધાઽપ્યેતે, ષટ્ત્રિંશત્પટ્ટિક્તિગાઃ સમે ।
 તૃતીયપ્રતરે વૃત્તૌ, દ્વૌ દ્વિધાઽન્યે ત્રયસ્રયઃ ॥ ૫૪૦ ॥
 દ્વાત્રિંશત્પટ્ટિક્તિગાઃ સર્વે, ચતુર્થપ્રતરે પુનઃ ।
 ત્રયસ્રાસ્રયઃ પરાૌ દ્વૌ દ્વૌ, સર્વેઽષ્ટાવિંશતિર્મતાઃ ॥ ૫૪૧ ॥
 ગ્રૈવેયકે પશ્ચમે ચ, ત્રેધાપ્યેતે દ્વયં દ્વયમ્ ।
 સર્વે ચતુર્વિંશતિશ્ચ, ષષ્ઠે ગ્રૈવેયકે તતઃ ॥ ૫૪૨ ॥
 દ્વૌ દ્વૌ સ્તસ્ત્રિચતુઃકોણાવેકો વૃત્તઃ સમે પુનઃ ।
 વિંશતિઃ પટ્ટિક્તિગા ગ્રૈવેયકે તતશ્ચ સપ્તમે ॥ ૫૪૩ ॥
 એકો વૃત્તશ્ચતુઃકોણ, એકોઽથ ત્રયસ્રયોર્દ્વયમ્ ।
 ષોડશૈવમષ્ટમે ચ, ત્રિધાપ્યેકૈક ઇષ્યતે ॥ ૫૪૪ ॥

તે ઈન્દ્રક વિમાનની ચારે દિશામાં વિમાનોની પંક્તિ નીકળે છે. દરેક પંક્તિમાં ક્રમશઃ દશ-નવ-આઠ-સાત-છ-પાંચ-ચાર-ત્રણ અને બે વિમાનો છે. ૫૩૭-૫૩૮.

પ્રથમ ગ્રૈવેયકની દરેક પંક્તિમાં ત્રિકોણ વિમાનો ચાર છે અને ગોળ-ચોરસ વિમાનો ત્રણ-ત્રણ છે. કુલ પંક્તિગત વિમાનો ચાલીશ (૪૦) છે. બીજા ગ્રૈવેયકના પ્રતરમાં ત્રણ પ્રકારના વિમાનો ત્રણ-ત્રણ છે. અને કુલ પંક્તિગત વિમાનો છત્રીસ (૩૬) છે. ત્રીજા ગ્રૈવેયકના પ્રતરમાં ગોળ વિમાનો બે છે અને ચોરસ-ત્રિકોણ વિમાનો ત્રણ-ત્રણ છે કુલ પંક્તિગત વિમાનો બત્રીસ (૩૨) છે. ચોથા પ્રતરમાં ત્રિકોણ વિમાનો ત્રણ છે અને ગોળ-ચોરસ વિમાનો બે-બે છે. કુલ પંક્તિગત વિમાનો અઠ્યાવીશ (૨૮) છે. ૫૩૯-૫૪૧.

પાંચમા ગ્રૈવેયકમાં ત્રણ પ્રકારના વિમાનો બે-બે છે કુલ પંક્તિગત વિમાનો ચોવીશ (૨૪) છે. છઠ્ઠા ગ્રૈવેયકમાં ચોરસ અને ત્રિકોણ વિમાનો બે-બે છે અને ગોળ વિમાન એક જ છે, કુલ પંક્તિગત વિમાનો વીશ (૨૦) છે. સાતમા ગ્રૈવેયકમાં ગોળ અને ચોરસ વિમાન એક-એક છે. અને ત્રિકોણ વિમાનો બે છે. કુલ પંક્તિગત વિમાનો

સર્વે દ્વાદશ નવમગ્રૈવેયકે ચ પટ્ટિક્તિષ્ઠુ ।

કેવલં ત્રિચતુઃકોણાવેકૈકાવણ્ટ તેઽસ્થિલાઃ ॥ ૫૪૫ ॥

અધસ્તનત્રિકે ચૈવં, સંયુક્તાસ્ત્રિભિરિન્દ્રકૈઃ ।

પન્ચત્રિશત્પટ્ટિક્તિવૃત્તા, વિમાના વર્ણિતા જિનૈઃ ॥ ૫૪૬ ॥

ચત્વારિંશચ પટ્ટત્રિશત્પટ્ટિક્તિત્રિચતુઃસ્ત્રકાઃ ।

એવં પાટ્ટકેયાશ્ચ સર્વે, શતમેકાદશોત્તરમ્ ॥ ૫૪૭ ॥

તત્રાપિ—એકચત્વારિંશદાદ્યે, સપ્તત્રિશદ્ દ્વિતીયકે ।

ગ્રૈવેયકે તૃતીયે ચ, ત્રયસ્ત્રિશત્ સમે સ્મૃતાઃ ॥ ૫૪૮ ॥

પુષ્પાવકીર્ણકાભાવાદાદ્યગ્રૈવેયકત્રિકે ।

સર્વસંખ્યાપિ પાટ્ટકેયસંખ્યાયા નાતિરિચ્યતે ॥ ૫૪૯ ॥

સ્યુસ્ત્રયોવિંશતિર્વૃત્તાઃ, સેન્દ્રકા મધ્યમત્રિકે ।

ત્રયસ્ત્રા અષ્ટાવિંશતિશ્ચ, ચતુરસ્ત્રા જિનૈર્મિતાઃ ॥ ૫૫૦ ॥

દ્વાત્રિશત્પુષ્પાવકીર્ણાઃ, સપ્તોત્તરં શતં સમે ।

તૃતીયે ચ ત્રિકે વૃત્તા, એકાદશ સહેન્દ્રકાઃ ॥ ૫૫૧ ॥

સોળ (૧૬) છે. આઠમા ગ્રૈવેયકમાં ત્રણ પ્રકારના વિમાનો એક-એક છે અને કુલ બાર (૧૨) છે. અને નવમા ગ્રૈવેયકમાં ત્રિકોણ અને ચોરસ ફક્ત એક-એક છે. કુલ પંક્તિગત આઠ (૮) વિમાનો છે. ૫૪૨-૫૪૫.

શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોએ નીચલા ત્રિકના ઇન્દ્રક વિમાન સહિત પંક્તિગત ગોળ વિમાનો પાંત્રીસ કહ્યા છે. ત્રિકોણ વિમાનો ચાલીસ અને ચોરસ વિમાનો છત્રીસ કહ્યા છે. આ પ્રમાણે બધા પંક્તિગત વિમાનો થઇને કુલ એકસો અગ્યાર (૧૧૧) વિમાનો છે. ૫૪૬-૫૪૭

તેમાં પણ પ્રથમ ગ્રૈવેયકમાં એકતાલીશ, બીજામાં સાડત્રીસ, ત્રીજામાં તેત્રીસ વિમાનો કહેલા છે. ૫૪૮.

ગ્રૈવેયકના આદ્યત્રિકમાં પુષ્પાવકીર્ણક વિમાનો ન હોવાથી પંક્તિગત સંખ્યામાં બીજી સંખ્યા વધતી નથી. ૫૪૯.

ગ્રૈવેયકના મધ્યમ ત્રિકમાં ઇન્દ્રક વિમાન સહિત ગોળ વિમાનો ત્રેવીશ છે, ત્રિકોણ વિમાનો અઠ્ઠયાવીશ છે, ચોરસ વિમાનો ચોવીશ છે અને પુષ્પાવકીર્ણક વિમાનો બત્રીશ છે. કુલ વિમાનો એકસો સાત (૧૦૭) છે. ગ્રૈવેયકના તૃતીયત્રિકમાં ઇન્દ્રક વિમાન સહિત ગોળ વિમાનો અગ્યાર છે, ત્રિકોણ વિમાનો સોળ છે, ચોરસ વિમાનો

ત્ર્યસ્રાશ્ચ ચતુરસ્રાશ્ચ, ષોડશ દ્વાદશ ક્રમાત્ ।
 પુષ્પાવકીર્ણકા એકષષ્ટિઃ શતં ચ મીલિતાઃ ॥ ૫૫૨ ॥
 ઐવેયકેષુ નવસુ, વિમાનાઃ સર્વસંખ્યયા ।
 અષ્ટાદશાઢ્યા ત્રિશતી, વૃત્તાશ્ચૈકોનસપ્તતિઃ ॥ ૫૫૩ ॥
 ત્ર્યસ્રાશ્ચતુરશીતિશ્ચ, ચતુરસ્રા દ્વિસપ્તતિઃ ।
 સર્વાગ્રેણ ત્રિનવતિશ્ચૈષુ પુષ્પાવકીર્ણકાઃ ॥ ૫૫૪ ॥
 દ્વાવિંશતિર્યોજનાનાં, શતાનિ પીઠપુષ્ટતા ।
 પ્રાસાદાશ્ચ દશ શતાન્યત્રોચ્ચાઃ કમ્પકેતવઃ ॥ ૫૫૫ ॥
 એષુ દેવતયોત્પન્ના, જીવાઃ સુકૃતશાલિનઃ ।
 સુખાનિ ભુક્ષતે મજ્જુતેજસઃ સતતોત્સવાઃ ॥ ૫૫૬ ॥
 સર્વેઽહમિન્દ્રા અગ્રેણ્યા, અનીશા અપુરોહિતાઃ ।
 તુલ્યાનુભાવાસ્તુલ્યાભાવલરૂપયશઃ સુખાઃ ॥ ૫૫૭ ॥
 સ્વાભાવિકાઙ્ગા એવામી, અકૃતોત્તરવૈક્રિયાઃ ।
 વસ્ત્રાલઙ્કારરહિતાઃ, પ્રકૃતિસ્થા વિભૂષયા ॥ ૫૫૮ ॥

તથાહુઃ—“ ગેવેજગદેવાળં મંતે ! સરીરા કેરિસા વિભૂસાણ પળ્ણાત્તા ?, ગોં !

બાર છે અને પુષ્પાવકીર્ણક વિમાનો એકસઠ (૬૧) છે. કુલ એકસો (૧૦૦) વિમાનો છે. ૫૫૦-૫૫૨.

નવ ઐવેયકમાં કુલ વિમાનો ૩૧૮ છે. એમાં ૬૬ ગોળ, ૮૪ ત્રિકોણ, ૭૨ ચોરસ અને ૬૩ પુષ્પાવકીર્ણક છે. ૫૫૩-૫૫૪.

અહીંના વિમાનોની પૃથ્વીની જડાઇ બાવીસસો (૨૨૦૦) યોજન છે. અને પ્રાસાદ એક હજાર (૧,૦૦૦) યોજન ઊંચા છે. અને ઉપર સુદર ધનઓ છે. ૫૫૫.

અહીં પુણ્યશાળી અને અત્યંત તેજસ્વી જીવો દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થાય છે અને સતત ઉત્સવપૂર્વક સુખને ભોગવે છે. ૫૫૬.

અહીં રહેલા સર્વ દેવો અહમિન્દ્ર છે. એમના કોઈ નોકર નથી અને પોતાના કોઈ સ્વામી નથી અને પુરોહિત પણ નથી. તથા તેજ-પ્રભાવ-બળ-યશ અને સુખ સર્વનું સમાન છે. ૫૫૭.

આ દેવો સ્વાભાવિક શરીરવાળા, ઉત્તર વૈક્રિયને નહિ કરનારા, વસ્ત્રાલંકારથી રહિત, પ્રકૃતિથી શોભાવાળા હોય છે, ૫૫૮.

શ્રી જીવાલિંગમમાં કહ્યું છે કે—‘ હે ભગવન ! ઐવેયક દેવોના શરીર શોભાથી કેવા હોય છે ? ’ ‘ હે ગૌતમ ! ઐવેયક દેવોને એક ભવધારણીય શરીર હોય છે અને

નેવિજ્ઞગદેવાણં एगे भवधारणिज्जे सरीरे, ते णं आभरणवसनरहिया पगतित्था
विभूसाए पणत्ता. ” इति जीवाभिगमे ।

યથાજાતા અપિ સદા, દર્શનીયા મનોરમાઃ ।

प्रसृत्वरैद्युतिभरैर्द्योतयन्तो दिशो दश ॥ ५५९ ॥

यास्तु सन्ति तत्र चैत्ये, प्रतिमाः श्रीमदहंताम् ।

भावतस्ताः पूजयन्ति, साधुवद् द्रव्यतस्तु न ॥ ५६० ॥

गीतवादित्रनाट्यादिविनोदો नात्र कर्हिचित् ।

गमनागमनं कल्याणकादिष्वपि न कचित् ॥ ५६१ ॥

તથોક્તં તત્ત્વાર્થવૃત્તૌ—“ ગ્રૈવેયકાદયસ્તુ યથાવસ્થિતા એવા કાયવાહુમનોભિરભ્યુ-
ત્યાનાઙ્ગલિપ્રણિપાતતથાગુણવચનૈકાગ્રયભાવનાભિર્ભગવતોઽર્હતો નમસ્યન્તી ” તિ ।

सुरते तु कदाप्येषां, मनोऽपि न भवेन्मनाक् ।

निर्मोहानामिवर्षीणां, सदाप्यविकृतात्मनाम् ॥ ५६२ ॥

न चैवं गीतसंगीतसुरतास्वादवर्जितम् ।

किमेतेषां सुखं नाम, स्पृहणीयं यदङ्गिनाम् ? ॥ ५६३ ॥

આભરણુ-વસ્ત્રરહિત હોય છે. છતાં સહજ શોભાવાળા હોય છે’

પ્રસરતા એવા તેજથી દશે દિશાને પ્રકાશિત કરતા, એવા આ ગ્રૈવેયકના દેવો વસ્ત્રરહિત હોવા છતાં પણ દર્શનીય અને મનોરમ છે. ગ્રૈવેયકવાસી દેવો ત્યાં ચૈત્યની અંદર અરિહંત પરમાત્માઓની પ્રતિમાઓ છે, તેની સાધુની જેમ લાવથી પૂજા કરે છે. દ્રવ્યથી કરતા નથી. ૫૫૯-૫૬૦.

અહિ કોઈપણ જગ્યાએ (કોઈપણ ગ્રૈવેયકમાં) ગીત-વાદિત્ર-નાટકાદિ વિનોદ હોતો નથી તેમજ શ્રી અરિહંતોના કલ્યાણકાદિમાં પણ કયાંય ગમનાગમન નથી. ૫૬૧.

શ્રી તત્ત્વાર્થની ટીકામાં કહ્યું છે કે : યથાવસ્થિત એવા ગ્રૈવેયકના દેવો અભ્યુ-
ત્યાન અંજલી અને પ્રણિપાતથી કાયા દ્વારા, ગુણકારી વચનોના આલાપથી વચન દ્વારા અને એકાગ્ર લાવનાપૂર્વક મનદ્વારા શ્રી અરિહંત પરમાત્માને નમે છે.

નિર્મોહી એવા ઋષિઓની જેમ સદા અવિકારી એવા ગ્રૈવેયકના દેવોને લોગમાં સહેજ પણ મન જતું નથી. ૫૬૨.

પ્રશ્ન : આ ગ્રૈવેયકના દેવોને ગીત-સંગીત અને લોગના આસ્વાદ રહિતનું સુખ વળી કેલું કહેવાય કે, જે અન્ય પ્રાણીઓને ગમે ? ૫૬૩.

અત્રોચ્યતેઽત્યન્તમન્દપુંવેદોદયિનો હ્યમી ।
 તત્પ્રાક્તનેભ્યઃ સર્વેભ્યોઽનન્તમ્નસુખશાલિનઃ ॥ ૫૬૪ ॥
 તથાહિ કાયસેવિભ્યોઽનન્તમ્નસુખશાલિનઃ ।
 સ્યુઃ સ્પર્શસેવિનસ્તેભ્યસ્તથૈવ રૂપસેવિનઃ ॥ ૫૬૫ ॥
 શદ્ધોપભોગિનસ્તેભ્યસ્તેભ્યશ્ચિત્તોપભોગિનઃ ।
 તેભ્યોઽનન્તગુણસુખા, રતેચ્છાવર્જિતાઃ સુરાઃ ॥ ૫૬૬ ॥
 યચ્ચૈષાં તનુમોહાનાં, સુખં સંતુષ્ટચેતસામ્ ।
 વીતરાગાણામિવોચૈસ્તદન્યેષાં કુતો ભવેત્ ? ॥ ૫૬૭ ॥
 મોહાનુદયજં સૌખ્યં, સ્વાભાવિકમતિસ્થિરમ્ ।
 સોપાધિકં વૈષયિકં, વસ્તુતો દુઃખમેવ તત્ ॥ ૫૬૮ ॥
 મોજ્યાઙ્ગનાદયો યેઽત્ર, ગીયન્તે સુખહેતવઃ ।
 રોચન્તે ન ત એવ ક્ષુત્કામાઘર્તિં વિનાઽઙ્ગિનામ્ ॥ ૫૬૯ ॥
 તતો દુઃખપ્રતીકારરૂપા એતે મતિભ્રમાત્ ।
 સુખત્વેન મતા લોકૈર્હન્ત મોહવિડમ્બિતૈઃ ॥ ૫૭૦ ॥

જ્યાપ્તઃ અત્યંત મંદ એવા પુરુષવેદના ઉદયવાળા હોય છે. તેથી આગળના
 (ખાર) દેવલોકના દેવો કરતાં અનંતગુણ સુખી હોય છે. તે આ પ્રમાણે સમજવું -
 કાયાથી ભોગ કરનારા દેવો કરતાં સ્પર્શથી ભોગ કરનારા દેવો અનંતગુણ સુખી છે,
 તેનાથી રૂપ વડે સેવનારા, તેનાથી શબ્દ વડે સેવનારા, તેનાથી ચિત્તવડે સેવનારા, તેનાથી
 ભોગની ઇચ્છા વિનાના દેવો અનંત - અનંત ગુણ સુખી છે. ૫૬૪-૫૬૬.

વીતરાગ પરમાત્માની જેમ અત્યંત પતલા મોહવાળા અને સંતુષ્ટ ચિત્તવાળા
 એવા આ દેવોને જે સુખ છે, તે બીજાને ક્યાંથી હોઈ શકે ? ૫૬૭.

મોહના ઉદય વિનાનું જે સુખ હોય છે, તે સ્વાભાવિક અને સ્થિર હોય છે.
 જ્યારે વિષયનું સુખ તો ઉપાધિવાળું છે અને હકીકતમાં દુઃખરૂપ છે. ૫૬૮.

ભોજન અને સ્ત્રી વગેરે જે સુખના હેતુઓ કહેવાય છે, તે જ વૈષયિક સુખો પણ
 ભૂખ વગરના અને કામવગરના જીવોને રચિતર બનતા નથી. ૫૬૯.

તેથી મોહથી વિડમ્બિત થએલા લોકોવડે મતિભ્રમથી રૂઝા દુઃખના પ્રતિકાર રૂપ
 ગણાય તેવા પણ વિષયો સુખરૂપે મનાય છે ! કેવી ખેદની વાત છે ! ૫૭૦.

ઉક્તં ચ—“ તૃષા શુષ્યત્યાસ્યે પિવતિ સલિલં સ્વાદુ સુરભિ,
 ક્ષુધાર્તઃ સન્ શાલીન્ કવલયતિ માંસ્પાકવલિતાન્ ।
 પ્રદીપ્તે કામાગ્નૌ દહતિ તનુમાશ્લિષ્યતિ વધું,
 પ્રતીકારો વ્યાધેઃ સુખમિતિ વિપર્યસ્યતિ જનઃ ॥ ૫૭૧ ॥ ”
 નન્વેવં યદિ નિર્વાણમદનજ્વલનાઃ સ્વતઃ ।
 કથં બ્રહ્મવ્રતં નૈતે, સ્વીકુર્વન્તિ મહાધિયઃ ॥ ૫૭૨ ॥
 અત્રોચ્યતે દેવભવસ્વભાવેન કદાપિ હિ ।
 ઇષાં વિરત્યભિપ્રાયો, નાલ્પીયાનપિ સંભવેત્ ॥ ૫૭૩ ॥
 ભવસ્વભાવૈવૈચિત્ર્યં, ચાચિન્ત્યં પશવોઽપિ યત્ ।
 ભવન્તિ દેશવિરતાસ્ત્રિજ્ઞાના અપ્યમી તુ ન ॥ ૫૭૪ ॥
 આઘ્રૈવૈયકેઽમીપાં, સ્થિતિરુત્કર્ષતોઽબ્ધયઃ ।
 સ્યુસ્ત્રયોવિંશતિર્લઘ્વી, દ્વાવિંશતિઃ યયોઘયઃ ॥ ૫૭૫ ॥
 કનિષ્ઠાયાઃ સમધિકમારમ્ય સમયાદિકમ્ ।
 યાવજ્જ્યેષ્ઠાં સમયોનાં, સર્વત્ર મધ્યમા સ્થિતિઃ ॥ ૫૭૬ ॥

કહ્યું છે કે—‘ સુખમાં તૃષાથી શોષ પડે છે ત્યારે જ મીઠું અને સુગંધી જલ માણસ પીએ છે— (ત્યારે જ ભાવે છે)’ ભૂખથી પીડાનાર વ્યક્તિ જ સારા સંસ્કાર કરાએલા એવા શાન્તિ-ચોખાને કવલ બનાવે છે, ખાય છે...., પ્રદીપ્ત થયેલો કામાગ્નિ જ્યારે બળી રહ્યો હોય ! બાળી રહ્યો હોય—ત્યારે જ માણસ પત્નીને આલિંગન કરે છે. આ રીતે જ વ્યાધિ-પીડાનો પ્રતિકાર છે, તેને પણ લોક વિપર્યાસથી સુખ રૂપે માને છે. ૫૭૧.

પ્રશ્ન : જો આ દેવોનો કામજ્વર સ્વતઃ સ્વાભાવિક રીતે જ શાંત થઈ ગયો છે તો બુદ્ધિશાળી એવા દેવો બ્રહ્મચર્યવ્રતને કેમ સ્વીકારતા નથી ? ૫૭૨.

જવાબ : દેવભવના સ્વભાવથી આ દેવોને કદી પણ વિરતિનો થોડો પણ પરિણામ ઉત્પન્ન થતો નથી. ૫૭૩.

સંસારના સ્વભાવની વિચિત્રતા કેવી અચિંત્ય છે ? કે— પશુઓ પણ દેશવિરતિ પામી શકે છે જ્યારે ત્રણ જ્ઞાન ધરાવનારા એવા દેવો વિરતિના પરિણામને પામી શકતા નથી ! ૫૭૪.

પહેલા ઐવૈયકના દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૨૩ સાગરોપમ છે. અને જઘન્ય આયુષ્ય ૨૨ સાગરોપમ છે. ૫૭૫.

જઘન્ય આયુષ્યથી એક સમય અધિકથી માંડીને ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યમાં એક સમય ન્યૂન સુધી મધ્યમ સ્થિતિ ગણાય છે. ૫૭૬.

દ્વૌ કરાવશ્ચભિર્માર્ગૈર્યુક્તાવેકાદશોદ્ભવૈઃ ।
 દેહો જ્યેષ્ઠાયુષાં હીનસ્થિતીનાં તુ કરાસ્રયઃ ॥ ૫૭૭ ॥
 ગ્રૈવેયકે દ્વિતીયે તુ ચતુર્વિંશતિસ્બધયઃ ।
 જ્યેષ્ઠા સ્થિતિઃ કનિષ્ઠા તુ, ત્રયોર્વિંશતિસ્બધયઃ ॥ ૫૭૮ ॥
 દ્વૌ કરૌ સપ્તભિર્માર્ગૈર્યુક્તાવેકાદશોત્થિતૈઃ ।
 વપુર્જ્યેષ્ઠાયુષાં હસ્તાયુષામ્પટલવાધિકૌ ॥ ૫૭૯ ॥
 ગ્રૈવેયકે તૃતીયે ચ, વાર્દ્ધ્યઃ પશ્ચવિંશતિઃ ।
 ગુર્વા સ્થિતિર્જઘન્યા તુ, ચતુર્વિંશતિરેવ તે ॥ ૫૮૦ ॥
 જ્યેષ્ઠસ્થિતીનામત્રાજ્ઞં, દ્વૌ કરૌ ષડ્લવાધિકૌ ।
 તત્કનિષ્ઠસ્થિતીનાં તુ, સપ્તાંશાઢ્યં કરદ્વયમ્ ॥ ૫૮૧ ॥
 ગ્રૈવેયકે તુરીયે ચ, ષડ્વિંશતિઃ પયોધયઃ ।
 આયુર્જ્યેષ્ઠ કનિષ્ઠ તુ, પશ્ચવિંશતિસ્બધયઃ ॥ ૫૮૨ ॥
 જ્યેષ્ઠસ્થિતીનાં દ્વૌ હસ્તૌ, દેહઃ પશ્ચલવાધિકૌ ।
 ષડ્ભાગાભ્યધિકૌ તૌ ચ, તનુર્જઘન્યજીવિનામ્ ॥ ૫૮૩ ॥
 ગ્રૈવેયકે પશ્ચમેઽથ, વાર્દ્ધ્યઃ સપ્તવિંશતિઃ ।
 સ્થિતિર્જ્યેષ્ઠા કનિષ્ઠા તુ, ષડ્વિંશતિપયોધયઃ ॥ ૫૮૪ ॥

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા દેવોનું દેહમાન ૨૧૬ હાથનું છે અને જઘન્ય સ્થિતિવાળાનું દેહમાન ૩ હાથ છે. ૫૭૭.

બીજા ઐવેયકના દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૨૪ સાગરોપમ છે અને જઘન્ય આયુષ્ય ૨૩ સાગરોપમ છે. અહિં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા દેવોનું દેહમાન ૨૧૬ હાથ છે. અને જઘન્ય આયુષ્યવાળા દેવોનું દેહમાન ૨૧૬ હાથ છે. ૫૭૮-૫૭૯

ત્રીજા ઐવેયકના દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૫ સાગરોપમ અને જઘન્ય સ્થિતિ ૨૪ સાગરોપમ છે. અહિંના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા દેવોનું દેહમાન ૨૧૬ હાથ છે અને જઘન્ય સ્થિતિવાળા દેવોનું ૨૧૬ હાથ છે. ૫૮૦-૫૮૧

ચોથા ઐવેયકના દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૬ સાગરોપમ અને જઘન્યસ્થિતિ ૨૫ સાગરોપમ છે. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા દેવોનું દેહમાન ૨૧૬ હાથ છે અને જઘન્ય સ્થિતિવાળા દેવોનું દેહમાન ૨૧૬ હાથ છે. ૫૮૨-૫૮૩

પાંચમા ઐવેયકના દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૨૭ સાગરોપમ છે અને જઘન્ય ૨૬ છે-ઉ. ૬૦

ચતુર્લવાધિકૌ હસ્તૌ, દ્વાવત્રાઙ્ગં પરાયુપામ્ ।
 તૌ જવન્યાયુષાં પञ્ચભાગયુક્તૌ પ્રકીર્તિતૌ ॥ ૫૮૫ ॥
 અષ્ટાવિંશતિરુત્કૃષ્ટા, પષ્ટે ગ્રૈવેયકેઽધ્યયઃ ।
 સ્થિતિસ્ત્ર જવન્યા તુ, સપ્તવિંશતિરુધ્યયઃ ॥ ૫૮૬ ॥
 જ્યેષ્ઠસ્થિતીનામત્રાઙ્ગં, દ્વૌ કરૌ ત્રિલવાધિકૌ ।
 તૌ કનિષ્ઠસ્થિતીનાં તુ, ભાગૈશ્ચતુર્ભિરન્વિતૌ ॥ ૫૮૭ ॥
 ગ્રૈવેયકે સપ્તમે સ્યુ-રેકોનત્રિશદર્ણવાઃ ।
 સ્થિતિર્ગરિષ્ઠા લઘ્વી તુ, સાષ્ટાવિંશતિરુધ્યયઃ ॥ ૫૮૮ ॥
 દ્વૌ દ્વિભાગાધિકૌ હસ્તૌ, વપુર્જ્યેષ્ઠાયુપામિહ ।
 લઘ્વાયુષાં તુ તાવેવ, ત્રિભાગાભ્યધિકૌ તનુઃ ॥ ૫૮૯ ॥
 ત્રિશદમ્ભોધયો જ્યેષ્ઠા, ગ્રૈવેયકેઽષ્ટમે સ્થિતિઃ ।
 ઇકોનત્રિશદેતે ચ, સ્થિતિસ્ત્ર લઘીયસી ॥ ૫૯૦ ॥
 દ્વૌ કરાવેકભાગાઢ્યૌ, દેહો જ્યેષ્ઠાયુપામિહ ।
 તાવેવ દ્વૌ સદ્વિભાગૌ, સ્પાઙ્ગજવન્યાયુષાં તનુઃ ॥ ૫૯૧ ॥
 ગ્રૈવેયકેઽથ નવમ, ઇકત્રિશત્પયોધયઃ ।
 સ્થિતિર્ગુર્વી લઘિષ્ઠા તુ, ત્રિશદમ્ભોધિસંમિતા ॥ ૫૯૨ ॥

સાગરોપમ છે. ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા દેવોનું દેહમાન ૨૪૬ હાય છે. તથા જઘન્ય આયુષ્ય-વાળા દેવોનું દેહમાન ૨૪૬ હાય છે. ૫૮૪-૫૮૫.

છઠ્ઠા ગ્રૈવેયકના દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૨૮ સાગરોપમ અને જઘન્ય આયુષ્ય ૨૭ સાગરોપમ છે. ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા દેવોનું દેહમાન ૨૪૬ હાય છે તથા જઘન્ય સ્થિતિ-વાળા દેવોનું દેહમાન ૨૪૬ હાય છે. ૫૮૬-૫૮૭.

સાતમા ગ્રૈવેયકના દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૨૯ સાગરોપમ છે. અને જઘન્ય આયુષ્ય ૨૮ સાગરોપમ છે. ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા દેવોનું દેહમાન ૨૪૬ હાય છે. જઘન્ય આયુષ્ય-વાળા દેવોનું દેહમાન ૨૪૬ હાય છે. ૫૮૮-૫૮૯.

આઠમા ગ્રૈવેયકના દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૩૦ સાગરોપમ છે. અને જઘન્ય આયુષ્ય ૨૯ સાગરોપમ છે. ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા દેવોનું દેહમાન ૨૪૬ હાય છે. જઘન્ય આયુષ્યવાળા દેવોનું દેહમાન ૨૪૬ હાય છે. ૫૯૦-૫૯૧.

નવમા ગ્રૈવેયકના દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૩૧ સાગરોપમ અને જઘન્ય આયુષ્ય

હસ્તૌ દ્વાવેવ સંપૂર્ણૌ, વપુસ્ત્કૃષ્ટજીવિનામ્ ।
 દ્વૌ કરાવેકભાગાઢ્યૌ, તનુર્જઘન્યજીવિનામ્ ॥ ૫૯૩ ॥
 સ્વસ્વસ્થિત્યમ્ભોનિધીનાં, સંખ્યયાઽદ્વસહસ્રકૈઃ ।
 આહારકાઙ્ક્ષણઃ પક્ષૈસ્તાવદ્ધિરુચ્છ્વસન્તિ ચ ॥ ૫૯૪ ॥
 આદ્યસંહનનાઃ સાધુક્રિયાનુષ્ઠાનશાલિનઃ ।
 આયાન્ત્યેષુ નરા એવ, યાન્તિ વ્યુત્વાઽપિ નૃષ્વમી ॥ ૫૯૫ ॥
 મિથ્યાત્વિનો યેઽપ્યભવ્યા, ઉત્પદ્યન્તેઽત્ર દેહિનઃ ।
 જૈનસાધુક્રિયાં તેઽપિ, સમારાધ્યૈવ નાન્યથા ॥ ૫૯૬ ॥
 સમયે વ્યવનોત્પત્તિસંખ્યા ચાત્ર યથાઽચ્યુતે ।
 વ્યવનોત્પત્તિવિરહઃ, પરમેસ્તુ ભવેદિહ ॥ ૫૯૭ ॥
 સંખ્યેયા વત્સરશતા, આદ્યગ્રૈવેયકત્રિકે ।
 અર્વાર્ગ્વર્ષસહસ્રાત્તે, મધ્યમીયત્રિકે પુનઃ ॥ ૫૯૮ ॥
 લક્ષાદર્વાર્ગ્વત્સરાણાં, સ્યુઃ સંખ્યેયાઃ સહસ્રકાઃ ।
 કોટેર્વાર્ગ્વર્ષલક્ષાઃ, સંખ્યેયાશ્ચરમત્રિકે ॥ ૫૯૯ ॥

૩૦ સાગરોપમનું છે. ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા દેવોનું દેહમાન ૨ હાથ છે અને જઘન્ય આયુષ્યવાળા દેવોનું દેહમાન ૨૦૦ હાથ છે. ૫૯૨-૫૯૩.

અહીંના દેવોને પોત-પોતાના આયુષ્યના સાગરોપમની સંખ્યા પ્રમાણુ હજાર વર્ષે આહારની ઈચ્છા થાય તથા તેટલા જ પખવાડીયે શ્વાસોશ્વાસ લે છે. ૫૯૪.

આ ગ્રેવેયકોમાં પ્રથમ સંઘયણુવાળા અને ચારિત્રધારી મનુષ્યો જ આવે છે અને ચ્યવીને મનુષ્ય ગતિમાં જ જાય છે. ૫૯૫.

મિથ્યાત્વી અને અલવ્ય જીવો પણ જે અહીં ઉત્પન્ન થાય છે તે જૈન સાધુની ક્રિયાને આરાધીને જ ઉત્પન્ન થાય છે, તે સિવાય નહિ. ૫૯૬

એક સમયમાં ચ્યવન અને ઉત્પત્તિની સંખ્યા અહીં અચ્યુત દેવલોક પ્રમાણુ છે. ચ્યવન અને ઉત્પત્તિનો ઉત્કૃષ્ટ વિરહ આદ્ય ગ્રેવેયકત્રિકમાં સંખ્યાત સો વર્ષો છે, પણ હજાર વર્ષ પહેલાં (હજાર વર્ષની અંદર), મધ્યમત્રિકમાં સંખ્યાત હજાર વર્ષો પણ લાખ વર્ષ પહેલાં (લાખ વર્ષની અંદર) ચરમત્રિકમાં સંખ્યાત લાખ વર્ષ અને કોડ વર્ષ પહેલાં (કોડ વર્ષની અંદર) છે. ૫૯૭-૫૯૮.

આદ્યપદ્મગ્રૈવેયકસ્થાઃ, પશ્યન્ત્યવધિચક્ષુષા ।
 પૃથ્વાસ્તમોઽભિધાનાયાઃ, પૃથ્વ્યા અધસ્તલાવધિ ॥ ૬૦૦ ॥
 અધસ્તનાપેક્ષયા ચ, પશ્યન્ત્યુર્ધ્વોર્ધ્વગાઃ સુરાઃ ।
 વિશિષ્ટવહુપર્યાયોપેતામેતાં યથોત્તરમ્ ॥ ૬૦૧ ॥
 તૃતીયત્રિકગાઃ પશ્યન્ત્યધો માધવતિક્ષિતેઃ ।
 અવધિજ્ઞાનમેતેષાં, પુષ્પચક્ષેરિકાકૃતિ ॥ ૬૦૨ ॥
 અથોર્ધ્વનવમગ્રૈવેયકાદૂર્ગમતિક્રમે ।
 સ્યાદ્યોજનૈરસંખ્યેયૈઃ, પ્રતરોઽનુત્તરાભિધઃ ॥ ૬૦૩ ॥
 નાસ્ત્યસ્માદુત્તરઃ કોઽપિ, પ્રધાનમથવાઽધિકઃ ।
 તતોઽયમદ્વિતીયત્વાદ્વિહ્યાતોઽનુત્તરાખ્યયા ॥ ૬૦૪ ॥
 સિદ્ધિસિંહાસનસ્યૈષ, વિભત્તિં પાદપીઠતામ્ ।
 ચતુર્વિમાનમધ્યસ્થરુચિરૈકવિમાનકઃ ॥ ૬૦૫ ॥
 સર્વોત્કૃષ્ટાસ્તત્ર પશ્ચ, વિમાનાઃ સ્યુરનુત્તરાઃ ।
 તેષ્વેકમિન્દ્રકં મધ્યે, ચત્વારશ્ચ ચતુર્દિશમ્ ॥ ૬૦૬ ॥

શરૂઆતના છ ગ્રૈવેયક સુધીના દેવો અવધિજ્ઞાન વડે છઠ્ઠી પૃથ્વીની નીચે 'સુધી' જોઈ શકે છે. ૬૦૦.

નીચેના ગ્રૈવેયકની અપેક્ષાએ ઉપરના ગ્રૈવેયકના દેવો વિશિષ્ટ રીતે તથા ઘણાં પર્યાયથી યુક્ત પૃથ્વીને જોઈ શકે છે. ૬૦૧.

ત્રીજા ત્રિકવાસી ગ્રૈવેયક દેવો અવધિજ્ઞાનવડે નીચે માધવતી પૃથ્વી સુધી જોઈ શકે છે. આ દેવોના અવધિજ્ઞાનની આકૃતિ પુષ્પચંદ્રેરીકા જેવી હોય છે ૬૦૨.

અનુત્તર વિમાનોનું વર્ણન :

નવમા ગ્રૈવેયકથી અસંખ્ય યોજન ઊંચે અનુત્તર નામનો પ્રતર છે ૬૦૩.

આ પ્રતર પછી બીજો કોઈ પ્રતર ઉપર નથી તેથી અથવા તેના કરતાં અધિક કોઈ નથી તેથી અદ્વિતીય એવા આ પ્રતર, અનુત્તર નામથી ઓળખાય છે ૬૦૪.

આ અનુત્તર નામનો પ્રતર સિદ્ધિ (મોક્ષ) રૂપી સિંહાસન માટે પાદપીઠ રૂપે શોભે છે ચાર વિમાનની મધ્યમાં એક સુંદર વિમાન છે. ૬૦૫.

ત્યાં સર્વોત્કૃષ્ટ એવા પાંચ અનુત્તર વિમાનો છે. તેમાં મધ્યમાં એક ઈન્દ્રક વિમાન છે અને ચારે તરફ એક-એક ચાર વિમાનો છે. ૬૦૬

પ્રાચ્યાં તત્રાસ્તિ વિજયં, વિમાનવરમુત્તમમ્ ।
 દક્ષિણસ્યાં વૈજયન્તં, પ્રતીચ્યાં ચ જયન્તકમ્ ॥ ૬૦૭ ॥
 ઉત્તરમ્યાં દિશિ ભવેદ્વિમાનમપરાજિતમ્ ।
 સર્વાર્થસિદ્ધિક્રન્મધ્યે, સર્વાર્થસિદ્ધિનામકમ્ ॥ ૬૦૮ ॥
 પ્રથમપ્રતરે પ્રોક્તાઃ, પદ્મયો યાશ્વતુર્દિશમ્ ।
 દ્વાષ્ટિકાસ્તા એકૈકહાન્યાઽવૈકાવશેષિકાઃ ॥ ૬૦૯ ॥
 મધ્યે વૃત્તં ત્રિકોણાનિ, દિક્ષવત્ર પ્રતરે તતઃ ।
 પદ્મિત્રિકોણાશ્ચત્વારઃ, પશ્ચ તે સર્વસંખ્યયા ॥ ૬૧૦ ॥
 સર્વેઽપ્યેવમૂર્ધ્વલોકે, પદ્મકિવૃત્તવિમાનકાઃ ।
 દ્વયશીત્યાઽમ્યધિકાનિ સ્યુઃ, શતાનિ પશ્ચવિંશતિઃ ॥ ૬૧૧ ॥
 શતાનિ સાષ્ટાશીતીનિ, ષડ્વિંશતિસ્ત્રિકોણકાઃ ।
 ષડ્વિંશતિઃ શતાઃ પદ્મકિચતુરસ્રાશ્ચતુર્યુતાઃ ॥ ૬૧૨ ॥
 ચતુઃસપ્તત્યમ્યધિકૈઃ, શતૈરષ્ટમિરન્વિતાઃ ।
 સહસ્રાઃ સપ્તોર્ધ્વલોકે, સર્વે પદ્મકિવિમાનકાઃ ॥ ૬૧૩ ॥
 લક્ષાશ્ચતુરશીતિઃ સ્યુરેકોનનવતિસ્તથા ।
 સહસ્રાણ્યેકોનપશ્ચાશં શતં ચ પ્રકીર્ણકાઃ ॥ ૬૧૪ ॥

ઈન્દ્રક વિમાનની પૂર્વ દિશામાં શ્રેષ્ઠ વિજય નામનું, દક્ષિણ દિશામાં વૈજયન્ત નામનું, પશ્ચિમ દિશામાં જયન્ત નામનું અને ઉત્તર દિશામાં અપરાજિત નામનું વિમાન છે. અને મધ્યમાં સર્વ અર્થને સિદ્ધ કરનારું સર્વાર્થસિદ્ધ નામનું વિમાન છે. ૬૦૭-૬૦૮.

પ્રથમ પ્રતરમાં [પહેલા ઉર્ધ્વલોકના પહેલા પ્રતરમાં] જે ચારે દિશામાં આસઠ-આસઠ વિમાનોની પંક્તિ કહેલી, તે એક-એક ઘટતા અહીં એક જ આકૃતિ રહે છે. ૬૦૯.

આ પ્રતરની મધ્યમાં ગોળ વિમાન છે અને ચારે દિશામાં ત્રિકોણ વિમાન છે. કુલ પંક્તિગત ત્રિકોણ ચાર વિમાન છે અને આ પ્રતરની સર્વ સંખ્યા પાંચની છે. ૬૧૦.

આખા ઉર્ધ્વલોકમાં, પંક્તિગત વિમાનોમાં વૃત્ત વિમાનોની કુલ સંખ્યા પચીશસો બીસી (૨૫૮૨) છે, ત્રિકોણ વિમાનોની કુલ સંખ્યા છવીશસો અઠ્યાસી (૨૬૮૮) છે અને ચોરસ વિમાનોની કુલ સંખ્યા છવીશસો ચાર (૨૬૦૬) છે. ૬૧૧-૬૧૨.

અને ઉર્ધ્વલોકના પંક્તિગત સમસ્ત વિમાનોની કુલ સંખ્યા સાત હજાર આઠસો ચુમ્મોતેર (૭,૮૭૪) છે અને પ્રકીર્ણક વિમાનો ચોર્યાસી લાખ, નેવ્યાસી હજાર,

સર્વં વિમાનાશ્ચતુરશીતિર્લક્ષા ઇહોપરિ ।
 સહસ્રાઃ સત્તનવતિસ્ત્રયોર્વિંશતિસંયુતાઃ ॥ ૬૧૫ ॥
 વ્યાસાયામપરિક્ષેપૈર્જમ્બૂદ્વીપેન સંમિતમ્ ।
 વિમાનં સર્વાર્થસિદ્ધમસંખ્યેયાત્મકાઃ પરે ॥ ૬૧૬ ॥
 ગ્રૈવેયકચ્ચદત્રાપિ, દેવાઃ સર્વંઽહમિન્દ્રકાઃ ।
 સર્વં મિથઃ સમૈશ્વર્યરૂપકાન્તિસુખશ્રિયઃ ॥ ૬૧૭ ॥
 ચેષ્ઠાકાશપ્રદેશેષુ, શય્યાયાં પ્રથમક્ષણે ।
 યથોત્પન્નાસ્તથોત્તાનશયા એવ ભવાવધિ ॥ ૬૧૮ ॥
 સર્વસંસારિર્જીવેભ્યઃ, સર્વોત્કૃષ્ટસુખાશ્રયાઃ ।
 ॥ ૬૧૯ ॥ લીલયૈવામિતં કાલં, ગમયન્તિ નિમેષવત્ ॥ ૬૧૯ ॥
 તથાહુર્વિશેષાવશ્યકે—
 “વિજયોઽશ્વવાએ જત્યોગાદો ભવક્સ્વઓજાવ ।
 સ્વેત્તેઽવચિદ્વૃદ્ધ તદ્દિ દંન્વેસુ ય દેહસયણેસું ॥ ૬૨૦ ॥”
 એકત્રિંશદ્વારિયશ્ચતુર્ણં વિજયાદિષુ ।
 સ્થિતિર્જવન્યોત્કૃષ્ટા તુ, ત્રયસ્ત્રિંશત્પયોધયઃ ॥ ૬૨૧ ॥

એકસો ઓગણપચાસ (૮૪, ૮૬, ૧૪૬) છે. ઉર્ધ્વલોકના કુલ સર્વ વિમાનો ચોર્યાસી લાખ, સત્તાણુ હજાર અને ત્રેવીશ (૮૪, ૬૭, ૦૨૩) છે. ૬૧૩-૬૧૫.

સર્વાર્થસિદ્ધ નામનું વિમાન લંબાઈ-પહોળાઈ અને પરિધિથી જમ્બૂદ્વીપ સમાન છે, બાકીના અસંખ્યેય ચોળનના છે. ૬૧૬.

ગ્રૈવેયકની જેમ અહીંના પણ સર્વ દેવો અહમિન્દ્ર છે. ઐશ્વર્ય, રૂપ, કાંતિ, સુખ અને શોભાથી પરસ્પર સમાન છે. ૬૧૭

શય્યામાં જે આકાશ પ્રદેશમાં પ્રથમ ક્ષણે જે રીતે ઉત્પન્ન થાય છે, તે રીતે જ જાગૃતી સુધી ચત્તા સુતા રહે છે. ૬૧૮.

સર્વ સંસારી જીવથી સર્વોત્કૃષ્ટ સુખી એવા આ દેવો અપરિમીત કાળને પણ લીલામાત્રમાં આંખના પલકારાની જેમ પસાર કરે છે. ૬૧૯.

શ્રી વિશેષાવશ્યકમાં કહ્યું છે કે : “વિજ્યાદિ વિમાનોની ઉપપાત શય્યામાં દેવ, જે આકાશપ્રદેશને અવગાહીને ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યાં તે ક્ષેત્રમાં, તે જ દ્રવ્યમાં, તે જ દેહના શયનમાં અંત સુધી રહે છે.” ૬૨૦.

વિજ્યાદિ ચાર વિમાનોમા જઘન્ય સ્થિતિ ૩૧ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમની છે. ૬૨૧

इति प्रज्ञापनाभिप्रायः, समवायाङ्गे तु—“ विजयवेजयंतजयंतअपराजियाणं भंते !
 देवाणं केवद्वयं कालं ठिई प० ? , गो० ! जह० वत्तीसं साग० उक्को० तेत्तीसं साग०” ।
 स्थितिः सर्वार्थसिद्धे तु, स्यादुत्कृष्टैव नाकिनाम् ।
 त्रयस्त्रिंशदम्बुधयो, जघन्या त्वत्र नास्ति सा ॥ ६२२ ॥
 प्रतिशय्यं विमानेऽस्मिन्नस्ति चन्द्रोदयो महान् ।
 मुक्ताफलमयं स्फूर्जत शरच्चंद्रातपोज्ज्वलः ॥ ६२३ ॥
 तत्र मध्ये चतुःषष्टिमणप्रमाणमौक्तिकम् ।
 द्वात्रिंशन्मणमानानि, चत्वारि પરિતસ્ત્વદઃ ॥ ६२૪ ॥
 અષ્ટૌ તત્પરિતો મુક્તાઃ, સ્યુઃ ષોડશમણૈર્મિતાઃ ।
 સ્યુઃ ષોડશૈતાઃ પરિતો, મુક્તા અષ્ટમણોન્મિતાઃ ॥ ૬૨૫ ॥
 દ્વાત્રિંશદેતાઃ પરિતસ્તાશ્ચતુર્મણસંમિતાઃ ।
 તતઃ પરં ચતુઃષષ્ટિર્મણદ્વયમિતાસ્તતઃ ॥ ૬૨૬ ॥
 અષ્ટાવિંશં શતં મુક્તા, એકૈકમણસંમિતાઃ ।
 યથોત્તરમથાવેષ્ટય, સ્થિતાઃ પદ્મકયા મનોજ્ઞયા ॥ ૬૨૭ ॥

આ અભિપ્રાય પ્રજ્ઞાપનાનો છે. સમવાયાંગમાં તે નીચે મુજબ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન : “હે ભદ્રંત ! વિજય, વૈજયંત, જયંત અને અપરાજિત વિમાનોના દેવોની સ્થિતિ કેટલી હોય છે ?

ઉત્તર : હે ગૌતમ ! જઘન્યથી ૩૨ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩ સાગરોપમની હોય છે.”

સર્વાર્થસિદ્ધ દેવોની તે ૩૩ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જ હોય છે પણ જઘન્ય સ્થિતિ હોતી નથી. ૬૨૨.

આ વિમાનની દરેક શય્યામાં મોતીથી યુક્ત દેહીપ્યમાન, શરદઋતુના ચંદ્રના આતપ જેવો ઉજ્જવલ ચંદ્રવો છે. ૬૨૩

દરેક ચંદ્રવાના મધ્યમ ચોસઠમણ પ્રમાણ એક મોતી છે, તેની ચારે બાજુ બત્રીસ મણ પ્રમાણ ચાર મોતી છે, તેની આસપાસ સોળ મણના આઠ મોતી છે, તેની આસપાસ આઠ મણના સોળ મોતી છે, તેની આસપાસ ચાર મણના બત્રીસ મોતી છે, તેની આસપાસ બે મણના ચોસઠ મોતી છે અને તેની આસપાસ એક મણના ૧૨૮ મોતી છે. આ બધા મોતી એક પછી એક સુંદર પંક્તિબદ્ધ રીતે ગોઠવાયેલા છે.

૬૨૪-૬૨૭.

મૌક્તિકાનામથૈતેપાં, મરુત્તરઙ્ગરઙ્ગિતૈઃ ।

પરસ્પરેણાસ્ફલતાં, જાયતે મધુરધ્વનિઃ ॥ ૬૨૮ ॥

સર્વાતિશાયિમાધુર્યં, તં ચ શ્રોત્રમનોરમમ્ ।

ચક્રિદેવેન્દ્રગન્ધર્વાદપ્યનન્તગુણાધિકમ્ ॥ ૬૨૯ ॥

ધ્વનિતં શૃણ્વતાં તેષાં, દેવાનાં લીનચેતસામ્ ।

અપ્યવ્ધયસ્ત્રયસ્ત્રિશદતિયાન્તિ નિમેષવત્ ॥ ૬૩૦ ॥ ત્રિભિર્વિશેષકં ।

વિજયાદિવિમાનેષુ, ચતુર્ષુ નાકિનાં વપુઃ ।

અકર્ત્રિશદમ્બુનિધિસ્થિતિકાનાં કરદ્વયમ્ ॥ ૬૩૧ ॥

વપુર્દ્વાત્રિશદમ્ભોધિસ્થિતીનાં તુ ભવેદિહ ।

એકેનૈકાદશાશેન, કર એકઃ સમન્વિતઃ ॥ ૬૩૨ ॥

એકઃ કરસ્ત્રયસ્ત્રિશદમ્ભોધિજીવિનાં તનુઃ ।

દેવાઃ સર્વાર્થસિદ્ધે તુ, સર્વેઽપ્યેકકરોચ્છ્રિતાઃ ॥ ૬૩૩ ॥

વિજયાદિવિમાનમ્થાઃ, સ્વસ્થિત્યમ્બુધિસંત્લયયા ।

પક્ષૈઃ સહસ્રૈશ્ચાદ્રાનામુચ્છ્રવસન્ત્યાહરન્તિ ચ ॥ ૬૩૪ ॥

પવનના તરંગથી પરસ્પર અથડાતા એવા આ મોતીઓમાંથી મધુર ધ્વનિ ઉત્પન્ન થાય છે. તે મધુર ધ્વનિ ચક્રી, દેવેન્દ્ર અને ગન્ધર્વથી (ગન્ધર્વના સંગીત કરતાં) પણ અનુત્તરુણુ અધિક હોય છે. સર્વાતિશાયી માધુર્યથી યુક્ત હોય છે. અને કાનને અત્યંત મનોરમ હોય છે. ૬૨૮-૬૨૯.

આ મધુર ધ્વનિને સાંભળતા એવા લીન ચિત્તવાળા તે દેવોને ૩૩ સાગરોપમ પણ આંખના પલકારાની જેમ પસાર થઈ જાય છે. ૬૩૦.

વિજયાદિ વિમાનમાં રહેલા ૩૧ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવોનું દેહમાન ૨ હોય છે. જ્યારે ૩૨ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવોનું દેહમાન ૧૬૧ હોય છે. ૬૩૧-૬૩૨.

૩૩ સાગરોપમ આયુષ્યવાળા દેવોનું દેહમાન ૧ હોય છે. અને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં સર્વ દેવોનું દેહમાન ૧ હોય છે. ૬૩૩

વિજયાદિ વિમાનમાં રહેલા દેવતાઓ પોત-પોતાના આયુષ્યના સાગરોપમની સંખ્યા મુજબ પખવાડીયે શ્વાસોશ્વાસ લે છે અને એટલા હબર વર્ષે આહાર લે છે. ૬૩૪.

સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના દેવો તેત્રીસ હબર વર્ષે આહાર કરે છે. અને સાડાસોળ મહિને ઉચ્છ્વાસ લે છે. ૬૩૫.

સર્વાર્થં તુ ત્રયસ્ત્રિંશન્મિતૈર્વર્ષસહસ્રકૈઃ ।

પ્સાન્તિ સાર્દ્ધષોડશભિર્માસૈરેવોચ્છ્રવસન્તિ ચ ॥ ૬૩૫ ॥

પશુક્રિયાભિલાષસ્તુ, નૈતેષાં તત્ત્વદર્શિનામ્ ।

પ્રાગ્ભવાભ્યસ્તનવમરસાર્દ્ધીકૃતચેતસામ્ ॥ ૬૩૬ ॥

અતિપ્રતનુકર્માણો, મહાભાગાઃ સુરા અમી ।

ઈહોત્પન્નાઃ ષષ્ઠમક્તક્ષેપ્યકર્માવશેષતઃ ॥ ૬૩૭ ॥

યદાહુઃ પશ્ચમાંજ્ઞે-“અણુત્તરોવવાહ્યા ણં દેવા ણં મંતે ! કેવદ્દેવણં કમ્માવસેસેણં અણુત્તરોવવાહ્યત્તેણં ઉવવણ્ણા !, ગોઃ ! જાવતિયન્નં છદ્ધમત્તિણં સમણે નિગ્ગંથે કમ્મં નિજ્જરેદ્દ એવતિણં કમ્માવસેસેણં અણુત્તરોવવાહ્યત્તાણં ઉવવણ્ણા ” ઇતિ ।

શાલ્યાદિકવલિકાનાં સપ્તાનાં છેદને ભવતિ યાવાન્ ।

કાલસ્તાવતિ મનુજાયુષ્કેઽપર્યાપ્તવતિ મૃત્વા ॥ ૬૩૮ ॥

મોક્ષાર્હાધ્યવસાયા અપિ યે કર્માવશેષતો જાતાઃ ।

લવસત્તમદેવાસ્તે જયન્તિ સર્વાર્થસિદ્ધસ્થાઃ ॥ ૬૩૯ ॥ (આર્ય)

પૂર્વભવ અભ્યસ્ત એવા શાંતરસથી જેમનું ચિત્ત આર્દ્ર બનેલું છે તેવા આ તત્ત્વદર્શી દેવોને પશુક્રિયાનો અભિલાષ હોતો નથી. ૬૩૬.

છદ્ધકતપથી ખપી શકે એટલા માત્ર કર્મ બાકી રહેવાથી અતિપાતળા કર્મવાળા મહાભાગ્યશાળી દેવો અહીં ઉત્પન્ન થાય છે. ૬૩૭.

શ્રી ભગવતીસૂત્રમાં કહ્યું છે કે : “હે ભદ્રંત ! અનુત્તરવાસી દેવો કેટલા કર્મ બાકી રહેવાથી અનુત્તર તરીકે ઉત્પન્ન થયા છે ? હે ગૌતમ ! છદ્ધના પરચક્ષણથી સાધુ ભગવંતે જેટલા કર્મ નિર્જરે તેટલા કર્મ બાકી રહેવાથી અનુત્તર તરીકે ઉત્પન્ન થયેલા છે ”

શ્રી ભગવતીસૂત્રના ૧૪ માં શતકના સાતમા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે : શાલિ વગેરેની સાત કવલિકાને છેદતાં જેટલો સમય લાગે તેટલા સમય પ્રમાણ મનુષ્યાયુષ્ય ઘટવાથી [એછું હોવાથી] મરીને મોક્ષને યોગ્ય (તત્કાળ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવે તેવા) અધ્યવસાયવાળા હોવા છતાં પણ કર્મ અવશેષ બાકી રહેવાથી સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં રહેલા તે લવસત્તમ દેવો જય પામે છે. ૬૩૮-૬૩૯.

ક્ષે-ઉ. ૬૨

इति भगवतीशतक १४ उ० ७ ।

આદ્યસંહનનાથૈષુ, સ્વારાદ્વોજ્જ્વલસંયમાઃ ।

મન્યાઃ સ્વલ્પભવા એવાયાન્તિ યાન્તિ ચ નૃપ્વમી ॥ ૬૪૦ ॥

કર્મભૂમિસમુત્પન્ના, માનુષ્યોઽપિ શુભાશયાઃ ।

સમ્યગ્દશઃ શુક્લેશ્યા, જાયન્તેઽનુત્તરેષ્વિહ ॥ ૬૪૧ ॥

તથાહુઃ—‘કેરિસિયા ણં મંતે । મણુસી ઉક્કોસકાલઠિઇયં આયકમ્મં વંધતિ, ૧, ગોં કમ્મભૂમીયા વા’ ઇત્યાદિ પ્રજ્ઞાં ત્રયોવિંશતિતમે પદે । માનુષી સપ્પમનરક-યોગ્યમાયુર્ન વધ્નાતિ, અનુત્તરસુરાયુસ્તુ વધ્નાતીત્યેતદ્વૃત્તૌ ।

जीवाः सर्वार्थसिद्धे तूद्भवन्त्येकभवोद्भवाः ।

ચ્યુત્વા તે ભાવિનિ ભવે, સિદ્ધયન્તિ નિયમાદિતઃ ॥ ૬૪૨ ॥

उक्तं च—“सर्ववृद्धाश्च नियमा एगंमि भवंमि सिद्ध्यन् जीवो ।

विजयाद्विमाणेहि य संखिज्जभवा उ बोद्धव्वा ॥ ६४३ ॥”

चतुर्विंशतिं भवान्नातिक्रामन्तीति तु वृद्धवादः,

આદ્ય સંહનનાથા, સ્વયં ઉજ્જ્વલ સંયમની આરાધના આરાધેલા, અદ્વલવી ભવ્યો જ અહીં ઉત્પન્ન થાય છે અને આ દેવો સ્વયંને મનુષ્યમાં જ જાય છે. ૬૪૦.

કર્મભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયેલી, શુભાશયવાળી, સમ્યક્ દષ્ટિ, શુક્લ લેશ્યાવાળી સ્ત્રીઓ પણ (સાધ્વીજી) અનુત્તરમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ૬૪૧.

“હે ભદ્રંત ! કેવા પ્રકારની સ્ત્રીઓ ઉત્કૃષ્ટ કાલસ્થિતિવાળું આયુષ્ય કર્મ ખાંધે ? હે ગૌતમ ! કર્મભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયેલી...” ઇત્યાદિ... આ વાત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના ૨૩મા પદમાં કહી છે. અને તેની જ ટીકામાં કહ્યું છે કે—મનુષ્ય સ્ત્રીઓ સાતમી નરકને યોગ્ય આયુષ્ય ખાંધતી નથી. પરંતુ અનુત્તરદેવનું આયુષ્ય ખાંધે છે.

[વિજયાદિ વિમાન માટે આવો નિયમ નથી જ્યારે] સર્વાર્થસિદ્ધમાં તો એક ભવમાં સિદ્ધ થનારા જીવો જ ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાંથી સ્વયંને બીજા ભવમાં ચોક્કસ સિદ્ધ થાય છે. ૬૪૨.

કહ્યું છે કે : “સર્વાર્થસિદ્ધમાંથી જીવ નિયમા એક જ ભવમાં સિદ્ધ થાય છે જ્યારે વિજયાદિ વિમાનમાંથી સંખ્યાતા ભવો પણ થાય છે.” ૬૪૩.

[વિજયાદિ વિમાનવાસી દેવો પણ] ૨૪ ભવોથી વધારે ભવ ન કરે. આ પ્રમાણે વૃદ્ધવાદ છે.

તથા—ચતુર્ષ્વેષુ વિમાનેષુ, દ્વિરુત્પન્ના હિ જન્તવઃ ।

અનન્તરભવેઽવશ્યં, પ્રયાન્તિ પરમં પદમ્ ॥ ૬૪૪ ॥

તથોક્તં જીવાભિગમવૃત્તૌ—“ વિજયાદિચતુર્ષુ વારદ્વયં સર્વાર્થસિદ્ધમહાવિમાન
 એકવારં ગમનસંભવઃ, તત ઝડ્ઢં મનુષ્યભવાસાદનેન મુક્તિપ્રાપ્તે” રિતિ । યોગશાસ્ત્રવૃત્તૌ
 તુ વિજયાદિષુ ચતુર્ષ્વનુત્તરવિમાનેષુ ‘દ્વિચરમા’ इत्युक्तमिति જ્ઞેયં, તત્ત્વાર્થભાષ્યેઽપિ
 વિજયાદિષ્વનુત્તરેષુ વિમાનેષુ દેવા દ્વિચરમા ભવન્તિ, દ્વિચરમા इति તતઃચ્યુતાઃ
 પરં દ્વિર્જનિત્વા સિદ્ધયન્તીતિ,

एतद्वीकापि—द्विचरमत्वं स्पष्टयति—ततो विजयादिभ्यश्च्युताः परमुत्कर्षेण
 द्विर्जनित्वा मनुष्येषु सिद्धिमधिगच्छन्ति. विजयादिविमानाश्च्युतो मनुष्यः पुनरपि
 विजयादिषु देवस्ततश्च्युतो मनुष्यः स सिद्धयतीति ।

पञ्चमकर्मग्रन्थे—‘ तिरिनरयतिजोआणं नरभवजुअस्स चउपहत्तेसट्ठं ॥ ’ एतद्वा-

પરંતુ વિજયાદિ ચાર વિમાનમાં જે વાર ઉત્પન્ન થયેલ જીવો અનંતરભવમાં
 અવશ્ય સિદ્ધ થાય છે ૬૪૪

શ્રી જીવાભિગમસૂત્રની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે : “ વિજયાદિ ચાર વિમાનોમાં જે વાર
 તથા સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં એકવાર ગમન સંભવે છે. ત્યારબાદ મનુષ્યભવને પ્રાપ્ત
 કરી (તેઓ) મુક્તિમાં જાય છે ”

યોગશાસ્ત્રની વૃત્તિમાં તો કહ્યું છે કે : “ વિજયાદિ ચાર અનુત્તર વિમાનોમાં
 (ઉત્પન્ન થતાં દેવો) ‘ દ્વિચરમ ’ હોય છે. ”

તત્ત્વાર્થ ભાષ્યમાં પણ કહ્યું છે કે : “ વિજયાદિ અનુત્તર વિમાનોના દેવો ‘ દ્વિચરમ ’
 હોય છે. દ્વિચરમનો અર્થ :— ત્યાંથી સ્થવન પામીને પછી જે વાર જન્મીને મોક્ષમાં જાય છે ”

તેની ટીકામાં પણ દ્વિચરમનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે — ‘ ત્યાંથી વિજયાદિ
 વિમાનોથી સ્થવીને ઉત્કૃષ્ટથી જે વાર જન્મીને મનુષ્યપણામાં તે દેવો સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે—
 વિજયાદિ વિમાનથી સ્થવીને મનુષ્ય થાય, પછી ફરીને વિજયાદિમાં દેવ થાય ત્યાર પછી
 મનુષ્ય થાય અને ત્યાંથી સિદ્ધિગતિ પામે. ’

પાંચમા કર્મગ્રન્થમાં કહ્યું છે કે :

तिरिनरयतिजोआणं नरभवजुअस्स चउपहत्तेसट्ठं

‘ આ ગાથાની ટીકાના અનુસારે તો વિજયાદિ વિમાનોમાં જે વાર ગયેલાં પણ જીવ
 કેટલાક ભવો ભમે છે. (એટલું જ નહીં પણ)—નરક—તિયે—ચગતિ ચોગ્ય પણ કર્મ

થામ્સત્રવૃત્ત્યનુસારેણ તુ વિજયાદિવિમાનેષુ દ્વિર્ગતોઽપિ સંસારે કતિચિદ્ધવાન્ ભ્રમતિ
નરકતિર્યગ્ગતિયોગ્યમપિ કર્મ વધ્નાતીતિ દૃશ્યતે, તદત્ર તત્ત્વં કેવલિગમ્યં ।

સર્વાર્થદેવાઃ સંખ્યેયા, અસંખ્યેયાશ્ચતુર્ણુ તે ।

એતેષ્વેકક્ષણોત્પત્તિચ્યુતિસંખ્યાઽચ્યુતાદિવત્ ॥ ૬૪૫ ॥

પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયો, ભાગઃ પરમમન્તરમ્ ।

મુરોત્પત્તિચ્યવનયોર્વિજયાદિચતુષ્ટયે ॥ ૬૪૬ ॥

પલ્યોપમસ્યસંખ્યેયો, ભાગઃ પરમમન્તરમ્ ।

સર્વાર્થસિદ્ધે સર્વત્ર, જવન્યં સમયોઽન્તરમ્ ॥ ૬૪૭ ॥

જવનાલકાપરાગ્યં, કન્યાચોલકમુચ્છિતમ્ ।

આકારેણાનુકુરુતે, એતેષામવધિર્યતઃ ॥ ૬૪૮ ॥

કિંચિદૂનાં લોકનાડીં, પશ્યન્ત્યવધિચક્ષુષા ।

ઝનત્વં તુ સ્વવિમાનધ્વજાદૂર્ઘ્વમદર્શનાત્ ॥ ૬૪૯ ॥

ઝક્તં ચ તત્ત્વાર્થવૃત્તૌ—“અનુત્તરવિમાનપશ્ચકવાસિનસ્તુ સમસ્તાં લોકનાડીં
પશ્યન્તિ લોકમધ્યવર્તિનીં, ન પુનર્લોક ” મિતિ ।

ખાંધે છે.’ આ પ્રમાણે પંચમ કર્મઅન્યમાં દેખાય છે—જણાય છે. માટે અહિં તત્ત્વ તો
કેવલિગમ્ય છે.

સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં દેવે સંખ્યાતા છે અને બાકીના ચાર અનુત્તર વિમાનોમાં
દેવો અસંખ્યાતા છે. આ વિમાનોના દેવોની ઉત્પત્તિ અને ચ્યવનની સંખ્યા અચ્યુતની
જેમ સમજી લેવી. ૬૪૫

વિજયાદિ ચાર વિમાનમાં દેવતાઓના ચ્યવન અને ઉત્પત્તિનું ઉત્કૃષ્ટ વિરહ કાળ
પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો લાગ છે. ૬૪૬.

સર્વાર્થસિદ્ધમાં પણ ઉત્કૃષ્ટ અંતર પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો લાગ છે અને
જવન્ય અંતર સર્વત્ર એક સમયનું છે. ૬૪૭.

આ દેવોનું અવધિજ્ઞાન જેમનું ‘ખીજુ’ નામ જવનાલક છે. અને તેનો આકાર
કન્યાના ચણીયા જેવો છે. ૬૪૮.

આ દેવો અવધિજ્ઞાનથી કંઈક ન્યૂન લોકનાડીને જોઈ શકે છે. પોતાના વિમાનની
ધનથી ઉપર નહીં જોઈ શકતા હોવાથી તેટલું ન્યૂન કહ્યું છે. ૬૪૯.

શ્રી તત્ત્વાર્થની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે : “અનુત્તરવાસી દેવતાઓ લોક મધ્યવર્તિની
સમસ્ત લોકનાડીને જુએ છે, લોકને નહિ.”

અતઃ એવાવધિજ્ઞાનાધારપર્યાયવત્તયા ।

ક્ષેત્રસ્યાવસ્થાનમુક્તઃ ત્રયસ્ત્રિંશતમગ્બુધીન્ ॥ ૬૫૦ ॥

યદેષામુત્પત્તિદેશાવગાઢાનાં ભવાવધિ ।

અવધેરપ્યવગાઢક્ષેત્રાવસ્થિતિનિશ્ચયઃ ॥ ૬૫૧ ॥

તથોક્તં વિશેષાવશ્યકે—

“સ્વેતસ્મિન્નવદ્ધાણં તેત્તીસં સાગરા ઉ કાલેણં ।

દવ્વે ભિન્નમુહુત્તો પજ્જવલંભે ય સત્તદ્ધ ॥ ૬૫૨ ॥”

સર્વાર્થસિદ્ધશૃંગાગ્રાદ્ભૂત્વા દ્વાદશયોજનીમ્ ।

જાત્યાર્જુનસ્વર્ણમયી, ભાતિ સિદ્ધિશિલાઽમલા ॥ ૬૫૩ ॥

પશ્ચચત્વારિંશતા સા, મિતા યોજનલક્ષકૈઃ ।

વિષ્કમ્ભાદાયામતશ્ચ, પરિતઃ પરિધિઃ પુનઃ ॥ ૬૫૪ ॥

एका कोटि योजनानां, सहस्रैस्त्रिंशताऽन्विता ।

द्विचत्वारिंशता लक्षैर्योजनानां द्विशत्यपि ॥ ૬૫૫ ॥

તેથી જ અવધિજ્ઞાનના આધારભૂત પર્યાયવાળું હોવાના કારણે ક્ષેત્રનું અવસ્થાન (અવધિજ્ઞાનના ક્ષેત્રના વિષયની સમય મર્યાદા) તેત્રીસ સાગરોપમનું કહેલું છે. ૬૫૦.

[એટલે કે આ દેવો ઉત્પન્ન થાય ત્યારથી માંડીને લોકનાડીના ક્ષેત્રને અવધિજ્ઞાનથી ઉત્ત સાગરોપમ સુધી જુએ છે. આ અવધિજ્ઞાન ક્ષેત્રના વિષયની સમય મર્યાદા કહેવાય. આજ વાતને આગળના શ્લોકમાં સ્પષ્ટ કરે છે.]

કારણકે આ દેવો ઉત્પન્ન થાય ત્યારથી જ તેટલા જ પ્રદેશોને અવગાહીને રહે છે. તેથી તેમના અવધિજ્ઞાનના ક્ષેત્રના અવસ્થાનનો નિશ્ચય પણ તેટલો જ જાણવો. ૬૫૧.

શ્રી વિશેષાવશ્યકમાં કહ્યું છે કે : ‘ક્ષેત્રનું અવસ્થાન કાળથી તેત્રીશ સાગરોપમ, દ્રવ્યથી લિન્ન મુદ્ધૂત્, અને પર્યાય પ્રાપ્તિમાં સાત આઠ’ ૬૫૨.

શ્રી સિદ્ધશિલાનું વર્ણન :

સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના શિખરથી ખાર યોજન (ઉંચે) ગયા બાદ જાતિમાન અર્જુન સુવર્ણમય નિર્મલ એવી સિદ્ધશિલા શોભે છે. ૬૫૩.

આ સિદ્ધશિલા પીસ્તાલીસ લાખ યોજન લાંબી પહોળી છે. અને પરિધિ એક

તથા પશ્ચાશ્વદેકોના, યોજનાનાં ચ સાધિકા ।

વાહલ્યં મધ્યભાગેઽસ્યા, યોજનાન્યષ્ટ કીર્તિતમ્ ॥ ૬૫૬ ॥

સ મધ્યભાગો વિષ્કમ્ભાયમામ્યામટયોજનઃ ।

તતોઽઙ્ગુલપૃથક્ત્વં ચ, યોજને યોજને ગતે ॥ ૬૫૭ ॥

વાહલ્યં હીયતે તેન, પર્યન્તેષ્વશિલેષ્વપિ ।

અઙ્ગુલાસંખ્યભાગાઙ્ગી, મશ્કિકાપત્રતસ્તનુઃ ॥ ૬૫૮ ॥

તુપાસહારગોક્ષીરધારાધવલરોચિષઃ ।

નાભાન્યસ્યાઃ પ્રશસ્યાયા, દ્વાદશાહુર્જિનેશ્વરાઃ ॥ ૬૫૯ ॥

ઈષ ૧ તથેપત્પ્રાગ્ભારા ૨, તન્વી ચ ૩ તનુતન્વિકા ૪ ।

સિદ્ધિઃ ૫ સિદ્ધાલયો ૬ મુક્તિ ૭ મુક્તાલયો ૮ ઽપિ કથ્યતે ॥ ૬૬૦ ॥

લોકાગ્રં ૯ તત્સ્તૂપિકા ચ ૧૦; લોકાગ્રપ્રતિવાહિની ૧૧ ।

તથા સર્વપ્રાણભૂતજીવસત્ત્વસુખાવહા ૧૨ ॥ ૬૬૧ ॥

ઉત્તાનચ્છત્રસંકાશા, ઘૃતપૂર્ણીં કરોટિકામ્ ।

તાદૃશાં તુલ્યત્યસ્યા, લોકાન્તો યોજને ગતે ॥ ૬૬૨ ॥

કેડ, બેતાલીસ લાખ, ત્રીસ હજાર, બસો ઓગણપચાસ (૧,૪૨,૩૦,૨૪૯) યોજન છે. ૬૫૪-૬૫૫.

આ સિદ્ધશિલાનાં મધ્યભાગની જડાઈ આઠ યોજન છે. ત્યારબાદ દરેક યોજને યોજને જડાઈમાંથી અંશુલ પૃથક્ત્વ ઓછું થાય છે. ત્યારબાદ પૂરેપૂરો છેડો આવે ત્યારે અંશુલના અસંખ્યાતમઃ ભાગ પ્રમાણુ માખીની પાંખ જેટલી જડાઈ હોય છે. ૬૫૬-૬૫૮.

બરફ, ખેતીની માળા, તથા દૂધની ધારા જેવા ધવલ, ઉજ્જવલ કાંતિવાળી પ્રશસ્ય એવી સિદ્ધશિલાના શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માઓએ બાર નામ કહ્યા છે. ૬૫૯.

૧. ઈષત્ ૨. ઈષત્ પ્રાગ્ભારા ૩. તન્વી ૪, તનુતન્વિકા ૫. સિદ્ધિ ૬. સિદ્ધાલય ૭. મુક્તિ ૮. મુક્તાલય ૯. લોકાગ્ર ૧૦. લોક સ્તૂપિકા ૧૧. લોકાગ્ર પ્રતિવાહિની ૧૨. સર્વપ્રાણભૂતજીવસત્ત્વસુખાવહા. આ પ્રમાણે સિદ્ધશિલાના ૧૨ નામે જાણવા. ૬૬૦-૬૬૧

અથવા આ સિદ્ધશિલા ઉંધા છત્ર જેવી, ઘીથી ભરેલા કંટોરા તુલ્ય છે. સિદ્ધશિલાથી એક યોજન ગયા બાદ લોકાન્ત આવે છે. ૬૬૨.

ઋચુર્દ્વાદશયોજન્યાઃ, કેચિત્સર્વાર્થસિદ્ધિતઃ ।

લોકાન્તસ્તત્ર તત્ત્વં તુ, જ્ઞેયં કેવલશાલિભિઃ ॥ ૬૬૩ ॥

યોજનં ચેતદુત્સેધાઙ્ગુલમાનેન નિશ્ચિતમ્ ।

સિદ્ધાવગાહના યસ્માદુત્સેધાઙ્ગુલસંમિતા ॥ ૬૬૪ ॥

તથોક્તં—“યચ્છેષ્ટપ્રાગ્ભાસયાઃ પૃથિવ્યા લોકાન્તસ્ય ચાન્તરં તદુત્સેધાઙ્ગુલનિષ્પન્ન-
મિત્યનુમીયતે, યતસ્તસ્યોપરિતનક્રોશસ્ય પટ્તમાગે સિદ્ધાવગાહના ધનુસ્ત્રિભાગયુક્તત્રય-
સ્ત્રિંશદધિકશતત્રયમાનાઽભિહિતા, સા ચોચ્છ્રયાશ્રયણત એવ યુજ્યતે इति ભગવતીવૃત્તૌ ।

તદ્યોજનોપરિતનક્રોશપષ્ટાંશગોચરમ્ ।

ધનુષાં સતૃતીયાંશં, ત્રયસ્ત્રિંશં શતત્રયમ્ ॥ ૬૬૫ ॥

અભિવ્યાપ્ય સ્થિતાઃ સિદ્ધા, અવેદા વેદનોઙ્ગિજ્ઞતાઃ ।

ચિદાનન્દમયાઃ કર્મધર્માભાવેન નિર્વૃતાઃ ॥ ૬૬૬ ॥

શેષં સિદ્ધસ્વરૂપં તુ, દ્રવ્યલોકે નિરૂપિતમ્ ।

તત એવ તતો જ્ઞેયં, જ્ઞાપિત્વીસંગમોત્સુકૈઃ ॥ ૬૬૭ ॥

કોઈક કહે છે કે—સર્વાર્થસિદ્ધિથી બાર યોજન ગયાબાદ (સિદ્ધશિલા નહીં પણ) લોકાન્ત આવે છે. આમાં તત્ત્વ તો કેવલિગમ્ય છે. ૬૬૩.

આ યોજન ઉત્સેધાંશુલના માનથી સમજવું કારણકે સિદ્ધની અવગાહના ઉત્સેધાંશુલથી કહેલી છે. ૬૬૪.

શ્રી ભગવતીસૂત્રની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે :

“સિદ્ધશિલાપૃથ્વીથી લોકાન્તનું અંતર ઉત્સેધાંશુલથી હોવું જોઈએ. એમ અનુ-
માન થાય છે. કારણકે તેના ઉપરના કોશના છદ્દો લાગમાં સિદ્ધની અવગાહના
૩૩૩૬ ધનુષ્ય કહેલી છે. તે ઊંચાઈના આધારે જ (ઉત્સેધના આધારે જ) ઘટે છે.”

તે યોજનના છેલ્લા ગાઉના છદ્દો અંશમાં ૩૩૩૬ ધનુષ્ય વ્યાપીને, વેદરહિત,
વેદનારહિત, ચિદાનન્દમય, કર્મરૂપી ગરમીના અભાવથી શાંત એવા સિદ્ધો રહેલા છે.
૬૬૫-૬૬૬.

બાકીનું શ્રી સિદ્ધ ભગવંતોનું સ્વરૂપ દ્રવ્યલોકમાં કહ્યું છે તેથી જ્ઞાનરૂપી શ્રીના
સંગના ઈચ્છુક જીવોએ ત્યાંથી જાણી લેવું. ૬૬૭.

દેશાદમુખાત્પરતોઽસ્ત્યલોકઃ, સ્વકુક્ષિકોણાકલિતત્રિલોકઃ ।

મુક્તૈકમુક્તાકણકુમ્ભગર્ભોપમઃ સમન્તાદપિ રિક્ત એવ ॥ ૬૬૮ ॥ (ઉપજાતિઃ)

ધર્માધર્મોદ્ગિન્નજીવાન્યગત્યાગત્યાદ્યૈસ્તૈસ્તૈઃ સ્વભાવૈર્વિમુક્તે ।

સ્યાચ્છેદસ્મિન્ જ્ઞાનચાતુર્યમેકં, તદ્વત્તેઽસૌ શુદ્ધસિદ્ધાત્મસામ્યમ્ ॥૬૬૯॥

(શાલિની)

વિશ્વાશ્ચર્યદકીર્તિકીર્તિવિજયશ્રીવાચકેન્દ્રાન્તિ-

પદ્રાજશ્રીતનયોઽતનિષ્ઠ વિનયઃ શ્રીતેજપાલાત્મજઃ ।

કાવ્યં યત્કિલ તત્ર નિશ્ચિતજગત્તત્ત્વપ્રદીપોપમે,

સંપૂર્ણઃ સ્વલુ સપ્તવિંશતિતમઃ સર્ગો નિસર્ગોઽજ્જ્વલઃ ॥ ૬૭૦ ॥

॥ ઇતિ મહોપાધ્યાયશ્રીવિનયવિજયગણિવિરચિતે શ્રીલોકપ્રકાશે

સપ્તવિંશતિતમઃ સર્ગઃ સમાપ્તઃ ॥ અં. ૭૨૩ ॥

તત્સમાપ્તૌ ચ સમાપ્તોઽયં ક્ષેત્રલોક. ॥ અં. ૭૨-૧૫ ॥

આ પ્રદેશથી આગળ અલોક છે કે જેણે પોતાના મધ્યભાગના એક ખૂણામાં ત્રણ લોકને સમાવી દીધા છે અને વિશાળ કુંભની અંદર એક મોતીનો દાણો મૂકવામાં આવે અને બાકી ચારે બાજુ ખાલી રહે તેવો આ અલોક દેખાય છે. ૬૬૮.

ધર્મ અને અધર્મ (ધર્મસ્તિકાય અને અધર્મસ્તિકાય) થી ઉપજતા જીવ તથા અન્ય (પુદ્ગલ)ના ગતિ-આગતિ વગેરે તે-તે સ્વભાવોથી રહિત એવા આ અલોકમાં જો એક જ્ઞાનચાતુર્ય જ હોય [અનંત જ્ઞાનશક્તિ જો હોય] તો આ અલોક શુદ્ધ એવા સિદ્ધ ભગવંતના આત્મા સાથે સમાનતા ધારણ કરી શકે... ૬૬૯.

વિશ્વને આશ્ચર્ય આપનારી કીર્તિ છે જેઓની, એવા ઉપાધ્યાય શ્રી કીર્તિવિજયજી મહારાજના શિષ્ય તેમજ તેજપાલ અને રાજશ્રીના પુત્ર વિનયવિજયજી મહારાજે નિશ્ચિત એવા જગતના તત્ત્વ માટે પ્રદીપ સમાન જે કાવ્ય બનાવ્યું છે. [લોકપ્રકાશ નામક મહાગ્રંથ રચ્યો] તેમાં કુદરતી ઉજ્જ્વલ એવો સત્તાવીસમો સર્ગ પૂર્ણ થયો. ૬૭૦.

ક્ષેત્રલોક ઉત્તરાર્ધ સંપૂર્ણ

સર્વાર્થે તુ ત્રયસ્ત્રિંશન્મિતૈર્વર્ષસહસ્રકૈઃ ।

પ્સાન્તિ સાર્દ્ધષોડશભિર્માસૈરેવોચ્છ્વસન્તિ ચ ॥ ૬૩૫ ॥

પશુક્રિયામિલાપસ્તુ, નૈતેષાં તત્ત્વદર્શિનામ્ ।

પ્રાગ્ભવામ્યસ્તનવમરસાર્દ્રીકૃતચેતસામ્ ॥ ૬૩૬ ॥

અતિપ્રતનુકર્માણો, મહાભાગાઃ સુરા અમી ।

ઈહોત્પન્નાઃ પશુમક્તક્ષેપ્યકર્માવશેષતઃ ॥ ૬૩૭ ॥

યદાહુઃ પશ્ચમાઙ્ગે-“અણુત્તરોવવાહ્યા ણં દેવા ણં મંતે ! કેવદ્દેવણં કમ્માવસેસેણં અણુત્તરોવવાહ્યત્તેણં ઉવવણ્ણા ? , ગો ૦ ! જાવતિયન્નં છદ્ધમત્તિદ્દ સમણે નિગ્ગંથે કમ્મં નિજ્જરેદ્દ એવતિણં કમ્માવસેસેણં અણુત્તરોવવાહ્યત્તાદ્દ ઉવવણ્ણા ” ઇતિ ।

શાલ્યાદિકવલિકાનાં સપ્તાનાં છેદને ભવતિ યાવાન્ ।

કાલસ્તાવતિ મનુજાયુષ્કેઽપર્યાપ્તવતિ મૃત્વા ॥ ૬૩૮ ॥

મોક્ષાર્હાધ્યવસાયા અપિ યે કર્માવશેષતો જાતાઃ ।

લવસત્તમદેવાસ્તે જયન્તિ સર્વાર્થસિદ્ધસ્થાઃ ॥ ૬૩૯ ॥ (આર્યે)

પૂર્વભવ અભ્યસ્ત એવા શાંતરસથી જેમનું ચિત્ત આર્દ્ર બનેલું છે તેવા આ તત્ત્વદર્શી દેવોને પશુક્રિયાનો અભિલાષ હોતો નથી. ૬૩૬.

છદ્ધતપથી ખપી શકે એટલા માત્ર કર્મ બાકી રહેવાથી અતિપાતળા કર્મવાળા મહાભાગ્યશાળી દેવો અહીં ઉત્પન્ન થાય છે. ૬૩૭.

શ્રી ભગવતીસૂત્રમાં કહ્યું છે કે : “ હે ભદ્રંત ! અનુત્તરવાસી દેવો કેટલા કર્મ બાકી રહેવાથી અનુત્તર તરીકે ઉત્પન્ન થયા છે ? હે ગૌતમ ! છદ્ધના પચ્ચક્કખાણુથી સાધુ ભગવંત જેટલા કર્મ નિર્જરે તેટલા કર્મ બાકી રહેવાથી અનુત્તર તરીકે ઉત્પન્ન થયેલા છે.”

શ્રી ભગવતીસૂત્રના ૧૪ માં શતકના સાતમા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે : શાલિ વગેરેની સાત કવલિકાને છેદતા જેટલો સમય લાગે તેટલા સમય પ્રમાણ મનુષ્યાયુધ્ય ઘટવાથી [એણું હોવાથી] મરીને મોક્ષને યોગ્ય (તત્કાળ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવે તેવા) અધ્યવસાયવાળા હોવા છતાં પણ કર્મ અવશેષ બાકી રહેવાથી સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં રહેલા તે લવસત્તમ દેવો જય પામે છે. ૬૩૮-૬૩૯.

ક્ષે-ઉ. ૬૨

इति भगवतीशतक १४ उ० ७ ।

આદ્યસંહનનાથૈષુ, સ્વારાદ્વોજ્જ્વલસંયમાઃ ।

મન્યાઃ સ્વલ્પભવા એવાયાન્તિ યાન્તિ ચ નૃપ્વમી ॥ ૬૪૦ ॥

કર્મભૂમિસમુત્પન્ના, માનુષ્યોઽપિ શુભાશયાઃ ।

સમ્યગ્દશઃ શુક્લેશ્યા, જાયન્તેઽનુત્તરેષ્વિહ ॥ ૬૪૧ ॥

તથાહુઃ—‘કેરિસિયા ણં મંતે ! મણુસી ઉક્કોમકાલઠિઇયં આઉયકમ્મં વંધતિ, ?, ગોં કમ્મભૂમીયા વા’ ઇત્યાદિ પ્રજ્ઞાં ત્રયોવિંશતિતમે પદે । માનુષી સપ્તમનરક-યોગ્યમાયુર્ન વધ્નાતિ, અનુત્તરસુરાયુસ્તુ વધ્નાતીત્યેતદ્વત્તૌ ।

जीवाः सर्वार्थसिद्धे तूद्भवन्त्येकभवोद्भवाः ।

ચ્યુત્વા તે ભાવિનિ ભવે, સિદ્ધચન્તિ નિયમાદિતઃ ॥ ૬૪૨ ॥

उक्तं च—“सर्ववृद्धाश्च नियमा एगंमि भवंमि सिज्झए जीवो ।

विजयाइविमाणेहि य संखिज्जभवा उ वोद्ध्वा ॥ ६४३ ॥”

चतुर्विंशतिं भवान्नातिक्रामन्तीति तु वृद्धवादः,

આદ્ય સંહનનવાળા, સ્વયં ઉજ્જ્વલ સંયમની આરાધના આરાધેલા, અલ્પભવી ભવ્યો જ અહીં ઉત્પન્ન થાય છે અને આ દેવો સ્વપીને મનુષ્યમાં જ જાય છે. ૬૪૦.

કર્મભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયેલી, શુભાશયવાળી, સમ્યક્ દષ્ટિ, શુક્લ લેશ્યાવાળી સ્ત્રીઓ પણ (સાધ્વીજી) અનુત્તરમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ૬૪૧.

“હે ભદ્રંત ! કેવા પ્રકારની સ્ત્રીઓ ઉત્કૃષ્ટ કાલસ્થિતિવાળું આયુષ્ય કર્મ બાંધે ? હે ગૌતમ ! કર્મભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયેલી...” ઇત્યાદિ... આ વાત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના ૨૩મા પદમાં કહી છે. અને તેની જ ટીકામાં કહ્યું છે કે—મનુષ્ય સ્ત્રીઓ સાતમી નરકને યોગ્ય આયુષ્ય બાંધતી નથી. પરંતુ અનુત્તરદેવનું આયુષ્ય બાંધે છે.

[વિજયાદિ વિમાન માટે આવો નિયમ નથી જ્યારે] સર્વાર્થસિદ્ધમાં તો એક ભવમાં સિદ્ધ થનારા જીવો જ ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાંથી સ્વપીને બીજા ભવમાં ચોક્કસ સિદ્ધ થાય છે. ૬૪૨.

કહ્યું છે કે : “સર્વાર્થસિદ્ધમાંથી જીવ નિયમા એક જ ભવમાં સિદ્ધ થાય છે જ્યારે વિજયાદિ વિમાનમાંથી સંખ્યાતા ભવો પણ થાય છે.” ૬૪૩.

[વિજયાદિ વિમાનવાસી દેવો પણ] ૨૪ ભવોથી વધારે ભવ ન કરે. આ પ્રમાણે વૃદ્ધવાદ છે